3 1761 05340234 3

42 D 8958

FRANTIŠKA PALACKÉHO

SPISY DROBNÉ.

USPOŘÁDALI A ÚVODY OPATŘILI

DR. BOHUŠ RIEGER, ŘED. LEANDER ČECH,

DR. V. J. NOVÁČEK

V PRAZE.

BURSÍK & KOHOUT,

KNIHKUPCI C. K. ČESKÉ UNIVERSITY A ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

LCz
P1532sp

Palacký, František

(FRANTIŠKA PALACKÉHO)

SPISY DROBNÉ.

DÍL III.

SPISY AESTHETICKÉ A LITERARNÍ.

USPOŘÁDAL A ÚVODY OPATŘIL

LEANDER ČECH.

519813
22. 3. 81

V PRAZE.
BURSÍK & KOHOUT,
KNIHKUPCI C. K. ČESKÉ UNIVERSITY A ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

TISKEM ALOISA WIESNERA V PRAZE,
KNIHTISKAŘE ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

Připomenutí vydavatelovo.

Palacký sám v »Doslovu« k Radhostu vytýká trojí rozdílnou periodu literarního snažení a působení svého: první od r. 1817 do r. 1823, kdy nastoupil dráhu svou spisovatelskou ponejprv samostatně, druhou od r. 1823 do r. 1848, kdežto žil výhradně dějinám českým, třetí od r. 1848 až do své smrti, kdež okolnostmi byl povolán také na dráhu politickou. Vedle spisů historických a politických, jež byly uveřejněny znovu v prvním a druhém díle této sbírky, neméně jest důležita Palackého ostatní činnost spisovatelská, z níž směr, jejž zváti možno aesthetickým, spadá v první období literární jeho působnosti, druhý: literarně-historický, kritický a filologický — vztahuje se ke všem třem dobám, s převahou však doby druhé.

Při tomto rozdělení vlastní své spisovatelské činnosti Palacký naprosto vylučuje činnost svoji básnickou, kterou se horlivě obíral až do r. 1816 a i do r. 1817. Básnickou činnost Palackého ocenil v rozpravě: O básnické činnosti Fr. Palackého (Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898, str. 309.—336.) dr. Jan Jakubec, který též uspořádal kritické vydání všech Palackého básní (Básně Fr. Palackého. V Praze, Bursík a Kohout. 1898). Ve spise tomto uveřejněny jsou i báseň »Na Radhost« i Palackého překlad Macphersonova Ossiana, jež Palacký, ač básnické své výtvory pokládal později za mladistvé pobloužení (Radhost, Doslov, 257), přece do Radhosta pojal.

Odkazujeme na Jakubcovo kritické vydání básní Palackého, nebot z děl básnických žádné do této sbírky nepojato. Avšak zakončení tohoto období básnického tvoří jaksi Palackého účastenství na spisu: »Počátkové českého básnictví«, vydaném r. 1818. Spis tento jakožto první prosaický spis Palackého, pro svoji literárně-historickou zajímavost a nynější vzácnost svoji zasluhuje, aby znovu byl otištěn.

TISKEM ALOISA WIESNERA V PRAZE,
KNIHTISKAŘE ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ

Připomenutí vydavatelovo.

Palacký sám v »Doslovu« k Radhostu vytýká trojí rozdílnou periodu literarního snažení a působení svého: první od r. 1817 do r. 1823, kdy nastoupil dráhu svou spisovatelskou ponejprv samostatně, druhou od r. 1823 do r. 1848, kdežto žil výhradně dějinám českým, třetí od r. 1848 až do své smrti, kdež okolnostmi byl povolán také na dráhu politickou. Vedle spisů historických a politických, jež byly uveřejněny znovu v prvním a druhém díle této sbírky, neméně jest důležita Palackého ostatní činnost spisovatelská, z níž směr, jejž zváti možno aesthetickým, spadá v první období literární jeho působnosti, druhý: literarně-historický, kritický a filologický — vztahuje se ke všem třem dobám, s převahou však doby druhé.

Při tomto rozdělení vlastní své spisovatelské činnosti Palacký naprosto vylučuje činnost svoji básnickou, kterou se horlivě obíral až do r. 1816 a i do r. 1817. Básnickou činnost Palackého ocenil v rozpravě: O básnické činnosti Fr. Palackého (Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898, str. 309.—336.) dr. Jan Jakubec, který též uspořádal kritické vydání všech Palackého básní (Básně Fr. Palackého. V Praze, Bursík a Kohout. 1898). Ve spise tomto uveřejněny jsou i báseň »Na Radhost« i Palackého překlad Macphersonova Ossiana, jež Palacký, ač básnické své výtvory pokládal později za mladistvé pobloužení (Radhost, Doslov, 257), přece do Radhosta pojal.

Odkazujeme na Jakubcovo kritické vydání básní Palackého, nebot z děl básnických žádné do této sbírky nepojato. Avšak zakončení tohoto období básnického tvoří jaksi Palackého účastenství na spisu: »Počátkové českého básnictví«, vydaném r. 1818. Spis tento jakožto první prosaický spis Palackého, pro svoji literárně-historickou zajímavost a nynější vzácnost svoji zasluhuje, aby znovu byl otištěn.

Rozděluje se proto tento třetí díl drobných spisů Palackého v tyto tři části:

Část prvá. Počátkové českého básnictví.

Část druhá. Spisy z oboru krásovědy.

Část třetí. Spisy z oboru řeči a literatury české. —

Za laskavou ochotu a podporu vydavatel vzdává díky slovutnému panu dr. Boh. bar. Riegrovi, professoru c. k. české university, a slavné Správě knihovny Českého Musea v Praze.

V Novém Městě dne 13. září 1902.

Leander Čech

Část prvá.

1. Počátkové českého básnictví obzvláště prosodie.

(1818.)

»Počátkové« jsou první spis prosaický, kterým vedle překladu Macphersonova Ossiana Palacký, jak sám dí, postavil se »prvníkráte na dráhu českého spisovatelství« (dr. V. J. Nováček: Františka Palackého Korrespondence a zápisky. I. Autobiografie a zápisky do roku 1863. V Praze. Nákladem České Akademie, 1898 str. 11.). O vzniku jejich Palacký vypravuje sám takto. Oda ku jmeninám Tablicovým (r. 1816) byla jeho poslední přízvučná báseň »nebo čím dál, tím jistěji snášel sem se na tom, že ne přízvuk, ale stará časomíra přirozeným základem české prosodie slouti by měla.« (Autobiografie str. 10.) Přeloživ Ossiana jal se r. 1817 potajně psáti i listy o prosodii české, které Blahoslavovi připsané také do Hromádkových Prvotin poslati chtěl. Poznav pak, že i Šafařík s ním stejně smýšlí v ohledu tomto, užil příležitosti Blahoslavovy k dopisování muži tomuto, tehdáž ještě v Jeně meškajícímu. »On se již byl« — pokračuje Palacký — »dříve ke mně, ač nezřejmě, ve Hromádkových Prvotinách ohlásil, uvodě tam zlomek listu mého Blahoslavovi psaného; a poněvadž sem výbornost ducha Šafaříkova vysoce ctil, nemohlo mi se nic milejšího státi, než že on, vraceje se z Němec, z počátku měsíce června u mne za deset dní pobyl. Rozmlouvání s ním stalo se mně velmi blahočinným a opravilo soud můj jak vůbec o mnohých věcech, tak i zvláště o naší literatuře. Šafařík také přinesl byl z Jeny velmi důkladné pojednání o prosodii české, jež mi čísti dal Já sem tehdáž byl již první dva listy své zhotovil; ale vida v Šafaříkově pojednání učenost náramnou, již se mně nedostávalo, ostýchal sem se, vytasiti se s nimi.« (Autob. str. 11.) Po prázdninách r. 1817 Šafařík jako pěstoun mladého Kubíniho usadiv se v Prešpurku, kde Palacký studoval, vešel s ním ve styky přátelské. »S ním« — vypravuje Palacký — »obírajíce se my pilně ve vlastenských věcech, když jsme jednou byli do vinohradův prešpurských na procházku vyšli, přečtu já mu listy své o prosodii české. Na to on velikou horlivostí naplněn jsa, pořád mě vybídl, abychom začaté dílo dokonali, a smluviv se jeho návrh dali sme se do práce. Já vyhotovil ještě pátý list, on svůj rukopis jenanský proměnil v list třetí a čtvrtý, šestý pak nyní znovu složil; moji dva první listové opravení jsou nejprv ode mne, potom i od něho. Již v měsíci listopadu (1817) spisek celý

byl hotov a podán censůře.« (Autob. str. 12.) Konec měsíce března r. 1818 Počátkové vyšli tiskem u Belnayových dědiců v Prešpurku. »Chvála i dobré účinky tohoto spisku« — praví Palacký — »nemálo mne i Šafaříka blažily.« (Aut. str. 15.)

S literarně-historického stanoviska Počátkové jsou spis velmi zajímavý. Je to první literární revoluce v obnovené literatuře české, první odboj proti dosavádním »národa vůdcům a ústavníkům«, pracujícím na »osvícení vlasti«. Palacký i Šafařík těžce nesli myšlenkovou chudost a prázdnotu dosavádní produkce básnické a hleděli postaviti literatuře cíl vážnější i vznešenější. Na mysli tanul jim klassicismus, k němuž byli vedeni Klopstockem (srv. J. Jakubec: O básnické činnosti Fr. Palackého. Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého. V Praze 1898 str. 309—336) a Herderem, a jehož zářivý vzor viděli v básnictví řeckém a římském. I touží po básnickém geniu, jenž jediný muže vykonati v básnictví něco zdatného. Domnívajíce se, že česká literatura básnická se povznese ku klassicismu, zhostí li se rýmu a nebude-li se přidržovati rhythmu přízvučného, hleděli zatlačiti rhytmická pravidla přízvuku a povznésti časomíru za metrický princip básnictví českého. Odtud jejich snaha na základě tehdejších metriků Hermanna, Apla a jiných podati první vědeckou theorii časomíry české, jejíž nesprávnost v době nejnovější byla dokázána. (Srv. Jos. Král: O prosodii české. Hlava třetí. »Počátkové českého básnictví« a boj o prosodii jimi vzbuzený; Filologické Listy 1894 [XXI. ročník str. 1. a n.]. Ale nejen na poli básnické literatury »Počátkové« hlásají obrat od pouhého rýmování a veršotepství: oni dávají výraz i tužbám po české literatuře vědecké, do toho si stěžujíce, že dosud není ani jediného dokonalejšího spisu vědeckého v české literatuře, zcela v duchu Palackého, který již r. 1816 se ustanovil na tom, že cele a jedině naukám se odevzdá a usilovati bude, aby odpomohl náramnému nedostatku naučných knih v české literatuře, což v prvním svém listě Blahoslavovi obšírně vyložil; tento pak list Šafaříkovi do Jeny poslav, Palackého s ním ponejprv ve známost uvedl a tím způsobem jich potomnějšímu troječnému přátelství počátečného zniku propůjčil.« (Autob. str. 10.) To jsou zcela nové snahy, usilující se povznésti nad pěstování pouhé literatury prostonárodní i nad pěstování vědy jen jazykem německým. Toť v literarním i národním snažení myšlénka pokroková! —

Vedle této myšlenkové stránky »Počátkové« planou vším ohněm mladistvého zápalu a ovšem i mladistvé prudkosti útočné, která mnohdy i přestřelí ve výběru slov, prudkosti až příliš sebevědomé, která neušetřila ani Dobrovského, což vedle vlastní sebechvály, patrně aby anonymita spisovatelů nebyla snadno prozrazena, hlavně snad také působilo k tomu, že Palacký později čím dále tím méně váhy kladl na své účastenství v »Počátcích«, jež nazývá sám »mladistvým spisem«, a že, jak se zdá (srv. O. Hostinský: Fr. Palackého esthetické studie 1816—1821. Památník str. 367), ani na tom mu příliš mnoho nezáleželo, co o prosodii psal kdysi v »Počátcích«, tak že mnohým z těch, kteří ještě v posledních letech s ním obcovali, nebylo dosti jasno, trvá li bez výhrady na stanovisku, jež v otázce prosodické r. 1818 byl zaujal. — »Počátkové« hned po svém vyjití způsobili značný rozruch a dali pak podnět k prvnímu většímu sporu literárnímu o prosodii přízvučnou časoměrnou, ve kterém však jednalo se i o idealním obsahu díla básni-

ckého, o tom, zda napadení básníci rovnají se slavným jménům řeckým, tak že ve sporu tom máme poslední zázvuky »querelle des anciens et des modernes«, boje mezi starými a moderními vedeného v 17. století ve Francii, v 18. století v Anglii a Německu. —

Palackého theorii časoměrnou důkladnému rozboru vědeckému podrobil J. Král ve spisu svrchu naznačeném; při té příležitosti též dokazoval, že vlastním původcem »Počátků« jest Jos. Jungmann a že vylíčení vzniku »Počátků«, podané Palackým, není úplné. Ku kontroversi o věci té srv. *Marie Červinková-Riegrová:* Domněnky a pravda o Jungmannovi. Osvěta 1895 str. 101.—122. *Josef Král*: K činnosti Jungmannově v prosodickém sporu. Filologické Listy 1895 (XXII.) str. 33—65; *A. B.*: K činnosti Jungmannově v prosodickém sporu. Osvěta 1895 str. 470.—479. —

Počátkové skládají se z předmluvy J. Bohuslava (J. Benedikti, srv. Autob. str. 9.) a ze šesti listů, z nichž 1, 2. a 5. napsán byl Palackým, 3., 4. a 6. Šafaříkem.

Kdyby se otiskly jen listy Palackého, celý duch Počátkův by nevynikl a práce by činila dojem kusosti a neúplnosti. Jsouť společnou prací tří mladistvých nadšenců, společnou potud, že výslední názory jsou plodem rozhovorů, jichž všichni tři se účastnili. Z těchto a hlavně pak z příčin literárněhistorických otištěni jsou tu »Počátkové« celí i s listem titulním a věnováním. Toliko básně v Počátcích obsažené jsou vynechány. Básně Palackého nalezají se v Jakubcově vydání svrchu uvedeném: po listu pátém na str. 104. až 105. otištěna jest část básně Idealů říše (srv. Jakubec str. 37.—41.; str. 95. až 97.); po listu šestém jako 1. báseň na str. 120.—122. Moudrost (srv. Jakubec str. 41. a 42.; 97. a 98.); jako 3. báseň na str. 125. a 126. U hrobu přítele (Jakubec str. 43. a 44.; str. 98. a 99.); jako 5. báseň na str. 127. a 128. Na horu Radošť (Radegast) (srv. Jakubec str. 45. a 46.; str. 100.). — Vedle básní Palackého jsou tu i básně Šafaříkovy; po listu 4. na str. 70.—71. překlad Bionovy Elegie, po listu šestém jakožto 2. báseň na str. 123.—125 báseň Mé zpěvy, jakožto 4. báseň na str. 126.—127. Slza milosti.

Počátkové

Českého básnictví

obzvláště

prozodye.

Gesänge des höhern Flugs
In dem Lautmass der Natur.

Klopstok.

V Prešpurku
v komissí u Josefa Landesa knihkupce,
a v Praze
u J. Krausa a J. S. Kalve knihkupců.
1818.

Mladým
básníkům,
Čechům, Moravanům,
Slovákům,
hodným Můzy schovancům,
budoucí
vlasti, národu, jazyka
ozdobě,

svým
krajanům
a
bratřím
nejšetrněji
připisuje

Vydavatel.

Nejšlechetnějším dozajista úmyslem vydavatel Vám, kvetoucí naděje vlasti, přítomné listy na srdce vkládá. Že je čísti budete, za to mu důležitost obsahu, že je s prospěchem čísti budete, za to mu důkladnost jejich ručí. I cožby mohlo zanícenému vlastenectvím básníku nad jazyk jeho býti důležitějším? Jazyk jest semeniště časného bytu národů; zrcadlo cnosti jejich, které kdo stroskotá, jestost jejich stroskotá, kdo poškvrní, jméno jejich poškvrní. Jest nám ode předků potěšitedlné připraveno do něho pohledění: ale rozšafnému synu není dosti uvázati se v otčiznu cizím potem nadobytou; oné ukořisťovaný poklad odkazuje potomkům. Bratří, mnoho-li Vás na to pomní, že věčnost jména národů na jednom okamžení visí? Nežijeť více rodina Graikova, ale žijeť slovo Homerovo; hrstka Gálů vešla s Osyánem v oblouk slávy neskonalé. I naše stolice slávy, ač prázdná posud, se nerozsmekla: vějící polousvětem procitlé Slávie dech šepce, že tenkráte chropot smrtedlný ještě nebyl smrti předchůdcem. I jmějmež se směle vyvábiti národu svému, této krůpěji v oceanu Slovanů, z kvapného okamžení neuhaslý věčného jména papršlek; aby, kdyžby třebas na kynutí Pána Pánů vypršela poslední hodinka časného bytu jeho, jména Čechů nebylo bezectně v letopisích člověčenství zpomínáno!

Vznešený Čech, náš dopisovatel — kdo on jest na tom pravdě nic nezáleží, mnohých jazyků, vždy hotových, jedovatost, káže zatajiti jméno jeho — považiv, jak jedno slovo za čerstva ze života vyňaté a za čerstva do života vražené veseleji zažehá vznešenějšího vlastenectví pochodni, než hory doly mrtvé učenosti literní, pouprostránil posléze snažné žádosti přátel svých, a aby přítomné listy o prozodyi české tiskem na světlo vydány byly, milerád přivolil. — I vycházejíť oni beze vší změny vpečetěný na čele ráz okamžení, v němžto vznikly, nesouce. Listovní jejich barvu, tu svrchovaně domáckou prostosrdečnost zmazati vydavateli, ač pilně poručeno, volno přece nebylo. Nebo tu kdoby zmazal, zmazal by podstatní jejich karakter: čistý život slovanský. Spravedlivý soudce vezme na to ohled: mudráček na slova jen a slabiky, jsou-li z jeho brusu, šňůru přiloží. Vzácný sice dopisovatel, neméně zdvořilý nežli svobodný, práci svou jenom zkuškou v prozodyi, ne zystémem, ani jen zlomky načatého zystému, jmenovati káže; ale vydavatel směle tuším jistiti může, že není-li třebas zystémem — na kterémž, jak slyšíme, jiní pracují — jest přece nejživějším přesvědčením, a nejdražším tří celých duší pokladem. Arci že to nemalá opovážlivost u nynějších kritických Slovanů, vytáhnouti před lidem oponu divadla přátelského a dáti se mu nazříti, jak na něm nejhorlivější vlastenectví rozumnou hru provodí; nicméně však vydavatel, proč to učinil sám,

nejlépe ví, a ti páni Slované, co v tomto punktu trošičku jináče smýšlejí, proč to činí, také sami nejlépe vědí. Pravdu, jak sobě jí kdo svědom jest, svobodně pro obecné dobré vyznati povinnost jest vlastence. Postupujícího ku předu rozumu nikdo se posud nestal pronájemníkem; aniž on komu zralý s nebe padá, ani člověku jednomu, ani národu celému. Květu vzdělanosti národní v puku postaveného udrží, ale nezdrží v davě času nižádné osob přijímání; anto svrchu dušený ze spodu tím čileji vystřeluje. Bludné učení vyvracovati není na cti někomu utrhovati, nebo spravedlivé zásluhy jeho zprzňovati: ty zajisté, dělej co dělej, bouři času odolají. Ale kdež statečným předkum tvým na cti se ujímá, nebo tobě do světějších krásy chrámů choditi brání, nejsi-li tam za ochránce se pravdy postaviti povinen? Komu se o ctnosti bez protivenství, o vítězství bez boje snívá, ten nejrozumněji, přečta tuto předmluvu, knížku zavře a na stranu odloží.

Vydavatel těchto listů může a musí se ještě prohlásiti, že spolek přátelský, jehož péčí tento kvítek minulého léta vykvetl a jemu podobný jiný z pole metryky tu dobu vykvétá, na roli své, pokud mu k tomu vůle Boží a světlo světa dopomohou, pracovati nepřestane. Jemu zajisté ani »arystarchů mračnopozor, ani tonomanů hromoblesky srdce lekem neomráčí; ale ani nedospělců chvalné potleskování duše radostí neopojí. První jej, samodržci rozumu, i nečtouce zatratí; v druhých se, ve zvonech bez srdce, cizí hlas ozývá: posledních umění, na šupině stavené, do jádra neproniká. Oněch hana a těchto chvála jednoho jsou zrna. Kdo pouta duchovního svrhl otroctví, svobodně svobodného posud umělce: kdo pak větší došel přízně Múzy, přines vděčnější Slavěně obět, a vezmi si palmu. Spisovatel soudu nejde, soudnější bohdá potomstvo pronese ortel nejspravedlivější. Vy pak, drahá naděje vlasti, mající jednou na oltář její posvátné plody lyry své obětovati, Vy, co zde obsaženo, náměteno a odraženo jest, myslí rozumnou považíte; a potom, ode zlata trusky rozeznavše, toho, což pravé a pěkné a výborné býti poznáte, následujíce, čest a slávu jména českého rozšiřovati budete. Což aby se stalo, vydavatel, prvotiny tyto čistějších obětí do chrámu Slavěny skládaje, srdečně žádá.

J. Blahoslav.

Listy o prozodyi české.

První list.

Ihr Dichter! ihr Dichter! wo sank
unsrer Filea Leyer hin?
Ach es trübt, sinn' ich nach, was die Trümmer deckt,
mir den beweinenden Blick wünschender Schmerz.

Klopstok.

Za blaženého času toho, kdyžto na krásném * * * břehu žijíce, ve společném o mateřčinu horlení přátelství plápol jsme podněcovali; když rukou v ruce do rozkošného přírody lůna se vodívajíce — dovol mi sladké to rozpomenutí — s hláholy starožitných synů Můzy nejnovější Genyů Slávie zpěvy sme rovnali, a ukochaní libozvučností oněch, drahé Slavěnce podobnými zvuky zavděčiti se hořeli: tu tížící na nynějším hyppogryfu českém krutý zákon, an nemožný činil jemu onen lehký, spanilý let, kterýmž se na řeckých křídlech tak hrdě na Helikon vznášíval, a z jiné strany ušlechtilé básnictví českého roucho, jímž okrášleno někdy jalo se důstojně podlé věčně kvetoucí Řekyně umístiti, ta jeho spanilá tvář, na nás se z mrákot starobylosti usmívající, všecko to nelehkých u nás rozmyslů a zmatení příčinou bylo. Tam nesmrtedlného vynálezce vážnost, tolika znamenitých mužů příklad, proud obyčeje již na všecky strany rozlitého, a nemalá pravdy podoba nás do svého víru pojímaly; zde neodolatedlné půvaby, vlastenská hrdost, a makavá, jak se zdálo, pravda nesmělé naše kroky k sobě vábily. I na rozpacích sme byli, nevědouce kam se bráti. — Co se mne týče, já nejsem na rozpacích více. — Ty tedy slyš, a rozvaž a pak se usuď! —

V šeře předhomerské starožitnosti povstala u krásy citlivých Řeků časová u verších míra. Původ její beze vší pochyby ve zpěvu, čili ve přiměřenosti zvuků řeči k hudebnímu taktu, hledati se musí: protože počátečně všecky básně ode zpívání nerozlučné byly. Tudíž, jako toho buď již pohotová melodye, buď i rozličná srdce hnutí žádala, podávali se duchu rozhorlenému povolně do změřeného harmonyckého kola hláholové, jejichžto pěkně spojený ples ještě posavád duši jemnou rozkoší a citem proniká, zkoumatele podivením

naplňuje. Aniž tak dlouho, a Řekové kouzedlnou změřené mluvy moc cítíce, již i bezezpěvně ji zdokonalovali. Nebo mimo to, že takt časoměrný svou rozmanitostí zhodnou cosi libého do sebe má, již i známo jest, jakou silou kteříkoli pravidelní rázové, zvláště citem provedení, na srdce dorážejí, tím více, když se i působení v mysl připojí. A kteříž pak by mohli jiní, jestli ne srdeční hláholové srdce dojíti, a je roznítiti? Ale básníři také jest, podané sobě přirozením úkazy a zákony pěkně vytvořiti. Tak Pindar i celý vážných Řeků houf časomíry užívali: tak Maronova i Flakkova Múza u potomnějšího světa city budila. Její libě plynoucí hláholy opětovati mnozí se nynější národové pokoušeli; ale nedvornější sklad řeči jejich toho nedopouštěl. I což tedy zbývalo? Ode dřevních barbarů podaný sobě klinkavý rým na trůn poezie postavili, a slabiky spočítajíce neměříce více, řekl bych, jako díťata ve stejnozvučném výpadu jejich se kochali. Čehož nerůdnost ucítiv bohem nadšený Klopstok, k líbeznějšímu a rozumnějšímu řecké Múzy hrání navrátiti se umínil: ale vida, že řeč germánská neplnozvučná i hezky drsnatá lepější hellenské organyzací nestrpí, smělou odvahou, pohrdna této prvním základem, pozicí, založený v přirození jazyku svého přízvuk v časoměrných metřích za pravidlo sobě postavil, a tak nejtěžšího shluku spoluzvuček nevšimaje, za oním letem tak spanilým a lehkým novými křídly poletovati se snažil. Pravda sice, dí znamenitý Jenyš, bylo to jakoby cítěné, jímavé. Mozartovy kompozicí hlasem Amerykánce divocha odzpívati; ale on to předce vždy za nejsmělejší čin na literním divadle za těchto časů se stalý považovati chce. Dobrý pane Jenyši! Kdybys pak nynější poezie české činy uslyšel, již ne hrubý Amerykánův hlas, nýbrž kladami roklemi dolů se šrotujících fůr tříškání slyšel bys!

Já se zajisté vynadiviti nemohu, že ihned potom hudební Čechové, jejichžto výborný jazyk sám v sobě onu úplně řeckou časomíru zřejmě nese, svého prospěchu nedbajíce, tak nerozvážlivě ono nehudebné, v sobě nedůvodné přízvuku pravidlo beze vší příčiny a potřeby přijali, a jemu tak kruté, samostatné vlády v celém básnířství okoru propůjčili; nepomyslíce, že ono některých Němců, ba samého Klopstoka nade svou přízvučnou mírou plesání nic není než slabý příkrov, nímžby chyby a nemotornosti řeči své zakryti mohli; a že řeč naše hodnější, než aby cizímu a prvé neznámému jhu podrobená, nízce pod Tevtonkou se plazila, vysoko nad touto, ve spolku řečtiny a latiny, hrdě vznášeti se může. Ba i hněvu se mi zdržeti nelze, slyšícímu, jak mnozí jako s třínožce beze všech

důvodů hlásají, že časomíra přirození jazyku našeho docela se protiví? Medle, co se protiví? Jeliž časomíra sama sebou protivná? O to se, jestliže ucho přízvuku plné soudu nepodává, nedím na Řecích a Maronovi libohlasném, ale jen i na Němcích, u př. Jenyši, Bothovi, Aplovi, ba Vossovi a Klopstoku samém doptávati. Tedy pak užívání jí u nás, čili modulací slabik, odporná jest? Neboť arci žeť odporuje dloužiti dlouhé a krátiti krátké samohlásky, a kdež jazyk sám sebou prodlíti musí, tam se pozadržeti: nýbrž dlouhokrátiti a krátkodloužiti, a ubohým prsům až ke kašlení hory spoluzvuček nakopiti — aj to zvučně a výborně harmonuje!

Nebojím se, abys, zdvořilý jsa, tento ouštipeček, kterýž mi horlením proti arystarchům těmto volně i nevolně vyklouzl, s nelibostí přijal. On, ját to cítím, jen těch dotýká, kteří, jako všickni nepovážliví, nevolní učedlníci, z komárů slony, z malicherné podobnosti hned obrovské pravdy vyždimují, a kde co zapískne, tam u vytržení celou duší svou poslouchají. Tyť sám víš, jak sobě já ctěných oněch tvorců literatury československé nade všecko vysoce vážím, povinován jsa z drahné části jim touto, kteráž mé blaženosti hlavním původem jest, láskou ke vlasti české: ale sama tato láska pudí mne slávy naší šetrnu býti, a k ní všudy, kdež mohu, věrně, podle možnosti své napomáhati.

Základ té nové prozodye, totiž přízvuk na první vždy slabiku kladený, byl ode »hlavy všech učených Slávů« téměř sedmnácte let, jakož sám kdesi praví, vyzkoumán. Dlouhý, předlouhý čas, kterýž při učenosti tohoto vážného starce, velikým, ba hlavním důvodem pravdy jeho státi se může! A nemýlím-li se, on a nižádný jiný se jediným jejím důvodem stal, ježto jiných podstatnějších, sedmnácte mním důvodů, jenom jeden na léto počítaje, z přirození rytmu a tolikéž z přirození řeči naší vzatých, a pak konečně sedmnácte tisíců veršů, nesplna tři na den bera, pravdu oněch základů stvrzujících, v letopisích literatury české nadarmo hledám. Já však, Blahoslave, jakkoli již, co přízvučná prozodye germanská na český trůn vyzdvižená, všecko téměř prohráno, a tvrdoť jest proti ostnům se zpěčovati, předce, co mi srdce i mysl káže, bez ostýchání pronesu, a tak, an pro ni důvodů nedáno, aspoň proti ní některé propovím.

1. Přízvuk v češtině nemusí býti vždycky na první slabice. — Chceš toho důvod? Mějž ho tam, kdež svůj sobě hájitelé přízvuku brali, v uchu, avšak v uchu pouze slovanském, nezněmčilém. Nebo což? Já sem se sice nikdy dopřesvědčiti nemohl, žeby náš jazyk,

tak povolný, vždy první slabiku zsilovati musel, a nikde, buďže by toho dloužka, buďže pozicí, buď důkladnější smysl, buď všecko tré spolu vyhledávalo, hlasu pozdvihnouti nesměl. Opravdu? (⏑ ⏓ ⏑). — Necítíš? (⏑ ⏓ –) — Myslím, že kdyby se to tak lehce a ouplně dokazati mohlo, ažbychom, čehož se při pravdě takové vyhledává, zřejmě to a čistě viděli, nebyloby potřebí sedmnáctiletého zkušení, tak pracného, že se pro zpytování Češtiny Čechye opustiti, a až do Finnye, neslýchalé hláholů českých, běžeti musilo. Nepřím se sice, že první slabika, na kteréž nejvíce důklad a hlavní určení smyslu slova bývá, nejčastěji se zostřuje; ale i o tom, ač mohu-li co souditi, ouplně přesvědčen sem, že Čechoslovan beze všeho prohřešení proti duchu Českému za naderčenými třemi výminkami na kteroukoli slabiku přízvuk klade. Chop se zkoušky, a přidáš víru. Tím pak ale — po tichu pravě — všecky ty přízvučné hrady pořád se řítí: poněvadž ne na pevném a veskrz jistém základu vystaveni byli

Nýbrž i budiž tomu tak, že přízvuk na první vždy slabice lpí, můželi se odtud již to žádati, aby on tak samostatně mírou, kteráž se jemu protiví, vládl? Nedopouštím, protože

2. Přízvuk ten v řečinaší nenítak silný, aby mocí svou všecky následující slabiky ochromil, aneb je do cela, jako u Němců, k polknutí odsoudil. U nás i v nelíbání (⏑ – –) vždy to líbání plněji, a věru příjemněji zvučí, nežli to prázdné, domněle přízvučné ne; nezmíněje přeunavujícího skandování jen jediného zpěvu z Homera českého, tak líbezně plynoucího v originálu. Ba kdyby to zsilení hlasu v češtině tak znatné bylo, mohlili bychom našich poctivých staročechů takovou nejemnosti sluchu nařekati, aby ho byli za tak dlouhý čas a při tolikerém skoumání pravidel řeči a prozodye naší neucítili? Vždyť sami nehudební Němcové již za starodávna v rýmích aspoň svého hrubějšího přízvuku šetřívali. — Ale k čemu důvody snášeti? Ty zajisté nejsi nevytřelého ucha, abys toho sám neznamenal; a chcešli konečně důkazy míti, daje Milostence slovanské básní podlé obou základů čísti, dojdeš jistoty.

Staří Řekové a Římané také, jelikož beze vší rozmanitosti a intenzí hlasu mluviti nelze, měli přízvuk svůj, našeho znatnější, pronášený hlasu zvýšením: a předce při tak jemném sluchu, při tak zdravé soudnosti o těch věcech, při tolikeré krásy citlivosti, (mybychom se jim zde ani za učedlníky nehodili, protože ten karakter mezi nynějšími národy docela vyhynul,) ba pravím při tolika divných nápadích nikdy jim na mysl netanulo, aby svého přízvuku

ve veršové míře byli šetřili. A my se jim rovnou zde řečí rovnati nesmíme? Vždyť i my, když tak má býti — salva toni majestate — i v časomíře přízvučné slabiky v řadě zvuků, bez ohledu na takt verše čtouce, povýšiti můžeme i povyšujeme.

3. Přízvučné míry u nás ani smysl, ani větší mluvy důkladnost nežádá. — Ponechaje toho, jak nerozumně by bylo, opustíc za příčinou dosažení domnělé větší důkladnosti míru časovou, i s cílem se chybiti, i libozvučnosti, tak važně veliké na Parnasu vládkyně, se odříci; jen to Tobě na pozor přivedu, kde přízvuk ten leží, zvláště inkonzekvencí jeho na konci slov mnohoslabičných a v rozdílných od sebe metřích a taktích; potom důstojnější moc duchovní důkladnosti u starých Řeků a Latiniků, i našich básnířů, u př. v onom Komenyově dystychu:

Sám jediný světa pán, nade vším, pode vším,
skrze všecko,
Jda, světu sám věčná podpora pevně stojí,

a pak plnost emfazí ve grammatickém a syntaktickém řeči naší skladu, jen to pravím, a co sem již řekl, ku paměti Tobě přivedu, a dáš mi za pravdu. Jest pak onno jináče hlavní pro přízvučnou míru důvod, v němčině, ne u nás, platnost mající: an již sama ta odpornost, že Němci koreny slov, Češi ale prostě vždycky první slabiku zostřovati, a předce oba na jednom a témž základu prozodyi stavěti mají, některé z nich nepravdu a nedůkladnost ukazuje.

4. V češtině dloužka ode přízvuku není nerozpojná, nýbrž častěji mimo přízvuk jest. — Toto, příteli, jest tak vážná věc, že kdybychom docela žádných jiných neměli proti přízvučné míře důvodů, tento sám jediný by nás proti ní cele usouditi musel. Chceme-li my, a či snad nic? aby veršování naše cos pravidelného, skladného do sebe mělo, ba vůbec, chcemeli řecké míry užívati, podstatu její, taktu změřenost, zachovati veskrz musíme, jináče není řecké míry, není hexametrů, není alkaických, zafických oc. veršů, slovem, není rytmu. Ta jest nevyhnutedlná výminka její: tu Němci ve verších cele zadrželi, an jim dloužka jen na přízvučnou slabiku padati může; i mohou tedy směle jí užívati; té sme my v novějších básních nešetřili, a řeckou míru předce sobě osobiti chceme. Potomstvo tomu nebude chtíti věřiti, žeby který barbarský, nercili vzdělaný, hudebný a zpěvný, jako náš jest, národ tak dalece byl zablouditi mohl, aby byl slova: milá, (⏑ –) podává, (⏑ ⏑ –) jako

trocheus a daktyl ve starožitných rytmích měřil, a v tomto tak nepřirozeném přirozené řeči své drancování ještě zvláštní okrasy hledal. Medle, kdybys Řekovi jeho: λέων ne jambem, nýbrž trocheem, Římanovi jeho: tribunus ne amfibrachem, nýbrž daktylem, Uhrovi jako: temetö ne anapestem, nýbrž amfimakrem za příčinou přízvuku býti dokazoval, zdaliž by Ti všickni tito, litujíce Tvé šalby, abys na počištění rozumu drobet čemeřice vzal, neradili? —

Takt u míře řecké, u míře rytmické nevyhnutedlně potřebný jest. A co jest takt? Jest vůbec pravidelná počtu a plynutí zvuků zpráva v jisté nezměnné času míře. Tudy potřebí, aby všickni zvukové (slabiky) způsobem nezměnným ve své počty určeni a jejich protaženost s taktem cele shodná byla; aby ho všickni tak, jako tam Prokrustovo lůžko, právě vyplnili, nic nechybělo, nic nenadbývalo. Nyní tedy vizme taktu výbornost v tomto podlé přízvuku předokonalém hexametru:

Přízvučné naše bývají libozvučnější vrše;

Již mlčím! — Ty cítíš!

O vy genyové Meonýdovi, učte mě vjíti
do svatyní, kde do srdce milostný váš plyne hláhol;

V těchto není verších harmonie z loutny achajské!

Není jí, není! kdež by byla? Či snad abych libozvučným byl, krátké samohlásky násilím dloužiti a dlouhé krátiti, a strašnou posicí jako plnou houbu pohltnouti, a k Čechům v takové zkomolené, hottentotské řeči mluviti mám? A to básníř, kterému obzvláště krásy a mocnosti ve formě neméně nežli v materyi hledati potřebí? A kde zpěv? Kde onna, tak nevyhnutedlně potřebná shodnost dloužky zvuku s dloužkou slabiky, jestliže není jistého pravidla času ve vyslovení s taktem hudebním se srovnávajícího? — Čechové, celý soudný cizozemců svět za rozsudího přivolám, a celý soudný cizozemců svět diviti, ba smáti se vám bude, že za nebevzletným Pegazem ste na kulhavé, kašlavé herce poklusovati se pokoušeli!

Ale dosti již nyní, příteli! Více v budoucím listu. Měj se dobře!

Druhý list.

Dicht an Homer schrie sein Geschrey! Auf den Dreyfusz
setzt ihn sein Wahn, und verbarg ihm, dass Apollo's
Leyer sank, und des Mäoniden
Genius zornig entfloh.

Klopstok.

Hádka naše nad nadání stala se vážnější. Rozličné příhody, s nimiž sem se teď nedávno potkal, a pozor krásocitného Slovana na domnění a veršování mé, pobudili mne k důkladnějšímu o té věci přemyšlování. Událo se mi ode ctěného muže základné o té nové prozodyi pojednání v Pelclově grammatice opět obdržeti. Dychtivě sem je četl, očekávaje silné na časoměřiče rázy od muže, který byl tak všeobecně zvítěziti mohl; ale však všecko přeběh, a opět přehledav, nebyl sem ani o mák moudřejším. Místo důvodů čekaných slyšel sem několik samovládných rozkazů a nálezů, jako dětem od mistra dávaných, jimžto duch svobodného umělce, čím důstojnější jest, tím se více protiviti musí. Aniž bych to chtěl sem vepsati, kdyby nám ne na tom záleželo, abychom věděli, na jakých předce základích ta nová prozodye spoléhá. Považivše tedy těchto základů, potom protrhnutý důvodů našich páteř opět přisvížeme.

»*Základ prozodye české.*«

»Když, dí se tam, české verše, počnouce od Lomnického až po rychtáře Vaváka, podlé vůbec obyčejného a jediné pravého způsobu vysloveni čteme, anebo hlasitě čísti slyšíme, nelze nám v nich nijaké míry poetycké najíti. Zdá se, an poetycký rytmus a ona harmonye bavící a plnící rozkošně ucho, jim chybí. Kdo tím vinnen? Básníci-li či jazyk sám? Nemýlímli se, oba. Mnozí básníci píší verše své nejvíce podlé oblíbené některé melodye, a viděti, an cítí, že zpíváni býti musejí, nedajíce se čísti. Pročež i nemnoho pečují o vlastní míru jejich, spokojeni jsouce tím, když jen jistý počet slabik v sobě zdržují. Jiní z novějších, na štěstí nevelmi mnozí, řídili se, pokud býti mohlo, Rozovými čili Drachovského pravidly — kusa vše na nepravém základu spoléhajícími. — Staří grammatyci učení o přízvuku docela neznali; žádný z nich neuměl vlastně řečeného tonu ode dloužek vokálů, o nichžto obšírně jednají, zřetedlně rozeznati. I nebyloť jim tedy ani možné pravého základu

prozodyckého nalezti, pokudkoli učení o tonu nalezeno a ve své částky rozebráno nebylo. Nýbrž raději větší majíce latinské prozodye (nežli německé? —) známost, pozicí se chopili, a mnohým násilím ji v české veršování uvésti se snažili. A však těmito pouty kvapný a jakoby nezkrocený ton řeči naší zmoci se nedal, poněvadž on, jakož každé pravě cítící ucho učíje, neustupnou svévolností na první slabice lpí, a od pozicí spoluhlásek nijak nezávisí.

Totoť tedy jest prý, základ prozodye české.

Základ učení kteréhokoli musí taková všeobecná pravda býti, o kteréžby jasný, schopný rozum nijakým právem pochybovati nemohl; kterážby tak utvrzena byla, aby nejen celé učení v jednotu spojiti, ale i sama sebou proti všem outokům odporu ostati a nepohnutá trvati mohla. Na ní tedy všecko učení tak záleží, že vyvrátí-li se ona, i celé učení, mějž ono sobě jakkoli krásný sklad, nevyhnutedlně vyvráceno a v nic uvedeno bývá.

Prozodye, která jakožto mladší sestra metryky pod rytmiku přináležíc učí, jak z řádného skladu všelikých momentů ve slovích ono, což rytmus vůbec slove, v řeči povstati může, a kterážto z filozofického ohledu považená také učení jest, musí také, jako jiná učení, svůj základ, anebo, což jedno jest, své pryncipium míti. Toto aneb podlé Hermana v moci poznání lidského, aneb raději, ač s malým rozdílem, podlé Apla v citedlné moci duše naší složeno jest: za oním se v poznání času, za tímto ve zvláštní strojnosti nervů pro rytmus vůbec hledati musí. Nám zde při naší krátkosti na tom nic nezáleží, obého resultát, z ohledu našich věcí, jeden a týž jest: že rytmus, jak to každý, kdo se jen něco málo do rytmiky a metryky nahlédl, ví, jest právidelné vyvinutí se momentů v jisté času míře. Jestiť on jakoby časový formulář, podlé něhož, jak v hudbě jednotlivých zvuků, a v tanci hnutí těla, tak v poezii jednotlivých střídajících se slabik trvání se určuje a řídí. Zdaliž ty momenty, t. j. v hudbě jednotliví zvukové, v poezii slabiky, silněji nebo slaběji pronášíny bývají, do toho rytmu, a tak i prozodyi nic. Toto jest původem rytmu, příkladem Řeků, Římanů, Uhrů a starých Čechů, též i soudem nejučenějších a nejrozumnějších mužů ode vší pochybnosti ochráněno.

A však Němci po Klopstoku, nemohouce za vlastnostmi řeči své oněm zákonům dosti učiniti, od zákonné cesty se pouchylíc, novotiti začali. Jimby se to ještě odpustiti mohlo, an se při tom tak hrubě, jako našincové, proti věčným zákonům rytmu neprovi-

nili: a však i o tom nestranného umělejších Němců soudu považiti sluší.

Tu pak i hnedky po nich Čechové — neboť Čech a Germanoman byli vždycky synonyma — divíce se v nově zrozenému Kakerlaku německému, jej pospíchavou ochotností do pokolení svého uvésti horlili; pěstujíce, natahujíce a milkujíce se s ním, až i naposledy vypěstovali, čehož žádali: německočeskopřepřízvučnou potvoru. Proč? Čechové sami s nic býti nemohli; mělili co míti, toť se přirozeně rozumí, že to od Němců vyžebrati museli.

P. autor předpoloženého pojednání, v němž z nedostatku světlé známosti prvopočátečného umění rytmického nejináče než metryckého rytmus a rým, měření a počítání slabik hezky jsou pomateny, nevím z jaké nevyzpytatedlné příčiny se ostýchal domnění svého jasnými důvody utvrditi: nic zajisté takového nepřednesl. A však, snad ne proti vůli Bohů, osmělim se tajemství rozumování jeho poodkryti. »Kterákoli prý prozodye ne na přízvuku založena jest; kusa vše na nepravém základu spoléhá: již pak starořecká, čili co dím? staročeská prozodye ne na přízvuku založena jest; tedy atd. Důvod první průpovědi: dokudkoli grammatyci učení o tonu neznali, nikdy pravého základu prozodye nalezti nemohli: již pak ho našli; tedy přízvuk jest pravý základ české prozodye.« —

Nemohl sem se od usmívání zdržeti, čta dále, jak se nejednou P. autor rozhorlil nad verši, v nichž cele žádného metrum není, že podlé základu přízvučného složení nejsou; s jak ochotnou pečlivostí je na svou víru převracoval, tak že mu v rychlosti i vážné nezmejlí, i těžké neplejtval po nohách daktylových hbitě poskakovati musilo; a jak radostně někdy vyštárané ze starožitné plísně rýmy vynášel, v nichžto prý písničkáři dobře cítili pravdu základu jeho. Ale proč pak tito, dobře cítíce pravdu základů přízvučných, všecko své rýmování podlé přízvuku nezřídili? Vždyť i ti se usilovali dobře psáti?

Ale však aj gordycký uzel, jejž tuším přetíti bude potřebí. — Knoblochovy verše daktylickoalkmanské, z veliké částky podlé přízvuku zpravené:

– ∪ ∪ – ∪ ∪ – ∪ ∪ ∪
Mračna krutých se teď ztrhněte bouří,
– ∪ ∪ – ∪ ∪ – ∪ ∪ – ∪
spadněte, hromové v blesku a kouři;

(a však prý by mělo býti: mračna se ukrutných ztrhněte bouří —) tyto hlučné verše se všem čtenářům bystrého sluchu líbily převelice! — Ondy mi jistý vzácný muž pravil, že žádná řeč tak výborného choryamba nemá, jako jest tento: rachotil hrom! (– ∪ ∪ –) — Inu, což učiníme? — Já sem kdysi viděl, jak na zavznění hlučné Cibulkovy skočné každý nohou potahoval, a při nebeském Haydnově hymnu jako led mrznula srdce jejich. —

Abys pak ale ton řeči té lépe poznal, Tobě ještě některé z ní pěkné průpovědi sem položím: »poněvadž trvání momentů slabičných ne ode delšího dloužení v času, nýbrž ode přízvuku závisí, tedy se na onyno ohled míti nemůže. — Drachovský velice chybil, poněvadž přízvuku, který zde prvním zákonem býti musí, docela nešetřil — to tě zle, poněvadž není podlé pravidel přízvučných zpraveno, poněvadž prvnímu pravidlu našemu odporuje, poněvadž by se tak hlavní přízvuku zákon vyvrátil — celá Rozova prozodye na nepravém základu jest utvrzena, on zmátl dloužky s tonem, a k tomu ještě i pozicí k pomoci přivzal — nyní, an učení o přízvuku již jednou dostatečně vyloženo jest, věru tuším žádný více vůle míti nebude k následování Rozových pravidel, podlé nichžto každičký verš ucho uráží!« — Ohe! jam satis est! — Ubohý Roza!

Slovíčko, příteli! Co Ty o těchto důvodích myslíš? Odpovědi žádám. Mně se zdá, že to lépe dokázáno není, nežli ono: bude pršeti, proto že bude pršeti. Ale rozumějž mi dobře. Ne dokázání přízvučnosti první slabiky já v té věci žádám: toho jen vlastním citem, ne důvody, a chceš-li konečně jaké míti, přiznáním se k tomu soudnějšího lidu dokázati lze: nýbrž to, aby provedeno bylo, že v řeči, která mimo příklad všech novějších, sama vokály čistě a plně vyslovené aneb dloužiti aneb krátiti musí, a jejíž přízvuk o mnoho slabější, nežli v jiných řečech jest, že pravím v řeči takové u veršování na onno žádný, na toto pak celý ohled bráti se musí, aneb krátce: že v časoměrných metřích ne časomíry, přirozené jazyku, nýbrž jediné přízvuku nepatrnějšího šetřiti potřebí, to aby provedeno bylo, každý na přízvučné míry hájitelích rozumu právem pohledávati může. Dokud se to nestane, já vždy rozumněji u ctihodných stařiků zůstanu, — třebas tak oryginální nebyli. — Ač i nezdá se, že by se k tomu chýlilo, an již i tu, jako tam na Mesmerově stolici, vnitřní různice pocházejí. Jsouť jedni, jediné po myslném přízvuku lapající, a těch je nejvíc; jiní již nejen přízvuku, ale i dloužkám volného klínu podávají, oběma sloužiti chtíce. Ale toto věru vždy tolik znamenati bude, jako na dva základy,

vyvracující sebe vespolek, stavěti. Avšak první mezi estetyky našimi, Jungman, nikdy přízvuku v řecké míře místa nepropůjčil; Puchmajer, první jeho apoštol, první ho opouští: jiných přemnohých tajné mínění Tobě známo jest. I mohu tedy tuším bezpečně předpovídati, že kterým na oblíbenosti u bystřejšího publikum, i někdy, dá Bůh, i cizích národů, a na nesmrtedlnosti něco záleženo jest, přízvukem nemilosrdně podvedeni bývají. Pravda dříveji později zvítěziti musí.

A nyní dále k věcem našim. — Ačkoli sám původce přízvuku vyznal, že taktů (pedum) nedostatek, a cezury nemožnost nedopouští přízvučné míře plné a dokonale harmonye řecké; předce nám to práva nebéře, abychom i my této vážné věci považiti neměli. Co se dotýče

5. Nedostatku veršových taktů, ten cosi přemilého sebou přináší, an to kromě komolých hexametrů, zafického plazení, drsnatých choryambů na mále, a snad i zpotvořené krásy Alkeovy, nižádnému z tolikera těžkých metrů se učiti nemusíme. Nač by to bylo? Čechům na tom dosti jest, a lomcujeli někým snad Klopstokový duch, ten hryziž sobě prsty. Načby se u smělejší let vydával? Urazilbyť oči, uši, všecky smysly české! —

6. Cezury nemožnost nemenší krásy a vděky přináší verši českému. Jako když odvážlivý drobtíček drze za pokličku do chřtánu zaskočí, dmou se životní duchové, a ve skladu tonuplném hrnou se zvukové proudně do povětří: takto na perutech harmonye vznášejí se do nebeských říší přízvuční Zpěvalovi veršové. Jemu se to převýborně zalíbilo, ať k tomu veliké práce nepotřebí. Chceš-li spondea, vezmi dvéslabičné slovo, jináče, vezmi dvě jednoslabičná; tři slabiky dají tobě daktyl, a čtyry dva spondey. Již osedlán Pegazus, již hotovo vše; a tu do harcování a harcování, až zem se práší a všecken svět se podiviti musí, kde ten člověk tolikě haldy veršů naharcovati mohl. — Chudinec, nepováží, že to není slávy vlasti své dobývati, a že Múza, jen hodné zásluhy věčností korunujíc celým srdcem pohrdá nezdařilcem, an drží nohou do svatyně tajemností jejích se vedrati usiluje!

7. Z nedostatku rytmu, taktů veršových, cezury, z nešetření pozicí, a z protivného krácení dlouhých a dloužení krátkých slabik nevyhnutedlně plynouti musí svrchovaná nelibozvučnost ve verších. Jedinký mírný a nenucený příklad Tě o tom nejlépe přesvědčí.

Tytyře, ty zde ležící pod stínem širého buku,
Obživuješ lesními tenkou svou píšťalu zpěvy;
Já mám opustit kraje vlasti a palouky milé,
Utíkám z vlasti já; ty, Tytyře, pokojně v stínu
Spanilou hlásat učíš háje Amaryllidu.

Ucho nepravím nehudební, nebo kdo tak veršovati smí, ten o hudebním rytmu jak živ slova neslýchal, ale cele tupé a barbarské to musí býti, které toto pravé štěkání pokojně snésti může. Kdo na tom přirozené řeči své natahování a zhumplování ještě něco pěkného nachází, ten kde o libuzvučnosti a rytmu, o poezii řeč, ústa hezky drž a po soudu sahati varuj se. Cizozemci dvou rozličných národů, nemající známosti jazyka našeho, a tak nepřirozeného slabik dlouhokrácení a krátkodloužení necítící, s útrpným se usmíváním odvracovali při čtení místa tohoto; a však sami ti cizozemci s podivením chválili řeči naší libozvučnost, slyšíce táž slova takto časoměrně v rytmus uvedená:

Tytyře, ty leže pod klenutím buku rozložitého,
Obživovat lesními hledíš zpěvy píšťalu tenkou;
Já kraje vlasti opustiti mám a milé ty palouky,
Z vlasti utíkám já; ty Tytyře, v stínu pokojně
Hlásat učís zelené spanilou Amaryllidu háje.

Žalostný jistě a politování hodný jest osud milé řeči naší, že když sotva z plísně opovrženosti vytáhnutá byvši, k mocným ochranitelům jíti, a oblíbenu sebe u nich učiniti měla, ihned v drsnaté přízvuku roucho oblečena byla. Jistě v tom to hlavní, ať nedím jediná příčina hledati se musí, proč naše řeč u vyšších a vzdělanějších tak málo dosavad vážena bývá. Avšak s rovnou téměř jistostí říci mohu, že kdyby první ti, kteří ji v belletryckých spisích vyšším dvorům poroučeli, libozvučnosti, a hellenské krásy řeči naší byli více šetřili, nebylibychom ji nikdy tak nevšímané, tak cizí ve vlastní vlasti své uviděli, jakož nám to bohužel sama skutečnost ještě ukazuje. Tak nadarmo zdvihá hlavy lev, na němž za Svatoplukovou a Poděbradovou neřesti klatba Bohů leží. —

8. Mlčením také opominouti nemohu té přenáramné neurčitosti a inkonzekvencí v zystému přízvučném. Zystém, podlé něhož já s ouplně rovnou pravostí jedno a též slovo osmerým způsobem:

nebez|pečenství, nebezpečen|ství, nebez|pečen|ství,
nebez|pečenství, nebezpe|čenství, nebez|pečen|ství,
nebezpe|čenství, nebez|pečen|ství

a chci-li přidati prepozicí, šestnácterým způsobem, vše dobře a pravidelně skandovati mohu, takový zystém, nýbrž co dím? zystém-li? taková pravidla, ať se co nejmírněji vyjádřím, dětinská jsou a sama sebou se vyvracují.

Ale mne již mrzí s těmi věcmi se obírati. Kdo zde ještě hanby přízvučné nespatřil, tomu mrákoty ve hlavě jeho tisícero rozumů a důvodů nezažene. Kdo chce kulhati kulhej si. Já již jednou pravím: konec!

Třetí list.

Legitimumque sonum digitis callemus et aure.
Horác.

Úpíš, Blahoslave, že dlouho mlčím. Nelituj toho; nebylo to s Tvou škodou. Kde Ty hořeti počneš, já neustydnu. Ještě myslím, ještě cítím, ještě soudím; jenom bouře se utišila, vlnobití přestalo, a nad zrcadelnou hladinou jarní nebe se mladí. Tys tedy již docela naší víry? Tys hotov sám hájiti pravdy, zastávati cti a slávy pohaněných praotců svých, a to s odvážením všeho učiniti hotov jsi? — O jak bych letěl v náručí Tvé, okušoval nebeské moci Tvé přítomnosti; vyvinulby se zavřený v nádřích myšlének proud: ale sta mil mezi mnou a mezi Tebou; o samotě duch můj v mrákotě se pohřižuje, a jen pozdě, příliš pozdě úmysl každý u mne dozrává. Zboural se, mníš, Parnas český, na písku byv založený, a v povětří, beze všech srubů sklenutý. I vidí se Ti předce, že z Labiryntu, do něhož jsi listy mými zaveden, ven se, leč pomocí mou, více nedostaneš? Ty se obáváš, aby posléze ve zříceninách zvrácenčho stavení to, jakkoli i ostatní znuzené, národní naše jmění nebylo pohřbeno? Stavěti, stavěti, nebourati více! tak Tě i mlčícího

mluviti slyším, a rozumím-li Ti dobře, mne tajemství hořekování Tvého dotýká. Veliká jest žádost Tvá, ale větší láska má k Tobě a k vlasti, a ke svatému, bohužel tak svévolně poškvrněnému jmění jejímu. Budiž měj sobě na mně, co chceš: já základ prozodye vůbec, jak se dalece rozumem vyzkoumati dá, bez ohledu na tu neb onu řeč, dříve okáži, a teprv jej k české řeči obrátím; Ty se připoj ku boku mému, ať projdeme ten žlutolistý háj, ne létavým — nebo léto pominulo, krev ochladla, i stíženému, což nade všecko jest, srdci odlehlo — odváženým předce krokem, nakocháme se v rozmanitém rozvití a svití suchých ratolestí jeho, pak sobě kdesi, ne ve stínu víc, u kořenů lípy z krásy zuté odpočineme.

O základích prozodye, příteli, o míře časové i přízvučné se mezi námi jedná, ať by nám předce dříve: na čem by se přirození rytmu stavovalo, dokonale bylo ohlédati, nežbychom k zaražení té neb oné prozodycké teorye přikročili? Prozodye zajisté, která k rytmu nevede, nesmysl jest, a sama sebou se vyvracuje. I nastupmež tedy cestu pravou, toho, v jak neúrodné, neslýchalé jazyku českému pole se pouštíme, nic nešetříce.

Když sobě, nebo jinému komu, jenom člověku celého sluchu, následující, rozdílným taktem měřené verše:

Ještě pozemské
Číše radosti
Věštci navírá,
Ještě nebeské!

Co díš, co díš, děvečko?
I zpívavý slavíček,
I rozmilé holoubě
Tají milým bolestí.

Vzejdiž v jasnu raním, v síle paprsku se,
Zhaslá záře zlatá, z výše nebes vylej;
Měkounkou perutí sladce pobuď z mdloby
Vadnoucí veselé růže mladosti mé!

hlasitě, přirozenou, jíž Tě matka vyučila, řečí, pozastavuje se, kde se pozastaviti, pospíchaje, kde pospíšiti, aniž, jak se to dnes děje, krátkodlouže a dlouhokrátě, nebo strašnou pozicí jako plnou houbu požiraje, přečteš, a pak se zeptáš, jakého by, nepatříc na obsah jejich, rozdílu v nich bylo, neomylně dostaneš za odpověď: v rytmu. Ponechaje slova, ujmi se věci. Zpozorovals všudy hnutí jednotlivých zvuků, nebo což jedno jest, slabik slov, v jistém času trvání, hnutí všudy pravidelné, a

však předce v každém pokolení veršů rozdílné, v onom hbitější, v tomto vážnější, v onom prostější, v tomto řemeslnější. Což tedy, hnutí zvuků samo rytmem jest? I ne; nýbrž raději plynutí času hnutím zvuků uchu znatné učiněné; nebo týmž citem rytmu bys pronajat byl, kdybys již ne oněch jednotlivých zvuků vyslovoval, nýbrž udeřením ruky o stůl, nebo pohybováním nohy pravidelné plynutí momentů časových, pomocí prozodyckých not takto asi:

1.

– ⏑ ⏑ – ⏓

2.

⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏓

3.

– – – ⏑ ⏑ || – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏓

vypsaných, znamenal. Vidíš, že rytmus jest figůra časová, jejížto prázdná forma se i bezevší vyplňující ji materye v mysl pojíti dá, jakož sobě ji hudcové rozličnými puňkty v notách, metryci lineolí a poloukolem představují. Ale čas jest něco stejného, neprotrženého, netělesného, necítěného; jest pouhá forma poznavatedlné moci: pročež nevyplníli se něčím v smysly padajícím, žádného v něm směřeného plynutí, a tudy rytmu nebude. Čím se čas v nejsubtylnější částky rozbírá, jsou jednotlivá hnutí těla v tanci, a jednotliví zvukové lidští i nástrojní v poezii a hudbě: tito tedy, ve změřené času formě dle jistého zákona vyvinutí, jsou rytmu původem. Částky času stejného trvání jednotlivými zvuky, nebo čímkoli jiným určené, slují v rytmice momenty. A tak rytmus (počet? numerus, ῥυθμὸς) vůbec, což sem již několikráte pověděl, nic jiného není, než vyvinutí se momentů v jisté času míře, rytmus ale estetycký, čili pěkný, jest pravidelné vyvinutí se momentů v jisté času míře, takové mním, v němžto se v rozmanitosti hnutí jednota nachází.

Nyní již, v čemby rytmus záležel, viděvše, v podstatní jeho částky nenesnadně jej rozbéřeme. První jest čas, v němžto se, jakožto ve formě své, jednotlivé momenty vyvinují. V předmětích u prostranství se nacházejících, u př. obrazích, nechť je třebas jak skladné součástek jejich složení, rytmu není, leda žeby slova toho nevlastně o živém položení podob, v němž se harmonycky pohybovati zdají, užiti chtěl. Rytmus záleží z částek ne vedlé sebe a pospolu, nýbrž před i za sebou a jedno po druhém položených, čili což rovně platí, sukcessí jest základem rytmu. Ale vyvinutí se momentů v času musí po druhé býti protržené,

článkovité, necelistvé. V neprotrženém zajisté hnutí času, jako u př. v šustu deště, šeptu zřídla, jeku proudu, oc. že v něm žádných smyslům znatných momentů není, se nižádný rytmus nenalézá. Teprv když se momenty v času protrhují a střídají, jako u př. u mlatců, kdež každé udeření znamenati lze, vzniká to, což rytmus slove. Původem všeliké krásy jest spojení jednoty s rozmanitostí, potřeby se svobodou, pravidelnosti s bezzákonností. I rytmus, máli jináče pěkným býti, musí potřetí z článků záležeti, estetyckým zákonem směřených a dohromady spojených. Ustavičná jednota lahodí sice uchu, nevnadí však, nýbrž unavuje duši, a dřímotu na ni přivádí, jako šeptot potůčka. Rovně tak by v tomto plynutí momentů; ∪∪∪∪∪∪∪∪, nebo – – – – – – – –, nebo třebas v jejich nezřízeném, bezpravidelném smíšení pěkného rytmu nadarmo hledal. Momenty časové u vyvinutí svém co nejrozmanitěji střídati, nic méně předce po vyplnění jisté času míry za estetyckými pravidly vraceti se a zopětovati musejí; sice, prodloužili se střídání jejich nekonečně, mysl jich v jedno pojiti nemůže, tudíž se estetycký rytmus z nich tratí. Za tou příčinou se u př. v hexametru po přeběhnutí jistého času a vyplnění jisté míry též samé momenty, řádek předešlému podobný, ústavně opětují: ježto naproti tomu v proze rozmanitosti momentů žádného konce není. Proč sobě to takové pravidelné vyvinutí se momentů v jisté času míře čitedlná člověka mysl libuje, proč se v něm kochá, toho se déle na mně nedoptávej, an bych se Tě rovným právem tázati mohl, proč se Ti zelené zeleným, modré modrým býti vidí? Obojího tajemství kořen hluboce tkví v původním organizmu lidského přirození.

Nejprostější vyvinutí se momentů časových jest ono, když se tíž článkové pořád opětují, u př. u mlatců, kovářů oc. Již zde, máli ustavičné opětování jedněch a těch rázů cosi příjemného, cosi skladného do sebe míti, jedno udeření druhého silnější býti musí: tím více toho na momentích časových v estetyckém rytmu potřebí, jejichž pravidelné hnutí ne smyslům toliko lahoditi, nýbrž i duši citem má pronikati. První, následovně silnější moment, protože předek vede, slove řecky ἄρσις (Hebung, latině také arsis, nástup?) druhý, a někde i třetí a čtvrtý, z onoho vyvinutý, slabější θέσις, (Senkung, latině také thesis, úleh?). V umění metryckém se každá arsis čárkou (′), latině ictus řečenou, značí; kterážto se s přízvukem nikterakž smásti nemá. Ictus jest akcent rytmický: na rytmickém pak akcentu teorye taktu spoléhá. Na těchto taktích, nebo což tolikéž jest, na rozličnosti arsium a thesium, se celá rozmanitost rytmů stanovuje, jejichžto shodným střídáním přirození, sklad a harmonye, trváním míra rytmu se určuje a řídí.

Tak u př. onyno svrchu položené tři způsoby rytmu se takto pomocí ictu v jednotlivé takty rozkládají:

1.

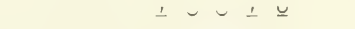

2.

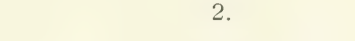

3.

Odtudto, přikročíme-li blíže k mezem pouze poetyckého rytmu již ne tak pracně do svatyně tajemností jeho se dostaneme. I v něm se, jako v každém jiném, vyvinují momenty časové, ale vyvinují pomocí mluvy lidské, plynutím zvuků jednotlivých. Vyvinutí se zvuků jednotlivých jest vyvinutí se momentů časových; jeli ono pravidelné, jest i toto pravidelné, jeli v onom rytmické krásy, jest i v tomto. Což ale jsou zvukové jednotliví jiného, než slabiky? Což tedy jest poetycký rytmus jiného, než pravidelné vyvinutí se momentů slabičných v jisté času míře? Tak jest: ve slabikách, a jmenovitě v samohláskách, svinuté vězí momenty časové. Ve slovíčku: jahoda nalezneš jistý počet momentů: ve slovíčku: sázívá rovněž: a však trvání tohoto slova jest delší, než onoho, pročež anebo v něm více momentů, anebo jeho momenty momentů onoho delší býti musejí. V prozodyi platí to první, z té prosté příčiny, poněvadž moment, jak sme viděli, jest částka času stejného všudy trvání, nikde ne delší, nikde ne kratší. Trvání slabiky na krátkou samohlásku se skoncující jest nejmenší částka času; ní se, jako loktem prostranství, trvání všech jiných slabik v času měří. Míra slabiky dlouhé jest dvojnásobná míra slabiky krátké; á = aa. Pročež vězíli ve slabice da jeden moment, vězí jich ve slabice vá aspoň dvé; nebo k vyslovení této dozajista ještě jednou tolik času, nežli k oné, jestli ne více, potřebuji. A však soudem starších i novějších metryku, počnouc od Hefestyona, Marya, Viktoryna, Pryscyana, Bentleya, Davesa, až po Hermana dole, dlouhá slabika krátkou počtem svých momentů jenom jednou převyšuje; jakkoli v těchto dnech zvláště Apel proti tomu horlil, pravě, že dlouhá, kde toho potřebí, i třikrát tolik momentů co krátká do sebe míti může. Jak tomu rozuměti, vyšší rytmika učí, která o absolutném a relatyvném trvání slabik obšírně jedná; prozodyi do toho nic; to zajisté věc jistá jest, že rozdíl slabik krátkých a dlou-

hých na větším nebo menším počtu jejích momentů se zakládá; a kde tento rozdíl přirozenému uchu tak znatný jest, že mu ho nelze necítiti, tam klíč ku prozodyi leží před očima. Čím lépe zajisté v řeči kterékoli slabiky u vyslovení vzhledem jejich kratšího nebo delšího trvání určeny jsou; tím způsobnější jest ona sama sebou k veršování, nebo se v ní tím snáze počet momentů najíti, a slovní její sklad v rytmus uvésti dá. Touto vlastností se někdy nade všecky stkvěla řeč řecká; v níž každá samohláska dvojí míru u vyslovení, krátkou nebo dlouhou, a dvě z nich (ε a o) i dvoje znamení v písebném umění měly: touto vlastností se podnes náš dyalekt český nade všecky jiné dyalekty slovanské a mnohé jazyky Evropejské, vyjmouc řeč uherskou, stkví; v němž každá samohláska dvojí míru u vyslovení, krátkou nebo dlouhou, a také, čehož ani u Řeků nebylo, každá spolu dvoje znamení v písebném umění má. Tyto samohlásky jsou: 1. krátké: *i, y, e, a, o, u.* 2. dlouhé: *í, ý, é, á, ú, au.* V českou řeč tedy, kdyby se všecko pouze na tom stavovalo, poetycký rytmus uvésti by byla věc nejsnadnější. O čemž abychom se dokonaleji přesvědčili, více nám ještě, než co by byl rytmus, vyskoumati sluší. V novějších zajisté prozodyckých teoryích — staří Řeci a Latinici jináče v nich pokračovali — tolik se o časomíře na přízvuku, čili, což jedno a též jest, časomíře ne na času míře, nýbrž na hlasu míře založené rozpráví, že do pevné tvrzi prozodye jinou, leč přízvučnou bránou nevejdeš.

V každé řeči, v každém slově, v každé slabice leží výraz zvuku na samohlásce. Spoluzvučky zajisté jsou kosti, samohlásky maso: onyno se drží v těchto, jako kosti v mase. Tento výraz zvuku ale se ve dvojnásobném ohledu dělí dvojnásobně: anebo se samohláska u vyslovení pozdvihuje, zsiluje, anebo padá; anebo se protahuje, anebo krátí. Onno když se jedna samohláska nade druhou u vyslovení povýšením hlasu pozdvihuje, slove přízvuk (accentus, Ton), jehož znamení jest čárka (′), u př. nemnoho ⏑ ⏑ ⏑; toto, když se prodloužením hlasu protahuje, nebo zostřením krátí, slove časomíra, (quantitas, Zeitverhalt,) jejíž znamení jest ⏑ a — onno krátké, toto dlouhé, u př. nemám ⏑ —. Že se jedna slabika nade druhou u vyslovení povyšuje, toho příčina není její moment, čili trvání v času, nýbrž pouze toliko její anebo větší nad jiné závaží, (intensio,) když je u př. kořenná, jako u Němců, anebo místo, jako u Řeků, Latiníků — jimž přízvuk nikdy před třetí od konce slabiku nepadal — Uhrů, Turků, Peršanů, Slovanů ac. Že se jedna slabika nade druhou u vyslovení prodlužuje, toho příčina není její ani větší nad jiné závaží, ani místo ve slově; nýbrž pouze toliko její moment, trvání v času (extensio). Dlouhá samohláska má více mo-

mentů do sebe, nežli krátká, pročež také déle, nežli tato, trvá. Každé zvláštnější slovo má přízvuk na jedné ze svých slabik; nebo jako jedním udeřením na skle prachem posypaném rozličné vznikají figury, tak teprv pomocí přízvuku z jednotlivých zvuků samostatná povstávají slova; a zákon, kterýmž se přízvuk v této neb onné řeči zpravuje, se nenesnadně vykázati dá.' Ano, z místa na něž národ přízvuk ve slovích klade, karakter jeho poznati lze. Peršanům a Turkům, slovo ode slova, aby v jedno nezrostla, ním rozděliti dosti, pročež u nich přízvuk neproměněně na první, nebo poslední a předposlední slabice slova lpí: jemný Řek nejjemnější rozdílnosti vyznamenání slov svých přízvukem značil, u př. *ἰδὲ* (viz) a *ἴδε* (viděl), *εἰπέ* (mluv), *εἶπε* (mluvil); Angličan kalokrevný těžkým, zvláště spředu, slova přízvukem nakládá; Němec důmyslný, pořád rozumující, kde nejvíc smyslu, u kořenů slov, tam nejvíc zvuku míti musí, jeho přízvuk, čehož dobře považiti sluší, jest přízvuk logický. Slovanské dyalekty se napořád více místem, nežli závažím slabik, někdy jemným rozličnosti smyslu nástiněním, u př. o k r a s a ⏑ – ⏑, o k r á s e ? – ⏑ ⏑, ve kladení přízvuku řídí, čímž také, jako vším jiným, řeckému se jazyku více, nežli nordyckým, podobají. U nich se času míra hlasu mírou nevíže; u nich tedy — německému zrovna na odpor — dloužka ode přízvuku není nerozpojná. Srovnej české: v o l á m, v e l e n í, s řeckým: *κέλης*, *νέμω*, a pak s německým: entfliehen, Befehl atd. Arciť že se v tomto ohledu všickni slovanští národové více nebo méně, jak to vlast a karakter, a posléze sousedování s cizozemci jednoho každého sebou nese, dělí: a však nedopídíš-li se tajemství českého tonu v domácích Čechách, polského v Polsku, ruského v Rusii, k vyšetření jeho do východní Indie k samskrdamským pramenům nadarmo putovati budeš. Jiný, tohoto daleký, jest přirozené časomíry slabik původ. Jestiť pak on, abych Tě nic, jak kde smýšlím, netajil, zkrátka tento: dlouhá slabika je dlouhá, poněvadž se samohláska její u vyslovení protahuje, krátká krátká, poněvadž se samohláska její u vyslovení krátí. Já aspoň jiného podstatnějšího nevím; a otec a děd a praděd a prapraděd muj ho také tuším nevěděli. V prvním zniku řeči se rozdíl krátkých a dlouhých slabik u rozličných národů rozličně vyskytl, v té míře, v které city a myšlenky své vzbuzujícím je předmětům přiměřeně kratším nebo delším pronášením jednotlivých zvuků vyjevovali a poznačovali. Příčiny, proč která slabika přízvučná nebo nepřízvučná, a proč krátká nebo dlouhá, jsou, jak vidíš, od sebe jako nebe od země vzdáleny; a celé tajemství tohoto učení se nejsrozumitedlněji takto několika málo slovy vyložiti dá, že se přízvukem síla, časomírou trvání hlasu měří.

Poněvadž ale přízvuk a přirozená slabik časomíra dvě sobě veskrz nepodobné věci jsou, slušně se již ptáti můžem: která z nich, přízvukli čili časomíra základem rytmu bude? — Že pak rytmus z vyvinujících se momentů v času záleží, přízvuk ale do trvání času nic nemá, nýbrž toliko do povýšení nebo ponížení hlasu, patrné jest, že jediné přirozená slabik časomíra, která z počtů momentů v samohláskách se nacházejících povstává, základem rytmu býti může. — A tak rytmus na časomíře, tato na momentích samohlásek, nikoli na přízvuku spočívá: a s tím jsme v konci! Jako se takt v hudbě a zpěvu ne na ponížení nebo povýšení hlasu, což melodyi vlastní jest, zakládá, nýbrž i vypíší-li se noty z linií, taktem jest: tak rytmus ve slovích, rytmickým zákonem směřených, byť i nebylo v nich přízvuku, rytmem býti nepřestává. Ba ano, když pouze taktu v hudbě a zpěvu šetříš, modulací hlasu prozatím nehleď: když starožitné verše rytmické odříkáš, chceš-li ouplně libozvučné jejich harmonye učíti, beze všeho je přízvuku vyslovuj. Bez přízvuku, ale ne bez zsílení hlasu, kde se koli nová ἄρσις začíná, sice z taktu vypadneš.

»Poražen' jsem, vyvoláš, kamž se tedy božský Klopstok a s ním každý poctivý German v mysli své octl, když veršování své na něčem jiném, než na rytmu, rytmus na něčem jiném než na momentích samohlásek, jejich trváním, zarazil?« Povím, co myslím, a co sem snad již jednou pověděl zkrátka. Klopstok, Blahoslave, řecké formy rytmické tevtonskými hláholy vyplňovati počav, a v tom se v určení časom r přízvukem řídiv, jazyku národu svého ctnosti, již mu přirození odepřelo, z božského podílu umu svého uděliti se opovážil. Ale tentýž pohrdna hlavním základem řecké prozodye, pozicí, tak hrubě jako naši slovanští metryci proti věčným základům poetyckého rytmu a poetycké krásy předce neprohřešil, slabiky u vyslovení dlouhé také prozodicky dlouhé zanechav, třebas její časomíru ne počtem momentů, nýbrž přízvukem určenu býti pravil. On zajisté viděv, že dlouhé u vyslovení slabiky jeho řeči jiné, leč přízvučné a poloupřízvučné býti nemohou, vlastnosti přirozeného jazyka svého lépe užil, nežli nesmrtedlný vynálezce našeho tonu, anto radostí nade tak velikým a nenadálým štěstím pronajatý z vděčnosti k německému průvodčímu nevolnou Můzu českou v germánské jho zapřáhl. I ta, i ta však Klopstokova teorye, nejsmělejší nález lidské důmyslnosti, nouze jest, ne bohatství.

Když se proudy papršlků ze zrcadelné nebes hladiny vyprýštily, a dechuprázdné země hrudy neproměněným bleskem k živobytí povzbudily; tenkráte se v šarlatové zapadajících papršlků záři devatero přemilostných sester na zábřeží moře Egejského, na palouky Jonycké

sneslo. Harmonye libá plynula z úst jejich; prsy jejich plápolaly řeřavostí nebeskou. Kdo se k oltářům jejich zblížil, zahořev sám, z úst svých harmonycké vyvodil zvuky. Z pronárodů, co jich půlnoc v lednatých svých skrývala horách, nepřišel Múzám obětovat nižádný; nepolíbil prahu chrámu jejich rty svými nižádný. Pročež jim ledem koraly prsy; z úst se kruhovatí valili hláholové. — Libozvučnost a nelibozvučnost jazyka dar Bohů jest: rytmická harmonye rovněž. A však nekaždý, jakkoli libozvučný jazyk proto samé ke starožitnému veršování rytmickému způsobný jest. Vlaský máš před očima. O čem budoucně více; zde jen něco vůbec.

Budeš-li povah a vlastností rozličných jazyku země něco bedlivěji ohledati, na první se pohledění přesvědčíš, že se v tomto ohledu všickni na dvé třídy rozvrhují. Jedni, pouhým logickým pořádkem, (ordo rationis) jak Jungman praví, se řídící, svým přirozením se více k filozofii, k uměním rozumu, než ke svobodným, řemeslným kunštům nesou, jsou logičtí, sentimentální, ne sílou estetyckou, nýbrž světlostí nadaní; druzí mocí obrazotvornou, (ordo imaginationis) se zpravující, více jsou ku poezii a zpěvu, než k filozofickým naukám způsobní, jsou hudební, ideální. K oněmno mimo některé bývalé i nynější dozajista všecky nordycké, a zvláště německý; k těmto po řeckém a uherském všecky slovanské, a zvláště český přináležejí: tak řečené řeči novotné, (moderní), ze dvou sobě odporných částek složené, jedné severní a druhé polednovýchodní, u prostřed mezi oběma stojí. A poněvadž v oněch přízvuk s takovou silou na své slabiky doléhá, že se v něm anebo časomíra pohřbuje — u Němců, víš, jestli která slabika dlouhá, jest spolu i přízvučná, aspoň poloupřízvučná — anebo třebas ním chromí, tak že protaženost samohlásek nezřejmá, nejistá a neznatná zůstává; v těchto naproti tomu přízvuk tak slabý jest, že ho sotva uchu znamenati, a dlouhost a krátkost slabik sama sebou, trváním totiž samohlásek, nikoli pak přízvukem, v nejrozmanitějším rozvržení všudy dokonále, zřejmě a znatně určena jest: onyno přízvučnými, tyto časoměrnými, jazyky nazvati můžem. V těchto posledních spoluzvučky samohláskám ve službu jsou podrobeny, a časomíra slabik na zevnitřním pryncipium, na trvání samohlásek, se zakládá; v prvních přízvuk panuje, a výraz zvuků na samohláskách se podlé vnitřního logického pryncipium řídí, jako u Němců, kdež kořenná a nejvíce vyznamenávající slabika vždy spolu nejvíce zvučná jest. Kde časomíra slabik zevnitřním pryncipium určena jest, v řečech mocí obrazotvornou se řídících, tam jsou dvéře ke starožitným rytmům otevřeny: kde naproti tomu vnitřní pryncipium ne tak trváním času, jako přízvukem, závaží a cenu slabik značí,

v řečech logickým se pořádkem zpravujících, tam je cesta k němu pochybná. Snažiliť se Němci pravidla řecké prozodye na nezpěvnou svou řeč přenesti, ale poněvadž se tato svým přirozením tomu příčí, ode hlavního základu rytmiky upustíce časomíru slabik nezevnitřním pryncipium, trváním totiž samohlásek, nýbrž vnitřním, závažím slabik, kteréž se po přízvuku poznává, určiti, a takto změřenými slabikami starožitné formy rytmické vyplňovati počali. Že v tom jest-li ne dokonalé harmonye řeckého rytmu, aspoň zvuku a taktu jakéhosi dosti, čehož obého v našich verších ani za mák, pochybovati nelze.

Tudy vznikly v novějších časích dvě rozličné zystémy prozodycké, onenno na přízvuku, (systema accentativum, mensura soni, accentuirendes Sylbenmaass, Tonmaass,) tento na časomíře (systema quantitativum, mensura temporis, quantitirendes Sylbenmaass, Zeitmaass) založený. Prozodye, v níž se míra slabik přízvukem určí, po Klopstoku nejvíce Vossovou mistrovností na trůn poezie jest vyzdvižena, jimž se oboum klinkáním rýmu nedaveným, za Homerem a Pindarem vyvzlétnouti zalíbilo, ač k tomu německý hyppogryf přítěžký: časoměrnou sobě v novějších časích Uhři mezi všemi národy nejdokonaleji a nejšťastněji přiosobili. Že z filozofického ohledu považená jediné tato poslední pravou prozodyí slouti může, onano pak přízvukočasoměrná, u Němců, ne u nás, u nichž se za pravidly jejími dlouhá u vyslovení slabika prozodycky nekrátí, platnost poněkud a z nouze mající, jen polovičatného cosi jest, zkušenému v tomto umění mistru mnohými důvody stvrzovati netřeba. Řekové zajisté a Římané citlivostí, soudností a posléze povahou jazyka svého k estetyckým rytmům vedeni jsouce, zarazili pravidla své prozodye na přirozené slabik časomíře, bez ohledu na přízvuk, s nímž je vyslovovali: československá řeč, u níž trvání samohlásek v každém slově, rovněž jako u Řeků, bez ohledu na přízvuk, přirovnáním pořád dokonale určeno jest, základu prozodye své, rovněž jako řecká, nikoli ve přízvuku, nýbrž jediné ve přirozené slabik časomíře hledati musí, má-li jináče, čehož předce nikdo zdravým rozumem nezapří, poetycký rytmus v ní panovati. A však jináče se v tom velevládná vůle Bohů prohlásiti ráčila. Němec počal kulhati na jedné, proto, proto musil nevolný Čech za ním kulhati na obou dvou. —

Příteli, tuto u letité lípy kořenů, místa odpočinutí, svatý spolek přátelství svého zobnovujíce, tím světějším se slibem obapolně zavažme, že hellenské krásy, mateřčiny své pokud ducha v nás hájiti, že na domácích oltářích domácí Bohyni obět páliti budeme, nechť ode všech pro svou stálost opuštění, nechť ode všech pro svou věrnost zatracení!

Čtvrtý list.

Gleich dem Griechen erklimmt muthvoll der Schönheit
Alte Pfad', und versucht auch neue muthvoll!
Euerer kühneren Bahnung
Spähe der Regeler nach!

Voss.

I příliš tuze na mne, Blahoslave, nastupuješ, abych bez prodlení začatého díla dokonal, a světlé dosti, jak se tobě zdá, učení o pravém rytmu poetyckém nyní již k řeči české obrátil, ode mne žádaje. Nenadám se sice, že by Ti lévajícímu oleje do ohně srdce bylo na ujmu rozumu; ale půda, na kterouž abych vykročil, mě pobízíš, je půda kluzká. Však což? Nepodám já ke stavení, kteréž vyzdvihnouti míním, ani za mák svého; zavalený toliko přirozením za grunt kámen, ale mdlobou rozumu našeho zanedbalý a mchem porostlý, podkryji, toho, kterak na něm dále stavěti, neodrodilým jména svého Slovanům pozů stavě. Od něho, by jej třebas tisícové přízvukotepců překotiti přišli, neustoupím, přesvědčen jsa, že kdo se čelem proti hradu přirození zasadí, ne tohoto, nýbrž hlavu svou stroskotá.

Plesá v srdci ctnostný, když o přátel svítězení nenadále sladké přijme poselství, (Pind. Ol. IV.) podobně ty plesati budeš, když Tě následující, ze vzáctného **ova listu sem vypsaná zpráva dojde. Tento mezi filozofickými filology novější Germanye dozajista nejdůmyslnější, jehož spanilotvárný duch dohářející již již v prsích mých lásku k této třídě literního umění onehdy jedním vzkřisil vzezřením, tento se, pravím, na výslovnou prosbu mou — odpust, že mě přepjatá horlivost k tomuto mistru metryky až do ciziny pudila — v tato slova o prozodyckém umění ke mně prohlásil, jichžto jádro Ti zde, vypustě, co sem nepatří, česky vyložím.

»Prozodye na časomíře založená jest znamení vzdělanosti národu a řeči jeho: prozodye na proti tomu na přizvuku založená znamení jest syrovosti obého toho. Před na zemi stoupením Homerydů básnili Řeci bez pochyby beze vší míry časové: když se s Homerydy záře vzdělanosti mezi Řeky zabřeskovati počala, vzniklo časoměrné prozodycké veršování. S zapadnutím jejím zapadlo i čisté, ať bez mála dva tisíce hořelo let, světlo řecké prozodye: nebo Tzetzesovci s politickými a přizvučnými svými verši k vrchovišťatům nepřečištěným, odkavad se péčí

Homerydů kastalické vody pramenily, opět se vrátili. Totéž potkalo řeč římskou. Za Livia Andronyka, Ennya atd. z kalu nevzdělanosti vybředší, s mniškým veršováním uvázla do něho zpoznovy, Virgila, Horáce, a jiné rytmotvorce v květě věku svého zplodivši.« — (Takto česká řeč, co nejvíce jsouc vytřelá prozodyi pravou v XV. a XVI. století sobě způsobovala, ant v tom kultura národu českého nenadále stavena, s kulturou literatura, s literaturou i rytmus a prozodye pohřbena jest. Neníliž to třetí důvod? Já jsem sice, příteli, té naděje, že vznikne-li kultura řeči naší znovy, s přejitím ku vznešenějšímu umění i ode přízvučného veršování k prozodyckému, rytmickému, a tudy k estetyckému dozajista se přijde. —) »Kdo nezná bídného stavu prozodyckého umění za středního onoho věku u národů evropejských? Jim se rým, tamto snad od Arabů k nim přišlý, tuto nimi vynalezený, a zvláště provencálními Trubadury zdokonalený, zalíbil; jehož předce vyšší rytmus řecký, i když se mu náhodou vyskytl, nestrpěl. — Když se trochu rozednívati počalo, pokusili se někteří rýmu prázdné rytmy antycky měřenými slabikami plniti: ale nebyl týž šťastný osud mnohých. Co jich koli Latinka s barbary zplodila, mnohá století s přízvukem o dobytí časomíry zápasíce ničeho nedovedli, jednože v rýmě, v Římě nic, v Řecii ještě méň, odpočinuli. Mezi studenými Severničankami, po nezdařeném Stiernhelma Šveda okolo 1670 hexametrování, jediná Tevtonka o věneček se pokusila; a — quantae molis erat Germanos condere versus — tomu nás hystorye jazyka našeho od Otfrieda, přes Fischarta, Gessnera, Claja, Herea, až po Klopstoka a Vossa patrně učí; ale že to přízvučné veršování přece jen z nouze jest, o tom nás Bothe, Apel a jiní rovně přesvědčují. — Čeho Leonbattista Alberti v XV. století a Claudio Tolommei 1539 ve Vlaších pořídili; čeho Abraham Fraunce 1670 v Angličanech, víte dobře, aniž Vám vypravovati míním. — Tím, že se to nedařilo, ne všudy jazyk, někde karakter národu vinen. — My Němci se přece čím tím pochlubovati smíme, ano my ještě někdy pravou časomíru ve svou poezii vnésti můžeme, ačkoli sotvy kdy více ve vyšším německém nářečí. — Však nicméně kdo se při založení prozodye v přirozené řeči své na Němce ohlédá, a že tito přizvukují, i sám také za nimi poklusávaje přizvukuje, ten že soused jeho chromý jest, i sebe ochromuje (das heisst, weil der eine lahm ist, auch den andern lahm zu machen). — Neboť ton v každé řeči a původně na každém slově lpíti musí; oné jest ten svazek, nímž se jednotliví zvukové ve slova pojí, tuto slabý a sotva k pocítění, tamto silný a s tíží doléhající: poetycký naproti tomu rytmus jenom této nebo onné řeči, i to jedné dříve, druhé později ze štědroty přirození udělen bývá. — Blaze řeči, v níž prota-

ženost vokálů neodvisle ode tonu u vyslovení dostatečně určena, přeblaze té, u níž tato protaženost v písebném spolu umění poznačena jest. Kteroužto předností kterého se národu řeč stkví, tomu by více po Homeru než po Tzetzesovcích bažiti bylo. Já alespoň tak soudím, že v jazycích, v nichž krátkost a dlouhost vokálů, a tudy slabik sama sebou, všeobecným užíváním, neodvisle ode tonu, směřena jest: rytmus a tím prozodyi na tonu zakládati, byť tomu třebas sedm desatero sedmero grammatyků chtělo, neřád jest a nerozum. — Nebo kdež gramatyci na řeči titvořiti počnou, tam veta s ní: řečtí Vám toho a latinští věku středního nejináč než židovští důkazem budou. — Slované, kdo prozodyi v řeči své zakládati chcete, jděte za Homerem a školou jeho: potomstvo památku Vaši požehná.«

Půjdeme, ano půjdeme: potomstvo suď dle stupně umělosti své — nebo váha kam se podá, vzhůru-li či dolů, oči stvořenosti nevidí — kdo pravdy hledá, jejím nalezením největší odplaty dochází. Ty, čehož jsem já u kolébky pronárodů slovanských, v zříceninách lednatých **** dřímaje, a v roztřískané za sebou zrcadlo slávy otců svých okem bolestí mroucím se ohlídaje, temně jen pociťoval, na březích libošumné **, po nichž čerstvý život zavívá, vrchovatě okušuj: já přirovnání listu vznešeného Němce k našemu zdání samému Tobě, věda Tě k tomu ochotného býti, ponechávám, a pak ku předsevzatému dílu blíže přikroče, pokud času i chuti zbývá, základy české prozodye ponavrhnu.

Poetycký, jak to již víme, rytmus vzniká, když se větší počet momentů slabičných v jisté času míře vyvinuje, a dle jistého zákona střídá. Momenty řeči vězí ve slabikách, z nichžto každá své zvláštní trvání má. Chci-li která slova tak spojiti, aby v jejich pořadí rytmu bylo, momenty slabik sčísti, chci-li momenty slabik sčísti, trvání jejich dříve věděti musím. Tomuto, kterak počet momentů ve slabikách vynalézti, prozodye, (lépe: prozodyka, nebo prozodye vesměs i pravidla veršování, ač nevlastně dosti, v sobě obsahuje,) trvání slabik, jejich krátkost nebo dlouhost určící, onomuno, jak ty rozličné slabiky za pravidly rytmiky skládati a střídati, aby v jejich rozmanitém hnutí taktu bylo a harmonye, metryka, mezi rytmikou a prozodykou uprostřed stojící, vyučuje. Rytmika zajisté jest obou vyšší umění; v ní se původ a přirození rytmu vůbec, buď on hudební, nebo poetycký, nebo taneční, filozoficky ohlédá. K technyckému, čili řemeslnému umění básníře přisloucha prozodye a metryka; co přes to jest pravidel a zákonů, to k poetyce patří, v níž se básnířství jako umění pěkných myšlének považuje. Této poslední, důmyslnému ode přirození na básnířství pomazanému duchu učiti se netřeba; v technyce básnířské ani Pindarův ani Klopstokův

Genyus bez dlouhotrvánlivého cvičení neprospěje. Virgil, ač jiných mlčením pominu, přes dvadceti let na své Eneidě pracovav, ji přece nedokonal; právě proto však jeho epos na věky věků zůstane hvězdou první velkosti: naši veršovci ve dvou hodinách, a je-li který zpozdilejší, ve třech přece s řemeslem svým, prozodyí a metrykou — o poetyce slova nedím, té komu Bůh nepopřál, všickni svatí neukuj — hotovi jsou, a tu potom Nebohem nadmutí, až milo, poletovati počnouce, těmi nejstrakatějšími veršíky, jež oni rytmy zovou, s Parnasu svého dští, jako by cedidlem tříbil, a frkají, jako by z pytla sypal; právě proto ale také všecky ty jejich vítězozpěvy, truchlozpěvy, mnohozpěvy, málozpěvy, výzpěvy, prozpěvy, zázpěvy, dozpěvy a nedozpěvy, a jak je ještě jinak nazývati mohou sotva že vznikly, vadnou a chřadnou, a jako bublina větrem zavanutá, dříve než země doletí, a podiv světa na se obrátí, v povětří se rozplývají.*) Naše klasičnost! — Však se, odkudž jsme vyšli, vraťme k věci.

Samohlásky, jakž jsme viděli, jsou výraz zvuku. Trvání slabik se jináče, než trváním samohlásek určiti nemůže. Slabika: d v a se týmž

*) Pozn. Jak prachnic sobě naši obyčejní veršovci na metryckém umění záležeti dají, to samé Ti důkazem býti může, že se v celé novější pěkné literatuře české ani jen jednoho jedinkého dokonalého hexametru dočísti nelze Nebo což? Já sice nepochopuji, aby možné bylo dokonalý hexametr bez řádných přestávek a cezury utvořiti? Nedostatku těchto ani ty nejvznešenější myšlénky básnířské nevynahradí; jaké jsou u př. tyto, dozajista krásné, v drsnatém přízvuku rouchu:

Probuď se, o nejspanilejší děvečko, probuď!
Dávno pohlcuji již krůpěje křišťálové, jenž
Na tvém liliovém se třpytí čele a tváři;
Kteréž mnohem spanileji tě ozdobují, než
Amerykánské zlato, dyamanty a perly
Na krku kunštem lstivým barvené dámy neb slečny.
Teskno, ach převelice tu teskno citlivé duši!
Poď tam, kde nepostižitedlná prostírá křídla
Nebe, vyšívaná světlem a hvězdami krásně,
Tamtě pokoj u věčné sídlí neskonalosti.
Jestližeť nešlechetnosti lidské kormoutí duši,
Pohlédni tam, navrátí se útěcha božská.
Příbytek tamť i pro nás krásně připravený jest,
Do něhož zaletíme, složivše břemeno těla.
Jestliže mne ty do blaženější předejdeš vlasti,
V noci stříbrostkvělé tě na nebi hledati budu,
Ty pak útěchu s blýskavého sešleš mi trůnu.

Kteréžto řádky čta já nezběhlec ponejprv trochaicko-jambickým, pak teprv protřev si oči daktylickým taktem měřiti jsem počal, ale naměřiv a na-

otevřením úst, kterýmž slabika: tvá vyslovuje, rozdílu v nich, vzhledem výrazu zvuku, nepatříc na spoluzvučky, jiného není, než že se při vyslovení

---

měřiv se jich do vůle, nic jsem z nich, než poetyckou prosu vynaměřiti nemohl. Jak to jináče tam otec Homer:

ἦ ῥα καὶ ἀμπεπαλὼν προΐει δολιχόσκιον ἔγχος

a jeho nejzdařilejší chovanec Virgil:

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

i náš nevyrovnaný Jungman:

Viz, hlavu jak sklání vysokou k tobě sláva Libánská,
Viz plesají na horách shybujíc lesy vrchole valné,
Vyvstává vonný nade nízkým Sáronem oblak.

Posebeř, co jich koli metryckých pravidel, posebeř, co jich koli klasických hexametrů, a srovnej vše, a poznáš mistra. Hexametr zajisté, jsa mnohem delší rytmický formulář, než aby jej ucho vnímatele najednou přehlédnouti mohlo, bez přestávky, níž se myšlénky, a bez cezury, níž se slova přeřezují, býti nemůže. Přestávka sídlí původně a nejobyčejněji ve třetím taktu, a sice anebo mužská, v nástupu, čili v arsi, a táž zvučí silně a jadrně do ucha:

V poušti neourodné || uvidí růst lilie pastýř

anebo ženská, v oulehu, čili v thesi, a táž zní sladce a lahodně do sluchu:

Ó spanilá Galatéo || milence-li svého nepoznáš?

Tato hlavní přestávka se často ve dvě podřízené, avšak pravidelně obě jen mužské, rozpadá, z nichž jedna ve druhém, druhá ve čtvrtém taktu sídlí:

Nedli milá; || noc kvapné mijí; || brzy jitro zavítá,
Ten k ležením, || k rychlým se lodím || ten zabral achajským.

Onnu první ve druhém taktu básníři tu i tam vypustiti na vůli necháno. — Znamenitá jest přestávka bukolická, již sobě Teokryt nadevšecko liboval, na konci čtvrtého taktu, který zde daktyl býti musí:

Já se beru s písní k Amaryllidě; || mé kozy pak se
Tamto pasou na horách: — — — —

Rozdílná poněkud, ale málo kdy rozdělená, jest ode přestávky cezura. Tato rozkrajuje slova a překáží, aby se metrycké takty celými slovy nevyplňovaly. U př.:

Možno, že | vínek a | božská | berla ti | prospěje | málo,
Možno, že | vínek a | berla bo|ží ti | prospěje | málo,
Snadno bo|ží nepo|mohla by | více ti | berla ni | vínek,

V prvním verši žádné, ve druhém jedné, ve třetím dvojí cezury najdeš. Na shodnosti taktů, přestávky a cezury stanovuje se harmonye hexametru, a po šťastném volení a střídání všeho toho z ohledu rytmu i obsahu básně poznati uměleckého veršovce; což abych Tobě zde ouplněji vyložil, za potřebné býti nesoudím.

onné ústa dříve, při této později zavírají, že ona kratčeji, tato déle trvá. Má-li onna jeden moment do sebe, má jich tato dvě; je-li onna krátká, je tato dlouhá. Tudíž se výpověď: dloužka trvá za dvě krátké, na všecky samohlásky potáhnouti může; a jest to vše jedno, byť se psaly dvě krátké vedle sebe, jako stateční Staročechové činili, u př. znaa, vaažiím, nebo jedna se znamením svého prodloužení, s čárkou, jako my podnes činíme, u př. zná, vážím, nebo zná, vážím je = znaa, vaažiím. Způsob psání v řeči naší ode tří století práva došlý nám nesmírně práce polehčuje: tak pohodlně toho ani Řekové ani Římané neměli: ale my tomu jaksi nerozumíme, neboť jen nedávno ještě v cís. král. hlavním a sídelním městě všecky akcenty na hranici byly odsouzeny; však na štěstí vítr k podloženému ohni nevál; pročež naposledy ze všeho nevyšlo nic, leč kouř a dým. — První samým přirozením stanovené pravidlo, které kdo podkopá, dvéří k rytmu nikdy nenalezne, jestiť ono: dlouhé samohlásky činí slabiky prozodycky dlouhé, a krátké samohlásky činí slabiky prozodycky krátké.

I když po které spoluhlásce dvé rozdílných samohlásek ve slabice následuje, výraz zvuku déle na nich, než na jedné spočívá, u př. tau, (tou,) dej. Dvě samohlásky v jedné slabice slují dvojhláskou. Poněvadž pak dvě samohlásky, — které se v češtině, když jsou stejné, jednou literou s čárkou, když rozdílné, dvěma vedle sebe položenými píší — trvání slabiky u vyslovení prodlužují; dvojhláska ale nic jiného není, než dvě rozdílné samohlásky v jedné slabice: patrné jest, že dvojhláska tolik co jedna dlouhá platiti, a slabiku prodloužiti musí. Co v které řeči za dvojhlásku jmíno býti může nebo nemůže, toho povaha jedné každé ukáže: v češtině se dvě rozdílné samohlásky v jedné slabice nikdy nenalezají — au se jen od nedávna místo ú do ní vetřelo — nýbrž pokaždé hláska j (y) samohlásku představuje, a dvojhlásku dělá; pročež v ní: ij, yj, ej, (ey), aj, (ay), uj dvojhláskami slovou. Druhé, rovněž přirozením určené pravidlo jest: dvojhláska činí slabiku dlouhou.

Než ne všecky slabiky se na samohlásku skoncují. Co tedy s těmi, u nichž po samohlásce spoluzvučky, jedna, dvě, nebo více následují? Dozajista každý, třebas sebe hrubší sluch cítí, že trvání samohlásky ve slovích: sen, bok, nit, jest kratší, než ve slovích: červ, vosk, list. Více spoluzvuček za jednou samohláskou prodlužuje její trvání: nebo k vyslovení dvou liter více času potřebuji, než k vyslovení jedné. Toto nazpět potažení spoluzvuček na samohlásky, kdež zběhem svým rychlé zavření úst staví, slove pozicí. Pozicí tedy má svůj pevný, ne na pysku, ani ne v povětří, jako se mnohým

smrtedlníkům viděti ráčí, založený grunt; její pravdy matematicky lze dokázati; čehož však atycké ucho nepotřebuje, beotskému by třebas všecken rozum vykydal, nepodáš-li jen do pěsti, nevyhovíš. Ale ne jen na samohlásku své slabiky se vztahuje vláda pozicí, nýbrž skoncuje-li se předešlá slabika také na ni, i na tuto. Jak pak to dalece sahá? Kolik a jakých spoluzvuček k tomu potřebí? Řekové, praví mistři prozodyckého umění, i zde všecky národy učením svým předešli, Latiníci se nimi řídili; Uhři oběma; a jak dalece bystrý zrak předků našich sahal, poohlédáš-li bedlivěji prozodyckých jejich pravidel, čehož já učiniti nemohu ani nechci, sám se dozvíš. Proč se v moderních řečech, proč v nordyckých časoměrné veršování nedaří, proč u nich pozicí neplatí, již jsem snad někde pověděl, a by třebas byl i nepověděl: zde bych se přece v rozhodnutí cizí pře nevydal. Mně ode všeobecných, zdravým rozumem určených základů přímo k řeči české přejíti, a k čemu by tato schopná byla, vyšetřiti libo.

V jazycích, jejichž slovní sklad se zevnitřním pryncipium řídí, a jejichž základem, libozvučnost jest, jako v řeckém, latinském, uherském, českém atd. mají samohlásky nade spoluzvučkami vládu; onnyno se těmto k vůli nikde nepohlcují, nemění, nýbrž na opak; pročež již dvě spoluzvučky předcházející samohlásku prozodycky prodlužují. Jináče jest docela v nordyckých; tam se zvláště na konci slov, na samohlásky jen z lásky ohled béře. Vyslovím-li je, dobře, pakli nic, také dobře. Jisté přece spáření spoluzvuček tak neznatně v každé řeči na předcházející samohlásku u vyslovení doráží, že se trvání její zhola nezdá podlužovati. Odsud pošlo již u starých pravidlo, že němá s tekutou krátké neprodlužuje. V české řeči toho na hláskách *l* a *r* (ř) obzvláště, a sice ve složených slovích nejpatrněji znamenati, u př. v e l e v l á d n ý, kdež *vl* celou tíží na *á*, ne *e*, z a k r ý v á, kde *kr* na *ý*, ne *a*, doléhá; ne tak v nesložených, u př. v i d l e, kdež *d* na *i*, j i k r y, kde *k* na *i* tuze doráží. V této příčině se zakladatel prozodye ve skladu řeči své, prve než učení o pozicí završí, trochu více, než se to posud stalo, obezříti musí.

Když vezma několika málo v rytmické formě ulitých veršů je sobě na hlas přečteš, nebudeš moci nezpozorovati, že větší počet v jedno zběhlých spoluzvuček, nechť ony jsou kdekoli, všecky na konci jednoho nebo všecky na počátku druhého, anebo jedna na konci jednoho a druhá na počátku druhého slova, mocí svou trvání předcházející samohlásky prodlužují. Výrazové zvuku leží na samohláskách: větší nebo menší počet spoluzvuček mezi dvěma souhláskami nejsnadnější nebo snadnější činí přejití ode jedné ke druhé; co v mezích dvou samohlásek zavřené leží, to v časovém formuláři k říši první připočteno býti musí.

Rytmus zajisté v prvotním svém vzniku jest živé vyvinutí se všech součástek jeho, z nichžto ani jedné mrtvé a nepohnutedlné zůstati nelze. Pročež slova, nimiž se prázdné rytmické formy vyplňují, v ustavičném se hnutí, a hromada slabik časovým formulářem, jako vlny vod řečištěm plynoucí považovati musejí. Kolikými slovy tato neb onna rytmická forma vyplněna, to původně, v prvním zniku rytmu (genesi) vše jedno: rytmus se na momentích slabik, ne na slovích ugruntuje. Rozdíl taktu slovního (Wortfuss) a metryckého, přestávka, cezura, a co toho víc, bez čehož všeho ovšem dokonalého verše utvořiti nelze, později na světlo přichází. Budiž tento časový formulář:

$$- \breve{\smile} - \breve{\smile} - \breve{\smile} - \breve{\smile} - \breve{\smile} - \breve{\smile}$$

takto jednotlivými zvuky vyplněn:

Umko milenko, povol zazpívati písně pozemské,

budeš verš, chceš-li jej rytmicky čísti, takto po taktě rytmickém čísti:

Umko mi|lenko po|vol za|zpívati | písně po|zemské,

nikoli pak po taktě slovním:

Umko | milenko | povol | zazpívati | písně | pozemské,

kdežto neomylně zpozoruješ, že spoluzvučky, nechť jsou kdekoli, na předcházející samohlásku dorážejí, a zavření úst stavují. Lépe toho učiješ, budeš-li tyto verše po taktu metryckém čísti:

Já hned | počna po|řád sem | zpíval | písně po|zemské;
Hned kdy se | tvorstvo zmla|dí, spani|lost k nám | máje za|vítá,
Hned kdy je | v stříbře vi|dět, kdy po|tůčků | šeptot u|mlkne;
Někdy v ti|chém no|čním, | kdy se | lesknou | hvězdy, ta|jemství,
Někdy v mi|lé zor|ní, kdy pro|citnou | růže, ra|dosti:
Pak kdy se | tvorstvo zmla|dí, kdy se | v stkvoucí | obleče | stříbro,
V jitře a | v půlnoci | hlas mé | písně je | nářek a | nářek.

Cítíš! — Dozajista takty, jako: t v o r s t v o z m l a — h n e d k d y j e v s t ř í b ř e v i — a těm podobné do hexametru nejdou; nebo se součástky jejich v živém neprotrženém hnutí v jedno pojiti, a — poněvadž větší počet spoluzvuček mezi dvěma krátkými samohláskami trvání první, ne druhé určí — ne: t v o r s t v o | z m l a $- \breve{\smile}\,\breve{\smile}$, nýbrž t v o r s t v o z m l a $- - \breve{\smile}$, ne: h n e d k d y j e v s t ř í b ř e v i d ě t $- \breve{\smile}\,\breve{\smile}\,\breve{\smile}$ | $- \breve{\smile}\,\breve{\smile}$, nýbrž: h n e d k d y j e v s t ř í b ř e v i d ě t $- \breve{\smile} -$ | $- \breve{\smile}\,\breve{\smile}$, jako jedno slovo měřiti se musí. Odsud plyne nový základ: Z b ě h d v o u, t ř í, n e b o v í c e s p o l u z v u č e k, n e c h ť s t o j í k d e k o l i, n a n e p r o s t ř e d n ě

předcházející samohlásku doráží, a ji prozodycky prodlužuje: o jehož pravdě, čím více povahy a vlastnosti řeči naší zpytovati budeš, tím se pevněji přesvědčíš, ana mimo příklad jiných, jak to srovnání kořenů jejích s kořeny řečí cizozemských učí, spoluzvučky u mnohem větším počtu před samohláskou nežli za samohláskou nahrnuje, kteréž u vyslovení na samohlásku neprostředně předcházející slabiky znatněji, než v kterékoli jiné řeči evropejské, dorážejí a lípnou. Poněvadž ale člověk stvoření jest krátkého dechu, ano jisté příležité protržení smyslu a slov krásy verši dodává, protož přestávky, cezury čili rozdílu mezi taktem slovním a metryckým ovšem hleděti, a z ohledu toho onno posléze vyrčené pravidlo, že větší zběh spoluzvuček z počátku slova samohlásku neprostředně předcházejícího prozodycky prodlužuje, poněkud modyfikovati bude potřebí: o čemž však v dokonalém zystému prozodye a metryky, ne v listu tomto, obšírněji jednati sluší. Tam uměleckému veršování vyučovati; nám jen základů prozodye ponavrhnouti. A však toho, že zběh němé s tekutou l a r (ř) i v této příčině, jak se přirozeně rozumí, předcházející samohlásky obojetné nechává, nezmíněje, proč by spáření zvučky *v* se spoluzvučkami: *k*, *t*, a jinými podobnými, ježto ona zde v řeči naší pouze jest epentetycká, (u př. dvéře, θύρα, Thür, zvěr, fera, Thier, svatý sanctus atd.) pročby shodné, měké, těsné spáření jiných, a však nejvýš dvou, po přestávce, nebo třebaš po skonaném taktu, předcházející samohlásky neprodloužiti nemohlo, nevidím? Jest to zvláštní české řeči vlastnost, že se v ní jednak slabiky bez samohlásek, pomocí zvuček *l* a *r* (ř) formované, které zde místa vokálů drží, a polovokály právem slouti mohou; jednak tří-, čtyř- i víceslabičná slova pouze krátká u nemalém počtu nalézají. Tato měřiti rozšafnosti básnířově pozůstavujeme, kteryžto jich příkladem Řeků a Římanů užívati i neužívati, přízvukem nebo pouhým taktem, kde jest nejznatější, u př. v hexametru na počátku verše, nebo v pátém čísle, měřiti bude; onnyno se snadněji určiti dají. Zvučky *l* a *r* (ř) jsou, jak to každému do oka padá, v skladě jazyka českého polovokály: v prozodyi za plné vokály jmíny býti mohou. Tudíž slabiky pomocí jich formované, neprodlužuje-li více neprostředně následujících spoluzvuček jejich trvání, jsou krátké, u př.: patrný ⏑ ⏑ –, jinak dlouhé, u př. bratrství. ⏑ – –. Tak též nemají-li více, než jednu spoluzvučku před polovokálem, nedělají posicí, u př.: smysl ⏑ ⏑, jinak ovšem, u př.: poškvrna – ⏑ ⏑. Těmito pravidly se i slova: sedm, osm, sedmnáct, osmnáct atd. řídí. Vidíš, že nás zde již staří dobrou cestou předešli.

Na těchto přirozených základích se následující typus české prozodye stanovuje:

I. Krátká samohláska činí slabiku krátkou, dlouhá dlouhou. U př.: nebe ⏑ ⏑, kvítí — —.

II. Dvojhláska činí slabiku dlouhou U př.: nápoj — —, dej —.

III. Zběh dvou, tří nebo více spoluzvuček činí předcházející samohlásku prozodycky dlouhou:

1. na konci slova; u př. chřest —, milost ⏑ —.

2. v prostředku slova; u př. šťastný — —.

3 na konci jednoho a z počátku druhého; u př. od něho — ⏑ ⏑.

4. z počátku slova, kdež samohlásku předešlého prozodycky prodlužuje: u př. co z toho? — ⏑ ⏑, ne v domě — ⏑ ⏑, kde strach — ⏑.

Vymíníc:

1. Tekuté *l* a *r* (ř) s jednou spoluzvučkou před sebou nechávají ve složených slovích předcházející samohlásky obojetné; u př. zavříti ⏒ — ⏑; v nesložených dělají pozicí, u př. posedlám ⏑ — —, bydlo — ⏑.

2. Polovokály *l* a *r* (ř) mají-li jen jednu spoluzvučku před sebou, nedělají pozicí; u př. udržím, ⏑ ⏑ —; jinak ovšem; u př. postrč — ⏑.

IV. Slabiky pomocí *l* a *r* (ř) formované, nenásleduje-li za polovokálem více než jedna spoluzvučka, jsou krátké, u př. dotrvám ⏑ ⏑ —; jinak dlouhé, u př. srdce — ⏑.

Ne Řekem ani Římanem, ne Drachovským ani Rozou — ze čtení tohoto slabá u mne reminiscencí — oči mé se řídily, když jsem Tobě tyto hrubé, ale jak mním, dostatečné čáry k budoucímu malování navrhl; pravda zůstane pravdou, kdokoli, kdykoli a jakkoli ji poví. Ty zpytuj všecko, rozsuzuj všecko, a pak sobě vol. Že slabika svým přirozením dlouhá krátkou, leč zostřením samohlásky, státi se nemůže — Čechové, sousedé Germánů, dlouhé samohlásky u vyslovení Slovákům právě na odpor až příliš krátí; pročež Roza dlouhého *é* téměř všudy krátce užíval —; že slova: b r a t r, s m y s l atd. za jednoslabičná, leda že beotským uchem, v časoměrných metřích jmína býti nemohou; že se slovům se slabikami s polovokálem *ř*, pokud možná, vyhýbati — nebo slabik, jako: patř, pepř, vepř, třpytí, řecká časomíra nesnese — anebo jich dokonce jako pyrrhychyus užívati; že ve víceslabičných krátkých přízvuku a dloužky nikdy přes třetí od konce neklásti, a i tímto si zřídka hověti, u př. j a h o d a, ⏑ ⏑ ⏑, m i l o v a t i, ⏑ ⏑ ⏑ ⏑; že samohlásek přede spářením tekutých s literami *k*, *c*, *b*, *f*, *p*, radše krátce, s jinými častěji, s ch vždycky dlouze měřívati, u př. v y p l ý v á radše ⏑ ⏑ —, než — — — o d e š l i, radše ⏑ — ⏑, než ⏑ ⏑ ⏑, v y c h ř a d l ý — — —; že následuje-li ve slovích složených, nebo na počátku nesloženého, za spoluhláskou spáření zvučky *c* s literami *k*, *t*, a jinými podobnými, nebo třebaš zhodné spáření jiných, předcházející slabiky někdy a zvláště

ve přestávce krátce užiti, u př.: zakvetlý ⏑ – –, do kvítí, ⏑ – –; naproti tomu elizí, kromě kdež ona i v proze dovolena, nikde se nedopustiti potřebí: tato všecka a tisícerá jiná těm podobná poznamenání, která pozornosti umělého ducha neujdou, budoucí české prozodyi se ponechávají. Až potud zajisté, pokud úplnou teoryi prozodye obdržíme, čehož se pravda brzo dočekati malou naději máme, vidouce jak prach nikam jsme v teoryi té nové prozodye zašli, ana se přece ve dvou hodinách do čista vyčerpati dá, až potud důmyslný básníř říditi se bude hudebním uchem svým, a okem duše, jehožto mu nižádná zemská teorye neudělí.

Maje se již po tom dlouhém vypravování loučiti s Tebou, Blahoslave, nevím, jak mi jest okolo srdce. Je-li to toužení, čili tušení, co mě pronajímá to cítění bezjmenné? Nestrachuj se: co mi máti příroda hluboko do duše vryla prstem plamenným, toho nižádná nevymažeť ruka smrtedlná. »Kvapně, věřím, mizejí snové jarní, jako kvapně mizí na řeřavosti slunce poledního sedmibarevná krása zorní; »ale podzimek ovoce přináší. Ještě nám černá opona Eden zastírá; a ještě ji roztrhnouti nevelel hlas všemocného. Nesměla by zatruchlelá duše připojeným nářkem českého ucha Tvého urážeti, kdyby se tou sladkou nadějí nekochala, že neponěmčilost Tvá z lásky aspoň k Helladě božské zřečtilému zpěvci všetečnosti nezazli. Ty přispěj k odspíchajícímu: Ty mě dlouho v pochybnosti vězeti nenechej.

Pátý list.

Qui nescit, versus tamen audet fingere! —
Horác.

Kdež bych se toho byl nejméně nadál, domnívaje se, že již k Parnasu poletíme, již i duchem horlivým sem byl sobě křídla orlová připínal, tuť aj Ty vznášejícího se myslí po nebeských Parnasu skalinách a prameních Kastálie opět dolů in arenam nemilosrdně svržeš! — Tedyliž jsem tak hezky nedůvodně prorokoval? K hanbě české — budiž! Nechejme toho! — Ale k tomu se nijak přiznati nemohu, co dále dovodíš, když uznávaje, jak pravíš, cele míry časové nade přízvučnou hodnost, myslíš přece, že bych s ní jaksi kvapně do Čechye byl zaskočil, jazyku našemu místa mezi časoměrnými vykázav raději, nežli dokázav, a odporujícího věcem

našim příkladu řečí moderních mimo nadání mlčením pominuv. Možná, díš, že Tě jenom svrchovanost rozkoše, kterou v těch čistějších mateřčiny luzích oplýváš, nespokojeným, ba starostlivým činí, abys uzlů, i kde jich není, hledal, mráčky pochyby, i kde všecko světlé, stírati žádal. Já, příteli, takto Tě v rozhorlení mluviti slyše, nevím, jak vroucně bych Tě byl chtěl v náručí své přivinout. Slova Tvá zajisté mi důkazem jsou, jak velice sobě na pravdy vynalezení, kdež ono vlastenskou rozmnožuje hrdost a slávu, záležeti dáváš. Ale to Tvé delší, než slušelo, namítky pozamlčení tím větších u mne jest rozmyslů původem, čím bezpečněji a radostněji sem tam na hoře k cíli letěl, že Tebe, své potěšení, po své straně mám, cele se domnívaje. A však poznám já dobře setrvalost mysli Tvé, ne sem tam jako motýl po květinách bez přestání poletující, nýbrž na čem se po dlouhém rokování jednou ustanovila, padni co padni, bez pozaklácení přestávající. To jest mé dávní přesvědčení: onoť mě i zde novou naději křídlá. Nepřím se, příteli, že sem v předešlých listech svých snadně něčeho propověděl více, nežli dopověděl, snadně i zamlčel něčeho, čehož jsem zamlčeti neměl: což zavdalo-li Tobě příčiny k důkladnějšímu přemyšlování, anebo do konce k některým pochybnostem, já Tobě kdykoli, jak smýšlím, v tom se prohlásiti hotov sem. I chci Tebe, jakožto přítel přítele, po přátelsku z pochybnosti, pokud s to sem, vyvésti, neboť mne, co sem právě zkusil, více ani přítelovo odpírání nebude moci z pravdy poznané v labirynt nějaký uvésti.

Že v českou řeč rytmus časoměrný uvésti nejen možná, ale i potřebí jest, chceme-li v poezii naší něco výborného, klasického míti, toho jsem již nahoře, odhaliv dříve přízvučného veršování nerůdnost, mnohými důvody dokazoval. Důvody ty myslím tak pevné jsou, že nechceme-li jen časomíře samé hodnosti její odnímati, vlaské, a jiných moderních řečí příklad nimi ani pozatřásti nemůže. Povol tedy, ať je ještě jednou seberu a rozložím.

1. V které řeči protaženost slabik, čili což jedno jest, samohlásek, jejich krátkost a dlouhost, již u vyslovení dokonale a všudy určena jest: tam rytmus časoměrný možný. Rytmus zajisté odtud povstává, když sečtené momenty buď dlouhých buď krátkých slabik pravidelně po sobě následují; odkudž, jestliže rytmus v řeči které vytvořiti chceme, slabiky její buď krátké buď dlouhé v takový pořádek uvedouce, aby se pravidelně střídaly, cíle svého úplně dojdeme. Na výsluní nehledej mrákoty; věc jest patrná. Poněvadž pak v české řeči každá slabika svým přirozením anebo dlouhá

anebo krátká býti musí — čehož důkazů přece žádati nebudeš; aby ve mluvení poetycký rytmus povstal, nic více nepotřebí, než aby ty dlouhé a krátké slabiky podle jistého pravidla po sobě následovaly. — Ne tak jest s řečí vlaskou, francouzskou i španělskou. Řeči tyto mají sice některé delší, některé kratší slabiky: a však tyto tak řídké a nepatrné jsou, že s neurčitými téměř v žádnou proporcí uvedeny býti nemohou. Slyš Vlacha, Francouza. Mluva jeho jest proud stejně vždy plynoucí; v něm momentů slabičných trváním od sebe rozdílných tuším málo najdeš; on jen tonem zvláště oratorickým jedné slabiky hlas ode druhé rozděluje. Tu tedy o poetyckém rytmu ani otázky. — S Němcem a Angličanem jest opět jináče. Ti své momenty slabičné ne tak časem, jako přízvukem měří: oni zajisté jen přízvučné slabiky jasně vyslovují, ostatní pak nejen slabě a neskladně pronášejí, nýbrž i přízvukem ochromené často polykají; oni samohlásky, od nichž právě časomíra slabik cele závisí, mají často tak neurčené, nejisté, že je mohou, jako chtějí, vysloviti anebo nic, rozděliti anebo spojiti atd. u př. kehren, kehr'n; jauchzen, jauchz'n; schluchzen, schluchz'n; lieber, lieb'r; guten, gut'n; dem siebenten, dem sieb'nt'n; einzige, einz'ge; gerade, g'rade; gehabt, g'habt; gesagt, g'sagt ec. invulnerable čti involnerébl a nvolnrébl, neighbourhood čti: néborhud a nébrud ec. Vidíš, že takovýto neřád, který se se samohláskami děje, pro subtylnou časoměrnou organyzací, kde zvláště samohlásky, v nichžto přirozená času míra tkví, a jejichžto trváním se trvání slabik určuje, všecky dokonale určité, všecky ouplně, čistě, jasně a zřetedlně vysloveny býti musejí, nijak se hoditi nemůže. I sama ruská, srbská a polská řeč není tu tak šťastná, jako naše česká, kteráž vyslovuje nejen všecky vokály čistě, zřetedlně a rovně, nýbrž jim i hned jistou časomíru dává; v kterémžto ohledu jistě jest dokonale určena a k časoměrnému veršování nejzpůsobnější.

Spojen s tímto jest hned i jiný, neméně vážný důvod. K uvedení časoměrného rytmu potřebí jest, aby všecky krátkosti a dloužky svým trváním co nejvíc býti může stejné byly; aby slabiky nebyly hned něco málo dlouhé, hned více dlouhé, hned zas příliš dlouhé: to zajisté pravidelnosti a harmonyckému skladu příliš protivno jest. To mezi jiným příčinou jest, proč se časoměrný rytmus nedá v anglickou řeč uvésti, ano podlé některých šestero rozličného trvání slabik v ní se nachází. Co tam s časoměrným rytmem počneš, kde momenty jedné momentů druhé slabiky brzy jednou, brzy dvakrát,

brzy třikrát, brzy čtyřikrát a pětkrát převyšují; ježto přece hlavní základ metryky na tom se stanovuje, aby jako jedna (—) rovna je dvěma (⏑), tak i jedna dlouhá slabika v řeči rovna byla dvěma krátkým, t. j. má-li krátká jeden moment, měla dlouhá dva? Totéž jest i v jiných moderních řečech. V české těch takových aspoň tak hrubých nerovností nenajdeš.

2. V které řeči se krátkost a dlouhost v nejrozmanitějším rozvržení, a proporcí mezi oběma časoměrnému rytmu příznivá nachází, tam jej sluší právem uvésti. Tu pak právě, Tvému zdání naopak, řeč naše velice šťastná jest. U nás se právě dlouhé a krátké slabiky co nejrozmanitěji střídají; my všech možných každého způsobu taktů (pedes metrici) hojnost máme. My tedy i živě a radostně vzlétati, i slabě a smutně pocházeti, lehce běžeti a vážně kráčeti můžeme. Tou tak šťastlivou způsobností řeč naše i samu latinku předčí, kterážto od vážného Římana jen vážnému kroku se naučila. Srdce radostí se mi šíří, když pomyslím na jaký stupeň dokonalosti rytmické řeč naše vyzdvižena býti, a jak ona daleko pod sebou všecky ty moderní žvatlavé řeči nechati může. Kdyby nám jen dobrotivá osudu ruka Genya seslala shůry, kteréhožby byla Múza u čistých Kastalie pramenů, ve spolku Grácií vychovala, ježto by krásu cítil a krásu tvořil! Jest . . . . máme jich arci více . . . . . ale, bohužel . . . smějí-li?

Abys pak přesvědčen byl o tom, co jsem pravil, vezmi kteroukoli prozu českou, rozlož její slova na tolikéž takty, slož je jináče a opět jináče, a nové formy, noví způsobové složených taktů Tě přesvědčí, co zde mistrovská ruka vykonati může. Řeč povolná Tobě jako Proteus všecky formy přijme, které chtíti budeš; v alkaických-li jadrných akcentích, či v zafickém tichém plynutí, čili v mužných hexametřích, aneb ve hněvivých choryambích, či v dojímavém anapestu, aneb horlivě se vznášejících peoních a jiných, čili pak v nepořádném dytyrambů proudu city své vylíti bude potřebí Všecky metry tudíž možno bude vytvořiti.

K dokázání toho Tobě sloužiti může také pilně vyvedená proporcí krátkostí a dloužek v proze řečí europejských časoměrného rytmu v poezii užívajících, kteráž právě v češtině velice jest onomu rytmu příznivá. Mají se zajisté dloužky ke krátkým slabikám

v řečtině	13 : 14
v latině	4 : 3
v češtině	11 : 13
v uherštině	9 : 7

Čemu abys dokonale porozuměl, jsa ve starožitných rytmích nepovrchně zběhlý, a že v nich krátkosti počtem svým dloužky vesměs převyšují, ze zkušenosti věda, abych ještě slova šířil, nepotřebuješ. Dejme tomu, čehož však nikdo nedokáže, žeby se dloužky řeči naší měly ke krátkostem jako 1 : 3, tedyby ť ovšem časoměrné veršování u nás mnohem bylo nesnadnější, jestli i ne po vynalezení nových řeči naší přiměřených rytmických forem docela nemožné. Že se česká, jako i římská proporcí s řeckou úplně nesrovnává, to nás nepokojiti nebude, považíme-li, jak přečasto básníři na vůli necháno jest dloužky (—), kde potřebí, ve krátkosti (⏑ ⏑) rozložiti, a tyto opět v onnyno stáhnouti, odkudž u rozličných národů časoměrný rytmus rozličný karakter na se béře, tuto čilejší, tamto vážnější; a považíme-li dále, jak mnohé krátké slabiky řeči naší tím jedním, že spoluzvučky následujícího slova na neprostředně předcházející samohlásku lípnou, prozodycky prodlouženy býti moho u

Zpozdilá jest ta stížnost některých, že řeč naše má často slova nehodící se do hexametru jako: ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑ — milujeteli, májový etc. Kdyby se zajisté všecko do hexametru hodilo, kde bychom našli slov k metrům nehexametryckým, u př. k jambům, peonům, těmto zvláště tak přiměřeným povaze řeči naší, a jiným? Potom, nebylo-li totéž u Řeků, ba i u Římanů? Kdežto i celé průpovědi pouze krátkoslabičné nebo pouze dlouhoslabičné do sytosti najíti, jednotlivá nesčíslná slova ani nepočítajíc. Což však, dobře považené, časomíře nerci-li není na ujmu, nýbrž jí místy i zvláštní užitek přináší. Tři dlouhé a čtyři krátké již v obyčejných metřích zhusta pospolu stojí, v obranějších se jich i více naskytne, u př. u Pindara, Pyth. VIII. 23. 57. 86. 115. 144 kde pět, Ol. IV. 6. 22. kde šest dlouhých, Pyth. II. 1. 16. 45. 60. 89. 104. 133. 148 kde šest, Pth. V. 5. 19. 47. 61. 89. 103. 131. 145. kde šest i sedm, Ol I. 13. 30 60. 77. 108. 124. 154. 171. kde sedm krátkých pospolu najdeš. Podobné, ba ještě větší tragiků a komiků svobodnosti u veršování mlčením pomíjím. Nejde-li pak které slovo samoděk do taktu, pomoz mu doň, a usedneť se nešpatně v řadě jiných. Tak vnesl Homer slova, jaká jsou: *ἄπαλὸς*, *ἀθάνατος*, *τετράερος*, *ἰάομαι*, *διαμελεισὶ*, *ἀπονέεσθαι* etc. do hexametru, tak Aeschylus (Prometh. 903) šestnáct krátkých do jambického, Evrypides (Iph. I. 193) čtrnáct do anapestyckého, Sofokles (Oed. 1313. 1321) opět šestnáct krátkých do dochmického verše. Totéž činili Latiníci, u nichž slova: miseria familiam, tetigeris, rediero etc. z daktyli-

ckých rytmů také nebyla vytevřena. Stížnost tedy taková jen od nevědomých, nepocvičených, v klasické starožitnosti docela nezběhlých, a řečí, jejichžto rozdílnou od naší povahu nám na odpor a vzdory vystavují, jen z grammatyky jakousi chudou známost majících pocházeti může. Pravému básníři takové překážky snadně bude přemoci.

3. Jisté zhodné rozvržení spoluzvuček mezi samohláskami velice rytmu lahodí. Zvláště pak toho potřebí, aby se slabiky čistě a pokud možná na samohlásky skoncovaly. Z toho pochází nejen jasné a lehoučké plynutí veršů, nýbrž i pozicí tudy nového, pevnějšího základu nabude. Kde se zajisté v řeči na samohlásku slabiky pořád hromada spoluzvuček věší, tam se jazyk s takovou hbitostí přes hory spoluzvuček nese, že potlačené a pohřbené v nich samohlásky na posledy ani nejtvrdšího jejich shluku nedbají. Lepější naproti tomu, čistým výrazům slabik řeči své uvyklý jazyk, když se mu kde více, než je vůbec vyslovovati zvykl, spoluzvuček za samohláskou naskytne, hned se o ně zavadí, hned jich ucítí. Tomuto pozicí tak jest přirozená, že nechce-li sám sebou v odporu býti, o jejím právě v časoměrném rytmu ani stínu pochyby míti nebude. A tak jest ve skutku s řečí naší. Nebo ač nemálo spoluzvuček máme, však ty všecky obyčejně ne za samohláskami, jako u Němců, nýbrž před nimi stojíce, skončení slabik jasné a čisté nechávají. Pozoruj, a uvidíš, že se mnohem drahnější částka slov řeči naší na samohlásky skonává; odkudž pochází, že i přivezmouce pozicí na pomoc, předce více krátkých než dlouhých slabik máme; kdežto u Němců zrovna na opak na konci slabik kopa spoluzvuček bývá. Srovnej: Obst, ovoce; Kopf, hlava; ernsthaft, vážný; Berg, břeh; Bart, brada; Gold, zlato; Furcht, strach; Volk, pluk; Korn, zrno; Nacht, noc; Macht, moc; Zoll, clo etc. Tudíž viděti, proč to, že u Němců sotva tři spoluzvučky pozicí dělají, an jich u Čechů, Řeků a Latiníků již dvé dosti. Nahlédni do řečtiny, do latiny, a lehkou prací poznáš, jak v této věci veliký rozdíl mezi antickými řečmi a germanskou panuje, pak nebude potřebí, abych Tobě opět dokazoval, že tu naše řeč oněm, ne pak této rovná jest. Nebo že u nás také slabiky v drahném počtu na spoluzvučky se skonávají, toho nižádný zdravého rozumu nezapří; zde jen toho, čeho je více a čeho méně, dokázati: a tu nás jedno povrchní pohledění do skladu jazyka našeho ouplně přesvědčí, že on z ohledu počtu slabik na samohlásky a na spoluzvučky vycházejících řeckého než německého bližší, a tudy v něm pozicí nenucenější jest.

4. I toho ještě považiti sluší, že jakož znamenitý ** v onom s Tebou nedávno zděleném listu zmíní, ve mnohých řečech ne jazyk sám tím vinen jest, že ve vlastenské poezii časomíra nepanuje, nýbrž vzdělavatelé jazyka, básníři. Chceš-li, aby Ti harfa milostněji zněla? Potáhni ji lepšími strunami, uveď mezi ně harmonyi; a harfa Tobě všecky srdečné akkordy volně vraceti bude. Proč Poláci, Rusové a Srbové časomíry hledají, proč Uhři, kterýchžto jazyk mezi nynějšími k časomíře snad nejschopnější jest, jen od nedávna jí a to ještě ne napořád, užívají? Či se Genyus řečí těchto snad proměnil? Čili všichni oni bloudí, a jen jediný přízvučný Čech pravdu zná? Každý národ jest povinen řeč svou co nejvíce možná zdokonaliti. I činí to jeden dříve, druhý později; jeden v tomto, druhý v jiném ohledu. Vždyť přece sám nejhorlivější přízvučné míry hájitel Grotefendt kdesi praví, že by se ne Němci, než Vlaši a Francouzi, u nichžto se samohlásky a spoluzvučky v jakém takém zhodném rozvržení nalezají, a přízvuk ode ponětí slabik nevisí, t. j. ton jejich není logický, o časoměrné veršování přičiniti měli. To že se nestává, méně se diviti budeš, rozpamatuješ-li se, co tam rozhorlený Butervek pověděl: že Francouzovi prý, co by pravý verš byl, nelze pochopiti. Medle, co by ten řekl o Čechovi? — Němci zde tuším opět slabému Čechovi budou museti pomoci. Čech dříve časomíry užívati nebude, dokud neuvidí mistra Němce odhodivšího přízvuky, po ní sahati. Co mě zde nějak potěšiti může, jest, že vidím, jak již onino sami hledají v některé své nářečí časoměrný rytmus uvésti: kdežto jich bez pochyby Čech opět i hned následovati bude. —

Na nesnadnost a těžkost veršování časoměrného vůbec jen nedoukové naříkati mohou. Neníť zajisté o mnoho tak veliká, jako se zdá těm, kteří ji zdaleka ohledují, nikdy se o nic nepokusivše. Všeho počátek těžký, cvičení přináší způsobilost a — rozkoš. Zdaliž ta těžkost u Řeků a Římanů tolikáž, ba snad i větší, nebyla? Zdaliž jim myšlénky samoděk ve své počty plynuly? Kdo toho neví, kdo neví, jak těžké jest veršování v řečtině a latině — lečby si kdo Gradum ad Parnassum nebo Morellův poklad koupil — ten sobě soudu neosobuj. Evrypides jednou na složení tří veršů tři dni pracoval. Ale ti tam panáčkové, kteří by za hodinu celou smutnohru sepsati chtěli, nevědouce jak těžké a nesnadné jest vytvoření jen jediného klasického monologu, pověz, nejsou-li to šumaři? To jest právě zkáza naše, že ta nová prozodye tak prachsnadná jest: tudy každý, ukovav mizerný řádek, kterýž on však v řeči své

veršem zove, básnířem se býti mní, a po básnířství se shání. A však technyka básnířství právem a přirozeně musí nesnadná býti: básnířství zajisté pěkné, výborné, estetycké, ne obecné a trivialní býti má, jak z ohledu jeho ducha, myšlének, tak i z ohledu roucha, rytmu a metrum. I k jednomu i ke druhému se vyhledává důmyslná, tvorčí hlava (Genie); ku poslednímu, jelikož mechanycké jest, i dlouhé a rozumné cvičení přistoupiti musí. Tak bylo právě u mistrovných Řeků a Římanů; ode mládí v technyce básnířství vycvičení tolikou předce vynaložili na veršování samo práci, brousíce, opravujíce, přetvořujíce, že by se nám až zámezné zdálo. Ale i právě tím takové dodali krásy a dokonalosti básněm svým, že tyto s básnířstvím vůbec zároveň dlouho trvati, oni pak sami nesmrtedlně stkvíti se budou: tím samým díla jejich takové přednosti ve formě došly, že sobě je ti nejdůmyslnější muži slovo ode slova, ba slabiku od slabiky, aby též takty a též přestávky obdrželi, v řeč svou překládati za práci neváží, jakož toho v Němcích na Virgilu Neufferově a na Odyssei nejmenovaného (ve Wolfově zbírce) nejnovější příklad máme

Jest to vůbec velmi zpozdilé, ba smutné, že naši básníři se práce urputnější a stálejší tak hanebně štítí, nevedouce nižádné o zdokonalení veršů svých péče. Kdyby si jen říci dali, že lehkou prací i ten největší duch předce nic výborného nestvoří, a že mizerný básniříček jest to nejbídnější a nejpotupnější pod sluncem stvoření — kdyby sobě jen říci dali — ale proč nadarmo mluvím? Kdo toho ještě sám neucítil, kdo neucítil mizernosti řemesla takového, toho můj slabý hlas na poušti k rozumu nepřivede: toho jen vlastní zkušenost poučiti musí, že plod okamžení jednoho nemůže nesmrtedlnosti zasloužiti, ani hříčka dětinská světa podiv na sebe neobrátí. A nezaslouží-li vznešenost a krása časoměrného rytmu také většího úsilí? Či budeme chtít beze vší práce požívati té výbornosti, kteréž ani rým, ni přízvuk, ni všecky ty vlaské kunstovní sonety, tryolety a ottávy rýmu spolu vzaté vynasaditi nemohou? Pravda jest, co učení muži tvrdili, že Řekům vynalezení a vydokonalení rytmu časoměrného věčnou bude ozdobou a nejjasnějším důkazem jemnosti jejich. Jaké to vděky! jaká utěšená, lahodná harmonye, která se z časoměrného rytmu prýští! Tu slovo smyslí zároveň okřídlané se mocně a horlivě vznáší, buď že obživiti má letem radostným vnímatele, buď že ve smutku jej mile ukolébati. Často outokem nezastavitedlným vráží do srdce dřímavého, a nesmělce rozplameňuje k činům nesmrtedlným; brzy opět pohledem vážným, na svět a

věčnost ukazujíc, létavého ducha k tichému, truchlivému rozjímání přivodí. Jest to nesmírný rozdíl mezi rytmem časoměrným a ducha prázdným rýmem novějších časů. Onen se lehounkou nese perutí v povětří, jako orlice, tento po zemi kejchavě, co čáp, a jako v poutech poskakuje; a půjdeme-li dále, orlice volným letem tu rychleji, tu povlovněji, buď výše, buď nížeji k cíli silně kvapí: čáp jednostejným vždycky skokem zdlouhavě a slabě tamže usiluje.

I je tedy čas, abychom vyvázše již jednou z neestetyckého barbarství, toho, což krásného a výborného jest, což jasný na sobě i citů jemných i vznešeného umělectví výraz nese, šetřili a následovali, opustíce hrubé vynálezky věku nevzdělaného. Naše řeč krom toho ani není k rymu tak přivázaná, jako německá, a vůbec všecky germanské, které soudem všech ve zpěvu a hudbě zběhlých a přiznáním se k tomu samých nestrannějších Němců bez rymu docela jsou nezpěvné, aniž se v ní rýmování původně nachází. Trouvám sobě toho dokázati, že naši, jakož i všech Slávů nejstarší předkové o rymu nic nevěděli, dokudkoli křesťanští Latiníci prostředního věku jej ze svých škol do veršů slovanských nevehnali. Ale o tom jindy.*)

Jak nezpůsobné ke zpěvu jsou rýmy ve formě novější přízvučné, ti, kteří je v hudbu uvozovali, nejlépe vědí. Já nevím, ale mně se zdá, že kompozicie našich neobecních hudebníků, jakýž jest výborný Tomášek a Doležálek, dosti patrně ukazují, jak právě oni tento nedostatek cítili, a jak pečlivě mu vyhýbati se usilovali. A to právem. Hudebník zajisté uměleční, jemuž na dokonalosti jeho skládání něco více záleží, rytmu společného, i hudebního i řečního, jenž právě největší silou na srdce i mysl doléhá, bez ohledu nenechá; nýbrž vezma sobě jistý hudební takt, vyhledávati bude, aby se řeč s ním srovnávala: on musí míti pravidelné s taktem zhodné rozvržení krátkých a dlouhých slabik, aby jeho zpěv přirozeně plynul. A jakož ho tam najde, kde ho není? Jakož svůj

*) Pozn. Opinionum commenta delet dies, naturae judicia confirmat, praví Cicero, kteréžto jeho průpovědi pravdivost i zde shledána jest. Nejpamátnější onny zlomky starožitné poezie české, jež pečlivost P. Hanky na světlo vyvedla, jsou ovšem, jakož vzáctný náš dopisovatel výborně tušil, bez rymu. A jestliže, o čem já aspoň přesvědčen jsem, všecky ty zůstatky předennyusovské poezie římské spoluvzaté jediného zpěvu na »Vyšehrad« ceny poetycké nenadváží; komu po neznámých původích drahé této památky, než P. Hankovi, jehož péčí nás aspoň některé bývalých Lumírů a Záboju odhlasy došly, větší jsme povinni vděčností?

K.

časoměrný dokonalý takt zřídí podlé nejistého trvání slabik ve verši? Co, jestli momenty časové prvního verše, těm, kteří jsou v druhém a jiných docela naopak jsou? Dejme tomu, že by chtěl onen výborný zpěv »pro Čechy při Mělničině« v hudbu uvésti, čehož jistě by hoden byl: má-li přirozeného slabik trvání šetřiti, a nemíti ve zpěvu svém odporného a nuceného slabik natahování a ukracování, jehož by jemné ucho snésti nemohlo, začne první verš ne trochaický, nýbrž jambicky s názvukem a v šestiosminném taktu asi následujícím způsobem:

Radosti, tys duchů vážných
Dcera z krajin jasnosti.

což se hezky vyslyšeti dá. Ale což učiní s ostatními verši, kteří momentů oněm přiměřených nemají? Jak bude zpívati dále verš pátý, kterýžto čistými, pěknými trochey se začíná?

Vzhůru, spěšte číše vzíti:
Zdrávo děvče české buď!

Nemůžeť zajisté podlé té formy, co první, i tento zpíván býti, leč by aneb novou proň složil formu, aneb na ty nesčíslné dissonancie, které jináče povstanou, nic se neohlídal. Tudíž nebylo lze dosavád dokonalého zpěvu míti u Čechů, nejhudebnějšího na světě národu; aniž se ho kdy dočekáme, jestli rytmus časoměrný v hudbě panující také ve zpěvnou řeč uveden nebude.

Posléze, dáme-li časomíře v poezii naší místo, nelibozvučnost onna veršů českých již jednou přestane. Naši básníři, co by byli měli řeč libozvučnou činiti, dosavád jen ještě vždy jako v závod ji zohyžďovali. Naše řeč jistě je libozvučná; ale tato její ctnost, jakož vůbec libozvučnost, nešetří se dosti ode domácích, od cizinců a nenávistníků neprávě se posuzuje. Tu švihličkář nedouk, frančinou jak tělesní tak duchovní kyšící, na vše, co neparliruje, jakožto na

neharmonycké, s výše své ani pohleděti neráčí; tam obryllovaný krytykus dosti vokálů nevidí; zde zženilý bellesprit roje konsonantů snésti nemůže; onde naivní majistříček na vše, co pod katedrou jeho neleží, s pohrdáním anatematy a orakula házející; »že tak jest«, mocnou pěstí potvrzuje. Inu, což pak my uděláme příteli? Já myslím, abychom věc dříve vyzpytovali, nežli souditi počneme. Ptejme se tedy nejprvé, která řeč jest nejlibozvučnější, a která může za ideál libozvučnosti právem jmína býti?

»Ta jest řeč má!« volá bezstarostný Sekvány bydlitel; »ptej se Evropy celé, zvláště mocnářů, a dovíš se pravdy.«

»Bezpráví! křičí prudký Vlach. Či po tolika nejlíbeznějších sonetích a operách, nimiž i barbarské ucho ukocháno bývalo, ještě kdo v pochybnost uvoditi smí svrchovanou řeči mé libozvučnost?«

»Ano, kdyby zženilé zvuky také libozvuky byly! Ale tu by sama řeč Otahytská tvou o mnoho převyšovala. Řeč, které statečný člověk užívati má, musí býti mocná, mužská, jadrná; ne štěbetná, jakoby vlaštovička švitořila. S takovou důkladností mluvíme my všickni šlechetní, svobodní Britanové; a proto také řeč svou právem za nejlibozvučnější máme.«

»Páni moji! dí zamyšlená Tevtonka, tu vše na posledním pryncipium, z něhož se libozvučnost posuzuje, záleží. Nechci zde tolik důkladných o tom pojednání, ode mých synů sepsaných, opětovati: ale jestliže síla jest nevyhnutedlné rekvizýtum libozvučnosti, já, jakož to již můj Herder dokázal, nebezprávně sobě první osobuji místo!«

»Věru, máte se co hádati! myslí si prostosrdečný Rus. Jesliže to z dobrého pryncipium plyne, aby síla bez jemnosti dala svrchovanou libozvučnost, či tam není koruna libozvučnosti, kdežto se silou i jemnost je spářená? Počkejte jen, až já vám své Múzy libozvuky předložím, a pak jináče souditi budete.«

»Já, co se mne týče, nad Latinky se nevynáším, ale ani pod nimi nejsem, a všecky nordycké řeči spoluvzaté se mi tu nevrovnají — praví milostná, mladá Polka.«

»Uher, protra sobě fousy, uchýlí se k Berženimu svému, z jehožto maďarské líry antyčtí líbezní plynou hlaholové »Ignoti nulla cupido« — myslí, a mlčí.«

Vděkuplná Serbinka již dlouho čekala. Hned po utichlém hluku zpravila ona jasné struny své, a vystoupivši u prostřed, line utěšené akcenty, k podivení zboru celému. Celé shromáždění zbouřilo se —

An tu velebné postavy bohyně do zboru vkročí! Chod její vážný a bezpečný byl; každé hnutí vábné, jako anděla milosti; pronikavé vzezření její. Ale božskou tvář hustá nehodně kryla rouška; krutá jakási osudu tíž, kterou, jak viděti bylo, bezprávně nesla, vylila na všecka hnutí její smutek nebeský, jehožto spatření krvavou vbodlo do srdce mého ránu. Slzou v oku, nemoha se více zdržeti, vzhůru kvapím roztrhnouti roušku nehodnou, a ukázati světu božské krásy její — ale tu sen můj zmizel, a jen vřelá slza na víčku zůstavši, jako svatá z jiného světa památka, vzpomenula mne povinnosti mé. —

I jest tedy nelehká věc určiti, jaká a která řeč nejlibozvučnější jest, an sobě tu přednost každý z tolik rozličných nyní kvetoucích jazyků osobuje: odkudž právě, jestli jen subjektyvně každého důvody vyslyšíme, patrně bude viděti, že zde ještě na všeobecné, důvodné teoryi, na jisté jako šňůře, podle nížto by se libozvučnost řeči posuzovati měla, docela zchází. Naši sice obyčejní krytykové, o důvodnost se nestarajíce, dříve než mysleti počnou, již s úsudkem svým hotovi jsou, »že mnohost vokálů činí řeči libozvučnost, a jazyk ten, co nejvíce vokálů má, nejlíbeznější jest«. A ačkoli by sice nedopustili amerykánskému aneb australskému divochovi a zženilým některým oryentalům, aby řeči jejich, v nichž se nejvíce vokálů nalezá, za mnohem nejlibozvučnější jmíny byly; předce jim to dosti jest, aby milé češtiny trny a krky a prsty její s tryumfem předhazovati a ji z libozvučnosti chrámu vypovídati mohli. Ale považíme li řeč rozumně a filozoficky, jináče souditi budeme. Tu zajisté spoluzvučky jsou základ a jakoby schrána ponětí, čili myšlének, samohlásky nic než prostředek a vehykulum spoluzvuček; onyno jsou kosti, základ a podpora síly tělesní, tyto jsou maso kosti přikrývající; onyno jsou dar, tyto způsob jeho podání; ony více materyalní, tyto více formální. Odkudž patrno, an na spoluzvučkách smysl a důkladnost slova vězí, že čím více jest v řeči spoluzvuček, tím ona také jest jadrnější, důkladnější a bohatší; čím více ale má samohlásek, tím lehčejší a slabější a, abych tak řekl, marnomluvnější jest, an jí dostatečný substrát ponětní, spoluzvučky, schází. Avšak ani mnoho spoluzvuček býti nesmí, poněvadž nemajíce vehykulum proneseny býti nemohly. Viděti tedy, že řeči k dokonalosti její mnoho spoluzvuček, ale i spolu oněmno přiměřený počet samohlásek potřebí, aby onyno lehce, bez úsilí vysloveny býti mohly. To jsou teprv počátkové a spolu základové rozumné teorye libozvučnosti.

Ale skoumající důmysl jde dále, nežli tyto základy dosahují. Jako ve přirozenosti zvukové, divadla a city jsou rozdílného způsobu, onino příjemní a libí, tito bolestní a odporní, oni krásní, tito mrzcí, oni strašní a ohromní, tito lahodní a lichotiví: tak i hláholové lidští, kteří z přirození vzati a podlé něho uspořádáni jsou, jedni drsnatě, druzí jemně, onino temněji, tito jasněji, někteří chraplavě, jiní líbezně do ucha padají, a podlé způsobu svého rozličné city plodí. K dokonalosti tedy řeči vůbec potřebí, aby ona všecky tyto hláholů vlastnosti měla: k libozvučnosti ale obzvláště patří, aby v žádné z nich mezí nepřekračela, a buď jak buď, jazyk vše beze znatného úsilí a přirozeně vysloviti mohl; pak nejzvláštněji, kdež příjemnost plodití potřebí, aby všecky drsnaté a temné zvuky lahodnějšími vynasazeny, a rozmanitosti, kteráž vůbec příjemnosti matka jest, šetřeno bylo. Tito jsou hlavní objektyvné libozvučnosti zákonové.

Odtud patrno, proč já, co Jenyš Němec neurčité nechal, v libozvučnosti jazykům slovanským před germanskými předek dávám. V těchto zajisté, zvláště v německém, slabiky vůbec temně na spoluzvučky se skonávají, zde pak ještě nejvíce na retné: *f*, *b*, *p*, *v*, *m*, což jazyk nezpěvný, nepříjemný činí, toho, jak nejisté jest u nich vehykulum substrátu ponětního, které se dle libosti vysloviti i nevysloviti může, ani nezmiňje: ve slovanských ale řečech nejen dostatečné vehykulum onomu, jakkoli hojnému substrátu neschází, nýbrž i větší počet slabik čistě, jasně na samohlásky vypadá a rozmanitost větší panuje.

Dále odtud viděti, proč se zhodné a proměnné rozvržení spoluzvuček a samohlásek mezi sebou tak velice líbí a vyhledává. Zajisté slova, jako: Milano, nemico, mignone, blandimento, l e p o t a, p o z l a c e n ý, m i l o v a n é, mnohem líbezněji znějí, nežli toto znění samo, vlaské: difficilissimi, latinské: inimicitiis, české: m í s t o t o t o h o t o v o. Pročež i: czervony, pieczony, wieziony v polštině líbeznější jsou, nežli české: č e r v e n ý, p e č e n ý, v e z e n ý, a jiná těmto podobná slova.

Řeč, která, jako česká, množstvím spoluzvuček hned v původním slovních kořenů svých zniku z ohledu materie ponětní největšího bohatství, a přiměřeným počtem samohlásek, všudy čistě, jasně a nepohnutedlně k oněmno přiměšených, z ohledu formy nejkrašší rozmanitosti došla, aby brzy neukrotitedlnou nárarnností hrdinské srdce ohromovala, brzy mládeneckým ohněm rozhorlenou podpalovala mysl, brzy zase panenskou lahodností citlivější duše

rozvlažovala, řeč ta nemůže neslouti libozvučnou. A však se tato libozvučnost její nemá jen z grammatyky a ze chrochtavých veršů některého básníříčka posuzovati: kdo to chce, ten ji nejprvé slyš z úst nezkažených a krásocitných nacionálů, aby jeho indukcí ouplná byla. Kdyby se ti páni, co s tím takovým vítězným chechtem o dusící řeči naší kakofonyi, o původní její nemotornosti na eteryckém třínožci svém onehdy rozprávěli, ze stuchlé grammatyky své na svobodnější povětří, do světlejších Čechye hájů byli máličko pozabrali, a tu lahodné domácích Milostenek prozpěvování s chrochtavým oním oblíbeného idyomu svého Hamadryad klokotáním srovnali; tuť by je neomylně po vybleptnutí onoho nesmyslu okamžitá hanba byla spálila. Tím méně rozumu ti ukazují, kteří, nepojavše v jedno celého řeči okršlku a nedbajíce na veškeru libozvučnost její vůbec, která ve mluvě nacionálů panuje, některé jednotlivé slabiky a slova pracně shledané vytahují, a z těchto potom o té řeči soudí. Tu sice čeština arci vždy hůře obstojí; ale zdaliž jiné řeči totéž nemají? Tvrdě znějící slova v každičké řeči se v hojnosti najíti dají, nejen v české: o tom, kdo více jazyků zná, a trochu lépe se v nich ohlíží, ouplně přesvědčen jest, kdo pak nezná, rozšafněji nehaň a netup, čemu nerozumíš. Kdyby se všecko na tom stavovalo, a kdybych tvrdě znějící zvuky v jiném ohledu poněkud také okrasou jazyka býti nevěděl, troufal bych sobě těch nejnelibozvučnějších řeči naší slabik tolikými neméně drsnatými v kterékoli jiné nadvážiti. Ale proč slepcům o barvách? — Slyšels nedávno onoho Němce, jak nade křiklavým spoluzvuček zběhem v polštině naříkal, polsky ani jen slabikovati neuměje, a tudyž okem, ne uchem, libozvučnost řeči vnímaje. I to české spoluzvuček *l* a *r* (*ř*) vokalizování se ve francouzské, tak jako i v anglické a německé řeči ještě častěji nachází; ba dvě poslední nad to i *m* a *n* vokalizují. Z té tedy strany, chceme-li slušně jednati, češtinu aspoň nade poslední dvě, v řád frančiny postavíme.

Co se ale dotýče onoho spoluzvuček shluku, kterýž by často ani panu Zpěvalovi přes křtán prohnán býti nemohl, to jest právě, nač naši básníři tak docela nedbají, a tak velice by dbáti měli. Neboť to není tak nevážná věc, jakož se oni domnívají, aniž na tom málo záleží, jakož toho patrně ukazuje řecké řeči příklad. Ta původně, jakož od učených mužů dokázáno, velmi nelibozvučná býti musila, čehož také ze mnohých ostatků drsnatých poznati jest: a však v časích následujících ode básnířů a lidu jemného tak vybroušena byla, že se jí v libozvučnosti ani jen jediný známý na

světě jazyk rovnati nesmí. Nemohloli-by totéž s řečí českou se státi, kteráž rovně tak povolná i zdokonalitedlná jest? Zde by na tom básníři prvnímu pracovati bylo; ješto se básnířstvím, jak tomu historie vzdělanosti národů učí, brána vyššího, vznešenějšího života národů otvírá. On by měl, podmaniv sobě řeč a jejího ducha, hledět ji krásnou a libozvučnou vytvořiti: onby sám měl rozumně a při tom jemně vzdělávati řeč, ne pak jejího zdokonalení grammatykům nechávati: nebo kdež jednou studení grammatyci mistrovati počnou, tam, není-li za čerstva porady, po všem jest veta. Jak snadné, a předce jak velice potřebné jest umělému básníři vyhýbati se všem oněm nezvukům přirozené řeči naší, buď to že zúmyslným nelibě znějících hláholů pomíjením, a jich lepšími vynasazováním, an toho při neskonalém jazyka našeho bohatství, při nevyvážené slov jeho studnici, tak chatrnou prací dosíci lze; buď mistrovným slov střídáním a překládáním, čehož mu nenucené jich v češtině pojení samo na ruku dává; buď vybíráním outlejších forem grammatyckých, kteréž se v českých deklinacích a konjukacích všudy co nejrozmanitěji vyskytují, a básníři svobodného té neb oné při jednom a témž slově volení nechávají; buďto naposledy i samohlásek mezi tvrdý a nesnesitedlný zběh spoluzvuček přiměšováním, což snadnější činí ode jedné slabiky ke druhé přejiti. Což kdyby se stalo, utichlo by posléze zastaralé to nenávistníků jména českého domnění, že se nelze na hrubých rtech českých vyprýštiti ni spanilým rozvlažené duše hláskům milostným, ni světějším bohaplných ňáder plamenům vážným, ni vznešeným nebevzletných prsou citům hrdinským. Pravda sice, že sme posud k tomu, jakby onomu nedostatku řeči naší vyhověti, málo vedeni byli; nebo onno o předmětu tomto v Ilém dílu Slovanky stojící pojednání, jakkoli učené, tak jest přece pouze grammatycké, a neestetycké, že čtení jeho vyšvihujícího se k Parnasu mladíka českého ani o mák neučiní moudřejším: ale musí-li se tvorčímu opravdového básníře duchu všecko předříci, předepsati, a nemůže-li on také sám s něco býti? A však, našincové na to tak nedbají, až — k hanbě jejich — i samy národní písně je tolikou libozvučností předčí, žeby jim za dokonalý mustr sloužiti mohly. Ukaž mi, příteli, jen dvě takova místa v celé nynější poezii české, jaké jest u př. toto:

»Néni tu, néni tu, coby mne těšilo!
Néni tu, néni tu, co mne těší!
Co mne těšívalo, to pryč uplynulo;
Néni tu, néni tu, co mne těší!«

anebo:

»Žežhulenka kuká na buku v lesi:
Ozvi se, milenko, ozvi se, kde si?
Tys děvečka ta má milá;
Tys mi mé srdce ranila,
Ale ne jiná.«

Vyznej, nepanuje-li v národních písních a zpěvích větší libozvučnost, nežli na samém tom Parnasu českém? Či sobě snad toho za zisk přizvukování pokládati máme, že se nám z té loutny české melodické choryamby linou, jaké jsou u př. tyto:

»V skvostnou, v stříbrostkvoucí | všed syn síň umlkl;
v vichru hřmotném v tom zhas | blesk hvězd se třpyticích«

které by se ovšem do úst nunvice Hrosvity, nebo třebas biskupa Hyldeberta hodily, ale ne do devíti sester kola harmonyckého, ani do lepější Apollinovy líry, hellenskými strunami potažené.

Naši staří básníři své slabiky jen spočítali a rýmovali, dvě a dvě po prstech berouce, a jak jim padají pozorujíce; jako to až podnes lid činí. U nich metrum nehledej; tím více ale libozvučnosti. Naši novější básníři též slabiky počítají a rýmují, způsobem ode starobylého jen na oko rozdílným: však při tom libozvučnosti nehledí, nýbrž rýmem zaslepeni jsouce, spočítané své a po domnělém přízvuku zřízené slabiky a rýmy za metrycké verše vydávají. Tudy se stává, že v nich ani toho, čeho u starých a lidu, libozvučnosti, ani toho, po čem se ve svém vytržení shánějí, časomíry není.

Když tak někdy ty nové přízvučné verše čtu, nevím, hněvati-li se, či žalostiti mám. Komu osud milé řeči naší na srdci neleží, nechať nedbá na to; já ji tak zpotvořené a zdrancované bezžalostně viděti nemohu. Jakož ti lidé ještě k tomu říci smějí, že řeč naše libozvučná jest, já nevím. Ale toho nejvíce litovati musím, že i naši nejznamenitější básníři, jako Polák a náš Šafařík, kteréž já všudy radostně z počtu obyčejných těch zpěvalů vynímám, se zdají, jakoby toho byli málo šetřili. Polákovi arci, jakož se domnívám, Genyus Čechye právem palmu by básnířství podati mohl: tolik zajisté originálnosti, vznešenosti a jednotlivých krás posud aspoň žádný nám nepodal: — ale proč musíme ještě žádati? Forma celá jeho básní výbornosti myšlenek velmi nepřiměřená jest. Pomíjím nedostatku poetyckého rytmu a jednoty lyrycké: větší libozvučnost je to, čeho nade všecko vyhledávám. Jak by ji on sám šetřiti uměl, dokázal

sice na některých mistrovských místech: — ale proč musíme ještě žádati? Kdyby tak náhodou šťastnou slabý hlas můj až k němu pronikl: o co bych horlivě povstal, a naslouchaje milostným líry jeho zvukům, ke zdokonalení tohoto národního díla vše rád naobětoval! Neboť národní dílo jest jeho: »vznešenost přirozenosti«; dílo, nímž se národ chlubiti má, a budoucí chlubiti se bude — nynější obecní publikum sobě ho nevšímá — národní jest, ne jednotlivého člověka dílo. Ale však, jakož již milý náš Šafařík ve svém posledním utěšeném tryoletu mustr libozvučnosti pozůstavil, tak i Polák bezpochyby mnohem jináče nyní pracuje: komu zajisté u hrobu nejmilostnějšího Marona denně se bobkovím věncovati, u prostřed libomluvného národu, v lůně nejutěšenější přírody do své líry zpívati dáno, jak by ten mohl drsnatě a nejemně zpívat?

Ale tu již přestati musím; anť sem v horlivosti své bez mála ze slušných listu mezí vykročil.

Připojeného zlomku v technyckém ohledu bedlivěji považiti a mne o tom zpraviti neobmeškáš, tím, že zde co o částce platí o celém platiti bude, jist jsa.*) Budoucně dále. Buď zdráv!

---

*) Pozn. Co sem já na to asi odpověděl, i ne Oedyp snadno uhodne. Na verše, jako 1—10, 23—26 oc. tuším jen jedna odpověď možná. Můj úmysl nebyl, jak se z počátku listu tohoto zdá, proti časomíře v poezii české novou půtku svésti; já o její pravotě teď tak přesvědčen sem, že kdo by mi ještě dokazoval, že slova: »voláme, doufání, oc« daktyly jsou, ten by mi naposledy, že všecko a — nic daktylem jest, dokázati mohl. Což pokud Čech česky mluviti, a rozdíl mezi rytmem a rýmem, časem a hlasem, veršem a řádkem, rozumem a nerozumem trvati bude, věřím že se nestane. Nejtišší dech povětří hory sněhu v oudolí válí; jaký div že jedno slovo přítele celý list po sobě potáhlo? — Tím více vhod.

Ostatně já — čehož se i ode spravedlivosti přítele svého naději — krásy rýmu každému, jehož duchu tento lepší živnost dává, přeji srdečně; věda dobře, že kolik hlav, tolik — chutí, že každého jen vlastní přesvědčení blaží, a že i rým svou cenu má. Svědomitý básník jen s takovou metrykou, podlé nížto za hodinu možná

»Dyktovat | veršů i | dvě stě, | stoje | na jedné | noze« kteříž ale veršové vždy jen jako praví jednonožci »o jedné noze« skáčí — v příměří nevchází, raději, má-li tak býti, líru svou na oheň položiti, než z přízvučných not na ní hráti hotov jsa. *Bl.*

Šestý list.

Πρῶτα μὲν εὐδοί τι ἀγαθὴν ἅπαντι ποιητῇ κεἰ φάσις ὀρνυμένῳ δότε. δαίμονες — — — τῇ τε πόλει μεγάλων ἀγαθῶν ἀγαθὰς ἐπινοίας.

Aristoph.

Když sem sobě právě, obávaje se, aby snad hloubajícímu mně v listech mých *περὶ ῥυθμῶν, καὶ περὶ μέτρων, καὶ περὶ ἐπῶν* jako tam Strepsiades Sokratesovi: *τί δέ μ' ὠφελήσουσ' οἱ ῥυθμοὶ πρὸς τ'ἀλφιτα*, neodkázal, nový, drobet chlebnější předmět k dopisování byl obral; ejhle mě přátelská Tvá láska, germanskými bezpochyby rozžatá turneji, k dalšímu o rýmu českém, o metřích českých, o poetyce české, anebo chceš-li to všecko s dnešním panem Čechorádem čistě česky vyložené míti, nejsa milovník cizozemských plodin, o rýmě české, o měrách českých, o básnění české — harcování vybídne! Tvé přátelské, dobře míněné vyzvání komu, než mně milejší: a předce — a předce, příteli, rukavičku Tvou se vší uctivostí zpátkem Tobě posílám. Neviň, leč ho vyslyšíš, z choulostivosti přítele; nebo nové, nové až posud ne povídané a neslýchané věci Ti povím.

Svítá na Parnasu českém; lepší onen Genyus Slávie, vlastní bratr řeckého, hanebná, nimiž přede dvěma a dvadcíti lety svázán a do vězení vsazen byl, ztroskotal pouta; tížící na synech vlasti, jejichžto již jmen sladké nám bylo každé připomenutí, vyvětral spánek; krásocitní Slované, Jungman, Marek, Šafařík a Palacký, Genyovi Slávie věrní, jsou ne jen docela víry naší, ale i o zachování onoho onehdy tak nepravě porvaného práva Múzy vlastenské ke starožitným rytmům všemožně pečliví. Z čistých pramenů vzata jest zpráva, že čtvero oněch jednomyslným duchem zanícených krajanů na pravé prozodyi, metryce a poetyce české pracuje, a že resultát důmyslného zpytování jejich vlastencům brzy k posouzení předložen bude.

Čas tomu, čas svrchovaný, abychom apoštoly nepravého, ke spasení nevedoucího evangelium býti přestali, aby otrocká ta poroba, do níž sme svou vinou, opičím, ze zapření svého vlastního rozsudku pošlým cizích nálezů následováním upadli, posléze byla zrušena; aby prachfalešné domnění lepšímu přesvědčení místa postoupilo. Pokud oko naše, v mrákotě středního světlotemného věku potopené, světla bez mraku

viděti nemohlo, potud nám po něčem vyšším, vznešenějším a svrchovanějším toužiti nebylo; nyní, když i oči naše světlo viděti, i uši pravdu slyšeti mohou, z kalu všedního, duchaprázdného veršování k pravým rytmům, k estetickému básnířství se nepozdvihneme? Hanba nám, hanba vlastenectví našemu, hanba devatenáctému, v kterémž žijeme, století! Nic není pod sluncem dokonalého v prvním svém zniku: naše prozodye také jedině časem svým a šedrovností miláčků Múz vydokonalena býti může. Z nemotorného veršování tohoto neb onoho básníříčka na nemotornost teorye zavírati nesluší; k libému básnění krom básnířského ducha i řemeslná zběhlost v užívání rytmických forem se vyhledává; odrodilý Melpomenin synek ani v jedné, ani ve druhé teoryi neprospěje. Pak i nepodaří-li se všecky známé starožitné i novější rytmy v rukou českého básníře, nezoufejž proto hned, nezatracuj proto hned: u koho Genyus Slávie sídlí, povstaň medle, buď Klopstokem národu svému, opoj nás rytmem slovanským, a my Tobě, a vlast Tobě vděčná uvije věnec nesvadlý, věnec nesmrtedlný.

Čas tomu, čas svrchovaný, aby se zatemnělá otců našich vyjasnila sláva: aby se holobradný potomek za Nudožerýny, Drachovské, Rosy a Komenské a jiné věrné a statečné předky své styděti, aby nimi — nebo tam nás již slepota a převracenost chuti zavedla — pohrdati přestal. Neshánějme se v cizině po zboží, jehož doma dostatek máme. Cizí zboží liché zboží. Negermanomanujme. Slovanský Genyus utvrdíť jestost, vzdělanost a slávu slovanskou. Cizozemci se šetrností o vzdělanosti národu našeho za XIV.—XVI. století rozprávějí: na nynější naše dávno prohlášené, ale bohužel až posud ještě vždycky nehrubě dokázané vlastenectví s útrpným usmíváním vzhlédají. Otcové naši pracovali bez chřestu, a vydávali ne brošůrky, nýbrž díla národní, věkostálé potomků svých dědictví: aniž se tam ozývaly naivné nářky vroucnosti české na břehu Dunajském. Dokažme toho skutky, ne slovy, že naše vlastenectví jest vlastenectví Slovanské. Držme se praotců, kde se jich držeti, zpusťme se jich, kde se jich zpustiti světlo devatenáctého století káže. Hanba by nám zajisté byla, ještě jednou pravím, hanba vlastenectví našemu, hanba devatenáctému, v kterémž žijeme, století, kdybychom dále, nežli otcové naši, neviděli, kdybychom k něčemu vyššímu, vznešenějšímu, svrchovanějšímu, nežli oni, schopni nebyli. Že Nudožerýn, že Drachovský, že Roza, že Komenský pochybil, sluší-li proto hned celou teoryi zavrhnouti? Sluší-li, že * *, že * * *, že * * *, že * není básnířem, proto hned: že není básnířství českého, závěrek pronésti? Roza nebyl nesmrtedlný, aby se byl ve filologicko-filozofickém Hermanově, Vossově, Boeckhově, Aplově, Grotefendtově, Ahlvardtově a Vagne-

rově učení povahy pravého rytmu a pravé prozodye dočísti mohl; a byť třebas byl nesmrtedlnějším býval, bylby nás a slovanského ducha našeho, jako nesmrtedlný vynálezce té nové prozodye, tonycké teoryi Adelungově, o níž bodejž Čechoslovan nikdy byl slova neslyšel, jistě nevydal v porobu.

Čas tomu, čas svrchovaný, aby se opovrženému Stachovi za spravedlivé učinilo; aby vlastenci, na něž Čechye s toužebnou radostí pohlédá, Jungman, Marek a Šafařík, a co jich více na veřejné, jehož se posud štítí, lešení vykročili, a pravdy se ujali; vlastenci, jejichžto slovanský let by klasickým letem býti mohl, jakožto náš ohnivý Polák a Marek důmyslný, k řecké klasičnosti dospěli; vlastenci naposledy, jichž přirození na básnířství nepomazalo, básnířství na zuby požehnali, a jiné sobě pole, seč býti mohou, ke vzdělávání obrali. Nechci odkrývati rány sotvy zacelelé, ale nemohu zplameněných uchlácholiti prsí, abych nepověděl, abych nehlásal hlasitě, že jest truchlé synu vlasti pohledění na vlast zpustlou léta 1620, truchlejší ale pohledění na touž vlast zotavující se ode čtyřidceti let na konci léta 1817; anto pracující na osvícení jejím národů vůdci a ustavníci žíznícímu a lačnícímu lidu svému ničeho krom špatných rýmů k okušení podati neumějí; ať se našincům ani jen jedné dokonalejší geografie, fizyky, technologie, ekonomie, chemie, historie přirození, historie všeobecné a domácí &c. — filozofie, matematiky a estetiky ani nespomenu, — po tolikerém prošení i napomínání dočekati nelze; ježto kdyby proplýtvaný nezdárným tím špačkováním a papouškováním rozum k jiným užitečnějším prácem byl vynaložen býval, cizozemci by se záviděním na zahrádku českou vzezírali. Nejsem nenávistník libozvuků Můzy: ale ukaž mi mezi tisíci a tisíci básníři československými od mistra Dalimila a chcešli dokonce od: Hospodine pomiluj ny počnouc až po toho nejnovějšího přízvučkáře dole, ukaž mi jen jednoho Homera, nebo Petrarku, nebo Camoensa, nebo Miltona, nebo Klopstoka českého? Však ne, ne, ne: bláznivá byla žádost má; ukaž mi jen jedné vlastenské chlouby a závisti cizozemců, jen jedné nesmrtedlnosti hodné tragedye nebo komedye národní, a já Ti za připálenou Genyovi vlasti poškvrnu ponesu trest, jakého zrádce vlasti zasluhuje. Myslíš-li pak, že ve zpěvích Polákových Genyus český s takovou silou, jako v Homeru řecký, v Petrarkovi vlaský, v Camoensovi portugalský, v Miltonovi anglický, v Klopstokovi germanský, nezavívá? Ovšemť, ale let Genyusa básnířského má býti let klasický! —

Čas tomu, čas svrchovaný, aby zbořen byl hrad ten starý, hrad cizozemský, a na zříceninách jeho nová, nedobytá byla vystavena pevnost domácí, pevnost slovanská. Dobrého se zlým, pravdy s nepravdou

neporovnáš, nespojíš, nesjednotíš: jedno z nich ostati, druhé přestati musí. I ta nová prozodye se s pravou teoryí rytmu smířiti nedá. Míšenina zůstane míšeninou, třebasť ji tisícerými řešety protříbíš. Viděls onehdy, jak se tam * * b, Čech jináče statečný, pro svou smělost, i když klesá Múza jeho, milování hodný, že jednou nohou po jednom, druhou po druhém plotě chodil, jak se divotvorně přetvařoval? jaké zběďované, outrpnost vzbuzující zvuky vydával? Pryč s tou pláceninou! Hlouběji trn vězí. Zastarale zlé se u kořene vyřezati musí. Netřeba Čechoslovanům u cizozemců hledati lékaře; onehdy toho patrně dosti dokázal Jaroslav, že sice, co se stavení teoryí týče, i Čechové hlavu mezi plecema nosí, vystaviv teoryi rýmu, jakou se posud sotvy který jiný pod sluncem národ honositi může, a prostičké učení: že když ve dvou slovích po témž vokálu (ve dvou a víceslabičných po předposledním) tytéž hlásky následují, rozličné předcházejí, dokonalý (konsonance, u př. den, sen, hloupý, skoupý;) když po témž vokálu (ve dvou a víceslabičných po předposledním) rozličné hlásky následují, rozličné předcházejí, nedokonalý rým (assonance, u př. led, keř, žena, pleva) povstává, v nejsubtilnější rymosloví přetvořiv. Slovan jest stvoření »mnohoumné!« Pročež kdyby se který Čechoslovan na perutech orlice tam ode Krkonošů nebo Tater, břehu Vltavy nebo Váhu, Moravy nebo Hronu těmi přízvučnými »vichrochumlomrakověncomodropovětrninami« vzhůru k nebes blankytu vyšvihl, a tam do časoměrné líry své melodycky zpívati počal, proměnil by se Genyus vlasti ve slávě své, a nadarmo za ním poletující vran a strak hejno by nade země bařinami křehotati zůstalo. Neboť orlice bleskoletem k slunci střílí; štěbetné čajky jen znízka za ní pokřikují; (Pind. Nem. III.) ale orličata křídly mateře zastřená prostoru hvězdné nebes výše proměřívají. Vzletni, kdo vzlétnouti můž; tamto se vznes k nepřebraným zlata dolům na východ, toho, zda tě kdo sprovází čili nic, sobě nevšímaje. Nepoletíš, věř mi, sám: probuzený smělostí tvou rozrazí lev okovy své, a zatřese hřívou svou, a hlas jeho řvoucí se ohlásí v utichlém oudolí českém, jako hlas trouby anděla zvěstujícího z mrtvých vstání. I shromáždí se věrní, a postavíť se pod praporec slávy své. Ale mnozí hlavy nepozdvihnou: nebo nekaždému řetěz otroctví s hrdla svrci dáno. Dost dobře Rožnay, když hexametr:

Písně ty | Eroto|vé s Milo|stenkami | oslazo|vali,

vázal; dost Svoboda Navarovský, když choryambus:

Hromů | Zevs hněvivých || trochu byl od|ložil,

osnoval; dost Rautenkranc, když v poloupentametru:

A stromo|ví vlaso vé,

za Horácem poletoval; dost dobře Puchmajer, když se mu časoměrný veršíček:

Černo|oká doka|vad se ne|dá otci | dívka mi|lému,

vyvinul z úst, kdeby bolelo, cítil;*) a však předce všickni tito jen ramena krčili a mlčeli. Však ne, ne, ne: tak hluboce národ můj nepadl, aby výbor jeho, zpronevěřiv se Múze české, lepšímu svědomí svému na odpor, na cizozemských byl oltářích neznámým Bohům obětoval. Znamenitý Leška, zaslechna cos o té nové teoryi mocně se proti ní, ač jen v listech přátelských, zasazovati jal; rozhorlený Stach brzo potom nebe země na pomoc volal, vidomě, i že se přirození rytmu zcizoložuje, i že se řeči mateřské násilí činí, dosvědčívaje: Jungman, tento chovanec Platonových Milostnic, chlouba naše, v tichosti jen, čehož se ode spanilotvárné duši jeho nadíti bylo, hořekoval, a však Genya vlastenského přízvučným hexametrem nikdy nezprznil; jiní mnozí v srdci svůj nosili bol: nebo jako když ode půlnoci řvoucí vichru chumel, vy-

*) Pozn. Kdoby, čta toto, horlivěji nežádal celého Homera takto v milou řeč svou převedeného uviděti! Šestnácte minulo let, co tré mužů vážných nebeské řeckého básníka zvuky v češtině zopětovati se osmělilo; ale žádný z nich začaté písně nedozpíval, nýbrž pozdvihnouce hlasu svého umlkli ἐν προοιδῷ jako žáčkové v předsíni, s tou slabou potěchou, aby dále šli, vypravení; aniž toho jaký znamenitý následek posavád byl znamenán, vyjmouc onu radost nenávistníků Slávie, kterouž jim játra hoří, očitě na to hledícím, jak voskem okřídlaní a do empyrejských říší letící Slované, než se pozemských oblaků dotknou, již oněmělí na zem padají. Tu hned vším čeština vinna! A však ačkoli cena každého přeložení v pořádném postupování v té míře přiskakuje, v které se ono k časomíře blíží — což novým jest důkazem pravosti její — nic méně já předce bez bázně zde veřejně osvědčiti se mohu, že pokudkoli překladatel český přízvukem své hexametry měřiti bude, nikdy se národ náš Homera nedočká. Neboť přirození samo neduhy své zahlazuje; takže kdo XXIII. zp. Iliady Homerovy přízvučně přeloží, ten se i nechtě při XXIVém upamatuje, a práci svou anebo sobě zošklivě ležeti nechá, anebo natrefiv na pravou cestu navrátí se, odkud vyšel, a znovy od: μῆνιν ἄειδε θεὰ začne. Což vše poslední překladatel Homera teď bezpochyby tak dobře sám, jako já, cítí. — O kéž vznešený básník uposlechne hlasu pravdy, a obraduje Čechy Homerem, řeckým rytmem vytvořeným! Kdo k tomu, než on, více povolán! Tu se teprv břečtan a bobek, jež mu dva Apollinovi kněží nejnověji věnovali, nádherně rozzelená, a vyzdvižená koruna českého básnictví sešle spojený blesk jasných paprsků svých na hlavu jeho, nesmrtedlným kvítím věncovanou. *Bl.*

stře-li mu hrdá jedle ratolesti vstříc, s třeskotem ji podvrací, tak našinců, harmonyí nově vynalezeného tonů zpilých, pádící do chrámu Tevtonie val, kdo by se jej drzým čelem stavovati byl osmělil, dupotem by ho bachantských svých pat byl ztroskotal. Hořká se mi slza v oku třese, ale v prsích nechuť vzteká, když pomyslím, jak dalece hudebná a zpěvná, duchem svým s Řecií pobratřená Čechye na počátku osvíceného XIX. století v umění prospěla, že ozval-li se kde ještě slabý zázvuk mroucí harmonye řeči mateřské, což samo se již jen se zatajením jména státi mohlo, i ten nejjalovější, nejmizernější přízvukoveršotepec posměch sobě z něho strhl. Tak modná máti rusou kadeř svou střiže, aby vraných, co sousedkyně, vlasů dostala. Liliové roucho trhá, aby se v žíněnou sukni obláčela, drahé perly pošlapuje, aby sobě hliněných rážků na krk snavíjela, takto svaté jmění své, krásné dědictví synů svých, svévolně utrácí! Zle-tě vlasti, kdež se v prsy bratří, ratolesti jednoho kmene, studenost, a posléze nevlastenectví a nenárodství vloudí: kdež syn vlasti za jméno její, jméno matky své a otce svého, styděti se počne: ale hůře, kdež zisku žádost ze synů jejích, kteříž by co otcové rozumu lidu osvěcovati, srdce šlechtiti měli, lakomých soběchlebných a sobětržných nádeníků nadělá, kdež lepší národu část práva užívání rozumu svého v té neb oné třídě lidského vědění někomu z prostřed sebe samodržci rozumu postoupí, kdež pospolitost učenců v literním umění, jako kdysi nebožtík můj mistr v prozodyi české, na onno: »to tak jest, nebo on to tak určil«, pochybující rozum odkazuje, kdež se posléze monopolium provozuje národního spisovatelství. Že každému národu tyto peryody nemoce projíti, zkušenost učí: proč? patří mezi nevyzpytatedlné kroky prozřetelnosti Boží. Čechoslávie již mnohé peryody nemoce své přežila: ač se přesvědčiti chceš, kde Vltava posvátnou patu Petřína umývá nejináč než kde Dunaj vinokmennou Tater obrubu celuje, na planinách Svatoplukových nejináč než na zábřeží Váhu a Hronu dopřesvědčiti se můžeš. Již sme hrobem a umrlčinou páchli: ale nám věrný Genyus díka Bohu nenadále života vdechl. Tak se na vrub vyplnilo, ač se k jinému hrabalo, staré předků našich proroctví. I vyneseť k nebi kleslá národu palma kužel rozvitý, až ještě jednou lepší onen Genyus Slávie ode Krkonošů přes Tatry až dole k Dunaji v síle mladosti zavěje, a pozůstalou ještě tu i tam studenost, ospalství, odcizenost, ctižádost, lakomství, bažení po samovládě v říši rozumu, monopolium národního spisovatelství, germanomanyi, veršomanyi, ypsyloklanici, a co toho víc, porozplaší, a bývalou prostotu, horlivost, vroucnost a odevřenost slovanskou poznovy vzbudí. Tenkráte se teprv ze slovanských prsí čerstvé, živé nezkalené vody vyprýští; a z otevřených skalin žil potekou

čistí proudové života a slávy. — Mudřec jest mudřec přirozením; učený, jako papoušek, mrtvé zvuky vydává v povětří. A protož kdo k čemu zahoříš, ten to: do svatyně, kam ti božství zbránilo vjíti, drží nohou se nevtírej nižádný. Tak dovedeš díla nesmrtedlnosti; tak nebude národ tvůj nulou v pořadí národů. Bloudíš-li, vrať se třebas v půlcestě: vlast tvé bolesti odmění. Nehanba blouditi nevěda; ale věda blouditi hanba. Měhoděk, po bez mála desíti tisíci Genyovi českému, tolika přízvučnými verši připálených ranách shánětí se po svitém omámenou vlastí věnečku červivém přestávám, vida dobře, že na něm požehnání Genyovo nespočívá. Já budu orati na roli své, kterou mi Genyus můj vykázal; vy jiní orejte na rolích svých, kteréž vám Genyus váš vykáže: a pak kde jeden druhého se svou spřeží potká, tam se, jak spravedlivé, lehký naloženému, prázdný plnému z cesty vystoupí. Tak nyní já nejlepším svědomím na stranu odkroče pokud dozraje dílo umlknu, ješto svou naději tak nenadále převýšenu býti spatřuji.

Pročež, příteli, budiž již dopisování tomuto, k němuž mě jediné zanícenost k mateřčině mé, a Tvého ducha spanilotvárnost povzbudila, konec učiněn; Ty pak přesvědčen buď v srdci svém, že čímkoli sem se s Tebou se zvyklou slovanskou odevřeností zdělil, toho na mně jedině nejsvětější horlivost ke všemu, což vlastenci v národu jeho pravého, dobrého a pěkného býti může, vynutila. Neptej se mě: jakým to vše právem? — I já jsem, věziž rodilý Slovan, a to Slovan, který se za Slovanství své nestydím, který té víry živ sem, že mi jediné v národu mém opravdově vzdělánu, v něm opravdově blaženu, v něm spasenu býti možná. Co národu mého jest, to lidským i božským právem mého jest; co mého jest, to lidským i božským právem národu mého jest. Hanba vlasti jest hanba má, rána vlasti jest rána má, smrt vlasti jest smrt má: ale i život její jest život můj, i sláva její sláva má. Za kterýmž já přesvědčením bezpečně kráčeje po vyvolených stezkách svých, zpytuji všecko a hledám pravdy, osoby v nižádném, člověka v každém co nejsvětěji šetře. Tak smýšleje počal sem Tobě byl estetyckou cenu řeči naší v přátelských listech malovati: kteráž má úsilovnost že nebýla daremná poslední Tvé psaní, díky mi za to jménem několika mladých básnířů kraje Tvého přinášející, nejjistějším mi jest rukojmím, a spolu nejhojnější odměnou.

Ještě mi mnoho střel Můza v domě chová, a ještě bych střílel k cíli (Pind. Ol. I.): ale mlčelivost *κατὰ καιρὸν* větší vzbuzuje rozkoš. (Id. Isthm. I.) Jak blaze jest příteli po vylití proudů srdce na prsy

přítele skloniti hlavy, na prsích přítele odpočinouti! Blahoslave, brzy, brzy tváří v tvář. Až potud i potom

— Setrvejme a držme,
Pevně se držme, a pevně malého statku majetnost.
Neb člověk v času nestálém nesmýšleje stále,
Rozmnožitel psoty své je a dále a dále ji šíří.
Kdo však pevně se ustanoví, světa sámť sobě tvůrcem.
Naše to jest! tak pravme, a tak toho hájiti hleďme.

Část druhá.

Spisy z oboru filosofie a krásovědy.

2. Filosofické a aesthetické aforismy.

(1816—1819.)

Palacký hlavně v letech 1817—1821 opisoval si rozmanité excerpty a aforismy jakožto výtěžek rozsáhlé své četby do dvou silných knih formátu čtvercového, jež na hnědých zevnějších deskách nadepsány jsou: Literaria a sice I. a II. Výňatky tyto čerpány jsou ze spisův aesthetických, filosofických, dějepisných a politických. »Většinou je excerpováno do slova, někdy ovšem souvislost mezi citáty takovými způsobuje se stručným toliko výtahem. Kde vyskytují se vlastní myšlenky Palackého — valnou většinou české, i uprostřed mezi jinojazyčnými výpisky — skoro vždy pečlivě odděleny jsou od myšlenek cizích, často pak přímo označeny bývají »Pal.« nebo i pouze »P«, někdy dokonce i datovány, tak že jen zřídka kdy vzniknouti může pochybnost o autorství.« Zápisky tyto »nepoutají pouze tím, že jsou snůška cizích myšlenek pro dozrávajícího muže a celý jeho směr duševní tak charakteristické, nýbrž i tím, že zde onde nalézáme i výsledky vlastního, samostatného jeho přemýšlení a posuzování.«

Na tyto výpisky po prvé upozornil a některé z nich v »Památníku« otiskl O. Hostinský ve článku: Fr. Palackého esthetické studie 1816—1821, z kteréhožto článku předcházející úvod, jak naznačeno, většinou doslovně jest vzat.

Podobné výňatky a i samostatné aforismy nalezají se také v »Každodenníčku«, jejž vedl Palacký od 25. listopadu 1818 a který jest otištěn ve spisu: Frant. Palackého Korrespondence a zápisky. K tisku upravil dr. V. J. Nováček v Praze 1898.

Z důvodů Hostinským svrchu naznačených aforismy tyto plnou měrou zasluhují, aby také zde byly otisknuty. Názvy k jednotlivým aforismům přidány jsou vydavatelem.

a) Myšlénky při čtení Federovy vůle člověčí.

(1816. Památník str. 384.)

Feder Johann Georg Heinrich (1740—1821), německý filosof v době mezi Wolfem a Kantem, v letech 1779—1793 vydal dílo: Untersuchung über menschlichen Willen.

Ze zpisu toho Palacký vypisoval si německé citaty, a mísil je i českými poznámkami; odstavec tuto otištěný jest přímo označen značkou autorovou. K výňatkům z Federa jest na konci přímo připsáno datum: »dne 1. prosince 1816«; »smíme tedy« — právem dí Hostinský — »v této reflexi Palackého spatřovati jeden z nejstarších jeho projevů filosofických.«

Jak bídný byl by člověk, kdyby umění kosmických a obzvláště přírodosloví nestávalo! Ona zajisté, jak obor ideí jeho rozšiřují, a jej se silami věcí okolo sebe oznámivše, buď bezpečnosti mu dávají, buď varují a střehou, buď pohodlnosti jeho pomáhají; tak i vyšlakováním šlépějí a znamení dobrotivého Tvorce, jeho naději, jeho o hodnosti a důstojenství svého přirození smýšlení, jeho poznání svého častějšího určení zveličují. I nemá tedy moralista jiných umění potupně odbývati. Sokrates, tvrdě protivné tomu, nebral toho v tomto ohledu.

b) O spisu Holbachově: Système de la nature.

(Památník str. 383 a 384.)

D' Holbach Paul Thiry, baron (1723—1789), francouzský materialistický filosof, vydal pod pseudonymem Mirabaud r. 1770 spis: Système de la nature ou des lois du monde physique et morale, jenž platí za nejujednocenější a nejprohloubenější výraz franc materialismu minulého století. Rozdíl světa duchového i hmotného jest tu úplně setřen, nejsou než jen atomy a jich zákonný pohyb, Bůh jest myšlénkou zbytečnou, ale i děsivou. O spise tomto, jejž v německém překladu r. 1817 přečetl, v autobiografii své Palacký praví: »A což se divným zdáti může, ale pravé a přírodné jest, sám Holbachův pověstný system nátury potvrdil mne co nejvíce ve pravdách náboženství; vida já zajisté, na jakových lichých a slabých základech celá tato soustava spoléhá, tím ochotnčji a mocněji postavil sem se na pevnou skálu náboženství, naděje a víry.« (Autob. str. 13.)

Příkrý Palackého úsudek o spise tomto německy napsaný v překladu zní takto:

Pana Mirabauda hanebná opovážlivost není sice hodna, aby člověk poctivý při jeho potměšilém předivu ztrácel čas, papír a inkoust, ale aby světlo pravdy vedle stínu tím jasněji svítilo, a

svaté náboženství Božstva mohlo tím stkvěleji zvítěziti nad nízkým škodolibým bludem, budiž i zde tomuto sophistickému nesmyslu plnému odporů, věnováno několik poctivých listů.

(Na konci pak dosti obšírných excerptů při místě, kde Holbach tvrdí, že člověk má býti ctnostný a střídmý, aby se nezničil a opovržení hodným neučinil, připsal Palacký.)

Proč pak právě opovržení a ne raději jen politování hodným? Škodí přece jen sám sobě, a bylo by ho dle principií p. Mir. jen litovati, a nikterak jím pohrdati. Velmi nedůsledně p. M. přijímá zde všeobecně platný a aprioricky zavazující mravní zákon, nejsa si toho vědom. Tak bezděky slouže následuje zákonů svatosti v člověku a mlčky uznává (bonitate naturae victus) to, co tak drze popírá.

c) Umění a příroda.

(1820. Památník str. 384 a 385.)

Pod tímto titulem Hostinský uveřejnil dva německy psané aforismy z r. 1820, první po výpiscích z Bouterweckovy, druhý po výpiscích z Krugovy esthetiky se objevující. (F. Bouterweck a W. T. Krug němečtí aesthetikové, následovníci Kantovi. První vydal r. 1798: Grundriss akademischer Vorlesungen über Aesthetik a r. 1806 a r. 1814: Aesthetik. Od Kruge vydány dva spisy: Versuch einer systematischen Encyklopädie der schönen Künste. 1802 a Geschmackslehre oder Aesthetik 1810.)

Umění nemá přijímati zákonů svých z rukou přírody; neboť tvoří samo vyšší, idealní přírodu. Má z obecné přírody bráti jen jednotlivé tony, které dle zákonů krásna spojuje v harmonii: jen jednotlivé barvy dává mu příroda: seřazení barev v obraz podléhá zákonům ideality, ne všední skutečnosti. Vznešený smysl oživovati musí veškeru přírodu.

(16. února 1820.)

Myslím, bez významnosti že není možna ani vlastní krása, ani vznešenost. Pouhá forma, bez duševního, oživujícího, idealního principu, dává v prvním případě souměrnost, souladnost, která zůstavuje chlad a pojmu krásna nevyčerpává; v druhém případě dává velikost a sílu, ale tato jest naprosto rozdílna od vznešenosti. Idealnost jest základem i u krásna i u vznešena.

(Dne 1. března 1820.)

d) O původu soudů aesthetických (kriticismu).

(1818. Každodenníček. Frt. Palackého Korrespondence str. 22.)

Dne 2. a 3. prosince 1818 Palacký v Každodenníčku svém zaznamenává: »Všed do známosti s p. Eganem, od něho ke čtení obdržel jsem: Hugh Blair's Lectures ou Rhetoric and Belle Lettres. The 9th edit. Lond. (by Strahan.)« (Korrespondence str. 20.) Spis Blairův (Blair Hugh, spisovatel skotský 1718—1800; jmenovaný spis vydal r. 1759) Palacký četl velmi pilně a činil si anglicky četné výpisky. Mezi ně pak vsouvá své česky psané poznámky a úvahy. Úvaha tato týká se kriticismu, pokud jím se rozuměl soud aesthetický, čili jak Blair dí: »True criticism is the application of taste and good sense to the several fine arts« (Pravý kriticism jest applikace vkusu a dobrého smyslu na různá krásná umění). Ty, kdož soudí dle pravidel, ne dle přirozeného citu, Blair nazývá pedanty a ne kritiky; i dodává, že Shakespeare líbí se právě proto, že překročil všelijaká umělecká pravidla (in spite of such transgressions). Proto i Palacký rozhovořil se o Shakespearovi. Již zde P. krásocit za vrozený, duchu přirozený pokládá.

Když Blair povídá, že kriticismus není a priori, to bych nechtěl tak rozuměti, že soud estetický jedině na usnešení se jisté částky lidí záleží, ačkoli pravda jest, že nám tím způsobem do známosti přichází co nejjistěji. Nýbrž já se domnívám, že v původním složení bytnosti naší také ona modifikací se nalezá, z níž, jako z pramene, povodí se soudové estetičtí, jejichžto vyskoumané přirození tolikéž odvrhuje základy kriticismu; odkudž zavírati sluší, že kriticismus ten není konvencionální, nýbrž v duši naší původně založený, a tak v jistém smyslu a priori. Podepřen tento důvod na té pravdě, že všecko přirození podlé jistých zákonů působí.

Já svatě ctím veliké duchy přirozenosti, jakoví jsou Homer a Šakspír. Duch jejich zajisté nad míru vyšší jest ducha jiných tak nazvaných synáčků Múz. Jako mátě nátura nesmírná jest ve vznešenosti své sama, tu neobsáhlé tvořící až k oblakům hory, tam nepřehlédnutelné rozprostírajíc roviny, zde barvíc růži červenem panenským, tam lesy šatíc čerstvým zelení oděvem: tak i tito synové její nový v tvorné síle vystaví sobě svět, právě tak nesmírný, tak bytupný, tak rozmanitý a spanilý; a z velebnosti ducha svého vtlačí obraz, vdechnou božský život svůj do něho, že na věky v čerstvé kráse státi a plnost rozmanitosti v sobě zdržovati budou. I neurazíť mne ani pouště jejich píščité, ani mělčiny falešné, ani vymřelé ledoviny; nebo hnedky podlé jsou pole bujná, hlubiny nevyvážené, hájové plní radostného hluku života; i jest se čemu

kochati v moci tvorcově, jehožto i my jsme přátelé a pokrevníci. Naproti tomu, což mi do malých obrázečků nevolných následovníků jejich? Jsouť hezké, arci, a nic více.

e) O vznešenosti.

(1818. Každodenníček. Korrespondence str. 23. a 24.)

I tento aforismus vznikl při čtení stati o vznešenosti ve spisu Blairově. Zajímavější jest tím, že ve své krásovědě ku spracování této části Palacký již nedošel.

Zdaliž tam není vznešenost jedině, kdežto bezkonečnost síly jeví se smyslům našim, kterou my na neznámé vyšší bytosti a světy vztahujeme — kdežto všecka zemská obmezenost mizí a člověk poněkud ke blaženým k oslaveným bytům procitne, a cítí jednorodným sebe býti s oněmi bytostmi, jejichžto mocné spatřuje šlepěje? Neníliž vznešenost onen prostředek, onen svazek, kterýžto budí v nás démona dřímajícího, jako při navštívení velebných pokrevníků jeho, se svatyně Boží sstupujících? Kterézto onen Všelaskavý posílá, jakož posílá viditedlné anděly do katrče bídy zoufající, k lůžku opuštěnce hynoucího, k nebezpečenství bázlivé nevinnosti. Obé dar jeho jest nejlaskavější, nejdobročinnější. — —

Má-li se opis i vzneseného předmětu líbiti hodně, tedy není dosti, nýbrž ani radno není, aby obyčejné jeho ukazy, aneb všeobecné jakovosti zpomínány byly; jen nové živé obrazy, co nejvíc individualisované případky, v nichžto život a síla jako ze vnitřku věci se vycházeti zdá, mohou mysl mocně uchopiti. Pravda, že jen rozžatá fantasie a ne kunšt to vyvesti může. — Případky ty nikoli nebuďtež matné.

f) O poesii naivní a sentimentalní.

(1818. Každodenníček. Korrespondence str. 25. a 26.)

R. 1795 Schiller v časopisu »Horen« vydal rozpravu: Über naive und sentimentalische Dichtung. Výkladem pojmu naivního a sentimentalního básnictví Schiller chtěl odvoditi dva hlavní směry, kterými duch poetický se projevuje, a tím tedy oba jedině možné druhy básnického tvoření. Naivní básníci jsou přirozenost sama, u nich od přirozenosti jeví se shoda a jednota mezi jich cítěním a myšlením. U básníků sentimentalních tato shoda jest pouze idealní, není více skutečností jich života, ale myšlenka, která teprve má býti uskutečněna. U básníka naivního shledáváme co možno úplnou nápodobu skutečna, u básníka sentimentalního povznášení skutečna k idealu.

čili, což jedno jest, vyjadřování idealu. Onino dojímají nás svojí přirozeností smyslovou pravdou, živou přítomností, tito ideami. — U nás otázka tato nejen Palackého, ale později i Čelakovského a Kamaryta pilně zaměstnávala.

Rozdíl mezi naivní a sentymentalní poezií tuším ne na tom záleží, na čemž ho Šiller zakládá. Aspoň rozličující jejich povaha není v čitedlnosti a citech, nýbrž v soudnosti a moci představovací. V oněch se citové vždy více se zevnitřními předměty páří, smyslnost a obraznost předčí, a představení jakýchkoli věcí neopouští reálního (nikoli skutečného) světa: v těchto naopak rozum a abstrakcí panuje, citové se jeví pod všeobecnějšími ponětími (ne předměty) a zdají se světa reálního zevnitřního sotva dotýkati. Pročež já citlivé Ossiánovy básně a tolikéž moravské, slovenské a srbské národní písně mezi naivné, čili raději plastické počítám.

g) Krása.

(1819. Každodenníček. Korrespondence str. 31.)

Vlastně jen jedna jest Krása; totiž onen ideál všech pěkných kunštů, onen oukol jejich, kteréhož ony nikdy v jednotlivých podobiznách vytvořiti nemohou — jelikož jest jeho nekonečná schrána, vší původní možné krásy, jen duchu a mysli naší roznícené přítomná — ale jehožto odražený obraz (Abglanz) ve tvořeních svých jako v zrcadle představiti vždycky se snaží. Krása tato bezkonečná, jediná, svrchovaná se jen cíititi, nikoli pak jasně pochopiti nedá; jest zajisté předmět citů toliko, nikoli rozumu a smyslů. Jednotlivé pěknosti ve předmětích přirození tak se k ní mají, jako roztrousené tu i tam po zemi samosvětlé jiskry a plaménky k nesmírnému slunci, prameni a dárci všeho nesmírného světla. Kohož citové tak jsou spořádaní, že nemohu se vznésti k tomuto ideálnímu obsahu všech krás, toliko nedokonalé fragmenty její, z přirození tu i tam na smysly jeho dorážející, rozumem spytuje: ten nikdy k dokonalému krás kunstovních a přirozených požívání, a tak nikdy k ouplnému vážení a udůstojnění přírody a kunstu nedospívá.

h) Krásné umění.

(1819. Každodenníček. Korrespondence str. 31.)

Umělectví pěkné není děvka ctnosti, ale sestra její milovná. Ono chce samobytné, svobodné býti, a cil svůj v sobě samém,

nikoli pak buď ve ctnosti, buď v náboženství, buď v rozkoši stanoviti. Užíváno-li umělectví jako prostředku služebného k čemukolivěk, dáni-li mu zákonové odjinud, vždy bystrý charakter jeho zmizel v něm.

Umělectví odnáší se vždy ku přirození v člověku. Celá bytost člověčí, tak jako z ruky tvorné přírody harmonicky složená vyšla, v pěkném umělectví harmonicky vzdělávána bývá. Jednostrannost jemu protivná jest; a kdekoli duch člověčí jednostranně pobuzen a zdělán jest, tam ouplné umělecké požívání není možné. Pročež i objektivná platnost v uměleckém díle (ku př. v básněch) potřebná jest.

---

3. Kritické poznámky o spisech esthetických.

(Památník. Každodenníček.)

V »Literariích«, o nichž na str. 64 byla řeč, zachovaly se také kritické poznámky Palackého o spisech esthetických, jež Palacký četl a studoval. Pokud jsou kritické a charakteristické pro posuzovaného i posuzovatele, otiskl je O. Hostinský ve své rozpravě: »Fr. Palackého esthetické studie« v Památníku (str. 386—388).

Zde zvláště jich otiskovati nebudeme, ale přidány budou jakožto poznámky pod čáru k jednotlivým jménům spisovatelů, o nichž Palacký mluví ve svém: »Přehledu dějin krasovědy«. Doplňujíť — jak dí O. Hostinský — stručné zmínky v »Přehledu« a přispívají k lepšímu pochopení i vlastních názorů Palackého samotných.

Zrovna tak má se to s kritickými poznámkami v spisech esthetických v »Každodenníčku« zachovaných.

---

4. Krasovědné myšlenky.

Od léta 1818 a sl.

(Památník str. 379—383.)

V pozůstalosti Palackého nalezeny také zápisky, obsažené na dvou volných půlarších, z nichž něco přes pět čtvercových stránek popsáno jest »Krasovědnými myšlenkami«. O. Hostinský, jenž v rozpravě své: Fr. Palackého hoesthetické studie 1816—1821 v »Památníku« tyto »Krasovědné myšlenky«

otiskl (str. 379—383) praví o nich (str. 378. a 379.): »Dle všeho Palacký odhodlal se sebrati své v »Literariích« roztroušené a jinak se namanující myšlenky esthetické v zvláštní sešit — ale zůstalo při pouhém začátku, neboť sebráno pouze deset čísel, vesměs z r. 1818 datovaných, ačkoli v nadpisu prozrazen úmysl v sbírání tom pokračovati. Tyto »Krasovědné myšlenky« jsou však velice zajímavé z dvojí příčiny. Předně již formou svou, slohem totiž a názvoslovím, pokud porovnány mohou býti s původními zápisky v »Literariích«, jeví značný pokrok, patrné to svědectví píle a péče, jež mladý Palacký i této jejich stránce věnoval. Za druhé pak i obsahem svým náležejí době usilovné práce průpravné; neboť páté číslo jejich ukazuje vliv Kantův a Schillerův směrem formalistickým (ovšem vedle živlů Platonských) mnohem rozhodněji, nežli v »Krasovědě« samotné nalézáme. V té do popředí již se dostal vlivem Baconovým a Blairovým pojem božnosti, a esthetický formalismus ustoupil pak do řady druhé, ba v jistém smyslu byl i odmítán. »Krasovědné myšlenky« představují tudíž přechod od východiska Kantovského k pozdějším vlastním názorům Palackého.«

»Krasovědné myšlenky« O. Hostinský otiskl lepším, vytříbenějším textem oněch volných půlarchů, v hranatých závorkách přibral pak doplňky z prvního svazku »Literarií«. Otisk tento pořízen zcela dle otisku Hostinského.

V odstavci 2.—4. nalezá se stať o blaženosti převzatá z »Literarií«.

1.

Na citech a cítění přemnoho záleží a nevím, zdali vše, co člověk má a ví a doufá, naposledy v citu založené se nenachází. Myšlení naše není absolutné, samosobné; onoť ještě začátek svůj béře v cítění. Čím právěji cítíme, tím dokonalejší a ostřejší bývají všechny činnosti moci naší poznávací.

Virtus ex aestimatione legis moralis sive sensione morali oritur, adeoque sensione. 1818.

2.

Blaženost jen jediné z činnosti (volné) pocházeti může, ačkoli jen v citu a povědomí této činnosti, k níž přirozením a bytím mocí našich puzeni býváme, záleží. Moci naše leží-li, nemohou-li se zvolně jeviti, nešťastni jsme; v bolesti se nám všecka zvolná činnost odjímá a cizost nad silami našimi, nad povědomím bytnosti naší panuje. Kde největší bývá naděje, ke cvičení a jevení mocí podmětných, tam i největší bývá rozkoš. Činění sice samo v sobě, zvláště ousilnější, nepodává ještě rozkoše; ale jednak z uskutečněných zákonů ducha, jednak z vyplněného popudu duchovního pochází, jako v těle po každém dráždění (Reiz),

jakési zvolné a harmonické složení duše naší, ješto jest cit blaženosti. — 1818.

3.

V citu blaženosti logický pořádek a určitost ponětí mizí; lehké, ale živé a milostné idey předletají myslí v magické záři, jako za povětrnou rouškou, věncem růžovým jsouce spojené; an mezitím každý nerv se sladce třese a celé přirození lidské, duchovní i tělesné, v jednotu bytnosti rozjihnouti se zdá. 1818.

[Podlé hodnosti, mnohosti a stupně sil jevených, rozličná jest hodnost, příjemnost a stupeň blaženství. Podlé rozličnosti, za níž více neb méně mocí našich do hry uvedeno bylo, líbeznější a ouplnější aneb jednostrannější a susší jest rozkoš.]

4.

Člověk přirozenou bytností svou všudy po pokoji dychtí, čili po harmonickém složení sil našich, které do činnosti uvozujeme. Naše tělesné, rozumné a mravné bytí žádá harmonického pokoje. My fysicky toužiti nepřestáváme, dokud naše tělesné moci uvolněny a potřeby vyplněny nejsou; myslí nespočineme, dokud moci naše poznávací nade předmětem zvítězíc a jej sobě podmaníc, mezi sebou do harmonie nevstoupí; mravně spokojeni nejsme, dokud praktického rozumu idey mezi sebou a se svědomím shodné nejsou. A jestliž i takový stav ducha lidského, v němž všecky tyto harmonické moci spolu rozehrány, aniž buď v nečinnosti, buď v ousilí unavujícím položeny bývají; i budeť mu proto nad jiné milý, že mu toho dává užiti, po čemž právě celé bytí a přirození jeho touží. Tak všudy živá harmonie a činnost jest oučelem podmětným života lidského.

[Radost ze spatřování uměleckých věcí dvoje má obzvláštní: jedno, že bez předešlého úsilí moci naše k lehké hře přivodí, což v jiných rozkoší není: druhé, že všecky naše netělesné moci do hry uvodí, nelípnouc na neprostředném smyslném požívání, — zvláště obrazotvornost, kterážto jest první původní moc, z nížto jiné vyšší moci své substrata berou, nižší ale, aneb smyslnost, čím více se jí blíží, tím čilejší a jasnější bývají. Rozkoš z pěkných kunstů jest hrající mocí našich život a harmonický jejich pokoj.]

5.

Poněvadž čistě krásocitná rozkoš jen z formy jakékoli, buď vidné nebo slyšné (jen zrak a sluch jsou schopní předmětných forem) pochází, a jen ve vnímání těchto forem duchem naším záleží, tedy tuším především potřebí bude jemnost duše naší pro formy vyskoumati. Tím se snad jediné k základu esthetiky dostati možná. I jsouť formy to nejčistější, nejduchovnější, nejvyšší a nejbožštější v celém oboru poznání našeho. Ony nic nemají společného se hmotným tímto světem; čisté, nepoškvrněné vylilyť se z rozumu Božího na svět tento, a jsou jeho jediní, ustaviční repraesentanti na světě. Naše pak všecky činnosti, které z původní vyšší lidské nátury pocházejí, a jež tedy původně z jiného světa přinášíme, jsou formální. Jestiť tedy jistý svět forem pro všecky lidské duchovní moci a působnosti. Z těchto forem kterési dokonalejší, ouplnější, skladnější jiných jsou, a obraznosti jak větší činností (skrze rozmanitost), tak i větší lehkostí lahodí. Ty jsou čistě krásné.

Ideál krásocitný ale vše, což nátura naše vyhledává, a čeho k citu blaženosti potřebí, v sobě obsahovati musí. Rozmanitost, skladnost, život, příjemnost, ušlechtilost, samostatné bytí a důstojenství, a pak shodnost s rozumnými a mravnými zákony; slovem musí býti výraz celého přirození člověčího v ouplné jeho vzdělanosti a v dokonalém požívání. Tak teprv jsa zdokonalen, bude moci i v nás předcity aneb i svědomost takového stavu oné probuditi, jehož názor dokonalosti a uskutečnění našeho ideálu, přirozeně musí rozkoš plodití.

Odtud se poznati dává, proč předmětové krásného umění bez všeho pověcného interesse líbiti se mohou a musejí, pokud krásní jsou. Neboť ona rozkoš jen z idey pochází, ne z předmětu samého neprostředně. Předmět krásný bezprostřednou skutečnou přítomností svou více jestoty pro obraznost nenabývá; toto jen ve praktickém světě a ve předmětech smyslně příjemných místo má. 1818.

6.

(Část tato napsána německy a i Hostinským německy otištěna. Zde podáváme ji v českém překladu.)

Pouhý klam nemá vůbec ceny aesthetické: pak byla by nejjalovější nápodoba všedních mravů, a tyto samy, zrovna tak poesie,

jako tragedie Schillerovy. Básník nemá ze skutečnosti bráti zákona, nýbrž uchopiti má zušlechtěný vyvýšený obraz života a má v dokonalém člověčenství nechati nás kráčeti mezi heroy, kteří vzbuzují v nás vyšší cit a vědomí pravého člověčenství.

7.

I komičné i tragičné idey ve svědomosti sil našich se zakládají a jeví se tam, kdežto vnitřní svoboda naše s potřebou přírody v zápasu jest. Jeli spor živlů těchto takový, že svědomost převyšujících sil nám odjata není, třebas potřeba přírody na ujmu jest samovolné svobodnosti života i rozumu, tedy úkaz ten jest komičný a působí nám rozkoš; kdež ale potřeba ta vítězí na ujmu samovolnosti životní a jí záhubou hrozí v zápasu onom, tam tragičnost jest; tragičnost od nešťastnosti tím se rozděluje, že v oné prostředkem ideí naše vznešenost nade všeliké zápasy časné ve svědomosti procitá, odkudž rozkoš se smutkem smíšenou působí. Komičnost tedy s pěknotou, tragičnost se vznešeností zpříbuznění jsou. Pěknota zajisté a vznešenost podávají povědomost čistou nezkalenou sil našich, pročež také nezkalenou rozkoš působí; komičnost a tragičnost postavují tytéž do zápasu s potřebností přírody, a rozkoš smíšenou podávají. Proto vidíme, že u lidí častější bývá i prvnější cit a jemnost pro tyto nežli pro ony; an k čistému oněch požívání již nějaké zdělání mysli i citů a harmonické ducha složení se vyhledává. 1818. V podletí.

8. Básnictví.

Kolikera bludům jest to příčinou, že lidé nevědí čili necítí dobře, co jest poesie; ten ji drží za umění rýmovní či slabykoměrní, onen za umění ozdobného a neobyčejného mluvení; jiný za umění výrazů náruživostí a vášní; některý za opisování předmětů přírodných buďto hrozných buď příjemných; jiný opět za zahradu romantickou a čarodějnou, a ještě jiný za výplyv náboženství přirozeného. Takto všickni částečně majíce toliko ponětí o poesii, a zdajíce se sobě, jakoby již znali vnitřnosti její, podle téhož obmezeného domnění básnějí a kritisují. Mně se zdá, že básnictví, vykvétajíc z půdy enthusiasmu, záleží původně v duchu jemném a jadrném, za nímž my s celou přírodou a se srdcem

lidským obzvláště zpříbuzněni jsme, všudy všecko v harmonii a kráse spatřujeme, každý sličnosti, ušlechtilosti a vznešenosti výraz živě znamenáme, a právě člověcké city své veždy neobmezenou rozmanitostí obrazů a nástinů harmonicky vyjadřovati umíme; že tedy poesie záleží vlastně ve právě člověckém cítění a v jadrné pěkné podobitelnosti citů. Protože rozhorlený básník na všech předmětech, i domněle lhostejných, veždy nějaké pěkné, ušlechtilé stránky odkrývá, i všudy na ideální člověčenstva určení ukazovati se zdá, proto někteří zavedeni jsou, aby věřili, že náboženství a poesie původně jedno jsou. Ale bytnost a snažení poesie jde jinam nežli náboženství; toto veždy vážně a s pokorou se nese zhůru k onomu jedinému Nepojmenovanému, a klade cíle své v obořích nedohledných v neskonalé věčnosti: onano ale prolétá se rozkošně po všech rozmanitostech světa tohoto, požívá květin všudy jako včelička, líbá i kolébá je jako lichotivý zefyr, a vznese-li se do hůry, i k samému Nejvyššímu, tedy jest to veždy jen jako milostný anděl, v srdečné prostotě kadící u trůnu věčnosti a obětující tu harmonii, kterouž mu dáno bylo viděti v celé světa veškerosti; zatím pak touž volností snáší se opět dolů, pohrávat mile se zemorodci, a opojovati se těmi libozvuky, kterýmž odpovídá srdce člověka. 1818.

9. Krásocit.

Krásocit jest brána k rozumnosti a vůli, jest poupě, z něhož vynikají květy ducha, jest sen, z něhož procitáme ku pravdě a ctnosti, jest centrum čili indifferencí všech mocí našich, z ní jednotlivými vystřelujících paprsky. 1818.

10. Ton ve prostranství.

P. Chladný (v Akustice své) dokazuje, že což věřeno, že by při každém pěvném zvuku celý souzvuk zněl, to ne veskrz pravda jest. Slyšeti arci spoluznící zvuky, jelikož jiné částky znícího těla svým způsobem se třesou: ale kdyby se jiní v těle zvučném uzlové utajili, zněl by jen jeden sám čistý ton. —

Proč ale souzvučí? Poněvadž ton zde ve prostranství se zjevuje, a vztřesení těla znícího celé shodné jest, po čemž i skladné figury se tvoří, jakéž i na jiním pomrzlých oknách v zimě viděti

jest: i dá se tuším i zde zpozorovati onen všudybytný organismus, ona všepronikavá moc podobivosti, ana v organických bytostech skladné, ve krystallisací i pravidelné figury vynáší na jevo; ono tajemství jakési tvorné síly, jednotící a obživující celý hmotný svět. Proč některá tělesa, když je ku př. smyčcem aneb čímkoli ke znění přivodíme, nepříjemné zvuky vydávají? Protože částky zvučné a uzlové třesaví nejsou shodní a nevydávají skladných figur. Proč jiná tělesa švižná jen chřest, ne ton vydávají? Protože nesčíslné jsou uzly a figury třesavé, neshodné mezi sebou a zmatené. Proč jiná tělesa příjemně znějí? Protože figury třesavé z nich pravidelné a mezi sebou skladné jsou. — 1818.

---

5. Přehled dějin krásovědy a její literatury.

Psáno r. 1819—1821.

(Krok I. 4. [1823] str. 21.—75. — Radhost I. 285—332.)

Palacký již r. 1816 se rozhodl, že se odevzdá cele a jedině naukám a že seč jeho síly budou, bude hleděti odpomoci náramnému nedostatku naučných knih v literatuře české (Autob. str. 10). Obíraje se již za doby studií na lyceu Prešpurském krasovědou, dokončiv je hleděl vedle historických studií starých dob husitských hlavně badaním v oboru krásna prospěti české literatuře. (Gedenkblätter str. 3.) V »Literariích« svých, jak již podotčeno, a i v »Každodenníčku« činí si kritické poznámky o pročtených spisech aesthetických. Původně (ku konci ledna r. 1819) zhotoven plán ku poetice a začata prvního dílu kapitola první (Každodenníček str. 31). Plán tento později změněn a již dne 1. dubna některé své myšlenky esthetické začal na papír skládati (Každodenníček str. 32). Po měsíc červenec knihu první, vyjma literaturu posledních tří století dokonal (str. 35). Dne 9. února 1820 zhotovil katalog bibliotéky esthetické (K. str. 68) a 19. února první knihu cele dohotovil (K. str. 69). Z těchto poznámek (srv. O. Hostinský v rozpravě již často uvedené str. 389) jde na jevo, že Palacký měl původně úmysl, podati dějiny esthetiky v první knize své »Krásovědy« a že teprve později — r. 1821 v Csúzu — rozhodl se učiniti spis zvláštní, samostatný. Příčinu, proč spis takový uznával za nutný, sám v úvodě k němu zevrubně udává. Jest to vedle Kollerova spisu: »Entwurf zur Geschichte und Literatur der Aesthetik«, jehož Palacký neznal, první spis toho druhu. Prozrazuje se v něm značný ostrovtip Palackého. Všiml si téměř všech důležitějších aesthetiku, vytkl sice stručně a všeobecně, ale i dosti ostře a zřetelně nejhlavnější a základní jejich principy a připojil při typických zástupcích vědy aesthetické

poznámky kritické. Dějiny rozdělil na dvě části, na dějiny krásovědy ve starověku a na krásovědu za dob novějších, kterou po čtyrech národech, kteří se zkoumáním krásovědným před jinými obírali, rozděluje ve čtyři věky. Krásověda ve středověku jest mu většinou neznáma, také úsilí Slovanů tajno mu zůstalo; také práce Štítného byly mu neznámy. Krásovědná literatura jest seřazena v 5 skupinách. První obsahuje spisy řecké a latinské o kráse vůbec, skupina druhá spisy novější a sice po pořádku vlašské, francouzské, anglické, německé, v tomtéž pořádku skupina třetí uvádí spisy jednající o poetice, čtvrtá spisy o uměních výtvarných, pátá spisy mající za předmět umění hudební.

Z poznámek kritických vysvítá již také vlastní názor Palackého a postavení jeho k aesthetickým soustavám intellektualismu, sensualismu, rationalismu, kriticismu, Schellingově idealismu a aesthetice tak řečené školy romantické. (Srv. L. Čech: Palacký jako aesthetik, zejména část I. a II. Památník str. 391.—403.)

Poznámky pod čarou tištěné tímže tiskem, jako vlastní stať, nejsou v Přehledu dějin krásovědy, nýbrž jsou to úsudky Palackého z Literarií nebo Každodenníčka.

Zanášeje se já po mnohá léta skoumáním zákonnosti krásy se zvláštní libostí, a žádaje buďto k naučení svému, buď i k výstraze, poznati všecky hlavních krásovědcův o témže předmětu myšlenky, pocítil sem tuze potřebu takového spisku, kterýby jako věrný rukovod poskytoval krátkou o nich, a však ne ledabylou zprávu. Byť sem se zajisté přesvědčil, že krásověda, stojíc u prostřed mezi vědami pouze domyslnými a pouze přezvědnými, nemůže ani samým toliko rozumováním založena, aniž pak samou zkušeností dostatečně vystavena býti, ale že k ní jak ostrozraký důmysl, tak i jemné zkušení zároveň dopomáhati povinny. Museloť mi tedy mnoho na tom záležeti, abych se dověděl, jaké zkušení v tom měli kolikeří předchůdcové moji, a jakou cestou i s jakým prospěchem pokračovali ku poznání zákonnosti krásy. Ale nenacházeje nikdež takovýchto zpráv, kteréby mě byly s tím ouplně a nepodvodně oznámily, přinucen sem byl sám vzíti na se veškeru práci, a dáti se do obšírného shledávání i uvažování všech takovýchto památek. Nyní tedy přispěti chtěje k dobrému těch, kteří by snad stejnou potřebu cítíce, ji tak dlouhým snažením sami uleviti nemohli, kladu jim výpadek mého vlastního usilování. Nemohu se však tím tajiti, že krátký tento návrh dějepisu krásovědy a literatury její, jsa tuším první a jediný takovýto pokus, musel také zůstati ovšem neouplným a nedostatečným.

Dějepisec krásovědy má tu hlavní do sebe povinnost, aby vypravoval, kterak idea krásy v postupu věkův od všelikých národův

a osob považována, na čem zakládána bytnost její skumně, i kterak rozšiřována známost její zákonnosti, až do vědeckého soustavení pravd jejích. Musíť se on tedy postaviti výše, nežli jednotliví krásovědci stojí; jemuť zajisté nevázanou myslí a zrakem neobmezeným vážiti a ceniti jest úsilí oněch, a vykázati spolu v povaze samého toho úsilí, nejen co každý právě nebo neprávě učil, ale i proč totéž bylo pravé nebo nepravé. Avšak jelikož nedostatkové všickni jsou vlastně jen záporové potřebné jestoty, záporové pak nemohou nikdy sami pro sebe býti oučelem činností lidských: nemáť ani dějepisec krásovědy nikdy brátí nedostatkův minulosti za zvláštní předmět svůj, a tím uvazovati se v oufad sudebnický. Předmět jeho budiž vždy jestotné a positivné rozmáhání se známostí krásovědných: omylové pak a nedostatky připomínejteż se jen potud, pokud onomu ku překážce a k ujmě byvše, jevili odporný vliv svůj proti rozšíření pravdy.

A poněvadž vědecké vzdělávaní krásovědy, její proměny, porušení a zdokonalení, závisejí nejvíce na vzdělanosti krásoumy a krásocitu toho kterého věku: potřebí také krásovědnému dějepisci ukazovati na pokaždý stav a vespolné působení těchto s krásovědou. Než práce jeho neměla by nikdy konce ni řádu, kdyby, chtěje vyčítati ostatní vlivy všecky na vzdělání vědy své, ohlédati měl také pokaždé staw vědomectva i filosofie vesměs. Krásověda, jakožto zvláštní ratolest jejich, závisela vždy na stavu jejich vše obecném, znikajíc a padajíc s nimi společně. Dějiny její budou tedy vždy jen částečné a nestranné, podestřenou chtějíce sobě míti známost dějin veškerého vědomectva; kterých ale dějepisec krásovědy přednášeti povinen není, alebrž jen povšechně a jadrně připomínati smí.

A. Dějiny krásovědy ve starožitnosti.

Kdo ví, kolikero věkův muselo pominouti dříve, než národové ze hrubé smyslnosti jen ku pocitu pravé krásy dospěli; kdo považiti umí, jakétě dálí ode cítění ke skoumání krásy, a konečně ke skoumání vědeckému: diviti se nebude, uslyšíli, že krásověda posavad ještě jen takořka nedochůdčetem jest mezi vědami. Opravdu přeřídké jsou doby ve celém dějinstvu, kdeby se národové o krásu byli skumně starali; a kdekoli se to stalo, tam i vždy zavírati sluší na nejvyšší téměř národní vzdělanosti stupeň. Skoumání zajisté toto důkazem jest nejušlechtilejších potřeb duchovních; a žádá sobě

veliké nejen jemnosti citův a rozumnosti, ale i vlády nad duchem a jeho činnostmi.

Asiatští národové, zvláště Indové, jimž se nyní, po Sanskritu oznámení, ve vzdělané starožitnosti aspoň postupem času předek dává, zdali měli jaké světlé a vědecké ponětí o zákonnosti krásy, čili nic, mně dosavad nevědomo. Básnictví jejich, zalíbeností a umělostí podivnou vzdělávané, činí pravdě podobno, že měli také skoumatelův krásy aspoň básnické. A však nezdá se, žeby národ, který vládl ve všem jen citem a obrazností, byl vedl toto nejtěžší skoumání s vědeckým důmyslem a obzorností. Přes to, byloli co to vše potom tisíciletým zapomenutím brahmanův pohřbeno; i není také dostatečných důkazův, žeby Europané byli kdy v této aspoň třídě u nich se vyučovali.

Europa tím vždy bude moci honositi se, že v lůně jejím všecky nauky a umění, ač nezrozeny nejprvé, ale však nejprvé ke zralosti své dochovány byly. Této chlouby ale největší částku osobují sobě právem staří Hellenové, zvláště Jonického rodu. Ode přírody dařeni byvše výtečnou bystrotou a čilostí ducha i těla, užili oni ke vzdělání svému všech těch okolností zdárných, které přinášely s sebou zeměpisné položení a občanské potahy jejich. Ty veliké síly duchovní a tělesné, od národu počtem skrovného vyvíjené, ale pamětí vždy živou u potomkův chované a zvelebované; ty výborné ústavy zákonodárcův, zmoudřevších v ustavičném všestranném národu tříbení, ten posléze volný a pohodlný obcí byt, kterýž ponoukal znamenitější v nich duchy k šetření čistě člověckých záležitostí: to vše dávalo naukám a krásoumě u národu tohoto znik, nevídaný do té doby.

Ale již se byli drahně času oslavili Řekové jak dílami krásoumnými, tak i filosofickým skoumáním, ano o krásovědě u nich ještě ani ponětí bylo nepovstalo. Již Homer, Pindar a Sofokles rozněcovali nesmrtelnými zpěvy svými jiskry ušlechtilého roznětu po celém národu; již Fidias a Polyklet byli představili oku věčné člověka ideály v podobách bohův svých se svrchovanou dokonalostí, k oslavě krásocitu řeckého; již Pythagoras a jiní byli umístili vědecké filosofování dávno mezi oučely každého ušlechtilého muže: ano ještě ani otázky té, coby pak ta krása sama v sobě byla, u Řekův neslýcháno.

První, kdo na tu otázku za vědeckým oučelem sobě odpověditi se snažil, byl na věky památný Sokrates. Tento zázračný muž, jenž se zdál ode prozřetelnosti božské k naučení člověčen-

stva schválně poslán býti, sám jsa umělcem a milostenek svých knězem nejsvětějším, první také smýšlel a učil o kráse s obyčejnou svou jasnotou, jemností a důkladností. I ačkoli písemně nepozůstavil ničeho sám, pozůstavil však po sobě učenníkův, kteří nejen oznámili světu zásluhy jeho, ale i sami, pobuzeni byvše od něho, hledali pravdy po rozmanitých cestách snažně a zdárně

Největší z nich, a největší ze všech filosofův co do šíře, hloubi a ostrovtipu, božský Platon, jest také první mezi krásovědci. On proniknuv zrakem až ku pramenům původním lidského vědomí, čerpal z nich pravdy věčně živé, a podivnou důmyslností přehlédaje v duchu celé pole filosofie, rozsíval všude po něm símě čerstvé. Škoda, že boje se nedorozumění, nechtěl soustavy své, jen učenníkům svým v obcování denním svěřené, objeviti potomstvu sám ouplně. Arci že filosofie jeho byla filosofie životní, nejen skumná, nýbrž i konavá, i založená, jakož se tím sám osvědčil, jen na několikas málo jadrných zásadách. Co nyní spisův od něho máme, jsou všickni prostonárodní, přednášející pravdy výtečné v rouchu přívětivém; my rozvažujíce drahé tyto vznešeného ducha paměti, nalezáme v nepřebrané jich plnosti denně nové živé pravdy. Soustava jeho vlastní dá se ze spisův těchto jen tušiti; ale jádra věčné moudrosti ukazují na obsah a důstojnost její zřejmě dosti. I o kráse smýšlel Platon nejdůmyslněji a nejjemněji; a z rozličných jeho rozmluv, jakož i z rozličných ducha jeho filosofémův, dalaby se tuším i nyní ještě celá krásovědná soustava Platonova pojmouti a vystaviti. Jeho říše ideální, od potomkův tak pořídku dorozuměná, jako drahně zpomínaná, měla za ideál a vzor náčelní krásu božskou, bezvýminečnou. V tomto ideálu svrchované krásy bytuje mu původně a volně pravda i dobro; on jest formou svrchované dokonalosti bytu člověckého, a tudíž i oučelem člověčenství, ku kterémuž my dospívati můžeme po cestě moudrosti a ctnosti, bohu podobni býti se snažíce. Krásověda tedy, v tomto smyslu důstojném, byla jemu vrchem všeho vědomí, a cílem všeho skoumání lidského. Neboť on krásy ode mravnosti, aneb raději ode blahoduší, ač rozeznával, však neloučil; maje to za nejvyšší dobrost, kde všecky naše náklonnosti vstupují volně se zákony rozumu v jednotu a shodu. Tyto první povšechní zásady krásovědné jsou pravější, nežli potomní filosofové uznali; nýbrž já za to mám, že kromě nich pravdy ve krásovědě ani není. I k upotřebení jich ve krásoumě Platon sám poskytnul mnohé příkladné navedení. Ale litovati jest, že pravdy tyto, ačkoli z vědeckého ducha pošlé, přednešeny však

jsou ne vědecky, alebrž volně a v oděvu skvělém i někdy allegorickém, a to porůznu. To zajisté příčinou bylo, že u potomkův jedni jich, jakožto jen pouze básnických, nešetřili, jiní opět, považujíce nevlastní a zapůjčené roucho jejich za bytné a podstatné, vždy dále do bludův zádumčivosti se zaplétali. Mnozí, ač ostrozračně dosti spatřili Platona na výši krásovědy, nevidouce však té ztezky, po které se tento genius tak vysoko vyšvihnul, museli dole zůstati a začíti sami opět krásovědné skoumání od počátku.

Veliký Platonův učenník a nástupce, Aristoteles, otec vědeckých soustav, drží mezi krásovědci také znamenité místo. Zlomek sice jeho o básnictví, nám bezpochyby cizí rukou, v podobě původa svého nehodné zachovaný, jen umělecký jest, a má jen zákony básnictví zvláště divadelného za předmět sobě postavené: nicméně nalezají se v něm i zásady platnosti povšechnější a nepomíjející. A však to vůbec vyznati se musí, že Aristoteles, pokud totižto zlomek jeho se osvědčuje, pravou krásoumy bytnost pravěji a jemněji tušil i cítil, nežli výslovně opověděl, a že tudíž potřebí více pojímati ducha, ježto mluví z původní spisu jeho podlohy, nežli slovy jeho vázati se. Bytností krásoumy praví býti vůbec nápodobení, a sice nápodobení života člověckého, tak jak se nám vůbec ve skutcích a v každém pohnutí svém objevuje; nápodobení ale toto má říditi se ne zákony zevnější přírody, alebrž potřebou ducha, i čistě člověckým výtvarův svých významem. Básník vůbec má vystavovati doby života člověckého šťastné neb nešťastné, ale vše v konání živém, nikoli pak rozumováním o nich; duch čistého člověčenství má spočívati na něm. O kráse Aristoteles jen běžně dotýká, že záleží ve velikosti a řádu; co tuším bylo umělcův tehdejších po Polykletovi obecné domnění.*)

---

*) Kdyby ti nesčíslní vykladači poetiky Aristotelesovy, nelípnouce tak otrocky na slovích toho veskrz porušeného a pomateného textu, raději se byli zeptali, co pak asi Aristoteles vůbec říci chtěl: nebylibychom nikdy doslýchati museli tolikero nesmyslův přednášených ve jmenu jeho. Samo prosté sestavení některých jeho hlavních výpovědí činí zbytečnými celé haldy Castelvetrových, neb Tviningových pojednání. Krásoumy, praví, »πᾶσαι τυγχάνουσιν οὖσαι μιμήσεις τὸ σύνολον (Cap. 1.) Ἔστι δε μίμησις πράξεως, καὶ διὰ ταύτην μάλιστα τῶν πραττόντων. (Cap. 6.) Οὐ τὸ τὰ γενόμενα λέγειν, τοῦτο ποιητοῦ ἔργον ἔστιν, αλλ' οἷα ἂν γένοιτο, καὶ τὰ δυνατὰ κατὰ τὸ εἰκος, ἢ τὸ ἀναγκαῖον. (Cap. 9.) Ἡ μέν γὰρ ποίησις μᾶλλον τὰ καθόλου, ἡ δ' ἱστορία τὰ καθ' ἕκαστον λέγει. (Ibid.) Τὸν ποιητὴν μᾶλλον τῶν μύθων εἶναι δεῖ ποιητὴν ἢ τῶν μέτρων, ὅσῳ ποιητὴς κατὰ τὴν μίμησίν ἐστι. (Ibid.) Χρὴ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἤθεσιν, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ τῶν πραγμάτων συστάσει, ἀεὶ ζητεῖν ἢ τὸ ἀναγκαῖον, ἢ τὸ εἰκός: (Cap. 15.) ἐπεὶ δὲ

Platon i Aristoteles, byvše první časem krásovědci, vlastně dosavad ani převýšeni, ani vyrovnáni nejsou; nebo všecky naše i nejpravější o kráse a krásoumě úsudky obyčejně jen to vynášejí na světlo, co u dvou těchto filosofův již dávno aneb jasně vyrčeno, anebo jistě aspoň dosti památně tušeno a ohlašováno bylo. I nenít tomu divu. Pravda i ve krásovědě jen jedna jest a prostá; ku poznání jí nepotřebí než to, co nám vniterná jemná zkušenost u požívání krásy sama poskytuje, ostrozračně zpozorovati, a umístiti rozumně ve všeobecnou soustavu pravd. To činili Platon i Aristoteles přede všemi jinými nejbystřeji a nejbedlivěji; pročež i první zapsati mohli věčně platné pravdy skoumání svého do nepomíjejících památek věkův. Jen toho žel, že pravdy poznané, zvláště co do krásovědy, ne tak dozorně vystavili potomkům, aby tito před nedorozuměním uchráněni byli. Pohřešuje se zajisté ve spisech jejich krásovědných onano vědecká určitost, která vyměřuje všem zákonům spolu i obor platnosti jejich, a rozděluje bytné i zásadní pravdy ode případných. Tudíž viděli sme, že oba tito filosofové, ač ostatně nevinní sami, zavdali příčinu i bludům u potomkův; nebo slaboduchové, nerozeznávajíce bytných zásad ode případných vývodův, a podrobujíce autoritě slov jejich přece všecko vesměs, domnívali se nalezati po celá století divné zamyšlenky své ve spisech jejich.

Než jestliže Platon i Aristoteles působili ve věku svém i ve všech potomních znamenitě, vyznati se také musí, že od věku svého sami neméně podporováni byli. Žilit oni od Periklových do Alexandrových časův, ve svrchovaném květu ducha řeckého, když již veškeren takořka národ zpytováním krásy a krásoumy se zanášel. Umělci, dostihše nejvyššího stupně své dokonalosti, nemohli o tom, co jim zaručovalo věčnost jmena jejich, nepřemýšleti. Psalit byli také Polyklet, Euphranor i Apelles o krásoumě, kterou dílami svými zvelebovali: želeti jest, že spisové jejich nás nedošli. A jaká krásovědná vzdělanost u Řekův tehdáž vůbec panovala, poznati jest nejen ze klassičnosti uměleckých děl, ale i z celé soustavy jejich téměř jen krásovědného vychování.

Nedlouho po věku Alexandrově Řekové, ztrativše se svou samostatností a svobodou obecenskou ty nejušlechtilejší podněty

---

μίμησίς ἐστιν ἡ τραγῳδία βελτιόνων, ἡμᾶς δεῖ μιμεῖσθαι τοὺς ἀγαθοὺς εἰκονογράφους· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἀποδιδόντες τὴν οἰκείαν μορφήν, ὁμοίους ποιοῦντες, καλλίους γράφουσιν: (Ibid.) *δι' ὁ εὐμυθὲς ἡ ποιητικὴ ἐστιν, ἢ μανικοῦ· τούτων γὰρ οἱ μὲν εὔπλαστοι, οἱ δὲ ἐκστατικοὶ εἴσιν.* (Cap. 17.)

svého posavadního života, také ve skoumání pravdy a ve krásoumě, ač nepřestali cele, velmi však poklesli. V tom ducha seslábnutí a porušení mravův nemohly více ni pravda ni krása, obě božského jsouce rodu, obcovati s lidmi důvěrněji; a brzy potom museliť jak učenci tak umělcové řečtí, spolu se svými dílami, putovávati k nekrásocitným Římanům, panovníkům svým. Sem, ke skladu bohatství veškerého světa, snášeno arci vše, co jen k nádheře sloužiti mohlo, ze všech krajin ustavičně: ale krásocit nedal se vybojovati, a jakkoli vzdělanější Římané, zvláště od vyvrácení republiky, krásoumu znárodniti se usilovali, ona přece v té vojenské půdě aniž hodně ujmouti se, aniž pak ovocí zdárných, leda ve stavitelství, nésti nechtěla.

K idei povšechné zákonnosti krásy nevznesl se, pokud vědomo, za věku tohoto nižádný; cokoli víme že psáno, byla pojednání některá, zvláště o básnictví a výmluvnosti, sama v sobě vzácná, jimiž ale, jakožto nezaloženými na jistých filosofických všezahrnujících zásadách, krásovědy okres nebyl rozšířen. Takto psali Římané, nejvíce dle starších Řekův, Cicero, Horác a Quintilian. Aniž pak sami Řekové, kteří za těchto dob v Římě obývali, jako Dionysius Halikarnaský a Plutarch, učinili něco znamenitého pro nauku naši. Teprv ve století třetím po narození Kristově, když s jedné strany skepticismus, a s druhé zmáhající se křesťanství, počaly již všecko vědomí a všecku víru dosavadní hýbati a viklati ze základu jejich, pobuzena byla filosofická skoumavost několika výtečných mužův znova mocněji. Ale nemohouce tito více rozumem vědeckým založiti a ohraditi soustavy vědomí svého, vrhli se v ochranu nadpřírodných zásad a zádumčivosti, posledního vždy slaboduchův snaživých útočiště. Původce této nové školy byl Ammonius Saccas v Alexandrii aegyptské, jehožto dva učenníci, Longin a Plotin, zasluhují mezi krásovědci čestné zmínky.

Longin sice, vážný myslitel, vlastní ducha mocí uměl se zdržeti zádumčivosti. Jeho pojednání o vznešenosti, čili raději o výtečnosti slohu básnického, památné jest ne tak sice určitostí a důkladností filosofickou, jako raději jemnou sudbou a šťastnými pozorováními. Nicméně to nechrání, abychom nelitovali ztráty spisu Ceciliova, pouze skumného, o témže předmětu.

Plotin ale tím hlouběji pohřížil se do zádumčivé mystiky. Muž tento povahy ctihodné, mněje po cestách Platonových jíti, obrazností již a ne rozumem začal, ač to z oumyslu nejlepšího, filosofovati jak vůbec tak i o kráse; a vystavil tedy potomstvu sou-

stavu zádumčivou, jejížto počátek i konec byl nadsmyslný názor mysli bezvýminečné, čili božství, jakožto materiálního i formálního původu veškerenstva. Idea sice krásy stojí u Plotina také v popředí soustavy, jakožto bezprostředná mysli svrchované vlastnost: ale že potah její byl u něho bytně jiný, nežli u Platona, dokazuje již samo jeho základní hlediště. Tou cestou dá se arci s jistotou nalezti dříve co nového a podivného, nežli co pravého. Zásady Plotinovy krásovědné rozvíjeli dále později Jamblich a Proclus, každý dle vlastního zdání svého.

Takový byl konec krásovědného skoumání u národu, který jemností krásocitu a vyvýšeností krásoumy v celém dějinstvu neměl sobě rovného, a který filosofii jestliže i sám jediný nepočal, ani nedokonal, alespoň podivnou důmyslností vzdělával. Řádné soustavy krásovědné nám po něm nezůstalo; aniž podobno, žeby ji kdy byl měl: ale že jednotlivé její pravdy, pokud věkem a národností jeho možná bylo, všecky byly mu vědomé, přisvědčí každý staré literatury znatel. Aniž pak naukou krásoumy, zvláště výtvarné, věk náš za Helleny dosavade postihnouti mohl.

B. Krásověda za dob novějších.

Po uvázání se barbarův v Italii, a po rozšíření křesťanství po celé někdejší říši Římanův, přestaly posléze všecky nauky a všecka umění. Ne žeby křesťanství samo v sobě bylo jim odporné: o tom zajisté i zkušenost nás dosti poučuje, i sám nejpamatnější z otcův církve, Augustin, příkladem svým s počátku byl dosvědčil, sepsav pojednání o kráse, jehožto ztráty želíme. Ale v ustavičném onom zápasu s pohanstvem a s porušeností mravův, a v záhubném nabíhání národův divokých, muselať tuším veškera křesťanův povaha obléci posléze jakousi přísnost, kteráž plašila od sebe všecka lahodná umění pokoje. Kormutlivý jest opravdu pohled na věky tyto každému ctiteli člověčenství: ale když již porušené pokolení lidské muselo z kořene obnoveno býti, nebyloli to štěstí převeliké, že zavládlo světem té doby náboženství Kristovo samo v sobě tak vlídné i božské?

Ve středním věku tedy krásovědy nehledejme. Politování hodní Scholastikové neměli kdy přemýšleti o kráse a umění, pro své ustavičné půtky mezi oblaky a povětřím; anobrž podlé domnění mnohých, bylo by nevelmi slušelo na křesťana, mudrovati snad

o hrách světských a nepobožných, jako to básnění, divadlo a hudba. Peršané pak i Arabové, kteří za těchto věkův vzdělaností ovšem předčili, tak že učiteli Evropanův se stali, nepřinesli, pokud mé stačí známosti, nijakého krásovědě samé užitku. Tisíciletí přešlo tudíž, až se duch Evropanův opět probudil ke třídě této činností svých; od konce pátého totiž až do patnáctého století od narození Kristova.

Z Italie pošla tato jiskra života. Žijíce pod nebem vlídným, v obecenském dosti volném bytu, u pozůstalých památek nádherné starožitnosti, byli Vlachové první povoláni osudem, aby uvedli novou do Evropy záři umění a vzdělanosti. Zde však, ačkoli genius umělecký již od počátku XIV. století jak ve básních Dante a Petrarky, tak i v obrazích Giotta i Masaccia se byl oslavil: svrchovaný květ umění a krásocitu přece jen tehdáž mocně vyvinul se, když Medicejský rod ve Florencii, shromáždiv okolo sebe vše, co k nádheře a slávě náleží, dal útočiště také poběhlým z rozsápané vlasti své učencům řeckým. Tu zajisté brzy s oblíbením starých klassikův, jimžto se lépe rozuměti počínalo, rozšířila se vůbec také lepější chuť a jemnější krásocit, a umělci, rozníceni krásou nově odkrytých soch a obrazův starožitných, dospívali podivnou rychlostí na znamenitý stupeň umělecké dokonalosti.

Vzdělanost tato, ačkoli pozdější plod nauk a umění řeckých i římských, musela již proto lišiti se od nich památně, že byla v půdě křesťanské, a zprovázena cele jinými okolnostmi. Tu jako znova nastoupil duch lidský cestu k dokonalému osvojení sobě ideí, kterých moc potud jen temně byl pocitoval; ale pomocné měl sobě rukovody ze světa předešlého. Pročež i zvláštní mají do sebe ráz veškery naše vědy a krásoumy, jenž je dělí ode starožitných buď ku prospěchu nám, buď i k ujmě; což ale rozsouditi, jmenovitě o krásovědě, ne vždy snadno jest.

Veškeren postup obnoveného skoumání krásovědného v Evropě může po čtyrech národech, kteří se jím dosavad před jinými zanášeli, pohodlně rozeznačen býti ve čtyry věky, podlé toho, kdy a jak každý z nich pokaždé předčil. Od počátku XVI. století byli to Italové, od polovice XVII. Francouzové, asi od polovice XVIII. zase Angličané; od posledních desíti let téhož století ale Němci. A jak každý z těchto národův po sobě následoval, tak i vyvedl krásovědu pokaždé na vyšší stupeň vzdělanosti.

Ale i hned na počátku dob těchto dvojili se krásovědci. Buď zajisté krásu co filosofové, bud co umělci považujíce, často bývali

mezi sebou nesvorni, protože oněm krásocitného krásoumy názoru, těmto zase filosofického ducha i vědomí ne vždy se dostávalo. Zrůznění toto, až posavade větším dílem panující, bude jen tehdáž dokonale ujednoceno, když krásovědci, znající se neméně ve krásoumě nežli ve filosofii, objeví jednotnou a nedílnou vědy své pravdu

I. V Italii.

Krásovědného skoumání nejen v Italii, ale i v Evropě novější vůbec počátek učinili sou Marsilius Ficinus, vykladatel Platona s jedné, a L. B. Alberti,[1]) zvláště pak Leonardo da Vinci, výborný všeobsáhlý umělec, s druhé strany. Ačkoli sice onen ve svých výkladech Platonovi, snad nechtěje sám, podstrčil nejedno ponětí z Plotina i ze středního věku, tito pak ohlédali více řemeslnou krásoumy částku nežli krásocitnou: přece tím již samým aspoň obrácena pozornost a skoumavost na tuto třídu lidského vědomí, a uvedeno ve známost i nemálo též právě výborných názorův. Brzy potom povstali muži, ježto užívali a rozšiřovali je s prospěchem.

Mezi těmito zasluhuje čestné paměti zvláště někdy přísně a křivě pohaněný Nic. Franco.[2]) Jeho rozmlouvání o kráse, ač-

[1]) Jakkoli neporušeným soudem jedná L. B. Alberti o uměních, tak že nelze neznamenati v něm ducha jemného i teplého: krásovědec však v jeho spisu nenachází pro sebe ničeho. Vše jen jsou naučení pro řemeslnost umění.

(Litteraria. Památník str. 386.)

[2]) V rozmlouvání tomto platonském zajímá paní Buona osobu ženské jemnoty, která pěkně cítívá, však v soudu teoretickém u temnotě vězí. Rozumuje p. president soudem zdravého rozumu, jemuž ostatní muži jen pro rozmanitost přidáni jsou, až v druhé částce rozmlouvání teprv zádumčivý Cinisco a učený Vallora o idealní kráse vypravovati začnou.

Nejprv činí se rozdíl jemný mezi krásou, dobrotou i příjemností . . . Obrací se dále spisovatel k opisování zvláštnému krásy a milostnosti jednotlivých oudů těla lidského: ruk, úst, vlasů a očí. Pěkně opravdu i jemně vypočítají se mnohými příklady vděky ruk v pohybování, ve všelikých duševných a krasocitných postavách

koli založené nejvíce na zásadách Platonikův, zvláště podlé smyslu Plotinova, musí nicméně držeti se za hlavní a památné krásovědné dílo věku svého. Velikou zajisté jemností a soudností psané jsouc všecky téměř pravdy této nauky, jako v puku, tu vynáší, tu naskytuje.*) Franco rozeznával již dokonale ode krásy v užším smyslu

---

(: jejichžto půvaby ale přece nejvíce od veškerého harmonického rozpoložení duše i těla pochází :). — Neméně bystře i s pěknou sokratickou žertovností mluví se o všelikých půvabích úst i vlasů; nade vše ale o kráse a půvabnosti očí. Chválí se ze znamenavosti jejich duševné . . .«

V druhém dílu rozmluvy této rozumuje se o kráse idealní, čili jak ji spisovatel jmenuje, nebeské; jest to divná směsice ideí Platonových se křesťanskými středních věků. Cinisco rozpráví, jak, když ostatní mluvili, duše jeho okřídlená zdvihla se do nebes . . . Dále . . . uvodí Franco, že krása se nevyměřuje ni vyžaduje pouhou skladností; »quantunque velle cose proporzionale e concordanti si trovi la belezza, la belezza è oltre la loro proporzione« . . . V objevení krásy netělesné, nezaložené na pouhém skladu, spisovatel jest neurčitý, nepevný a temný; viděti, že zde nepronikl až do jádra. O kráse umělecké jemně rozumuje . . . Skonává spisovatel s napomínáním k šetření svrchované krásy, jenž jest Boží . . . Naposledy mluví způsob hymnu na krásu svrchovanou sv. Panny v nebesích. Zde vypsaný jest ze všech stran ideál krásy in concreto, za kterýmž všecka vystavování Madonny od umělců, i od samého božského Rafaele, daleko zady zůstávají. Zmínka věčného života. — Konec. (Litteraria. Památník str. 386 a 387.)

*) Poněvadž nešťastného Franco spis krásovědný našemu věku cele neznámý zdá se býti, nebude od věci, postaviti sem některé jeho památnější pro nás úsudky: »Guardiamo quanto è spettabile il nome del Bello, che non pure gli umani corpi, ma gli elementi, e cielo e sole, ed ogni sostanza sovrana e del universo, s' accompagnano dal suo titolo, quando si scorgono nel più perfetto dell' esser loro. — Non è dubbio, che l' anima non sia quella che conosca, giudichi e senta tutte le bellezze del corpo, e si diletti in quelle ed amile, e non gli occhi nè gli orecchi, sebben le portano. — Quantunque nelle cose proporzionate e concordanti si trovi bellezza è oltre la loro proporzione. — La materia, fondamento di tutti i corpi inferiori, è da se deforme e madre d' ogni deformità in quegli; ma informata di tutte sue parti, per partecipazione del mondo spirituale si rende bella: sicchè le forme infuse in lei dallo intelletto divino e dall' anima del mondo, sono quelle che gli tolgono e porgono la bellezza, la quale perciò v'è chiaro, che in questo mondo viene dal celeste e spirituale. — Qualunque volta la materia si mostra

nejen co vlastně dobrého, aneb příjemného aneb užitečného, alebrž i samu půvabnost a ozdobnost. Nýbrž i krásu přírodnou a uměleckou rozděluje od ideální, ač ve výkladu této stává se často zádumčivým. Při tom nicméně dokonale poznává, že krása jest ačkoli jen duševná, přece povšechně platná i na jakési původní zákonnosti založená; jen že zákonnosti této arci zřetelně vyskoumati nemohl. Zásluhy Francovy nedají se ale již i proto tajiti, že ani pověstný svého času mudrlant, Ag. Nifo,[1]) který před ním, aniž

---

disubbidiente, non può cosi unire ne ordinare le parti intellettualmente nel tutto, e per la disubienzia delle forme resta men bello il componimento. — Cosi come le forme naturali de' corpi derivano da incorporea e spiritale origine, la quale è l' anima del mondo, ed oltra dal primo e divino 'ntelletto, nelle quali due prima tutte le forme sono con maggiore essenza, perfezione e bellezza che nei divisi corpi: cosi le forme artificiali derivano dalla mente dell' artefice humano, ove prima sono in più compiuta bellezza, che nel corpo bellamente arteficiato. E cosi come togliendo per considerazione dal bello arteficiato il rozzo del corpo, non resta altro che la Idea, la quale è in mente dell' artefice, cosi togliendo la materia da belli naturali, restano solamente le forme ideali, che sono nell' intelletto primo, e da lui nell' anima del mondo. Sono le Idee le forme e sostanzie, separate dalle cose particolari, come sarebbe a dire la idea dell' huomo essere esso huomo universale, al cui sembiante son fatti poi gli uomini particolari; o diciamo le sembianti forme delle cose fatte da Iddio.« — Kdožby tu nedomníval se slyšeti kohosi ze školy Schellingovy? —

[1]) Bystrý tento mudrlant, chtěje snad především zavděčiti se kráse své, Joanně Aragonie Colonně, kněžně Tagliacozzii, vešken svůj vtip vynaložil na to, aby dokázal, že není jiné krásy kromě děvčat a panen, a ta že jest jen podpalem požívání se obojího pokolení. Pročež naposledy o slízkých věcech bez pokrývavosti rozpráví. Krásovědné tedy ceny nemá kniha jeho; ale potřebí krásovědci znáti rozumování čili raději mudrování jeho, jelikož i ono se dotýká některých krásovědy částek prostředně. Nejprv zamítá spisovatel všecka ušlechtilejší domnění o kráse, zvláště Platonická, a chce jmín býti za následovce Aristotelesova, obráceje v pravé, co Aristoteles nepravým býti soudil.

. . . Cele po mudrlantsku odvozuje on, že prý krása jest jen předmět pouhé čitelnosti . . . Dosti to: všecky sofismy spisovatele tohoto na to směřují, co zde vytčeno; filosoficky toho nedováděno, pročež ani obšírné zmínky, ani opravdové kritiky a refutací nezasluhuje spis tento.

(Litteraria. Památník str. 386.)

Betussi[1]) a Vito di Gozze,[2]) kteří po něm o témže předmětu psali, neměli do sebe téhož rozjímavého ducha.

A vůbec nedostatek samostatné filosofie u národu nebije nikde tak silně do očí, jako ve Vlaších za věku tohoto. Právě jakoby mezi rozumem a důvtipem, naukou i skutečností nijakého vniterného nebylo spolku, vidína jest panovati mezi nimi svrchovaná nesvornost. Toho nejhůře zakusil a spolu nejzjevnější osobně příklad dal veliký, mnohé úkoří ztrpěvší Torquato Tasso.*) Kritikové

---

[1]) Obsah knihy této (totiž: La Leonora, Regionamento sopra la verra bellezza 1557), kteráž jest slabé následování Francových rozmluv, tamže se nalezá celý vyjevený takto: . . . — Následuje způsob, jak dojít té krásy, kteráž ale vlastně jen mravnost jest. Pravdy některé, týkající se krásy, ode Franco vzaté jsou; mluví se o vychování atp., pak o krásných pannách i paních rozmlouvačům souvěkých etc. Praví se, že Annibal Caro naučil těm pravdám osobu hlavní té rozmluvy, Leonoru. On jen obrátil nazpět návod Francův, počínaje odtud, kde on skončil, totiž od Boha, a scházeje po anjelích k lidem, u nichž jen mravní krásu ohlédá.

(Litteraria. Památník str. 387.)

[2]) Nového a původního vlastně zde nic není, ale vše opětování řečí Platonových podlé Plotina, Procla, Jamblicha a Marsilia Ficina; staví se spisovatel Nifovi naproti a zmínku činí Aug. Sessy, který psal o kráse a milosti.

(Litteraria Památník str. 388.)

*) V rozmluvě své o kráse, nazvané »Minturno«, kde mnozí bludové předešlých nedokrásovědcův se rozumně posuzují, praví Tasso mezi jinými slovy: »La bellezza nell' anima non è tirannide, non regno, non inganno, non violenza, non proporzione, non misura, non vittoria della materia, non onore partecipato al corpo; e quantunque io non nieghi, ch' ella sia un non so che di eterno e divino, non so però quel che sia, perchè se potesse definirsi, potrebbe aver termine; ma la bellezza dell' anima per avventura non patisce d' esser descritta o circoscritta dal luogo, dal tempo, dalla materia o dalle parole; e il ricercarne piú oltre è peravventura ardire e presunzione o fede tropo animosa e simile a quella di coloro, che passando dentro al velo del tempio, entrano in sancta sanctorum; ivi si conosce, ivi si contempla, ivi solamente si può sapere quel ch' ella sia: ma noi altri fuor del velo andiamo rimirando le colonne e le travi di cedro e di cipresso odorifero, gli archi, la testudine, il vaso e l' immagini, dalle quali è sostenuto, chiamando bello quel, che appare o che pare piuttosto e lusinga i nostri sentimenti.« — To jsou slova posvěceného Krásy kněze. Ale jak daleko pobloudila ve stáří jeho ztrápená i nechutnými a však jízlivými kritikami akademie Della Crusca po-

nedoučení, spoléhajíce na nesrozuměné výpovědi Aristotelovy, nemohli již, s odřeknutím se vlastního smyslu, jalovějšími se státi; a což divnějšího, než že zlý duch posedl celé Akademie, a že i veřejné půtky o předmětech krásoumy, jako ta o přednosti řezbářství neb malířství, jíž se i nejpřednější věku svého umělci a učenci součastnili, nepřinesly nijakého krásovědě užitku.

Malířství a řezbářství, vynikší v Italii s počátku XVI. století na vysoký stupeň dokonalosti, v poslední jeho polovici, z nedostatku důkladné krásovědné známosti, jakož já se souditi osměluji, a tudíž i ze zle vedeného následování velikých umělcův, zvláště Michelangela, hluboce kleslo. Vasari, jeden z nejučenějších tehdejších umělcův, nemohl odstraniti nedostatku onoho, a ke zblouzení tomuto ještě i sám podněcoval. Borghini, Comanini, Zuccaro a jiní mnozí, kteří psali o obraznictví vůbec, neuměli vznésti se k výši krásovědcův, a sami často napomáhali porušení; jen znamenitý malíř Lomazzo musí připomenouti se čestně, který ve svém stáří oslepnuv, rozšiřoval známost umění svého nemenší jemností a důkladností, nežli horlivostí.

Na počátku XVII. století byla sice krásouma školou Bononskou, pod návodem výtečných bratří Carracci, ke své důstojnosti opět přivedena: ale krásověda, ačkoli duchem těchto pravých umělcův nově pobuzená, nemohla se přece trvale vyvinouti a zevšeobecněti. Nýbrž přes celý běh tohoto století, pokud mé stačí vědomí, nepsáno ani jedné právě krásovědné knihy ve Vlaších. Za to ale rozvodnily se brzy zhoubně a široce Mariniho v básnictví, Berniniho v řezbářství a lehkých idealistův v malířství neřádové a nemotornosti, když i toho důvtipu, který prvních těchto umělcův byl oživoval, valným jejich následovníkům se nedostávalo.

Teprv na počátku XVIII. století viděti jest některé muže, ježto pobuzeni jsouce zvláště rozmáhající se v ty časy kritikou francouzskou, počínali plašiti ze své vlasti Marinistův nespůsoby a školometův vůbec nesmysly. Muratori první vystavil tehdáž tu zásadu, že jen co pravého a dobrého jest, může svědčiti lepé krásochuti, a byl tedy více skrze odstranění dosavadních bludův, nežli skrze jemné a důkladné vyskoumání pravdy národu svému požitečným. Gravina napomínal ke studium starých klassikův; Metastasio

---

mámená mysl, když zamrzev se sám nad výtečným svým osvobozeným Jerusalémem, celou tu epickou báseň vyhlásil za jalovou allegorii, a podlé divné zamyšlenky té i hned opravovati počal? —

snažil se o lepší dorozumění poetiky Aristotelovy; Maffei psal jednotlivá kritická pojednání. Ale všecko dobré, co muži tito do sebe měli, bylo jen částečné a takořka jen nabyté, aniž mohlo uchrániti těch nedorozumův, které brzo po nich Quadrio přednášel.

Mnohem zdárnější bylo snažení o obnovení krásoumy výtvarné. Výborný znatel Algarotti nabyl sobě tu zásluh trvalých, a filosofický malíř Mengs, Winkelmannův přítel, stal se také původem jemnější a důkladnější kritiky, která nemohla zůstati bez blahočinných následkův, ačkoli vlastně filosofické znání krásovědy tím do vlaské půdy nevštípeno.

Památný jest mezi krásověďci národu svého Bettinelli. On krásocitem vzdělaným, pozorovatelností jemnou, a rozšířenými známostmi opatřen jsa, dal se do skoumání enthusiasmu ve krásoumě duchem filosofickým; leč že byv často vázán zásadami tehdejších francouzských filosofův, neprohlédl přísně vědeckou dozorností ani k posledním pramenům roznětu krásy, aniž oboru jeho určitě vyznamenati mohl. Jeho pojednání má nicméně cenu nepomíjející; neboť on byl jeden z těch vzácných duchův, kteří tajemnou bytnost krásy nejpravěji tušili. Ostatní zpytatelé krásy za těchto časův, jako Spaletti, Spagnio a později Malaspina di Sannazaro, následovavše větším dílem jen školy francouzské a nezaloživše nikdy zvláštní školy národní, nemohou zde obšírněji zpomínáni býti. Jen jemný a učený Hispan St. Arteaga, který také dílem po vlasku psal, zasluhuje chvály.

Za našeho věku zvláště hrabě L. Cicognara o vzdělání krásocitu a rozšíření důkladnější známosti krásy zasloužilý sebe učinil. O něm aspoň neplatí, co se Vlachům vůbec neneprávě vyčítá: že z nedostatku filosofické vzdělanosti lépe se rozumějí do pochval nežli do soudu, neprohlédajíce hlouběji k zásadám krásoumy, ale jemným citem při považování krásy jen temně vodíni jsouce. Cicognara náleží mezi ty výtečné znatele krásoumy, kteří pojíce se vzdělaností krásocitu důmyslnost a učenost neobyčejnou, obětují zdárně celý život svůj zpytování krásy umělecké. Než že ani jemu nepodařilo se znázorniti důkladnou mezi krajany svými krásovědu, viděti bylo a jest i posavad v nejnovějších půtkách krásovědcův italských o romantičnosti a zásadách krásoumy výtvarné, kdežto často ještě i prvních počátečních základův neznání aneb aspoň nedorozumění se spatřuje.

II. Ve Francii.

Ve Francii panovalo porušené Aristotelovo učení od časův scholastických dlouho vládou rovnou písmu svatému. A i potom, když Descartovou zvláště důmyslností staré stavení metafysické vyvráceno bylo, nikomu přece netanulo na mysli, aby měl bráti v pochybu pravdy panující potud kritiky. Nýbrž ti všickni spisové, co od starodávna až do věku Richeliova byli básnictví za předmět své úvahy sobě vyvolili, musejí jen za chatrné výklady poetiky Aristotelovy a Horácovy jmíni býti. Teprv za Ludvíka XIV., když králova ctižádost. Colbertova štědrost a celá sláva dvoru skvostného přitahovaly k sobě vše, co slulo vtipným, bystrým a dvorným; když vládnoucí dvorem krásné pohlaví, přivlastníc sobě samovládu také v říši krásocitu, uvozovalo zákony dvornosti, ozdobnosti a ostrovtipu všudy, až i do kněh naučných; když nikdo nesměl míti sebe za vzdělaného člověka, neuměli o předmětech krásoumy, básnictví a zdvořilosti prohazovati ozdobná i vzácná slova: teprv tehdáž počato ve Francii přemýšleti o krásovědě poněkud osobně a samostatně.

Ale jakáž to krásověda, splozená ode dvořanův ve hluku skvostné pospolitosti, anobrž ve královském předsíní? Krása hledána i nacházena tu ve všem, jen ne v duchu. Musilať i ona sestoupiti s tajemné výše své tělesně, a odívati se do každé formy, kterou jí dvorský ton vykázal. Roznět citův hlubokých, volné jevení ušlechtilých darův přírody, genialní význam života, vymezeny jsou z oboru krásy; u dvoru zajisté nebylo jim místa, již i proto, žeby snad vysokému rodu, pohodlné ochabělé polovičátnosti a ducha-prázdnosti, ježto předce cítily se býti ku panování povolány, mohly byly sloužiti k ujmě a zahanbení. Krása musela býti něčím, coby se měřiti a počítati dalo, co by každý mohl bez těžkosti rozumem svým pochopiti a dostihnouti. Vystavena tedy pravidla souměrnosti, správnosti, zdvořilosti, čistoty a zdravého rozumu za pravidla krásy; příroda, by krásnou byla, kroužena i ostřihována podlé provázkův, nejen v zahradách Lenotrových, ale i ve hrách divadelních, v básněch, v umění výtvarném, ba posléze i v hudbě. Vysocí akademikové z oněch čtyřiceti, i sami puzeni jsouce tímto duchem, i chtějíce se zachovati dvoru, dodali oněm pravidlům zákonnou jakousi vážnost po celé Francii. A co divnějšího, než že hlásáno

plnými ústy, jakoby ona nebyla nic než pravá pravidla samého Aristotela neb Longina, pravidla čisté vznešené klassičnosti.

V tomto duchu mudrovali všickni francouzští krásosudci již za zlatého Ludvíkova věku, a mudrují vůbec až posavad nejináče. I nejlepší mezi nimi zevlují předce vždy jen z venku, aniž se osmělují vstoupiti do svatyně samé. Aby se postavili na stanoviště pravého filosofa, aby ze hloubi duše člověka se snažili vynesti na jevo věčně platné zákony krásy, to jim nikdy netanulo na mysli. I arciť že, vodíni jsouce soustavami materialismu v metafysice, byli by museli jen zázrakem nějakým uhoditi na pravdu; neb ačkoli krása skrze smysly nás dochází, jimi však samými dorozuměna neb i vytvořena býti nemůže. Vše co případného a zevnějšího jest ve kráse, od kritikův těchto do sytosti, anobrž do ošklivosti naopětováno: jen ke vniterné bytnosti její nikdo z nich prohlédnouti nesměl. Pročež i to, co dobrého v sobě kritika francouzská má, jsou jen některá krásoumná od nich pronešená poznamenání; krásovědy samé dosavad neznají.

N. Boileau Despréaux jestiť slovútný stanovitel a vzor kritiky francouzské, za věku Ludvíka XIV. Jej krajané jeho vůbec za zákonodárce kritiky vyhlašují; jeho poetika, báseň naučná ve čtyrech zpěvích, sluje jim biblí krásochuti. Ale což očekávati ode kritiky nezaložené na krásovědě, a nevyvodící zákonův svých ze vniterné bytnosti krásy? Boileova poetika jest jen kritika slohu básnického, pro uvarování všeho, což ozdobnosti, čistotě a střízlivému rozumu na odpor býti by mohlo. Sama bytnost poesie, ana více jest nežli veršovství, tajna ho zůstala; jemu nadevšecko líbily se jednotlivé pěkné obrazy, jadrné průpovědi a lahodné veršův plynutí. Že sice takových poznamenání dobrých co do slohu nemálo u něho se nachází, zapírati nelze: ale komuž proto napadne, míti výpovědi jeho za všeobecné zákony? Vždyť pak on sám nic tuším nepropověděl, cožby u dvoru a ve veřejnosti tehdáž nebylo vynalezeno. Právě odtud se pochopiti dá jeho svrchovaná dosavad u Francouzův vláda, že on ducha tehdejší dvorní kritiky, podlé které se vždy celá Francie spravovala, co nejlépe pochopil i vyjádřil.

Boileau účastnil se také oné tuhé a dlouhé hádky krajanův svých o přednosti starých klassikův před novějšími francouzskými umělci, zvláště pak básníky; kteroužto předně Perrault, potom Fontenelle a La Motte, s větší drzostí nežli důkladností, zapírali, on pak, Racine, paní Dacier a jiní dosti slabě zastávali.

Pro známost zákonnosti krásy byla hádka tato cele bez užitku; i což tomu div, když obě strany ne tak ve zásadách, jako raději jen ve podrobném upotřebení jejich se dělily. A netoliko tyto hádky, ale ani všecka tehdáž nekonečná rozumování a dovozování o předmětech krásy, jichžto původcové byli před jinými Dubos, Crousaz, Rollin, pak De Piles, Le Brun, a později Laugier, jiných matnějších bez čísla nezpomínajíc, nemohla osvojiti Francouzům krásovědy filosofické, důkladné a svobodné.

První, kdo všecky krásoumy na jedné zásadě duchem vědeckým podlé Aristotela založiti snažil se, byl Ch. Batteux. Zásada ta byla jemu nápodobení krásné přírody; ana sice, porozumíli se jí tak, jak on toho žádá, ode pravdy arci tak dalece nezavodí, jako se mnohým novějším krásovědcům zdálo. Ale Batteux, jakkoli čestné bylo snažení jeho, dvakráte tím pochybil: nejprv, že opominul vysvětliti především, co jest ta krásná příroda, čili raději přírodná krása, kterouž umělec nápodobiti má. Tudíž by poznal, že zásada jeho jen podřízena jest. Potom pak tím hlavně pochybil, že výpovědí tou, aspoň tak jako sama v sobě zní, stanovil prvek a pramen krásy umělecké mimo člověka, ježto přece jen ve zákonnosti ducha hledati se musí.*)

Některé také zásluhy o nauku naši se strany filosofické nabyl sobě J. M. André. On po řečnicku, živě a zdravým soudem rozumoval ve svých čteních o kráse; ale pravd, jež přednášel, ne tak vynalezení, jako raději jen soustavení a vyjasnění jemu přičísti se může. Soustava jeho jest vlastně jen stará soustava francouzská, stavená na zevnějšku, ne na vniterném duchu krásy. Krása zajisté dle něho záleží jen v jednotě a míře rozmanitosti; což před ním již i Augustin a Crousaz byli učili. Rozdíl ale jemu vlastní, na kterém sobě velice zakládal, mezi krásou přemyslnou, přírodnou a strojnou, nemaje v samé bytnosti krásy základu, neostojí před bedlivějším skoumáním.

Téhož času, za království Ludvíka XV., povstala ve Francii pověstná škola Encyklopedistův, kteří, spolu s pokrevníky svými méně památnými, zdáli se míti za oučel, aby povrchním bystrým mudrováním s tehdejšími bludy, předsudky a pověrami

*) Je laisse à la metaphysique profonde à débrouiller tous les ressorts secrets de notre âme, et à creuser les principes de ses opérations. Je n'ai pas besoin d' entrer dans ces discussions spéculatives, où l'on est aussi obscur que sublime. Je parts d'un principe, que personne ne conteste« — praví Batteux. Ale jeliž to pravá cesta ku poznání zákonnosti krásy? —

vyvrátili také vše, co do té doby pravým, svatým a ctěným bylo. Ne tak jimi, jako jinými muži výbornými, kteří tehdáž na živě byli, vědy mnohé rozšířeny a zdokonaleny jsou. Mezi těmi nejpamatnější zůstane po věky C. S. de Montesquieu. Škoda, že mudřec tento, jehož oku vše pronikavému všecky potahy člověčenstva věrně se odkrývaly, idey krásy důvtipem svým objasniti před sebe nevzal. Co teď od něho co krásovědce máme, málo jest, ale ducha jeho ne ovšem nehodno Škoda také, že nešťastný J. J. Rousseau, myslitel novověký sice, ale hluboce skoumavý a hlubokocitný, vzácná svá rozjímání o hudbě nerozšířil ke vzdělání celé ovšem krásovědy. On by jistě lépe jí byl posloužil, nežli všickni ti vtipní Voltairové, Helvetiové, Diderotové a stoupenci jich pospolu.

Kritika tedy francouzská vůbec, od rozhlášeného Ludvíkova věku až po Napoleonův, nenabyla bytné proměny. Pravidla nedůvodná, ať nedím libovolná i směšná, vázala krutovládně a dlouho každou krásoumu, zvláště ale básnictví, jemuž ani Batteux, ani Marmontel, ani Laharpe, ani který z novějších jako Dubois-Fontanelle a Lemercier uvolniti buď neuměli, buď i sami nechtěli. Ostrovtipného Merciera horlení nebylo mocné vyvrátiti všeobecných předsudkův.*) Což tím divnější, že ostatní krásoumy předce, ana bezpochyby nucenost ta příkreji a vidoměji na ně naléhala, nejen samy v sobě, jako hudba Gluckem a Cherubinim,

*) Mercier znal nedostatky a neřády francouzské kritiky. Důtklivá ale pravá jsou slova jeho ve vyobrazení Pařížanův: O comme tout devient facile et naturel! Ce qui enflammait l' imagination de nos ayeux mélancoliques, est à peine un sujet de plaisanterie. Ces idées sublimes, qui avaient égaré de têtes ardentes, qui leur avaient inspiré ce fanatisme opiniâtre qui tient à de fortes pensées, et qui fait peut-être les grands hommes, ne paraissent plus que sur un stérile papier, où elles sont jugées, non sur leur degré d'élevation et de force, mais sur l'expression qui les habille et les décore. M. de Laharpe vous dira que Milton, Dante, Shakespeare etc. sont des écrivains monstrueux. Il est vrai que M. l'Académicien est éloigné de cette monstruosité. Ce beau même qui, comme une statue inanimée et polie, n'avait parlé qu' à l' âme, ne semble plus qu' une image intellectuelle, faite pour les rêveries des philosophes. Mais le joli est venu à son tour; le joli a touché tous les sens, le joli est toujours charmant, jusques dans ses caprices. — Un couplet de chanson, un vaudeville, un madrigal, un petit conte, tienneut tous les esprits attentifs; bons ou mauvais, on rit toujours, parceque le joli est le père de la joie, et qu'il mérite la couronne, lorsque l' homme, vendu a lui-même et dépouillé de sa robe ose avouer ses goûts, ses caprices, et paraitre ce qu'il est. —

malířství pak výtečným umělcem Davidem šťastně obnovena, nýbrž i obzvláštní zákonové jich od umělcův a učencův se mnohou jemností zpytováni byli.

Něco lepší cestu ku krásovědě filosofické nastoupili byli ve předešlém ještě století Levesque de Pouilly a Hemsterhuis, rozjímajíce povahy a přirození rozkoše a snahy lidské vůbec. Ale cesty této po nich více nedbáno. Aspoň ti, kteří později o předmětech krásy psali, jako Seran de la Tour, Barthez, Bonstetten a Droz, krásovědy u národu svého dále nešinuli. Jednotlivých jemných pozorování arci odepříti se jim nedá; ale tyto tak jsou posuté vrstvami povrchních bezdůvodných a při tom často uměle vylíčených myšlének, že se dychtícímu po pravdě čtenáři při nich až na nejvýš stýskati musí. Lépe, ač ne ovšem, spokojí ho umělečtí kritikové z téhož věku, jako Millin, Em. David, Leuliette, Landon, se společníky svými, pak Ginguené, Grétry, Castil-Blaze a j.

Teprv nedávno vrženi jsou základové pravější krásovědy ve Francii skrze paní Staël. Tato památná paní, jejížto jasný zřetel, kamkoli se obrátil, pronikal všude do samé bytnosti věcí, zůstavila národu svému, ačkoli nepoznaná od něho za živa ve vší ceně své, mnohorodá semena pravdy neliché. V ní, jako v jasném zrcadle, vyrážel se veškeren výtečný duch nynějšího věku, zůstaviv ji však prázdnou rozličných svých zámotův. Obšírná známost literatury všelikých národův evropejských postavila ji výše nad krajany její i v soudech krásovědných. Francouzové, nechuť majíce ke všemu, což oblíbené jejich soustavě nelahodí, potýkají se dosavad se zásadami jejími. I jest naděje, mnohými nejnovějšími úkazy stvrzená, že jak pravda těchto zásad vniterná, tak i velikomocný vliv nynějších i ve Francii oblíbených anglických básníkův, ježto dosavadní sudbě jejich zpříma naproti se staví, provalí posléze onu starou ouzkou zeď kritiky francouzské a spůsobí živé pravdě volnější v té krajině průchod.

III. V Anglii.

Angličan svobodný nedal se nijakou samovládou vázati; pročež také, ač to krokem nenáhlým, dále pronikl nežli Francouz, jak ve filosofii vůbec, tak i ve krásovědě. Počátkové arci zde, jako i jinde, byli velmi chudí a chatrní. V divném odporu s národním duchem

poetickým, chovaným ode starodávných časův zvláště u Škotův a Kymrův, nacházel se rozum, kdykoli naučně o básnictví souditi měl. Ono považováno vždy jen z ohledu na užitek; a chtělli se kdo přesvědčiti o tomto, ukázáno mu na Aesopové bájky a na jalové allegorie, jimiž tehdáž přeplněna byla každá literatura. Až po XVII. století nepochyboval tuším o tomto domnění nikdo. Nýbrž i když již Shakespearové a Miltonové byli orlovým genia letem vznesli se do výší nesmrtelnosti, když svrchovaná u nich krása mocně rozplameňovala každé jemného Britana srdce: kritikové vážili jich sobě vždy jen potud, pokud je uznávali za učitelkyně ctnosti, či raději za mravní kázně, básnickými průpovědmi a bájemi ozdobené. Než beze všeho užitku pro krásovědu nebyla přece onano geniální díla národní: podávalať zajisté národu skoumavému příkladní pravidla krásy, jichžto jemné zpytování naposledy nemohlo nevoditi ku pravější a svobodnější kritice. A za tou příčinou také stalo se, že všickni téměř krásovědci angličtí a škotští dušeslovně jsou pokračovali.

První, kdo nejen Angličany, ale celou Europu rozumně filosofovati naučil, byl důmyslný Bacon, kancléř anglický, s počátku XVII. století. Ačkoli sice on neobíral se zvláště s naukou naší, oko však jeho pronikalo hluboce do bytnosti krásy a umění, jak toho mnohými místy spisův svých dosvědčil.*) Škoda, že výborné

*) Nemohu nevložiti sem památná jeho slova ve čtvrté knize »De augmentis scientiarum« (o rozmáhání nauk), ana obsahují v sobě klíč ku krásovědě veškeré. »Poësis narrativa, praví, a fundamento prorsus nobili excitata videtur, quod ad dignitatem humanae naturae inprimis spectat. Cum enim mundus sensibilis sit anima rationali dignitate inferior, videtur poësis haec humanae naturae largiri, quae historia denegat, atque animo umbris rerum utcumque satisfacere, cum solida haberi non possint. Si quis enim rem acutius introspiciat, firmum ex poësi sumitur argumentum, magnitudinem rerum magis illustrem, ordinem magis perfectum et varietatem magis pulchram animae humanae complacere, quam in natura ipsa, post lapsum, reperire ullo modo possit. Quapropter cum res gestae et eventus, qui verae historiae subjiciuntur, non sint ejus amplitudinis, in qua anima humana sibi satisfaciat, praesto est poësis, quae facta magis heroica confingat. Cum historia vera successus rerum minime pro meritis virtutum et scelerum narret, corrigit eam poësis, et exitus et fortunas secundum merita et ex lege Nemeseos exhibet. Cum historia vera, obvia rerum satietate et similitudine animae humanae fastidio sit, reficit eam poësis, inexspectata et varia et vicissitudinum plena canens. Adeo ut poësis ista non solum ad delectationem, sed etiam ad animi magnitudinem et ad mores conferat. Quare et merito etiam divinitatis cujuspiam particeps

símě jím rozsáté neslo tak pozdě ovoce. Nebo vyjma Drydena, kterého pro střídmé zásluhy nazývají otcem anglické kritiky, nevznesl se přes sto let po něm nikdo ke zpytování zákonnosti krásy, až opět za věku královny Anny, Addison a Shaftesbury, každý svým způsobem, začali filosofovati o kráse a umění. Addison,[1]) spisovatel a kritik ovšem vzácný, sepsal obšírnější pojednání o rozkošech obraznosti, podlé mínění mého sice pěkněji nežli důkladněji: an, což konavě jináče velmi chvalné jest, zakládal původ krásy skumně také jen na vůli boží. Nejvíce po šlépějích jeho šel Akenside ve své básni o témže předmětu; a mnoho-

videri possit, quia animum erigit et in sublime rapit: rerum simulacra ad animi desideria accomodando, non animum rebus, (quod ratio facit et historia), submittendo.« —

[1]) Mezi Angličany byl Addison první, jenž o předmětech estetických filosofoval v 6. dílu Spectatora; on je rozděluje v tři klassy: pěknost, velikost a novost. Jeho zkoumání jde příliš hluboko, praví Blair, ale pěkné jest a příjemné; i dobyl sobě zásluhy té, že první otevřel cestu, předtím nešlapanou.

(Každodenníček str. 22.)

Addissonovo pojednání: On the pleasures of the Imagination, raději pěkněji nežli důvodněji psané se mně zdá, ačkoli vždy velmi chvalné, ano to první jest okus ve předmětech těchto. — Proč to, což veliké, nové a krásné jest, se duchu našemu líbí, spisovatel neví, protože nám ani přirozená povaha ideí, ani bytnost duše lidské známa není. Záměrní ale toho příčiny (final causes) počítá; abychom, rozkoš majíce v patření na velikost, tím k rozjímání povah Božských uvedeni byli; abychom po známosti nových věcí a přirozenosti vůbec toužili; aby se každé pokolení rozplozovalo; aby nám stvořenost příjemnější a veselejší byla. Proto učinil Bůh, že se nám líbiti musejí. My tedy jako okouzlený v románích dobrodruh ve sladké omámenosti bloudíme: onen, pokud tajemná kouzla trvají, vidí krásné hrady, háje, louky, slyší ptáků prozpěvování a šepty milovného potůčku; ale, pominouli ona, mizí divadlo vyčarované a zoufalý rytíř vidí sebe na suchopáru neúrodném a v pošti osamělé. Jaké by zajisté nám přicházelo stvoření, kdyby všecky barvy zmizely a všecka měňavost světla i stínu? Díla přirozenosti a umělectví tím se více líbí, čím sobě více vespolek podobají.

(Každodenníček. Autob. str. 27.)

slavený Pope, ač jeho nepřítel, nedělil se vlastně od něho, leč jakýmsi hledáním ozdobnosti a velikomluvnosti.

Lord Shaftesbury, muž ušlechtilé a hluboké mysli, našed u milovaného Platona svého idey výtečné o životu a vážných záležitostech jeho, snažil se umístiti je v soustavě řídících nás podnětův duchovních. Postaviť se naproti panujícímu valně u souvěkých svých duchu lehkosti, smyslnosti a povrchnosti; a když tu krásy obyčejně hledáno jen ve smyslném požívání, rozkoše jen v tělesné lahodnosti, on zabrav se do sebe sám, učil, že pravá krása jest jen v duchu, aniž může vlastně smyslem, čili zvířecí člověka částkou, pojímána býti. Formy libé, nemající nijakého znatného potahu na duchovní záležitosti, pravil míti jen stín krásy, nad nějž mysl šlechetná vyniká k samému pramenu jejímu, tam kde se zakládá život bytostí rozumných. I vyznati se musí, že Shaftesbury jemně pronikl až k samému tomu pramenu krásy: ale v tom chybil, že dostav se k němu, zůstal tam státi, aniž ohlédal se zpět, aby viděl, kam se jeho tok obrací. Bylby zajisté tudíž poznal, že ačkoli jeden a tentýž jest i dobra i krásy v duchu pramen, oborové však, do kterých se oboje vlévají, velmi jsou rozdílní. Shaftesburymu krásou byla ctnost a blahoduší; v čemž arci potud pravdu má, že právě jemný krásocit vždy také se blahodušim spojený bývá, a jen ušlechtilé srdce každou krásu cele pocitovati schopno. Ale v oboru dobra mravního panuje přísná určitost a nutnost rozumu, v oboru pak krásy volnost bezvýminečná celého ducha našeho; což je od sebe vespolek bytně dělí. Hutcheson, učitel vážný, snažil se zásady Shaftesburyho soustavně a vědecky vyložiti, ačkoli bez pěkné jemnosti původa jejich.

Bezpochyby přílišnou stranností soustavy této pobuzený slovútný řečník Edm. Burke, ještě za svého mládí na protivnou stranu co nejdále se postaviv, dovozovati začal právě onomu naopak, že vznešenost a krása mají vlastně svůj základ jen ve smyslnosti a v popudech tělesných, onano sice v popudu k zachování sebe samého, tato ale v popudu k obcování pospolitému. I ačkoli přirozeným sobě jemným smyslem nemohl zablouditi tak dalece jako někdy pověstný Nifo, nýbrž vyvedl i nemálo výborných pozorování poprvé na světlo: nemohl se přece také uchrániti, aby nepomísil vznešenosti s pouhou toliko hrůzou, krásy pak s lahodností.

Pravější ku krásovědě cestu nastoupil po něm H. Home Lord Kaimes. Tento zasloužilý spisovatel dal se nejprv do

duševědného zpytování citu, vášní a hnutí duchovních, vyjasňujíc vše příklady z básníkův; potom ohlédal všeliké spůsoby krásy a některá umění jemně a rozsoudně. Záměr jeho byl, ukázati světleji nežli dotud ukázáno bylo, že všecka zákonnost krásocitu a všecka pravidla pravé kritiky založeny jsou ve přírodě ducha lidského; pročež i kritika nespoléhající leč na příkladu starých a na umluvitosti, jako francouzská, že musí býti nedůkladná. Touto šťastnou myšlenkou, ačkoli Home jí sám první nepojal, dán přece základ lepšího krásovědného učení pro budoucnost. Jen toho litovati jest, že Home, chtěje vhod učiniti spis svůj i čtenářům štítícím se odtaženého myšlení, dotekl mnohých vážných pravd jen běžně, že nevstoupil dosti hluboko do duše, a všeobecné zásady krásochuti, ježto by ve předu státi měly, připojil jen na spůsob přídavku ku konci; i nebyloť mu již tím samým lze dosíci vědecké důkladnosti.

Chvalného připomenutí mezi krásovědci anglickými téhož věku zasluhují také učený J. Spence, který zakládal krásu dosti bystře na čtyrech základech, výrazu a milostnosti, barvy a tvaru; W. Hogarth, slovútný malíř, jenž ji dvojí čárou, vlnivou totiž a svíjenou, vyměřiti chtěl; D. Hume, slavný dějepisec a filosof, jemuž ale, jakož i A. Smithovi, čistá ozdobnost byla nadevšecko; pak Harris, Cooper, Donaldson, Stedman, Webb a zvláště Beattie a Gerard, jimžto ne tak vědecká důkladnost, jako jemný a bystrý soud ujišťuje vždy čestné místo mezi krásovědci národu tohoto.

Hlava všech kritikův tehdáž byl učený a ostrovtipný Sam. Johnsohn, který vlády své za živa mocně užíval, a i ještě posavad u krajanův svých neztratil. Jeho celé snažení byla všemožná slohu výtečnost a jakási bystrota myšlení, kterou viděti jest ve všech jeho spisech; oučel krásoumy vůbec byla jemu, jak pravíval, užitečná rozkoš, kteréž ale tisícery nekrásné a nebásnické věci ještě u větší míře podati nám mohou. Ohnivých citův, svobodné smělé fantasie, kdež nebylo mravních průpovědí, ani vystát nemohl, a v posměch je dával všudy. Divno, že Shakespeare požíval u něho toliké ještě vážnosti; ale toho tuším základní důvodové byli, nejprv, že přes století u národu svého vždy stejně oblíbeným zůstával, ježto století bývá obyčejná prý pravé ceny spisovatelův průba; potom že plný jest naučení konavých (full with practical axioms and domestic wisdom — from his works may be collected a system of civil and oeconomical prudence). Že kritika taková aspoň ne-

méně škody nežli prospěchu přináší, netřeba mi mnohým dokazovati. Sokové Johnsonovi, jichž náčelník byl P. Stockdale, nevrovnali se jemu ve schopnostech; a znamenitý Hugh Blair podlé něho poctěnu býti se spokojil.

Ku konci minulého století vzniklá veřejná hádka, zdali to, co se vůbec malířským (picturesque) jmenuje, ode krásy v užším smyslu rozdílno, čili nic, nepřinesla téměř nijakého nauce naší užitku. Nemýlímeli se, měla ona příčinu ve zdělání ušlechtilého zahradnictví, a ve vážnosti nedostatečných zásad Burkových; nebo jisté krásy přirozených a zahradnických poloh nedají se z oněch zásad vysvětliti. Musilať tedy hádka ta již ve svém předmětu nedůkladnou býti. Původ její byl Uv. Price; odporník jeho zvláště R. P. Knight, divně zmatený skeptik ve krásovědě, jemuž aspoň nemáme zač děkovati.

Psali také nověji o předmětech krásy Thomson, Arthur, Dugald Steward, Harpur, Alison a jiní, ale krásovědy vlastně ani neobnovili, ani bytně dále nepošinuli. Angličané zvláště váží sobě spisu Alisonova, jímž on tajemnici krásovědy objasniti chtěl: ale muž tento nenejemný vine se potemně a nejistě ustavičně okolo jejího Nejsvětějšího, nemoha doň přece nikdy prohlednouti. Jakým pak štěstím Barrett po něm k témuž cíli zaměřil, mně potud neznámo; jakož ani prospěch, kterým Prince Hoare, po Barrym, Reynoldsu a Fuselim, o výklad zákonností krásoumy výtvarné se pokusil.

A však jižtě drahně let, co Angličané, zanešení jinými záležitostmi, a mnějíce snad dostatečně vyskoumané míti, cokoli se o kráse a umění věděti může, všecko již další v této třídě usilování, jak se zdá, jiným národům, zvláště Němcům, pozůstavili. Jen mocný duch nynějších genialních básníkův Anglie, Byrona i Valtra Scotta, a příklad novější kritiky německé, která počala sobě od nedávna cestu k ostrovanům těm klestiti, dávají nám naději, že i v Anglii krásověda nabude brzy nového života.

IV. V Němcích.

U Němcův krásověda v ustavičném zápasení a tříbení počata i vzdělána; než právě toto tříbení, a skoumavý, z něhož plynulo, duch národu byli příčinou, že soustava nauky této u nich, nejsouc vtísněna do jistých mezí nepřestupných, dospěla ke mnohem

větší zralosti a dokonalosti, nežli ve kterékoli jiné krajině. Boj ten počal již za věku Gottschedova, neslavné paměti; kdežto ale strana švejcarská, za úsilím Bodmera i Breitingera, dobročinné měla následky. A však Němci následovali tehdáž vůbec kritiky cizozemské velmi jalově; od níž je všecko přílišné horlení Klopstokovo, jakož i zásluhy Lessingovy a Göthovy jen později odvesti mohly.

Za otce krásovědy drží se u Němcův A. G. Baumgarten, poněvadž ji v polovici minulého století pode jmenem aesthetiky, čili nauky o čitelnosti*), první soustavně přednášeti začal; zásluha chatrnější, byloli mu s pravdou chybiti se v zásadách. Následovav učení školy Wolfovy, která stanovila dokonalost vůbec za nejvyšší filosofie pravidlo, Baumgarten nacházel ji také ve kráse, a tato byla jemu tedy tolik, co dokonalost smyslně čili v čitelnosti poznaná. Dokonalost ale věci některé, jakož on ji vykládá, jestiť shodnost jednotlivostí jejích s ponětím; ta pak může ne v čitelnosti, která vždy změnná jest, alebrž jen v rozumu, jenž jest původní jednota poznávajicnosti, staviti se dostatečně a jasně. Jestliže tedy ponětí nesídlí v čitelnosti, nemůže ani dokonalost čitelností poznána býti. Což on předvídaje, jmenoval poznání krásy zatmělým, a mělby byl je raději zmatečným nazvati; neb takové to jest. Ano i vezmeli se dokonalost v jiném smyslu, jakožto přiměřenost k záměrům, naměteno již dávno, že ku př. břitkost meče (jeho dokonalost), čitelností (rány) poznaná, nepodává jemu proto krásy. A nezpomínajíc toho, že podlé zásad Baumgartnových ideální krásy ani není, ony ještě podrobují krásovědu logice, kteráž ani sama sobě dorozuměti nemůže.

Mnohem více povinovánotě potomstvo výtečnému J. Winkelmannovi, který obětoval život svůj rozšíření jemnější známosti krásoumy a lepější chuti. Winkelmann byl Řek citem i duchem svým; nikdo před ním tak hluboce nevnikl do tajemství umělcův řeckých. Může se říci, že on a Home, v téže času, ale cestou

*) Slovo *αἰσθητική* znamená vlastně jen nauku o čitelnosti (smyslu); nic méně a nic více. Baumgarten zakládaje krásu cele na čitelnosti, mohl nauku o kráse důsledně arci nazvati aesthetikou. Kdo ale se zásadami jeho se nesrovnává, může jen velmi nevlastně slova toho užívati, poněvadž na znaku lichém založeno jest. Proč Němci zanedbali slova *καλλιλογία*, které nejen věci přiměřenější, ale již i od nejstaršího jich krásozpytce Aug. Vogela léta 1601 užíváno jest? U nás u Slovanův netřeba slova aesthetiky, ježto my můžeme míti jasnější a lepší název krásovědy ve vlastní řeči své.

rozdílnou, udělili nového ducha krásovědě, jakož i Mengs, jeho přítel, šinul s ním krásoumu v Římě znova na pravou cestu. Přísně vědecky sice tito muži nepokračovali; ale neprchá li volná krása přede vší přísností? Winkelmann přidržel se také, co do zásad, Baumgartna, či raději Wolfa. Než kolikráte vykročily výpovědi jeho citu i ostrovtipu z oboru, kterou jemu zásady ty nedostatečné vykazovaly!

Národu svému neméně památný jest posavad G. E. Lessing, jakožto původce lepší kritiky, an osvojil sobě soudně a ostromyslně Aristotelovy a Diderotovy zásady o nápodobení přírody. Vedle něho čestně stojí M. Mendelsohn a J. G. Sulzer. Onen rozumoval o krásocitu nenezdárně, tento, dle mého vědomí, byl první, kdo ač ne soustavně, učil obšírněji vše, co ku krásovědě a ku krásouměnáleží; i ačkoli zásady jeho, z drahné částky podlé Baumgartna položené, neodolaly časům, umělecká však poznamenání zůstávají vždy u vážnosti.

Mezi mnohými, kteří potom psali o předmětech krásovědy, zasluhují Engel, Eberhard, Moritz, Flögel, Heydenreich, dva Dalbergové, později pak Zschokke, Pörschke a Ramdohr čestné paměti. Nedostatečnost dosavadních zásad brzy od nich uznána: hledáno tedy prawdy všelijakými cestami, zvláště ale duševědně, v čemž již od Angličanův příklad podán byl; vynášeny pak jako na zkoušku zásady tu jímavé přírodnosti, tu citelnosti, tu mravnosti, avšak beze značného prospěchu krásovědy; až naposledy zdálo se,jako by filosofie krásy tím dále uprchala, čím snažněji byla hledána.

Té doby povstal Immanuel Kant se svou kritikou soudnosti, a založil ovšem nový věk ve krásovědě. Ne že by tento nejzasloužilejší věku svého filosof byl již odkryl tajemství krásy, aneb i dovršil krásovědné skoumání: ale že takořka první s právě vědeckou důmyslností a ostražitostí nastoupil k němu cestu. Vše co ze stanoviště čistého rozumu, na kteréž se Kant byl postavil, o kráse dověděti se dalo, přednášeno od něho s velikou určitostí a důkladností: ale stanoviště to samo, že by ve krásovědě právé bylo, nelze připustiti, anby proti tomu svědčil i sám příklad Kantův, i výpadek jeho rozumování. On učil, že soudem krásocitu nepoznává se jakost nějaká předmětu, alebrž jen záměrnost jeho formy k volnému rozehrání mocí duchovních; že zalíbení krásocitné odtud pocházející nezávislé jest od jestoty předmětův, pročež ani že nijaké materialní jímání, nijaké smyslné půvaby nemají podkládati

se jemu za určující důvod. Určil tedy krásu přemyslně, ve shodné hře rozumu a obraznosti: čímž ji také za povšechně platnou, ač od ponětí nezávislou, vyhlásiti mohl. Ale Kant, jak se zdá, nepoznal, aneb aspoň nešetřil ondho zvláštního významu krásy vůbec pro každého čistě člověckého ducha, za kterýmž ona vyplňuje bezprostředně původní jakousi a bezvýminečnou, ač jen podmětní, snahu jeho beze všeho potahu na různé člověka moci, aniž pak pod výminkami zákonův samých toliko působností výstředních. Pročež ačkoli pojednání jeho, patříce na ně ze stanoviště jeho vlastního, jest arci znamenité, a podrží vždy cenu svou jakožto přemyslné skoumání krásy: nemohlo však, nevyměřivši krásocitu, dosti učiniti ani umělcům, ani krásocitným pozorovatelům. A jím sice pozornost filosofův i nefilosofův byla na krásovědu mocněji než čím jiným pobuzena v posledních desíti létech minulého století: ale již na počátku přítomného počato je zanedbávati, a tu i hned literatura německá přeplněna byla množstvím rozmanitých soustav a domnění nádenních. Památnější následovníci Kantovi ve krásovědě, kteří s částky také některé nedostatky vůdce svého vynahraditi se usilovali, byli Bendavid, Heusinger, Michaelis, Delbrück, Krug, Kiesewetter a jiní.

K vyjasnění však a ke zdokonalení krásocitu i ducha uměleckého v Němcích, mnohem oučinněji nežli tito všickni, pomáhali tři mužové, Herder, Schiller a Göthe, jakové pořádku počítají národové, jež ale, spolu s Wielandem a Richterem, malé město Vímarské v lůně svém po mnohá chovalo léta.

J. B. Herder, tento duch všeobsáhlý, přítomný měl sobě celý svět, bylý i jsoucí, hmotný i duchovní; ostrému zraku jeho zjevila se každá pravda, jemné duši odkryla se krása každá; všeliké pole vědomostí lidských jím zourodněno, a čerstvé símě pučilo se bujně, kamkoli ho uvrhla síla jeho. Duch čistého člověčenství zdál se spočívati na něm jako na svatém knězi svém, a mluviti z něho i ve krásovědě. On byl nejmocnější Kantovy kritiky odpůrce: nebo duch jeho epický a všeobsahující, nemohl vystáti oné strannosti ve filosofii kritické, kterouž teď zanešený viděl celý národ svůj; pročež i naproti Kantovi ne sice tak přísně a soustavně, jako raději živě a důvtipně mysliv učil.

Za to filosofie kritická velikou našla podporu skrze F. Schillera, výtečného jak básníka tak i myslitele. Tento zvláště snažil se vyjasniti, zjemniti a rozšířiti zásady Kantovy ve krásovědě. Ale jak nevhodné a nedostatečné tyto zásady jsou, může ukázati samo

to Schillerovo snažení. U něho jistě jak rozum tak i krásocit byli na neobyčejném stupni vzdělanosti; on měl dar jasného představování, který vždy, zvláště ale v protisadách, vítěznou mocí se jevil. A však veškeren ten jeho důmysl, všecka ta pronikavost jeho zraku duchovního, všecka ta hlubokost, do kteréž se skoumáním svým závoditi uměl, nedaly mu přece spatřiti posledního uhelního kamene, na kterém spoléhati má celá krásovědná soustava; aspoň nám jí, přeskorou smrtí uchvácen byv, nepozůstavil nikdež dostatečně vyložené podlé vlastní vůle své.*)

*) Potřebí soud tento snad přísný ospravedlniti. Hlavní Schillerova pojednání jsou: »o milostnosti a důstojnosti«; »o pokrásném vychování člověka«; »o naivném a sentimentálním básnění«. V každém nacházejí se pamatní, ne tak omylové, jako raději nedostatkové. V pojednání prvním dovodiv Schiller, že krása tím povstává, když rozum slučuje idey své s úkazem předmětným podmětnou jakousi nutností, praví posléze (díl II., str. 241): »Was für eine Idee das nun sei, die die Vernunft in das Schöne hineinträgt, und durch welche objective Eigenschaft der schöne Gegenstand fähig sei, dieser Idee zum Symbol zu dienen, diess ist eine viel zu wichtige Frage, — deren Erörterung ich auf eine Analytik des Schönen verspare.« Ale analytiky této nám potom nepodáno; kdežto předce na důkazu nejen slučování tohoto, ale na jasném důkazu duševné nutnosti jeho všecko tak záleží, že bez něho stanoviště rozumu čistého ve krásovědě vždy zůstává nedůvodné a libovolné. Jak ale toto sjednotiti se dá s tím, co Schiller jinde (díl III, 147) praví: »So nothwendig es ist, dass das Gefühl im Gebiet der Vernunft nichts entscheide, eben so nothwendig ist es, dass die Vernunft im Gebiet des Gefühls sich nichts zu bestimmen anmasse« — to uhodnouti ne tak snadno jest.

V pojednání o pokrásném vychování člověka rozštěpuje se bytnost člověka v jeho rozumnost a tělesnost co nejostřeji, a každé se připisuje zvláštní popud, oné popud formy (Formtrieb), této popud hmotu (Stofftrieb), kteří stojí tak sporně sobě naproti, že i vespolek se zrušují. Spojení obou popudův nazývá se popudem hravosti (Spieltrieb), a předmět tohoto jest prý krása. Ale bytí tohoto spojení přijímá Schiller za skutek, od rozumu prý z nadsmyslných příčin požádaný, nejen neukázav jeho možnosti, alebrž ukázav naopak jeho nemožnost. Pročež i důsledně uznává, »že možnost krásy jest nepochopitelna rozumu« — cestou totižto, kterouž on byl nastoupil; kdyby to zajisté ovšem pravdou bylo, nemohlibychom již ani krásovědy míti, jejížto předce první povinnost jest, ukázati možnost krásy vůbec, a tudíž i možnost její zvláštní zákonnosti. Ostatně duševědný rozbor mnoha krásovědných pravd dává tomuto pojednání znamenitou cenu. Chyba jen v tom, že spisovatel dal se tu pořád do rozboru, neohlédav dříve původního jestotného souboru dostatečně. Z jednoty dá se snadněji pochopiti mnohost, nežli ze mnohosti jednota.

V pojednání »o naivném a sentimentálním básnění« zrůzniv Schiller oba tyto druhy básní od sebe opět co nejostřeji, praví (II. str. 61): »Dieses sind die zwei einzig möglichen Arten, wie sich überhaupt der poëtische

J. W. Göthe, mocný a mnohotvárný genius, řídí a spravuje krásochuť a veškeren téměř duchovní život národu svého již ode padesáti let. On to byl, jenž ponuknutý z počátku zvláště Shakespearem a Herderem, dopomohl konečně k odvržení vazeb kritiky francouzské; on vedl krajany své vlivem genialních svých básní přes divomocné proudění k měkoučké rozčilenosti, pak k ideálům života krásoumného, a zase ku pojímání a následování krásochuti všech věkův a národův: tak že způsobiv u nich výborných úkazův aspoň neméně nežli křehkostí, dokonal tím, že je sprostil jednostrannosti. Soudové jeho o bytnosti a zákonech krásoumy jsou také právě geniální. Nicméně Göthe ve krásovědě učinil sebe přepamátným ne tak tím co učil sám, jako raději čemu příčinu podal.

Jeden z nejvážnějších následkův jeho působnosti byl spolek náčelních jeho ctitelův, zaměřujících obnovení takořka celé krásovědy a krásoumy; mezi nimiž oba bratří Schlegelové, pak za rána zemřelý Novalis (Hardenberg) a L. Tieck se zvláště vyznamenali. Poznavše tito, kterak jejich krajané navykli potud ve krásoumě po všem jiném více nežli po kráse se ptáti, počali tudíž opírati se mocně tomu nezřízenému dychtění jich a usilovali ve všem téměř naopak. Že pak nová tehdáž filosofie Schellingova svou důvtipností, rozsažností a svobodou záměrům jich lépe nežli která jiná lahodila: počali podlé zásad jejích přednášeti celou také krásovědu v rouše, které s Plotinovým ve starožitnosti nemalou mělo podobnost. Názor absolutnosti, čili věčné nerozdílnosti ducha i přírody, podmětu i předmětnosti, jest podlé filosofie této pramenem všeho náboženství, vědomí a umění. V nauce a umění jeví prý se tvorná síla absolutnosti stejně, kromě že obraznost konstruuje v onom povšechnosti, v tomto pak jednotlivosti. Umění pak jest ideálův z absolutnosti pojatých vypodobení skrze tvornou

---

Genius äussern kann. Sie sind, wie man sieht, äusserst von einander verschieden, aber es gibt einen höheren Begriff, der sie beide unter sich fasst, und es darf nicht befremden, wenn dieser Begriff mit der Idee der Menschheit in eins zusammentrifft. Es ist hier der Ort nicht, diesen Gedanken, den nur eine eigene Ausführung in sein volles Licht setzen kann, weiter zu verfolgen.« A přece toto, jakožto pravý klíč ke všemu ostatnímu, bylo přede vším potřebné. Viděti tedy, že Schiller podlé způsobu filosofie kritické vůbec, krásu jen po stranách skoumal, an rozum čistý původně přírodou svou rozborný jsa, jen v částečných povšechnostech se jeví; že ale krása sama v sobě, jsouc tatáž a nedílná všudy, cestou kritické filosofie aspoň posavad ještě nedala se vyskoumati. —

ducha moc. Dle toho tedy arci jak krásoumy, tak i nauky, nepojímají zákonův a předmětův svých nikoli ze zevnějška čili ze samé předmětnosti, ale čerpají je toliko z moci duchovní či z absolutnosti. A však přísněji to berouce, podlé soustavy této již nelze nalezti ani bytného a nutného rozdílu mezi myšlením a bájením, mezi učením, uměním a náboženstvím: což vésti musí k nesčíslným zmateninám, a tak posléze k záhubě všech nauk a umění. A ve krásovědě zvláště, cokoli uměleckého jest, musí již tím samým krásno býti, ana krása jen skrze umění možna.

Ačkoli tedy duch nové této nauky připudil mnohé učence, mezi nimiž předně Ast a Görres, pak i Wagner, Bachmann a Eschenmayer, k divným zámeznostem, tak že již ve hláholných výpověděch musely konečnost i nekonečnost a nebe i země přispívati divnou směsicí k výkladu krásovědy: nedají se mu však také zásluhy odepříti. Z těchto největší byla ta, že krásovědě tou revolucí teprv dokonale uvolněno. Zámeznosti ty, jako nějaká horečka, nemohly se dlouho udržeti: ale zaplativše daň svou pravdě, po utišení hluku toho postoupily rozšířené po sobě divadlo dozornějšímu skoumání.

Větší částka stoupencův této nové školy vrhla se tudíž, pod návodem Tiecka, F. Schlegela, A. Müllera i Z. Wernera, do nábožné mystiky. Jen hluboký význam duševní, jen touha neskonalá, jen tajemný duch lásky a víry, jen ztotožnění se s božstvím pokládáno krásoumě za oučel a bytnost. Tudíž pořád plýtváno tajemnosti plnými city, staroasiatskými mysteriemi a staroněmeckou srdečností; a hlásáno, jakoby teprv nastával věk pravé poesie a pravého života. K dokonalejšímu osvojení sobě tohoto života sbíráni horlivě všickni ostatkové staroněmeckého básnictví a malířství, v čemž sobě největších zásluh získali Görres, Grimm, Hagen, Büsching, Docen a j. A nejen básníci postavili je sobě na vzor, ale i malířům zalíbilo se hledati především onoho ducha, který nacházeli zvláště v obrazech starého chrámu Kolínského, a pod návodem Corneliusa i Overbeka vzniká nyní u Němcův v Římě nová škola malířská, jejížto předmět není krása, ale mystické jakési významy. Divné usilování, nadobyti sobě zvláštního stranného způsobu citelnosti! Vždyt pak jen to, co plyne z ducha samovolně a mocně, nikoli pak co se duchu schválně přiloží, může míti nelichý jadrný život! Göthe sám, jehož noví tito dobrozvěstové měli za praotce svého, proti usilování jejich důkladně se prohlásil.

August Vilém Schlegel přepamátný jest mezi kritiky národu svého, již i proto, že pravdy od něho přednášené klestí sobě cestu i do Anglie, do Francie a Italie. Jemnému jeho soudu nemožné bylo zámezné blouznění mnoha jeho společníkův; rozšířená jeho literatury a krásoumy známost ochránila ho před jednostranností. Sudba krásy vůbec nabyla jím pravého života. Jen ale onen rozdíl jeho tak ostrý mezi antickým a romantickým uměním, jenž se nyní po celé téměř Europě rozléhá, nezdá se mi ani filosoficky ani dějinně pravým a příměrným býti. Aspoň potřebí bylo vyvinouti nejprv bytnost jednotné té krásoumy, která spolehá na bytnosti člověka vůbec, nežli se podřízení její druhové dali ohlédati o sobě. Neboť jako člověčenství samo jen jedno a totéž jest, tak i poesie jeho jedna, jakkoli rozmanitě se vyskytá u všelikých národův a věkův. I k antickému či romantickému básnictví náležejí staroasiatské a staroslovanské poesie?

Ctihodný Clodius zamyslil sobě vystaviti z přemyslu celou soustavu poetiky: myšlénka smělá i chvalitebná, třebať se i nemohla podařiti. Jeho zásadní chyba v tom vězí, že on středek veškeré skutečné bytnosti člověka stavil mimo člověka samého, totižto v božství, a že zákonnost jeho vysvětloval zázrakem; čímž arci, zvláště při nucené jeho tetralogii, nic dostatečně nevysvětleno. Z tohoto lichého stanoviště mohla sice odkrýti ostrovtipnost jeho mnohé nepoznané strany zákonnosti krásy, ale pravdy ovšem dosíci nemohla.

I Solger platonský zasluhuje čestné paměti mezi předními krásovědci; muž jemných citův, a nevšedního důmyslu. Jeho úvaha rozličných krásovědných zásad jest úvaha ostrozrakého myslitele; a přece zavedl se sám, jakož já se domnívám, tím, že neprávě ohlédal povahy snahy duševné bezvýminečné. Postavilť se proto Solger ve zpytování krásy a umění vůbec vlastně jen na stanoviště tragičnosti, pokládaje za bytnost jejich ironii, čili zničované usilování ducha po neskončenosti, ana prý právě ve zničování tomto bezprostředně se zjevuje. Muselyť tedy zásady jeho, jakkoli hluboce položené, býti předce bytnosti krásy nepříměrné a jednostranné.

Nepozůstává mi již, než připomenouti na krátce zásluhy krásovědcův a kritikův německých novějších, neoddaných nikteré zvláštní škole. Mezi nimi znamenitě vyniká F. Bouterwek. Zřídka opravdu pojívá se tak ouzce mysli hlubokost s jemnotou srdce, rozšířená učenost se stejnou vzdělaností krásocitu, a filosofická důkladnost

s darem pěkné výstavy. Jeho spis o krásovědě, ačkoli nedostatečný, nezavodí aspoň ke bludům; jeho dějiny básnictví novějších evropejských národův může nejbezpečněji do rukou vzíti, kdokoli žádá osvojiti sobě krásovědnou literatury známost.

Jean Paul (Richter), geniální básník, geniálním také zrakem pronikl do bytnosti krásy básnické vůbec. Z ohledu tohoto příprava jeho ku krásovědě nemůže dosti vážena býti. W. Humboldt, Fries a Körner usilovali také chvalně o dorozumění se ve krásovědě; eklektický Poelitz zůstal více na povrchnosti. St. Schütze přednášel o povaze komičnosti výborné myšlenky. Zákonnost výtvarné krásoumy soudně a jemně vykládali zvláště Fernow, A. Schreiber, Seckendorf, Fiorillo, Falk; nověji Schorn a Riepenhausen. Zákonnost hudby pořídku a skrovně skoumána; největší zásluhy tu nabyli sobě Michaelis a Wendt.

Tolikerá snažení národu sama v sobě hloubavého, tolikeré půtky škol rozličných, tolikeré soustavy a domnění jedna po druhých vynášené, nemohly nebýti k velikému krásovědě užitku. Již přeskoumáno, přetřásáno a tříbeno vše; a není tuším sebe divnější krásovědné průpovědi, která by u Němcův nebyla přednášena v samém vědeckém oděvu. Pročež i rozšířeno u nich pole nauky této nekonečně, a pokladové pravdy nepomíjející, ačkoli z husta s lichým číslem smíšení, uvedeni v oběh u národa tohoto, jako nikde jinde. I budeť on, spamatovav se posléze v pouhé pravdě, první před jinými chlubiti se moci dokonalou krásovědou národní.

V. Ostatní vzdělaní evropejští národové, nezaloživše nikdy zvláštní školy krásovědné, nemohou ve krátkém přehledu tomto místněji zpomínáni býti, třebasbych já i sebe lepší jich známost měl. A však lituji, že také úsilí pokrevných nám Slovanův, Polákův a Rusův, nedostatkem obchodu a spolku literárního tajno mne zůstalo. Ačkoli sice nezdá se, žeby nucenosti, kterou kritika francouzská od věku Ludvíka XIV. po Evropě celé rozšířila, dosavade byli znikli: nicméně naditi se jest, že nyní, když jim nastal věk zvláštní ve všeobecném dějinstvu, nezůstanou po zadu také v ušlechtilé této vědomí lidského třídě. U nás Čechoslovanův, kteří v čele jich pronikli sme nejdále do srdce Europy, a hrdinstvím i uměním od dávna nemalé sobě získali slávy, o dějinách krásovědy pohříchu ještě mluviti nelze. Nás Němci, jako je Francouzi, dosavad vodili, a jen až příliš často, snad naší vlastní vinou, zavodili.

IV. Za potřebné vidělo se přidati dějinnému přehledu tomuto znamenitější literaturu krásovědy, takořka malou ale vybranou knihovnu nauky této. Sbírka ta dala by se arci lehkou prací aspoň zdesateronásobniti, kdybychom vše, co kde o kráse více psáno nežli myšleno bylo, připomenouti měli. Ale zapomenutí jest nejpřirozenější a nejspravedlivější trest spisův prázdných a jalových; ačkoli já neosobuji sobě, žebych byl již vše poznal, co kde krásovědného snad výborně psáno bylo.

1. Platonis Phaedros, Symposion, Hippias major, Jon, Philebus, de Republica, de Legibus etc. — Aristotelis Ars poetica, cum comment. G. Hermani, Lipsiae, 1802. 8. — Dionysius Longinus de Sublimi, graece et latine stud. B. Weiske, Lipsiae, 1809. 8. — Plotini Liber de Pulchritudine, cum annot. F. Creuzer, Heidelbergae, 1814. 8.

2. Nic. Franco, Dialogo, dove si ragiona delle bellezze. Casale, 1542. 4. — J. Huarte, Examen de los ingenios. Madrid. 1566. 8. — Aug. Vogel, Kallilogia, sive pulchri contemplatio, Lipsiae, 1601. 4. — J. Addison, On the pleasures of imagination, Spectator, vol. VIth. — A. Shaftesbury, Characteristics, London, 1737, 3 voll. 8. — F. Hutcheson, Inquiry into the original of our ideas of beauty and virtue, London. 1720. 8. — J. P. Crousaz, Traité du beau, Amsterdam (1714) 1724. 2 vol. 12. — J. M. André, Essai sur le beau. Paris (1741) 1763, 2 voll. 12. — C. Batteux, Les beaux-arts réduits à un même principe. Paris, 1746. 8. — C. S. Montesquieu, Essai sur le goût dans les choses de la nature et de l' art: oeuvre posthume. — D. Diderot, Traité du beau. — (J. Spence) Crito, or a dialogue on beauty, by H. Beaumont, London, 1752. 8. — W. Hogarth, Analysis of beauty, written in the wiew of fixing the fluctuating ideas of taste. London. 1753. 8. — J. P. Cooper's Letters concerning taste. London (1753) 1771. 8. — E. Burke, Inquiry into the origin of our ideas of the sublime and beautiful. London. (1757) 1767. 8. — A. Gerard, Essay on taste, London, 1758. Essay on Genius, London 1774. 8. — H. Home (Lord Kaimes) Elements of criticism, London, 1760. 3 voll. 8. — S. Bettinelli, Dell' entusiasmo delle belle arti, Milano, 1769, 8. — F. Donaldson, Elements of beauty, London, (1780) 1787. 8. — W. Stedman, Laelius and Hortensia, or thoughts on the nature and objects of taste and genius. Edinburgh, 1782, 8. — St. Arteaga, Investigaciones filosoficas sobra la bellezza ideal, considerada come

objecto de todas las artes de imitacion. Madrid. 1789. 8. — W. Thomson. An inquiry into the elementary principles of beauty in the works of nature and art, London, 1798. 4. — Uv. Price, Essays on the picturesque, London, (1774) 1810. 3 vol. 8. — R. P. Knight, An analytical inquiry into the principles of taste. London, 1805. 8. — J. Cigognara, Del bello, ragionamenti. Firenze, 1808. 4. — C. V. Bonstetten, Recherches sur la nature et les lois de l' imagination, Genève, 1807. 2 voll. 8. — P. J. Barthez, Théorie du beau dans la nature et dans les arts. Paris, 1807. 8. — Dugald Steward, Philosophical essays, Edinburgh, 1810. 4. — A. Alison, Essays on the nature and principles of taste, (1790) Edinburgh, 1811. 2 voll. 8. — B. Barrett, Pretensions to a final analysis of the nature and origin of sublimity, style, beauty, genius and taste. London, 1812, 8. — J. Droz, Etudes sur le beau dans les arts. Paris, 1815. 8. —

A. G. Baumgarten, Aesthetica. Traj. ad Viadrum, 1750 sq. 2 voll. 8. — G. F. Meier, Anfangsgründe aller schönen Wissenschaften. Halle, 1748 ff. 3 Bde. 8. — M. Mendelsohn, Briefe über die Empfindungen etc. — J. G. Sulzer, allgemeine Theorie der schönen Künste, nach alphab. Ordnung, Leipzig, 1771 ff. 4 Bde. 8. — J. A. Eberhard, Theorie der schönen Künste und Wissenschaften. Halle, 1783. 8. Id. Handbuch der Aesthetik für gebildete Leser aus allen Ständen, in Briefen. Halle, 1803 ff. 4 Bde. 8. — C. P. Moritz, über die bildende Nachahmung des Schönen. Braunschweig, 1788. 8. etc. — K. H. Heydenreich, System der Aesthetik. Leipzig, 1790. 8. — K. v. Dalberg, Grundsätze der Aesthetik, der Anwendung und künftige Entwickelung. Erfurt, 1791. 4. — H. Zschokke, Ideen zur psychologischen Aesthetik. Berlin, 1793. 8. — F. W. Ramdohr, Charis, oder über das Schöne und die Schönheit in den nachbildenden Künsten. Leipzig, 1793, 2 Bde. 8. — J. Kant, Kritik der Urteilskraft. Berlin. 1790. 8. — L. Bendavid, Beiträge zur Kritik des Geschmacks. Wien 1797. 8. — J. H. Heusinger, Handbuch der Aesthetik. Gotha, 1797 ff. 2 Bde. 8. — C. F. Michaelis, Entwurf der Aesthetik. Augsburg, 1796. Id. Ueber den Geist der Tonkunst. Leipzig, 1800. 8. — F. Delbrück, das Schöne, eine Untersuchung, Berlin, 1800. 8. — J. G. Herder, Kalligone, Leipzig, 1800. 3 Bde. 12 etc. etc. — F. Schiller, Kleinere prosaische Schriften. Leipzig. 1792—1802. 4 Bde. 8. — W. Humboldt, Aesthetische Versuche, Braunschweig, 1802. 8. — W. F. Krug,

Aesthetik. Königsberg. 1810. 8. — F. W. J. Schelling, über das Verhältniss der bildenden Künste zu der Natur, eine Rede. Landshut, 1808. 4. — F. Ast, System der Kunstlehre. Leipzig, 1805. 8. — F. Bouterwek, Aesthetik. (1806). Göttingen, 1815. 2 Bde. 12. — (Körnèr) Aesthetische Ansichten. Leipzig, 1808. 8. — K. H. L. Poelitz, Aesthetik für gebildete Leser. Leipzig, 1807. 2 Bde. 8. — A. Schreiber, Lehrbuch der Aesthetik, Heidelberg, 1809. 8. — G. F. Seckendorf, Kritik der Kunst. Göttingen, 1812. 8. — S. Schütze, Versuch einer Theorie des Komischen. Leipzig, 1817. 8. — K. W. F. Solger Erwin, vier Gespräche über das Schöne und die Kunst. Berlin. 1815. 2 Bde. 8. — F. A. Nüsslein, Lehrbuch der Kunstwissenschaft. Landshut, 1819. 8. —

3. M. H. Vida, De arte poetica, lib. III. Cremonae, 1520. 8. — Bern. Partenii, De poetica imitatione libri V. Venetiis, 1565. 4. — N. Boileau Despréaux, L'art poétique, poëme en quatre chants. Paris, 1673. 8. — J. Dryden, Essay on dramatic poetry. London. 1688. 8. etc. — L. A. Muratori, Della perfetta poesia italiana. Modena 1706. 2 voll. 4. Id. Riflessioni sopra il buon gusto, intorno le scienze e le arti. Venezia, 1708 sq. 2 voll. 4. — G. Gravina, Della ragion poetica. Roma. 1708. 2 voll. 4. — A. Pope, Essay on criticism, 1709. — Rollin, la manière d'enseigner et d'étudier les belles lettres. Paris, 1426 sq. 4 voll. — Du Bos, Réflexions critiques sur la poesie et la peinture. Paris, 1719. 3 voll. 8. — L. Racine, Réflexions sur la poesie. Paris, 1747. 2 voll. 8. — J. F. Marmontel, Poetique Francaise. Paris, 1763. 2 voll. 8. — Ch. Batteux. Cours des belles-lettres, Paris, 1747 sq. 4 voll. 8. — L. S. Mercier, Du theâtre, ou nouvel essai sur l'art dramatique. Amsterdam, 1773. 8. — J. Brown, Dissertation on poetry and music. London, 1763. 4. — G. Campbell, Philosophy of rhetoric. London, 1776. 2 voll. 8. — J. Priestley, Lectures on oratory and criticism. London, 1777. 4. — J. Beattie, Essays on poetry and music. London, 1779. 8. — S. Johnson, Biographical and critical prefaces to his collection of english poets. London, 1781. 4 voll. 8. — H. Blair, Lectures on rhetoric and belles-lettres. London. 1783. 2 voll. 4. — J. G. Dubois Fontanelle, Cours de belles-lettres. Paris, 1813. 4 voll. 8. — N. L. Lemercier, Cours analytique de literature générale. Paris, 1817. 4 voll. 8. — A. Duval, Réflexions sur l'art de la comédie. Paris, 1820. 8. — J. F. de Laharpe, Lycée, ou Cours de literature

ancienne et moderne. Paris, 1799 sq. 16 voll. 8. — P. L. Ginguené, Histoire littéraire d' Italie. Paris, 1811 sq. 9 voll. 8. —

G. E. Lessing, Laokoon oder über die Grenzen der Malerei und Poesie. Berlin, 1766. 8. Dramaturgie, Hamburg, 1767 ff. 2 Bde. 8. — J. S. Eschenburg, Entwurf einer Theorie und Literatur der schönen Redekünste. Berlin (1783) 1804. 8. — C. F. Flögel, Geschichte der komischen Literatur. 4 Bde. Liegnitz, 1784 ff. 8. — A. W. und Fr. Schlegel, Athenäum. Berlin, 1798 ff. 3 Bde. 8. Charakteristiken und Kritiken. Königsberg, 1801. 2 Bde. 8. — A. W. Schlegel, über dramatische Kunst und Literatur. Heidelberg. (1809) 1817. 3 Bde. 8. — Jean Paul, Vorschule der Aesthetik. (1804) Tübingen, 1813. 3 Bde. 8. — (C. A. Clodius) Entwurf einer systematischen Poetik. Leipzig, 1805. 2 Bde. 8. — Fr. Bouterwek, Geschichte der Poesie und Beredsamkeit, seit dem Ende des XIII. Jahrhunderts. Göttingen, 1802 bis 1820 12 Bde. 8. — A. Apel, Metrik. Leipzig, 1815 ff. 2 Bde. 8. — G. Hermanni, Elementa doctrinae metricae. Lipsiae, 1816. 8. —

4. Lionardo da Vinci, trattato della pittura. Parigi. 1651. fol. — C. P. Lomazzo, Idea del tempio della pittura. Milano, 1590. 4. Trattato dell' arte della pittura. Milano, 1584. 4. — R. de Piles, Cours de peinture par principes. Paris, 1720. 8. — C. Lebrun, Conférences sur l'expression des passions. Amsterdam. 1713. 12. — J. Winkelmanns Werke. Herausgegeben von Fernov und Meyer. Dresden. 1808 ff. 8 Bde. 8. — Et. Falconet, Réflexions sur la sculpture. Paris 1761, 12. — F. Hemsterhuis, lettre sur la sculpture. Amsterdam, 1768. 8. — F. Algarotti, Saggi sopra le belle arti; nelle sue opere. Livorno, 1765, 8 voll. 8. — A. R. Mengs. Opere. Parma, 1780. 2 voll. 4. — D. Diderot, Essai sur la peinture. — D. Webb, Inquiry into the beauties of painting. London, 1760. 8. — C. L. Hagedorn, Betrachtungen über die Malerei. Leipzig, 1762. 8. — Malaspina di Sannazaro, Delle leggi del bello, applicate alla pittura ed architettura. Pavia, 1791. 8. — J. Rainolds Works. London, 1797. 2 voll. 4. — J. Barry's Works. London, 1809. 2 voll. 4. — Quatremère de Quincy, Considérations sur les arts du dessin en France. Paris 1791. — Wattelet et Levesque, Dictionnaire des arts de peinture, sculpture et gravure. Paris 1792. 5 voll. 8. — H. Fuseli, Lectures on painting. London, 1801. 4. — (Em. David) Recherches sur l' art statuaire. Paris, 1805. 8.

— Le Doux, L' architecture considérée sous le rapport de l' art, Paris, 1804. fol. — A. L. Millin, Dictionnaire des beaux-arts. Paris, 1806. 3 voll. 8. — Prince Hoare, the artist; a series of essays, relative to painting, poetry, sculpture, architecture, etc. London, 1809 sq. 2 vol. 4. — Seroux d' Agincourt, Histoire de l'art par les monumens, depuis le IV siècle jusqu' au XVI. Strasbourg et Paris. 1810 sq. fol. — L. Cicognara, Storia della scultura. Venezia 1813 sq. 3 voll. fol. — W. Göthe, Propyläen. Tübingen. 1798 ff. 3 Bde. 8. Winkelmann und sein Jahrhundert, Tüb. 1805. 8. — J. D. Fiorillo, kleine Schriften artist. Inhalts. Göttingen, 1803 ff. 2 Bde. 8. — J. D. Falk, kleine Abhandlungen, die Poesie und Kunst betreffend. Weimar, 1803. 8. — C. L. Fernow, Römische Studien. Zürich, 1806 ff. 3 Bde. 8. — G. v. Seckendorf, Vorles. über die bildende Kunst. Aarau, 1814. 8. Vorles. über Declamation und Mimik. Braunschweig. 1816. 2 Bde. 8. — L. Schorn, Ueber die Studien der griechischen Künstler. Heidelberg, 1818. 8. — F. Riepenhausen, Geschichte der Malerei in Italien. Tübingen, 1810 ff. fol.

5. J. J. Rousseau, Dictionnaire de musique. Paris, 1767. 4. — M. de la Cépéde, La poétique de la musique. Paris, 1785. 2 voll. 8. — A. E. M. Grétry, Memoires ou essais sur la musique. Paris, 1790, 3 voll. 8. — P. A. Villoteau, Essai sur l' analogie de la musique avec les arts qui ont pour objet l'imitation. Paris, l' an VII. 2 voll. 8. — St. Arteaga, de rivoluzioni del teatro musicale italiano. Bologna, 1783. 2 voll. 8. — C. F. D. Schubart, Ideen zu einer Aesthetik der Tonkunst. Wien, 1806. 8. — J. E. Mosel, Versuch einer Aesthetik des dramatischen Tonsatzes. Wien, 1813. 8. — Castil-Blaze, de l' opéra en France. Paris. 1820. 2 voll. 8. — T. Busby allg. Gesch. der Musik. Aus d. Engl. von C. F. Michaelis. Leipzig. 1821—22. 3 Bde. 8. —

6. Krásověda čili o kráse a umění knihy patery.*)

Psáno od r. 1819 do r. 1823.

(Radhost I. str. 334—425.)

Palacký svou aesthetiku nazývá sám novým systemem (Každodenníček str. 32). Již počátkem r. 1819 v podstatě své prvá tato aesthetická soustava v něm dozrála. Z Každodenníčku jeho lze zcela dobře stopovati, jak práce mu pod rukama rostla. Že první kniha měla obsahovati vlastně dějiny krásovědy, bylo již v poznámce k minulému spisu řečeno, ale již i r. 1819 napsal i jiné kapitoly ze své krásovědy. Tak zaznamenává dne 8. září, že psal nejdůležitější částku esthetiky své o citu vůbec (K. str. 46), dne 18. září o vztažnosti citu ku přírodě a ke člověčenství (str. 47). Praví-li v Radhostu v poznámce, že začal psáti esthetiku svoji r. 1820, odporuje tomu i vlastní poznámka v »Každodenníčku« dne 1. ledna 1820, že esthetiku českou začal psáti v měsíci březnu 1819 (str. 58). Dne 9. února a dne 19. února 1820 psal o idealnosti. Výslovné sdělení Palackého v »Radhostu«, že »Krásověda«, pokud ve sbírce té jest otištěna (až do zlomku první kapitoly třetí knihy), dopsána byla »před spisovatelovým příjezdem do Prahy dne 11. dubna 1823«, a že potom pro studia historická v aesthetice více nepokračováno, jest na prvý pohled v odporu s několikerými poznámkami v Každodenníčku, že Palacký i v roce 1825 ještě se »obíral svou Krásovědou« a že zejména třetí knihu psáti počal 3. října 1825 v zámku Trojském. Neshodu tuto Hostinský (v pojednání svém v »Památníku« na str. 390.) vykládá v ten smysl, »že Palacký v Praze jednak ob čas, ve chvílích prázdně, na spisu svém rád piloval, an ještě v letech 1827, 1829 a 1830 části jeho (»O krasovědě«, »O krasocitu«, »O původu komičnosti a tragičnosti«) v Musejníku otiskoval, jednak zase k zamilovanému plánu, dopsati dílo to se sice vracel, ale při tom dále nedospěl, než že dle svých starších prací přípravných, skizz atd. začátek třetí knihy přioděl toliko v slovesné roucho definitivní, tak že to vlastně sám za skutečné »pokračování« ani nepovažoval.«

Krásověda Palackého jest dílo neukončené. Z pěti knih, z nichž se měla skládati, napsána pouze kniha první, větší část knihy druhé a zcela nepatrná

*) Počal sem byl psáti knihy tyto roku 1820, a již r. 1821 byl poprvé vytištěn v Kroku (dílu I, částce 2, na str. 127—140) počátek jejich pod nápisem »Povšechné skoumání ducha člověčího v jeho činnostech«. Potom tištěna jest kniha první »o krásovědě« v Časopisu česk. Museum 1827, (I, 86 až 108 a II, 9—19), později r. 1829 tamže kniha druhá »o krásocitu« (I, 82 až 99), a však necelá, protože mluva filosofická ukazovala se tehdejšímu čtenářstvu ještě příliš obtížnou býti. Po přestěhování svém do Čech a do Prahy r. 1823, oddav se cele studiem historickým, nepokračoval sem dále ve spisování krásovědy.

část knihy třetí. Kniha první skládá se z 5 oddílův, kniha 2. z 10, ale z poslední části (o krásocitu a krásochuti) napsány pouze dva odstavce. Kniha třetí měla záležeti ze 6 oddílův, jejichž nadpisy Palacký označuje. O čem jednati měly kniha čtvrtá a pátá, Palacký výslovně nepodotýká a jen z výslovné jeho zmínky o postupu aesthetického zkoumání (v posledním oddíle prvé knihy) a z jiných míst jeho krásovědy lze ostatního obsahu se domýšleti. (Srv. L. Čech: Palacký jako aesthetik. Památník str. 433). —

Aesthetika Palackého neobírá se jedině záhadami aesthetickými. Jelikož Palacký aesthetiku chtěl filosoficky založiti a udůstojniti (Každodenníček str. 32.) — Kant byl právě možnost krásovědy jakožto vědy vůbec popíral —, a jelikož vědu svoji vůbec na psychologii založil: dotýká se zejména v prvé knize, které do krásovědy jistý úvod tvoří, i otázek metafysických, psychologických a noetických, jakož i úkolu filosofie vubec, takže i příslušné názory Palackého o těchto otázkách v podstatných věcech poznáváme. (Srv. L. Čech: Palacký jako filosof. Osvěta 1885; Palacký a Kant. Č. Mat. Mor. 1898; Masaryk: Česká otázka. 1895). Zejména čtyři oddíly prvé knihy metafysikou, psychologií a noetikou se obírají.

Své »Krásovědy« Palacký vždy velice si váži! a dle Hostinského (str. 367 a 368) »s plným sebevědomím u muže tak na skrz vážného a opravdového zajisté dvojnásob významným říkal, že by byl »také něco dokázal«, kdyby byl zůstal při esthetice a nebyl se kdysi obrátil k dějepisectví.« Bylo již řečeno, že svou krásovědu za novou soustavu pokládal. »Idey mé« — praví v Každodenníčku pod datem od 10. února do 14. března 1819 — »o esthetice vůbec vždy více se vyjasňovaly; jadrnější vysvětlení tří původních ideí o člověku — pravdy, krásy a cnosti — odnášejících se ke třem způsobnostem o člověku, podalo se mi v plné společnosti u p. Zerdahely. Nesčíslné myšlenky nového systému zaměstknávají mysl mou — o harmonii a činnosti oněch tří původních mocností v člověku, jejich vztahování se na sebe vespolek, odměnná pomoc, a obmezení v okresích svých — resultaty odtud pro filosofii, estetiku a praktický život atd. Filosofické založení a udůstojnění esthetiky. Její plán« (str. 32). Palacký v krásovědě vychází od Kanta a přidržuje se zejména jeho subjektivismu, ale vrací se k Platonovi a k anglickým intellektualistům. Krása dle něho vyplňuje původní a nepodmíněnou snahu v duchu lidském, jest cosi zvláštního, podstatného a bytného v duchu člověka, v němž jedině jest pramen její, jest idea, která se bytně různí ode všech jiných ideí v duchu. Sídlo krásy jest jedině duch, slova Baconova: »accomodando rerum simulacra ad animi desideria«, jsou mu klíčem k jeho krásovědě. Jakkoli aesthetiky své nedokončil a zejmena, že nemohl vyložiti, což slíbil, jak to možno a čím to jest, že krása přece v předmětech se jeví, lze jeho názor pokládati jen za zajímavý nedokončený pokus aesthetického zkoumání, které by jiným směrem než německý idealismus dále bylo provedlo aesthetický subjektivismus a intellektualismus. Ale že Palacký dokazoval možnost aesthetiky jakožto vědy, že s důrazem vytkl váhu obraznosti a citu při vzniku dojmu krásy a že platnost zákonů krásy vztahoval na veškeren život lidský, náleží Palackému místo v dějinách aesthetiky.

V české literatuře Palackého krásověda má význam značný. Čteme v Každodenníčku: »Nabízen od nich (totiž od Jungmanna a Šafaříka) neméně

nežli od vlastní chuti předsevzal sem sobě psáti esthetiku pro Čechy, první vlastní a veřejný spisek svůj. To jest můj neproměnitedlný úsudek, abych, co píši, sám od sebe, ze vlastního přesvědčení psal, a výbornost díla svého ne podlé jiných děl, nýbrž podlé vlastního idealu svého měřil.« (str. 62.) Palacký, jak již dříve bylo řečeno hned od r. 1816 chtěl naučnou literaturu vzdělávati jazykem českým, ne k vůli tomu, abychom tu onu nauku měli napsanou česky, nýbrž abychom vzdělávajíce různé nauky vstoupili hned v závod s ostatními národy evropejskými, to jest, abychom naučnou literaturu pěstovali samostatně a vlastní prací vlastními myšlenkami ji obohacovali. Palackého aesthetika jest první pokus opravdový pěstovati filosofii v rouše českém duchem samostatným. Jí podán šťastný důkaz hned v letech dvacátých, kterak dobře mateřštinou naši zdárně lze pěstovati též moderní vědu filosofickou. Překvapuje nás lehkost a snadnost, s jakou projednává o věcech odtažitých, mladistvé nadšení a láska, s jakou se vědě své oddal, jakož i obrazný básnický sloh, kterým oživuje látku tak abstraktní a usnadňuje pochopení a vniknutí v obsah tak nesnadný. V mladém Palackém vidíme tu plnost duše, dychtící po všem, co pravého, krásného a šlechetného, opravdové usilování k božnosti, obětování sebe samého účelům světa ideálního. Krásověda Palackého ukazuje a vysvětluje, proč jeho snahy se potkaly se zdarem. Jeho přesvědčení tu nabyté a hlásané staly se blahodárnou průpravou pro pozdější jeho působení na poli historickém a politickém (srovn. Hostinský: Palackého esthetické studie, Kalousek: O vůdčích myšlenkách v historickém díle Palackého, Masaryk, Česká otázka). Božnost — zdokonalování národa všeobecné, nejen vědecké a praktické, ale i aesthetické a mravní — toť ta meta velebná, k níž jednotlivec i národ bráti se má prací úsilovnou. — —

K literatuře uvedené srovnej také: Pospíšil J., Hlavní principy krasovědy F. P. se zřetelem k nauce sv. Tomáše Aquin. Hlídka v Brně 1898 č. 5 atd.

Kniha první.

Úvod. O krásovědě.

1. Povšechný ohled ducha v jednotě.

Chcemeli nabyti jasné a důkladné známosti o kráse a umění, musíme začíti zpytováním duchovních člověka mocí a jejich zákonův. Neboť nejen této známosti, ale všeho což do sebe víme, cítíme nebo chceme, základ poslední v duchu jest; a podlé původního způsobu duchovní činnosti formuje se veškeren obor poznání našeho, vytvořují se všecka naše poučtí o pravdě, o kráse a o dobru. Člověk zajisté nenese sám v sobě původně nijakého vědomí o předmětech; všecko takové vědomí jeho jest nabyté, a

sice nabyté jakýmsi spůsobem určitým, který založen jest v myslné moci původně především přezvědem; an to nejvyšší zákon lidského myšlení v sobě nese, aby vše co jest, kromě jestoty své, mělo pořád i spůsob svého bytí, čili formu svou. Celýť tedy poznatelný svět obráží se v mysli naší, jako v zrcadle; a od jakosti tohoto zrcadla závisí, v jaké podobě nám se předmětové ukazují. I jest tudíž potřebno znáti zákony ty, kteří spravují ducha našeho v jeho činnosti; potřebno zvláště filosofovi, kterýž, vyváděje vše z pramenův prvotních, usiluje zopětovati domyslně s plným povědomím soubor ten v poznání našem, ježto se tu již samopůvodně a nesvědomě stal, a tím spůsobem hledá nabyti pravdy i zřetelnosti.

Ale podivný-tě spůsob ducha lidského! Hlubina neproniklá otvírá se zraku našemu, popatříme-li na jeho počátky a základy; v nedohlednou výši, v nedosáhlé dálí rozprostírá se nám jeho činnost, když ho skoumati chceme v úkazích a účincích. Jest tu zavesti se do labyrintu působností, do neskonalého pásma příčin i účinkův, do světa potahův nesčíslných; a jaktě mdlé a skrovné to světlo, které nám osvěcuje skrýšehojnou tajemnici tuto! I neníť se čemu diviti, ještěli známost naše o duchu, ježtoby nám ze všech nejbližší býti měla, tak nedostatečna, ba často i pochybna jest. Neboť ač vědomí bytu svého to jediné člověk bezprostředně v sobě nese, s kterýmž původně jistota jest spojena: vědomí však to, nejsouc předmětné a myslné, nerozšiřuje oboru známostí našich. Známosti o duchu svém dobývá člověk jen skrze obrácení mocí svých zpět na sebe, čili skrze pozornost na působení ducha: kdež, jakým spůsobem podmět sám svým vlastním předmětem se státi může, objeviti nám nelze. Nýbrž i nejen to nacházíme, že mnozí skutkové v duchu všelikou naši pozornost buď předcházejí, buď pomíjejí: ale také přinuceni jsme ve zpytování ducha následovati pořád i zákonův jeho, tak že tu měřitel sám na svou vlastní míru se měří. Pročež i musejí ovšem člověku v oboru poznání sebe samého neproniknuté znikati temnosti a mezery, jež nejináče než tušením a dověřováním vyplniti možno.

Nicméně, poněvadž to bezprostředně jisté jest, že duch náš poznává předce cosi o sobě s určitostí a jistotou: patrno, že musí míti jakési vlastnosti, které sobě zvláště osvědomiti, jakési doby a punkty v bytu svém, které z celku jejich na okamžení vyloučiti, a myslné moci za předmět postaviti může. Z těchto počátkův a živlův poznání svého skládá si on, po rozmanitém bedlivém pozorování, zvláštní celek myslný podlé zákonův vlastních; dověřujíc

se tomu pořád, že celek ten jeho samoznání, vytvořený dozorně podlé vlastních zákonův myslných, bude tudíž i pravým. Zdaliž ale toto dověřování neklamné jest, hádati se nelze a netřeba: zde jsou meze vší jistoty v poznání lidském. Člověk nemůž vystoupiti ze sebe samého, aby vyšetřil, zdali zákonové a skutkové ducha jeho mají vyšší nějakou a rozšířenější platnost, nežli pouze člověčskou. Protož i vzdaje moudré skepsi v ohledu tomto slušnost její, spokojí se v důvěře k bytnosti své s poznáním člověckým, s vědomím rozumným; ač ujištěnli jen o tom, že vědomí takové v rozumu, a nikoli v omamu a zdání má základ i pramen svůj.

Pojmemeli člověka předkem myslně, jakožto zvláštní jednotu, obsaženou pod ponětím veškerenstva: pomysl ten povede nás pořád nutně ku položení něčeho dvojího. Nebo jestliže ponětí člověka i veškerenstva nejsou stejná, musejí býti v každém z nich znakové zvláštní, dělící je od sebe vespolek; rozdílnost ta o sobě pojatá zakládá tedy myslnou nutnost protivostaviti sobě člověka i veškerenstvo. Ustavímeli se pak ve ponětí člověka, jakožto tom, které uzavírá v sobě bezprostředně nás samy, čili samost naši: nutno nám bude státi naproti všemu tomu v ponětí veškerenstva, což námi není. Jestliže pak nazveme poloh ten v rozdvojení tom, který samost naši v sobě obsahuje, podmětem, onen pak samosti naší naproti stojící předmětem: patrno, že nám rozvod veškerenstva v podmětnost a předmětnost, čili v nás a ne-nás, bezprostředně nutným bude. Rozvodem sice tímto nenabýváme ještě nižádné určité známosti jak o nás samých, tak ani o tom co kromě nás jest; ba ani jestotnosti předmětův jím dovozovati nelze: ale on nám slouží ku prvotnému rozeznání mezi duchem naším a předmětenstvem, bez kteréhož rozeznání nelze vůbec nabyti zřetelné známosti filosofické.

Sám pak duch lidský, považený domyslně jakožto bytost zvláštní, jednotná i podmětná, stojící naproti veškerému oboru předmětenstva, dává nám pořád na ruku nutné polohy v bytnosti své, kteří zakládají v něm první nutnou dvojitost. Jestliže zajisté duch náš, jakožto sám podmět, má svou zvláštní podstatnost; jestliže s předmětenstvem postaven jest v nějakém potahu: musí míti dvojí stránku, jednu, jíž sám v sobě se zakládá i zůstává, druhou, jíž vchází ve potah se světem předmětným; onnu můžeme jmenovati střední, tuto výstřední. Obojí přináleží zárovnou nutností k celku jeho, jakožto celku bytosti jestotné a činné: ale onano, ve které se samostatná bytnost jeho zakládá i začíná,

prvotnější jest arci, nežli tato, ve které se odnáší ku předmětenstvu; onnu nazýváme v úkazu citem, tuto pak myslí. Že ale potah, ve kterémž tato poslední ku předmětnosti státi může, dvojí jest, jelikož ona aneb předmětem určena bývá, aneb jej sama určívá: tedy sama mysl musí míti dvojí původní působnost, poznávací totiž, kde předmětnost do sebe vnímá, a snaživou, kde ji ze sebe vyvíjí. Prvá jest působnost rozumu, druhá působnost vůle.

Nikoli však nezamýšlejmež rozličných mocí v duchu, z toho toliko důvodu, že znamenáme rozličné v něm působnosti. Jestota i moc ducha našeho jest vždy jen jedna i všude tatáž, buď že my cítíme, buď že volíme nebo poznáváme. Duch sám jest jen sama pouhá působící moc, a sice ta jediná moc na světě, kterou my jestotně a jistotně, totiž bezprostředným vnitřním povědomím svým, poznáváme. Tedy ne trojice mocí, jako trojice působností; nebo v každé působnosti vždy jen jeden a tentýž jest duch, co působí. Toliko rozdílný jeho směr a poměr ku předmětenstvu činí, že jediná tato i nedílná moc oznamuje se nám v rozličných formách (citelnosti, poznávajicnosti a snaživosti). Tatáž zajisté nedílná moc duchovní, když se považuje jako sama v sobě působící, nazývá se citem; když ale považuje se jakožto působící do předmětenstva, nazývá se vůlí: a když se posléze považuje jakožto pojímající předmětenstvo do sebe, slove rozumem. Jestiť tedy duch člověka, (což dobře pamatovati sluší), vlastně jen samojediná jestotná moc, a kdykoli my snad o mocech ducha svého mluviti budeme, tyto moci vždy vlastně jen za formy jmíny býti musejí, pode kterýmiž onna nedílná jestota duchovní vychází v úkaz.

2. Citelnost, poznávajicnost, snaživost.

Máli člověk vůbec býti bytostí podstatnou a osobnou, musí míti v samosti své něco bezvymínečného, původního, jednotného a bezměnného, což zakládá i předchází všecko jiné, a jakožto sám prvek, nedá se vyvesti z ničeho prvotnějšího a základnějšího. Pravda ta nutna jest ze zákonův myšlení vůbec, a stýká se výborně s bezprostředným našim vědomím. Bezprostředně zajisté povědomi jsme do sebe čehosi, což vznikajíc jako vnitř u kořene veškeré bytnosti naší, jeví se jakožto prvopůvodní skutek ducha,

jakožto ten středek, ze kteréhož naše působnosti všecky co paprsky vystřelují, a v němž opět tratí se v jedno všecky. Toto pak nejvnitřnější a bezprostředné povědomí samosti své jmenujeme citem. K citu zajisté základně se vztahuje a z něho vyplývá všeliká působnost naše; neboť jen tím jest ona naší působností, že ji cítíme, ana vzniká bezprostředně v samosti naší. Cit jest tedy původiště a jako rodiště bytu našeho; on zakládá život náš veškeren, a proniká i prostupuje, smímli tak říci, celou bytnost člověčí, jsa jednotitelem jestotným všech našich rozličných působností.

Jediné v citu, té nejvnitřnější svatyni bytnosti své, nachází člověk bezprostředně jestotu (das reale Sein). Dříve všelikého pomyslu oznamuje on nám již bytí naše, naši podstatu, samovolnost a osobnost; zakládaje zajisté život náš, hýbá samopůvodně vším co člověk má do sebe. V něm tedy jest původní základné přesvědčení, nespoléhající na důvodech, alebrž předcházející všeliké rozumování; následovně jestota, jíž nelze ani se strhnouti ani zapírati, anať jest samým kmenem bytu našeho. Mimo cit není pro nás jestoty, leč aneb jen tušená, z podobnosti k životu našemu, aneb domýšlená, po zákonech rozumu; všecky výstřední působnosti jsou formální, a k formám se vztahují. A poněvadž jestota formami nikolikerými uchopiti ani vyměřiti se nedá: tedyť i jestoty mimopředmětné, čili předmětné, jeliž jaká, jen citem docítiti se můžeme. I cítímeť skutečně nejen jestotu svou vlastní, ale i jestotu předmětenstva vůbec, a to sice prostředně, jelikož jevívá do jestoty naší své vlivy. Cit těchto předmětenstva vlivův jest jestotný a podmětný, pročež naň jen ukázati, nikoli pak jej důvody provesti nepotřebí. Toť zajisté každý pociťuje, že kromě bezprostředné samosti jeho, naléhá naň cosi odjinud, čehož ve vší své zvolnosti ani uchrániti ani zbaviti se nemůže: pročež i vyznati musí, že jest v oboru veškerenstva jakýsi svět, nezaložený v samosti jeho, ale stojící s ní v potahu jestotném; i že jest mezi jestotou naší a předmětenstvem jakési jestotné vespolné působení, neprůvodné sice rozumu, ale docítitelné.

Jest to mylno, představovati sobě cit jakožto něco pouze trpného. Arci že my okamžitých pocitů obyčejně nabýváme jen za předešlou činností, na nás se vztahující; což i příčinu podává, že tu pokládáme samost svou, naproti té činnosti, za trpnou. Ale samo toto nabytí pocitův bývá možné jen za předešlým ujemněním se samosti naší k němu, to jest, za předešlým činem původně podmětným, čili z citu pocházejícím; jináčeby člověk

prvotnější jest arci, nežli tato, ve které se odnáší ku předmětenstvu; onnu nazýváme v úkazu citem, tuto pak myslí. Že ale potah, ve kterémž tato poslední ku předmětnosti státi může, dvojí jest, jelikož ona aneb předmětem určena bývá, aneb jej sama určívá: tedy sama mysl musí míti dvojí původní působnost, poznávací totiž, kde předmětnost do sebe vnímá, a snaživou, kde ji ze sebe vyvíjí. Prvá jest působnost rozumu, druhá působnost vůle.

Nikoli však nezamýšlejmež rozličných mocí v duchu, z toho toliko důvodu, že znamenáme rozličné v něm působnosti. Jestota i moc ducha našeho jest vždy jen jedna i všude tatáž, buď že my cítíme, buď že volíme nebo poznáváme. Duch sám jest jen sama pouhá působící moc, a sice ta jediná moc na světě, kterou my jestotně a jistotně, totiž bezprostředným vnitřním povědomím svým, poznáváme. Tedy ne trojice mocí, jako trojice působností; nebo v každé působnosti vždy jen jeden a tentýž jest duch, co působí. Toliko rozdílný jeho směr a poměr ku předmětenstvu činí, že jediná tato i nedílná moc oznamuje se nám v rozličných formách (citelnosti, poznávajicnosti a snaživosti). Tatáž zajisté nedílná moc duchovní, když se považuje jako sama v sobě působící, nazývá se citem; když ale považuje se jakožto působící do předmětenstva, nazývá se vůlí: a když se posléze považuje jakožto pojímající předmětenstvo do sebe, slove rozumem. Jestiť tedy duch člověka, (což dobře pamatovati sluší), vlastně jen samojediná jestotná moc, a kdykoli my snad o mocech ducha svého mluviti budeme, tyto moci vždy vlastně jen za formy jmíny býti musejí, pode kterýmiž onna nedílná jestota duchovní vychází v úkaz.

2. Citelnost, poznávajicnost, snaživost.

Máli člověk vůbec býti bytostí podstatnou a osobnou, musí míti v samosti své něco bezvymínečného, původního, jednotného a bezměnného, což zakládá i předchází všecko jiné, a jakožto sám prvek, nedá se vyvesti z ničeho prvotnějšího a základnějšího. Pravda ta nutna jest ze zákonův myšlení vůbec, a stýká se výborně s bezprostředným naším vědomím. Bezprostředně zajisté povědomi jsme do sebe čehosi, což vznikajíc jako vnitř u kořene veškeré bytnosti naší, jeví se jakožto prvopůvodní skutek ducha,

jakožto ten středek, ze kteréhož naše působnosti všecky co paprsky vystřelují, a v němž opět tratí se v jedno všecky. Toto pak nejvnitřnější a bezprostředné povědomí samosti své jmenujeme citem. K citu zajisté základně se vztahuje a z něho vyplývá všeliká působnost naše; neboť jen tím jest ona naší působností, že ji cítíme, ana vzniká bezprostředně v samosti naší. Cit jest tedy původiště a jako rodiště bytu našeho; on zakládá život náš veškeren, a proniká i prostupuje, smímli tak říci, celou bytnost člověčí, jsa jednotitelem jestotným všech našich rozličných působností.

Jediné v citu, té nejvnitřnější svatyni bytnosti své, nachází člověk bezprostředně jestotu (das reale Sein). Dříve všelikého pomyslu oznamuje on nám již bytí naše, naši podstatu, samovolnost a osobnost; zakládaje zajisté život náš, hýbá samopůvodně vším co člověk má do sebe. V něm tedy jest původní základné přesvědčení, nespoléhající na důvodech, alebrž předcházející všeliké rozumování; následovně jestota, jíž nelze ani se strhnouti ani zapírati, anať jest samým kmenem bytu našeho. Mimo cit není pro nás jestoty, leč aneb jen tušená, z podobnosti k životu našemu, aneb domýšlená, po zákonech rozumu; všecky výstřední působnosti jsou formální, a k formám se vztahují. A poněvadž jestota formami nikolikerými uchopiti ani vyměřiti se nedá: tedyť i jestoty mimopředmětné, čili předmětné, jeliž jaká, jen citem docítiti se můžeme. I cítímeť skutečně nejen jestotu svou vlastní, ale i jestotu předmětenstva vůbec, a to sice prostředně, jelikož jevívá do jestoty naší své vlivy. Cit těchto předmětenstva vlivův jest jestotný a podmětný, pročež naň jen ukázati, nikoli pak jej důvody provesti nepotřebí. Toť zajisté každý pociťuje, že kromě bezprostředné samosti jeho, naléhá naň cosi odjinud, čehož ve vší své zvolnosti ani uchrániti ani zbaviti se nemůže: pročež i vyznati musí, že jest v oboru veškerenstva jakýsi svět, nezaložený v samosti jeho, ale stojící s ní v potahu jestotném; i že jest mezi jestotou naší a předmětenstvem jakési jestotné vespolné působení, neprůvodné sice rozumu, ale docítitelné.

Jest to mylno, představovati sobě cit jakožto něco pouze trpného. Arci že my okamžitých pocitů obyčejně nabýváme jen za předešlou činností, na nás se vztahující; což i příčinu podává, že tu pokládáme samost svou, naproti té činnosti, za trpnou. Ale samo toto nabytí pocitův bývá možné jen za předešlým ujemněním se samosti naší k němu, to jest, za předešlým činem původně podmětným, čili z citu pocházejícím; jináčeby člověk

spící musel mívati tytéž pocity, které procitlý. Pročež i právem říci se dá, že cit, jakožto sídlo vší podmětné jestoty a síly, jest i původním pramenem veškeré působnosti duchovní. Ontě pravé a jediné hýbadlo celé bytnosti naší; v něm my býváme původně povědomi sobě moci své, a tak i základu všech činův svých: neboť sama povědomost a samo svědomí nic jiného nejsou než vyskytnutí se citu v poznávajicnosti a ve snaživosti: a tak tedy jestotné spojiště podmětnosti v duchu. Citelnost vůbec jest dílna, ve kteréžto se tvoří život náš duchovní; ona schovává důrazy všecky které vcházejí odevšad rozličnými cestami do života našeho; ona je kryje v oblaky tajemnosti své, ažby zrodili se v ponětí a v idey, v žádost a vůli; v ní složené leží jiskry vší známosti, naděje a víry, jichž ale drahná část nikdy neprocitá k vidomému plápolu. I jest tedy duchovní zvah citu mnohem větší nežli mysli.

Jakož jedna jest samost naše, tak i jeden jest toliko cit samosti této; i nemůž tedy sám v sobě zrůzněn býti ve všeliké třídy, zvláště ana bytnost jeho sama zůstává rozumu nevystihlá. Jen rozličný potah samosti ku předmětům a k výstředním ducha činnostem, pochopný rozumu, poskytuje rozličnosti znakův k rozeznání citův v úkazu. Potah ten vůbec může býti dvojí; aneb zajisté podmětnost ve sporu s předmětenstvem přemáhá, aneb nic; tamtě znikati libosti, zde nelibosti. V obzvláštnosti pak rozvrhuje se cit, jakožto základní jednotitel bytnosti lidské, v tělesný a duchovní, pokudž proniká aneb tělo aneb ducha; duchovní ale ještě buďto příkumný (cit pravdy), buď příkonavý (svědomí), buď pokrásný (krásocit) jest, jelikož aneb ve poznávajicnost, aneb ve snaživost přechází, aneb jímá všecky činnosti duchovní v živé zvolné jednotě. Jestiť i cit náboženský, kterýž béře pramen svůj ve potahu celé bytnosti naší k božství, čili k bezvymínečné příčině veškerenstva.

Všickni tito citu rozdílové objevují nám jen obor citelnosti, ale vnitřní bytnosti její ničím neopovídají. Tato nám, jakož i sám život, zůstane vždy nevystihlá. Ukrývaje se ve hloubi naší vnitřnosti, nedá se cit rozumem obsáhnouti aniž na jevo vyvesti; siceby poznání prvotnější bylo citelnosti. A poněvadž cit, jakožto jestotný, jest také vždy a všude co nejosoblivější a nejnedílnější, mysl ale dobývá sobě jasnoty v ponětích jen zrůzněním a spojováním: patrno, žeť ani o žádném skutečném citelnosti stavu nám ponětí příměrného míti nelze; každé úsilné skoumání zde nadarmo jest. Toliko pokudž

původní snaha citelnosti, nesoucí se ku předmětům, bývá v jisté míře rozehrána i uspokojena, nabýváme o citu nějaké, a však nikdy nepříměrné známosti; což níže světleji se ukáže. Nerůznitelnost a tajemnost tato citu jest potřebna, nemáli veškeré bytí člověčí, jsoucí i nadějné, stavěti se pochybovateli jako pouhý přelud myslí.

Tak tedy svaté tajemství zakládá život náš; kámen uhelní bytu člověčího kryje se oku smrtelnému. Ale oko nesmrtelné a božské objevuje nám jestotnost jeho; zde udělil nám Svrchovaný částky poznání svého, nesoucího v sobě bezprostřednou jistotu. Neboť jen v citu nalezti jest dokonalou jistotu; všecko naše ostatní znání a vědomí jest zprostředkované, následovně jen dověřené. To vyjeví se z pilného rozboru poznávajicnosti samo.

Poznávaní jest pojímaní předmětnosti způsobem jistým do samosti naší; a působnost ta v duchu, která vybíhajíc z podmětnosti ku předmětům, pojímá tyto do sebe, myslně je spojuje i různí, a přiměřívá soustavu jejich myslnou předmětenstvu, zove se poznávajicnost. Co ji v pomyslu s citem pojí a ku předmětnosti víže, nazyvá se povědomostí; bez povědomosti tedy není vůbec nižádného znání pro nás, anoť jen skrze ni do podmětu vcházeti může. Rozmanitost předmětenstva, vcházejíc do ducha, bytnostíby svou jej naplnila, i se sebou sestejnila, čili, což též jest, zničilaby jej, kdyby v něm samém nebylo nějaké zásady, která by samočinně, podrobíc rozmanitost tuto jednotě své, vnášela jednotu myslnou do světa poznání našeho. Pročež nutno jest poznávajicnosti míti dvojí směr původní: jeden k rozličnostem, druhý k jednocení. Onen v úkazu, ačkoli ne tak v idei, prvotnější jest; tento ale, čině nás vlastníky celé soustavy známostí, zasluhuje ještě větší šetrnosti.

Nejblíže k jestotné předmětnosti zdají se dostupovati citelnost a názorlivost; v nich začíná se působnost poznávací. Obě spolu jeví se úkazně v jednom činu, který tím bedlivěji šetřín býti musí, že tu vnímavost a samočinnost, cit a mysl naše zdají se stýkati v jedno, a soubor jestoty s vidinností konavě se zakládá. V čitelnosti staví se nám cosi předmětného do smyslův tělesných; a naléhajíc na samost naši, nejen jeví svou jestotnost ve citu, ale i obrací naši samočinnost k sobě. Již pak z tohoto smyslného předmětu, který ve skutečnosti rozvrhuje se nám v jestotu a formu vůbec, nemůžeme vsobiti do podmětnosti jestoty samé, mámeli býti jednotou a ne veškerenstvem; pročež i jen forma čili tvar jest to, co duchu našemu z předmětnosti do sebe vnímati lze.

Formy jednotlivých předmětův, prostě pojaté do ducha, jmenují se názory; názorové pak stejnorodí, v jednotu obrazu spojení, dávají nám představy. Představy tedy stanou se tím dokonalejšími, čím více názorům stejnorodným, názorové pak tolikéž, čím více předmětům jednotlivým přiměřeni budou.

Kterak dále skrze srovnání, přemítaní, odtahování a podbíraní znakův pod jednotu, mysl naše dospívá ku ponětím, k soudům a k rozsudkům, šířiti mně zde nepotřebí. Ale to znamenati třeba, že tu bez předešlého loučení jednota nikdež nevzniká; že vytvořena jest podlé určitých forem myslí, plynoucích nutně z jednoty bytosti poznávající, a tak tedy, pouze formální jsouc, nemůže jestotných předmětů ani pokládati ani nepokládati. Dokonání jednoty této jest ve vidách a zásadách povšechných, zahrnujících do sebe všecky poznatky naše, a řadících je podlé přemyslu, čili původní zákonnosti mysli. Tudíž povstává zvláštní svět poznání našeho, svět přemyslný, formální, založený na původních formách mysli, a potud nutný. Jej zakládá, obsahuje a nese původní jednota myslné moci, čili rozum; kteryžto jsa neosažený předmětenstvem samým, jeví se nám co neskončený, ale ve všech zásadách a činnostech svých sám o sobě neuvodí jestoty, alebrž, což dobře pozorovati sluší, toliko pravitelský čili správu vedoucí jest.*) Jako rolník hospodář vládne plodinami přírody, a podlé vlastních oučelův svých je spravuje a pořádá sice, ale tvorné

*) Neostýchám se opětovati hlavní této pravdy po Kantovi, protože pravda jest; ale ji tuším v jiném směru, i z jiného důvodu vynáším. Kant, jakož vědomo, podrobil sice rozum čistý konavému: ale chráně co nejpilněji důslednosti filosofické, když se přece jen v rozumu samém cele byl usadil a obmezil, nemohl se nezaplesti mnohými těžkostmi, jichžto mu posléze jen stanovením kategorického imperativu zniknouti bylo. A však sám ten kategorický imperativ (jestotný základ veškeré jeho filosofie), jestiť bezprostředně jen cit a čin, nikoli pak vědomí nějaké neboli poznání (poznatek. Neboť jakož původ každého činu podvýminečného přebývá ne v činu samém, ale krom něho, tak i každého poznatku důvod, jsa vždy kromě poznatku samého, naposledy jen v bezprostředném citu nalezti se dává. Poznatek zajisté každý jest nějaký soubor, nějaký soud, skládající se z podmětu a přísudku; příčina, proč se tito v soud spojují, zůstává vždy kromě soudu, a má posléze v jestotě citu člověčího základ svůj. Jak mile tedy něco vystoupí z citu do předmětnosti, již formou jest, čili spojením rozmanitosti v jednotu; a v tom právě vyskytá se pravitelská rozumu působnost. Rukojmě za jestotu vůbec nenachází se ve předmětenstvu, ale v podmětnosti; aniž tedy ve předmětných působnostech, ale v prvopůvodním pramenu bytu našeho, totiž ve citelnosti hledati se musí. —

síly života sám ode přírody s důvěrou očekávati musí: tak i rozum v duchu člověka hospodaří sice veškerou jestotou života našeho, ale jestoty této samé stvořiti aniž mohl, aniž kdy moci bude.

Pravitelské povolání rozumu, a tudíž přísná určitost ve všech jeho činech a účincích, jsou jeho známky, zároveň nutné ze samé bytnosti zásady rozumné ve člověku. Neboť tato, jakožto jednota myslné moci, postavená naproti předmětnosti, nemůž bytnosti své uchrániti, aniž nade předměty vládnouti buďto skumně, buď i konavě, jestliže jich své jednotě nepodrobila. Vláda pak se jeví v řádu, a řád ve složení rozmanitosti v jednotu. Vláda však ta, vymíněná mocí duchovní vůbec, nemůž se státi leč prostředkem jistých potahův a poměrův, jimižto stálost a stejnost ducha z protiva předmětů vždy se zachovává; ti pak jsou formy a zákony, čili tak nazvané kategorie čistého rozumu. V těch nadevšecko potřebí dokonalé a přísné určitosti: neboť jen tímto spůsobem, poskytujíce zřetelnosti, mohou vésti ke známostem a k vědomí. A přitom, poněvadž poznávajicnost ve potahu podmětnosti a předmětnosti tuto do onné vnímá, a svět myslný sobě takto sama vystavuje: povinna jest činiti poznatky své předmětům mimo sebe co nejpříměrnější, aby dojíti mohla svého oučelu, p r a v d y. Pročež vůbec, ať její působnost jest rozborná neb souborná, ona nesmí v ní nikdy pokračovati zvolně, ale dlužna vždy co nejpřísnější určitosti šetřiti.

Jako ve poznávajicnosti předmětnost do podmětu pojímána, tak ve s n a ž i v o s t i opět zásada podmětná na předměty pronášína bývá. S n a h a zajisté jest něco vystupujícího ze samé vnitřnosti naší, a nesoucího se k něčemu, což kromě nás jest, totiž ku předmětenstvu. Zde tedy poměr a zřízenost moci duchovní jsou opační proti poznávajicnosti: tam zajisté staví se předmět do ducha, zde vyvozuje se z něho. Že pak obě působnosti jsou jen výstřelkové jediné duchovní moci, patrné jest odtud, poněvadž v jestotě od sebe jsou nerozdílné. Anibychom zajisté poznati ničeho nemohli, kdyby nás nevedla snaha k něčemu mimo podmětnost naši; aniž snažilibychom se, kdybychom nevěděli, že jest vůbec ve světě cosi, ježto mimo nás má byt svůj.

Odkud tedy snaha, i kam usiluje? Důležitá otázka, která vztahuje se na celý život náš; ale tím těžší, čím důležitější. Nicméně, ačkoli každá odpověď na ni vždy nedokonalou zůstati musí některé však pravdy dají se tu přece zřetelně poznati. Měli totiž duch náš býti mocí podstatnou, odevšech předmětův v bytnosti

své různou i nezávisnou, musilať jemu vštípena býti zásada zachovací podstatnosti jeho. Pročež jakási láska k sobě samému jest duchu původně vsobena. Tato moc i samoláska pudí se samy sebou k činnosti; moc zajisté, aspoň pro člověka, jen tím jest mocí, že ji působící nacházíme. A jelikož každé působení jest nějaké potýkání mezi dvěma věcmi, působící totiž a působenou: také duch, sám sebou působící, musí jeviti samolásku svou i v potýkaní s předměty. Nesetť se tedy původně nejen k zachování, ale i k obživení, zmocnění a rozšíření bytu svého; a cokoli tomu pomocné jest, to žádá, co protivné, zavrhuje. To k čemu se nese, jsou jeho **oučely**; tyto on **chce**, když uznává jich příměrnost ke svým záměrům; **volí** pak mezi nimi, když se mu jich více naskytuje.

A však člověk jest nejen duch, alebrž i tělo; obé činí ve skutečnosti jeho zvláštní celek, jehož on rozdvojiti, leda v pomyslu, nemůže. A jako duch má své snažení, tak i tělo má popudy své, které zakládají spolu s ním jeho v úkazu život. Z toho spojení pochází všecka rozmanitost života. Můžeť zajisté duch míti jak vůbec jiné oučely, tak i zvláště jiné k nim prostředky, nežli tělo; ačkoli prvotní pohnoutka i konečný oučel obou jest totéž zachování, zmocnění a rozmnožení života člověčího. Tělesnost po oučelích svých roztracuje se v jednotlivostech tělesných; nemajíc tedy v sobě jednotícího zákona, může neshodná se sebou býti, a vejíti sobě samé v odpor. Duch ale zachovává svou stejnost naproti vší předmětnosti; a původní jednotou svou, čili rozumem, vnáší jednotu do všech oučelův a shodnost do všech prostředkův svých. A jelikož on mocí jest podstatnou, jest i svobodný i svézákonný, a potřebný určiti ze sebe veškeru předmětnost, i tělesnou i netělesnou. Zákonové jeho, nosící tudíž na sobě ráz původní jednoty a všeobecnosti, jsou zákonové ctnosti a spravedlnosti.

Přísná onna určitost, kterou sme pozorovali v poznávajicnosti, nachází se i zde; neboť i ve snaživosti jest **rozum**, který zákony dává. A jakož tam potřebí bylo příměrnou činiti podmětnost předmětům, tak i zde naopak musí předmětnost zásadě podmětné se přiměřívati. Pročež i při volení potřebí duchu vázati se k jistým formám mravnosti a práva; kterýchžto ale forem my, poněvadž ku předmětům vlastního skoumání našeho nepřináležejí, zde dále ohledávati nebudeme.

3. Božnost, poslední oučel života lidského.

Život vůbec záleží v tom, že jestotná i samostatná nějaká zásada zachovává svou původní jednotnou samočinnost v času z protiva všech bytostí, se kterýmiž vchází do skutečného potahu. Takto žijí živočichové i rostliny, dokudkoli s rozrušenými součástkami nezastaví se součinnost jejich. A poněvadž život jest trvající v času, jenž ustavičným postupem svým ustavičně mění se: musíť i on změnám sice ustavičným podroben býti, ale však původní jednoty své neutráceje. Moc tedy životní v neustálém bude postupu, buďto k většině nebo k menšině vsažnosti (intensivity) a obsažnosti své.

Každá moc, jakož již povědíno, pro nás jen tím jest mocí, že jí nacházíme působící; každé pak působení jest potýkání mezi dvěma věcmi, působící totiž a působenou (trpící). I život tedy vůbec záležeti bude v ustavičných změnách působení a trpení. Život rostlinný loučí se od živočišného tím, že působení a trpení tam děje se nepovědomě a bezvolně, zde ale povědomě a samovolně. Ale i v živočistvu samém rozdílni jsou stupňové života: jinaký jest život zvířat, jinaký život člověka. Zvíře působí a trpí s povědomím a samovolně, ale bezrozumně; působení zajisté a trpení jeho roztracuje se po jednotlivostech světa tělesného, za přírodnými popudy, založenými původně na zákonech přitahavosti a odpudivosti. Jednoty tudíž a řádu samovolného není v činnostech jeho; pročež nelze pohledávati u něho ani poznávajicnosti, ani vůle, ve smyslu člověckém.

Člověk sám jediný má takový do sebe život, že může nejen s povědomím a samovolně jednati, ale i samostatně a záměrně voliti. On zajisté sámjediný podrobuje veškeren obor samovolného působení a trpení svého jednotě myslné, totiž rozumu: on sám pokládá zákony stálé všemu konání svému za pravidlo, a vnáší tím záměrnou spojitost do veškeré rozmanitosti života. Člověk tedy původní zásadou působení svého nezávisí ode předmětenstva. Ačkoli zmítá se tytýž vlnobitím zevnějšího světa, vkořeněn jsa polovicí bytu svého v půdě hmotné: předceť chová v sobě cosi zvláštního, nade všecky smyslné úkazy vznešeného a jim tudíž i panujícího. V nejvnitřnější svatyni bytu jeho svítí mu a zahřívá ho jiskra božství, původ jeho samostatné moci a působnosti.

Jiskru tu buditi, zárodkův jejích šetřiti a svatá tajemnosti plná zjevení její skoumati jest povinnost člověka nejvyšší. Zjevení její jsou naše idey, zárodky její jsou naše tužby a snahy. Idey jsou nám ty obrazy svrchovanosti, ty oučely, ku kterýmžto usilují moci naše, a kterýmiž se řídí co hvězdami na obloze nebeské. Ony odkazujíce a vedouce nás nad jednotlivou smyslnost k obsahu světa, k velebnému celku živobytí a určení národův, šlakují šlepěje božské v celé přírodě, a ve všech člověčenstva dějech. Idey jsou, co nás teprv člověky činí.

Jestotu a obsah ideí vyměřiti nestačí naše poznávajicnost. Sídlo jejich jest nad oborem smyslného poznání, kmen jejich ve kmenu duchovního života, působícího mocí nestižitelnou. Idey zajisté jeví se nekonečnou rozmanitostí obrazův v duchu; útvarnost jejich jest neobmezená, bytnost neminoucí, mocnost věčně čerstvá i účinná. Zde počíná zvolnější vzlet ducha lidského, a účastenství jeho s vyššími bytostmi. Neboť jakož s výsosti světel seslány jsou ty průvodkyně života, tak i vodí nás zpět ke světlu věčnému po všech stezkách ušlechtilosti a slávy. Cožkoli vznešeného, pěkného a chvalitebného jest, pučí se a prokvetá v poli tomto. Neb odkud jináče má člověk onen zápal, onno ustavičné dychtění po dokonalosti, po šlechetnosti a důstojenství? odkud onnu nenasycenou žádost věděti a proniknouti do hlubiny moudrosti, ve spořádaní všehomíra zjevené? odkud onno toužení po kráse, onno zapíraní sebe samého, onno spoléhaní na nesmrtelnost? Zde, jak praveno, jiskra božství padla do duše jemné, a osvěcuje stezky putování jejího.

Ale způsob, jak se idey v životě jeví, a kam ukazují, čili formální a pravitelská platnost, a potud i původ a oučel jejich, dají se rozumem vyskoumati. Povědomi jsme do sebe moci životní podmětné, postavené naproti veškerému oboru předmětnosti. Potah mezi podmětem a předmětností jest buď jestotný, bud formální, onen v citu, tento v mysli se zakládající, a oba znikající působením vůbec; následky jejich jsou tam libost neb nelibost, zde poznání a vytvařování předmětnosti. Moc ta životní, jíž samoláska, co zásada zachovací, původně vštípena jest, snaží se v ustavičném postupu o zmocnění a rozmnožení sebe z protiva předmětenstva; požaduje tedy vždy povšechnější a ouplnější jednoty poznatkův, vždy zvolnější a záměrnější vlády nad předměty. Jestota její sama veličí a šíří se, bývajíc vztažena na valnější obor mimo sebe. Zatím žádostiva jest i v sobě samé usobiti a ustáliti, a plností svobody, nezávisností a bezvýminečností bytu svého ubezpečiti se. Činnost

tedy její ať nijakých nemá mezí a překážek, požívaní nijaké nedostatečnosti, trvání nižádného konce; chtění její každé ať jest tvorné, jestotné a samozákonné. Slovem, moc naše životní usiluje konečně — k božnosti.

Ponětí a slovo toto nové, ale nám v postupu skoumaní bytně potřebné a velmi důležité, nemá nás zavoditi ani k tajemnůstkám ani k zádumčivosti. Skoumaní samo upadaloby vniveč, kdybychom pokaždé, když potřebí ukázati na základy věcí, obalovali je do slov mrákotného smyslu. Ját alespoň do názvu tohoto vkládám jisté určité, ačkoli nepřebrané ponětí; kteréž tudíž pokud možná zřetelně odekrýti a vysvětliti povinen jsem.

Božnost, podlé smyslu slova svého, jest jakoby srodnost a podobnost bohu, čili účastenství přírody boží a obraz bytu božského ve člověku.

Bůh, pokud člověku pochopen, jest jestota bezvýminečná; poznání jeho bezprostředné, neobmezené; vůle tvorná, všemohoucí; bůh-tě jestotný obsah a vzor svrchované dokonalosti v bytu, moci a blaženství. Usilujíce my tedy k božnosti, toužíme především po svrchované svobodě, ana jest bytná v jestotě bezvýminečné; po svobodě tedy netoliko záporné aneb nezávisnosti a samostatstatnosti, alebrž po plnomocnosti, čili svobodě, která vládne plností jestoty. Taťse vztahuje kořenně a základně k činnostem našim vesměs. Ve potahu bytosti své ku předmětům hledáme nejprv jestotného poznání, čili pravdy a jistoty, neobmezené ani místem, ani počtem, ani trváním; hledáme dále dobra svrchovaného, čili samozákonné určivosti a vlády ducha nade předmětenstvem; posléze hledáme krásy, čili bezvýminečné svrchovanosti úkazu ve zvolné jednotě bytu našeho. Božnost tedy, podlé věci znamenané, jest obsah jestotný všech konečných oučelův života duchovního.

Z toho vysvětlení již se viděti dává, že o božném člověku vlastně jen v idei mluveno býti může: ve skutečnosti ale jen člověctví k božnosti usilující poznati se dává. Nikdo zajisté v božnosti tak nedospěl, aby byl dosáhl všech oučelův života duchovního jestotně a nesl na sobě plný dokonalý obraz bytu božského. Jest zajisté božnost pro člověka cosi neskonalého, k čemuž my v neskonalém postupování se blížiti, ale nikdy dostihnouti nemůžeme, jsouce božské a zvířecí přírody zároveň oučastni, a tudíž ve svém postupování k božnosti člověctvím vůbec vázáni.

Nicméně ponětí toto není přeludem mysli snad výtržné. Ve vnitřnosti zajisté bytu svého svědomi jsme sobě jakési snahy bezvýminečné a neskonalé, jíž nižádný skutek sice nepostačí, ale všecky moci duchovní ochotně následují, jakožto původu každé ušlechtilé činnosti člověcké. Jest pak snaha tato jediná i prostá v bytnosti své, již proto, že neskonalá jest. A jakož jen jedna jestiť jestota citu našeho, jedna bezvýminečná v ní procitující snaha: tak i jen jeden musí býti jistý bezvýminečný oučel její. Tento poslední oučel musí býti cosi kladného a jestotného, ne záporného aniž formálního; neboť rodiště snahy, jestota citu, nemůže ani touženi po samém toliko záporu aneb i po pouhé toliko formě, aniž touha ta její dá se uspokojiti cele samými toliko zápory čili nevěcnostmi a formami myslnými. Pročež oučel tento nesmí nazýván býti ani neskonalostí ani absolutností; ponětí zajisté neskonalosti jest pouze záporné, absolutnosti pouze formální. Slovo božnosti samojediné vyjadřuje ponětí jestoty podmětné bezvýminečné a neskonalé, představené životu člověčímu za konečný oučel.

Božnost tedy, (právě jako svatost, jedna její stránka úkazná), není něco předmětného v tom smyslu, žeby nezávisela od bytu člověckého; aniž jest oučelem nějakým mimo člověka postaveným. Ona sama v sobě nese oučel svůj, a bytuje cele v podmětnosti, jakožto jistý stav, čili jistá doba života, a to sice ta nejsvrchovanější, bezvýminečná. V ní se završují dokonale všecky poznané, cítěné a tušené jestoty veškerého života člověckého; a člověk božný jmenuje se ten, ve kterém božská bytnost, mocnost a účinnost působí co nejpřesněji a nejživěji.

Toužení po pravdě, kráse a ctnosti v jestotném základu svém jest jen jedno a téže snažení k božnosti; a jen rozličný vztah a směr moci duchovní to činí, že idey ty určitými jmény slovou rozličně. Nutno tedy toužiti člověku po nich zákonem ne zevnějším, ale vnitřním; zákonem člověctví vůbec. Následovně veškera rozmanitost života zevnějšího závisí od jednoty vnitřního života; člověk podrobuje předmětenstvo zákonům ducha svého, a vráží na onno vlastní ráz svůj, hledaje uskutečniti své idey. A snaha ta, jakkoli málo upokojena bývá, neustává předce; nýbrž vždy znova počínajíc, zakládá běh jak jednotlivého živobytí, tak i veškerého dějinstva.

Onen ale spor snahy duchovní a popudův tělesných, kteříž poslední zvířecky se nesou po zmocnění tělesného života, ten spor

podivný v jednom a témže podmětu, vynáší úkaz každodenní na jevo, že valná člověčenstva částka zdá se živa býti beze všeho tušení božnosti, ana zásada tělesná u ní převládá ducha. Užitečná tedy netoliko, alebrž i potřebná musí býti lidem nauka, kteráby nejen budila svědomost ideí, ale i učila i ulehčovala usilování po nich. Nauka tato jest filosofie.

4. O filosofii.

Filosofie jest nauka ideí, čili správa člověckého života k božnosti. Učíť ona nejen poznávati byt náš a jeho oučely, ale i spravovati živobytí jak člověka jednotlivého, tak i celých národův podlé oučelův těchto. Máť tedy význam pro celý život náš, a tak tedy nejen pouze skumný, ale i konavý. Ona skoumá zákony, kterýmiž se řídí příroda podmětná i předmětná ve svém působení; sestupujíc k rozboru zevrubnému všech našich činností, vyšetřuje jich analogii s činnostmi zákonného veškerenstva, a hledá nejen vyvesti je zřejmě ze pramene jednoty, odkudž se původně vyskytují, ale i zaměřiti běh jejich k jedmu cíli jejich určení. První tedy částka ouřadu jejího jestiť arci poznání, a sice poznání rozumné, snažící se uvesti jednotu do veškerenstva. Ale tím samým hledáť ona také skutkem vkořeniti jednotu do života našeho; nebo jen kde uvnitř svornost bydlí, může tolikéž i venku poznána býti.

Tento dávali smysl filosofii všickni filosofové od časův nejdávnějších. Bylať ona jim vážnou učitelkyní osob i národův, vodící je k moudrosti, a zajímající se o všecky důležitosti člověctví. Ale když i touto nejvyšší člověka naukou počínáno nádenničiti, sofisté a scholastici učinili z ní školu spupného nedorozumu, a ušlechtilá Platonova dialektika obrácena posléze ve hlaholnou šermovnu svárlivých nedoukův. Drahně věkův nepoznáno více důstojenství filosofie, a zdravý rozum i každý jemný smysl prchali před opovrženou obludou, která osobovala sobě jmeno její nesvatě. Anižbych já těch strastných pro člověčenství věkův zde spomínati chtěl, kdybych litovati nemusel, že ačkoli mrákoty a příšery jejich novým blahočinným světlem z větší částky zapuzeny jsou, mnozí však jich pozůstalí zárodkové nesou ještě vždy liché a převrhlé ovoce. Obyčej školní dává i podnes jen zvláštním jistým naukám, které ze zásad rozumu se domyslně vyvíjejí a péčí učencův uvedeny jsou v jistou soustavu, jmeno filosofie. Udělány jsou jisté příhrady a závory,

a filosofie stahována do nich, aby tu vtělila se hmotně pro ty, kteří nemohou postihnouti ducha jejího. Tu již v obmezených těch suchopárných končinách bývají všecky svadlé kořeny její nožem pýtevným rozřezány, všecky studánky vod mrtvých lučebně rozebírány, a z rozmetaných těchto živlův potom podivné zahrady podlé provázku zakládány, ve kterých se všeho nachází, jen zniku pravdy a života nic. Ale duch filosofie sám nedá se provázkem obměřiti a svázati: on zvolně proletuje kraje všehomíra; a jako duch boží při stvoření světa, když nad propastí mrákotnou se vznášel, pomatené látky obživiv, do ladu a skladu je pudil: tak i jasný duch tento v působnosti své uvodí do veškerého světa poznání a živobytí našeho světlo i řád velebný.

Ne ledabylé pohrávaní prázdnými ponětími jako ciframi, ne suché pýtvání se v mrtvých různých formách bez poznání ducha obživujícího, ne drzostné vyměřování všehomíra duchovního i tělesného malichernou oblíbených důmínek měrou, aniž pak jaké spupné násilí a rouhání se každému tajemství srdce, světa i náboženství, může filosofováním slouti. Zdaliž ten mudrcem jest, kdo postavě dobrolíbeznost nedorozumu svého na vrch veškerenstva, odbojuje vší vládě nad sebou, zakládá zákony světa směle na přeludech vlastní obraznosti, povinnosti pak a právo na záležitostech sobectví? Jen kdo duchem samostatným se vynesa nad obmezený obzor tělesnosti a sobnosti, umí právě po člověcku žíti; kdo zná sebe samého a rozumí běhu přírody i běhu národův; kdo živ jsa myslí v ideách, zná co pravého, krásného a šlechetného jest, a duchem tímto, třebas i nezpozorovaný od jiných, obrací celé snaženství své k božnosti: toho važte sobě, tentě filosof.

Všeliká pocta budiž oněm náčelním myslitelům nové Europy, kteří o společné dorozumění sobě, co do forem mysli vůbec, snažně a zdárně usilovali: a však když oni veškeru filosofii jen rozumem, pro rozum a na rozumu, na zásadách přemyslných, anebo z jediného domyslu vyvedených, zakládati a dovršiti hledají, nemohu jim ovšem dáti za pravdu. Filosofie zajisté, jejížto počátek jest poznání sebe samého, a ježto nenalezá potřebné ve hlavních zásadách jistoty bezprostředné jinde kromě citu prvotního, nemůž také nikdy od života podmětného cele se odděliti, nikdy pouhým předmětem a skutkem pouhého domyslu se státi. Možnáli zajisté, aby všecka jistotná pravda mého bytu a vědomí záležela jen na jasnotě a shodě několikas ponětí, jichžto bytnosti já krom toho, nejsouli pouze libovolná, nikdy cele nevyměřím a nepochopuji? A k té svaté

pravdě můželi mne dovesti samo mechanické srovnávaní těch ponětí mezi sebou, a ne raději bezprostředné povědomí toho kmene, ze kteréhož se vyvíjejí? I zdaliž onino steří a opět steří okusové a bludové, o kterých dějepisy filosofie rozprávějí, nepoučili nás ještě dostatečně, že v říši přemyslu, ohražujícího se cele ve předmětech, věčné panovati mohou antinomie, pokudkoli urovnány nebudou prostředkováním něčehos jestotnějšího? Myť arci, co víme a rozeznáváme, jen rozumem víme a rozeznáváme, jelikož rozum nám jest nejvyšším pravidlem a správcem skutečného bytí našeho: ale na rozumu samém nespoléhá veškera jestota naše, a poznání založeno i obsaženo jest ještě něčím vyšším a povšechnějším, totiž bytováním. Na štěstí onen pravý smysl filosofie neztratil se ještě cele z obecného života: tu zajisté pode jmenem jejím rozumíváme vždy ještě nauku vedoucí k moudrosti a ku poznání určení našeho. A tam právě odkazují nás idey; tam původně směřuje i učení filosofické.

Ale můželi pak filosofie také učena býti? Otázka, na kterou tuším především bylibychom měli odpovědíti, naukou jmenovavše filosofii hned na počátku. Než jak, kdyby snad, kdo jen učeným jest, filosofem býti nemohl? Neb jistě že filosofování není něco řemeslného, čehož bytnost a způsobby se jakoukoli cestou zděliti daly. Každé zajisté naučení jest jen důraz do ducha našeho ze zevnějška přišlý; a jako k samému čití tělesnému musí nejen vnímavost smyslův, ale i samočinnost, probuditi a uspůsobiti se: tak i mnohem více k filosofování, této nejvyšší samozákonné působnosti mysli. Učením tedy duch náš jen pobuzen a na široký vůkol obzor v říši pravdy pozorliv učiněn býti může: filosofovati ale bude vždy jen ten, kdo vlastní mocí a vlastním úsilím snažil se proniknouti do hloubi moudrosti vesmírné. A však i tato pomoc od učení ve filosofii převelikého jest užitku: nebo každé naše rozumné vědomí, jakož Sokrates moudře pověděl, jest takořka jen rozpomínaní.

Z nekonečného filosofie oboru za našeho věku vyznačeny a o sobě pojaty bývají některé zvláštní nauky začátečné, jimiž onno filosofické rozpomínaní ulehčeno a zřízeno býti má. Nauky tyto dělí se od sebe, jelikož obírají rozličné idey ducha, i rozličné jich potahy, za zvláštní předměty své. Rozdělení takové v nynějším vědectva stavu prospěšné jest jen těm učitelům a učedlníkům, kteří toho domnění se vzdalují, žeby poznavše více názvův nauk, tím samým také byli vnikli hlouběji do jádra vědomosti a moudrosti.

Vždy zajisté filosofii ne na papíře, ale v duchu samostatném a vyšlechtěném nacházeti jest.

Idei a zákonnost pravdy objasniti a upevniti snaží se skumná filosofie, k níž zvláště logiku a metafysiku počítají; ctnosti a spravedlnosti zákony odekrýti povolána jest filosofie konavá, ku kteréž nauky mravní a právní přináleží; potahy člověka občanské zpytují politikové, nábožné theologové; krásu pak a umění, jenž ji objevuje, přivlastňuje sobě za podíl svůj krásověda.

Zde jsme na prahu chrámu svého. Pamětlivi jsouce pravd, kterýchž sme nabyli dosavadním skoumáním, vejděme již do síně, ať poučivše se dříve o určení, spůsobu a osudech tohoto stavení, potom do svatyně samé vkročiti můžeme.

5. Krásověda.

Krásověda jestiť nauka o původní zákonnosti krásy; aneb vědecká soustava všeho toho, co nám o kráse ve všech jejích potazích rozumem vědomo.

Předmět tedy krásovědy jest idea krásy. Můžemeť bez ostýchání hned napřed to za pravdu sobě podsaditi, že krása jest cosi zvláštního, podstatného a bytného v duchu člověka; že ji duch náš, ne pak tělo naše, cítívá, po ní touží, v ní se rád kochává; že krása dělí se bytně odevšech jiných ideí v duchu; že tedy obor ten, ve kterém se krása jevívá, jest jakýsi zvláštní obor duchovních úkazův, a předmětové krásní, pokud krásni jsou, že náležejí pod svou jakousi zvláštní zákonnost ve světě skutečném. Krásověda tedy objevuje tento krásy obor a jeho veškeru zvláštní zákonnost, věrně a důkladně. Ona krásu vyhledává i zpytuje ve všech potazích jejích. Skoumá tudíž předně kořen a znik její v citu a v mysli, vyšetřuje spojení a poměr její s působnostmi ducha vůbec, a ukazuje na její obrazy ve světě předmětném, naší zkušenosti podrobeném. Poněvadž pak člověk za přírodou svou původně snaživ a mocen jest vytvořiti krásu ve předmětech, jak řečí básnickou, tak i hudebnými zvuky a tvary vidnými: obíráť se krásověda také obšírným skoumaním zákonův krásoumy, zvláště pak básnictví, hudby, malířství a řezbářství.

Krásovědec tedy vlastně neptá se, co kde krásného jest na světě; aniž se o to stará, aby opisoval všeliké krásy jak přírody

tak i děl uměleckých. Již Platon sám dělil ty dvě otázky »co jest krásného?« a »co jest krása?« dokonale od sebe, a ukázal spolu, že ne na první, ale na druhou odpovědíti povinnost jest filosofova. Jen nedostatek ducha vědeckého činí to, že mnozí zpytatelé krásy, zvláště italští a francouzští, rozdílu toho podnes jak náleží šetřiti nenavykli. Ať si kdokoli obejde celý svět, vše co kde krásného jest, sobě poznamenávaje: neumíli vyznačiti, co to vlastně jest, co ty předměty krásnými činí, nepoznáváli jestotného rodiště krásy v duchu i ve světě, nevstoupil nikdy do svatyně krásovědy. Povolání nauky této jest: skrze vysvětlení idey krásy posloužiti jak filosofovi tak i umělci k dorozumění, proč daní předmětové jsou krásni neb nekrásni, a proč jemnou duši pozorovatele buď citem ušlechtilým rozněcují, buď nelibostí svou od sebe odvracují.

Divno jednak, že ač jemní citové člověčí uznávají krásu v názoru od věkův po věky jednosvorně, krásovědcům přece již i sám přístup k nauce jejich se zabraňuje. Nejen zajisté nedoukův valný obor, který rád se chápe všeho, což obmezenosti jeho lahodno ale i mnozí bedliví skoumatelé pochybují až podnes o samé možnosti krásovědy, jakožto nauky vědecké; anobrž i sami zpytatelé krásy vyznávají často, že krása, jakožto předmět pouhého citu, rozumem nedá se rozuměti, v ponětí nedá se pojíti, a tak tedy ani že učiti jí nelze; pročež i nauka vědecká o kráse že se nedá postaviti, jelikož sám předmět její jest nevyzpytatelný.

Kdyby námítka ta jen tolik znamenati měla, že o kráse nedá se soustava přísně vědecká, jako mathematika, psáti, kdežby všecky věty vyvíjely se vnitřní nutností a patrností ze svých prvovět takořka mechanicky: nebyloby potřebí u ní se pozastaviti. Neb netoliko to pravdou jest, co se měřiti a počítati dá; anobrž ty nejdůležitější pravdy života lidského nedají se v počet a v míru pojíti: a zdali proto pravdou býti přestávají? Pouhá soustavná shodnost ponětí ještě není neklamnou známkou pravdivosti. Nižádná zajisté pravda neohražuje se v předmětnosti tak cele, aby již od ducha lidského dokonce nezávisela: i mathematikové sami přinuceni jsou prvověty své zakládati na podmětnosti, na citu člověckém. Pročež to krásovědě nikoli nevadí, že pouze přemyslnou, a tak, podlé smyslu jisté školy, přísně vědeckou býti nemůže.

Ale ani to neničí možnosti krásovědy, že obor pravd jejích staví se původně ve podmětnosti. Krása arci jen potud krásou jest, pokud se cítí; právě tak jako pravda jen potud pravdou jest, pokud se myslí, dobro jen potud dobrem, pokud se koná. Myšle-

ním tedy arci jestota krásy tak málo se uchopiti dá, jako jestota dobra. Ale jestota krásy jest předmětem krásoumy, ne krásovědy. Krásovědec skoumá jen zákonnost (t. j. pravdu) krásy, právě tak jako mravní filosof zákonnost (t. j. pravdu) dobra. Jestli tedy krása vůbec pod jakousi jistou zákonností jeví se, a tato zákonnost padá v obor poznání našeho, i musíť také nauka krásovědná možnou býti.

Že ale krása opravdu svou jistou zákonnost má, pochybovati nelze. Předně nepochybno, že ona jest idea ducha původní a základná, k nížto člověk ne zvenku pobuzen bývá, ale sebou sám se pobuzuje. Krásocit tedy, jako i jiné ducha úkazy, musí založen býti v původní ducha zákonnosti, a míti zákony povšechně platné, ze přírody člověka se vyvíjející. A jakož ve vší rozličnosti lidstva, národův a osob přece jen jedno věje čisté člověctví po věky: tak i ve vší rozmanitosti úkazův krásocitných jen jedna jest jistá krásocitu zákonnost.

Tato krásy zákonnost dá se rozumem uchopiti a vyskoumati, kdykoli tento počíná sobě ve přirozených mezech svých šetrně a bedlivě. Každá zajisté podstatná poznatelná věc, a tudíž i krása, má svou zvláštní působnost, na jednotě a stejnosti podstaty své založenou; neb cokoli nepůsobí jakkoli, jest ničím: a jen pokud něco stejně působí, jest tím čím jest. Stejnost pak působnosti jeví se ve stejnosti úkazův jejích, naší mysli pochopných; jichžto jednotu pojímati jest dílo rozumu lidského. A tato jednota, v té stejnosti úkazův pojatá, nazývá se zákonností věci té, buďže ostatně úkazové ti padají do smyslův zevnějších, aneb jen duchem samým v duchu pozorováni bývají. Máť tedy krása vůbec svou zvláštní, rozumu pochopnou, zákonnost: a protož i nauka o kráse jest možná.

Pravdu průpovědi této tušili i ti krásovědci, kteří po mnohonásobném skoumání, nevidouce svého prospěchu, sobě zamýšleli, že o kráse nelze míti jasného ponětí. Kdyby jasné ponětí o kráse nemožné bylo, tudížby již ani nauky o kráse býti nemohlo. Aneb možnáli o věci samé v sobě nejasné vystaviti nauku, která jen potud naukou slouti může, pokud předměty svého skoumaní objasňuje? či tam jaké poznání jest, a sice poznání rozumné, kdež není jasnoty a tudíž ani určitosti ve hlavním ponětí? Odporovali tedy sami sobě ti spisovatelé, s jedné strany slovem krásovědu ničíce, s druhé strany skutkem ji vystaviti se snažíce. Odpor ten

tím povstal, že oni sami zákonnost krásy lépe tušili, nežli myslí pochopiti uměli. Zajisté jakož jedna jest bytnost krásy, jedna její rozumu pochopná zákonnost vůbec: tak i jedno musí býti všeobecné ponětí krásy, a sice tak jasné, jakož onano zákonnost našemu rozumu vůbec jasná býti může; neboť ponětí to a zákonnost tato jsou jeden a tentýž pomysl.

Jestiť pak důležité, zakládajícím a posuzujícím krásovědu, oznámiti se blíže se vlastním oučelem a cuřadem nauky této, i proto, aby jak o mezech, tak i o platnosti její vynešen býti mohl soud spravedlivý. Oučel krásovědy, jak praveno, jest objeviti původní zákonnost idey krásy, a vykázati tudíž, pod jakými zákony idea krásy v duchu člověka povstává i v úkaz vychází. Jest tedy tentýž oučel její, který všech nauk filosofických: totiž, objeviti pravdu, čili původní zákonnost veškerenstva. Pročež i ouřad její jest všudy a vždy vlastně jen naučný a filosofský, nikoli pak kritický a umělecký. Krásověda zpytuje krásu vůbec, buďže ona umělecká, buďže přírodná jest. První předmět jejího skoumaní jestiť vždy krása, ne umění; nebo byt krásy zakládá krásoumu, ne naopak.

Nesluší tedy říci, žeby krásověda byla jen jako theorie krásoumy. Obor krásy jest přednější a širší, nežli obor umění; a pravitelská platnost zákonův krásy vztahuje se na veškeren život člověcký, nejen na krásoumu; to jest, zákonností krásy má se říditi veškeren život náš, netoliko krásné umění. Vzdělání krásy v životu člověka jest bytná částka vzdělání člověka vůbec; a krásověda, kteráž dopomáhá ku poznání spůsobu tohoto vzdělání, nabývá v tom ohledu důležitého významu pro člověčenstvo veškeré, od národův do pronárodův.

Poněvadž ale idea krásy ve krásoumě, jakožto vlastní její oučel, vychází co nejpřesněji v úkaz: musíť krásovědec míti také hlavní pozor na krásné umění, kteréž, jakožto upotřebení zásad jeho, činívá pravdu neb nepravdu jich skutkem patrnou. Pročež potřebí jest, aby kdokoli o kráse filosofuje, měl ouplnou a dokonalou známost každé krásoumy ve všech jejích i řemeslných potazích, a každý zázvuk, ve kterém krása věje, každá čárka spanilosti, každý sklad podob a výraz duše milostné má především jímati jemného ducha jeho mocně: neboť jen pocítiv a poznav dříve sám v sobě působení krásy, může ohlédati všeobecnou její působnost. Ale do řemesla umělcova je mu tak málo, jako politikovi do panování, mísiti se potřebí. Obé zajisté posuzuje se vůbec rozumem a citem

právě člověckým, a nikoli zvláštním zákonem umluvitosti, anebo rozkazem cizovládným.

Z toho také dá se vynesti o platnosti nauky krásovědné soud spravedlivější. Krásověda jest nauka vlastně filosofická, ne umělecká čili řemeslná. Objevujíc ducha v jeho působnosti nejzvolnější, pomáhá ona k dorozumění skoumateli bytnosti své a určení svého: ale umělci nedostatku v důvtipu a ve krásocitu vynahraditi ani nemůže ani nechce. Jiné jest znáti krásu děl uměleckých, a jiné opět uměti ji vytvořiti; onno bez tohoto býti může, ale ne naopak. Umělec působí zámyslem a uměním, ne přírodou; umění pak jeho spoléhati musí na jistých zásadách krásovědných, třebas jemu nevždy zřetelně a výslovně povědomých. Kdo co krásného vytvořiti chce, musí to dříve znáti; maní se mu nezdaří. I jakžby tedy nauka tato, ježto krásu od nekrásy rozeznávati učí, neměla jak filosofovi tak i umělci prospěšna i potřebna býti? Onať tomuto rovně jak onomu slouží ke srozumění sebe samého; a i neudílíli jemu sama sebou moci krásotvorné, alespoň moc tuto jemu od přírody propůjčenou vystříhá před poblouzením.

Mát však krásovědné skoumaní své jisté meze i se strany filosofické: neboť ne na všecky otázky, které přemyslný filosof podati může, nauka tato odpovědíti snaží se. Zdali krása i kromě člověčí přírody jestotně bytuje, či jen pouze člověcká jest, o to my se příliš nestaráme; spoléhajíc na to, že každá pravda, která vyvodí se z čistého a nezkaleného bytu člověčího, a tudíž i krásovědná, jest pravdivou pravdou. Otázku tu pozůstavujeme tedy metafysikům k rozhodnutí; fysikům pak a fysiologům ponecháváme vysvětliti, kterak předmětové hmotní, ve kterých my krásu spatřujeme, dorážeti mohou vůbec na smyslnost naši. Jestliže i neomylní mathematici nám podoby měřiti a zvuky počítati pomoci chtějí, nebráníme; my alespoň jich nepotřebujeme.

Spůsob, jak rozum pojímá i vzdělává zákonnost krásy, musí také rozhodnouti hádku o potřebném návodu ve krásovědě. Že tento dějepisným a kritickým býti nesmí, samo sebou patrno: skumným zajisté a naučným býti má. Skoumání pak filosofické vůbec dvojím spůsobem státi se může: aneb zajisté ze hlavního ponětí, jakožto zásady, vyvine se celá předmětná soustava pravd jejích domyslně; aneb ze pravd jednotlivých podmětných, mezi sebou u vyšší vždy jednotu spojovaných, a tudíž i zpředmětněných, složí se teprv zákonnost ve hlavním ponětí (t. ve krásе) obsažená. Tamto schází se od povšechností k jednotlivostem, zde vstupuje se od

těchto k oněm; tamto pokračuje se od souboru k rozboru, zde od rozboru k souboru; tam se počíná více od přemyslu čili naučně, zde více ode přezvědu čili skoumavě.

Vlastně veškero naše poznání jest vespolné pronikání a střídání se souboru a rozboru: neboť ve každém poznatku pojímáme cosi rozmanitého v jednotu, jak v jednotlivých názořích smyslnosti, tak i v nejpovšechnějších rozumu ideách. V jednotu sebrati dá se jen to, co k jednotě náleží; a rozebrati také jen to, co již dříve spojeno bylo. Ale kdož nevidí, že v každém nabytí známostí onno sbírání, čili souboru hledání, prvnější jest nežli rozebírání? a že tedy v každém souboru jistý přezvěd již, třebas nesvědomě, státi se a minouti musel? Aniž tedy soubor, v ponětí krásy obsažený, původně samým přemyslem se stal, alebrž jen, pokud ho předešel jistý přezvěd duševědný. A když tedy soubor v ponětí krásy přezvědem vymíněn jest, slušíli v této vědě filosofické začíti tím co vymíněno, či raději výminkou samou?

Povolání filosofovo jest vůbec dvojího způsobu: jedno, aby skoumal pravdy na život člověka se vztahující; druhé, aby jim vyučoval. Pokud skoumá, vstupuje takořka k souboru, pokud učí, sestupuje k rozboru; cesty obou jsou v tom opačné. Ale jen za předešlým skoumáním může dáti se do vyučování, a pravda neb nepravda naučení jeho závisí vždy od právě neb chybně vyvedeného skoumaní, na kterémž zakládá věty své. I jest arci snáze, cestou naučnou, počna od souboru, uvesti zřetelně do soustavy pravdy obsažené v jednotě souboru toho: jakož i snáze jest, s vrchu pyramidy shlédaje, opatřiti najednou veškeren stav a všestranné rozvedení i chýlení její, nežli po stranách ji ohledávaje. Ale jakého přesvědčení o ustavě a pevnosti její nabyl ten, kdo neprohlédl k základům jejím, a spojení všech částek nepozoroval? A posléze, kdož, maje vystaviti celou krásovědy soustavu, počínalby stavení své vrchem pyramidy, a ne raději základy jejími? Však až se ta spousta dostaví, budeť i jemu volno obezříti najednou způsob veškerých částek jejích, kterýchžto spojení před očima jeho bylo se stalo.

Jest pak návod duševědného skoumání ve krásovědě tím potřebnější, čím jistější a důležitější jest pravda ta, že rodiště krásy musí hledáno býti ve podmětnosti člověka, ne ve předmětech samých, kteří ji nesou. Další skoumání naše samo sebou to provede, že idea krásy jest cosi bytného v duchu člověka, právě tak, jako idey

pravdy a dobra; že ona jest podstata svézákonná, ne pak pouhá na předmětech zavěšená případnost; že v ní vlastně sama podmětnost v úkazu žádoucím, (antě jistá forma čili doba života), se zpředmětňuje, a tudíž závisí ne zákony a působnosti ducha ode krásy, ale krása od zákonův a působností ducha. I nutnotě každému s pravdou se chybiti, kdokoli nejímaje podstaty její v duchu, vyhledává zákonnost její ve pouhém toliko uspořádaní předmětův zevnějších.

Tím bezpochyby povstalo onno nesčíslné množství nezdařilých pokusův o vysvětlení krásy, že původcové jich, nešetřivše duševědného návodu, domnívali se uchopiti bytnost její přemyslným rozumováním o jednotlivých úkazích krásy. Považujíce ji předmětně, bez potahu na život člověka, chtělit ji vyměřiti, čili raději ponětí její směniti na jistá ponětí předmětná, nejvíce z oboru kategorií rozumu vzatá, kteráž obyčejně buďto širší buďto užší byvše, byla ku ponětí krásy zároveň nepříměrná. Tak Aristoteles, zakládaje krásu ve velikosti a řádu, nešetřil toho, že jistou velikost a jistý řád nalezti jest ve každém předmětu poznání našeho; i jakáž to tedy velikost a jaký to řád zakládá vlastně bytnost krásy? Augustin, a po něm jiní, nazývajíce krásu jednotou rozmanitosti, nepozorovali, že v každém názoru a v každém poznání vůbec cosi rozmanitého v jednotu jest spojeno: i jakáž to jest ta rozmanitost, která vlastně zakládá krásu? Hogarth obměřiv krásu vidnou jistými poměry čárkovými, neprohlédl k bytnosti krásy hudební ani básnické, k jejímuž objevení nepostačí ani vlnové ani svíjené čárky. Jiní pokládajíce krásu býti ve sličném rozměru částek jednotu úkaznou skládajících, nedomýšleli se přitom, že i sličných rozměrův bez krásy, i krásy bez sličných rozměrův dosti se v úkazu stavívá. O málo zdařilejší byla vysvětlení krásy ideami logickými, a tudíž také předmětnými, o kteréž se zvláště v Němcích pokoušíno. Wolf a Baumgarten nazývali krásu dokonalostí smyslně poznanou. Ale dokonalosti samé v sobě čili absolutné, není kromě bytu božského; potažná pak, závisejíc od poměru jistého názoru k jeho ponětí, nemůže poznána býti smyslem samým, alebrž jen rozumem. I bylotě v zásadě této nejen nedorozumění, ale poněkud i odporu. Kant opět, jmenovav krásu jistou záměrností, která, nejímajíc ani smyslův ani rozumu, sama sebou v názoru všeobecně se líbí, ač sice pravdu propověděl, objevil však jen takořka zevnější stránku zákonnosti krásy, ukázav více, co a jak krása působí, nežli co jest a proč tak působí.

Neboť ani ten spůsob, u novějších krásovědcův zhusta užívaný, není dostatečný k objevení zákonnosti krásy, když se propoví, že krása jest to, co v duchu našem as tak a tak působí; — jelikož to nic více není, nežli kdyby se prostě řeklo, že krása v duchu našem tak a tak působí; čímž se arci vždy něco pravého říci, ale ne sama krásy bytnost oznámiti dá. Rozmanité zajisté může býti působení krásy v duchu, jsouc pokaždé jen jednotlivým ve svém úkazu, ačkoli krása sama v bytnosti své vždy jedna i stejná zůstává. Pročež ku poznání jejímu potřebítě především ostrozrakého proniknutí do samého rodiště krásy, a tudíž také až k samým takořka základům veškeré působnosti duchovní. Jen tam, ve bezprostředné svědomosti ducha našeho, dá se vyzpytovati ta sama sebou pevně stojící zásada, na kteréž jako na uhelním kameni celé stavení krásovědné vyvesti se a spoléhati má.

I našli se ovšem všelikých věkův a národův skoumatelé důmyslní, kterýchž úsilím mnohé stránky zákonnosti krásy důkladně objasněny, a zvláště zákonové krásoumy šťastně vyjeveni jsou. Mezi nejzasloužilejšími jmenováni buďte: Platon i Aristoteles; Shaftesbury, Batteux, Home, Winkelmann, Kant, Herder, Bouterwek, Schlegelové a Solger. Ale vždy ještě nedostává se takové soustavy krásovědy, kteráby pravdou vět svých spokojila i filosofa i umělce, a nejen vědeckou důkladností a ouplností, ale i jemným a stejným šetřením všech oborův krásoumy se poroučela. Větší zajisté díl dosavadních zpytatelův krásy, ohrazujíce se v jednom, nešetřili ostatních umění, a zákonové jimi vynešení nedali se vždy rozvesti na veškeru krásoumu. Neboť i jakéhotě spolku mezi předměty krásy vidné a krásy hudební, mezi zákony básnictví a řezbářství? Kdežto přece všudy jen jedna jest idea krásy a jeden krásocit, buďže v básni, buďže v hudbě neboli v obrazích v úkaz vychází.

Pročež i nelze tajiti těch valných mezer a nedostatkův, ježto se ještě nalezají ve krásovědném znání našem. Nebo, ať jiných mlčením pominu, častoli ohlédáno se na tuto hlavní pro filosofa otázku: jakýtě důvod a oučel krásy v idei a bytu člověka vůbec? potřebnoli mu ona, i proč? jak vážný jest obor její v duchu, a jak blahočinné následky v celém dějinstvu člověčenstva? K tomuto poslednímu cíli za to mám, že všecko a každé skoumání naše zaměřívati povinno; a kdokoli neobrací usilování svého ku prospěchu člověctva, žeby ovšem raději odříci se ho měl.

Já chtěje podlé možnosti své vyplniti nedostatky dotčené a chybám káraným se vyhnouti, počnu krásovědné skoumání své

jasnost veškerého života jejich, která, jakožto výlev čisté přírody, naplňuje nás láskou i úctou k sobě. Dítě ještě nemá do sebe zvláštní osoblivosti, ale jest nám obrazem veškerého rodu; nerozvinuly zajisté a nerozloučily se ještě od sebe jednotlivé moci jeho, aniž která působnost vládne nad jiné jednostranně. Tatotě povaha pravého dětinství, a tentotě dějinný počátek člověctví.

Harmonie však ta bytu dětinného ustoupá, jak mile člověk, vkroče samostatnou mocí svou do světa, počíná jednati a sebe k oučelům bytu svého rozumně připravovati. Otočen jsa všestranným působením předmětenstva, ježto ho zachvacuje do víru svého, přinucen jest duch lidský usilovati, aby znekonečnil moci a působnosti své naproti němu, nemáli sice ztrátou samostatnosti a osoblivosti své zničiti veškeren byt svůj člověcký. Jen v boji tedy a v zápasu jednotlivých sil i působností, v odporu svobody a nutnosti, světla i mrákoty, dáno jemu vynikati do té výše, kde možno přehlédati obor světa okem volnějším, působiti vůlí samostatnější a mocí tvornější. Nelze tedy než pokročně dostihovati k onné vznešené harmonii přírody naší, jejížto počátečné zázvuky ozývaly se v čistém dětinství. V běhu toho usilování proměnila se onano všestranná určitelnost dítěcí v jednotlivé určitosti dospělých povah, onen povšechný obraz rodu vzal na sebe ráz jisté osoblivosti zvláštní; ale oučel vážný nastává jemu spolu, aby způsoboval určitost onnu všestrannou, osoblivost onnu všeobsažnou. Jen tak znekoneční bytnost svou, a dostihne ke svrchované idei člověctví.*)

V jedné a téže svědomosti člověcí osvědomuje se nám jednomu každému nejen byt náš vlastní podmětný, ale i byt božství, jakožto bezprostředné příčiny veškerenstva; obé stejným přesvědčením, stejnou nutností duchovní. Jakož zajisté jednu cítíme zásadu veškeré podmětnosti, tak i přinuceni jsme věřiti v jednu veškerého předmětenstva zásadu; anobrž v nejvyšším zřeteli rozumu, kdež i podmětnost i předmětenstvo považují se za úkazy, jednotlivá obou zásada jest nutným polohem víry vůbec. Pročež i v čisté svědomosti člověka ohlašuje se byt božství touž nutností duchovní, kterou byt veškerenstva vůbec.

Ale poznání božství vymíněno jest vírou člověckou, aniž nese ve způsobu svém nutnost předmětnou, alebrž jen podmětnou. Bůh,

*) Pravdivě a jadrně pronesl to Schiller:

»Keiner sei gleich dem Andern, doch gleich sei jeder dem Höchsten!
Wie das zu machen? Es sei jeder vollendet in sich!«

jakožto jestota neskonalá, nemůže nikdy vjíti předmětně v úkaz: ale vše, co my neskonalého poznáváme, potahujemeť to na boha. A jelikož každá neskonalost nám ve svém bytu se tají: tedyť i poznání boha musí tajemstvím pokryto býti. Tím se stává, že čisté, jasné duši člověcké bůh se zjevuje ve všech tajemných úkazích přírody, života i umění; jistý cit neskonalý v názoru jich dává nám to přesvědčení, že v těch úkazích věje a mluví moc jakási neskonalá, moc božská.

Naše poznání o bohu jest tedy jen poznání člověcké. Jen co se s myslí naší srovnává, můžeme o bohu věděti; pramen veškerého vědomí o něm jest naše jestotná bytnost člověčí. Cokoli člověk dobrého, pravého a ušlechtilého do sebe cítí, to připisuje také bohu bez výminky a bez konce. I jakžby jináče mysliti o něm mohl, nežli jako o bytosti všemohoucí, vševědoucí, všedobré, spravedlivé, všelaskavé, svaté, ve svrchované dokonalosti, bez míry a bez konce? Samy jestoty, jichž jako zárodky a počátky nalezá člověk sám v sobě, a ježto přičítá bohu zbezvýminečněné. Tím se stává, že člověk může cítiti důvěru a lásku k bohu; jelikož poznává sebe k obrazu božímu, ku podobnosti boží stvořena, a tudíž i bohu poněkud příbuzna býti.

Tam kde prvotně a samostatně zakládá se život náš, kde duch a tělo jestotně se jednotí, kde býváme sobě své moci nedílné podmětně povědomi, odkud vycházejí a kam se vrací základně všecky činnosti naše: tam vyskytá se také, jako jiskra božství, láska i snaha naše nejvyšší a neskonalá ke všemu tomu ve veškerenstvu bytostí, co nám bytem svým dává cítiti aneb raději tušiti život božský. Láska i snaha tato, budíc božskou našeho bytí částku k činnosti samovolné a samostatné, vede nás upřímo k božnosti. Činí zajisté, že všecky jestoty ducha našeho, které v bohu poznáváme, sami také v sobě zmocniti, rozšířiti a ustáliti a tudíž božnými se státi hledáme.

Postupování k božnosti jest tedy vzdělávání obrazu božího, čili dokonalosti boží ve člověku, podlé smyslu teď vyloženého, smyslu člověckého. Následovně božnost a svrchované člověctví nejsou idey sobě odporné, alebrž v jistém smyslu stejné, v božnosti zajisté dovršují se všecky jestoty života člověčího neskonale. Postupování to jest nekonečné; jelikož člověku, zároveň i božské i zvířecí přírody účastnému, nelze vyměřiti té čáry, kdeby veškeren duchovní život jeho přestati musel.

Jen v božnosti, jakožto v idei, dochází člověctví ouplného rázu bytnosti své; tamtě sídlo jeho svrchované dokonalosti. Čím božnějšími se stáváme, tím blíže dostihujeme k dokonalému člověctví, tím více býváme, jakovými býti máme. V tomto smyslu jest to ta nejvyšší a nejsvětější člověka povinnost, býti člověkem, totiž ouplným a dokonalým člověkem, jevícím všecky jestoty, moci a působnosti, kterýchžto svrchované člověctví schopno jest

2. O krásocitu vůbec.

Usilování a postupování k božnosti může dvojím spůsobem se díti: určitě a podvýminečně, aneb neurčitě a bezvýminečně. První se stává v oboru rozumu a vůle, druhé v oboru citu a obraznosti; tam se jde po jestotě, zde po formě božnosti; onde se dobývá pravdy a dobra mravního, zde se požívá krásy. Obor tedy krásy jesti v citu a v obraznosti, a zakládá se na bezvýminečném i zvolném snažení člověka po formě božnosti. Tatě naše základní ve krásovědě věta, k jejímuž zvláštnímu rozvinutí, vysvětlení a upotřebení vynaložíme všecku péči svou.

Že v oboru čistého rozumu přísná panovati musí určitost, a že tato určitost výminkou jest rozumného znání vůbec, ukázáno již dříve ve knize první, v rozjímání poznávajicnosti. Jen tím zajisté může udržeti se zásada jednotící poznatkův našich ve samozákonné působnosti své. Činnosti tedy rozumu všecky jsou tak říkaje měřičné, postupující pokročně jako po řetězu závěrkův a spolkův, od počátku až do konce. A arci jen takovýmto postupem může člověk dokračovati a dosahovati k jestotě božnosti. V něm zajisté nachází se stálost moci a setrvání, v něm nabýváme opravdových známostí, a činíme platnou ducha vládu jestotnou nade předmětností. Tento jest tedy ten nejbytnější a nejvážnější směr ve člověku. Ale kdyby kromě rozumu nebylo zásad jiných ve bytnosti naší, nemělibychom vlastně nijaké těžkosti a zásluhy ani v poznání ani ve vládě, jak sebe, tak i předmětnosti vesměs. Nýbrž všecka působnost naše obdrželaby tudíž jakýsi ráz nutnosti nevyhnutelné, a oustrojí naše staloby se vesměs jako automatickým; čili, což též jest, člověk nebylby více člověkem.

Protizávaží rozumnosti ve člověku jestiť smyslnost. Onano činí ho duchem, tato hmotem; onna ho podrobuje zákonům

jednoty ponětní, tato vlivům a popudům pověcné rozmanitosti; onna hledá stálosti, tato ustavičné změny; onna snaží znekonečniti sebe, meze prostranství a času zničujíc, tato se k tytýmž nerozlučně pojíc, v nepřestupné vězí se vázanosti. Obě potahují a nutívají člověka ku předmětům svým zvláštním, a zakládají v něm dvojitost i vespolnost popudův, která vyvodí v úkaz všecku vážnost, veškery těžkosti a zásluhy života člověckého. Onano vládne vládou důstojenství, k zachování podstaty a osobnosti naší; tato naléhá dvojnásobnou mocí rozkoše a bolesti, k vyplnění života našeho pověcnostmi. I buď že rozumnost, buď že tělesnost oučinlivostí svou převládá, stav člověka v obojí způsobě povinen trpívati rovně nucenost a vázanost jakousi. Tyto zajisté zásady ve všem, co se jestoty dotýče, sobě jsouce odporné, nikdy samy nevstupují v mír spolu rovnostranně.

Co sme řekli, že citelnost jest jako středek a spojiště veškeré bytnosti naší, to ve sporu těchto dvou zásad jeví ouplnou svou platnost. Cit zajisté zprostředkuje a jednotí v téže svědomosti, jak zákony rozumu, tak i popudy tělesnosti. On přísnost onoho mírní v důstojnost, a krotí prudké těchto outoky; i uvodě v rovnovážnost obě ty strany, jimiž samost naše stojí s předmětností ve spolku, stává se určitelem vůle a rozsudím mezi nimi. On jest tedy také, co k božnému člověčenství pohybuje a vede, abych tak řekl, veškeren stroj bytnosti člověčí. Pročež i na samostatnosti na síle, stálosti a účinlivosti moci citelné, (kterouž ostatně od okamžitých pocitův ne méně nežli od čitelnosti rozeznati potřebí), ráz osoblivosti lidské hlavně záleží, a k osobení tohoto povinno směřovati veškeré také vychování.

Této vážné straně života lidského, tomuto určitému ducha našeho směru, stojí naproti strana života zvolného a nevázaného, směr harmonie hravé a samoučelné; v kteréžto již nenutí ani rozum přísností zákonův svých, ani tělesnost slepou popudův prudkostí, alebrž obě spolu podrobují se nové vládě, vlídné a plnomocné, sloužíce zvolnému ducha geniovi za podlohu činův jeho. Ve směru tomto mizejí všecky odpory mezi předměty a podmětem, mezi námi a přírodou; duch náš stává se spolu jednotou i veškerenstvem, osoblivým i všestranným, určitým i nekonečně určitelným. A přece tato zásada ve bytnosti člověka, za příčinou jednoty ducha, neodporuje přírodou svou nikoli onomu směru prvnímu. Nýbrž obě zásady, jak určitosti tak i zvolnosti, jsou jen dva výlevy jednoho a téhož pramene, vedoucí nás do rozličných

dvou oborův lidské účinlivosti, a skonávající společně posléze v jednom a témže božnosti oceánu.

Zásada této samobytné zvolnosti bytuje cele v podmětnosti naší. My jí nenabýváme z venku, aniž pak říci se může, žeby ona jen ve potahu stála k duchu našemu. Jestiť zajisté původní a pramenná v bytnosti člověka, i daná pořád s ní samou. A toto ukazuje také na konečný oučel její: nebo k čemukoli zaměřuje veškera nedílná bytnost naše, tam musí posléze i tento zvláštní pramen její vésti. Stejné tedy nutno jí míti snažení k božnosti, jako i rozumu a vůli. Ale slušíli říci, žeby zvolná i nevázaná tato působnost duchovní mohla voditi a dostihovati k božnosti samé čili k jestotě božnosti? Kdyby zajisté cestou touto hravou k jestotě této dospěti lze bylo, nebylaliby onano přísná rozumnost nejen obtížna člověku alebrž i neužitečna i závadna? i nepovstalliby tudíž nejvyšší pro člověka zákon, nešetřiti více zákonův rozumnosti? Nemůž tedy zvolná zásada tato míti samu jestotu božnosti za předmětný oučel svůj, nemůžeme tedy, následujíce jí, prospívati vlastně ani ve známostech a oučinnosti rozumu, ani ve mravnosti a mocnosti vůle své. I jakéž tedy může býti usilování její? Nejiné, než usilování k formě božnosti.

Hleďmež dobře pochopiti rozdíl tento. Božnost sama pro sebe jest, jakož sme již poznali, něco majícího oučelní byt svůj ve podmětnosti; jest totižto stav, čili doba svrchovaná bytu člověckého, záležící v plnomocnosti, v neobmezeném poznání, ve tvorné vůli a tudíž i v bezvýminečném požívání. Usilování tedy po jestotě božnosti jest usilování po všestranném jestotném zmocnění ducha: jest tedy onno hledání známostí, jimiž podrobujeme sobě svět předmětný skumně, pojímajíce rozumem zákony ty, kteří spravují veškero jeho spojení. Jest ono dále onna jestotná konavá vláda ducha nade předmětností, kdežto postavujeme sobě zákony jeho jako za formy, podlé kterých hledáme uspůsobiti veškeren svůj svět. Pročež i jest tento potah ducha našeho vážný, přísný, a však při obmezenosti bytnosti člověcké také věčně nedoplnitelný. Naproti tomu forma božnosti nic jiného není, než spůsob bytování božného; čili spůsob, jakým se duch božný vůbec pronáší, a jak každé hnutí božné v duchu buď podmětně, buď i předmětně se zjevuje. A jelikož na božnosti založeno svrchované člověctví vůbec, říci také můžeme slovy jinými, že forma božnosti jest obraz svrchovaného člověckého bytu.

Ale můželi forma božnosti sama o sobě, čili kromě jestoty její, pojímána býti? aneb, můželi způsob života božného staviti se v úkazu, bez jestoty jeho? a úkaz takový, ač možný, neníli klamlivý? Odpovědíti na důležitou otázku tuto jest tolik, co dokazovati vůbec předmětnou možnost a platnost veškeré krásy, veškerého básnictví a umění; těchto zajisté povolání to jest, vystavovati onen způsob bytu božného. Mohlibychom sice krátce říci, že poněvadž úkaz takový, dle jemné zkušenosti, skutečně bytuje, proto také že možný arci býti musí. Ale toby bylo dovozovati kolo kolem, a neobjasniti ničeho. Potřebí tedy místněji ohlédati základy potahův těchto; tím pak se nám objeví předkem veškero, tak říkaje, jádro krásovědy.

Zásada v duchu zvolná má svou zvláštní zákonnost, nezávisící od zákonnosti rozumu, aniž jí podřízenou; založena zajisté jsouc původně v bytnosti člověka, musí také míti svou vlastní působnost. Tím tedy nutno povstávati novému potahu mezi podmětem a předmětností, bytně rozdílnému od potahův, které poznali sme nahoře v působnosti mysli; potah zajisté tento nepovede ani vlastně ku poznání více, aniž ke mravnímu dobru, ačkoli s obojím ve spolku jakémsi se najde. I jakýž to potah býti může? Nejiný, než to nejvniternější spojení, čili raději zestejnění podmětnosti a předmětnosti; jinými opět slovy, jelikož se nám podmětnost ve citu, předmětnost v obraznosti nejpřesněji představuje, to nejdokonalejší ujednocení citu a obraznosti.

V této nerozdílné shodě podmětnosti a předmětnosti duch náš musí považován býti jako ve středku rovnovážnosti a obsažnosti své postavený, čili dokonale zvolný. Zde všecky jednostranné přísné směry jeho mizejí, a co v jestotném onnom dotýkaní světa předmětného, v čitelnosti totiž a názorlivosti, nutným i přísně určitým bylo, to v tomto ujednocení citu a obraznosti stává se zvolným. Neméně zajisté podmětností, čili potřebou ducha, nežli předmětností uspůsobováno bývá.

Konečný ducha oučel, a tak i podmětná citelnosti potřeba jest božnost; onny pak doby života našeho, kdežto pocitujeme své k božnosti pobuzení nebo zbližování, mohou slouti božné doby života. V těch dobách cítí se duch náš povýšena i zmocněna býti: meze jeho zdají se oddalovati, potřeby a snahy všecky vyplněny jsou; svrchovaného požívajíce blaženství, jako nově okřídlaní proletujeme se po veškerenstvu světa, k němužto v novém a živém poměru se nacházíme.

Kdekoli věje čistý duch člověčenství, tam pobuzuje se i svědomost těchto božných dob života vždy, třebas i potemně. Způsob, jak se ony oznamují, buď ve svědomosti podmětné, buď i v úkazu předmětném, zakládá to, což můžeme formou božných dob života nazývati; toto pak může vždy o sobě i pojato i vytvořeno býti Povšechná forma božných dob života, jest forma božnosti vůbec, a tak tedy něco nepřebraného, což ale nalehá nejblíž na cit a na obraznost; v citu zajisté, čili v podmětnosti osvědomuje se nám, a obrazností bývá vytvářeno i zpředmětněno. Obraznost totiž má do sebe působnost idealisující; a, jako rozum zahrnuje ponětí v jednotu myslnou, tak i ona pojímá tvary rozmanité v ideální živou jednotu. Může tedy obraznost pojímati formu božnosti o sobě a vystavovati ji sobě; ačkoli tato sama, jakožto neskonalá, nikdy nevychází ouplně v úkaz. Platnost této tak vytvořené formy bude zatím platnosť ideální, a potud tedy také bytná i neklamlivá.

Forma božnosti jest naše idea krásy vůbec. Onano pak zásada původní v duchu, za jejímžto působením my po formě božnosti toužiti a v ní se kochati neustáváme, nazývá se krásocitem.

Krásocitu působnost zakládá se, jak řečeno, cele na zestejnění podmětnosti a předmětnosti, čili na ujednocení citu a obraznosti. Chtějíce my tedy poznati místněji, kteří jsou zákonové působnosti jeho, dejmež se nejprv do skoumání zvláštních potahův citu a obraznosti; ohlédejmež, jak se bytost naše má ke světu zevnějšímu, a v čem tento usilování jejímu povoluje neb odporuje; pozorujmež na všecky tajemné i zjevné působnosti duše i přírody v onnom pamatném spojení, kde již ne odpor, ale srodnost a obapolná povolnost jejich nám se ukazuje. To nás bohdá dovede ke světlejší známosti, jak krásocitu samého, tak i krásy a krásoumy veškeré.

3. O citu a obraznosti zvláště.

K nejvážnějším ve krásovědě potazům patří potaz o spolku citu s obrazností; on jest uzel, na jehož rozvinutí krásovědci nejvíce záleží. Všecky jednotlivé úkazy krásy, ve přírodě i v umění, v básnictví, hudbě i obraznictví, zakládají se původně na tomto spolku; takže podaříli se nám pochopiti jej světle, a vniknouti do tajemství jeho dále, musejí osnadněti všecky ostatní v oboru krásovědy těžkosti.

Viděli sme, že cit jest ta podmětná strana ducha našeho, kdežto jediná jestotná moc naše sama sobě se osvědomuje, a spolu bezvýminečná onano snaha k božnosti se vyskytá. On bývá libým, kdy snaha tato se zmáhá i uvolňuje; nelibým, kdy se hatí. Každé jestotné rozšíření známostí a vědomostí našich dává nám rozkoše. Každá naděje vyplněná, každé zotavení moci, každý skutek ušlechtilý a velikodušný, každé svítězení ducha nad okolnostmi krutými, ba každé pohnutí čistě duševné, naplňují nás radostí jasnou, a jsou nejpevnějším základem našeho blaženství. Cokoli ale tomuto naproti se děje, nelibě v citu ohlašovati se musí.

Základ pak onoho spolku citu s obrazností takto se tuším pochopiti dá. Cit, jakožto jestotný ukazatel našeho postupování k božnosti, spolkuje vždy s působením jednotné moci naší; působení pak každé jest nějaké potýkaní mezi podmětem a předměty. Jakost tedy citu v pokaždém úkazu jeho záviseti musí od následku onoho potýkaní, jelikož převládla buďto zásada podmětná, anebo předmětná. Pročež i nutno citu vždy v nejužším býti spolku s působnostmi samopředmětnými; to jest, any všecky působnosti naše jsou jen strany a směry jediné a tétéž moci, musí každé samopředmětné působení také s jistým cítěním spojeno býti.

První samopředmětné působení stává se v názorlivosti; a názor každý jest tak říkaje sám předmět do ducha pojatý. Názorlivost tedy, stojící na samé hranici předmětnosti, jest sídlo původní vsažnosti a čilosti duchovní, rovně jako rozum stálosti.

Názorlivost ale, jakož i pamět názorní, sloužíc oučelům rozumu a poznávajicnosti vůbec, povinna podrobiti se ve všem přísné onné určitosti, která panuje v oboru rozumnosti. Ona, jako věrné zrcadlo, představuje duchu předměty tak jak jsou, se všemi jednotlivostmi, nedostatky a neshodnostmi jejich; ona zakládá naši veškeru zkušenost, a skutkové působnosti její jsou tedy vždy jen jednotliví, nutní a nepovšechní; ona oznamuje vždy věrně, co jest, nepečujíc o to, jakby býti mělo, nedoplňujíc mezer nižádných, neobživujíc předmětův svých libovolně, aniž jim podmětného ducha rázu poskytujíc. Nutnost odtud pocházející činí, že vliv názorlivosti na city ještě není takový, jakového požaduje bezvýminečná i zvolná k božnosti snaha.

Nepracno zajisté doskoumati se, že kde není zvolné jakékoli činnosti, nelze aby znikli libí citové; anoť ponětí života samo s sebou to vede. Moc naše ležíli stísněna, nemůželi se volně jeviti, nešťastni jsme; v bolesti odjímá se nám celá činnost samovolná, a cizost

panuje nad sílami našimi, nad povědomím bytnosti naší. Kde největší a nejzvolnější bylo jevení moci podmětné, tam největší bývá rozkoš. Konání sice samo v sobě, zvláště úsilnější, neblaží ještě: ale jednak z uskutečněné vlády ducha, jednak z vyplněné snahy podmětné, pochází vždy jakési zvolné rozložení duše, jakýsi pokoj sílovládný, jenž jest cit blaženosti.

Žádoucí tedy musí býti duchu člověčímu taková působnost, kteráby se pohybovala v oboru názorlivosti samovolně, nevázaně a tvorně; jejíž činnosti všecky byly by pouze předmětné, ale původem svým v potřebě duchovní založené; kteráby tedy bezvýminečna byla, čerpajíc zákony své jen ve snažení ducha k božnosti. Působnost tato známa jest jmenem moci obrazotvorné aneb obraznosti; onatě v duchu našem úkaz důležitý a zajímavý.

Obyčejně činívá se rozdíl mezi obrazností tvornou a obnovnou: z nichžto první samovolně prý plodí obrazy, druhá obrazy aneb názory již předtím do ducha vplynulé opět ke svědomosti budí. Tato ale obraznost obnovná mělaby vlastněji slouti pamětí názorní, a od nás i tak se vždy nazývati bude. Ona zajisté, zároveň paměti myslné, spravována jsouci všudy zákonem soudobnosti, vázaná jest, nikoli pak zvolná; sloužíc pak oučelům poznávajicnosti, nepůsobí zároveň obraznosti, z důvtipu, ale z přezvědu čili ze zkušenosti.

Jestliže to pravda, že člověk nese v sobě malý svět, aneb raději, že celý svět zevnější vyobrazuje se v duchu člověčím jako v zrcadle: musíť to připočítáno býti především obraznosti. Tato jest ta moc, která vystupujíc do světa předmětův, ohlédá zrakem nehaceným veškeré rozmanité divadla jeho, a staví je duši ve vší ouplnosti a živosti; tato jest ta prostředkyně mezi přírodou a srdcem člověka, tvořící jemné mezi nimi dorozumění. Pokaždé názory zevnějška jsou jen jednotlivé čáry a barvy, z nichž ona teprv skládá i vystavuje plné a živé obrazy dle vůle své. Cokoli okem nedohledného, cokoli uchem nedoslyšného, dohlédá i doslýchá ona. Před ní všecky mizejí nedostatky, všecky okovy a mrákoty; světlo bývá i plnost života, kamkoli se vrhne tvorná síla její.

Nejčelnější známka obraznosti jestiť celotnost a osoblivost výtvarův jejích pospolu. Ostatní ducha působnosti jeví se všecky jen v jednotlivostech; sám také rozum ve svých činech kráčí postoupně, rozbíraje vše na částky, a ponímaje i povšechnosti své částečně. Obraznost sama pojí všecko v jednotu živou, zosobívá vše, představuje všecko v celku svém, doceluje všecky částky, a staví plné

obrazy nesměřenosti k okamžitému přehlednutí. Onatě ve vlastním smyslu vytvářitelkyně myšlének; ona odívá je světlým rouchem oku duchovnímu, dává jim ráz určitý, a klade je do nejvniternější svatyně života, tam, kde plápolá oheň základní bytnosti naší. Můžeť zajisté jen to, co podstatně živé, a tudíž i celistvé i osoblivé jest, dorážeti na citelnost naši.

Obraznost zvolná jest, a však ne bezzákonná. Ona se samočinně jeviti chce všude. Kdekoli uhodí na určitost nevyhnutelnou, kdekoli mysl naše zavřena bývá do jistých nepřestupných mezí, jako měrnými čarami a počty, aneb logickými ponětími: tam mizí volná hra, i všecka tudíž působnost její. To ji oučelům rozumu může činiti jak prospěšnou tak i závadnou; nebo často výtvarové její berou se za jestotnou aneb domyslnou pravdu. Zádumčivec ale jest, kdo vyhledává tajemství pravdy předmětné více obrazností nežli rozumem; třeštěnec, kdo podává bezuzdné obraznosti všecko právo i proti rozumu.

Než nejen svobodě, alebrž i plnosti obrazův, po nichžby se proletovala, chce moc obrazotvorná. Rovina jednostejná o mnoho jí tak nelahodí, jako kraj pahoratý neb hornatý, a co tomu podobného. Ona kochá se v ustavičných změnách, kteréž jí představují nové vždy doby, nové obrazy. Pročež i předmětové živí nejvíce jí rozkoše poskytují; nebo nemajíce mezí, v nežby se činnost jejich nevyhnutelně zamykala, vyvíjejí nesmírný počet obrazův rozmanitých. Ba úkazové velikých sil, jak ve přírodě tak i v duchu, mohou tou mocí, jíž v obraznosti působí, nadvážiti často i samu neshodnost svou se zákony konavého rozumu; ač to ne v duchu čistě člověckém.

Kteří jsou tedy obraznosti zákonové? Které snaha naše k božnosti žádá i předpisuje. Jen tato zajisté, bezvýminečná i neskonalá jsouc sama v sobě, může obraznosti takové oučely klásti, kteří neujímají zvolnosti působení jejího. Žádá pak snaha ta především, aby zásada podmětná vždy přemáhala předmětnost. I působnost tedy samopředmětná, jakováž jest obraznost, povinna míti v podmětu svůj základ a svou převahu. Bezuzdnost její tudíž protioučelna. Záměrně ale pokračuje obraznost tam, kde pomocna jest ve spolku zvolném oučelům rozumu a citu.

Spolčení obraznosti s rozumem uvodí do poznávajicnosti poněkud život a svobodu. Tentě ten Platonový duch, který mocně a bezpečně kráčeje do svatyně pravdy, cestu sobě květinami stele; touto perutí orlovou, nebesa i země obzorně prolétaje, objevil nám

Koperník soustavy všehomíra: anť rozum sám o sobě odevšad obvorami obklíčen jsa, chodem svým vyměřeným sotva k cíli dostihuje. Ale není také člověka, u něhožby se nepřimísilo k rozumování vždy více neb méně obraznosti. Tot zajisté vůbec vědomo, že všecka téměř naše slova filosofická založena jsou zřídly svými původně ve smyslném světě; a což jsou všecka tropická mluvení naše, co všecka sokratická i nesokratická přirovnání jiného, než tolikeráže ponětí, tolikeréže soudy, oděné rouchem obraznosti? Podobnost a shodnost obrazu názorného s potahem a rázem ponětným zakládá vůbec možnost jejich. Tudíž ale poznati také nesmírný vliv obraznosti do všech působností duchovních.

Spolčení obraznosti s citem, čili s podmětnou stranou života našeho, zakládá krásocit a krásu. Možnost tohoto spolčení dokázána i vysvětlena spolčením citu a názorlivosti; obraznost zajisté nic jiného není, než názorlivost, působící z důvtipu, a tudíž i volně. Onano bezvýminečná i neskonalá podmětná snaha, která zjevuje se vždy v potýkaní podmětnosti s předmětností, žádá také bezvýminečného uspůsobení předmětův duchem samým. V obraznosti pak staví se předmětnost duchem dokonale uspůsobená, i závisící jen od působnosti duchovní samočinné. Shoda tedy potřeby podmětné bezvýminečné s úkazem předmětným, jest to spojení obraznosti a citu, které nazýváme krásocitem vůbec.

Tato vespolnost ve krásocitu jest ta nejužší a nerozdílná. Obraznost sice slouží potřebám citu ve tvoření obrazův předmětných, any tu ve zjevný úkaz vyvodí se všecky nedoznané a skryté tužby naše: ale sama ona také doléhá co nejvíce na cit, určívajíc a měníc jej v pokaždém stavu jeho. Přecházení citu v obraznost a obraznosti v cit jest tak okamžité a skryté, že předstihuje pokaždé každou naši rozjímavou pozornost. Oba pak tito působitelé krásocitu sestupují spolu vždy volně do světa pověcných rozmanitostí, do světa úkazův názorných, tam kde přebývá původní sídlo čilosti životní. I dá se říci, že duch náš tu pohrává veškerým světem a všemi jeho úkazy podlé dobrolíbezné vůle své: a však tato vůle jeho bývá vždy tím vznešenější a světější, čím se v čistějším člověčenství vyskytuje.

Jakážtě pak platnost výtvarův krásocitu? Platnost ideální a duševná. Jen duše to jest, co jim bytovati dává; oni jen v duši mají základ a jestotu svou. Nemohouce my jestotné předmětnosti nikdy cele zdolati, nemohouce uděliti tvorně světu skutečnému zákonnosti své vlastní: tvoříme sobě svět nový v ohledu ducha svého,

určený podmětnou naší potřebou bezvýminečně. V tomto světě věje tvorná volnosť, věje čilost života, rozkož a ušlechtilost. Tu se proměňuje duch náš bleskem nebeským, tu dosahuje všech oučelův neuhaslé tužby své; tu poddána příroda i dějinstvo zákonům člověčenství bezvýminečně. A tento jest původ oné ideálnosti pokrásné, o kteréž dále místněji mluviti budeme.

4. Zvláštní potah citu ku přírodě a ke člověctvu.

Dříve ale považmež ještě dva zvláštní potahy mezi přírodou a city našimi; potahy, z nichžto jeden má původ svůj v citelnosti samé, druhý v útvarnosti přírody; a oba slouží takořka samému citu a samé obraznosti naší za jestotnou podlohu. Potahy sice tyto nevyskytují se zjevně oku našemu, ale působí v srdci jemného člověka tím mocněji. Jest to jistá bezprostředná vespolnost — aneb raději pospolnost — naší podmětnosti se vším, co spatřujeme živého aneb ústrojného ve světě předmětův. Onať nestává se ani hmotností, ani rozumností, aniž pouhým jen obraznosti přeludem; aniž pak potřebí k jejímu vysvětlení domněnek buď Spinozových, buď Mesmerových. Ona jest, jakož já smýšlím, hnutí onoho jediného ducha života, vanoucího po veškerenstvu světa. I ať sobě třebas výklad můj chybný: skutkové však sami, na kterýchž on založen, nedají se duševědci bráti v pochybnost.

Známotě jednomu každému, že vše, co na mysly naše doráží, působí také v duchu: ale jest i kromě tohoto jiné jakési bližší spolčení mezi podmětností a předměty zevnějšími, jehož dokonalé vysvětlení objeviloby mnohé důležité pravdy. Obrazové zevnějška budívají stejnorodé city v duši, a přítomný stav duše naší obaluje zevnější svět do toho světla, které jemu nejpříhodnější bývá; řeklbys, že svět vniterný a zevnější jsou dva stejnoladní nástrojové hudební, z nichžto zazníli jeden, ozývá se i druhý. Patříce duchem nezkaleným na divadla klidné přírody, nemůžeme nepocítiti jakéhosi citu lahody a spokojenosti, citu tichého požívání v duši své, který přechází často v nábožnost a v tužbu jakousi nevysiovitelnou. Celá bytnost naše hledá jakoby sjednoroditi se s přírodou, a pojíti do sebe život její, buď lahodný, buď i ohromný. Pocity takové vznikají bezevšeho zprostředkování rozumu buďto skumného buď i mravního; předměty přírody naráží na příbuzné struny v duchu, a tím, poněvadž ustavičný duševné moci naší oučel jest činlivost,

povstává aspoň její vniterné pobuzení. Tak dítky z pouhého soucitu kochají něžné květiny, šetří jich pečlivou starostí, radují se prokvetání jejich, a truchlejí s těmi, kterýmž uvadnouti jest. A tak se stává každému, kdo má cit dětinný a neporušený, třebas rozum jeho měříval končiny, jež probíhají hvězdy nebeské. Chtělibychom mluviti se květinami a stromy, rozuměti šeptání potůčku, nésti se proudem aneb větrem do vzdálenosti krajin a sprovázeti letem v zámoří slunce zapadající. Jak přirozené jest duši naší to cítění, viděti jest v oboru celém původního básnictví, viděti jest ve zpěvu lidu, zvláště slovanského, jenž sloučuje každý cit s nějakým jemu příhodným obrazem přírody; viděti jest u národův starožitných, nás krásocitnějších a věrnějších přírodě, kteří považovávali stromoví, háje, řeky, hory a oblaky za obživované přítomností božstva. Aniž jest to jen mámení, že básníci, od věkův jsouce svěřenci přírody, přivlastňují jí život a soucit; co z jemného srdce plyne, pravda jest.

Citem tedy vstupujeme ve spojení s celou přírodou, živou i bezživotní. Není místa ni času, kdeby jemná citelnost neoučastnila se stavu bytostí jí obklíčujících; nýbrž vše, co jen neprotiví se moci obrazotvorné, může citu našemu jímavým se státi, nejen podobou, ale i spůsobem bytí svého, ježto nachází se zde v podivném potahu s veškerostí bytu našeho. Tato jímavost, toto oučastenství ale množí se tím více, čím živější a lahodných obrazův plodnější bývá předmět. Takto hrudy skřehlé, písčiny a výmoly holé líbiti nikomu se nemohou; cit zajisté jest život, a zmrtvělého nic nemůže sroditi se s ním. Ale dej ať pokryjí se onyno outlým zelenem, ať plynou v těchto vody tokem živým, anobrž ať rozkvetou se tam poupata růžová, zde obživí se vody hravými rybami: a předmět předtím nelibý, baviti bude tebe nyní jasnou čistou rozkoší. Jest arci pravda, že člověk, nemoha srozuměti ve světě ničemu, leč z analogie svého vlastního bytu, hledá i nachází všude podobnosti k bytu svému, že půjčuje všemu svého života, aneb, jakož praví Herder, že citlivý člověk se vcituje do všeho, cítí vše dle sebe samého, a na vše vtlačuje vlastní obraz svůj: ale i to samé osvědčuje jakous harmonii světa vniterného a zevnějšího, nikoli onu Leibnicovu zázračně předustavenou, alebrž přirozenou a k našemu bytí nevyhnutelně potřebnou. U prsou matky přírody vykojeni jsouce, známe se všude k duchu jejímu všepronikavému, tvořícímu stejnozákonně i srdce lidské, i květin korunečky. A blaze nám toho; neboť tu se nám otvírá nevyvážná studnice slastí nejnevinnějších.

Účastenství ono, počínající již ve samých jednotlivých zvucích a barvách, pokud nám jsou známkami moci a povahy, roste podlé stupňův dokonalosti životní u předmětův, a završuje se v bytostech srodných, stejného nám života, stejných potřeb a záměrův duchovních; nebo v nich cítíme takořka sebe sami. Člověk soucituje člověku, pokud nevyšine ho porušenost ze stezek přírody, ve všech záležitostech člověckých; on sdílí se s ním rozumem i citem i vůlí svou; sprovází v mysli bratří své do pouští Afriky i do rájův Indie, cítí potřeby, účastňuje se smutku i radostí jejich. Vše co dotýká se blaženosti života, buď odporně, buď přívětivě, zaměstnává ducha ušlechtilého; on žije ve člověčenství a člověčenství v něm.

Pocity takové, ačkoli za jednotou života našeho přecházejí vždy také v pomysly, nejsou však následkem těchto. Samo vidění aneb i samo slyšení radosti neb žalosti, ladí, abych tak řekl, duši naši k radosti neb žalosti, nebo tenže cit, jenž onde v úkaz vyšel, pohybuje i námi. A když tam vidíme oslepléhо starce hrdinu, jemuž krutý osud i poslední jeho věrnou podporu, vodící jej pachole, usmrtil, když ho vidíme s tou drahou tíží v náručí, blouditi na poušti a najednou octnouti se na srázu skály, nade propastí záhubnou: nepředlétáli tu cit mysli k ochraně nešťastníka? Spatřiti tu a pohnutu býti jedno jest. Ale i oči trpitele k nebi upiaté, ruka panovačně vztažená, pohled splývající v milosti, prsa dmoucí se rozkoší, a co takových pohnuté duše znamení více, zdali nepřecházejí v život náš dříve nadání, tak že jsme tím v okamžení sami, co jen viděti se domníváme?

Než jakož přirozené a duševné jest cítění toto, tak i vztahuje se jen ku přírodě ve člověku. Hoří ozdobnému, zuřivé ukrutnosti, radosti šibalově a pohnutí jen zvířecích popudův ve člověku, nesoucitujeme nikoli; nebo spor ten nepochází z čistého člověčenství. Anobrž i samo zjevení dokonalostí nadpřírodných, jest jako prst boží, jejž velebiti a ctíti, ale sotva důvěrnou srdečností k němu se míti můžeme. Jen co právě člověckého jest ve člověku, obracuje k sobě všech srdcí účastenství.

Tento citelné moci úkaz nedá se pojíti ani jakožto následek pouhého soustrastí, jemužto raději za základ slouží; ani jakožto mravního citu odrod, vyplývajícího vždy z potahu skutečnosti k zákonům rozumu. Cit tento jest cit, jako sem řekl, celosvětský, jest soucit k veškerenstvu bytostí, jest pohnutí ducha živého, jenž naplňuje obory všehomíra. On jest, co nás činí opět přírodou v sobě samé shodnou a dokonalou; on staví nás opět do stavu původní

neporušenosti, uvodě moci a působnosti naše v rozložení zvolné a jasné, vymezující ze sebe všecky oučely, poklésky, potřeby a neřesti světa obecně pospolitého. A v tom zakládá se onen život básnický, plynoucí klidně a čerstvě ve vniterné své dokonalosti, nevázaný časem ani místem, a založený na samých záležitostech čistého nepřevrhlého člověctví; život, představený nám jen poněkud v obrazích a vidinách tak nazvaného zlatého věku a krajův arkadie; kteréhož nenalezáme arci v dějinstvu nikde, ale kterého zázvuky a vidy měli bychom nacházeti v každé básni a v každém uměleckém díle.

5. Potah útvarnosti předmětův k citu.

Druhý ten potah, jejž krásovědci bedlivě považiti sluší, jestiť potah útvarnosti předmětného světa k citelnosti naší. Ve prvém onom, který sme dosavad ohlédali, nachází se jakási pospolnost vniterného života, čili podmětných stran bytostí ve světě; v tomto, který nyní skoumati budeme, jeví se pospolnost předmětných stran bytostí pozemských, čili shodnost a příbuznost jakási zevnějších forem bytování, které dorážejí počátečně na smyslnost naši, a zvláště na zrak a na sluch.

Jedna z nejpodivnějších a nejdůležitějších mocí a působností ve přírodě, jíž ale já tak málo jako i jiným vyrozumívám, zdá se mi býti onna útvarnost (podobivost, Gestaltungskraft) čili moc tvořící tvary neboli podoby, ježto působí v celém oboru hmotův na světě. Jejím zajisté působením stává se, že kde jaké sémě jest, pučí se v rozložité skladné listečky, že panuje život a souměří v bylinách, že odívá se květina ve sličnou podobu; ona vyvinuje podivné tvary ze semena živočichův, a uděluje jim v oudech skladu a sličnosti, podlé stejných neskonalé rozmanitosti zákonův. Vše, co bez překazy proniká všudybytná tato ústrojnost, snaží obmeziti sebe ve prostoře, a spojiti se v nějaký útvar, nějakou podobiznu, libou, skladnou a souměrnou. Počnouce od nejušlechtilejší postavy člověčí, až po nejchatrnějšího brouka, od vysokého dubu až po nejmenší travinku, spatřujeme všude ve formách ústrojných zákony skladu a souměří. Za tou příčinou stalo se, že dvojití dáni jsou živočichům oudové, a dvojité podobné strany rozkládají se na stopkách bylin. Ale pravda, že souměří toto nedá se vypočtovati, ani podrobiti zákonům měřickým neboli stavitelským: nebo příroda

volna jest, a ve tvořeních svých umí sličně spojovati zákonnost se svobodou, pravidelnost s bezzákonností. Kde měřičně pravidelné znikají tvary, ve hlaceních, ve sněhu a těm podobných lučebných postupích, tam vymřela síla životní, tam skřehla příroda. A však i ve hmotech neústrojných jevívá se někdy volnější jakási útvarnost. Jak podivné bývají často ty obrazy, co při mrazu malují se na skle jinovatém? jak podivné ty podoby zvukův ve prostoře, ve kterýchž, dle Chladného a Purkyně, sluch a zrak, tvary vidné a slyšné, tak ouzce se jednotí? Jistě že to není plod mysli jen básnické, domnívám-li se, že jest ve přírodě jakási moc útvarná, že jest tajemství působnosti zvláštní, jednotící a obživující celý hmotův svět.

Vniternou této působnosti bytnost nadarmo pokoušelbych se ohlédati: ale potahy její k nám dají se poněkud vyjasniti. A však to není zákonnost rozumu, co potahy ty zakládá: nýbrž onno účastenství citu našeho ve vší předmětnosti, za kterýmž my i nepovědomě přenášíme formy svého vlastního bytu na předměty.

Formy našeho bytu jsou stejnost a rozmanitost, neboli pokoj (spočívání) a ruch (pohybování); a jsou duchu našemu tak vniterné a srodilé, že je pojímáme více citem nežli myslí. Stálost nepřerývná staví se nám jako punkt ve sobě samém pokojně bytující; a zásadu její myslíme sobě vždy jako ve přítku (centrum) čili ve středku věci každé bydlící; k čemuž nás vede i naše zkušení o těžišti. Pohybování pak nezměnné staví se nám jako čára bezkonečně protažená. Jelikož ale každé mysli naší pochopné působení jest jen podvýminečné, čili požaduje vždy dvojí zásadu, působící totiž a odporující; a jelikož působnost veškerenstva zahrnuje do sebe každou v úkaz pocházející jestotu: nemůž ani bezvýminečný pokoj, ani pak bezvýminečné pohybování ve světě úkazův kdy se zjevovati. V každé tedy osoblivé věci pohledáváme i nepovědomě formy tyto spočívání a pohybování v nějakém spolku; a různé je sobě třeba jen pomysliti jest nám protivno. Poněvadž pak dále každé působení věci jakékoli představujeme sobě jako ze samého středku čili přítku jejího vycházející a k němu zpět se potahující: nutno nám stanoviti vůbec dva původní rody působností ve hmotech: rozprostíravost totiž, a stažívost. A těmito dvěma působnostmi jeví se také, smímli tak říci, duch každého hmotu.

Pospolnost zásad těchto, spočívání a ruchu, rozprostíravosti a stažlivosti, zakládá, jak se domnívám, všecky úkazy útvarnosti vidné. Rovnováha jejich staví se nám v kouli, a tudíž i ve vidném

obmezení jejím, ve kruhu. Zde ze přítku (středního punktu) na všecky strany vystřelují čáry, a obracejí se opět k němu jednostejně všecky. Tvar koule jest tedy ze všech nejdokonalejší. V něm nikde není jednostranné převahy, nikde zvláštního výstřelku, ale všecko stejné pohybování a stejný pokoj: on jednotí nám neskonalost a obmezenost, aneb raději vyzdvihuje jednou skrze druhou.

Každá ukončená přímá čára jest ukončené prosté pohybování složené, anebo raději meze mnoha vespolných pohybování. Ale k obmezení nějaké podoby stýká se vždy více čar; jedna zajisté, vyjma kruh, nikdy není k tomu dostatečna. Tudíž povstávají ve podobách přímočárných rozličné hrany, ve křivočárných rozmanitá vlnění a záhybování. Mezi podobami hranatými citu našemu nejprotivnější jesti stejnohranný trojuhelník; tu zajisté pohybování najednou násilím stanoveno, a do šikmého směru, ve kterémž nikdy bezpečí není, násilím převráceno bývá. Naproti tomu čtverohranník, ve kterémžto stálátě podloha i stejné obostranně hrany, ačkoli života se liší, o mnoho však jest příjemnější. Kostka, čtverohranníky stejnými odevšad zavřená, jest obraz stejného a stejně ukončeného pohybování, obraz stálosti a pokoje.

Poněvadž ale život uvodí za sebou vždy pohybování rozličných mocí, toto ale tvoří vždy křivé náokrouhlé čáry, patrno, že jen křivočárné podoby vlastně na citelnost naléhati mohou. Mezi těmito nejprostější jestiť kruh, rozmanitější ostatní podoby, které nalézáme téměř veskrz ve světě ústrojném. A zde dvojí zákon jest památný: skladu totiž a číplosti. Neboť ačkoli každá křivá čára, ve které není násilných proměn, již sama sebou jest příjemna: podoba však takovou čarou obmezená jen tehdáž se líbiti může, když panuje na dvou stranách jejích sobě naproti stojících nějaká stejnost. Jen v takových zajisté podobách může staviti se nám rovnovážnost a stejnost působení, kterou uznáváme k samostatnému bytu za nevyhnutelně potřebnou. Kdekoli totiž působení rozprostíravosti, (které my sobě představujeme vždy jako ze přítku věci některé vycházející,) působí ne rovně aspoň na dvě strany odporné, kdekoli převaha jednostranná panovati se vidí: tam vždy zdá se, jakoby hmot ten byl ze přítku svého svržen, a tudíž zbaven nejen volnosti, ale i samostatnosti a vlastního života svého.

Zákon číplosti (štíhlosti, stepilosti) ve podobách vidných křivočárných jest neméně potřebný a jímavý. On uvodí délku s šířkou v takový poměr, že podoba nejen lahodně přehlednouti

se dá, nýbrž i sama sebou pronáší více pohybavosti a více života. Čiplost zajisté známkou jest lehké vlády, působící ze přítku hmotu na všecky straně volně; ukazuje tedy na sobě čerstvost a ohebnost. Ale čiplost má také meze své, kde se jí zastaviti potřebí. Přílišnali zajisté bývá délka nad šíří, volnost ona všestranného působení, kterou sme ve čiplosti kochání byli, přechází v nucenou směru strannost a tudíž v ocháblost.

Až potud o útvarnosti vidné. Slyšná pak, čili útvarnost zvukův hudebných, spolkuje s citelností duše ještě ouže a vniterněji. I neníť toho div. Tvary hudebné nejsou plodinou zevnější přírody, ale vytvořují se v ní jemnou toliko člověka působností. Pročež i nutno jim nésti na sobě ráz člověčí duševné snahy a působnosti, a odívati na sebe formy člověckého bytování. Ale jakýmže stává se to spůsobem?

Jako ve tvarech vidných vyměřuje se zevnější rozsah nějakého hmotu i bytování jeho ve prostoře: tak ve zvuku, který vyniká ze chvěného těla, ohlašuje se živě vniterná jeho čilost a svižnost, čili rozpoložení sobné prudké oučinnosti ve postupu časovém. Každý jednotlivý zvuk má zvláštní význam svůj; on jest výraz moci vztřesené a smímli tak říci, přirozená známka náruživosti každého těla. Jako v ústrojí člověka každý pocit vyráží se zachvěním nervův: tak i v celém oboru tělesnosti vůkol nás každé zbuzení síly, každé prudké zvášnivění anebo trpení, znamená se ve vztřesení všech součástek svižných. Zvukem tedy měří se vniterná energie předmětův na smysly naše dorážejících; stupňové a povahy její oznamují se nám tu ne v obrazu, ale v bezprostředném výrazu, počna ode hřímaní bleskův všepotírajících, až po tiché šumání lupenův v háji, ode strašného lvova řvání až po líbezné spěvy rozčileného slavíka.

Jestliže každý zvuk jest výrazem pobuzené síly a náruživosti, musíť tedy vláda ducha našeho nad oborem zvukův býti vládou nad energiemi světa. Ty tajné síly, nedohledné oku našemu, které pohybují celou veškerenstva spoustu, a zachvacují do víru svého všecky nás obkličující bytosti, ohlašují se citu našemu zvuky svými. Obraznost tedy, kteráž za bezvýminečnou ducha našeho snahou zřizuje a vytvařuje sama volně veškeren obor předmětnosti, nabývá ve zprávě zvukův podlé potřebí ducha nového nepřesáhlého pole k činnostem svým. I zde však, jako i v oboru tvarův vidných, příroda sama stanovila jisté základné formy pohybování, které formám bytování člověckého jsou nejen svorné, ale i potřebné.

Ve tvarech zvukových všecko jest postupem, vše pokračováním, a sice anebo pěvným (melodickým), anebo soupěvným (harmonickým). Pěvné pokračování vstupuje a sestupuje po rozličné výši hlasův, a bývá objímáno zvukořádem pocelným jako kruhem. Ve hloubi hlasův dlí moc vážná; tato se umenšuje, a však stává se prudčejší a švižnější, čím výše vystupuje. Soupěvné pokračování řídí se trojzvukem a malou sedminkou, které přízvukují postranně každému prozvuku, (jak to již Sauveur poznal), a sice ve strunných nástrojích nejznačněji. Pokračování po témže samém trojzvuku jest jako čára přímá, nijaké nedadoucí rozkoše. Pročež i sama již malá sedminka, prozvuku samou přírodou připojená, uvodí potřebu pokračování od souhlasův k různohlasům a naopak; totě zajisté obraz ustavičného vstávaní a léhaní, pobuzování a pokojování.

Ale toto vázané soupěvné pokračování obsahováno bývá pěvným volnějším, ve kterémžto vlastně vane život a krása. Jen pěvné pokračování tvoří tvary hudebné, ve kterých objevuje se skladnost. Již i sám osmizvučný zvukořád dělí se na dvě částky, ze kterýchž první přestává na čtverce, druhá začíná na pětince; tyto s lahodou odpovídají sobě vespolek v pěvném postupu, v soupěvném ale, když se berou pospolu po samých pětinkách, plodí svrchovanou nelibost, jelikož tu, jako ve tvarech hranatých, z jednoho prozvuku do druhého násilně se přeskakuje. Tuto pěvnou skladnost, podlé kteréž jednotlivé věty a nářezy hudební ve změřeném času sobě vespolek ozývati se zdají, pozorovati jest ve každém nápěvu nechybném. Ona uvodí jednotu, rovnováhnost a lahodnou pochopnost do hudby.

V těchto kořenech vidné a slyšné krásy spatřiti nám jest památnou shodu ducha i těla, citu i předmětnosti, podle kteréž obě tyto zásady následují zvolně týchže zákonův. Zde my se stáváme přírodou a příroda oučastňuje se duchovnosti. I neprávě zavrhoval Kant pravdu shody této, mněje, že bychom tudíž již ne duchem a citem poznati, ale jen ode přírody samé učiti se měli, co krásného. Neníliž pak čára, kde stýkají se v jedno pravdy rozumu a zkušenosti? Myť arci nebéřeme ode přírody zákonův pokrásných, ale zákonové naší podmětnosti nemajíli shodni býti se zákony veškeré přírody? V idei světa musí býti jednota. I jestliže harmonie v duchu potřebna, zdali ne také mezi duchem a světem? Kdož bude rozlučovati směle, co tak ouzce spojeno? I můž arci o to býti otázka, zdali při harmonii této duch jest tělo zvučné, příroda pak ohlasné, či naopak. Posléze ale to vše jedno: v idei

světa musejí se jednotiti oba nástrojové, a činí spolu jen jeden ton ve souzvuku veškerenstva.

Vůbec já nejsem toho zdání, žeby duchovnost a tělesnost naše měly v každém skutku tak přísně sobě naproti staveny býti. Aniž připustiti mohu, že krása, poněvadž vězí kořeny svými ve půdě smyslnosti, tím také povinna trpěti ujmu důstojnosti své. Nýbrž za to mám, že v ní právě, jelikož pojí v dokonalosti obě nátury naše, zjevuje se ten nejvyšší stupeň, na který čisté člověčenství vystoupiti může. A kdož nám vykáže tu čáru, kde se dělí tělesnost od duchovnosti? Kdo stanoví určení, hodnost a platnost ouplnou světa hmotův, neznámého nám ve své vniterné jestotě a moci? Máli však přece obojí naše příroda rozdělena i sobě v odpor postavena býti, volilbych je rozličovati ne jako nebe a peklo, ale jako nebe a zemi. Jsouli tamto zázrakové světův na tisíce tisícův shromážděných ve mlíčném pásu oblohy, jsou i zde divové nevystihlí ve spořádaní každého živočicha i každého kvítku.

Aby ale výpověd tato nebyla bez opravdění, potřebí nám pošetřiti dále co to vlastně jest, čím se osvědčuje důstojenství krásy, a co tudíž krásocit v sobě chová i vynáší. Z toho potom nadíti se lze bude, že i jedna i druhá pravda nabudou více jistoty a světla. Neboť to arci mysliti nesluší, žeby krása byla jen lahodný těla pokrm i nápoj, a žeby krásouma naše, přírodou puzena jsouc, podobala se umění včel a bobrův i mravencův; aniž pak rozumný kdo za rozumné držeti bude, co pověstný systému nátury spisovatel pověděl, pokládaje krásoumná díla za plod fysiologický, ana se prý pučí z mozku, jako listí z poupat na stromě. Jest zajisté cosi, s čím se potkává samo srdce naše v dílách krásného umění; jest bytnost netělesná, jest duch věčný, život oslavný a bezejmenný, ježto vane ve krásoumě, vznášejíc ji vysoko nade všeliké přirovnání ku přistvořené živočišné útvarnosti. A tento život bezejmenný jest ten, po kterémž touží, ve kterémž kochá se ušlechtilejší část naše vždy, a kterýž my ve krásoumných dílách jako v zrcadle obrazený s potěšením nacházíme.

6. O ideálnosti pokrásné.

Bedlivý čtenář uhodne snadno, že tím míní se ideálnost pokrásná. Ano, krásocit jest ta svatyně, chovající v sobě toto dítě nebes, ježto tvary božskými a hlasem lásky nepřebrané upo-

míná člověka velebného i původu i určení jeho. Zde smrtelník, odlože břímě svého pozemství, připouštěn bývá ke stolování bohův, požiti na okamžení života nebeské pravdy a jasnosti, a zotaviti se jiskrou ohně božského, jenž působí všemocně, po veškerenstvu rozlit jsa. Neníli jímavo, neníli blaho, popatřiti blíže na obory tyto, a vyznačiti, pokud stačí oko naše, rozmanité jeho prameny, květiny a háje?

Ideály pokrásné nazýváme ty obrazy bytu a života člověckého, ve kterých jeho nejvyšší vždy toužené dobro, jeho svrchovaná vniterná dokonalost, oku našemu v úkazu se představují. Ideálové jsou zpředmětněná obrazností božnost; tato zajisté vyráží se v nich co v zrcadle svém. Oni tedy nejsou obrazové zevnějška, třebas i do předmětného světa postaveni byli. Bývajíť samotvorně vystavováni od obraznosti důvtipné, jakožto vzorové toho, po čem nám vždy toužiti jest. Potřebnatě sice látka smyslná, zákonům zevnější přírody podrobená, ve kteréžby vytvářeni a v úkaz vůbec vynešeni býti mohli: ale látka ta jest jen nádobou, která chová v sobě ducha vysokého, jenž jen sám může míti platnost idealní.

Původ ideálnosti takto se tuším dá vysvětliti. Duch člověka důstojnější jest veškerého světa smyslného; i zákonové tedy jeho musejí ve všem nositi na sobě ráz důstojnosti, kterého příroda zevnější sama nedostihuje. Máli zajisté člověk svítězívati právem v zápasu s předmětností, musíť něco míti v sobě důstojnějšího, čehožby uděliti mohl předmětnosti; jináče bylby sám povinen sloužiti jí. Pročež i může duch náš udůstojniti formy zevnější přírody po člověcku, a představiti sobě i vystaviti v nich nejsvrchovanější obrazy vlastního bytu svého.*) A však to nejináče státi se může, než

*) Pamatná jsou slova velikého myslitele Frant. Bakona († 1626), kterýmiž dovtipoval se kořene jak ideálnosti, tak i veškeré krásoumy vůbec, a kteráž uvedli sme již nahoře v »Dějinách krásovědy« v poznamenání na stránce 310—311. Znamenitý Angličan, Hugh Blair († 1800), ve svých Lectures on Rhetoric and Belles-lettres (London 1783), pronáší se o té věci v tato slova (Lecture 37): Lord Bacon takes notice of our taste for fictitious history, as a proof of the greatness and dignity of the human mind. He observes very ingeniously, that the objects of this world, and the common train of affairs which we behold going on in it, do not fill the mind, nor give it entire satisfaction. We seek for something that shall expand the mind in a greater degree; we seek for more heroic and illustrious deeds, for more diversified and surprising events, for a more splendid oder of things, a more regular and just distribution of rewards and punishments than what we find here: because we meet not with these in true history, we have recourse to

než když již přestal vražný odpor zevnějška proti duchu, a oba, duch i příroda, vešli mezi sebou v mír a pokoj volný. Tomuto tedy spolku, a uvolnění obou těchto zásad, hoví právě onano shoda podmětnosti a předmětnosti, kterou sme teď posléze ohlédali; anobrž nevidí se, jakby kromě ní mohla ideálnost úkazně se zjevovati.

Rozum náš stoje naproti veškeré předmětnosti, má na sobě tu úlohu, aby v tuhém přísném zápasu podrobil ji všecku jednotě své konavě. Úloha tato nekonečna jest, a požaduje také nekonečného zápasu. Ale zápas sám pro sebe nemůže býti posledním účelem bytu člověckého; on jest jen prostředkem k dostižení stavu vyvýšenosti a pokoje, kdežby veškeren zevnější smyslný svět poddával se ochotnou povolností potřebám ducha. Takovýtě onen stav božnosti, o kterém sme nahoře mluvili. Rozumu našemu jest on idea nepřebraná, i věčný účel činův jeho: ale život náš to sobě žádá, aby idea tato stala se také ideálem; to jest, aby onno nepřebrané přemyslné ponětí proměnilo se v obraz názorný, onen svrchovaný pomysl stal se úkazem živým. Kdekoli zajisté duch dosáhl vlády nad okolnostmi, tam i vždy potřebí mu vyššího přesvědčení a důvěření se jestotě, kterýby jemu ručila za důstojnost určení jeho. Pročež i ustavičnou má touhu, viděti a poznávati životně aspoň v obrazu tuto jestotu božného člověčenství.

Jest sice pravda, že snaha tato bezvýminečná potkává se již i ve přírodě a v životě dějinném často s úkazy výtečnými, kteří, jako poslové z jiného světa, zdají se vyplňovati všecky nejvyšší tužby její. Kdo jest, anby nepocítil v sobě ušlechtilejšího pohnutí ve přítomnosti duše veliké anebo srdce milovaného? Při velikoslavném západu slunce, při ohromném vodopádu, na sněžkách Alpův k nebi čnících, při velikých předsevzetích nebo strázněch, u vytržení lásky, zdaž neprocitá cosi v nás, což přesahujíc okovy smyslův, okamžitým citem božnosti naplňuje ducha našeho? Ale úkazové tito jednotliví, jichžto význam vyniká vysoce nad obyčejný

---

fictitious. We create worlds according to our fancy, in order to gratify our capacious desires: »Accomodando, says that great philosopher, rerum simulacra ad animi desideria, non submittendo animum rebus, quod ratio facit et historia«. — Čta i rozjímaje slova ta, jak Bakonova, tak i Blairova, již na počátku r. 1819, veden jsem byl ku poznání tomu, že co Bakon spatřoval jen v básnické dějepravě, to nachází se i v jiných všech oborech krásy a krásoumy, v nichžto všude »rerum simulacra ad animi desideria accomodantur«; — i stalo se mi to tak říkaje klíčem k veškeré mé krásovědě.

světa i přírody běh, slouží jen za zápal té snahy, která zbezvýmínečniti chce veškeren celek života člověckého; a spolu také důkazem jsou jestotným, že tušení pokrásných ideálův není pouhým toliko přeludem mysli.

Ideálové, jak řečeno nejsou nic jiného, než živí obrazové božnosti. Spolkem tedy citu a obraznosti, který sme nahoře rozjímali, vytvářeni bývají. Obraznost postupuje zde, abych tak řekl, z důvtipu; dovtipuje se zajisté obrazův, kteří nesou na sobě svrchovaný samoučelné dokonalosti ráz. Ale dovtípení toto stává se návodem citelnosti. Umělec, jenž vystavuje ideály člověka živě před oči naše, netvoří jich logickým odtažením a spojováním kras jednotlivých: on sám v sobě životně, nikoli pak jen naučně, zná i cítí význam a dokonalost jedné každé formy, buďto tělesné, buďto duchovní, ve které život náš se pohybuje; čím volnější, plodistvější a čerstvější jest obraznost jeho, čím jemněji umí se přivinouti pokaždé osoblivosti citu, tím jadrněji vyskytá se ideál svrchovaný pod tvornýma rukama jeho, tím mocněji výtvar, pošlý z ušlechtilého ducha, proniká do jasné duše pozorovatelovy. Ochotně, jako kouzelnou mocí vyvábený, staví se umělcově duchu ideál, kdykoli genius jeho volá. Darmo tu hloubati rozumu, darmo sestavovati z různých názorův a z odtažených ponětí obrazy, kteří mohou zajímati jen životní organickou celostí svou. Nýbrž čím více z úmyslu a s úsilím se hledají, tím více potracují rázu ideálnosti. Oni jsou a budou vždy jen darem božím; anebo, vlastněji mluvě, jen výtvarem ducha čistě člověckého, ve božném jeho pohnutí.

Jakkoli pak novořeké a sobě samému odporné zdáti se může, co dále říci chci, přece to pravda jest i zkušeností vezdejší potvrzená, i ze zásad našich tokem přímým vyplývající: že totiž ideálové člověčí, kteří se vystavují v úkaz, nikdy nejsou absolutní, ale mají dokonalost vždy jen stupňovou, a tak tedy mohou vždy zvýšováni a zdokonalováni býti. Ideál absolutní jest ideál boha, kterýž ale, jakož vědomo, nikdy vyobrazen býti nemůže; všickni ostatní ideálové tím jsou vyšší a dokonalejší, čím se více blíží k ideálu tomuto absolutnímu. Povahy tedy vystavených ideálův závisejí pokaždé ode vzdělanosti ducha tvořivšího je. Jinaké zamýšlela sobě kdys mysl Phidiova a Platonova, jinaké staví sobě posavad chudý Eskimo a divoch Indián; a však i tento má jich neméně, nežli kterýkoli jiný myslící smrtelník, a v ideálích jeho zaskvívá se jemu jako v oblaku všecka ta výtečnost bytu člověckého, kteréž on v okolnostech svých jen vůbec schopen jest. Pročež i není blud

mysliti, že s postupováním člověčenství k vyšší dokonalosti také ideálové krásy zveličejí a zdůstojnějí; jakož toho svědectví v dějinách krásoumy opravdu nalezáme. Jestiť zajisté vespolnost jakási mezi člověkem a ideály jeho, že obapolně jeden druhého zdokonaliti se usilují.

Ale jest tu také jistá meze, kteréž pravda i krása nepřestupují nikdy. Bytnost i příroda člověčí jest jedna i táž ve kterýchkoli okolnostech času a místa; srdce lidské oddáno stejně citům a náruživostem ve všech světa končinách. Jest tedy jistý prvotní základní ton ve duši člověka, vyskytující se z jednoty ducha i těla, k jehožto zaznění každé srdce se ozívá, každá duše samovolně se pohybuje. Tento ton věje a zvučí od národu do pronárodu, tu jasněji a mocněji, tu méně, jsa tentýž vždy při vší své neskonalé rozmanitosti, nabyté ode zvláštností okolí toho, kde zavěje. Na jasnotě a síle jeho spoléhá ono čisté člověčenství, pramen veškeré krásy a ideálnosti. Kdekoli ton tento se dusí a kalí, jednostrannou buď ducha, buďto těla převahou, tam není právě člověcké vzdělanosti a tam tedy nelze ani pravým ideálům povstati; nebo tito vždy jen z půdy čistého člověčenství mohou se vyvíjeti.

Známka pravého ideálu, co do ceny jeho krásocitné, jest povšechnost a určitost jeho pospolu. Povšechnost ideálu záleží v onom čistě člověckém významu, jímž každého jemného pozorovatele zajímá. Vynáší zajisté doby života našeho nejušlechtilejší, každému srdci známé, na světlo; aniž žádá sobě u vnímatele jaké zvláštní učenosti aneb umluvitosti k rozumění svému, alebrž jen jemný a jasný člověcký smysl. Určitost pak ideálův závisí ode síly a jasnoty obraznosti, jenž je vytvořila. Obraznost zajisté, jako již nahoře připomenuto, nenechává nic polovičátného, nic nedokonaného; v oboru jejím všecko musí obživnouti, všecko se doplniti a samostatným čerstvým životem se pohybovati. Ona činí, že ideální karakterové zdají se skutečnou míti bytnost ústrojitou, nezávislou od umělce vytvořivšího je. Ona jim uděluje zvláštní osoblivý ráz, po kterémž ode tisícera jiných karakterův na vždy rozeznati se dají.

Vím sice, že jsou krásovědci, kteří staví karakterističnost ideálnosti zpříma naproti, pravíce, že čím více zvláštních osoblivých povah do sebe má podobizna, tím více od ideálnosti se oddaluje, a čím ideálnější, tím méně karakteristična jest. O slova netřeba se hádati. Rozumíli se jmenem karakterističnosti jen obsah případných známek některé osoby, nezaložených ve přírodě člověka vůbec, ani nemajících potahu do způsobu veškerého jejího bytí, může se

dáti tomuto úsudku za právo: ale jestliže karakter jest tolik, co stálý zvláštní spůsob jevení své podmětnosti, svého smýšlení a konání, a sice spůsob založený na povahách pouze člověckých, nelze připustiti, žeby ideál kterýkoli, vystavený předmětně, neměl míti do sebe také rázu karakterního. Neboť on představuje pokaždé ty nejušlechtilejší čistě člověcké doby lidského bytu; kterýž ač ve svém původu jeden, v objevení svém však nekonečně rozmanitý jest, a od umělce jen pokud se objevuje, vyobrazen býti může. Nerozeznávaní vůbec mezi povoláním filosofovým a umělcovým dává mnohým bludům příčinu. Filosof má za předmět idey, umělec živé konání; onen domýšlí se původu a jednoty aneb různosti věcí vniterné, tento nápodobí jejich zevnější úkazy; filosof loučí a odtahuje se ode všech určitostí smyslných, umělec bez nich obejíti se nemůže; onen hledá povšechnosti ponětní, tento ale citelné a životní; první zničuje čas a prostoru všelikou, jen jednotu rozumu za platnou stavě, druhý tytéž naplňuje výtvary svými, klada rozmanitost a plnost životní za předmět svůj. Pročež i nesluší tak nazvaného oudníka (mannequin) jak tělesného tak i zvláště mravního, nýbrž ani Polykletového kanonu, za ideál míti; ačkoli se to za našeho věku, k veliké ujmě krásoumy, až příliš drahně děje.

Jakou platnost a jaký význam mají ideálové pro život člověka, viděti jest patrně ze všeho, co dosavad mluveno. Totě velmi omylné domnění, že ideálové vůbec staví se pravdě v odpor. V těch právě jeví se vyšší a živá pravda, ne sice skutečnosti, ale vyšší potřeby, kteráž lidskému pokolení za vzor do srdce vštípena jest. Ideálové nejsou vzati z oboru nemožnosti; obraznost zajisté ráda sice volně se pohybuje, aniž poddává se jakémukoli nucení: ale za příčinou jednoty ducha nemůže ve svých konečných oučelích odporna býti rozumu, nýbrž sama také cestou svou následuje volně oučelův jeho. Zdaliž ideál hrdiny, vystavený od básníka, nemluví nám, abychom i my k němu se blížiti usilovali? Nýbrž toto napomenutí příkladné staví se nám jakožto přikázaní rozumu; a v tom právě zjevuje se vyšší jeho pravda.

7. O strádavosti života, čili o původu komičnosti a tragičnosti.

Opět potřebí nám sestoupiti do temné říše citův, ohlédat základův, na kterých spoléhá veselí komičnosti a truchlení tragičnosti. A však já s velikou ostýchavostí uvrhuji se do mrákoty této, po-

učen jsa příklady hojnými, jak snadno tam zablouditi jest i s pochodní svou. Jako všecky city, tak zvláště cit komičnosti a tragičnosti zastřela příroda závojem rozumu neproniknutelným; cit ten jeví se na vyšším stupni skrze smích a pláč, a totě samo důkazem, že slovy a ponětími dostatečně vyměřen a vypsán býti nemůže. I nelzeliž nám tedy dosíci zde pravdy samé, hleďmež alespoň ukázati k ní.

Již Sokrates u Platona uvodil, že komedie a tragedie v základu svém jsou příbuzné; a domnění toto, prošedši všeliké školy věku našeho, nejnověji od kohos tak nadsazováno bylo, že vyhlásil nejvyšší tragičnost za komickou, a nejvyšší komičnost za tragickou, aneb raději komedii a tragedii na nejvyšším stupni za jedno. Což ačkoli samo komickým zdá se býti, opomítáno však cele nebuď, dříve nežbychom uviděli, zdali v tom snad co pravého. Nebo již v obecném životě známo jest, že smích a pláč ouzce se stýkají, ano, co onoho rozsměšuje, loudí tomuto často slzy do očí.

Ze dvou živlův sporných složeno jest pokolení lidské, toto prostředníče mezi bohem a červy. Jako strom vkořeněný v zemi, jehožto rozsochy a ratolesti pnou se vzhůru k nebesům, usiluje člověk k oborům světla i zvolnosti, vězen jsa břemenem tělesnosti ve mrákotě i porobě hmotného světa. V zápasu těchto dvou živlův, zvolnosti a nutnosti, jeví se všecken život člověcký. Zvolnosti živel jest povahou ducha; jest snažný, činný, tvorný, všesouhlasný, a usiluje ke svrchovanosti a neskončenosti; živel nutnosti jest povahou tělesnosti, jest líný, hatící, porobný, lpí na neprostředných jednotlivostech, tratí se v nekonečné malichernosti. Onen jest božského rodu, jest ten bílý křídlatý komoň ve dvouspřeží duše lidské, o kterém Plato v bystré allegorii své mluví; tento pak má původ pozemský, a jest onen kůň těžký, vášnivý, nepovolný vůli řediteleově. Spojení těchto dvou živlův v bytnosti lidské, zakládá možnost komičnosti a tragičnosti vůbec. Kdybychom zajisté svrchovanou vládli zvolností, duch náš, dosáhna všeliké jestoty a uskutečniv všelikou vůli svou, podobně bohu, v dokonalém požívání, nemělby příčiny ani ke smíchu, ani k žalosti; a opět, podrobeni jsouce ve všem slepé nutnosti, jako zvířata bez rozumu, bez citův a vůle, nečilibychom nic mimo smyslné dráždění a tělesnou bolest.

Ideálnosti tak říkaje naproti stojí komičnost a tragičnost. Onano zajisté něco kladmého vynáší, tyto na záporu založeny jsou; v oné staví se člověčenství vyniklé ze zápasu s předmětností, v těchto vidí se postavené do téhož zápasu; tam poddává se svět

zevnější povolně pode vládu ducha, zde tentýž nad duchem vítěziti se vidí. Tamtě tedy sklad a souhlasí, zde nesklad a nesouhlasí; a jestliže ideálnost jest zrcadlo božného člověčenství, vyvýšeného nad obecný běh života, komičnost a tragičnost naproti tomu jsou obrazy člověčenství strádavého, podrobeného a pomateného tímto během; v oné dosahuje člověk, po čem vždy touží, v těchto žádost jeho vždy zmarněna bývá. Obé tedy, komičnost a tragičnost, jevívají se pokaždé jen v jednání, a sice v jednání člověckém, čili smyslnoduchovním; obé založeny jsou společně na strádavosti života, to jest, na té straně života našeho, kdežto svobodná vůle naše příkořím zevnější přírody trpěti a strádati odsouzena. Nicméně obě tato zrcadla strádavosti života lidského jsou také velmi od sebe vespolek rozdílna.

Kdekoli a pokudkoli na světě tomto se pohybujeme, všude a vždy otočeni a opoutáni bývame zákony a působením přírody, ježto nezávisná od vůle naší rozumné, aniž o nás se starajíc, postupuje v běhu svém stále jednak, a zachvacuje nás, co bytosti smyslné, do víru svého ustavičně. Jest nám tedy ustavičně brániti se nutnosti této, jenž zasahujíc do polovice bytu našeho, námi všude kolotá; potřebí nám vůlí svou svobodnou, ne sice zničovati předmětnost a přírodu, ale jen podrobovati osobnosti naší. Jestliže ale někdo tak se v tom zachová, že chtěje svítěziti nad nutností přírody, aneb i jen uchrániti se jí, z nedojípky svěří se k tomuto cíli opět zákonům samé této nutnosti, a tudíž sobě samému protivopůsobíc, ve svém úmyslu zmarněn bývá: názor toho budí u nás cit komičnosti, a činí, že se této jeho případnosti smějeme.

Nutnost přírody ve člověku dává se spatřiti nejen ve pouze zvířecí částce jeho bytnosti, ale i v každém myšlení, chtění a konání, ve všech naklonnostech, obyčejích a zalíbeních, které vyplývají ne čistě z rozumnosti a z opravdového snažení k božnosti, alebrž mají původně základ svůj ve smyslnosti a v sobectví, třebas ostatně jakkoli zbarvené. Jen tělesnost zajisté a zevnější smyslnost činí nás sobeckými; duch sám o sobě připojuje se vždy ke všeobecné harmonii a k jednotě veškerenstva. Pročež povahy a navyklosti směšné, ačkoli nejsou mravně ohavné, přece ukazují vždy na jakousi chybu buď ve mravnosti, buď i v rozumu. Chyba pak ta jmenovitě v tom záleží, že podnětové původně smyslní bývají rozumem tak říkaje odíváni, aneb raději pobarveni, a lichotivá mámení smyslův pokládána za předmětnou pravdu.

Jako v tom, kdo komičně jedná, potřebí aby co do oučelův a do prostředkův, proti domnění svému, vězel v omámení: tak naproti tomu v názorci veskrz vyhledává se, aby sám toho prázden byl. Čím kdo bystřeji zakrývá omámení své barvou rozumnosti, tím déle uchází směšnosti: ale tím také více smíchu ztropí, jak mile omámení jeho názorci se odhalí. Nikdo nesměje se nad sebou samým, an proti vůli a vědomí svému směšným se stává; jen když na okamžení vynikl nad omámení své, a spolu také dostatečně té ušlechtilosti do sebe svědom jest, že tomu, co směšného na sobě ukázal, ne tak osoblivý jeho charakter, jako raději překvapení křehkosti lidské vůbec dalo příčinu, může někdo sám sobě osměšněti; jináče zajisté zapýřiti jest se jemu.

Pocit komičnosti dále jen za přirozeným oučastenstvím člověka se vším, co člověku se přihodí, možný jest. Potřebí nám dověrnost jakousi míti a příbuznost svou cítiti s tým, kdo komicky jedná, máli jednání jeho u nás plodití smích. Kdo se cizí a odtahuje ode všeho, co se bratřím jeho děje, necítívá také nikdy komičnosti; nýbrž i vážný filosof, který z oboru vyššího potahuje každý takovýto zápas člověka na všeobecné idey, na osud a určení člověctva vůbec, smíchu se vždy zbavuje.

Posléze vyhledává se ku pocitu komičnosti, aby, kdo v zápasu s nutností přírody svěřil se jí z nedojípky, konečně v úmyslu svém oklamán byl a strádal. A však toto strádaní jest jen lehké a pomíjející; ono nepřestupuje oboru smyslnosti, ani hrozí komu opravdovou záhubou, ani zničuje rozumu člověka skutečně, aniž pak sahá hlouběji do svatých zákonův ctnosti. Vůle zajisté a svoboda lidská, v komičnosti jevená, jest jen nižší, jest takořka jen zvířecí ve člověku, pohybující se v oboru smyslnosti; zde rozumná částka naše vidí jen porážku odbojné sobě tělesnosti. Slovem, strádaní komičnosti nezastihuje ještě samého čistého člověctví do víru svého; aniž tedy může umenšiti opravdové majetnosti člověka.

Kdež ale samostatný člověka duch již ne omámením, nýbrž vědomě a svobodně, postaviv své chtění a své oumysly naproti tělesnosti neb zlobě a násilí cizímu, aneb proti vyrážejícím ze mrákoty přísných osudův pohromám, ve vážném zápasu tom klesá, tam u názorce toho zápasu vznikají citové t r a g i č n o s t i. Tuto krutý spor dvou zásad: jedna usiluje snažně, v oboru pozemstva, k božnosti; druhá, ježto mocí tajemných osudův ozbrojena zdá se býti, staví se vítězně naproti usilování tomu. Obě zásady jsou bytné ve tragičnosti; osoby jednající jsou jen živí representanti těchto

zásad. Zásada pak odporná usilování božnému jest vždy jen příroda zevnější; nebo i lidé ti nešlechetní, kteří stojí na její straně, jen tím jsou nešlechetni, že samochtíc podrobují se přírodě zevnější a její nutnosti.

Pohnutí však tragické není pohnutí pro strádaní těch neb oněch dějinných osob, pro zmaření těch neb oněch určitých a osobných úmyslův: ono jest čistě a všeobecně člověcké, pro strádání ušlechtilé strany člověctví vůbec, a stává se za přirozeným účastenstvím člověka s člověkem. Osoby na divadle tragickém představují nás samy, smýšlejíce jako my, činíce to, co i my bychom činili, a usilujíce tedy ne o vlastní a osobné dobro své, ale o dobro života člověckého. Hrdinové tragičtí jednají v záležitostech sobectví a smyslnosti. Veškera tedy vážná strana života našeho vyobrazuje se ve tragičnosti; myšlenky tu vznikající mají potah na veškeren osud člověctva, na vyšší zákony světa, kteří zachvacují do oboru své všeobsáhlé působnosti nejen tělesnost jedinou, ale i ducha samého. I cokoli nejvyššího a nejsvrchovanějšího člověku k božnosti usilujícímu zjeviti se může, smí ve tragičnosti v úkaz uvedeno býti. Duch názorce šíří se v úkazu, který, ač se v pozemstvu pohybuje, vyniká však významem svým nad meze smyslnosti. Za zvýšenou ducha účinností množí se účastenství naše s hrdinou, kteryžto představuje nám i důstojnost i křehkost bytu lidského.

Ale jedno jest, na čem se zde všecko staví. Poněvadž hrdinové tragičtí v pozemstvu snažili se k božnosti, tedy jest jim také jen v pozemstvu strádati. Měvše oni v duchu svém cit aneb tušení jakéhos vyššího souhlasu světa, jakéhos jasnějšího a božného života, osmělili se zápasiti o to, aby jej umístili do svých okolností, anebo v něm se stále udrželi. Usilování jejich může ve vidomosti zmařeno býti; proto ale není vyvrácena naděje a důvěra naše k jestotě života nadzemské, alebrž vyniká pod naléhaním pozemských osudův tím silněji a jasněji. Nechať tu posléze sklesne vše co světu poddáno: duch sám, důstojnější jsa světa zevnějšího, nemůž od něho dostižen býti, alebrž i v samovolném odvolení svém, kdykoli chce, nad ním vítězoslaví. Ve tragičnosti jevívá se nám božská Psyche, vězená nezpytanou vůlí osudův v pozemském těžkém obalu; kteráž ale v tom okamžení, když klesla pod tíží hmotu, vzletá na zvolněných nesmrtelných křídlách opět zhůru k domácím polím slávy božské.

A protož nesluší říci, žeby strázeň tragičnosti byla jen soustrastí obyčejné s nešťastníky. Arci že duše slabé a plačtivé, jichžto všecky city mají jen v neduživosti nervův původ svůj, svírají a vinou se při pohledu na velikého strádatele, an tento sám, i při nejtěžších vlastních pohromách, ne k hořekování, ale jen k tichému pohnutí přiveden bývá. Jest zajisté v pocitu tragičnosti cosi vysokého a velebného, což se vyskytá v pobuzené svědomosti svrchovaného důstojenství člověka nade všecky úkazy tohoto světa. Vlastně ne veškeren člověk tu strádá, nýbrž jen člověk na tomto světě žijící: my ale svědomi jsme do sebe bezprostředně, že svět tento ještě nezasahuje celé bytnosti naší. Tím pak se pochopiti dá ta výtečná libost, jíž nás cit tragičnosti kochává.*)

Spojiště citu komičnosti a tragičnosti jest to podivné rozložení ducha, které novější Evropané nazývají humorem, my bychom v jazyku svém tuším rozmarou pojmenovati mohli. Mnozí již samým tímto jmenem bývají upomínáni na vše, co nízkého a nehodného jest, ve krásoumě i v životě; a přece pohnutí pravé rozmary jest v jistém ohledu to nejvyšší ve člověku. Všecko pozemství, celá neskončená konečnosti spousta jest onna terč, proti kteréž humorista mece ohnivé střely své. Bezduché kochání a konání všednosti, ustavičné kolotání se člověctva ve smyslnosti, malicherné oučely, po kterých se tak potně shání, ochabělost a polovičátnost veškerého jeho bytu, anobrž i sama tvárnost lidí dobrých, ježto jen proto dobří jsou, že se jim nedostává svobody a moci ke zlému: to vše naplňuje ducha, který sobě důstojného určení svého svědom jest, buďto hněvem, buď pohrdavostí, buď i smíchem strašným, jenž se zdá pocházeti často ze zoufalství. Ozbrojiv se braní všepotroucí, vrhá se humorista do směsice, do kalu života lidského, a postaviv jeho všecky odbojné neladné živly mezi sebou do zápasu, rozmařuje, abych tak řekl, a zničuje je skrze ně samy. U něho svět podniká průbu ohně; veličí i malichernost, lehkost i vážnost, svoboda i nucenost člověka pozemská, pospolu stojíce v jeho představách, potýkají a porážejí se vespolek; a ze záhuby té nepozůstává pro naděje člověka nic, kromě lepší citu jeho jestoty, kromě onoho ducha, který živ jsa věrně pro božnost, může ve své důvěře k této vyšší jestotě pohrávati a pohrdati všemi úkazy konečnosti. Humorista odívá se do všelikých forem rozmanitě; tu

*) Až potud tištěn byl v Časopisu česk. Museum, 1830, III, 261—266 článek tento pod záhlavím: »O původu komičnosti a tragičnosti«.

vystupuje jako satyr, tam se zakrývá ironií, tam opět se směšnou sentimentálností se obnáší, všudy porážeje skutečnost, ne mravními naučeními a průpovědmi, ale obrazotvorností, ana skutek skrze skutky plaší na divadle života. On slouží geniovi člověčenstva zvláštní svou cestou svobodně. Pročež aniž míti může co sobeckého neb osobního za podnět a za předmět; pravý zajisté humorista vysmívá se nejen světu vůbec, ale i sobě samému, pokud zákonům konečnosti podroben jest.

Příbuzná komičnosti a tragičnosti jest naivnost, čili prostosrdečnost. Tu zásad vniterné svobodné činnosti, založené na citu neporušeném, více v puku nežli v ouplném skutkování, staví se s nutností zevnější ve sporu. Ale nutnost tato zevnější není nutnost přírody, nýbrž nutnost opatrného rozumu, pocházející ze stranných záměrův, z umluvitosti spolkův lidských, anebo z převrácenosti vůle a zvyku, a přešlá jako ve druhé přirození ducha. Potahové zajisté pospolití, kdež tolikeré osobnosti o sebe se otírají, tolikeré žádosti a snahy se kříží, uvedli v obecný život obyčeje za nutné, kterých prostá příroda sama pro sebe nezná. Jestliže již pohnutí této prosté přírody člověcké, čili smyslnoduchovní, protrhne na okamžení onen lichý opatrnosti závoj, povídá se, že úkaz ten jest naivní či prostosrdečný. Naivnost zakládá se tedy v dětinné nevině a prostotě; jemné srdce postupuje zde jen podlé vlastního svého vnuknutí a zákonodárství, bez ohledu, zdali to se záměry rozumnosti shodno bude čili nic. Protož také jen u lidí pospolitých pozoruje se naivnost, a i u těchto jen tehdáž, když již jiné poznali a následují zákony, nežli kteří od prostého a nepodezřívého srdce šetřeni bývají. Jestliže hnutí to srdce prostého ve sporu ze zákony světské opatrnosti vyskytá se proti vůli podmětu a z překvapení, tedy blíží se ku komičnosti a plodí smích; jestli ale s plným povědomím vyplývá z ušlechtilého podání se pod zákony jemného srdce ve všelikých života okolnostech, příbuznotě více tragičnosti a působí u nás mutnolibé pohnutí.

Rozdílnýtě však od komičnosti a tragičnosti vtip, ačkoli s těmito často bývá spojen, aniž pak vlastně potahovati se dá ke strádavosti života samé. Co v naivnosti z temna vyráží, trefný o věcech soud, odhalující nezjevné ve přírodě poměry, ty vtip slídí a vynáší v úkazu i v pomyslu zjevně. Ale jen případné to jest u něho, plodíli smích; obzor zajisté jeho jest širší, nežli samé komičnosti, poněvadž on vystavuje kromě této i jiné rody krásy. Vtip vůbec páří spolu věci různorodé, pro jejich částečnou shodnost

a podobnost, zdaje se z předmětnosti bráti poměry a idey, které, v té míře, vlastně on sám do nich vnášívá. Skrze to zjevuje se ve vtipu svoboda i vláda ducha nad předmětným světem, která sama poskytá veliké zalíbení, jelikož tím i činnost podmětná zvýšena, i obor poznání a obraznosti novým okamžitým bleskem osvícen a rozprostraněn bývá. Tato ducha vláda staví vtip i geniovi samému vbok, tak že oba tito společníci v obecném životě i drahně pomateni bývají. Sám od sebe rozvrhuje se vtip ve dvé: aneb zajisté to rozum jest, co páří částečné tyto podobnosti, aneb obraznost. Snubování rozumu podává to, co nazýváme vtipným v užším smyslu; to však může i nižádné nemíti krásocitné platnosti, jestliže poměr ten věcí snoubených není názorný, ani ve člověctví samém založený. Spáření obraznosti ale, které pohybuje se vždy cele v živém a osoblivém obrazův světě, podává tak nazvané metafory a všeliká podobenství, mající touž cenu krásocitnou, jako všickni čilé obrazotvornosti výtvarové.

8. O roznětu pokrásném (enthusiasmu).

Roznět pokrásný, čili enthusiasmus, může ve dvojím se smyslu vzíti: aneb jakožto okamžité citův zahoření a zepnutí se ve zvláštních dobách krásocitných; anebo jakožto stálé vroucí oddání se ducha celého všemu co krásného jest. První vyrážívá na čas mocí nadobyčejnou, zachycujíc ducha u vytržení; druhý vládne námi mírně po celý života běh. Onen roznět jest jako plápol, prudce zažehající a trávící; tento jako plamének pokojný, zahřívající vlídně a věrně. Onen také zvláště nazývají nadšením krásoumným; ačkoli nadšení toho nejen umělci sami účastni bývají, roznětu pak vůbec titíž nikdy lišiti se nemohou. První zajisté jest jen okamžité sesilení a jako sestředění druhého; v něm takořka jednotliví paprskové tohoto, spojeni jsouce do jednoho zapaliště, rozněcují tím mocněji. Pročež my zde jen o enthusiasmu vůbec mluviti budeme; odložíce sobě řeč o nadšení krásoumném až tam, kde krásoumu samu nám ohlédati nastane.

Roznět pokrásný jest tuším každé ušlechtilejší duši přirozený, a jeví se u ní po celý života čas ve všech záležitostech čistého člověctví. Jestiť on jakási plnost duše, dychtící po všem co pravého krásného a šlechetného, jest opravdové srdečné usilování k božnosti, jest obětování sebe samého oučelům světa ideálního. On šíří

bytnost a účinlivost naši, on jemní city a sílí ducha, budívaje genia dřímajícího u vniternostech člověka. V něm vane vůbec cosi vysokého, ano sráží všeliké pouta tělesnosti a sobectví. Odřekna se všeho, což matným osoblivosti záměrům posloužiti může, nese se on za všecky časy a prostory ku pramenům samým, ze kterých se člověku prýští veličí a krása. Komu jednou okusiti bylo pramenův těchto, ten opovrhna vší nízkou zeminou, posvětil sebe službě nebes na vždy. A odtud povstává ona stálá, jasná i vysoká mysl, nedostupná nijaké ošemetnosti; odtud ona upřímá důvěra k vyšším jestotám a nadějem; odtud ona oddanost ke všemu, což nese na sobě ušlechtilejší ráz a význam.

Jestiť v enthusiasmu tomto cosi nepochopitelného dušem studeným a prázdným; pročež i často bere se od nich u posměch. Potřebíť zajisté citův hlubokých, víry mocné a nepokalené, potřebí zvláště nebeské jasnosti srdce i mysli k tomuto ušlechtilému pozdvižení sebe samého. Této důvěry k nadějem a slibům nejvyšším, té oddanosti ve službu dobru jen tušenému, ježto nemá korun ve světě hmotném, neschopno jest srdce, kteréž není více, leda pouhá krev a pouhé maso. Kdo necítí sám své příbuznosti s bytostmi nepomíjejícími, kdo nenachází v sobě samém rukojmě neklamného za božství a za nesmrtelnost, jakž pak najde je a uvěří jim odraženým v zrcadle, jenž, budouc i sebe jasnější a věrnější, nemá přece moci rozehřáti krajův ledových? Ve zraku osvědčuje se duch člověka; i jeliž vinna tím obloha nebeská, že divové její bezměrnosti oku krtičímu nevidí se býti než lesknoucí se prášky v povětří?

Enthusiasmu není bez ideálnosti; spojené to dvé toliko může cele býti, čím jest. Onen zajisté povstává z přenešení této na jemné a činné moci ducha: on béře zákony své od této, a snaží se zjednati jí skutečnosti a vlády. Pročež i nepostačí enthusiasmu skutek nižádný. A však ačkoli podál za mezemi skutečnosti jsou jeho oučely, působení a usilování jeho proto předce nejsou daremná. Nejen že nic velikého, nic oslavného nestává se bez roznětu ducha; nejen že dražší polovicí blaha svého člověctvo jemu dlužno jest: roznět sám v sobě a ve přítomnosti svých ideálův nachází tu nejhojnější odměnu, a proň vždy hodno a sladko jest i žíti i umříti.

A však dobra enthusiasmem dobytého požívati může jen, kdo pociťuje v sobě jiskry téhož roznětu. Láska jen sama jediná zná rozkoše enthusiasmu; ale láska tato jest bytna i vrozena dušem

ušlechtilým. Onno ohrazení sebe samého u prostřed světa, které prohlédá všudy jen ze sebe a k sobě, onen těsný, duchaprázdný, nezměnný zvyk živobytí obecného, onno povolné plynutí po řece nepaměti, dokud se nerozplyne tělo tokem časův, — ohaví se tomu, kdo svědom jest sobě ducha svého. Totě zajisté utěšitelné v roznětu pokrásném, že člověku k pozemstvu vázanému otvírá nový volný obor duchovní, kde mizejí všecky hráze mezi samostí jeho a veškerenstvem světa, kde v harmonii všehomíra odečta se ouzké osobnosti své, může všemu dětinně se oddati, všeho nezkaleně požívati.

»Ať se nedomnívá nikdo«, dí ušlechtilá enthusiasmu hájitelkyně, paní Stael, »žeby mohl opravdově a plně požívati děl krásoumných, cizíli jest jeho srdci roznět krásy. Takoví lidé milují ozdobnou nádheru, chtějí také rozuměti hudbě a malířství, aby promluviti mohli půvabně a krásochutně, anobrž i s oným tonem předčivosti, jenž sluší člověku dle světa, kdekoli o přírodě a obraznosti řeč: ale všecky tyto suché libosti, co jsou ty vedle pravého enthusiasmu? Patříce na vzehled Nioby, na tu bolest tichou a strašnou, zdající se ana žaluje na bohy pro řevnivost jejich nade štěstím mateře, jaké pohnutí cítíme v ňadřích svých! Jaké potěchy poskytá nám pohled na krásu! neboť i krása pochází z duše, a to podivení, které ona budí, čisté jest a šlechetné. K obdivování Apollina nepotřebíli ucítiti v sobě jakési hrdosti, která jme se pošlapati všecky zmije zemské? Nepotřebíliť býti křesťanem, abys vyrozuměl tahům ve tváři madon Rafaelových, anebo svat. Jeronyma Dominichova? abys vynalezl tentýž výraz v očarovatelné milostnosti a ve tváři svěšené, v odblesku mladosti i v tazích porušených? tentýž výraz, co vycházeje z duše, proniká jako blesk nebeský i ranní života záři i mrákoty věku zapadajícího?«

»A jeliž hudby pro ty, kdo roznětu neschopni jsou? Jisté navyknutí, učinilo jim zvuky zpěvné potřebnými; i požívajíť jich, jako šťávy ovocní, aneb okrasy barev. Ale zaznělali celá bytnost jejich, co lyra, když hluboké ticho půlnoční najednou přeraženo zpěvem, aneb nástroji podobajícími se hlasu lidskému? Zdaž ucítili tajemství bytu svého v onom pohnutí, co spojujíc obě nátury naše, pohřižuje smysl i duši v totéž požívaní? Bití srdce jejich zdaliž následovalo rhythmu hudebního? Pohnutí vnady plné naučiloli je slzám, nemajícím nic osoblivého, nežádajícím outrpnosti, ale zbavujícím nás bolestného nepokoje, kteryžto bývá povzbuzen potřebností lásky a obdivování?« —

Tím méně rozuměti může kdo básnictví, matce veškeré krásoumy, nezahořelli celým duchem svým pro božnost. Zdaliž on umí vznésti se s rozhorleným básníkem do krajův oněch jasných a blažených, kdežto čisté člověčenství v oslavném proměnění poddává se pod zákony krásy a velebnosti, kdežto není slez, kromě slez radosti, není povzdechův, kromě povzdechův lásky, a kdežto všeliká bolest i odpornost mění se v harmonii utěšenou a stálou? Naslouchaje hlaholům Musy, pocítilli kdy hlubokého tajemství bytu a určení svého, dobylli přesvědčení toho blažícího, že jest opravdu dobro vyšší a jestota nepomíjející, která víže svazek mocný mezi námi a mezi božstvím, svazek nepochopitelný leč duši ušlechtilé? Básnictví v roznětu počaté a přijaté, otvírá nám nový životvorný pohled na přírodu a člověčenství, a jest mocno dáti spokojenost i blažení, kdykoli jemným a důvěrným srdcem k němu se utíkáme.

Roznět ducha poměšovati s fanatismem a třeštivostí aneb i s citlivůstkami, jest dávati na sobě důkaz aneb neupřímosti, anebo nejapnosti. Onen plápol ducha čistý, zajímající se o všecky záležitosti člověka stejně a věrně, nemá nijaké společnosti ani se zuřením rotničím, které slepě obětuje vládě jediného ponětí dobro a štěstí tisícera lidí; ani s šíleností mysli, tápající jen bezuzdnou obrazností po domnělém dobru svrchovaném; ani posléze s onou převráceností ochablých citův, pocházející z porušenosti těla i duše. Roznět ducha pravý připojuje se k harmonii veškerosti, a potkává se se srdcem lidským všude přátelsky a blahočinně; fanatismus ale a třeštivost podávají se ve službu idei jednostranné a často převrácené, onen předmětně, i s vykořeněním jiných, ji uskutečniti, tato sama v ní, pro blaženost svou, se rozplynouti žádajíce. A konečně, jakéby mělo býti příbuzenství mezi onnou zbědovanou plačlivostí a mezi roznětem, kterýž i v nejhlubším pohnutí vždy sobě síly své, naděje své a nebes svých povědom jest?

9. O důvtipu (geniovi).

Úkaz ten, že mezi lidmi, zvláště mezi umělci a filosofy, bývali vždy někteří, ježto vládli dary nad jiné vyššími a podivnými, zajímal od dávna pozor skoumatelův. Když genialní básník jako božským vnuknutím pronášel slova, kteráž sobě chvalně opětují ještě i nejpozdnější národové; když důvtipný umělec vystavoval díla krásy a vznešenosti po věky obdivované, kdežto jindy plod mnoho-

letého snažení a namáhaní sotva přežil čas svého početí: což div, že zpytavost lidská obrácena záhy a pilně ku příčině tak podivných účinkův? Přemýšleno o tajemném geniovi tomto mnoho, a psáno ještě více, zvláště ve předešlém století. Francouzové, Angličané i Němci běželi tu v závod, akademie usilovaly zmocniti se divotvoru, jenž proměněný a mnohotvárný jako Proteus, vysmekl se jim opět v jiné podobě, kdykoli se zdál již svázán býti. Nebylo způsobu ni cesty, kterézby byli nenastoupili k němu, ni pravdy a nesmyslův, jichžby jemu byli nepřisoudili. I nelzeť mi tu nerozhorliti se vidoucímu, jak tento božský dar v duchu člověka, to živé spanilé poupě, ten mocný ale i jemný genius, ode filosofů ve plášti násilně a nemilosrdně na vše strany sápán a mořen byl. Chtěliť jej každý vehnati do příhrad svých, ve kteréž rozložili byli moci ducha lidského; rozkrájeli jej na částky jako v pytvárně, a slévali opět v jedno, jako v dílně chemické. Ale genius sám, živý a prostý, skryl se před očima jejich, a nepoznali z něho více, kromě stínu bezživotného. A když přepáravše všecky ducha vnitřnosti, namotali se až do závratu v osídlech svých, někteří z nich pravdy milovníci vyznali věrně a spravedlivě, že o tajemství geniovu vlastně ničeho se nedověděli. Neboť arci že tajemné jsou dary přírody ve prostotě své, a jen posvěcení kněží umějí vstoupati do svatého stánku. A jestliže jen duch jest co duchu, a jen srdce co srdci rozumí, budeť i jen stejný důvtip moci pochopiti ducha sbratřeného. Ale kde pravý důvtip obývá, tam působí jako tajná ruka přírody, nevidomě a bezpovyku, a kdo ho má, bývá i nejčastěji poslední, který se ho míti domnívá.

Samo jmeno důvtipu v sobě nese, že dovtipování, čili snadné vynalezení potahův nezjevných ale přirozených, jest jeho činnost. Jestiť pak tato činnost ducha prostá, nevázaná, mocná, samotvorná, jíž povolným jest veškeren předmětův svět, co do úkazův svých. Není tedy důvtip, či genius, nějaká zvláštní ducha moc, aniž jaké složení mocí: ale jen duch sám, ve své původní neporušené, jasné, ouplné, dokonalé působnosti, kdežto bezdůvtipných lidí zrak závojem temným pokryt, sluch zakalen zůstává, kdežto se pamět jejich mate, obraznost pod názorův tíží umdlévá, rozum sám své vlády při každém zevnějším pohnutí ustupuje: tam genius krátí bez překážky světle a mocně po cestě své, pronikaje do všech tajemnic, a dobývaje všech skrytých pokladův pravdy, dobra i krásy. Pročež i geniem nazvali ho staří, vnukajíce tím, že ne lidskou, ale božskou mocí a pomocí nadán jsa, působí každý ge-

niální člověk. Ačkoli geniálnost tato vlastně nic jiného není, než důvtipnost, čili zvolná, mocná, tvorná ducha působnost.

Jestiť tedy důvtip ne cizí a příbytný v duchu člověka, jakož obecné nese domnění, ale přirozený, bytný, a v ouplné dokonalosti ducha lidského nepohřešitelný. Vlastně každý člověk, pokud člověkem jest, má do sebe něco geniálního; každý zajisté tytýmž duchem člověckým dařen jest. I jakožby jináče kochati se mohl ve krásoumných, aneb sic výtečných geniových dílách? Ale stupeň jeho, neboli stupeň ducha vůbec, rozdílný bývá u lidí, jakkoli v bytnosti své jeden. Kdo má více ducha, má více důvtipu, poněvadž má větší, volnější, samostatnější moc a působnost duchovní. Ačkoli obyčejně jen tam se důvtipu jmeno přikládá, kde působnost tato dosáhla jistého znamenitě výtečného stupně moci a svobody.

Rozdílný jest i důvtip sám podlé rozdílných oborův své činnosti. Mluvímeť o důvtipných filosofech, zákonodárcích, vojevodách, umělcích Všudy ale poznává se důvtip záměrnou jakousi vládou duchovní, jížto příroda obecná neschopna. On k oučelům svým nachází vždy takové prostředky, ježto dovodí k nim prostě, co nejblíž a nejšťastněji; zdá se, jakoby veškeren předmětův svět v opravdovém svém významu jen jemu se odkrýval. I vedeť on sám sebou k výtečným oučelům života lidského. Duch zajisté jasný a mocný, kterým se osvědčuje, opomítá vši nízkostí, aniž může kdy lišiti se ušlechtilého zápalu. Pohybujeť jím moc božská, posvětivši ho k věrné službě své. Pročež i vídati jest, an genius často celému století pobuditelem a vůdcem se stává k výtečnějšímu duchovnímu snažení.

Kdož tedy, pocítiv v sobě zápal jiskry bozské, čile se přepašuje k činům ušlechtilým; kdo vytrhna se duchem z víru slepé potřeby a obecnosti, sám sobě jest tvorcem světa, stanovíc meze svého bytí samovolně; komu každé zdaření vždy jen novým ostnem a ukazatelem bývá k něčemu vyššímu v oboru duchův nevyměřeném: tohoť život má svěcení božské, a tenť stane se, podlé osoblivé zřízenosti své, aneb hrdinou, anebo umělcem. Jemu genius člověčenství důvěrněji se odhalil, aby pomáhal smrtelníkům rozhodnouti utěšitelně tajemnosti plnou pohádku života lidského. I právem tedy ctí ho národové, buď že ze hlubiny moudrosti vynáší pravdu na světlo, buď že v zápasu krutém dobro člověka tvoří, buď že oslavné obrazy bytu našeho nám před oči staví.

Komu milostivá příroda propůjčila krásoumného důvtipu, tohoť naučila také záhy patřiti na díla její okem jasnějším a světějším. Jemné a ladné ducha jeho struny zachvějí se při každém lahodném dojmu, při každém obrazu života nátury a člověctví. Hluboce tonou v outlé jeho duši všecky vidy krásy a vznešenosti, všecky památky radosti a želu, jež ochotná obraznost odívá bleskem pověky neuhaslým. Ve srdci, ježto tluče věrně pro celé člověčenství, schované leží jádra i poupata čerstva, čekající zrůstu svého, a záhy jeví se, ačkoli často dušené zevnějším osudem, žádosti a náklonnosti ku předmětům vyvoleným. Tak pojímá chovanec Musy do sebe již v outlém věku svém ty nejčistější obrazy přírody, a chystá sobě bezvědomě nevyčerpanou zásobu ideí životních, krásocitných: kdežto jiný, kdo zvykl považovati věc každou hned v jakési povšechnosti ponětní, potažlivé na jakékoli oučely rozumu a vůle, může sice státi se mudrcem, ale nikoli více umělcem.

Důvtip pokrásný zakládá se tedy předně na čistém citu člověctví, na té šťastné shodě ducha, když neoddaný záměrům a náruživostem jednostranným, harmonický v sobě sám, nese se dětinnou vroucností ke všemu, což ušlechtilého jest v ideách, ve přírodě a ve člověčenství; spolu ale vlastní jest jemu ve tvoření uměleckém svoboda i vláda nad veškerou říší krásy neobmezená. V povědomí této původní síly své klestí sobě stezky samovolně, otvírá nové prameny vod čerstvých, vynáší ze hlubin přírody nové poklady zlata ryzého, a rozšiřuje tak obor krásy a umění. On nalézá, čehož nalezti nelze bylo jiným, a což předce příbuzné jest duchu lidskému; on když i následuje jiných, vždy přece zůstává původním, poněvadž může ve všem jeviti jen sebe samého, jen sám se pohybovati veškeren, se všemi city, žádostmi a ideami svými. Sám jsa věrným synem přírody, nenávidí vše, co jí protivno, a následujíc jí samé, odkrývá světu vždy nové u ní krásy. V dílách jeho spatřiti jest druhý svět, ideální, ale na přírodě založený; neboť genius, tvorný jako příroda, vtlačí na každý zevnější obraz své vlastní moci, svých vlastních ideálův ráz. A totě pravého důvtipu znamení, že tento ráz, ačkoli jeho vlastní a osoblivý jest, působí přece každému člověku neporušeného krásocitu stejné zalíbení a stejnou rozkoš. Genius zajisté jest tlumač přírody, a duch její všeobživující ozývá se v dílách jeho věrněji a jadrněji než kde jinde.

10. O krásocitu a krásochuti zvláště.

Prošedše již ty kraje, kde vládaří krásocit, a ohlédše po různu hlavní obory jeho působnosti, můžeme již přistoupiti blíže, zpytovat jeho samého, co a jaký jest. Návěští, kterého zde dobudeme, provede nás potom přes celou říši krásy a umění snadněji; ono, budeli pravé, otevře nám brány do všech jejích hradův, pokojíkův a tajemnic, ba i do stánku jejího nejsvětějšího. Tím pozorlivějším tedy potřebí zde býti jak poutníku, tak i jeho průvodčímu, to jest spisovateli.

Krásocit, jakož nahoře dotčeno, jest onna zásada původní v duchu, za jejímž působením my nepřestáváme po kráse, čili po formě božnosti, toužiti, a v jejích úkazích se kochati; aneb jest onno na původním citu čistého člověčenství založené zvolné nešení se ke všemu, což nám předcity, zázvuky a obrazy svrchovaného čili zbezvýminečného bytu člověckého v úkaz vynáší.

(Dále nedopsáno.)

Kniha třetí.*)

O kráse.

Co jest krása? — jest vlastně ta otázka, na kterouž odpovědíti krásověda vůbec povolána jest. I máť ona neméně důležitého významu a neméně těžkostí, nežli příbuzné jí otázky: co jest pravda? co jest dobro?

K uvarování všeho nedorozumění, potřebí vykázati a určiti především ten obor předmětův, který zahrnuje do sebe ponětí krásy, tak jakž v nauce této pojímáno bývá. I jest se tu vyhnouti dvojí mýlce, jedné v obecném životě, druhé mezi učenci, více méně obíhající: v prvním zajisté béře se ponětí krásy příliš široce, u druhých ale naopak často příliš ouzce pojímáno bývá. Oběma

*) Dle původního rozvrhu kniha tato záležeti měla z následujících nadpisův: 1. O kráse vůbec; 2. o významu krásy v životě člověckém; 3. o zásadách krásy obraznické; 4. o zásadách krásy hudební; 5. o zásadách krásy básnické; 6. o rozdílech krásy.

ruší se zároveň určitost a zřetelnost v oboru poznávajicnosti potřebná, a uvodí se zmatek i nedorozumění do veškerého poznání našeho.

První mýlka pochází z nedopatření v životě zvyklého, když věci, zvláště vniternou smyslností pojímané, nazýváme ne vlastními jejich, ale příbuznými a snad povšechnými jmeny. Takto nečinívá se vždy potřebný rozdíl mezi tím, co příjemného aneb libého vůbec, a mezi tím, co vlastně krásného jest. Neb ačkoli názor krásy každý plodí cit libosti v názorci: však proto ne vše, co plodí libost, krásným jest. Cokoli lahodně jen do smyslův tělesných padá, nemajíc potahu na ducha, jest příjemné, ale není krásné. Kdoby v tom krásu hledal, schválněby lidská ponětí a tudíž i veškero poznání naše mátl. Ale jestliže s jedné strany v pouhé tělesné čitelnosti smyslův krása hledána býti nesmí, tehdy i s druhé strany nenajde se v oboru pouhé rozumnosti nic vlastně krásného, ježto zde panuje jen zákonnost pravdy a dobra. Tak často co jen vlastně pravdivé, důmyslné neboli trefné jest, krásným nazýváno bývá, jakož i to, coby vlastně dokonalým, dobrým neboli mravně šlechetným slouti mělo. Neurčitost ta, která takovýmto chybným slov užíváním obecně v ponětí krásy povstává, z krásovědy vyloučena jest. V každé zajisté nauce sluší věci jmenovati názvy jejich vlastními: a kde se ponětí některá poněkud stýkají, jakožto zde, tam musí se stanoviti určitě vlastní obor jednoho každého z nich.

Druhá mýlka v novějších teprv časích povstala, skrze přílišné věcí stejnorodých různění, tak že samým rozebíraním znakův často tratíme jednotu ponětí. Podlé toho v jistých naučných knihách o kráse činí se takoví rozdílové, že již krása staví se naproti vznešenosti, tragičnosti, komičnosti a tak dále. I to zavodí snadně k nedorozumění, jelikož se tím nevede k jednotě poznatkův. Neb ačkoli cit pokrásný neruší ve předmětech vůbec jistých známek k rozeznání svému, a tudíž i v pocitu krásy potřebí ovšem šetřiti jistého rozdílu dob života božných: v tom však nesmí se tak pokračovati, aby již ta stejnost čili jednota v rozličnosti pocitův těch stálá upadla v nepozor. Vše to co pěkného, ušlechtilého, vznešeného, komického i tragického jest, jest i vůbec krásným; jest zajisté cosi společného, cosi stejného ve všech rozdílech těchto, což vlastně činí a stanoví jednotnou bytnost krásy. Pode jmenem krásy tedy obsahuje se v nauce této vše to, co novější německá škola nazývá, nepříměrně dosti, aesthetickým čili vše to, v čemž doby božné života našeho samoučelně jeviti se mohou.

Dále ke zdárnému vyvedení skoumaní o kráse potřebí, abychom ohlédajíce jednotlivé předměty krásy, nespustili se nikdy spolu zřetele na veškeren obor její. Snadno zajisté byloby zavedenu býti k jednostranným úsudkům, kdybychom zpytovati chtěli krásu jen uměleckou a ne spolu přírodnou, aneb jen básnickou a ne spolu hudební a obraznickou; jakož i to dosavad mnohým zpytatelům závadno bylo, že pojímajíce do mysli ne samu krásu vůbec, ale jen rozdíly její, zvláště pak pěknotu a vznešenost, vyhledávali zákonnost její na rozličných předmětech přírodných o sobě pojatých, aneb i snad na jednotlivých ideách básnických, z celku svého vyloučených; čímž arci nemohli prohlédnouti k té stejné jednotě ve všech rozdílech krásy, která vlastně zakládá bytnost její. Příroda, ač jevívá tytýž krásu v úkazích svých, jí však neklade sobě za vlastní oučel; idea pak krásy nepřebraná nikdy nedá se jednotlivými úkazy ve předmětenstvu vyměřiti, třebas to i pravda jest, že rozum náš působností svou původní vytvořuje ji sobě z ouplné úkazův těch jednoty.

Jak předešlé naše rozjímaní o krásocitu, tak i samo popatření na veškeren předmětný obor krásy vede nás k té důležité pravdě, že bytnost krásy sama staví se vlastně v p o d m ě t n o s t i, a předmětové krásní mohou jen potud krásnými býti, pokud podmětnost tuto zpředmětnují, čili, což též, pokud v sobě nesou a ukazují jisté doby života našeho podmětného. Kdoby o tom ještě pochybovati chtěl, ať sobě jen na mysli bedliveji rozváží, v čem záleží stejnost krásy básnické, hudební a obraznické? co, na příklad, mají předmětně společného madonny Rafaelovy a symfonie Mozartovy, vatikánský Apollo a Shakspearův Macbeth, vznešená pokrají Alp a ušlechtilá Desdemona? jaká jednota víže kouzelný pás Armidin a rozmary Falstaffovy, Beethovnovu Adelaidu a smrt Ugolinovu, jemné toužení Petrarchovy lásky a krutou bolest Laokoonta? Ba jistě že jen tím jeví se stejnost krásy v nich, jelikož vynášejí na sobě rozličnými prostředky, a tudíž představují úkazem předmětným, naše city a snahy buď roztoužené buď i uspokojené, čili byt náš božný i strádavý.

Pročež skoumaní krásy ve předmětnosti má vlastně jen to za oučel, aby se ukázalo, kterak idea krásy může ve předmětenstvu se zjeviti. čili kterak předmětové mohou formu božnosti na se vzíti, a tím buditi idei krásy ve svědomosti naší. Jest tu vyhledávati tu zákonnost, za kterou jevívá se předmětně podmětný život náš, naše snažení k božnosti; jest tu objeviti, v čem zákonnost

ducha se zákonností přírody se stýká i v čem sobě odporuje, a kterakýmí rozdíly ohlašuje se v úkazu svém shodnost neboli spor obou zásad, ohledem na citelnost naši. Poznání této zákonnosti vede blíže ku porozumění, zdali daní předmětové jsou krásní neb nekrásní, a proč o krásnosti předmětův dá se jistý úsudek nejen vynesti, ale i ospravedlniti a předmětně platným učiniti . . .*)

---

7. Posudek tragedie Angelina (1821).

(Radhost I. str. 426—433.)

Frt. Turinský, český básník lyrický a dramatický (1796—1852), vydal tři básně dramatické: Angelina (r. 1821), Pražané r. 1648 (r. 1840) a Virginie (r. 1841). Klademe-li tento Palackého posudek Angeliny mezi rozpravy jeho aesthetické, děje se tak předně proto, že Palacký otiskuje poprvé posudek tento v Radhostu, sám zařadil jej mezi spisy z oboru krásovědy, jednak ale i z toho důvodu, že obšírněji vyličuje zde Palacký názory svoje o podstatě dramatičnosti vůbec a tragedie zvláště. List tento svědčí zároveň, jaké vážnosti ve příčině soudu aesthetického již tehdy mezi českým spisovatelstvem požíval Palacký, čehož ostatně důkaz podávají zároveň slova, jež Čelakovský na konci prosince 1821 psal Kamarýtovi: »Palackého sem z jara máme dostat za professora esthetiky, posud musíme býti spokojeni s neesthetickým suplentem«. (Listy Čelakovského 1865 str. 74.)

O podnětu k tomuto spisu stojtež zde vlastní slova Palackého v Radhostu I. str. 426 a 427 posudku tomuto předeslaná:

»Roku 1821 vyšla tiskem první dramatická báseň Turinského, Angelina, truchlohra ve čtveru dějstvích, která zajímavým dějem, ušlechtilou mluvou a krásnými obrazy básnickými zbudila obecné účastenství, a vedle Polákovy »Vznešenosti Přírody« byla nejskvělejším úkazem na obzoru tehdejší básnické literatury české.« Takto vypravuje Slovník naučný v životopisu Frant. Turinského (roz. 1796, † 1852, 4. září) a dává básnickému plodu tomu význam náležitý.

Za mého pobytu ve Vídni, na počátku měsíce července 1821, psal mi byl Turinský, žádaje mne o posudek díla jeho, jestli ne do veřejného některého spisu, abych aspoň soukromí jemu samému jej oznámil. »Kéžby ste věděl,« tak psal mi, »jakou cenu má Váš rozsudek u mně! Třem jenom

*) Až potud dopsáno bylo dílo toto před spisovatelovým příjezdem do Prahy dne 11. dubna 1823. Od té doby nebylo lze pokračovati v něm pro studia historická, ježto stala se napotom výhradným předmětem jeho péče a zaměstnání.

podalbych můj nočně pěstovaný kvítek ku posouzení: Vám, p Jungmannovi, p. Svobodovi a — na našeho p. Šafaříka bylbych téměř zapomenul.« — »Však uznáteli prácičku mou nehodnou Vašeho posouzení? Nechť, příteli milý! to mě nezachvátí; to mi bude důkazem, jak mnoho musím ještě pracovat, abych získal citelných duší pochvalu.« — »Dlouho, dlouho byla smutnohra v duši rozmýšlena, dlouho a ne krátko na ní bájeno. Embryo, z něhož pošla, jest povědomé slovo Šillerovo, ve Braut von Messina: Der Uebel grösstes aber ist die Schuld! Jeli ale Angelina pravá tragedie? Dovolte, podotknu o této věci, jak smýšlím, a jaký předmět předmětem tragickým se býti domnívám: neb novější, podlé mého zdání, jako Grillparzer v Sappho a Ahnfrau, nebájili tragedie, a já je za takové neuznávám. Básník v tragedii vystavuje buď ctnost padlou, kterážto vyniká k záři svaté, a v trudném zápasení, nemohouc vysinout se ke slunečné čisté její svatosti, padne a pádem dojde smíření; anebo vystavuje ctnost, ježto stojí pevně jako skála v moři vlnobitném, náruživosti, kabala, ouklady atd. vše zlé se o ni odrážejí, usilujíce pevné základy vyvrátiti nebo podemlíti: i stojí pevně, a raději se pohříží do hlubiny, dosti činíc nejvyšší velebnosti, než by se poddala vlnám zámotným. Tak smýšlím o tragedii. Jeť to arci mladé smýšlení, ale aspoň neodporuje ideálu tragedie « — »Máť prý (Angelina) jakousi podobnost a tu samou cenu, kteráž se klade na Müllnerovu »Schuld«; tak sem četl v německém časopisu der Gesellschafter, jenž vychází v Berlíně, a tak to opětováno ve Vídeňském Conversationsblatt« atd. —

Na tyto a jiné podobné úvahy odpověděl sem psaním následujícím:

V Čúzu při Komárně, 5. srpna 1821. Milý příteli! Nechtějtež mi za zlé míti, že na milé psaní Vaše, dodané mi ve Vídni před několika týdni, odpovídám teprv nyní. Zaměstnán byv pracemi ouřadu svého, a chtěv předce užiti ještě každé pozůstalé chvíle ke svému dobrému, musil sem byl pozastaviti naposledy všeliké dopisování z Vídně; a teprv nyní, došed do pokojného bytu v živobytí venkovském, stačím zapravovati přátelům dluhy své.

List Váš horlivě vlastenecký přinesl mi neméně potěšení, nežli Angelina Vaše: vidím a raduji se, že nám chudým popřáno básníka, jakovéhož sme ještě neměli, a že básník ten obrací se ke mně přátelskou důvěrou, jakéž já sotva zasloužiti mohu. Buď jak buď, já s radostí Vás vítám mezi ctěnými přátely svými, ač nevídaného ještě, a rád užiji té příležitosti, abych vzdal Vám srdečné díky za rozkoš, kterou mně způsobily básně Vaše. Blaze nám, že již literatura naše počíná znikati té hanby, která vězela na ní nešvarami dramatických nedobásníkův! Víteli, jaká to hluboká byla bolest, když spisovatel tam v »Počátcích českého básnictví« (1818) jen jedné vlastenské chlouby a závisti cizozemcův hodné tragedie hledal a — nenacházel? Bohu chvála! Vlídnější k nám zavítala naděje, a roztoužené vlastencovo srdce může jí pookřáti.

Já, sečkoli býti mohu, chci přispívati k dobrému vlasti a národu z celého srdce svého, ze vší síly své. Básnických darův nedopřáno mi přírodou; vše co sem tu dosavad učinil, bylo jen odvážné usilování ducha, jenž rádby plýtval v poetické rozkoši, sám jí utvořiti nemoha. Pročež nenadějte se zde odemne ničeho, lečby se snad bohu líbilo postaviti mne do neočekávaně vlídných okolností. Ale můželi horlivost ke všemu, co důstojného a krásného jest ve životě člověka i národův, přispěti nějak ku pobuzení a a ušlechtění krajanův našich: nepochybujte, že i beze všech ohledův na osoby s jich předsudky a náruživostmi, a na všelijaké jiné závady, vynaložím vše co na mně jest, abych zblížiti se mohl k žádoucímu cíli tomuto. S tím osvědčením podávám i Vám ruky přátelské: a věda, že ušlechtilý duch Váš rozumí tomu ve všem, přikročím směleji k věci, o kterou tak důvěrně ste mne požádal.

Kritiky (veřejné) o Angelině Vaší já psáti nemohu ani neumím. Nikdy ještě nebral sem před sebe věci takové a nejsem v ní zběhlý, aniž chtělbych dávati se opravdu mezi recensenty naše; a to ještě tím nepotřebnější byloby, poněvadž již p. Budík, při cís. dvorské bibliothece, podal p. Castellimu obšírnou o Angelině úvahu, kteráž již i bezpochyby vytištěna jest. Já sem této nečetl, a nemohu tudíž o ní souditi: ale v rozmlouvání našem p. Budík pronášel se o díle Vašem dosti jemně a příznivě. Povím Vám tedy jen soukromí a důvěrně celé své mínění o dramatických prvotinách Vašich, tak jak toho vlastenecký básník, naše naděje, zasluhuje.

Nerad to vidím, že Angelina Vaše přirovnává se Müllnerově Vině (»Schuld«); jak vůbec proto, že nejsem milovníkem musy Müllnerovy, tak i zvláště, že rovnosti zde nespatřuji, leda ve formě zevnější a ve případcích. A vyznám také, že Angelina Vaše trpěti musí, kdykoli bere se na váhu podlé básnění Müllnerova.

Krásy jest v Angelině mnoho, krásy svíží, duševní, krásy mezi námi zřídka slýchané, právě básnické; na každém téměř listu viděti jemný cit, živou obraznost, řeč jadrnou, výstavu jasnou i správnou v podivné dokonalosti. Básník Angeliny přemýšlel jemně o záležitostech srdce člověckého a o živobytí lidském. Ale jakkoli to mnoho jest, co zde vlastence kochati může: račte mi dovoliti, na tomli se zakládá i staví veškero umění tragické?

Za to mám, že ponětí Vaše o tragedii, kteréž Vás vidomě sprovázelo v celém díle, jest příliš ouzké a ostřeji určité, nežli nám je dávají na ruku výborné vzory všech věkův, a jakož mním, i při-

rozenost věci sama. Jestliže každá tragedie představuje jen aneb ctnost padlou kající, aneb ctnost stálou a nešťastnou, kam počítáte ku př. Shakespearova Makbeta, jenž přece opravdovou i vznešenou jest tragedií? Dcera Messinská sama není nejšťastnější plod musy Schillerovy. Téměř řekl bych, že každé theoretické ohlédání musí umělci tragickému zhoubným se státi. Nepouštějte se prosím po stopách Müllnerových: takové z odtažených theorií pošlé tragedie mohou jen těm se líbiti, kdo v těchže theoriích mají zalíbení své; přírody neskonale a nestihle rozmanité uchopiti a vystaviti nedovedou.

Nelze mi vyložiti Vám zde mnění své o tragedii vůbec, anoby zavedlo mne od věci příliš daleko; dá bůh, že prohlásím se o tom brzy veřejně. Mezi všemi dramaturgiemi však spokojen jsem nejvíce, ač ne veskrze, s tím, co Herder ve své Adrastei psal o tragedii. Aristoteles zůstane vždy prvním a nejvyšším mistrem, jen ať se mu dobře rozumí.

Z toho již uhodnete, že nemohu se smířiti ani se samou bájí (mythus) tragedie Vaší. Pokání z utracené čistoty panenské může býti výborným předmětem básně lyrické: pro dramatickou se nehodí, již pro všeliké básníku obtížné ohledy na cudnost, jež ukládají zákony umluvitosti věku našemu. A jestliže k tomu vina ta předešla již o šestnácte let: jaký ve věci samé založený důvod uvodí tu nutnost, že po tak dlouhém čase, jenž obraznosti naší nechává se prázdný, nyní najednou zjevuje se vrch toho pokrušujícího citu? Ohromná bouře prý, poznání plodu oné nešťastné hodiny, a naposledy nenadálé setkání se s původem viny společným. Tot arci něco, ale předce ne dosti. Vůbec zdá se, že děj nevyvinuje se sám ze sebe a z nutnosti vniterné, ale jen z vůle básníkovy, jemuž to tak libo bylo. Nýbrž děj téměř celý předešel již dávno: abychom rozuměli, co se mluví a koná, musí se nám teprv vypravovati. Drahná tedy část tragedie jest jen připomínaní a úvaha minulosti nám neznámé aniž nás zajímající, a nikoli d r a m a, t. j. konání, živé přítomné vyvíjení se děje od počátku až do konce. A pak moc ta základní, to péro, ježto pudí a vyvodí děj veškeren na jevo, jest, ačkoli výborně mravná ovšem, ale však více ascetická, řeholní, nežli duševědná svědomitost. Zde myslím vězí základní omyl, z něhož se mi zdá že následovalo protivořečení v ději samém. Aneb zajisté svědomí Angeliny došlo upokojení v šestnácti létech ctnostného a blaženého živobytí: aneb, jestliže jináče, musilať sklesnouti již dříve pod jeho tíží. Buď jak buď, nevidí se, za jakou

vniternou potřebou přišla ona do toho stavu, ve kterémž ji vidíme, a proč ona i jiné osoby okolo ní smýšlejí tak a ne jinak. Drama tedy v ději svém nemá vniterné psychologické nutnosti, a ve výstavě nemá počátku, ve smyslu Aristotelově.

Že ste uvedl ve všem jen pět osob na divadlo, jest chvalitebné, jakožto důkaz, že libujete sobě prostou krásu a nikoli ohromné i slepící účinky, aniž kdy chcete užívati lichých prostředkův k zavnadění a překvapení divákův. Ale v takovém pádu vyhledává se mistrovství v charakteristice a ve strojení motivův, máli drama zajímavým se státi. Toho žádati hned při začátečnících byloby neslušno. I Schiller i Göthe, ba i sám Shakespeare, dospěli k němu jen časem, po mnohém bedlivém se cvičení Ale pozorliva činiti Vás musím na tuto hlavní potřebu v umění divadelním, bez níž nelze státi se velikým tragikem. Mezi všemi osobami Vašimi vyznačena jen Ludmila osoblivými barvami živějšími. Angelina budí jen obyčejnou s nešťastníky outrpnost: neboť i vznešená ta slova, jež mluvívá, jsou jen výpovědi všeobecné naučení mravního. Milotín má do sebe všecky choroby lidí zádumčivých, kromě jich nepokoje a účinnosti k uskutečnění svých ideálův. Hrabě také nečiní nic, po čem bychom vniknouti mohli hlouběji do jeho srdce osobního, a zahradník nemá rázu zahradnického. I spojení a vyvíjení děje není dosti podařilé, nýbrž zdlouhavé, necelistvé; dramatických momentův jest málo. Přálbych, aby více konáno nežli mluveno a pocitováno bylo; tak jak jest, tragedie Vaše více lyrickou nežli dramatickou jmenovati se musí. Odvážné již bylo začínati dlouhým monologem, jakkoli krásně psán jest; a jestliže Angelina i Milotín hned ve prvním výstupu svém již každý dovolává se smrti, jaký vyšší stupeň stráznivosti pozůstane jim, jenžby, vyvinut jsa před očima našima, živěji poutal pozornost naši? Pročež i tento naposledy nepřírodně, žádá v baziliska proměněn a jak nebem zdrcen, tak i zemí a mořem pohlcen býti; onna pak, vinu vinou množíc, otravuje se. Chraňte se, pro bůh, budoucně takovýchto Senekových hlaholův, protivných citům jemně lidským. Vy jste jistě hoden vystavovati obrazy lepší.

Výstava jednotlivých krásocitných ideí podařila se Vám často převýborně. Tato stránka jest veliká i slušná chlouba básně Vaší, zvláště v prvních dějstvích. Jest tu krás neuvadlých, které Čechům nikdy z paměti vyjíti nemají; a tak jsou jasné, prosté, čisté, že doufám nebude žádného mezi krajany našimi, kdoby jich nepocítil. Zde tedy obšírným nebudu, jakož ani o formě rhythmické,

které ste budoucně šetřiti přislíbil. Jen jedno ještě podotknu. V písni »Kde vlast je má«, kteréž každý Čech z paměti naučitiby se měl, přálbych si jen dvě řádky, zmínku o citronech a pomorančích, nahraženy míti něčím jiným. Nedostatek nějakého dobra nemůže nikdy býti poetickým; krása každá jest positivná, jestotná; každý opravdový zápor (negatio) jest činnost jen rozumu, ne obraznosti a citu, a patří tudíž do prosy.

Otvíraje se Vám takto beze vší pokrývavosti ve svém zdání o básni Vaší, dal sem Vám opravdu nejjasnější důkaz své k Vám upřímé úcty a šetrnosti. Kdybych neviděl, že duch Váš básnický, po bedlivém opravdovém snažení, mocen bude vyšinouti se k nejvyšší mezi námi dokonalosti, bylbych Vás snad ve polovičátnosti vesměs vychvaloval. Ale hoden jste zaměřiti během svým ku palmě nesmrtelnosti, kamž ještě nikdo hravě a náhodou se nedostal. Já pak považuji každého skutečně básnického ducha za dobro národní, ne osobní toliko. Máť on státi se chloubou veškerého národu: i jest tedy každému vlastenci přispívati ke zdokonalení jeho. Pročež račte přijmouti vlídně radu mou: jest ona to nejlepší, co Vám dáti mohu.

Nenít Vás tajno, které a jakové jsou krásy a ozdoby básnictví dramatického: ale o spůsobu, jak vyniknouti na vysoký stupeň výtečnosti dramatické, panují mnohé mylné domněnky. Přirozený důvtip jest arci věc první a nejpodstatnější: ale ani ten nepostačí ke všemu. Potřebí-tě i studium, a to sice snažného, bedlivého, ačkoli vždy jen svobodného. Dramatický básník povinen jest nejvíce studovati mezi všemi básníky, ba mezi všemi umělci vesměs, — poněvadž tragedie jest nejvyšší mezi lidmi dílo umělecké. Ale studium jeho nebuďtež knihy: tytoť on, máli pravého ducha v sobě, nejlépe stranou odloží, jako zdravooudý člověk nepotřebuje podpíradel. Studium dramatického básníka budiž nepřebraná rozmanitost přírody a života lidského v nejdůležitějších jeho dobách a okamženích. Tomu se učili všichni velicí básníkové. Souvěcí nám Göthe a lord Byron sami to vyznávají; o Shakespearovi vypravuje J. Aubrey (z počátku XVII století,) že kamkoli přicházel, dával pilný pozor na lidi s jejich zvláštními povahami, skutky a náruživostmi, aby jich ke svým básněm užiti a nápodobiti mohl oc. Pravda, že to za našeho věku jest věc nesnadnější, jelikož odjata nám života veřejnost, a každé konání stísněno jest více neb méně do forem pospolité umluvitosti; za tou příčinou zdá se mi, že i Schiller dal se do pilného a hojného studování starých soukromých pamětí

(memoirův,) poněvadž ony ještě nejspíše ukazují nám lidi, jakoví jsou. Já Vám nemohu než raditi, abyste následoval šlepějí velikých těchto mužův.

Mámť sice ještě mnoho na srdci, cobych Vám rád pověděl: ale tenkráte musím již skončiti. Až mě potěšíte odpovědí přátelskou, pak Vám ochotně i dále se osvědčím. Nevěda o nynějším Vašem bytu, posílám list tento našemu p. Jungmannovi, an Vám ho dodá. Mějtež se již dobře oc.

---

8. Okus české terminologie filosofické, obzvláště krásovědné.

(Časopis Českého Musea 1827, II., str. 103—112.)

Palacký vydávaje, mnohonásobně jsa požadován, svoji krásovědu v Časopise Českého Musea praví na konci přidané poznámky: »Ačkoli pak doufám, že těm vlastencům, kteří filosofickými studiemi se obíravše, i pokroků, kteréž mluva naše vědecká od nedávna učinila, šetřiti se neliknovali, zde nic nesrozumitedlného se nenajde: chci však předce postarati se o to, aby v nejprv příštím svazku časopisu tohoto, k dobrému těch, kteří s filosofií po česku ještě se neobírali, česká terminologie filosofická, aspoň pokud jí dosavad stává, na světlo vydána byla.« (Č. Č. M. 1827, I. str. 86). Slovu svému hned v druhém svazku dostál. Úvodem svým, dotýkajícím se názoru tak řečených staro- a novomilců o řeči spisovné, hodila by se rozprava tato snad spíše mezi spisy jednající o jazyku českém a skutečně ve všeobecném rejstříku na posavadních 10 ročníků Časopisu Musejního přidaném k ročníku 10. (1836) vřazena jest v 2. část (Slovnictví a mluvnictví na str. 431) XII. oddílu (Český jazyk). Ale již v tomto rejstříku zároveň vřazena jest v oddíl III.: filosofie, krásověda. V »Radhostu« Palacký rozpravy této více neotiskl. Ale zasluhuje otištění nejen pro svůj úvod, ale i z té okolnosti, že skutečně objasňuje některé terminy Palackým užívané a nyní již zastaralé. Některé pak poznámky vysvětlují i filosofické mínění Palackého. — Pravopis český i německý ponechán nezměněn.

V prvním svazku časopisu tohoto, vydávaje úvod své již před lety psané krásovědy, slíbil sem postarati se o vysvětlení novočeských názvů filosofických pro ty, kteříž dosavad s filosofií po česku se neobírali. Uznávaje však i nemalou nesnadnost věci té, i svou nedostatečnost, podávám na ten čas vysvětlení jen těch názvů, kterých jsem v pojednání svém užíval; klada spolu počet z toho,

co mne pohnulo s cesty od jiných nastoupené poněkud se vyšinouti, a o nové ustanovení i určení některých názvů sám se pokusiti.

Není mi neznámo, jací odporové od nedávních let mezi milovníky řeči a literatury naší povznikli, že jedni, s dosavádním způsobem jejím nespokojeni, nových cest k obohacení a ke vzdělání jejímu hledají, druzí pak, prostotu staročeskou sobě libujíce, takové novoty za neprospěšné, anobrž za záhubné řeči a literatuře naší pokládají. Nechci se nyní v to navoditi, abych mínění své o tom obšírněji a důkladněji vyjevil; aniž se povolána býti cítím, abych předůležitou otázku tuto sám rozhodnouti měl. Svůj však nestranný a nepředpojatý smysl o tom jindy místněji vyložím; jakož i každý s rozvahou důvodně psaný soud o této národní důležitosti milerád vlastencům ve známost uvedu, byť i od mého vlastního rozdílný, a jiným do časopisu tohoto přijatým odporný byl.

Zde zatím jen krátce, ke vlastnímu ospravedlnění svému podotknouti chci o přesvědčení svém, že jakmile s řečí naší mateřskou do široce rozlehlého pole nauk a vědomostí pustiti se míníme, jak mile s vědami, tak jakž za věku našeho vzdělány jsou, po česku se obírati chceme, dosavadní řeči naší zásoba jakkoli hojná a způsob jakkoli vzdělaný, nám k tomu cíli nikoli nepostačuje. Ve všech naukách věku našeho nachází se pojetí nová, — plod novoeuropejské vzdělanosti — od vynálezců a opravitelů nauk buď v nově utvořená, buď ve platnosti své na novo určitá, a u všech národů, kteří této nové vzdělanosti europejské účastni jsou, vůbec v užívání přijatá. Tím povstaly ve všech naukách nové soustavy ponětí, u vzdělanců všech národů všeobecně známé, všeobecně platné; kteréž z oboru pouze vědeckého pomalu také do života obecného přecházívají. Jest to jako by nová všeobecná mince, u vzdělanců po všech zemích běžná a berná; kteréžto i my, chceme-li s naukami po česku se obírati, u sebe místo dáti přinuceni jsme. Naši staročeští grošové jsouť arci dobře vážní a dobrého zrna, ale do čísla tohoto nikoli se nehodí. Pročež potřebí nám aneb starý ráz a platnost jejich změniti, aneb z nevyvážných dolů jazyka našeho rud čerstvých dobývajíce, nové z nich mince podle rázu a čísla nyní vůbec berného báti.

Jakož pak té naděje jsem, že nižádný soudný vlastenec pravdy této zápírati nebude: za to mám, že všecka vážnost věci té celou tíží svou na otázku tuto upadá: »kterak jest nám řeč svou mateřskou podle vědeckých potřeb věku našeho obnovovati? jakových

v tom pravidel následovati? jak daleko v tom pokračovati?« — Načež ale důvodněji odpovědíti jinému času a jiné příležitosti pozůstaveno buď.

Doufám, že co v následující sbírce názvů krásovědných s dobrým rozmyslem přednášeti chci, mně od spravedlivých soudců nikoli za všetečné novotářství pokládáno nebude. Pro snadnější přehled položím ji pořádkem abecedním; kromě kde z jednoho a téhož kořene rozličná slova i ponětí se vyvíjejí, aneb kde sestavení ponětí sobě buď příbuzných neb odporných, zřetelnosti napomáhá.

Aučel jest to, več se čelí, čili kam se cílí, der Zwek; konečný aučel, der Endzwek. Slovo záměr znamená totéž, ale více s strany podmětné, jakožto úmysl, die Absicht. Aučelem záměr se zpravovati má.

Austroj, organon; austrojí (coll.), organismus; austrojnost, ustrojnost, das Organisch-seyn.

Autvarnost (v. tvar), přirozené puzení, složiti se ve tvar, t. j. ve smyslnou podobu; též způsobilost, utvařiti se, čili vzíti na se tvar, sich zu gestalten. Autvarnost jest tedy Gestaltungsvermögen.

Bezvýminečný, unbedingt, stojí naproti podvýminečnému, bedingt. Vymíniti bedingen.

Božnost podle výkladu v první a druhé knize krásovědy postaveného, jest způsob čili obraz bytu božského ve člověku, čili srodnost a podobnost Bohu, (Gottes-Art, Gottartigkeit?). — Božské a božné jsou v tom rozdílné, že to, což božského jest, považujeme jakožto pocházející od Boha, Bohem dané neb způsobené, na člověka se potahující; božné naproti tomu vzniká, a působí se ve člověku samém, na Boha jen formálně se potahujíc. — Ostatně k vysvětlení nového ponětí božnosti celé krasovědné pojednání samo všady usiluje a přispívá; pročež o něm zde obšírněji mluviti netřeba.

Bytost a bytnost jsou rozdílná od sebe ponětí; bytost se vykládá das Wesen, ens; bytnost ale die Wesenheit, essentia.

Celek, totum; celost, celotnost, totalitas.

Cit a čití, citelnost a čitelnost jsou také rozdílné; čijeme zajisté smysly zevnějšími, cítíme pak citem vnitřním. Cit jest tedy (inneres) Gefühl, čití (äussere) Empfindung; citelnost, Gefühlungsvermögen, čitelnost, Empfindungsvermögen. — Citlivost, Empfindsamkeit; citlivůstky, lichá citlivost. Empfindelei.

Člověcký, jenž na člověčenství vůbec se potahuje, das Menschliche, im Menschen; rozdílné od člověčího, a od lidského.

Děj, skutek historický; dějiny historie, Geschichte; dějinný, historický; dějinstvo, obsah všech dějů a dějin, čili veškeré historie vůbec. — Dějinný a skutečný nejsou ponětí stejná. —

Doba jest ponětí a slovo u Čechů znamenité, mající mnoho významů, na kořenu svém takořka filosoficky založených a z něho důvtipně vyvedených. Doba vůbec jest shodná forma času i prostranství; odtud pochází slovo dobrý, t. j. co se k čemu hodí. Doba jest tedy 1. forma časová, jistý čas, chvíle; té doby, t. té chvíle; jest na té době, t. ve příhodném pravém času; — 2. forma prostorná, čili v prostoře ukončená, příhodně spojená: doba doby hledá, t. to co mezi sebou shodné jest: odtud podoba, zdoba, nádoba. — Doba ve smyslu filosofickém užívá se vůbec za jistý rozsah a obsah časový i prostorný, čili za ukončenou formu pověcnou v času i v prostranství. Doba života jest jistý, zvláštním časem a zvláštním obsahem svým určitý způsob čili stav života, Lebensmoment.

Domysl (abstr.), domyšlení se, nabývání skrze pouhé myšlení; z domysiu, domyslně, a priori. Skutek pouhého domyslu, t. j. co pouhým toliko domyšlením se děje. — Důmysl Tiefsinn. —

Duch, Geist; duše, Seele; duševný, v duši vznikající a bytující, z duše pocházející, psychicus: duševědný, psychologicus.

Důraz, dojem, Eindruck, impressio.

Důslednost, Konsequenz, konsequentes Verfahren.

Důvtip, ingenium; dovtipování se, dobývání něčeho vtipem.

Dvojitost, dvojnásobnost, dualitas.

Jakost, qualitas; vlastnost, Eigenschaft; povaha, Beschaffenheit.

Jednota, Einheit; jednotiti, zur Einheit bringen; jednotlivý, einzeln; jednotlivost, Einzelnheit; jednotný, einfach; jednotnost, das Eins-seyn, Einfach-seyn.

Jestota, existentia realis, das reale Seyn. Ponětí toto dělí se od ponětí bytu (povšechnějšího) a skutečnosti (užšího), mezi nimiž jako uprostřed stojí. Byt jestotný stojí naproti bytu formálnímu a vidinnému (bytu v idei). Též jestota i po-

věcnost od sebe rozdílné jsou, přimejšlením výminky časové v ponětí jestoty.

Kladný, positivus, stojí naproti zápornému.

Konavý, prakticus, stojí naproti skumnému.

Krása, das Schöne; krásocit, das Gefühl des Schönen; krásochut, der Gerschmak, le gout; krásouma, die schöne Kunst; odtud krasoumný; krásověda, die Lehre vom Schönen, čili tak zvaná aesthetika; odtud krasovědný.

Lad, (lad a sklad), Stimmung, Übereinstimmung; laditi, stimmen.

Libovolný, willkührlich, rozdílné od samovolného.

Menšina, das Weniger, minus, stojící naproti většině, das Mehr, plus.

Mysl, moc myslná, mens, jest moc k myšlení, a v tomto ohledu stojí citu naproti. Jednota myslná jest jednota v mysli utvořená aneb myslí způsobená.

Nápodobiti nápodobné činiti, imitari, nachahmen.

Nauka, naučení, die Lehre, doctrina; rozdílné od vědy, Wissenschaft, scientia. Naučný, ponaučný, zur Lehre gehörig, belehrend.

Návod, die Methode, methodus; návod sudebný, kritische Methode; návod duševědný, psychologische Methode.

Názor, Anschauung, intuitus; názorlivost, Anschauungsvermögen; názorce, Anschauer, contemplator.

Nutný, nothwendig, rozdílné jest od potřebného; potřebné zajisté jest, čehož potřebí, nutné ale co býti musí. Myslná nutnost, přinucení v mysli, k čemuž mysl nutí, aneb nucena jest.

Omam (abstr.), omámení, Täuschung.

Osobnost Persönlichkeit; osoblivost, Individualität.

Osvědomiti, zum Bewusstseyn bringen.

Pocit, (abstr.), pocítění něčeho, das Anfühlen.

Podmět, subjectum, (viz předmět).

Podoba jest forma smyslná, s vedlejším ponětím podobnosti; odtud podobiti; (viz tvar).

Podsada, hypothesis; podsaditi supponere.

Podstata, substantia; podstatnost, substantialitas; rozdílné od samostatnosti.

Poloh, thesis, Saz, co se pokládá aneb položiti má, etwas Geseztes oder zu Sezendes.

Poměr, ratio, Verhältniss.

Pomysl, pomyšlení; nač se pomyslí, cogitatus.

Ponětí, Begriff, notio; odtud ponětný, na ponětí se potahující.

Postředek, medium; postředkovati, vermitteln.

Potah, vztažení, Beziehung, Bezug, relatio; potažitý, relativus, potahmo, relative.

Pověcný, realis; pověcnost, realitas (concr).

Poznatek, co poznáváme, die Erkenntniss (concr) das Erkannte. Poznávajicnost, Erkenntnissvermögen.

Pravitelský, regulativus; pravitelská působnost, pravitelská platnost.

Předmět, objectum, Gegenstand; předmětný, objectivus; předmětnost, objectivitas; předmětenstvo, obsah všech předmětů vůbec; zpředmětniti, učiniti předmětným, objectiv machen. Předmětu naproti stojí podmět subjectum; odtud podmětný, podmětnost, zpodmětniti.

Představa, repraesentatio, Vorstellung.

Přemysl, speculatio; přemyslný, speculativus; odtud přemyslnost.

Přezvěd, přezvědění, poznání a posteriori, stojící naproti domyslu.

Příměrný, angemessen, adaequatus; odtud příměrnost, Angemessenheit.

Případný, — nost, accidens; rozdílné od příhodného, das Passende.

Přísudek, co se přisuzuje, praedicatum (logicum).

Prvek, principium (reale); rozdílná jest zásada, principium (formale), Grundsaz; též i prvosada, Ursaz.

Působnost, Wirksamkeit, Art zu wirken; rozdílné od činnosti, aučinosti, Thätigkeit. Působce, kdo působí.

Rozbor, analysis, rozebíraní, stojící naproti souboru, sythesis, sebíraní; odtud rozborný, analyticus, souborný, syntheticus.

Rozsah, extensio; rozsažný, extensivus. Naproti tomu vsah, intensio, vsažný, intensivus. (Obsah jest obojetné a neurčité).

Různorodý, heterogeneus; stejnorodý, homogeneus.

Sada, (logischer) Saz; podsada Hypothese; zásada, Grundsaz.

Samost, das Selbst; naše samost, unser ich. Samoaučelný, co své aučely samo v sobě má; podobně samočinnost, samovolnost, samozákonnost a t. d.

Saubor, synthesis; viz rozbor.

Saucit, Mitgefühl; odtud Saucitovati, spolu cíti. Saustrastí, Mitleiden, sympathia.

Saudobnost, (viz doba), stejnost časová i tvarní; zákon saudobnosti, t. j. stejnosti dob.

Sauměří, symmetria; odtud sauměrný, sauměrnost.

Saustav neb saustava, systema.

Skaumati, forschen; skaumavost, Forschbegirde; skumný theoreticus.

Sličnost, conformitas, conventia.

Směr, zřízenost, Richtung, directio.

Snaha, das Anstreben; snaživost, das Bestrebungsvermögen.

Sobiti se, v sobě samém se ssilovati, mocnosti nabývati; usobiti se, na sobě samém dokonale se založiti, osobnost a samostatnost svou zvýšiti.

Spoj, spojení, nexus; spojitost, Zusammenhang. Spojiště, Verbindungspunct.

Spolek, Gemeinschaft; spolkovati, ve spolku působiti, in Gemeinschaft wirken.

Srodný, téhož rodu jsoucí, příbuzný.

Stejný (totožný), identisch, sestejniti, identisch machen; stejnorodý homogeneus.

Strádati, něco trpně pohřešovati, trpěti nedostatkem něčeho leiden (durch Entbehrung). Odtud strast, Leiden; strázeň pathos; stráznivost, das Pathetische. — Strádavost života jest trpný způsob života, nedostatkem dobra, po kterémž toužíme.

Střed, středek, centrum, Mittelpunkt; střední, central, výstřední, excentrisch. Sestřediti, concentrare.

Sudba, kritika; sudebný kritický.

Trpný, passivus; činný, activus.

Tvar, forma padající do smyslů, Gestalt; tvar vidný, optický; tvar slyšný, akustický. Slovo a ponětí tvaru dělí se od formy tím, že forma i logická čili pouze myslná býti může, tvar ale vždy smyslný jest, třebas i jen obrazností samou pojatý. Podoba opět má vedlejší smysl podobnosti, který ji potažnou činí; pročež

k vyznamenání ponětí tvaru se nehodí. — Vytvářiti, gestalten, výtvar, Gebilde. Autvarnost viz nahoře.

Ukaz, Erscheinung, phaenomenon; úkazně, durch die Erscheinung.

Uloha, Aufgabe, problema.

Umění, uma, krásouma. Slovo uměti, können, i v obecném životě vždy jen něco praktického znamená, věděti naproti tomu něco theoretického. Umění jest tedy vždy ars, Kunst, nikoli pak nauka či věda, Lehre, Wissenschaft, s kterýmiž často pomateno bývá. Slova zkráceného uma radil bych jen ve složení (t. krásouma) užívati. Umělec, Künstler; umělý, künstlich, kunstreich; umělecký, künstlerisch, artistisch.

Umluvitý, konventionell.

Upotřebení (zásad), Anwendung, applicatio.

Určiti, bestimmen. Určitelný, bestimmbar, určitelnost, Bestimmbarkeit; určivost, Bestimmungsvermögen.

Věda, jest úplné soustavné a důvodné vědomí o předmětu, nejvíce skrze domysl, podle smyslu školního (strenge) Wissenschaft, scientia. Vědný, vědecký, wissenschaftlich, scientificus. Vědectvo, obsah všech věd vůbec

Vespolnost, vespolné působení, Wechselwirkung; pospolnost, Gemeinschaft.

Vida(?) idea; vidinně, v idei aneb skrze idei; odtud vidinnost, rozdílné od ideálnosti.

Vnímavost, receptivitas.

Vsažnost, intensio, stojící naproti rozsažnosti, extensio.

Záměr, Zwek, (viz aučel). Záměrně, nach Zweken; záměrnost, Zwekmässigkeit.

Zásada, Grundsaz, principium (logicum).

Zápor, negatio; záporný, negativus.

Zevnější, externus stojí naproti vnitřnímu; odtud zevnějšek, das Aussen.

Znak, Merkmal; známka, Kennzeichen; znamenavost, Bedeutsamkeit.

Zpor (rozpor), conflictus.

9. Platonova rozmluva Fédros aneb o kráse z řečtiny přeložená.

(Časopis Českého Musea 1828. I. 107. III. 111.)

Platonových názorův o kráse Palacký nad jiné si vážil; smýšlel prý o kráse nejdůmyslněji a nejjemněji a kromě jeho prvních povšechných zásad krasovědných pravdy prý ve krásovědě ani není. Plato nenapsal zvláštního spisu o kráse, nýbrž mínění jeho jsou rozptýlena na nejrůznějších místech jeho dialogů, nejobšírněji ve Philebu, Phaidru (Fédru), Hostině a Knihách o státu. Pojednávaje ve Philebu se stanoviska psychologického o subjektivní stránce krásy, v knihách o státu se stanoviska metafysického o objektivní stránce krásy, v obou ostatních rozhovorech líčí lásku ke kráse a touhu po spojení s krásou. Zde Palacký našel prameny pro svoje myšlenky o »roznětu pokrásném«. Jak se Palacký s Platonem obíral, o tom nalezáme výslovnou zmínku v Každodenníčku (str. 77.) Máje 1.—30. 1820 ku konci: »Těchto dnů jakož i následujících zaměstnanost velká duchovní učinilať, že jsem nepsal ničeho do denníčka svého; ale obíral sem se dosti pilně zvláště jazykem řeckým, koupiv sobě Riemerův slovník a obdržev ostatních 5 dílu z Platona.« Že se také již r. 1818 Platonem obíral, o tom svědčí poznámka jeho v Každodenníčku na str. 24. Plato in Cratylo. — Kdy překlad Platonova Fédra byl začat, o tom určitého záznamu není. Počátek vytištěn jest v prvním svazku druhého ročníku Českého Musea, pokračování ve svazku třetím. Práce však zůstala nedokončena. O svém překladu Palacký připomíná: »Překládaje nejjímavější sepsání božského Platona, šetřil jsem nejen vlastnosti a položení slov řeckých, ale zvláště také, aby žertovný spůsob a celá ta jemná ironie, kterou Platon do úst Sokratových vkládá, v přeložení tomto neovšem zmizeli; jsemť zajisté přesvědčen, že řeč naše mateřská, za nekonečnou obratností svou, k vyjádření těchto attických jemností nad jiné jazyky způsobilejší jest«. (Č. Č. M. 1828 I., str. 107). Palacký do svých sebraných spisů v Radhostu překladu Fedra nepojal. Vydavatel zprvu byv na rozpacích rozhodl se přece pro uveřejnění i díla nehotového (— ostatně aesthetika není také dokončena —), jež přes mnohé tvrdosti a nejasnosti obsahuje přece jen mnoho zdařilého a literarní snahu i odvahu Palackého rázovitě objasňuje.

Osoby: Sokrates a Fédros.

Sokrates: Fédře milý, kam pak i odkud?

Fédros: Od Lysia Kefalova, Sokrate; a jdu na procházku za valy. Dlouhou zajisté zabavil jsem se tam chvíli, seděv od rána. Tvého pak i mého přítele poslouchaje, Akumena, po drahách se

procházívám; nebo praví, že to méně unavuje, nežli chození v okolích.

Sokr.: A to dobře má, příteli. Ale Lysias tedy, jakož díš, byl v městě?

Fédr.: Arci, u Epikrata, tu blíže Olympionu, v domě Morychovém.

Sokr.: I jakouž pak měli jste zábavu? není-li pravda, že vás Lysias řečemi častoval?

Fédr.: Dovíš se, máš-li kdy, pojda se mnou, poslouchati.

Sokr.: I což ty tedy nemyslíš, že já to, podlé Pindara, za věc důležitější nad každé zaměstnání míti budu, když uslyším, jaké bylo to tvé a Lysiovo rozmlouvání?

Fédr.: Podiž tedy.

Sokr.: I mluv, medle.

Fédr.: A sice sluší to právě tobě slyšeti, Sokrate: nebo řeč, kterou jsme se bavili, byla ti jakási milostná. Psal totiž byl Lysias o milenci pokoušíném, avšak ne od milce. Ale tohle samo čiperně ti vykrášleno; dovodí zajisté, žeť prý slušnější věc jest povolnu býti nemiiujícímu nežli zamilovanému.

Sokr.: O spanilého muže! Kdyby jen psal byl, že tak více sluší se míti k chudému nežli k bohatci, k starci více nežli ke mladíkovi, a cožkoli jiného i mně se hodí i mnohým z našinců. Jak by to teprv dvorné a obci naší užitečné byly řeči! A jáť jsem již tak zdychtivěl slyšeti, že kdybys procházeje se šel až k Megaře, a podlé Herodika, přikročiv k valům, zpět se vrátil, nikoli bych tebe neopustil.

Fédr.: Jak to pravíš, o nejvýbornější Sokrate? či snad myslíš, že co Lysias, přední našeho věku spisovatel, po dlouhé chvíli s rozvahou složil, to já nedoumělec, z paměti vyříkám, jemu bez ujmy? Ba mnoho mně k tomu schází! ačkoliv bych tomu arci radši nežli množstvu zlata byl.

Sokr.: O Fédře — kdybych já Fédra neznal, toť bych i o sobě sám nic nevěděl. Ale neníť tomu tak. Vždyť pak to dobře vím, že on Lysiovu řeč poslouchaje, netoliko jednou ji přeslechnul, alebrž mnohokráte znovu kázal sobě pověděti; čemuž onen i přeochotně povolíval. Jemu však ani na tom nebylo dosti, ale konečně vezma knihu, nač se mu nejvíce chtělo, pohlednul sobě. A to činiv od rána sedě, odebral se na procházku; jakož já se domýšlím, na mou věru, zpaměti již uměje tu řeč, ač nebylali příliš dlouhá. Vyšel pak za valy, chtěje o samotě o ní přemýšleti; a uhodiv tu

na kohosi zabaženého po řečech, vida ho an jde, zradoval se, že se mu dostane spoluhorlivce; i kázal mu s sebou jíti. A když ho ten řeči milovník požádal, aby mluvil, zpouzel se, jako nechtěje. Posléze ale byl by přece mluvil, ba kdyby ho kdos byl dobrovolně neslyšel násilím byl by mu řečňoval. Ty tedy o Fédre, poprosiž jej, aby, což sám od sebe jistě brzičko učiniti měl, — aby do toho raději hned se dal.

Fédr.: Teď již opravdu nejlépe mi jest jen mluviti, jakkoliv ěk budu moci; nebo zdá se mi, že mne dříve nepustíš.

Sokr.: I toť se ti velmi pravdivě o mně zdá!

Fédr.: Tak to tedy zpravím; neboť opravdu, slovům samým, Sokrate, nikoli jsem se nenaučil. Avšak smysl téměř všeho toho, co za rozdíl pokládal mezi milcem a nemilujícím, tobě v jádře řádně přednesu, počna od prvního.

Sokr.: Arci, ukázav mi však dříve, příteli, co to asi v levici máš pod oděvem. Tuším zajisté, že to ta řeč sama. I jeliž to pravda, tedy tak o mně smýšlej, že já tě sice velice rád mám, ale v přítomnosti Lysiově tobě ku pocvičení posloužiti nevidí se mi. Nuže, ukaž!

Fédr.: Přestaň! Porazils mou naději, Sokrate, že se u tebe pocvičím. Ale kam chceš, abychom posednouce čítali?

Sokr.: Sem obrátíce se podlé Ilissu poďme; potom kde se nám uvidí, ve klidu se posadíme.

Fédr.: Na štěstí tuším přihodilo se mi nyní bez obuvi býti, což tobě arci obyčejno; snadněji tedy bude nám vedlé potůčku brodícím se jíti, i nenepříjemno, zvláště v této době léta i dne.

Sokr.: Jdi tedy a pohledni, kam budeme moci posednouti.

Fédr.: Vidíš-li onen převysoký javor?

Sokr.: I arci.

Fédr.: Tamtě i stín i chládek i tráva na posedění, aneb volímeli na poležení.

Sokr.: Jen tedy jděme.

Fédr.: Pověz mi, Sokrate, zdali ne zde odněkuds u Ilissu praví se, že Boreas Orithyi uchvátil?

Sokr.: Tak se praví.

Fédr.: Tedy odsudli? Libá zajisté, čistá i jasná zdá se ta vodička, i příhodná děvečkám ku pohrávání.

Sokr.: Ne odsud, ale dole asi s dva nebo tři hodiny, kudy se jde ke chrámu Agrajinu; jest tam kdes i jakási obětnice Boreova

Fédr.: O té jsem nic nevěděl. Ale pověz mi, u Zevsa, Sokrate: či ty také věříš tu povídačku?

Sokr.: A kdybych jí ani nevěřil, jako mudrci, nebylo by nemotorné. Tož bych mudruje povídal, že ji vání větru půlnočního, ana pohrávala s Farmakií, s blízké tu skály svrhlo; a když tak zahynula, že o ní mluveno, jakoby Boreem odsud byla uchvácena, neboli s Areopagu; neboť i tak říkají, že tam a ne zde uchvácena jest. Jáť pak, o Fédře, mudrování takovéto za hezké sice mám, ale však i za práci člověka docela zvláštního, ousilně hloubavého a ne ovšem blaženého; jen proto, že potom potřebí mu bude i Hippokentaurů podobu opravovati, a opět i Chiméřinu; a pak valí se tu hejno takovýchto Gorgonů a Pegasů a jiných potvorných jakýchsi přírod, i množstvím i nemotorností nepochopných, tak že jestli kdo nevěře, jme se každou ku podobnosti její přivozovati, nedvorné jakési moudrosti užívaje, mnohé k tomu chvíle potřebovati bude. Já ale k tomu nemám kdy; a příčina toho, příteli, jest ta: ještěť neumím, podlé Delfického nápisu, znáti se sám; a směšno zdá se mi, neznaje to, zevlovati již po čem jiném. Pročež nechaje to vše tak, a bera ostatně k víře, co se vůbec o tom smýšlí, jako jsem již pověděl, zpytuji ne to, ale sebe samého, zdali nejsem snad sám potvorou zavilejší a vzteklejší nežli Tyfon, čili pak krotší nějaký a prostější živočich, jemuž přírodou poněkud božského a mírného ducha za podíl dáno. Ale o příteli, an my mluvíme, zdali tento není ten strom, ku kterémus nás vedl?

Fédr.: Tento jest.

Sokr.: U Héry! a i krásný jest tento oustup! I javor zajisté ten rozložitý jest a převysoký, i drmku toho výtečnost a stinnost překrásná; a taktě v plnosti svého květu, že až milou všudy vůkol vůni rozsívá. Toť pak žídlo nejmilostnější pod javorem plyne, studenou vodičkou, jak to brodě se znamenati. I zdá se Nymfám některým a Acheloovi posvěcené býti toto místo, po těch loutkách a řezbičkách. A chcešli dále, ten průvěj větru zde jaktě milý a přelahodný, jehož letný a zvučný šepot rozléhá se při choru kobylek. A nejhezčí ze všech jest ta tráva, jižto po stráni dosti narostlo, aby kdo skloniv tu hlavu překrásně se měl. Opravdu, můj milý Fédre, tys hostě svého převýborně vedl.

Fédr.: Ty ale, zázračný muži, nyní pak cele divně sobě počínáš. Ba právě hostem nějakým a ne domácím zdáš se býti na venkovu; tak nikdy z města ani neputuješ do ciziny, ba ani jen za valy tuším ovšem nevycházíš.

Sokr.: Odpustiž mi to, příteli! Já viď rád se učívám; role pak a stromoví ničemuž mne učiti nechtějí, alebrž lidé v městě. Ty však jakož vidím, našel si pravé kouzlo k vyvábení mne. Nebo jako kdo lačnící kůzlata, ratolest neb nějaké ovoce jim podávajíce vedou, tak i ty, knižku mi ukazuje, po celé snad Attice, ba kdekoli by se ti zachtělo, provoditi bys mě mohl. Nyní tedy sem se dostav, já sobě polehnu, ty pak ve které postavě nejsnadněji mníš čísti, do té se dav čítej.

Fédr.: Tedy již slyš.

»O stavu mém víš, a jak já myslím žeby nám to prospělo, staloli by se, také si slyšel. Za to pak mám, že proto nebudu oslyšán, oč žádám, že nejsem milcem tvým. Onino zajisté potom litují dobrodiní svých, kdy žádost jejich přestala; u těchto ale nebývá toho času, kdeby se měli změniti. Neboť ne z přinucení, ale samovolně, pokud by své dobré co nejlépe opatřili, podlé možnosti své dobročiní. Pak milci ohledávají, jak zavedeni jsouce láskou, sobě zle pořídili, a co milencům dobrého prokázali; a připočítavše, jaké vystáli obtížnostl, domnívají se, že již dávno dostatečně jim se odplatili: nemilující ale ani zanedbání jmění svého nemají co předstírati, ani vystálých obtížností počítati, ani na nevoli příbuzných žalovati; takže zproštěným tolikerého nepohodlí nepozůstává než ochotně činiti, co za rozkošné jim uznají. Potom, jestli proto sluší milce nad jiné vážiti, poněvadž se praví, že prý milencům svým nejlépe přejí, a hotovi jsou slovem i skutkem, i uvalujíce na sebe jiných nenávist, jim se zavděčovati: snadno poznati, pravdali to, ježto takoví vždy, koho později zamilují, více sobě váží, nežli předešlého; a zjevno, že chceli onen, tomuto i ubližují. A jakož pak sluší něco takového podati člověku, takovou majícímu nemoc, kteréžby ze zkušených nikdo ani nejal se odvracovati? Neboť i sami oni vyznávají, že více choraví nežli zdravé mysli jsou, a že vědí sice, jak bezrozumně konají, ale že nemohou sebou vládnouti; i jakož potom někdy zmoudřevše to chváliti budou, o čem již v takovém stavu svém na rozpacích jsou? Pak i kdybys sobě z milců nejlepšího vybíral, z nemnohých opravdu byloby ti vybírati, jestli ale z jiných oněch některého tobě nejpříhodnějšího, ze množství; tak že mnohem větší naděje, že mezi mnohými najde se, jenž by hoden byl tvé přízně. A jestliže snad obecného smýšlení se ostýcháš, abys, kdyby to lidé zvěděli, k hanbě nepřišel: podobno mysliti, že milcové, mnějíce že jiní jim také tak závidějí, jako oni sami sobě, rádi rozprávějí a ukazují chlubně všem, že ne-

nadarmo pracovali; nemilci ale, vládnouce sebou, dobré své nad lidskou pověst sobě volívají. Přitom nelze, aby se nezvědělo aneb nevidělo, jak milcové ustavičně chodí za miláčky svými, tak že spatříli se mluvící vespolek, za to se mívá, jakoby obcovali spolu pro vyplnění žádosti; naproti tomu nemilujících spolu se scháze jících nikdo neviní, věda že potřebí jim rozmlouvati, buď pro přátelství, buď pro nějaké jiné zalíbení. A pak bojíš-li se, věda jak těžko jest, aby trvanlivá byla milost, a jak, když různice nějak povstane, oba sice škodu míti budete, ty ale, dav od sebe čehos nejvíce vážil, největší také ztrátu ztrpíš: slušno tobě především milců se ostříhati. Mnohé zajisté věci je mrzejí, a vše co se děje, za ublížení sobě pokládají. Pročež i odvracují miláčky své od obchodu s jinými, bojíce se, aby od bohatých penězi, od učených pak rozumem převýšeni nebyli; a střehou se moci jednohokaždého, kdo něco dobrého do sebe má. Přemlouvajíce tedy tebe, abys s nimi v nelibost vešel, všech přátel tě zbavují; a chcešli ty, jsa rozumnějším, o své vlastní dobré pečovati, přijdeš s nimi do svády. Kteří ale ne milováním ale ctností svou dosáhli, čeho žádali, nezávidějíť obchodu nižádného, alébrž i nenáviděti budou nechtějících jeho, myslíce, že tito tebou pohrdají, onino ale tobě užitečni jsou; tak že mnohem spíše nadíti se odtud přátelství nežli nenávisti. A věru mnozí také z milců dříve požádají těla, nežli povahy ducha i jiné vlastnosti poznali, tak že nejisto, budouli chtíti i tehdáž milovati, když již žádosti své přestanou; o nemilujících ale, kteří se i předtím sobě vlídně propůjčovali, není mysliti, žeby to, co je těší, přátelství jejich umenšiti mělo, alébrž že jim to památkou zůstane pro budoucnost. Pak i lepším se jistě staneš, mne více poslušen jsa, nežli milce. Oni zajisté, i proti dobrému, chválí i řeči i skutky, z částky bojíce se nenávisti, z částky pak sami dobrého neznajíce, pro žádosti své; nebo v takových věcech okazuje se láska. Ona činí, že nešťastní to za bolestné mají, co jiných nekormoutí, a šťastné nutí chváliti, co nijakého zalíbení hodno není; tak že mnohem více sluší milce politovati, nežli blahoslaviti. Budešli ale mne poslouchati, předně ne přítomné libosti, ale budoucímu dobrému slouže, s tebou obcovati budu, nejsa láskou zmožen, ale mocen sebe samého; aniž za maličkosti stálé záští pojímaje, alébrž pro veliké příčiny pozdě se trošičku pohněvávaje; a neschvalní sice ublížení odpouštěje, schvalné pak odvraceti se snaže; nebo to jsou znamení dlouhotrvanlivého přátelství. A kdyby ti snad napadlo, že nezdá se, aby pevná byla přízeň bez milosti, pomysliti třeba, žebychom tak ani

dítek vážiti sobě nemohli, aniž otců a matek, aniž pak věrných míti přátelů, ježto se jimi stali ne z takovéto žádosti, ale z rozličných ustanovení v životě. Pak potřebíli těm nejvíce se propůjčovati, kteří toho nejvíce žádají, slušíť tedy i jináče ne nejlepším ale nejchudším dobročiniti; ti zajisté, největšího zlého zproštěni jsouce, nejvděčnější za to budou. Ba i k hostinám svým nemáš tedy přátelů zváti, alebrž žebráky a hladové: nebo ti tebe za to nejvíce milovati, za tebou choditi, u dveří stávati, nejvíce se radovati, největší díky vzdávati, a i všecko dobré tobě přáti budou. A však věru ne velmi nuzným propůjčovati se sluší, ale těm, kteří se nejvděčnějšími prokázati mohou, ne jen milcům, ale té věci hodným, ani těm, kteří tvé mládí použiti chtějí, ale těm, kteří zestárlému svého jmění udělí, ne kteří dosáhše, čeho žádali, před jinými se vychloubají, ale kteří stydně především mlčeti budou, ani těm kteří na krátký čas o tebe stojí, ale po celé živobytí stejně popřejícím; aniž pak takovým, co po zajití tvé krásy příčin nenávisti hledati budou, ale těm, co po utišení svých žádostí, teprv svou ctnost dokáží. Ty tedy této řeči pamětliv buď, a považ také to, že milcové od přátel svých káráni bývají, jakoby zpráva ta zlá byla; nemilujícím ale nikdy z domácích nikdo nežehral, žeby skrze to zle sobě poradili. A snad se mě tedy zeptáš, zdaliť radím všem nemilujícím se propůjčovati? já však myslím, že ani milec tobě kázati nebude, abys ke všem milcům tak se měl. Aniž zajisté přijímající to za stejných díků hodné míti bude, aniž tobě, chtějícímu před jinými tím se ukryti, stejně možná bude. Potřebí pak, aby z toho škody nižádnému, užitku ale oběma pošlo. Jáť již, co ode mne řečeno, za dostatečné soudím: jestli ale ty co více žádáš, mysle, že opuštěno, mluv«. —

Jak se ti zdá ta řeč Sokrate? zdali není převýtečně, jak vůbec, tak i zvláště co do výrazů, složena?

Sokr.: Předivně opravdu, až sem se i zděsil! A to se mi stalo, skrze tebe o Fédře, hledícímu k tobě, an si se mi nad tou řečí plésati zdál, ji čítaje. Maje zajisté já za to, že ty takovýmto věcem lépe rozumíš než já, následoval sem tobě; a tak následujíc dal sem se do plesání zárovně s tebou, o božská hlavo!

Fédr.: Nuž tedy tak se ti líbí žertovati?

Sokr.: A zdá se ti an žertuji a ne pravdomluvím?

Fédr.: Nikoli, ó Sokrate. Ale u Zevsa přátelochránce! povèz mi opravdu, myslíšli, žeby kdo jiný z Hellenů byl s to, povèdíti co jiného, a to znamenitějšího a u větší hojnosti o této věci?

Sokr.: Což pak? i protoli má mnou a tebou chválena býti ta řeč, že řečník to pověděl, co povědíti měl? a ne toliko proto, že jasně a kulatě všecky výrazy jsou vykroužené? Chcešli ty tak, musím ti k vůli ustoupiti; mne sice onno tajno zůstalo, pro mou slabost, an sem jen na řečnictví jeho pozoroval; toho však nemyslím, žeby Lysias sám za dostatečné sobě považoval. I také se mi zdálo, o Fédre, (ač nedíšli ty co jiného) že dvakráte i třikráte to samé povídal, jakoby o tom nepříliš měl co říci. A snad tuším, že ani o to se nestaral; ba zdál se mi na tom chlubně se zakládati, aby ukázal, že umí totéž jináče a opět jináče, a obojím sice způsobem dobře povědíti.

Fédr.: Nic nepravíš Sokrate. Právě to samé co nejvíce v řeči této se nachází. Nebo cokoli o té věci hodného dalo se říci, nic neopuštěno; tak že mimo to co on řekl, nikdo nikdy nebude míti povídati co jiného, většího a důstojnějšího.

Sokr.: Tomu já ti již uvěřiti nemohu. Staří zajisté a moudří mužové a ženy, kteří o tom mluvili a psali, zahanbili by mne, kdybych, tobě se zavděčívaje, za pravdu ti dával.

Fédr.: Kdo jsou ti? a kdes ty co lepšího nad toto slyšel?

Sokr.: Nyní sice to tak říci mi nelze: patrno ale že sem od kohosi slyšeti musel, buď ode krásné Saffo, buď od Anakreonta moudrého, buď i od některého ze spisovatelů. A odkud to dovodím? Poněvadž, o podivný muži, plné maje srdce, cítím, žebych o tom co jiného nematnějšího říci mohl. Že pak od sebe sám toho nic sem nevymyslil, dobře vím, svědom jsa sobě své neumělosti; nepozůstává tedy myslím, než že sem z cizích odkudsi pramenů slycháním naplněn byl na způsob nádoby; pro svou zpozdilost ale i to sem zapomenul, jak a od koho sem to slyšel.

Fédr.: A tos, o nejušlechtilejší překrásně mluvil! Ty tedy mně, od koho a jak si slyšel, byťbych i kázal, nepovídej. To ale samo, co pravíš, učiň; něco nad to, co ve knížce, lepšího a ne skrovnějšího slib mi povědíti, tohoto však se nedotýkaje; a já tobě, jako devatero archontů, slibuji zlatou sochu stejnoměrnou do Delfu postaviti, a to nejen mou, ale i tvou.

Sokr.: Roztomilýs, a v pravdě zlatoučký, o Fédre, mníšli jakobych řekl, že Lysias ve všem pochybil, a že bych mocen byl mimo toto všecko jináče povídati: to já myslím, že ani nejpodlejšímu nestane se spisovateli. Ku příkladu, oč se jedná, myslíšli že někdo mluvě, že sluší více zavděčovati se nemilujícímu nežli milcovi, opomineli vychvalovati opatrnost onoho, tohoto pak pošetilost ha-

niti, což i samo sebou nutno, že snad jiného bude míti co povídati? Jáť aspoň za to mám, že to každému mluvícímu popříti a propustiti se musí, a že v takových věcech ne vynalezení, ale raději rozložení chvalno jest; kde ale co samo sebou nenutno a těžko nalezti, tam že chváliti se má nejen rozložení, ale vynalezení.

Fédr.: Přijímám, co pravíš; nebo se mi zdá slušné. Učiním tedy tak i já: to, že milec ne tak zdravé mysli jest, jako nemilující, dovolím tobě podsaditi; co do ostatku, povíšli něco více a hodnějšího nežli Lysias, vedlé Kypselidů v Olympii z kovu litý postaven budiž.

Sokr.: Zhorlivěls, o Fédre, že sem na miláčka tvého sáhl, draždě tebe; a domníváš se, že já opravdu do toho se dám, abych nad moudrost Lysiovu, něco jiného vylíčenějšího povídal.

Fédr.: Co se toho dotýče, příteli, nyní přišels mi zárovně pod ránu. Mluviti již musíš, na všecken způsob, dělej ty jak dělej. Abychom pak podlé nejemného komediantů způsobu nebyli přinuceni slova sobě vraceti, měj se na pozoru, a nenuť mě povídati onono »kdybych já o Sokrate, Sokrata neznal, toť bych i o sobě sám nic nevěděl«, — a pak »že chtěl sice mluviti, ale že se zpouzel, jako nechtěje«. Nýbrž to věz, že odsud neodejdeme, než až vypovíš, cos řekl míti na srdci. Jsme pak my jediní zde o samotě, silnější ale já i mladší. Z toho tedy ze všeho rozuměj, co ti pravím, a nechtějž nikoli raději z násilí nežli dobrovolně mluviti.

Sokr.: Ale o znamenitý Fédre! vždyť se stanu směšným, jestliže já neumělec po výborném spisovateli, nakvap a nepřipravený, o téže věci řečňovati budu.

Fédr.: Víšli jak jest mezi námi? Přestaň se mi upejpati; tuším zajisté že mám cosi, což vyřekna přinutím tě mluviti.

Sokr.: Nikoli tedy toho nepověz!

Fédr.: Že ne? ba věru povím; a co povím, bude přísaha! Přisahám ti tedy, u kterého pak, u kterého z bohů? — chcešli, u javoru tohoto, tak sice, že jestliže mi nevypovíš své řeči pod ním samým, já tobě nikdy nižádného více spisku ani neukáži, ani neoznámím.

Sokr.: Ach nastojte, bezbožnějšíholiž tebe! Jaks to dobrý nalezl způsob přinutiti kněhomila k čemukoli chceš!

Fédr.: I co se to tedy vineš ustavičně?

Sokr.: Nic více, když si se tak zapřisáhl. Jakožbych já mohl odříci se takových lahůdek?

Fédr.: Medle, mluv tedy!

Sokr.: Višli jak to učiním?

Fédr.: Jak pak?

Sokr.: Zakryv se mluviti budu, abych co nejdříve řeč svou přeběhl, aniž pak, hledě na tebe, stydem se zmátl.

Fédr.: Mluv jen; ostatně dělej jak chceš.

Sokr.: Nuže o Musy! buď že pro zpěv, buď že pro hudby způsob takovéto jméno máte, přispějtež k rozprávce mé, kterou nevyrovnanec tento povědíti mne nutí; aby přítel jeho, an mu již dříve moudrým se býti zdál, nyní ještě ve větší moudrosti shledán byl.

Byl tedy jednou chlapec, aneb raději pacholíček něžný, překrásný; ten měl milců velmi mnoho; mezi nimiž jeden byl bystrý lichotník, an zamilován jsa neméně druhých, přemlouval mu, že ho nemiluje. I žádaje ho kdysi o přízeň, přesvědčoval jej o tom, že by slušelo zavděčovati se raději nemilci, nežli milcovi. Pravil pak toto:

»Každého rozjímání, pacholíku, které má dobře vypadnouti, jeden a týž musí býti počátek: potřebí srozuměti si nejprv, o čem se jedná; jináče nelze posléze zcela nepochybiti. Obecných ale lidí to tajno zůstává, že neznají bytnosti věcí; a jakoby ta již sama sebou vědomá byla, neusrozumívají sobě hned na počátku rozjímání svého, alebrž pokračujíce vždy dále, roztrhnou se konečně, tak že již ani se sebou samými, aniž se druhými více se nesjednocují. Aby se nám tedy nestalo, co u jiných tupíme, nyní když nám rozvážiti jest, zdali milec či nemilec ochotnější přízně zasluhuje, potřebí abychom předkem určili společně, cotě láska a jakou má moc: pak ohlédajíc a potahujíce se na to, zpytovali, užitek-li či škodu přináší.«

»Že láska jakási žádost jest, každému zjevno; že však i nemilující jeví žádost po kráse, víme také. Abychom tedy milce od nemilce rozeznali, potřebí věděti, že v každém z nás jsou dvě jakési zásady panující a řídící, jimžto následujeme, kamkoli vedou: jedna jest přirozená žádost rozkoše, druhá nabytý soud, nesoucí se k dobrému. Obě v nás někdy svorné jsou, někdy ale také různivé; a tu hned jedna, hned opět druhá převládá. Soudu k dobrému rozumem vedoucího a mocně vládnoucího jméno jest mírnost; žádost pak bezrozumně táhnoucí k rozkošem, zavládneli námi, nazývá se zatím nemírností. Nemírnost ale mnohojmenná jest; mnohonásobnáť zajisté a mnohotvárná: tak že kterákoli její tvárnost u koho předčí, ta mu jmína svého udílí, arciže ani krásného, aniž

komu žádoucího. Z ohledu na jídlo převládající nad zákonem dobra i nad jinými žádostmi žádost, zove se hltavostí, a kdo ji má, takovým pojmenován bývá; koho pak k opilství pudí, víme jakým také názviskem naděluje. Ostatně co do příbuzných žádostí a příbuzných názvů, kterými pokaždou z nich převládající jmenovati sluší, samo sebou patrno. K čemu pak toto vše dosaváde mluveno, již sice tuším také zjevno bude: světlejším však ale vždy stane se, co se vyřkne, nežli co ne. Ta tedy žádost, co bez rozumu, nad soudem ku pravému vedoucím vládnoucí, k rozkoši krásy se odnáší, a pak onano výtržná i příbuznými žádostmi po kráse tělesné prudce zmocněná touha, když mocí vítěznou přemáhá, láskou se nazívá.« Než o milý Fédre, nepozoruješli co se mi děje?

Fédr.: Ba právě Sokrate, proti obyčeji tvému, proud jakýsi výrazů tě zachvátil.

Sokr.: Mlče tedy poslouchej! neboť opravdu božské zdá se toto místo býti; tak že zachvátíli mne podnět božský v postupu řeči častěji, ať se tomu nedivíš; toť zajisté, co sem pronesl, k dithyrambům se blíží.

Fédr.: Pravdu mluvíš.

Sokr.: Tohos věru ty příčinou! Ale slyš dále; možná zajisté žeby mne to nadšení opustilo. To ale bohu poručeno buď; my se vraťme řečí svou ku pacholíku.

»Nuže, ušlechtilý můj! oč nám nyní jednati, povědíno již a určeno. S ohledem na to, mluvme tedy dále, jaký užitek nebo škodu ten, kdo se zavděčuje, od milce a od nemilce očekávati může. Každému, kdo podmaněn jest žádostem a slouží rozkoši potřebí, aby milence sobě co nejlahodnějšího spůsobil. Nemocnému, ale lahodné to vše, co neodporuje; co ale přemáhá, nebo se vrovnává, protivno. Aniž tedy lepšího, aniž zárovného sobě milence milec rád uvidí, anobrž horšího jej a nedokonalejšího vždy učiní. Horší pak nevědec, učeného; bázlivec, udatného; nemohoucí mluviti, výmluvného; zpozdilec, bystromyslného. Takovéto zlé, a ještě mnohé více, po vůli milcově, přihodí-li se milenci, aneb má-li je ode přírody, musíť se tomu radovati, anobrž i chystati je sobě; jináče přejde brzy kochání jeho. Ba i záviděti musí, a zdržovati milence od obcování mnohých lidí, kteříby jej co nejvíce mužna učinili. K veliké tedy škodě musí mu býti, ba k největší, an mu to ujímá, čímby se nejrozumnějším státi mohl; a to jest ona filosofie božská, od níž milci, bojícímu se aby v pohrdání nepřišel, milence svého potřebí co nejdál odváděti, a vůbec to ukládati, aby ovšem

nic neuměl, a vše jen na milce potahujíc, jemu sice co nejlahodnějším, sobě ale co nejškodlivějším býval. Tak tedy, co do mysli, milec nikoli není prospěšným poručníkem a tovaryšem miláčka.«

»Jakou ale péči o tělesné zdraví a opatrování povede, kdo někým zavládne, sám jsa puzen více k rozkošem, nežli k dobrému, pohleďme nyní. Uvidí se, anto hledá sobě změkčilce, ne někoho statného; aniž pod jasným sluncem, alebrž pode stíny hustými vychovaného; nezkusilého prací mužských a tuhých potů, ale zkušeného v žití měkém a nemužském, vyšperkovaného líčidlami a cizími krásami, pro nedostatek vlastních, a shánějícího se po všech takovýchto věcech, které každý zná, aniž za hodné soudím dále vypravovati; alebrž souhrnkem je vyznamenav, dále půjdu. Takové tělo arci ve válce a v jiných velikých potřebách nepřátely směloští, přátely pak a samé milce strachem naplňuje; ale to již, jakožto známé, nechejme, a vizme dále, k jakému nám užitku anebo škodě obcování a opatrování milcovo z ohledu na jmění bude.«

»Toto pak vědomo každému, nejvíce ale milci, žeby on nejraději milence svého i toho nejmilejšího, nejpřívětivějšího a nejbožštějšího jmění prázdna viděl; otce zajisté a matky a příbuzných a přátelů zbaviti by ho chtěl, pokládajíc je za překazitele a hánce svého nejsladšího s ním obcování. Ba za to maje, že bohatého na zlatě neb na jiném zboží aniž lehce zajme, aniž pak zajatého tak lehce zadrží, ovšem potřebí jest, aby miláčkovi bohatství záviděl, a radoval se, když takové ztratí; nýbrž i v bezmanželství, bezdětinství a bezhospodářství přál by ho co nejdéle miti, sladkostí svých co nejdéle požívati žádaje.«

»Jsouť arci i jináče mnohé zlé věci, kterým však jakýsi démon přimísil na počátku rozkoše. Takto pochlebníku, hroznému zvířeti a velikému škůdci, připojila příroda jakousi libost nenejemnou; tak i ať sobě kdo haní hetéry jako škodné, a jiné takovéto nábytky a oblíbenosti, ony přece obyčejně za příjemné se mají. A však milec miláčku svému ne jen ke škodě, ale i k nelibosti jest. Nebo totě staré přísloví, že rovný v rovném má své kochání; stejnost zajisté věku, vedoucí ke stejným rozkošem, skrze tu rovnost přátelství zbuzuje; ačkoli pak i v takovém obcování sytost bývá. Než cokoli s přinucením se děje, vždy za obtížné se mívá. A to hle přidává milec milenci ještě k nerovnosti své co nejvíce. Mladšímu zajisté starší sám obcujíc, ve dne v noci neopouští ho samochtě; nýbrž potřebou a ostnem jakýmsi puzen bývaje, který vždy rozkoše mu podává, hledícímu, slyšícímu, makajícímu a celou

čitelností svou čijícímu miláčku, stále také hotov jest posloužiti onomu. Ale milence čímže pokřísí a rozkochá, by mu v obcování tom naposledy až na nejvýše se nestýskalo? vidícímu obstárlý a odkvetlý obličej, a co potom následuje, již i slyšeti, čím více tedy spatřívati nelibého, an mu vždy k ruce býti musí; ostříhanému dále podezřivými strážci všude a u všech lidí; přinucenému poslouchati chvály nevčasné a nadsazené, jakož i hany, kteréž, když ode stří zivého pocházejí, nesnesitelné jsou, když od opilého, nesnesitelné spolu i hanebné, jak mile se s ošklivou i nevázanou prostomluvností pronášejí.«

»Tak tedy milec, dokud miluje, škodný a nelibý; když ale jednou milovati přestane, nevěrný právě v ten čas, ve který byl co nejvíce nasliboval, chtěje milence nadějí odplaty v obtížném tom obcování co nejdéle podržeti. Nyní však, když se již odpláceti měl, postavil sobě jiného za svého pána i vládce, rozum totiž a mírnost, na místo lásky a horlení; a stal se jiným člověkem, an miláček o tom nic neví. I žádá tedy tento své odměny za minulost, připomínaje co mezi nimi činěno a mluveno, jakoby mluvil ještě s týmže člověkem. Onen ale stydem ani říci nechce, že jiným se stal, aniž přísahy a sliby předtím pod vládou nerozumu dané, nyní jak držeti umí, rozumu již se zmocniv a zmoudřev; bojí se zajisté, aby čině co před tím, nestal se opět, čím dříve byl. Pročež stává se poběhlcem, a přinucen jsa zapříti sebe, ač prvé milcem byl, nyní jakoby střepina proti němu se byla vrhla, dává se v běhy. Tento pak musí po něm běhati, se hněvem a naříkáním, nevěděv to vše na počátku, žeby byl někdy neměl zavděčovati se milci, zbavenému rozumu, ale mnohem raději nemilci rozumem vládnoucímu; nechtělli se vzdáti člověku nevěrnému, nevrlému, závistivému a protivnému; člověku škodnému co do jmění, škodnějšímu co do zdraví tělesného, nejškodnějšímu ale z ohledu na zprávu duše, nade kterouž opravdu ani lidem ani bohům nic není aniž kdy bude vzácnějšího.«

»Toto potřebí ti tedy považiti, pacholíku, abys věděl, že láska milcova nepochází z dobromyslnosti, ale jako u hladového, jen pro nasycení:

»Jak vlci jehňata, tak milují pacholíky milovci.«

To máš, o Fédre! Dále mne mluviti neuslyšíš; ale s tímto mějžiž řeč má konec.«

Fédr.: Opravdu, já jsem se domníval, žes jen ve polovici, a teď rovně mluviti budeš o nemilci, že tomu více sluší zavděčiti se,

vypravuje, co má do sebe dobrého. Nuže ale, o Sokrate, proč to přestáváš?

Sokr.: A nepozorovallis, o blaženče, že pění mé bylo již obecné, nikoli pak dithyrambické více, a to když jsem hanil! I což myslíš, že z toho bude, začnuli onoho druhého vychvalovati? či mníš, že mně ostřízvěvšímu Nymfy, jimžtos mě vydal v moc, ještě horovati pomohou? Pravím tedy jedním slovem, že cokoli jsme při jednom hanili, téhož opační dobré druhý má do sebe. Ale cotě mnoho mluviti? o obou již dosti povědíno. Staň se řeči té, co jí náleží; já přebrodiv tento potůček, pospíším odsud, dříve nežli od tebe k něčemu většímu nucen budu.

Fédr.: Nejdiž pak ještě, Sokrate, dokud nepřejde horko. Nevidíšli, že již slunce téměř nejvýše na poledni stojí? Ale posečkajíce a porozprávíce o tom co mluveno, potom až se prochladí, odejděme.

Sokr.: Božský jsi ty a právě divotvorný, o Fédre, co se dotýče řeči. Za to mám, že z těch, co za tvého živobytí mluveny byly, nikdo tolik na světlo nevyvedl, jako ty, buď sám mluviv, buď jiné jakýmkoli způsobem aby mluvili přinutiv. Simmia Thebánského vynímám z počtu; jiné všecky ty převyšuješ. A i nyní zdá se mi, jakobys mě byl znova k jakési řeči navedl.

Fédr.: Taková novina mne věru nezarmoutí! Ale jak to a k jakovéto řeči?

Sokr.: Když jsem měl přes potůček jíti, dal se mi pocítiti démon a zvyklé to znamení, ježto mě vždy vystříhá, cokoli činiti chci; a zdálo se mi, an slyším vnitř jakýsi hlas, který mi nedal odejíti, dokudbych očistiv se neusmířil kterés uražené božství. Jsem pak věstec, ač ne veliký, ale jen jako nedoučení lidé, sobě samému postačující. I světle již spatřuji chybu svou. Takto hle, o příteli, většího cosi jest i duše naše! Mne zajisté nepokojilo cos již dříve, mluvivšího tu řeč, a ostýchal jsem se jaksi, abych se jako Ibykos, provině se bohům, cti sobě za to u lidí dobýval. Teď pak již cítím provinění své!

Fédr.: I jakéž to pravíš?

Sokr.: Hroznou, o Fédre, hroznou řeč i sám jsi vynesl, i mne povídati přinutil!

Fédr.: Jakož pak?

Sokr.: Sprostou, a poněkud i bezbožnou! kteréž můžli jaká hroznější na světě býti?

Fédr.: Nižádná, pravduli ty mluvíš.

Sokr.: Což tedy? Erota nemášli za syna Afroditina i za boha?

Fédr.: Tak se arci o něm praví.

Sokr.: Ale ne od Lysia, aniž od té tvé řeči, která kouzly tvými skrze ústa má mluvena byla. Jestliže pak Eros jest, jakož i jest opravdu, bůh aneb ovšem něco božského, nemůžeť také co zlého býti. Obě tedy řeči, které o něm nyní, jako by něco zlého byl, mluvily, prohřešily se proti Erotu. I ta sprostost jich až předvorná, že nepověděvše nic rozumného ani pravého, tak vysoce sobě počínaly; aby, kdyby se jim snad podařilo člověčky některé ošáliti, od nich ve vážnosti jmíny byly. Mně tehdy, příteli, očistiti se potřebí. Jest pak pro ty, ježto v bájesloví hřeší, staré očišťování, kteréhož Homeros neznal, ale Stesichoros. Zraku zajisté zbaven jsa pro pohanění Heleny, nenechal toho tak, jako Homeros, ale doskoumav se příčiny, jakožto muž důvtipný, pořád také básnil:

»Nepravdivá to povídka;
nestoupilas do lodí lepoveslých,
ani přišla do Pergamy trojské.«

Složiv pak celou tu tak nazvanou palinodii, najednou prohlédl opět. V tom já tedy moudřejším budu, nežli oni; dříve zajisté než se mi co stane za pohanění Erota, pokusím se obětovati jemu své odvolání obnaženou hlavou, a ne, jako před tím, stydem se zakrývaje.

Fédr.: Nad toto, Sokrate, nic nemohl bys mi pověděti milejšího!

Sokr.: Vždyť pak víš, můj milý, jak bezstydně zněly obě řeči, tato i onna co ze knížky byla čítána. Kdyby tak náhodou muž ušlechtilých a skromných mravů, milující aneb i dříve milovavší takovéhož mladíka, kdyby pravím uslyšel nás mluvících, že milcové pro maličkosti veliké záští pojímají, a že miláčkům svým závidějí i škodí, myslíšli že by se nedomníval, an slyší lidi mezi plavci kdes vychované, a neviděvši nikdy jemné lásky? a že tomu mnoho bude chyběti, aby se s námi v hanění Erota snášel?

Fédr.: U Zevsa! pravdu máš, Sokrate!

Sokr.: Před takovým tedy já se stydě a samého též Erota se boje, chci nyní stravnou řečí onno plané slyšení vynahraditi. Radím pak i Lysiovi co nejspíše psáti, že sluší z podobna více povolnu býti milcovi nežli nemilujícímu.

Fédr.: I buď jist, že se to stane; nebo povíšli ty chválu milcovu, samo sebou se rozumí, že já Lysia přinutím řeč o téže věci sepsati.

Sokr.: Tomu já věřím, dokudkoli ty tím budeš, kým jsi.

Fédr.: Mluviž tedy bezstarostně.

Sokr.: Kamž se mi poděl pacholík, jemuž sem před tím mluvil? ať mne i nyní slyší! aniž pak, neslyšev odvolání mého pospíchá povolnu býti nemilujícímu.

Fédr.: Tentě tobě vždy po boku, kdykoli se ti líbí.

Sokr.: Tak to tedy měj, pacholíče krásný, že onna první řeč byla Fédra Pythokleovce, z rodu Myrhinnského; kterou ale nyní povím, Stesichora Enfemovce z Himéry. Pravím tedy:

»Nepravdivá to povídka, jenž dí, že i s pominutím milce nemilujícímu propůjčiti se sluší, protože onen prý jest výtržný, tento ale při rozumu. Toby se arci právě říci mohlo, kdyby výtržnost naprosto zlá byla; my ale dobrodiní největších dosahujeme skrze výtržnost od boha pošlou. Neboť i prorokyně v Delfu, i kněžny v Dodoně, u vytržení jsouce, Helladě již mnoho znamenitého užitku, jak soukromí tak i veřejně přinesly: jsouce ale při rozumu, málo aneb nic. A kdybychom i Sibyllu, a jiné, co z nadšení božského prorokujíce, mnoho mnohým lidem na budoucnost právě předpověděli, zde připomínati chtěli, šířili bychom řeč nadarmo, mluvíce co každému známo. Toto však hodno jest osvědčiti, že i staří vynalezci slov (u Řeků) výtržnost ani za mrzkou ani za hanebnou neměli. Nebyliby zajisté jináče to nejkrásnější umění, nímž se budoucnost poznává, po výtržnosti (*μαντικὴ*) pojmenovali: ale učinili to, majíce výtržnost za krásnou, kdykoli božským udílem se stává. Našinci pak nekrásovědně, *τ* vkládajíce, mantikou ji nazývají. Tak i přirozumných skoumání budoucnosti skrze ptáky a jiná znamení, ježto domýšlením se lidskému duchu známost přivádějí, nazývali staří *οἰονοησικὴ* (hadactví); což nyní, *ω* ctíce, *οἰωνιστικὴ* (ptakopravectví) jmenují. Čím ale dokonalejší a vzácnější jest umění prorocké nade ptakopravectví, i slovem i skutkem: tím krásnější jest také, podlé svědectví starých, výtržnost božská nad lidskou moudrost. Nýbrž také nemocem a neřestem největším, jimiž koho hněv božský pro hříchy navštívil, výtržnost odlevu našla, prorokovavši čeho potřebí, a utekši se k závazkům a k modlení. Odkudž i očisťováním a svátostmi ochránila toho, kdo ji měl, na přítomný i budoucí čas, došedši zproštění přítomného zlého každému pravou výtržností zachycenému. Třetí pak zánět a výtržnost, jenž od Mus pochází,

zachytíc duši něžnou a svatou, a zbudíc i rozplameníc ji ke zpěvům a k veškerému básnictví, stává se učitelkyní potomstva, zvelebující tisícery činy starožitnosti. Kdo bez výtržnosti této ke svatyni básnické se blíží, mysle, že pomocí pravidel dostatečným se stane básníkem, zmarněn bude i sám, i básně rozumníka toho zmizejí před básněmi výtržníků. Tolikeré a ještě více krásných věcí mohlbych o výtržnosti od bohů pošlé povědíti. Pročež věci této samé neostýchejmež se: aniž nás která řeč odstrašiž, abychom na místo náruživého sobě rozumníka za přítele volili, lečby to kdo vítězoslavně dokázal, že láska milcovi a miláčkovi ne ku prospěchu od bohů se posílá. Nám ale ukázati jest tomu na odpor, že výtržnost lásky od bohů k největšímu blaženství udělena bývá. Důkaz toho bude sice chytřecům pochybný, rozumným lidem ale dostatečný. Potřebí tedy nejprv poznati, co jest pravdou z ohledu na povahu duše božskou i člověckou, hledíce na vnímavost a činnost její. Tento pak jest důkazu počátek.

Každá duše nesmrtedlna; nebo co sebou vždy hýbá, nesmrtedlné jest, co ale něčím jiným hýbá a samo také jiným hýbáno bývá, majíc konec hýbání má i konec života. Jediné tedy co se samo hýbá, poněvadž se samo neopouští, nikdy nepřestává hýbati se, alebrž i jiným věcem, které se hýbají, pramenem a původem hýbání bývá. Původ pak nepovstal nikdy; z původu zajisté, cokoli jest, povstati muselo, on však sám z ničeho; nebo kdyby původ z něčeho byl povstal, jižby původem nebyl. Poněvadž ale nepovstal, nutno, že ani přestati nemůže; kdyby zajisté přestal, jižby ani sám z čeho jiného, ani co jiného z něho více povstati nemohlo, ježto vše z původu povstati musí. Tehdy původem hýbání jest to, co se samo sebou hýbá, toto pak ani zahynouti ani povstati nemůže; sicby veškeré nebe i celé stvoření sesuvše se zastaviti se musely, anižby více bylo, čímž by se zase do hýbání dáti mohly. I poněvadž patrno jest, že nesmrtedlno to, co se samo sebou hýbá; nikdo na rozpacích nebude povědíti, že totéž jest vlastnost a způsob duše; každé zajisté tělo, jehožto hýbání zevnitř se působí, bezdušné jest, kteréž ale ve vnitřku svém samo sebou se hýbá, oduševněné; tototé zajisté povaha duše. Jestliže pak tomu tak, že co se samo sebou hýbá, nic jiného není než duše: i musíť tedy cos nepovstalého a nesmrtedlného býti.

Až potud o její nesmrtedlnosti; o bytnosti její ale takto říci sluší: jaková jest, toby byla věc ovšem božského a dlouhého vy-

pravování, čemuž ale se podobá, lidského a kratšího. Takto tedy vypravujme.

Podobejž se duše srostlé moci spřeže okřídlané koní a vozataje. Takž koně a vozatajové bohů všickni i sami jsou šlechetní, ze šlechetného rodu; jiných ale smíšení. Tu předně to, co u nás vládne, řídí tu spřež (vozataji); pak jeden z koní jeho jest mu ušlechtilý a z takovýchže pošlý, druhý ale naopak, a z rodu odporného. Nesnadné tedy a obtížné musí v nás vozatajení býti. K čemu pak se živočich smrtedlným a nesmrtedlným nazývá, pokusme se vyložiti.

Každá duše vládne nad tím, co bezdušného jest, a obnáší se po celém nebi, rozličného času v rozličných podobách se stavíc. Dokonalá jsouc a okřídlaná, u vyši se vznáší a celý zpravuje svět; ztrativši ale peruti své upadá, až se chopí něčeho pevného, v němž usadivši se a tělo pozemské na se vezmouc, ano se samo sebou hýbati zdá skrze moc jeho, živočichem se vesměs nazývá, jsouc duše i tělo spojené, a dává se mu příjmí smrtedlného; nesmrtedlným pak pravíme je býti ne z důvodu nějakého provedeného, ale jen nastrojeného, ani viděvše, ani dostatečně poznavše boha, jakožto něco nesmrtedlně žijícího, i duši i tělo majícího, to pak oboje na věky nerozdílně. A však tomu buď, jakž se bohu líbí, a tak i mluviti o tom sluší. Příčinu ale ztráty perutí, pro kterou duši uplývá, poznejmež. Jestiť pak asi taková:

Perutí moc za přírodou svou vznáší, co těžkého jest, do výsosti, tam kde rod bohů přebývá; onotě ze všeho, co do těla, nejvíce součastno božskosti; božské pak jest co krásného, moudrého, dobrého a vše co tomu podobno; tímto tedy živí a zmáhá se nejvíce perutí duše; mrzkostmi pak a nepravostmi a odpornými věcmi kazí a hubí se.

Takž pak veliký vůdce na nebi, Zevs, okřídlaný vůz poháněje, první vychází, vše řídě a opatruje; po něm následuje zástup bohů a demonů, v jedenáctero hluků rozdělený; zůstává zajisté Hestia ve příbytku bohů sama; ostatní pak, kteřížkoli z počtu těch dvanácti postaveni jsou bohové přední, vévodí v tom pořádku jakž každý postaven jest. A mnohé jsou i blažící podívání a výpravy u vnitř nebes, do kterýchžto se zabírá blažený rod bohů, čině každý co mu náleží; následuje pak kdokoli i chce i může; závist zajisté vyloučena z oboru božského. Když pak tedy stolovat se berou, k nejvyššímu obvodu nebes, vznášejí se příkro vzhůru; a tu vozové bohů, stejnovážně vésti se dadouce, snadno se vznášejí, jiní ale

sotva; stěžuje je zajisté kůň zlostí nakažený, k zemi se schyluje a tíže, jestliže nedobře chován jest od vozatajů. Tu tedy práce a zápas nejkrutší duši nastává; nesmrtedlné zajisté které se nazývají, když k výšině vyniknou, tu vystoupíce ven, postaví se na hůře nebes, a je stojící obnáší kroužení jejich; ony pak tu spatřují to, co nad nebesy jest.

Toto nadnebeské místo aniž kdy který z našich básníků slavil, aniž kdy hodně oslavovati bude. Jest pak takovéto, — sluší zajisté osměliti se i propovědíti pravdu, zvláště an o pravdě mluvíme: —

Onano bezbarevná, beztvárná i nedočitelná bytnost, jestotně bytující, může jen samým ředitelem duše, rozumem, uhlídána býti. Okolo této bytnosti mají pravé vědomosti sídlo své. Takž tedy mysl bohů, rozumem a vědomím přesným se živící, jakož i každé duše mající co naleží dosáhnouti, spatřujíc po času tu bytnost, raduje se, a patříc na pravdu, živí se a prospívá, až ji kolem to kroužení obnese; v tom pak obnášení spatřuje samu spravedlnost, spatřuje moudrost, spatřuje i vědomost, ne tu která v času povstává, aniž tu která rozličná jest v rozličných od nás tak nazvaných bytnostech, ale vědomost opravdové jestotné bytnosti; tu a jiné podobně jestotné bytnosti spatřivši a požívavši duše, vejdouc zase do vnitř nebes, domů se vrací; když pak se vrátila, vozataj k jeslem koně postavě, dává jim ambrosii a pak je nektarem napájí.

A tentoť jest život bohův. Co do jiných duší, která z nich nejlépe po bohu následovala a jemu se připodobnila, vyskytla nad nebesa hlavu vozataje svého a ve kroužení obvodu spolu obnášína byla, nepokojena však byvši od koní a sotva spatřivši pravdu; jiná pak brzy se vyskytla, brzy pohřížila, a za násilím koní svých něco spatřila, jiné nic; ostatní ale dychtivě sice všecky nahoru následují, nemohouce však dostihnouti, pohřížené spolu obnášeny bývají, šlapajíce a hrnouce se na sebe vespolek, ana jedna druhou předstihnouti usiluje; povyk tedy a zápas a namáhání nejkrutší nastává; kdežto pro nestatečnost vozatajů mnohé se ochromují, mnohým perutí zhusta polámáno bývá, všecky pak, mnoho práce podnikše, a však spatřování bytností součastny nebyvše, odcházejí, a odšedše, domnění za pokrm užívají.

Proč pak jest onno veliké usilování, pravdy pole, kde jest, spatřiti? I to zajisté, co duše do sebe má nejlepšího, pastvu svou na oněch lučinách nachází, i perutí, kterýmž duše se vzhůru vznáší, za přírodou svou tím se živí. Jest pak ustanovení Adrasteino toto, aby každá duše, která následovavši po bohu, něco pravdy spatřila,

až do druhého zase kroužení byla bez ourazu, a budeli sto vždy, aby také vždy neporušena zůstala; jestliže ale nemohši následovati nic nespatří, a za nějakým neštěstím nepamětí i nepravostí se naplníc se stíží, stížená pak perutí potratí a na zemi spadne, tehdy zákon jest, aby ta se nevrodila v žádnou zvířecí přírodu v prvním porození, ale nejvíce viděvši v plod muže budoucího milovníka moudrosti, aneb krásy, aneb umění, anebo lásky; druhá pak ve plod krále spravedlivého, neb válečníka, neb vládaře; třetí ouředníka státu, neb hospodáře, neb obchodníka; čtvrtá v pracovitého gymnastika, aneb s léčením těla obírati se majícího; pátá v toho, jenž věští život aneb k obřadům náležící povede; šesté básnický neb s nápodobněním se zanášející hoditi se bude; sedmé rolník neb řemeslník; osmé sofista aneb pochlebník; deváté tyran. V těchto pak ve všech, kdo spravedlivě se měl, lepšího stavu dosáhne, kdo nespravedlivě, horšího.

Nebo tam, odkud každá duše pochází, nevrací se zase za deset tisíc let: neopeřuje se zajisté před tímto časem, kromě duše filosofovavšího bezelstně, aneb milovavšího po filosoficku; takovéto v třetím tisíciletém kroužení, jestliže tento život po třikráte pořád sobě vyvolily, tak opeřené ve třitisícím létě odcházejí. Ostatní pak, když první život dokonaly, podnikají soud; souzeny pak jsouce, některé do podzemních káznic jdouce podstupují trest, jiné na nějaké nebeské místo skrze soud vznešeny jsouce, vedou život toho hodný, který ve způsobu člověka byly žily. V tisícím roce obojí dostanouce se k losování a volení druhého života, volí sobě, jaký která žádá; a tu i do života zvířete lidská duše dostává se, i ze zvířete, kdo někdy člověkem byl, zase do člověka; nikoli zajisté nespatřivší nikdy pravdy do této podoby se nedostane. Potřebí zajisté člověku porozumívati podlé tak nazvané idey, pocházející z mnohých čitelností, v jedno rozumem zahrnutých; toto pak jest spomínání onoho, co někdy duše naše spatřila, boha sprovázejíc, a nedbajíc na to, co nyní býti pravíme, ale vznášejíc se k jestotné bytnosti. Pročež i právem jediná mysl filosofova perutí nabývá; do toho zajisté vždy pamětí svou dle možnosti se zabírá, čímž i bůh obíraje se božský jest. Takovýchto pak rozpomínání právě užívaje, muž dokonalým vždy svěcením zasvěcený, sám jediný skutečně dokonalým se stává. Poněvadž pak lidských snažení se vzdaluje, a k tomu, což božského jest, se má, domýšlejí se lidé do něho, že smyslem se pominul, nevědouce o něm, že obožnělý (bohem nadšený) jest.

Sem tedy náleží všecka řeč o čtvrté výtržnosti, podle kteréžto když někdo zdejší krásu spatřil, na pravdivou se rozpomínaje, perutí zase nabývá a vzletnouti žádá, nemoha však, na způsob ptáka vzhůru vzhlédaje, a na to co dole jest nedbaje, výtržností narčen bývá, — že totiž tato ze všech nadšení božských nejlepší jest a nejlepšího původu, i tomu, kdo ji má, i oučastníku jeho, a že milec oučastný této výtržnosti, milcem krásy se nazývá. Neboť jakož řečeno jest, každá lidská duše od přirození dívala se sice na bytnost, jináče by do tohoto života byla nepřišla: rozpomenouti se však na to, co tam viděla, nekaždé snadno; aniž těm, které tehdáž na krátce to spatřily, ani těm, které sem spadše s tím ne štěstím se potkaly, že za obyčeji jakýmis k nespravedlivosti se obrátíce, zapomínají na to, co tehdáž svatého viděly. Nemnohé tedy pozůstávají, které dosti paměti o těch věcech mají. Tyto pak, kdykoli jich nějakou podobiznu spatří, zaraženy bývají a celé bez sebe, aniž co se s nimi děje vědí, nepronikajíce smyslem dostatečně. Spravedlivost sice a moudrost, a co jiného vzáctného jest dušem, neprosvítají nikoli ve zdejších podobiznách, alebrž temnými nástroji sotva a nemnozí jdouce k obrazům jejich, dívají se na způsob toho, co tu vypodobněno. Krása pak tehdáž skvělá byla k spatření, když ve průvodu blaženém, sprovázevše my Zevsa, jiní pak jiné bohy, blažící viděli jsme podívání, zasvěcováni jsouce svěcením, kteréž nazývati sluší nejblahoslavenějším, kteréž podnikli sme neporušeni jsouce a prázdni všeho zlého, ježto v pozdějším čase nás potkalo, a neporušená i prostá i stálá i blažená zjevení blíže poznavše a spatřivše ve světle čistém, čistí sami a neznačeni tímto, co nyní s sebou obnášíce, tělem nazýváme, na způsob ostroje k němu přivázaní.

---

10. Krása. Pokus filosofický (z let 1821—1822).

Psáno z r. 1828.

Gedenkblätter str. 3.—18.

Německy tato psaná rozprava neobsahuje sice nic nového, co by i v české Krásovědě Palackého nebylo pověděno. Jest to stručné pronesení hlavních aesthetických myšlenek Palackého a jsouc psáno ustálenějším ně-

meckým filosofickým názvoslovím velice usnadňuje vniknutí v názory jeho a objasňuje i význam českých slov, jež si Palacký musil sám tvořiti.

O původu německé této rozpravy Palacký vypravuje takto:

Ukončiv svá studia na Prešpurském evang. lyceu 1819 neznal jsem větší touhy než věnovati se službám české národní literatury, a sice nejdříve dvěma směry: bádáním v oboru krásy a historickými studiemi staré doby husitské. Stal jsem se rozhodným ctitelem mudrce Kraloveckého, ačkoli jeho Kritika soudnosti ve příčině krásy a umění naprosto mne neuspokojila. Pohřešoval jsem v ní patřičného uznamenání a šetření subjektivní činnosti ducha, ze které přece také i jeho často vzpomínaný kategorický imperativ pocházel. Když však při svých mnohonásobných studiích v oboru aesthetiky byl jsem od Angličana Hugha Blaira († 1800) upozorněn na místo v Baconově slavném díle »De augmentis scientiarum«, ve kterém se jedná o básnictví výpravném a končí se těmito slovy: Poesis narrativa — merito etiam divinitatis cujuspiam particeps videri possit, quia animum erigit et in sublime rapit: rerum simulacra ad animi desideria accomodando, non animum rebus (quod ratio facit et historia) submittendo« — brzy jsem poznal, že tyto věty nemají pouze platnost ve příčině poesie, nýbrž i ve příčině krásného umění vubec, — a na tomto základě sestrojil jsem znenáhla celou svoji theorii krásy. Hledal jsem totiž výměr nebo vysvětlení krásy, která by mohla praktickému umělci zrovna tak býti vodítkem, jako upokojiti bádajícího filosofa a učinil jsem ve své »Krásovědě« oproti dosud užívaným theoriím mezi jiným také otázku: »V čem záleží stejnost krásy básnické, hudební a obraznické? co, na příklad, mají předmětně společného madonny Rafaelovy a symfonie Mozartovy, vatikánský Apollo a Shakespearův Macbeth, vznešená pokrají Alp a ušlechtilá Desdemona? jaká jednota víže kouzelný pás Armidin a rozmary Fallstaffovy, Beethovnovu Adelaidu a smrt Ugolinovu, jemné toužení Petrarchovy lásky s krutou bolestí Laokonta? atd. (V. Radhost I. 424.)

Za pobytu svého ve Vídni a v Uhrách (1821 a 1822) nedokončil jsem z díla, jež mělo míti pět knih, ještě ani prvních dvou v rukopise, když z jara 1823 okolnostmi jsem se viděl nucena, abych Prahu a Čechy navštívil potud, až bych v tamnějších knihovnách a archivech vyčerpal potřebný material k dějinám Husitů; teprve navrátiv se odtud mněl jsem, že bych mohl dokončiti Krásovědu. Přívětivé však přijetí, kterého se mi tu dostalo, přinutilo mne brzy, abych se vzdal všelikého pomýšlení na návrat, zvláště když oba hrabata František a Kašpar Šternberk, kavalíři a učenci zároveň, jací jsou po řídku ve všech zemích i za všech dob, dovedli mne dle přání plně zaměstnati, a já zvláště přispěním jejich a přispěním oddaného jim zcela hraběte Karla Chotka, tehdejšího místodržitele v Čechách, nedlouho na to (1829) od českého sněmu jsem byl jmenován historiographem království. Jsa přes příliš zaměstnán nutnými prácemi od té doby mně přináležejícími musil jsem vzdáti se svých oblíbených krásovědných studií, a sdělil jsem po té obecenstvu v Časopise českého Musea (1827—1829) jen několik zlomků ze svého nedokončeného rukopisu jako zvláštní rozpravy, an před tím počátek toho v encyklopaedickém časopise »Krok« již r. 1821 ve známost byl uveden.

Následující zde »filosofický pokus o krásе« napsal jsem teprve 1828 na požádání dvou mně velmi milých osob, jimž moje tehdy ještě nová vědecká

terminologie dělala veliké obtíže a kteří přece si přáli blíže poznati moje názory o věci té. V tomto abrégé jest ovšem zcela obsažen obsah sotva mé první knihy; a i tato práce, (která se nikdy nedostala do rukou toho, jemuž byla určena) uvázla již skoro v prvním náběhu a zůstala zapomenuta ležeti v mých papírech, až prof. dr. Clemens Hankiewicz v Stanislavi žádal mne r. 1870, abych mu sdělil své filosofské názory, s kterými se v různých českých publikacích jen neúplně seznámil. I poslal jsem mu tuto zde následující rozpravu samotnu, jíž potom užil ve spisku svém: Grundzüge der slavischen Philosophie. (2. díl, Rzeszow 1873). Jakkoli tento zlomek jest neúplný a neukončen i znalcům snad přece postačí, aby z něho ve spojení s Baconovými svrchu uvedenými slovy poznali mé názory o kráse a umění. Ať tedy také tuto zahájí řadu mých německých zápisů, jakož vůbec na mé literarní dráze krásovědné pokusy značily mé první vystoupení.

1. Úvod.

Vystihnouti ideu krásy v její bytosti a v její působnosti, objasniti zákonnost, se kterou ve světě smyslovém se zjevuje, jest úloha, kterou jsem si uložil v těchto listech.

Mnoho bylo sporů o tom, zdaby krása, která dle své bytosti nejdříve citem se ohlašuje, mohla býti také předmětem vědy? Myslím však, že tato otázka, správně jsouc dána, zcela žádné pochybnosti nepodléhá.

Arci jen pravda, dle své bytosti, může býti předmětem vědění vůbec; a krása jest jen potud krásna, pokud se cítí, zrovna jako dobro jen potud dobré jest, pokud se koná. Ale krása, jako krása, jest předmětem umění, ne vědy; zrovna tak jako dobro, co dobro, jest jen ve chtění a konání, ne však v moralní filosofii. Ale jakož moralní filosof jen původní zákonnost (t. j. pravdu) dobra zpytuje, tak i aesthetik zkoumá jen prazákony krásy (t. j. pravdu v oboru krásy). Jsou-li tedy prazákony krásy a mohou-li býti předmětem vědění, nelze také pochybovati o možnosti vědy o kráse.

Kdo však by popíral jsoucnost prazákonů krásy? Krása jest, jako pravda i dobro, původní idea, která činností ducha na venek jen vzbuzena, ne však teprve zplozena bývá. Cit krásy záleží tedy v původní zákonnosti ducha; jeho zákony mají tedy touž všeobecnou platnost, jako zákony ducha lidského vůbec.

Ale nedá se prý stanoviti zřetelný pojem krásy. Krása jest idea; tato však není nikterak temna a nejasna. Prazákony krásy neleží mimo hranice lidské mohutnosti poznávací. Jako každý předmět samostatný, tak i krása má svou zvláštní působnost, pod

míněnou svojí jednotou a stálostí; neboť co vůbec nepůsobí, jest nic, a jen pokud něco stejným spůsobem (stále) působí, jest to, co jest. Stálost působnosti nějaké věci zjevuje se stálostí jejích zjevů, které smysly můžeme vnímati; jich rozmanitost uvésti v jednotu, jest úkolem rozumu. Tato v oné stálosti zjevů patrná a pochopená jednota jest zákonnost předmětu; její intellektuelní pojetí tvoří pojem věci. Pojem čili idea krásy musí tedy býti tak zřetelna a určita, jak zřetelna a určita jest jeho zvláštní zákonnost; neboť obé jest jedno a též.

Vlastní úlohou theoretické filosofie jest vyzkoumání původní zákonnosti všehomíra. Sleduje-li nyní filosof prazákony krásy a shledává-li je především podmíněny zákonností ducha, nevidím, jak by ve zkoumání svém mohl se bráti methodou jinou, než methodou racionalně-psychologickou; tím více, jelikož v kráse se zjevuje moment podmětný, forma života. Nesčíslné, od dob Aristotelových učiněné pokusy, krásu, jakožto nahodilou předmětům inhaerující vlastnost, rozložiti v určité logické pojmy, které však širším neb užším významem po každé zůstaly nepřiměřeny, mohly by nám věru dostatečnou býti výstrahou. Ale i empiricko-psychologické věty, kterými si tolik badatelů vypomáhalo, byť byly i sebe cennější, nepostačily přece, aby vystihly bytost krásy; neboť z nich vždy jen poznáváme, co a jak krása působí v konkretních případech, ne však co krása jest a proč tak působí, a nabýváme jimi tedy jen historické znalosti krásy, která jest způsobilá, aby jednotlivé její zákony dobře znázornila, ale ne znalosti filosofické, která by odhalila celou původní zákonnost. Musí tedy nevyhnutelně dokázána býti tak říkaje napřed genese krásy v dané jednotě ducha, chceme-li nalézti zásadu, která má odůvodniti a udržeti soustavu vědy o kráse.

2. Rozdíl realnosti a formalnosti.

Abychom lépe porozuměli následujícímu zkoumání, jest třeba dobrý zřetel obrátiti k metafysické otázce o rozdílu mezi realní bytností a zjevem, mezi obsahem a formou.

3. Bůh, duch, příroda.

Ve svém bádání za jistotu bez důkazu požaduji především jen skutečnost nejvnitřnějšího vědomí, která musí předcházeti každou

reflexi a ji podmiňovati: totiž realní jsoucnost (jestotu) svého já (samosti), jakožto bezprostředního duševního principu, jednotné působící síly. Jsem — tedy cítím a myslím a snažím se. Ne proto, že myslím, jsem; nýbrž myslím, poněvadž jsem. Neboť myšlení jest působení, a předpokládá tedy již jsoucnost působícího principu. Realní jsoucnost duševní síly jest tedy absolutně nutný postulat filosofie vůbec.

Realní jsoucnost mého já, jakožto síly působící, vyžaduje však zároveň realní jsoucnost jakéhosi ne já, jakožto zvláštního principu. Neboť působící podmět předpokládá jakýsi od sebe různý zrovna tak realní předmět, na kterém a ve kterém by působil; jinak by mé já bylo zrovna to co veškerenstvo, t. j. nebylo by žádné já více.

Máme tedy před každou reflexí již napřed danou realní jsoucnost dualismu, totiž dvou principů, já a ne-já. Já jest v nejvnitřnějším vědomí se jevící podmětný princip, duch lidský: ne-já jest prostředně (v působení) poznatelný předmětný princip, svět vnější nebo příroda.

Arciť vyžaduje dualismus, po zákonech našeho myšlení, ještě vyšší jednotný princip, ve kterém by měl svůj důvod: totiž jsoucnost boží. Tímto vyšším principem se však dualismus tím méně zrušuje, čím méně důvod a odůvodněné mohou býti totožny. I jest jak zhoubný tak škodný každý pokus ztotožňovati tyto tři realní principy: Boha, ducha a přírodu nebo rušiti a theoreticky ničiti jeden druhým. Všechny snahy skepticismu, pantheismu, idealismu a naturalismu v této příčině se ztroskotaly a svoji úlohu více zmátly než rozřešily, svůj předmět více zatemnily než objasnily.

Realní poměr ducha k Bohu a k přírodě leží mimo hranice naší mohutnosti poznávací, rovněž jako zůstati musí navždy nepřestupnou mezí veškeré filosofické spekulace vnitřní spojitost ducha s tělem v naší skutečné osobnosti. Nemůžeme a nesmíme popírati: veliké tajemství obklopuje život smrtelníka. Neznámá moc postavuje ho na dráhu životní; vyzbrojila ho k stálému boji zde na světě; udržuje a povznáší ho v čase a prostoře a béře ho pak opět k sobě. Marně se namáhá host světa, aby určil míru všehomíra, jenž ho obklopuje; má měřítko jen pro zjevy, říše bytností jest před ním zamčena, zde může jen tušiti a věřiti.

Oproti tomu zákonnost, se kterou vzájemné působení oněch tří principů se projevuje, jest nejen přístupna našemu bádání, nýbrž tvoří vlastně předmět lidského poznání.

4. Úkony ducha.

Škoda, kterou v zápětí má příliš daleko vedené rozpolťování pojmů, nikde není makavější, než při zkoumání psychologickém. V našich učebnicích mluví se tolik o jednotlivých silách lidského ducha, že se při tom s očí strácí jeho jednotná síla; rozkládá se v tolik nejen různých ale i protivných živlů, že při tom sotva lze pochopiti, jak může ještě býti bytost jednoduchá, bezprostorná, bezdobá Ale jako nejvniternější vědomí člověka jen jediné jest, tak jest i také jeho duch jen jediná a jednoduchá síla a sice jediná síla veškerenstva, o které máme bezprostřední bytnou vědomost, pokud jest totiž naše nejvniternější vědomí samo.

Duch o sobě, čili čisté já, jest sice realní, ale ne individuelní, nýbrž všeobecný princip; teprve nevyzpytatelné spojení jeho s tělem tvoří v sebe uzavřenou skutečnou individualitu osob. Odtud jednota, harmonie a všeobecná platnost čistě duševních úkonů, ačkoli sotva se dá zevrubně určiti hranice čisté duchovosti a duševní smyslnosti.

Veškeré působení, jež známe, jest boj, nebo vzájemné usilování dvou nezávislých principů, aby vespolek se podmiňovaly a určovaly; převládající při tom princip zoveme činností, druhý pak trpností.

Protiva já a ne-já, ducha a přírody, podmiňuje působení a život člověka. Běží o to, aby v boji s přírodou uplatnil se princip ducha, t. j. aby veškerenstvo předmětů bylo podmíněno a určeno jednotou ducha.

Myslíme-li si však ducha v jeho jednotě postaveného proti veškerenstvu a s ním bojujícího, jest nám již předem uznati v něm cosi dvojího, t. j. dvojí stránku: sílu o sobě a pro sebe nebo ve vztahu na sebe samu a sílu v působení nebo ve vztahu ku předmětům. Onu stránku zovu subjektivní, absolutní nebo centralní; tuto objektivní, relativní nebo excentrickou; ona v úkazu sluje »cit«, tato »rozum« v jistém smyslu.

Ale poněvadž vztah, ve kterém může býti podmět ku předmětu, jest dvojí, pokud totiž duch (podmět) buď předmětem jest určován buď sám jej určuje: musí také předmětná činnost ducha býti dvojí, »poznávající« mohutností totiž, kdy duch předmět v sebe přijímá, a »chtějící«, kdy duch předmět ze sebe vyvíjí.

I jest vidno: duch jest všude jen jedna a táž síla, ať cítí, ať myslí, ať chce; neboť jen různé postavení a vztah této síly podmiňuje a odůvodňuje ony rozdíly tak řečené mohutnosti cítící, poznávací a volicí.

Za středisko duševní jsoucnosti představuje se nám cit, podmětná stránka ducha; jmenujeme jej také »vědomím«, proniká-li činnost předmětnou. Cit jest první skutečnina ducha, a tak říkaje ohnisko, z něhož vycházejí paprsky duševní činnosti. Neprávem se tedy cit vykládá za cosi trpného nebo i za výplod činnosti předmětné; jestiť silou, která ač na venek nepůsobí, přece jen na sebe samu se vztahuje a předmětné působení podmiňuje. Rozumí se ostatně samo sebou, že se duševní cit nesmí zaměňovati se smyslným pocitem.

Jedině v citu a citem jsme s to, abychom bezprostředně pojali realní jsoucnost; přede vším uvažováním z citu bereme svoji samostatnost, spontaneitu a osobnost; cit poskytuje zároveň onu základní jistotu, která předcházela veškeré myšlení a nemusela teprve býti vyšetřena.

Oproti tomu předmětná činnost ducha, rozum a vůle, nejsou s to, aby dopídily se realní jsoucnosti; neboť předmětná činnost ducha obírá se všude pouhou formou, t. j. spojením rozmanitosti v jednotu, a naopak.

»Poznávání« jest vnímání předmětů v podmětnost; »chtění« však jest rozvíjení předmětů z podmětnosti. Nemá-li při takové činnosti podmět s předmětem se stotožniti t. j. jako podmět býti zničen, musí samočinně podrobovati veškerenstvo předmětů zákonu své vlastní jednoty a tímto zákonem je určovati. Taková činnost zjevuje se nám v »rozumu« (Vernunft), jehož rozdíl od »umu« (Verstand) skutečně jen libovolně se činí. Ale poněvadž v podmět přijímána nebo z podmětu rozvíjena a jednotě ducha podrobována nemůže býti realnost (obsah) předmětů, nýbrž jen zjev (forma) jejich: jsou také principie rozumu všude jen »regulativní« (formalní), nikde »konstitutivní« (realní).

Nerozmýšlím se nikterak opakovati a tvrditi tuto ve filosofii nanejvýš důležitou větu, kterou dosti zřejmě proslovil nejdůkladnější myslitel předešlého století. Jak známo jest výsledek jak důsledných tak důmyslných bádání Kantových, že přináležejí čistému rozumu jen regulativní, naproti tomu pouze rozumu praktickému konstitutivní principie; že však principie konstitutivní důvod svůj mají jen v kategorickém imperativu: »Ty máš«. Kategorický impe-

rativ není tedy jen závěrečný, ale i základní kámen jeho ctihodné filosofické budovy. Ale tento kategorický imperativ není poznatek, není věta metafysická, nýbrž bezprostřední skutečnina našeho citu, naší realní jsoucnosti. Nepodmíněného poznatku není zrovna tak, jako nepodmíněné věty; neboť každý poznatek, každý pojem jest soud, synthese, jejíž důvod jest hledati vždy mimo ni a jejíž důvod nalézti se dá konečně jen v realitě citu. Kdyby tedy Kant byl při svém filosofickém bádání nastoupil cestu opačnou a kdyby byl kategorickým imperativem své budovy neukončil, nýbrž začal: byli bychom se dočkali od jeho nevyrovnatelného ostrovtipu daleko uspokojivějších výsledků. Ale chtěje dosíci svého účelu, aby Humeův skepticismus porazil na jeho vlastním poli, nechtěl se obírati rozborem tuchy a víry, nýbrž důvody a mezemi vědění a principiemi rozumu. Určením však regulativní platnosti rozumu vykázal Kant také skepticismu jeho přirozené hranice, ze kterých ho pokud vím žádná spekulativní soustava nemohla vypuditi.

Realní jsoucnost mimo mé já jest vesměs předmětem víry a tuchy; ale jsoucnost ta ohlašuje se citu s onou základní jistotou, která předcházela všechno uvažování a nepotřebuje tedy teprve býti vyšetřována. Proto také víra a tucha není libovolný, nýbrž bezpodmínečně nutný úkon ducha.

5. Konečný účel života. Božnost.

Každá síla se snaží, t. j. stává se činna; a každé snažení, předpokládá záměr, jehož má býti dosaženo. Záměry ducha, dle jeho sil, různě byly udávány: nejdříve jmenovány byly pravda, dobrota a krása. Jakož však duch vlastně jest jen jediná a jednoduchá síla, musí také jeho účel býti jediný a jednoduchý. Musí tedy býti jediný konečný účel lidského života, který by v sobě obsahoval všechny ony tři účely.

Duch však jest si vědom nepodmíněného a nekonečného snažení, jemuž nedostačuje žádný čin a za nímž všechny síly vždy ochotně jdou. Vzájemnost snaživosti a účelů vyžaduje tedy také pro duševní činnost nepodmíněný a nekonečný účel, jehož má býti dosaženo, a tento účel musí již proto, poněvadž jest nekonečný, býti také jediný a jednoduchý.

Konečný tento účel duševního snažení byl jmenován brzy »absolutnost«, brzy »nekonečnost«; obojí, jak se mi zdá, stejně

nepřiměřeně. První jest pojem pouze formalní, druhé pojem negativní. Účel ducha však musí býti něco positivního a realního; neboť pracit, z něhož snažení vychází, jest positivní a realní, negativnost a formalnost se od něho nepochopuje a nemůže mu také postačiti, poněvadž první o sobě není nic, druhé však jen určení činnosti samé. Správněji proto sluje onen účel bohorovná bytost nebo b o ž n o s t; neboť jakož všechna positivnost a realnost, kterou lidský duch může cítiti, mysliti a chtíti, v absolutní jednotě a plnosti v B o h u jest: tak může také jen pokračování člověka v bohorovné bytosti dostačiti jeho nekonečnému snažení.

Jazyk německý v užívání slova »das Göttliche« (božnost) v jeho obyčejném významu není zcela zevrubný a důsledný; neboť rozumí se jím i to, co přichází od Boha, i to co Bohu jest podobno. První však dle analogie, slouti by mělo, nemýlím-li se, vlastně »das Göttische« (božské), jako se jmenuje to himm*lisch* nebo ird*isch* (nebeské nebo pozemské), co pochází z nebes nebo ze země. Buď jak buď: v tomto zkoumání budeme užívati »das Göttliche« venkoncem jen v jeho druhém významu, jakožto »bohorovné« nebo »bytosti boží analogické«; načež bylo třeba upozorniti, aby se předešlo všechno nedorozumění.

Jsoucnost boží jest absolutně nutný postulat rozumu a ohlašuje se duchu s toutéž jistotou, jako jsoucnost přírody. Ale známost naše o Bohu není absolutní, nýbrž podmíněná, a nepřísluší jí nutnost předmětná, nýbrž jen podmětná. Jakožto realní nekonečná bytost Bůh se nám nemůže nikdy státi zjevem: ale jsme nuceni, abychom na Boha vztahovali vše, co nekonečného známe nebo tušíme. Mluvíme o boží všemohoucnosti, všudypřítomnosti a věčnosti; o jeho vševědoucnosti, jeho nekonečné dobrotě, spravedlnosti a svatosti: všechny tyto přísudky však jsou toho druhu, že zárodky jejich příslušejí člověku samému; jsou to positivní ale podmíněné statky našeho duševního života, které o Bohu v absolutní nekonečné potenci usuzujeme. Naše vlastní positivní jsoucnost jest tedy pramen našeho poznání o Bohu; které tedy i u nejrozumnějšího z lidí jen lidské jest.

Jelikož pak, podle našeho poznání, všechna vědomá a tušená Positivnost (Dobro) lidského ducha v Bohu jest v nekonečné potenci a absolutní jednotě: nemůže božnost v tomto smyslu s absolutním člověčenstvím býti v odporu, nýbrž musí s ním býti příbuzna. Člověk, jako idea, jest v této příčině pravý obraz Boží. Nelze-li tedy s jedné strany popírati, že nemůže míti jiného určení

než býti člověkem; a udává-li se přece s druhé strany božnost za konečný cíl jeho života: není v tom sporu, nýbrž obé jest, dobře-li rozumíme, jedno a totéž. Neboť člověk má býti obrazem božím: t. j. má hleděti, aby všechnu positivnost lidského ducha, kterou o Bohu v absolutní nekonečné potenci vyslovujeme, přivedl v sobě samém k absolutní dokonalosti.

Božnost jest tedy nejvyšší konečný účel, jakož i nejvyšší dobro života. Toto jest však absolutní svoboda, a sice nejen negativní (nezávislost), nýbrž spíše positivní (moc), jakožto podmínka činnosti vůbec; jest absolutní pravda, t. j. theoretické, a absolutní dobro, t. j. praktické ovládání předmětenstva jednotou podmětu; jest konečně také absolutní krása, t. j. absolutní forma božnosti. Božnost, jako svatost, není tedy účel od ducha nezávislý objektivní, nýbrž podmětu vtomný (immanentní); jest to moment subjektivního života, a sice nejvyšší, absolutní moment, ve kterém jest všechna vědomá nebo tušená positivnost lidského ducha v bezpodmínečné potenci. Ideje pravdy, dobra a krásy jsou jednotlivé paprsky tohoto světla, které lámou se objektivní činností ducha.

6. Usilování k božnosti.

Bůh jest nejvyšší objektivní, božnost nejvyšší subjektivní idea. Rozumí se samo sebou, že ve skutečnosti a v dějinách nemůže býti řeč o lidstvu božném, ale pouze o lidstvu k božnosti usilujícím a pokračujícím. Pokračování k božnosti jest vlastně, ač v nekonečných stupních, obsahem veškerých dějin lidstva i jedinců. Jest tedy nanejvýš důležito poznati síly, které podmiňují toto usilování a po každé pokrok určují.

Mluvil jsem již dříve o čistých úkonech ducha a odvodil jsem různost jejich z různého postavení a vztahu podmětu a předmětů. Člověk však není bytost čistě duševní, nýbrž duševně-smyslná; necítí v sobě jen nekonečné snažení ducha, nýbrž pociťuje také velmi obmezené smyslné pudy. Tohoto dvojího směru v životě člověka musíme si tedy zřejměji všimnouti.

Otázka o možnosti spojení dvou protivných principů v naší individualitě můžeme napořád nechati stranou. Spojení toto jest původní skutečnina, která se nedá ani popříti ani vysvětliti. Či rozřešili snad uzel někdejší francouzští mudrlanti, kteří označili ducha za výplod hmoty? Pak nebyl by ovšem člověk nic více než

opice, jeho snaha po božnosti sobecký pud, jeho sebezapření šílenost, jeho naděje drzost; tu nebylo by Boha, ani nesmrtelnosti, ani ctnosti ani krásy; divoký obyvatel pouště, v jehož duši světlo ideí sotva doutná, byl by pravým dokonalým člověkem a všecka naše zkoumání byla by bezúčelna. Ale na štěstí dnes netřeba již slov více o stejně zhoubné jako pošetilé soustavě materialismu.

Oba poly naší jsoucnosti jsou rozum a smyslnost: onen jest princip ducha, tato princip těla nebo přírody v nás; onen se spravuje zákony ideelní jednoty, tato vlivy realní rozmanitosti; tam vládne nekonečná snaha, která zrušuje a ničí prostor i čas, zde nejobmezenější pudy, které bezprostředně na čase i prostoře lpějí; tam jest autonomie a stálost, zde závislost a věčná změna; tam vládne nepodmíněná moc a činnost k zachování naší samostatnosti a osobnosti, zde bolest a rozkoš vykonávají svůj vliv, aby naplnily život realitami.

Indifference oněch obou polů jest cit. Spojuje oba principy, rozum a smyslnost, v jednom vědomí; jest tedy nejen střed, nýbrž i zároveň páka a nositel našeho veškerého jsoucna; jest, jak řečeno, ono tajuplné ohnisko, kde jiskra nebeského ohně v živlu pozemském se rozžehne a svítí. Jako usilování a pokračování k božnosti, tak i podrobení se nutnosti přírody, ohlašují se nám v citu.

Úloha lidského života jest věčný boj mezi autonomií ducha a nutností přírody; konečný jeho účel jest božská jsoucnost, t. j. absolutní vláda ducha nad přírodou. Tato absolutní vláda ducha nad přírodou, totiž ideová všemohoucnost, vševědoucnost a všespravedlnost člověka, dvojím spůsobem dá se vzíti, totiž se strany své reality a se strany své formy. Realita božnosti jest skutečná realní všemohoucnost, vševědoucnost a všespravedlivost lidská sama; forma božnosti však nic jiného, než zvláštní zákonnost idealního člověka nebo způsob, jak by všemohoucnost, vševědoucnost a všespravedlivost v něm se zjevovala. Rozumí se ostatně samo sebou, že onen boj mezi duchem a přírodou v božnosti jest zrušen a že ustupuje vyšší jednotě a harmonii.

Jelikož však ve skutečnosti neznáme božnosti samé, nýbrž jen snahu a pokračování k božnosti: lze i tuto dvojím způsobem pojímati, totiž jako snažení po realitě božnosti a snažení po její formě. První jest skutečné prospívání v moci ducha, vědě a spravedlnosti; druhé jest zobrazení onoho idealního způsobu lidské jsoucnosti. Ono jest podmíněno a určeno svými účely, toto jest volné a samoúčelné; ono se projevuje v činnosti rozumu a vůle, toto v citu a

obrazotvornosti; ono má za předmět pravdu a dobro, toto krásu.

7. Krása vůbec. Předběžné poznámky.

Genese krásy jest podmíněna a určena volným usilováním po formě božnosti — její původní zákonnost však vniterným ujednocením citu a obraznosti. V těchto slovech záleží vlastně celý obsah mého filosofického pokusu o kráse; vše tu záleží tedy na tom, abychom jejich smysl správně pochopili.

Realní vláda ducha nad přírodou, poznávání a chtění, může se díti jen tak řečenými kategoriemi rozumu; tyto jsou však formy a zákony duševní činnosti, které v užívání svém nepřipouštějí nic neurčitého, nic libovolného, poněvadž boj mezi podmětem a předmětem po každé jest zrovna tak individuelní jako realní. Panuje zde vznešená vážnost, kde běží o to chrániti a zachovati autonomii ducha proti nutnosti přírody. Mimo to úkoly objektivní činnosti, pravda totiž a dobro, leží mimo činnost samu; tato jest jen prostředek k oněm, následovně na nich závislá a jimi podmíněná. A jako tedy s jedné strany pokračování k realnosti božnosti, ač ve svých účelích volné, přece jen duševní činnost uvádí ve stav přísné určitosti: s druhé strany podrobení se nutnosti přírody odnímá jí samočinnost. Proto jest objektivná činnost ducha v poznávání a chtění přísně určena.

Jsou však také momenty, nebo tak říkajíc, jest stránka duševního života, kde duch a příroda jsou ne v boji, ale mezi sebou úzce spojeny takměř v rovnováze; činnost, která není ani poznávání pravdy, ani chtění dobra, ač jest oběma analogická a příbuzná; tedy vniterné ujednocení podmětnosti a předmětnosti, nebo poněvadž podmětnost člověka nejčistěji se objevuje v citu, předmětnost však v obraznosti, ujednocení citu a obraznosti. Poněvadž v tomto ujednocení není více boje, nemá také účelů mimo sebe; jest samo sobě účelem; a duch tedy v této činnosti nebo v tomto způsobu bytí, jest nepodmíněný a volný. To jest však způsob božného bytí nebo forma božnosti, ve které totiž, jak řečeno, boj mezi duchem a přírodou jest zničen a ustupuje vyšší harmonii. Jest tedy usilování po formě božnosti volná samoúčelná činnost.

Jest však otázka, zda usilování po formě božnosti, nezávisle na její realnosti, jest možno? to jest, zda forma božnosti, také bez

její bytnosti, sama o sobě může býti zobrazena? a je-li tomu tak, zda taková představa jest také pravdiva? Odpověď na tuto otázku musí zároveň provésti důkaz, zda krása jest o sobě cosi bytného, zda má předmětně platnou zákonnost a význam a jaká tato by mohla býti.

Z toho vidno, že se tu jedná o základ veškeré filosofie krásy. Avšak odpověď tato jest teprve možna po předchozím rozboru citu a obraznosti v jich ujednocení.

---

11. Malířské zobrazení Prahy, v sedmi jemně kolorovaných listech s textem. (Malerische Darstellung von Prag, in sieben fein colorirten Blättern mit Text.) Praha, knihkupectví A. Borroschovo.

(Monatsschrift des böhmischen Museums. 1829, listopad, str. 441. Jahrbücher des böhmischen Museums 1830. I. 3. str. 381.)

V německém Časopise musejním na r. 1829 a 1830 Palacký podal zprávu o ocelorytinách zobrazujících Prahu, a sice r. 1829 povšechnou zprávu o rázu celého díla a o prvním svazku, r. 1830 kratičkou zprávu o druhém svazku díla vydávaného pražským knihkupectvím Borroschovým. Posudky tyto svědčí nejen o zájmu, který Palacký měl pro veškeré obory umění a tedy i pro výtvory umění výtvarného, ale i o základním jeho aesthetickém názoru, dle něhož v každém díle uměleckém jest hledati za základní rys projev umělcovy duše.

a)

Tisícové obrazů měst a krajin, které uměnímilovná Evropa se stále rostoucí podnikavostí každoročně na trh uvádí, jsou nejplatnějším důvodem účasti, kterou nalezají. Není to sice vždy láska ke kráse, nebo vzdělaný smysl umělecký, jež této účasti dávají popud. Stavitelské spousty, které v obrazích měst se zobrazují, jsou o sobě spíše schopny, aby vkus odpuzovaly, než aby jej přitahovaly, ačli vyšší nějaká rázovitá myšlenka jich nesjednocuje a nezušlechťuje; a krajiny, které neposkytují významné fysiognomie, jsou zrovna tak nudné a suchopárné, jako podobizny hlav, ve

kterých na odiv se vystavují jen maso a kosti, ne duch a duše člověka. Nicméně těšíme se přece ze všech věrných podobizen i osob i míst, které nám z jakékoli příčiny jsou drahy, a rádi se vidíme podporováni všelijakými pomůckami, abychom vzdálené památné krajiny duchu jako přítomné představili.

Naše hlavní město Praha jest pro malířské zobrazení ve vyšším smyslu výborně způsobilé. Příroda i umění, přítomnost i minulost zdají se závoditi, aby mu pojistily ráz nejpůvabnější rozmanitosti v celku, jakož i imposantní velikosti a vysokého významu v jednotlivostech. Město stověžaté, obklopené pahorky a vrchy, protékané značnou řekou, ovládané majestatním hradem, k němuž se druží upomínka na velikolepou minulost, chovající vznešené památky stavitelské všech století, obklopené a protkané částmi nejpůvabnější krajiny, — poskytuje genialnímu umělci nevyčerpatelné látky k obrazům, které jsouce důstojně provedeny mohou činiti nároky na jmeno pravých děl uměleckých ceny trvalé.

Sbírek pohledů, jaké máme ve všech formatech od každého města jakožto zboží tuctové, ne nedostávalo se také Praze. Avšak majitelům knihkupectví A. Borrosche přísluší uznání, že byli první, kteří provedli ideu malířského díla uměleckého o Praze, pokud nejpečlivějším počínáním může býti podáno v ocelorytině a barvách. Již přede dvěma lety ohlásili svůj úmysl prospektem, po kterém v uplynulém červenci následoval zprávu podávající doplněk. Oběti, které přinesli tomuto dílu, musí býti v skutku značny. Z velkého počtu nově vykonaných náčrtů bylo jen 7 zvoleno za nejspůsobilejší k obsáhlému malířskému zobrazení Prahy; avšak když několik pohledů již v mědi bylo provedeno, ukázalo se, že talent vybraného umělce nedovedl nahraditi scházející mu technickou stránku v zacházení s mědí a koloritem. Nakladatelé ustanovili se na tom, neužiti hotových ploten a mnohých kolorovaných otisků, nýbrž svěřiti další provedení jiným umělcům, z nichž pánové Pucherna, Döbler a Šembera uměnímilovnému obecenstvu již dávno s prospěchem jsou známi. Toto počínání jest ku cti uměleckému smyslu a vlastenectví podnikatelů; neboť jest nemožno, že by je pouhá kupecká spekulace byla přiměla k nákladu tak značnému, že jen při velmi příznivém výsledku lze počítati na náhradu, kdežto jednou již učiněný náklad stejně dobře jest ztracen, ať již dílo se ukončí, ať pro příliš malý odbyt zůstane nedokončeno.

První svazek, který dosud vyšel, obsahuje ve třech listech pohledy na 1. Staré město s částí Nového města, — 2. Malou

stranu a Hradčany se staroměstskou mosteckou věží v popředí, — a 3. Hradčany od severovýchodu, kde se objevují ve svém celém starobylém, nanejvýš romantickém tvaru, s jelením příkopem a částí tak řečeného observatoria Tycho de Brahe v popředí. Následující listy podávají dále pohledy na: 4. dom, nejpamatnější pomník starého stavitelství v Praze, 5. Hradčany od jihozápadu (výtečný velikolepý obraz, jejž zpravodaj má již po ruce), 6. Nové město, Vyšehrad a Smíchov a 7. hlavní pohled na Prahu. Všechny listy jsou v royalním formatu, na anglickém kreslicím papíře, k takovýmto pracem jediné se hodícím. Po listech následovati bude v jazyku německém a francouzském vysvětlující text, který prý také vyniká ve příčině typografické.

Zpravodaj ponechává si podrobnější posudek jednotlivých listů, až celé dílo bude ukončeno; neboť jen celkem jednotlivé díly nabudou svého patřičného významu. Nicméně lze již nyní, aniž by se jiným pracím ubližovalo, tvrditi, že toto malířské zobrazení Prahy jest první a dosud jediné, které vyhovuje požadavkům vyšším. Přijatý veliký format, šťastně vyvolené stanovisko (zvláště u listu 3 a 5), ovládání látky, naprosto dokonalá kresba, umělecké seřazení skupin v dobře rozdělené popředí, střed a pozadí, nanejvýš pečlivý, přirozený, teplý a jemný kolorit, před nímž nepracovaly ani aquatinta ani barvotisk, ale jemuž předcházelo nejnamahavější podtušování, vyjímají dílo ze sféry obyčejné soutěže, a zabezpečují mu cenu nad všechnu změnu umělecké mody povznesenou. Listy mohou platiti za vymalované ruční kresby, ku kterým mědirytec přidal pouhé obrysy předmětů. Proto se proměňuje každé obšírnější oznámení tohoto díla samo sebou v doporučení.

Zpravodaj končí svá slova nejsrdečnějším přáním, aby stateční nakladatelé našli v lásce k umění a patriotismu zámožnějších vyšších tříd naší země bohatou účast a podporu! Oslavování vlasti výtvory uměleckými jest o sobě záslužno, byť nemělo pro sebe ještě i toho doporučení, že přispívá k rozvoji a cviku domácích uměleckých talentů. Předplatné 50 fl k. m. na takové nádherné dílo, které ovšem do rukou celého světa se nemůže dostati, v poměru k nákladu podniku, jakož i podobným cenám v cizině, lze prohlásiti ještě vždy za laciné.

b)

Druhý sešit obsahuje dva listy: 4. dom svatovítský kreslený J. Šemberou, rytý G. Döblerem, 5. Hradčany, pohled z jihozápadu,

kreslený V. Morstadtem a J. Šemberou, radovaný prof. C. A. Richterem (v Drážďanech). O výtečných přednostech těchto výkonů poukazujeme na své oznámení prvního sešitu v Monatsschrift des Museums z r. 1829, listopad str. 441 a n. Tento nový sešit odpovídá úplně očekáváním, jež první vzbudil. Vznešený pomník stavitelství středověkého, dóm, objevuje se tu poprvé v největším formatu, čímž kreslíři bylo možno podati podrobnosti této překrásné stavby s řídkou věrností a pravdivostí; kolorit jest něžný a teplý, až příliš bedlivý. Druhý list jsme již poznačili za výborně zdařilý.

---

12. Jan Dismas Zelenka, český hudební skladatel.

(Jahrbücher des böhmischen Museums. 1830. I. 1. str. 119.)

Palacký požaduje od každého aesthetika dokonalou a úplnou známost každé krásoumy; pokud se týče hudby, dobře vyhovoval tomuto požadavku, jsa sám praktickým hudebníkem a zpěvákem. (Srv. Památník str. 393.) Vedle tohoto hudebního stanoviska i s hlediska vlasteneckého a kulturně-historického zajímal se o české hudební skladatele. Z toho důvodu podal tuto zprávu o českém skladateli od německého hudebního kritika a spisovatele Bedřicha Rochlice. (Friedrich Rochlitz 1769—1842.)

Pan Bedřich Rochlic, jehož zásluhy o hudební kritiku v Německu jsou zrovna tak vysoce ctěny, jako všeobecně známy, v druhém svazku svého díla »Für Freunde der Tonkunst« (Lipsko 1825) přidal k rozpravě »Vom zweckmässigen Gebrauch der Mittel in der Tonkunst« str. 178—182 obšírnou poznámku, kteráž jest příliš důležita a zajímava pro dějiny našeho vlasteneckého umění, než abychom se rozpakovali zcela a doslovně o ni zde s našimi čtenáři se sděliti:

»Místo abych ospravedlňoval svoji chybu, že jsem tu nepoměrně byl obšírný, chci, důvěřuje v prominutí čtenářů ve prospěch několika málo z nich, chybu svoji aspoň v jedné notě i zvětšiti, jmenuje zde ještě jednoho muže, který úplně sourodně v onen důstojný kruh náleží*) a který přece

*) Totiž oněch hudebních skladatelů, kteří se vyznamenali ve vyjadřování velikosti a vznešenosti v hudbě, mezi nimiž od spisovatele jmenováni a oceňováni jsou zvláště Mozart a Beethoven v době novější, v době starší však Šebestian Bach. Karel Filip Emanuel Bach, Francisco Feo, Scarlatti a j. v.

zůstal tak neznámý, že sotva jeden nebo druhý z mých čtenářův, i ze vzdělaných, asi jeho jméno jen slyšel. (Gerber má toto jméno, ale jen několik řádek o něm.) Jan Dismas Zelenka jest tento muž. Byl současník Šebestiana Bacha, jen asi o deset až dvanáct let mladší, rodem Čech, ale již záhy do Drážďan přestěhovalý a zde v kapli kurfirsta Augusta, potom prvního saského krále Polského, jako houslista ustanovený Zde se objevily brzy jeho podivuhodné přirozené dary a jeho neodolatelná náklonnost ku skladbě církevní v grandiosním spůsobu a v učené plnohlasnosti, jaká tehdy v Německu trvala. Zelenka seznámil se s králem. August I., jak známo, miloval umění, zejména stavitelství a hudbu, a podporoval je až marnotratně; také mu, konvertitovi, velice na tom záleželo, aby bohoslužbě ve svém novém dvorním kostele, dodal tolik slavnosti a lesku, co možná. Tak ujal se Zelenky, zejména jelikož Zelenka byl ve víře své horlivě nábožný, ostatně tichý, pokorně oddaný mladík; a poslal ho na vyšší vzdělání k hluboce vzdělanému a tehdy proslavenému Fuxovi, prvnímu císařskému kapelníkovi do Vídně, a když tento prohlásil, že nemůže ho ničemu více naučiti, že nyní musí mnoho a všelicos slyšeti, na tři nebo čtyři léta do Italie, kde se tehda ještě hudební umění udržovalo na nejvyšším stupni, kterého tam kdy dostoupilo.«

»Byv odporučen knížetem, o němž tehdy v celé Evropě mnoho bylo mluveno, který byl ve veliké vážnosti a zvláště v Italii neobyčejně byl ctěn, Zelenka měl všude přístup a poslouchal všechny veliké mistry této země: hlavně však přidružil prý se ku Františku Feovi v Neapoli; čemuž také při příbuznosti obou duchů snadno jest uvěřiti a co se zdá býti potvrzeno Zelenkovým slohem v pozdějších skladbách. Nyní povolal ho zpět jeho královský příznivec a dobrodinec a jmenoval ho svým prvním církevním skladatelem; ve kterémžto úřadě, a pro kterýž výhradně, také až do své smrti (1745) co nejvěrněji žil a působil.«

»Z onoho jeho poměru dá se vysvětliti nyní bližší vlastnost jeho skladeb; z tohoto, že jeho samého i jeho děl pro ostatní svět jako by nebylo.«

»Co se týče jeho skladeb, svědčí o hlubokém smyslu, o znalosti učené harmonie a vycvičenosti v jejím užívání, kteréž mu sídlo jeho posunují blízko k otci Šebastianovi; ale užíval těchto předností zdrželivěji a rozvážlivěji; nevyhýbal se tak tvrdošijně všemu, co dobrého, ale také společného bylo ostatním vrstevníkům; ukázal se naproti tomu vynalezavější a pečlivější pro melodie o sobě již výrazné, libé a pro pochopitelnost v jich vypracování. Tak zůstal šlechetností, velikolepost a i zbožností mysli a vkusu, jakož i slohu a provedení mezi nejvznešenějšími, které v druhu, o němž tu právě mluveno, hudební svět kdy viděl. Co pak se týče jeho skrytosti, tu se tehdy ještě, aspoň v Italii a Německu, udržel mrav, že mistři, co výtečného vytvořili, neposkytovali kosmopoliticky každému, nýbrž, vlastenecky, pouze knížeti neb ústavu (kostelu, klášteru atd), kterému sebe, nebo přece toto své dílo zasvětili; a tato knížata, tyto ústavy, se své strany vysoce si vážili takových skladeb, jakožto svého jediného majetku, dávali je na místě samém čas od času prováděti a byli, při dílech nejznamenitějších, i velice pyšni na ně a jich skladatele; Zelenka však, muž prostý všech nároků, po celý život vděčný, zašel v této závaznosti ku svému králi i tak daleko, že si nedovolil ani ponechati pro sebe opis svých skladeb; pročež také nalezají se jeho

skladby jeho vlastní rukou psané v přebohaté skvostné sbírce hudebnin královského saského katolického dvorního chrámu.«

»Tam odpočívají nyní, četně nahromaděné v dobře opevněné skříni, která má jméno mistrovo; a od té doby, co za nástupce trůnu Augusta, s nenávistí a hlavně skrze ni, zcela jiný druh a zcela jiný sloh došel obliby a zavládl, nezazněl asi jediný akkord Zelenkův ani tam ani sotva kde jinde. Jen ze zvláštní, těžce dosažitelné přízně vysokých úřadů podařilo se mi před lety, abych se mohl obírati po několik hodin s některými z těchto skladeb, jak je právě náhoda vytáhla z konvolutu. Mezi nimi byla n. p. velká Missa pro pět zpěvných sborových hlasů (2 bassy) a bohatě zpracovaný orchestr, Gloria z D-dur, Credo z A-moll (z paměti nemohu skladbu blíže označiti) veliké výtečnosti a zvláště Credo se svými závěry takové velikosti a v pravdě svaté důstojnosti, při tom (poměrně) takové pochopitelnosti a jasnosti, že si nemohu zcela nic jiného pomysliti, než že, kdyby důstojně a plnohlasně byla provedena, každý, kdo jen chce se sebrati, udržeti a oddati, musí býti dojat, roznícen a tam povznesen, kam duch výtečného mistra zalétal.«

»Nyní, milý čtenáři, prosím tě za tuto nepoměrnou obšírnost o prominutí, ne k vůli sobě, ale k vůli spravedlnosti k velikému, zasloužilému zapomenutému muži. Co jsem ostatně vyprávěl o jeho životě, dověděl jsem se od otce Hillera, který za svého dlouholetého pobytu v domě bývalého ministra Brühla, poznal ještě důvěrné přátele záhy zesnulého mistra.« —

Zpravodaj jest přesvědčen, že tato slova právem vysoce váženého znalce umění jsou více než dostatečna, aby přiměla náš šlechetný spolek přátel umění pro hudbu církevní, by k tomu působil, aby u potomstva dostalo se práva velikému zapomenutému umělci, který vlastně náleží naší vlasti a měl by tvořiti stkvělý bod v jejich dějinách umění, abychom mohli slyšeti a se obdivovati jemu samému ve velikolepých výtvorech jeho zbožně nadšené Musy. Proto spokojuji se, k většímu doplnění těchto poznámek, uvésti ještě z Dlabačova českého Slovníku umělců, že Zelenka, rodem z Lounovic v Čechách, v r. 1717 u Fuxa ve Vídni studoval kontrapunkt, že jeho sbory a fugy platily všeobecně za kusy mistrovské, že byl přítomen při velké, při korunování krále Karla VI. v roce 1725 v Praze provedené opeře »Constanza et Fortezza«, kde pak také od něho pro staroměstskou jesuitskou kolej v hudbu uvedená opera: »Sub olea pacis et palma virtutis conspicua Orbi regia Bohemiae Corona« s všeobecnou zálibou byla provedena. Zemřel v Drážďanech 22. prosince 1745. Dlabač opakoval také u něho svou (bohužel až příliš častou) chybu, že jednoho umělce uvedl jako dvě různá individua, totiž jako Dismasa Zelenku a jako Ivana Zelenku.

13. Srovnávací poznámky o páně de Carro-vě polyglottě.

(Jahrbücher des böhmischen Museums 1830. I. 2. str. 255.)

Jan rytíř de Carro (1770—1857), lékař narozený v Genevě, první na kontinentě očkovati počal kravskými neštovicemi a měl velké zásluhy o rozšíření očkování, tak že sám nálezce očkování Jenner jej obdaroval stříbrnou tabatěrkou s nápisem: Edward Jenner to John de Carro, kterouž tabatěrku Carro odkázal Českému museu. Za příčinou neduhu Carro r. 1826 navštívil Karlovy Vary a působil tu jako činný lékař až do své smrti dne 12. března 1857. O Karlovy Vary má veliké zásluhy, šíře pověst jejich francouzskými i anglickými spisy. Od r. 1831 do 1850 vydával svůj Almanac de Carlsbad ou Mélanges médicaux, scientifiques et littéraires, v nějž přijímal i přehledy české literatury. (Srv. Riegrův Slovník naučný II. díl str. 66. a 67.) R. 1829 vydal odu českého humanisty Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic na Karlovy Vary s kommentarem a polyglottou. O tomto vydání Palacký podal zprávu r. 1830 v německém Časopisu Musejním. Jest to pěkná srovnávací studie básnického výrazu čelnějších národův evropských, zajímavá i tím, že tu Palacký znovu vyslovuje své prosodické názory shodné s názory pronesenými v »Počátcích«, jež tu Palacký také cituje —

»Český překlad ody Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic viz: Spisy Karla Al. Vinařického. Svazek II. str. 209. (Národní bibliotéka. Díl 34.) Zní pak takto:

Na vary Karlovy.

Proude předůstojný Helikonských oslavy pěvkyň,
Odkud tobě ta vláha vřelá, nebo vyskakující
Síry ano k podivu spolu vápna živého ty žíly?
Zdažli oheň, v Sikulů krajinách jenž Aetnu popouzí
Též to dělá? čili sousedství snad výhně pekelné
Tvé vody ohřívá? Ustuptež vy břehy Bájské,
I prameni vznešený Anténorského Timáva,
Ty spolu, jenž vynikáš nejbližší Rénu sinému
Oslavený zdroji nejnábožnějšího ze králů
Karla hrobem. Jakové tady víry vzhůru vypouští!
Viz jak rozmanitou kamení tam olíčeno barvou,
Kamkoliv odplývá! Takovýmito barvami ledva
Duha se zastkvívá. Blaho po věky prejšti se, vřídlo
Posvátné, a budiž rodu lidskému zdravonosné!
Starovi sílu vracuj; stydlivě učaruj tady panně
Tváře milostnější; hoj všecky bolesti a každý
Lidstva neduh; veselejší vrať se do otčiny lůna,
Kdožkolivěk potopí do toků tvých oudy chorobné!

Polyglotta ody svobodného pána Bohuslava z Lobkovic »in Thermas Caroli IV.« vzrostla čilým přičiněním o Karlovy Vary velezasloužilého Med. Dr. rytíře de Carro, až do nynějška na devatenáct překladů ve čtrnácti různých jazycích staré a nové Evropy.*) Ač ještě nedokončena, poskytuje už přece tím poutavější látku k srovnání poetických slovních způsobů evropských, jelikož se panu de Carrovi podařilo, získati pro to několik z nejvýtečnějších nyní žijících básníků doma i v cizině.

Dosud podané přetvory tohoto nejstaršího a nejkrásnějšího básnického pomníku Karlovarského jsou:

1. z latinské větve jazykové, mimo original, vlašský a dva francouzské překlady;
2. překlad v starořecké a
3. dva v hebrejské řeči;
4. z germanské větve jazykové: dva německé, dva anglické, švédský a hollandský překlad;
5. ze slovanské větve jazykové: český, polský a ruský;
6. dále dva uherské (maďarské) a
7. konečně gaelský (ersický) překlad.

Oceňujíce tato básnická přetvoření s dvou stanovisek mohli bychom vyjíti, z nichž jedno možno zváti filologicko-kritické, druhé aestheticko-národní. V prvním zřetel se bere hlavně na věrné a nenucené podání obsahu i formy; v druhém se pozoruje čisté pojetí látky, totiž v originalu dané poetické myšlenky, a její konkretní znázornění v národních formách básnických. Z tohoto mínění však nikterak neplyne, že kritika žádá tam tak zvaný doslovný, zde volný překlad; neboť kdežto zde musí naléhati na co možná největší věrnost v přetvoření jednotlivostí, může tam tím méně prominouti požadavek přirozené živoucnosti a jasnosti zobrazení, jelikož bez ní podána býti může jen mrtvá písmena, ne však poetický duch a tedy vlastní podstata originalu.

Jednotlivci však jest skoro nemožno, aby ocenil polyglottu z jiného než filologicko-kritického stanoviska. Aby lze bylo poznati aesthetický dosah zvláštní národní básnické formy, musíme býti obeznámeni se stupněm vzdělání, mravy a konventionelními názory,

*) V. Ode latine sur Carlsbad, composée vers la fin du quinzième siècle par le baron Bohuslas Hassenstein de Lobkowitz, avec une traduction polyglotte etc. par le cheval. Jean de Carro. Prague 1829. 8. (Také v německém překladě od rytíře z Rittersberku. Tamtéž.)

city a celým duševním životem národa; musíme, jedním slovem, k národu samému aspoň duševně přináležeti. To však býti může jen při velmi obmezeném počtu překladů, jelikož sice můžeme v řídkých případech dvaceti až čtyřiceti jazykům rozuměti, ale nemůžeme tolika národům duševně býti příbuzni a sdruženi. Obmezuji se tedy v následujícím na filologicko-kritické srovnání překladů a činím při tom tím méně nároky na rozhodující nebo platný hlas, poněvadž mám velmi nedokonalou znalost několika zde se vyskytujících jazyků, hebrejského pak a gaelského vůbec neznám.

Především jest nutno postaviti sem sám latinský original, abychom ku srovnání samému zjednali si pevnou oporu:

1. Fons, Heliconiadum merito celebrande cohorti,
   Unde tibi latices calidi, venaeve meantis
   Sulphuris, aut vivae, dictu mirabile, calcis?
   Per terras Siculamne ignis qui provocat Aetnam,
5. Id facit? An Stygii forsan vicinia Ditis
   Has tepefecit aquas? Baiarum littora cedant,
   Atque Antenoreum prospectans unda Timavum,
   Et quae caerulso consurgit proxima Rheno,
   Nobilitata tuo, sanctissime Carole regum,
10. Interitu. Quantas emittit in aëra bullas?
   Aspice quam variè lapides et marmora pingit,
   Per quaecunque fluit! Vix ipsa coloribus Iris
   Collacet totidem; Felix per secula mana,
   Fons sacer, humano generique salutifer esto!
15. Redde seni validas vires, pavidaeque puellae
   Formosam confer faciem, morbisque medere
   Omnibus, et patrias accedat laetior oras,
   Quisquis in hac lympha fragiles immerserit artus!

První poznámka, která se tu naskytuje, týká se vnější formy, totiž veršové míry básně. Original, jak vidno, jest napsán v hexametrech dle časomíry t. j. dle quantity (přirozené délky nebo krátkosti) slabik, s používáním tak zvané posice, ne přízvuku. Tato metrická forma mohla zevrubně býti napodobena jen ve velmi málo jazycích, jmenovitě jen ve dvou starých, řeckém a hebrejském, a ve dvou nových, českém a uherském. Ze všech literarně vzdělaných novoevropských řečí jsou to totiž jedině tyto dvě, které jsou quantitující míry slabik schopny a proto k nejzevrubnější nápodobě všech antických měr veršových

dokonale spůsobilé — skutečnost, která filologům v cizozemsku ještě málo jest známa, a ku které přece jest hlavně hleděti, chceme-li jednou o pravé vlastnosti antického rhythmu nabýti čisté pravdy; neboť jen v obou těchto řečích můžeme živě znamenati, jak oba principy v přednesu řeči, quantita a přízvuk, mohou býti od sebe odděleny a přízvuk quantitě podřízen. Dle svého přirozeného poměru časového český jazyk rovná se více řeckému, uherský více latinskému; neboť dlouhé slabiky mají se ku krátkým

v řečtině jako 13 : 14
v češtině jako 11 : 15
v latině jako 4 : 3
v uherštině jako 9 : 7*)

Hexametry dle míry tonu nebo míry přízvukové (se zachováváním přízvuku, ne posice), v naší polyglottě předkládají se nám jen od obou německých a švédského překladatele (má však příště býti připojen také takový ruský překlad). Ačkoli tyto hexametry nutně musí zůstati za oněmi co do měkkosti a melodického toku řeči, jelikož zanedbávání posice je činí neustále více nebo méně kostrbaty, přece možnost napodobiti antické veršové míry poskytuje těmto řečem pozoruhodných výhod před následujícími.

Kromě vlašského překladu v tak zvaných versi sciolti a jemu podobného překladu hebrejského, všechny ostatní jsou rýmovány, tedy vlity v poetickou formu od originalu podstatně se lišící. Avšak i tu jak duchem jazyků, tak individualitou překladatelů vyskytuje se značný rozdíl, jak budeme míti později příležitost ještě poznamenati.

Vycházím-li, pozoruje zásluhy všech jednotlivých překladů, přede vším se stanoviska filologicko-kritického, nemohu ani na chvíli se rozpakovati, dáti přednost přede všemi ostatními překladu řeckému, který nám podal p. Julius Beyer v Drážďanech. Přivinuje se k originalu s věrností naprosto doslovnou, následuje nejjemnější a nejněžnější jeho obraty a pohybuje se přece ve svých Homerských zpěvích s mnohou lehkostí a půvabností. Arci překladatel za přednosti své práce dílem jest povinen nevyrovnatelným

*) Srv. Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie. Prešpurk 1818 in 8, str. 81.

vlastnostem řeckého jazyka samého; to však nikterak nezmenšuje její ceny, a řídká dovednost, se kterou tento hellenista dovede zacházeti s tvary mrtvého jazyka, jest mu k veliké cti.

K řeckému nejblíže dlužno přiřaditi český překlad p. Karla Vinařického; také tento podává original většinou s doslovnou věrností, aniž tím utrpěly přirozenost, jasnost a síla originalu; ano p. Vinařický se snažil podati i všechny obraty veršové stavby ve příčině caesur, ačkoli nutno ovšem vyznati, že umění jinak právem slaveného Bohuslava daleko v té věci zůstalo za uměním Vergiliovým. Omylem při otisku tohoto překladu přehlédnuto bylo toto místo:

(V. 12) — — Vix ipsa coloribus Iris Collacet totidem.
— — — Takovými se barvami sotva Irida zaskvívá.

Také p. V. A. Svobody německý překlad zápolí s předešlými o cenu věrnosti a zevrubnosti v nápodobení jak látky samé, řeči totiž, tak i formy, veršové míry. Má mnoho ohně a síly, nedá se však zcela bráti v ochranu proti výtce tvrdosti. Této výtky nelze činiti stejnému překladu p. rytíře Rittersberga; naproti tomu přidržuje se méně originalu, ano stahuje půl třetího verše (11—15) v jeden, a co do síly výrazu stojí za předešlým.

Slavný švédský básník, Bernard von Beskov, švédský akademik a soukromý tajemník Jeho královské Výsosti korunního prince švédského, přeložil odu našeho Bohuslava velmi šťastně ve svoji zvučnou mateřštinu a nahradil v celku úplně několik odchylek v jednotlivostech vznešenou prostotou, snadností a vzletem jazyka.

Také oba uherské překlady náležejí k lepším v polyglottě; zvláště pan Pavel Szemere zapěl verše 1, 4—16 a 15—18 s nepřekonatelnou pravdou a věrností, ačkoli ani on, ani p. František Kazinczy, velezasloužilý veteran maďarské literatury, nepřidržovali se přísně veršové stavby originalu, ba jej i zkrátili, onen o jeden, tento o dva hexametry.

Co se týče překladů v ostatních jazycích, — které nejsou způsobilé k latinské míře veršové a již proto se k originalu nemohly tak přiblížiti, jako předešlé — tu nevím, mám-li dáti přednost prosté věrnosti, něžnosti a přirozenému půvabu vlašských sciolti p. Nicola Barbieria, professora při c. k. gymnasiu v Pavii, nebo zcela zvláštní virtuositě, se kterou dovedl p. Pierce Morton v Londýně vlíti odu v lehké čtyřřádkové sloky, tak že spojil doslovnou věrnost s nejsilnější stručností, s vnadnou půvab-

ností a jasností. Oba tyto překlady jsou svého druhu nejvýbornější. Druhý anglický překlad p. Wilmota nedá se s prvním chváleným ani srovnati; patří mezi nejslabší ve sbírce.

Oba francouzské, od p. H. Chodowieckiho, pastora francouzské obce v Potsdamu (syna slavného mědirytce) a p. Alexandra Dumasa v Paříži, spisovatele oblíbené a pověstné tragedie »Henri III.«, mají své zásluhy; přece však jest dáti přednost překladu prvnímu, nejen pro větší věrnost a stručnost, nýbrž i pro vpravdě poetický ráz a řídkou eleganci výrazu.

Podaným tu bezejmenným překladům, ruskému a polskému, nepředpojatá kritika málo chvály může vzdáti; nejméně však hollandskému, který pochází od p. A. F. Siffléa v Middelburgu. V tomto nejvíce postrádáme básníka; rozvláčný a rozbředlý, libovolnými přídavky přeplněný výraz jeho rozeznává se od prosy jen rýmem a trochejskou šestnáctislabičnou měrou veršovou. Polský překladatel vyjádřil se naproti tomu sice stručněji, ale s jedné strany vynechal a setřel mnohé významné rysy nebo barvy originalu, s druhé strany také k vůli rýmu dovolil si mnohé přídavky. S ruským (napodobením) v oblíbených alexandrinech můžeme býti spokojeni, nechceme-li jich považovati za překlad, ale za volné napodobení originalu. Místo »Quantas emittit« až »confer faciem« není zde podáno sice zcela dle originalu, ale přece s patrným poetickým vzletem a s elegancí; jiné sloky naproti tomu jsou tím mdlejší.

Cítím však povinnost, abych projevené zde názory doložil aspoň příklady a abych se proto pustil v některé podrobnosti. Abych však neunavoval čtenářů, obmezím se proto pouze jen na některá hlavní místa originalu.

Již první verš:

Fons, Heliconiadum merito celebrande cohorti

zdá se, že překladatelům způsobil největší potíž; odchylují se v tom co nejvíc od sebe. Nejzevrubněji podali slova originalu pp. Szemere a Boskow, poněvadž se jim při tom dobře hodila většině jazyků neznámá passivní forma slovesa uherského a švédského. Onen napsal:

Forrás, a' Helikon' seregetől hírre veendő!

Tento:

Källa! Af Helikons Muser må du med rätta besjungas!

Ostatní přeložili to nejvíce: »Prameni, hodný zpěvu atd. Holland'an napsal: »Prameni, ty, který nemůžeš bohyněmi zpěvu dle zásluhy býti veleben«, nebo vlastněji: »Prameni, vy, který nemůžete býti atd.«, poněvadž hollandská konvenience »ty« nechce ani básníkovi dovoliti. Co nejdále odchýlil se tu Rus se svým: »Chvála, chvála tobě a zpěvy Helikonu, ty prameni atd.«, kdežto tento verš v metrickém překladě pana v. Malroffa, který co nejdříve dodatečně bude podán:

»Kliuč, Helikonskago chora pěsnej chvalebnych dostojnyj«

co do věrnosti nic více nevyžaduje.

(Jahrbücher des böhm. Museums 1830 I. 3. str. 563)

Tato polyglotta od otisku první polovice této rozpravy znova byla rozmnožena o čtyři překlady, mezi nimi dva španělské a dva portugalské, a tím vstoupila nyní již na 23 překladů v 16 jazycích. Dříve než tedy budu pokračovati ve svých specielních poznámkách, jest nutno, ještě všeobecně po nich se rozhlédnouti, aby vykázáno bylo mezi nimi i novým hostům místo příslušné.

Oba španělské překlady podal mimořádný vyslanec a zplnomocněný ministr Jeho katolického Veličenstva na královském pruském dvoře, general L. F. Cordova, ve vlasti své také jako básník výtečně známý. Jeden portugalský překlad pochází od D. Vicente Pedra Nolasca, portugalského lékaře a filologa, který teprve před nedávnem bohužel prý zemřel; druhý od Manoela X. de Sonza, professora rhetoriky v Aveiru. Pokládám posledně jmenovaný překlad za nejzdařilejší z těchto čtyř; mohl by vlašskému, s kterým také souhlasí v míře veršové, cenu upírati, kdyby překladatel všude byl si zůstal rovný; přednes jeho spojuje nejvyšší zřetelnost ideí s poetickým vzletem; jest správný a přidržuje se věrně originalu; ale na dvou důležitých místech (»fons, Heliconiadum« a »Felix per secula«) sklesl na prostou prosu a prohřešil se proti našemu pěvci.

S překvapením bylo pro mne poznati Nolascův portugalský hexametr, současně vytvořený dle časomíry i přízvuku. Skutečně opravuje se tím moje svrchu na str. 257 vyslovené mínění a musíme nyní také Portugalcům přiznati schopnost, tvořiti v jich jazyku hexametr dle antické formy, to jest dle quantity slabik se zachováním posice. Jest však patrno, že se v těchto formách jazyk nepohybuje tak volně a přirozeně, jak by toho arci

antická gracie vyžadovala. 18 zde podaných hexametrů dává jen 35 daktylů proti 73 spondeům! Taková převaha délek činí tok řeči nejen vážný, ale i těžkopádný. Poznamenáme-li k tomu, že čtyři víceslabičná slova, jichž překladatel užil (Aonia, Siculo, Stygia a Antenoreos) vesměs musila přispěti k utvoření daktylů, že Nolasco ještě za tři daktyly byl díky povinen užívanému sice, ale přece již latinisujícímu superlativnímu tvaru adjektiv (dignissima, piissimo, faustissima), tu sami od sebe již poznáme, že řeč portugalská se sice může hoditi ku tvoření antických hexametrů, že však jest jí nemožno, aby o sobě vytvořila nekonečnou rozmanitost řeckého rhythmu. V tom jí brání nedostatek prosodických slovních tvarů, ještě více však nedostatek prosodické váhy slabik samých, kterýž stěžuje již metriku všech germanských nářečí, v romanských však jest mnohem větší a častější. Tím se stalo, že i Vlachové se odřekli antické míry veršové, ačkoli již od XV. století nenedostávalo se pokusů, aby ji u sebe zdomácnili. Ostatně můžeme počítati Nolascův překlad naší ody mezi zdařilé, jelikož originalu zůstává dosti věrný, a ani ho nečiní vodnatým ani ho nezdobí tretami.

Naproti tomu musíme oba španělské nazvati spíše volnou nápodobou ody nežli překladem. Pravím nápodobou; neboť oba překlady jsou až na odchylnou míru veršovou sobě velmi podobny. Tytéž básnické ideje, tytéž obrazy, často týmiž slovy vyjádřené, mnohdy jen synonymy nebo převraty změněné; proto bylo by mohlo jedno číslo bez ujmy býti vynecháno. Zvláštnosti kastilské Musy, stkvělou, ano žhoucí fantasii a slavnostní skoro nádherný přednes, lze také tu snadno poznati; báseň se čte velmi dobře, ale s p ř e k l a d e m nesmíme to, jak řečeno, vzíti zcela do opravdy. Tento zdá se, že jest také více pracován dle obou francouzských překladů než dle originalu.

Již první verš

Fuente sagrada al Numen de las Musas

a: Al genio de las Musas
Sagrada; oh Fuente!

povídá zcela něco jiného, než chtěl říci Bohuslav svým: »Fons, Heliconiadum meritò celebrande cohorti«. Toto jest: »Prameni, p o s v ě c e n í Mus d ů s t o j n ý«, ono: »Prameni, Musám z a s v ě c e n ý«. De Sonza překládal doslovně, ale jak řečeno, zcela prosaicky:

Oh Fonte, que das Musas celebrada
Com razão deves ser —

o prameni, který od Mus právem slaven býti máš; Nolasco silněji, ale trochu nuceně:

Dos sons d'Aonia certo dignissima Fonte
Tonův Aonie v pravdě nejvýš hodný prameni.

Ale nyní zvedám opuštěnou nit své dřívější řeči. Druhý a třetí hexametr originalu

Unde tibi latices calidi, venaeve neantis
Sulphuris, aut vivae, dictu mirabile, calcis?

od p. Beyera nepřekonatelně byly přeloženy; srovnejme slova:

Τοῦτο πόθεν σοι ῥεῦμα πυροῦν, ἠθείου ἰόντος
Unde tibi latices calidi v. sulphuris neantis
Αἵδε φλέβες, τιτάνου τ' ἀσβέστου, θαῦμ' ὀνομάζειν;
Venae calcisve vivae, mirabile dictu?

Τοῦτο a *αἵδε* jsou zároveň slušné hellenismy, které tu dokazují, že překladatel ne bez posvěcení se chopil své úlohy. S ním nejblíže dovedl toho p. Vinařický:

Odkud tvé prameny vroucí, nebo vyskakující
Unde tui latices calidi aut neantis
Až k podivu, spolu síry a vápna živého tu žíly?
Mirabile dictu, cum sulph. tum calcis vivae venae.

Ostatní hlasy*) srovnejtež sami:

a) hexametrické:

Svoboda:

Sage, wo schöpfst du die brodelnde Fluth? Sinds Adern von Schwefel Streichend im Flötz, o Wunder! sind's Lager zischenden Kalkes?

Rittersberg:

Tief aus verborgenem Schacht, vom Lager feurigen Schwefels,
Wo der brennende Kalk aufbrausend zischend, erglühst Du?

*) Ukázky v jazycích méně u nás známých podávám zároveň v německém překladě. (Zde v českém.)

Nolasco:

D'onde tuas agoas calidas? em fervida vea
D'enxofre, ou cal viva a tua torrente s'acquece?
Odkud tvé vroucí vody? zahřívá se tvůj proud
ve žhoucí žíle síry nebo nehašeného vápna?

Boskow:

Hvarifrån komer din ljumma våg? — Det eldiga svafvel,
Hvilket så underbart igenomströmmar din ådra?
Odkud přichází tvá teplá vlna? ohnivá síra,
která tak podivuhodně žilami tvými protéká?

Kazinczy:

— — Honnan
Jőnek hő vizeid, 's a' mész' és kén' ere benned?
Odkud přicházejí tvé vody a vápna a síry žíly v tobě?

Szemere:

Honnan rejtekeid? 's ereidnek hév folyamatja?
És esuda mondani is, kénkőd élő mesze honnan?

Odkud skrytý tvůj původ, tvých žil teplý proud, a na podiv říci, tvé síry nehašené vápno (sic), odkud?

b) **nerýmované:**

Barbieri:

— Da cui avesti
Il calore dell'onde, e quelle vene
Dello scorrevol zolfo, e della viva
Calce, che di stupor l'alma confonde?

De Sonza:

— De qual origem
Dimanao tuas calidas correntes?
D'onde as veias de sulphur, ou cal viva
Que em meátos serpeca? Oh, prodigio!

Odkud tekou vřelé tvé vlny, odkud žíly síry nebo nehašeného vápna, které tu v chodbách se vinou? ó, dive!

Cordova:

1. Quien de la vida á tu calor étherea?
Por donde su tesoro nos envia
La ardiente vena de calcareo azufre?

Kdo dává život tvé etherické teplotě? Odkud posílá nám tvůj poklad hořící žíla vápenné síry?

2. A dó esconde su focus
Tu curso ardiente?
De cales y de azufre
Por que secreta via,
Tan precioso tesoro
Dios nos envia?

Kde skrývá tvůj vřelý proud své ohnisko? Kterou tajnou chodbou z vápna a síry posílá nám Bůh tvůj drahocenný poklad?

c) rýmované:

P. Morton:

Whence to thee this fervid spring?
Whence thy sulphur — oozing veins,
And quickening marl thy waters bring?

Wilmot:

All hail! Say, whence thy steaming torents spring,
When, bursting thro'the sulphury vein, they boil?

Dumas:

Quel est done le foyer de ta chaleur secrète?
D'où vient ton lit brûlant et de soufre et de chaux?

Chodowięcki:

D'où viennent de tes eaux les bouilantes ardeurs,
Et ces veines de soufre, et ce dépôt calcaire,
Que laisse sur ses bords ton onde salutaire?

Polák:

Powiedz, coć grzcie i moc diwną dawa?
Skąd siarki barwa i wapna zaprava?*)

Sifflé:

> Welk een onwerklaarbaar wonder zet u
> zulk een hette hy? Ongeleschte kalk
> bezielt u; zwavel kleurt uw watren geel?

(Ký nevysvětlitelný div dává ti takovou vřelost? Nehašené vápno tě oduševňuje? Síra barví tvé vody na žluto?)

Rus — nechal celé místo nepřeloženo a přešel přes ně. (Ne tak pan Malzoff, jehož překlad jest přičísti k nejlepším.)

Ukázky tyto neshledáváme jakožto zcela odpovídající mé svrchu dané všeobecné charakteristice překladů, nýbrž jedny lepší, jiné špatnější, než tam se praví. Toť přirozeno a při jednotlivých místech snadno vysvětlitelno; a přece doufám, že by více nebo méně každý souhlasil s oním úsudkem kdybych byl celou ódu tímto způsobem srovnal: což mi však nedovolují ani mé okolnosti ani zřetel na trpělivost čtenářův aniž místo těchto listů.

> Non homines, non Di, non concessere columnae.

I jest mi nyní tedy kratčeji se vysloviti a vytknouti jen v některé příčině význačnější rysy této polyglotty. Následující verše:

> Per terras Siculamne ignis qui provocat Aetnam,
> Id facit? An Stygii forsam vicinia Ditis
> Has tepefacit aquas?

Vinařický a Szemere zevrubně podali, to jest nejdříve slovy a rhythmem originalu:

> Zdažli oheň, v Sikulů krajinách, jenž Aetmu popouzí,
> Též to dělá? Či snad sousedstvo vládaře Orka
> Tvé vody ohřívá? —
> A' melly tűz Aetnát felidézi Sziczilia' földén
> Az hat e itt? Avvagy Plutó' szomszédja hevíté
> E vizeket vallyon?

Jim nejblíže Beyer, Svoboda, (Malzoff), Barbieri, de Sonza a Beskow. Chodowiecki vyjádřil se tu krátce a dobře:

> Jaillis-tu de l'Etna par de secrets canaux?
> Puises-tu la chaleur aux gouffres infernaux?

Ještě lépe Pierce Morton:

Through mid-earth has Aetna's heat
Hither from Sicania run?
Or neighbouring Pluto's fierce retreat
Warmed thee with its nather sun?

Následující místo »Bajarum littora cedant« až »Interitu« dožilo se v rukách překladatelů největší libovůle. Málokteří (jako Beyer, Vinařický, Svoboda, de Sonza) spokojili se s prostou ozdobou originalu; p. Landau užil volnosti, která v ústech starohebrejského tlumočníka arci jeví se vhodna, že užil ku přirovnání lázní Tiberias místo lázní Baja atd.; někteří překladatelé skrátili toto o sobě málo poetické místo, jako Chodowiecki, Kazinczy, Rus, Polák; jiní hleděli ji blyskotami vlastního vynálezu učiniti stkvělejší. Tak nechává Wilmot vody Aacheovy »prolévati horké slzy nad hrobem Karla Mocného«; Cordova praví: »jako slunce zatemňuje jitřenku i večernici«, tak ničí prý léčivost Karlových Varů starodávné přednosti oněch jiných lázní; Sifflé opisuje vše několika slovy, svým způsobem.

— Quantas emittit in aëra bullas!

Nutno vyznati, řeč latinská našemu slavnému pěvci slovy: »emittit bullas« neprokázala dostatečných služeb. Kdo sám viděl zázračný zjev vřídla, dá tomu, že o bublinách při tom nemůže býti ani řeči. Bohuslav chtěl patrně více říci, nenašel však k tomu řeči dosti podajné; slovní věrnost překladatelů byla za takových okolností nevěrností proti duchu, a jest proto jen chváliti, jestliže někteří nechali své hlasy trochu silněji vyzníti: tak zpíval

Svoboda:

— Wie sprühet der Gischt hochauf in die Lüfte!

Veskor:

— Sprudel, bur hög är ej din sprittande bölja
— jak vysoká jest tvá vytryskující vlna.

Sifflé:

Bron! wiez deugden ik vereeuwig, met wat
golving bruischt gy op!
Prameni! jehož ctnosti zvěčňuji, s jakým nárazem
vln vyvíráš.

De Sonza:

Como em fervidos burbulhoens rebenta
Esta agoa portentosa!

(Jak vytryská tento zázračný pramen ve vroucích vlnách!)

Rus maluje tu samostatné, a rovněž tak krásně jako silně:

Parami oblečen — šumiaščeju strujeju
Skvoz dikijä skaly, fontan bjet diwnyj tvoj!
Parou obklopena — šumným proudem
divnými skaliskami vytryskuje tvá zázračná fontana.

Chodowiecki dává půvabnější obraz:

En bouillons écumans ta gerbe se déploie.

Nejméně s tím můžeme býti spokojeni, spokojí-li se Morton říci:

How it bubbles from below!

a Rittersberg:

— Wie üppig die Perlen dir schäumen!

jakož i naproti tomu nelze schvalovati, jestliže Dumas stručný silný obraz rozpřádá v několik drobných:

Quelle cause, agitant tes cavités brûlantes,
Fait bondir ces milliers de bulles pétillantes,
Que ta surface voit se résoudre en vapeurs?

a jestliže je Castilian ještě více roztahuje:

1. En tus hondas y ardientes cavidades
De subterraneos montes: quien agita
La espuma que brotando centellea
Y en vapores de fuego al ayre vuelan?

Kdo vyhání v tvých hlubokých a hořících jeskyních z podzemských hor pěnu, která vytryskujíc chrlí jiskry a v ohnivé páře do vzduchu stoupá?

Následující část ody jest o sobě mnohem básničtější než první; také skoro všichni překladatelé přijali tu vyšší vzlet řeči

— Felix per secula mana,
Fons sacer, humano generique salutifer esto!

Vinařický:

— Blaho po věky preyští se, vřídlo
Posvátné! a budiž rodu lidskému zdravonosné.

Kazinczy:

— Folyj, boldog, századokon túl,
Szent kútfő, folyj, és hozz idvet az emberi nemnek.

Tec šťastně, po staletí, svatý prameni, tec a zdraví přinášej pokolení lidskému.

Beskow:

— Heill! Genom seklerna flyte din heliga
våg, och till menskors
Slägten före du helsan.

(Zdar! Po staletí tec tvá svatá vlna a t. d.)

Barbieri:

— Scorri felice in ogni etade, o sacro
fonte, al genere uman tanto salubre.

Morton:

— Sacred fount, flow on for ever
Still on mortals health bestowing!

(Rus):

— Katis' iz věka w věk, potok blagoslowennoj
Stradanjä tjäžkijä ty smertnych oblehčaj:

Tec od věků do věků, požehnaný prameni, umiňuj těžké bolesti smrtelníků.

(Polák):

— Dla dobra ludzi plyň nam blogi zdroiu
Ku blahu lidstva plyň nam — — —

Sifflé:

— Vloci in vrede door al de eeuven, bronwel, die my dierbaar zyt! Blyf het menschdom tot een zegen, en der Godheid toegewyd!

Tec v pokoji po všechny časy, prameni, jenž jsi mi drahý! Zůstaň lidstvu požehnáním a božstvu zasvěcen.

Chodowiecki:

— Source heureuse et sacrée . . . Ah! coule d'âge en âge,
Rends à l' homme souffrant la force et le courage.

Dumas:

Ah! puisse l'avenir, pour le bien de la terre,
Conserver de tes flots le trésor salutaire:
— Pavidaeque puellae
Formosam confer faciem . . .

Bylo poznamenáno,*) že by tu v originale nemělo státi »pavidae«, nýbrž »pallidae«, nebo k vůli metru »palidae«, poněvadž »pavida« a »formosa« netvoří protiv, a pallida dává tu nejen správnější smysl, ale i důkaz, že Karlových Varů již v XV. století bylo užíváno za lék od bledničky a žloutenky. Není mně možno k mínění tomu se přidati; Bohuslav byl by se byl tímto slovem »palida« nejen prohřešil proti prosodii, ale mnohem silněji proti geniovi poesie, z jehož oboru by náhle byl přešel do nejprosaičtější therapie. Kmet a panna nejsou u něho přece nic jiného než básnická individualisace »humanum genus«. Bohužel pět překladatelů, Dumas, Vinařický, Kazinczy, Cordova a Rus skutečně ne »pavida«, nýbrž »pallida«, ne-li četli, aspoň napsali.

— Et patrias accedat laetior oras,
Quisquis in hac lympha fragiles immerserit artus!

Svoboda:

— Dass froher kehrt zu den theuern Fluten der Heimat,
Wer je in diese Welle getaucht die entkräfteten Glieder.

Szemere:

Hogy haza pártjaihoz vigabban jusson el újra,
A'ki töredlékeny tetemét e' vízbe meriti.

Vinařický:

Veselejší vrať se do otčiny lůna,
Kdožkoli pohroužíš do toků tvých oudy chorobné.

*) Viz Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums, 1829 November str. 438.

Beskow:

Måtte hvar fremling, som sig förtror åt dia helande bölja
Återse, med förnyadt lif, sitt älskade hemland!

Cizinec každý, který se svěří tvé léčivé vlně, nechť s životem obnoveným znovu spatří milovanou svoji otčinu.

Cordova:

Y cuantos baňen tus corrientes ondas
Que la salud hallando en tus cristales
Al retomar alegres á su patria
Canten tu gloria en himnos immortales.
A nechť, kdokoli se koupá v tvých tekoucích
vlnách, zdraví naleznuv v tvých kristalech,
při veselém návratu v svoji domovinu, pěje
slávu tvoji v nesmrtelných hymnách.

Chodowiecki:

Que l'infirme, en plongeant dans tes eaux secourables
De son corps épuisé retrempe les ressorts,
Et chérisse, au retour, l'image de tes bords!

Hollanďan rozhovořil se tu ještě více, ale ne tak pěkně; jeho uzdravení nemocní vracejí se vesele a vděčně do vlasti, »kde oltář uznalosti věčně ti (prameni) ke cti plá«. —

Jestliže tyto zběžné poznámky důkladnější znatele a milovníky přimějí, aby se blíže pustili do přirovnávání těchto překladů a čerpali odtud správné názory o básnických schopnostech některých evropských jazyků, tu dosáhly svého účelu. Jest mi líto, že nebyl jsem s to, abych promluvil o zajímavém pokuse hebrejských hexametrů pana Landaua. Rovněž musil se tu přejíti Gaelský překlad učeného knihkupce v Edinburku pana Donalda Maephersona; však nebude se mu, jakož i co nejdříve očekávanému Kambrickému (Kymrickému) překladu nenedostávati znalců a milovníků v Karlových Varech, onom místě totiž, které za doby lázeňské právem smí se nazývati »živou polyglottou národů okrsku světového«.

14. Starý řád malírský v Čechách.

(Časopis Českého Musea 1831, II., str. 169.)

Rozprava tato vyšla jakožto 1. část drobností kulturně-historických, jež Palacký v Časopise Českého Musea r. 1831 pod titulem: »Zběrky ze starožitnosti československé« uveřejnil. Jelikož se v ní vyskytuje i aesthetické ocenění této české školy malířské, zařazujeme ji tuto v souhrn spisův aesthetických, aby tím záliba Palackého i pro tento druh umělecký byla dokázána. V textu ponecháno všude slovo »malírský«, tak jak Palacký psal.

V historii malírství středního věku v Europě činívá se také chvalná zmínka o české škole malírské, kterážto jak od německé, tak i od jiných tehdejších škol podstatně se dělila: mezi hlavní znaky její počítá se ušlechtilý ráz obličejů svatých a světic, čistě kreslený ale téměř jednotvárný a bez plastické ukončenosti; nedbalost ve formách rukou a nohou; naproti tomu přirozená lehkost a gracie v zahybování oděvů. Z pozůstalých památek viděti jest, že již i před císařem Karlem IV. v Čechách malírství prospívalo; pod tímto panovníkem ale tak zkvetlo, že před husitskou válkou malíři v severních krajích Europy obyčejně z Prahy naučení svého nabývali. Zde pak již r. 1348 zaraženo bylo zvláštní bratrství malírské, S. Lukáši ke cti, kteréžto až do minulého století ve svém řádu se udrželo. Řád pak tento byl ustanoven na způsob jiných pořádků čili cechů řemeslnických. S malíři v jednom pořádku byli také řezbáři, sochaři, na skle malíři, krumplíři, illuminatoři, kuprejtýři (kteří díla alabastrová konali), lištáři, štítaři, zlatotepci a sklenaři. Nejstarší mistr malírský ve starém městě Pražském byl pokaždé hlavou celého bratrství, ku kterémužto všickni mistři po celých Čechách i s tovaryši a učedlníky svými se hlásiti museli, do knih bratrských zapsáni jsouce; na štolíře, kteří kdekoli v Čechách štolovali t. j. obrazy ku prodeji malovali, nejsouce oudové bratrství Pražského na ty ouřadové městští k žádosti staršího mistra sáhati, je do vazby bráti a díla jejich stavovati měli. Toto právo již od císaře Karla jim propůjčené, ale později zanedbané, obnovil jim král Ludvík majestátem v Olomouci r. 1523 ve středu velikonoční daným. Pořádek mezi nimi ustanoven byl podlé stáří, ne věku, ale mistrovství; a však malíři tu přednost měli, že i ten nejmladší mistr malírský všecky ostatní mistry krumplířské, illumi-

natorské, atd. předcházel. Učedlnictví u malířů, řezbářů, krumplířů a t. p. na pět let ustanoveno bylo; u jiných, jako illuministů, lištářů a sklenářů jen tři léta trvalo. Kdo do bratrství za mistra přijat býti chtěl, udělaje vlastní rukou předepsaný kus mistrovský, celému bratrství ku posouzení podati musil; neuznánli za hodného, měl se aneb ještě přicvičiti, aneb na vandrovku do ciziny jíti; přijatli za mistra, musel do pokladnice bratrské taxu platiti a starší mistry oustrojnou svačinou poctiti. Kromě dílny své žádný mistr obrazů svých ku prodeji vystavovati nesměl; ale na trzích výročních (jarmarcích) prodej každému svobodný byl, i cizím a přespolním mistrům, kteří ku pořádku Pražskému nenáleželi; jarmarkové byli vůbec za prostředek proti monopoliím cechovním ve středním věku. Císař Rudolf II., veliký milovník a ochránce krásných umění, potvrdiv bratrstvu malírskému v Praze všecka jeho stará privilegia majestátem l. 1595 ve čtvrtek po S. Marku evangelistu daným, jim malířům, poněvadž (prý) to umění a mistrovství »od jiných všech řemesel jest velmi rozdílné«, tuto milost učinil a přikázal, aby od té doby již více »od žádného za řemeslo pokládáni nebyli a řemeslem se nejmenovali, ani nepsali, nýbrž umění malírského aby slouli« a tak aby ode všech jmenováni byli. Přitom také polepšil jim štítu čili znaku jejich, dav jim místo dosavádní mouřenínky do štítu bohyni Pallas ozbrojenou, a povoliv, aby nad kolčí lebku v něm zlatou korunu císařskou o třech špicech postavili, též pak, což tehdáž jen velikým pánům povoleno bývalo červeným voskem pečetiti mohli.

Část třetí.

Spisy z oboru řeči a literatury české.

I.

Časopis Českého Musea.

15. Návrh ku zřízení českých Musejních časopisů.

(*Gedenkblätter III. str. 47—67.*)

Aby České Museum vydávalo svůj vlastní časopis český i německý, myšlínky a návrhu tohoto vlastním původcem jest Palacký sám. Jaké k tomu ho vedly úmysly a jaké při tom měl záměry, o tom nás právě nejlépe poučují tři návrhy jeho, jež s vlastními poznámkami uveřejnil r. 1874 ve spise »Gedenkblätter«. Z nich zároveň poznáváme stručnou historii jeho redaktorství obou časopisů a zároveň příčinu zániku časopisu německého. —

Z literatury o tomto předmětu uvádíme: V. E. Mourek: Palacký jako vydavatel německého časopisu vlasteneckého musea v letech 1827—31 (Památník str. 269—289), a Ant. Truhlář, Z redaktorských příhod Palackého. (Tamtéž str. 290—298.)

Jsa od hraběte Františka Šternberka dne 20. prosince 1825 jako jindy často k obědu pozván, strávil jsem všechen ostatek onoho dne v jeho bytě a společnosti; neboť živá rozprávka, která po skončeném obědě vznikla mezi oběma hrabaty Františkem a Karlem Šternberkem, abbém Dobrovským a mnou a veškeru naši pozornost upoutala, byla příčinou, že jsme se rozešli teprve krátce před půlnocí. Mně nejvíce zmužilosti dodával souhlas hraběte Františka Šternberka, abych vytrval ve sporu s hrabětem Kašparem a Dobrovským, ve kterém narazily na sebe protivy názorů starších a mladších vla-

stenců o národnosti, vědě a pokroku a který konečně nezůstal zcela bez zdárných následků. Nejbližší příležitost zavdal k tomu tehdy ještě mladý ústav českého Národního Musea. První jeho předseda, hrabě Kašpar, z poněkud v oné době ochladlého účastenství obecenstva na něm vzal si zámínku, aby trpké vznesl stížnosti částečně na národ Český, že nechá konečně zakrněti ústav s takovou námahou a obětmi zřízený a pod. Při veškeré úctě k vysoce zasloužilému řečníkovi nemohl jsem se zdržeti, abych proti němu se neotázal, zda snad velká část viny nespadala na Museum samo, na jeho odlehlost a nečinnost? Poznámkou, že chtěli je před Pražany tak říkaje schovati, odkázavše je na místo těžce přístupné na Hradčany (za arcibiskupskou residencí), bezděky jsem urazil hraběte, nevěda, že on to byl, který, proti přání mnohých, hlavně naléhal na jeho umístění v bývalém Šternberkově domě. Zvláště jsem vytkl, že také Museum se své strany velmi málo koná pro národ; že se již povídá, kterak něco mu dáti jest prý tolik, jako hoditi to do studně, poněvadž prý to tam na dále zůstává zcela nepovšimnuto a nepoužito a pod. Proč že Společnost nehledí vejíti s národem v přímý styk, upozorňovati jej na sebe a přivábiti jej poučnými publikacemi a pod.? zvláště že bylo by na čase, také národní literatuře věnovati patřičnou péči a t. d. Obšírné úvahy toho druhu samy sebou vedly k uznání záměrnosti a nutnosti periodického spisu, který by se měl snažiti zastupovati a sprostředkovati zájmy i Společnosti i národa po vzdělání dychtícího, k výměně názorů o formě i obsahu jeho a t. d. Když jsme se konečně rozcházeli, žádal mne hrabě Kašpar, abych mu své myšlenky o tom napsal a předložil. — To bylo podnětem k tomuto pamětnímu spisu.

1.

(Podán 27. prosince 1825.)

Zdá se býti v mnohé příčině nejen prospěšno, ale i naléhavě nutno, aby se Společnost vlasteneckého Musea co nejdříve možno rozhodla k vydávání literarního časopisu. Neboť poněvadž Museum může trvati a prospívati jen stále čilým účastenstvím národa: jest pro ně nejvýše důležito, aby se chopilo prostředků, kterými si toto účastenství může zabezpečiti. Nejlepším však k tomu prostředkem zdá se býti vydávání takového časopisu, který by vyhovoval nejen úkolům Musea, ale i přáním národa často vysloveným. Časopis takový stal by se vůbec tak říkajíc oznamovatelem života Společnosti musejní, nositelem jejích přání a snah, jakož i hlasatelem jejích úspěchů, který by vše historicky sbíral, co v životě, jakož i ve vědě a v umění národa se týká, oč národ se snaží a co jest určeno naň působití. Zvláště však byly by jeho hlavní účely:

1. U Čechů udržovati a podporovati znalost a zároveň zájem pro účely Musea vyslovené ve stanovách Společnosti, totiž pro vlastivědu a vědy exaktní.

2. Tvořiti ohnisko a středisko nejen pro všechny vlastenecké spisovatele, kteří jsou činni v oněch oborech, ale i pro předměty samy, které k oněm účelům se vztahují.

3. Oproti cizině tlumočiti tak říkaje hlas národa, ohlašovati samostatnost intelligence ve vlasti nabyté a proti nejčastěji křivým úsudkům ciziny zastávati národ; hlavně ve příčině historické, vědecké a umělecké.

Z těchto účelů vyplynul by také všeobecný hlavní zákon pro obsah i formu tohoto časopisu: právě proto, že by představoval tak říkajíc intelligenci národa, musil by hleděti k tomu, aby se důstojným počínáním ve výběru, zdařilosti a úpravnosti rozprav rozeznával od pouhých obchodních podniků toho druhu, které za každou cenu po přízni obecenstva bažívají.

Jelikož však literární působení a obcování v Čechách dvojím jazykem, českým a německým, na dví jest rozděleno, z nichž jeden jest vlastní historický jazyk národní, jakož i jazyk větší části lidu, druhý pak obyčejnější obcovací jazyk vzdělanců; jelikož nedá se neuznati závodění, ano i jistá žárlivost přívržencův obou jazykův a literatur ve vlasti; jelikož Museum nesmí ani ignorovati tohoto vzájemného zápasení, ani v něm jednostranně postaviti se na jednu nebo druhou stranu, poněvadž dle svého určení má býti nad obě strany stejně povzneseno a na obě vykonávati stejný vliv: tu se zřetelem k tomu zdá se býti nevyhnutelně potřebno, aby přikročilo k vydávání dvou časopisů, českého a německého zároveň, ač-li chce úkolům svým zadost učiniti a ač li si nechce skutečným jednostranným postavením se na jednu stranu, jednu část národa odciziti.

Bylo by však Museu s malým prospěchem, a vzbudil by se u národa malý zájem, kdyby se měl státi jeden časopis jen tak říkaje překladem druhého. Nehledě k neutěšenosti každého překladu, pro spolupracovníky i pro čtenáře, těmito cestami, při stejném vynaložení práce i nákladu nerozšířilo by se ani větší množstv vědomostí, ani by se nepřivábil stejný počet účastníků, anťby nikdo z obecenstva týchž rozprav dvakrát ani nekoupil ani nečetl.

Již z tohoto důvodu bylo by nutno, aby oba časopisy byly založeny dle různého plánu. Ještě více různost tuto vyžaduje nestejnorodé čtenářstvo, pro které mají býti určeny. Jestliže v ně

meckých listech mohou býti otevřeny veškeré poklady přísné vědy v přiměřeném rouše pro všechny vzdělance, nemohlo by se do časopisu českého snadno něco jiného přijati, než proč české obecenstvo právě jest vnímavo nebo proč vnímavo může býti učiněno. Jestliže by Museum v oněch listech mohlo směle po bok se postaviti každému sebe výše stojícímu časopisu ciziny, musilo by naproti tomu v těchto sestoupiti k obmezenějším potřebám obecenstva, ne aby se s ním stotožňovalo, nýbrž aby je takto znenáhla povzneslo k sobě a ku svým účelům. Německé listy musily by se snažiti, aby všude samy rozšiřovaly hranice vědy, kdežto české by jen na to pamatovaly, aby u lidu zdomácněly vědomosti, které o sobě nejsou nové. Konečně jest žádoucí různost plánu také na zabráněnou všeho škodného soupeřství mezi oběma časopisy.

Ale poněvadž účely Společnosti Národního Musea všude jsou tytéž a nedovolují zasahovati v obory cizí: lze oné různosti obou časopisů dosíci jen *a)* jich různým objemem, *b)* různým pojednáváním týchž předmětů a *c)* dílem různou volbou látky. Časopis německý mohl by vycházeti asi v měsíčních, český ve čtvrtročních sešitech o 8 až 10 tiskových arších, kterážto okolnost by ihned podmiňovala největší rozdíl v celém jich zařízení.

A. Dějepisné rozpravy byly by, pokud by se vztahovaly k Čechám, společný předmět obou časopisů. Sem patří zejména

1. Monografie jednotlivých udalostí neb období všeobecných vlasteneckých dějin.

2. Zkoumání o jednotlivých věcech starých vnitřních dějin státních a právních, dějin zákonodárství a ústavy, k čemuž také náležejí co možná nejvěrnější a nejúplnější dějiny starých sněmů.

3. Jednotlivé zprávy o staré státní správě Čech vzhledem ke dvorním a zemským úřadům, právnictví, policii, finančnictví a moci vojenské.

4. Rozpravy z kulturních dějin českých, jak vůbec, tak i zvláště o pěstování jednotlivých věd a uměn, o veškerém národním průmyslu, o starém válečnictví, o poměrech mravních a náboženských, o bývalých bratrstvech atd.

5. Rozhledy po současných dějinách zemí kdysi ku koruně náležejících, Moravy, Slezska, Lužic, dílem také Branibor a Luxenburku.

6. Životopisy a povahopisy znamenitých Čechův a Moravanů (pokud tito také na Čechy působili).

7. Genealogické poznámky o výtečných rodech vlasteneckých i již vymřelých i ještě kvetoucích.

8. Statistické údaje z přítomnosti i minulosti.

9. Historicko-topografické rozpravy.

10. Kritická zkoumání o pramenech českých dějin, o starých památkách všeho druhu, mincích, znacích, nápisech, listinách a t. d.; ocenění historických letopisců českých.

11. Jednotlivé důležitější listiny a spisy z vlasteneckých dějin, s připojenými nutnými poznámkami.

12. Výtahy z cizozemských historických letopisů, pokud vysvětlují české dějiny.

B. Vlastenecká oznámení z přítomnosti mohla by rovněž do obou časopisů býti přijímána.

To byly by

1. Dějiny Společnosti vlasteneckého Musea samy; zprávy o jejích jednáních; vyjmenování všech znamenitějších příspěvků; ocenění všech pokladů v Museu již se nalezajících a historických i literarních památek.

2. Ohlášení všech rukopisů nalezajících se v různých knihovnách a archivech českých (a moravských), jakož i bohemikách v cizině.

3. Kritická revise všeho, co doma i v cizině tiskem se ohlásí o dějinách i přítomném stavu Čech.

4. Ohlášení všech literarních zjevů v Čechách, jakož i všech spisů vůbec českým jazykem sepsaných.

5. Nepřetržitá denní kronika, která by se zmiňovala o všech důležitějších udalostech veřejného života v Čechách; sem patří mezi jiným změny v důležitějších úřadech zemských, ve vyšším kleru, na universitě a jiných znamenitějších ústavech; oznámení o výroční umělecké výstavě, o veřejných výkonech konservatoria, o činnosti dobročinných ústavů a spolků, roční udalosti v českých lázních atd.

6. Historické poznámky o pokroku i úpadku národního průmyslu v Čechách, v obchodu, rolnictví, hornictví a živnostnictvu: dějiny jednotlivých znamenitých továren v zemi; výtečné výkony nebo vynálezy domácích mechaniků atd.

7. Co možná nejúplnější nekrolog všech Čechů, kteří v jakékoli příčině se vyznamenali nebo zvláštní vliv ve vlasti měli buď svým stavem, úřady, jměním nebo zásluhami o vlast, o vědu, umění a průmysl atd.

Jelikož o předmětech dosud vytčených v obou časopisech by se mělo zároveň hovořiti, lze v obou listech jen jich pojednáváním dosíci různosti. Různost pojednávání však mohla by se zakládati jen na různém objemu a znění přijatých rozprav. Dle toho časopis jeden by zevrubně předmět vysvětloval, kdežto druhý by jen přehledně o této rozpravě podával zprávu. Otázka, o kterých předmětech by ve kterém z obou časopisů napřed zevrubně bylo jednati, závisela by především na vůli a zdatnosti německých a českých spolupracovníků. Po té by však za normu mohlo býti přijato, aby předměty, které vyžadují kritického zkoumání s přísně vědeckým apparatem, jakož i předměty, které mají sloužiti k opravě historických názorů v cizině, byly přijímány do časopisu německého, předměty však, kterým se hodí pragmatický, prostonárodní přednes, hlavně do časopisu českého. Zvláště obsažné rozpravy mohly by však také třeba z jednoho časopisu do druhého úplně býti překládány.

C. Pojednání z oboru věd přírodních a z oboru sciences exactes, poněvadž dle povahy své vyžadují přísně vědecký přednes, méně by se hodily pro časopisy české než německé. Jen pokud tyto rozpravy zvláště by se vztahovaly k Čechám, k přírodním zjevům ve vlasti, mohly by zároveň v časopise českém býti uveřejněny. Kterak by však tuto důležitou část německého časopisu bylo zaříditi, neosměluje se referent udati, poněvadž se mu nedostává potřebné znalosti věcné.

D. Za to by však pro časopis český jiný obor mohl býti nahrazen, který by měl přitažlivost pro současné české obecenstvo: rozpravy z oboru krásné literatury, filologie, belletristiky a prostonárodní filosofie. Zdařilé básně, z cizích klassiků přeložené nebo původně sepsané, mohly by také býti připuštěny po přísném výběru; jakož i prosaické rozpravy všeho druhu, které by se uměním sluchovým zamlouvaly. Zvláště bylo by tu bráti zřetel ku starší české literatuře, a výňatky, jakož i celá místa z vzácnějších zajímavých spisů českého starověku bylo by uveřejňovati; mimo to musil by brán býti zřetel také na Moravany a Slováky, kteří se české literatury přidržují. Zvláštním úkolem tohoto časopisu bylo by, s lidem také zároveň český jazyk všestranněji vzdělávati a stanovením pevných zásad (a pokud možno také některých vzorů) tvořivosti jazykové učiniti přítrž jazykovému zmatku velmi se vzmahajícímu dobře míněným purismem některých českých spisovatelů.

To byly by ony předměty, jichž uveřejňování by vyhovovalo i účelům Musea i přáním a potřebám národa. Ale důležitější ještě než volba látky, stala by se pro oba časopisy jejich forma, které by se bylo držeti, totiž duch v pojednávání těchto předmětů; jelikož přece jen duch oživuje, kdežto písmeno zabíjí. Časopis vydávaný společností musí přirozeně tím větším požadavkům zadost učiniti, čím výše názory společnosti musí státi nad názory soukromníkovými. Proto musily by napořád všechny duchaprázdné a jalové, mělké a plané rozpravy, všechny povrchní a křivé názory, konečně každý nevzdělaný, nevkusný přednes z obou časopisů přísně býti vyloučeny. Ovšem duchu nedá se naučiti; nelze žádati, aby všichni spolupracovníci osvědčili všude jasný vzhled a rozhled, kterých často lze jen dosíci na stanovisku, ku kterému jich nepřipouští jejich osud. Ale při nevyčerpatelné hojnosti zajímavých předmětů, o nichž bylo by jednati, při vysokém vzdělání, mnohostranné zkušenosti a vycvičené činnosti správců této Společnosti, konečně při neobyčejné, ve vlasti rozšířené osvícenosti, které se dosud jen nedostávalo důstojného společného organu, nedá se naprosto mysliti, že by Společnost měla kdy nouzi o jadrné, zdařilé rozpravy k uveřejnění; zejména kdyby redakce byla svěřena takovým mužům, kteří při záměrné činnosti a ne obmezených názorech měli také vážnost a důvěru národa, jakož i konečně nadání, aby připoutali k sobě zdatné spolupracovníky a je tak říkaje pro sebe samy vzdělali.

Co se konečně vnější oekonomie těchto časopisů dotýče, nedá se naprosto pochybovati, že by byly vítány obecenstvu doma i v cizině a že by tedy od něho také dostatečně byly podporovány. Kdyby snad učiněno bylo zákonem 1. netisknouti žádných nebo jen nanejvýš málo (počtem určitých) volných výtisků, 2. útraty za tisk krýti prodejem 200—250 výtisků, dle čehož by pak cena časopisu musila býti stanovena, a 3. neurčovati zatím honorářů, nýbrž cizí spolupracovníky slušným způsobem odměňovati dle jich výkonů a dle výnosu — celý podnik musil by nejen sebou samým býti kryt, nýbrž míti také výhodný vliv na stav jmění musejního. Vždyť předně členové Musea kupovali by oba časopisy tak říkaje ex officio; a potom vábilo by doma i v cizině samo jméno Musea mnohé kupce, kteří by si nepovšimli časopisu vydávaného od soukromníků. Tyto výhody měly by tyto listy již svým jmenem před ostatními časopisy: na nich by bylo, aby se jich výbornými výkony nejen užívalo, ale aby také trvale pro budoucnost v stále rostoucí míře zabezpečeny byly.

O úspěchu, jejž mělo toto první zakročení, podávají Dějiny českého Musea vytištěné v r. 1868 od jeho tajemníka V. Nebeského (str. 60—69) objemnou, dle spisů sestavenou zprávu, ze které tu jen něco chci uvésti. Již 8. ledna 1826 schválil správní výbor Společnosti návrh učiněný mu hrabětem Kašparem Šternberkem na vydávání dvou časopisů musejních. Po té 15. ledna zakročil hrabě u vlády o potřebné k tomu úřední povolení, které sice od tehdejšího policejního a censurního dvorského úřadu došlo s neobvyklou rychlostí (11. února 1826), ale ne bez obtížných, censury se týkajících, podmínek. Když pak jsem po té v měsících únoru, březnu a dubnu konal svá historická studia v cís. dvorské knihovně a v c. k. tajném domácím, dvorském a státním archivu, zpravil mne hrabě, který tehdy také do Vídně přijel, o úspěchu svých v té věci podniknutých kroků a důvěrně se mne otázal, zda byl bych hotov vzíti na se sám redakci obou časopisů. A když dal jsem odpověď kladnou, uložil mi, abych mu po svém návratu do Prahy připravil ještě zvláštní podání o planu a modalitách dotyčných časopisů, což se v následujícím dne 14. května mu podaném spise pamětním stalo. V sedění výboru Musea, které se konalo den na to dne 15. května 1826, byl jsem nyní také formalně jmenován redaktorem obou časopisů.

2.

(Podán dne 14. května 1826.)

Aby se založil pevný plán k vydávání Musejních Časopisů, zdá se býti nutno, vysloviti a dorozuměti se nejprve o vlastních úkolech tohoto podniku a pak určitě obrátiti zřetel k vůdčí idei. Jen tím může nabýti plán potřebné jednoty a směru, podnik pak sám duševní platnosti.

Jest na bíle dni, že časopisy Musejní musí hleděti vynikati nad podobné podniky soukromé: neboť Společnost založená v nejšlechetnějším úmyslu k vlastenecky vědeckým účelům, jako Společnost Národního Musea, nesmí zajisté, jako taková, v žádném ze svých podniků sebe zapříti. Rozšířiloť se doma i v cizině mínění, že Společnost Musea jest tak říkaje nositel, zástupce české národní vzdělanosti, které zvykli si skoro všeobecně dávati přednost před ostatními zeměmi tohoto císařství. I jest tím potřebnější, aby organ této Společnosti, časopis, který má obecenstvu oznamovati její činnost, vzal na se a udržoval ve svém založení, výběru a pořádku ton, který by přiměřený byl důstojnosti Společnosti ano i neobyčejné osvícenosti ve vlasti rozšířené.

Vlastní úkoly Časopisů Musejních dají se blíže určiti trojími zřeteli a poměry: *a)* postavením Společnosti k národu, jakož

i k cizině; *b)* potřebami národními; a *c)* zvláštními okolnostmi v době přítomné, jichž použití může býti s prospěchem Společnosti i národu.

Společnost Musejní sešla se za šlechetným úmyslem, aby budila a živila vlastenecké smýšlení v Čechách a aby rozšiřováním opravdově vědecké osvěty v národě dobročinně působila na národ sám. Vědy o sobě jsou sice společným majetkem všech národů: ale pokud mohou se státi předmětem snah jisté společnosti, praktickým jejím zájmem dostane se jim jistého obmezení. Zdá se, že jest vůbec v povaze učených spolků, aby hlavně vědu uváděly ve vyšší život národní, sbírajice osvědčené výsledky jednotlivých badatelů a přístupny je činíce obecenstvu. Tato činnost jest však tím účinnější, čím určitější obor působnosti si vyvolí. Proto smí a má také, jako Museum vůbec, tak i jeho organ, míti především národní tendenci, jak to také vysloveno jest ve stanovách Společnosti od Jeho Veličenstva schválených. Rád přiřkne každý vlastenecky smýšlející Čech Společnosti právo, aby obstarávala a na venek zastupovala literarní zajmy národa; Společnost plní svůj nejšlechetnější úkol, sbírajíc, jako jednotlivé světelné paprsky, zjevy duševního života v národě v jediné ohnisko, kde jsouce soustředěny nejen jasněji, šířeji a trvaleji září, ale i mnohou dosud neplodnou půdu novým teplem životním mohou pronikati a duševně oplodňovati.

Takového střediska pro duševní činnost ve vlasti vzdělanci v národě již dávno si přáli. Jejich pozornost hlavně byla obrácena ku Společnosti Musea, jejíž idea hned na počátku našla tolik souhlasu a podpory, poněvadž se od ní očekával všestrannější ohled na duševní zájmy národa, než mohly podniknouti dle svých zvlášt ních úkolů Společnost učená a hospodářská. Samo jméno »Národní Museum« zdá se, že ospravedlňovalo toto očekávání. A v skutku zdá se, že by tento ústav nemohl se státi ani záslužnější ani opravdově prostonárodnější, než činností právě naznačenou. Ovšem platí to jen, předpokládáme-li s dobrými důvody, že Společnost, volena jsouc z nejvzdělanějších mužů národa, také budoucně bude stále podporovati všestranným, rozvážným oceňováním všech duševních zjevů v národě pravý prospěch národa a že nikdy nebude zdržo vati úzkoprsým monopolem jednostranných mínění a názorů volný projev ke zdaru vědy tak potřebný.

Také současné poměry časové podporují toto přání všestrannější národní tendence Časopisů musejních. Nynějšímu duchu časovému ve všech zemích evropských, a zajisté i v Čechách, jsou nyní

časopisy ve všech oborech lidské činnosti nevyhnutelnou potřebou. Jsou tak říkaje přirozené na hodinách rafije literarního života mezi všemi národy, ve všech poměrech vědecky vzdělaného člověka; a každý obor duševní činnosti vyžaduje nyní takového ukazatele života ve svém kruhu. Soudě dle nejnovějších událostí, bylo by však velmi obtížno, obdržeti od vysokého c. k. dvorského úřadu potřebné svolení k založení nových časopisů v Čechách. Proto jest v zájmu Musea i národa, aby nyní povolené časopisy Musea braly zřetel na ty předměty, které se staly skutečnou potřebou pro vzdělanou část obecenstva, a dosud nenašly vlastního organu ve vlasti ku svému uveřejňování.

Proto dala by se stanoviti asi tato vůdčí idea pro tento podnik: oba časopisy, každý ve svém okruhu, mají se snažiti, aby utvořily historické ohnisko pro všechny zjevy duševního života národního doby bývalé i nynější na prospěch vrstevníků i potomstva; mají se státi archivem, ve kterém by Čech nalézal znenáhla všechno naznačeno nebo provedeno, co jej jako Čecha může zajímati historicky i literarně; mají pro dobu budoucí poskytovati cizině i potomstvu zvláštní obraz, ve kterém Čecha bývalého i nynějšího spatřují v jeho pravé podobě; pro Čecha pak mají se státi zrcadlem pravé české národnosti, aby jednotlivec v celku se poznával a aby v něm vlastenecké smýšlení bylo probuzováno a v posvátnosti udržováno. Tak mohly by se tyto listy vytvořiti jednou za organ českého národního života a státi se pravými listy národními. Tato snaha byla by jejich nejdůstojnějším a nejdobročinnějším určením, a mohla by státi se zajímava pro cizinu i domov; neboť nedal by se ani vypočísti prospěch pro vědu i pro člověčenstvo, kdyby tato idea v přirozené své platnosti všeobecněji byla pojata a kdyby každá provincie neb aspoň každý svérázný národ obdržel svůj zvláštní organ; poněvadž osvěta a blaho lidstva nenalezá svého pravého měřítka jen v pokračující osvětě a blahu jednotlivých jedinců, jako spíše ve blahu jednotlivých národností.

Sloučení těchto návěstí se stanovami Společnosti mohlo by tvořiti základ, na kterém by se určitý pevný plan pro oba časopisy dal postaviti. Neboť nemá sice nic, co pochází ze života národního a do něho zasahuje, cizí zůstati oběma časopisům; ale na vlastní úkoly Musea musí přede všemi jinými přece vzat býti zřetel.

Německý časopis má především míti vědeckodějepisný směr. Má na prvém místě vyhovovati potřebám těch, kteří tu láskyplně

lpí na vzpomínkách vlasti a vroucí berou účast na tom, co se týká její slávy a jejího blahobytu. Jeho hlavními předměty by byly

A. Rozpravy z dějin českých, dle hledisek dříve již označených.

B. Vlastenecká oznámení z přítomnosti.

C. Přírodovědecké, národo-hospodářské a technologické rozpravy. Jelikož však tyto obory mají již své organy v rozpravách učené a hospodářské společnosti: bylo by záměrno, z tohoto oboru přijímati do časopisu, který jest ustanoven pro smíšené obecenstvo, jen rozpravy prostonárodní, tomuto obecenstvu srozumitelnější a rozpravy týkající se vlasteneckého zájmu. Také by záhodno bylo, aby tento časopis krátkými zprávami o obsahu národohospodářských a učených jednání pozornost obecenstva na ně obracel.

D. Pokusy domácího básnictví, vedle rozprav o umění a literatuře, jak vůbec, tak i zvláště o literatuře domácí. Časopis tím nemá se státi četbou pouze zábavnou aniž listem belletristickým; zájem historický má i tu převládati. Ale poněvadž již jednou veškeré literarní, jakož i veškeré umělecké snažení českého národa má zde býti zahrnuto neb aspoň k němu má býti vzat zřetel: není důvodu, proč by se neměla této zajímavé a důležité ratolesti duševní činnosti v národě před výkony vlasteneckého malířství a hudby věnovati tím větší pozornost, čím více díla umění básnického sama se hodí k uveřejňování časopisy před výtvory jiných uměn. Ale také jen s tohoto zřetele mají díla básnická býti přijímána; jen spisy v Čechách rodilých básníků, které buď látkou svojí vzbuzují vlastenecký zájem, buď novostí a původností formy, pravým poetickým obsahem mohou sloužiti za doklad poetického života v národě, mají ve přísném výběru býti přijímány. Zrovna tak se to má s theoretickými rozpravami o krásných uměnách a literatuře, jakož i snad s rozpravami z oboru filosofie, jichž volba a podávání by musilo býti ponecháno obezřelosti redakce. Přijetím těchto předmětů časopis nabude čtenářů i spolupracovníků; také redaktor za větší soutěže rozprav bude moci časopis svůj lépe vypraviti.

Český časopis má se rovněž všemi dosud jmenovanými předměty obírati: s tím však rozdílem, žeby ve svém přednesu užil prostonárodnějšího tonu. Mimo to český časopis má však ještě zvláštní zájem: zachování totiž a další vzdělávání české řeči samé. Národní jazyk jest přece nejdůležitější a nejdrahocennější věc, kterou minulost Čech zanechala svému potomstvu. Jím Čechové kdysi vyvinuli se ve zvláštní národ a zjednali si vlastní dějiny, které

v annalech světových zaujímati budou napořád stkvělejší místo, než národ i země zdály se býti povolány zaujímati dle počtu a moci své. A byť jednou, co věru není pravdě podobno, vymizeti měl z počtu jazyků živých: tu zajisté měřena bude veškerá duševní povaha Čechů pak vyhynulých dle výše, které dostoupila jich zvláštní literatura národní. Jest tedy i pro naše vrstevníky důležito, aby nezanedbávali pěstění této řeči a literatury; vždyť ještě má obecenstva skoro 6 milionů lidí v Čechách, na Moravě a na Slovensku, u nichž nezahynuly dosud všechny živly, které se pokládají za potřebné k založení a zachování vlastní národní literatury: ale živlové tito potřebují živoucího probuzování a moudré obezřelé péče. Snahy jednotlivých vlasteneckých mužů dle časových požadavků znovu vzdělávati dlouho ladem ležící pole národní řeči a literatury, měly již mnohé patrné a dobročinné následky. Jelikož ale snahy tyto vycházely od jednotlivců, kde pak pro nedostatek veřejné kontroly každý i sebe méně povolanější měl sebe za oprávněna vystupovati se svým příspěvkem k novotám: tu musily konečně zploditi jazykový zmatek, anarchii, která ohrožuje řeč i literaturu samu. I jest bez odporu důstojno Společnosti Musejní, aby zde zakročila, a zajisté také nejvýš záslužno, aby k zachování, očištění a oživení národního jazyka přispěla vším, seč její síly jsou. V době, kdy skoro všichni národové druhého řádu v Evropě tak říkaje o závod navracují se ku svým ještě před nedávnem zanedbaným jazykům národním jako k nejsvětějšímu palladiu své bytnosti a snaží se chrániti je znamenitými ústavy s velikým nákladem zařízenými, — (postačí poukázati jen na Poláky, Maďary, Nizozemčany, Dány, Čudy a j. —), slušelo by se Čechům, aby ve vlastní věci nezůstávali zcela za ostatními. Český časopis může a má tedy prozatím býti skromným organem spravedlivých tužeb pravých vlastenců; má se tedy hleděti, aby při nedostatku jiného ústavu, co možná nejvíce přispíval k časovému vzdělávání řeči, k ustálení nutných nových jazykových forem, ano i k vytříbení a zušlechtění vkusu českého obecenstva. Proto má býti jeho úlohou, aby dle potřeb obecenstva a dle zájmu tvořivosti jazykové znenáhla zahrnoval všechny obory vážnějších věd jakož i krásných uměn slovesných a aby pronikavě účinkoval na veškeru českou národní literaturu. Formalní stránky rozprav bylo by tu neméně dbáti, než samého přednášeného obsahu.

O vnější oekonomii obou časopisů mějtež zde prozatím místo jen některá mínění:

1. Časopis německý ať vychází v měsíčních sešitech. Měsíčník jest způsobilejší, udržovati živou pozornost obecenstva na práce Musea a napínati i zvědavost pro jeho zprávy, než s to jest čtvrtročník; tím zjedná si také zajisté víc odběratelů, nezvyšuje proto značně náklad na vydávání. Neboť Museum smí zajisté vydávati měsíčníky o 5 až 6 tiskových arších, ale ne čtvrtročníky méně než o 10 až 12 arších, nevydávajíc se výčitce nemístné spořivosti. Rozdíl činil by pak ve vydáních jen jeden měsíc, v příjmech však poměrně více. Českému obecenstvu by však asi dostačilo, kdyby mělo pouze čtvrtročník.

2. Peněžní stránku bylo by asi tak zařídíti, aby odbyt polovice nákladu kryl výlohy celého podniku. Za tím účelem bylo by nastoupiti cestu předplatného, aby se předběžně mohla stanoviti velikost nákladu. Pak měla by se nad počet předplacených výtisků tisknouti jen asi třetina jako přebytek. Kdyby se na př. přihlásilo 400 předplatitelů, mohlo by se dáti tisknouti 600 výtisků a to tak, aby již 300 předplatitelů zaplatilo všechny tiskové a redakční výlohy. Poněvadž ale jest v každém případě radno, aby cena jednotlivých německých měsíčníků nebyla větší než 1 zl. 15 kr. v. m. (pro knihkupce za 1 zl. v. m.), cena českých čtvrtročníku než 1 zl. 30 kr. (pro knihkupce za 1 zl. 15 kr. v. m.): musil by se stanoviti teprve dle výsledku těchto kombinací počet tiskových archů jednotlivých sešitů.

3. Jména předplatitelů na český časopis měla by se ročně k jednomu sešitu přitisknouti, poněvadž počet a jakost českého čtoucího obecenstva již o sobě jest zajímavé historické datum, a tato okolnost nemálo by přispěla k rozmnožení počtu odběratelů. Při časopisu německém nebylo by to tak vhodno a mohlo by snadno zavdati příležitost ku křivým, nemilým úsudkům.

4. Aby se již napřed každému budoucímu knihtiskaři odňala myšlenka, vytisknouti si pro sebe nadbytek výtisků, mohla by se vysloviti zásada, že každý jednotlivý sešit od Musea bude opatřen razítkem.

5. Zdá se býti potřebno, aby Společnost hned z počátku přistoupila k tomuto podniku s nadějí a důvěrou; jinak nemůže činiti nároky na důvěru se strany obecenstva. V této příčině jest zavedené upisování akcií pro celý podnik v podstatě s prospěchem.

6. Honoráře za přijaté příspěvky mohly by teprve dodatečně býti určeny. Bylo by věcí redaktorovou, aby si zjednal zdatné spolupracovníky a aby jednotlivé sešity tak zařídil, aby po každé

něco nového a zajímavého poskytovaly. Redaktoru samému mělo by býti nařízeno, aby předkládal docházející příspěvky členům výboru Společnosti v jich zasedáních k předběžnému nahlédnutí a posouzení. A poněvadž by oni sami již tvořili první a bez odporu také nejsvědomitější úřad censorský: mohla by se snad již proto zdejší vysoká vláda požádati, aby věc tak zařídila, aby redaktor byl poněkud chráněn proti možným chybným výkladům a nedorozuměním veřejné censury; jako by mu také musilo býti dovoleno, aby se při nutném snad odmítnutí jalových příspěvků mohl odvolati na záporné dobrozdání Společnosti.

7. Sepisování denní kroniky mělo by pro Společnost býti předmětem zvláštní pozornosti. Neboť patrně by se muselo svěřiti muži, který jest schopen udalosti ve vlasti viděti v jich pravém významu a vylíčiti je s náležitým taktem. Jen tehdy časopis mohl by budoucímu historikovi poskytovati potřebné materialie k dějinám naší doby.

8. Konečně bylo by pohodlno a prospěšno, pojmenovati oba časopisy zvláštními jmeny neb aspoň užívati pro ně co nejkratších titulů.

»Počátkem roku 1827 počaly vycházeti oba časopisy, německý v sešitech měsíčních, český v čtvrtročních. Účastenství obecenstva, zvláště pro časopis německý, neodpovídalo však bohužel žádanému očekávání a vnitřní jeho hodnotě, které všude se dostalo souhlasného uznání. I velmistr německé literatury Goethe vyslovil se o něm s velkou pochvalou.« — Tak čteme ve vzpomenutých již »Dějinách Musea« str. 66. — Nechci zde znovu dějin těchto opakovati, myslím však, že k bližšímu vysvětlení jest mi připojiti několik slov. Hrabě Kašpar Šternberk několikráte, ústně i písemně, stěžoval si u svého přítele Goethea, do nápadně malého účastenství, s jakým se potkával německý časopis u Němců mimo Rakousko, jelikož přese všechno usilování nakladatelů zasíláno bylo do celého Německa jen šest výtisků, a i tyto hlavně jen Čechům tam žijícím. Následkem toho Goethe se odhodlal k neobyčejnému činu: napsal sám do Berlínských: »Blätter für wissenschaftliche Kritik« (březen 1830, čís. 58—60) objemnou a velmi pochvalnou recensi o prvním ročníku našeho časopisu, která v celém Německu vzbudila podiv a o které skoro ve všech dennících té doby bylo mluveno: ale ani jeho zakročení nemělo skutečného výsledku, neboť i nyní jako dříve za hranicemi Rakouska bylo odebíráno jen šest výtisků. — Hlavní přečin německého časopisu byl v jeho obsahu, obmezujícím se pouze na »věci vlastenecké«: již tenkráte měly tyto na Čechoněmce jen málo přitažlivosti. Proto připojuji zde na vysvětlenou, proč i německý časopis proměněný v »Jahrbücher«, rokem 1832 musel zaniknouti, jen své poslední podání předsedovi hraběti Šternberkovi — —

3.

(Podán dne 16. října 1831.)

Vaše Excellenci! Při blížícím se konci pátého ročníku obou Musejních časopisů, jejichž redakce jest mi svěřena, vidím se nucena obrátiti pozornost Vaší Excellence na některé nepříznivé poměry, které mají na práci moji vliv stále rušivější.

Přes nad míru šlechetnou svobodomyslnost J. Excellence pana nejvyššího purkrabího a přes, ač pouze osobní, ochotu dotyčného pana gubernialního rady a censurního zpravodaje, asi ode tří let přísnost našich censurních úřadů zvětšila se měrou nápadně velikou; a ačkoli jsem již často kojil se nadějí, že dostoupila svého vrcholu, vidím se přece v této příčině na novo zklamána s každým novým pololetím. Nejnepříjemnější toho následek jest znechucení mých nejlepších německých spolupracovníků, kteří za takových poměrů nemají více chuti, rozpravy své předkládati censuře. I já musím vyznati, že jest mi často obtížno, pro německé listy obmezované v jich účelu nalézati nové předměty, jichž volné zpracování nynější censuře mohlo by býti nezávadné a přece jen poněkud zajímavé pro obecenstvo zhýčkané cizozemskými censury zbavenými časopisy. Poněvadž pak skrovný odbyt německého časopisu i nakladateli všechnu chuť odňal a čas můj nově převzatými povinnostmi k pánům stavům jest obmezen: zdá se mi pro budoucnost skoro nemožno, abych v německém časopisu dosavadním způsobem pokračoval.

Jelikož by však nebylo snad s prospěchem, zříci se úplně práva k vydávání německého časopisu — poněvadž by snad mohly nastati okolnosti, které by vydávání toto vyžadovaly — a jelikož Společnost každým způsobem potřebuje orgánu ku podávání zpráv německému obecenstvu: ponechávám na uváženou Vaší Excellenci a veleslavnému výboru Společnosti, zda by nebylo radno, »die Jahrbücher des böhmischen Museums« vydávati pod nynějším titulem, ale ve volných sešitech.

Při českém Časopisu Musejním jest sice přísnost censury neméně dusiva: ale poněvadž jeho cíl jest skoro neobmezený a proto také výbor rozprav pro něj snadnější; poněvadž vnitřní jeho obsah, hlavně vzděláním nadějných mladých spisovatelů, jak s potěšením pozoruji, každým rokem stoupá a časopis tento tedy příznivý vliv na českou literaturu míti začíná; poněvadž dále jeho odbyt, třebas

ne stkvělý, přece jen vždy výnosný jest, ať počtu odběratelů nyní mimo Čechy tou měrou přibývá, jak jich uvnitř země ubylo; poněvadž konečně jest jediným časopisem toho druhu v českém jazyce: nezdá se býti potřebno ani radno, zde změnu nějakou učiniti. Zmenšením práce při časopise německém měl bych také tím více kdy starati se o časopis český a udržeti jeho záměrnost. V Praze dne 16. října 1831.

Správní výbor Musea se ustanovil na tom, aby za takových okolností časopis německý zcela zanikl. Český však udržel se po všechna následující léta a vychází stále jako čtvrtročník.

16. Slovo k vlastencům od redaktora.

Časopis českého Musea r. 1827, IV. str 145—152. Radhost I., str. 5—14.

Slovy těmito Palacký obrátil se na konci prvního ročníku Časopisu musejního jím redigovaného a objasňuje svoje stanovisko redaktorské a odpovídá na některé výtky časopisu činěné. Závažný jest důraz, jaký Palacký klade na studia realná (pověcná).

Dokonávaje první ročník časopisu tohoto, jehožto redakce mně od slavného výboru společnosti Českého Museum svěřena jest, nemohu se zdržeti, abych nepronesl od sebe slov několik ke vlastencům časopisu tohoto jakkoli účastným: slov upřímé důvěry a srdečné tužby.

Ode mládí horlivě zamilovav národ svůj, jehožto dějiny, řeč a literatura byly mé největší kochání, neměl sem tužebnější žádosti na srdci svém, nežli službám jeho, pokud mé síly stává, cele a stále obětovati se. Povzbuzení citův národních za našeho věku po celé téměř Europě, horlivost, kterou všickni národové zasazují se nyní o vzdělání národnosti své, a přirozená pečlivost o zastání cti naší národní, abychom slavných předkův svých, někdy nad sousedy své vysoce vynikavších, i podnes hodni nalezeni býti mohli, nedaly mi stání ani pokoje, pokudbych aspoň od osoby své nezavděčil se krajanům svým obětí jakkoli skrovničkou, a však bohu a národu libou, na oltář vlasti složenou; — v tom ve všem nic než současten

jsa citu toho, který živě pronikal srdce tolikera ušlechtilých a všeobecně ctěných vlastenců.

Že dějiny, řeč a literatura jsou ten nejdražší poklad, který sme po předcích svých zdědili, že chováním a vzděláváním jich národnost naše sama nejlépe se chová i vzdělává, o tom nepochybuje jistě žádný vlastenec. Že ale u nás, v okolnostech nynějších, jeden prostředek nad jiné důležitější a způsobilejší jest ke vzdělání literatury naší — dobrý časopis národní míním, — o tom bylo u mne odedávna živější přesvědčení, nežli snad u mnoha našich literatury milovných krajanův. Řeč naše mateřská, nebývajíc již ani ve školách vyšších, ani v kancelářích zemské vlády, aniž pak ve schůzkách stavův vzdělanějších veřejně slýchána, kdežtoby vzdělávání její tak říkaje z ust do ust živě podáváno a k vyšší dokonalosti vedeno bylo, můžeť jen spisem veřejným, od osvícených v národu spojenou snažností spisovaným, o rozmanité záležitosti a potřeby naše živě se ujímajícím, v určité doby řádně vydávaným, a od vlastenců drahně a pilně čítaným, nejlépe vzdělávána i tak říkaje znovu obživována býti. Časopisové vůbec jsou za našeho věku tak říkaje pěstounové vzdělanosti; jsouť jako na hodinách ručije, svědčící o vnitřním pohybování a postupování života literárního v národu. Kde jich se nedostává, tam jest jakoby ani hodin nebylo, ani síly pudící je k životu a k činnosti. U nás ale zvláště, kdežto všecken novější způsob řeči naší tvoří se jen pouhým jednotlivých spisovatelův přičiněním, kdež tolikeří odporní smyslové, jakby měl zmrtvělému tělu literatury naší nový život vdechnouti se, uvodí po sobě rozličné náruživosti a zmatky, kteréž mohou jen skutečným oblíbením našeho publikum veřejně rozhodnuty býti, — u nás jistě časopisu především potřebí jest, aby pomocí jeho mohl aspoň nedostatek jiných prostředkův veřejných ke vzdělání řeči a literatury české poněkud nahražen býti.

Tím větší byla radost má, když slavný výbor společnosti vlastenského Museum, obzvláště horlivým přičiněním vznešeného, o vlast a národ vysoce zasloužilého Presidenta svého, umíniv vydávati časopis, jakovéhož národu našemu potřebí, dosáhl k tomu bez prodlení nejvyššího povolení velmi milostivého. Zdálo se mi, jakoby tím měla nová veselejší tvárnost literatuře naší získána býti, když pod ochranou tak vážné a hojné společnosti, spojeným úsilím všech učených krajanův našich, vycházeti měl spis potřebám našim ve všem hověti mající, — první toho způsobu dílo v literatuře naší. Jsa jměním veřejné společnosti, a tudíž i tak říkaje celého

národu českého, měl již proto větší pozor na sebe obraceti, a větší počet jak spoludělníkův tak i odběratelův sobě získati, slovem, provozovati větší, rozšířenější a stálejší moc v národu, nežliby dílo jednotlivého podnikatele způsobiti mohlo. I obzvláštní laskavé naklonění se nejvyšších zprávcův země slibovalo vlastenskému podniknutí tomuto utěšenou zdárnost.

Naděje mé vyznám se že neklesaly, když od slavného výboru společnosti redakce časopisu tohoto mně svěřena, a tudíž největší tíž a péče i celá téměř odpovědnost za zdar jeho na mne uvalena byla; nadálť sem se zajisté ochotné a horlivé podpory všech literatury naší milovných vlastencův, sám sobě sice ne dostatečné síly, ale jen radostné ochotnosti své ku posloužení k dílu národnímu svědom jsa. I ujal sem se toho celou duší svou, — s horlivostí snad přílišnou, — jen na věc samu, nic na osoby se neohlédaje.

Čeho se snažnosti mé v prvním tomto ročním běhu dovesti podařilo, jest nyní již před očima vlastencův, kteří sami soud svůj o tom vynášejí a vynesou. Mnohá příliš laskavá slova došla mne od známých i neznámých, ústně i písemně; chvalná připomínání činila se v listech veřejných doma i v cizině, — ale i hlasové nespokojenosti tytýž slýcháni jsou, mezi kterýmižto mně však nižádný hlasitěji nezvučel nad hlas vlastní svědomosti mé.

O tom nyní oučastníkům časopisu tohoto k dorozumění posloužiti chtěje, umínil sem položiti k závěrce roku slova tato, kterýchžto doufám že žádný dobrý mně ani nezazlí, ani z neupřímosti stíhati nebude.

Časopis tento, hned po svém ohlášení, s velikým všech očekáváním hledán a čítán byl. Vlastenci všech stavův a povolání, učení a neučení, vysorodí i prostičcí, nadáli se najíti v něm k zalíbení i ku poučení svému skládaní důležitá, a své chuti i schopnosti přiměřená. Pečovati, pokud člověku možná, aby naděje takové sklamány nebyly, byla povinnost redaktorova, kteréž neovšem dosti učiněno. Čtenář neučený, a zvláště v novější češtině nezběhlý, nacházel v dosavadních svazcích příliš málo, čemužby vyrozuměti a z toho prospěch i utěšení brátí mohl. S druhé strany také není ani literatorům samým vyhověno, kteří o další vybroušení a obnovení jazyka našeho se starajíce, viděli k tomu cíli méně povolnosti u redakce, nežli horlivost jejich pokládala sobě býti za potřebné. Obě pak strany mohly s tím slušně nespokojeny býti, že tak málo zpráv a slov, života našeho jak pospolitého tak i literárního blíže se dotýkajících, podáváno jest, neřkuli dokonce, že literních a umě-

leckých zpráv, volnořekých soudův a odporův atd. téměř naprosto se nedostává.

Spravedlivý soudce bohdá neztěžka přiloží víru slovům mým, že jakož nedostatky a poklésky tyto sám ochotně poznávám i vyznávám, tak i jistě jim vyhověti aneb se vyhnouti pečlivě sem se snažil, — ale že příčiny toho, kromě nedostatečnosti mé, i v čemsi jiném záležeti musely, čehož se uchrániti ani v moci mé nebylo, ani vůlí mou nescházelo.

Již sám ohled ten, že co jedněm *příliš*, totéž druhým *málo* se býti vidělo, svědčí nejen o odporu dvou stran v literatuře naší, ale také snad o *nestrannosti* redakce, ana usilovala kráčeti cestou prostřední. Utěšená věc bylaby jistě, kdyby známost mateřčiny naší byla v každém ohledu vůbec již tak rozšířena i upevněna, abychom nemuseli činiti sobě o řeč nižádných více nesnází. Když ale tak není, hleďmež alespoň pečlivou opatrností, mírností a snášelivostí ulevovati nesnázi této, abychom snad více nebořili, nežli stavíme. Mnoha zdařilých výtečných hlav mezi spisovateli našimi chopil se po tato léta chtíč jakýsi nemírný, učiniti řeč naši všem nověvzdělaným europejským jazykům ve přednostech svých rovnou, anobrž, za větší vzdělatelností její, podle metafysických pravidel, nade všecky jiné bohatší, jemnější a důkladnější. Chtíč tento jest citům vlastenským přirozený, a proto v původu svém jistě chvalný: ale bojím se, nebudeli na uzdě držán, že přinese literatuře naší více škody nežli užitku. Předně zajisté zaměstnávaje mysl celou spisovatelův domněnkami o řeči a formě, odvodí nás čím dále tím více od studií realných (pověcných); a snažení toto lexikalní a grammatické vnáší do novější literatury naší jakousi jednostrannost a jednotvárnost neveselou, jelikož tu spatřuje se ne tak život řeči naší jadrný a čilý, jako raději učené anatomické rozbírání mrtvoly její. I jest se obávati, abychom, zahloubíce se do řeči, nezanedbávali příliš ostatních nauk, které vlastně srdce šlechtí a rozum osvěcují. Tatě největší stížnost do novějších spisův českých, že neberou ohledu na potřeby a na stav národu. Lid náš, abych tak řekl, lační a žízní po knihách, ve kterýchžby nalezl duchovního nasycení a občerstvení: a předce mu ztravného pokrmu a nápoje, kterýmžbychom ho v národnosti své vychovávali, připravovati nechceme aneb neumíme. Koření samo nesytí, ani silice žížně nehasí. I nač medle jest nám hojnost spisův obsahem a formou tak vysoce se vznášejících, že málo kdo v národu je důmyslem stihnouti může, pokavad ještě pro potřeby obecné života našeho pečováno není?

Chlouba ta, že máme ty neb onny vzácné subtilnosti v řeči a literatuře své, jest příliš jalová i zpozdilá, pokud nemůžeme tajiti se nedostatkem knih v duchu národním prostě psaných, poučujících a mysl obveselujících. Že řeč naše sama v sobě výborná, spanilá i ke všemu dobrému nad jiné schopná jest, o tom není mezi rozumnými již dávno hádky a odporu; a kdoby to ještě zapíral, toho slovo nezasluhuje pozoru. I k čemu tedy to úsilné stíhaní slov a forem neobyčejných, zastaralých aneb cizinou zapáchajících? I sám, co sem tu kdy zhřešil, omlouvati nechci; a nehanba mně vyznati, žebych ve mnohém rád ucouvnul, v čem mne kdy mladá horlivost uvedla v zámezí. Ale kdyby hlasu mému dáno bylo proniknouti k srdci všech, kterým řeč a literatura naše na péči jest, prosilbych a zavazovalbych je tou láskou, kterou národu svému povinni jsou, aby nechajíce již dalšího mateřčiny své veršem i prosou přebrušování, navrátili se, pokud věk náš dopouští, ku prostotě a k jemnosti ctihodných předkův svých; aby skládajíce raději nežli překládajíce, mluvili srdce k srdci v národu, slova z života do života jdoucí; aby vyšší vzdělání mezi námi uvozovali ujímáním se všeho, co člověku, nejen co učenci a vlastenci důležitého jest. Tehdáž teprv utěšeně a stále vzkvétati počne řeč a literatura naše, když knihy české budou nejen důkladností obsahu, ale i jadrností a zřetelností slohu vábiti samy k sobě vzdělance národu našeho, aby v mateřském raději nežli v cizím jazyku čtouce, přemýšlejíce, mluvíce a píšíce, neužívali cizích plodův více k odcizení se od národu svého. K tomu poněkud aspoň příkladův poskytovati bude stálá i věrná péče má při redakci časopisu tohoto; a naději se do ušlechtilého vlastenectví osvícených literatorův našich, že mně v podniknutí tom laskavě nápomocni budou.

S druhé strany jest to také věc velmi těžká, ať nedím nespravedlivá, že mnozí lidé v publikum našem, nemajíce ani dosti skromné známosti řeči a literatury naší, postavují sebe za soudce, anobrž za rozsudí ve sporu tomto, haníce již bez rozdílu vše, čemu nerozumějí, ano toho, seč rozum jich býti může, příliš málo jest. Jsouť to rodilí sice, ale (což bez urážky kohokoli praveno buď, nikoli vzdělaní Čechové, totiž aspoň v tom smyslu, že jakožto Čechové nevzdělávali sebe, že vzdělání svého nenabývali jazykem českým, aniž záležeti sobě dali na vědeckém studium mateřčiny své a na postupném vzdělávání jejím. I neučivše se češtině, leč pokud jim jí v obecném životě potřebí bylo, jeli div, že nacházejí v tom nesnáze, co se vznáší nad obyčejnou mluvu života obecného

jak obsahem tak i formou svou? A když u Němcův, jestli kdo nedoučený nerozumí knihám u vyšším slohu psaným, přičítá se vina ne němčině, ale nedoučenci: není-li slušné, aby i v češtině nezběhlí, nerozumějíce něčemu, naříkali někdy také na nesběhlost svou raději nežli na nevlídnost a svémluvnost spisovatelovu? Nebyla-li by to věc upřímného a vzdělaného vlastence hodná, aby hleděl seznámiti se, kterak novější vzdělavatelé mateřčiny naší sobě počínají, jak čeština podle potřeb vědeckých věku našeho se šíří a šlechtí? Nežádá-li toho sama láska k bližnímu, abychom i poklésky spoluvlastencův svých trpělivě snášeli, a zabloudilým s pravé stezky raději radni a pomocni býti hleděli, nežli je hrdě a tvrdě odsuzovali?

Ať tedy domluvím jedním slovem: přálbych, aby k dobrému literatury naší obě strany, vyjdouc jedna druhé vstříc, potkaly a spojily se jako v půlcestě: aby spisovatelé od národu a potřeb jeho svévolně se nevzdalovali, a vlastenci zase, spisy jejich čtouce, práce sobě neváželi, přiučiti se řeči své tytýž, kdež jim v rouše snad neznámém před oči se staví; jmenovitě pak přál bych, aby to což tu žádám, stalo se v ohledu na časopis tento, aby vlastenští spoludělníci moji na prosbu tuto laskavě se ohlédali, a čtenáři sobě toho hned neobtěžovali, když se jim někdy co nevhodného naskytne, vědouce, že co jednomu nevhod, druhému často tím žádanější bývá, a že všem vyhověti tím nesnadnější věc jest, čím rozdílnější jest čtenářstvo, co do chuti a vzdělanosti své.

Že pak zpráv našeho života literárního se týkajících posavad méně podáváno, nežli ode mne samého žádáno a slibováno bylo, toho příčinu, tak jakž ji poznávám, směle pronesu, ačkoli nezapírám, že mohu v tom i na omylu býti. Nic není nechutnějšího nad literní a umělecké zprávy, ve kterých nemluví se svobodně a bez bázlivých ohledův. Že pak svobody té, abychom mohli bez ostýchání a bez ukrývavosti pronášeti nevášnivý a důkladný soud o snažení spoluvlastencův svých a slyšeti i odpory naproti tomu, u nás se nedostává, to přihází se ne tak za zevnitřními okolnostmi našimi, jako raději za tou příčinou, že jí — sami sobě nepřejeme. Nechci po básníku našem opětovati, že »jsou vysokého ducha Čechové a prudké krve«; že nesnesou, když kdo nechválí, co sami učinili: ale to jisté jest, že stísněnost větší částky literatorův českých do jediného literarního centrum, kdežto vyhnouti se nelze, aby nedotýkali sebe tytéž osobností svou, překáží lepšímu prospěchu literatury naší právě tak, jako naproti tomu rozlehlost literatury

německé po všelikých krajích ochraňuje ji nejlépe od jednostrannosti a nedůkladnosti. Známotě zajisté, že recensenti němečtí, nehledíce k osobnosti spisovatelův, jim namnoze neznámé a tudíž i díla jejich tím svobodněji a důvodněji zkušujíc i posuzujíc, pobádají je k větší ve spisování pilnosti: u nás naproti tomu, kdežto téměř nelze, aby spisovatel i posuzovatel neznali a nepoznali se osobně, aneb nikdo na posudky se vydávati nechce, aneb vydá-li se, málo kdy počíná sobě v nich bez náruživosti, svobodně a důkladně. Pročež nebudiž nikomu divno, že o větší částce toho, co v literatuře naší se děje, raději se mlčí, nežli by snad jalovou chvalou posléze i nechuť k tomu, co se chválí, množiti se měla.

Ještě větší závada časopisu národnímu mezi námi jsou roztržky mezi literatory českými vzniklé před několika léty za příčinou purismu, prosodie a dobropisemnosti. Roztržky mezi učenými bývaly od věkův, co učenosti stává; jistá míra jejich bývá důkladnosti v naukách i prospěšna: ale záhubné jsou, kdež se ta míra přestupuje. Někteří spisovatelé čeští, obávajíce se tuším, že časopis tento straniti bude proti nim, již předkem jakoby mlčky odřekli se účastenství v něm, an na nestrannosti nejvíce sobě zakládá. Jiní nemajíce prý dosti na tom, že jen čtvrtletně vychází, vynesli nad ním dříve času nepříznivý příliš úsudek, jakoby proto pro samé nehodil se potřebám národním; neuvažujíce, jakby těžko bylo mezi námi časopis hojnější a nákladnější nejen zaraziti, ale i po vše časy budoucí udržeti ve stejné vnitřní ceně, kdež i spisovatelův způsobilých a vždy ochotných, i odběratelův zámožných nehojný počet jest. A nemíliť i časopis čtvrtletní s to, udrží-li se jen po všecka léta v důkladnosti své, propůjčiti literatuře naší zniku a prospěchu veselejšího? není-li věc vlasteneckých spisovatelův hodná, aby dosáhše již, čeho dosavad neměli, je spojeným úsilím všemožně zdokonaliti hleděli?

Pověděl sem, co mi na srdci bylo, upřímě a otevřeně, jen k dobrému řeči a literatury národní, nic k osobám ani ke stranám nehledě; věrní vlastenci ať bez vášní a bez předsudkův to rozváží, mohouli úsilné snažení a žádosti mé vésti k něčemu lepšímu, a zasluhují-li ochotného v národu podporování. Já ku povinnosti své, mně od slavného výboru společnosti českého Museum tak jako i od svědomí vlastního uložené, věrně státi hotov jsa, *nestranně* sobě počínati, a vše co v moci mé jest vynakládati budu, abych mohl dílo toto sobě svěřené činiti vlasti a národu prospěšné i příjemné.

V Praze, 1. října 1827.

17. Předmluva ke vlastenskému čtenářstvu. 1837.

(Z Časopisu českého Museum. 1837, I. str. 3.—5. Radhost I str. 14.—20.)

Po desetiletém vycházení Časopisu musejního Palacký v předmluvě této rozhlíží se po vykonané práci a sděluje další své záměry do budoucnosti: literatura česká dostavši se co do jazyka na roveň s jinými národy evropskými má nyní státi se členem jedné literatury vyšší, evropské a celosvětské, závodíc o palmu skutečné osvěty i vědecké i krásocitné i průmyslové a přinášeti oběti na oltář netoliko vlasti, ale i člověčenstva.

Jakkoli neobyčejná věc jest, psáti předmluvy k časopisům, a to již starým a známým: doufáme přece, že takovéto vyšinutí z řádu a z obyčeje bude nám váženo dobromyslně ode vlastenských čtenářův. Vždyť i sama ta věc, o které mluviti chceme, — počátek totiž nového desítiletí ve vydávání časopisu tohoto, — jest neméně neobyčejná, aspoň u nás, kdežto posavad ještě žádný jiný časopis nemohl byl dočekati se a slaviti takovéhoto počátku. I dostavše my se, s pomocí a přízní obecenstva českého na tak vzácné stanoviště, máme slušně tu na chvíli pozastaviti se, a obrátiti zrak svůj, jakoby s obzoru vyššího, i nazad, na cestu již uraženou, i napřed, na cestu ještě nastávající. Zdá se nám, že by nebylo k neprospěchu jak čtenářstva našeho, tak i spisovatelův samých, kdybychom rozebrali sobě zřetelněji na mysli: co sme posavad chtěli a čeho sme dovedli? čemu nyní chceme a . . . než, jestli čeho ještě dovedeme, to-tě v rukou božích.

Co sme chtěli? — Připomeňme sobě stav náš před desíti a více lety. Jazyk český v národu našem zanedbaný, opovržený, z veřejného života, z obcování osvěcencův, ze škol a z kancelářův vyloučený, — celá vzdělanost naše, celý oběh myšlének, každá výměna života duchovního, ba i všecka správa občanská, konaná i sprostředkovaná jazykem jiným, — čtyry pětiny našich spisovatelův pracující na poli cizím, jedni ze zvyku anebo z potřeby, jiní ze zoufání nad mateřčinou, a ta hrstka těch, kteří ještě sobě a národu svému věrni byli zůstali, v necti a nevládě, ve sporu a na rozcestích!

Staloť se zajisté, že když řeč a literatura česká, pohromou třicetileté války omráčená, po dvě století státi byla zůstala, zatím

národové sousední krokem vždy živějším ku předu se snaživše, octli se brzy ve zvláštním a vyšším oboru duchovním, v oboru novoeuropejské osvěty, jejížto blahodární paprskové konečně také do vlasti naší pronikše, utvořili v ní nový svět ponětí, citův a myšlének, — a však to vše již jazykem cizím, literaturou německou. I měliť sme v Čechách tudíž dvojí obor duchovní, jeden německý a spolu novoeuropejský, prostranný, živý a kvetoucí, v němžto skvěla se spanile celá osvěta věku našeho, pojíc v sobě i vědeckou důkladnost i besední lahodu; druhý český, starověký, a protož ouzký, chudý, potřebám věku našeho na mále hovící, prostonárodní, a již téměř jen na láji obmezený. Mezera mezi oběma činila se rok co rok větší a nepřestupnější. Čechovi neotvíraly se více brány nauk a umění, leda klíčem německým; chtělli do nich vstoupiti, musel mateřčinu svou za sebou nechati, jí se odříci, ji zapříti.

V té tak strastné době vlastenci, kteří o nové obživení řeči a literatury české se snažili, dělili se obecně na dvé. Jedni, hledíce především ke stavu řeči na počátku XVII. století, jakožto ke vzoru, tak ji obnoviti a jakoby ustáliti hleděli; hlavní pravidlo a zákon byla jim čistota staré češtiny, kteréžto aby rušiti nemuseli, vyhýbali se všemu tomu v novověkém životě duchovním, coby nedalo se vetkati do ouzké osnovy její. Chystali nám tedy literaturu pouze a čistě prostonárodní, a však dle chuti a míry věkův minulých, a protož pro věk náš i nedostatečnou. Jiní zase, kterým potřeba novoeuropejské osvěty, pověcných známostí a vyšších nauk, zdála se býti důležitější, nežli přesnota jazyka ještě nedokonalého a jim nedosti známého, obrátili zření své k oněm, a počali je tlumočiti národu slovy nově utvořenými, a protož i často nerozuměnými. Ti tedy připravovali nám literaturu vyšší, a však méně národní a čtenářstvu našemu téměř nedostižitelnou. Obojí strana spisovatelův měla své zvláštní i zásluhy i vady. Onano, starojazyková, pečovala o zachování našeho národního charakteru ve slohu; tato, novovědecká, snažila se odíti vše v roucho české, cokoli Evropa za našeho věku ve vědách, naukách a umách výtečného splodila i vychovala. Avšak ona zadržovala národ vždy pozadu, na chrám vyšší osvěty ani se téměř neohlédajíc: tato pak stavila si tento chrám tak nečesky, v takové výši a mhle neologické, že národ ani zřetelně naň popatřiti, ani kudy k němu povznésti se neuměl. Takž i čtenářstvo strany oné téměř jen na sprostý lid, této jen na malou hrstku stejně smýšlejících učencův obmezeno bývalo: jádro národu,

jenž jsou vzdělané třídy obyvatelstva, nevšímalo si hrubě, při němčině své, ani jedněch, ani druhých; literatura česká nebyla mu ani bližší ani zajímavější, nežli třebas mongolská. A k upevnění i rozjitření dvojice takovéto mezi literatory českými přikročily byly ještě jalové avšak tuhé hádky o purismu, prosodii a dobropísemnosti, kteréž uvodily nad to celé snažení naše nejen nepřátelům v posměch, ale tytýž i přátelům samým v ošklivost.

Časopis tento, jemužto záštita jeho, česká společnost musejní, slibovala nad jiné časopisy naše i větší trvalost, i větší mezi osvěcenci národu našeho známost a oběh, chtěl hned od prvopočátku postaviti sebe za prostředníka mezi nadřečenými stranami; ne zákonodařením, k němuž se zmocněna býti necítil, ale skutečným nastoupením jistého středocestí, po kterémž by i pravdě obou stran dosti učiniti, i chybám jejich vyhnouti se dalo. Vedouce tedy spis tento, snažili jsme se spojiti v něm i starojazykovou čistotu, i novovědeckou důkladnost; hleděli sme odstraniti se hádek o literách, slabikách a slovích, kteréž nás za oné doby již již zabíjely, a nešetřiti než ducha, jenž by národ náš znovu obživovati mohl; drželi sme se dávno zasvěceného kanonu češtiny, ale usilovali spolu rozprostraniti ji a uspůsobiti k vyšším potřebám osvěty novoeuropejské; toho pak nejvíce žádostivi sme byli, aby literatura naše přestala býti výhradným jměním buďto pouze prostého lidu, buďto jen několika výtečných učenců, ale aby střední vzdělané třídy obecenstva českého k ní se naklonily, ji v ochranu a péči svou braly, přesvědčeni jsouce, že v tom záleží vlastně »životní otázka« literatury naší.

Stav literatury této, roku přítomného (1837), jistě mnohem již utěšenější jest, nežli byl před desíti lety. Staré hádky o literách a slabikách již dávno mezi námi utichly; ba i novější, ježto mezi tím odjinud se byly pozdvihly, také urovnány se býti zdají. Množství ponětí, slov a názvů, novověké potřeby a nového rázu rozšířilo se již po všech třídách obecenstva českého; staré poklady i nové kořisti jazyka našeho vždy se více mezi sebou přízní, jednotí a vespolek obživují; onno středocestí, někdy tak úzké a téměř neschodné, počíná již býti silnicí, které se nespouští, kdokoli na poli naší literatury chce dojíti přízně obecenstva. Rok po roku množí se počet vzdělanců, ježto nepřestávají uvozovati řeč a literaturu naši do spolků svých, do obecného a veřejného života národního, do okresů vždy vyšších a širších. Takž pomalu a jako nevidomě tvoří se nový základ, pevný a široký, na kterémž bohdá nezadlouho

vystaveno bude nové stavení prostranné, dle potřeby a chuti věku našeho.

Marná, zpozdilá i křivá byla by to chlouba, kdybychom šťastnou tuto proměnu přičítali sami sobě za zásluhu. Posavad zajisté ne více nežli pouhým toliko počátkem kochati se můžeme, kteréžto, nebude-li i dále hojného přičinění i upřímné setrvalosti, obrátí se opět snadno na zmar. A i to, cokoli se stalo, stalo se přičiněním mnoha ušlechtilých vlastenců, a sice prostředky všelikými; ne toliko tedy námi a časopisem naším. My však tím se honositi smíme, že jsme, pode štítem čestné společnosti, sloužili takovémuto snažení věrně za nástroj a dopomáhali jemu k vítězství. S námi k jednomu dílu spojilo se po těch deset let 70 pomocníkův, více neb méně osvícených a pilných; mezi nimi počítali jsme i přední světla národu a literatury české; a neměvše dosti na přítomných a živých, již od počátku hledali sme pomoci také u dávno zemřelých, aby toto nové jazyka i literatury vzdělávání konalo se co nejvíce možná veřejně a všestranně. Zabírali sme se proto do všech oborův slovesnosti, do pole každé nauky a vědy; abychom pak neodstrašili obecenstva od chůze této s námi, hleděli sme, pokud možná bylo, odstraniti úrazy přílišného neologismu a očistiti cestu od nešvar nedočeských, starali sme se všude o rozmanitost, a střídali lahodami po nesnázech i obtížemi po libostkách. Takovýmto úmyslem a počínáním sebrali sme pomalu do časopisu svého, jako do obecného skladiště, plody rozmanité každého téměř věku, každé chuti a barvy, ač ceny nestejné, jakož pak nám také okolnosti času nestejně hověly. Že pak dílo toto naše nebylo národu vůbec nelibé, ale že nabývalo i větší vždy přízně, za to mimo jiné i ten důkaz nám ručil, že sme již od několika let museli přivětšiti počtu exemplářův tištěných.

Co nyní chceme? — Rádi bychom pokročili dále. Posavad předčily ohledy jazykové v díle našem nad jiné; snažili sme se zprostředkovati slovem a slohem českým ty dva obory duchovní ve vlasti naší, jichžto sme na hoře podotkli, vyplniti totiž mezeru, která je od sebe dělila, i schodnou učiniti cestu mezi nimi; hleděli sme tak říkaje staré Čechy uvésti do nové Europy, a zdomácniti tuto v oněch. Nyní ale, když sme se, co do jazyka, dostali téměř již na roveň s jinými vzdělanými národy, nastává nám jiná práce a povinnost: abychom totiž obraceli hlavní zřetel svůj k věcem samým, a snažili se s těmito národy zároveň a v závod o palmu skutečné osvěty, i vědecké, i krásocitné, i průmyslové. Nyní tedy

hleďme již šířiti, velebiti a dokonaliti obor nauk samých, a přinášejme čisté a bohulibé oběti své na oltář netoliko vlasti, ale i člověčenstva. Nastala zajisté již ta doba ve všeobecném dějinstvu, že klesají a mizejí vždy více všecky místní hráze v duchovním životě jednotlivých národův, že koná se svobodná, ustavičná i rychlá výměna myšlének, ideí a citův mezi předními národy europejskými všude, zakládajíc tímto způsobem, ač rozdílnými jazyky, však jen jednu literaturu vyšší, europejskou, a někdy také celosvětskou. Který národ nepřináší k výměně této nic vlastního, ten ani v počtu vzdělaných národův se nepočítá, i jest jakoby ho nebylo. Nám tedy jest přičiniti se, abychom i v tomto ohledu dobyli a pojistili národu svému mezi ostatními místa slušného; a to předně aspoň ošetřením valných mezer ve vědectvu novoeuropejském, týkajících se Slovanstva, kterých opravdu nikdo lépe, nežli my sami, vyplňovati nemůže. A jistě, že budeme-li takto hledati především říše nebeské, t. pravé osvěty, známostí a nauk samých, ostatní všecko, t. láska u obecenstva i vyšší a stálý prospěch jazyka i národu, přidáno nám bude.

Tentoť jest tedy nový, velebný úkol náš. Dosti-li jemu učiníme a dosáhneme-li po čem toužíme, toho my slibovati, za to ručiti nemůžeme. Zdá se však, že by síly naše nebyly veskrz nedostatečné k dílu takovému, kdyby jen u nás u všech byla tatáž opravdová i setrvalá vůle. Počítámeť zajisté mezi staršími spisovateli svými nejedno jmeno i kromě vlasti naší široko daleko známé a vážené; a i mladší mnozí, jestli ne v závod s oněmi jíti, aspoň jistě čestně vedle nich a s nimi kráčeti mohau. K této tedy pravdě, k ochotnosti všech osvícenějších vlastenců, a k vyššímu cíli svému stále hledíce, budeme my napotom přísněji, nežli posavad se dálo, prohlédati k věcné ceně pomůcek nám podávaných, a neměníce ostatně ničeho ve plánu časopisu tohoto, chceme předce čtenářům svým podávati zprávy literní z celé Europy, a v domácích šetřiti ostřejší nežli posavad kritiky.

V Praze, 2. února 1837.

18. Ospravedlnění proti rytíři Kalinovi.

1838.

(*Gedenkblätter str. 109.—111.*)

V Časopise Českého Musea r. 1838. 1. sešit str. 124.—127. nalézá se článek: »Přehled časopisů českých« podepsaný chiffrou J. M. V článku tomto jest také zpráva o novém hospodářském časopisu: »Ponaučné a zábavné listy pro polní hospodáře a řemeslníky v Čechách.« Zpráva tato zajímavá, jejíž obsah Palacký v připojené poznámce k ospravedlnění proti rytíři Kalinovi v »Gedenkblätter« stručně udává, zní úplně takto: »Co se hospodářského časopisu (Ponaučení a zábavné listy pro polní hospodáře a řemeslníky v Čechách) týče, ten co pouhý překlad vedle svého německého originalu kráčeti má. Pakliby však, praví ohlášení, něco v české řeči zasláno a přijato bylo, má se to i do němčiny přeložiti, tak aby oba časopisové docela stejného byli obsahu. Takové zřízení, ať o jiných pomlčím, již tu velikou vadu do sebe má, že ani Němcům ani Čechům dokonale posloužiti nemůže. Slavná společnost hospodářská mohla považiti, že ve vlasti naší Čechové a Němci docela rozdílně, půdou, položením i plodinami sobě nestejné kraje obývají a živnost svou na větším díle rozličným způsobem provozují, tak sice, že co onomu v hospodářství prospěšno, tomuto zhola neplatno jest a naopak. Prozatím bychom však i tím za vděk vzali, kdyby nebylo jiné okolnosti, o níž zde pomlčeti těžko. Čestná redakcí, jak se zdá, neprávě smýšlí o populárnosti slohu českého, když i ve slovích i ve konstrukcí germanisuje, a nová slova sobě tvoří, která ani do učeného ani do sprostého jazyku se nehodí. — Neníť zde arci místo, vytýkati obšírně všecky poklesky proti gramatice i čisté mluvě, jichž v obou těchto svazcích převeliká hojnost se nalézá; toliko některé, jak se nám knihu otevroucím náhodně naskytly, dovoleno nám buď za příklad uvésti. Ve sv. 1. na str. 30. čteme: »Nejvyšší p o d n ě t y na venku, k. p. věže, komíny, stromy, přitahují blesk více, nežli nižší předměty. — Rychlou chůzí, jízdou na koni a s kočárem povstává nápodobně znamenitý p r ů v a n, kterýž blesk přivabuje. — Snáší-li se povětří nad hlavou naší, nejlépe jest, zůstati na místě, až přejde, a raději n e c h a t se hodně promoknout, než od blesku zachvátit.« — V sv. 2. na str. 39.: »O b l e ž e n c i, jimž se nápodobně potravy nedostávalo, myslíce, že o b l e ž e n í v hradu všeho dost mají, že snad tajnými cestami hrad si zásobují, z a n e c h a l i obležení, které je bylo pro j e h o d é l k u o m r z e l o.« Závěrek článku: »Hrad Karlstein v Čechách« na té samé a následující stránce jest pouhý nesmysl. Jak to asi s hospodárským názvoslovím vypadá, každý sám posouditi může z takového matení obyčejných pojmů a výrazů. — Pakli tedy čestné redakcí, o čem nikoli nepochybujeme, na tom záleží, aby řečený časopis lidu přístupným se učinil a čtenářstvo získal, první její snaha obrácena musí býti ku podání nám lepšího a důkladnějšího českého překladu, jinak byla by

všecka ostatní péče marná, a celé to podniknutí, jenž časem svým tak blahočinným státi se může, v počátcích by zakrnělo.« —

Hrabě Kašpar Šternberk byl předsedou nejen českého Musea, ale i vlastenecké hospodářské Společnosti v Čechách. Tato vydala roku 1838. k poučení lidu venkovského časopis v německém i českém jazyku, jejž na starosti měl rytíř Matěj Kalina von Jätenstein; já pak přijal do 1. sešitu Časopisu Českého Musea z r. 1838 kritické (mnou nepsané) ohlášení onoho literárního podniku, jež při něm dvojí věc vytýkalo; *a*) že text v obou časopisech, českém i německém, jest týž, kdežto potřeby čtoucího obecenstva prý jsou různy, a *b*) že redakce nedovede správně rozeznávati, mezi tím, co jest »prostonárodní« (populär) a co »sprostonárodní« (»pöbelhaft«) a p. Tím rytíř Kalina se cítil velice uražen a následkem prudké jeho žaloby hrabě Kašpar Šternberk udělil mi proto písemnou důtku. To zavdalo podnět k tomuto mému listu. Když jsem se potom opět setkal s hrabětem, nebyv vyzván sám vyznal, že jsem pražádné křivdy se nedopustil.

Bylo mi velice líto, že k vůli redakci obou časopisů, již po dvanáct let jsem zastával k jakési spokojenosti vlasteneckého Musea, konečně při samém svém vzdání se, obdržel jsem od Vaší Excellence, kterou tak vřele ctím, první ostrou důtku; mrzelo mne to tím více, jelikož jsem právě naopak doufal, že se mi od Vaší Excellence dostane ochrany proti rozhodně nespravedlivému chování jednoho nebo dvou zúčastněných pánů, kteří, jak jsem se právě dověděl, mají v úmyslu přenésti čistě literarní otázku na pole policejní. Byv po tolik let postaven do středu literarního života v Čechách, nabyl jsem při tom také mnohé trpké zkušenosti: poslední však skutek, kdyby se osvědčil, byl by tak mimořádný, že bych jen ještě litovati musel národa, jehož vůdcové na dráze intelligence v takové míře by zblouditi mohli.

Obdržev ctěný dopis Vaší Excellence přečetl jsem corpus delicti ještě jednou a nalezl v něm ovšem omyl, že na jednom místě stojí »Slavná společnost hospodářská«, kde by řečeno býti mělo jen »Čestná redakcí«; dále že odpor proti jednotě v plánu a provedení lidových spisů obou jazyků není motivován přiměřeněji a důkladněji. Vědomí že takové omyly jsou možny při mém nyní tak obmezeném čase, bylo právě příčinou, proč jsem prosil, abych redakce byl zbaven. Že Vaše Excellence při Svém blahovolném a nade všechny osobnosti povznešeném smýšlení omyly takové, budou-li poznány a ve známost uvedeny, nejen odpustí, ale i po lidsku

omluví, — tohoto uspokojení nedám si ani pak vzíti, kdyby na okamžik list a pečet povídaly opak.

Musím však zcela otevřeně vyznati, že byť bych si i přál, abych formu dotčené recense mohl odvolati, s obsahem jejím však naprosto jsem srozuměn a činím sebe sama za ni odpovědna. Nemám-li v tom pravdy, tu za jedno jsem s velmi mnohými ctihodnými muži a zejména s několika venkovskými faráři, které v té věci mám za kompetentní a jejichž stížnosti do obsahu i formy českého spisu prostonárodního sám jsem měl v rukou. Ovšem v tomto případě každé měřítko jest relativní a Franklinův v celém světě jest málo; vždyť sám národ náš od 30 let nemohl zploditi ani druhého Krameria! Přece však dá se vésti spor o plán i provedení spisu prostonárodního, aniž by se osoby veň potahovaly; neboť záleží při tom především na vůdčí myšlence, kterou lze rozmanitě stanoviti, dle toho, jak oceňujeme potřeby a vnímavost obecenstva. Mám k panu tajemníkovi Společnosti nauk upřímnou vážnost, myslím však, že myšlenka spravující redaktora spisu prostonárodního opravy jest nejen schopna, ale i potřebna. Není v tom pýchy, tvrdím-li, že my, kteří pocházíme z lidu samého a nenuceně s ním obcujeme, známe jej tak mnohostranněji, než páni velkostatkáři, kterým se po starém obyčeji vždy jen s jedné strany ukazuje. I když tu a tam se vyslovuje spokojenost s tím, co vykonáno, jest i tato spokojenost také jen relativní. Náš lid, uvyklý neuvěřitelnou hatlaninou tolika kanceláří a i několika kazatelen na zpotvořování českého jazyka, s vřelým povděkem přijímá, podá-li se mu jednou jen něco lepšího. Avšak zde neběží jen o to, co příjemce, ale i co dárce jest důstojno. Kdybychom nechali nezkaženého prostého člověka voliti mezi tím, co dobrého a co lepšího jest: dávám vlastní svou hlavu v sázku, že sáhne po lepším.

Ale pouštím se do nevyčerpatelného thematu, kdežto jsem jen Vaši Excellenci chtěl prositi, aby přiznaného mého omylu ostřeji neposuzovala. Ani recensenta ani redaktora nemohlo napadnouti, aby Vaši Excellenci, která přece mohla jen dílo založiti a tendenci jeho mu předepsati, činili zodpovědnou za jeho provádění v podrobnostech. Není to tak majitel, ale stavitel, jenž při stavbě se posuzuje. Aby toto se nedálo, nechtěla ani Vaše Excellence zapověděti; neboť zákaz volné rozpravy o výkonech literarních mohl by konečně vésti jen ke zkáze literatury samé.

V Praze dne 24. března 1838.

19. Návěští o redakci Časopisu tohoto.

(Časopis Českého Musea 1838. I. str. 140.)

Redakci Časopisu Musejního Palacký spravoval až do r. 1838; jinými pracemi se obíraje a nemoha se redaktorství již tak věnovati, jak prospěch časopisů vyžadoval, žádal za sprostění redaktorství což se stalo 8. března 1838. Se čtenářstvem Časopisu Palacký se rozloučil tímto návěštím:

Bude tomu brzy dvanácte let, co vysoce slavný Výbor Společnosti českého Museum redakcí časopisu tohoto, hned při jeho prvním zakládání, na mne Nížepsaného vzložil (15. máje 1826). Znaje všecku vážnost povinnosti této, snažil sem se od té doby vždy věrně a horlivě, abych jí co nejvíce možná dosti učinil. A však již od několika let nebylo mi lze, za příčinou jiného zaměstnání obětovati Časopisu tomu tolik času a péče, kolik ke zdárnému jeho vedení nevyhnutelně potřebí bylo; pročež i svazkové tytýž opozdilí na světlo vycházeli. Nyní pak vida ještě větší před sebou v tom nesnázi a nechtěje déle nadužívati shovívání laskavého čtenářstva, nemohl sem než podati prosbu k. Vys. sl. Výboru Společnosti o zproštění své povinnosti redaktorské; což i v posezení téhož Výboru dne 8. března b. r. milostivě povoleno, a další vedení Časopisu českého Museum, dle žádosti Zboru pro řeč a literaturu českou, slavně známému spisovateli našemu p. Pavlovi Josefovi Šafaříkovi, svěřeno i poručeno jest. Všem tedy dosavadním pp. Pomocníkům svým za laskavé si mi propůjčování díky vzdávaje, oznamuji spolu, že příští svazkové všichni již od p. Šafaříka redigováni budou, jemužto i všecka zásoba hotových a posavad netištěných artikulů odevzdána jest.

V Praze, 12. března 1838.

Frant. Palacký,
odstupující redaktor.

II.

České Museum.

Všechny tyto stati, které vznikly za příčinou povznesení Českého Musea, napsány jsou německy a uveřejněny v »Gedenkblätter«. Jak a kdy vznikly, vysvětlují poznámky Palackého k nim připojené.

1.

20. Návrh na Francisceum v Praze (1839).

(*Gedenkblätter str. 112.—116.*)

Po smrti císaře Františka I. uvažovali čeští stavové na sněmích po několik let o návrhu jim učiněném, aby zesnulému postaven byl pomník. Když na podzim 1839 přátelsky mně nakloněný pan Vojtěch Lanna z Budějovic, svým časem jeden z největších průmyslníků v Čechách, mne v Praze poctil delší návštěvou, v rozhovoru přišli jsme také na onen stavovský projekt, o kterém tehdy v obecenstvu se hovořilo často a v rozmanitém smyslu. Vyslovil jsem mu o tom své zvláštní mínění, které od něho bylo přijato s takovým souhlasem, že jsem mu i musil dáti slib, že mínění toho nepodržím pro sebe, nýbrž že je ve zvláštním spise pamětním — jak tuto následuje — předložím stavovskému výboru zemskému.

Běží o pomník, který páni stavové království Českého zamýšlejí postaviti památce svého nezapomenutelného krále, císaře Františka I.

Že pomník takový musí býti přede vším i císaře, kterému, jakož i království, od kterého se zřizuje, důstojný, tedy v každé příčině velkolepý, rozumí se samo sebou a nemá o tom také dále býti usnášeno.

Dříve však než zvláště vysvětlíme, jakého druhu pomník má býti, bylo by dobře blíže objasniti účel, jaký má takový pomník vyplniti.

Pocta, která zesnulému zeměpánu pomníky se prokazuje, má se stavbou kostelů a oltářů ke cti božské to společno, že účel jejich není pouze objektivní, ale spíše subjektivní. Ne k vůli Bohu samému, který nepotřebuje našich modliteb, stavíme posvátné síně, nýbrž pro své vlastní posvěcení; rovněž tak málo potřebuje císař František I., který nyní zbaven jest všech pozemských starostí,

pomníku pro svoji potřebu, nýbrž pomník ten zřizuje se jediné k našemu vlastnímu prospěchu, aby památka na jeho dobročinné panování mezi námi pro všechnu budoucnost živě byla udržována.

Otázka: »jakého druhu pomník hodí se nejlépe pro císaře Františka I. v Čechách?« — promění se tedy v tuto otázku: »kterého druhu pomník nejlépe se hodí, aby památku jeho dobročinné vlády mezi námi pro všechnu budoucnost živě zachoval?« — a toto závisí opět na dohodnutí se o této otázce: »který jest nejvlastnější úkaz v dějinách Čech, jenž nejdřív a hlavně vyznačuje dobu císaře Františka I.?«

Nerozpakuji se tvrditi: nejvlastnější úkaz, který co nejvíce charakterisuje dobu císaře Františka I. v dějinách Čech, jsou mnohé spolky pro vědu, umění a průmysl, které v naší vlasti za jeho 43letého panování v život vešly. Roku 1796 povstala Společnost vlasteneckých přátel umění, s akademií výtvarných umění od r. 1800; roku 1806 ústav technický; 1810 jednota k podpoře umění hudebního, s konservatoří; 1818 Společnost vlasteneckého musea; 1826 jednota pro hudbu církevní; 1833 jednota ku povzbuzení ducha průmyslového, — mimo jiné méně důležité ústavy toho druhu. Všechny tyto ústavy ve svém celku jsou duchem a plánem své působnosti tak vlivuplny, tak důležity pro podporu vzdělanosti a průmyslu, tedy cti a blahobytu našeho národa, že se jim nic významnějšího z doby od roku 1792 do 1835 nebude moci po bok postaviti. Ony to jsou, jež kdysi na vládu císaře Františka I. podobnou záři budou vrhati, jakou od 5 století založení Pražské university prostírá okolo krále Karla IV. — ovšem předpokládajíc, že se těmto spolkům nedá opět zahynouti, nýbrž že pro všechnu budoucnost budou udržovány v stejné nebo rostoucí působnosti.

Jelikož nyní s jedné strany leží v povaze věci, že pomník, jenž císaři Františkovi I. se má postaviti, bude muset býti přiveden ve vztah s tímto nejvýbornějším úkazem jeho panování; a jelikož s druhé strany stavba nabřeží na břehu Vltavském již definitivně za tím účelem jest usnesena: myslím, že opíraje se o důvody, které dále ještě uvedu, musím učiniti návrh, aby na onom nábřeží jako pomník císaři Františkovi I. postavena byla prostorná budova ve vznešeném slohu pode jmenem *Franciscéum* a aby zařízena byla k umístění nejvýbornějších ústavů za jeho vlády povstalých, jmenovitě vlasteneckého musea, umělecké akademie, konservatoře a jednoty průmyslové.

Budova jako palác musela by průčelím zaujímati celou délku navrhovaného nábřeží a mohla by na hořejším jižním konci u mostu řetězového tvořiti křídlo poboční. Tak byla by dosti prostorna, aby v prvním poschodí kromě velikého, k slavnostním shromážděním nebo koncertům sloužícího sálu a několika sálů vedlejších pojala také sbírky musejní a snad jednotu průmyslovou, v druhém poschodí akademii umění s její obrazárnou a hudební konservatoř s potřebným personalem dozorčím. Obraz císařův, v mramoru provedený, postaven by byl na vysokém postavci do velkého sálu. V přízemí mohly by se zříditi kupecké krámy, jejichž nájemné by schopno bylo krýti náklad k vydržování paláce.

Pomník takový zdá se mi býti zrovna tak p ř i m ě ř e n ý, jako u ž i t e č n ý a p o t ř e b n ý.

Přiměřený jest pro císaře Františka I. svým předmětem, poněvadž právě představuje a trvale znázorňuje to, co jeho vládu v Čechách svérázně vyznačuje, založení těchto ústavů. Neméně přiměřený jest i v podmětu, totiž se strany pánů stavů, neboť ústavy ty vznikly jen spolupůsobením stavů s vládou. Právě v tom projevila se co nejjasněji a nejnezkaleněji svorná mysl, plná vzájemná důvěra mezi panovníkem a poddanými,

Také v té příčině byl by shledán přiměřený pro císaře Františka I., poněvadž s jedné strany císař František I. nebyl kníže bojovný, nýbrž přítel a ochrance umění míru; s druhé strany, poněvadž se ukázal býti vždy nepříznivý všemu pouhému lesku a nákladné neužitečné nádheře. Socha pod širým nebem zůstává však skoro vždy neúhledná, ač-li není socha jízdní, která zase hodí se spíše pro válečného hrdinu než pro knížete míru. Dále jest při takové soše nezbytnou podmínkou, aby stála uprostřed prostorného volného místa: a takové místo na nábřeží bylo by možno zjednati jen neobyčejnými obětmi, aniž by přinášelo přiměřený věcný užitek.

Prospěšnost Franciscea jest na bíle dni, a nepotřebuje teprv ani býti dokazováno, jak velice by tím trvání těchto ústavů bylo upevněno a všeobecně prospěšná jich působnost podporována. Avšak v počet musí býti brán také zisk, že by hlavní město země tím bylo ozdobeno na nejvhodnějším místě imposantním architektonickým dílem uměleckým v době, kdy paláce se skoro více nestavějí; dále žeby hlavní sál Franciscea kromě toho, žeby sloužil k slavnostním shromážděním a koncertům, časem také mohl býti zařízen za jakousi českou Walhallu.

Avšak nejen prospěšna, ale i nevyhnutelna jest taková budova. Páni stavové musí nějak ku pomoci přispěti oněm za císaře Františka I. povstalým ústavům, nemají-li časem opět zajíti a tím i nejkrásnější oslavu vlády císaře Františka I. uvésti v zapomenutí. Žádný z oněch ústavů nemá dostatečných sil, aby mohl býti tak činný, jak by žádoucno bylo; některé patrně postonávají a zápasí skoro s nouzí. Nejsem sice proto, aby páni stavové přejali je tou měrou ve svou bezprostřední ochranu a správu, jak tomu jest s ústavem technickým; neboť tím by na svých původních od samého císaře Františka I. jim povolených stanovách škodu utrpěli, což by na odpor bylo účelu podniku. Poskytnou-li však páni stavové oněm soukromým jednotám bezplatného přístřeší, zabezpečí nejlépe jich trvání pro budoucnost a zdokonalí jen ona opatření, která za císaře Františka I. v život vešla.

Poněvadž mi není dostatečně známa velikost prostředků od pánů stavů ku zřízení pomníku povolených, nemohu o možnosti provedení svého návrhu nic více říci, než že vystavění paláce o mnoho více nestojí, než postavení sochy bronzové a že budova mnohem méně jest vystavena haně než socha, jelikož jak známo málo jest pomníků toho druhu v Evropě, které by se byly od té doby nestaly předmětem vážné nelibost projevující kritiky.

V Praze dne 10. listopadu 1839.

2.

Návrhy ku povznesení českého Musea.

(1839—1841.)

Návrh, zříditi v Praze Francisceum, byl od českých stavů přijat na poradním sněmě v r. 1840 s všeobecnou pochvalou, avšak byl z předu již obmezen na budovu k pojetí českého Musea a Akademie krásných umění, tedy na prostor skrovnější. Při poradách tím vzniklých byl jsem také já s několika stran požádán, abych ve prospěch Musea povznesl hlasu svého, i podal jsem především tento pamětní list.

21. Čeho jest třeba českému Museu.

(Memoire nejvyššímu purkrabímu hraběti Chotkovi.)

(Gedenkblätter str. 116.—120.)

Jak v idei tak ve stanovách českého Musea spočívá, aby po svém obsahu bylo nejen přírodopisné, ale i, a to hlavně, národopisné.

Hned v prvním provolání tehdejšího pana nejvyššího purkrabího Kolovrata dne 15. dubna 1818 pravilo se o tom: »Vlastenecké Museum má se hlavně skládati: 1. ze sbírky vlasteneckých listin: 2. ze sbírky opisů nebo nákresů všech v zemi se vyskytujících pomníků, náhrobků, nápisů, soch, basreliefů atd.; 3. z co možná úplné sbírky erbů, pečetí a mincí, nebo jich otisků; 4. ze sbírky map a plánů etc.; 5. z úplného přírodopisného kabinetu všech tří říší přírodních, se zvláštním zřetelem na vlast etc.; 6. z knihovny, která se obmezuje na Bohemica v nejširším smyslu a na tak řečené určité vědy etc.; 7. z (uměleckého) sálu ku produkcím atd Tyto kategorie byly pak v zcela doslovném znění přejaty do § 20. musejních stanov schválených Jeho Veličenstvem. O správnosti a záměrnosti těchto ustanovení nelze pochybovati.

Přece nelze zneuznati, že v českém Museu až dosud jen paragraf 5. zcela a paragraf 6. zpola (totiž jen vzhledem k vědám přírodním) byl vzděláván. Jen sbírky přírodní a knihy byly dosud pěstovány pečlivě, nákladně a methodicky. Jsou také již tak bohaty a poučny, že mohou býti nejen ke cti ústavu a jeho zakladatelům, ale i s velikým prospěchem zemi a vědě.

Tím hůře naproti tomu má se to s národopisným oddělením Musea. Kdežto pouze pro obor přírodopisný jsou činni tři kustodové, pro neméně veliký, obtížný a důležitý obor dějepisný a starožitnický není ani jediného, kterému by zcela a výhradně jím se bylo obírati; neboť i knihovníka se užívá z větší části pro onen obor. Sbírky nahoře v odstavcích 1 až 4 jmenované v době nynější existují tak říkaje pouze v idei; neboť mimo sbírku mincí darovanou Museu hrabětem Františkem Šternberkem nemá Museum ničeho, coby jen poněkud odpovídalo jménu českého zemského Musea. Sbírka listin až dosud učiněná i v rukou soukromníkových by musela platiti za nepatrnou. Z nákresů pomníků Museum má jen to, co náhodou

bylo dodáno, a to stojí sotva za řeč. Od Burdea zakoupené otisky pečetí jsou hrubý, neuspořádány a neupotřebitelny. Zkrátka: národopisné sbírky musejní musí teprve býti zřízeny, nemáme-li se styděti za to, co posud jest po ruce.

Uchovejž Bůh, že bych těmito poznámkami hanu chtěl kydati na jediného dosud předsedu musejního hraběte Kaśpara Šternberka! Spíše jsem mu díky zavázán za to, že sám pro Museumu činil více, než všechen národ ostatní dohromady: a kdo může mu míti za zlé, že učinil tak po svém rozumu? Mým účelem jest jen upozorniti na to, co nyní jest dělati, čeho především naléhavě jest potřebí. Hrabě Šternberk v době poslední sám o tom se přesvědčil, anyť mu jeho studie o dějinách českého hornictví ukázaly citelný nedostatek všech posud po ruce jsoucích pomůcek. Ještě v září 1838 mluvil o tom se mnou; měl jsem mu při svém druhém návratu z Italie přinésti o tom pamětní spis, načež by byl sám u veleslavných pánů stavů věc tu k řeči přivedl — si fata tulissent. Tím více si musím přáti, aby budoucí předseda Musea předem již vědomě neupadl v tutéž jednostrannost; aby spíše, je-li v jedné osobě stejný zájem pro různé obory nemožný, pro nynějšek zvolen byl takový předseda, který by, nezanedbávaje právě oboru přírodopisného, hlavně byl nakloněn a oddán oboru dějepisnému a starožitnickému. Po celý věk lidský bude míti plno práce, aby jen nutné a nejnalehavější podniky ne snad dovršil, ale jen na pravou cestu uvedl.

Příroda denně před našima očima obnovuje své největší divy, její věčně mladá tvůrčí síla neochromne také po tisíciletích: zde není aspoň nebezpečí z prodlení. Tak tomu není však se zjevy dějin národních. Památky, ve kterých se ukládají a tak říkaje zrcadlí, mají život jedinečný, který jednou byv zničen, nedá se opět zříditi. Zničí li se stará umělecká památka, ohněm-li shoří listina, rukopis: jest to věčná, nikdy nenahraditelná ztráta; neboť nestavějí a netvoří se pomníky minulosti, nýbrž jen doby současné. Poněvadž hmotnost pomníků nelze zcela uchrániti před nehodami živelnými, nutno si pospíšiti, abychom aspoň jejich duševní obsah uchovali věrnými kopiemi. A zde je všude nebezpečí z prodlení: neboť kdož neví, kolik jich ročně za oběť padne nedbalostí nebo barbarstvím?

Jest nevyhnutelno a naléhavo, aby od příštího předsedy posíláni byli schopní mladíci do archivů a knihoven domova i ciziny, aby tam nejen správně opisovali české listiny, nýbrž také n. p. ob-

kreslovali sigilla, činili fac simile atd. Zrovna tak bude nutno, aby umělci posíláni byli na cesty po zemi, aby zhotovili důkladné kopie vyskytujících se ještě památek staročeského umění, znamenitých budov, starých obrazů, v kostelích a klášteřích, na starých hradech atd. Jest n. p. zjištěno, že Čechy měly ve XIV. století vlastní uměleckou školu, která měla velký vliv na umělecké vzdělání mnohých zemí evropských; ale tento skutek národu k tak veliké cti sloužící, jak znázorněn může býti naší době a přejíti v národní vědomí, necháváme-li rozptýlené zbytky onoho rozkvětu uměleckého jednotlivě a bez povšimnutí kráčeti vstříc jich záhubě a nikoho-li nenapadne, aby je aspoň ve věrných kopiích sbíral pro museum? A co říci mám o památkách starého českého umění hudebního? Jest n. př. známo, že Luther vypůjčil si své nejproslulejší duchovní melodie od starých českých bratří; melodie českých bratří od hudebních znalců (n. p. Rochlitze) počítají se k nejvznešenějšímu, co jest ve všem oboru umění hudebního; ale kolik můžeme napočítati Čechů, kteří o tom něco vědí, se o to jen poněkud starají? Zatím vždy víc a více zanikají památky toho druhu, jsouce neznámy i nelitovány.

To jest pouze jedno, čeho se českému museu nedostává: aby více než se dosud dálo, vzalo si k srdci jeho význam národopisný a aby se snažilo, by stále více se přibližovalo myšlence českého Musea.

Druhé, čeho ještě naléhavěji jest potřebí, jest jeho přesídlení s Hradčan do města. Nezdá-liž se, jako by se bylo chtělo Museum schovati světu a zvláště Pražanům, ano bylo vystrčeno na místo odlehlé, větší části obecenstva jen namahavě a se ztrátou času přístupné? A přece spočívá všechen účel, všechna působnost, ano i všechen zdar jeho jen v tom, aby se zakotvilo v názorech, duševních potřebách a sympathiích národa, aby si zjednalo na něj vliv k pokroku vybízející, zušlechťující a aby tedy co nejblíže k národu bylo přivedeno. Šel sice Mahomed k hoře, když hora nechtěla jíti k Mahomedovi: ale obecenstvo není tak povolno, jako kdysi prorok Allahův, a štítí se námahy vystupovati na horu vzdálenou od ruchu městského. Proto také není pásky zájmů, nýbrž nanejvýš jen páska zvědavosti mezi oběma těmito mocnostmi. Následek toho jest ročně se zmahající odcizení a opomíjení, kterým konečně ne obecenstvo, ale ovšem museum zahyne a zahynouti musí. Kéž by Vaše Excellence spolu s veleslavnými pány stavy na

projekt Franciscea na nábřeží zvolalo tvorčí: »Budiž!«: Kolikerá pia desideria došla by tu svého vyplnění!

V Praze dne 28. prosince 1839.

22. Přání, týkající se českého Musea.

(Gedenkblätter str. 121—124.)

Kterých místností v nové budově musejní jest třeba, neurčuje přítomný stav, nýbrž myšlenka českého národního Musea aspoň pokud jest vyslovena stanovami a tedy také má býti uskutečněna. Museum trvá teprve ode dvou desetiletí a má přece po všechna příští století trvati, vzrůstati a se rozmnožovati. Především ať jest tedy co možná prostranné, aby odpovídalo nejen nynějším, ale i budoucím potřebám.

Účelem musea vůbec jest, aby představovalo malý soustavný obraz vlasti. Veškeren duševní i věcný obsah Čech z minulosti i nynějška má tu vědecky jsa uspořádán ležeti před badatelem k nazírání a ke studiu. V době nejnovější v něm převládal jednostranný směr, k vůli němuž Museum by se bylo konečně stalo pouhým přírodopisným kabinetem. Avšak stránka přírodopisná jest sice podstatná, ale nikterak jediná, ano ani nejdůležitější část národního musea; vždyť toto jest přece národní, národopisné, jako vůbec člověk jest korunou přírody.

Museum má se především snažiti, aby znázorňovalo všeobecně dějinný význam Čech a Čechů, jak se jeví v geologii a zeměpisu, politice i dějinách. Tento všeobecně dějinný význam Čech jest vskutku veliký a šlechetný — ale bohužel pro většinu i nejvzdělanějších Čechů naší doby ještě tajemstvím. —

Proto mělo by Museum míti také účel, přijímati jednou ve svých sálech také obrazy velikých Čechů (sochy, poprsí, podobizny a p.), jakož i malby z českých dějin. Nejvyšším dobrem národa jsou přece jen jeho velicí mužové a slavné činy jeho dějin. Ovšem jest to poněkud choulostivý předmět a za našich dnů sotva spůsobilý, aby se o něm úředně jednalo; ale zdá se býti radno, aby se

aspoň k tomu pracovalo, aby méně obmezované budoucnosti neodnímala se možnost, uskutečniti tuto myšlenku.

Ze všeho co dosud bylo řečeno, plyne jako hlavní požadavek, aby nová budova musejní byla naprosto česká — česká v myšlence, planu, materialu i provedení. Neboť bylo by s hanbou, kdyby Čechy právě tam, kde samy sebe chtějí ukázati, musily volati cizinu na pomoc.

To však nikterak nepřekáží, aby budova byla založena v nejušlechtilejším římském slohu stavebním. Sloh tento v Praze již dlouho převládá. Kdybychom chtěli zvoliti nyní tak oblíbený sloh florentinský, tento nový cizí živel nepříjemně by rušil harmonický ráz physiognomie města.

Poněvadž veliký palác vyžaduje také veliké architektonické poměry a jmenovitě veliký portal, tu zdá se býti potřebno, aby hned nad přízemím zřídil se mezzanin za byty pro úředníky, tak že by portal sahal nad mezzanin. První poschodí a část přízemí bylo by určiti pro museum; druhé poschodí pro akademii a její galerii; druhá část přízemí poskytla by prostor k budoucím průmyslovým výstavám.

Přeji paláci rotundu v průměru aspoň 6^0, která by dostávala světlo shora, následovně z prvního poschodí zdvihala se druhým poschodím až nad střechu, tedy také obsahovala několik gallerií spočívajících na českých sloupech mramorových. Tato rotonda neměla by teď, ale arci snad po století sloužiti za knihovnu, až by totiž jednou knihovna proti svému nynějšímu stavu se zdvacateronásobila, ano i stonásobila. Nyní mohly by se v ní jen postaviti socha císaře Františka a později ještě jiné obrazy velikých Čechů. Byla by pro přítomnost žádoucí chloubou, a ještě žádoucnější ressourcí pro budoucnost.

Mimo rotundu jest třeba ještě dvou větších místností v prvním poschodí: zasedací síně pro obě Společnosti a čítárny. Vedle nich náležejí malé světnice pro šatnu, topitelné pracovny pro úředníky atd.

Dále jest opatřiti v prvním poschodí místnosti pro

1. knihovnu a sbírku rukopisů (4—5 síní),
2. archiv (sbírka listin, opisy všeho druhu 1 síň),
3. staré obrazy, nákresy, mědirytiny atd. (1—2 síně),
4. sbírka českých pečetí a erbů (1 síň),
5. kabinet mincí (1 síň),

6. české starožitnosti všeho druhu, staré nářadí, popelnice, nádoby, zbraně, kroje a t. d. (2—3 síně),

7. zoologický kabinet (3—4 síně),

8. sbírky botanické (2 síně),

9. sbírka semen a dřev (1 síň),

10. skladiště pro doubletty nebo předměty, které se nehodí k veřejnému vystavení (2 síně).

V přízemí bylo by pro Museum zříditi

11. velmi prostornou síň pro českou geognosii,

12. pro oryktognostickou sbírku (2 síně),

13. pro sbírku petrefakt (2 síně),

14. pracovnu pro kustoda této sbírky,

15. potřebné místnosti pro těžké veliké pomníky rázu dějepisného (k. p. náhrobky, bas-reliefy a p.).

Jednou bude muset míti Museum své vlastní knihkupectví, snad i svou vlastní knihtiskárnu; na ty může a má také v přízemí vzat býti zřetel. Na potřebné drevníky, sklepy a p. bez toho se arci nezapomene; ještě méně na byt pro vrátného. Při výměře bytů úřednických v mezzaninu nutno si připomenouti, že dle stanov bude ustanoviti ještě jednoho tajemníka a že počet úředníků časem stále bude muset vzrůstati.

A abych konečně skončil »Ciceronem pro domo sua«, prosím, aby se zcela nezapomnělo na Musejní Sbor pro český jazyk a literaturu, který jest také pozoruhodnou částí Musea.

8. května 1840.

23. Kritika stavebního plánu Musea.

(*Gedenkblätter str. 124—127.*)

Mezi oněmi členy českých stavů, které se zajímaly o projekt, aby na Vltavském nábřeží Pražském bylo vystavěno Francisceum, hrabě Josef Dietrichstein, pozdější poslední kníže tohoto domu, byl z nejhorlivějších. Předložil mi také stavební plan k tomu zhotovený od Pražského architekta Schöbla, a žádal ode mne o tom dobrozdání, které jsem podal touto zprávou.

Třebas výborný jest panem Schöblem předložený stavební plán budovy Musejní, nemohu přece nekárati na něm tyto nedostatky, které arci částečně byly způsobeny programem:

1. že budova ve svých poschodích netvoří okruží, nýbrž jest přerušena v 1. a 2. poschodí vsuvkami, jakož i byty na jedné straně projektovanými. Neboť vsuvky činí ze zadní části budovy architektonickou slátaninu a předložený plán již z toho důvodu nelze schvalovati, poněvadž jest nepravdivý a nedá se provésti.

2. Navrhované čítárny Musea mají přijíti pod vsuvky: proto budou moci míti sotva 2 sáhy výšky. To jest při silné jich návštěvě i proti všem zdravotnickým předpisům.

3. Také bytům jest vykázána nejnezdravější část budovy, kam nikdy nevnikne oteplující sluneční paprsek. A přece živí tvorové více potřebují slunce, než mrtvé pomníky.

4. Hlavní sál Musea má státi pod balkonem a sloupovím; tím sál se zatemňuje, a střed budovy se klade do druhého poschodí. Byl by však nesmysl, chtíti položiti shromažďovací síň do druhého poschodí budovy bez toho tak vysoké.

5. Druhé poschodí, navrhované za »bel étage«, má dvojí nedostatek: *a*) předně nepoměrně veliká vysoká okna, kterým bude osvětlovati jen hloubku 2 sáhů, kde tedy také nesmějí býti pověšeny veliké obrazy, poněvadž tu pro ně nebude přiměřeného stanoviska; *b*) za druhé obrovské sloupy výstupků, které již na obraze celou budovu více tísní než podporují.

Pravou panaceou pro všechny tyto nedostatky byl by mezzanin, přistavěný pod prvním poschodím. Učinil by zbytečny ony vsuvky a poskytoval by dosti prostoru pro byty. Pak mohla by všecka poschodí tvořiti dokonalé okruží, první poschodí stalo by se »bel étage«, sloupy, které by jen nad mezzanin vyčnívaly, uvedeny by byly na svůj pravý poměr k budově a zbylo by ještě dosti místa k budoucí disposici. Jmenovitě mohla by část přízemí dobře ustanovena býti k budoucím uměleckým a průmyslovým výstavám.

Pan Schöbl nastiňuje svůj plán patrně měl více na zřeteli uměleckou akademii než museum, a následkem plánu by se budova musela jmenovati a potiori »akademie« a ne »museum«. To však nezdá se býti mínění pánů stavů, kteří při svých jednáních vždy pokládali Museum za věc hlavní. Důležitost tohoto ústavu arci ještě více cítili než jasně poznali. Jednomyslný souhlas, se kterým byla přijata na předloňském sněmu poradním myšlenka, aby zesnu-

lému císaři Františkovi v Museu postaven byl pomník, hlasitě proto mluví.

Arciť páni stavové v oné budově vystavějí výmluvný pomník pro staletí, ale nejen císaři Františkovi, nýbrž také sobě samým; zvěční v ní svoji přítomnost. Museum se stane jak objektivně obrazem Čech vůbec, tak i subjektivně výrazem smýšlení pánů stavů. Otázka stavby Musea se stala, aniž se to tušilo, životní otázkou pro české stavy; ovšem jen mravní. Ať již na dále se usnesou na čemkoli, Museum stavěti nebo nestavěti, založiti je velikolepě nebo nepatrně — vždy bude usnesení věrným výrazem smýšlení, kterým většina stavů jest nadšena pro sebe samy, jakožto stavy vždy ještě znamenitého království, pro svoji vlast a svoji národnost.

Ovšem, kdyby Museum bylo jen pouhý kabinet přírodopisný, kterým že se chce státi v poslední době se zdálo, na celé věci mnoho by nezáleželo. Přírodopisných kabinetů není tak příliš málo na světě a v rakouském mocnářství: Praha sama má přírodopisný kabinet, který vláda při universitě zřídila a dále udržuje Museum však má býti a státi se něčím vyšším. Ono má bez odporu veliké a zvláštní určení, kterého nemůže býti dosaženo a které nemůže býti nahrazeno žádným jiným ústavem; a účely jeho jsou důstojny, aby vlasteneckému smyslu pánů stavů byly doporučeny a aby od něho vzaty byly v úvahu. Neboť kdo ještě měl by se nadchnouti pro takové myšlenky a záměry, jim v oběť přinésti čas, námahu i peníze, odeprou-li jim stavy svého uznání, své sympathie a podpory. Od plebejů v Čechách lze něco podobného tak málo očekávati jak od cizozemců.

Že však Museum potřebuje zdatné podpory, aby dostálo své úloze, leží na bíle dni. Až dosud rozmanité památky české minulosti nejsou sebrány, ano sotva známy; smysl pro to musí v lidu teprve býti buzen. Tak mnohá starožitná budova, tak mnohý vysoký hrad, k němuž se pojí všeobecné dějinné upomínky, kráčí u nás nepovšimnut své zkáze vstříc; umělecké památky naší doby Karlovy, kterých nám cizozemci závidějí, jsou ještě po zemi roztrouseny a my sotva o nich zvídáme; překvapující bohatý rozkvět naší starší literatury prachniví v našich archivech a knihovnách, a každoročně něco z toho propadá zkáze, poněvadž jest málo mužů, kteří je sbírají a poněvadž se jim také nedostává prostředků, aby je zúrodnili pro vlastenecké dějiny.

Stavbou musea postaví páni stavové císaři Františkovi I. také v té příčině pomník, že v obraze Čech, jejž má představovati museum, nad věky trvaleji má býti znázorněn stupeň vědecké, průmyslové a umělecké osvěty, jaké za jeho 43leté vlády dostoupil český národ.

4. dubna 1841.

Bohužel zůstalo celé Francisceum konečně jen zbožným přáním Sočivosti mezi členy stavů více než skutečné důvody přispěly prý k tomu, že v shromáždění stavů konaném dne 14. března 1844 učiněno usnesení, aby od let projektovaný pomník pro císaře Františka I. nebyla budova, nýbrž socha. Přece však jednání několikaletá v té věci konaná měla aspoň ten dobrý následek, že stavové, kteří po delší dobu Společnost musejní živili stkvělým vyhlídkami, dali se pohnouti hlavně přispěním posledního nejvyššího písaře českého Jana rytíře z Neubergu, aby předně v shromáždění konaném dne 10. dubna 1845 zakoupili pro museum od hraběte Jana Nostitze jeho dům č. 85 v novém stromořadí, kterýž pak dne 10. ledna 1846 skutečně Museu byl postoupen. V něm nalezá se celý ústav až do dnešního dne.

---

24. Vlastenecké Museum v Čechách v roku 1842.

R. 1841 dne 26. května zvolen byl ponejprv do výboru musejního též Frant. Palacký a ustanoven na to 2. června 1841 jednatelem. Tím zahájeno nové důležité období v dalším vývoji ústavu, které se nazývá v dějinách Musea dobou Palackého, jako první období dobou Šternberkovou. Palacký navrhl ve schůzi správního výboru 20. října 1841 pronikavou reorganisaci ústavu. Návrh jeho byl schválen a Palacký jal se program svůj horlivě ve skutek uváděti. Aby pro Museum též v širších vrstvách vzbudil účast, vydal r. 1842 spis německý: »Das vaterländische Museum in Böhmen im Jahre 1842. Vom Verwaltungsausschusse der Gesellschaft. Prag. Im Selbstverlage des Museums.« Obsah toho spisu se skládá z 5 oddílů, z nichž čtyři první se tu podávají v českém překladě. Oddíl pátý obsahuje přílohy, z nichž pouze příloha C obsahující návrh Palackého učiněný dne 20. října 1841 v českém překladě se otiskuje. Ostatní přílohy obsahují: A) Provolání k vlasteneckým přátelům věd dne 15. dubna 1818. — B) Základní zákony Společnosti (stanovy). — D) Přehled obsahu musejních sbírek na konci roku 1841. — E) Seznam nejznamenitějších zakladatelů Českého Musea zemřelých do r. 1842. — (Srv. články Museum v Slovníku naučném Riegrově, díl V. a Ottově díl XVII.)

I.

Dějiny založení a ustavení spolku v letech 1818—1822.

Vlastenecké Museum v Čechách jako všecky ústavy mající vliv na život jest zároveň plodem i pákou zvláštního ducha té doby, ve které bylo založeno. Vznikem svým jest povinno čilému přesvědčení opět rozšířenému v posledních velkých bojích Evropy, že duševní vzdělání a vlastenectví nejen jsou podmínkou blahobytu národův a rozkvětu států, ale že se také v okamžicích nebezpečenství osvědčují jako nejvěrnější podpory trůnu. Mužové rozhledu i postavení stejně vznešeného v založení ústavu směřujícího k jich pěstování zpozorovali účelný prostředek, aby podporovány byly nejvyšší zájmy státu v souhlasu se zájmy jednotlivců, a zdravý rozum národa poskytoval podnikatelům nejradostnější a nejčinnější podporu.

Vedle vysokého a nižšího školství vládou zřízeného a spravovaného brzy rozmanité vlastenecké spolky jaly se pečovati o všestranné národní vzdělání v Čechách; tak v r. 1769 dvě ještě dnes působící společnosti, Společnost věd a vlastenecko-hospodářská, z nichž první r. 1784, druhá r. 1788 byly reorganisovány; v r. 1796 Společnost vlasteneckých přátel umění, která založila 1800 akademii výtvarných umění; v r. 1803 ústav technický založený pány stavy; v r. 1810 Jednota ku podporování hudby s konservatoří od ní založenou atd. Každý z těchto ústavů, k nimž v novější době (od 1833) přistoupila ještě Jednota ku povznesení průmyslu, tvořil středisko ku podpoře zvláštních zájmů duševních u našeho národa; scházel jen ještě ústav, který by všechny tyto ojedinělé snahy z doby staré i nové tak sjednotil a zprostředkoval, aby je shrnul ve společném zrcadle, znázornil je ve vlasti v jich přirozené souvislosti a zároveň Čechy vedl k nejpodstatnější podmínce všech trvalých pokroků, ku sebepoznání.

Jednotlivé tužby a návrhy v této příčině bylo slyšeti již od r. 1810; ale časové okolnosti nebyly příznivy, aby se staly skutkem. Tu Johanneum, které vznešenou štědrostí arcivévody Jana ve Štyrsku od 16. července 1811 v život bylo uvedeno a zdárně prospívalo, dalo českým vlastencům nový podnět ku stejnému cíli. Sotva že tedy veliké události let 1812 a 1813, jejichž jevištěm staly se také částečně Čechy, obrátily se rozhodným obratem pro náš národ tak žádoucím, tu sáhnuto bylo k oněm návrhům, a již 20. června 1814

tehdejší nejvyšší purkrabí, nyní c. k. státní a konferenční ministr, František Antonín hrabě Kolovrat-Liebsteinský uložil hraběti Kašparu ze Šternberka, aby navštívil v Štyrském Hradci Johanneum a podal o tom zprávu, pokud by tamnější zařízení také v Čechách mohla a měla býti zavedena. Zpráva byla sice podána na podzim téhož roku; ale návrat boha války v r. 1815 přinutil ještě jednou odložiti projekt na doby příznivější.

Veliká neúroda v letě 1816 a veliká nouze tím v zemi nastalá, jejíž umírnění hlavně zaměstnávalo všechny síly vlády i vlastenců, zdály se, že zatlačí tak žádoucí založení národního Musea v Čechách úplně do nedozírna daleka; a přece tato o sobě smutná příhoda dala později nejbližší příčinu nejen ke vzniku, ale i k rychlejšímu zdaru vlasteneckého ústavu. Císař František I. nařídil nejvyšším rozhodnutím dne 15. ledna 1817 utvoření soukromého spolku na podporu nuzných v Čechách pod předsednictvím jmenovaného nejvyššího purkrabí, čímž nezúročitelnými zálohami, poskytnutými ode všech větších statkářů českých za krátko byla sebrána jistina 461,286 zl. 44 kr. v. m. ku koupi a rychlému opatření obilí a tak zamezeno bylo další neštěstí. Když žeň r. 1817 nebezpečí opět oddálila, byla poskytovatelům 16. září 1817 první polovice záloh jimi poskytnutých hotově zplacena. Když běželo o vymožení a splacení zbylého ještě podílu, někteří šlechetní Čechové vyslovili ochotu, věnovati nesplacené ještě požadavky některému vlasteneckému úkolu; byliť oběti své složili většinou za lidumilným účelem a neočekávali nikterak úplného splacení.

Příležitosti této se ujal hrabě František Klebelsberk, který byl při soukromém spolku velice činný, potomní c. k. předseda dvorní komory, aby uvedl v život myšlenku českého národního Musea dříve již pojatou. Stal se duší prvních vyjednávání, které měly v zápětí založení Musea. 2. dubna 1818 načrtl první zběžný nástin k němu, a předložil jej svými přátelům, hrabatům Kolovratovi Krakovskému a Kašparu Šternberkovi; načež první jakožto náčelník zemský jemu a hrabatům Šternberkům uložil, aby společně se dorozuměvše zhotovili předběžný plán k založení národního Musea a předložili mu ho ku schválení. Dne 12. dubna pak hrabata František Klebelsberk, František a Kašpar Šternberk, kníže Antonín Isidor Lobkovic a hrabě Hartmann sešli se k poradě, aby se dohodli o návrhu sepsaném od hraběte Frt. Klebelsberka ku provolání k národu, které zároveň mělo stanoviti základy zřízení ústavu.

Když tak se stalo, návrh předložen byl ku schválení nejvyššímu purkrabímu.

Ve středu dne 15. dubna podepsal Jeho Excellence František hrabě Kolovrat, jakožto nejvyšší purkrabí Český právě vzpomenuté provolání: »Vlasteneckým přátelům věd« ve slavnostní poradě, ve které nejvyšší purkrabí s hrabětem Hartmannem předběžně také své nerosty a hrabě Kašpar Šternberk všechny své drahocenné sbírky věnovali novému ústavu, zároveň pak zapsány byly peněžní příspěvky, ku kterým se zavázali hrabata František Vrtby, František Klebelsberk, František a Kašpar Šternberk, František Hartig a Josef Millesimo, potom svobodní páni Hildtprandt a Hochberg. Tím se stal tento 15. duben vlastním základním dnem českého národního musea. Zároveň tohoto dne odeslán byl všem spoluúdům vlasteneckého Soukromého spolku z r. 1817 zvláštní list s vyzváním, aby se vyjádřili, zda a kolik ze své pohledávky u spolku chtěli by věnovati povstávajícímu ústavu.

Vytištěné a také novinami rozšířené provolání, jakož i zavedené o věci té dopisování od prvních zakladatelů, způsobila účinek velice potěšitelný. Brzy se objevilo ve všech vzdělaných třídách českých čilé závodění, obdarovati nový národní ústav ať penězi ať materialiemi. Již koncem května 1818 bylo upsáno a dílem také splaceno 61379 zl. 10 kr. v. m., také jakožto dary byly zabezpečeny Museu celé knihovny a sbírky přírodopisné, mezi nimi drahocenná knihovna hraběte Josefa Kolovrata na Březnici s bohatými přírodními sbírkami hrabat Josefa Vratislava a Františka Hartiga, nevzpomínajíc nesčetných darů malých. I nejvyšší autority státní věnovaly založení českého Musea povzbuzující souhlas: velkovévoda Ferdinand Toskanský a arcivévoda Karel, císařské Výsosti, přistoupili k novému spolku za zakladatele s jistinami, kníže Metternich se značným ročním příspěvkem, císařský nejvyšší komoří hrabě Vrbna s penězi a materialními příspěvky, c. k. nejvyšší hofmistr kníže Trautmannsdorf, finanční ministr hrabě Stadion a předseda dvorní komory hrabě Chorinský s jistinami; nejvyšší kancléř hrabě Saurau, policejní předseda hrabě Sedlnický přislibili mu svoji nejhorlivější součinnost; a vytečna byla zvláště štědrost a srdečnost, se kterou hleděl podporovati museum Pražský kníže arcibiskup Chlumčanský.

Veškerá jednání tvořícího se spolku musejního byla z počátku obstarávána personalem c. k. předsednické kanceláře pod zvláštním dozorem hrabat Klebelsberka a Kašpara Šternberka. Teprve po

uplynutí jednoho roku, když jmenovitě počet a rozsah sbírek již značně stoupl, hrabě Kolovrat odevzdal dne 15. dubna 1819 prozatímní správu věcí musejních řádně hrabatům Františkovi a Kašparovi Šternberkovi a Františkovi Klebelsberkovi, z nichž první převzal zvláště správu pokladny. Tito přibrali si po té 15. května abbé Dobrovského, 29. června hraběte Jiřího Buquoye; důležitější usnesení však byla učiněna jako před tím jen v poradách, ve kterých nejvyšší purkrabí osobně předsedával. Sbírky byly umístěny od 1. července 1818 nejprve v sále minoritského kláštera u sv. Jakuba, po té od r. 1819 dílem u prof. Steinmanna v technickém ústavě, dílem také v hraběcím Hartigově domě na Vlašském náměstí; s katalogisováním jejich hned od počátku Musea obírali se pánové Hanka a Zippe.

Jeho Veličenstvu, nezapomenutelnému císaři Františkovi I., hrabě Kolovrat nejprve ústně podal nejuctivější zprávu, že se snažil založiti v Čechách vlastenecké Museum v duchu, ve kterém štyrské Johanneum tehdy již bylo založeno, moravské Francisceum zakládáno. Když pak tento podnik činnou podporou českého národa utěšeně prospíval a již trvale se zakořenil, nejvyšší purkrabí podal dne 11. prosince 1819 Jeho Veličenstvu písemnou prosbu o dovolení, aby české Museum se smělo jako spolek ustaviti a návrh stanov k Nejvyššímu schválení předložiti. Žádané schválení stalo se nejvyšším rozhodnutím dne 11. června 1820, ve kterém Jeho Veličenstvo zároveň ráčilo nařídíti, aby úřadové tomuto Museu činně byli po ruce při koupi nebo přikázání vhodné místnosti. Krátce před tím Jeho Veličenstvo za Nejvyšší své přítomnosti v Praze ráčil nejen milostivě přijati v audienci dne 24. května 1820 členy prozatímní správy, ale i prohlédnouti si dne 26. května sbírky samy, a dne 27. bývalý klášter Pavlánský, o jehož odevzdání Museu se vyjednávalo.

Bohužel objevilo se, že onen klášter Pavlánský za podmínek, za kterých Museu mohl býti postoupen, účelu neodpovídá. A jelikož také sešlo s úmyslu oznámeného novinami v únoru 1821, koupiti pro nový ústav soukromý dům v Praze, dílem pro velikost cen kupních, dílem pro nevhodnost domů mnohými soukromníky nabízených: zatímní ředitelství dne 17. března 1821 se rozhodlo, umístiti sbírky za emphyteutické nájemné, jež však od Musea mohlo býti vypověděno, v domě na Hradčanech (čís. 57) patřícím Společnosti vlasteneckých přátel umění. I byly tedy tamnější místnosti pro Museum účelně upraveny od stavitele Pešky nákladem 24.548 zl.

34 kr. v. m. a dne 27. listopadu 1821 ředitelství Musea formalně odevzdány. Od oné doby až do dneška nalezají se sbírky v těchto místnostech.

Pro obsah stanov, jež měly býti sepsány, podalo zásady již provolání dne 15. dubna 1818; později napsali o tom ještě zvláštní dobrozdání a návrhy hrabě Kašpar Šternberk a rytíř Gerstner. Po těchto pracích předchozích hrabě Klebelsberk sestavil návrh stanov, který v poradě konané dne 24. února 1821 u pana nejvyššího purkrabí s malými změnami byl přijat a dne 22. března po té odevzdán vysokému úřadu zemskému k dalšímu jednání. Vysoké a nejvyšší úřady neučinily ani v obsahu ani ve znění návrhu změn a schválení oněch základních zákonů Společnosti došlo pak Nejvyšším rozhodnutím dne 14. června 1822; bylo pak zároveň spojeno s dovolením, že budova musejní provždy byla osvobozena od ubytování vojska.

Když takto »Společnost vlasteneckého Musea v Čechách« dosáhla zákonitého trvání, byla doba vhodná, aby se vymanila z prozatímního stavu a definitivně se ustavila dle stanov. To se stalo 23. prosince 1822 ve všeobecném mimořádném shromáždění činných členů v c. k. gubernialní budově. Nejvyšší purkrabí, hrabě Kolovrat Exc., v sedění tomto jakožto předseda prozatímní správy podal summarní zprávu v řeči, ve které vylíčeny byly hlavní momenty založení a dosavadních pokroků tohoto nového ústavu. Po té Společnost přikročila k volbě předsedy, ze které vyšel hrabě Kašpar Šternberk, a osmi členů výboru, kteří dle většiny hlasů, takto po sobě šli: hrabata František Šternberk a Jiří Buquoy, abbé Josef Dobrovský a rytíř Gerstner, hrabě Jan Kolovrat, professoři Max. Millauer a Josef Steinmann a kníže August Longin Lobkovic. Slavnost skončila poděkováním zvoleného předsedy, který se sice tím netajil, že přes to, co za krátký čas pro Museum se již stalo, přece ještě daleko více zbylo činiti, ale vděčně vzpomněv vysokých zásluh prvního zakladatele skončil slovy (neméně význačnými pro řečníka samého): »vos facta loquuntur!«

II.

Vědecká činnost spolku v letech 1818—1822.

Vědecká činnost Musea od počátku, dle přirozenosti věcí, byla poukázána na sbírání těch předmětů, které měly tvořiti jeho obsah.

Činnost tato převládá také ještě nyní a jest naléhavější, a uplyne asi ještě hodně času, než bude možno hlavně věnovati se řešení jiných úloh.

Nesmí nám však býti s podivem, vidíme-li spolek hned v prvních letech pouštěti se také do podniků, které přísně vzato nehodily se v rámec stanov (ovšem teprve později navržených); bylo ode dávna tolik vědeckých potřeb v naší vlasti, že jen zřídka vystačily prostředky, aby potřeby ty byly ukojeny Z nejnalehavějších potřeb byl bez odporu podrobný topografický plán hlavního města země, jejž již od r. 1811 pečlivě dal zhotoviti nejvyšší purkrabí hrabě Kolovrat c. k. hejtmanem Jüttnerem. Již dne 30. června 1818 byl usneseno, plán tento na útraty Musea dáti vyrýti v měď a vydati. Dílo v r. 1820 úplně bylo hotovo a zjednalo museu zásluhu, že položilo základ, na kterém od té doby vyšly mnohé méně objemné práce. Ruská grammatika faráře Antonína Puchmajera určená k tisku dne 21. dubna 1819 rovněž na náklad musea nebyla sic arci dílo první potřeby; avšak tato mluvnice sepsaná dle zásad Dobrovského již proto nebyla pro naši zemi bez významu, jelikož mnoho k tomu přispěla, aby studium slovanské filologie, vědy původně české, také u ostatních slovanských národů proniklo. Dílo jest od r. 1820 v knihkupeckém prodeji.

Tím více však odpovídal účelům Musea kup naturalií, hlavně rostlin a conchilií, které náš vlastenecký cestovatel Tadeáš Hänke již před r. 1790 na Filipínech a v Jižní Americe nasbíral. Již roku 1819 nejvyšší purkrabí obdržel zprávu, že jest získati pro vlast poklad Hänkem zanechaný. Největší část jeho byla po několikaletém nedbalém uschování v Cadixu tehdy zabalena v 7 bednách v Hamburku. Když smrt Hänkova byla zjištěna, byly Museu od obchodního domu Hiecke, Zinke a sp. v Heide ponechány za nepatrnou cenu 655 zl. k. m. Došly do Prahy 12. května 1821. —

Rovněž tak záměrné bylo začaté vyjednávání ve příčině literarně-historických pokladů ve Švédsku se nalezajících. Již v červenci 1818 bylo o věci té knížeti Metternichovi jakožto ministru zahraničních záležitostí v Karlových Varech učiněn návrh od hraběte Kašpara Šternberka, i byl od něho nejen se vší ochotou přijat, ale i co nejúčinněji podporován. Sprostředkováním c. k. vyslance ve Stockholmu, hraběte Fiquelmonta Museum dostalo v letě 1819 od švédské vlády k opisu dva z nejzajímavějších českých rukopisů, které po dokončené práci opět byly zpět poslány.

Plán již od r. 1821 od některých vlastenců navržený a také úředně projednávaný, založiti při Museu zvláštní pokladnu ku podporování české literatury, stroskotal se především i o nesvornost českých spisovatelů samých, jakož i o nepatrnou jen celkem účast, se kterou se tento předmět, o němž i v novinách mnoho jednáno, tehdy ještě potkal u obecenstva.

— —

III.

Dějiny Musea od 1823—1841.

Dějiny českého Musea v letech 1823 až 1841 charakterisovány jsou všeobecně osobností svého prvního předsedy a nejvýbornějšího spoluzakladatele, hraběte Kašpara Šternberka. Při činné horlivosti, se kterou vedl správu ústavu, a při znamenitých summách, které ročně věnoval ze svých vlastních prostředků na jeho obohacení a zdokonalení, nemohlo se Museum dáti jinou cestou než tou, kterou mu předpisovaly individuelní názory a tužby předsedovy. Vysoký význam jeho osobního působení při Museu byl také tak všeobecně uznáván a tak hluboce cítěn, že při jeho smrti, která dne 20. prosince 1838 náhle a přes vysoké stáří ještě vždy příliš brzy nadešla, živě se vyslovovala v mnohé vlastenecké mysli obava, zda a jak bez něho Museum se bude moci udržeti?

Místo jednatele zastával v prvních letech kníže August Longin Lobkovic; když však tento, jda za vyšším povoláním ve službě státní, v květnu 1823 Prahu opustil, byl jednatelem po něm nejdříve hrabě Jan Karel Kolovrat-Krakovský, a po něm opět, zprvu jako zástupce, potom od 31. března 1824 definitivně, professor Maximilian Millauer. Po něm převzal je 1. května 1829 prof. Jos. Steinmann a po jeho smrti nadešlé dne 9. července 1833 hrabě Josef Nostic, který je podržel do r. 1841.

Správu pokladní řídil nejprve a až do své smrti hrabě František Šternberk-Manderscheid; po něm ji převzal hrabě Josef Matiáš Thun a Hohenstein, který ji ještě nyní dále spravuje.

Ostatní členové správního výboru v tomto období byli: hrabě Jiří Buquoy, abbé Jos. Dobrovský, rytíř František Gerstner, kníže Rudolf Kinský, Strahovský opat Benedikt Pfeiffer, hrabě Bedřich Schönborn, kanovník Václav Pešina, kníže Bedřich Oettingen-Wallenstein a prof. Vinc. Jul. šlechtic Krombholz.

Činných členů při svém ustavení Společnost čítala 97, sbírajících 23, čestné 4. Ti sbírající členové, kteří, jako professoři Václav Sedláček v Plzni, Josef Ziegler v Králové Hradci a j. v., ústav zvlášť horlivě a úspěšně podporovali, dostali hned z počátku diplomy jako činní členové. Dne 21. ledna 1827 viděl se však správní výbor nucena, proměniti dosavádní třídu členů sbírajících, ve třídu členů přispívajících, a přijati v ni všechny ty, kteří se přihlásili k ročnímu příspěvku nejméně 5 zl. k. m.

V době, kdy nová správa Museum převzala, mělo na hotovosti 40072 zl. 56 kr. k. m., které ročně nesly úroků 1834 zl. 34 kr., a z upsaných ročních příspěvků příjem 972 zl. k. m. Knihovna chovala při prvním zařízení 4561 svazků většinou děl přírodopisných, 298 rukopisů, 50 listin; soustavná sbírka nerostů čítala 180 druhů v 5800 exemplarech; geognostická teprve vznikala; zkamenělin rostlinných bylo výtečné bohatství, zvířecích naproti tomu však jen málo; herbarium od předsedy ústavu darované mělo samo 9000 druhů rostlin a zoologická sbírka skládala se, vyjma Hänkeovy conchilie, z 502 kusů. Tehdejší rozsah archaeologické sbírky nedá se číselně udati, byl však v každé příčině málo významný.

První usnesení, jež správní výbor učinil, bylo, aby na kmenovou jistinu za žádnou podmínkou se nesahalo; což se také stále věrně zachovávalo i přes veliké vydání nutně nastalá při vnitřním zařízení sálů. Jakého přírůstku dostalo se sbírkám od té doby účastenstvím vlastenců, dostalo se pravidelně u veřejnou známost jak jednotlivě Pražskými Novinami, tak i přehledně zprávami jednatelů podávanými v ročních valných hromadách Společnosti. Nedá se bohužel popříti a při pročítání těchto zpráv samo sebou se vnucuje, že příspěvky v této době Museu došlé všeobecně zůstaly za očekáváním svých prvních zakladatelů. To, co předseda ze svých vlastních prostředků ročně věnovával na zdokonalení ústavu, převyšovalo číslem i obsahem obyčejně příspěvky všeho ostatního obecenstva. Již ve valném shromáždění roku 1824 viděl se sám nucena hlasitě si posteskouti do malého účastenství s kterým se potkával tehdy zejména obor Bohemica; a žaloby tyto byly opakovány také v pozdějších letech zrovna tak bezvýsledně. Tím více třeba vytknouti ony příklady stkvělé štědrosti, které tvořily výminku od tohoto pravidla.

V čele jich stál bez odporu nevyrovnatelný poklad českých, moravských a slezských mincí, jejž hrabě František Šternberk-

Manderscheid daroval museu v r. 1830 krátce před svou smrtí. Tato svého druhu jediná sbírka obsahovala 261 kusů mincí a medailí ve zlatě (vážíc 950½ dukátu), 3079 stříbrných mincí, 420 kusů mědi a jiného obecného kovu; úhrnem tedy 3760 mincí, a mezi nimi sto takových, které mimo tento kabinet jsou naprosto neznámy. Učiníme si představu o rozkvětu, jehož se jmenovaným darem tomuto odboru dostalo, uvážíme-li, že z tehdejší sbírky musejní jen 79 kusů do nového kabinetu mohlo býti vřazeno, tak že tento nyní vykazoval 3839 kusů vlasteneckých mincí, při čemž mimo to doubletty se vůbec nepočítají.

Rovněž tak vděčně dlužno vzpomenouti štědrosti, se kterou Pražský kníže arcibiskup, Václav Leopold rytíř Chlumčanský, v r. 1825 odevzdal Museu 117 rukopisů, 81 incunabulí a 183 vzácných vlasteneckých tiskopisů, které byly nalezeny mimo knihovnu náležející Pražskému arcibiskupství. Tím přešly v majetek ústavu vedle mnohých rukopisných pokladů také nevyrovnatelné pergamenové obrazy Zbyška Trotiny.

Cenné akvisice byly také starožitnosti vykopané u Jince v kraji Berounském, zaslané v r. 1826 hrabětem Eugenem Vrbnou; bývalá Wunschwicova sbírka knih o 567 svazcích, kterou páni stavové r. 1838 Museu darovali; 38 rukopisů ze 14. a 15. století od města Rokycan r. 1836 věnované; 415 kusů map, plánů, situačních nákresů a trigonometrických měření, legat nejslavněji proslulého vlasteneckého chartografa kanovníka Kreibicha; knihovna Dobrovského o 2283 svazcích, které r. 1830 koupí zcela Museu se dostalo a j. v.

Jako obohacení přírodopisného kabinetu dlužno vedle ročních darů předsedy hraběte Kašpara Šternberka zvláště připomenouti: vydání Museu doublett vídeňského c. k. přírodopisného kabinetu nařízené r. 1836 Jeho Veličenstvím naším nejmilostivějším císařem a králem Ferdinandem I.; dar značné zoologické sbírky z Brasilie, který r. 1832 Museu učinil první zakladatel našeho národního ústavu hrabě Kolovrat; značný přírůstek zkamenělin, jehož Museu se dostalo velikomyslností knížete Karla Anselma Thurna a Taxisa r. 1832 a hraběte Rudolfa Morzina r. 1836; specialní sbírka skalisk a nerostů, které se Museu dostalo nejdříve r. 1826 svobodným pánem Františkem Kollerem, po té o deset let později hrabětem Josefem Dietrichsteinem; dále vlastenecká sbírka brouků dr. Bedřicha Rudolfa Kolenatého, páně Zippeova sbírka krystalů atd.

Za kustody byli hned při ustavení Společnosti ustanoveni: pan Václav Hanka pro knihovnu a historické sbírky, dr. Karel Bořivoj Presl pro zoologii a botaniku, pan Frt. Xav. Zippe pro mineralogii a geognosii. Později působil jako kustos gallerie Josef Burde po několik let při ethnografické sbírce, které r. 1826 koupí sphragidotheky jím založené se dostalo značného přírůstku; a p. Aug. Jos. Corda obdržel od r. 1835 místo kustoda nad oborem zoologie. Tajemník, na něhož se ve stanovách Společnosti pomýšlelo, nemohl však pro nedostatek fondu k jeho placení býti ustanoven a služby jeho bylo proto obstarávati současnému tajemníkovi.

První pokus, užiti sbírek musejních také pro vědu, učiněn byl od r. 1825 vydáním díla Reliquiae Hanckeanae. Již první sešit, který popisoval 305 druhů rostlin z kryptogamie a mezi nimi 158 až dosud neznámých, podal důkaz, jaký poklad Museum má v pozůstalosti Hänkeově a jak prospěšný byl tento podnik pro vědu.

Vydáváním zvláštních časopisů v jazyce německém a českém, započatým r. 1827, zamýšlelo se zabezpečiti Museu větší popularnost v zemi a vliv ve vyšších kruzích našeho národa. Oba časopisy byly především plánem i obsahem poukázány na věci vlastenecké; jejich rozšíření musilo nevyhnutelně býti s prospěchem ústavu, který je vydával a jehož byly organem. Také skutečně nemálo přispěly k popularisování jména a myšlenky Musea v Čechách, časopis v českém jazyku vycházející však více než německý. Neboť přes své výkony chválené doma i v cizině od vážených hlasů, přes důraz, se kterým sám Goethe r. 1830 v Německu jej odporučovati se jal, účastenství pro časopis: die deutsche Monatschrift des Museums 1827—29, jakož i pro následující Jahrbücher 1830—1831 zůstalo obmezeno na menší kruh, než bylo potřebí k jeho vydržování; smysl pro věci vlastenecké nechtěl u německého obecenstva v Čechách tak brzy se rozprouditi. Tím utěšeněji dařilo se naproti tomu rok od roku časopisu vydávanému v jazyce českém, ve kterém se také nyní dále pokračuje; zjednal si také o oživení českého jazyka a literatury všeobecně uznanou zásluhu. Redakci obou musejních časopisů měl od začátku vlastenecký historiograf František Palacký; r. 1838 odevzdal redakci českého časopisu spisovateli Pavlu Josefu Šafaříkovi co nejslavněji známému svým slovanským bádáním.

30. ledna 1830 správní výbor utvořil ze středu členů společnosti zvláštní komitét pro vědecké pěstování české řeči a literatury.

Tento měl především úlohu, dle možnosti zamezovati mnohé se vyskytující bezúčelné novoty při nastalém oživování naší národní literatury, zabezpečiti však a podporovati pravý pokrok řízením po správné dráze. Prvními členy tohoto komitétu byli vlastenečtí spisovatelé Josef Jungmann, Jan Sv. Presl a František Palacký. Aby mohli působiti, musili býti s to, aby vydávali dobré české spisy i bez příliš obmezujících ohledů na odbyt. Několik pobídek za tímto účelem bylo příčinou, že ještě r. 1821 ztroskotaný plán zříditi při Museu pokladnu na podporu české literatury, o deset let později s příznivým výsledkem byl proveden. Vlastenecký kníže Rudolf Kinský jako člen správního výboru postavil se r. 1831 v čelo jak komitétu tak i zakladatelů oné pokladny, které od těch časů známa jest pode jménem Matice česká. Její pomocí mezi jinými vytištěna byla dvě díla pro Čechy důležitá: Josefa Jungmanna veliký kritický slovník českého jazyka v 5 quartových svazcích a P. J Šafaříka Starožitnosti Slovanské, které tvoří epochu v bádání o nejstarších dějinách národů slovanských. Prostředky této zvláštní pokladny vzrostly na konci roku 1840 na 20416 zl. 31 kr. k. m. Místo člena výboru určeného ku kontrole pokladny této zastával po smrti velice želeného knížete Kinského, hrabě Jan Karel Kolovrat, až r. 1841 vystoupil ze správního výboru Společnosti.

IV.

Nynější stav, snahy a potřeby Musea.

Po smrti prvního předsedy, Kašpara hraběte Šternberka, úřad jeho až k uplynutí třetího šestiletého cyklu musejní správy zůstal neobsazen. Teprve ve valném shromáždění Společnosti dne 26. května 1841 přikročilo se k volbě nového předsedy; padla s jednomyslným souhlasem na dosavádního jednatele, Josefa hraběte Nostice. Téhož dne byli zvoleni také tři noví členové do správního výboru: pánové František hrabě Thun (syn), Jan rytíř Neuberg a František Palacký. Tento převzal na přání výboru dne 2. června místo jednatele.

Tak silná změna v osobním stavu správy nemohla zůstati zcela bez následků. Při velké rozmanitosti předmětů, které jsou vykázány činnosti musea, a při nemožnosti pěstovati je všechny z dosavádního jmění ústavu měrou stejnou, nemohly déle býti zachovávány

také táž dráha a týž směr, na který Museum hrabě Šternberk přivedl a který bezprostředně byl závislý od jeho osobního přičinění. Správní výbor musil si tím více přivésti na pamět a jasné vědomí svoji úlohu v jejím původním pojetí, čím méně si směl tajiti, že ústav převládajícími zásluhami svého prvního předsedy dal se již směrem jednostranným. Neboť kdežto přírodopisný kabinet za horlivé jeho péče utěšeného stanoviska dostoupil a již evropské pověsti dosáhl, byly některé jiné odbory, zvláště historické, skoro úplně zanedbány a na některé nutné sbírky se sotva dosud pomyslilo. Hrabě Šternberk toto zlo v posledních letech sám poznal a při delším životě byl by zajisté hleděl je odstraniti; neboť třebať sebe více se snažil, aby to, co právem svým Museem směl nazývati, ze svých soukromých prostředků hlavně doplnil a povznesl, jednostrannost vůbec byla daleka jeho účelům zrovna tak, jako jeho duševnímu vzdělání. Tím více pokládal se nyní správní výbor za povinna pečovati o to, aby od národa mu svěřené prostředky vynaloženy byly ku svému celému, tedy také co možná mnohostrannému určení.

Dorozumění se o vlastní účely Musea muselo předcházeti všechny další kroky: myšlenka ústavu za základ položená musela, úplně a jasně jsouc pojata, udati směr, kterým se hlavně činnost spolku má dáti. Správní výbor souhlasil se zásadami vyloženými v rozpravě »O účelích vlasteneckého Musea« *), uznávaje, že odpovídají základním zákonům potvrzeným od Jeho Veličenstva císaře Františka I. Dle nich české Museum má za úkol ukázati vůbec vědecký obraz vlasti, představovati tedy celé Čechy v jich universalně historickém významě, a tvořiti zrcadlo, ve kterém naše země a náš národ bývalý i nynější byl by znázorněn dle svého celého vývoje v přírodě i mravu, dějinách, umění i literatuře. Tato myšlenka rozšiřuje tedy činnost Musea dosud jen věnovanou věcem přírodním, a sice hlavně, na stránku národně historickou, obmezuje ji však nejdříve na věci vlasti se týkající. Správní výbor sice nikterak nepopírá ceny, jakou by také pro Čechy mohlo míti ještě rozsáhlejší, universální, na všechny díly světové a národy pozemské se rozvětvující museum: ale nesměl se aspoň nyní již proto pouštěti do založení takového musea, poněvadž se neviděl k tomu ani stanovami oprávněna, ani schopna svými stále ještě přes příliš slabými prostředky a silami. Naše Museum sluje a jest od počátku

*) Viz přílohu C.

vlastenecké, národní Museum; jeho úkol jest již proto napořád tak mnohostranný a důležitý, jako šlechetný a všech vlastenců důstojný.

Třebas však věci vlastenecké dle ducha ústavu tvořiti musí hlavní předmět Musea: nikterak z toho nevyplývá, žeby vše nečeské z něho mělo býti vyloučeno. Jelikož Čechy ani ve svých poměrech přírodních ani ve svých dějinách, umění a literatuře nejsou isolovány a mnohé podstatné zjevy jen svým poměrem k veškerenstvu a vzájemností s cizinou se dají vysvětliti: ukazuje se i jsoucnost odpovídajících všeobecných sbírek pro Museum ba i nevyhnutelnou. Správní výbor domníval se, že musí proto jen nyní, pokud toho vyžaduje skrovný stav jmění, činiti rozdíl mezi passivním a aktivním sbíráním čili mezi přijímáním a opatřováním. Opatřovati nebude pro nynějšek nic, než co přísně vzato náleží k attributům Musea, tedy také zůstane neprodejno; přijímati však může mnohé, co není bezprostředně předmětem Musea, ačli to jest v jakémsi poměru k němu a ačli to má o sobě cenu. Takové dary ceněny a schvalovány budou se dvojího stanoviska: jakožto výměny a pomůcky k odhadujícímu srovnávání domácího s cizím.

Přehled na konci roku 1841 se vyskytujících sbírek*) staví každému na oči nynější nejcitelnější nedostatky českého Musea. Z toho vyplývá, jak mnoho ještě zbývá činiti, aby náš ústav svému úkolu všestranně odpovídal a mohl se ctí a právem honositi se jmenem národního Musea.

Nejnalehavěji se ukazuje hlavně pilnější pěstování dvou historických oborů, při nichž jest patrno nebezpečí z prodlení: 1. sbírání všech písemních památek, listin a listů k dějinám země nevyhnutelných, doma a v cizině roztrousených, jakož i založení všeobecného českého diplomatáře; a 2. obkreslování a sbírání všech ještě se vyskytujících znamenitých památek vlasteneckého umění, zvláště nejstarší doby. Kdo neví, kolik pokladů tohoto druhu ročně se ničí živelními pohromami, zanedbáváním nebo vandalismem a jak často památky vysokého historického významu, tedy neocenitelné hodnoty zanikají nepoznány v rukách nevědomců? Ztráty toho druhu jsou však nenahraditelny a obraz jednou zničený, v kouř a plamen rozpadlá listina nemohou nikdy již býti znovu učiněny; neboť všude opatřují se ne pomníky minu-

*) Viz přílohu D.

losti, ale pouze jen přítomnosti. Ale poněvadž hmotnou stránku oněch starých pomníků jest nemožno uchrániti proti všem nehodám, nutno si pospíšiti, aby aspoň jich duševní obsah, který vlastně jejich cenu určuje, zachován a rozmnožen byl zevrubnými, věrnými kopiemi.

Jaké nepřebrané důležitosti jest sbírání starých listin pro dějiny každé země a jak musí předcházeti přede vším jich studiem, uznává se v novější době u všech vzdělaných národů; také nejosvícenější vlády evropské tomuto předmětu věnovaly svou zvláštní péči. Za důkaz slouží Record-Commission v Anglii nadaná tak stkvělými prostředky; archaeologická komisse v Rusku, ministrem Guizotem ve Francii založená École des chartes, velikolepé, všemi vládami Německa podporované snahy Společnosti pro dějezpyt německého středověku a j. p. v. I nejbližší země sousedící s Čechami předcházejí tu dobrým příkladem; jest známo, co se v té příčině koná na Moravě za bezprostředního popudu a podpory Jeho Excellence pana nejvyššího kancléře hraběte Mitrovského; a v Horních Rakousích povolili páni stavové tamnějšímu zemskému museu ke zvláštnímu účelu založiti zemský diplomatář roční příspěvek 500 zl. k. m. Nemáme-li se vydati správné výčitce, že zůstáváme za svou dobou a svým úkolem, musí pro tento obor také v Čechách něco více, než se dosud stalo, býti vykonáno.

Sbírání ještě zbylých zbytků starého uměleckého rozkvětu doby Karlovy v Čechách jest ještě z jiného důvodu zrovna tak naléhavě potřebno. V malířství závodila kdysi naše země s Italií, Francií a Nizozemskem a byla vzorem pro mnohé země sousední; v architektuře, zvláště kostelní, překonala dle úsudku tak kompetentního soudce jako byl Eneáš Sylvius (papež Pius II.) všechny země evropské bez výjimky. Mimořádné bouře, které od té doby opětně v Čechách se rozbouřily, měly však pro památky oné umělecké periody takové zničení a pro naše národní vědomí takovou ochablost za následek, že u nás nyní i vzpomínka na ony stkvělé poměry jen s nedůvěrou se přijímá a za vlasteneckou přepjatost se pokládá. A přece jako divem zachovalo se v naší zemi ne tak příliš málo zbytků a stop onoho uměleckého rozkvětu; mohly by oné propovědi sloužiti za doklady, kdyby jen zprvu byly poznány, sebrány a srovnány. Jelikož tedy nápadný příklad nás poučuje, jak i v nejnovější době kromě pohrom živelních také ještě úmyslný surový vandalismus jim u nás může býti na zhoubu: tu není to

nejvyšší čas, ale i svatá povinnost Musea, aby se této věci ujalo a tu vystoupilo povzbuzujíc, prostředkujíc, zachovávajíc.

Vytkli jsme tu obory umělecké archaeologie a diplomatáře, ne že bychom pokládali ostatní za méně podstatné a nutné, ale poněvadž nebezpečí z prodlení u nich se jeví nejnalehavěji. Bohužel nedovoluje správnímu výboru dosavadní stav peněžních prostředků Musea stejné činnosti se všech stran a ukládá i v oborech přednost majících obmezování, která se nedají odstraniti bez účinnějšího spolupůsobení českého národa. Pro pěstování umělecké archaeologie správní výbor se usnesl utvořiti zvláštní komitét ze členů Společnosti; člen výboru hrabě František Thun vzal na se péči o to a dostal v kustodu od počátku r. 1842 nově ustanoveném panu Josefu Hellichovi schopného pomocníka. Ku podpoře českého diplomatáře mohla však na ten čas jen velmi mírná roční summa býti ustanovena.

Ještě větší zlo než zmíněné mezery pro sbírky musejní jsou místnosti, ve kterých od r. 1821 jsou vystaveny. Byla to potřeba laciných světnic, co tehdejší správu pohnulo, aby umístila své teprve vznikající sbírky ve čtvrti města odlehlé a největší části obecenstva jen s námahou a se ztrátou času přístupné. Třebas tehdy zmýlili se ve stupni přitažlivosti, kterýby novému ústavu zůstal i ve vzdálenosti, přece jiné, neméně důležité překážky unikaly všelikému předpokládání. Sem patří zvláště zhoubná houba, která ve stále vlhkém a studeném přízemí, ve kterém většina sbírek se nalézá, od několika let podlahy a skříně prožírá a přes všechny užité prostředky ještě nemohla zcela býti vyhlazena. Dále ukazuje se vlhkost stále panující v sálech vesměs studených a nevytápitelných nejen zhoubnou pro zdraví kustodů, ale i ničivou pro sbírky samy (n. p. pro knihy a brouky hojným vznikáním plísně, pro některé druhy nerostů zvětráváním a rozpouštěním). Také se nedá tajiti nebezpečí, do kterého by mohly upadnouti poklady musejní při možném loupežném přepadnutí domu tak stranou ležícího, se žádné strany dostatečně chráněného a jen skrovně obydleného. Ale důležitější ještě než všechno to jest okolnost, že se počíná v oné budově již nyní nedostávati potřebných místností, že již pro to n. p. nemožné jest soustavné postavení knihovny a že tento nedostatek místností každým rokem rostoucí jest na překážku všeliké sebe nutnější reformě a sebe nutnějšímu rozšíření činnosti Musea. Za takových okolností otázka přesídlení Musea stává se životní

otázkou pro Museum samo. Toto musí brzy a za každou cenu z onoho domu býti vystěhováno.

Jelikož však opatření místností účelnějších v městě daleko přesahuje síly Musea; a poněvadž mimo to veleslavní páni stavové království Českého ve svém shromáždění dne 13. dubna 1840 učinili usnesení vystavěti na nábřeží — zřízeném z jich prostředků — na Starém městě Pražském velikolepou budovu jakožto pomník pro nezapomenutelného císaře Františka I. a zaříditi ji pro vlastenecké Museum: byl tím správní výbor nejutěšenějším způsobem samo sebou poukázán na onen pramen, od kterého jedině by mu mohla přijíti účinná pomoc. Jakmile veleslavní páni stavové takto sami ochrannou svoji ruku vztáhli k národnímu ústavu, správní výbor nemohl jinak než uctivě požádati je o formalní převzetí protektoratu nad ním. Žádost byla nejprve dne 19. června 1840 podána a dne 20. prosince 1841 obnoveným zakročením blíž objasněna a odůvodněna. Správní výbor v ní na dotaz naň v té věci učiněný prohlásil, že míní, kterak na veleslavných pánech stavech v jich vlastnosti jako protektorech nemusí činiti nároků na jiné oběti než na tyto:

1. aby veleslavní páni stavové vykázali Museu pro všechnu budoucnost zajištěné přístřeší v účelné budově v městě;

2. aby mu byli napomocni, by se v nové budově zařídilo způsobem přiměřeným účelům a důstojnosti národního ústavu;

3. aby, jakožto jediní majitelé domu, také budoucně sami vedli náklad na udržování oné budovy.

Bude-li jednou Museum v nové budově účelně zařízeno, prohlásil správní výbor potom, že obyčejný náklad na jeho vnitřní správu tím spíše bude uhrazovati z prostředků Společnosti, jelikož s důvěrou smí očekávati, že se ústav v tomto případě bude těšiti také většímu účastenství se strany obecenstva.

Hotový stav jmění Musea koncem roku 1841 (po odečtení dluhů částečně starých a nedobytných 1105 zl. 37 kr.) dostoupil summy 56340 zl. 15 kr. k. m., které ročně dávaly úroků skoro 2500 zl. k. m. Upsaných větších i menších systemalních příspěvků členských za rok 1841 bylo přijato 2250 zl. 36 kr. k. m.; nesplaceno bylo přes 400 zl. Tak jeví se nynější příjem Musea asi na 5000 zl. k. m. ročně. Z toho musí se užiti skoro 4000 zl. na režii (nájemné, služba dozorcům, topivo, výdaje kancelářské, tiskopisy atd.); — zůstává ku koupím pro knihovnu a jiné sbírky jen nepatrný obnos asi 1000 zl. ročně!

Správní výbor oddává se naději, že není třeba než tohoto veřejného vylíčení celého stavu věcí, aby mnozí šlechetní mužové naší vlasti dali se pohnouti, by přidali se ke snahám Společnosti a skládáním příspěvků také se své strany spolupůsobili ku šlechetnému cíli, kterého vynasnažuje se dosíci. Jestliže každému, kdo miluje svou vlast, nic nesmí býti lhostejno, co se jakýmkoli způsobem dotýká zájmů této země: tu také žádný Čech, který jen poněkud jest s to, aby pochopil význam své doby a svého národa, nezřekne se účastenství na ústavu, který si vzal za úkol pěstování nejušlechtilejších věcí tohoto národa, slavné památky jeho celé minulosti, vzpomínky jen tak zajímavých dějin, jakož i jasný přehled veškerého duševního života přítomnosti. Dosavadní snahy Společnosti podaly aspoň ten důkaz, že dosažení onoho ušlechtilého cíle o sobě není nemožno a že závisí to jen na vůli a přičinění vzdělanců našeho národa, zda ho bude dosaženo. Dosavadní Museum uplatnilo se již jako vlastenecké, jako národní Museum; jako takové ročně bývá navštěvováno mnohým stem vzdělaných cizinců, kteří roznášejí jeho slávu až do nejvzdálenějších krajů země; druhé museum, které by zasluhovalo ono čestné jméno větším právem, nemůže vedle něho nikdy již se utvořiti. Ano jest již příliš velké a znamenité, než aby Čech ještě je směl zapírati nebo lhostejně kolem něho kráčeti: ale není veliké a významné dosti, aby mohl již nyní s pyšným sebevědomím hlásati slova: »to jest naše národní Museum!«

Záleží tedy na rozhodnutí jednoho každého, aby k tomu působil, aby dříve nebo později se dostavila doba, kdy tato slova budou pravda.

— —

Příloha C.

O účelích vlasteneckého Musea v Čechách.

(Čteno v sedění správního výboru dne 20. října 1841.)

Od prvního ustavení Společnosti vlasteneckého Musea v Čechách dne 23. prosince 1822 nestaly se nikdy v osobním stavu jeho správy tak pronikavé změny jako v roce nynějším. Nejen nového předsedu dostal ústav poprvé dne 26. května 1841, nýbrž i zároveň tři nové členy výboru; a ze všech těch mužů, kteří započali spravovati Museum před skoro 19 lety, dnes ani jediný nezasedá již uprostřed nás.

Při takové změně osob a při vlivu, jejž nevyhnutelně na způsob správy Musea míti musí, zdá se věru býti vhod, abychom si opět zřetelně na paměť uvedli onu myšlenku, která byla základem při zařízení tohoto ústavu, abychom uvažovali o účelích a úkolu, které mu předem byly předepsány, srovnali s nimi způsob a úspěch, se kterým ústav k tomuto svému určení až dosud byl veden, a abychom zevrubným zkoumáním všech těchto poměrů zjednali si ony zásady, které by měly vésti správní výbor v jeho další činnosti. Museum není tu pro nás, nýbrž pro vlast; všem nám na tom záleží, aby co nejzdárněji, nejpůsobivěji a nejtrvaleji vyplňovalo svůj nejvšeobecnější úkol, býti vlasti na prospěch.

Že zřízení, trvání a veškerému působení našeho vlasteneckého musea nějaká vůdčí idea vůbec musí býti základem, která zároveň určuje jeho účely všeobecně, nepotřebuje arci důkazu. Tím potřebnější zdá se však býti dorozumění o těchto třech požadavcích, které již z pojmu vůdčí idee důsledně plynouti musí:

1. aby idea Museu základem jsoucí byla zvláštní; t. j. aby vlastenecké Museum mělo svůj zvláštní a jen sobě samému vlastní úkol, úkol, jejž vyplniti není povolán mimo ně žádný jiný ústav ve vlasti. Neboť kdyby národní Museum nebylo ústav sui generis, nýbrž jen species, nebo snad i duplikát jiných ústavů, nebylo by také schopno samostatného organického vývoje a bylo by zatraceno k pouhému životu cizopásníka; založení jeho bylo by v tomto případě bývalo nešťastná superfötace, a mělo by zárodek smrti již v sobě.

2. Druhý požadavek v prvním jest obsažen a žádá, aby idea našeho musea byla také jednotná; t. j. aby mu nebyly základem dvě nebo několik disparatních ideí a že, třebas i různé účely jednotlivě ústavu byly předepsány, všechny přece musí nalézati sjednocení své v idei vyšší, která by je všechny zahrnovala. Dvě ideje, které se nedají sjednotiti, protiví a odporují sobě, a podmiňují proto dva navzájem nezávislé ústavy. Sevřeme-li je mechanicky v jedno, přivodí na dlouho svár, boj, který musí organický vývoj ústavu přerušiti, zdaru jeho překážeti, smrt jeho urychliti.

3. Třetí požadavek vyžaduje, aby ona idea nebyla abstraktní, všeobecná a kolísavá, nýbrž konkretní, živá a plodna, idea, kterou by každý mohl snadno pojati a která by v citech každého vlastence mohla najíti ohlas. Jinými slovy: účely Musea nemají míti důvod v transcendentalních theoriích, nýbrž ve skutečných duševních potřebách země a národa Českého. Tento požadavek jest

podmíněn již tou okolností, že Museu pro jeho činnost žádné jiné síly nejsou na snadě, než které mu věnuje účastenství národa, zvláště vlastenců.

Nuže abychom ideu vedoucí české Museum pravdivě pojali a bezpečně určili, máme před sebou dvojí prostředek a cestu:

a) pojem zemského musea vůbec, jak se do dneška znenáhla ve všech provinciích rakouského císařského státu vytvořil a ustálil;

b) znění stanov ústavu našemu individuelně předepsaných a od vlády sankcionovaných.

České Museum není svého druhu jediný o sobě stojící ústav; rovné mu ústavy jsou ve všech zemích rakouských, v Uhrách, ve Štyrsku, na Moravě, v Tyrolsku, v Illyrii, v Horních Rakousích. První tři založeny byly před založením našeho ústavu, ostatní založeny byly po něm. Do podrobných dějin, jak všechny povstaly, dle kterých zásad se ustavily, nelze se tu pustiti. Z počátku bylo všude více nebo méně nahodilých věcí v osobách i okolnostech, které k organickému zárodku přidružily všude více nebo méně agglomeratů. Osobní názor a náklonnost vysoce vzdělaného prince našeho císařského domu, vlastenecká láska arcivévody Jana ku Štyrsku, daly činem i příkladem největší podnět, měly největší vliv a Jej můžeme věru právem označiti za původce a tvůrce ideje zemských museí ve státu rakouském. Z počátku se sice zdálo, jakoby Johanneum ve Štyrském Hradci Štyřanům vzhledem k jejich vzdělání mělo býti ihned vším ve všem; a nedostatek vyšších vzdělavacích ústavů v oné zemi za doby jeho založení (r. 1811) ospravedlňoval tento záměr zrovna tak, jako císařská munificence vznešeného zakladatele samého dovolovala vzlétnouti vyšším vzletem. Pozdější ústavy v jiných zemích dle tohoto vzoru zařízené upustily však od vztahů n. p. k oekonomii, polytechnice a průmyslu a p., i protože u nich pro tyto zvláštní účely již zvláštní ústavy byly, i protože jejich prostředky nedovolovaly tak velké rozsáhlosti jejich činnosti. Obmezovaly proto své plány vždy více na to, co arci také tvoří jádro Johannea: znalost zvláštních poměrů jejich země a národa. Tak vystupovala idea zvláštních zemských museí znenáhla se stále větší určitostí a jasností; nejurčitěji snad u nejmladšího ústavu tohoto druhu, u ústavu Hornorakouského.

Idea tato spočívá především v tom, že v zemských museích vše to, co země, v přítomnosti a z minulosti, v přírodě, vědě, umění a průmyslu může vykázati vlastního a zvláštního, se sbírá, pořádá a vystavuje k vědeckému použití pro domácí i cizí.

Přejdeme-li nyní na obsah a znění stanov našeho vlastního ústavu: tu v nich nalezáme také tuto ideu, ne sice doslovně vyslovenou, ale přece se značnou úplností a precisností vypočtenou a popsanou. Již první provolání jeho zakladatele hraběte Kolovrata »vlasteneckým přátelům věd« vyslovilo tuto zásadu:

»Vlastenecké Museum má v sobě obsahovati všechny předměty náležející v obor národní literatury a národní produkce, a spojovati přehled všeho toho, co příroda a lidská píle ve vlasti vytvořily.«

Zvláště má se skládati:

1. »ze sbírky domácích listin«;

2. »ze sbírky spisů nebo nákresů všech v zemi se vyskytujících pomníků, náhrobků, nápisů, soch, basreliefů a p.«

3. »ze sbírky co možná úplné erbů, pečetí a mincí vlasti nebo jich otisků«;

4. »ze sbírky map a plánů, jak ve příčině geograficko-statistické, tak i ve příčině staršího hornictví v Čechách«;

5. »z úplného přírodopisného kabinetu všech tří říší přírodních, se zvláštním zřetelem na vlast«;

6. »z knihovny, která se obmezuje na Bohemica v nejširším slova smyslu, a na tak řečené vědy určité (sciences exactes), atd.«;

7. »ze sálu produktů, do kterého se přijmou všechny domácí manufakturní výtvory, díla umělecká a nálezy, nebo jejich modelly«.

Tyto poznámky byly později dílem doslovně převzaty do stanov (§. 3. a 20.). Ač-li není redakce jejich ve příčině rozdělení zcela úplna, vyslovují přece mínění zákonodárce všeobecně s dostatečnou jasností a precisností, abychom mohli i nedostatky jejich v jeho vlastním duchu doplniti. Tak n. p. z památek krásného umění jsou připomenuty jen sochy a basreliefy, ne však také výslovně obrazy a díla architektury, ještě méně výtvory umění hudebního, a přece není pochyby, že i tyto náležejí ku jmenovaným v §. 3. stanov uměleckým pokladům dřívějších století i přítomnosti.

Shrneme-li však vše, co v tomto výpočtu obsaženo, v kratší výrazy, jest nám říci, že také české Museum dle svých stanov má za úkol, sbírati a vědecky vystaviti vše, co Čechy ve příčině jak jejich přirozené povahy a poměrů, tak i duševní činnosti jejich obyvatel v minulosti i přítomnosti rázovitě vyznačuje.

Znalost země a národa, dle všech jich vztahů, jest tedy hlavní úlohou Musea. Ale tuto úlohu sleduje a řeší zvláštním způsobem:

ne slovy a zprávami, ne ústním či písemním podáním a poučováním, nýbrž činem, bezprostředním zpřítomněním a vystavením celého věcného a duchovního obsahu minulosti a přítomnosti Čech. Nereferuje, z jakých horních útvarů se naše země skládá, jakou florou jest zdobena, které druhy zvířat ve svém lůně živí: nýbrž sbírá všechny zástupce oněch druhů nerostů, rostlin a zvířat a methodicky je vystavuje. Není povoláno, aby složilo dějiny země ani vůbec ani zvláště: ale vyhledává všechny ty prameny, ze kterých znalost těchto dějin musí býti čerpána, sbírá listiny a kroniky pro dějiny všeobecné, rukopisy a tiskopisy pro dějiny literarní, díla umělecká pro dějiny umění země atd. a činí je přístupny badateli. Jedním slovem, netvoří vědy, nýbrž zprostředkuje ji, činí ji jen možnu. Neboť opravdová, důkladná a obsáhlá znalost vlasti jest obyčejným lidským způsobem naprosto nemožna, pokud její prvky, aspoň ve věrných zástupcích, nejsou pohromadě.

Můžeme tedy bez rozpaků vysloviti zásadu, že Museum má za úkol, státi se obrazem pro vědeckou znalost, nebo jinými slovy v ě d e c k ý m o b r a z e m v l a s t i; a v této zásadě poznáváme také vůdčí ideu, která jest základem ústavu vůbec. Záleží však na tom, aby idea tato správně byla pojata, aby jasně a živoucně dle všech svých vztahů ku vědomí byla přivedena a úplně provedena.

Nejdříve třeba vysvětliti, co jest rozuměti »vědeckým obrazem«. Vědecký obraz od obecného rozeznává se předně tím, že nepředstavuje veškerou realitu předmětů, nýbrž jen tak říkajíc duchovou jich bytost, opravdu významné a charakteristické, co se nám dle zákonů mohutnosti myslicí v jednotlivých představách a pojmech zjevuje. Má se ke skutečnosti právě tak, jako n. p. historické líčení k veškeré realitě událostí. Dějepisec nepodává zprávy o všech okolnostech událostí, nýbrž jen o těch, které mají význam pro charakteristiku celku. Abychom představili vegetaci krajiny v obecném obraze, musíme tak říkajíc zhotoviti podobiznu její dle všech jejích nahodilostí; k vědeckému obrazu postačí úplný dobře založený herbář. Abychom si zjednali vědecký obraz o výši vzdělání některé doby, netřeba nám všechna jednotlivá individua národa podrobiti zkoušce: sebrané spisy všech výborných spisovatelů hodí se již k tomu, aby nám o tom dali vysvětlení. K založení obrazu vědeckého jest tedy nevyhnutelna znalost, volba a kritika. A druhý požadavek dotýká se také soustavného vystavení předmětů, jak jedině vědeckému poznání a přehledu vyhovovati může.

Pojmeme-li Museum za vědecký obraz vlasti, odpovídá tato vůdčí idea úplně požadavkům svrchu učiněným. Má pak zvláštní úkol, ve kterém nekolliduje se žádným z ústavů někde se vyskytujících, také žádnému se nepodřizuje. Tím jest schopno samostatné jsoucnosti a působnosti do nekonečna, neztrácejíc se bez účinku do nekonečna. Dostává se mu také při úplné jednotě v idei tak bohaté rozmanitosti úkolů v jednotlivostech, jak ji může poskytnouti jen země a národ jako Čechy ve všech svých fysických a duchovních, přírodních a uměleckých vztazích doby bývalé i nynější. Tím jest mu zajištěna výtečná schopnost vývoje a bohatost v jeho předmětech, které zrovna tolik činnosti vyžadují, co účasti vštípiti jsou schopny. Museum jest pak opravdu vlastenecký ústav, také v tom rozumu, že může dobro vlasti mocně podporovati a tím také lidstvu vůbec prospívati. Neboť správná znalost sebe sama jest jak známo první podmínkou každého trvalého pokroku k dokonalosti; a poněvadž celé lidstvo neskládá se jedině z isolovaných individuí nebo rodin, nýbrž také, a sice podstatně, z národů: tuť jest ústav, který národu dobro dává, neodnímaje ho druhému, také kosmopolitickým ústavem v nejšlechetnějším smyslu.

Zkoušejme nyní, abychom došli ještě větší jasnosti o povaze a určení našeho ústavu, i opak: co dle dosud řečeného naše Museum není a býti nemá. Že nemá býti shromáždiště pro belletristickou nebo denně politickou zábavu a četbu, jako na mnohých místech ciziny, rozumí se samo sebou, neboť jeho účely jsou vědecké. Ale ani vyučovacím ústavem Museum nemá se státi, ač poučování vůbec jest jeho účelem; neboť má za úkol poučovati ne slovy, nýbrž skutkem, úplnou sbírkou a vědeckým vystavením svých předmětů. Byť jednou vědecké přednášky při Museu měly býti zavedeny a konány, zůstanou vždy jen něco podružného při ústavu a budou se museti vztahovati jen ku jsoucím sbírkám, k jich objasnění a popularisování. Proto také úkoly Musea nesmí býti zaměněny s úkoly akademie věd. Neboť nejen jest vlastenecké Museum ve svých předmětech odkázáno především na věci domácí, nýbrž liší se také ještě tím, že vědu ve svém okruhu jen zprostředkuje, ne však samo také bezprostředně produkuje. Tuto práci přenechává právem a řádem královské Společnosti věd trvající v zemi od více než půl století. Zrovna tak málo naše Museum jest povoláno, zakládati sbírky de omni scibili, přijímati indické, egyptské, řecké, římské starožitnosti a p. nebo vůbec pečovati o zeměvědu a národovědu; předměty takové nechať se jen potud připouštějí, pokud

srovnáváním mohou přispěti k porozumění nebo ku správnějšímu ocenění domácího. Proto také nesmí se Museum státi pouhým fysikalním nebo přírodopisným kabinetem; tyto jsou ve všeobecnosti své vlastně jen attributy vyšších škol v zemi, university a techniky, při kterých také již od delší doby jsou zařízeny. Z téhož důvodu Museum má ponechati založení všeobecné umělecké gallerie vlasteneckému spolku uměleckému, založení sbírky modellů v technickém a oekonomickém oboru zdejšímu spolku průmyslovému a Společnosti národohospodářské. Jeho účely jsou vzhledem k těmto předmětům jen rázu historického; sbírá jen díla vlasteneckého umění, jakož i vzory vlasteneckého průmyslu, aby ukázalo výši, ku které se povznesly, a zvláštnosti, které je v naší vlasti snad zvláště vyznamenávají.

Při všeobecném určení, aby Museum se stalo vědeckým obrazem vlasti, dá se celá úloha Společnosti vůbec a správního výboru zvláště, s trojího stanoviska pojati; má totiž

»Vše, co k sestrojení a k porozumění vědeckého obrazu minulosti i přítomnosti Čech náleží«,

1. býti sbíráno,
2. sebrané spořádáno, vystaveno a zachováno, a
3. také k používání poskytnuto.

K sestrojení takového obrazu patří však zvláště:

I. Mapy Čech, jakožto základ veškeré zeměvědy; a sice jak celé přehledné tak i jednotlivé specialní mapy všeho druhu a každé doby, s topografickými plány.

II. Geognosie země, při čemž na hornictví, které naši vlast před objevením Ameriky činilo tak důležitu, zvláštní jest bráti zřetel.

III. Oryktognostická sbírka má, tak jako sbírka petrefakt, obsahovati především jen věci domácí. Všeobecná sbírka nerostů musí tu pouze za něco podružného býti pokládána, totiž v tom vztahu, že jest nevyhnutelna k porozumění věcem domácím.

IV. Totéž platí o botanické sbírce, kde úplnost má býti zákonem jen při domácím, ne však při všeobecném herbáři, jelikož nedostatky tohoto dají se odstraniti již botanickými spisy.

V. Ještě více platí to o sbírce zoologické. Obmezené prostředky Musea radí k tomu, aby místo mimočeské zoologie tak nákladné v originalních exemplarech, obsahovala raději zoologickou knihovnu.

VI. Geografická archaeologie zaujímá a sprostředkuje obé, i přírodovědu i dějezpyt vlasti. Jejím předmětem jsou v Čechách pozůstalé němé památky většinou neznámé dávnověkosti: staré náspy, hradby a opevnění, tumuli a jiné hroby, se svým veškerým obsahem zbraní a náčiní z kamene, hlíny, skla a kovu; i pouhé stopy i ještě viditelné trosky starých dílem dávno zašlých hradů, měst, dědin a staveb. Arciť jest pro Museum zhotoviti na místě důkladné kresby a plány těchto předmětů; u zbraní a nástrojů, které v originalu se dodají, nesmí authentika o jich nalezišti nikdy scházeti.

VII. Nejdříve jest vzíti zřetel na veškerý obor umělecké archaeologie, a sice:

1. všechny stavitelské památky dřívějších století v celé zemi, pokud mají jakýsi význam pro charakteristiku umění své doby; zvláště hrady, zámky, kostely, paláce a jiné budovy, ve věrných úplných nákresech a plánech.

2. památky plastického umění: sochy, řezby, litiny, basreliefy, náhrobky a jiné pomníky toho druhu buď v originale buď ve věrných nákresech.

3. Rovněž tak díla umění kreslířského: obrazy všeho druhu, také fresky a pergamenové malby všech století, zvláště pak doby předhusitské, kde Čechy vykazovaly svoji vlastní velmi výtečnou školu uměleckou.

4. Díla hudebního umění a zpěvu, ve kterých se Čechy vyznamenávají ne teprv od předešlého století.

VIII. Domácí archaeologie zvláště požaduje:

1. úplnou sbírku českých mincí;

2. sbírku erbů a pečetí všech starých rodů, klášterů, měst a korporací zemských;

3. sbírku podobizen všech znamenitých Čechů;

4. obrazy českých krojů dle všech století;

5. zbraně, zbroje a válečné přístroje všeho druhu;

6. skvosty, klenoty, kostelní a domácí nářadí, nástroje všeho druhu, nádobí a p.;

7. příklady českého starého i nového zboží továrního i rukodělného, pokud jest zvláštního významu; modelly zajímavých strojů, které v Čechách byly vynalezeny nebo kterých v Čechách hlavně bylo užíváno, a p.

IX. Staré nápisy na budovách, pomnících, hrobech, zvonech, nářadí, mincích, kamenech atd. Nejstarší v originalu nebo v facsimile, novější v dokonalých kopiích.

X. Sbírka domácích listin a dopisů, co možná úplná, hlavně z nejstarší doby, v originalech nebo kopiích, kteréžto kopie s kritickou bdělostí a znalostí musí býti pořízeny a aspoň částečně provázeny facsimilem písma jakož i pečetí. Sbírku českých autografů bylo by při tom rovněž založiti.

XI. Rukopisy, z celého rozsahu české literatury staré i nové doby, hlavně děl, které tiskem dosud nevyšly. Opisy důležitějších unik starší české literatury vyskytujících se doma i v cizině jeví se jakožto nejnalehavější povinnost.

XII. Konečně knihovna zahrnující a vysvětlující všechny dosud jmenované předměty jest hlavní požadavek k zprostředkování a rozšíření vědecké znalosti vlasti. Při jejím zakládání pojem domácího musí sice býti pevně zachován, ale ne příliš úzce pojat. Důkladná znalost přírodních poměrů Čech jest bez přírodovědy vůbec, a tato opět bez odpovídající knihovny nemožna. Také v dějinách Čechy nejsou nikde isolovány; naše starožitnosti mohou teprve po srovnání se starožitnostmi zemí sousedních býti oceněny a objasněny; svoje dějiny musíme vůbec, zvláště v dobách starších, většinou čerpati z pramenů cizích. Spisy tohoto druhu jsou tedy pro Museum naprosto potřebny, jakož i vše, čeho český dějezpytec vůbec ve příčině pomůcek potřebuje.

25. Jednatelské zprávy Palackého o činnosti Musea.

Palacký byl jednatelem Musea od r. 1841 do r. 1851. Při každém valném shromáždění přednášel jednatelskou zprávu, která jest vždy otištěna ve zvláštním německém spisu, ale zároveň také česky v Časopise Českého Musea v příslušném ročníku. Zpráv těchto zde neotiskujeme. Vydány pak byly o činnosti Musea za jednatelství Palackého tyto zprávy:

1. Verhandlungen der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen in der zwanzigsten Generalversammlung am 11. Mai 1842. Prag, 1842. Im Selbstverlag des Museums.

2. Verhandlungen atd. in der 21. Generalversammlung am 8. April 1843.

3. Verhandlungen atd. in der 22. Generalversammlung am 17. April 1844.

4. Verhandlungen atd. in der 23. Generalversammlung am 16. April 1846. (R. 1845 nebylo valného shromáždění, neboť Museum stěhovalo se do nové budovy.)

5. Geschichte und Verhandlungen der Gesellschaft des böhmischen Museums in den Jahren 1846 – 1850. Herausgegeben von der Geschäftsleitung. (24. valná hromada konána dne 20. a 27. listopadu 1847, 25. až dne 1. srpna 1850. Příčinou udávají se přestavba a zařízení nové musejní budovy od roku 1846 a revoluční doba r. 1848. R. 1847 přijaty byly ve valné schůzi s některými změnami nové stanovy vypracované Palackým. Po r. 1848 nastaly pro politické poměry Museu doby neutěšené, někteří členové složili své členství a r. 1848 a 1849 valné schůze ani nekonány.)

R. 1851 Palacký pro neshody ve příčině slovníku encyklopedického, jak v následujících článcích bude vylíčeno, vzdal se jednatelství a r. 1852 nebyl již ani do výboru volen. Teprve 7. března 1861 Palacký zvolen zase do výboru musejního.

III.

Český Slovník naučný. Matice česká.

Pokusy zříditi Společnost Českou ku pěstování řeči a literatury české děly se v Čechách již v posledním desetiletí století 18., hlavně pak na počátku 19. století. Rovněž myšlénkou české encyklopedie zabývali se již spisovatelé doby obrození na počátku 19. století. Ale pokusy tyto z různých příčin se nedařily. Teprve když Palacký přišed do Prahy utvořil Časopisem musejním hlavní duševní středisko české literatury a zjednal si svojí činností velikou důvěru u stavů českých, užil této důvěry jakož i ostatních okolností příznivých k tomu, aby uskutečnil dávná přání vlastenců českých Pojal především záměr vydávati realní slovník encyklopedický. Jakým způsobem si tu vedl, kterak slovník tento souvisí s Maticí českou, o tom následující podání, rozpravy a poznámky Palackého podávají zprávu.

(Srv.: 1. Články »Matice česká« v Riegrově i Ottově Slovníku naučném, 2. K. Tieftrunk: Dějiny Matice české, 3. Doslov redakce k Riegrovu Slovníku naučnému, 4. Rud. Dvořák: Snahy Františka Palackého o vydání české encyklopedie. (Památník str. 337.—366). —)

A. O české encyklopedii.

26. První podání nejvyššímu panu purkrabímu království Českého, hraběti Karlu Chotkovi dne 4. října 1829.

(Gedenkblätter str. 77—79.)

Palacký oznámil svůj záměr o vydávání encyklopedického slovníku ihned některým spisovatelům a nalezl u nich k záměru svému největší ochotu. Šlo nyní o svolení úřední. Z té příčiny podán nejvyššímu purkrabímu hraběti Chotkovi tento spis.

Vaše Excellenci! Potřeba českého realně encyklopedického díla každým dnem více se pociťuje. Obor věd v době naší tolik se rozšířil, že jednotliví lidé jen s namahaním zcela jej přehlížejí; vědy samy však jsou mezi sebou v tak úzkém spojení, že chceme-li i jen v jedné vědě zjednati si důkladné známosti, znáti musíme

aspoň základy všech ostatních. Mimo to zájem pro vědu, umění, průmysl a život veřejný v době novější jest tak živý a potřeba rozmanitého rychlého poučení o tom tak všeobecna, že díla, která oběma věcem vyhovují, všude se považují a hledají jakožto nevyhnutelná pro domácí potřebu. Důkaz podávají nyní již nesčetné francouzské, anglické a německé encyklopedické slovníky, které mají všude náramný odbyt.

Také Čech potřebuje takové literarní pomůcky. Jsou sice německá díla toho druhu každému vzdělanci našeho národa přístupna: ale jsou nejen velmi drahá, ale i vesměs od cizozemců pro cizozemce bez ohledu na Čechy sepsaná; i v nejnovějším Vídeňském konversačním lexikonu spokojili se s pouhým otiskem na Čechy se vztahujících článků Piererova slovníka, se všemi jejich nedostatky a omyly. V naší národní literatuře není však až dosud o tuto potřebu postaráno.

Jsa přesvědčen o nesobecké činnosti a horlivosti několika českých literatů, učinil jsem jim návrh, aby se spojili se mnou ku sepsání a pozdějšímu vydání takového díla v našem jazyku mateřském, — českého Slovníku naučného —, a všude s návrhem tím jsem došel souhlasu a nejúplnější ochoty. Každý se nabídl spracovati dle společně ustanoveného plánu onen obor, který by mu byl vykázán, a bezplatně ponechati všechny své příspěvky k vytištění, abychom byli jednou s to, vydati dílo svým krajanům za nejlacinější cenu; také byli hotovi, přenechati příslušné vydavatelské právo zcela vlasteneckému Museu.

Prozatím bylo přijato za zásadu, aby se tento encyklopedický slovník řídil zcela dle intellektuelních a literarních potřeb Čechů, se zřetelem také na jazykem příbuzné Moravany a Slováky, a aby tedy nebyl překladem z cizích jazyků, nýbrž dílem původním; vůbec ne četbou pro rolníka, ale pomůckou pro professory, učitele a studenty, pro úředníky, průmysliníky, měšťany atd. Jím byl by zároveň učiněn pokus, ustáliti dle požadavků doby přítomné dosud neúplné vědecké a umělecké názvosloví v jazyku českém.

Dílo to by následkem toho obsahovalo:

1. Základní pojmy a souhrn nejnutnějších věcí ze všech oborů věd a umění.

2. Vlastivědu ve příčině dějepisné, statistické, místopisné a průmyslové.

3. Vysvětlení českého názvosloví ve vědě, umění a řeči obchodní.

Ale poněvadž dílo takové bez mnohostranné součinnosti nemůže býti vykonáno a vyžaduje proto nevyhnutelně četné schůze a společné porady spolupracovníků: odvažuji se tímto k Vaší Excellenci nejuctivější prosby, aby Vaše Excellence ráčila onu ochranu, kterou tak velikomyslně a činně obmýšliti ráčí všechny všeobecně prospěšné podniky ve vlasti, také věnovati tomuto našemu dílu, — abychom se k tomuto účelu směli spojiti a bez překážky se scházeti, kdykoli by bylo třeba. Nechceme založiti uzavřené společnosti, nechceme sepsati stanov; naše vzájemná závaznost má se vztahovati pouze na ono dílo a má přestati s jeho vytištěním.

Dostane-li se nám od Vaší Excellence této milosti, ustanovíme blíže po společné úradě plán pracovní a předložíme jej, jakož i jména všech spolupracovníků, k vysokému schválení.

V Praze dne 4. října 1829.

27. První návrh o Slovníku naučném (z r. 1829).

(Radhost III. C) str. 231—239.)

Palacký obdržev od hr. Chotka zatímní přivolení, aby účastníci encyklopedického slovníku scházeti se směli někdy také k společným poradám, které by se výhradně týkaly toho slovníku, měl dne 12. listopadu 1829 předchozí poradu v bytě Jungmannově s předními spisovateli, kteří k slovníku encyklopedickému prací svou přispěti se uvolili. Tu Palacký přednesl svoje návrhy, načež o celé věci uvažováno a konečné usnesení učiněno. Stanovisko Palackého objasňuje tento »První návrh o Slovníku naučném.«

Ustanovivše na mysli, připraviti krajanům svým slovník encyklopedický, musíme rozvážiti bedlivě spůsob předsevzetí svého dříve, nežli se do něho zavedeme. Hlavní články rozjímání toho jsou ty dvě otázky: co máme psáti? a jak máme psáti?

Abychom mohli na otázky tyto s nějakým důvodem odpověděti, potřebí nám především poznati a živě proniknouti do idey průvodní díla našeho. Jednotná bytnost každého díla lidského záleží v idei, která mu znik dala i v něm uskutečněna jest. Této pak idey odjinud čerpati nemůžeme, nežli ze zřetelného poznání a uvážení všech oučelův svých.

Oučel encyklopedie české může vesměs jen dvojí býti: aneb předmětný, anebo podmětný. Předmětný jest takový, který bez ohledu na lidi a na okolnosti, jen naukou samou a jejím obsahem se řídí; a podmětný pak, který béře ohled na potřeby osob, totiž čtenářův našich.

První oučel nese to v sobě, aby všecky nauky v celém oboru svém, a sice podlé nejnovějšího stavu vědomostí lidských, obsaženy a přednešeny byly. Vše co lidé vědí a oč se starají na celém světě, muselo by za tím oučelem stejnou měrou šetřeno a stejnou pilností vyjeveno býti. Jináče zajisté dokonalá encyklopedie v ohledu tomto nemožná jest.

Že my oučelu tohoto přísně šetřiti nemůžeme, samo sebou vůči se staví. Každý to uznati musí, že veškeren obor známostí lidských do spisu as pěti- neb šestidílného vtísniti se nedá. Abychom pak strojili spis obšírnější, brání nám ohled slušný nejen na dostatečnost naši, ale i na náklad, ku kterému by čtenáři naši postačiti mohli. Následovně potřebí jest nám ukládati sobě oučely podmětné, z neobmezeného pole všech nauk jen to sbírati, čeho nyní v národu svém nejpotřebnější jsme.

Národ, pro který pracujeme, jest národ Česko-slovanský, po Čechách, Moravě a Uhřích rozlehlý, v jedné sice říši, ale pod rozdílnou krajin zprávou žijící, a co do vyznání církevního aspoň na dvé rozdělený. Vzdělanost jeho dokročila již vůbec stupně znamenitého: ale spůsobena jest jazyky cizími, němčinou v Čechách a v Moravě, latinou v Uhřích. I jest nám tedy přičiniti se, abychom jemu zjednali přístup volný k naukám a ke vzdělanosti v řeči mateřské, tak aby o všem, co jemu věděti hodného a důležitého jest, česky mysliti, mluviti a psáti se naučil, aniž pak budoucně, vzdělanost věku nynějšího sobě osobiti chtěje, odnárodniti se a k cizincům o pomoc volati musel. Následovně zřetel náš na dvojí potřebu obrácen bude: věcí totiž a řeči.

Potřeba věcí vztahuje se na všecky nauky vůbec. Neboť ačkoli obor jejich již tak rozšířen jest, že jich všech nikomu obsáhnouti nelze a nepotřebí, předce za příčinou příbuznosti, která je mezi sebou víže, potřebí jest každému, kdo po pravé vzdělanosti dychtí, aby znal aspoň základy a hlavní pravdy veškerého vědectva. Ano i v obecném životě, kdežto zmnožené knihy, noviny a časopisy, ano i státní zprávy a nařízení, působí tak hojný a živý oběh ponětí a známostí různorodých, jest sklad a výklad jejich ouplný, a

k nalezení i ke srozumění pohodlný, krajanům našim velice potřebný.

Ovšem pak, když mateřčinu svou vědecky vzdělati a k naukám vůbec způsobnou učiniti máme, potřebí nám dotknouti se všech nauk bez rozdílu. Všecky známosti lidské rozvrženy jsou v jednotlivá ponětí; všecka ponětí vynášejí a vyrážejí se tolikerými určitými slovy. Obor mluvy a obor vědomostí lidských jsou stejně ukončeny; co myslíme, to slovy pronášíme, a rozum lidský jest všudy pospolu ploditelem nejen myšlének, ale i slov, do kterýchž je odívá. Že zákon tento přirozený u nás se nesplnil, ano v skutku větší slov a výrazův nežli ponětí a známostí potřebu v národu svém cítíme, toho vina jest naše cizí a nepřírodné ode mnoha století vychovávání. Nyní, což od věkův zanedbáno, najednou opatřiti, a národy šťastnější, kteří přirozenou cestou vedeni jsouce, nás daleko předběhli, jedním tak říkaje skokem stihnouti usilujíce, plodíme již od několika let na pospěch slova i výrazy u větší nežli přirozené ourodnosti. I jsouce opuštěni ode vší porady a pomoci vyšší, jestliže v běhu takovém často klesáme a bloudíme, což v tom divného aneb nelásky a kárání hodného? Avšak jak veliká škoda z poklések a bludův takových na řeč a na literaturu naši vyplývá, zkušenost až příliš patrná i trpká nás učí. Spisovatelé porůznu pracujíce jedni od druhých se dělí a straní: co jeden staví, druhý boří a třetí zavrhuje; a národ — quem penes arbitrium est et jus — aneb pomaten, anebo rozmrzelý jsa novotami a zmatky těmi, více jich se a literatury vesměs odcizuje, nežliby shovíval a pomáhal zniku jejímu. Jižtě čas svrchovaný, abychom všem těm zmatkům mezi sebou učinili konec. Společnou poradou a svorným ustanovením vyměřmež tedy aspoň povrchně i krátce všecka pole nauk a věd lidských, dokonejmež vědecké vzdělání mateřčiny své v tomto encyklopedickém díle aspoň tak, aby napotom český spisovatel každý, co do naučné terminologie, na něm se zakládati a národ k ouplnému dorozumění nových i starých slov vědeckých a řeči své naveden býti mohl.

Po pilném vyšetření potřeb našich a oučelův, kteří potřebám přiměřeni býti mají, snadnější jest již odpověď na hlavní otázky, »co a jak máme psáti?«

Jestliže dílem encyklopedickým, kterézto strojíme, potřebě národu svého vyhověti chceme, musíme na všecko pozor míti, co vzdělancům našim věděti slušného jest; musíme jmenovitě nejen

základy a hlavní pravdy, ale i veškeru terminologii všech nauk v něm jako v jádře obsáhnouti, a je tak dokonale a světle přednésti, aby čtenář skutečně poučen, a pokud možná i k vědeckému češtiny užívání samou její dostatečností, jasnotou a spanilostí pobídnut byl. Odpověď tato nese v sobě také onu idei původní, o které sem nahoře dotekl, a která ke zdárnému vykonání každého díla všudy nevyhnutedlně potřebná jest. Obrátíce zřetel svůj jak k okolnostem spisovatelstva, tak i ku potřebnému obsahu encyklopedie české, můžeme všecky vědomosti a nauky rozděliti ve tři hlavní třídy:

I. historickou a zeměpisnou,

II. přírodnickou a technickou,

III. filosofickou a filologickou.

První třída obsahovati má v sobě:

1. Historii všech věkův a národův, zvláště pak domácí a slovanskou, vždy spolu s ohledem na vzdělanost v náboženství, v literatuře i v krásoumách.

2. Statistiku, národopis a topografii jak cizozemské tak i domácí; v čemž největší péče bude o známost vlasti a o československá jména zeměpisná.

3 Životopisy mužův památných, panovníkův, vůdcův, vladařův, umělcův a učencův, se zvláštním ohledem na říši Rakouskou a národ Československý.

4. Rodopisy zvláštní a důležité rodův předních v Čechách a v Moravě, v říši Rakouské a ve Slovanstvu.

5. Pomocné nauky historické, jakožto archaeologii, mythologii, diplomatiku atd., vše jen krátce a stručně.

Ke druhé třídě počítati se mohou:

6. Přírodopis veškeren spolu s zeměznanstvím.

7. Mathematika, zvláště upotřebená, fysika vůbec, a základy astronomie.

8. Chemie, zvláště řemeslnická, technologie vůbec a strojnictví; též hornictví a hutnictví.

9. Stavitelství jak domácí tak i vodní a vojenské.

10. Obchodnictví, zvláště pak známost kupeckých zboží a fabrikátův.

11. Hospodářství domácí a polní, též lesnictví atd.

12. Lékařství, zvláště prostonárodní.

Ke třetí třídě:

13. Staroklassická filologie, studia humanitní.

14. Theorie řeči a literatury, zvláště československé.

15. Theorie básnictví a krásoumy vůbec.

16. Filosofie jak theoretická tak i praktická, politika i národní oekonomie.

17. Právnictví a policie, zvláště domácí.

18. Terminologie vůbec a smíšeniny.

Jak daleko v každé z těchto tříd a nauk zahloubati a rozšířiti se potřebí, jest věc předkem určiti nemožná; pročež to jen na uznání spisovatelův zavěsiti se musí, do kterýchžto jest naděje, že nikoli jednostranně v takovém díle sobě počínati, alebrž vždy k celku prohlédati budou.

Co se pak způsobu dotýče, kterého ve spisování slovníka encyklopedického šetřiti sluší, zdání své o tom pronáším:

1. Aby z prostředka našeho především ustanoveni byli tři redaktoři, pro každou třídu jeden, kterýmžto by hlavní péče o náležité všech částek ve třídě své opatření svěřena byla.

2. Abychom se všickni, co nás v Praze jest, spisovatelé i redaktoři, každý podlé dosavadních studií svých, o práci rozdělili, a k vykonání jí se mezi sebou ctí a věrou zavázali; při tom také abychom spisovatele přespolní touž měrou ku přispění společně pozvali, zvláště v těch naukách, ku kterým oni způsobilejší býti by mohli, nežli kdo z prostředku našeho.

3. Co do pramenův, ze kterých by čerpáno býti mělo, abychom z cizích encyklopedických slovníkův nepřekládali, ale každý spisovatel aby nauku svou podlé nejnovějších a nejlepších knih systematických pokaždé sám vyvedl, rozvrhna celou nauku v tolik článkův, kolik hlavních a základních ponětí v ní se obsahuje. Cizí slovníky jen ke srovnání a k vytčení potřebné obšírnosti ve článcích použíti se mohou. Kromě toho zvláště ve vlastenských a slovanských věcech množství článkův se zcela znovu psáti musí, protože se jich u cizincův nikdež nedostává

4. Zvláště potřebí bude, aby každý spisovatel především způsobil sobě alfabetický registřík všech článkův, o kterých jednati chce, a ten registřík aby redaktorům ke srovnání dodán byl; po čemž pracování tím se polehčí, že každý lépe věděti bude, čeho se v každém článku svém dotýkati aneb nedotýkati má.

5. Poněvadž encyklopedie naše sama jen jádrem všech nauk bude, tedy i sloh v ní musí býti všudy jadrný, t. j. krátký, věcnatý a jasný. Rozvláčitost pojednávání, bavení se na maličkostech, hledané šperky slov a slohu, ovšem pak polemika jakákoli, dílu našemu byly by škodné. Potřebí všude bez okolkův přikročiti k věci hlavní, a ji pořádkem a slohem přirozeným i jasným vyložiti, bez nastupování na odpory cizí, kde toho nevyhnutedlná potřeba nekáže.

6. Ještě škodnější bylo by přílišné novotění v řeči. Jestliže budeme mluviti k národu slovy nesrozumitedlnými, zkazíme sami napřed užitek z práce své; protože pouhý Čech si jí nevšimne, ono mu to stejné bude, jakobychom nic vlasteneckého jemu nepodávali, alebrž sami cizího jazyka mezi sebou užívali; obojetníci pak naši vždy raději k cizině se obrátí, kteréžto již rozumějí, nežli k češtině, které by teprv s nesnadností učiti se museli. Purismus a neologismus tedy velice na uzdě držán, a toliko tam připuštěn býti musí, kde slovo cizí nesnese formy české, a kde název nový český nejen etymologicky pravidelný a nenucený, ale i tak trefný jest, že posloužiti může k jasnějšímu a určitějšímu věci pochopení. Přál bych pak, aby ku každému slovu novému a neobyčejnému v závorce vždy příměrné slovo latinské neb německé připojeno bylo.

7. Není pochyby, že každému redaktoru a každému spisovateli nahodí se v práci jeho nesnáze a těžkosti, zvláště co do vědecké terminologie, v nichž jemu cizí porady potřebí bude. Pro tu a pro jiné příčiny radil bych, aby určití dnové ke schůzkám ustanoveni byli, kdežto by o takových potřebách společným dorozuměním rozjímáno a rozhodnuto býti mohlo. V těch schůzkách také o prospěchu práce jak ústně, tak i z dopisův přespolních spisovatelův zprávy činiti se mohou, aby společnost vždy věděla, co a jak dalece k dokonání svému se blíží.

8. Jiného způsobu, vydati encyklopedii tu, nežli na předplacení, já nevím. Jestliže, jakož se naději, všickni spisovatelé práci svou národu darem obětují, tedy nebude jiného nákladu při vydávání celého díla nežli: 1. na dvoje přepsání rukopisu; 2. na tisk a na papír; 3. na ohlašování a 4. na rozesílání díla. Hlavní náklad půjde na tisk a na papír; sazba a tisk pěti set exemplárův jednoho archu ve velikém oktavu státi bude asi 8 zl., jeden rys papíru asi 4 zl., obé spolu tedy as 12 zl. ve stř. Dvoje přepsání rukopisu k témuž archu as 40 kr. Počteme-li tento náklad na jeden díl šedesátiarchový, bude nákladu

za sazbu, tisk a papír . . . . . 720 zl.
za přepisování rukopisu . . . . . 40 »
za ohlašování a rozesílání asi . . . . . 40 »

Summa všeho . . . . 800 zl. ve stř.

K zapravení toho nákladu potřebujeme 400 předplatitelův po 2 zl. ve stř. na jeden díl, což na jeden arch tisku 2 kr. učiní, a zbude nám ještě sto exemplářův tištěných k budoucímu prodeji. Kdyby se jen 300 předplatitelův sebralo, museli bychom aneb cenu předplacení zvýšiti na $2^1/_2$ zl., aneb snížiti počet archův o čtvrtinu (60 — 15 = 45 ; jestliže by ale více nežli 400 předplatitelův se našlo, radil bych ceny předplatní proto dále nesnížiti, ale raději zbytek na kamenopisné mapy a obrazy naložiti, kteréžby k encyklopedii přidati se mohly.

9. Aby předplacení pojištěno a polehčeno bylo, zákon ten by se napřed zaraziti musel, aby každý předplatitel hned při prvním ohlášení svém složil 2 zl. stř. jakožto základ a rukojemství na poslední díl encyklopedie; dílové aby po 4 svazcích vydáváni, a za každý svazek při odbírání pokaždé ve stř. placeno bylo, kromě posledního dílu, který předplatitelům půjde darmo. Ostatně, poněvadž naši knihkupci zdražováním knih posavad české literatuře více vadí, nežli rozšiřováním jí pomáhají, přál bych, aby sběratelé předplatkův ustanoveni byli po všech krajích muži známí, šlechetní a správní, kteříž by tu práci z lásky vlastenské podnikli, a také rozdáváním exemplářův se obírali.

V Praze, dne 12. listopadu 1829.

---

28. Druhé podání nejvyššímu panu purkrabímu království Českého, hraběti Karlu Chotkovi dne 21. listopadu 1829.

(Gedenkblätter str. 79—83.)

Spis tento podán po poradě se spisovateli konané dne 12. listopadu 1829. Obsahuje výsledek oné porady a obsah jeho shoduje se v mnohém rozpravou: »První návrh«.

Palacký v »Gedenkblätter« uveřejnil obě svoje podání po sobě pod jedním číslem a opatřil obě touto stručnou poznámkou: »Následující dvě podání nejvyššímu panu purkrabímu království Českého, hraběti Karlu Chotkovi, dne 4. října a 21. listopadu 1829, nepotřebují dalšího výkladu«.

Vaše Excellence! Dne 4. října t. r. měl jsem čest Vaší Excellenci podati první zprávu o přání svých literarních přátel, spojiti se se mnou ku spracování a potomnímu vydání české realní encyklopedie. K bližšímu určení způsobu tohoto podniku bylo třeba dorozumění několika zdejších učenců, z nichž někteří byli ještě nepřítomni; po jich příchodu do Prahy shromáždili jsme se dne 12. listopadu, počtem 12 osob, po prvé, abychom se dohodli o plánu a provedení tohoto díla, jehož potřeba se u nás všeobecně cítí. —

Prozatím jsme se shodli v mínění, že naše dílo má spojovati pevnou vědeckou snahu s co možná největší srozumitelností a všeobecnou prospěšností, a že tedy má se sice dotýkati všech věd, ale všude především všímati si věcí domácích. Proto jsme nehlasovali pro překlady z cizích děl toho druhu, nýbrž pro původní spracování všech článků v našem díle, té jsouce naděje, že by při záměrném obmezení a přiměřeném rozdělení práce, při horlivosti všech spolupracovníků a při naskytujících se pomůckách, věc nemusila se zcela nezdařiti.

Především jsme rozdělili celé množství látky, již jest zpracovati, ve tři hlavní oddíly: totiž 1. historicko-topografický, 2. přírodovědný a technologický, 3. filosofický a filologický oddíl. Po té byli zvoleni tři redaktoři, pro každý oddíl jeden, a sice 1. pro první oddíl já, 2. pro druhý p. J. S. Presl, c. k. universitní professor a ředitel c. k. universitního přírodopisného kabinetu, a 3. pro třetí p. Jos. Jungmann, c. k. professor na staroměstském akademickém gymnasiu. Poslední všeobecná redakce konečně má rovněž mně býti svěřena.

Redaktoři vzali na se o to pečovati, aby se dorozuměli se svými spolupracovníky o provedení v podrobnostech, aby udali a přehlédli články, jež by každý měl dodati, a aby všude, kdeby toho mohla nastati potřeba, poskytli rady a pomoci svou znalostí pramenů literarních.

Hlavnější spolupracovníci, jejichž součinnost dílem již jest vyslovena, dílem ještě s určitostí dá se očekávati, jsou jmenovitě tito:

1. Jos. Jungmann (redaktor filologického a filosofického oddílu) převezme zvláště také spracování článků o českém jazyku a literarních dějinách.

2. Ant. Jungmann, dr. lékařství a c. k. universitní professor zde, vědy lékařské, slovanskou mythologii a archaeologii.

3. J. Sv. Presl (redaktor oddílu přírodovědného a technologického) přírodovědu, zeměznalství, chemii a j. v.

4. Karel Boř. Presl, kustos vlasteneckého Musea, přírodopis.

5. V. Hanka, knihovník vlasteneckého Musea, českou archaeologii, dějiny slovanských zemí.

6. V. A. Svoboda, c. k. humanitní professor při zdejším Malostranském gymnasiu, theorii krásných uměn.

7. Norb. Vaněk, skriptor veřejné knihovny a český gubernialní překladatel, vlastenecké právo a policii, hospodářství, fysikalní zeměpis.

8. K. Vinařický, arcibiskupský ceremoniář, řeč a literaturu vůbec, a zvláště evropské.

9. Frant. L. Čelakovský, redaktor bohosloveckého časopisu, slovanskou řeč a literaturu.

10. Jos. Chmelenský, doktor práv, státní vědy vůbec.

11. Ant. Fähnrich, adjunkt při staroměstském gymnasiu, dějiny a zeměpis starého světa.

12. V. J. Tomášek, hudební skladatel, theorii hudby.

13. F. Palacký (redaktor dějepisného oddílu), dějevědu vůbec, potom vlastenecké dějiny, životopisectví, genealogii atd.

Spolupracovníci mimo Prahu:

14. hrabě Bedřich Berchtold, přírodovědu.

15. Václav Bergner, c. k. bankalní úředník ve Vídni, vědy obchodní.

16. Jos. Chmela, c. k. humanitní professor v Králové Hradci, řeckou a římskou archaeologii.

17. J. Körner, rektor biskupského semináře v Budějovicích, církevní dějiny, theologii vůbec.

18. J. Kollar, evang. kazatel v Pešti, uherské dějiny a topografii.

19. K. Š. Macháček, c. k. humanitní professor v Jičíně, theorii básnictví.

20. Ant. Marek, farář v Libuni, theoretickou a praktickou filosofii.

21. J. Purkyně, universitní professor ve Vratislavi, zeměvědu a lékařství.

22. M. Z. Polak, c. k. nadporučík a professor při Novoměstské akademii, vědy vojenské vůbec.

23. Ad. Sedláček, c. k. professor v Plzni, mathematiku a fysiku.

24. K. Schadek, učitel při hlavní škole v Král. Hradci.

25. P. J. Šafařík, professor v Novém Sadě v Uhrách, dějiny středověku, pradějiny Slovanů.

26. Jos. Schön, c. k. gymnasijní praefekt v Písku, vlastenecký místopis, životopisy a genealogii.

27. Fr. Schier, c. k. gymnasijní professor v Jičíně, nordickou a orientalní mythologii a archaeologii.

28. Fr. Vetešník, farář v Markvarticích, nový zeměpis a statistiku.

Pro obory ještě scházející mají buď jiní spolupracovníci býti pozváni (jakož nám pak kromě toho ještě mnohonásobné spolupůsobení bylo přislíbeno) nebo mají býti obsazeny ze středu jmenovaných spisovatelů. Zvláště však jest nám ještě o to pečovati, aby se pro veškerou vědu průmyslovou nalezli mužové, kteří by mocni byli jak rozsáhlé důležité látky tak i jazyka.

Abychom tyto a jiné naskytlé obtíže mohli společně brátí v potaz a odstraniti, jakož i, aby horlivost spolupracovníků snad neochladla, cítíme potřebu, abychom se scházeli častěji a sice měsíčně aspoň jednou, střídavě v bytech zvolených redaktorů.

Všechny tyto přípravy byly dosud jen předběžnou úmluvou vykonány, a my ani jsme se neustavili aniž co písemného ujednali: neboť nechtěli jsme v žádný vzájemný spolek vejíti, neudavše dříve Vaší Excellenci ráz tohoto spojení a neobdrževše schválení a potvrzení. Nemáme jiného účelu, než abychom účelně zařízeným reálně encyklopedickým dílem přispěli k osvícení svých krajanů, abychom je seznámili s výsledky vědeckého zkoumání v Evropě, pokud nám jest možno, abychom odstranili dosavadní nedostatky v pěstování naší vlastenecké řeči a literatury, a zejména abychom snad přítrž učinili nahodilým přehmatům nepovolaným nebo nepotřebným purismem a neologismem. Abychom podnik učinili ještě všeobecněji prospěšným, zříkají se všichni spolupracovníci předem dobrovolně všech nároků na odškodněnou za své případné námahy a útraty.

Chováme všichni radostnou naději, že Vaše Excellence, jejíž dobročinné ochraně se těší všechna obecně prospěšná díla v naší

vlasti, ráčí i tento podnik hodným uznati Svého ochranného souhlasu; — o jehož poskytnutí z rozkazu svrchu jmenovaných ve městě bydlících účastníků v nejhlubší úctě prosím.

V Praze, dne 21. listopadu 1829.

B. Matice česká.

Vysvětlení k následujícím spisům podávají vlastní poznámky Palackého.

Ku vzniku Matice České (1830).

(*Gedenkblätter str.* 88—93.)

29. Podání předsedovi Českého Musea hraběti Kašparovi Šternberkovi.

Když předcházející prosba rozhodnutím královského českého zemského gubernia dne 28. listopadu 1829 po našem přání byla vyřízena, pokládali jsme, professoři Josef Jungmann, J. S. Presl a já, za radno, abychom o svém úmyslu také uvědomili Pražské c. k. policejní ředitelství, abychom předešli všechny nelibé spory. Učinil jsem tedy v měsíci prosinci tehdejšímu Pražskému c. k. městskému hejtmanovi, Josefovi rytíři von Hochovi, svoji poklonu a prosil jsem ho zároveň o laskavou ochranu pro náš podnik. Byl již o všem úředně zpraven a přijal mne blahosklonně. Za rozmluvy však učinil několik poznámek, které měly pro náš celý ústav velmi blahodárné následky. Byť bychom udaným způsobem bez rozmýšlení a bez překážky mohli jíti za svými účely, (pravil), nemůže prý mi přece za to ručiti, aby o podniku našem do Vídně nepřicházely nepovolané a nepřátelské zprávy a nezavdávaly podnět k nepříjemnostem pro něho tak jako pro nás. Císař náš (František I.) ochraňuje prý velkomyslně všechny dosud trvající ústavy: k jednotám novým nebo teprve se tvořícím ukazuje prý potud přirozenou nedůvěru, až by jejich legalní chování bylo konstatováno. Proto radil nám zkusiti, zda by naše jednota nemohla se přidružiti k některému ze dvou v Praze již trvajících vědeckých spolků, ku královské české Společnosti věd totiž, nebo ku Společnosti vlasteneckého Musea a zda by od nich tak říkaje nemohla býti adoptována. Radu tak dobře míněnou nebylo jinak než s vroucím díkem přijati a uvážiti: ještě téhož dne šel jsem k hraběti Františkovi Šternberkovi a sdělil jsem s ním vše, o čem bylo mluveno, také jej o radu žádaje, poněvadž náležel oběma Společnostem a u obou měl největší osobní vliv. Radil beze všeho obrátiti se k Museu a slíbil, že sám také promluví s předsedou hrabětem Kašparem, aby jej proto získal. To vysvětluje také toto moje podání předsedovi Kašparu hraběti Šternberkovi (dne 6. ledna 1830).

Vaše Excellence! Bylo to dávno přání nejdůmyslnějších českých spisovatelů, připraviti krajanům svým v jazyku národním dílo realně-encyklopedické. Přání toto živila potřeba, aby ve vědeckém vzdělávání českého jazyka, které bylo od 12 let asi podnikáno tak horlivě a mnohostranně, došlo se cíle zdaruplného pro národní osvětu. Neboť jelikož se ani nemohlo ani nesmělo brániti snaze novějšího pokolení, aby také o předmětech vědeckých se hovořilo v jazyku mateřském, musila péče oněch osvícených mužů, kteří upřímně smýšlejí s pěstováním národní naší literatury, k tomu směřovati, aby ona snaha neoctla se na scestí, které by mohlo býti na záhubu řeči i literatuře. Nastala tedy pro ně nutnost, aby se jednou po společném dorozumění všech ku hlasování oprávněných prošel všeliký obor věd a aby se sebraly všechny hlasy pro konečné ustálení vědecké terminologie, aby se postavily meze bezzákonnému a zhoubnému purismu a neologismu. Jest nyní právě na čase, chopiti se tohoto díla: dvanáctiletými pokusy jsme s to, abychom je podnikli s jistou zkušeností; bude-li déle váháno, nedá se vyhnouti škodám z dosavádního stavu.

Uvažování tato přinutila mne před několika měsíci učiniti první krok a vyzvati muže stejně smýšlející ku společnému zpracování českého realně encyklopaedického slovníku: díla totiž, které by ve článcích abecedně uspořádaných podalo stručný přehled nynějšího stavu všech věd dle zvláštních potřeb našeho národa a tím fakticky ustálilo zároveň co možná správnou a úplnou českou terminologii. Návrh došel všude žádoucího přijetí; všichni čeští spisovatelé vyslovili svoji ochotu spolupůsobiti ze všech svých sil za tímto účelem a názory o tom vyměněné uvedly podnik na dráhu, která mu do budoucna slibuje nejlepší zdar.

Aby se vyhnulo všem nepříjemnostem, které by někde mohlo způsobiti neporozuměním spojení několika literátů za jistým účelem, hned od počátku od mnohých se uznávalo za záhodno, uvědomiti o povaze a účelu tohoto spojení bezprostředně Jeho Excellenci nejvyššího pana purkrabího, jehož láska k vědě a horlivost pro osvícení našeho národa nás opravňovaly k naději, že podnik schválí a hodným uzná své vysoké ochrany. Vypracoval jsem tedy jmenem svých spolupracovníků Jeho Excellenci dne 4. října a 21. listopadu předešlého roku dvě zprávy, které se také zde osměluji Vaší Excellenci v opise přiložiti k vůli úplnějšímu věci poznání.

Jeho Excellence pan nejvyšší purkrabí poctili a potěšili nás po té vysokým souhlasným přípisem ze dne 28. listopadu předešlého roku, který tuto rovněž připojuji.

Při takovém posilnění a při horlivosti, se kterou několik našich spolupracovníků již k dílu ruce přiložili, nelze již pochybovati o konečném zdaru tohoto podniku.

Okolnost, že spolupracovníci se vzdávají všech nároků na honorář, usnadňuje také příští vydání encyklopedie tou měrou, že veškeren náklad na vydání po případě bude již kryt 250 předplatiteli, kteréžto počet může býti pokládán za minimum při odbytu českých knih. Čím více předplatitelů, tím lacinější bude moci býti cena prodejní. Nižádným způsobem netřeba se za takových okolností obávati hotové ztráty při nákladu díla.

Vaše Excellence poznala již z přílohy A, že jest zjevným úmyslem všech mých spolupracovníků, nabídnouti jednou vlastnictví a nakladatelské právo na českou encyklopedii vlasteneckému Museu. Při té okolnosti, že nemůžeme tvořiti uzavřené společnosti, že tedy také nemůžeme míti společenského jmění, nemohl se nikdo rozpakovati, věnovati podíl svůj na díle společném vlasteneckému ústavu, který ustaviv se hned přijal vzdělávání českého jazyka mezi předměty své působnosti a ode tří let založením pravidelného českého časopisu má dobročinný vliv na naši národní literaturu.

S důvěrou tím pevnější vyslovuji tedy jmenem svých pánů spolupracovníků tu uctivou prosbu, jejížto předložení Vaší Excellenci a veleslavnému výboru Společnosti musejní jest účelem tohoto podání.

Jelikož dle § 12 f) základních zákonů vlasteneckého Musea Jeho Veličenstvem sankcionovaných přísluší správnímu výboru Společnosti, jmenovati zvláštní sbory pro zvláštní vědecké odbory; jelikož vzdělávání českého národního jazyka dle § 3. a 13. týchž základních zákonů a dle pozdějších osvědčení (n. p. v jednání Společnosti roku 1823 str. 54) náleží také k attributům Musea; jelikož svrchu vylíčené spojení několika činných spisovatelů ku spracování české realní encyklopedie bez odporu míti musí nejdůležitější vliv na vědecké vzdělávání českého jazyka a literatury, a jeho účely tedy s účely Musea v té příčině se shodují; jelikož konečně jest zřejmým přáním spolupracovníků, věnovati Museu nejen případné plody tohoto podniku, nýbrž i svoji literarní zásluhu: naše nejposlušnější prosba zní, aby veleslavný správní výbor Musea naše spisovatelské spojení k sobě připoutal jako zvláštní sbor pro vě-

decké vzdělávání českého jazyka a vzal je pod svůj ochranný dozor

Prospěchy plynoucí z tohoto usnesení jsou tak značny, že mohou prosbu naši více než omluviti. Získalo-li by tím naše spojení bez odporu pevnost a vliv, nedá se také s druhé strany zneuznati, že vlastenecké Museum ochranou dobročinného podniku, která mu neukládá veliké námahy a žádných obětí, zabezpečí si nové nároky na vděčnost českých vrstevníků i potomků. Vyplní tím zároveň své nejšlechetnější poslání, chápajíc se nového a účinného prostředku, podporovati a povznésti vzdělávání českého jazyka a skutečné osvícení národa v naší zemi.

Žádost naše byla v sedění správního výboru musejního konaném dne 11. ledna 1830 vyřízena v tom smyslu, že my tři Jos. Jungmann J. S. Presl a já byli jsme jmenováni zvláštním: »Musejním sborem pro vědecké vzdělávání české řeči a literatury« a uloženo nám za povinnost, abychom udané cíle sledovali a o našich jednáních a podnicích výboru Musea podávali pravidelné zprávy.

Tak jsme se ustavili po našem přání formou zákonitou a mohli jsme nadále pojímati svoji úlohu také se stanoviska vyššího a méně obmezeného; neboť ne pouze realní encyklopedie, ale vzdělávání české řeči a literatury mělo býti předmětem naší péče.

Když jsme podjali se prací pro slovník encyklopedický, praxe brzy nás poučila, že v oněch vědeckých oborech, které dosud nedošly soustavného spracování v našem jazyku, takové spracování bylo nevyhnutelno, neměla-li veškerá terminologie v našem podniku proměniti se v chaos. Byla proto především do práce vzata ještě »Malá Encyklopedie česká«, které do r. 1847 vyšlo tiskem sedm svazečků. Rovněž jsme brzy uznamenali, že jsme mohli jen málo přispěti k podpoře české literatury bez peněžitého základu. Fondů musejních nemohlo k tomuto účelu naprosto býti užito. Jelikož však v národě projevila se mnohonásobně ochota, pod ochranou Musea poskytnouti příspěvky k založení vlastního fondu za tímto účelem: chopil jsem se horlivě této myšlenky a radil jsem se několikráte hlavně s hrabětem Františkem Šternberkem o prostředcích a cestách, abych ji uskutečnil. Následující tu provolání »přátelům a podporovatelům vlastenecké literatury« bylo tedy ode mne s dorozuměním s mými dvěma soudruhy a jmenovaným hrabětem již dne 2. března 1830 napsáno a od výboru musejního dne 14. března schváleno; ale ohlášení jeho se opozdilo hlavně smrtí hraběte Františka Šternberka dne 8. dubna 1830 až do konce téhož roku, poněvadž mezi tím se vyskytly všelijaké rozpaky a překážky, ačkoli imprimatur k tomu od zemského správce hraběte Chotka se vší ochotou uděleno bylo. Výbor musejní jmenoval ze svého středu knížete Rudolfa Kinského prvním správcem tohoto zvláštního fondu musejního, který také ihned 1000 zl. kon. m. k tomu účelu upsal.

30. První zpráva o Matici české.

(*C. C. M. 1830. II. str. 237.*)

Palacký staral se, aby vzbudil co největší zájem pro nově zřízenou společnost. Podal tedy již r. 1830 v literarních zprávách v českém Časopise musejním tuto předběžnou zprávu. (Poz. vydavatelova.)

Již dávno potřeba nějakého díla encyklopedického v jazyku našem mateřském od učených i neučených vlastenců pocítěna i uznána byla. Nebo když se slušné žádosti mnohých spisovatelů ani odolati ani brániti nemohlo, aby o předmětech vědeckých po česku nepřemýšleli a nepsali, uložena skrze to všem věrným milovníkům řeči a literatury naší povinnost, postarati se, jakby počínání takové i spisovatelům samým snadnější, i národu vůbec prospěšnější učiněno býti mohlo. Za touto příčinou slavný Výbor Společnosti našeho vlastenského Museum, chtěje vědecké podnikání takové podporovati, podle moci § 12. čísl. f) základních pravidel českého Museum, od JMC. nejmilostivěji stvrzených, sobě propůjčené, ve svém posezení dne 11. ledna b. r. držaném, ze skutečných oudů společnosti této, zvláštní spolek, čili komitét, pro vědecké vzdělávání řeči a literatury české, způsobil, a do spolku tohoto pp. Josefa Jungmanna, Jana Sv. Presla i Frt. Palackého ustanovil, za povinnost jim uloživ, o zhotovení dávno žádaného spisu encyklopedického, s pomocí spisovatelů českých, (kteří by k tomu nápomocni býti chtěli), postarali se, a jemu každoročně o prospěchu díla svého zprávy k oznámení ve všeobecném shromáždění Společnosti podávali. I ačkoli na takovém díle dříve několik let pilně pracovati se musí, nežli lze bude, je do tisku podati, však nechtěli jsme toho zde mlčením pominouti, jsouce té naděje, že zpráva ta mnohým vlastencům potěšitelná bude. Při tom však i to s potěšením dokládáme, že p. Jungmann ve spisování svého velikého a důležitého slovníku řeči české, jehožto vydání všickni milovníci literatury naší toužebně očekávají, již do polovice litery S dokročil, tak že jeho dokonání v brzkých létech nadíti se lze.

31. Provolání.

V »Gedenkblätter« (str. 89.—90.) Palacký otiskl provolání německé, kterým se komitét pro vědecké vzdělávání řeči a literatury české obrátil na obecenstvo s oslovením: »An die Freunde und Beförderer der vaterländischen Literatur«. Podobné provolání vyšlo r. 1831 v Časopise musejním též česky a toto jest zde otištěno. (Poznámka vydavatelova.)

Vlastencům národní literatury naší milovným.

(Č. Č. M. 1831 I. str. 117.)

Ačkoli naše literatura národní, za slavného panování J. M. císaře Františka I., teprv znova okřívající, již některými zdařilými plody honositi se může: předce že vždy ještě chudá i nedospělá jest, zapírati nelze. Kterékoli české knihy za našich časů tiskem na světlo vycházejí, ty svůj znik jen ve vlastenské horlivosti několika spisovatelů mají, kteřížto nejen čas, ale i jmění své — ani odměny, ani slovutnosti jaké za to neočekávajíce — vlasti v obět přinášívají. A však pohříchu příliš často stává se, že když odjinud nemálo spisů nezralých a nepotřebných, literatuře naší více ke škodě nežli ku prospěchu, na světlo se vydává, mezitím i nejlepší spisovatelé naši, nemajíce potřebného nákladu, prázdniti musejí.

Pro zastavení takového zlého, a pro spůsobení literatuře naší jak vůbec zdárnějšího zniku, tak i prospěšnějšího směru, již několikráte od vlastenských mužů soukromí i veřejně navrhováno bylo, aby z dobrovolných peněžných zbírek ve vlasti, nějaká zvláštní pokladnice ku pomoci vydávání dobrých českých knih se založila.

Když pak posléze slavný Výbor Společnosti českého Museum, podlé základních pravidel svých, od J. M. C. nejmilostivěji stvrzených, dne 11. ledna 1830 z oudů společnosti své zvláštní Zbor čili Spolek, pro vědecké zdělávání řeči a literatury české, ustanovil: oudové zboru tohoto za povinnost sobě položili, aby věc tak důležitou ve své zvláštní uvážení vzali. I stalo se, a s poradou i schválením Výboru Společnosti uložena jsou následující pravidla, kteráž tuto šetrnosti a ušlechtilému vlastenectví všech věrných Čechů s důvěrou podáváme:

§ 1. Z darů peněžných, u milovníků vlastenské literatury jen jednou zbíraných, založí se zvláštní pokladnice, jménem »Matice česká«.

§ 2. Pokladnice tato k tomu cíli se ustanovuje, aby k vydávání dobrých českých knih buďto vůbec prospěšných, buď i vědeckých aneb krasořečných, napomáhala i je usnadnila.

§ 3. Zbor Musejní pro řeč a literaturu českou s pokladnicí touto, pod zvláštním dozorem a zprávou jednoho z Výboru Společnosti, nakládati, a oučty své každoročně témuž Výboru k veřejnému oznámení podávati bude.

§ 4. Každý dar, když zboru dodán bude, napřed ve všeobecné Spořitelnici české se uloží, a kdykoli tím způsobem nějaká hlavní jistina se sejde, ta na pragmatikální základ pod ouroky se půjčí, ourokové pak sami každoročně podle oumyslu v § 2. oznámeného vynakládáni býti mají.

§ 5. Každý jakýkoli dárek, k tomu cíli vlastensky obětovaný, vděčně přijat bude; kdož však koli neméně nežli 50 zlatými ve stříbře, buďto najednou, buď po lhůtách, které sám sobě uložiti může, přispěje, ten mezi zakladatele Matice české počítán bude.

§ 6. Zakladatelé Matice české dostanou darem a bez platu jeden exemplář každé knihy, která budoucně nákladem aneb pomocí pokladnice této vydána bude.

§ 7. Jména všech zakladatelů i podpůrců Matice české i se summami jejich osobních příspěvků ročně tiskem veřejně ve známost uvozována budou.

§ 8. Podlé dostatku a zásoby peněžní v pokladnici Zbor ustanoví, které a jak mnohé knihy ročně vydávány býti mají; na to pak obzvláštní svůj zřetel obrátí, aby časem ouplný a kriticky vyhotovený slovník českého jazyka, jakož i reální encyklopedie na světlo vyšly.

§ 9. Příspěvky přijímají se v Praze u podepsaných oudů zborových, nebo u bibliothekáře národního Museum p. Václava Hanky, kromě Prahy pak u zběrajících oudů Musejních; kdežto i složení týchže příspěvků tomu, kdož toho požádá, zvláštním listem se potvrdí.

V Praze dne 1. ledna 1831.

Od Zboru musejního pro řeč a literaturu českou.

Josef Jungmann v. r.,

doktor filos. a professor hum. studií na akad. k. staroměstském gymnasium, činný oud společnosti českého národního Museum, bydlí v široké ulici N. 749/2.

Jan Svat. Presl v. r.,

doktor a professor lékařství, činný oud vlast. hospodářské společnosti a čes kého národního Museum, v sírkové ulici N. 470/1.

Frant. Palacký v. r.,

redaktor časopisu českého Museum, řádný oud král. české společnosti nauk, v pasířské ulici N. 719/2.

Pro pojištění.

Rudolf Kníže Kinský v. r.,

Výbor společnosti českého Museum.

Tak v roce 1831 vstoupil v život, vlasteneckými tužbami a nadějemi jsa provázen, ústav Matice Česká a mohl již v roce 1832 převzíti ve vlastní náklad Časopis Českého Musea. Ale čím větší souhlas a přízeň našel v národě, tím většího podezřívání a osočování zakusil od několika osob, kterým nic neleželo na srdci tak málo, jako zdar české řeči a literatury. Mezi nimi zvláště tehdejší jednatel Musea, professor Maximilian Millauer, vyznamenával se svojí prudkostí, zvláště když příspěvky na Matici mnohem hojněji se scházely, než příspěvky k Museu. Jelikož však jeho úsilí v Čechách se nepotkávalo se zdarem, hleděl tajnými oklikami přes Vídeň a p. celému ústavu připraviti záhubu. Když jsem koncem května 1832 vrátil se do Prahy z opětných studií ve vídeňských a moravských archivech i studiích, přijal mne Jos. Jungmann s nářkem: »Pomozte, Františku, hyneme! hyneme!« — a vypravoval, kterak od některého času vše, co pro neb o Matici k censuře se předloží, tam bývá škrtnuto atd. Ani na chvíli jsem nemeškal a otázal se tehdy na venkově bydlícího nejvyššího purkrabího, zdali snad z Vídně nedošel zákaz Matice? Upokojil mne připojiv, kdyby něco takového se bylo stalo, že by o tom také něco věděti musel (u zemské vlády jako c. k. dvorní rada sloužící) kurator Matice hrabě Ferdinand Kinský — a hleděl jsem také zaplašiti Jungmannovy obavy. Ale netrvalo dlouho a ohlášení týkající se Matice bylo znovu v praesidialní kanceláři zemské vlády opatřeno poznámkou: »Non admittitur«. I spěchal jsem tam sám, abych od c. k. praesidialního tajemníka Ambrosia se dověděl důvod tohoto nevysvětlitelného počínání. Tento mi potvrdil, že na vyšší rozkaz o Matici nic více do tisku se nesmí připustiti. Na moji otázku: Od koho mu zákaz došel? odpověděl, »od Jeho Excellence« (nejvyššího purkrabího totiž). »To není možná,« odvětil jsem a ihned jsem šel k hraběti, k němuž jsem vždy jako jeho bývalý učitel měl volný přístup. Hrabě Chotek ihned k sobě povolal tajemníka a v mé přítom-

nosti poněkud prudce na něho si vyjel, proč že vše, co se vztahuje k Matici, chce zakazovati? »Poněvadž jest Matice tajná společnost« — odvětil tajemník zcela upřímně. »Jmenujeme každou společnost tajnou, která vládou není autorisována,« — pokračoval Ambrosi, — a seznal teprve nyní, že nejvyšší purkrabí ve věci té brevi manu praesidialiter rozhodl. Vysvětlil jsem nyní, že Matice není ani společnost, nýbrž jen s povolením správního výboru u Musea založený fond na usnadněnou vydávání dobrých českých knih, pokladnice různá od pokladny musejní, nic více; zakladatelé tohoto fondu dostávají sice některé odměny, ale nejsou jeho členy. »Ne, členové výboru Musea sami nic nechtějí věděti o Matici« — pokračoval Ambrosi, jsa v tom patrná ozvěna Millauerova. Tu pravil nejvyšší purkrabí (který také teprve seznal, odkud Ambrosi dostal svoji inspiraci): »Co pak ale znamená slovo Matice? nevzpomínám si, že bych je byl četl ve spisech, které jste mi předložil.« — »Poněvadž Vaše Excellence četla jen německý text, ne také český překlad, kde se jedině slova toho užívalo. České slovo »Matice« znamená původně »eine Gebärmutter«, užívá se však od Srbův uherských, které jim rozumějí »královnu včel« právě v tom smyslu, jako my jsme učinili, aby tím zkrátka označili nadaci na prospěch literatury a nemusili užívati dlouhých opisů. Kdyby však toto slovo vládě bylo na závadu, jsme také hotovi, více ho neužívati. — »K tomu bych Vám také radil« — pravil hrabě dále, — neboť jako tento pán zde (Ambrosi) větří za tímto slovem cosi tajuplného, nemohu se zaručiti, aby něco podobného i ve Vídni se nestalo; Vaše dobrá věc neutrpí tím žádné újmy, a mezi sebou jmenujte si to, jak chcete.« — Tak byly také již v červnu 1832 příspěvky »Základ peněžný na vydávání knih českých«, jakožto příloha pravidelných zpráv o Museu bez závady ohlášeny, a potom užíváno po několik let výrazu »Pokladnice českého Museum na vydávání knih českých«, dříve než si opět přivykli na slovo »Matice česká«.

K lepšímu porozumění celého jednání musím tu opakovati vysvětlení dané mi knížetem Rudolfem Kinským. Šlechetný hrabě Chotek jakožto nejvyšší správce zemský a tudíž také ředitel veškeré tajné policie v království Českém nedovedl se dlouho vpraviti v ducha vydaných v této věci vysokých instrukcí; potlačil ze své moci mnohou denunciaci jako patrně neodůvodněnou, a škrtl c. k. úředníkům každou za to povolenou zvláštní odměnu, poněvadž úředníci bez toho svojí úřední přísahou byli vázáni, v čas udati každý státu nebezpečný podnik atd. Tato nepoddajnost byla ve Vídni špatně zaznamenána a hrabě proto této práce zcela sproštěn; naproti tomu svěřena byla zcela jeho praesidialnímu tajemníkovi. Teprve když císař František I. v roku 1834 na své cestě v Čechách a po Čechách všude se viděl od lidu co nejlépe přivítána a veškerá správa země došla nejúplnější pochvaly, povznesl se také hrabě Chotek tím výše v jeho přízni, čím hlouběji v ní dříve klesl. Zdali se od té doby také stal učelivějším ředitelem tajné policie, nedovedu říci.

Toť jak doufám ne zcela nevítaný malý příspěvek k současným dějinám posledních 50 letech.

32. Zpráva o Matici České.

(Č. Č. M. 1832 I. str. 115.)

Podlé § 3. pravidel základních Matice české dne 1. ledna 1831 veřejně ohlášených, zbor musejní pro řeč a literaturu českou oučty na rok 1831 tuto vůbec v známost uvésti sobě za povinnost pokládá.

Jakož zbor tentýž, — v důvěře jisté, že posud v mnohých srdcích českých šlechetný oheň lásky k vlasti a k národnímu jazyku neuhasl, — předešlého roku o založení zvláštní pokladnice k vydávání knih českých pánům vlastencům literatury naší milovným své navržení přednesl: tak nyní po jednom uplynulém roce tu příjemnou zprávu jim dáti v stavu se vidí, že to podniknutí zdařilému počátku se raduje, a naději vždy k lepšímu prospěchu a zrůstu poskytuje.

Tištěné o sobě zvláště, a zde (ku konci svazku) přiložené oučty ukazují, že od čtyřidceti tří PP. přispěvatelů a zakladatelů, (kterýchž posledních, co ouplně takových, mimo dvě společnosti, se začátkem roku běžícího patnácte se počtlo, a mezi nimiž i jména vzácná z vysoké naší šlechty se nalézají) učiněná snůška peněžná až do 6. ledna b. r. 1832 obnášela dva tisíce, tři sta, šedesáte tři zlaté a 10 krejc. ve stříbře, z nichž až do oné doby na ourocích získáno 34 zl. 40 kr., kteréž ouroky, poněvadž zběhlé až posud outraty dílem od p. rytíře z Schoenfeldu, dílem od oudů zborových neseny byly, na vydání knih již celé tímto rokem obráceny býti mohou.

První plod činnosti své jmenovaný zbor již na světlo vydal, totiž: »Hlasy vlastenců ke dni 1. března 1832 na památku čtyřidcetiletého slavného panování J. M. císaře a krále Františka I. V Praze 1832 v 4. str. 34«. Malého jen pokynutí bylo potřebí, aby v krátkém čase několika tak říkaje dnů sjednotil se souzvuk 15 hlasů vlastenských, jichž by při delší lhůtě zajisté mnohem více bylo zavznělo. Kdožby z pravých Čechů nemiloval s námi dobrého vladaře, pod jehožto štítem jak vůbec naše řeč a literatura mocné požívá ochrany, tak zvláště nové toto úsilí naše povstalo a žádaného nadíti smí se prospěchu! Staral se o to zbor, aby první to číslo spisů přičiněním jeho vydávaných čistým a předmětu svého

hodným tiskem na světlo vyšlo, v čemž páni Bohumila Háze synové žádost každou nejen naplnili, ale i předčili. Povinná vděčnost káže i to oznámiti, že ačkoli nápis »nákladem Matice české«, jakož v pravdě tak býti mělo, ten spis vydán býti odpovídá, nicméně všechny outraty na vydání jeho osvícený pan Rudolf kníže Kinský sám velikomyslně a štědře zaplatiti ráčil, dle jehož vůle on mezi posavádní zakladatele matičné a jiné milovníky a přátele literatury české rozdán byl.

Podlé § 6. pravidel páni zakladatelé sice toliko 1 exemplář každé knihy budoucně, t. j. od doby jejich základů vyjíti mající darem dostávati mají: a však vidělo se zboru, k lepšímu pánů zakladatelů, přistoupiti obmýšlejících, to pravidlo na celý rok rozšířiti, tak že, kdo v kterém roce k Matici co zakladatel přistoupí, spisy v témž roce i dříve přistoupení jeho vyšlé,ač stačí-li jich zásoba, najednou dostane. To i o prvním čísle t. Hlasech Vlastenců a t. d. rozumíno buď, kterýchž ovšem málo již exemplárů zbývá.

Na počátku měsíce dubna t. r. vyjde druhé číslo spisů nákladem Matice české, kteréž pánům zakladatelům u kněhkupců pp. Kronbergera a Vebra v Praze na malém rynečku staroměstském, jakož i musejní časopis a všecky jiné od Matice české vycházející spisy, na ukázání listu, jim při prvním čísle vručeného, vydány budou.

33. Zpráva o Matici podaná hraběti Kolovratovi roku 1840.

(*Gedenkblätter str. 92. - 93.*)

Jakožto dodatek k tomuto článku připojuji (— totiž k čl. 30. (pozn. vydav.) —) zde krátkou zprávu o Matici české podanou r. 1840 ministrovi hraběti Kolovratovi.

Poněvadž čeští nakladatelé knih až po dobu nejnovější se obírávali jen nepatrnými malými věcmi, při kterých mohli tak málo ztratiti jako vydělati, na vyšší potřeby a pokroky národní literatury však vůbec zřetel brán nebyl: učiněn byl r. 1830 správnímu výboru českého Musea návrh, zříditi dobrovolnými příspěvky přátel

literatury zvláštní pokladnici, ze které by vydávání také větších a vážnějších literarních děl bylo podporováno a urychlováno.

Stanovy tohoto nového zřízení, na jejichž sepsání zesnulý hrabě František von Sternberg-Manderscheid ještě krátce před svou smrtí měl největší vliv, byly teprve počátkem roku 1831 veřejně ohlášeny. První správce a podpůrce tohoto ústavu byl zesnulý kníže Rudolf Kinský, který také první příspěvek 1000 zl. k. m. k tomu věnoval. Čisté jmění této pokladnice, která se nyní obyčejně zove »Matice česká«, činilo koncem roku 1839 celkem 18918 zl. 3 kr. k. m. Jedna polovice prodlením roku došlých příspěvků se pokaždé přidá k jistině, druhá i s úroky jistiny se ročně vydá. Ustanovený základní příspěvek jest 50 zl. k. m., které buď jednou pro vždy nebo také v pěti ročních lhůtách po 10 zl. mohou býti složeny. Počet zakladatelů činí teď 496 osob a 15 korporací; největší počet účastníků má ústav v mladším českém duchovenstvu. Všichni zakladatelé dostanou zdarma díla nákladem této pokladnice vytištěná. Díla ta byla až dosud: Jungmannův velký kritický slovník českého jazyka, Šafaříkovy Slovanské starožitnosti; a Časopis Českého Musea, ve kterém se pokračuje. Co nejdříve následovati má úplné vydání starých pokladů české národní literatury, dále výbor znamenitějších spisů novějších spisovatelů. Pokladnice jest spravována od zvláštního sboru musejního, v jehož čele stojí po smrti knížete Kinského (1836) hrabě Jan Kolovrat-Krakovský.

Poslední v r. 1873 podaná zpráva musejní udává výši jistiny, jíž Matice v r. 1872 dostoupila, na něco více než na 100.000 zl. rak. čísla. (Pozn. Palackého v »Gedenkblätter«.)

C. Další snahy Palackého o vydávání Slovníku naučného.

34. První návrh podaný ke sboru matičnému roku 1850.

(*Radhost I. str. 225.—228.*)

Ačkoli zřízením Matice české nemohlo hned býti počato vydávání zamýšleného Slovníku naučného a Matice jiné práce vykonávala, přece zatím pracováno i o slovníce a r. 1833 Palacký mohl uveřejniti v Musejníku jako »Ukázky českého slovníku encyklopedického« články: Abeceda, Apatekářství, Balbin, Dampierre, Lupáč, Pivo, beze jmen přispěvatelů. Také Květy roku 1835 přinesly jiné ukázky. V pozůstalosti Burianově Českým nalezl řadu na čisto vypracovaných článků pro písmenu A z oboru vojenství. Z listů Ammerlingových dovídáme se dále celou řadu nových spolupracovníků. Matice pak r. 1844 a 1845 svěřila sbírání článků dr. Čejkovi. Avšak i tu nedošlo k podniku a rukopisy vráceny spisovatelům, dle jiné verse uloženy v Matici. Hlavní příčinou nezdaru toho bylo asi, že Palacký jsa zaměstnán pracemi historickými a pobývaje na studijních cestách nemohl státi v čele. Když pak roku 1848 Palacký povolán byl na dráhu politickou a pociťoval naléhavou potřebu povzbuzení ducha národního, chtěl zase úkolu toho dosíci slovníkem encyklopedickým. Spojiv se tedy s mnohými jinými ve výbor redakční, podal 14. prosince 1850 Sboru matičnímu znovu návrh na vydávání slovníku. (Srov. hlavně článek Dvořákův v Památníku.)

Slavný sbore! Nebude snad ani potřebí šířiti slova o potřebě českého konversačního slovníka, kterým by se vyplnila velmi citelná mezera v naší národní literatuře. Takovéto dílo z dobrých pramenův pilně sestavené mohloby sloužiti zvláště u nás za základ národního vzdělání; příruční kniha taková, za našich časův nevyhnutelně potřebná pro každého vzdělance, jistě přispívala by velice ke zdárnému výkvětu národního života, který až po naši dobu v tuhém boji zápasiti musí s cizími živly, s duchem nenárodním i národnosti naší nepříznivým a odporným.

Nížepsaní chtěli by uvázati se v sestavování takového díla, kdyby Matice česká uvolila se podporovati materialními prostředky svými podniknutí jejich, a předkládají zde Slavnému sboru plán, podlé kterého český konversační slovník sepsati zamýšlejí.

Dílo takové mělo by dle našeho úmyslu býti více konversační nežli pouze realní slovník, totiž více kniha vábící ke čtení, nežli

suchá rukověť k pouhému vykládání pojmův a vyjasnění smyslu slov cizích neb méně známých.

Ačkolivby dílo toto zasahovati mělo do všech oborův vědeckých a naučných, neobsahovalo by však je všechny ve stejném rozměru. Exaktné vědy podávaly by se toliko ve stručném přehledu, kdežtoby se historickým a mravním vědám v nejširším smyslu vykázalo pole mnohem rozsáhlejší.

Hvězdářství, mathematika, silozpyt podávaly by se stručněji nežli dějepis, literatura i životopisy slavných mužův. Zároveňby politické a státní vědy zaujímaly v dílu tomto místo potřebám a žádostem našeho času přiměřené. Zde však také podotknouti chceme, že dílo naše nemá býti nikterak spis stranný neb tendenční, nýbrž více objektivné sestavování oněch resultatův, kterých duch lidský na poli svobodného bádání až posud dobyl, co obecného jmění lidského pokolení.

Hlavní zřetel obrácen má býti k tomu, aby dílo naše bylo česko-slovanským, netoliko co do řeči a formy vnější, ale také obsahem a vnitřním jádrem svým. Máť ono vyhovívati pokud možná především těm duchovním potřebám, které na národ náš po Čechách, Moravě, Slezsku a Slovensku rozlehlý nejvíce doléhají, a tudíž obírati se nejpilněji všemi poměry vlastí našich a říše Rakouské vůbec. Takéť východní Evropa, jsouc u většině slovanská, najde v něm většího povšimnutí nežli v podobných dílách německých a jiných. Míníme postarati se, aby mužové znalí v oborech dotčených a zvláště v zemích slovanských připojili se k nám a podporovali nás pomocí svou. Netřeba ani dokládati, že dílo naše nemá býti překladem aneb pouhou kompilací z knih jinojazyčných, ale dílem, co nejvíce možná, původním a národním.

Předběžně sestoupili se pánové Dr. Čejka, Erben, Gabler, Nebeský a Springer pod předsedáním pana Palackého ve výbor, který uvázati se má v redakci díla celého. Pánové Rieger a Tomek požádáni budou, aby, až se do Prahy navrátí, také vstoupili do užšího výboru tohoto. Hlavní střed prací a dopisův bude u pana Gablera.

Žádost naše jest, aby pánové Čelakovský, Fabian, Palacký, Petřina, Purkyně, Šafařík, Strobach a Wocel netoliko napomáhali k dílu pracemi svými, ale také aby přijali na sebe ouřad censorův vědeckých pro jednotlivé obory, což s větší částky již i učiniti přislíbili.

Co pomocníci pozváni budou všickni spisovatelé československí, do kterých bude čáka nějaké platné pomoci. Popis jejich nyní ještě podati nelze, aby nebyl pouze idealním

Objem celého díla vyměřujeme předběžně na 4—500 archů, tedy na 8—10 dílův asi 50archových. Formát byl by veliký oktáv, a každá stránka o dvou sloupcích. Každý arch dle počtu *n* obsahoval by dvojnásob tolik co arch časopisu musejního. Budeli se tisknouti 4000 exemplárův, sazba i tisk jednoho takového archu dle uptání našeho státi bude asi 30 zl. stříb. Myslíme, že bude možná vydati za rok až k 70 archům, po čemž by celé dílo v 6 létech dokončeno býti mohlo.

Budemeli počítati honoráry při jednom archu vesměs na 40 zl. stř., a tudíž náklad veškeren pro jeden arch až na 100 zl. stř., potřebí bude pro celé 500archové dílo nákladu 50.000 zl. stř. Budeli Matice k tomu po šest let podávati každoročně 5000 zl. stř., tedy v summě 30.000 zl., a připlatíli zakladatelův jen 2000 ku každému dílu po 1 zl. stř., vzroste z příplatkův těch zase summa 20.000 zl. stř. Tudíž zaplacen byl by veškeren náklad, a zbývalo by Matici ku prodeji ještě 2000 exemplárův.

Nezdá se, žeby potřebí bylo čekati s vydáváním, ažby zásoba rukopisu pro několik dílův byla pohotově. Předběžný rozvrh a rejstřík všech aspoň důležitějších článkův veškerého díla jest arci nevyhnutelně potřebný, a zhotovení jeho samo žádati bude práci několika měsícův. Jakmile ale rejstřík takový dohotoven bude, může tím spíše přikročiti se ke spisování, any ku př. litery *A* i *B* větším dílem jmena i slova cizojazyčná obsahovati budou. Dokonalý rozměr všech článkův ve prvním vydání bude arci, činíme my co činíme, vždy nad míru nesnadným; ale mníme, že stránka tato ani nemá tak rozhodné důležitosti do sebe, aby jiné potřeby pro ni upozaděny býti měly.

Nadějeme se, že v měsíci říjnu 1851 první svazek již do tisku bude moci dán býti a tudíž po novém roku 1852 vstoupiti do veřejnosti. Do té doby ale, totiž do měsíce října 1851 inclusive potřebí bude, aby na přípravní práce vycházel z Matice honorár měsíčný asi 100 zl. stř., který by předsedovi výboru panu Palackému měsíčně napřed z kasy matičné vydávati se měl k dalšímu mezi pracovníky rozvržení a podělování.

V Praze dne 14. prosince 1850.

Frant. Palacký m. p. Dr. Gabler m. p. Ant. Springer m. p.
W. Nebeský m. p. Dr. Čejka m. p. K. J. Erben m. p.

35. Zpráva o připravování naučného slovníka pro Čechy, Moravany a Slováky r. 1852.*)

(*Radhost I. str. 228—244.*)

Sbor Českého Musea přistoupil 16. prosince r. 1850 úplně na návrh Palackého a povolen i Palackým žádaný honorář za práce, počínajíc 1. lednem roku 1851 z pokladny matiční. Palacký dal se ihned do práce a předchozí rejstřík všech článků pořídil dr. Gabler (v celku 50.000 hesel). Užší výbor sám pak spracoval 700 článků písmeny A. Palacký podnikl revisi a předložil v druhém podání dne 7. února 1852 nejen rejstřík celku, ale i část A - Al pro tisk upravenou. V podání tomto Palacký zároveň vyvrací námitky proti vydávání slovníku činěné a z části pokoutně šířené.

Podali sme Vám, pánové, do sezení Vašeho dne 14. prosince 1850 návrh, že jsme hotovi, přátelé moji a já, uvázati se ve vzdělávání a vydávání českého konversačního slovníka, uvolíli se matice česká podporovati nás v tom díle materialními svými prostředky. Předložili sme již tehdáž k tomu cíli krátce zdání své jak o idei, obsahu, vnitřním ústrojí a směru díla takového, tak i o možnosti a spůsobu vydávání jeho. Na to dána nám dne 16. prosince téhož léta odpověď, že sbor Váš, »vzav podání to v bedlivé uvážení, i uznávaje důležitost a velikou potřebu spisu takového k národnímu vzdělání, kteréžto jemu již dle zřízení matice České za hlavní úkol položeno jest, a protož návrh ten v tom spůsobu, jakož podán byl, přijal, a k nákladům, jichž toto dílo dle podaného rozvrhu bude vyhledávati, se podvolil, žádaje při tom chvalitebnému podniknutí tomu dobrého zdaru a prospěchu«. Doloženo k tomu, že »honorár za práce přípravné, na každý měsíc po 100 zl. stř. vyměřený, vycházeti bude z pokladnice matiční od 1. ledna 1851«.

Dle toho my, měvše v běhu r. 1851 několikero porad soukromých mezi sebou, jali sme se činiti potřebné k velikému dílu přípravy. První a největší práce bylo sestavení předchozího rejstříku všech článkův velikých i malých, jež dílo celé v abecedním pořádku vykládati má. Úkol ten přičinlivostí zvláště Dr. Gablera vykonán jest, a rejstřík celý, obsahující asi 50.000 hesel od *a* do *ž*, leží ve 17ti svazcích tuto před Vámi. Za základ slouží jemu známý

*) Podaná ke sboru českého Museum pro vědecké vzdělávání řeči a literatury české, dne 7. února 1852. Vytištěná poprvé v Radhostu.

slovník Brokhausův, jehožto hesla přeložena i spořádána jsou dle abecedy české prozatím všechna, jelikož vyloučení článkův nám nepotřebných a doplnění jiných zůstaveno jest redaktorům vědeckých oddílův jednotlivých. Nicméně rozmnožen jest již nyní rejstřík ten přibráním do něho chybících u Brokhausa článkův: 1. z Rakouské národní encyklopedie, 2. z p. Šafaříkovy historie slovanské literatury, a z Pelclových, Dlabačových, Kollárových i jiných více podobných spisův; 3. z rejstříku k p. Zapově zeměpisu a k p. Šafaříkově národopisu; 4. z juridicko-politické terminologie ode vládní kommisse r. 1850 pro Čechy vydané; 5. články z Majlathovy Geschichte des österr. Kaiserstaates, a 6. konečně hesly vypsanými ze Slovanských starožitností p. Šafaříkových a z Jungmannova slovníka českého. Každý článek čili raději každé heslo tohoto rejstříku obdrželo nad to zvláštní lístek; po čemž dle oboru jednotlivých nauk článkové aneb lístkové stejnorodí dodávají se oddílným redaktorům, kteřížto majíce zřetel k celku, je teprv definitivně buď vyměšují aneb doplňují a nahražují. Dle toho rozumí se samo sebou, že rejstřík ten jest dílo předchozí a nikoli konečné, a však nicméně nevyhnutelně potřebné, zvláště v nedostatku všech tohoto rodu spisův v literatuře naší, co kompass na moři ještě neznámém.

Druhá naše péče byla ustrojiti se předběžně aspoň poněkud k samému vedení díla velikého, t. j. rozděliti jak jednotlivé články zvláště, tak i obory nauk vůbec, mezi ty a takové spisovatele v Praze žijící, kteří k vedení jich i spůsobnými i nad jiné ochotnými se býti ukázali. Takto vzali na se zejmena páni: Erben nauky právní, Dr. Gabler články historické a smíšené, Hanuš filosofii, Dr. Vilém Lambl přírodopis vůbec, Nebeský filologii a literaturu staroklassickou i německou, já Bohemica vůbec, syn můj Jan zeměpis povšechný a cizí, pan Řezáč nauky theologické, Dr. Rieger národní oekonomii, Dr. Springer krásoumu a dějiny novověké, p. Vojtěch Šafařík chemii, fysiku, astronomii a geologii. Kromě Prahy dosavad jen pan Kuzmany ve Vídni poprošen jest o články uhersko-slovenské a p. Karel Lambl v Děčíně o hospodářské, kteříž oba úkol takový volně přijali; p. Krejčí podal také žádané na něm články mineralogické. Z výčtu tohoto patrno Vám bude, pánové! že ústrojí naše jest až posavad ještě neouplné a nedostatečné, ba téměř jen polovičné: nicméně z příčin, o kterýchžto hned šířeji promluvím, odložili sme doplněk jeho k času dalšímu. Jen co do článkův církevních a theologických

vůbec slíbili nám již páni Daneš, Doucha, Frost, Hušek, Kratochvil, Krbec, Kröpfel, Mudra, Náhlovští oba, Pokorný, Schneider, Spachta, Stangler a Veverka pomoc svou, a prof. Dr. Fabian uvolil se nad to ku přehlídání článkův církve katolické se týkajících, aby podáno bylo tím větší rukojemství, že v tom nižádné uchýlení ani ublížení se nestane. Výklad článkův evangelické církve zvláště, pokud nám potřebný jest, vzal na se prof. Kuzmány ve Vídni. Polemika pak vůbec z díla našeho přísně vyloučena bude.

Po třetí, dali sme se konečně také do spisování článkův jednotlivých, počavše literou *A*. Vědomo jest, že jazyk český nemá téměř ani jednoho slova počínajícího touto literou, i že tudíž článkové naši v ní všickni jsou původu i obsahu cizího, jakkoli mnozí u nás zdomácněli. Následuje z toho, že spisování slovníku naučného v liteře *A* mnohem snadnější jest, nežli v literách jiných, jelikož tu ze pramenův cizích, jichžto dostatek jest na snadě, čerpati lze. Proto zdálo se nám, že jakkoli malý počet nás byl a jest až posavad, přece netoliko dostatečni sme byli ku provedení počátku díla svého dle úmluv vzájemných, které vždy jen v menším počtu dítí se mohly, ale že i potřebí bylo a jest, abychom předešli příkladem a ukázali skutkem, kteraký té věci spůsob býti má, dříve nežli spisovatelstvo vůbec ku pomoci a k oučastenství zváti budeme. Sepsáno tudíž již asi 700 článkův větších i menších z litery *A*, a podáno mně, tak že počna od prostého *A* až po *Al* netoliko vše složeno, (s výminkou několika málo drobnůstek), ale také od mne již přehlídnuto a takořka na čisto postaveno jest, — jakož pak je Vám zde předkládám, — tak žeby již bez odkladu k tisku přikročiti se mohlo. Teprv až první asi 6archový svazek tiskem vyjde, (a k tomu potřebná zásoba rukopisu jest již pohromadě,) bude možná organisovati redakci celého díla ouplněji s větším prospěchem. Chceme sice, aby budoucí svazkové byli mnohem větší, a vydávali se čtvrtletně: ale svazek první, jenž co ukážka musí u hojnějším počtu tištěn a rozesílán býti, může pro ušetření nákladu vyjíti v obmezenějším objemu.

Připojím ke zprávě této také hned počet materialní z peněz, kteréž mně dle uzavření dne 14. prosince 1850 z matice jmenem honoráru na práce přípravné odvedeny jsou. Příjmu bylo po 100 zl. na každý měsíc minulého léta, tedy vesměs 1200 zl. Vydání pak: 1. náklad při zhotovování rejstříka i za přepisování všeliká = 620 zl. 14 kr. 2. Za nakoupené pomocné knihy (mezi nimiž také zvláště

Encyklopaedie Ersch a Grubrova, 106 dílů in 4) vydáno posud = 129 zl. 27 kr., ale počet letošní (1852) u Calve ještě nezapraven. 3. Na oučet honoráru za články vydáno posavad předběžně teprv 160 zl. Summa tohoto vydání činí 899 zl. 41 kr. stř. Ostatek, 300 zl. 19 kr., leží u mne ještě nevydaný. Podrobnější o tom počet vydám později. Na rok 1852 nevybráno posavad z matice ničeho, aniž toho ještě potřeba byla.

Že pak sme posavad ve svém díle nepokročili ještě dále nežli se stalo, toho příčiny musejí se hledati netoliko v úvahách již uvedených, ale i ve změnách, které čas novější s sebou přinesl. Roku 1850 byli sme ještě občané státu konstitučního, ačkoli ve stavu výminečném, a zákonný byt náš zakládal se na jiných zásadách, nežli nyní; tudíž také jiné měli sme ohrady a výminky při vedení díla svého, nežli se nám nyní naskytují; a poněvadž proměny takové nehned v celém obsahu a dosahu svém se zračily, bylať přirozená věc, že sme poněkud čekali, ažbychom uviděli, kde se konečně octneme. Arci že dílo naše samo v sobě nezávisí nikoli od zásad politických, any pravdy naučné v každé formě státní vždy tytéž zůstávají: ale hlásání těchto vázáno bývá výminkami, které v celku svém zase visejí více méně od ústrojí státního. My z úvahy okolností časových vzali sme sobě oumysl a uzavření, že nauky politické, ač nevyloučíme naprosto, ale však co nejskromněji, a to beze článkův doktrinárních i beze vší polemiky, v takovém způsobu přednášeti budeme, jakobychom živi byli v časích předbřeznových, hotovi jsouce i k censuře je podávati, budeli potřebí. Uzavření toto mělo ten následek, že obmýšlený dříve slovník konversační proměnil se nám ve slovník pouze naučný, t. j. takový, ve kterémž tak řečené »sciences exactes«, čili přírodopis, fysika, technologie a t. d. stejnou pilností jako nauky mravní a historické mají šetřeny býti.

Ale ještě vážnější příčina, proč sme dosavad nepokročili dále, naskytla se v tom, co již od několika měsícův pobuřuje mysli naše, že totiž někteří oudové slavného sboru tohoto, nepamatujíce na uzavření dne 14. prosince 1850, usilovali prý a ještě usilují, aby předsevzetí naše nedošlo k místu a konci svému. Nemohu a nechci opakovati, čeho sme v té věci doslýchali: ale dle řečí nás došlých podobalo se, jakoby počínání naše již netoliko matici, nýbrž i literatuře, ba národnosti české hrozilo záhubou. I zdá se mi býti nevyhnutelné potřebí, jak pro důležitost předmětu, tak i pro důstojenství osob a sboru samého, abychom nechajíce řečí a donášek

pokoutních, hleděli především upřímně porozuměti sobě s obou stran; abychom postavili slovo proti slovu, důvod proti důvodu, jasně, určitě a veřejně, i vážili jich potom obapolně. Tak dojdeme bohdá konečně usnešení, které důvodností svou upokojí netoliko nás, ale i všecky upřímné přátely národu a osvěty. Neníť nikoho ve Sboru tomto, jemužby prospěch národu a člověčenstva nebyl zřetelem a pravidlem svatým. Majíce tedy společnou zásadu a takořka neutralní půdu, na kteréžto všichni bez rozdílu se snášíme, muselo'by to býti s velikým podivením, kdybychom při obapolném dobrovolenství neměli srozuměti sobě a sjednati se konečně. Dovolte tedy, abych já, kterýž sem dal byl ku podnikání díla našeho první příčinu, předložil Vám ještě jednou krátce důvody a pohnutky své, pro kteréž mi na něm tak mnoho záleží.

Již roku 1829, když sem poprvé usiloval o založení spolku encyklopedického ke spisování slovníka naučného, — z čehož potom, jakož víte, Sbor tento sám nepostředně vzal vznik a původ svůj, — nečinil sem toho z marné myšlenky té, poněvadž jiní národové honosí se dílami podobnými, že proto potřebí jest, abychom i my je měli. Dohánela mne k tomu zvláště úvaha potřeby nevyhnutelné, aby počaté tehdáž vzdělávání všelikých nauk jazykem naším mateřským dálo se v dorozumění, jednotě a svornosti všech ochotníkův jak vůbec, tak i zvláště co do vědecké terminologie, aby nezralé choutky a libůstky, pocházevší více z neumění nežli ze svéhlavosti, odstraněny byly pomocí většího počtu zkušenějších mužův, aby toho, co jedni stavili, jiní nebořili zase a nejali se ploditi zmatky ve čtenářstvu, kterýžby konečně celou nově zrozenou literaturu naši byly v nechut uvésti musily. Od té doby, založením slavného Sboru tohoto, utvořilo se jakéž takéž centrum, kterýmž aspoň udržena jednota v pokroku vědecké mluvy české; návodem také Sboru zabíráno se jest již téměř do všech oborův naučných, a terminologie vědecká dosti hojná i prostranná počala vcházeti v oběh u národu. Nejnověji, přičiněním vysoké vlády, stal se nový rozhodný krok na dráze této, skrze známou kommissí pro vědeckou terminologii českou. Tím důvodnost a potřeba dávných snah našich obdržela konečně i s hůry sankci svou. Nyní ale nastala nám nová potřeba díla takového, kteréžby, vděk a vhod přijdouc velikému počtu čtenářstva, uvedlo nabyté a ustálené resultaty snah oněch rychle a všestranně v život národu. K tomu nepostačují ani terminologické rejstříky, ani systematické knihy naučné jakkoli výborné, protože valné ono publikum, o jehožto povzbuzení a vzdě-

lání nám především činiti jest, knihy takové, i když se mu darmo podávají, na větším díle nečtené do polic ukládá, nechtějíc zavoditi se do studií opravdových a nevšímajíc sobě leč toho, čeho k materialnímu prospěchu svému nepostředně potřebuje. Jen slovník všenaučný, kladoucí každému to na snad, čeho požaduje k rychlému orientování se na poli vědeckém, mocen jest přivábiti a přivnaditi čtenářovu zvědavost i k takovým věcem, kterých nevyhledával sice, ale vždy s prospěchem svého vzdělání čísti bude.

Jednáť se tu, jakož vidíte, pánové! vlastně o velikou onu otázku, která od věkův již tolikrát snažně přemítána byla, majíli nauky vůbec zprostonárodniti se, máli osvěta býti výhradným jměním školy a tak řečených tříd vzdělaných, aneb máli rozšířiti se, pokud možná, do všech vrstev a žil národu našeho. Nechci se tu zavoditi do nového rozjímání věci té; známo jest Vám samým, jak rozdílné smysly panovaly o ní ve vlasti naší ode dnův šlechetného Tomáše Štítného až do nejnovější doby; k otázce té vztahují se dějiny národu českého více méně upřímo skrze všecka poslední století. Pravím jen, že jestliže kdy cítěna i uznána potřeba vzdělanosti a osvěty pro národy vůbec, nyní od té doby, co život celého pokolení lidského vynalezením a užíváním parostrojův a parochodcův nové tvárnosti nabývá, stala se konečně životní otázkou národu našeho. Zázračnou mocí páry a električiny dána poměrům světovým nová míra, staré hráze mezi zeměmi a národy mizejí vždy více, všecky čeledi, všecka plemena pokolení lidského sblížily se k sobě, dotýkají a otírají se o sebe vzájemně, a samožilové každého rodu náležejí napotom do říše bájek. Tím vzbudila se řevnivost mezi národy v míře předtím nikdy neznámé, a roste již i bude vzrůstati čím dále tím více; kdo nepoběží napotom o závod se sousedy svými, zakrsá i zahyne konečně a neuchranně. I ptám se, máli právě náš národ, spanilými dary ducha od boha nad jiné hojněji nadaný, nedbou a nedomyslností vůdcův svých straniti a neoučastniti se v závodu, který jediný může zaručiti život jeho do budoucnosti?

Než sestupme s říše ideí a obrazův povšechných do holé konkretní skutečnosti: smysl řečí našich nabude tím snad více světla i jasnosti. Čas jest, aby povzbudil se znova národ náš a orientoval se v duchu věku nového; aby povznesl zrak svůj nad ouzké meze své otčiny, a nepřestávaje býti vlastencem věrným, aby spolu stal se světaobčanem bedlivým a opatrným. Musímeť i my oučastniti se v obchodu světovém a kořistiti pro sebe z pokroku vše-

obecného; musímeť opustiti, ne starou víru a poctivost svou, ale starý a zarytý onen zvyk šlendrianský, onu dávnou ochabělost a zahálku, která jest příčinou chudoby a malomyslnosti naší; musíme nastoupiti cesty nové a zotaviti se průmyslem všichni, netoliko fabrikanti, kupci a řemeslníci, ale i selští hospodáři, učenci a ouředníci. Někdejší pohodlná láce vzala výhost od nás navždy spolu se surovostí a s neznámostí potřeb i lahod věku civilisovaného; ani daní veřejných nemůže a nebude napotom ubývati, budiž vláda státu našeho jakákoliv. Nemámeli zakrsati a octnouti se na mizině, musíme ztrojnásobniti přičinlivost svou a staviti se co nejvíce možná v roveň s jinými národy, kteří podnikavostí svou opanovali kraje světa.

Vím, že proti tomu namítati se mi bude: »však proto máme školy a jiné učitelské ústavy, proto píší a podporují se knihy naučné i rozšiřují se v lidu; totě přirozená cesta k rozmnožení osvěty v národu; slovník tvůj naučný nebude také činiti zázrakův«. Tak jest arci, aniž já pravdu toho zapírati, aniž o zázraky jakékoli pokoušeti se chci. Pravím ale, že prostředky a cesty ony, jakkoli dobré, potřebné a užitečné samy v sobě, nepostačují nám předce, zejména v okolnostech našich zvláštních. Lid náš, jakkoli jemností a spůsobilostí, láskou i schopností k učení se nad jiné vyniká, předce co do myslné činnosti a obzoru duchovního vždy ještě obmezenější jest, nežli sousedé jeho. Trpíť, abych tak řekl, především na chudobu a obmezenost látky myslné, na nedostatek materialu, kterýmžby myslnou moc svou živil, cvičil a velebil. Nemám tu na mysli ani bohatších tříd, které krom toho více méně národu se odcizily, ani robotného lidu, který nikde studiemi obírati se nemůže, ale samé tak řečené vzdělance a honoratiory, kněží, učitele, ouředníky, správce, ředitele fabrik a živností, přední hospodáře a t. d., kterými teprv lid obecný se vzdělává, vodí a upravuje. Těm nedostává se s větší částky potřebného rozhledu v oboru naukovém a myslném, onoho vědomí o hojné zkušenosti věkův, předešlých a národův zahraničných, lečby jich byli dosáhli jazyky cizími, vedoucími bohužel až přečasto k odnárodnění. Když jim jich tedy naskytneme za levný peníz ve formě domácí a příručné, uvrhneme tím nejedno símě plodné do půdy jemné a ourodné, kdežto zakořeníc se, potom organickou mocí svou samo ponese ovoce hojné a vydávati bude užitek stonásobný. Spisy různými a specialními o naukách toho v té míře dosíci nelze, protože, jakož sem již řekl, málo k sobě vábí, ba větším dílem nečítané se od-

kládají aneb ani do ruky neberou, lečby náležely do zvláštního kola oblíbeného, jakovéž každý čtenář mívá. Ku probuzení však a zúrodnění ducha potřebí jest vystupovati z kola onoho na širší obor, a nabývati známostí všestrannějších; ku kterémužto cíli aspoň já neznám vnady pohodlnější a oučinnější nad slovník všenaučný, jakovýž právě zamýšlíme. V tom probíraje se mnohý čtenář, z pouhé náhody a těkavé zvědavosti zastaví se při článcích, do kterýchžby jinde třebas ani nepodíval se, a z nedojípky uvolní tudíž i rozšíří obzor ducha svého; noví zárodkové pomyslův potom povedou jeho vždy dále, až se mu konečně objeví nový svět činnosti, kteréhoby snad jinak nikdy byl se nedopídil. Potomť arci nepostačí zvědavosti jeho již ani slovník náš, a spisové jiní důkladnější budou museti vyhověti žádostem se zmáhajícím. A však to samo sebou se rozumí, že slovník naučný nebude a nemá býti jedinou knihou českou; on dosti učiní, vzbudíli jen touhu po dalším čtení a všestrannějším vzdělávání se. Duch národa má jím jen u hojnější míře povzbuzen, na vyšší a širší rozhled povýšen i do jařejší činnosti uveden býti; dosáhnemli jen toho, budeť to podobno nebeskému království v evangelium: vše zajisté ostatní, jako rozkvět průmyslu i literatury a blahobyt občanský i moc a vážnost mezi národy přidáno nám bude.

Řekne k tomu arci mnohý, že máli to vše se státi, potřebí bude pečovati spolu, aby národu našemu jen živné plody novověké osvěty podávány byly, a abychom chránili jej jedovaté oné nákazy, která stavíc sebe na místě boha, moří víru, lásku i naději, a jako červ zžírá kořeny samy života křesťanského, socialního i státního. Snášíme se s tím dokonale i já i přátelé moji, a osvědčili sme se již ve podání svém ode dne 14. prosince 1850 v tom smyslu; zdá se, že někteří pánové nám v tom dověřiti nechtěli, na čež, jakožto na nevlídnost, slušně naříkati bychom mohli. Protož opakujeme, že hotovi jsme dáti a podniknouti o tom všeliké garantie, kterékoli mezi lidmi poctivými a rozumnými žádati a dávati se mohou; i již sem toho napřed něco dotekl, mluviv o stránce theologické a politické díla našeho.

Zbývá mi ještě krátkými několika slovy objasniti s mého stanoviště důvody ony, kteří předsevzetí našemu obyčejně na odpor se kladou. Pravilo se, jakož sme doslýchali, že dílo takové, jakovéž sme připravovati se jali, jest nejen nepotřebné, ale i škodlivé, že síly naše ani spisovatelské ani peněžné k němu nepostačují, a ko-

nečně že aspoň nynější doba není ku provedení jeho příhodna. Rozeberem to trochu podrobněji, abychom uviděli, jakou podstatu řeči takové do sebe mají.

Praví se nejprv, že slovník naučný není potřebný, že národ náš bez něho dobře obejíti se může. Nad ponětí však potřeby neb nepotřeby některé věci nemůže v životě lidském nic pomyšleno býti relativnějšího; čeho jeden nepotřebuje, bez toho často jinému ani živu býti nelze; míra subjektivná nehodí se tu naprosto. Mnozí řeknou, že nejen slovník naučný, ale ani knihy vědecké v českém jazyku, ba ni literatura česká vůbec nejsou potřebny, a že Čechové jako posavad, tak i budoucně bez nich býti mohou, ano každému Čechu nejen volno, ale i potřebno hledati vyššího poučení v němčině. Myslím, že rozumování takovéto, kterémuž aspoň jistá důslednost odpírati se nedá, Vás pánové předce nepřesvědčuje, i že nicméně v tom se snášíte, že národ náš má právo bohem sobě dané, a tudíž i povinnost, i potřebu, vzdělávati se, jako jiní národové, sám v sobě. Že ale dílo naše přispěje znamenitě ku povzbuzení ducha i k rozšíření vzdělanosti a osvěty mezi krajany našimi, o tom promluviv již dříve hojněji, šířiti se více nebudu. Koho to nepřesvědčí, ten možná že ani přesvědčen býti nechce. Ostatně ptám se, mnoholi Vás jest ve Sboru tomto, kteřížby jaktěživi nikdy byli nepocítili potřeby, podívati se do toho neb onoho slovníka encyklopedického? a přece o vyspělosti Vaší na poli naučném pochybovati byloby provinění. Jak tedy souditi máme o velikém počtu těch, kteří ne tak vysoce dospěli, jako Vy pánové?

Jiní páni jdou v řečech svých ještě dále, tvrdíce, že slovník encyklopedický nejen zbytečný, ale i škodný jest, a to z ohledu dvojího: nejprv, že rozšiřuje prý známosti jen povrchné, nedůkladné, ledabylé, kteréžto nevzdělávají, ale jen nadymují ducha; potom, že dle příkladu známé školy encyklopedistův ve Francii, vede upřímo ku podvrácení státu, církve a společnosti vůbec Pozorujete pánové! že důvod tento směřuje ne proti našemu českému dílu toliko, ale proti každému dílu toho druhu, ba proti encyklopedickému vzdělání vůbec, a že to jest thema, o kterémž již hádky a spory bezčíslné dávno vedeny jsou; tudíž bohdá shodnete se se mnou, žeby zbytečné bylo, dáti se zde do probírání obšírného té otázky. Podotknu jen, že i důkladnost nauk a vědomí lidského vůbec jest věc nad míru relativná, a že všestranná sběhlost na poli vědeckém pro jakoukoli osobu již dávno naprosto nemožnou se stala; obor nauk šíří a uprostraňuje se každým dnem bez konce, a nikdo není více

mocen, obsáhnouti myslí svou vše, co člověku věděti hodného jest. Vezměte sebe menší specialitu, ku př. botanika nynějšího věku: již nenajdete nikoho, kterýby ve všech čeleděch rostlinstva stejnou důkladností znáti se mohl, aniž musel utíkati se tytýž ke slovníku botanickému o poradu a pomoc. Proto nezamítejme všech povrchných vědomostí, nechcemeli zamítati nauky a vědomosti lidské vůbec. Jináče muselibychom zrušiti především všecky školy, nejen elementární, ale i tak řečené vyšší a učené, poněvadž i tam nauky všecky ne důkladně a takořka až do dna svého, ale jen povrchně, čili v základech a počátcích svých se přednášejí. Když tedy všecko věděti člověku naprosto nemožné jest, nezbývá jiné volení, nežli aneb nevěděti nic a protož neučiti se ničemu, aneb spokojiti se vědomím něčeho, čili známostí neouplnou, ne ve všem důkladnou, tudíž i více méně povrchní. Nebudu se o tom dále šířiti: nebo kdybychom my ve Sboru tomto nechtěli podporovati a šířiti vědomí relativné a známosti lidské třebas nedokonalé, muselibychom na místě rozejíti se a nescházeti se nikdy více v domě českého Museum.

Také v tom, co z příkladu někdy encyklopedistův francouzských proti nám se uvodí, nebudu se dlouho baviti. Jestliže z díla Diderotova i přátel jeho vyšlo něco zlého, to jistě nevyplývalo z formy jeho slovníkové a encyklopedické, ale z obsahu materialního díla jejich. Nezapíral sem nikdy, aniž ještě zapírati chci, že od věkův, co literatury a učenosti stává, hlásáno ve knihách nevždy spasení, ale tytýž i zatracení, třebas někdy více z omylu nežli z oumysla: to však nemělo s formou naučného slovníka nic zvláštního společného. Poněvadž některé knihy byly a jsou škodné, proto všecky knihy vůbec zatracovati byloby nerozum a barbarství. My sme již osvědčili se, že oumysl náš nic nemá společného se školou Diderotovou, že dílo naše nemá v žádném ohledu býti tendenční ani strannické, a že hotovi jsme dáti o tom všecky garantie, které se ctí naší obstojí. Proto mním, že i tento důvod v nicotu svou se rozpadá.

Došlo nás také projevené od některých pánův obávání, že síly spisovatelstva českého nedostatečny jsou ku provedení díla našeho, lečby tím všecko další pokračování na jednotlivých polích vědeckých zastaveno, aneb aspoň ochromeno bylo. Já však, maje ode dávných let hojnější v této věci zkušenost, nežli mnozí jiní našinci, neshodoval sem se nikdy s řečí touto; poslední pak doby přesvědčily mne ještě ouplněji, že nedůvodna jest. Kéžbychom my ve

vlasti naší na všecky potřebné věci tak bohati byli, jako na síly spisovatelské! Plodnost naše v ohledu tomto jest již nyní téměř větší, nežli konsumce v národu, a dalaby se co nejsnadněji ještě zdesateronásobiti; nepotřebí k tomu než malého podnětu, příležitosti a odvahy. Chceli pak kdo zdravý dojíti do kostela sv. Víta, musí především sebrati sílu svou a odvážiti se k chůzi; jestliže z bázně, žeby nedošel, nevydá se ani na cestu, toť arci nedosáhne nikoli cíle svého. Bylaby také ovšem věc krásná i žádoucí, kdyby v díle velikém a národním chtěli účastniti se všickni osvícení synové vlasti a národu; takéť máme oumysl, pozvati skutečně všech, aneb aspoň velikého jich počtu k účastenství takovému: nicméně odvrátíli se někteří od žádosti naší, oddadouce se na spisování knih naučných systematických, my jim to nikoli ve zlé vykládati, nýbrž jen těch nechváliti budeme, kteří z pouhé zahálky aneb choulostivosti ani nám pomáhati, ani co jiného platného k dobrému národu svého vykonávati nebudou; nadějemť se zajisté, že nás vždy ještě zůstane bohdá dosti, abychom v díle počatém setrvati a je s prospěchem pro národ ku konci dovésti mohli. Něco dokonalého a naskrze nechybného i dostatečného slibovati arci nemůžeme, jsouce, jak známo, jen lidé a ne bohové.

Dále namítáno jest s některých stran, že peněžný stav Matice české nedovoluje tak velikého nákladu, jakovéhož tu potřebí bude, ležby celá činnost a síla pokladnice této výhradně jen k dílu tomuto se obrátila, cožby na ujmu bylo pokroku a prospěchu všestrannému. Ale i tato námítka vyvrácena jest již napřed podáním naším dne 14. prosince 1850, z něhož vysvítá, že matice jen asi třetinu ročních příjmův svých vydajných na slovník náš nakládati, ostatní dvě třetiny ale jako posavad na jiná díla obraceti bude moci. Stanovili sme již tehdáž, že slovník naučný z příčin mnohých a podstatných, jichžto zde opakovati nechci, má vydáván býti zakladatelům pod těmiže výminkami, jako někdy slovník p. Jungmannův a p. Šafaříkovy Slovanské starožitnosti, t. j. tak, aby zakladatelé, kteříž jej odebírati budou, povinni byli doplácetí naň aspoň čtvrtinu krámské ceny, tedy asi 1 zl. stř. na díl asi 50archový. Položili sme za základ, že celé dílo záležeti bude asi z 500 archův velikého formatu a hustého písma, tedy z desíti dílův; že tisk 4000 exemplárův každého archu celým svým nákladem vystoupí až na 100 zl., celé dílo tedy na 50.000 zl. Dejme tomu, že nežli celé dílo se skončí, počet všech odběratelův jeho při matici vystoupí na 3800, a že nesbude ku prodeji dalšímu nežli 200 exemplárův:

odběratelé oni přinesou do matice 38.000 zl. náhrady za náklad, a z prodeje utrží se ještě asi 8000 zl., tak že 46.000 zl. bylaby při celém tom vydání jen takořka zápůjčka (Vorschuss), která časem svým vrátí se matici zase, a skutečná ztráta, připočítajíce k ní také ještě provisi knihkupeckou aneb náklad na expedici zvláštní, bude na tak veliké podniknutí velmi nepatrná. Připomenuli sme již dávno, že s povolením slavn. Výboru společnosti musejní dají se vynalézti takové způsoby věci této, že stav kassy matičné vydání toto nové jen málo pocítí a zakladatelé také vždy s užitkem svým plně spokojeni býti moci budou.

Přistoupím konečně ještě k objasnění toho důvodu, ku kterémuž mnozí, nemohouce zniknouti jinak, obyčejně poslední své outočiště brávají: že totiž všecko to byloby dobré a pěkné, ale že čas nynější nehodí se k tomu, a protož že potřebí odložiti jeho až k době příznivější. Nebudu se zde zavoditi do přemítání všeho toho, co kluzkého řeč tato v sobě chová: pravím jen dle přesvědčení svého určitě a odhodlaně, že nikdy nebylo, aniž kdy bude doby příhodnější ku předsevzetí takovému, nežli jest nynější, ač budemeli jen chtíti sami. Odkládalo se tím od r. 1829 již často a dlouho dosti; mámeť dostatek síly, jakož sem již ukázal; první základ tohoto sboru od r. 1829 zavazuje nás k dílu tomu neméně, nežli statuta r. 1831 s povolením zemské vlády vydaná, jichžto § 8 nese to výslovně, že nákladem Matice české má se vydati časem svým »ouplný a kritický vyhotovený slovník českého jazyka, jakož i realní encyklopedie«; připomínám dále uzavření Vaše ode dne 14. prosince 1850, kteréžto již tak málo může odestati se, jako i náklad tehdáž svolený a od té doby učiněný. Vidíte tedy, pánové, že jak prospěch národu a literatury, tak i dávná povinnost Sboru tohoto, i čest a slovo Vaše i naše toho vyhledávají, aby již jednou rozpakům všem učiněn byl konec, i abychom mužně a srdnatě přiložili ruce k dílu, kteréhož nesčíslní vlastenečtí krajané naši toužebně a vším právem od nás očekávají!

Palacký svými důvody protivníků svého díla nepřesvědčil. »Dne 3. července 1852« — píše Rud. Dvořák v rozpravě své — »stalo se ve Sboru jednohlasné snesení přítomných, že na ten čas hlavně také z příčin materialních Matice encyklopedický slovník vydávati nemůže. Palacký, jemuž to oznámeno 4. července t. r., podal 7. července účty z peněz povolených na práce přípravné (200 zl.). Žádal toliko ještě, aby podání jeho Sboru ze dne 7. února

1852. nyní v Radhosti I. 228—244, uveřejněno bylo v čas. musejních. Z počátku dal k tomu Sbor svolení, by vyšlo s »Poznamenáním« prof. Tomka, 2. října 1852 však uznáno, že ani to není radno, a Palacký vyrozuměn o tom 7. října t. r. Palacký nedosáhl již ani toho, aby aspoň Sboru oznámeno bylo, že vydání encyklopedického slovníku přece povinností jeho zůstává.«

Připravený material koupil od Matice knihkupec I. L. Kober a jal se na jeho základě redakcí dr. Frant. L. Riegra vydávati r. 1859 »Slovník naučný«.

IV.

Životopisy.

36. Život J. A. Komenského.

(1829.)

Časopis Českého Musea, roč. III., IV., 55. — Radhost I. str. 245.—282.

Několikeré příčiny Palackého vedly k tomu, aby se blíže obíral Komenským. Již za mládí v domě otcově poznal Komenského (Dr. J. V. Nováček ČČM. 1898) a uvědomil si, jaký význam známé jeho spisy měly pro české evangelíky. Studium reformace české nutně jej vedly též ke Komenskému, rovněž i jeho filosofické přesvědčení a jeho nadšení pro idealy humanitní ukazovaly mu na Komenského, zvláště když i Herder, jehož Palacký velice si vážil, ve svých »Briefe zur Beförderung der Humanität« Komenského s nadšením do své lidumilné společnosti přijal. Mimo to seznal dále, že mnohé zprávy o Komenském líčící jeho povahu nepříznivě stávají se pramenem, z něhož mnozí o něm čerpají své vědomosti. Pojal tedy Palacký úmysl vypsati zevrubně na základě pramenů spolehlivých a proto hlavně na základě jeho spisů literarní i vědecký význam Komenského a zároveň ukázati v pravém světle jeho povahu a jeho snahy. V té příčině prostudoval také všechny jeho známé spisy, jakož i důležitější díla a zmínky o Komenském ze století XVII. a XVIII. (Srv. Jan V. Novák: Palacký o J. A. Komenském, Památník str. 299—308). Vedle toho Palackého Komenský vábil i jako vychovatel a spisovatel didaktický. Všestranný mladý Palacký obíral se zajisté i těmi otázkami. Chtěl', školy opustiv, psáti o »školství Prešpurském a řádích i neřádích jeho« a napsal si tu ve svém Každodenníčku (Srovn. dr. Nováček, Frt. Pal. Korrespondence a zápisky str. 27. a 28.): »Wahrlich, hätten wir nur eine selbstverfasste gründliche Geschichte der allmähligen Bildung irgend eines Menschen — wie vieles müsste sie an der ganzen gewöhnlichen Didaktik zu ändern finden«*), z kteréhož výroku, jakož i zřejmých jiných míst v této poznámce vysvítá, jakou váhu by byl i v didaktice (jako v aesthetice) kladl na zkušenost. Byv za svých let studijních domácím učitelem v několika rodinách a poslouchav v lyceu i paedagogiku (srov.

*) Věru kdybychom měli důkladné dějiny ponenáhlého vzdělávání některého člověka — jím samým sepsané — co vše musily by změniti na celé obyčejné didaktice.

Korrespondence a zápisky Palackého str. 59.: »esthetiku, ethiku, psychologii a paedagogiku slyšel sem od prof. Grössa velmi dobře přednášené«) i po dokonaných studiích byl pěstounem a vychovatelem, na kteréžto povolání své velmi vážně pohlížel. (Svědčí o tom četné poznámky v Každodenníčku; viz ve spise Korrespondence a zápisky zvláště str. 32, 34., 48., 50. Na str. 55. Palacký německy píše: »Ich kenne die Pflichten eines Erziehers; es ist viel Gründliches darüber geschrieben worden, das ich hier nicht wiederholen mag. Ihr Umfang ist der grösste, ihre Wichtigkeit die bedeutendste, da aus deren Erfüllung das wahre einzige Wohl vieler Menschen, aus der Vernachlässigung unendliches Elend und Jammer entspringt«.*) —

První výsledek studií Palackého o Komenském jest tento český životopis Komenského uveřejněný poprvé v Č. Č. M. r. 1829.

Jan Amos Komenský náleží mezi nejpamatnější muže všech věkův a národův. V chatrném místě zrozen a po celý život svůj mnohonásobným neštěstím divně stíhán byv, tak vždy znamenitým sebe učinil, že u všech vzdělaných národův nejen za dnův svých chvalně a zvučně na slovo vzat byl, ale i posavad mezi dobrodinci člověčenstva vděčně připomínán bývá; jakož pak i podnes jmeno jeho ve školách nepřestalo tytýž zavítávati k dětinskému věku. Vedle tak rozšířené slovútnosti zdá se míti do sebe menší váhu to, že byl posledním biskupem někdejší Jednoty bratří českých a moravských, a že v literatuře naší národní až posavad, co do jadrnosti a živosti slohu, nemá spisovatele sobě rovného; nám však již to samo, mimo jiné zásluhy jeho, památným ho činí.

Narodil se Komenský náš v Moravě, v městečku Nivnicích na panství Ostrovském**), nedaleko Uherského Brodu, l. 1592, dne 28. března. Rodičové jeho přiznávali se k Jednotě bratří českých, kteráž v okolí tomto mnoho vyznavačův měvši, církvi své a literatuře národní již nejednoho znamenitého muže, jako k. p. Jana Blahoslava († 1571) byla podala. Otec Komenského, byv mlynářem, ještě za dětinství syna svého, jakož i manželka jeho, s světa

*) »Znám povinnosti vychovatelovy; mnoho důkladného bylo o nich napsáno, co tuto nechci opakovati. Obor jejich jest největší, důležitost jejich nejznamenitější, jelikož z jejich vyplnění vyplývá jediné pravé blaho mnohých lidí, z jich zanedbání nekonečná bída a nářek.«

**) Obyčejně klade se ves Komna na panství Světlovském za místo narození jeho: ale J. H. Rieger, který měl mezi starými spisovateli nejlepší zprávy o Komenském, svědčí o Nivnicích, což mně i pravdě podobnější zdá se býti. Rodina jeho snad pošla byla z Komny. Ostrov bylo staré sídlo Bratří českých, kdež i tiskárnu měli. Komenský sám jmenoval se »Hunnobrodensis Moravus«, jelikož Nivnice jen hodinu vzdálí jsou od Uherského Brodu.

sešli; učinili však sirotka svého dědicem jmění, jak se zdá, ovšem dostatečného k jeho dalšímu vychování. K tomu i příroda udělila jemu hojně darův svých nejušlechtilejších, mysl jemnou a jasnou, k učení chtivou cit živý a hluboký, srdce vroucí důvěrou a láskou k bohu i k lidem, a vůli jak snažnou a činnou, tak i stálou a neohrožen ou. Ale jakoby osudu líto bylo té štědroty jemu prokázané, tak již od dětinství svého všelikými nehodami stíhán a zmítán byl, že celé živobytí jeho podobá se plavbě po moři bouřlivém, kteréžto ztroskotajíc každý koráb, na který se mu bylo uteci, posléze teprv v západních světa končinách dopřálo jemu pokoje ve hrobě.

Poručníci Komenského nevedli nižádné péče o vychování jeho. Sotva počátkům literního umění doma se vyučiv, zrůstalť co pachole sobě sám zůstavený, jistého povolání před sebou nemaje, ale maní chápaje se všelikého zaměstnání, od kteréhož vždy zase brzy upustil. Teprv v šestnáctém roce věku svého (1608) procitši v něm žádost neodolatelná k naukám a vědomostem vyšším, pudila jej do škol latinských; ač nelze určiti, kde a ve kterých školách tehdáž studovati počal.*) Opozdění takové v nauce, zvláště v řeči latinské, která tehdáž, jako i podnes ještě za nejpřednější pokládána, a však spůsobem dosti nerozumným, anobrž přírodě odporným, učívána byla, vydařilo se později k neočekávanému dobrému jejímu. Komenský podnikav kázeň dětinskou ve školách rozumem již dospělejším a probroušenějším, nemohl nepocítiti živě zpozdilost a nemotornost veškerého spůsobu, který tehdáž tu panoval; což jej potom učinilo velikým obnovitelem celé didaktiky.

Odhodlav se k službě církevní v Jednotě bratrské, muselť pro nabytí širšího umění a zkušení, zvláště pak nauk theologických podlé smyslu církve reformátské, (jejížto učení s bratrským nejvíce se srovnávalo), do ciziny se zabrati. Studovaltě tam nejprv v městě Herborně, ve knížetství Nassovském, až do r. 1612; kdežto mezi učiteli jeho byl také J. H. Alstedius († 1638), slovutný věku svého učenec. Z Herbornu obrátil se do akademie Heidelberské, kdežto

*) Komenský sám o sobě pravil: »Infelicitas mea mihi omnes pene adolescentiae meae annos eheu! eripuit. Admodum enim puer parente utroque orbatus, tutorum supinitate ita fui neglectus, ut demum aetatis anno decimo sexto Latina elementa gustare contigerit« etc. (Opp. did. I. 442). Balbin píše o něm, že sice »Moravus natione fuit, sed apud nos in Bohemia educatus«, což dobře se srovnává se slovy Wengerského (Regenvolscia), přítele Komeniova: »tum domi, tum extra patriam ... literis institutus« (p. 322).

však nedlouho se bavil; nebo dokonav své studie, zabral se na cestu do západních zemí pomorských, a snad i přes moře do Anglie; při čemž l. 1614, jinoch jsa dvamecítmaletý, ponejprv do Amstrdamu se dostal, nedomýšleje se bezpochyby, žeby toto slavné a hlučné město mělo jemu někdy, starci zevšad pronásledovanému posledním útočištěm býti.

S neobyčejnou zásobou známostí v cizině nabytých, ale i s touhou tím horlivější, doplniti a rozšířiti je doma, vrátil se Komenský ještě téhož léta (1614) do vlasti své do Moravy. Pro mladý věk svůj ještě nespůsoben jsa k vedení ouřadu církevního v Jednotě bratrské, povolán byl od velikého mecenáta učených mužův a předního Jednoty bratrské zástupce, pana Karla z Žerotína, tehdáž ještě nejvyššího hejtmana markrabství Moravského, do města jeho Přerova, za správce školy bratrské, kterážto tam kvetla již od dávního času. Tu na paměti maje vlastní příhody své ve školách, a chtěje mládeži sobě svěřené posloužiti k něčemu lepšímu, obmýšleti počal spůsoby, kterakby žákům známosti širší a platnější s menší obtížností vštěpovány býti mohly; zarazilť pak tu první jakýsi spůsob školy realní. Z pojednání jeho, kteréž k tomu cíli spisovati počal, podáno jedno l. 1616 k tisku v Praze, t. nové a snadnější navedení k řeči latinské, kteréžto ale sotva kde více v bibliotekách nalezti jest, tak že mi o něm souditi nelze. Mezitím Komenský l. 1616, dosáhnuv čtyrmecítma let věku svého, na kněžství v Jednotě bratrské posvěcen, k ouřadu kazatelskému, ač nelze říci do kterého místa, povolán, a tudíž od prací školských odveden jest. Brzy ale vrátil se k nim zase, když l. 1618 do sboru Fulneckého, hlavního a nejstaršího sídla bratří českých v Moravě, za kazatele a za dozorce škol tam nově zřízených požádán byl. Tu Komenský požíval posléze v životě svém na krátký čas nezkaleného štěstí*), ve stavu manželském byv a v oboru vážném i hodném oučinnosti své prokazovav lidem okolí toho všeliká dobrodiní, radou i pomocí, zvláště co do zlepšení živnosti a hospodárství.

Povědomým dějin ve vlasti naší nepotřebí šířiti, jaké příhody a okolnosti podvrátily tehdáž dokořán a na věky štěstí jak domácí

*) Za pacholetsví mého, když jsem ve Fulneku byl, od obyvatelův tamějších ještě ukazovány mi někdejší Sbor bratrský a místo, kde Komenský bydlil; vypravovány také, ze starého podání, mnohé povídky o životě jeho domácím ve Fulneku, kterýchž ale již dosti nepamatuji. Jen to mi ještě vědomo, že prý včelařstvím rád se obíral, že byl velice nábožným a přívětivým, a že u lidí měl velikou vážnost etc. (Spisov.)

tak i veřejné nejen Komenského, ale i nesčíslného množství spolu bratří jeho. Stavové podobojí v Čechách a v Moravě pozdvihše se mocnou rukou proti králi svému Ferdinandovi II., zbouřili válku domácí, která po bitvě bělohorské (1620, 8. listop.) krvavě na hlavy jejich se svedla. Ze všech pánův Moravských jen jediný vznešený Karel z Žerotína, hlava Jednoty bratrské, zůstal byl věren králi svému. Král svitěziv, náramnou přísností potrestal odboj stavův podobojích; všickni, bez výminky, zakusili osudův nejhořčejších.

Léta 1621 vojsko španielské, císaři Ferdinandovi ku pomoci poslané, vpadši nenadále do Fulneka, zloupilo a vypálilo to město. Tou příhodou ztratil Komenský všecken nábytek svůj, své knihy, a což nad to bolestnějšího bylo, i rukopisy své, kteréž potud k opravě vychování mládeže a za jinými příčinami byl zhotovil. To byl počátek jeho strastí a soužení. Brzy zajisté potom, a sice léta 1622, přinucen byl opustiti církev svou, protože kněžím bratrským svobody v náboženství všude ponejprv a vždy přísněji se ujímalo. Jediný pan Karel z Žerotína požíval v tom ještě předešlé svobody po všech rozlehlých a hojných panstvích svých, takže kněží bratrští, odjinud vypuzeni jsouce, všudy k němu se utíkali; kterýchž on do čtyrmecítma cizích u sebe ochotně přijav, na svůj náklad po statcích svých laskavě a velikomyslně choval. Komenský byl mezi nimi; kterýžto ve strašných těch pohromách nad jiná neštěstí také manželku milou i dvé dítek svých byl ztratil.

Léta 1623, nemaje tudíž nic na práci, a však zaháleti nechtěje, jal se spisovati ku potěšení svému knihu milostnou, všem Čechům a Moravanům podnes známou: »Labyrint světa a ráj srdce«, čili allegorický obraz života lidského, kterak všecko v něm marné jest, kromě pravé pobožnosti srdce; kdežto líčením jakéhosi putování po světě, běh a spůsob všech věcí na zemi živě se vypisuje. Praví o tom spisovatel sám: »Milosrdenství boží buď pochváleno, kteréž i mně mé oči otevřelo, abych mnohotvárnou nádherného toho světa marnost, a mizernou pod zevnitřním bleskem všudy se kryjící šalbu znamenati, pokoje pak a bezpečnosti mysli jinde hledati se naučil. Což místněji sobě sám před oči předestříti, i jiným poukázati chtěje, zamyslil sem sobě tuto pouť do světa: kdež jaké sem potvorné věci bud spatřil, neb se s nimi potkal, a kde naposledy a jak, žádaného a ve světě nadarmo hledaného potěšení se doptal, vše to v přítomném traktatu sem jako vymaloval. Jak

vtipně, nedbám; dejž bůh jen aby prospěšně, mně i bližním mým«. Každému literatury naší milovníku známo jest, že my posavad v řeči své knihy utěšenější a jadrnější prosou psané nad tento Labyrint světa nemáme. Ale spis ten i z ohledu vyšší poesie nemalé zásluhy do sebe má: neb ačkoli spisovatel jeho za příčinou nábožného oučelu a oděvu allegorického sám zoumysla držel všude vtip svůj a obraznost na uzdě, předce vždy vdechl těm človíčkům svého zamyšleného světa samostatný jakýsi ráz života, takže všude jako vlastní organickou mocí svou před očima našima živě a čerstvě se pohybují a jednají. Připsal jej Komenský velikému dobrodinci svému, pod Klopoty, dne 13. prosince 1623; k tisku však podán teprv po osmi létech, a od té doby až podnes ještě několikrát znovu tištěn byl.

Léta 1624 na pana Karla z Žerotína od kommissařův císařských přísně dostupováno, aby žádných kněží bratrských více na panstvích svých nepřechovával. I jakkoli důkladně pán ten pohledával práva nevinnosti a svobody své při císaři samém, neprospělo však nic, takže větší díl kněží těch, a mezi nimi také Komenský, z panství jeho ustoupili, a podtají ve vlasti po lesích, skalách a slujích se ukrývajíce, v ustavičném nebezpečí, aby postiženi a, jakož se mnohým přiházelo, krvavě ztrestáni nebyli, bídný život vedli. V takovém hrozném odevšad zmítání a stíhání sepsal Komenský l. 1625 svůj druhý český spis »Hlubina bezpečnosti« nazvaný, jehožto obsah sám v následujících pěkných veršech vylíčil:

»Svět se točí vůkol, vůkol v světě všecko se válí
Zhůru dolů, sem tam, v něm všudy všecko chodí.
Ač nechodí, létá, kácí, převrací se kotrlcem:
Málo co svým řádem kráčeje, všecko maní.
Sám jediný světa pán, nadevším, podevším, skrze všecko
Jda, světu sám věčná podpora pevně stojí.
O blaze, kdož v Centrum věčném usadí se! Na věčnost
V srdci božím svému srdci nalezne pokoj.«

Již z těchto veršův, kteříž knize té za heslo položeni jsou, viděti jest, že ona tentýž pobožný oučel má, jako Labyrint světa, jemuž se i v živosti a jadrnosti slohu podobá; zamítá však přísněji všecky okrasy básnické vtipu a obraznosti.

Mezitím ač Komenský v ustavičném před nepřátely nebezpečí byl, neopomíjel však tytýž ještě podtají navštěvovati církev svou opuštěnou, a přisluhovati jí svátostmi. Léta pak následujícího (1626) vykonal i poselství do Polska v příčině Jednoty bratrské, ač mi nelze určiti, oč tam jednal. Nesmýšlím, žeby o vystěhování bratří do Polska; neboť ještě vždy majíce naději, že se okolnosti časův předce jednou jim k lepšímu obrátí, nechtěli ani mysliti na konečné vlasti své opuštění. Tehdáž jeda Komenský skrze Zhořelec, oznámil se ponejprv s pověstným prorokem téhož věku, Kotterem, koželuhem Sprotovským v Lužicích, kterýž mu později proroctvími svými tolik činiti dal. Vrátiv se z Polska, zdržoval se nejvíc u hor Krkonošských, na statcích pana Jiřího Sádovského ze Sloupna, kterýžto v Čechách, rovně jako pán z Žerotína na Moravě, Bratří české srdnatě hájil a opatroval. Kteraká mu tu příležitost se udála, navrátiti se k oblíbeným někdy myšlenkám svým o zlepšení způsobu vychování mládeže, vypravuje Komenský sám, jehožto slova o tom do češtiny přeložená sem kladu:

»Bylo nás několikero kněží, kteřížto po horách, nedaleko pramenův Labských, u pana J. Sádovského sme se ukrývali. Jednomu z nás, Janovi Stadiovi, svěřil pán syny své k vyučování; kterýžto požádav odemne některé pravidla lepšího spůsobu vychovávání, je i obdržel. Když pak v létě do blízkého zámku Vlčic ku podívání se na pověstnou bibliothéku páně Sylvarovu se zabravše, tam na Eliáše Bodina didaktiku nedávno z Němec přinešenou sme uhodili: přečetše ji, tím nemálo pohnuti sme byli, abychom sami také o zhotovení podobné knihy v řeči naší mateřské se přičinili; což i jiní bratří naši zvěděvše, velice schvalovati a žádati počali. V těch zajisté dnech (31. července 1627) noví rozkazové císařští ke všem stavům Českým ohlášeni byli, aby kdokoliby k náboženství pod jednou přistoupiti nechtěli, ze země v jistém času se vyhostili; i strojili se k tomu valně. Taková tedy církví a škol ve vlasti záhuba, kterouž sme před očima viděli, naše nad tím bolest, a pročbych zapírati měl? — i naděje, že předce někdy milosrdenství boží k nám se zase vrátí, pobídly nás starati se snažně o budoucí napravení záhuby té; aniž sme jinak myslili, než abychom, kdyby bůh okem milosrdenství svého na nás shlednouti ráčil, především mládeži vlastenské ku pomoci přispěli, zarazíce co nejdříve školy nové, a opatříce je knihami dobrými a methodou přirozenou i světlou, aby tak láska k umění literninu, ke ctnosti a k pobožnosti co nejlépe zase zkvétati počala. I ujavše se věci té horlivě,

učinili sme, seč sme byli, u vnitř vlasti se ukrývajíce; ačkoli to potom sloužilo ne vlasti, ale cizině ku prospěchu.«

Teprv na počátku l. 1628 ztratili Bratří všecku ochranu svou ve vlasti, když již nejen pan Sádovský, ale i sám pan Karel z Žerotína, ze země vypovězeni byvše, do vyhnanství se chystali. Komenský, kterýž tu dobu ctihodného tchána svého Jana Cyrilla, někdy (1618 až 1621) Staršího Jednoty bratrské při konsistoři Pražské, se věrně přidržel, s ním i s p. Sádovským, s pověstnou Kristinou Poňatovskou a s některými jinými kněžími na konci měsíce ledna 1628 v kruté zimě vlast svou konečně opustil. Přišedše na hranice, kteréž dělí Čechy od Slezska, poklekli všickni na kolena svá, s pláčem a s mnohými slzami ku pánu bohu se modlíce, aby milosrdenství svého neodvrátil konečně od milé vlasti, aniž sílmě slova svého v ní utlačiti dal. Dne 8. února dostali se do Lešna Polského, kdež sobě místo k vyhnanství svému byli vyhledali. Lešno, město v nynějším vévodství Poznaňském, nedaleko hranic Slezských, náleželo tehdáž panu Rafaelovi hraběti Lešenskému, vévodovi Bělskému; kterýžto znamenitý Polský pán vyhnance na rozlehlých panstvích svých vlídně přijav, jim mnohá dobrodiní činil. Brzy potom shluklo se množství jiných vyhnanců z Čech i z Moravy do Lešna, po čemž tu celá hlučná osada česká povstala, takže jsouce mezi svými, tytýž zapomínali, že byli ve vyhnanství.

V tak velikém počtu kněží bratrských v Lešně, nemaje Komenský co činiti, přijal na se správu Lešenského gymnasium, sám také učitelem se učiniv. Tu již znovu a důkladněji nežli posavad studiemi svými didaktickými*) obírati se počal. Jal se dopisovati o tom mužům věku svého znamenitým, o kterýchžto věděl, že jim tehdejší nespůsoby školské ležely na srdci: především Volfg. Ratichiovi, kterýž již l. 1612 byl o napravení spůsobu studií psal, ale potom Komenskému v ničemž se propůjčiti nechtěl; pak J. Val. Andreä ve Wirtembersku, muži slavnému a j. v. Nic tím neprospívaje, nabyl přesvědčení toho, že na jiné muže čekati aneb spoléhati neslušelo, ale že jemu samému potřebí přičiniti se bylo, mělo-li co platného k místu přivedeno býti. Zahloubil se tedy sán

*) Didaktika jest nauka, jakového spůsobu při vyučování vůbec šetřiti sluší; u Komenského ale spolu celá paedagogika, čili nauka o nejlepším spůsobu vychování mládeže vůbec, pod slovem didaktiky se vyrozumívá.

až ku prvním základům didaktiky*), ku pramenům přírody, do jejížto tajemné svatyně okem jasným prohlédna, stal se posvěceným věštcem jejím k učitelům a ke mládeži. Sepsal k tomu cíli nejprv (r. 1628 a násl.) a sice původně jazykem českým, trojí knihy, kteréžto teprv později do latiny a němčiny přeloženy a vydány jsou: 1. Velikou didaktiku, 2. školu mateřskou, 3. školu prostonárodní, na šestero tříd rozdělenou. V těchto knihách Komenský velice důkladně ukázal a káral nedostatky škol a učíren tehdejších: že vedly jen k naukám a ne spolu ke mravnosti a k pobožnosti, rozum tytýž probrušujíce, ale srdcí nešlechtíce, ani k životu praktickému připravujíce; že zpozdilostí methody obyčejné mládež ve školách nad míru se trápila, aniž čemu jinému než mechanickému papouškování navykala, poněvadž všude jen slovům a ne věcem rozuměti se učila, že jen téměř samojediná Latina se přednášela, a to spůsobem dokonce nesmyslným, jelikož zase skrze Latinu, a tak tedy neznámé skrze neznámé se vykládalo a t. d. Napomínal tedy učitele všecky, aby vyučujíce mládež, ve všem pořádku ode přírody samé uloženého šetřili, kteréžto pořádek ve své první knize velmi důmyslně a jasně líčil. Já jen některá charakteristická jeho pravidla sem vypsati chci, abych obrátil bohdá pozor učitelův našich na spisy ty: »Šetřteż, praví, dříve materie, potom formy, nejprv věcí, potom slov; cvičte nejprv smysly, potom paměť, pak rozum a soudnost; počínejte všude od počátkův nejprostějších a nejhlavnějších; předkládejte všecky věci tolikerým smyslům, kolikerými je chápati lze; učte všecko s příčinami ve přírodě samé založenými, nic pouhým toliko kázáním aneb svědectvím cizím (per auctoritatem); učte lidi, pokud jen možná, ne z knih, ale z nebe i země, z dubův a z jedlí se domýšleti, t. j. ať sami skoumají, a ne na cizích toliko zprávách dosti mají; jazykům učte ne bez věcí spolu, a nejprv mateřskému podlé vlastních jeho pravidel, potom teprv cizím; neučte tolik, co sami víte, ale co učenníkům vašim pochopného jest« a t. d. Pravidla tato, i ostatní jeho všecka, sama sebou tak přírodná, jasná i prostá jsou, že nic nového do sebe míti se nezdají: ale to bývá vždy charakter nálezku pravého, a platná pravda každá z přírody jako sama sebou plyne; jen o to

*) »Factum est, ut ego Didactica mea primis a fundamentis retexere, omnibus, nostris et alienis, ampliora et firmiora constituere tentarim; donec et praefidentia quadam molimen hoc toto genere novum »Didacticam Magnam, sive omnes omnia docendi artificium«, appellare subiret animus.« (Opp. did. I. praef.)

činiti jest, abychom uměli pramen takový v čistotě jeho poznati a k dobrému vezdejšího života obrátiti. Já při tom při všem nepochybuji, že ačkoli nás dvoustoletá zkušenost po Komenském již mnohému naučila, sami však didaktikové naši ještě vždy spisy jeho nejen s potěšením, ale i s prospěchem čísti by mohli. Jaká to škoda pro nás, že knihy tyto v původním jazyku svém českém již nikde k nalezení nejsou.*)

Pravidlo didaktické, že řeči bez věcí učeny býti nemají, dalo Komenskému příčinu k dalšímu rozjímání o spolku přirozeném, kterýž panuje mezi slovy, jakožto známkami ponětí lidských, a mezi věcmi čili předměty poznání lidského. Smysliť, ne bez důvodu filosofického, že jakož obor mluvy lidské ukončen jest jistým počtem slov, tak i ponětí lidská i tudíž celý obor poznání světa, jsou skrze zákony jednoty mysli v jistý řád a spolek organický uvedeny a tudíž obmezeny; a žeby tedy možná bylo, předložiti najednou ke snadnějšímu přehlednutí nejen celý sklad řeči, s ohledem na ponětí, ve přirozené jakési soustavě, ale i sestaviti tak veškeren obor poznání lidského v organickém původním spojení svém, aby takové stavení bylo jako nějaké zrcadlo veškerenstva, aneb výraz a obraz všeho toho, což myslí lidskou věděti se může; ku kterémužto stavení by jazyk v celém obsahu svém jako klíč posloužiti mohl. První počátky takového díla, ku potřebě dítek ve škole, zvláště pak ke snadnějšímu naučení řeči latinské, napsav již l. 1629, k žádosti přátel svých potom r. 1631 pod titulem »Brána jazyků otevřená« (Janua linguarum reserata) v Lešně vytisknouti dal. Kniha ta sotva vyšedši, získala neslýchané pochvaly u všech téměř učených i neučených, a valem nejen do škol uvozována, ale i do cizích řeří překládána byla, takže, mimo biblí svatou, neví se podnes o knize žádné na světě, která by tak mezi národy rozšířena, tolikráte znovu tištěna, čtena i studována býti měla. Neboť nejen do všech řečí europejských, ale i do asiatských některých, jako do arabské, turecké, perské a mongolské**), v de-

*) Ba nalezeny jsou předce šťastně v Lešně r. 1841 od prof. Purkyně, a r. 1849 vydány nákladem Matice české v Praze co číslo 3. Staročeské bibliothéky.

**) O přeložení jejím do těchto řečí máme svědectví učeného Petra Golia, kterýž bratrovi svému Jakubovi Goliovi, professoru řečí východních v akademii Leydenské, l. 1641 z města Halepu v Syrii tu zprávu dal, že přeloživ tu Komeniovu Bránu na arabsko sám, způsobil učeným Mahomedánům takové v ní zalíbení, že ji nejen již ku přeložení do ostatních svých jazyků

síti létech po prvním vyjití svém přeložena byla; anobrž i podnes nevyšla všude školákům z paměti, ano ještě valně se jí užívá k naučení se řečem všelikým. Při tom však málo kdo i tehdáž, i podnes ještě, o idei té věděl aneb myslil, která dala znik té knize. Samému Komenskému, jakkoli rád na prospěch práce své patřil, nemírné to plesání a nerozumný hluk mnoha učitelův nikoli nebyly vděk, až i mnohé prositi musel, aby s tou věcí nedělali tolik povyku.*) Bylať původně jen pro jednu třídu školní Lešenskou psána, do světa pak jen jako na ukázku poslána; nikdy spisovateli jejímu nebylo na mysli, aby ji za dostatečný sklad řeči a věcí vůbec považovati měl; anobrž chvála její tím více jej pobádala, aby ji předělav, od nedostatkův mnohých očistil,**) prvním počátečníkům skrze zvláštní spisek (Vestibulum Januae ling. reseratae) přístupnou, dospělejším pak žákům skrze věcnatější a správnější toho způsobu knihu (Atrium aneb Palatium ling.) dále nepotřebnou učinil. Pro učence a pro učitele samy obmýšlel posléze něco vyššího a důležitějšího, o čemž níže řeč bude.

Dříve však ještě oznámiti mi potřebí také o jiných věcech Komenského, kterýchž se jakožto kněz Jednoty bratrské v těchto létech dotýkal. L. 1632 držán byl v Lešně všeobecný sbor aneb sněm celé Jednoty, na kterémžto Amos náš mezi jinými za Staršího, čili Seniora v jednotě povýšen jest. Tu také od sboru sepsání a vydání několika spisův za potřebné usouzeno, a vedle jiných také Komenskému svěřeno bylo, jako Historie o těžkých protivenstvích církve české a o Řádu a kázni církevní v Jednotě bratrské; potom pak účastnil se Ohlášení bratří proti M. Sam. Martiniovi z Dražova, a psal proti socinianskému Melch. Schefferovi knížku o otázce, zdaliž Kristus pán sám svou mocí z mrtvých se vzkřísil? kterážto teprv l. 1638 v Lešně německy na světlo vyšla. Dříve

(nahoře jmenovaných) mezi sebou rozdělili, ale i po jiných spisech téhož spisovatele pilně se doptávají. (Opp. did. II. 268.)

*) »Januam linguarum reseratam an. 1631 foras misi, ad experiunda saltem interim (virorum eruditorum) judicia: quae ultra spem benigna fuerunt. Libelus quippe ille non tantum in varias linguas transfundi, sed et in scholas tam dense recipi coepit, ut opus fuerit me et alios publice inclamare, rem tanto applausu dignam non esse.« (Opp. did. II. 33.)

**) ... »Quod occasionem dedit rude hoc, utpote primi tentaminis, opusculum melius elimandi, et quidem eo usque, ut primam illam Januam non amplius agnoscam meam, abolitamque velim.« (Opp. did. I. 250.) A však totéž první vydání nedalo se více vymýtiti, anobrž zahatilo i druhému lepšímu cestu až podnes.

pak již byl tiskem Lešenským nejen své knihy Labyrint světa a Hlubinu bezpečnosti, ale i Cvičení se v pobožnosti někdy od Ludv. Baylyho v angličině sepsané, od něho pak předělané, na světlo vydal, i sice kázaními častými ve sboru o vzdělání Bratří pečoval. Již z toho viděti jest, že ve vyhnanství svém život vedl pracovitý a mnohonásobně zaměstnaný. Nad to pak to dokazují pokusy jeho, ač méně zdařilé, založiti filosofickou nauku o přírodě na slovích biblí svaté, čehož příklad první byl l. 1632 ve své fysice postavil.

Mezi učenými muži toho věku, kteří porozuměvše Komeniově idei nahoře položené, o vespolnosti jazyka i ponětí lidských a organické soustavě obou, k jejímu vyvedení před jinými radni a pomocni býti chtěli, jmenovati sluší Sam. Hartliba v Londýně, Jiř. Wechnera (vyhnance), Zachar. Schneidera v Lipště, Sigm. Evenia ve Vimaru, Jana Mochingra ve Kdansku a Jana Docema v Hamburce; brzy ale počet jejich po zemích evropských tak se rozmnožil, že všech vypočísti nelze. Sam. Hartlib požádal od Komenského nějaké širší vyložení jeho myšlenky, jakby na způsob onné již známé »brány jazykův«, podobná nějaká »brána moudrosti« se stavena býti mohla? aby totižto jako tam poněkud sklad řeči, tak zde sklad všech známostí lidských, užitečných a prospěšných, v organické soustavě krátce a jasně obsažen byl. Napsav tedy Komenský předběžné a krátké o tom pojednání, poslal mu je do Anglie; kteréž onen, nic nemeškav, aniž se Komenskému v tom opověděv, v Oxfordě ponejprv l. 1637 pod titulem »Conatuum Comenianorum Praeludia«, potom pak v Londýně l. 1639 pod titulem »Pansophiae*) prodromus« vytisknouti dal. Kniha ta když se roznesla, (ač proti vůli Komenského, kterýž idei svou ještě za nedokonalou pokládav, s veřejným jí oznámením trochu posečkati byl chtěl), teprv oči všech učencův v Evropě naň obráceny byly. Od slavných mužův ze všech zemí docházela ho psaní, pobuzující k dalšímu v tak velikém a chvalném díle pokračování; studie didaktické a pansofické staly se pojednou záležitostí vzdělané Europy,**)

*) Pod jménem »pansofie« Komenský vyrozumíval zvláštní způsob encyklopedie, čili obsahu všech známostí a nauk lidských.

**) Psal o tom Hartlibovi Jan Adolf Tassius, professor mathematiky v Hamburce, v tato slova: »Fervet jam per omnes Europae angulos Pansophicum et melioris Didacticae studium. Quodsi nihil etiam plus praestiterit Comenius, quam quod tantam stimulorum segetem in omnium sparsit animos, satis fecisse putandus est« etc. Potvrzují toho i jiní mnozí listové ku Komenskému psaní, kteříž ve spisech jeho tu i tam se uvozují.

ačkoli v takových pochvalách také i závist a tudíž i nenávist proti muži šlechetnému dosti snažné byly; jakož pak to vždy osud všelikých zásluh na světě.

Ve Švédské zemi, tehdáž pod králem Gustavem Adolfem a pod náměstkem jeho, kancléřem říše Oxenstiernem, tak vítězoslavné, obrácen pozor na Komenského nejprv a nejvíce. Již l. 1638 povolán byl zvláštním dekretem nejvyšší vlády říšské do země té, aby obnovil v ní všecken řád školní podlé methody své. Ale on obávaje se uvrci na sebe břímě tak veliké a nebezpečné, aby náhlým všeho zjinačením nepopudil vášní lidských proti sobě, a mimo to i jiné příčiny předstíraje, ku povolání tomu státi nechtěl; radil však, aby muž nějaký spůsobný ze Švedska k němu poslán byl, že hotov jest k tomu cíli radou a vším jiným, sečby býti mohl, ochotně posloužiti.

Ještě horlivější a Komenskému milejší počátek stal se u Angličanův. Tam přemítány myšlenky, aby dílo tak důležité a prospěšné, jakové nová ta pansofie býti měla, nebylo jen Komenskému samému k vykonání ponecháno, ale aby jemu pomocníci přidáni a k tomu cíli někde pansofické kollegium zřízeno bylo. Věc ta, přičiněním zvláště Hartlibovým, přednešena byla i v parlamentě anglickém, a nálezem tohoto sněmu povolán jest Komenský do Anglie. Vypraviv se tedy na cestu, přišel do Londýna dne 21. září 1641, když již parlament na čtvrt léta se byl rozešel, král pak ve Škotsku se bavil. Muselť tedy v Anglii zůstati celou tu zimu; až zase sšed se parlament, a o přítomnosti jeho zvěděv, posečkati mu kázal, ažby uprázdníce se od některých pilných záležitostí, zříditi mohli z prostředku svého zvláštní k tomu kommissi, kteráby věc takovou důkladně vyskoumala i na místě s ním postavila. Mezitím pak dáno mu napřed věděti, že v oumyslu mají vykázati jemu zvláštní nějaké kollegium s dostatečnými důchody k vychování několika učených mužův, buďto na několik let, buď i na vždy; a jmenováno k tomu cíli v Londýně Sabaudeum, kromě Londýnu pak kollej ve Vinčestru anebo blíže v Čelseji, jehožto i důchodův registra jemu předložena byla. Tak již jistou nadějí kochati se počal Komenský, že tudíž vyplní se žádost někdejší velikého Bakona o zaražení kdekoli na světě všeobecného kollegium učencův, kteřížtoby jen o další nauk prospěch starati se měli. Ale pohříchu! právě když o to jednáno, vypuklo v Irlandské zemi onno hrozné spiknutí proti Angličanům, ve kterémž tito všickni, do počtu padesáte tisíc osob, najednou pomordováni; král Karel I., pohádav se

s parlamentem, opustil v náhle Londýn, a domácí krutá válka, jížto král po několika létech obětí se stal, již se všech stran se počínala. Komenský vida, že v takových okolnostech nijak prospěti moci nebude, s kleslou nadějí chystal se z Anglie, a to tím raději, poněvadž ho volalo nové pozvání do Švedska.

Byl tehdáž ve Švedské zemi, v městě Nortkopingu bytem, muž památný, pan Ludvík z Geer, šlechtic Nizozemský, kterýžto ale již asi ode dvaceti let zdržoval se za příčinou velikého kupectví svého ve Švedsku. Uživ v obchodech svých veliké opatrnosti a neobyčejného štěstí, zbohatl náramně, takže mohl ozbrojiti najednou na svůj náklad celé loďstvo a potřeby celé války bez obtížnosti sám poskytovati. Ale jakž nesmírné bohatství, tak i neslýchaná byla jeho dobročinnost a štědrota ušlechtilá. Kdekoli zvěděl o neštěstí a nouzi v jakékoli zemi, kdekoli o předsevzetí chvalitebném, ku kterémužby potřebí bylo pomoci, tam nečekaje na prosby, sám s pomocí svou lidem vstříc vycházel, takže nejkrašší pochvalou »velikým almužnářem Europy« nazýván byl. I vyhnanci čeští a moravští zakusili mnohých dobrodiní od něho. Ten tedy muž, skrze správce domu svého v Amsterdamě, jménem Hottona, o Komenském a o užitečném snažení jeho v opravování nespůsobův školských se dověděv, pozval ho z Anglie k sobě psaním velice přívětivým, kterýmž podával jemu i rodině jeho, i tolika učeným mužům, kolikby jich k sobě připojiti chtěl a mohl, opatření dostatečné na mnohá léta, tak, aby zabrav se do Švedska, tam pokračoval ve studiech svých dále. Vrátiv se tedy Komenský z Londýna přes Amsterdam a Leyden l. 1642, poradil se s domácími a s přáteli svými, coby činiti měl; kteřížto když mu cestu do Švedska schvalovali, však tak, aby od pansofie své odvésti se nedal, umínil povolání toho poslušen býti.

Doplaviv se do Švedska l. 1642 v měsíci srpnu, zabral se nejprv k novému mecenatu svému Geerovi do Nortkopingu, kterýžto velice laskavě jej přijav, po několika dnech vypravil do Štokholmu ku kancléři říše Oxenstiernovi, a ku p. Janovi Skyte, kancléři akademie Upsalské. Ti po čtyři dni všeliká s ním rozmlouvání měli, zvláště pak onen první, »orel půlnoční«, tak ostře základy jeho didaktické a pansofické skoumaje, jako z učencův potud žádný byl nečinil. První dva dni zkušoval didaktiku, dokládaje posléze: »Zpozorovalť sem, prý, za mládí, že obyčejný náš spůsob studií jaksi násilný a nevhodný jest; ale v čemby to vězelo,

najíti sem nemohl. Poslán pak jsa od krále svého, slavné paměti, v poselství do Němec, s několika učenými muži o tom sem rozmlouval, až i dověděv se o Ratichiovi, že obmýšlí napravení methody školské, pokoje sem neměl, dokud sem se s ním nesešel: on ale na místě rozmlouvání podal mně veliký kvartant svůj ku přečtení. Přetrpěv i tu obtížnost a celou knihu přečetv, spatřil sem že chyby škol našich nezle odkrývá, pomoci však proti nim dostatečné neposkytuje. Vy stavíte ovšem na pevnějších základech, pokračujtež« a t. d. Když Komenský mu odpověděl, že již na tom jest, aby od didaktických studií k realním dále postoupil: »vím,« vece Oxenstierna, »že vyššího cosi obmýšlíte, nebo četl sem vašeho předchůdce k pansofii; o tom zítra mluviti budeme, nyní péče veřejné jinam mne odvolávají«. Nazejtří tedy, dávaje se do přísnějšího zkoušení pansofických ideí, ptal se Komenského napřed, »umíli trpělivě snášeti odpory cizí?« k čemuž když tento přisvědčil, ano že je k lepšímu vyšetření pravdy od mužův soudných sám žádá, Oxenstierna nejprv proti naději o zlepšení věcí lidských, žeby z pansofie brána býti mohla, důležité příčiny se strany politické kladl, až posléze i písmo svaté za svědectví připomínal, žeby totiž ve posledním tom světa věku ne lépe ale vždy hůře býti mělo. Čemuž když Komenský všelijak odpíral, on posléze vece: »Nemyslím, žeby co takového komu kdy bylo na mysl přišlo. Setrvejte ve předsevzetí svém; aneb tak dostaneme se k pokojnému cíli, aneb žádné již porady nebude. Mezitím předce přálbych, abyste především školám se propůjčili, studia latinská jim usnadnili, a tak i spolu k většímu onomu dílu cestu schodnější sobě připravili«. Na totéž doléhal i pan Skyte bez přestání, dokládaje také, jestližeby s rodinou svou do Švedska stěhovati se nechtěl, aby aspoň blíže někde se usadil, jmenovitě v pruské zemi, v Elbinku. Což když posléze i pan Geer, po navrácení se Komenského do Nortkopingu, schvaloval, snažně ho prose, aby jináče nečinil: svolil Komenský, té naděje jsa, že mu lze bude v nedlouhém čase vyplesti se z prací takových. Ale taková povolnost jeho ke Švedům velice se Angličanům nelíbila, i hledali ho všemožně od předsevzetí odvésti. Dosti, prý, již v didaktice způsobeno, a co ještě zbývá, jiní že doplniti mohou: v pansofii ale sotva ještě základ položen, od níž prý světu mnohem většího prospěchu očekávati lze, nežli od studií latinských Ba i to: »Quo moriture ruis? minoraque viribus audes?« — psal mu Hartlib. Ale Komenskému, ač se byl navrátiti chtěl, nový však závazek jinou povinnost ukládal; takže sepsav na čas a vydav

l. 1643 ve Kdansku svou další »Pansophiae Diatyposis«, již v Elbinku se svými přebývaje, cele se oddal na spisování knih jazykozpytných, pro potřeby školní. Ztrávil pak ve práci té, nad vlastní nadání své, celých šest let, až do r. 1648; kromě že mezitím, co Starší jednoty bratrské, ke sborům v Polště od krále Vladislava ku přátelskému porovnání vzniklých v náboženství různic léta 1644 a 1645 několikráte svolaným, osobně též přicházeje, několikero spisův k tomu cíli vyhotovil, kteřížto však z větší částky nikdy na světlo vydáni nebyli. Pak l. 1646 s tím, co potud pro školy byl sepsal, ku povolání mecenata svého pana Geera do Švedska zajel. Tam ustanovení k tomu tří kommissaři, v uvážení své vzavše nová didaktická díla jeho, schválili je a poručili, aby přiloživ k nim jen poslední ještě ruku na zčištění, podal ku prospěchu škol jejich do tisku. On však zpozorovav nové nedostatky spisův svých, ještě až do r. 1648 na opravě jich se bavil, kdežto je teprv na světlo vydati se osmělil. Byliť pak následující: 1. Methodus linguarum novissima; 2. nové Vestibulum latinae linguae; 3. nová Janua linguarum; 4. Lexicon Januale Latina-Germanicum; 5. Grammatica Latino-vernacula; 6. Atrium linguae Latinae, rerum et linguarum ornamenta exhibens. Nejplatnější z nich, a jako klíč k ostatním, jest spis první, nový totižto způsob řečí, čili, jakbychom jej nyní jmenovali, filosofické naučení o řeči a její vzdělanosti v každém ohledu; jehož čtení jistě i posavad ještě každému skoumateli jazykův příjemné a užitečné bude. Charakteristické jest tu horlení Komenského, tehdáž ještě tak neobyčejné, aby učení muži všech národův, nechajíce již jednou nekonečné péče o mrtvou latinu a zastaralé šperky její, obraceli snažnost svou ke vzdělání řečí svých národních, a skrze ně i lidu obecného v každé zemi. Jmenuje to slepým předsudkem, žeby nové řeči europské nebyly ke všemu potřebnému vzdělatelné a způsobné; jen ať prý pilnost se přičiní k vyhledání skrytých ještě žil a pramenův jejich, a ať se každá podlé přirozených pravidel analogie své čistí a šlechtí, tuť prý jistě postačí každá ke všemu. Přálbych, aby někdo z učencův našich knihu tuto výbornou do mateřčiny naší přeloženou, aspoň v nějakém výtahu, nám podati se neliknoval; mnohému zajisté naučilibychom se tu ještě z úst toho muže, ktery nám ve svých spisech národních slouží až posavad za vzor jemnosti a vzdělanosti jazyka. I způsob jeho grammatiky všeobecné, se zvláštním ohledem na řeč latinskou, zasluhuje všelikou pozornost, zvláště ve přidaných k ní poznamenáních.

Léta 1648 přinucen byl Komenský navrátiti se zase do Lešna; neboť toho léta, po smrti předního biskupa Jednoty bratrské, B. Vavřince Justina, zvolen byl, na jeho místě, za hlavu duchovní celé té Jednoty; čímž i byl a zůstal až do smrti své, osamělý posléz a bez nástupce. Tudíž, vydávaje nahoře dotčené knihy tiskem Lešenským na světlo, počal také vnově starati se o dobré svěřeného sobě stádce, jak domácím vzděláváním ve vší kázni a pobožnosti, tak i pečováním o další ochranu světskou. Tohoto času vyšlo tedy také několik spisův k dobrému církve jeho; mezi nimiž nejznámější jsou Lasitského kniha osmá z historie Bratří, latině i česky l. 1649 v Lešně vydaná, pak »Kšaft umírající matky Jednoty bratrské« l. 1650.

Mezitím nové didaktické knihy Komeniovy počaly nésti nové užitky. Nejen že všudy ve školách s ohledem na Komenského počalo se šetřiti spůsobu přírodnějšího ve vyučování mládeže: ale i nové školy tytýž podlé mysli jeho zřízeny byly. Tak v Polště znamenitý a učený pán, Krištof Opalinský ze Bnin, vévoda Poznaňský, v městě svém Sirakově nové gymnasium založiv, rektora jeho ku Komenskému do Lešna poslal, aby od něho celé methodě se vyučiv, ji do těch škol uvedl; což se i stalo, a školy zkvétaly, až nenadálým vpádem Švedův do Polska l. 1655 rozptýleny jsou. V Uhřích pak Jan Tolnai, muž osvícený, rektor škol reformátských v Saryšském Potoku a někdejší pěstoun knížat Rákócich, kteřížto tehdáž zemí Sedmihradskou a příležící částkou země Uherské vládli, líčil tak důkladně u mladšího knížete Sigmunda i ovdovělé mateře jeho Susany Lórándfi potřebu obnovení škol sobě svěřených podlé navedení Komeniova, že kněžna tudíž i syn její opětovanými listy, do Lešna posílanými, žádali biskupa nového snažně, aby k potřebnému rozmlouvání o tom do Uher přijíti si nestěžoval. Uvažovav Komenský, jak mnozí vyhnanci čeští a moravští našli pod vládou knížecího domu ochranu a podporu, pokládal sobě za povinnost, neopovrhnouti takovou žádostí, ale podlé rady a svolení domácích svých i ostatních oudův Jednoty bratrské v Lešně zabral se tam v měsíci máji 1650. Na cestě stavil se v Prešově u pana Ondřeje z Klobušic, předního rady knížecího; kterýžto tuze naň, mimo nadání jeho, naléhal, aby již konečně v Uhřích, i s svými, se osadil, aniž více do Polska se vrátil. Nesvolil k tomu Komenský, až přijda do Tokaje, posléze, po mnohých prosbách, zaslíbil se na několik let, ke zřízení nových škol, pod tou však výminkou, jestliže k tomu obdrží se také vůle páně Geerova, kterémuž ještě zavázán byl,

a jestliže ku potřebě nových těch škol v Potoku, mimo jiné věci, také dostatečná bibliotheka, a při ní kabinet přírodnický a technický, též knihtiskárna, zjednány budou. Horlivý a právě osvícený kníže Sigmund podvolil se ku každé výmince, tak že Komenský, vrátiv se jen na čas zase do Lešna, na podzim téhož léta s celou rodinou svou do Šaryšského Potoku se přestěhoval.

Podlé žádosti knížete Sigmunda měl tu ve skutek uvésti celou idei svou o školách pansofických; rozdělil tedy celý oukol aneb kurs studií pansofických v sedmery třídy, každou na jeden rok připraviv. Hned na počátku l. 1651 založeny první dvě třídy; třetí na počátku l. 1652. Knihtiskárna vnově založená podávala knihy školní, starší i nové, od Komenského sepsané a uherskými výklady od Jana Tolnaiho, Jana Szölösiho i Štěp. Benj. Szilágyiho podlé navedení Komeniova opatřené; mnohé nařízení dobré ujímati se a dobrou naději dávati počalo. Ale naděje ta brzy sklamána. Jednostranné vzdělání a smýšlení téměř všech učitelův v Potoku byla hlavní překážka k založení škol všestranných čili pansofických; i ten obyčej dávní ve školách Potockých, že nebylo pro třídy nižší učitelův stálých, ale starší studenti, každý rok se střídající a jinam pospíchající, je na péči (či raději nepéči) mívali, neshodný byl s plánem novým, který požadoval především dokonalých učitelův. V takových okolnostech i nejvlídnějšímu člověku, jakový byl Komenský, nemožná bylo nedotknouti se tytýž samolásky těch, kteří »jak modlám se skláněti, tak i lidi kamenovati chvátají, kdykoli že lidé a ne modly jsou, se vyjeví«. Nad to zápasiti mu bylo s mnohotvárnými předsudky, s zastaralými obyčeji, se přirozenou lenivostí a nejemností jak učenníkův tak i učitelův samých, kteří vykládali mnohé potřebné ale nezvyklé věci za zbytečné. Když pak přes to přese všecko i nejmocnější a nejhorlivější školy pansofické spoluzakladatel a ochránce, kníže Sigmund mladý, l. 1652, 4. února umřel: všecka již naděje zmizela k dalšímu takové školy ustavování a prospěchu. Celé dílo nyní zavěšeno zůstalo na prvních třech třídách potud založených. K žádosti kněžny matky a knížete Jiřího Sedmihradského, staršího syna jejího, zůstal Komenský, ač nerad, ještě déle v Potoku, aby aspoň počátkům těm, kteříž se byli stali, dopomohl přítomností svou ke zdařilejšímu zniku. Sepsalť a vydal tu knížek několik, chtěje jimi Uhry pobuditi k vyššímu snažení v naukách a literatuře, zvláště také v řeči jejich národní, a dodati žákům chuti k učení se. Posléze jediný prostředek, již předtím l. 1638 v Lešně poněkud užívaný, měl nad nadání dobré účinky:

byla to nová hra divadelní encyklopedická, pod titulem »Schola Ludus«, kdežto všecky počáteční nauky ve dramatických jednotlivých jednáních, jak theoreticky tak i prakticky, u přítomnosti velikého množství divákův představovány byly; to teprv vlévalo do duchův valněji nežli posavad čilost, zvídavost a lásku k naukám vůbec. I pověstný »Orbis pictus« tu teprv od Komenského sepsán jest, za tou příčinou, když nelze dětem podati všudy věci samé do smyslův, aby je aspoň skrze obrazy pochopovati mohly; to zajisté vůbec bylo jeho hlavní pravidlo, aby počátek všeho vyučování stal se skrze cvičení smyslův všestranné a všeobsažné. I k vyvedení tohoto díla nelze mu bylo přikročiti tak, jak sobě žádal, protože nemohl spůsobného k tomu rytce dlouho nalézti, až jeden v Normberce tu práci předsevzav, teprv po třech létech ji dosti neuměle vyvedl.

Mezitím Komenský l. 1654 v měsíci červnu, za příčinou záležitostí církve své, přinucen byl i s svými do Lešna se zase navrátiti. Dílu jeho v Potoku založenému brzy hrozila záhuba: mor totiž veliký l. 1655 v hořejších Uhřích ukrutně se rozmáhavší, kterýž celé kollegium na čas porozplašil; a však předce i potom, když znově sbírati se počalo, mnohé sémě od Komenského někdy uvržené ochotně se ujavši, přinášelo zdárné ovoce.

Léta 1655 povstala nešťastná mezi Poláky a Švedy válka, v níž Karel Gustav, král Švedský, jedním tak říkaje tažením vybojoval celé Polsko až po Krakov. I Lešno, sídlo vyhnancův českých, dostalo se Švedům v moc. Možná, že Komenský nejen za příčinou příbuzného jich náboženství, ale i staré známosti, měl se k nim vlídněji, nežli slušelo k nepřátelům vlasti; ačkoli o tom nemáme nižádných hodnověrných důkazův, leda neurčité a nedůvodné žaloby osobních jeho nepřátel, kteří jemu potom vyčítali, že sám vinen byl neštěstím, které naň a na jeho stádce se uvalilo. Buď tomu jak buď, to jisté jest: l. 1656 dne 28. dubna ráno vojsko polské zase Lešna se zmocnivši, obrátilo celé město v rum a popel, tak že obyvatelé jeho všickni, jakož i Komenský s rodinou svou, sotva s životem odtud vyvázli, na outěk se davše. Toto byla nová přeukrutná rána osudu na Komenského našeho. Ztratil v té pohromě zase, jakož vůbec své jmění, tak i největší díl rukopisův, kteréž od více nežli čtyřidceti let byl spisoval; mezi nimi nejvíce želel nade ztrátou toho, co k vyvedení své idey o pansofii byl sepsal, a materialie k velikému slovníku svému česko-latinskému

i latinsko-českému.*) Jen někteří menší spiskové jeho, když již nebezpečí přede dveřmi bylo, ne na výbor, ale náhodou a maní, do vykopané jámy uvrženi a prstí zahrabáni byvše, se zachovali.

Komenský se svými utekl se do blízkého Slezska, ku panu V. T. z B.,**) šlechtici slezskému, kterýž desátý den teprv po vyvrácení Lešna, poslav tam lidi své, zakopané jeho věci vyhledati a jemu navrátiti dal. Celá osada vyhnanců českých rozprchla se z Lešna tak, že již nikdy se nesjednotila více; rozletli se do Prus, do Marek, do Lužic, do Sas, do Uher, do Hollandu a jinam. Komenský chtěl se ve Frankfurtě nad Odrou osaditi, ale mor tam se rozmahající odplašil ho zase, tak že až do Hamburku se odebral. Odtud povolal ho k sobě ušlechtilý pan Vavřinec z Geeru, syn páně Ludvíkův, do Amsterdamu, podávaje mu tam potřebné a bezpečné útočiště štědře a laskavě. I stěhovalť se tam konečně téhož ještě léta 1656, v 64 roku věku svého.

Přijat jest v Amsterdamě s velikou vlídností a uctivostí, nejen od rodiny Geerovy, ale i od jiných předních pánův toho slavného města. Zvláštní příznivci jeho mezi nimi byli: Cornelius Witson, Corn. de Vlaming, Corn. de Graef, Corn. van Vlooswyck, Gerhard Schaep, Jan van de Pol, Mik. Tulp a kněz Jan Rulik, všickni muži doma i vně slovútní a zámožní. Pozývajíce ctihodného starce k sobě valně, netajili se před ním v naději své, žeby usilování jeho didaktické nejen mládeži Amsterdamské k užitku, ale i městu samému k slávě posloužiti mělo. Brzy požádán byl dekretem Senatu Amsterdamského, aby si nestěžoval vše, co k dobrému mládeže školní kdy napsal, pojednou opět na světlo vydati, protože spisův jeho v městě dostati nebylo. Učinil to hned následujícího léta 1657, vydav všecky někdejší didaktické spisy své ve třech dílech, ve

*) V české předmluvě ke své bráně jazykův praví o něm (l. 1633, dne 24. března): »Tato kniha jest přípravou toho, což většího ku pomoci mládeže a školám našim obmýšlíme; jmenovitě dikcionáře česko-latinského a latinsko-českého, kterýž v takové plnosti strojíme, aby všeliká slova, a všickni spůsobové mluvení i ozdoby, co jich jeden i druhý jazyk má, (česká sem přes dvadcet let pořád s velikou pilností, jakož knih starých všelikým čtením, tak i rozmlouváním odevšad shledával, poznamenával, v řád uvodil, abychom sklad jazyka svého pospolu pilněji snad, než který národ míti mohli), tak vedle sebe spořádána byla, aby kdokoli deklinovati a konjugovati dobře umějící všecky knihy z jednoho jazyka v druhý nejen právě a vlastně, ale také ozdobně a krásně, překládati uměl a mohl.«

**) Jméno jeho plněji a dostatečněji udati nelze. Tak stojí u Riegra v historii Jednoty bratrské.

formě archové, pod titulem: »J. A. Comenii didactica opera omnia«, k nimž i čtvrtý díl ještě přidal, spisův totižto nových, teprv v Amsterdamě složených; celé pak to dílo připsal slavnému městu Amsterdamskému a jeho magistrátu. Chvalná pověst o něm i zde se nyní velice rozmáhala,*) a však spůsobíc mu lásku a čest u lidí, zbudila také závist a nenávist proti němu, která brzy příhodnou sobě cestu našla k osočení jeho veřejnému.

Rok 1657 jest v historii Komenského i jiným příběhem památný, který pokalil nešťastně celý ostatní život i památku jeho u potomkův. Již nahoře při r. 1626 učinil sem zmínku o Krišt. Kotterovi, jehožto divná vidění a prorokování od r. 1616 a násl. obrátila byla na sebe tak veliký pozor, že tehdejší kníže Brandenburský je svému theologickému kollegium k uvážení podal, kteréžto vyhlásilo je velikým počtem hlasův za nadpřírodné. L. 1627 odevzdána byla Komenskému od paní Esthery Zárubové ze Vchynic pod ochranu a péči panna Kristina, dcera vyhnance polského v Moravě, p. Juliana Poňatovského, který l. 1628 na Náměsti v Moravě, jakožto bibliothekář u pana Karla z Žerotína, umřel. Ta panna outlá upadši do nemoci zvláštní, také častěji měla jakási vidění, která nyní skrze theorii magnetismu živočišného vysvětliti se dají, tehdáž ale uznávána byla od většího počtu lidí učených také za nadpřírodná; Komenský pak tím snáze uvěřil, že tajná boží moc v nich se zjevovala, poněvadž byl přesvědčen o čistotě duše této schovanky své a tudíž i o bezelstnosti její v takových úkazích. Posléze vyskytl se ještě nový takový visionář, Mikuláš Drabík, rodem ze Strážnice na Moravě, předtím kněz bratrský v Drahotouši, nyní ale ve vyhnanství v Uhřích obchodem v suknech se živící. Ten již l. 1643 Komenskému první vidění svá na-

*) Učený M. Adam Weinheimer psal o tom ku professoru Tubinskému Hessenthalerovi l. 1657, 5. června, v tato slova: Inventum centum boum mactatione dignum, maxime Hesenthalere, mihi transmisisti: nimirum Comenii linguarum methodum novissimam. — Hic vir dono quodam providentiae genitus est, in quo totas vires suas experitur Didactica. — Ita miror in uno Comenio omnes ingeniorum scholasticorum virtutes, omnia dexterrimorum informatorum consilia confluxisse. Vellem utique acumen ejus omnis seculorum memoria colat« etc. Soud slavného filosofa Leibnice k témuž Hessenthalerovi o Komeniových ideách vytištěn jest v německém měsíčním spisu českého Museum na rok 1828 (prosinec, str. 549): »Agnosco profundiores paullo cogitationes volvisse Comenium), quam prima specie appareret. Vellem ad particularia se demisisset magis. — Didactica ejus in summa valde probo, nec moveor illis, quae in sua methodo Beccherus objicit« etc.

psav, pokračoval v tom až do roku 1654, kdežto jemu, v taková vidění uvěřivšímu, hněvem a trestáním od boha hroziti počal, jestliže déle meškati bude s přeložením zjevení těchto do Latiny a podáním jich do tisku. Komenský v pověře své chtěje poslušen býti rozkazu toho, a však soudu světského, kterýž předvídal, se ostýchaje, posléze na tom s radou přátel svých se ustanovil, aby vidění ta všech tří visionářův vytisknouti dal, ale exemplářův do světa, kromě některých málo, nepouštěl. A však, jak mile vytištěni byli (pod titulem: »Lux in tenebris«), roznešeni jsou brzy po vší Europě; i ačkoli Komenský nikde se za vydavatele jejich byl neudal, předce tajemství to, sotva zahalené, brzy všem vůbec známo bylo.

Považíme-li bez předsudku všecky okolnosti příběhu toho, nebudeme míti příčiny, smýšleti o něm proto nevlídně a nešetrně. Outlá duše jeho, tak ukrutně zmítána byvši v těch hrozných světa i vlastního života svého proměnách, neměla útočiště jiného, nežli k samému bohu a k písmu jeho svatému; čím bolestněji doléhalo naň neštěstí, tím horlivěji důvěřil se tajemné prozřetelnosti božské. I jeli tu jaký div, že vida přísný prst boží patrně ve všech velikých pohromách věku svého, domníval se, že by se zjevoval i v jiných těch úkazích neobyčejných a rozumem nestíhlých? Každá hluboká i jemná citlivost duše mívá do sebe také cosi pověrčivého; zřetel její na považné scény života bývá jiný, nežli pouhého rozumu. Nad to nebyl Komenský sám jediný, který pokládal vidění ta za nadpřírodná; bylo tehdáž i potom ještě učených mužův množství, co stejně o nich smýšleli. Na místě všech jmenován buď Petr Jurieu, pověstný Baylův odpůrce, který vyhlásil vidění onna za božská. Duch tehdejšího věku byl pravý opak nynějšího, ana tehdáž panovala přílišná víra, čili pověra, mysl lidskou všelijak šálící, nyní pak nedostatek ve víře, či nevěra, duši a city vysušující; já myslím, kdybychom mezi oběma rozumně voliti mohli, že pro první bychom bez rozpaku sáhnouti mohli.

Nepřátelé a závistníci Komenského soudili o tom jináče. Mezi nimi dva tehdáž známí spisovatelé, Mikuláš Arnoldus (Arnauld), professor ve Franekeru, a Samuel Maresius (des Marets) ve Groningu, obořili se naň l. 1659 ve dvou spisech utrhavých, kdež představovali Komenského jako člověka ošemetného, nadutého, lstivého, vášnivého, sobězištného a bláznivého, vše co Kotter a Drabík proti nepřátelům svým i proti císaři a papeži byli prorokovali, jemu zoumysla připisujíce, a jej tím viníce, ačkoli on jen vy-

davatelem toho byl, nic tam ze svého nepřidav. Komenský odpověděl každému z nich zvláštním spisem (l. 1659) velmi pokojně a mírně, jakož Rieger svědčí. Z mezí takovéto mírnosti vykročil potom Komenský jen proti Dan. Zwickerovi sociniánu, který zapíraV veřejně božskost v osobě Ježíše Krista, uvozoval ve spisu svém Komenského, (ku kterémuž se byl někdy připochlebiti chtěl), za svědka i stejně smýšlejícího, což nábožného starce našeho na nejvýš urazilo. Proti tomuto Zwickerovi přinucen byl potom vydati na světlo několikero spisův k obraně osoby své a víry křesťanské v l. 1661 a 1662.

V těchto nesnázech literárních neopomíjel předce Komenský pečovati také o církevní dobré rozptýlených ostatkův Jednoty bratrské. Léta 1658 vydal pro ně známý »Manualník aneb jádro celé biblí svaté«, l. 1659 Kancional český; obě knihy, jak se zdá, na náklad velikomyslného pana Vavřince z Geeru, jakož i jiné, které, již dříve kdekoli vyšlé, nyní v Amsterdamě znovu ozdobně a čistě vytisknouti dal. Pohnutelný jest jeho: »Smutný hlas zaplašeného hněvem božím pastýře k rozplašenému hynoucímu stádu«, kterýž na konci měsíce března l. 1660 v očekávání smrti své sepsal, a z něhož já aspoň některá místa zde uvésti chci:

»Od končin země volám na vás, rozptýlené Stádce oveček božích, já ku končinám země zahnaný, smutný, osamělý, osiřalý pastýř váš. Ach uslyšíteliž ještě které hlas můj? a já uslyšímli ještě hlas kterých vás v tomto přestrašlivém strašlivých pohrůžek božích, jimž sme nerozuměli, naplnění?«

»Po všecken čas posledního našeho rozptýlení, přede čtyrmi léty, nemoha já vám přítomných služeb konáním k užitku býti, činiti sem nepomíjel, co mi možného bylo, k potěšení vás v bídě a nouzi; vše ještě v té pokorné k bohu a jeho dobrotě naději, že se ve spravedlivém proti nám zuření odhliví, a nám poslední tyto rány promine. Ale poněvadž jiného posavad neviděti než mrákoty hněvu a obstupující nás odevšad strach věcí horších, nýbrž dokonalého již zkažení: nemohu než ještě jednou, a to naposledy, vám se ozvati, ó milé v bohu dítky! Propůjčtež mi ještě jednou ucha svého a hlas řečí mých ať jest připuštěn k srdci vašemu, pro rozžehnání se mé smutné zde na zemi, ale kteréž pán slitovník náš obrátí v veselé společné vítaní ve vlasti věčné.« —

»Všecky jednoty církve české, na něž sme se byli ode dvou set let rozešli, zhasly; naše, světlem evangelium a řádův dobrých ještě svítiti světu žádostivá jsouci, hájila svícnu svého, opravovala

lampy své: ale aj! i ta snažnost daremna! Hasnou předce lampy naše, upadá předce svícen náš! předce i tato částka církve, poslouživ za svého věku vůli boží, k usnutí svému se blíží. Já sice, poslední toho ovčince vrátný, chtěl sem rozboření tomu vždy předce ještě ubrániti, aby se mnou jedním nekleslo všecko. Ale nechtělo býti; ne tak že nebylo koho (byloť ještě, i v tom protříbení), ale že přišla (hodina naše).« —

»Žehnám se tedy s vámi se všemi z národu svého a z církve své, jako Jakob s syny svými, kteréž do Egypta uveda, zase jich vyvésti neměl; a jako Mojžíš s lidem svým, kterýž z Egypta vyvésti mohl, do zaslíbené však vlasti uvésti nemohl, a jako Pavel s milými Efesskými v Milétu se žehnaje, jichž tváře viděti více neměl: v tom nešťastnější jsa, že vám po sobě nenechávám žádného v slávě Josefa, kterýžby vám milost činil, a Josue, kterýžby vás vedl, a Timotea neb Tita, kterýžby ještě co pozůstává spravil a kněží řídil; jist jsa však, že pán bůh i Josefa i Josue i Timotea pro vás najde, když čas smilování jeho přijde, i sám sloupem a vůdcem vaším bude.«

»Mějtež se dobře, přátelé milí! a po mně se již nejinak, než jakobyste mne do hrobu položili, ohlédejte. Neb ač dýchání mé ještě jest při mně dnes, zítra však budeli, nevím. A byť i něco dnův přidal Pán, nechť je mám k odpočinutí a na věčnou cestu se strojení: ať ještě poobčerstvím, dřív než se odsud vyhostím!« —

Byltť sice potom Komenský ještě jedenácte let živ, a však často na těle i na duši ztrápený. Obíral se pak v tomto posledním věku svém nejvíce myšlenkami o navrácení pokoje mezi lidmi a o napravení všech věcí lidských na světě. K tomu cíli poslal také l. 1667 na sjezd vyslancův anglických a hollandských do Bredy spis svůj »Angel pokoje« nazvaný; ač i to, jako též časté jeho tehdáž obcování s pověstnou spisovatelkyní přepiatě nábožnou, Antonií Bourignonovou, jemu od posměváčkův velice křivě vykládáno bylo. Jeho poslední spis, a jako labutí zpěv, bylo l. 1668 tiskem latině vyšlé »Jedno potřebné, Unum necessarium«, kteréž i českou řečí sepsané v rukopisu po sobě zůstavil. Ctihodný oumysl této knihy, její důležitost pro dobré pokolení lidského, též důkladnost, jasnotu a srdečnost všeho, co starec 77letý tu lidem tak do jemně na srdce vzkládá, výborně vážiti a objasniti uměl jeden z nejznamenitějších mužův novější literatury německé, J. G. Herder*);

*) W. Briefe zur Beförderung der Humanität. Fünfte Sammlung. Riga 1695, S. 31—51.

jehož o tom slova kéžby hodně mnozí ku paměti a k srdci sobě připustili!

V osmdesátém roce věku svého dokonal Komenský v Amsterdamě život svůj tiše a pokojně l. 1671, dne 15. listopadu. Tělo jeho mrtvé zavezeno ku pohřbu do města Naarden v Hollandsku. Pozůstavilť po sobě (jak se zdá, z druhé manželky) syna, Daniele jmenem, a dceru Alžbětu, vdanou za Petra Jablonského, jehožto syn byl slavný potom Daniel Ernest Jablonský. Vyobrazen byl několikrát, nejen na tituli jeho spisů didaktických v Amsterdamě l. 1657, ale, podlé svědectví Grangerova, také (l. 1641?) od slavného umělce Václava Hollara, vyhnance českého v Londýně, a od jiných rytcův.

Byl muž postavy slušné a vážné, s bradou visutou, čelem vysokým, vzezření líbého a však zármutek tichý jevícího; v obcování s lidmi byl nad míru vlídný a pokorný; vždy hotov, posloužiti bližním svým a obětovati sebe sám pro dobré jejich. Jeho hluboká citlivost, dobrota, upřímnost a opravdová nábožnost jeví se ve všech jeho nejen spisech, ale i skutcích a v celém životní. Nikdy neodplácel se stejnou měrou protivníkům svým: nikdy neodsuzoval žádného,*) jakékoli křivdy od něho snášeje; ve všem zajisté s oddanosti dokonalou ctil a velebil ruku Páně, buďto že líbé neb odporné věci naň uvalila. I jest to jistě k velikému politování nad křehkostmi přírody lidské, že i tohoto muže, tak právě pobožného, viděti musíme, ana závist a nerozumná nenávist nejen za živa ho stíhala, ale i po smrti jeho tytýž se ještě ozývá.

Komenského zásluhy o zlepšení škol a spůsobu vychování mládeže jsou nesmrtelné. Jeho didaktickým spisům z veliké částky děkovati sluší za tu velikou proměnu, která v naukách europských od polovice XVII. století vždy patrněji se jeviti počala, totiž že někdejší samovládná filologie latinská i theologie vždy více ustoupati musely naukám realním a přírodoskumným; onť byl první, který potřebu studií povëcných a vzdělávání řečí národních povzbuzovav, klestil cestu průmyslovému a přírodovědeckému duchu novější Europy. Nemýlímli se, i Švedská země, jejížto školy nejdéle podlé methody Komeniovy zřízeny zůstaly, povinna jest velikou

*) Pravdivé a paměti hodné jest o něm svědectví Balbína jesuity: »Quam plurima edidit, nihil tamen umquam quod catholicae fidei adversaretur; ac mihi opera ejus legenti semper visus est ita comparatus scripsisse, ut nullam notare aut damnare religionem vellet«. (Boh. docta. II. 314.)

částkou obzvláštní slávy své, ve skoumání přírody nabyté, jen užitkům z jeho důmyslův didaktických.

Spisové jeho, jichžto jest veliká hojnost, za našeho věku, vyjmouce Janua linguarum a známý Orbis pictus, velmi zřídka se nalezají; o mnohých, mimo titul jejich, nic více nevíme. Pokud já jich povědom sem, vynikají mezi nimi obsahem svým, co skladové pravdy nepřebraní, zvláště tito: Didactica magna; methodus linguarum novissima; pansophiae prodromus; de rerum humanarum emendatione; unum necessarium.

Co se těch spisovatelův dotýče, kteří, jako Morhof, Bayle, Konring, i sám Adelung, tyto jako i jiné jeho spisy lehčili a hanili, jistiti to smím spravedlivě, že jich aneb nečtli, aneb jim nerozuměli; bodejž se jen k. p. Adelung sám v jeho methodě řečí byl přiučil! — O českých jeho knihách nyní nic nepravím; známyť jsou jistě všem čtenářům zpráv těchto, a v ušetření zvláštním zůstanou ještě i u potomkův našich, pokudkoli mluva česká nevyhyne.

K závěrku budiž mi ještě dovoleno, postaviti na krátce památné Komenského o sobě samém vyznání, kteréžto, již blízek jsa hrobu (1668), do svého »Jednoho potřebného« byl postavil, a které v našem jazyku teprv o sto let později skrze Jiř. Urbana, jakožto poslední jeho vůle aneb kšaft, vydáno bylo. Jest pak takovéto:

»Celého lidského pokolení labyrintův, v nichž se každý mate a kolotá, sem se dotekl. Zdaliž tedy ne i svých? Rádbych mlčením pominul všecko, kdybych nevěděl, že sem i já měl dohlídače na mé zachování, a kdybych se nemusil obávati pohoršení z nenapravených poblouzení. Nadto, když se bohu líbilo, mně srdce po obecném dobrém toužící uděliti, i mnohým mne představěti, i do mnohých zkušení uvésti: umínil sem každému, jenž mne sobě snad za zrcadlo, buď pilnosti buď drzosti, postavil, oznámiti něco a ukázati, že i při nejlepším předsevzetí chybiti se může.«

»Díky zatím vzdávám bohu mému, jenž mne mnohým k užitku potřebovati chtěl, že ač mne do rozličných zmatenin pustil, předce z mnohých zase vyvedl, a vyvede naposledy, jak věřím, až k odpočinutí blahoslavenému v slávu svou. Vždy však vím, že každá žádost po dobrém jest potoček od pramene dobrého, totiž boha, plynoucí, a že spolu s cílem svým jest dobrá; jen že my lidé ne vždy umíme po potoku k pramenu jíti, aneb potok k moři obrátiti, kde plnost a sytost hojného veselí jest před obličejem božím. Bohu ale buď sláva, jenž nás skrze rozličné průchody Labyrintů

našich vede, a skrze moudrost svou ze všech vyvésti umí, a přivádí až k sobě, pramenu a moři všeho dobrého. Což že i mně se stalo, raduji se, že po nesčíslně mnohém dobrém toužení, jemuž konce nebývalo, až k sobě, k mezem všech dobrých žádostí, jak soudím, mne přivedl. A nyní poznávám, že všecko mé zachování Marty oné snažnosti podobné, aneb hledání práce i odpočinutí (pro Krista a učedlníky jeho z lásky) bylo. Nyní ale pevným sem, s Marií se k nohoum Ježíšovým posaditi, abych obveselen jsa, s Azafem říci mohl: Mně nejlépe jest přidržeti se boha.«

»Pravím, že všecky mé žádosti a snažnosti byly jako žádosti Marty oné, pro Krista a jeho učedlníky; a jinak nevím. Aspoň zlořečená nechť jest hodina i každé jinam obrácené okamžení. A s takovou péčí konal sem i to, jak mně svědomí mé svědectví dává, co mně mnozí k opovážlivosti vykládali: jako bylo Studium Didacticum, kteréž sem k osvobození škol a mládeže z mnohých labyrintův před sebe vzal, po mnohá léta v tom pracuje. Nicméně mnozí to za práci knězi neslušnou pokládali; rovně jakoby Kristus toto dvoje, pasiž ovce mé, i pasiž beránky mé, nebyl spojil, když Petrovi obojí byl poručil. Já ale mé věčné lásce, Kristu, věčně děkuji, že mne k tomu nastrojil, a touto láskou, kterouž k jehňátkům svým má, obdařil, i věc tu tak daleko přivésti nechal, jak se teď z dílu čtvrtého naučení, a obzvláště z páté, sedmé i osmé kapitoly aneb rozdílu viděti může. Naději také mám, a důvěřuji se bohu mému, že jednou tyto knihy užitek svůj přinesou; což stane se, když jen zima pomine, prška přestane a odejde, a ukáže se kvítečko po zemi naší, a přijde čas prozpěvování, a když bůh dá stádu svému pastýře podlé srdce svého, kteříž nebudou pásti samých sebe, ale stádo hospodinovo ɔc.«

»Druhý dlouhý a těžký labyrint bylo Studium Irenicum, t. j. ukázati sem chtěl, jakby se rozličné a z částky škodné hádky o víru mezi křesťany porovnati mohly. Z čehož až posavad téměř nic na světlo nevyšlo, ale snad vyjde budoucně. Nevyšlo, pro nezbedný některých svár, proti nimž tvrdě se postaviti neradějí přátelé moji. Vyjde ale předce, poněvadž sluší více poslouchati boha, nežli lidí. Teď byli časové takoví, jako tam za časův Eliášových na Orebě, který, když vítr veliký a silný, podvracející hory a rozrážející skály, šel, a země třesení a oheň před Hospodinem, neopovážil se jíti z jeskyně; ale přijde čas, ve kterémž, když se hlas tichý a jemný slyšeti dá, Eliáš vyjde, a slyše boha mluvícího, půjde

a bude zas mluviti k bohu a lidu jeho. Nyní každý svůj Babylon, chválí, žádný žádnému neustupuje, ale každý myslí, že jeho jest Jerusalem.«

»A tato tvrdošijnost křesťanův jedněch proti druhým, jako i rozličné snažnosti k smíření některých stran mne povzbudily, že sem myslil a za lepší držel, aby se celé tělo k sjednocení volalo a cesta ukázala, než částka nějaká; lepšíť jest, celé tělo hojiti, než flaster na nohy, neb hlavu, neb ruce položiti. — Dal pak bůh k tomu prospěch, že již před 30 léty skrze mé přátely, bez mé vědomosti, něco z toho se dalo tlačiti pod titulem: Prodromus conaminis pansophici, což sice někteří s radostí přijali, jiní ale hrozné věci v tom nalezti chtěli, ba že se tu nebe s zemí míchá křičeli; při nejméně, že to jest veliká všetečnost a opovážlivost, když leckdos raditi tak mnohým se osměluje. Což mne tak k tichému se chování přivedlo, že, ač mnozí, že se něco dělá, cítí, však, jeli co zhotoveného, žádný téměř neví. I doslýchám se, že mnozí umlkli, protože za to mají, že sem já nad tou velikou prací zoufal. Někteří ale předce něčeho se nadívají. Zdaž ne nadarmo? To bůh ví. Ani neslibuji, ani se neodříkám, ačkoli nad hrobem stojím. Nebo nikdy my nejsme spůsobni sami z sebe, a nikdy není nespůsobný bůh náš.« —

»Kam se ale teď po tak mnohých labyrintích, v nichž sem ustal, obrátiti mám? Mámliž zvolati s Eliášem: »Dostiť jest, vezmi duši mou, ó Hospodine! neboť nejsem lepší otcův svých;« anebo raději s Davidem: »Až do starosti a šedin neopouštěj mne, ažbych mohl vypraviti potomkům slávu tvou?« Žádné z obojího; abych snad na jednom příliš neustrnul, a po tom touže, znovu nepokoj sobě nečinil. Než oddám se s životem i smrtí, s odpočinutím i s prací, bohu svému, a zavřenýma očima za ním půjdu, kamkoli mne povede. Zatím pak v pokoře a doufanlivosti s Asafem vzdychati budu: »Podlé rady své veď i doveď mne a naposledy přijmi v slávu svou.«

»Díky vzdávám tobě, ó Pane Ježíši! ty vůdce i dokonavateli víry mé, jenž si mne neopatrného poutníka, kterýž sem od cíle svého tisícnásobným rozcestím se uchyloval, a tisíc i vícekrát zbytečnostmi se zabaloval, přece naposledy přivedl tam, kdež již k mezem království tvého přiveden, nic jiného před sebou nemám, než Jordan smrti k přeplynutí; načež hned ve vlasti blahoslavené se spatřím. Chválím a oslavuji moudrost tvou, ó Hospodine! že si mi nic vlastního na této zemi nedal, jen aby mi ona v mém

exilium sloužila k putování, abych s Davidem říci mohl: »Jsem příchozí a podruh u tebe,« a však ne s Jakobem: »Nemnozí byli dnové moji, a nedošli let otcův mých;« nebo si přidal dnův mých nad otce i dědka mého, i mnoho tisíc spolutovaryšův, kteříž v tomto 40letém vyhnanství již odešli, já pak ještě jsem živ. Proč? Pane ty víš; v rukou tvých stále odpočívám. Také si mně mezi tím, jako Eliášovi, posílával častokrát angela nějakého s kouskem chleba i trochou vody, abych hladem neb žížní nezemřel. Zachoval si mne také od toho, mnohých se přidržícího, bláznovství, jenž místo hlavních věcí ničemné, místo odpočinutí nepokoje, místo příbytku sem tam tahání sobě zvolují: ale mne si přivedl až k hoře Oreb. Požehnáno budiž jméno tvé!« —

37. Poznamenání všech spisů J. A. Komenského podlé času jich skládání.

(*Č. Č. M. 1829. III. 113.*)

Palacký sestavil také první seznam spisu Komenského na základě svých studií. Prohlédl všechny přístupné prameny, zejména Opera didactica omnia z r. 1637, spis Węgierského: Systema historico-chronologicum ecclesiarum slavonicarum (Trajecti ad Rhenum 1652), Pierra Bayleův: Dictionnaire historique et critique (v Rotterdamě 1695—97), G. C. Riegerův Die alten und neuen Böhmischen Brüder (Züllichau 1740), J. Th. Elsnerův: Martyrologium Bohemicum oder Böhm. Verfolgungsgeschichte Berlin 1766), Davida Cranzeův: Alte und neue Brüderhistorie (Barby 1771) a J. G. Müllerův: Bekenntnisse merkwürdiger Männer (I., Winterthur 1791) a j., mimo to i známé slovníky biografické a encyklopedie. V pozůstalosti Palackého zachovaly se obšírné výpisky z těchto spisů, z nichž Palacký také pilně vybíral tituly knih pro biografii svou. Palacký vyznává, že mnohou z knih těch nemohl do rukou dostati a že se jen z pomůcek svých názvů jejich dočetl.

Takto se podařilo Palackému sepsati názvy 92 spisů Komenského, jež v Časopise českého Musea otiskl. Seznam ten není úplný, jelikož dnes již známo na půldruhého sta spisů Komenského.

(Srv. Jan V. Novák: Palacký o J. A. Komenském v Památníku str. 299 až 308.) —

Seznamu tohoto zde neotiskujeme.

38. O J. A. Komenském a jeho spisech.

(*Monatschrift des böhmischen Museums. 1829. II. září str. 255., říjen str. 350.*)

Tento německy napsaný a v německém časopise Musejním uveřejněný životopis Komenského není překlad životopisu českého. Palacký věren rozdílu, jejž činil mezi časopisem českým a německým (srv. toto vydání drobných spisů Palackého Díl III. str. 257—263), v tomto životopise měl na zřeteli čtenářstvo mimočeské a vyvrací proto všechny mylné názory rozšířené o povaze Komenského a hlásané n. p. Baylem, Adelungem a j. Hlavní podnět však dal mu článek ve sbírce Hormayerově »Oesterreichischer Plutarch« (V. svazek r. 1807 str. 189—196). Jest to tudíž první důležitá obrana Komenského, k jehož spravedlivému posouzení Palacký nemálo přispěl.

»Kdo ze všech přátel a učitelů mládeže nezná tohoto muže?« — táže se o dějezpyt v našem císařském státě tak velezasloužilý svobodný pán v. Hormayr v pátém svazečku rakouského Plutarcha, a nastiňuje pak o něm obraz, ve kterém bohužel! nemůžeme nikterak poznati posledního biskupa české obce bratrské, slavného opravce školství. Nazývá ho sice nadaným spisovatelem, ale také otrokem dojmův okamžiku, který byl prudký, kolísavý, ctižádostivý i ziskuchtivý bez mezí, fanatický, šíleně odvážlivý a nad míru výmluvný, tedy jako stranník neobyčejně nebezpečný; mluví o jeho »zvrhlém srdci«, jeho »nesmrtelné a zcela nerozumné domýšlivosti«, jeho »kovovém čele«, jeho »chlapecké ohnivosti« atd. — Avšak nedá se popříti: tak veliké a obtížné dílo, jako životopis mnohých znamenitých mužů našeho mocnářství, nemůže, bylo-li vydáno od jediného muže v tak krátkém čase, býti všude stejně zdařilé a stejně výtečné, musí míti, jako každé dílo lidské, také své slabé stránky, — a vyznávám, článek o Komenském zdá se mi mezi všemi nejslabší. Svobodný pán von Hormayr nebádal o tomto muži sám — jak by jej pak byl mohl takto líčiti? — opakoval jen, co jiní již před ním byli řekli, a nanesl jen barvy silněji než jeho předchůdcové.

Mezi těmito předchůdci však zvláště dva buďtež poznamenáni: Bayle a Adelung. Poslední odkázal život Komenského do svých: »Dějin lidského bláznovství« (Lipsko, 1785) a mluvil o něm s nelaskou a tvrdostí, které povaze jeho tím méně jsou ke cti, poněvadž se tvářil jako dokonale zpravený, kdežto přece věděl velmi málo o životě a působení tohoto muže; jak nedůstojná a zavržení

hodná jest jeho snaha, vysvětlovati všechny okolnosti, jichž neznal nebo nepochopil, z pohnutek nejnižších! Co Bayle ve svém historicko-kritickém slovníku špatného více naznačil než řekl, to Adelung vzal již za skutečnosti. Bayle však choval se mnohem opatrněji. Osobně jednalo se mu o to, aby stlačil vznešené mínění, které měli jeho vrstevníci o našem Komenském; proto nestaraje se o jeho obranu s formulí »On dit« (prý) sestavil vše, co kdy přednesli jeho nejurputnější nepřátelé Nic. Arnauld a Sam. Des-Marets. Vrátím se později ještě k tomuto prameni všech nevraživostí, které zakalují až do dneška památku onoho důstojného muže.

Jest sice pravda, že Komenský u potomstva nalezl také své zasloužené chvalořečníky. Přede všemi budiž zde jmenován onen veliký »kněz humanity« Herder, který mu vydal svědectví, že si v oné bouřlivé době všude počínal »s důstojností apoštolského učitele«, a který jeho lidumilné myšlenky zkoumal a ocenil se zájmem, který zasluhují.*) Dějepiscové jednoty českobratrské Rieger, Creuz a Elsner nevyhnutelně musili také chváliti nejslavnějšího ze svých biskupů; jejich hlas však může platiti za stranický. Významnější jest však příznivé ocenění Jana Jiřího Müllera v jeho »Bekenntnisse merkwürdiger Männer von sich selbst«; a abych o jiných mlčel, ještě i známý Brockhausův konversační lexikon jmenuje Komenského »dobrodincem lidstva«.

Nicméně jest mi vyznati, že obraz, který nám podali tito spisovatelé o životě a povaze Komenského, jeví se mi zrovna tak nedostatečný, jak nesprávný jest obraz, jejž zprvu jmenovaní vylíčili. Všude málo si dali práce, aby poznali tak mnohostranné a velikolepé snažení tohoto v pravdě znamenitého muže, čehož jest litovati nejen k vůli jeho osobě, jako spíše k vůli v pravdě lidumilným myšlenkám, které hleděl rozšiřovati a které stále ještě zasluhují bedlivého povšimnutí. Byť bylo i málo vzdělanců, kteří by se nedovedli ze svých mladých dob pamatovati na Orbis pictus nebo Janua linguarum; byť i Komenský ode dávna byl v české literatuře slaven pro nyní skoro nedosažitelnou obratnost, gracii a živoucnost své prosy: lze přece tvrditi, že nejdůležitější jeho díla od více než jednoho století přišla v nejnezasloužilejší zapomenutí a že se jeho jméno v literatuře již nevyslovuje s oním významem, který mu vlastně přísluší. Bohužel životopisci sami oněch

*) Viz Briefe zur Beförderung der Humanität. Fünfte Sammlung. Riga 1795 str. 31—51.

děl buď vůbec nečetli buď jen nejvýš povrchně, ano mnohé z nich sotva dle jmena znali. Stejným způsobem i nejobšírnější životopisné dílo o Komenském, které Layritz vydal před více než sto lety, zmizelo tak úplně, že se mi přese všechnu námahu nepodařilo nalézti je ani na některém knižném trhu ani v některé knihovně, ba ani v seznamech nejvzácnějších knih.

Herderovo tvrzení, že Komenský sám o sobě »velmi málo« psal, není zcela správno; jeho díla, jichž předmětem byl sám, zdá se že Herderovi zrovna tak málo přišla na oči, jako kterémukoli z jeho životopisců od času Riegerova. Díla tato jsou přede vším roku 1661 tištěná: »Epistola ad Petrum Montanum, de suis fatis et scriptis«; potom »Vindicatio famae suae contra Nic. Arnoldum« a »Admonitio fraterna ad Sam. Maresium de zelo sine scientia et charitate«, obě z r. 1659. Kromě toho však také vtrousil životopisné poznámky ve mnohé jiné spisy, jako n. p. do svých sebraných Opera didactica z roku 1657 a do hádání se socinianem Dan. Zwickerem z r. 1661 a p. v. Oněch děl bohužel také já jsem nemohl se dopíditi; tato však jsem četl a i ona i mé ostatní historické sbírky z oné doby umožnily mi, že jsem vřadil dosti obšírný článek do Časopisu Českého Musea (III. sešit 1829), kde jsem hleděl podati vysvětlení o životě a snažení tohoto zajímavého muže, nepouštěje se do vyvrácení mnohých omylů, které u jeho životopisců v cizině, zvláště německých, stále ještě jsou ve zvyku a obyčeji. Úkol tento jsem si podržel pro tuto rozpravu, abych aspoň ukázal, jak bezdůvodná a nespravedlivá byla nevraživá hana, kterou svrchu jmenovaní spisovatelé zasypali našeho slovutného krajana.

Jan Amos Comenius nebo Komenský narodil se dne 28. března 1592, ne, jak od času Středovského všeobecně se za to má, ve vesnici Komně, nýbrž v městysi Nivnici, nedaleko Uherského Brodu na Moravě, jak tvrdí G. K. Rieger, bez pochyby dle udání samého Komenského. Panství Ostrov, k němuž Nivnice přináleží, bylo v XVI. století vedle Ivančic a Fulneku hlavní sídlo moravských bratří; tito měli zde vlastní tiskárnu, ve které mezi jinými velmi cenná díla jich seniora J. Blahoslova († 1571) byla vytištěna; páni z Kunovic, tehdejší majitelé Ostrova, přiznávali se zrovna tak k jednotě bratří, jako rodiče našeho Komenského. Jeho otec byl prý dle nezaručených zpráv mlynářem; byl-li jím skutečně, měl přece asi ne veliké jmění, jak soudím dle mnohých okolností, jichž podrobnostmi nechci čtenáře nuditi. Postačiž jen

uvésti, že svobodný pán Karel ze Žerotína našeho Komenského ve svých listech všude jmenuje »pán«, kdežto osoby jeho třídy, ať světské ať duchovní, dle zvyku oné jednoty, u něho všude jinde jen »bratří« slovou: dále Komenský sám mluví o svých bývalých »poručnících« v čísle množném, kteří u plebejů zcela neobvyklí byli. Jméno »Komenský« zdědil již asi po svém otci, jehož předkové asi pocházeli z Komny; v XVII. století nebylo u nás již zvykem, jmenovati se s vynecháním jména rodinného dle svého rodiště. Žeby toto jméno byl teprve přijal po svém vypuzení z Čech, jak dle Elmera tvrdil Adelung, vyvracejí tytéž listy pana Karla ze Žerotína.

Komenský ztratil oba své rodiče již v nejútlejším věku; na své poručníky stěžoval si sám v pozdější době: »Infelicitas mea mihi omnes pene adolescentiae meae annos eheu! eripuit. Admodum enim puer parente utroque orbatus, tutorum supinitate ita fui neglectus, ut demum aetatis anno decimo sexto Latina elementa gustare contigerit«. (Opp. didact. I. 442.)

Není tedy pravda, jak skoro všickni jeho životopisci tvrdí, že jeho rodiče jej v jeho mládí poslali na gymnasium do Herbornu v Hessensku, ještě méně, že prý se to stalo z nedostatku ústavu domácího. Nastoupil své studie v r. 1608 dle vší pravděpodobnosti v Čechách; aspoň tvrdí to jeho vrstevník Balbín, a Regenvolscius (Wengierski), jeho osobní přítel to naznačuje. Do Herbornu přišel asi teprve v lednu 1610 ve společnosti mladého pána z Kunovic; odporučující listy, které pan Karel ze Žerotína pro tohoto do Nasavska psal, přivádějí mne k tomuto mínění. Tam studoval Komenský ještě v r. 1612 pod slavným tehdy J. H. Alstediem, který teprve 1638 v Sedmihradsku smrtí sešel. Z Herbornu se odebral na universitu v Heidelberku; a po ukončených studiích vydal se na cestu do Hollandska a snad také do Anglie; jisto jest, že v r. 1614 poprvé spatřil onen Amsterodam, který mu potom, osudem všude pronásledovaném starci, za poslední bezpečné útočiště sloužiti měl.

Vrátiv se do své vlasti, byl povolán ještě r. 1614 od svobodného pána Karla ze Žerotína do Přerova za rektora tamější školy bratrské. »Začal zde velmi záhy,« praví Adelung, »zakládati sobě na opravě školního vyučování, a zvláště usnadňovati mládeži naučení se jazykům a spojovati se slovy zároveň vědomosti věcné«. Zde přetvořil svoji školu na jakousi realku a napsal svoje Grammaticae facilioris praecepta, která v r. 1616 v Praze byla vytištěna,

nyní však dávno jsou zapomenuta. Jestliže však Adelung těmito slovy pokračuje: »Ale projevoval také velmi záhy mnohá podivná mínění, zvláště ve příčině fysiky; neboť jeho »božské Divadlo, které již 1616 vydal, obsahovalo již látku jeho mojžíšské fysiky, kterou několik let po tom obšírněji vykramařil« — tu nelze to omluviti. Odkud pak chce to věděti, ana kniha, jak sám praví, v českém jazyku byla napsána? Četl o ní slova Raf. Ungara: »Theatrum divinum; liber varia doctrina refertissimus, ac idiomate bohemico conscriptus, in quo de opere creationis sex dierum agit. Pragae 1616«. Ale také Ungar knihy nečetl, poněvadž by se byl jinak přesvědčil, že není sepsána Komenským, nýbrž Matoušem Konečným († 1622). A přece, jak rozhodný soud vyslovil o ní Adelung!

V 24. roce věku svého (1616) Komenský od úřadu učitelského přestoupil v duchovní správu a byl 1618 povolán za kazatele a školdozorce do Fulneku v Přerovském kraji, do bratrské obce, tehdy nejvíce kvetoucí. Že tu po bitvě na Bílé Hoře (1620) přepadnutím španělských zástupů, které městečko obrátily v popel, ztratil svůj veškerý majetek a své rukopisy, jest známo. Následkem císařského rozkazu vydaného proti kazatelům jednoty bratrské v Čechách a na Moravě musil se v říjnu 1622 vzdáti svého úřadu; zůstal však poblíž své obce, na panstvích svého velikého Mecenáše, svobodného pána Karla ze Žerotína, aby v tichosti vykonával povinnosti správce duchovního.

Ale r. 1624, přes důrazné usilování tohoto velezasloužiiého státníka, uvedena byla v proud nejpřísnější opatření proti duchovním pod obojí žijícím pod jeho ochranou a Komenský, jehož choť i dítky zachvátila smrt, musil se soudruhy svými prchnouti do nepřístupných pohoří, lesních úžlabin a roklí, aby ušel každodennímu nebezpečí svého života. V této době napsal k útěše své i svých svoje nejlepší spisy v českém jazyce: »Labyrint světa« a »Hlubina bezpečnosti«. V r. 1626 podnikl v záležitostech jednoty, cestu do Polska. Vrátiv se odtud našel útočiště u pana Jiřího Sadovského ze Sloupna v Krkonoších v Čechách, kde našel trochu klidu, až všeobecné vypovědění šlechty pod obojí také tohoto pána přinutilo opustiti vlast, načež 8. února 1628 s množstvím svých soudruhů v osudu přišel na místo svého vyhnanství do Lešna v Polsku.

V Lešně Komenský převzal řízení tamnějšího gymnasia a nové toto povolání jej přimělo, aby hlouběji vnikl do svých myšlenek

o opravě školství. Za tím účelem napsal tři díla »Velkou didaktiku«, »Školu mateřskou« a »Školu obecnou«, nejprve v řeči české, poněvadž tím především zamýšlel opravu českého a moravského školství pro ten doufaný případ, žeby exulantům návrat do vlasti byl dovolen. První dva spisy brzy však byly přeloženy do latiny, němčiny a polštiny a uvedeny ve známost; v originale zůstaly, jakož i dílo třetí, netištěny a ztratily se.

Jeho zásluhy o výchov vůbec lze jen pak teprve správně oceniti, známe-li methodu vyučování, která tehdy všeobecně byla obvyklá. Didaktika jeho vypudila ze škol mnohou převrácenost; ale i dnes ještě mohla by vykonati mnoho dobrého, kdyby pilněji byla čtena a kdyby všude zachovávána byla jeho nauka přednášená se zvláštní jasností, důkladností a úplností. Žádá ve všem zevrubné zachovávání přirozeného pořádku ve vyučování, doporučuje všude probouzení samočinnosti ducha a naléhá na zjednání encyklopedických základních vědomostí, pokud mládeži jsou přiměřeny. Charakteristické jest jeho usilování pro pravidlo, že vědomosti věcné mají jíti ruku v ruce s vědomostmi jazykovými, jakož i že všude názor předcházeti musí slovo; pročež žádá přede vším všestranný cvik smyslů, potom paměti, pak umu a rozumu; pročež zamítá také vyučování pouhou autoritou, bez názoru a bez vylíčení příčinného svazku věcí, a klade mezi jiným na srdce učitelům zlaté pravidlo: »Docendi sunt homines, quantum maxime fieri potest, non e libris sapere, sed e coelo, terra, quercubus et fagis, i. e. nosse et scrutari res ipsas, non de rebus tantum alienas observationes et testimonia«. Co se týká naučení řečem, odporučuje především grammatické studium vlastního jazyka mateřského, dříve než bychom se odvážili na jazyk cizí, předpisuje také zde přirozený postup a učí stále míti na zřeteli parallelismus věcí a jazyka.

Částečné upotřebení těchto zásad Komenský vydal v r. 1631 ve své »Janua linguarum reserata«, ve které v tisíci větších i menších vět podal dle potřeb mládeže souhrn nejpotřebnějších věcí jak jazyka latinského tak encyklopedických základních vědomostí. Mimořádná obliba, které toto dílo došlo, a která překonala nejen očekávání, ale i přání našeho Komenského, jest známa*); ne tak

*) Byla všude zavedena do škol, nesčíslněkráte otištěna, do všech evropských a čtyř asijských řečí přeložena atd. První překlady obstarali: Komenský sám do češtiny, Jan Mochinger do němčiny, Ondřej Wengiersky do polštiny, J. Ancoran do francouzštiny, Sam. Hartlieb do angličiny, Petr Golius do arabštiny.

myšlenka, která dala dílu původ a pro kterou spisovatel nedokonalost jeho také pocítil. Tato myšlenka byla vzata z parallelismu lidských vědomostí a řeči. Všechny myšlenky, pojmy a představy člověka (tak myslil Komenský) zrcadlí se v jeho slovech; a všechen rozsah řeči jest prý ve všech svých odstínech věrné a úplné zrcadlo všeho lidského vědění. Jako však předměty vědění jsou v původním reelním vztahu a spojení mezi sebou, tak prý tomu jest u pojmů a slov. Kdyby se tedy podařilo, obsáhnouti a vylíčiti dle tohoto názoru celý jazykový obor v jeho původní souvislosti, podmíněné předměty vědění, tu by tím podán byl také klíč k veškerému vědění lidskému. Dílo, ve kterém toto mělo býti vykonáno, Komenský sám nazval svojí »pansofií«, kteráž tedy s encyklopedií jest v jistém smyslu stejného významu.

Nejhorlivější ctitel Komenského, Sam. Hartlieb v Londýně, který Janua linguarum již před r. 1633 přeložil do angličiny, žádal na něm obšírný rozbor a výklad této pansofické ideje. Komenský napsal a poslal mu ji; načež Hartlieb bez vědomí spisovatelova toto pojednání dal vytisknouti nejprve v r. 1637 v Oxfordu pod názvem: »Conatuum Comenianorum praeludia«, potom 1639 v Londýně jako »Pansophiae Prodromus«. Kniha tato učinila veliký rozruch u učenců ve všech zemích; vzbudila nejradostnější naděje a přání jedněch, jakož i neméně odporů druhých; v celku však všude dobročinně povzbudila bádavého ducha o školství a vychovatelství. Neváhám připojiti několik slov, která J. Ad. Tassius, professor mathematiky v Hamburku, o tom napsal Sam. Hartliebovi do Londýna: »Fervet iam per omnes Europae angulos pansophicum et melioris didacticae studium. Quodsi nihil etiam plus praestiterit Comenius, quam quod tantum stimulorum segetem in omnium sparsit animos, satis fecisse putandus est« atd. Někteří nejvýtečnější učenci v Německu, Anglii, Francii, Hollandsku, Švédsku a Polsku vešli nyní s naším Komenským v písemný styk a samy vlády obracely svoji pozornost k němu a k jeho návrhům.

Kdyby muž mysli a ducha Herderova uznal za hodno námahy, vysvětliti didaktická díla Komenského zrovna tak, jak tento učinil s jeho: »Unum necessarium«: prokázal by tím ještě pořád značnou službu vychovatelství i po všem tom, co od šedesáti let o něm bylo myšleno a psáno, a vyvrátil by tím co nejdůkladněji lehkomyslný soud Bayleův, Adelungův atd. Jest neodpustitelno, praví-li Bayle o spisech didaktických: »Ouvrage, — dont la république des Lettres n'a tiré aucun profit; et je ne pense pas même qu'il

y ait rien de praticable utilement dans les idées de cet Auteur.« Adelung však nebyl při rozumu, když napsal, že se Komenský skutečně obíral pyšnou myšlenkou, zjednodušiti všechno lidské vědění, odhoditi devět desetin dosud učiněných zkušeností a objevených pravd, a úplně předělati celé občanské ustavení(!) lidského pokolení; byl prý šarlatán rozumu velmi obmezeného a rovněž tak obmezené učenosti, jemuž se nejednalo jen o opravu školního vyučování, jako spíše o to, aby svou slibovanou pansofií »zbožným vrtochem« učinil se pověstným a takovým »vnadidlem« vydělal peníze! Leibnic, jehož Adelung právě tak otrocky ctil, jako Komenskému se rouhal, soudil přece jinak o jeho didaktických spisech, jak se lze přesvědčiti z jeho listu Hessenthalerovi. Pravil v něm: »Agnosco, profundiores paullo cogitationes volvisse (Comenium), quam prima specie appareret. — Didactica ejus in summa valde probo, nec moveor illis, quae in sua methodo Beccherus objicit« etc. Platí-li něco tato autorita, tu také Morhofův hlas pro Becchera a proti Komenskému právě tak málo znamená, jako Couringův výrok v listě k Boineburgovi: »Ego nihil hactenus vidi Comenianum, quod potuerit placere.« Avšak není třeba autorit, kde můžeme viděti vlastníma očima a slyšeti vlastníma ušima. Vždyť sám Adelung se neosmělil upírati našemu Komenskému »malou(!) zásluhu opraveného školního vyučování«.

V r. 1638 Komenský obdržel od švédské vlády povolání, aby tam přišel, by školství v celém Švédsku dle svých zásad nově organisoval. Rozpakoval se však, povolání tomu vyhověti; nepřátelské poměry mezi Polskem a Švédskem nezdály se mu raditi, aby opustil zemi, která jej i jeho přívržence tak přátelsky přijala, aby přešel k jejím nepřátelům; k tomu bál se také nebezpečí nenávisti a závisti, kterou všude musel vzbuditi cizí reformator methody ode dávna trvající u jednotlivců obmezených názorů. Za to slíbil, že ochotně přispěje dobrou radou komissi tuzemců, která by za takovým účelem byla zřízena.

Krátce po té aktem tak řečeného »dlouhého parlamentu« byl povolán do Anglie, aby také zde spolupůsobil k opravě školství. Šel tam a přijel dne 21. září 1641 do Londýna, kde parlament již na tři měsíce byl odročen; když se opět sestoupil a o přítomnosti jeho zvěděl, hodlal právě jmenovati komitét, aby zkoušel návrh na zřízení učeného kollegia po rozumu Komenského buď v Londýně buď ve Winchestru neb i v Chelseu, — když netušené vypuknutí irského povstání, které za jedinou noc více než 50.000

Angličanů v oné zemi stálo život, tím způsobené úplné přerušení styků mezi parlamentem a králem, králův náhlý odchod z Londýna a patrné zvěsti všeobecné války občanské — všem těmto poradám učinily konec.

Ještě za svého pobytu v Londýně Komenský dostal nové pozvání do Švédska a sice od svobodného pána Ludvíka z Geerů v Nordköpingu. Stojí za to poněkud blíže poznati tohoto znamenitého muže, který na dále na osud Komenského měl tak dobročinný vliv. Pocházeje ze staré nizozemské rodiny, opustil od dvaceti let svoji vlast a nabyl šťastnými obchodními podniky v různých zemích ohromného jmění; jeho lodi křižovaly ve všech mořích; obstarával, jak se zdá, dodávky pro švédskou armádu v třicetileté válce, a byl prý s to, aby v krátkém čase z vlastních prostředků vyzbrojil celá loďstva. Ale šlechetná jeho humanita, jeho dobročinnost a štědrost šly ruku v ruce s jeho nesmírným bohatstvím. Nepřihodilo se veliké neštěstí, nebylo podniknuto dílo pro lidstvo dobročinné, kde by nebýval velikomyslně přispíšil se svojí pomocí, se svojí podporou; všechny země a všichni národové byli mu v této příčině stejni; Komenský nazval jej proto »velkoalmužníkem evropským«. Také k českým exulantům v několika zemích se ukázal velmi dobročinný; tím spíše Komenský měl za svou povinnost, vyhověti jeho povolání, jelikož bylo to povolání soukromníka, ne švédské vlády. Vydal se tedy na jaře 1642 z Londýna přes Nizozemí a Německo zpět do Lešna a odtud v srpnu t. r. do Švédska.

Komenský byl od svého nového Mecena v Nordköpingu velmi milostivě přijat a po několika dnech poslán do Stockholmu k slavnému říšskému kancléři švédskému Archu Oxenstiernovi a kancléři university Upsalské dr. J. Skyteovi O svém čtyřdenním vyjednávání s oněmi velkými státníky podává sám některé zprávy (v úvodu k druhému dílu spisů didaktických). Poněvadž jsou pro oba muže dosti význačny, chci je tuto sděliti. Tento »nordský orel« (praví Komenský) zkoumal základy mé didaktické a pansofické nauky tak ostře, jak ještě žádný učenec před ním nebyl učinil. První dva dny zkoušel moji didaktiku a končil těmito slovy: »Pozoroval jsem sice od svého mládí, že všeobecně obvyklá studijní methoda jest protipřírodní, nemohl jsem však nalézti, v čem to vlastně vězí. Od svého krále slavné paměti byv jednou jako vyslanec poslán do Německa, mluvil jsem o věci té s mnohými učenými muži a nedal jsem si pokoje, až jsem se sešel s Volfgangem Ra-

tictiem, o jehož pokusech o nápravě školství jsem slyšel; on však místo žádané rozmluvy nabídl mi ku přečtení veliký quartant. Podjal jsem se i této námahy, přečetl celou knihu a shledal jsem, že sice vady škol dosti dobře odkrývá, neudávaje však pro ně dostatečných léků. Dílo vaše jest postaveno na pevnějším základě; pokračujte v něm« atd. Činil jsem, co jsem mohl (odpověděl Komenský); nyní myslím však, že jest mi přikročiti k dílu jinému. »Vím ovšem (pravil), že cosi většího máte na mysli, neboť jsem četl Předchůdce vaší pansofie. O tom promluvíme zítra; teď odvolávají mne jiné státní záležitosti«. Když pak druhého dne s ještě větší přísností se dal do zkoumání mého pansofického pokusu, tázal se mne nejprve, zda dovedu také snésti odpor? Potakal jsem a připojil, že onen »Předchůdce« od mých přátel právě proto byl vydán, aby o té věci mohly býti slyšány cizí úsudky a kritiky; přijímáme je všude rádi, tím spíše, podávají-li nám je mužové vysoké moudrosti a pronikavé soudnosti. Brojil nyní především proti nadějím na lepší stav věcí, které čerpány byly z pansofie, jak důvody politickými tak svědectvím z písma svatého, podle nichž ke konci světa nemělo býti lépe, ale stále hůře. Protidůvody moje tak přijal, že konečně skončil těmito slovy: »Myslím, že myšlenek takových ještě nikdo neměl. Ale stavte jen dále na tomto základě; buď tak ještě dojdeme svornosti nebo nikdy více. Prozatím radím vám přece, abyste u škol začal, abyste jim usnadnil latinská studia a takto také razil dráhu onomu většímu dílu.« Právě na to naléhal také kancléř university a připojil, nechci-li nikterak do Švédska přijíti, abych se aspoň usadil v některém bližším místě, jmenovitě v Elbinkách v Prusku. Poněvadž nyní i můj Mecen po mém návratu do Nordköpingu, podobná přání projevil a vážně o to prosil, podrobil jsem se konečně a navrátil k didaktickým studiím v naději, že s nimi za krátko budu hotov.

Svobodný pán z Geerů uvolil se, že poskytne z vlastního fondy ku zřízení kollegia učených mužů, ač-li tito mužové v několika letech knihy po rozumu Komenském potřebné vypracují. Ale toto kollegium nevešlo ve skutek; i nejhorlivější přátelé Komenského nebyli s tím spokojeni, že se odvrátiti dal od pansofie. Hleděl je tedy upokojiti svou novou Pansophiae diatyposis (Dansko 1645), kdež v Elbinkách pracoval 1642—1646 o několika dílech pro školy, mezi kterými »Methodus linguarum novissima« pro nás jest nejvýznamnější. R. 1646 s těmito spisy znovu se odebral do Švédska, kde byly předloženy na prozkoumání komiss

tří mužů. Ačkoli tato komisse je schválila a jejich vytištění navrhla, Komenský viděl se přece nucena, některé věci v nich přepracovati, kterážto práce jej pak až do r. 1648 v Elbinkách zaměstnávala. V tomto roce byl však nucen opět do Lešna v Polsku se navrátiti.

Adelung vypravuje o těchto udalostech, cítil se opět nucena k poznámkám, které jsou právě tak nepravdivy jako nedůstojny. Mínil, že Komenský v oněch šesti letech (1642—1648) málo píle dal na jevo a že úmyslně zneužil štědrosti svého Mecena; neboť ty tři spisy, které do tohoto času náležejí (já jich znám osm z této doby) — nejsou prý »zajisté hodny služného šesti let, byť bylo sebe nepatrnější. I okolnost (připojuje Adelung), která ho přinutila odebrati se opět do Lešna, přechází (Komenský) mlčením. Ale jest pravděpodobno (?), že Ludvík de Geer poznal úskok zchytralého muže nebo také shledal, že Komenského práce nesplnily nadějí, které do nich byly kladeny, a proto mu odňal dosud užívané služné«.

Co se především týká jeho návratu do Lešna, byl by si ho Adelung snadno mohl vysvětliti, kdyby se byl pilněji v dějinách porozhlédl. V r. 1648 zemřel v Ostrorogu v Polsku jediný biskup veškeré jednoty bratrské, Laurenc Justin, 78 let stár; na jeho místo téhož roku synodou v Lešně zvolen byl náš Komenský (ne v r. 1632, kdy Jiří Erast — † 1643 — měl tuto hodnost). Jest na bíle dni, že za takových okolností nemohl déle zůstati v Elbinkách, nýbrž vrátiti se musel do hlavního sídla svých obcí (to bylo Lešno), aby vyhověl novým povinnostem vrchního pastýře. Také pozorujeme, že od tohoto času vydával časté spisy ve prospěch jednoty v latinském i českém jazyku, kdežto také v Elbinkách sepsané spisy didaktické zaměstnávaly tiskařský lis v Lešně (1648 až 1650).

Rovněž tak neodůvodněný jest Adelungův soud o »Methodus linguarum novissima« (Lešno 1648), filosofické rozpravě o studiu jazyků, zvláště latinského. Kdyby ji byl Adelung s trochu pozorností přečetl, byl by musel pocítiti úctu k duchu muže, který jako jazykozpytec své století předešel, a v době, kdy všechna učenost jen v latinském rouše se vychloubávala, vědecké vzdělávání novějších zemských jazyků tak nalehavě odporučoval, správnou cestu k tomu předepsal, purismus všude oceniti dovedl a všeobecné mínění, žeby moderní řeči evropské o sobě byly neschopny oné vysoké kultury, které se obdivujeme na řečích staroklassických

za slepý předsudek označil. I nyní ještě, kdy pro hluboký jazykozpyt již tolik vykonáno, díla tohoto nebudeme čísti bez uspokojení. Jakou sensaci učinilo u jasnějších hlav oné doby, souditi možno z listu, jejž M. Adam Weinheimer, pastor a superintendent v Esslingách, dne 5. června 1657 napsal professoru Hessenthalerovi v Tübingách a z něhož jen několik míst chci uvésti: »Inventum centum boum mactatione dignum, maxime Hessenthalere, mihi transmissisti: nimirum Comenii . . . Linguarum methodum novissimam. Moravus ille, quos non titulos meretur? . . . Ego sane de ipso nescio, utrum cupidius ad legendum eum, quam ex eo, si conditionem mutare liceret, ad docendum reducar. Si qua juranti fides, hic vir dono quodam providentiae genitus est, in quo totas vires suas experitur Didactica . . . Ita miror, in uno Comenio omnes ingeniorum Scholasticorum virtutes, omnia dexterrimorum Informatorum consilia confluxisse. Vellem utique acumen ejus omnis seculorum memoria colat« atd.

Konečně Adelung neměl ponětí o povaze svobodného pána z Geerů, nechal-li ho s Komenským o jeho díla tak říkajíc smlouvati. Tento ctihodný muž i jeho syn Vavřinec nikdy neustali podporovati Komenského: na jejich útraty byla většina jeho pozdějších spisů, i českých — krásná Amsterodámská vydání — vytištěna.

Kromě toho měl Komenský, pokud v Lešně žil, své slušné zaopatření jako biskup bratrské jednoty. Tato poznámka jest potřebna, aby opravena byla také neslušnost ve vypravování jeho nejnovějšího životopisce (v Ersch a Gruberově encyklopaedii), jako by v této době Komenský byl usiloval, aby dosáhl ustanovení na kollegiu v Sárospataku v Uhrách. Mladý kníže Zikmund Rákóczy a jeho matka Zuzana Lórándfi prosili ho v opětných vlastnoručních listech, aby se k nim do Uher odebral; ne snad aby v Sárospataku dělal professora, ale aby dle zásad svých toto kollegium znova organisoval. Komenský vyhověl tomuto povolání teprve na radu nejstarších své obce a se souhlasem svobodného pána z Geerů, hlavně z důvodů vděčnosti, že tolik českých a moravských exulantův u Rákóczyův v Horních Uhrách nalezli ochranu a přátelské přijetí. V květnu 1650 přibyl na knížecí dvůr v Tokaji. Výtečně vzdělaný kníže Zikmund chtěl kollegium v Sárospataku přeměniti v pansofické; na jeho prosby Komenský se podjal této úlohy s podmínkou, že k potřebě kollegia tohoto zřízeny budou nová knihovna, knihtiskárna a jakýsi fysikální a technický kabinet, k čemuž kníže rád svolil. Běželo o to, aby prakticky dokázal

upotřebitelnost svých praktických zásad. Osvícení mužové, jako Jan Tolnai a Ondřej z Klobušic, v tom ho podporovali. Komenský rozdělil celý pansofický běh v sedm tříd nebo ročníků, potřebné učebnice sám napsal a dal připojiti maďarské vysvětlivky od J. Tolnaie, J. Szöllösia a S. B. Szilágyia. První dvě třídy byly zřízeny již na počátku roku 1651, třetí na počátku 1652; Komenský doufal v nejlepší zdar. Ale 4. února 1652 zemřel kníže Zikmund, nejhorlivější podpůrce tohoto ústavu; po jeho smrti množily se nesnáze a nespokojenci hlasitěji se počali ozývati. Komenský měl za úkol encyklopedické předvzdělání mládeže a potřeboval k tomu všestranně vzdělaných učitelů; avšak ani potřeba ani užitek podobného vzdělání nebyly pochopeny a každý se tázal: »nač to všecko?« Starý protiúčelný zvyk, že v nejnižších třídách vyučovali kandidati úřadu kazatelského, kteří ročně se střídávali, mohl tak málo změniti, jako překonati přirozenou vis inertiae u mistrův i žáků. Nové třídy po smrti knížete nebyly již zřízeny. Komenský vzdal se svých nadějí a chtěl se vrátiti, avšak byl od Jiřího Rákóczyho, knížete Sedmihradského, a jeho matky prosbami a sliby pohnut, aby ještě zůstal. Přemýšlel o různých prostředcích, aby vnuknul Patackým učitelům lásku k vědě, žákům pak žádostivost vědění, k tomu účelu napsal mezi jiným také svůj ještě nyní všeobecně známý Orbis pictus, který však mědirytcem teprve roku 1656 byl dohotoven. Konečně (v roce 1654) jeden prostředek působil více než všechny ostatní: encyklopedické divadlo (Schola Ludus) sehrané studenty, ve kterém prvky všech věd v rozmluvách a jednáních byly provedeny. Způsobil takto dobročinnou pobídku a zvědavostí probudil také obecnější vědychtivost u studujících. Ale již v červnu tohoto roku (1654) Komenský byl jednotou do Lešna zpět povolán a opustil Sárospatak s uspokojením, že chtěl vše dobré a aspoň část toho také ve skutek uvedl.

V Sirakově v Polsku vysoce vzdělaný vévoda Poznaňský, Krištof Opalinski Buinský, zřídil kolem roku 1649 také pansofický ústav pro šlechtickou mládež dle návodu Komenského; ale vpád Švédů do Polska (1655) učinil tomuto ústavu brzký konec.

Karla Gustava vítězná výprava do Polska (1655) uvedla skoro celé království, a zvláště také město Lešno v moc Švédů. Komenský, jehož přátelské poměry se švédskou vládou v Polsku nebyly neznámy, hleděl nyní, jak sám Bayle vypravuje, z Lešna se vzdáliti, zajisté asi jen proto, aby se vyhnul všemu bližšímu styku se Švédy a tím aby ušel všemu podezření; bylo mu v tom však za-

bráněno od nejstarších jednoty (bratří). Tím nepravděpodobnější jest obviňování jeho nepřátel, že neštěstí, které nyní obec jeho potkalo, zavinil fanatickým vychvalováním věrou příbuzných vítězů. Neboť když vojsko polské dne 28. dubna 1656 přepadnutím náhle se opět zmocnilo Lešna, obrátilo celé město v popel, a čeští jeho obyvatelé, kteří sotva měli kdy, aby nejrychlejším útěkem zachránili své životy, byli tak rozptýleni, že se tu nikdy více nesešli. Komenský při této příležitosti ztratil opět všechen svůj majetek; ztráta jeho přípravných prací k pansofii a jeho kollectaneí k velikému českému slovníku, o němž již více než 40 let pracoval, dotkla se při tom nejvíce jeho srdce. Jen několik menších rukopisů, vedle jiných věcí bez výběru na spěch urvaných a do jámy zahrabaných, ušlo takto náhodou zničení.

Dalekoby mne zavedlo, kdybych měl opravovati všechny omyly, kterých se dopustil hlavně Adelung vypravuje o těchto udalostech. Jen jednoho chci se dotknouti.

Píše: »Že Komenský vinen byl neštěstím města Lešna svými nerozmyšlenými proroctvími, Maresius a Mik. Arnold veřejnými listy mu vytkli a nenalézám, že by se byl Komenský dostatečným způsobem proti tomu bránil.« Jaký unáhlený soud! Vždyť Komenský odpověděl oběma těmto protivníkům rovněž ve »veřejných listech« a napsal mimo to celé dílo pod názvem: »Excidium Lesnense anno 1656 factum fide historica narratum. 1656, in 4,« o čemž Adelung pranic nevěděl.

Utekl se nejprve do Slezska a chtěl se pak usaditi ve Frankfurtě na Odře; ale mor tam zuřící vypudil jej také z tohoto místa, tak že konečně zvolil Hamburg za své útočiště. Šlechetný syn jeho již zemřelého Mecena, Vavřinec z Geerů, dověděl se o jeho neštěstí a osudem tak tvrdě pronásledovaného kmeta pozval k sobě do Amsterodamu, kde mu ve svém domě pro ostatek jeho dnů opatřil tak dlouho postrádaný klid a nadbytkem jej co nejvelkomyslněji opatřil všemi potřebami.

První mužové republiky závodili o důkazy úcty a oddanosti ku Komenskému; usnesením senatu byl požádán, aby všechny své ve prospěch školy sepsané spisy znovu vydal, poněvadž v Amsterodamě jen částečně byly známy. To spůsobilo krásné vydání jeho Opera didactica omnia ve čtyrech dílech ve fol. z r. 1657, čímž Komenský ukončil svoji didaktickou dráhu.

Všechna tato zasloužená uznání neochránila ho však proti závisti, nenávisti a pronásledování. Mohutný oprávce školství ne-

mohl u všech svých vrstevníků najíti stejný souhlas; jeho nové učení vyrušilo mnohého učitele na staré vyšlapané cestě tím nepříjemněji, čím hlasitější byla chvála, která mu na všech místech vzdávána. Nemůže nám tedy býti s podivem, vidíme-li v oněch dobách povstávati vášně i strany právě tak proti němu jako pro něho, s tím rozdílem, že onino prudkostí nahrazovali, čeho se jim extensitou nedostávalo. Nalezli bohužel jen příliš brzy příležitost příznivou, aby s výsledkem pomluvili svého protivníka u současníků i potomstva.

Hrozné udalosti války třicetileté byly zajisté spůsobilé, aby na náboženské mysli všude učinily mimořádný dojem. Když tito, v oněch rozrušujících scenách spatřovali bezprostřední řízení boží, obraznost jiných stupňovala se často k visím, ve kterých se domnívali viděti tutéž moc. Komenský se dostal do styku s třemi takovými visionáři: Krist. Kotterem v r. 1626, se slečnou Kristinou Poniatovskou r. 1628 a Mikulášem Drabíkem v r. 1643; měl slabost, že jejich vise pokládal za nadpřirozené. Vise slečny, která bydlela v domě Komenského v Lešně, byly bezelstné a patrně spočívaly v animalním magnetismu; druhé obojí naproti tomu mnohem surovější a plny politických vztahů. »Jako pak i Brandeburští theologové schvalovali Kotterova proroctví (vypravuji to slovy J. G. Müllera), jak Drabík jej hrozbami božských trestů přinutil, aby jeho proroctví přeložil a dal vytisknouti, jak jeho přátelé jej k tomu pobádali, Komenský konečně povolil a vydal 1657 jejich sbírku Lux tenebris nazvanou. Lze mu tak příliš míti za zlé, když on, jemuž pravda a svoboda náboženská tolik k srdci přirostly a který je všude viděl násilně potlačovány, co nejdychtivěji se chopil každé příležitosti a v roztomilém blouznění naděje viděl blíže dobu vysvobození, než dle rady Prozřetelnosti měla přijíti? Přečtěme si jen názvy množství malých politických spisů, které v první polovici třicetileté války byly vydány; jmenujme jen Hippolita a Lapide, abychom viděli, že podobné naděje a přání kotvily nejen u Komenského a svrchu jmenovaných proroků, ale i v nejlepších hlavách tohoto století a v duchu času«.*) Není však také zbytečna psychologická poznámka, že lidé velmi hlubokého citu a tiché něžné mysli (takovým byl Komenský bez odporu všechny významné udalosti nakloněni bývají vykládati s jakousi pověrou, které nelze přec upříti úcty.

*) Jan Jiří Müller: Bekenntnisse merkwürdiger Männer 1. sv. str. 261.

Komenský byl pouze překladatel a vydavatel těchto nevkusných visí, a sice, jak stále tvrdil, proti své vůli; přece však často byli mnozí dosti nespravedlivi, na něho uvalovati vinu za jedovaté nájezdy proti císaři a papeži, které Drabík v paroxysmech svého šílenství napsal. Mik. Arnaud, professor ve Franakeru, a Sam. Des-Marets v Gröninkách se proti němu v této příčině co nejsilněji prohřešili. Prudkost posledního překročuje všechnu míru; nazval ho »fanaticus, visionarius et enthusiasta in folio« toho nejsa pamětliv, že mu činí také výčitky pro jeho nechuť k polemice a jeho vlažnost proti katolíkům; pobuřující výsměch leží v onom místě: »Agnosco hominem esse ingenii eximii et admodum inventivi, ac plane ei convenientis, qui diceret: con l' arte e l' inganno, io vivi mezzo l' anno; con l' inganno e l' arte, io vivo l' altre parte« atd. Slovem, tito mužové líčí ho jako největšího opovržení hodného mezi smrtelníky své doby a čerpají proto své důkazy z visí Drabíkových. Bayle, zdá se, že úmyslně studoval jejich spisy proti Komenskému, jakož i vise samé; neboť jeho známý prudký nepřítel a pronásledovatel vyhlásil Drabíka za Bohem nadšeného a Lux in tenebris za božská zjevení; důvodů dosti pro Bayla, aby její skladatele a vydavatele vyhlásil vesměs za směšné nebo povržení hodné. Proto sestavil ve svém životopisném článku všechen jed z nájezdů Arnauldových a Des-Maretsových, ačkoli vždy s formulkami: on dit — on l' accuse — on lui reproche — on le fit connoître — on le représenta a p., které aspoň naznačují, že za vše, co praveno, nechce ručiti. Ale proč pak nevzal zřetele také k oněm (svrchu uvedeným) spisům, ve kterých se Komenský proti svým nepřátelům bránil? Proč je přešel zcela mlčením? Jsou to jedině výroky roztrpčených nepřátel, podle nichž povaha muže smí býti posuzována? A je-li nyní strannickost Bayleova na bíle dni, nemusíme-liž litovati, že tolik mužů po něm slepě psalo, netušíce při tom povinností kritického dějezpytce? V skutku Adelungovo rozhořčení proti Komenskému jest nepochopitelno; jemu platí všechny obžaloby u Baylea za listiny; ale když Bayle praví: »Il s'avisa, dit-on, de s'adresser à Louis XIV. (je l' ai ouï dire à plusieurs personnes, c'est tout ce que je puis affirmer«) — zní to u Adelunga: »Učinil ještě více, poslal vymyšlená proroctví králi francouzskému a ubezpečil ho, že Bůh mu slíbil vládu nad celým světem« atd.

Také pro svůj poměr k blouznivě-nábožné Bourignon Komenský často byl haněn. Celá zpráva o tom spočívá na výroku životo-

pisce této mystické spisovatelky, který měl asi zájem, aby vytkl uctívání své hrdinky od muže tak slavného jako Komenský. Přece z jeho vlastních slov vysvítá jen tolik, že se znali a navzájem ctili, nepřišedše ostatně nikdy v bližší styky.

Arnauld učinil v r. 1659 svému protivníkovi také výtku, že prý klidně sedí v Amsterodamu, nestaraje se o duševní blaho svých rozptýlených obcí. Adelung ji opakoval slovy: »Mnohým to sice bylo divno, že biskup českých a moravských bratří žil tak úplně vzdálen od svého stádce: avšak to snad byla Komenského nejmenší starost, byl-li jen bezpečen a pro svoji osobu opatřen.« Čeští spisovatelé, kteří četli dvanáct výtečných knih, jež v letech 1658—1663 v Amsterodamě vydal pro potěchu a vzdělání svých rozprášených krajanů, dovedou náležitě oceniti obvinění tak nevraživé.

Vůbec zná se Komenský jen málo, když české jeho spisy musily býti nechány nepřečteny. Jeho latinský sloh jest sice plynný, zřetelný a precisní, ale naprosto ne čistý a správně římský; měl málo smyslu a ještě méně lásky pro svou klassickou eleganci, která se vyhýbá všem novým pojmům, aby se nestala neřímskou; dával přednost tomu, aby každou věc označil nejvhodnějším slovem, nestaraje se o to, zdali snad nepochází z doby železné. Naproti tomu jest jeho český sloh nevyrovnatelně živější, silnější a příjemnější; co do elegance výrazu jest ještě dnes vzorem nedostiženým; a srdečnost jeho přednesu zamlouvá se mile každému z jeho čtenářů. Máme ještě 26 českých spisův od něho; počet všech latinských a českých dělá dle mého výpočtu dohromady asi 92; uvedl jsem je ve své české rozpravě všechny jednotlivě vynechavy ony, které mu Adelung klamně připisoval, a připojiv ty, kterých neznal. Jest nápadno, že Buddeus v roce 1702 vydal »Panegersii« v Halle jako ineditum a o jejím Amsterodamském vydání zrovna tak málo věděl, jako Herder nebo kterýkoli životopisec novější doby. Také druhý díl velkého od Buddea posuzovaného spisu, »Panaugia« vyšla v Amsterodamě bez udání roku (asi v roce 1666) vytištěna; exemplář obou nalezá se ve veřejné knihovně Pražské.

Spory jeho s Dan. Zwickerem, socinianem, chci, abych neunavoval, přejíti mlčením, třebas bych mnoho měl opravovati ve zprávách o věci té. Také o myšlenkách o napravení lidských věcí, které zaměstnávaly poslední leta jeho života, chci mlčeti po jejich ocenění Herderem. Jen jeden nepravdivý údaj, který Adelungovi dal tolik látky k ošklivým komentářům, musím ještě ku konci po-

kárati: přišel prý totiž r. 1668 k přesvědčení, že se všemi svými pokusy nepřivede to tak daleko, »aby v nové universitní monarchii, kterou byl předpovídal dvoru francouzskému, zaujal jedno z prvých míst«; proto prý se obrátil opět »ku svému starému koníčku, pansofii«, a napsal Viam lucis vertigatam et vestigandam, za tím účelem, aby tím »obelstil« královskou společnost londýnskou, krátce před tím založenou, a vymámil na ní za to peníze. Pravda na celé té věci jest, že toto dílo pansofické napsal již za své přítomnosti v Londýně v r. 1641, když se v parlamentu o to jednalo, aby pro něho bylo zřízeno pansofické kollegium. Čtěmež o tom předmluvu k druhému dílu jeho Opera didactica a každý zbaví mne všech dalších poznámek.

Komenský zemřel v Amsterodamě 15. listopadu 1671 v 80. roce věku svého. Jeho mrtvola byla do Naardenu odvezena a tam v kostele pohřbena. Zanechal syna Daniela a dceru Alžbětu, matku později slavného spisovatele Daniela Arnošta Jablonského.

39. František hrabě Šternberk-Manderscheid.

(Jahrbücher des böhmischen Museum. 1830. I. 4. str. 479.)

Palacký přišed r. 1823 do Prahy, aby tu studoval prameny dějin husitských, uveden byl záhy Dobrovským k přednímu šlechtici českému Františku Šternberkovi. Byltě Dobrovským navržen, aby napsal rodopis Šternberkův pro Hormayrův Taschenbuch für vaterländische Geschichte. Palacký chodil k hraběti Františku Šternberku skoro každodenně a vpravoval se pod jeho dozorem v dějiny české, jichž hrabě sám byl dobrým znatelem. Hrabě Frant. Šternberk si Palackého velmi oblíbil a když v květnu 1824 hotový spis Palackého naprosto vyhověl, Palacký i na dále směl navštěvovati hraběte a účastniti se onoho kruhu přátel, kteří se u hraběte Fr. Šternberka scházeli. Hrabě Fr. Šternberk snažil se nyní, aby Palackého vůbec v Praze udržel a udělil mu titul svého archiváře s ročním důchodem 200 zl. a i jinaké práce mu opatřoval. Důvěrné obcování Palackého s hrabětem Fr. Šternberkem mělo veliký vliv na další vzdělávání ducha Palackého. Mimo to také Palacký užil přátelství hraběte Šternberka ve prospěch věci české, jak již z mnohých předešlých článku Palackého tuto vydaných vyplývá. Palacký hraběte Františka Šternberka nazývá vždy svým dobrodincem; i nelze se diviti, že po jeho smrti (dne 8. dubna 1830) věnoval mu nadšeně psaný nekrolog, z něhož na jevo jdou velké zásluhy Šternberkovy o vědecký život i vlastenecké probuzení v Čechách.

8. dubna 1830, na zelený čtvrtek časně ráno, zemřel po krátké nemoci v Praze osvícený hrabě František Šternberk-Manderscheid, pán na Zásmukách, Častolovicích, Schussenried a Weissenau, kommandeur cís. rak. řádu Leopoldova, c. k. skutečný rada a komoří, nejvyšší zemský komoří království Českého, předseda Společnosti vlasteneckých přátel umění v Praze, člen akademie spojených výtvarných umění ve Vídni, čestný člen král. české společnosti nauk, člen výboru a pokladník Společnosti vlasteneckého Musea v Čechách atd.

Živé pohnutí a účastenství, jež tato neočekávaná smrt vzbudila u všech stavů v Praze a v Čechách, mluvilo hlasitě pro všeobecné bolestné přesvědčení, že v něm ztratily vlast jednoho ze svých nejušlechtilejších synů, vysoká šlechta svoji chloubu, vědecké a umělecké spolky české mocnou podporu, poddaní přítele a otce, lidstvo vůbec jednu z nejkrásnějších duší, které kdy na tomto světě působily.

Pocházeje z rodu, jehož předkové od šesti století se stkvějí ve všech listech českých dějin, spatřil poprvé světlo světa v Praze dne 4. září 1763. Otec jeho, Kristian hrabě Šternberk, rytíř zlatého rouna a c. k. tajný rada, dle tehdejší doby poskytl mu prvního vyučování francouzskými vychovateli ve svém domě. Když však po smrti jeho prastrýce, posledního panujícího hraběte Manderscheid-Blankenheima r. 1780, jeho matka Augusta, rozená hraběnka Manderscheidova, stala se dědičkou Manderscheidských říšských bezprostředních a jiných statků na Rýně, a jeho rodiče zaměnili své dosavadní obydlí s Kolínem na Rýně v zimě a zámkem Blankensteinem v létě, mladý hrabě používal vyučování kanovníka Wallrafa, nezapomenutelného Kolíňanům svým skvostným museem. Vzácného muže nauka i příklad učinily hluboký dojem na jeho mladistvou smysl; vzbudil nejprve jeho smysl pro památky starověku a krásného umění, a probudil v něm onu náklonnost ku sbírání, která zvěčnělého již neopustila až do jeho smrti. V první horlivosti tato snaha byla činna ve všech směrech. České Museum má nyní ještě mnohé zkameněliny a sopečné útvary z Eifely, které nasbíral v této první periodě.

Až do roku 1787 hrabě žil v porýnských krajinách, podnikal odtud cesty do Francie a Nizozemska a sloužil krátký čas jako praktikant u vlády v Bonnu. Ale od svého sňatku s hraběnkou Františkou Schönbornovou dne 25. září 1787 trvale se opět usadil v Praze, tím spíše, jelikož francouzskou revolucí ztratil brzy své

mateřské statky a dům jeho jen částečně byl odškodněn za utrpené ztráty usnesením říšské deputace sekularisovanými opatstvími Schussenried a Weissenau.

V Čechách vyvinul se v posledních letech panování císařovny Marie Terezie a v prvních císaře Josefa II. duševní rozkvět, který nemohl zůstati beze vlivu na mládež tehdy v duševní život vešlou. V Praze vystoupili tehdy Dobner, Pelcl a Dobrovský, jako kriticky tříbící dějezpytci; šlechticem Bornem probuzeni byli přírodozpytci a dr. Jan Mayer, Bornův přítel, měl znamenitý vliv na veškerou duševní činnost. U něho shromažďovala se skoro denně v určitých hodinách většina těch, kdož toužili po vědeckém vzdělání. Hrabě František Šternberk, jehož žízeň po vědění se každý den výše projevovala, navštěvoval zvláště tento kruh, který jej uvedl v mnohostranný styk s muži učenými.

Seznámiv se blíže s rozsahem věd, hrabě poznal sám od sebe, že sbírání všeobecné přesahuje síly jednotlivcovy. Přenechal tedy říši přírodní jiným mladým mužům, kteří vyšli z kruhu Jana Mayera, Tadeášovi Hänkeovi, potomnímu plavci kolem světa s Malaspinou, Jiráskovi, Lindakerovi atd. a obmezil se na dějiny a umění. Založena byla od něho sbírka mincí a mědirytin; z počátku, jak obyčejně, dle širšího měřítka a snad ještě bez určitého planu: když však se s nevyslovitelnou pílí a vytrvalostí vpravil v oba obory, jeho správný rozum sám od sebe vyvinul vlastní soustavu, aby utvořil ze své sbírky rytin chronologický přehled umění samého a postavil specielní českou sbírku mincí za doklad k dějinám.

Jeho přičinění a jeho horlivosti pro vlastenecké umění dlužno děkovati z největší části, že se utvořila ze středu české šlechty r. 1796 soukromá společnost vlasteneckých přátel umění, která ve prospěch uměleckých chovanců ze svých prostředků založila od r. 1800 akademii výtvarných umění a ještě dříve gallerii obrazů a ji až do dneška vydržuje. Hned s počátku sám cestoval po zemi, aby odňal temnotě ještě snad skryté a zapomenuté umělecké poklady a získal je pro gallerii, jejíž postavení sám obstaral. Za života staršího horlivého přítele umění hraběte Františka Antonína Novohradského z Kolovrat, hrabě František Šternberk sám vedl jako zpravodaj záležitosti tohoto spolku a byl po jeho smrti v r. 1802 zvolen na jeho místo za předsedu společnosti. Co v tomto postavení za 26 let vykonal, jak ústav za nejobtížnějších okolností časových i zálohami ze svého jmění, nejen udržoval,

nýbrž i povznesl a rozšířil, jak tím mnohý umělecký talent byl probuzen a vzdělán, a zušlechtěný smysl umělecký ve vlasti rozšířen, zůstane ještě v pozdním potomstvu ve vděčné paměti. Nebyl pouhý milovník a ochránce, nýbrž i hluboký a důkladný znalec umění; jeho úsudek, rozsáhlým studiem a mnohým názorem vytříbený, byl přece vždy tak skrovný jako správný a vhodný; neoslněn nižádným klamným třpytem, poznal pravou krásu ve všech formách a těšil se z ní ještě ve svých posledních letech s veškerou vroucností a žárem nadšeného mladíka. Poklad poučení ku vzdělání, výstraze i sebeporozumění umělcově obsahuje sbírka řečí, které míval každoročně od r. 1804 k akademickým chovancům za příležitosti rozdílení cen; jsou svědky nejen jeho důkladného vniknutí v praktické umělecké studium, nýbrž i vznešeného mínění, které měl o důstojnosti umění a povolání umělcově.

Již r. 1796 hrabě, jako výborný znalec mincí, byl od královské české společnosti nauk poctěn diplomem jakožto čestný člen, odevzdav společnosti uspokojivé vyjádření o dvou sporných starých mincích. Navštěvoval však její zasedání jako řádný člen historické třídy, vedl pokladnu společnosti s nejpřísnější bedlivostí a působil činně ve všech jejích podnicích. Stejnou činnost věnoval od r. 1818 založenému vlasteneckému Museu. Účastnil se všech záležitostí od prvního vzniku tohoto ústavu až do své smrti, obohatil je mimo to mnohým pokladem ze svých sbírek, až mu konečně dal zcela darem i největší a nejmilejší, jejž měl.

Hrabě Šternberk byl vlastenec v pravém slova smyslu. Ve všech spolcích a ústavech, jejichž množství a působnost jest vlasti jak ku prospěchu tak ku cti, byl činným členem nejen dle jména, nýbrž i dle věci; nepřeje okázalosti a vypínavým návrhům, nabízel přece všude ruku, kde bylo provésti myšlenku podporující blaho obecné, umění a vědu. Rozkvět země a sláva jejího národa byly mu důležité záležitosti srdce a neochladily nikdy jeho snahy.

Ač z lásky k domácnosti a zaměstnání vědeckému vyhýbal se službě dvorské i státní a dal se jen mimořádně a časem užiti ku zvláštním posláním, byla přece jeho vlastenecká činnost od jeho panovníka milostivě uznána a vyznamenáními odměněna. Od císaře Josefa II., který za svého panování jmenoval jen čtyři komoří, obdržel klíč komořího; od Jeho Veličenstva panujícího císaře Františka I. byl mu udělen kommandeurský kříž cis. rakouského řádu Leopoldova a hodnost tajného rady; roku 1824 byl jmeno-

ván nejvyšším zemským komorníkem království Českého. Požíval důvěry všech úřadů v zemi, které mu znenáhla odevzdaly 17 kuratel. Naproti tomu byl jeho poměr jakožto majitele Schussenriedu a Weissenaue, skrze čas a okolnosti, pramenem mnohých nepříjemností pro něho, i krátce ještě před jeho smrtí.

V soukromém svém životě byl bez nároků, pohostinný, pro svoji poctivost a dobrotu srdce ode všech stavů ctěn a milován. Jako věrný manžel a láskyplný otec vzdaloval se vždy jen nerad a na dobu co možná nejkratší z kruhu své rodiny. Dům jeho byl po mnohá léta shromáždištěm duchem a vzděláním vynikajících mužů mezi vyšší šlechtou v Čechách, a obcovati s vědecky vzdělanými muži ze všech stavů bylo mu potřebou. V důvěrnějších přátelských poměrech žil zvláště s bývalým nejvyšším purkrabím v Čechách, hrabětem Rottenhanem, knížetem Antonínem Isidorem z Lobkovic, abbém Gruberem, ředitelem akademie Berglerem, Dr. Ambrozim, váženým jako lékař i přítel umění (který ho v roku 1811 vyhojil z nebezpečné nemoci, dlouho ještě potom seslabeného ducha dovedl opět probuditi svým obcováním a nenáhlým zaměstnáváním s uměleckými předměty), s duchaplným velikým znatelem mincí prof. Maderem a v posledních dvaceti letech zvláště s nevyrovnatelným Dobrovským a duchem i krví spřízněným hrabětem Kašparem Šternberkem. Měl tu bolest, že viděl všechny tyto muže před sebou vstupovati do hrobu, vyjímaje pouze posledního, ctihodného veterana českých přírodozpytců, kterého nechť nebe ještě dlouho zachová našim vědeckým spolkům a ústavům!

Jeho záliba ke studiím vlasteneckých dějin, která jej samého přiměla k mnohonásobným pilným bádáním v českých archivech, popřála také mně od r. 1824 štěstí jeho nanejvýš poučného a půvabného obcování, a já dosáhl tím časté příležitosti, abych nejen se obdivoval jeho soudům a názorům duchaplným, trefným, na důkladném studiu pramenů založeným a jasným vniknutím v život národní vytříbeným, nýbrž abych jich také užil k opravě svých vlastních.

Vždy však zůstávaly výtvarná umění a české mincovnictví vlastní světelné body jeho vědeckého snažení. Jeho sem spadající pozůstalost jest nejvýmluvnějším důkazem horlivosti a vytrvalosti, s jakou se bral za těmito účely. Kromě antické sedící sochy Sokratovy s pohárem jedu v ruce (kdysi ve ville Giustiniani), originální skizzy Raphaelovy svaté rodiny nalezající se v Mnichovské gallerii, — pozůstatku z umělecké komory císaře Rudolfa II. —

a několika obrazů vysoké hodnoty v Pražské gallerii, zůstavil dobře spořádanou sbírku 72000 mědirytin v poučném pořadí od prvních pokusův dřevorytin až na naše časy; na zadní straně listů jsou zaznamenána, pokud byla známa, díla, kde jsou popsány. Knihovna jím založená o více než 10.000 svazků, obsahuje vedle několika vzácných rukopisův a incunabilií v rozmanitých řečích, nejdůležitější numismatická a artistická díla cizozemska. Jeho sbírky řeckých a římských mincí kdysi sám Eckhel užil s prospěchem a díkem pro své klassické dílo; česká však co do bohatosti a úplnosti nemá daleko sobě rovné a čítá mnoho set drahocenných mincí, které mimo tento kabinet zcela jsou neznámy. Jaké námahy a jakého štěstí bylo potřebí, aby sestavena byla takováto sbírka, o tom bližší zprávu podávají tyto Jahrbücher des böhmischen Museums (1830, 2. svazek str. 212 a 223). V tomto roce za příčinou jeho padesátiletého sběratelského jubilea Museu učiněný dar tohoto slavného neocenitelného kabinetu byl hraběte vlastenecká píseň labutí.

Od přírody jsa obdařen zdravým tělem, které dovedl ještě otužiti přiměřenými cviky a zálibou v lovectví, směl hrabě při svém klidném a mírném způsobu života pohlížeti vstříc vysokému stáří; ale často se vracející a, jako obyčejně, z počátku málo povšimnutý katarrh ve svých následcích stal se tak prudký, že vzdoroval vší lékařské pomoci a učinil příliš rychlý konec životní dráze velikého muže. Mrtvola jeho byla pohřbena v rodinné hrobce v Zásmukách po boku jeho nezapomenutelné choti, která ho již v r. 1825 předešla; nesčetné slzy následovaly drahého do hrobu.

Štětec i dláto často se namáhaly, aby zachytily rysy obličeje hraběte na papíře, ve slonovině, kamenu i mědi, ale pokud nám známo vždy s nedokonalým úspěchem. Leželo ve vnějším útvaru jeho hlavy, v antickém profilu jeho obličeje a v jeho zároveň mírném i ohnivém oku tolik šlechetnosti, ducha i duše, že jeho podobizna byla by bývala vděčnou úlohou pro velkého umělce; on však těm, kdo na tuto práci se chystali, nechtěl sám seděti. Toužebně očekává se nyní poprsí, které vzal na se podati dle originelní sádrové formy talentovaný Prachner.

Přání, vykonati něco dokonalého, a příliš velká skromnost zdržovaly zvěčnělého, aby vystoupil jako spisovatel. V tisku máme od něho, kromě již vzpomenutých každoročních řečí od 1804 až 1811 a 1815 až 1828 jen ještě dvě rozpravy v pojednáních české královské společnosti nauk a r. 1796 a 1825, a jednu v »Monat-

schrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums« z r. 1828 (září, str. 228), všechny tři obsahu numismatického. Tím větší jest jeho rukopisná pozůstalost historických a kritických poznámek o veškerých dějinách mincovnictví a krásného umění v Čechách. Jest to jediný svého druhu poklad, jehož darování vlasteneckému Museu zvyšuje cenu mincovního kabinetu, a který tam jakožto literarní pomník velikého vlastence s vážností bude uschován.

40. Josefa Dobrovského život a působení vědecké.

(Josef Dobrowsky's Leben und gelehrtes Wirken, geschildert von Franz Palacky, ordentlichem Mitglied der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften.

Aus den Abhandlungen der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. Prag 1833.

Druck bei Gottlieb Haase Söhne.)

(Rozpravy královské české Společnosti věd. Praha 1833.)

Palacký setkal se poprvé osobně s Dobrovským ve Vídni r. 1820. Palacký dlel tam se svými chovanci, kteří studovali na universitě Vídeňské, Dobrovský vydával tehdy ve Vídni své Institutiones linguae Slavicae. Když pak r. 1823 Palacký přijel do Prahy, Dobrovský dovolil mu choditi k sobě každodenně, aby se cvičil ve čtení starých písem a aby poznal staré prameny dějin českých. Dobrovský uvedl ho také do domu hraběte Šternberka a v jeho společnosti trávil mnohé chvíle jak v hraběcí rodině tak i jinde. Palacký tu poznal dokonale velikého ducha Dobrovského a vážil si ho zajisté, ač jak vidno ze scény, kterou sám vylíčil (srv. str. 256 tohoto spisu), Palacký v otázce národnostní a jazykové zaujímal stanovisko pokročilejší a smělejší. I není divu, že byl Palacký vyzván, aby napsal život a ocenění snah tohoto velikého svého předchůdce, jenž dne 6. dubna 1829 v Brně zemřel. Tak vznikl tento první německy psaný životopis Josefa Dobrovského, který vyšel r. 1833 v rozpravách královské Společnosti věd, jejímž členem Palacký 21. března 1830 byl zvolen.

Předmluva.

Královská česká Společnost nauk jest zavázána svými stanovami, ctíti ve svých rozpravách památku svých zasloužilých členů; každý pak člen má k tomu účelu podati autobiotické poznámky, které se teprve po jeho smrti rozpečetí a některému členu ku

spracování odevzdají. Abbé Dobrovský, který Společnosti již od jejího založení v r. 1784 přináležel, a s oněmi stanovami již při jejich prvním nástinu souhlasil, váhal se své strany povinnosti této zadost učiniti, odkládaje to rok od roku, až smrt ho překvapila. Proto Společnost se cítila nucena v oznámení svém dne 16. ledna 1829 žádati všechny ctitele a přátele zvěčnělého o příspěvky k jeho životopisu a mne vyzvala, abych je zpracoval. Nejcennější příspěvek, který jsem tímto způsobem obdržel, byl autobiografický nástin sdělený od c. k. hejtmana Jana rytíře Rittersberka; kořisti ještě bohatší poskytly: skoro úplně zachované literární vzájemné dopisy a několik zajímavých listin v pozůstalosti zemřelého. Bedlivé studium skoro všech jeho pozůstalých děl a rozprav, ústní i písemné zprávy jeho ještě žijících několikaletých přátel, konečně osobní úzký styk s ním v posledních letech jeho života a vzpomínky na vypravování o jeho bývalých letech — to vše bylo by poskytlo bohaté látky k mnohem většímu a dokonalejšímu obrazu, než jsem byl s to podati. Z pramenů tištěných bylo použito jen nekrologu sepsaného důvěrným přítelem Dobrovského Kopitarem (v »öster. Beobachter« dne 7. a 10. března 1829).

Kéž by se mi přece bylo podařilo, abych byl věrně pojal a vylíčil individuelní způsob myšlení a smýšlení velkého badatele, jeho subjektivní názory a zásady, jeho — smím-li tak říci — duševní fysiognomii, kterou bylo možno poznati jen delším osobním s ním obcováním! Soud o objektivní hodnotě a úspěchu jeho výkonů jakožto spisovatele přísluší beztoho nejen přítomnosti, ale spíše i budoucnosti, které jej také směle můžeme přenechati.

Spisovatel.

»Abbé Josef Dobrovský, arcimistr kritického dějezpytu v Čechách, tento vzácný muž, který již záhy se věnoval s genialní knihovou pilností a herodotovými cestami studiu slovanských jazyků a dějin, uváděl stále a stále se zálibou každý výtěžek na národovědu a zeměvědu českou a spojil tak s největší slávou ve vědě vzácnější slávu popularního jmena. Kamkoli zasahuje, tu hned jest patrný mistr, který všude pochopil svůj předmět a kterému se zlomky rychle v celek řadí.«

Trefněji, stručněji a důrazněji veleslavený nestor německé literatury,*) jehož ztráty nyní již také Německo želí, nebyl by mohl

*) J. W. v. Goethe v »Berliner Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik«, März 1880.

vylíčiti »patriarchu slovanské literatury«, jehož smrt se již od čtyř let pociťuje v zemích slovanských. Oba tito mužové při vší různosti postavení, studií a prostředků, měli mnoho podobností, nejen, poněvadž v jisté výši všichni velicí duchové se potkávají, nýbrž také pro zvláštní okolnosti. Oba vykonávali více než po půlstoletí nejrozhodnější vliv na své jazykové vrstevníky, onen životně tvoře, tento hluboce bádaje a pořádaje. Budiž mi proto dovoleno a pro minuto, předesílám-li, obšírněji líče život a snažení velikého učence, mistrovskou rukou velikého básníka nakreslený obrys.

Dobrovského nationale zvláštním sběhem okolností hned při jeho narození bylo na pochybnosti postaveno. Jeho předkové byli, pokud naše zprávy sahají, měšťané města Solnice v Královéhradeckém kraji v Čechách; tam zemřel v roce 1707 jeho 68letý děd, Václav Doubravský; jeho otec Jakub Doubravský, r. 1701 tamže se narodiv, sloužil v c. k. vojště jako desátník, později jako strážmistr v dragounském pluku arcivévody Josefa (nyní císařští chevaux-legers). Tento pluk stál právě v Uhrách u Děrmetu blíže Rábu táborem, když prvorozený jeho syn Josef přišel na svět dne 17. srpna 1753. Polní kaplan, neuměje bezpochyby česky, zapsal jej nesprávně do křestné knihy »Dobrovský«, kterýžto tvar jmena Dobrovský po vyzvednutí křestního listu podržel, aby se vyhnul všem možným omylům. Brzy po jeho narození pluk byl přeložen do Čech do kraje Klatovského, a tak přišel jako dítko šestinedělní do vlasti svého otce. V Horšově Týně, kdež otec, vyslouživ, se usadil, chlapec docela německy byl vychován, a česky se později teprve naučil v Německém Brodě.

Těmito okolnostmi později, když jeho literarní sláva se rozšířila, uherští spisovatelé byli ponoukáni, aby jej jako jednoho ze svých prohlašovali; jako pak také ve svých školních vysvědčeních stále jako »Ungarus Jermetensis« figuroval. S druhé strany často byl přičítán Němcům, k nimž také po svém prvním vychování a spisovatelství přináležel. Sám však přiznával se vždy k Čechům a češtinu jmenoval výhradně svojí mateřštinou.*) Tak v nejdůvěr-

*) V této příčině jest velmi charakteristické jeho prohlášení v usmiřujícím listě prof. Jos. Zlobickému (dd. 8. dubna 1795): »moje poslední odpověď,« tak mu psal, »nebyla ještě žádné vyzývání, vždyť jsem se ještě podepsal: »ještě přítel Váš«, a sice v naší řeči, která u mne znamená větší upřímnost.« A ve Wiener Jahrb. S. L. svazek 27. str. 103 napsal o sobě: Ref. — »jest sám Slovan, po otcovském původu Čech, horle pro pravou slávu svého národa.

nějších listech svých rád po starém způsobu se jmenoval: »Josef Doubravský ze Solnic«, ačkoli jen zřídka česky psal.

První příčina, která jej vůbec uvedla na učenou dráhu, byla zvláštní, a vyloudila na něm v pozdější době mnohý humoristický výrok. Otec jeho, dobrým jsa hospodářem, byl v Německém Brodě peníze půjčil příbuznému, od kterého jich nikterak vymoci nemohl. Když mu tedy místní katecheta, poznav výtečné vlohy chlapcovy, přimlouval, aby syna dal na studie, přivolil konečně a l. 1763 vypravil ho k otálejícímu dlužníkovi do Německého Brodu, aby tam dluh vytrávil a zároveň tamnější gymnasium navštěvoval. Když takto absolvoval čtyři latinské školy u Augustinianů v Německém Brodě, vzal ho otec odtud a dal ho do Klatov k měšťanu, kde měl stejné ustanovení, aby nedobytný dluh vytrávil a zároveň poslouchal poesii a rhetoriku na tamnější jesuitské kolleji. Konečně r. 1768 odebral se na vysoké učení pražské, kdež se živil vyučováním v domech měšťanských a později opakováním s kandidáty filosofie. Neboť jako vždy ve všech třídách nade všecky své spolužáky předčil a vždy první odměnu obdržel, tak i zde učil se filosofii s takovou horlivostí a s takovým prospěchem, že mezi mistry filosofie, l. 1771 promovanými, dosáhl prvního místa, ba předstihl i samého »nobilem de lauro«,*) který podle obyčeje býval ze semináře svatováclavského a filosofii míval zastávati. Také při veřejných cvičeních v hádání brzy proslul za nejstrašnějšího odpůrce »quoad quintum et sextum argumentum«.**) Tehdejší ředitel studií filosofických, Josef Stepling z tovaryšstva Ježíšova, zamiloval si nadějného mládence a přál mu. Schválil ho jesuitskému provinciálovi, a když Dobrovský po přísné zkoušce ze všech částí filosofie dne 9. října 1772 v Brně vstoupil do noviciátu, předpovídal o něm Stepling, že někdy bude chloubou řádu svého. Nedlouho potom dne 21. července 1773 řád byl zrušen, a Dobrovský navrátil se zase do Prahy, kdež v počatých již dříve studiích bohoslovných pokračoval na universitě až do l. 1777.

*) Nejlepší chovanec semináře svatováclavského na universitě karloferdinandské býval pasován na jistý způsob akademického šlechtictví a slul »nobilis de lauro«.

**) Pravidlem bylo při těchto hádáních, že odpůrci, od předsedy po pořádku povolávanému, aspoň čtvero důvodův uvésti bylo proti větě, kterouž obránce zastával; potom komukoli volno bylo, aby vystoupil s důvodem pátým a šestým. Více než těchto odvarovati obránce povinen nebyl. Dobrovský a přítel jeho Scheppel bývali obyčejně odpůrci quoad quintum et sextum argumentum.

Nelze z pramenů po ruce nám jsoucích udati, kteří mužové té doby měli zvláštní vliv na směr jeho studií. Mohutný a ohnivý duch mladíkův časně a samostatně razil si vlastní dráhu. Od přírody maje tělo rovněž pevné jako sličné, nadán jsa převzácnými povahami mysli i srdce, již v první mladosti ušlechtilou ctižádost spojoval s neobyčejnou činností a horoucnou vědychtivostí. Živá jeho letora, rozsáhlá věrná paměť, vedená bystrým důmyslem a šťastným darem sestavovacím, záhy chránily jej od toho, aby nepřestával na samém sobě, což ducha umrtvuje a marnou jen povrchnost vzdělává. Proto již jsa posluchačem bohosloví hlouběji, než obyčejně, vnikal v podstatu jeho, zvláště ve studium písem sv. a spojených s tím jazyků starožitných.

Od r. 1773, kdy právě následkem zrušení řádu jesuitského slavný Břevnovský opat Štěpán Rautenstrauch přejal ředitelství theologické fakulty, datuje se obsáhlá reformace její na pražské universitě; byly zřízeny nové stolice, zvláště také pro hermeneutiku starého a nového zákona, a trvající byly ve smyslu ředitelově obsazeny většinou novými professory. Tyto reformy probudily ducha volného bádání a rozsáhlou činnost u učitelů i učících se; náboženská osvícenost a snášenlivost převládaly. Dobrovský byl z nejvýtečnějších zástupců této školy. Již jako mladík prázdné své hodiny trávíval v knihovnách. Pozoren jsa na všecko, co se koli v oboru filosofie, církevního dějepisu a bohoslovného písemnictva vůbec dálo tehdá v Evropě, čítal vždy okem zkoušejícím a s pérem v ruce. V jazycích orientálských prospíval tak znamenitě, že již před l. 1777 slavnému Michaelovi v Göttingách posílal cenné příspěvky pro jeho orientalní knihovnu a v arabštině, chaldejštině a syrštině mohl doučovati nejlepší své spolužáky, které s ním spojovala stejná horlivost pro vědu, poněvadž jim v tomto oboru veřejná čtení nestačovala. Láska k těmto studiím, od nichž především očekával opravu bohosloví, spojila ho velmi záhy vroucím přátelstvím se ctihodným P. Fortunatem Durichem, kterémuž později v životopise tohoto učeného kněze (v Rozpravách naší společnosti r. 1807) postavil dojemný pomník.

Ještě byl svých studií na universitě nedokonal, když mu doporučením jeho příznivce Steplinga a prof. Seibta nabídnuto učitelství filosofie a mathematiky v hraběcím domě Nostickém. Přijav pozvání, v domě tomto, kterýž tehdá vynikal stkvělostí, vážností a činným pěstováním uměn a věd, prožil nejkrásnější léta svého života od l. 1776 do 1787, poněvadž se čtyřmi syny hraběte Anto-

nína Nostice, kterému zatím (1782—1785) svěřena byla vysoká hodnost nejvyššího purkrabího v Čechách, bylo mu třikrát po sobě opakovati celý filosofický běh.

Tu brzy v mnohonásobný styk vešel s nejvýtečnějšími muži své vlasti; jeho vábná osobnost, jeho vždy veselá nálada, jeho bohatý, vhodný vtip obcování s ním činil příjemné a hledané, kdežto jeho obsáhlé důkladné vědění, jeho enthusiasmus pro věc osvěty a jeho šlechetné srdce mu zjednaly všeobecnou vážnost. On však těmto šťastným poměrům děkoval za dvorné vzdělání společenské, kterým se nad učence svého věku tak vyznamenával, že až do posledních dob svých býval velevítaným a hledaným společníkem vysokých i nízkých.

Ještě zvláštní okolnost v jeho novém postavení byla velmi důležita pro směr jeho studií a tím pro veškerou slovanskou a českou literaturu.

Piarista Jaroslav Schaller, známý svým místopisem Čech, byl spoluučitelem jeho v hraběcím domě, a velezasloužilý o českou historii Fr. M. Pelcl jakožto pěstoun řídil všecko vychovávání jeho žákův. Pelcl, zanášeje se právě tehdá skládáním třetího a čtvrtého dílu životopisů českých učencův a umělcův, pak spisem svým o králích Karlu a Václavovi, uměl v něm vzbuditi zálibu v českých dějinách a literatuře české. Přiměl ochotného mladíka, aby mu v knihovnách pražských sbíral dáta dějepisná a literární, a nadšenost jeho pro biblický jazykozpyt a kritiku obrátil k věcem, v nichžto se bádání obou shodovala. Tak byli to dle vlastního jeho přiznání oba vlastenečtí spisovatelé Pelcl a Durich, kterým se podařilo, že probudili v něm cit národní a že se dal na dráhu, jižto z počátku pokládal za obcházku, která jej však brzy přivedla k jménu nesmrtelnému.

První spisovatelský pokus jeho byl kritické vydání »Fragmentum Pragense evangelii S. Marci, vulgo autographi« v r. 1778; Pelcl přiměl ho k němu a uhradil náklad. Poslední dva quaterniony prastarého rukopisu tohoto evangelia, který za Karla IV. l. 1354 metropolitanskému kostelu v Praze se dostal z Aquileje, jakož i pět prvních quaternionů, které tam zůstaly a později do Benátek se dostaly, byly pokládány za vlastní písmo sv. Marka. S překvapující hojností historické a kritické učenosti Dobrovský ukázal lichost této domněnky a určil nepopíranou jinak cennost rukopisu toho. Dílo to způsobilo pohnutí doma i v cizině, ač v rozdílném smyslu; z mnohých vysokých hodnostářů církevních

i sám papežský nuntius ve Vídni hlasitě projevil svoji spokojenost s dílem i spisovatelem; ne tak Pražská konsistoř a veliká část duchovenstva v Čechách i mimo Čechy, jimž se jeho mínění zdálo »skoro bezbožné«.

Aby je poněkud upokojil a svoji nepředpojatost ukázal, urychlil sám tisk obranného spisu, který mu z Italie zaslal Antonio Comoretti, kněz kongregace oratoria v Udině, a spokojil se, že jeho vyvrácení spisovateli zaslal písemně.

Na přesrok 1779 pojal na onen čas smělý úmysl, vydávati učený časopis, který se měl obírati současnou literaturou českou i moravskou ve všech odvětvích. Prohlášený jeho úmysl byl: »sbírati a udávati nejnutnější data, jejichž součet, správně spočítaný, ukazoval by tehdejší stav učenosti v Čechách a na Moravě«. Chtěl »pouze referovati, ne raisonnovati« a provedl plán svůj v prvním ročníku, skládajícím se ze čtyř sešitů, s patrnou zdrželivostí a rozvážlivostí: přece však, vedle zasloužené pochvaly, brzy se dožiti musil i nejtrpčejšího příkoří, — které však mělo ještě i jinou příčinu. Milovníkům dějin naší vlastenecké literatury není neznám spor, který oba vydavatelé Balbínovy: »Bohemia docta« P. Candid a Raphael Ungar r. 1778 spolu vedli, a jitřící neuhlazenost, se kterou tento onomu, jako slabšímu, veřejně spílal, poněvadž ho svým vydáním předešel. Pohnut jsa soustrastí s velmi uraženým a požádán mnohonásobně od svých přátel Dobrovský napsal: »Corrigenda in Bohemia docta Balbini, iuxta editionem P. Raphaelis Ungar, Pr. 1779«, malý spis, který však s předmětem obeznalého uvedl v úžas nad rozsáhlostí, správností a důkladností vědomostí, které si ještě sotva 26letý mladý muž již zjednal vlastním studiem literarních památek českých Znovu popuzený Ungar napadl nyní za to se stejnou prudkostí jeho časopis ve velmi obsáhlé revisi. Až dosud v Čechách řídký spor literarní vzbudil všeobecné pohnutí; celý zástup poloučenců, literarních šosáků, kteří skvělému talentu nemohli upříti jeho převahy, vstoupili na stranu jeho protivníků. Tím větší souhlas umírněnost jeho našla u lepších mužů národa.

Když spor s Ungarem konečně přešel v pouhé osobnosti, učinil mu tím konec, že se prohlásil za přemožena a i svého protivníka, jenž zůstal anonymní a Dobrovského převahu brzy sám uznal, literarními úslužnostmi získal pro sebe. Přece však se podařilo jistému professorovi, který jedno místo v jeho předmluvě k ročníku 1780 na sebe byl vztahoval, vymoci zákaz tisku

u tehdejší c. k. studijní komisse, an Dobrovský nedal se pohnouti, aby to místo odvolal. Tato závada po zrušení studijní komisse, které brzy po té nastalo, byla sice odstraněna; ale uražený tím spisovatel teprve o tři leta později dal se přátely svými pohnouti, aby pokračoval v obsažném časopise.

Dobrovský si způsobem tímto, jako literarní bojovník pro věc vědy a osvěty, zanedlouho získal rozhlášenou pověst a u stejně smýšlejících velikou úctu. Učené jeho dopisování šířilo se znamenitě; slavní mužové cizozemska, Michaelis v Göttingách, de Rossi v Parmě, Denis ve Vídni, von Murr v Nürnberku a j. vědomostí a ochoty jeho užívali k dílům svým; domácí spisovatelé (Pelcl, Monse, Tomsa) sobě od něho vyžadovali učených předmluv ke svým spisům; Ignacem Bornem založená soukromá společnost vědecká přijala ho do svého středu; spisy jeho čítaly se chtivě a mnoho se o nich mluvilo. Stal se chloubou svých přátel, z nichž někteří s enthusiasmem k němu lnuli; i úctyhodný biskup Královehradecký Jan Leopold Háj uznal ho za hodna své veškeré důvěry a vroucího přátelství, které Dobrovský vděčně opětoval.

Ale také mu nescházeli činní nepřátelé; od nich van Swieten a Rautenstrauch, ač si ho oba vážili, byli přece brzy získáni pro názor, že jeho snadno vzkypějící temperament a jeho bezohledná prudkost činí jej neschopna k úřadům a čestným místům.

Mínění toto a jeho odpor, něčeho se doprošovati, a své spisovatelské prázdně se vzdáti, zdržovaly již velmi záhy pokroky v jeho veřejné dráze životní. On sám zdá se že si z počátku pevného cíle neustanovil a nesledoval: jen touha jej vedla působiti ku vzdělání duchovenstva, jež by času bylo přiměřeno; to měl býti hlavní účel jeho života, vše ostatní konal jako věci vedlejší, jako pouhou libůstku. I musil ke všemu, co kdy podnikl ku svému veřejnému povýšení, teprv od přátel býti popouzen. Tak napsal 1783 dissertaci de antiquis Hebraeorum characteribus, aby obdržel učitelskou stolici orientalních jazyků a hermeneutiky, svých dosavadních oblíbených odborů; avšak když místo takové ve Lvově právě bylo uprázdněno, a jemu od praelata a dvorního rady Rautenstraucha na doporučení prof. Seibta bylo přisouzeno, opomenul o ně se ucházeti, poněvadž vlasti své nechtěl opustiti, a zde právě místo takové nebylo uprázdněno, které by jej bylo přimělo, aby za ně zaměnil své příjemné poměry v hraběcím Nostickém domě. Zůstal tedy zde i po dokonaném vychování, kde jako domácí přítel rád byl vídán a kde s ním srdečně se zacházelo. Zatím pro jeho dů-

kladné vědomosti a svobodomyslné, snášelivé chování byla mu svěřena na zakročení gubernialního rady von Rieggera nově upravená theologická censura v Čechách. Teprve když v červenci 1786 bylo obsaditi místo subrektora v Pražském generalním semináři, probudilo se v něm přání, aby na toto místo byl postaven. Zasloužilý rektor tohoto semináře, Josef Hurdálek, později biskup Litoměřický, nejmenoval ho však, poněvadž nebyl ještě knězem, nýbrž jen jáhnem (jako domácí učitel nespěchal dáti se ordinovati) a poněvadž se zatím jeho nepřátelům podařilo, vzbuditi pochybnosti o jeho pravověrnosti. Když za nedlouho císař přijel do Kr. Hradce, ujal se vřele přítele svého Dobrovského od císaře velice ctěný biskup Háj a podařilo se mu obrátiti zřetel mocnářův na nadějného učence. Aby odstranil jedinou překážku jeho povýšení, biskup pozval ho k sobě do Králové Hradce a udělil mu 17. prosince 1786 kněžské posvěcení. Sotva že dvorní rada Zippe, který kdysi jsa rektorem generalního semináře v Praze poznal jeho cenu, o tom se dověděl, sám se ho otázal, zda by nechtěl přijati místo vicerektora v generalním semináři v Hradišti u Olomouce. Jelikož nyní mocnář a jeho přední rádcové mu byli nakloněni, nebylo s jeho strany ničeho jiného třeba než pouhého svolení, aby to ustanovení obdržel. Dvorní dekret o tom vyhotovil se dne 11. července 1787 a 23. srpna t. r. nastoupil již svůj nový úřad.

Posavad učená činnost Dobrovského rozdělena byla mezi bohoslovím a vlasteneckým dějepisem i jazykozpytem; se zvláštním zalíbením zanášel se jmenovitě takovými předměty, ve kterých se tato odvětví setkávala. Počátkové křesťanství v Čechách, otázka, kolik k tomu působilo apoštolování sv. Cyrilla a Methodia, věk a poměr českého překladu písma ku staroslovanskému, hojně daly mu podnětů k učeným rozpravám s Dobnerem, Durichem, Ungarem a j. v. Velmi časně ustanovil se na tom, že slovanská liturgie kromě sázavského kláštera nikdy v Čechách se nevkořenila a že se jí tam nedařilo; že se české církevní záležitosti a písemnictvo od jakživa vzdělávaly pode vlivem církve západní; že nářečí slovanská již před devátým stoletím se různila co do podstatných známek rozlišovacích a že obecného pranářečí slovanského za paměti lidské nebylo; že cyrilská abeceda dle zemí, ve kterých se jí užívalo, různým změnám podlehla, hlaholská však že jest vynálezem XI. XIII. století, a t. d. Pokud již tehdy si proklestil dráhu v slovanské etimologii, poznati jest z ostrovtipného rozboru jmen Čech a Slovan v letech 1782—4; a jaké účastenství stále ještě

měl na všem, co se týkalo stavu a reformy duchovenstva ve vlasti, ukazuje jeho důkladná apologie poměrů hospodářství kněží venkovských (1781) a památné, nyní již vzácné dějiny coelibatu v Čechách (1787); — jediné historicky líčící dílo, které kdy napsal. Ale nepříznivá nálada, kterou tato a některá jiná příbuzná bádání v jeho časopise, ve kterém pokračoval až do r. 1787, vzbudila u veliké části obecenstva, působila na živou jeho mysl nepříjemně a odpudivě; v okamžicích rozmrzelosti nad tím umínil se, že nic více k tisku psáti nebude a vědy že chce pěstovati jen ke své zábavě. Toho však následek byl, že se od té doby pořád výhradněji věnoval písemnictvu, dějepisu a jazykozpytu českému.

Generalní semináře ku vzdělání katolického duchovenstva byly z nejmilejších zařízení císaře Josefa a císař věnoval jim úplnou svoji pozornost. Představení těchto ústavů stáli jmenovitě pod jeho skoro bezprostředním dozorem a vedením a císař při žádné příležitosti neopomenul vštěpovati jim horlivost pro pravověrnost, zevrubné zachovávání dokonalé mravní kázně a šetrnost k jinak smýšlejícím nebo slabým za povinnost a pravidlo.*) Dobrovský dokonale vyplňoval přání mocnářova a tento jmenoval jej již 20. srpna 1789 skutečným rektorem Hradištského semináře, poněvadž dosavadnímu rektorovi Petru Basulkovi udělena byla fara ve Štyrsku. Ve svém úřadě byl tak horlivý a činný, že biskup Háj uznal za dobré přátelsky jej poprositi, aby od svých chovanců příliš mnoho nežádal a zřetel měl jak na jejich slabost tak i na přirozené postupování. Nejvýtečnější z nich sám soukromě vyučoval a jim mimo jiné i o moravských dějinách předčítal. Ale působnost jeho o tomto okruhu neměla dlouhého trvání; neboť brzy po smrti císaře Josefa, již v červenci 1790, byly všechny generalní semináře v mocnářství zrušeny a vzdělávání dorůstajícího kněžstva svěřeno znovu biskupům; i byl proto Dobrovský, jako všichni ostatní rektoři těchto seminářů, dán na odpočinek. Po odevzdání svého semináře trochu opozděném, znova povolání svému odňat a všech vyhlídek do budoucna zbaven, spěchal opět do Prahy, kam přišel dne 1. ledna 1791 a v hraběcím domě Nostickém po druhé žádané útočiště nalezl. Několik pokusů, které sám, ba vlastně jeho přátelé, učinili, aby mu opatřili místo kanovnické, minulo se s cílem, i vzdal se při změněném postavení věcí brzy vyhlídky, že

*) O tom svědčí souhlasně a důrazně všechny sem se vztahující a v pozůstalosti Dobrovského se nalézající úřední návody a dopisy.

by našel své štěstí na dráze duchovenské. Také naděje, že na Pražské universitě bude zřízena učitelská stolice českého jazyka a písemnictví a jemu bude svěřena, vyplnila se jen potud, že ne on, ale jeho přítel Pelcl ji obdržel. V zátiší žil na dále ze skrovné pense, kterou dostával jak od vlády, tak od hraběcího domu Nostického a volnou svoji prázdeň rozděloval mezi studie a přátele, nejsa více pronásledován nepřízní, ale u všech, s nimiž ve styk přišel, požívaje úcty.

Česká Společnost náuk, založená v roce 1784, a l. 1790 od císaře Leopolda II. titulem královské ozdobená hned při založení svém přidružila si Dobrovského; zůstal až do smrti jedním z nejhorlivějších a nejčinnějších členů jejích ve třídě historické a přežil konečně všecky své první vrstevníky. Dějiny této Společnosti jsou tedy s dějinami jeho života ve stálém spojení: a jestliže velkou část lesku a zásluh, kterých si posavad o vědy doma i v cizině dobyla, jest připsati výtečné činnosti tohoto velikého učence, ctitel jeho přece také rád uzná, že ona to byla, která tuto činnost největší měrou pobuzovala, podporovala a všeobecně prospěšnou činila. Takového vnějšího popudu bylo arci u něho třeba v letech pozdějších, ačli mimořádné poklady jeho ducha a jeho erudice neměly s ním klesnouti v hrob; neboť třebas byl bohat literarními záměry, málo kdy dostal se k tomu, aby je uskutečnil, nenutil-li ho k tomu zvláštní popud. Ale Společnost nečinila jen to, nýbrž opatřovala mu také prostředky, aby okruh svých vědomostí z autopsie rozšířil a upevnil.

Když císař Leopold po korunování svém na království české veřejné sezení Společnosti dne 25. září l. 1791 poctil přítomností svou, a členové dílem zkouškami, dílem krátkými přednáškami vědecké své snahy osvědčiti usilovali, Dobrovský za předmět přednešení svého obral si »oddanost a věrnost národů slovanských domu Rakouskému«. Prosba, kterou k závěrce jménem statisícův přípojil, aby Jeho Císařská Milost »národ český při mateřském jeho jazyku, drahocenném tomto dědictví po praotcích, od neskromného útisku ráčila chrániti«, charakteristickou jest známkou smýšlení jeho. Dva dni potom bylo Společnosti oznámeno nejmilostivější zalíbení císařovo ve chvalitebném zaměstnání vlasteneckém, a vykázán dar 6000 zl. »k vedení užitečných cest, zkoušek a popisův míst«.

Společnost snesla se na tom, aby se část sumy této obrátila na cestu do Šved, chtíc konečně nabyti jistoty o počtu a způsobu

písemných památek, kteréž za třicetileté války z Čech a Moravy tam byly odvezeny. K cestě té vyvolen Dobrovský a krátce před svým odjezdem předložil plán, dle kterého cesta měla býti podniknuta. Po návrhu svém měl v královské knihovně ve Stockholmě a jiných knihovnách švédských vyhledati ony rukopisy, které při dobytí Prahy generalem Königsmarkem v roce 1648 do Švédska byly poslány; měl prozkoumati jejich cenu a kdyby v Čechách nemohlo se jich postrádati, měl vypátrati, zda a kterými prostředky by výkup jejich byl možný.

Ve spolku s učeným hrabětem Joachimem ze Šternberka dne 15. května 1792 odcestoval z Radnice přes Cheb. Poněvadž i hrabě i on, o své cestě podali veřejnou zprávu, spokojíme se tuto pouze krátkými náčrtky těch okolností, které měly vliv na jeho pozdější literarní působení. V Jeně se seznámil s professorem Griesbachem, který ho přiměl, aby v ruských knihovnách sbíral varianty ze slovanských rukopisů pro své kritické vydání Nového zákona. Rovněž tak zajímava byla pro něho známost se Schlözerem v Göttingách, duchem i studiemi mu tak příbuzného který jak známo vysokou svoji úctu pro kritický ostrovtip Dobrovského při několika příležitostech dal na jevo.

Přes Hamburk a Lübeck, kdež hrabě, jda po jiných cílech, oddělil se od něho, aby se teprve v hlavních městech s ním sešel, Dobrovský přijel do Kodaně, kde neopomenul seznámiti se s prameny nordické historie a zabral se také v památky runské. Dne 26. července opustil Kodaň a přibyl ještě téhož dne do Lundu ve Švédsku, dne 5. července do Stockholma. Přišed k cíli svých přání, nemálo byl zaražen zprávou, že královská knihovna jest právě nepřístupna pro předsevzaté opravy stavební, knihy v ní proto že jsou v nepořádku a jen stěží by daly se vyhledati; nejnepříznivější okolnost, která pro něho mohla nastati. Po mnohém usilování podařilo se mu však, že úředníka knihovny tak velice získal pro své účely, že mu žádané knihy a rukopisy s velikou námahou vyhledal; tak mohl práci svoji dne 10. července již začíti.

Výtěžek zde učiněný nevyrovnal se zcela příliš velkým očekáváním krajanů jeho; při nejnapjatější činnosti nemohl také v několika nedělích, které strávil na švédské půdě, vykonati více, jelikož také mezi tím učinil výlet do Upsaly a některých jiných hradův a měst. Avšak poznal, co tam jest, a to již o sobě bylo ziskem; také byl náklad na jeho cestu vykonanými objevy, které se nalezají v jeho zprávě, bohatě odměněn.

Ze Stockholma odcestoval dne 3. srpna a po nepříznivé plavbě po čuchonském zálivě teprve dne 8. srpna přistal v Abo, kde též nalezl některá Bohemica a Moravica ze švédské kořisti. Vydatnější pro jeho pozdější práce byl dvouměsíčný pobyt v Petrohradě (od 17. srpna do 17. října), kde mu Pallas a Stritter usnadnili přístup nejen ku všem knihovnám, ale i také k archivům. Zde a v Moskvě, kde pomeškal od 25. října do 7. ledna 1793 a rovněž všechny knihovny a archivy poznal, nejvíce se zanášel literaturou staroslovanskou. V listech svých z Ruska si stěžoval do malého účastenství tamnějších učenců na slovanských studiích, pokládal se však za šťastna, že viděl vše, co jen viděti si přál. Katalog slovanských rukopisů synodalní knihovny opsal zcela. Mimo to pozornost svou zvláště obrátil k jazykům národů kmene čudského v Rusku a ku georgianské literatuře. Nakoupil tolik staroslovanských, čudských (také votických, permských) a georgianských knih, že navrátiv se sám několik tuzemských knihoven a milovníků jimi mohl podělit. Ale takový náklad přinutil ho, aby se vzdal původního cestovního plánu přes Kyjev a Lvov, a nastoupil kratší cestu zpáteční přes Varšavu a Krakov. Ačkoli toto město velice ho poutalo, spěchal přece rychle odtud, doufaje, že co nejdříve bude moci návštěvu tam opakovati a i že se ještě i dostane do staroslavného Kyjeva, což se však nesplnilo. Již 4. února 1793 dojel ku svým přátelům v Olomouci na Moravě a dočkal se té bolesti, že brzy po příjezdu svém svědkem byl smrti nejmilejšího z nich, šlechetného Monse.

Na začátku roku příštího 1794 Dobrovský, bývalého svého žáka, Fridricha hraběte z Nostic, nejstaršího syna rodiny, provázel na jeho cestách, které podnikl k vůli svému zdraví. Navštívili německou říši až po Rýn, prodleli déle v Karlsruhe, obrátili se k jezeru Bodamskému, podívali se na vodopád rýnský ve Švýcarsku, šli Tirolskem do Benátek, meškali krátký čas v lázních abanských, odkudž chtěli ve své cestě pokračovati do Florencie a Říma, když jich došla zpráva o horšící se nemoci starého hraběte Nostice s vyzváním k rychlému návratu. Tak spěchali přes Terst a Lublaň domů, kam dorazili ku konci dubna. Také na této cestě Dobrovský neopomenul studovati památky slovanského jazyka a písemnictví, kdekoli je nalezl; zvláště tak učinil v Benátkách, prvotném tom sídle jihoslovanského knihtiskařství a po té hlavním nákladišti knih hlaholských, cyrillských a dalmatských.

To byly dvě největší a pro slovansko filologické studium nejdůležitější cesty Dobrovského. Menší výlety do Mnichova a Stutt-

gartu (dvakráte ve společnosti hraběte Františka Šternberka), do Drážďan a Lipska, do Lužice, do Horních Uher a Vídně podnikal později několikráte. Čechy však a Moravu procestoval všemi směry, často pěšky, a poznal z vlastního názoru všechny jejich historické, ethno- a topografické památnosti. Tyto mnohonásobné cesty, předsevzaté s důkladnou přípravou a vyvedené s bádavostí neustávající, k tomu věrná jeho paměť, bystrozrak a při šťastné prázdni neunavná činnost až do konce života, vysvětlují neobyčejnou rozsáhlost a hlubokost jeho vědomostí, jakož i správnost jeho názorů.

Nyní musíme však dáti také zprávu o udalostech, jejichž vzpomínka pro zvěčnělého byla tak bolestná, jak zarmucující pro jeho přátele a ctitele; mluvíme o tom tím otevřeněji, poněvadž se to zdá býti nutno na vysvětlenou mnohých nedorozumění, a neštěstí ctihodného muže všem dobrým bez toho jest posvátné. V červnu 1795 Dobrovský na hraběcím panství Nostickém Falknově poprvé byl napaden duševní chorobou, která ho od té doby až do jeho smrti (pravidelně dvakrát ročně) často stíhala a více nebo méně jej zbavovala svobody jeho vědomí. Přese všechny užité prostředky zhoršil se jeho stav na podzim téhož roku (1795) měrou velmi znepokojující. Po opětovaných nových návalech a uzdraveních nehoda ke konci roku 1801 dosáhla tak vysokého stupně, že Pražský úřad policejní, aby jak zuřícího tak i okolí od nebezpečí uchránil, usmyslil si odevzdati jej do blázince. Při gubernialní komissi nařízené ve věci té dne 16. ledna 1802 podařilo se však tehdejšímu ordinariovi milosrdných bratří v Praze, dr. J. T. Heldovi, v jehož lékařském ošetřování posledně byl, užiti vhodných prostředků, které nejen odstranily nebezpečí ustavičné choromyslnosti, nýbrž i zmírnily nehodu samu pro celou budoucnost. Lékař nemocným samým zvolený sdílel se po celý rok s ním o stůl a byt v zahradě, aby jeho nad míru činnému duchu opatřil klid i rozptýlení, zvykal jej na lékařsky předepsanou životosprávu a odstraňoval všechny mravní a fysické popudy, které mohly uvésti jeho čivní soustavu v škodlivé rozčilení. Zahradnictví a botanika byla tedy zaměstnání, která hlavně v létě 1802 byla zvolena, aby nemocného ducha uvedla v jeho dráhu. A poněvadž jeho choroba hlavně pocházela od vad pobřišních a krevních návalů k hlavě — následků neustálých hlavně nočních studií*) a spojeného s tím sedavého životní —, tu jevilo

*) Proti mínění, že si ustavičnými studiemi uškodil, protestoval vždycky Dobrovský prudce: »nelze nikdy a nikdy příliš studovati«, říkával, — a byl

také opětovné užívání českých lázní, hlavně Karlových Varů, stále blahodárné působení na jeho ducha i tělo.

Od té doby návaly jeho nemoci byly méně prudké a trvalé, často jen patrné jeho důvěrným přátelům, a i v poblouzeních jeho obraznosti jevil se často ještě vznešený směr jeho ducha. Vlastenecká a lidumilná blouznivost, barokní prostředky k vychování lidstva a uzdravení nemocných, zvláštní návrhy pro slovanskou řeč a literaturu, prudké výbuchy proti lidem, kteří vzbudili jeho mravní ošklivost, a nápadná veselost i štědrost byly obyčejná znamení, kterými se nevolnost jeho vědomí ohlašovala. Cizí učenci však a cestovatelé, kteří u něho v takové době se zastavili, nepozorovali obyčejně z jeho stavu nic více, než co je mohlo přiměti, aby velikého učence prohlásili za genialního podivína; neboť vědecká sdělení a rozhovory působily dobročinně a konejšivě na jeho ducha. Nezřídka se také stávalo, že když nalézal se u známých na venkově, jeho tamnější okolí nepozorovalo anomalie v jeho duševním životě, kdežto jeho listy vzdáleným přátelům působily veliké starosti. Trapné však bylo pro něho, když cizozemští dopisovatelé, neznajíce ještě jeho nehody, v některých úvahách, které nemocný sám vyvolal, ještě když se zatím uzdravil, s ním pokračovati hleděli. — Však dosti o neštěstí, které velkého ducha časem zakaliti, ale jeho přirozený mohutný vzlet přece navždy nikdy ochromiti nedovedlo.

Od r. 1803 žil Dobrovský vzdálen hraběcího domu Nostického, najal si vlastní byt a trávil každé léto na venkově tam, kde právě byl přátelsky přijat; nejobyčejněji na statcích svého nejmladšího chovance, F. M. L. hraběte Jana Nostice a důvěrného přítele Františka hraběte Šternberka-Manderscheida; v pozdějších letech také v Chudenicích, u hraběte Eugena Černína. O svém živobytí vyjádřil se sám: »Jaký může míti zájem, pravil, dosti jednotvárný život soukromníka? Člověk pracuje, to jest, píše a tiskne, odpočívá a pustí se opět v podobnou práci.« Jeho učené spisy této doby, z nichž musíme vyznačiti Slavína (od 1806) a Slovanku (od roku 1814), jakýsi časopis pro slovanskou filologii, starožitnosti a dějiny, přiměly některé učené jednoty cizozemské, aby si ho přidružily. Varšavská královská společnost přátel věd učinila tím počátek od

spíše ochoten pokládati svoji nehodu za následek životu nebezpečné rány do prsou, kterou v roce 1782 na honě v oboře v Jindřichovicích jako pouhý divák byl zasažen, takže mu koule až do smrti v těle zůstala vězeti.

r. 1803 a obnovila svůj diplom také v roku 1811; po ní následovala v červenci 1812 Berlínská akademie; 1816 literarní společnost Krakovské university; 1818 císařská universita ve Vilně; 1820 císařská ruská akademie v Petrohradě; 1821 svobodná Petrohradská společnost milovníků ruské literatury a j. v.

Přátelé Dobrovského a slovanských studií jazykových byli dávno přesvědčeni, že Dobrovský, stejně vyzbrojen západní vědou a kritikou, jakož i chovaje nejzáměrnější výpisky z nejstarších slovanských rukopisů, v celém slovanském světě byl jediný muž, který by mohl položiti základ k veškerému slovanskému jazykozpytu historicko-kritickou mluvnicí staroslovanského církevního jazyka, kterým poprvé bylo psáno v IX. století u Bulharů a moravských Slovanů, který však v ruských vydáních nyní jedině vládnoucích co do látky i formy byl mnohonásobně omlazen a metadialektisován. Poněvadž potřeba díla takového stále byla citelnější nejen pro učitele na vyšších vyučovacích ústavech četných Slovanů, řeckých Slovanů a glagolitů rakouského mocnářství, nýbrž i pro vědu, jelikož teprve po takovém základu jest možno srovnávací studium nových slovanských nářečí mezi sebou a s jich ostatními evropskými i asijskými příbuznými: tu nepřestávali jeho přátelé, a mezi nimi hlavně pan Bart. Kopitar, kustos c. k. dvorní knihovny, na něho naléhati, až konečně 1820 přišel do Vídně a zde po 18 měsíců psal a vytisknouti dal své: »Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris«.*)

Šest dřívějších měsíců bylo potřebováno k vyřezávání a lití cyrillských typů, kteréž opatřil nakladatel Antonín Schmidt. »Nerozpakujme se (praví pan Kopitar), prohlásiti tyto Institutiones za nejzáslužnější dílo Dobrovského. Ve všech ostatních měl více nebo méně rovnocenných konkurrentů; zde byl naprosto sám mistrem, a tvoří epochu.« V Rusku hned když Institutiones vyšly, byl učiněn z nich výtah pro theologické semináře, který od té doby častěji byl opět vydán. Také Jakob Grimm a jiní němečtí jazykozpytci již mnohonásobně jich užili; jen pro anglické srovnavatele jazyků, zvláště v Indii, byla dosavadní lhůta asi ještě příliš krátká!

Po této veliké práci a dlouhé nepřítomnosti vrátil se nyní sedmdesátiletý kmet k obvyklému svému zaměstnání do Prahy.

*) Při této práci, pro jeho ducha zajímavé, po boku svého milého přítele Kopitara, kterého sám v předmluvě díla nazývá »conjunctissimus K.«, zůstal po celých 18 měsíců, které by jinak byly přivedly asi tři návaly nemoci, úplně zdráv a ducha volného.

Zde zatím vstoupilo v život české národní Museum založené již r. 1818 od tehdejšího nejvyššího purkrabího, nyní státního ministra, velikomyslně však nadané svým prvním předsedou hrabětem Šternberkem; Dobrovský hned z počátku byl povolán do správního výboru a věnoval novému ústavu radou i skutkem svoji podporu. Když Museum 1829 začalo vydávati časopisy v obou zemských jazycích, stal se z jich prvních a nejpilnějších spolupracovníků a dokázal několika články uveřejněnými v českém časopise i své mistrovství v ovládání jazyka českého.*) V této době několik okolností příznivě působilo na nové oživení české národní literatury, přivedlo však mnohý literarní spor o purismu a neologismu, českou prosodii, pravopis a j. v. Dobrovský se jich přímo nezúčastnil, ač jeho nauky k tomu daly první podnět. Naproti tomu roznítil sám tím živější spor o zlomek staročeské básně zaslaný anonymně vlasteneckému Museu, Soud Libušin, zdánlivě z XI. století, jehož pravost rozhodně popíral a který prohlásil za slátaninu ještě žijícího impostora, který si tím ze svých lehkověrných vlasteneckých krajanů stropil šašky. Poněvadž v té věci nalezl zdatné protivníky, kteří brali v ochranu báseň, jejíž cena básnická se vskutku nedá popírati, spor tento stal se pramenem mnohých nepříjemností pro něho v posledních letech jeho života. Také jevil v této příčině vášnivou prudkost, které jinak tento důstojný a rozvážný muž byl dalek.

Velikolepý podnik Společnosti pro starší německou dějevědu zřízené 1819 ve Frankfurtě na Mohanu v Dobrovském našel jednoho z nejvřelejších účastníků. Rád převzal pro ni spracování Jordanis de rebus Geticis veledůležitého pro počátky starověku, ale v dosud vytištěných textech znetvořeného, jehož kritické uspořádání a upravení patří k nejtěžším úlohám tak zvané malé kritiky. Byl ku práci této tím způsobilejší, poněvadž vyhovovala jeho oblíbeným studiím a náležela k jeho nejmilejšímu zaměstnání. Bohužel, ač mnohokráte k tomu vyzván, nechtěl dříve se chopiti péra, až by, jak pravil, sám u sebe o tom úplné jistoty nabyl; což se sice stalo v roce 1828, ale při smutném obratu, jejž vzal jeho osud, vědě již úspěch nemohlo přinésti.

---

*) Že při vší své lásce k tomuto jazyku přece tak málo česky psal, tím bylo, že se dávno vzdal naděje na probuzení české národní literatury, a také později byl stále toho mínění, že se může vyvíjeti nanejvýše jen jako obecná literatura lidová.

Jako v letech dřívějších, tak odebral se také 1828 do kraje Klatovského do Chudenic, aby strávil tam letní měsíce na příjemném venkovském sídle hraběte Eugena Černína v lázních sv. Volfganga; přátelské účastenství šlechetného majitele na jeho osobě a jeho studiích, srdečnost, se kterou s ním bylo zacházeno v kruhu roztomilé rodiny, volnost, které tu požíval a upomínky na dny svého mládí strávené v těchto horách a v těchto údolích způsobily, že tu více než kde jinde zdomácněl. Avšak tentokráte zde jeho duševní choroba tak prudce a trvale ho napadla, jak již po několik let se nestalo. V paroxysmu zničil nešťastným způsobem také některé základy mluvnice jazyka lužicko-srbského, právě teprve od něho sepsané, především pro vendický seminář v Praze určené.

Poněvadž duch jeho v takovém stavu, při vědomí zdánlivě nezkaleném, přece jen zůstával obrácen k některým utkvělým představám, od jichž sledování žádnými prostředky se nedal odvrátiti; jelikož stálý dozor prudkost jeho jen zvyšoval, a on všechna opatření, která pro něho přátelská péče učinila, dovedl zmařiti: tu nemoc tato zavdala první podnět k několika zarmucujícím případům a prostředně i k jeho, vždy ještě příliš brzy nastalé smrti. V září přišel ještě na několik dní do Prahy, aby tu promluvil se svobodným pánem Steinem z Nassavy, který znova na něho naléhal pro konečné zpracování Jordanisa pro dr. Pertze Monumenta Germaniae historica. Když se opět vrátil do Chudenic, Dobrovský netušil, že již neuvidí pražských svých přátel. Pozdě na podzim v krátkých zastávkách, poněvadž další jízda mu byla obtížna, cestoval za hrabětem Černínem do Jindřichova Hradce a opět před ním odebral se do Vídně, kam přibyl ku konci listopadu a ubytoval se v klášteře milosrdných bratří. O tamním jeho pobytu vyslovil se jeho osvědčený přítel v listě dne 19. prosince 1828: »Shledal jsem tu našeho abbé v každé příčině znamenitě lepšího, než v české vlasti. Pracoval velmi pilně v dvorní knihovně o svém Jordanisovi, zdál se velmi veselý a rozvážlivý a jen při důkladnějším pozorování jeho jednání a mluvení bylo lze poznati, že duch jeho není ještě zcela volný. Před čtyřmi dny opět nás opustil, aby dle výroku svého vrátil se konečně přes Brno, Olomouc, Čechy a Kopidlno do Prahy.«

Večer 17. prosince dorazil do Brna, sestoupil u milosrdných bratří v předměstí Starém Brně a přes návrhy, které mu byly učiněny biskupem rytířem Stufflerem a augustiniánským praelatem panem Cyrillem Nappem, nedal se přemluviti, aby se ubytoval buď

v městě neb aspoň blíže města. »Jakožto starý a churavý muž, praví, který mimo to již jest poloviční milosrdný bratr, chce prý již zůstati ve vyvoleném klášteře; také prý ve Vídni jinak byl nejednal. Ve dnech následujících několikráte chodil do města, aby navštívil své tamnější literarní přátele, gubernialního translatora Kinského, professora Volného z Rajhradského benediktinského kláštera a j. Dne 20. obědvati měl na Petrově u biskupa, svého někdejšího chovance v Hradištském generalním semináři, dal se však omluviti pro nastalou churavost. »Spěchal jsem tedy« — tak psal prof. Volný, z jehož zprávy to čerpáme — »ihned k němu a shledal jsem ho pro časté zvracení tělesně velmi sesláblého. Duch jeho zachoval však bývalou živost a jeho paměť zůstávala stále tak věrna, že místa z Pomponia Mely, Jordanisa, Mojžíše Chorenského a j. týkající se prvního sídla Slovanů v Evropě opakoval i s kritickými poznámkami o tom, aby vyvrátil názory*) pana Šafaříka. Chodil jsem denně aspoň jednou k němu. Dne 24. byl již potud uzdraven, že mohl světnici opouštěti a v refectoriu jídati. Dne 25, 26., 27. sloužil mši sv. v kapli milosrdných bratří a obíral se dílem vyučováním, které ve čtení udílel chlapci jej doprovázejícímu Jakubu Škopkovi, dílem »s předchůdci životopisu sv. Jana Nepomuckého« od P. Zimmermanna, jejž měl ohlásiti, dílem konečně Ziegelbauerovým opisem Vincentia a Gerlaca, které jsem pro něho z kláštera Rajhradského dal přinésti. Vůbec zdravotní stav úctyhodného starce až do 28. tak se zlepšil, že lékaři milosrdných se prohlásili, že bez rozpaků může učiniti výlet do Rajhradu, dávno již ustanovený a toužebně očekávaný. Doprovázel jsem ho tam a vynaložil jsem veškeru péči, aby se, ač počasí bylo velmi příjemné, nezachladil. Večer po 5. hodině zdrávi jsme opět do Brna přibyli. V Rajhradě ze světnice skoro ani nevyšel.

Dne 29. navštívil pana praelata Nappa na Starém Brně, který mu, jako pan biskup, z něžných ohledů na jeho seslabené zdraví již dříve pro celý čas jeho pobytu, ač marně, nabídli equipaži. Po obědě jsme prohlíželi codex Pulkavův**) a abbé Dobrovský dal si ze starého rukopisu opsati slovanskou formuli zpovědní, kterou

*) Über die Abkunft der Slaven, nach Lorenz Surowiecki, od Pavla Josefa Šafaříka. Budín 1828. 8.

**) Český překlad, exemplar napsaný v roce 1407, tedy nejstarší, který nyní známe, majetek prelata duchem i zásluhami stejně výtečného. (Poznámka spisovatelova.)

později pro pana Kopitara ještě jednou vlastnoručně opsal.*) Dne 30. zůstal doma, ale zdráv; jen kašel, který si již z Vídně přinesl, nechtěl zcela přestati. Dne 31. přišel s panem praelatem k panu biskupovi, učinil po té ještě několik návštěv a obědval opět v klášteře augustinianském«.

Dne 1. ledna 1829 sloužil mši u milosrdných, obědval tu s velkou chutí a psal do Prahy. Ale mezi 5. a 6. hodinou odpoledne našel jsem ho churavého, neboť musel dvakrát zvraceti. Avšak při učiněných lékařských opatřeních neobával jsem se žádné nehody, a odešel jsem v naději, že ho nazejtří najdu opět zdráva. Ale bohužel tak tomu nebylo. Zůstal po celý den ležeti, kašlal a naříkal si na píchání po straně. Noc z 2. na 3. byla velmi neklidna a převor milosrdných uznal za potřebno povolati fysika tamnější nemocnice dr. Kaisra von Nilkheim, který nařídil puštění žilou, náplasti a obklady, aby zmírněno bylo píchání na prsou na levé straně. Nemocný shledán byl velmi povážlivý a mně bylo uloženo, abych ho, což nikomu se nemohlo podařiti, přemluvil ku zpovědi a sepsání poslední vůle. Konečně se mi to podařilo, ne bez velikého odporu nemocného, který předstíral, že ještě mnoho let musí žíti. Spěchal jsem potom do města, abych pozval k nemocnému druhého lékaře, požívajícího zde nejvýtečnější vážnosti, c. k. radu a krajského fysika dr. Kroczaka. Tento nazejtří prohlásil, že nemoc byla katarrhová horečka, později s gastrickou komplikací, která by byla vyžadovala se strany nemocného velmi účelné chování; jeho zanedbání že nemoc přivedlo na stupeň, jehož zhoubné následky překonati fysická síla nemocného již nezdá se postačovati. Všechna od 3. t. m. od obou Med. doktorů společně užitá lékařská pomoc již nemohla déle život tak drahý udržeti. Den ode dne bylo viděti víc a více mizeti naději šťastné krise; nemoc příliš prudce zasáhla plíce. Konečně 6. ledna o $10^3/_4$ hodině dopoledne nastalo hned z počátku obávané ochrnutí plic a duch unikl z tělesné schránky, ve které tolik velikého byl vykonal pro vědu!« —

Brněnští vzdělaní obyvatelé znali a cítili ztrátu, kterou učený svět utrpěl touto smrtí. Několikráte vzpomenutý praelát Starobrněnský, pan Cyrill Napp, prohlásil ihned, že sám chce mrtvolu pochovati a slavnou zádušní mši sloužiti, aby také mrtvému ještě učinil svůj zasloužilý hold. Pohřební průvod dne 8. ledna v 9 hodin

*) Ku srovnání se zlomky frisinskými toho druhu v Kodexu královské knihovny v Mnichově z XI. století.

dopoledne byl proto velmi slavnostní. Provázeli jej conventualové brněnských klášterů se svými představenými, jakož i biskupský alumnat, posluchači filosofie (kteří také nesli rakev až ke hrobu) a část gymnasia, s četným množstvím lidí ze všech tříd.

Mrtvola byla na Starobrněnském hřbitově pohřbena a slavná zádušní mše svatá sloužena ve chrámě Králové kláštera.

Sdělili jsme obšírněji tyto zprávy, abychom vzdáleným přátelům a ctitelům Dobrovského dali utišující jistotu, že mu v posledních dnech jeho daleko od otčiny ukončeného života nescházela přátelská péče a ošetřování a že byl obklopen muži, kteří mu rozuměli a kteří toho zasloužili, aby mu přinesli onen poslední tribut vděčnosti, jejž současníci dlužni jsou odcházejícímu vysoce zasloužilému muži.

Bohužel nelze však také zneuznati, že jeho neočekávaná smrt, při jeho jinak tak pevném zdraví, byla jen následek jeho duševní choroby také v Brně ještě ne zcela zmizelé. Jisté utkvělé myšlenky ho přiměly, aby cestu podnikl a v ní pokračoval v tak nepříznivé době roční; učinily ho hluchým k návrhům, domluvám a prosbám jeho přátel, bezohledným k svému fysickému životu a neposlušným lékařů. Zajisté i temné vědomí tohoto stavu u něho bylo příčinou, proč asi v poslední době bral jediné útočiště ke ctihodnému řádu milosrdných bratří; neboť v tomto řádě kdysi (1802), když nemoc jeho dostoupila nejvyššího stupně, nalezl blahodárnou péči a utišení.

O vzdělávání věd, o umění a průmysl na Moravě mnohonásobně zasloužilý starohrabě Hugo Salm-Reiferscheid, jeden z oněch šlechticů, kteří si v Dobrovském vážili člověka i učence a přátelsky s ním obcovali, postavil na jeho hrob na počest pomník. Jest to jehlanec litinový, skoro 2 sáhy vysoký, na podstavci v průměru $1^0\ 2''$, litý v železárnách starohraběte v Blansku,*) s tímto nápisem, jejž sepsal dlouholetý přítel zvěčnělého prof. J. G. Meinert:

Na přední straně:

Jos. Dobrovský . annorum LXXV . ex . itinere.
obit . Brunae . VIII. Id. Januarii . anno.
MDCCCXXIX.

*) Viz jeho vyobrazení na přiložené mědirytině.

Na straně zadní:

Hungaria . me . genuit.
Bohemia . sibi . literisque . vindicavit.
Moravia . regendis . sacrorum . alumnis . quondam . adhibuit.
nunc. pia . composuit.
Slavica . qua . patet . terra . non . ignorat.
amici . lugent.
e . queis . Hugo . comes . de . Salm. hoc . monum . p.

V Praze královská česká Společnost nauk jeho četným domácím i cizozemským přátelům a ctitelům, jakož i mnohým učeným spolkům, jejichž byl členem, oznámila ztrátu právě tak neočekávanou, jako zarmucující, zvláštními úmrtními oznámeními. Rovněž z podnětu jejího za laskavého spoluúčinkování Spolku přátel umění pro hudbu církevní, jehož byl rovněž členem, a za srdečného účastenství velmi mnohých přátel zvěčnělého, byly za něho slouženy slavnostní requie dne 27. ledna na Starém městě v kostele sv. Klementa.

Dobrovský byl první badatel, jehož zrak vnikl do vnitra podivuhodného organismu slovanských jazyků a jej objevil. Vyšel tu poprvé od studií etimologických, v čemž jej velmi podporovala jeho znalost východních jazyků a tím nabytý cvik, rozeznávati slabiky kořenné od koncovek; také příklad německých jazykozpytců, jako Fuldy a Adelunga, měl z počátku na něho jistý vliv. Co tu skoro za 50 let vykonal, jak všem Slavistům razil dráhu, jest všeobecně známo.

Neprávem byl v době pozdější obviňován z prostého tuhého empirismu, jakoby byl se svými názory o prvním tvoření jazyka stanul na půl cestě. Že ani jedna stránka tohoto předmětu mu nebyla cizí, že mu nescházely také genialní záblesky nejnovějšího druhu, dalo by se dokázati z jeho pozůstalosti.*) Ale jakkoli dobře poznal, že jsou ještě jednodušší prvky řeči, nicméně neopomenul

*) Již 3. září 1797 napsal svému příteli Durichovi: »Videor mihi in linguis aliquid ultioris indaginis detexisse, θεῖον aliquod, de quo nunc disserere non vacat. Eam partem radicum intelligo, quae onomatopoëiae originem suam non debent, sed antiquissimae traditioni, et fortassis primae hominis institutioni, de cujus principio disputant philosophi, qui revelationem non agnoscunt.«

varovati před příliš velikou volností v jich vytýkání.*) Ostatně byl příliš dalek osobovati sobě, žeby byl veškeré širé pole příslušných sem bádání tak obsáhl, že by jeho nástupcům nezbývalo činiti znamenité paběrky.

A vzpomeneme-li si, jak špatnou cestou české tvoření jazykové v druhé polovici předešlého století se bralo Pohlem, Šimkem a Thamem, jaké nestvůry tu zplodil purismus a neologismus, jemuž se nedostávalo důkladného vniknutí v celou stavbu jazyka, tu uznáme také ne bez díku rozhodný blahý vliv, který naproti tomu měla nauka Dobrovského. Byla to nejen pronikavá reforma a ustálení české mluvnice (již od r. 1795), jako spíše zevrubný rozbor organických tvořivých forem jazykových, který konec učinil nepleše kazitelů jazyka a naučil Čechy dále vzdělávati svoji řeč národní v jejím starém duchu, dle jejích vlastních zákonů. Nehledě k novým základům české prosodie, kterou Dobrovský (od r. 1794) podobně jako německou chtěl míti sestrojenu na míře přirozené, jeho Lehrgebäude der böhmischen Sprache (1809 a 1819) zjednala si svojí úplností, důkladností a průzračným sestavením brzy dobře zaslouženou pověst jakožto díla klassického a vzoru pro všechny slovanské mluvnice.

V kritickém dějezpytu českém Dobner a Pelcl již byli prorazili dráhu, když Dobrovský také na toto pole vstoupil. Jeho činnost v něm byla však tím potřebnější a blahodárnější, čím patrněji a nápadněji v pozdějších letech upadal, Pelcl však stále více se obmezoval na populární historické spisování. Směr jeho ducha byl vůbec více kritický než dogmatický; porážel a

*) Místo ve Slovance (I. 52) vyslovuje zásady jeho o tom tak určitě, že uvedení jeho mohlo by tu býti na pravém místě: »Ponechme, pravil, čin, činiti, a, kon, konati ještě ve druhé třídě, pokud se pojmy začínati a konati nedají evidentně prokázati za odvozené z jednoho pojmu základního. Opatrnost tuto jest vždy a všude doporučiti, poněvadž více záležeti musí na správném určení i jemnějších rozdílů vzhledem k dalším odvozeninám, než na příliš úzkostlivém uvádění dvou, i zcela podobných slov kořenných na jedinou čistou slabiku kmenovou. Důkladný jazykozpytec musí si uměti nejpřísnější účty skládati z každé operace ve zkoušené analysi. Jen tím bude slovanská etimologie schopna vědeckého spracování, kterého dosud tak velice potřebuje. Vyhledávání podobných kořenných slabik v jiných jazycích, byť i srovnáváním všeho druhu práce nabývala zajímavosti, musí přece jen za věc vedlejší býti pokládáno. Správné udání a vypočtení všech čistých kmenových slabik každé třídy z veškerého jazyka slovanského, a bezpečné odvozování z nich utvořených slov musí stále zůstati věcí hlavní.«

opravoval více mínění a bludy jiných, než aby methodicky a soustavně přednášel vlastní své nauky. Smysl jeho pro historickou pravdu byl venkoncem nepodplatný, jeho takt velmi cvičený, pevný a obyčejně šťastný. Nalehal všude nejdříve na určité pevné údaje, na jich spojování mezi sebou a oddělování od pouhých vět hypothetických nebo konjecturalních, k nimž vždy zůstal nedůvěřiv. Lze ho tudíž ovšem vždy jmenovati historicky kritickým empirikem. Zvláštní zálibu měl pro tak zvanou malou kritiku, jejíž účelem jest dopídění se a stanovení pravého textu starého spisovatele a na její důležitost upozorňovával často mladší dějezpytce. Naproti tomu sotva lze popírati, že vyšší kritice sám poměrně méně pozornosti věnoval, třebas jí sebe mistrněji v jednotlivých případech dovedl užiti. Jeho působnost jakožto kritického dějezpytce byla velmi rozšířena; jevila se však více v ústních hovorech, dopisech a recensích, nežli ve zvláštních kritických spisech. Nejdůležitější věci tohoto druhu napsal většinou pro rozpravy naší Společnosti, později také pro »Wiener Jahrbücher der Literatur, kde také napsal své názory o prvotních dějinách jiných kmenů národních. Jelikož tu, jako jinak vůbec, bezohledně v jich nahosti vylíčil a zničil mnohá oblíbená tvrzení národní ješitnosti, šosáctví, ducha kastovního a sektářského, bylo mu za to také často spíláno svéhlavých hyperkritiků; výčitka, která mu mohla býti učiněna jen od slabochův a nevědomců, neb od jejich sluhů.

Také v botanice Dobrovský jako spisovatel se pokusil ne beze slávy. Byť i v jeho »Nástinu soustavy rostlinné dle čísel a poměrů, v Praze 1802« učiněný pokus, spojiti umělou soustavu s přirozenou methodou, dle své přirozenosti musil se nezdařiti: nalezají se tu již přece většinou s velikou určitostí naznačeny zákony, vztahující se na číselný poměr částí rostlinných, o nichž daleko později jednali zvláště Fest v Grätzu, Decandolle a Cassel. Také Decandolleův německý přepracovatel vděčně Dobrovského vzpomenul.

Dlouho a obšírně zkoumával obyčejně, než pojal určité mínění o vědeckém předmětě; i mnohý z jeho listů vědeckých stál ho několikadenní studium; jednou-li se však pro jistý názor rozhodl, pevně se ho držel a nadále jevil se nedůvěřiv ke všem údajům, které by proti němu svědčily. Nepravda je však, co tvrdili někteří z jeho odpůrců, že byl nepřístupen lepšímu přesvědčení. Důkaz podává jeho mínění o mnohých předmětech slovanské starobylosti, měněné při pokračujících bádáních a objevech. Jemu běželo všude jen o pravdu, jiných úmyslů neznal; nic na světě nebylo by jej

pohnulo, aby za jakýmkoli účelem sloužil nebo holdoval cizím míněním. Malicherná sváhlavost byla cizí duchu tak velice nadanému; poslechl rád učený odpor i nejslabšího odpůrce a uznal ho za hodna obšírného, důkladného vyvrácení. Oceňuje vlastní své práce zůstal stejně dalek pokory jak osobivosti; měl opravdovou skromnost velikého muže, který vědom si jsa vyšších ideí stále cítí a ví, jak nedokonalé jest i nejlepší jeho dílo.*) Pochvala duchaplných mužů a důkladných badatelů působila mu ovšem rozkoš; ale lichotníci nic s ním nepořídili, a obyčejně se usmíval jak haně tak chvále, kterou ho zasypávali nepovolaní. Teprve v posledních letech jevil se mnohdy popudlivý a citlivý, když se cítil zneuznán nebo nespravedlivě napaden.

Dobrovský byl krásný muž, postavy vysoké, ztepilé, pravidelných rysů v obličeji, živého zraku a výrazné duchaplné tváři. Tělesné jeho držení bylo ještě ve vysokém stáří rovné a pevné; jeho počínání nenucené a slušné. Jeho podobizna byla od r. 1796 od několika umělců zhotovena, nejdokonaleji však od výtečného vlasteneckého historického malíře Františka Kadlíka, v r. 1821, jako podobizna pokolenná, která se nyní nalezá v rukopisném sále vlasteneckého Musea a v mědirytině od Benedettiho mistrně byla provedena. Obojí se stalo na podnět a náklad několika milovníků české literatury. Osvícený přítel zemřelého, František hrabě Šternberk-Manderscheid, činil hned po jeho smrti přípravy, aby na jeho památku dal raziti medailli; ale odebral se jen příliš brzy za přítelem na věčnost, a s ním také umělec, který měl provésti patřičný k tomu obraz v bas-reliefu, Václav Prachner. Tak přání toto až po dnešní den zůstalo nesplněno.

Jeho povaha byla šlechetna a nad kterýkoli druh egoismu povznesena. Nevyčerpatelný poklad jeho vědomostí zdál se býti obecným majetkem pro všechny, kteří si přáli ho užívati; o své literární pomůcky sdílel se tak ochotně, jak o svou skromnou peněženku a svoji málo pěstovanou garderobu. Přátelé i protivníci byli mu jedno, kde o to běželo, aby vykonal něco dobrého nebo prokázal nějakou ochotu. Mnohý dojemný příklad jeho horlivé a obětavé podpory Čechům dlouho ještě zůstane v paměti. Při tom

*) Dokladem k tomu podává mezi jiným soud o Institutiones linguae Slavicae, jejž sám v r. 1823 napsal do výtisku přítelova:

Cum relego, scripsisse pudet, quia plurima cerno,
Me quoque, qui feci, judice digna lini.

všem však v duchu jeho nepřevládala stránka citová, nýbrž veselý smysl pro svět, rozplývajícím se citům, tklivosti zdál se nepřístupný, ačkoli ne hluboké vážnosti; sentimentalní bytost ho nudila, pro spisy volné fantasie měl málo smyslu. Naproti tomu rád měl zábavy společenské, duchaplný vtip, žert a ironii; byť při tom sebe peprněji si byl vedl, vždy řídil se přece šťastným taktem, že neurážel; doma byv vyrušen ve svých studiích nebo svém nanejvýš skromném živobytí, mnohdy sice upadal ve špatnou náladu; ale nic se nevyrovnalo půvabu jeho jak slušné tak duchaplné zábavy, kdykoli se octl ve společnosti duchu jeho příhodné. I byl vyhledáván styk s ním v nejvzdělanějších domech Pražských a stůl, kamkoli přišel, pro něho prostřen; ale dával se pozvati jen v důvěrných kruzích, poněvadž jeho mysli se nezamlouvalo, podrobovati se jakékoli nucenosti a on raději úslužnosti prokazoval než přijímal.

Dle jeho poslední vůle rukopisy jeho měly býti rozděleny mezi Společnost nauk a národní Museum, jeho knihovna však mezi jeho dědice (dítky jeho záhy zemřelého bratra Matěje, pražského občana), obojí dle dobrého zdání vykonavatele testamentu Františka hraběte Šternberka, korrespondence však připadnouti měla zcela tomuto hraběti.

Aby však pozůstalost jeho co nejméně se rozkouskovala, následkem dohodnutí, knihovna jeho byla zcela zakoupena pro Museum a skoro všechny rukopisy byly mu od Společnosti nauk dobrovolně přenechány. Přípravné práce k vydání Jordanis de rebus Goticis obdržela společnost pro starší německou dějevědu, jejíž majetkem byly.

Ačkoli měl v úmyslu, podniknouti několik důležitých prací pro dějiny a literaturu — mezi nimi objemné dílo o nejstarších dějinách slovanských národů, monografii o mistru Janu z Rokycan, všeobecné slovanské onomastikon, dílo o původu a stavbě řečí (podobné dílu Al. Murraye) a j. v. — nezanechal přece přípravných k tomu prací, které by jen poněkud vysvětlovaly jeho názory. Co se v pozůstalosti jeho našlo, vše se skládá z pouhých výpisků, slov a několika citatů, bez soustavy a souvislosti, napsáno na volných listech. Dobrovský se spolehl ovšem právem na svoji ještě ve vysokém stáří věrnou paměť, na svoji ohromnou sečtelost a znalost pramenů, které mu umožňovaly, literarně-historicky vyčerpati každý předmět svých studií v době krátké. Největší hotovost se nalezá ještě v jeho sbírkách k onomu onomastiku: ale ani tyto

nejsou jen torso, nýbrž hromada pestrých kamenů k mosaikovému obrazu — mistr leží v hrobě a učeň, který by chtěl kameny spojlti a zatmeliti, nepodal by tím již díla mistrova, ale své vlastní.

Dobrovského tištěné spisy a rozpravy jsou v chronologickém pořadí tyto:

»Pragische Fragmente hebräischer Handschriften«, herausgegeben in Verein mit Fortunat Durich im 12. Theile der orientalischen Bibliothek von J. D. Michaelis in Göttingen, im J. 1777, S. 101—111.

Fragmentum Pragense evangelii S. Marci, vulgo autographi. Pragae 1778, 56 S., in 4. mit einer Kupfertafel.

Corrigenda in Bohemia docta Balbini juxta editionem P. Raphaelis Ungar. Pragae 1779, 43 S. in 8.

Böhmische Literatur auf das Jahr 1799. 4 Stücke. Prag 1779, 346 str. in 8.

Antwort auf die Revision der böhmischen Literatur. (Prag 1780) 30 S. in 8.

Böhmische und Mährische Litteratur auf das Jahr 1780. Drei Stücke, Prag 1780—84, 238 S. in 8.

Prüfung der Gedanken über die Feldwirtschaften der Landgeistlichen. (Anonym.) Prag, 1781, 23 S. in 8.

Über den Ursprung des Namen Tschech (Čech), Tschechen. (Jest před F. M. Pelcla: Geschichte der Böhmen, třetím vydáním, 1782. S. VII.—XXIV. in 8.)

Über die Einführung und Verbreitung der Buchdruckerkunst in Böhmen (v 5. svazku Rozprav soukromé společnosti v Čechách) 1782, S. 228—262.

Über das Alter der böhmischen Bibel-Übersetzung (tamtéž) str. 300—322 in 8.

De antiquis Hebraeorum characteribus dissertatio in qua speciatim Origenis Hieronymique fides testimonio Josephi Flavii defenditur. Pr. 1783, 54 str. in 8, s mědirytinou.

Scriptores rerum Bohemicarum e bibliotheca ecclesiae metropolitanae Pragensis. Pragae, Tom. I. 1783, II. 1784 in 8, vydáno společně s F. M. Pelclem.

Varianten aus hebräischen Handschriften, im Journ. Bern. de Rossi's Variae lectiones Veteris Testamenti, Parma 1784, a násl.

Historisch-kritische Untersuchung, woher die Slaven ihren Namen erhalten haben (v 6. svazku rozprav soukromé společnosti Pr. 1784, str. 268—298 in 8).

Literarisches Magazin von Böhmen und Mähren. Erstes Stück (für 1781), Prag, 1786, 164 str. s přídavkem: »Allgemeine böhmische Bibliothek« von R. Ungar, 62 str. — Druhá část (pro 1782), Pr. 1786, 176 str. — Třetí část (pro 1783) Pr. 1787, 182 str. in 8.

Wie man die alten Urkunden in Rücksicht auf verschiedene Zweige der vaterländischen Geschichte benützen soll; ein Versuch über den Břevnower Stiftungsbrief. (V rozpravách české Společnosti nauk na r. 1785, 2. díl, str. 178—200 in 4.)

Über die Begräbnissart der alten Slaven überhaupt, und der Böhmen insbesondere. (Tamtéž pro 1786, str. 333—359, s měd. rytinou.)

Über eine Stelle im XIX. Briefe des heil. Bonifacius, die Slaven und ihre Sitten betreffend. (Tamtéž pro 1787 str. 156—160).

De sacerdotum in Bohemia caelibatu narratio historica, cui constitutiones concilii Moguntini, Fritzlariae 1244 celebrati, adnexae sunt. Pr. 1787, 40 a 23 str. in 8.

Über die ältesten Sitze der Slaven in Europa und ihre Verbreitung seit dem sechsten Jahrhundert, insbesondere über das Stammvolk der Mährer und ihre Geschichte bis zur Einsetzung des Herzogs Rastislav, — (rozprava, kterou přítel jeho Jos. Vratislav Monse jako předmluvu vydal v 2. svazku svého pokusu stručných politických dějin markrabství Moravského), Olomouc, 1788 str. IX.—LII. in 8.

Geschichte der böhmischen Pikarden und Adamiten, v rozpravách české Společnosti nauk na r. 1788 (4. svazek), str. 300 až 343 in 4.

Bemerkungen über die slavische Übersetzung des neuen Testaments, — aus einem Schreiben an J. D. Michaelis dd. 15. Sept. 1788, in dessen neuer orient. und exeget. Bibliothek, VII. Bd. Göttingen 1790, str. 155—167, in 8.

Über den Ursprung und die Bildung der slavischen, und insbesondere der böhmischen Sprache, — rozprava s předmluvou před česko-německým slovníkem F. Tomsy, Prag 1791, str. 3—32, vel. 8.

Geschichte der böhmischen Sprache und Litteratur — v novějších rozpravách kr. české Společnosti nauk (1. svazek), Prag

1791, str. 311—364 in 4. — Vyšly také o sobě a přepracovány, Prag 1792, u Calve 220 str. in 8.

Über das erste Datum zur slavischen Geschichte und Geographie — v novějších rozpravách atd. (tamtéž) str. 363- 370 in 4.

Über die Ergebenheit und Anhänglichkeit der slavischen Völker an das Erzhaus Oesterreich. Vorgelesen den 25. Sept. 1791 im Saale der k. böhm. Gesellsch. der Wissensch. in Gegenwart Sr. Maj. des Kaisers Leopold II. Prag u Jerzabka 1791 8 str. in 4.

Vita Joannis de Jenczenstein, archiepiscopi Pragensis tertii, apostolicae sedis legati secundi, postea patriarchae Alexandrini, olim episcopi Misnensis. Ex manuscripto Rokyczanensi coaevo nunc primum edita notisque illustrata. Pragae 1793, 8.

Litterärische Nachrichten von einer auf Veranlassung der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften im Jahre 1792 unternommenen Reise nach Schweden (und Russland), — nejdříve v novějších rozpravách Společnosti, 2. svazek 1795, str. 125—194 in 4., — potom o sobě s přídavkem: Vergleichung der russischen und böhmischen Sprache nach dem Petersburger Vergleichungs-Wörterbuche, Prag, u Calve, 1796 in 8.

Böhmische Prosodie, — v F. M. Pelclově: Grundsätze der böhmischen Grammatik, Prag 1795, str. 209—246, in 8. — Táž přepracovaná a stručnější v 2. vydání, Praha 1798, 8.

Varianten aus slavischen Handschriften des N. Test. in J. J. Griesbachs griechischem neuen Testamente, 1796—1806.

Über den ersten Text der böhmischen Bibelübersetzung, nach den ältesten Handschriften derselben, besonders nach der Dresdner, — v 3. svazku novějších rozprav Společnosti nauk 1798, str. 240 až 266 in 6.

Slovo slavenicum, in specie Czechicum. Pragae Bohemorum 1799, 12 str. in 4. —

Neues Hilfsmittel, die russische Sprache leichter zu verstehen. Prag, 1799, 8. (Při druhém průchodu Rusů 1813 slovník vyšel značně rozmnožen).

Die Bildsamkeit der slavischen Sprache, an der Bildung der Substantive und Adjective in der böhmischen Sprache dargelegt. Prag bei Herrl, 1799, 68 S. in 4. (Mělo býti úvodem k práci následující).

Deutsch-böhmisches Wörterbuch. Prag bei Herrl, I. Theil, A—K 1802, 344 str. in 4, nebst Vorbericht vom 20. März 1800, 5. Bl. — II. Theil L—Z 1821, 482 str. in 4. (Druhý díl byl redi-

gován od Ant. Puchmajera a po jeho smrti od V. Hanky; o prvním díle zvláště St. Leška spolupracoval. Nový majetník Herrlova knihkupectví, C. v. Mayregg, dal dílu nový lesklejší titul.

Entwurf eines Pflanzensystems nach Zahlen und Verhältnissen. Prag 1802. 8.

Entwurf der böhmischen Declinationen. Prag 1803.

Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen. I. Bořivoj's Taufe. Zugleich eine Probe, wie man alte Legenden für die Geschichte benützen soll. Prag, 1803, 111 str. 8. — v rozpravách Společnosti nauk, nové řady 1. svazek.

Českých přísloví zbírka. V Praze XVI. n. 96 str. 8 (vydáno spolu s Ant. Pišelim).

Slavín, Botschaft aus Böhmen an alle slavischen Völker, oder Beiträge zur Kenntnis der slavischen Literatur nach allen Mundarten. Prag bei Herrl, 1806. 479 str. 8. (Totéž pod titulem trochu změněným, tamtéž 1808.)

Glagolitica. Über die glagolische Literatur, das Alter der Bukwiza u. s. w. Ein Anhang zum Slavín. P. 1807. 96 str. 8.

Kritische Versuche u. s. w. II. Ludmila und Drahomir. Prag 1807, str. 87 in 8. (v druhém svazku nových rozprav Společnosti).

Ausführliches Lehrgebäude der böhm. Sprache. Prag. 1809, 399, S. 8.

Wie soll Nestors Chronik aus so mancherlei Recensionen des Textes rein hergestellt werden? — (vor Johann Müllers altrussischer Geschichte nach Nestor, Berlin 1812. 8).

Entwurf zu einem allgemeinen Etymologicon der slavischen Sprachen. Prag 1813, 86 str., 8. (ve 4. svazku nových rozprav).

Slovanka. Zur Kenntnis der alten und neuen slavischen Literatur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte und Alterthümer. Zwei Bände. Prag bei Herrl. 1814 u. 1815, str. 254 a 252 in 8.

Kniha užitečná i kratochvilná, jenž slove Rada všelikých zvířat, — nyní po čtvrté vydaná — v Praze u Endersa. 1815, X. a 247 str. in 8. (Opatřena předmluvou J. D.)

Beiträge zur Geschichte des Kelches in Böhmen. Prag 1817, 27 stran in 8. (v 5. svazku rozprav).

Geschichte der böhmischen Sprache und älteren Literatur. Ganz umgearbeitete Ausgabe. Prag bei Haase, 1818, 422 str. 8.

Lehrgebäude der böhmischen Sprache. Zum Theil verkürzt, zum Theil umgearbeitet und vermehrt. Prag bei Haase, 1819, XXVIII. a 326 str. in 8.

Kritische Versuche u. s. w. III. Wenzel und Boleslav. Prag 1819, 119 str. 8. (v 6. svazku nových rozprav).

Vorrede zu A. J. Puchmayers Lehrgebäude der russischen Sprache (Prag 1820, in 8.), obsahuje literaturu ruských mluvnic.

Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris, quae quum apud Russos, Serbos aliosque ritus Graeci, tum apud Dalmatos Glagolitas ritus Latini Slavos in libris sacris obtinet. Vindobonae, sumtibus et typis Ant. Schmid, 1822. LXVIII. a 720, str. in v. 8.

Cyrill und Method, der Slaven Apostel. Ein historisch-kritischer Versuch. Prag 1823. 136 str. 8. (v 8. svazku rozprav).

Wahl, Einzug und böhmische Krönung K. Ferdinand des Ersten. Aus einer Handschrift des böhm. Museums, mit Anmerkungen, Prag 1824 (v 2. sešitě jednání společnosti vlasteneckého Musea v Čechách str. 105—143, 8).

Über die ehemaligen Abbildungen böhmischer Regenten, und ihre Inschriften in der prager königlichen Burg vor dem Brande im J. 1541. Ein Vortrag, gehalten in der öffentl. Sitzung der k. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften am 14. Mai 1825. (Prag 1825, 8 str. in 8.) v nové řadě jejích rozprav, 1. svazku z r. 1827.

Mährische Legende von Cyrill und Method. Nach Handschriften herausgegeben, mit anderen Legenden verglichen und erläutert. Prag 1826, 127 str. in 8 (v 1. svazku nové řady rozprav Společnosti).

Historia de expeditione Friderici Imperatoris edita a quodam Austriensi Clerico, qui eidem interfuit nomine Ansbertus. Nunc primum e Gerlaci chronico, cujus ea partem constituit, typis expressa. Prag, bei v. Mayregg, 1827, XXII. a 138 str. in v. 8. (s předmluvou o opatovi Gerlachovi a jeho kronice).

Kromě toho napsal Dobrovský pro rozpravy královské Společnosti nauk životopisy Dobnera, Duricha, Pelcla a n. j.

Historické a kritické příspěvky z jeho ruky jsou v těchto časopisech:

1. V Prager Zeitung, od r. 1778, několik krátkých rozprav a poznámek.

2. V Allgemeine Literaturzeitung (nejprve v Jeně, potom od 1804 v Halle) několik recensí.

3. V Annale der österr. Literatur, Vídeň 1802—1809, podobně.

4. V Jenaer allgemein. Literaturzeitung (od 1813) podobně.

5. Ve Wiener allgemein. Literaturzeitung, 1813—1816, podobně.

6. Ve Wiener Jahrbücher der Literatur 1818—1828 několik obšírných recensí.

7. Ve v. Hormayers Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst, 1820—1828 několik rozprav a listů.

8. V Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, listy.

9. V Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen 1827—1828 a

10. v Časopise společnosti vlasteneckého Museum v Čechách, 1827—1828, několik historických rozprav.

---

41. Hrabata Kašpar a František Šternberk a jejich působení pro vědu a umění v Čechách.

Přednáška konaná v shromáždění královské české Společnosti věd dne 15. prosince 1842.

Z rozprav k. české Společnosti věd. V Praze 1843. V kommissi u Kronbergera a Řivnáče.)

Stejně jako hraběte Františka Šternberka Palacký si vážil synovce jeho hraběte Kašpara Šternberka z mladší větve Šternberské, který vrátiv se roku 1807 do Prahy věnoval se nadále s oblibou vědám přírodním, ale zjednal si též veliké zásluhy o Čechy hlavně spolupůsobením svým při založení Musea království Českého, byv jeho předsedou až do své smrti dne 20. prosince 1838. Palacký právem pokládal oba šlechtice za ozdobu české šlechty a napsal pro kr. Společnost věd životopis obou těchto vlasteneckých šlechticů. V životopise Františkově opakuje se sice mnohé, co pověděno v dříve již uveřejněném nekrologu, avšak životopis tento obsahuje i mnohé jiné zprávy, tak že vzhledem k celé skladbě obou životopisů v jednom díle vydavatel překládá i část týkající se hraběte Františka.

Pánové! Pokoušeje se uvésti Vám na paměť dva z našich nejzasloužilejších čestných členů, hrabata Kašpara a Františka Šternberka, a vylíčiti jejich mnoholetou působnost pro probuzení

a rozšíření vědy a umění v naší vlasti, splňuji dvojí povinnost: předně, stanovami předepsanou povinnost naší Společnosti, aby v jednáních svých postavila životopisné vzpomínky svým členům, a po druhé osobní povinnost vděčnosti ku dvěma dobrodincům, kteří měli nejen rozhodný vliv na celý průběh mého života a na směr mých studií, nýbrž také mi umožnili, abych podati mohl o jich vlastním životě a snahách mnohé vítané a, jak doufám, tytýž ne bezvýznamné zprávy.

Neobávejte se však, že stržen byv obyčejem všech akademických chvalořečníků a podplacen osobní náklonností, předvedu Vám, jak se říká, »lichotivý« a jednostranný, proto jen zpola pravdivý obraz životní. Řídcí jsou arci mužové, jejichž smýšlení a povaha jevila by se v každé příčině tak šlechetna, činnost tak dobrotiva a vlivuplna a celý zjev tak stkvělý, aby světlo nebylo ohraničeno také stránkou stinnou, aby živé rysy tu a tam ještě něco žádoucího neponechávaly. Jelikož však veškeré dějiny, pohrdajíce obecností, poukázány jsou jen na zjevy vyšší duševní činnosti, jako na svůj vlastní předmět: tak i mně jest v životě těchto dvou krví i duchem příbuzných hrabat, k jejichž jménu se druží celá vzdělanostní epocha v Čechách, především jen na to poukázati, co na jejich nám všem dobře známou činnost pro vědu a umění prospěšně nebo rušivě mělo vliv a ji charakterisovalo. Kdyby se mi podařilo, abych v jedno shrnul v celém jich rozsahu skutky samy o sobě mluvící a vyložil je prostě a věrně, mohl bych si již lichotiti, že jsem úlohu nikterak lehkou rozřešil nejen správně, ale i zcela v duchu zesnulých samých. Neboť i oni chtěli a hledali ve všem jen pravdu; lichocení bylo jim v každé formě protivno a odporno, a já znám svoji povinnost příliš dobře, než abych se osmělil, jen pouhým jejím zdáním prohřešiti se proti jejich ctihodným manům.

Že od panování nezapomenutelné Marie Teresie česká šlechta si zjednala veliké zásluhy o vzkřísení věd a umění v naší vlasti, jest příliš všeobecně známo a uznáno, než aby potřebí bylo, bych se dal v dokazování věci té. Nevyhasla dosud u našich současníků památka hrabat Františka Kinského, Emanuela Waldsteina a Františka Antonína Nostice, jakož i knížete Karla Egona Fürstenberka, zakladatele naší Společnosti, a co za našich dnů Chotek, Kolovrat, Lobkovic, Nostic, Thun, Waldstein a jiní vykonali a ještě konají, nepotřebuje s mé strany chvály. Že však jméno Šternberk v této příčině kráčí přede všemi jinými a že zvláště hrabata Kašpar

a František Šternberk po celý věk lidský stávali v čele toho, cokoli se podnikalo v Čechách ku podpoře vědy a umění: to jest ještě všeobecně rozšířeno v paměti našich současníků a není od nikoho bráno v pochybnost. A jelikož jejich činnost následkem toho, třebas nevystoupili ze stavu soukromého, musí veřejnou býti nazvána a tvoří jednu z nejkrásnějších stránek našich nejnovějších dějin zemských: splňuji, dávaje se do jejího vylíčení, zároveň povinnosti povolání mně vlastně přiřknutého.

Jméno Šternberk již od časů Mongolských ozývá se mezi prvními země České a Moravské; české úřady zemské v posledních šesti stoletích vykazují neméně než 4 nejvyšší purkrabí, 1 nejvyššího kancléře, 6 nejvyšších komoří, 4 nejvyšší zemské sudí a množství vysokých dvorských úředníků tohoto jména — nevzpomínajíc ani četnějších ještě úřadů na Moravě. Jak Šternberkové v nejdůležitějších dobách, n. p. v husitských nepokojích, při vypuknutí války třicetileté, stáli v čele vlády, jest známo. Avšak sláva tohoto rodu jest ještě starší než jeho jméno, poněvadž tato rodina již o sto let dříve ve vážnosti byla, než vystavěla oba hrady Šternberky v Čechách i na Moravě a se po nich pojmenovala; první zbudovatel těchto hradů roku 1242, Zdislav, byl synem onoho pana Diviše z Divišova, který jakožto nejvyšší dvorní maršálek mocného krále Přemysla Otakara I. od r. 1220 mnoho ve službách státních byl zaměstnáván. Rod jest tedy, přes německé jméno, původně český a nikterak z Německa přistěhovalý.

Když veškeré jeho staré moravské větve již od XVI. století a i větev česká pánů Holických ze Šternberka od r. 1712 vyhasly, rozvětvil se dům dvěma syny nejvyššího purkrabího Adolfa Vratislava ze Šternberka zemřelého roku 1703, jmenovitě Františkem Damianem († 1723) a Františkem Leopoldem († 1745) znovu ve dvě větve: Damianovu a Leopoldovu. Náš hrabě Kašpar Šternberk byl vnuk Františka Leopolda; hrabě František Šternberk však pravnuk Františka Damiana. Náleželi tedy dvěma různým větvím svého domu; ačkoli pro své spolužití v Praze od r. 1810 a pro vnitřní souhlas, který je navzájem pojil, od obecenstva omylem často za bratry byli pokládáni. Ale nejen jejich narození, nýbrž i celé jejich vzdělávání za mladosti i povolání, jakož i jejich vnější postavení v životě, byla až do r. 1810 tak od sebe různa, že život

jich obou nejdříve o sobě musíme pozorovati, až k oné době, kdy se pro vždy shledali a v činnosti společné, navzájem se takměř doplňujíce, pro obecné dobro působiti počali.

Počnu nejdříve životem hraběte Františka Šternberka: neboť ač lety byl mladší, platil přece jako prvorozenec starší větve a majitel rodinného fideikomissu za náčelníka veškerého domu, který také od smrti svého otce všemi směry stkvěle zastupoval.

Hraběte František Šternberka otce byl František Kristian Šternberk (syn Františka Filipa † 1786 a vnuk svrchu jmenovaného hraběte Františka Damiana, zakladatele této větve); byl c. k. skutečný tajný rada a komoří, rytíř zlatého rouna, pán na panstvích Zásmuku a Častolovicích a t. d. Jeho matka byla Augusta, nejstarší dcera hraběte Jana Viléma Manderscheid-Blankenheima, která s manželem svým dne 7. listopadu 1762 byla oddána. Hrabě František byl první dítko tohoto manželství a přišel na svět v Praze dne 4. září 1763; narodili se mu později ještě šest bratří a tři sestry, z nichž však pouze jeden bratr, (v Paříži) dosud žijící hrabě Jan Vilém, a dvě sestry, Augusta, Salesianka ve Vídni, a Marie, provdaná kněžna Salm-Salmova vyššího věku dosáhli.

Prvního učení dostalo se hraběti Františkovi v domě otcovském dle zvyku tehdejší doby od francouzských vychovatelů. Ale když po smrti jeho praujce Františka Josefa Jiřího, posledního panujícího hraběte Manderscheid-Blankenheima († 1780 dne 6. prosince) matka jeho se stala dědičkou Manderscheidských říšských a jiných panství, a jeho rodiče zaměnili své dosavadní bydliště s Kolínem nad Rýnem v zimě, a se zámkem Blankenheimem v létě, byl tam mladý hrabě vyučován od kanovníka Ferdinanda Františka Wallrafa, Kolíňanům nezapomenutelného svým velikolepým museem. Tu naučil se nejen teprve německy (neboť až dosud vlastně uměl jen francouzsky), nýbrž pod vedením tohoto muže duchem i myslí znamenitého, vzdělával se také ve vědách jakož i ve studiu přírody a umění. Wallrafova nauka i příklad učinily hluboký dojem na jeho mladistvou mysl; ten vzdělával nejdříve jeho smysl pro památky starověku a krásného umění, a probudil v něm onu zálibu pro sbírání, která ho odtud po celý život nikdy již neopustila. V první horlivosti pud tento byl činný ve všech směrech; knihy, rukopisy, listiny, obrazy, mědirytiny, kresby, mince, starožitnosti,

nerosty a jiné přírodní i umělecké plody více, horlivě byly kupovány a snášeny; a české Museum má dosud ještě zkameněliny a sopečné útvary z Eifely, které sebral v těchto letech.

Až do r. 1787 hrabě žil v krajinách porýnských se svými rodiči, podnikl odtud cesty do Francie a Nizozemí, a byl také krátký čas vládním praktikantem v Bonně. Ale od svého zasnoubení s hraběnkou Františkou Schönbornovou dne 23. září 1787 usídlil se trvale v Praze, tím spíše, any jeho statky po matce na Rýnu francouzskou revoluční válkou brzy byly ztraceny a jeho domu po míru Amienském recessem říšské deputace r. 1803 utrpěné ztráty jen částečně byly nahrazeny sekularisovanými opatstvími Schussenried a Weisenau. Rodiče jeho však žili později buď ve Vídni, nebo střídavě, na svých panstvích v Čechách.

Duševní rozčilení, do kterého, jako všichni národové rakouské monarchie, také Čechy upadly vládními opatřeními a smrtí císaře Josefa II., nevymizelo dosud z paměti našich současníků. Když císař Leopold II. dne 1. května 1790 kázal opět svolati české stavy na sněm, aby si dal přednésti všechny jejich stížnosti a žádosti, hlavně ve příčině obnovy stavovského zřízení a jeho působnosti, také hrabě František Sternberk velmi činně se zúčastnil sněmovního jednání ode dne 12. července do 6. září, potom od 27. října až 27. listopadu 1790 a konečně v pokračování tohoto jednání od 17. ledna 1791 a násl. Jak známo v současných letácích shromážděním těmto činěny byly největší výčitky pro to, že jmenovitě hlavní slovo vedoucí stavové, duchovenstvo a šlechta, pomýšlejíce se vším důrazem jen na svůj zvláštní prospěch, na zavedení feudalní soustavy, propásli příležitost, aby od císaře nakloněného k povolnosti vyžádali větší prospěch pro obecné dobro. Nechtěje si však osobovati úsudek o důvodu nebo nedůvodu tohoto pokárání, mohu přece dle pramenů mi přístupných, určitě tvrditi, že hrabě Šternberk náležel k počtu mladších členů nejvyšší české šlechty, duchem a vzděláním tehdy nejvíce vynikajících, jejichž srdečná ochota k obětem všeho druhu nade vši chválu byla povznesena. Bezvýslednost mnohých šlechetných snah a vše pohlcující záplava francouzských válek revolučních, odpoutaly však brzy i jeho ducha od tohoto okruhu, a on věnoval se čím dále tím vroucněji oněm předmětům, jichž klidné, činné pěstování muži jměním, duchem a vkusem vynikajícímu přináší zrovna tolik požitku co cti.

Od posledních dob vlády Marie Teresie vznikl v Čechách duševní rozruch, který nemohl zůstati bez účinku na pokolení tehdy do života vstoupivší. Skoro současně probudily se studie vlasteneckých dějin a věd přírodních; onyno hlavně Gelasiem Dobnerem, jehož zásluha nemůže býti dosti oceněna, a později Pelclem i Dobrovským; tyto šlechticem Bornem a těmi muži, kteří se s ním byli spojili od r. 1769 v soukromou společnost k pěstování mathematiky a přírodovědy; ze které přičiněním knížete Karla Egona Fürstenberka v r. 1784 vznikla právě naše Společnost věd. První tajemník této Společnosti, Dr. Jan Mayer, přítel Bornův a jako lékař velice vážený, měl po dlouhý čas znamenitý vliv na rozvoj vědeckého ducha a na rozšiřování vyššího vzdělání v Čechách. Dům jeho byl takměř ohniskem veškerých snah toho druhu; po dlouhá leta shromažďovali se u něho skoro denně v určitých hodinách staří i mladí mužové, kteří toužili po vědeckém vzdělání. Hrabě Kašpar Šternberk uznával vděčně ještě ve vysokém stáří, že ve společnosti Mayerově nalezl kdysi nejúspěšnější popud k vědecké činnosti; také hrabě František Šternberk, jehož žízeň po vědění každým dnem se zvyšovala, navštěvoval hlavně tento kruh, který jej přivedl v mnohostranný styk s učenými muži a utvořil také první prostředek, který spojil později obě naše hrabata k stejné působnosti.

Seznámiv se blíže s rozsahem věd, hrabě zpozoroval sám od sebe, že všeobecné sbírání přesahuje síly jednotlivcovy. Přenechal tedy říši přírodní jiným mladým mužům, kteří vyšli z kruhu Jana Mayera, Tadeášovi Hänkeovi, potomnímu světoplavci s Malaspinou, Jiráskovi, Lindackerovi, Preisslerovi, Hoserovi a t. d. a obmezil se na dějiny a umění. Zvláště založena byla od něho sbírka mincí a mědirytin; z počátku, jako obyčejně, dle širšího měřítka a snad ještě bez určitého plánu; když však se s nevýslovnou pílí a vytrvalostí vpracoval v oba obory, správný jeho rozum sám od sebe vyvinul vlastní soustavu, aby ze své sbírky mědirytin utvořil chronologický přehled umění samého a aby vystavil specielní sbírku českých mincí za doklad k dějinám.

Jakožto výtečný znatel mincí byl již v r. 1796 od naší Společnosti věd poctěn diplomem jakožto čestný člen, odevzdav Společnosti o dvou sporných starých mincích uspokojivé vysvětlení. Chodíval však do jejích sedění jako řádný člen historické třídy, spravoval později po mnohá léta její pokladnu co nejbedlivěji a

nejsprávněji, a spolupůsobil i jinak činně ve všech jejích poradách i podnicích.

Jeho snahám a jeho horlivosti pro vlastenecké umění většinou jest děkovati, že se utvořila ze středu české šlechty v r. 1796 soukromá společnost vlasteneckých přátel umění, která ze svých prostředků založila od r. 1800 akademii výtvarných umění a ještě dříve obrazárnu ve prospěch mladých umělců a po dnešní den ji vydržuje. Hned z počátku sám po vlasti cestoval, aby vyrval z temnoty ještě skryté a zanedbané umělecké poklady a aby je získal pro obrazárnu, jejíž zařízení sám obstaral. Za živobytí staršího horlivého přítele umění hraběte Františka Antonína Novohradského z Kolovrat vedl jako referent řízení tohoto spolku; po jeho smrti v r. 1802 byl na jeho místě zvolen za předsedu Společnosti. Co v tomto postavení až do své smrti spůsobil, jak ústav za nejobtížnějších časových okolností, sám se zálohami z vlastního jmění nejen udržoval, ale i povznesl a rozšířil, jak tím mnohý znamenitý umělecký talent byl probuzen a vzdělán a jak zušlechtěný smysl umělecký ve vlasti byl rozšířen, — to jest ještě v čerstvé paměti, a vrátíme se k tomu ještě, až společnou činnost obou hrabat, Františka a Kašpara Šternberka, zároveň budeme pozorovati.

Zprvu však ještě jest se nám ohlédnouti po vzdělání v mladém věku a prvním životním období hraběte Kašpara Šternberka.

Hrabě Kašpar Šternberk narodil se v Praze dne 6. ledna 1761 v Praze a byl nejmladší syn c. k. tajného rady a komořího, Jana hraběte Šternberka, pána na Radnicích a Darově, a Anny Josefy, dcery bývalého nejvyššího purkrabí, Filipa hraběte Krakovského z Kolovrat. Tato byla paní neobyčejného vzdělání, která hbitě mluvila a psala německy, francouzsky a vlašsky, potom v pozdějších letech také anglickému jazyku se naučila, a hlavně pro francouzskou literaturu velikou zálibu jevila. Otec byl hlubokou ranou do hlavy, kterou obdržel v bitvě u Střihoma, přinucen, aby vzdal se dráhy vojenské, kterou započal s enthusiasmem. Kašparovi bratři, hrabata Jan a Joachim, onen nad něho jsa starší o devět, tento o sedm let, věnovali se záhy jako otec stavu vojenskému, ne však, aniž dříve pečí své matky byli položili nejpevnější základ ku svému vědeckému vzdělání. První obdržel svým vycho-

vatelem, vlasteneckým dějepiscem Frt. Mart. Pelclem, směr k historickým a politickým studiím, naklonil se však později více k vědám přírodním, a pro zdatné práce v tomto oboru byl již r. 1787 zvolen za čestného člena naší Společnosti věd. Hrabě Joachim však, genialní podivín, nechtěl se nikde podrobiti školské kázni, a uváděl tím v zoufalství všechny své učitele; sháněl se však již jako chlapec se železnou pilností, ačkoli bez návodu, jen po knihách, po mineralogii a chemii, kterážto poslední arci u něho brzy se zvrhla v alchymii. Jelikož však směl jen tajně pěstovati umění, dělati z obecných kamenů zlato a stříbro, užíval svého nejmladšího bratra za famula, nejen aby snášel a pořádal kameny všeho druhu, nýbrž aby také rozdmychoval oheň pod tajuplným tyglíkem. Nezdařil li se pak zázrak, musil sice za to nejednou domněle neobratný famulus pykati: ale tento cvik, v němž po několik let bylo pokračováno, měl následek, že hrabě Kašpar záhy poznal, třeba ne methodicky, množství přírodních předmětů a na vždy podržel pro ně zvláštní náklonnost.

Až do svého 18. roku hrabě Kašpar zůstal ve svém otcovském domě, v zimě hlavně v Praze, v létě na venkově, v Oseku a Radnicích v Plzeňském kraji. Jeho prvním učitelem byl, dle zvyku doby, Francouz, Abbé Lambin; později se učil u hofmistra svých starších bratří, jesuity Jana Špalka. Tento jej sice dosti seznámil se starými klassiky, zanedbával však v grammatice, slohu a logice nevyhnutelnou methodu, kterou jeho chovanec také v pozdějších letech, přes nejstkvělejší pokroky, nedovedl více zachovávati.

Jakožto nejmladšího syna, kterému nebylo dědití panství, určili ho rodičové ode dávna ke stavu duchovnímu. Na doporučení císařovny Marie Teresie byla mu již v jeho jedenáctém roce od papeže Klementa XIV. udělena kanovnická prebenda ve Freisingu; brzy po té obdržel v Řezně druhou po resignaci jiného. Jelikož nedovedl ještě spojiti žádného pojmu se slovy »prebenda« a »volba povolání«, dal si klidně uděliti tonsuru. Když však r. 1778 vypukla válka proti Prusům a hrabě Kašpar našel pochvalnou zmínku o svých bratrech v armadním bulletinu, probudila se také v něm chuť k vojenskému stavu, která sice mateřskou péčí často v něm byla chlácholena, ale vypravováním otce slavnými jizvami pokrytého zase rozplameňována byla; dříve však nežli mohl přání svoje provésti, zkončena byla válka, a bratři sami spojili se s rodiči, aby vojenské vzkypění v něm udusili. Slíbil, že složiv veřejnou zkoušku

na Pražské universitě odebere se na studia theologická do Říma do kolleje Germanské, a byl tam také od svého strýce, ministra hraběte Leopolda Kolovrata, v prosinci 1779 dopraven.

Zdá se, že hrabě v Římě s předepsanými studiemi právě s velikou horlivostí se neobíral. Za to čítal s oblibou spisy Winckelmannovy a jiné knihy příbuzného obsahu, které mu knihovna kollegia poskytovala; ano dovedl si přes přísný dozor opatřiti i nejnovější zjevy německé literatury, jako n. p. Werthers Leiden od Goethea. Ale poněvadž pro svoji šťastnou pamět všem požadavkům svých professorů vyhovoval, zacházeli s ním shovívavě. Mezi stranami, které i tam si našly přístup, čítán byl k umírněné opposici; když jednou však v disputaci si dovolil své protivníky v rozpaky uvésti pronášeje proti nim věty, které byly čerpány z učebnic německých, bylo mu toto vítězství mladistvé ješitnosti draze zaplatiti. Smrt Marie Teresie a rychlé církevní reformy císaře Josefa působily také značně na kollej Germanskou; když Pius VI. s nepořízenou z Vídně se vrátil, upadla i v anarchii, zvláště když císař Josef II. odňal jí její statky v Milansku ležící a odvolal odtud všechny rakouské poddané. Jelikož hrabě Šternberk, který svůj theologický běh skoro již absolvoval, neměl chuti, z jedné krajnosti do druhé přeskakovati, rozhodl se k veřejné disputaci v roce 1782, obdržel po té, jako theologus absolutus stkvělé vysvědčení, které také ve Vídni za platné bylo uznáno, a dostalo se mu nyní od rodičů jeho dovolení, aby ještě celý rok v Italii zůstal.

Odebral se v červenci 1782 nejprve do Neapole, a strávil tam, jako »imberbis juvenis, tandem custode remoto« tři měsíce, dle svých vlastních slov nejšťastnější dny svého života. »Mírný vzduch (pravil) a první pohled na moře, jasné moře a veselé měsíční noci na Strada di Chiaja nebo Posilippu na pobřeží mořském, velkolepé scény přírodní u kouřícího a svítícího Vesuvu, vznešené zbytky starověku v Herculaneu, Pompejích, Pästu, Bajích atd. udržovaly mne ve stálé horečce vytržení. Procházející se směsice v ulici Toledo, nebo večer na Molu, roztodivný nárůdek hlučících lazzaronů, opera San Carlo a policinell v S. Carlino, hudební akademie konservatoří Strada di Cheja každého večera — čtyřiadvacet hodin nestačilo požívati všeho, co každý den poskytoval mladému muži, který svět ještě málo znal a právě teprve 30 měsíců v kollegiu dosti klášterský strávil.« Jelikož rodinou svoji z Vídně co nejlépe byl doporučen a v nejvznešenějších kruzích zrovna tak

rád byl vídán, jako se sám bez nároků mezi lid mísíval; poznal nejen v Neapoli, nýbrž i v Římě, kde dlel ještě od října 1782 až do konce roku, všechny památnosti a znamenitosti země i doby a věnoval se s ještě větší horlivostí než dříve zvláště studiu starověkého umění.

Z tohoto »mladistvého hýření na ňadrech přírody a ve volném ruchu světového života« ku své veliké žalosti náhle byl odvolán svým agentem v Řezně, aby spěchal tam, kde smrtí kanovníkovou byla právě uprázdněna praebenda pro něho určená. Cestuje s největší rychlostí dorazil dne 5. ledna 1783 v noci do Řezna a ohlásil se následujícího dne u děkana domu hraběte Thurna ke kapitule. Tento se ho tázal, kolik mu jest let? »Právě dnes 22 let« — »Ach (pravil hrabě Thurn), to jste mohl ještě pohodlně půl roku zůstati v krásné Italii: neboť před ukončeným 24. rokem a první tak řečenou rigorosní residencí nemůže nikdo do kapituly vstoupiti, byť i dle přijetí na něm byla řada; jeho nejbližší nástupce, který má léta, nastoupí na jeho místo.« — Bolest po takovém sklamání dá se pochopiti. Poněvadž se však postavení nedalo změniti, hrabě Kašpar se rozhodl zůstati v Řezně a odbýti si tam svoji první devítiměsíční residenci, aby měl aspoň pro nejbližší případ, který nemohl na se dlouho dáti čekati, vlastnosti pro žádané vstoupení nutné. Použil toho času, aby se zároveň vpravil do říšské praxe u učeného oldenburgského kancelářského rady Gohlera. V říjnu vrátil se pak ku svým rodičům do Čech.

V domě otcovském pokračováno bylo nyní až do r. 1785 v dřívějším způsobu života, leda že hrabě Kašpar v Radnicích za návodu bratří Jiraskových obíral se vzděláváním lesů a tytýž podnikl několik výletů jako n. p. do Uher až k samým hranicím Sedmihradska. Naposledy sešli se také nyní bratři, hrabata Jan, Joachim a Kašpar jakožto mužové a vyměnili si navzájem ve veselé družnosti zjednané zkušenosti a životní názory. Hrabě Joachim, kterému počala býti kázeň života vojenského v dobách míru zrovna tak na obtíž, jako kdysi kázeň školská, vystoupil již 1785 z vojska, aby se oddal zcela náklonnosti k mineralogii a chemii, jichž horlivé pěstování dalo pak podnět k volbě za čestného člena naší Společnosti věd v r. 1790. Hrabě Jan však, jehož zralému úsudku hrabě Kašpar si zvykl podrobovati všechny své názory a svoje rozhodnutí, pokračoval na své vojenské dráze, nezpronevěřiv se svým oblíbeným studiím. Udatnost a rozvážnost, se kterou ve válce s Turky r. 1788 jako c. k. podplukovník a vůdce předvoje pře-

kročil Sávu a od vojska byv odříznut proti silnějšímu nepříteli po tři dni se udržel, zjednaly mu všeobecný obdiv armady a opravňovaly k naději, že v něm vznikne v rodu Šternberkově jako v minulých stoletích proslulý vojevůdce. Bohužel však podlehl již 12. února 1789 v Mühlbachu v Sedmihradsku hnilavce, kterou si ulovil horlivou péčí o tamní vojenskou nemocnici; nedlouho před tím podal ještě naší Společnosti věd zprávu o římských starožitnostech v Sedmihradech. Jakkoli všeobecný byl pro něho smutek, nikoho ztráta tato tak nedojala, jako našeho hraběte Kašpara, který ho nade všechny lidi miloval a skoro jako otce ctil.

V červnu 1785 týž kanovník v Řeznu, který přede dvěma lety na místo hraběte Šternberka vstoupil, smrtí svojí učinil mu opět místo. Odcestoval tam tedy a byl konečně v den Peremptorium Petri do kapituly uveden. Brzy zařídil si kapitulní dvůr příjemně ležící na březích Dunaje a stal se nyní svým vlastním pánem. Aby měl více zaměstnání, vstoupil jako neplacený dvorní a komorní rada do služeb biskupa Řezenského a převzal nejdříve zprávu ve věcech lesních. Pro společenské styky Řezno v oné době, jakožto sídlo tolika vyslanců u říšského sněmu (který vlastně byl bez práce) poskytovalo besedy, jak jen málo měst v Německu. Hrabě Šternberk zachovával »utraquistické« chování mezi domy hraběte Seilerna, kurfirstského českého a hraběte Hohenthala, kurfirstského saského vyslance, kteří tehdy stáli v čele corpus catholicorum a evangelicorum. Zvláštní dojem naň učinili dánský vyslanec baron Gleichen, svojí původností a rozsáhlými vědomostmi; potom pruský vyslanec hrabě Görz. Nejvroucněji však se přiklonil k rodině Diedeově z Danska, s jejímiž členy udržoval po té až do smrti nejsrdečnější spojení. Z několika cest, které podnikl v oné době, zmiňuji se jen o cestě do Paříže, kam 15. srpna 1787 dorazil — téhož dne, kdy parlament pro nezapsání pozemkové daně byl vypověděn do Troyes. Politické rozechvění, které se již počalo jeviti u všech stavů, učinilo naň živý dojem. Jelikož se utvořilo pod štítem oprav i nutných i blahodárných, přijal jejich ideje jako všichni šlechetně smýšlející mužové této doby i hrabě Šternberk, a divil se, že při své návštěvě na podzim téhož roku v Čechách nenašel pro ně ohlasu. Teprve později nabyl přesvědčení, že žádná věc není tak čista a svata, aby na konec s ní se nespojily sobectví a vášně všeho druhu a nedovedly z ní utvořiti bič pro lidské pokolení.

Volbou biskupa Řezenského hraběte Törringa zároveň za biskupa Freisingského bylo v této kapitule uprázdněno místo

kterého v r. 1788 dosáhl hrabě Šternberk a proto také na krátký čas svoji tamnější residenci jakožto kanovník nastoupil. Biskup jmenoval ho, čím již byl v Řeznu, svým dvorním a komorním radou také pro biskupství Freisingské; později (1791) stal se také tajným radou kapitul a dostal také probošťství u sv. Víta ve Freisingen. Od té doby bylo ho užito v několika službách obou kapitul n. p. v r. 1791 jako vyslance k císaři Leopoldovi II. do Vídně, aby netoliko říšská léna od něho přijal, ale i ta léna udělil, která Rakousko tehdy ještě od oněch kapitul mělo. Takto vstoupil v určité působiště s neodůvodněnou vyhlídkou, že kdysi ve vyšší duchovní důstojnosti sám dosáhne sídla a hlasu v řadě knížat svaté římské říše německého národa. A jelikož jako takový si umínil ukončiti život svůj mimo Čechy, dohodl se r. 1790 po smrti své matky, majitelky panství Radnic, s jediným nyní bratrem Joachimem, že mu zcela přenechá toto panství za roční apanaži, a podržel si pouze malou jistinu, kterou mu jeho matka jako praelegat odkázala.

Ale čím dále, tím hroziveji zdvihala se na západním obzoru Evropy bouře, která se znenáhla ničíc rozlila po všech jejích zemích sousedních, podryla a překotila tisícileté namnoze zpukřelé základy svaté římské říše, a tím také konec učinila veškeré velikoleposti německých kapitulních a kanovnických praebend. Hraběte Šternberkova důvěra k dosavádnímu pořádku zviklána byla již r. 1795 zmizením Polska z řady států; již tehdy živý zápas revolucionářů francouzských o Rýnské hranice a zásady, které pronesl lord Malmesbury v rozhovoru s De la Croix (1797) o sekularisaci, daly mu ihned uhodnouti osud, který se skutečně několik let na to splnil; marně byl hleděl od r. 1797 všechny své spoluúčastníky na to upozorniti a je k obraně spojiti. Když následkem příměří učiněného dne 15. července 1800 v Parsdorfu Francouzi obsadili dle smlouvy nedobyté město Řezno, aby dosaženo bylo zmírnění vypsání těžké válečné berně, bylo uzavřeno odeslati deputaci do hlavního stanu maršála Moreau, a hrabě Šternberk byl od knížete biskupa k tomu určen jako zástupce veškerých stavů duchovních. S prominutím 250.000 franků se vrátil, přinesl však z hlavního táboru známost ducha Francouzi hýbajícího, která mu živě před oči stavěla nebezpečí, ve kterém se Německo octlo; varující jeho hlas však zanikl bez účinku jako před tím. Též roku následujícího (v lednu 1801) byl v téže vlastnosti a za týmž účelem poslán k témuž maršálkovi do Solnohrad. »Faudra-il que je lise tout cela?« tázal

se se zamračeným pohledem Moreau (který již do ruky vzal ručnici, aby na honě zastřelil »posledního kamzíka německých hor«), když hrabě Šternberk s papíry v ruce k němu vstoupil. »Netřeba vám pranic čísti, jen přeškrtněte nebo změňte v nich několik číslic«, — odpověděl mu Šternberk. Po několikadenních rozmluvách s hlavním ubytovatelem a payeur général vojska, dosáhl opět značného snížení; ale i to, co zbývalo platiti, bylo ještě vždy dosti na obtíž. Mír uzavřený dne 9. února 1801 v Lunevillu sprostil tyto země přítomnosti francouzského vojska; ale byl na záhubu všem duchovním stavům Německa, an v život uvedl sekularisační ideje prohozené již na kongressu Rastadtském.

Osudného jednání deputace říšského sněmu v Řeznu v roce 1802 zúčastnil se hrabě Šternberk jako vyslanec za biskupství Freisingen. Budiž mi dovoleno uvésti zde od něho samého zůstavenou krátkou zprávu o těchto udalostech. Říšská deputace měla pod záštitou Francie a Ruska ustanoviti odškodnění těch světských stavů, které utrpěly odstoupením levého břehu Rýnského Francouzům. Vyslancové všech dvorů byli shromážděni, město hemžilo se cizinci, kteří se chtěli na útraty třetího nejen odškodniti, ale obohatiti. Francouzské vyslanectvo zřídilo tajné, ale každému známé »bureau d'inscription« za předsednictví Matthieuova, ve které zapisovány byly nabídky za odškodňující předměty, které tak říkajíc plus offerenti měly býti rozděleny. Kdežto někteří vyslanci německých knížat a zvláště Rakouska vyslovili spravedlivé zásady, dáno bylo od Franků veškeré jmění duchovních stavů tak říkajíc jako res nullius ve veřejnou dražbu. Proč stavové duchovní, kteří byli přece zrovna tak právní držitelé svého jmění a svých říšských hodností jako knížata světská, sami se měli státi obětí, pro to nebylo lze arci dokázati právního základu, nebylo ho však také hledáno; bajka o vlku a jehněti byl codex, kterým se řídili. Formality německého postupu jednání trvaly Francouzům a po indemnitě dychtivým příliš dlouho; a Rusko, které nemohlo při celé věci nic získati a nic ztratiti, bylo lhostejno k výsledku věci. Matthieu projektoval své rozdělení indemnit již 4. června 1802; ale smrt kurfirsta Mohučského a Mohučského vyslance měla za následek průtahy; projekt byl teprve 18. srpna francouzskému a ruskému vyslanci baronovi Hügelovi a Albinimu odevzdán a po té v úradu vzat. Světská knížata, aby se konečně zmocnila svých odškodnění, a Francouzové, aby zápisy ve svém bureau brzy vybrati a rozděliti mohli, urychlili konec provisorního ujetí se majetku

zemí a statků duchovních na odškodněnou určených, kteréž ustanoveno bylo na 1. prosinec 1802; a téhož dne byla teprve shromážděným vyslancům na radnici přečtena francouzsko-ruská nota tohoto obsahu. Škodolibý výraz zračil se na mnohém obličeji přítomných vyslanců; obrátil jsem se k nim a řekl jsem: »Přeji si, aby knížata, která se nyní radují ze svého zisku, nikdy nelitovala tohoto jednání! Kdo však fakticky uznává dotknutelnost právně nabytého majetku, podpisuje také spolu svoji vlastní odstranitelnost.« S těmito slovy opustil jsem a všichni vyslanci duchovních knížat s indignací sál, abychom nikdy již do něho nevstoupili.«

Biskupství Řezenskému »prostředkem v pravý čas rozdaných brillantových naušnic a nákrčníků« padl recessem říšské deputace r. 1803 lepší los, než se očekávalo. Domská kapitula a biskupství i s městem bylo přiděleno kurfirstovi arcikancléři Mohučskému, Karlu Dalberkovi, když byl poslední biskup Řezenský a Freisingský zároveň (od r. 1790) Josef Konrád svobodný pán Schroffenberk ku vzdání se pohnut a dne 4. dubna 1803 také již zemřel. Dalberk jmenoval hraběte Šternberka hned z počátku místopředsedou prozatímního místa utvořeného k organisaci nového státu, kteréž ještě téhož roku (1803) se proměnilo v zemské ředitelství, při kterém hrabě ve stejné vlastnosti musil skoro zcela převzíti nejvyšší správu úřadu, an předseda hrabě Josef Turn stářím a chorobou byl zdržován.

Co hrabě v tomto postavení v několika bouřlivých a závažných letech chtěl, vykonal a vytrpěl, nemůže v tomto krátkém náčrtu jeho života býti rozebíráno. Jen jednu stránku jeho činnosti jest mi tu vytknouti, poněvadž byla o sobě nejstkvělejší, ale i pro doby následující nejvýznamnější, jakož také u nového knížete arcibiskupa došla podpory nejochotnější. Míním jeho vědeckou činnost, hlavně pro studium botaniky, a co s ní souviselo.

Vědecký duch bádavý byl hraběti Kašparovi Šternberkovi, jak jsem již ukázal, již tak říkajíc od narození přisvojen a také později, méně učiteli, než příkladem obou jeho starších bratří a Jana Mayera kruhem, který měl pro něho zvláštní přitažlivost, živen a vyvíjen: jen kolísal dlouhý čas ve svém předmětě, až ho v roce 1795 přátelský styk s maltézským rytířem François Gabrielem de Bray přiděleným v Řeznu k francouzskému vyslanectví s trvalou zálibou pro botaniku ustálil. Professor Duval byl prvním učitelem hraběte v tomto oboru, jejž zprvu jen vzhledem ku vzdělávání lesů, později však ve spolku s professorem Hoppem trvale a s neunav-

nou horlivostí pěstoval. Již 1797 botanická Společnost v Řezně přijala ho za člena; stal se brzy jejím výborným příznivcem a řídil od r. 1800 také její shromáždění, k nimž v domě svém místnos upravil; botanické vycházky do blízkých i dalekých krajin staly se od té doby jeho nejpříjemnějším osvěžením. Nějaký čas se zaměstnával sice za vedení dr. Schäffera také galvanickými pokusy, zvláště v některých nemocech; a výsledky těchto snah byly s obecenstvem tiskem sděleny; také Gallova nová nauka o lebce vábila k pokusům, které byly horlivě činěny a při přátelském obcování s důstojným Placidem Heinrichem nemohlo mu žádné odvětví přírodovědy zůstati tajno: avšak studium botanické mělo stále převahu, a hrabě použil, jako místopředseda zemského ředitelství, svého vlivu, aby povznesl jak vůbec školství, tak i aby založil zvláště učitelskou stolici botaniky a některé lesnické i rostlinné školky, konečně také upravil botanickou zahradu pro Řezno. Jelikož v oné době předhradbí Řezenské bylo se zemí srovnáno a pozemky za zahrady byly prodány, koupil také přes malou svoji důvěru k trvalému pořádku v zrušené rohatce pro sebe potřebné místo k zahradě a villegiatuře, s jejíž stavbou ihned započal.

Když na podzim 1804 kurfirst-arcikancléř Dalberg odebral se do Paříže, aby přítomen byl při korunovaci Napoleonově vykonané, dne 2. prosince, a jeho prostřednictvím vyjednával s papežem Piem VIII. o spojení obou domních kapitul, Mohučské a Řeznovské, vzal s sebou také hraběte Šternberka. Pobyt tento v hlavním městě Francie prodloužený až do následujícího roku 1805 poskytl však studiím hraběte lepšího výsledku, než politickému vyjednávání, jehož se zúčastniti musil. Alexandrem Humboldtem a generalem Rumfordem seznámil se s Laplacem, Bertholetem, Lacépèdem, Cuvierem a s většinou akademiků; botaniky Ventenata, Desfontainesa, Decandolla, Petit-Thouarsa a Thouina navštěvoval často a u Thouina poznal zvláště výtečného přírodozpytce Faujasa de St. Fond. Tento mu ukázal některé fossilní rostlinné otisky z Anglie, které měly podobnost s otisky nalezenými v uhelných dolech Radnických. Při rozmluvě o tom Faujas předložil hraběti dvě německé rozpravy o fossilních rostlinách žádaje, aby mu je přeložil; byl to 1. sešit Schlotheimova spisu Flora der Vorwelt a v Hoppeově Taschenbuchu rozprava o fossilních listech Rochesauveských; tato měla hraběte samého za spisovatele. Když Faujas to uslyšel (praví hrabě Šternberk), »tu byli jsme přáteli, jako bychom byli již na jiné oběžnici pospolu žili.« Na jeho žádost

hrabě ihned se podjal vědeckého zkoumání, jehož výsledek Faujas dal vřaditi do Annales du Musée. A udalost tato zavdala první příčinu k pozdějšímu velkému bádání hraběte v tomto oboru. I s císařovnou Josefinou, zvláštní milovnicí botaniky, seznámil se v té době a obdržel od ní dovolení, aby v její zahradě vybral si sazenice novohollandských rostlin.

Kurfirst Dalberg pečoval přese všechny obtíže vytrvale nejen o spojení starých kapitul Mohučské a Řezenské, nýbrž i o volbu svého pomocníka a následníka, poněvadž v tom spatřoval nejbližší prostředek, aby ještě udržel nejvýš ohroženou německou říšskou ústavu a zabezpečil také trvání aspoň jedné šlechtické kapituly v Německu. Hlasům, které radily odložiti tuto věc na dobu méně bouřlivou a ku kterým se připojil také hrabě Šternberk, odpovídal, že se nesmí bráti v pochybnost pevnost úmluv a trvalost zjednaného právního stavu; neboť pochybovati o jich stálosti znamenalo by teprve prý uváděti ji v nebezpečí. K volbě za pomocníka navrhoval zároveň své oba přátele, hraběte Bedřicha Stadiona z kapituly Mohučské, hraběte Kašpara Šternberka z kapituly Řezenské. Jelikož při Napoleonově přesile tehdy nebylo lze volbu takovou provésti bez jeho souhlasu, a každý věděl, žeby Napoleon nikdy neuznal za pomocníka hraběte Stadiona, českého říšského poslance: byl by měl dle plánu Dalbergova hrabě Šternberk arci největší vyhlídky, aby se stal jeho nástupcem. Avšak francouzské intriky vyjednávání tomuto připravily konec, jejž nikdo nepředvídal. Pověsti o dotěrnosti se strany Bavorska, aby u Napoleona provedlo své nároky na Řezno, byly rozšiřovány, aby kurfirsta postrašily; francouzský ministr Hedouville upozornil jej na to, jak na své návrhy nedostává odpovědi ani z Říma ani z Vídně, a učinil mu konečně návrh, — »pour déjouer toutes les intrigues de la Bavière et donner à l'Empereur des Français un interêt plus direct pour conserver Ratisbonne à l'archi-chancelier de l'Empire«, — aby žádal za pomocníka kardinala Fesche. Kurfirst, který tolikerým duševním rozrušením octl se již v stavu horečném, svolil — a byl ztracen. Záměru, jejž francouzská politika v této věci nejblíže sledovala, dosáhla úplně: německý arcikancléř krokem tímto v očích všech vlastenecých Němců nenapravitelně si uškodil; musil nyní držeti s Francií; a tak mohl brzy na to (12. července 1806) tím snadněji uskutečněn býti plán Rýnského spolku pod záštitou Napoleonovou.

Když takto tisíciletá římská říše německého národa, ne bez viny Dalberkovy, úplně byla rozpoutána, odvrátilo se od tohoto nešťastného knížete mnoho starých přátel, a také hraběti Šternberkovi bylo trapno, že na dále musil s ním jednati, ana jeho přítomnost knížete-primasa pokaždé v patrné rozpaky uváděla. Za takových okolností domníval se také hrabě, že musí svoje místo u vlády Řezenské složiti, a prosil již 17. září 1806, aby svého místa byl zbaven. Dal se sice ještě pohnouti, aby v oněch bouřlivých dnech dále ještě řídil veslo malého státu, svěřené skoro jediným jeho rukám až k očekávanému návratu Dalberkově; když však 15. listopadu místo knížete do Řezna došel rozkaz, aby za vítězství Napoleonovo u Jeny bylo zpíváno Te Deum laudamus, žádal Šternberk své propuštění kategorickými výrazy. Dalberg svolil k němu z Frankfurtu dne 19. listopadu těmito slovy: »Jste šlechetný výtečný muž a samému sobě povinen, abyste jednal dle Svého vlastního přesvědčení. Ve svém nyní jediném povolání, jako vřelý přítel pravdy a osvícený podpůrce věd prospějete lidstvu. Nerozborně pevně stojí a stůjž naše smlouva ve příčině vědeckých ústavů v Řezně. Jsem potěšen a hrd, že působím společně s tak šlechetným přítelem.« Dne 26. listopadu předsedal Šternberk naposledy ve vládním kollegiu a rozloučil se s ním po tom krátkou úchvatnou řečí, aby na dále, dalek ctižádosti, v klidném stavu soukromém žil jen samému sobě a vědám.

Hrabě vyhověv Dalberkovu přání, aby podržel ředitelství vědeckých ústavů, šel tu zároveň za svojí vlastní náklonností. Již na podzim 1805 byl arcikancléř od něho žádal a dostal návrh na zřízení přírodovědecké akademie v Řeznu; dne 5. dubna 1806 vyšel dekret ke skutečnému zřízení. Jelikož nebylo pro ni vhodnější místnosti než nový zahradní dům hraběte, byl ochoten odstoupiti jej; s tou podmínkou však, aby mu v něm zaručen byl volný byt doživotně. Nedaleko něho vystavěn byl pomník velikému hvězdáři Kepplerovi. Rok 1808 hrabě jmenoval obžinkami svých šťastných dnů v Řezně, poněvadž žil ve společnosti svých nejlepších přátel, mezi nimi jmenovitě ve společnosti legačního rady Felixa, s tímto bydlel ve své zahradě nyní dokončené a velmi bohatě vyzdobené, tam konal sám přednášky o fysiognomii rostlin dle Alexandra Humboldta, které byly hojně navštěvovány, pracoval o svém díle Revisio Saxifragarum a podnikl časté vědecké vycházky, zvláště do Alp. Na posledním z těchto výletů sešel se se svým bratem Jáchymem ve Villachu, a doprovodil jej potom

do Čech; ale brzy po svém návratu obdržel neočekávanou zprávu, že hrabě Jáchym dne 18. října 1808 v Březině náhle zemřel nervovou mrtvicí. Převzetí panství Radnic, jehož se tím stal jediným dědicem, zatlačilo jej do moře jak nepříjemných tak neobvyklých jednání; avšak způsobilo, že s větším klidem snesl ode dávna tušený osud, který se nyní vyplnil.

Známo jest spustošení, které po osudné bitvě u Eckmühlu dne 23. dubna 1809 nad Řeznem se strhlo. Šternberkova důmyslně založená zahrada byla v této hrozné katastrofě úplně zničena; neboť v ní se rozpředl nejohnivější boj, oheň batterií, který zeď prostřílel, prolétal jí mezi zahradním domem a Kepplerovým pomníkem, zahradní dům sám sloužil za obranu i za útok, všechny stromy byly do výše mužského sestříleny, všechny ploty polámány, příkopy srovnány, pochodem tří pluků jízdy a dvou batterií vše bylo pošlapáno, vypáleno nebo vyloupeno a t. d. Avšak přítel Felix byl před tím sbírku rostlin a největší část knihovny zachránil a v městě ležící obytný dům hraběte poměrně jen málo utrpěl; ukonejšil se nad touto, byť i trpkou ztrátou, jelikož mnohé jeho přátele v oněch dnech nešťastných zastihl ještě daleko tvrdší osud, kdežto on osobně na svém panství Radnicích obíral se se zařízením zámku Březiny vystavěného jeho bratrem a začal studovati poprvé v tamnějších dolech uhelných a železných poklady podzemní předvěké flory v jejích přirozených nalezištích.

Známo jest také, jaký konec v Řeznu vzala vláda Dalberkova a jak toto prastaré říšské město smlouvou dne 28. února 1810 přišlo pod vládu Bavorska. Pro to a pro předloňské spustošení, pobyt v onom městě ztratil pro hraběte, byť i ne všechen účel, přece své největší vnady a příjemnosti; zvláště ana také většina jeho přátel buď jako baron Gleichen, baron Diede a j. zemřela, buď z Řezna se vystěhovala. Bylo mu nyní v 50. roce jeho věku s celou minulostí se rozžehnati a novou dráhu životní nastoupiti. Když loučil se s knížetem-primasem, napsal mu tento za odpověď významná slova: »I pro mne jest tento rok nejtěžší rok mého života: oba můžeme říci: dulcia linquimus arva. Zřízení nových výtvorů ve starých dnech: jistá ztráta, nejistá budoucnost! Plurimum interest, in quae quis tempora inciderit.«

Hrabě Šternberk vrátil se v roce 1810 se všemi svými zachráněnými vědeckými poklady do své vlasti na svoje panství, dal se

uvésti jako český zemský stav do zemského sněmu, a stal se od té opět Čechem, jako jím byl ve svém mládí.

Pro české kulturní dějiny ne nedůležité vroucí spojení hrabat Františka a Kašpara Šternberka bylo teprve po přesídlení hraběte Kašpara znenáhla pevněji upoutáno. Hrabě František v r. 1811 po smrti svých obou rodičů octl se sám na pokraji hrobu a bylo třeba dlouhého času a nejpečlivějšího ošetřování smysl umělecký majícího a z plna srdce mu oddaného dr. Ambrosia, aby těžkou nemocí seslabeného ducha přiměřeným zaměstnáním probudil a opět mu vrátil jeho dřívější pružnost. V týž čas vstoupil v plné užívání rodinných fideikomissů. Dům jeho, kterému mimo to šlechetný mrav, vzdělání a nevyrovnatelná dobrota srdce jeho manželky a pěti jeho dcer dodávaly zvláštní přitažlivosti, záhy se vyšinul za pojítko všech duchem i vědomostmi vynikajících ze všech stavů, jelikož obcování s vědecky vzdělanými muži stalo se hraběti potřebou. Mimo knížete Antonína Isidora Lobkovice a hraběte Karla Clam Martinice, kteří byli jeho nejdůvěrnější přátelé, připoutal k sobě zvláště roztomilostí v obcování nevyrovnatelného Dobrovského, velikého znatele mincí Madera, zemského ředitele staveb a mnoholetého tajemníka naší Společnosti abbéa Tobiáše Grubera a ředitele akademie Berglera. Takový kruh měl příliš mnoho vnad pro muže jako byl hrabě Kašpar, a tento, vzor urbanních mravů a šlechetného chování, byl zase kruhu tomu příliš vítán a žádoucí, než aby vřelejší splynutí mezi nimi dlouho bylo na sebe dalo čekati. Avšak hrabě Kašpar v letech 1811 a 1812 strávil nejdelší čas ve Vídni, pečuje o některé dědičné záležitosti své sestřenice, hraběnky Louisy Šternberkové, a obcoval tam hlavně s hrabětem Františkem Valdštýnem duchem mu příbuzným a s baronem Jacquinem; a v osudném roce 1813 zůstával bez přerušení na svém panství v Březině, brzy jsa zaměstnán svými studiemi, brzy ze svého útulku sleduje veliké udalosti oněch dnů s napjatou pozorností.

Tak vedli napořád oba hrabata v ústraní soukromého stavu klidný, stejnotvárný život, rozdělený mezi vědecké bádání, správu svých statků a styk společenský, rozrušený jen účastenstvím na velikých udalostech z r. 1812 až 1815, v zimě obyčejně v Praze, v létě na venkově, v lázních nebo na krátkých výletech do zemí

sousedních; jeden, aby se hlavně podíval na svá panství Schussenried a Weisenau, druhý, aby vyhledal staré přátele v Řeznu nebo hraběte de Bray v Irlbachu atd. Při stále rostoucí vzájemné náklonnosti spojili se na podzim 1817 i po domácku, an hrabě Kašpar od toho času svůj byt v Praze si zařídil bezprostředně vedle bytu hraběte Františka (na Malostranském náměstí, v rohovém domě k Tomášské ulici) a stal se jeho skoro denním soudruhem při obědě. Tichá jejich působnost nabyla však tím významu, že oba opravdu humanním a vlasteneckým smýšlením se vynasnažovali, aby pokladu svého ducha, svých vědomostí a sbírek neuzavírali v sobě a pro sebe, nýbrž aby je uvedli v život praktický a učinili je všeobecně prospěšny.

Při důležitosti, jaké v Evropě již dosáhla roční shromáždění německých přírodozpytcův a lékařů, dílem bezprostředně sebou samými, dílem prostředně probuzením jiných podobných spolků, myslím, že jsem jak památce hraběte Kašpara tak i pravdě povinen poznámkou, že hrabě Kašpar to byl, který dal k nim první veřejný podnět, — třebas statečnému Okenovi nezkrácena musí zůstati zásluha, že poprvé v život je uvedl. V říjnu 1814 shromáždilo se skoro náhodou několik členů Řezenské botanické Společnosti u hraběte v zámku na Březině, určili a pojmenovali v několikadenním společném pobytu několik z vycházek přinesených nových rostlin (mezi nimi Braya alpina), a usnesli se v řádném sedění konaném dne 31. října vydávati Památky Řezenské Společnosti. Pro první jejich sešit hrabě napsal ihned pojednání: »Über den gegenwärtigen Zustand der botanischen Wissenschaft, und die Nothwendigkeit, das Studium derselben zu erleichtern« a naléhal ku konci (I. pag. 38) na výroční sjezdy nejdříve botaniků, aby docíleno bylo shody mezi nimi a aby rostoucímu zmatku vyměřen byl cíl; aby ukázal svoji opravdovost, ihned k tomu účelu věnoval malou jistinu. Hlas ten tehdy zanikl v době pobouřené opětným se objevením Napoleona ve Francii; myšlenka však nezahynula, nýbrž byla nejprve od dr. Steudela v témže časopise opět převzata a přetřásána, potom Okenem časopisem Isis rozšířena a konečně ve formě velikolepější jak známo uskutečněna. Ale i tu byl to hrabě Šternberk, který nejvíce k tomu přispěl, aby tato shromáždění byla přijata za pojidlo všech německých přírodozpytců, jak později ještě dokáži.

Z nejvyšších stkvělých bodů na činoplodné dráze našich obou Šternberků jest založení a nadání Českého Národního Musea

ve skutek uvedené v r. 1818 hlavně jimi, avšak v úzkém spojení s jejich přáteli tehdejším zemským náčelníkem v Čechách hrabětem Kolovratem a hrabětem Františkem Klebelsberkem. Zkušenost, že nejdůležitější sbírky, které za život lidský lze sebrati, často od dědiců byvše zanedbávány a rozptýleny mnohdy úplně do cizích zemí se dostanou, naplňoval oba často starostí, žeby i jejich s takovou láskou a obětavostí pěstěné sbírky podobný osud mohl potkati. Hrabě Kašpar z té příčiny měl z počátku úmysl věnovati své sbírky Řezenské akademii věd, kdyby tato dle plánu knížete-primasa byla v život vešla; při změněných okolnostech rozhodl se však zachovati je své vlasti a vyslovoval toto rozhodnutí často již od roku 1810. Hrabě Kolovrat přijal horlivě tak vlasteneckou nabídku a o zřízení vlasteneckého ústavu toho druhu bylo často rozmlouváno, ale zřízení toto stále opět odkládáno pro časy tehdy tak bouřlivé; konečně ještě pro hlad a nouzi, které od roku 1816 a 1817 zemi navštívily. Když konečně od nejvyššího purkrabího Kolovrata dne 18. dubna 1818 uveřejněným: »Provoláním ku vlasteneckým přátelům věd« ve skutek byl uveden, rozhodl se hrabě Kašpar mezi prvními prohlásiti v poradě o té věci konané, že věnuje novému ústavu všechny své vědecké sbírky, jmenovitě i jeho bratrem hrabětem Jáchymem i jím samým sebranou i od hormistra Lindackera koupenou sbírku nerostů a zkamenělin, potom své zvláště evropskými rostlinami bohatě vypravené herbarium, konečně svoji vzácnou přírodovědeckou knihovnu. Tentýž úmysl vyslovil i hrabě František Šternberk ve příčině svých sbírek mincí a sbírek uměleckých, zprvu však nedav o té věci legalního prohlášení.

Od nynějška oba hrabata věnovala tomuto národnímu ústavu svoji zvláštní pozornost a činnost. Hrabě Kašpar vzal na se hlavně péči o sbírky, hrabě František záležitosti pokladniční. Oba se stali tak říkajíc duší ústavu, ana hrabata Kolovrat a Klebelsberk, za jiným povoláním jdouce, jim přenechali hlavně jeho vedení. Bylo tedy zcela přirozeno, že, když po obdrženém císařském potvrzení základních zákonů Společnosti utvořené k vedení tohoto ústavu v Čechách její definitivní organisace dne 23. prosince 1822 nastala, hrabě Kašpar Šternberk s hlasitým souhlasem pozdraven byl za prvního předsedu Českého Musea a že mu po bok byl postaven hrabě František jako nejstarší člen správního výboru a jako pokladník. Dne 5. ledna 1823 hrabě Kašpar sepsal platnou darovací listinu o svých sbírkách Museu a dle svého slibu

rozmnožoval je pak značně každý rok novými nákupy ze svých prostředků.

Činnost českého Musea směřovala za předsednictví hraběte Šternberka hlavně ku pěstění věd přírodních a ku sbírání památek a pramenů vlasteneckých dějin. Oba hrabata Šternberkové stáli, jako činní badatelé, na výši těchto věd své doby: Kašpar v přírodovědě, František v dějinách; podporováni byli nejen od spoluúdů jako Dobrovský, Gerstner a Steinmann, nýbrž i od výtečných úředníků, jako Hanka, Presl a Zippe, a v letech pozdějších i Corda. Řeči, které hrabě Kašpar ročně (od 1823 až 1838) míval ve valných shromážděních, podávaly obyčejně zajímavý přehled nejnovějších pokroků ve vědách od něho hlavně pěstěných a ve vlasteneckých dějinách. Jelikož byl v osobním styku se všemi znamenitými přírodozpytci všech zemí (i mimo Evropu) a podporování přírodovědy se mu stalo, smím-li tak říci, záležitostí srdce: shledáme zcela pochopitelno, čím to bylo, že jeho přednášky, které zrovna tak k srdci mluvily, jako ducha osvěcovaly, vzbuzovaly vždy v kruzích velmi rozšířených nejvřelejší účast. Časté a případné poznámky o českých památkách a dějinách nabízely se mu samy sebou při vroucím styku se znalci jako s Dobrovským a hrabětem Františkem; a dovedl se již také záhy vpracovati v tento obor při spisování svého cenného pojednání: »Über die Pflanzenkunde in Böhmen« (Prag 1817, 1818). Rozprava tato byla určena pro pojednání naší Společnosti, jelikož hrabě Kašpar v ni již 17. ledna 1813 byl pojat za čestného člena a jako takový se napořád objevil v přírodovědecké třídě zrovna tak činný, jako jeho ujec, hrabě František Šternberk, v historické třídě.

Budiž mi dovoleno, abych zde poněkud blíže vzpomenul dějepisných bádání hraběte Františka Šternberka. Neobyčejné vědomosti a názory tohoto vzácného muže v oboru tomto arci nepřinesly přiměřených plodů; příliš vysoké požadavky na sebe sama a skromnost skoro bych řekl politování hodná zdržely jej samého od pokusu, aby sebe zároveň uplatnil jako spisovatele. A přece měl hlubší a důkladnější znalost veškerých dějin Českých než kdokoli z jeho současníků bez výjimky. Čerpal ji nejen z tak nedostatečných vytištěných spisů, nýbrž pustil se do rozsáhlého studia pramenů většinou ještě nevydaných a těžce přístupných. Bádal ve všech jejich oborech s důkladností učence a praktickým smyslem zkušeného světoobčana a obchodníka. Proto byl jeho úsudek o pravěku Čech ve všem samoodůvodněný, jasný, duchaplný a

obyčejně případný. Rodové dějiny hraběte, které arci zasahují do nejdůležitějších stránek dějin země, byly východiskem jeho studií. Tu nemohu nyní zamlčeti charakteristický rys, že ještě žádný český dějepisec nikdy nepronesl tak přísného úsudku o některých předcích hraběte, jak sám činíval, když jeho v té příčině velmi bystré oko zpozorovalo, jak úzdu pustili své ctižádosti nebo své sobeckosti na škodu země a národa. Jelikož jsem od roku 1823 skoro denně požíval štěstí pro mne nanejvýš poučného obcování s ním, byl jsem také svědkem zármutku, jejž mu působívalo n. p. uvažování o velikém povstání panstva vedeného od r. 1465 ješitným Zdeňkem ze Šternberka; naproti tomu mnozí výteční mužové tohoto domu dle jeho slov pokaždé činili jen svoji povinnost. Ačkoli však s Vámi, pánové, a se všemi přáteli vědy vroucně želeti musím, že hrabě vzal s sebou do hrobu svůj nepřebraný poklad vědomostí, jmenovitě také v české numismatice a archaeologii: budete mi zajisté na dobrou stránku vykládati, uvedu-li sebe sama za doklad toho, že péče, kterou věnoval vlasteneckým dějinám, nezůstala přece bez následků, — jejichž význam oceniti mně ostatně nejméně přísluší. Můj život byl by se pravděpodobně dal zcela jinou cestou, a zajisté nikdy by se mně bylo nedostalo vyznamenání býti historiografem Čech a tajemníkem Vaší Společnosti, kdyby z pouhého zájmu pro české dějiny mne nebyl k sobě připoutal a trvale nezadržel jen pojímivě zde se zdržujícího. Přijmětež tuto poznámku jen za to, čím býti chce: tribut vděčnosti šlechetnému muži, který ve svém vysokém postavení nepohrdnul tím státi se bezejmennému cizinci skoro druhým otcem.

Jaký vliv mívali oba hrabata Šternberkové na každou v Čechách se objevující duševní činnost, to nechať dokáže již n. p. jejich účastenství na oživení české řeči a literatury. Že tento předmět ode dávna jejich sympathiím nebyl cizí, vysvítá z okolnosti, že se vynasnažovali upoutati k svému domu nejznamenitější nositele této nově se probouzející snahy, Pelcla, Dobrovského a Puchmayera; první poněkud významný zjev na tomto poli, Puchmayerem (1795—1814) v pěti svazcích vydané Sebrání nových básní, bylo věnováno po sobě hrabatům Jáchymovi (1798), Františkovi (1802) a Kašparu Šternberkovi (1814). Dlouhý čas byli arci také oni beznadějného mínění, že nelze již pomýšleti na nový rozkvět národní literatury v Čechách ode dvou století vyhaslé. Studovali a pěstovali však její zakrnělé památky, jako Dobrovský, s láskou, ač bez naděje. Teprve když od r. 1818 řízením několika okolností čilejší

duch v národě jeviti se počal, vrátila se i u nich znenáhla důvěra, že nelze přece všechno v této příčině za ztracené pokládati. Mezi nejpůsobivějšími prostředky, které od těch čas za souhlasu svých přátel obou po sobě jdoucích zemských správců, hrabat Kolovrata a Chotka v život uvedli, byly Časopisy českého Musea v roku 1827, a ještě více 11. ledna 1830 založený zvláštní komitét Společnosti vlasteneckého Musea k vědeckému pěstování české řeči a literatury. Podařilo se jim získati pro vše dobré a šlechetné nadšeného knížete Rudolfa Kinského, že se postavil v čelo tohoto komitétu a jeho záležitosti, jakož i na dále zájmy české literatury vůbec podporoval jak svojí vážností tak i velikomyslnými obětmi. Jestliže tedy rozkvět, jehož v novější době česká literatura dosáhla, i mimo vlast pozornost k sobě poutá: nechť potomci nezapomenou, za jakou podstatnou zásluhu těmto třem šlechetníkům při tom jest děkovati. Bohužel všechny tři je kryje, jakož i s nimi stejně smýšlejícího hraběte Karla Clam-Martinice (syna, již od let příliš časný hrob.

Dne 10. dubna 1830 odevzdal hrabě František Šternberk za příčinou svého padesátiletého sběratelského jubilea svůj nevyrovnatelný kabinet mincí vlasteneckému Museu. Za padesát let své činnosti nešetřil námahy a nákladu, aby obohatil svůj poklad jakýmkoli přibytkem vědu podporujícím; a vzácné štěstí podporovalo stejně vzácnou horlivost. Jsa dědicem značné hraběcí Manderscheidské sbírky na zámku Blankenheimu, dostal již záhy zajímavé příspěvky k nim z pozůstalosti knížete Karla Egona Fürstenberka, zakoupil celou vzácnostmi bohatou sbírku tehdejšího tajemníka cisterciackého kláštera Oseku, Leopolda Zeidlera; dále sbírky zanechané gubernialním radou Bieneberkem a panem Itzem z Mildensteinu; konečně v roce 1805 také sbírku, která náležela kdysi velikomyslnému biskupovi Litoměřickému hraběti Valdštýnovi a poskytla pravzory k Voigtovu popisu českých mincí až dosud stále nepostradatelnému; také výměna cizozemských mincí za české zahájená s velikým znatelem mincí Maderem rozmnožila tuto sbírku o výtečné exemplary — nevzpomínajíc jiných menších přibytků, v nichž po 50 let horlivě bylo pokračováno. Tak nahromadil se poklad, jehož hodnota již proto nemůže býti určena, poněvadž jest jediný svého druhu. Kovová hmota sama vykazovala 261 mincí a medaillí ve zlatě (váhy $950\frac{1}{2}$ dukatu), 3079 ve stříbře (nepočítaje v to často velmi četné doubletty) a 420 v jiném kovu, celkem tedy 3760 domácích mincí. Cenu daru zvyšoval připojený k němu velmi

bohatý literarní appart,*) který arci neposkytuje náhrady za živou náplň vědomostí a zkušeností v tomto oboru, které s hrabětem byly pochovány.

Avšak český kabinet mincí nebyl jediný vědecký poklad, jejž hrabě František Šternberk zanechal. Jeho sbírky řeckých a římských mincí kdysi Eckhel sám s prospěchem a s díky užil pro své klassické dílo. Založená jím knihovna o více než 10 000 svazcích obsahovala vedle vzácných rukopisů a incunabulí v rozmanitých jazycích nejdůležitější numismatická a artistická díla cizozemska. Z mnohých uměleckých děl vysoké ceny, která získal pro sebe, připomínám jen antickou sedící sochu Sokratovu s pohárem jedu v ruce (kdysi ve ville Giustiniani), a originalní skizzu v Mnichovské galerii se nalezající svaté rodiny Rafaelovy, reliquii z umělecké komory císaře Rudolfa. Cenu založené jím sbírky 72000 mědirytin — v poučném pořadí od prvních pokusů dřevorytu až na naše doby — svět umělecký poznal od té doby v dražbě**) v Drážďanech s ní provedené, a nechci o tom se šířiti. Jest všem těm, kdož požívali důvěry hraběte, dobře známo, že i tuto sbírku určil pro vlast, a jen ještě u sebe nebyl rozhodnut o formě, ve kterou by tento dar měl odíti, a o pohraniční čáru, kterou by mezi oběma podarovanými, vlasteneckým Spolkem uměleckým, jehož byl předsedou, a vlasteneckým Museem měl stanoviti. Neboť za okolnosti, že jeho pět dcer a jejich dítky nesměly jej následovati v užívání rodinných fideikommissů, darování tak cenných sbírek tím méně mohlo se zdáti lhostejno svědomitému a něžnému otci, čím více šlechetné jeho srdce se ostýchalo, užiti prostředku zadlužiti fideikommissy až po zákonnou výši, k němuž mu jeho právní přítel často marně radil. Při neméně šlechetném a vlasteneckém smýšlení všech jeho žijících dcer (jen jedna, Augusta, provdaná hraběnka Brühlova, byla již zemřela zanechavši nezaopatřené dítky) bylo by ono darování přece jen skutkem se stalo, kdyby nebyla překvapila hraběte před provedením jeho úmyslů smrt.

Přírodou obdařen jsa zdravým tělem, které dovedl ještě otužiti přiměřenými cviky a oblibou v honbě, směl věru při svém klidném a střídmém způsobu života patřiti vstříc vysokému stáří:

*) Srv. Jahrbücher des böhmischen Museums z r. 1830, str. 212 sl. a 222 sl.

**) Sammlung der Kupferstiche und Handzeichnungen Sr. Excellenz des Herrn Grafen Franz von Sternberg-Manderscheid, — verfasst von J. G. A. Frenzel. Dresden 1836–1842, vier Bände in gr. 8. (Pátý svazek ještě vyjde.)

ale zemřel, proti všemu očekávání, již v 67. roce věku svého. Od několika let skoro každou zimu napaden byl suchým kašlem, proti kterému však nikdy neužíval lékařské pomoci, poněvadž obyčejně k jaru sám od sebe odešel. Když tedy v březnu 1830 týž zjev u něho se opakoval, nikdo netušil, že by tentokráte vzal smutný obrat. Lékařské pomoci také nyní nebylo užito dříve, až když již bylo příliš pozdě. Nejvýmluvnější důkaz, jak málo se pomýšlelo na špatný výsledek, spočíval již v té okolnosti, že nejvroucnější jeho přítel, hrabě Kašpar, nic netuše za nemoci se odebral na své panství do Březiny. Tak neočekávaně ochrnutí plic ukončilo dne 8. dubna 1830 drahý život k nevýslovné bolesti všech příbuzných a ku všeobecnému hlubokému žalu vzdělanců doma i v cizině.

Mrtvola jeho byla dne 10. dubna večer za velkého účastenství obyvatelstva Pražského z hraběcího fideikommissního domu odvezena a v rodinné hrobce v Zásmukách po boku jeho již 1825 před ním zemřelé manželky pochována. Jelikož o své pozůstalosti neučinil poslední vůle, úřady nařídily prodej všech jeho zbylých sbírek na prospěch částečně nezaopatřených dědiců.

Hrabě František Sternberk byl postavy prostřední, však spíše poněkud malé než velké, naprosto pravidelného složení údů a rovněž tak pravidelných rysův obličeje, které se ničím nevyznamenávaly než svojí jemností a pohyblivostí; byla to mužně krásná hlava s antickým profilem, lysým předhlavím, živýma modrýma očima a jemnými ústy; držení jeho bylo stále rovné a šlechetné, jeho pohyby živé. Vždy stejnou zůstávající veselá nálada, nevyčerpatelná bohatost duchaplných myšlenek a žertovného humoru, provázená nekonečnou dobromyslností a oddaností, učinilo ho z nejroztomilejších lidí, kteří kdy žili. Vůbec celý jeho zjev poskytoval obraz harmonie v duchu, těle a duši, laskavosti bez slabosti, a vrozené ušlechtilosti, která se volně pohybovala a veškerou upejpavostí zrovna tak pohrdala, jako mu cizí byla všechna sprostota. Právě něžný, dušeplný výraz harmonické v sobě dokonalé postavy byl asi příčina, proč žádnému z mnohých umělců, kteří práce té se podjali, nechtělo se podařiti podati, zcela odpovídající věrný jeho obraz; neboť vskutku není mi podobizna hraběte známa, která by poněkud jen uspokojiti mohla. Arciť jest také vyznati, že sám všem malířům nerad seděl a snadno stal se netrpělivý; zhotovení svého obrazu, on, přítel obrazův a předseda akademie výtvarných umění, pokládal přece za práci neprospěšnou, zbytečnou. Vždyť jeho milí

kolem něho měli original; že by jim tak brzy byl vyrván, na to zprvu se nepomýšlelo.

Ne méně šlechetné, jako vnější zjev, bylo také jeho smýšlení a jeho charakter. Všecky sobecké záměry a hmotné popudy byly mu cizí; rovněž tak všechna ctižádost, všechno bažení po slávě, moci nebo vlivu ve společnosti A přece byl stále činný, snaha po zušlechtění sebe sama i svých bližních probuzením ducha, rozšiřováním vědy, umění, průmyslu mravův a náboženství nedala mu nikdy ochabnouti. Byl vlastenec v nejvyšším slova smyslu; při všech obecně prospěšných zařízeních a podnicích stavěl se buď v čelo nebo činně spolupůsobil; jsa protivníkem všeliké okázalosti a všech hrdopyšných návrhů, poskytl přece všude ruky, kde bylo ve skutek uvésti dobrou myšlenku; nejraději dobré konal po tichu. Sotva potřebuji vytknouti, že byl vedle svého šlechetného přítele hraběte Clam-Martinice kdysi hlavní zakladatel a nejhorlivější podpůrce dosud trvajícího a svou požehnanou činností známého Pražského všeobecného ústavu pro chudé. Nejvyšší a nejpřísnější požadavky činíval na sebe sama; k jiným byl mírný a povolný, neupadaje ve slabost. Skromnost ukazoval nejen na sobě, platila mu také u jiných za znamení nejen dobrého srdce, ale i jasné hlavy; nezapomenutelno zůstane mi jeho slovo, které v roce 1829 při hlasitém nářku nad »nenahraditelnou« ztrátou Dobrovského (který mu jako přítel velice k srdci přirostl) přece vřele vyslovil: »ne, nepostradatelný, nenahraditelný člověk dosud se nenarodil.«

V soukromém životě svém byl bez nároků, pohostinný, pro svoji poctivost a dobrotu srdce ode všech stavů ctěn a milován. Jako věrný manžel a láskyplný otec vzdaloval se vždy jen nerad a na dobu co nejkratší od kruhu své rodiny. Ačkoli však z lásky k domácnosti a k vědeckému zaměstnání vyhýbal se službě dvorské a státní a jen mimořádně a dočasně ku zvláštním posláním dal se užiti, jeho vlastenecké působení bylo přece od jeho mocnářů milostivě uznáno a vyznamenáními odměněno. Za císaře Josefa II., který za své celé vlády jmenoval ne více než čtyři komorníky, byl on právě z těchto čtyř vyznamenaných. Od císaře Františka I. dostal komandeurský kříž řádu Leopoldova a hodnost tajného rady; v roce 1824 byl také jmenován nejvyšším zemským komořím království Českého. Požíval také nejúplnější důvěry všech úřadů v zemi, které mu znenáhla odevzdaly 17 kuratelí. Vůbec náležel ku šťastným mužům v celém světě nejvýš řídkým, kteří přes svoji nejmnohostrannější působnost přece neměli ani veřejných ani taj-

ných nepřátel. Za to však jeho poměr jakožto majitele Schussenriedu a Weisenau byl dobou a okolnostmi pramenem rozmanitých nepříjemností pro něho, i ještě krátce před jeho smrtí.

Jako výborný zakladatel a několikaletý předseda vlasteneckého spolku uměleckého a spojené s ním akademie, zjednal si trvalou zásluhu o rozšíření smyslu pro umění a o zachování lepšího vkusu v Čechách. Nebyl pouhý milovník a ochrance, nýbrž i hluboký a důkladný znalec umění; jeho soud, vytříbený rozsáhlým studiem a mnohým názorem, byl přece tak skromný jako správný a případný; neporušen klamným leskem jakéhokoli druhu poznal pravou krásu ve všech formách a kochal se v ní ještě ve svých posledních letech s celou vroucností a s celým žárem nadšeného jinocha. Poklad nauk ku vzdělání, výstraze a sebeporozumění umělcově obsahuje sbírka řečí, které míval ročně k akademickým chovancům u příležitosti rozdělování cen od r. 1804; jsou svědky nejen jeho důkladného nazírání na praktické studium umění, ale i vznešeného mínění, které měl o důstojnosti umění a povolání umělcově. Výbor aphorismů bez určitého plánu z nich čerpaných »o umění a povolání umělcově« zařadil jsem v roku 1830 do časopisu: »Jahrbücher des böhmischen Museums« (sv. I., str. 488—497). Chtěli s jisté strany učiniti poznámku, že se ve svém soudě dal příliš uchvátiti velmi činným a produktivním, ale tytýž poněkud jednostranným prvním ředitelem akademie Berglerem a jeho nástupcem Waldherrem. Mohu však s úplnou znalostí skutečných věcí tvrditi, že tomu tak naprosto nebylo, a že nedostatky ústavu a jeho představených zrovna tak dobře oceniti dovedl jako jejich zásluhy, ale že také byl přesvědčen, kterak při obmezených prostředcích Společnosti položením j e d n é jednostrannosti na místo d r u h é vadám nebude odpomoženo. Od smrti Berglerovy (v červenci 1829) platil mu stav akademie pouze za provisorní; obíral se právě plány celkové reorganisace ústavu ve větším rozměru, když také jej vyšší vůle ode vší činnosti odvolala.

Jak jsem již řekl, stále ješitné přání vykonati jen dokonalé, a příliš veliká skromnost zdržely hraběte, aby vystoupil také jako spisovatel. Tiskem máme od něho mimo právě vzpomenuté řeči od r. 1801 až 1811 a 1813 až 1829 jen ještě dvě rozpravy v Pojednáních naší Společnosti věd z roku 1796 a 1825 a jednu v Časopise Monatsschrift des vaterländischen Museums z r. 1828 (září str. 228); všechny tři numismatického obsahu. Tím větší jest jeho již dotčená pozůstalost historických a kritických poznámek o vše-

obecných dějinách mincovnictví a krásného umění v Čechách. Jest to svého druhu jediný poklad, který ve vlasteneckém Museu, vedle kabinetu mincí, jakožto literarní památka velikého vlastence stále ve vážnosti bude uschováván.

Smrt hraběte Františka Šternberka byla pro mnohé těžkou ranou; však pro nikoho těžší než pro hraběte Kašpara. Kruh, který se kolem něho utvořil, rozešel se, členové rodiny se rozptýlili a nyní jedině zbylý kmet, ozdoba a pýcha rodu Šternberkova, viděl se rovněž nucena opustiti dům svých předků. Neméně bolestně ho dojala také brzy na to (4. září 1830) utrpěná ztráta jeho sestřenice, hraběnky Louisy Šternberkové, ode dávna před jinými milované družky jeho mládí. Snášel však svůj osud se zmužilostí křesťanského mudrce a skoro nikdy nedával na jevo zármutek, který se ho často hleděl zmocniti.

Jakkoli byl činný od jakživa, zdál se přece nyní, od té doby co byl o samotě, že chce vědeckou svoji činnost ještě zdvojnásobiti; rozšířil ji také na větší a širší hruhy, než kdy před tím. Již 9. března 1826 po smrti starého hraběte Kanala zvolen byl také za předsedu c. k. vlastenecké hospodářské Společnosti. V zahajovací řeči konané dne 15. května 1826 stanovil ihned cíl, jehožby Společnost dle svých poměrů k národu a vládě pod jeho správou měla hleděti se domáhati. Cíl tento rozšířenou působnost Společnosti vzhledem na rozšíření vědomostí mezi lidem, sledoval ustavičně, a nové, požadavkům doby odpovídající stanovy, jejichž schválení dosáhl, jakož i zařízení nových se Společností spojených spolků ku povznesení ovčáctví a ovocnářství, jsou trvalé podmínky jeho čilé činnosti i v tomto rozšířeném kruhu působnosti. Vědecké rozpravy v tomto oboru, které většinou v sebraných spisech této Společnosti uveřejnil, jakož i krátká oslovení, která míval při uvádění nových členů do Společnosti, jsou rovněž svědky jak rozsáhlých vědomostí v hospodářství, které na svém panství sám pěstoval s horlivostí a láskou, jakož i vědeckého ducha, se kterým se díval na tento obor lidské činnosti. — Také při stavbě dráhy z Prahy do Plzně projektované hrabě Šternberk stál v čele celého podniku, a nezáleželo právě na jeho spolupůsobení, že podnik se nedočkal příznivějšího výsledku. —

Za účelem svého oblíbeného studia, předvěké flory, hrabě konával od r. 1823 skoro ročně větší vědecké vycházky, aby zevrub-

něji poznal z vlastního názoru jmenovitě rozmanité formace, ve kterých přicházejí zkameněliny rostlinné. Tak navštívil zvláště několikráte všechny krajiny v Severním a Jižním Německu, a rozšířil svoji pozornost rovněž také na přírodopisné kabinety a jejich pěstitele, obnovoval všude staré známosti a dělával si nové. Tak zjednal si v tomto oboru znalost stavův a osob, která ve spojení s jeho nezávislým postavením před jinými ho činila schopným, aby prostředkoval mezi oddělenými členy vědecké republiky a aby podporoval a upevňoval spojení jejich pro dobro vědy. To se osvědčilo zvláště ve příčině Okenem v život uvedené myšlenky o ročních shromážděních německých přírodozpytcův a lékařů. Od r. 1826 hrabě pokaždé velmi činně se jich zúčastnil, a nikdo věru za neskromnou nebude pokládati poznámku — anať od mnohých účastníků již často a hlasitě byla vyslovena, —, že veliká část významu, kterého tato shromáždění od té doby dosáhla, jeho osobnímu prostředkování jest připsati. On to byl alespoň, který v nejvyšších kruzích a hlavně také při dvorech Berlínském a Vídeňském dosáhl pro ně nejdříve mnoho výtečného účastenství a ochrany, které tak mocně k tomu přispěly, aby všeobecného přijetí došly. Podporován jsa baronem Alexandrem Humboldtem, nejdříve pohnul ministra Altensteina, že dovolil r. 1827 pruským učencům jich se zúčastniti, a razil tím pro následující rok Společnosti samé dráhu do Berlína. Brzy po té opakoval se týž případ ve Vídni, kde však shromáždění ustanovené na r. 1831 pro vypuknutí cholery na rok následující musilo býti odloženo. Příznivý dojem, jejž tehdy přítomnost tolika výtečných učenců ve Vídni učinila na domov i cizinu, jest známý. Když hned po té Jeho Veličenstvo císař František I. hraběte poctil komandeurským křížem císařského rakouského řádu Leopoldova, vyznamenání toto těšilo ho hlavně proto, poněvadž zároveň bylo znamením Nejvyšší spokojenosti se shromážděním. Císař, sám znalec věd přírodních, měl vůbec velikou důvěru v důkladnou pronikavost a vlasteneckou mysl hraběte, a dal si, jmenovitě v letech posledních přednášeti jeho votum ve všech vědeckých podnicích, při kterých byla zúčastněna vláda. Jelikož hrabě, jak říkával, nikomu v cestě nestál, a nikdy také ničeho pro sebe sama nehledal, podařilo se mu také snadněji než jiným, mnohou obtížnou věc přivésti k žádoucímu rozhodnutí.

Nejvýmluvnější důkaz pro vzácnou mnohostrannost a produktivnost jeho ducha podává okolnost, že byl s to, aby při současném pokračování ve svých nejdůležitějších výkonech ve vědě o zkame-

nělinách zvolil sobě nové pole a zpracoval je se stkvělým výsledkem: míním dějiny veškerého hornictví a zvláště hornického zákonodárství v Čechách od dob nejstarších. Věc tato sama by dostačila, aby ukázala jeho genialnost. Přál si, aby opět většího pěstění došlo hornictví také jako prostředek proti pauperismu při obyvatelstvu stále rostoucím, a provedl za tím účelem důkazy, že české doly kdysi svojí výnosností tak proslulé většinou nebyly opuštěny pro vyčerpání, nýbrž pro nedostatečné prostředky k ovládání vod, a ještě více pro několikaleté války, které tuto zemi v XV. a XVII. století zbavily obyvatelstva; pročež že by při neobyčejně postouplé dokonalosti veškerého strojnictví naší doby opět v nich s prospěchem se mohlo začíti pracovati. Zároveň si přál, aby urovnal dráhu opravě zákonodárství ve věcech hornických, odpovídající přítomnému stavu věd přírodních. Podporován byl při tomto obtížném díle, jakož i při mnohých jiných vědeckých pracích, hlavně od učeného, od mládí mu sloužícího hospodářského konsulenta Václava Pavka. Myšlenky však a duch, který poskytnutý mu material pronikl a utvářel, vždy byly jeho vlastnictví. První svazek řečeného díla vyznamenávajícího se hojností nových sdělení a duchaplných přehledů vyšel 1836; třetí a poslední 1838.

Záležitost, která hraběti v posledních letech také ještě velice k srdci přirostla, bylo geognostické zkoumání zajímavé Hůrky komorní u Chebu; věnoval se mu nejen z horlivosti pro vědecké bádání, ale i z piety ku Götheovi, který v posledních deseti letech svého života stal se mu vroucím přítelem. V roce 1822 hrabě Šternberk, Göthe a Berzelius bydleli v Marianských lázních pod jednou střechou a navzájem sebe si oblíbili; příroda a její zázraky byly prostředek, který je nejdříve k sobě přivedl; víme, jaké genialní jasné pohledy Goethe již tehdy uvrhl do její tajuplné dílny. Mezi předměty, které hlavně poutaly pozornost těchto tří výtečníků, byla také řečená Hůrka komorní, kterou Berzelius pro její podobnost se sopečnými útvary Auvergneskými beze všeho prohlásil jako původu sopečného. Od oněch dob byl zvláště mezi Göthem a Šternberkem uzavřen nejsrdečnější svazek, živá výměna vzájemných zkušeností a názorů byla udržována až do smrti jednoho a hrabě holdoval rád při každé naskytlé příležitosti geniovi, jehož velikost dovedl oceniti. A tu bylo řečené prozkoumání Hůrky komorní jak známo Goethem hraběti veřejně uložený rozkaz a tak říkajíc odkaz, jejž nechtěl nechati nesplněný. O postupu a výsledku kopání konaného po několik let s nemalým nákladem podal hrabě sám v ře-

čích konaných od něho ve valných shromážděních české musejní Společnosti od r. 1835 až 1837 nejuspokojivější zprávy.

Při obřadech a slavnostech, které provázely na počátku září 1836 korunování císaře Ferdinanda I. za krále v Čechách, hraběti Šternberku dostalo se cti zastupovati u Jeho Veličenstva místo nejvyššího komoří. V létě před tím užíval lázní Gastýnských, jejichž únavy zbavující účinek také na něm se osvědčil, tak že všech událostí a srdce povznášejících scen oné národní slavnosti mohl se zúčastniti se svěží mladistvou silou; i odměnilo Jeho Veličenství jeho zásluhy nyní velkokřížem řádu Leopoldova. Brzy však začal si stěžovati do ubývajících sil svých smyslových ústrojů, zvláště očí, a projevoval se často nespokojena se svou pamětí, ač ostatně jeho duch nic neztratil na svěžesti a živé chápavosti. Přírodozpytci a lékaři Německa, hlavně jemu na počest, rozhodli se shromážditi se v r. 1837 v Praze a zvolili ho při tomto svém patnáctém shromáždění za předsedu, zasloužilého professora Krombolce však za tajemníka. Jestliže mu působilo nyní velikou radost, onu velikou společnost, kterou ode dávna ctil a k jejíž udržení a podpoře tak poctivě přispíval, viděti a hostiti konečně také ve své vlasti a takměř u sebe, síla zraková skutečně rychle ubývající nemalou mu působila starost, že by se mu stalo nemožno, dostáti při tom úplně všem svým povinnostem. Jelikož však o Čechy nejvýš zasloužilý nejvyšší purkrabí Karel hrabě Chotek a s ním všechny zemské i městské úřady jej co nejúčinněji podporovali a radostný dojem v Praze neobvyklých scen ducha jeho ještě více povznášel, šlo všechno výtečně a hrabě zahájil sedění dne 18. září výtečně složenou řečí o snahách a pracích Čechů v přírodovědeckém oboru od 14. do 16. století. Toto shromáždění tvořilo vůbec za večera jeho života okamžik pro něho nejvýš utěšující. Zejména lahodila mu také obliba, kterou přírodovědecké sbírky českého Musea nalezly tehdy u tolika znalců; a rovněž tak těšila ho několikadenní návštěva, kterou mu na jeho zámku v Březině učinili někteří z nejvýtečnějších členů shromáždění, mezi nimi Leopold Buch, Beutham z Londýna, Elie de Beaumont z Paříže, Göppert, Nöggerath a j.

Aby ještě jednou, dříve než by uhaslo světlo jeho očí, uviděl svoje milé Řezno, odebral se tam ku konci listopadu 1837. Největší počet starých známých našel arci již na obou hřbitovech, kde klidně pospolu odpočívají; někteří ještě žijící seskupili se však přátelsky kolem něho; kněžna Taxis, majitelka jeho bývalé zahrady, rodina Bray, přítel Felix, botanická Společnost, Spolek historický

ucházeli se o něho; přinesl si nanejvýš radostné dojmy odtud a ukončil poslední Sylvestrovský večer, jehož mu bylo popřáno dožiti se (jelikož jej každoročně slavíval v tichém zátiší vážným rozjímáním), díkuplně těmito, zajisté posledními od něho ještě vlastnoručně napsanými slovy: »Mnoho dal Pán, mnoho vzal; budiž jméno Páně pochváleno!«

Neobvyklá nutnost, užívati na dále v pracích vědeckých, jakož i ve svém rozsáhlém dopisování tajemníka, byla sice pro hraběte zpočátku velice bolestna, nikterak však nezměnila jeho činnost, ani živost a bystrost jeho ducha. V skutku náležejí ona díla, která teprve dokončil prodlením roku 1838, jmenovitě poslední sešit jeho díla: Flora der Vorwelt a Dějiny horního zákonodárství v Čechách, k jeho nejlepším pracím vůbec. Za důkaz nesesláblé jeho mysli a stále čilého účastenství na všech zájmech vlasti a vědy, dovolte mi, pánové, uvésti ještě jednu udalost, při které sám jsem byl účasten. Když blížil se ku konci tisk jeho Dějin českého hornictví (při kterých jsem mu konal podobné služby, jako prof. Karel Presl při posledních sešitech Flora der Vorwelt), odkryl jsem náhodou ve staré knize formulí z r. 1344 dvaadvacet ještě neznámých a svým obsahem zajímavých listin, které hraběte tak těšily, že se i rozhodl započíti nové spracování svého posledního svazku, jelikož nyní nabyl nového světla o mnohých až dotud temných bodech Václavových konstitucí. Zanedbaný stav, ve kterém se stále ještě nalezalo studium českých dějin od smrti Pelclovy přes některé výtečné práce Dobrovského a dosavádní činnost Musea, často pociťoval při práci svého historického díla; nyní však byl tak hluboce přesvědčen a proniknut nutností, přikročiti s více než individuelními silami k odstranění tohoto tak často želaného zla, že když jsem se s ním loučil krátce před nastoupením své druhé italské cesty, udělil mi rozkaz, abych mu při svém návratu přinesl pamětní spis o tomto předmětu; hodlá prý jako předseda vlasteneckého Musea ucházeti se o pomoc pánů stavů království k podniku, ku kterému síly onoho ústavu samy ještě by nestačily, a navrhnouti prostředky, které by nepochybně v době nedaleké vedly k žádoucímu cíli. Takto od něho samého poukázán na blízkou ještě činnější budoucnost, jak byl bych měl tehdy tušiti, že přes jeho slabost zraku ještě stále statného váženého kmeta již neuhlídám?

Uprostřed prosince 1838 pozval hrabě jak obyčejně své velkostatkářské sousedy na své panství na hony. Sám sice nemohl se

jich zúčastniti, nýbrž pokračoval ve svém literarním zaměstnání pomocí svého tajemníka, prof. Koubka. Třetího dne honu, dne 18. prosince z rána, rozkázal i jemu, aby se připojil k honební společnosti, a sešel potom sám, s holí v ruce, do blízké obory, aby jako přívětivý domácí pán svým hostům projevil pozornost a vyptal se na postup honu. Náhle spatřil jej věrný jeho komorník opírati se o blízký strom; oslovil ho a obdržel neobyčejně znějící, zmatenou odpověď; když jej chopí za ruku, aby ho dále vedl, spozoruje, že levá jeho noha stuhla. Tuší ihned velikost neštěstí a volá o pomoc; namahavě přinesou nemocného zpět do zámku a na lože. Nebylo právě lékaře na blízku; posli spěchají na všechny strany, aby lékaře přivolali; synovec a dědic hraběte, Zdenko Šternberk, vydá se bezprostředně až do Prahy, aby co nejrychleji přivedl ordinaria dr. Čermáka; zatím převezme jeden z honebních hostů, hrabě Vilém Wurmbrand, správu domu a péči o nemocného. Nejdříve přišlý chirurg oznamuje, že bez nařízení lékařova nesmí se odvážiti pustiti žilou, jelikož stav nemocného zdál se lepšiti a on opět s vědomím počal zřetelně mluviti. Pozdě večer opakovaly se však záchvaty mrtvice, vědomí odtud vždy více se tratilo, a lékaři, kteří mezi tím se dostavili, brzy se vzdali veškeré naděje. Dne 20. prosince v 10 hodin večer unikl šlechetný duch své tělesné schránce.

Jaký bolestný hluboký dojem v blízku i v dáli způsobila truchlivá zpráva, nepotřebuji Vám, pánové, líčiti. Vždyť jste ho všichni viděli a spolu cítili; žal o zesnulého, který ještě dnes skoro všude se ozývá, dokazuje, že jím zasazená rána ještě daleko se nezacelila. Uvažujeme-li o velikosti ztráty, kterou utrpěly hlavně vědecké spolky naší vlasti, jest v skutku nesnadno věřiti přísnému slovu hraběte Františka Šternberka, žeby vůbec nebylo lidí nepostradatelných a nenahraditelných. Mezera, která se tu otevřela, jest a zůstává nevyplněna, — nepřipomínajíc ztrátu, kterou utrpěly vědy samy, jakož i četní přátelé a ctitelé zesnulého ve všech zemích.

Hrob svůj hrabě Kašpar Šternberk již od r. 1827 sám si připravil. Na pahorku, jejž z oken jeho zámku lze viděti, blízko hřbitova fary Stupno, kam Březina jest přifařena, dal vystavěti hrobku s kaplí nad ní a peristylem v jonském pořádku, zasaditi kolem všechny druhy pinus, které se ve vlasti naší daří, thuji a junipera, z nichž největší počet od semene vypěstoval, a postaviti do výklenku nad hrobové klenutí předvěký lepidodendron: dle toho měli budoucí přírodozpytci poznati jeho hrob. Tam tedy mrtvola

dne 23. prosince 1838 za velkého návalu jeho zarmoucených přátel, ctitelů, poddaných a sousedů byla pohřbena. Dojímavý byl zvláště smutek, jejž obyvatelé sousedního královského města Rokycan při tom jevili. V Praze nejdříve dne 27. prosince skoro ve všech chrámech byly konány za všeobecného účastenství smuteční obřady. Později spojily se obě Společnosti, jejichž byl předsedou, Společnost českého Musea a c. k. vlastenecko hospodářská k uspořádání slavnostních exequií v Pražském chrámu sv Salvatora dne 6. února 1839, při kteréžto příležitosti byl postaven katafalk navržený ředitelem akademie Kadlíkem, provedený bratřími Maxi, s tímto nápisem:

Praesidi suo, Casparo, comiti de Sternberg,
nato MDCCLXI, VIII. id. Jan. def. MDCCCXXXVIII, XIII. Kal. Jan.
sideri, virtutis, patriae ac naturae studio rutilanti
geminae societates, agraria et Musei, moerentes posuere.

O duchu a povaze zvěčnělého jen málo si dovolím říci. Nemluví-liž celý jeho život, jejž jsem se vynasnažil dle sil svých věrně vylíčiti, jeho sebraná díla, která přecházejí na potomstvo, a i dosud neutišený všeobecný žal o něho, daleko zřetelněji a výmluvněji, než bych já mluviti dovedl? Konečně bychom celý rozsah a velikost jeho ducha řádně mohli oceniti, musili bychom s ním v tom býti sourodní. I dovolte mi, abych vytknul jen několik rysů, které by naši potomci k doplnění jeho obrazu nemohli čerpati z jmenovaných pramenů, poněvadž příslušely k pomíjivému osobnímu zjevu.

Hrabě Kašpar Šternberk byl vysoké, silné, imposantní postavy, při tom ušlechtilého držení, a vystupoval ještě ve vysokém stáří vždy zrovna a pevně. Celá jeho osobnost jevila se neméně šlechetnou, jako osoba hraběte Františka Šternberka; rozeznávala se pouze oproti onomu harmonickému laskavému zjevu převládající vážností, silou a důstojností, které celou jeho bytost ovládaly. Lysá jeho hlava s rysy silně výraznými a přece pravidelnými, upomínala na antická poprsí tak mnohých filosofů staré doby. Vzezření jeho bylo méně pohyblivé, ale ve spojení s ohnivě zářícím okem a ostře vyznačenými údy velmi výrazné. Podobizna v r. 1837 od Vídeňského umělce v kámen kreslená podává rysy oné doby s dostatečnou věrností, nečiníc ostatně nároků na vysokou hodnotu uměleckou; totéž platí o medaillonu o deset let starším, Bimanem

ve sklo vyrytém. Ostatní podobizny, jichž je dostatek, zdají se (mně aspoň) vesměs méně uspokojivé.

Za důkaz, jak posuzován byl význam hraběte v Německu, myslím, že jest mi uvésti zde tato slova z nekrologu uveřejněného dne 7. a 8. ledna 1839 v přílohách k Augsburger Allgemeine Zeitung: »Rozsáhlá korrespondence,« praví tam jeho nejmenovaný německý životopisec, »s největšími přírodozpytci Německa, Francie, Anglie a Severní Ameriky, učinila jej všeobecným nositelem literarních vývojů, a kde běželo o to, působiti radou, zahájením nových pomůcek, podporou peněžní, doporučením, hrabě Šternberk vždy byl muž, na kterého se důvěra učencova s prospěchem směla obrátiti. Tvořil jedno ze středisek ve veliké německé republice učenců a kdekoli se objevil mezi lékaři a přírodozpytci společné vlasti, obracely se zraky všech s úctou a důvěrou na ctihodného kmeta, který pomáhal s tolikou laskavostí a lahodností, radil a řídil s moudrostí bez nároků.« »Jelikož vše, co mluvil a činil, dýchalo dobromyslností, spravedlností a smířlivostí, a on před trůnem zrovna tak otevřeně mluvil, jako před vědeckým tribunalem, působnost jeho byla ve všech kruzích vydatna a zdárna. V skutku, byl dokonalý německý šlechtic! Všechny rysy rozmyslu, správné soudnosti, všeobecné blahovůle, svobodomyslnosti, jež ctíme v historických povahách naší šlechty, byly v něm sloučeny. Proto také neobmezená důvěra, se kterou mu vstříc vycházeli někteří z nejvýtečnějších mocnářů. Jmenujeme mezi nimi zvěčnělého velkovévodu Výmarského, krále Maximiliana Josefa Bavorského a císaře Františka Rakouského, kterýž ho ve všech věcech vědeckých o radu se tázal a na důkaz své důvěry 1825 skutečným tajným radou jmenoval. S duchaplným Dalberkem žil v poměru bratrské důvěry. V jeho zjevu byl onen jemný mrav, ona důstojnost sebevědomého muže, jíž slušná podřízenost mocnáři jest věcí snadnou. A proto činil na kteroukoli společnost, ve které se pohyboval, onen tichý, však tím mocnější vliv, který jej tak říkajíc sám sebou za střed povznášel.« —

K této vhodné a pravdivé charakteristice dovolím si jen jednu poznámku. Kdoby chválenou v ní a arci na pravdě se zakládající dobromyslnost a skromnost hraběte vykládati chtěl za měkkou a neenergickou povahu, velice by se mýlil. Nechť sebe vroucnější účastenství a oddanost prokazoval svým přátelům, nechť byl sebe vřelejší, duchaplnější a veselejší, nikdy neopustila ho přece jeho vážnost, jeho vůle vždy byla rozhodna, dovedl, kde bylo třeba,

poroučeti a slovům svým důrazu dodati, chování jeho v takových případech hraničilo často s tvrdostí a s nízkými povahami kteréhokoli stavu, které se mu přiblížily a které rychle prohlédl, dělával vždy velmi málo okolků. Měkkost a citlivůstkářství byly ho daleko; rovněž tak nesnášela se vrozená mu ušlechtilost s děláním vtipů, ač dovedl zapřádati duchaplně a nenuceně rozmluvy a zábavy jakéhokoli druhu. Že muže takového všeliká sobeckost a všeliká nízká pohnutka byla vzdálena, nepotřebuji teprve říkati. Také žádný stav a žádný osvícený člověk nebyl mu příliš vysoký nebo příliš nízký, aby s ním nebyl vešel ve styk s otevřeností a opravdovou účastí. Nicméně v srdci svém a ve svých názorech byl rozhodný šlechtic, který svůj stav pokládal za podstatný člen v moderním státním organismu, ač byl a zůstal nepřítelem obyčejného politisování. Ale viděl také význam a úkol šlechty tam, kde býti má a kde sebe sama i své nejvroucnější přátele spatřoval: v pěstění nejvyšších zájmů vlasti a lidstva, v ozařujícím příkladu humanity a ušlechtilého mravu, v podporování všech obecně prospěšných podniků ve státě, k čemuž šlechta pro své jmění a své svobodné postavení hlavně jest povolána před nižšími stavy zaměstnanými více výdělkem a starostmi o život. Zjevy od toho se uchylující pokládal jen za výjimky od pravidla.

Spisy od něho od roku 1802 tiskem vydané, dílem samostatná díla, dílem rozpravy a řeči v různých sbírkách, jsou četny, jak možno se přesvědčiti ze seznamu (níže následujícího). Jeho nejznamenitější práce jest bez odporu v letech 1820—1838 v osmi sešitech in folio vydaný: »Versuch einer geognostisch-botanischen Darstellung der Flora der Vorwelt«. Spis tento má zásluhu, že udržuje botanické výzkumy o útvarech předvěkého rostlinstva s geognostickými výzkumy, a jest první dílo, které v novější době dalo podnět ke studiu předmětu rovněž tak zajímavého, jako dříve zanedbávaného. Jeho svrchu často vzpomenutý přítel, hrabě Bray, který ho od r. 1795 pro přírodní studium získal, vydal jeho francouzský překlad. Dřívější zanedbávání tohoto odvětví věd hrabě Šternberk odvozoval hlavně od neobyčejné drahoty těchto bádání, poněvadž dotyčné sbírky jsou drahy a nákladny, tak že chudí botanikové se sotva na ně mohli odvážiti. »Tisícové sušených sebe vzácnějších rostlin,« pravil hrabě, »nevyváží více než velký dobře podařený otisk; chceme-li takový obdržeti, jest potřebí několika lidí ku práci. Kdežto botanik sto rostlin s kořenem vytrhne a ve svém pouzdře domů donese, tu jest třeba k dopravě daleko

větších prostředků. Jiné botaniky slavné zdržuje ctižádost, aby se odvážili určování, poněvadž jest dosud nemožno, vysloviti úsudek s plným klidem. Já se toho odvážil a myslím, že zdvihnou-li na mne kameny jen ti, kteří se v určování naturalií nikdy nezmýlili, tělo mé zůstane dosti neporušeno.«

Jiných důležitých vědeckých prací hraběte bylo již svrchu v jeho životopisu vzpomenuto.

Předvedl jsem tedy před Vašima očima, pánové, obraz života a vědecké činnosti dvou našich nejvýbornějších čestných členů, jak nejlépe jsem dovedl, a učinil jsem dle sil svých zadost uloženému sobě úkolu, jakož i své povinnosti. Nemohu popírati, že právě jen obtížnost této úlohy a cit, jak málo k ní dostačím, byly příčinou, že jsem dílo toto neustále do dálky posunoval, až konečně kategorická nevyhnutelnost mne přinutila, pustiti se do něho s jakýmkoli výsledkem. Dostal jsem se teprve 1823 v okolí obou šlechetných mužů, a to co mi od té doby oba o svém dřívějším životě sdělili, ukázalo se nedostatečno vyplniti všechny mezery, třebas sebe cennější věci v tom můžete spatřovati. Já aspoň podal zprávu dle svého nejlepšího vědomí a svědomí; Vaše vlastní pamět nechť vyplní mezery, které vylíčení moje asi zanechalo; nepravdě ani Vy ani soudcové mé přednášky, kteří dle pravidla Vámi mají býti ustanoveni, nedáte proklouznouti. Mně však dovolte na konci mé řeči, abych vyslovil ještě souhlas s nejvřelejším přáním obou vysoce vážených zesnulých: aby vlast naše, národ náš, naše Společnost nikdy v budoucnosti nemusily postrádati takových ozdob, jako těchto dvou! a aby staroslavný kmen Šternberků brzy opět vypučel ratolestmi, které by se svých předků staly tak důstojny, jako hrabata Kašpar a František Šternberk!

Nyní následuje seznam tiskem vyšlých děl a rozprav hraběte Kašpara Šternberka. Obsahuje 74 čísel a dílo vydané na popud hraběte. Seznamu toho neotiskujeme.

42. Život hraběte Kašpara Šternberka od něho samého sepsaný.

S akademickou přednáškou o životě a působení pro vědu a umění v Čechách hrabat Kašpara a Františka Šternberka.

K padesátileté slavnosti založení Českého Musea vydal dr. František Palacký. V Praze 1868. V kommissi Bedřicha Tempského.

Svoji úctu a vážnost i vděčnost k oběma hrabatům Šternberkům Palacký dal ještě jednou na jevo při slavnosti padesátiletého jubilea založení Českého Musea. Vydal tu ve zvláštním spise německy psanou autobiografii hraběte Kašpara, přidal svoji přednášku o životě obou hrabat vydanou r. 1843 ve zprávách královské Společnosti nauk a na konec připojil aforismy hraběte Františka o umění a uměleckém povolání z řečí, které hrabě František míval jakožto předseda Společnosti přátel umění k akademikům.

Ze spisu tohoto překládáme předmluvu.

Hrabě Kašpar Šternberk, vydavatel a první předseda českého Musea, záhy pomýšlel na to, aby napsal paměti ze svého bohatě pohnutého života. Již v r. 1812 načrtl dosti obsáhlou »Skizzu k mému životopisu«, která ovšem končila rokem 1810; potom v jednom z posledních let dvacátých jal se psáti svůj životopis »pro Společnost věd v Praze«: poněvadž ho však oba náčrty neuspokojovaly, dal se v nedobrovolné prázdni roku 1831 do třetího (zde následujícího) spracování předmětu. Když jsem v roce 1837 vrátil se ze své první italské cesty, odevzdal mi tyto zápisy ku správnému přepsání; jeho mínění bylo, aby toto dílo několik let po jeho smrti v cizozemsku (totiž bez censury) bylo vytištěno. Jelikož mně však bylo nemožno, celek opsati, dříve než jsem podruhé byl nucen se svou rodinou na zimu 1838—1839 odejíti do Říma: odevzdal mi, když jsem se s ním loučil, nejen ostatek svého rukopisu, nýbrž i jiné autobiografické zápisky; zdál se tušiti, že mne již neuhlídá. Po jeho smrti nastalé za mého pobytu v Římě uchoval jsem tuto pozůstalost jako poklad mým věrným rukám svěřený s předsevzetím, že s ním naložím dle úmyslu zvěčnělého a svým časem jej uložím v českém Museu. Od té doby co censura v Rakousku byla odstraněna, odpadla nutnost dáti dílo tisknouti v cizině: moje mnohé jinaké zaměstnání nedovolilo mi však, abych přiložil ruce k jeho dalšímu spracování, i pojal jsem proto již před

lety úmysl, že uveřejnění odložím k 50leté jubilejní slavnosti Musea. Nynější předseda Musea, Jeho Excellence hrabě Jindřich Jaroslav Clam-Martinic, s nímž jsem se o tomto úmyslu sdělil, nabídl se, že náklad na vydání ve prospěch Musea z vlastních prostředků povede; také činný člen Musea, pan Bedřich Tempský, převzal ve stejném úmyslu obstarání rozprodeje v knihkupectví; a poněvadž i já svoji práci pokládám za tribut staré vděčnosti, připadne všechen výtěžek z tohoto díla onomu vlasteneckému ústavu, který bohužel stále ještě potřebuje takového hmotného příspěvku.

Jelikož bylo nevyhnutelno přidati k autobiografii hraběte zprávy o jeho posledních dnech a jeho konci, a poněvadž při jubilejní slavnosti českého Musea nedalo se také mlčky přejíti přes zásluhy hraběte František Šternberka o ně: rozhodl jsem se připojiti k této publikaci svoji přednášku o obou hrabatech konanou dne 15. prosince 1842 v české Společnosti věd a vynechati v ní jen to, co vlastní zprávou hraběte Kašpara stalo se zbytečno.

Při skládání životopisu hraběte Františka Šternberka, který poprvé vyšel jako nekrolog v »Jahrbücher des böhmischen Museums« 1830 (str. 479 až 487) pomáhali mi jeho dcera hraběnka Kristina a i hrabě Kašpar sám. Jestliže pak k životopisným rozpravám zde také ještě připojuji »Aforismy o umění a uměleckém povolání« (z Jahrbücher str. 488—497), povoluji předně nátlaku své piety ku dvěma dobrodincům, kteří mne v mládí mém vyznamenali zvláštní důvěrou, doufám však, že se tím také neprohřešuji ani proti úctyhodným manům zemřelých, ani proti zájmu vlasteneckého obecenstva.

V Praze dne 15. dubna 1868.

V. Literarní historie.

a) Rozpravy literarně-historické.

43. Rozhledy a vyhlídky české řeči a literatury před 50 lety.

(Gedenkblätter II. 2 str. 19.

Původ této rozpravy Palacký sám vysvětluje touto poznámkou:

Spoluredaktor kdysi velice vážených Wiener Jahrbücher der Literatur Bart. Kopitar, zároveň kustos císařské dvorní knihovny, vyzval mne již roku 1821, abych pro ony letopisy napsal recensi dvou českých spisů jazykových, česko-německo-latinského slovníku Jiřího Palkoviče (ve dvou svazcích, Prešpurk 1820—21) a M. J. Sychrova Pokusu české fraseologie (dva díly, Brno 1821—22). Poněvadž v onom vědeckém časopise ještě nebylo jednáno o tehdejších poměrech české řeči a literatury a mně tím byla poskytnuta příležitost, abych své názory o věci té přednesl v úvodu, přijal jsem vyzvání to a poslal mu dne 3. prosince 1822 dosti obšírnou rozpravu o této věci, napsanou za mého pobytu na venkově v Uhrách.

Tento úvod tedy, který líčí tehdejší stav české řeči a literatury dle tehdejších panujících názorů uvádím zde na veřejnost, poněvadž ostatní obsah rozpravy pro dobu nynější nemůže již poskytovati žádného zájmu — a o osudu celku v doslovu podám zprávu.

Kmen český vedle Rusův i Poláků jest nejznamenitější a nejčetnější v evropském světě slovanském. Jeho území prostírá se Čechami, Moravou a Horními Uhrami až k Tise, asi v 10 stupních délky a 2 stupních šířky. Jen tu i tam na něm se nalezají německá města a osady (na př. kolem Brna, kolem Třebové, v tak řečeném Kravařsku a t. d. na Moravě; ve Spiši, kolem Kremnice atd. v Uhrách); tak říkajíc jednotlivé ostrovy, omývané kolem vlnami slovanskými: kdežto však také slovanské osady uprostřed mezi Maďary a Němci nesmějí se přehlédnouti (n. p. v Báčském komitetu a j.) Jak známo 14 millionů Slovanů císařství rakouského mluví rozmanitými nářečími: česky, polsky, rusky (rusínsky), srbsky (illyricky), chorvatsky, vindicky atd. České nářečí, předmět tohoto

oznámení, jest mezi nimi nejrozšířenější; neboť jím samým mluví v řečených mezích skoro 7 millionů lidí.

Rozmanité a zvláštní jsou osudy tohoto jazyka. Od více než dvanácti set let, t. j. od té doby co Čechové se usadili v Čechách a na Moravě, bojovali stále, ale ne se stálým štěstím, o zachování své řeči a národnosti. Hlavně Němci se několikráte a opětně o to pokusili, aby si je nejen podrobili, ale také odnárodnili. Známy jsou krvavé výpravy německých Jindřichů, Ottů a t. d. Od 9. století až do konce 11. jest tím vždy nově podrážděná nenávist mezi Němci a Slovany klíčem k veškerým dějinám Čech. Neboť sám od sebe český národ nikdy se netlačil mezi dobyvatele; malé výbojné výpravy jeho Přemysla Otokara II. a Jana nebyly vedeny v zájmu národa; tento se obmezoval odjakživa na hájení své vlasti. Tím horlivější, vytrvalejší a udatnější však byl, když běželo o to, aby chránil sebe sama a svoji svobodu. Od jakživa bylo totiž u starých Čechů přesvědčení živé, že jejich národní svoboda trvati může jen s jejich starou národností a že každý cizí jazyk přináší s sebou do země také otroctví. Proto národ nenáviděl oněch vévodův a králů, kteří v zemi své němectví podporovali. Právě největší příznivci Němců mezi nimi vládli skoro vesměs nešťastně; Bořivoj II. byl třikrát s trůnu svržen, Soběslav II. a Bedřich nemohli déle na něm se udržeti. Také německý minnesänger »Wenzel, kunig vo Behaim« musel ve stáří svém ze země prchnouti, když národ dal před ním přednost jeho mnohoslibnému synovi. Otokar II., jak staří čeští chronisté vypravují, byl od svých rádců proto k tomu pohnut, aby odmítl nabízenou mu českou korunu císařskou, poněvadž se tito obávali, žeby nová jeho důstojnost se mohla jednou státi nebezpečna staré národnosti. Každým řádem nešťastný tento král pykal velmi těžce za svoji veřejně projevenou zálibu pro Němce. Dalemil, současník, vypravuje, že prý Otokar byl proto od několika pánů v zemi tak málo podporován a konečně v rozhodné bitvě na Moravském poli (26. srpna 1278) opuštěn, poněvadž prý hrozil, že po skončené výpravě způsobí, aby »českého slova již na Pražském mostě nebylo slýcháno«. Ještě rozhodněji oba národové stáli proti sobě, od té doby, co starý rod Přemyslovců vyhasl. Když král Jan (Lucenburský) všechna místa ve státě obsadil Němci a pověst se roznesla, že chce ze země všechny Čechy vypuditi, spojili se proti němu mocní Lipové, Rožmberkové, Zajícové, Waldsteinové, Kolovratové atd. a přinutili ho konečně přísahati, že budoucně vyloučí všechny cizince ze státních

úřadů českých. Vedle toho však usazovali se stále vždy noví četní příchozí hlavně v městech. Karel IV., který se tak rád honosil svým původem z Přemyslovců, byl sice z duše oddán české národnosti: ale také dosti osvícený, aby ocenil přednosti v průmyslu ostatních národů a podporoval cizí umělce, řemeslníky a kupce, kteří se v jeho milovaných Čechách chtěli usaditi. Císařský dvůr, nově zřízená universita, podporovaná krásná umění, výtečně přízní opatřovaný obchod, vábily cizince, zvláště však Němce, hojně do Prahy. Také za Karlova syna a nástupce Václava Němci v Čechách byli podporováni. Král, který domorodcům, pro známé svoje osudy, nedůvěřoval, mnohé úřady obsadil Němci, tak že n. p. magistrat v Pražských městech skoro z Němců výhradně se skládal. I byly třenice mezi oběma národy stále prudčí, a častokráte se i krvavě projevovaly. Mezi tím ukazoval se také s německého trůnu sesazený král Němcům méně nakloněn: aspoň dal se Husem přemluviti, že při známém velkém sporu na Pražské universitě přál Čechům, Moravanům a uherským Slovanům udělením tří hlasů na škodů Němců. Když však konečně obě strany národní staly se i stranami náboženskými, když Kostnický sněm církevní za dobré uznal, potrestati smrtí v plamenech oba náčelníky české strany: tu vypukl dlouho proti vůli tajený hněv ve veřejný boj. Válka husitská nestala se pouze válkou náboženskou, stala se také válkou národní. Onen nikdy nepřemožený Žižka ozbrojil své válečníky nejen na ochranu nové církve, nýbrž také »hlavně« československého národa, jak o tom svědčí jím sepsaný řád válečný. Na tisíce Němců uprchlo nyní z Čech, když štěstí zbraní rozhodlo pro husity; za desetiletí Němectvo se ztratilo skoro úplně ze země, — aby po dvou stoletích na téže půdě a zemi tím pevněji se zakotvilo.

Tuto stále čilou horlivost neshledáme přehnanou ani fanatickou, rozvažujeme-li o osudech ostatních Slovanů v Německu. Obyvatelé Mecklenburku, Pomořan, Branibor, Míšeňska, mocní Bodrcové, Veletové, Pomořané, Rugiové, Srbové — zmizeli nyní docela ze seznamu národů. Německá ozbrojená moc, provázená osadníky a missionáři, za půl století je buď zničila buď poněmčila. I ve Slezsku a obou Lužicích, které přec od XIV. století osudy Čech sdílely, udržel se dnes jen ještě tu a tam slabý dozvuk staré řeči. Čechové byli vydáni se strany Němců těmže nebezpečím, kterým Srbové, Vendové museli podlehnouti. Ale jak oněm rozdrobenost v nesčetné malounké kmeny, nedostatek jednoty a spojení mezi sebou byla

ke zhoubě: udrželi se naproti tomu čeští Slované hlavně svojí národní silou ode dávna soustředěnou pod jednou vrchní hlavou, včasným poznáním toho, čeho jim třeba, moudrostí a udatností několika svých knížat (moravského Svatopluka, Boleslava I., Břetislava I.) a právě včasnou, stále činnou horlivostí pro upevnění své národnosti. A byla-li žárlivost na vlastní národnost v oněch temných dobách zločinem, kdo smí se odvážiti, aby v našem osvíceném věku pozvedl první kámen na ony hříšníky?

Vnější tyto osudy řeči nevyhnutelně musily míti vliv také na její osudy vnitřní. Vlastenec, který tak říkajíc celou svoji jsoucnost vázal na jsoucnost jednoho nástroje, nástroje tohoto samého nemohl zanedbávati; musil hleděti, aby ho nejen udržel, ale i zušlechtil a zdokonalil, tím spíše, byl-li snad sám výtečně schopen zdokonalení. Čech a Moravan vzpíral se ode dávna proti užívání cizího jazyka, i latinského, ve své vlasti. Před soudem zdá se že bez toho většinou jen v mateřské své řeči žalobu vznášel a právo obdržel. Ale také jen jí chtěl vzývati božství. Známa jsou usilování Svatopluka Moravského a Vratislava, prvního krále Českého, aby u svých národů zavedli bohoslužbu v řeči slovanské. Onen se obrátil k byzantskému císaři Michalovi a přání jeho se splnilo Cyrilem a Metodějem; tento však se obrátil na Řehoře VIII. a musil spatřiti svoji prosbu zamítnutu. Avšak teprve po jeho smrti byli jím v ochranu braní slovanští mnichové z Čech vypuzeni, až je Karel IV. po dvou stoletích zase uvedl a brzy potom náboženská strana Husova řeč mateřskou ve svých kostelích za dogma uplatnila. Také vlastní učenost zůstala až po dobu husitismu výhradným majetkem latinského kleru. Lépe naproti tomu se dařilo na české půdě vlasteneckému básnictví, dějinám a vědám právním.

Vlastnost povahy, která Slovany všude a za každé doby vyznamenává, jest jejich veliká láska ke zpěvu. Skutečnost toho netřeba dlouho hledati; často bezděky vnucuje se cestujícímu v Čechách a Illyrii právě tak jako mezi Rusy a Poláky. Vznešená svědectví, že tomu tak bylo ode dávna, má Rus v hrdinském zpěvu o výpravě Igorově proti Polovcům (Slowo o plku Igorevie) a ve svých starých básních (Drevnija ruskija Stichotvorenija); Srb semtam v národním zpěvníku vydaném Vukem Stefanovičem (Prostonarodna Pesnarica). Jak zcela homerovský jest tu cyklus písní o veliké bitvě na Kosově poli (15. června 1389) smutné paměti, kde sultan Murad I. svůj život, Srbové však svého cara, květ své země i se svou neodvislostí na dlouhý čas ztratili. Národ, v jehož

ústech hrdinské zpěvy tohoto obsahu po staletí ještě se ozývají, nemůže býti ve své vnitřní bytosti zrůdný! Také Čechům vypravovaly jejich dějiny o starých písních hrdinských a milostných: ale doba, zdálo se, že nic nám z nich nezachovala; neboť rýmované legendy, přeložené většinou mravoučné básně, romány 14. století neměly významu národního, a i některé zpěvy historické, n. p. o bitvě u Křešťaku 1346, ve které král Jan s mnohými pány své země padl, byly bez básnické ceny. Již byla domněnka, že vše jest nenahraditelně ztraceno, když panu Hankovi přálo štěstí (16. září 1817) objeviti v Králové Dvoře v Čechách zbytky krásného českého kodexu; bohužel již jen dvanáct listů, na pergameně drobně popsaných, které obsahují 26., 27. 28. kapitolu »třetí knihy písní«, a i ty ne úplné! Jen šest větších zpěvů hrdinských, a osm menších skvostných písní dopřál nám osud: buďme však i za to vděčni geniu Čechů! Není pochyby, že celá sbírka ke konci 13. století byla uspořádána; nicméně ukazuje však nejen obsah, ale hlavně řeč, vnitřní ustrojení a roucho některých zpěvů, že starší jsou ostatních.

Tento zjev působil novým životem na Čechy. Hrdinské zpěvy té síly a půvabnosti, té velkosti a prostoty ve smyslu, obrazech, cítění a řeči, bylo více než se mohlo očekávati. Venkoncem vládne tu zvláštní silný duch, který veškerý hrdinský život předků maluje ve velikých rysech, oslavené vlastenectví, neskrotná nenávist proti utlačovatelům a škůdcem země, jakož i tony nejněžnější touhy a lásky. Svůj ráz a obsah kreslí jistou měrou samy v památném místě:

Aj, ty Záboju, ty pěješ
z srdcě k srdcju piesňu z střěda hořě
jako Lumír, ký slovy i pěniem
bieše pohýbal Vyšěhrad i všě vlasti,
tako ty mě i všju bratř.
Pěvcě dobra milujú bozi:
pěj, tobě ot nich dáno v srdce proti vrahóm!

Není tu Ossiana, aspoň ne Macphersonova; jeho příliš měkké struny nevydržely mocného nárazu. Spíše mohli bychom býti upamatováni na Percyho Reliques a Scottovy Minstrelsy of the scottish border; největší podobnost mají písně se starými srbskými, se kterými i některé se shodují ve zvláštním slovanském epickém verši. — —

Jazyk těchto starých básní jest celému jejich rázu úplně přiměřený. Vyznamenává se energií, mužnou stručností, ušlechtilostí a kvetoucím životem přede všemi výplody veškeré české literatury; a svědčí svojí podivuhodnou vzdělaností a obratností velmi výhodně o stavu tehdejšího duševního vzdělání. Rozšiřuje znamenitě nynější rozsah českého jazyka a jest přec i obyčejnému člověku až na několik slov zastaralých ne nesrozumitelný. Poetický výraz u novějších Čechů nemohl se dosud povznésti k výši, na které ho nalezáme v rukopise Královédvorském. Nemyslemež při těch mužných zvucích, které řinou se svobodně ze silných prsou, jako horský pramen, na meistersängry, ba ani ne na švábské minnesängry, ačkoli i tito mají své zvláštní půvaby. Veškerá nářečí slovanská, a zajisté i české, byla bez odporu pro organickou určitost svých čistě samohláskových tvořicích forem grammatického a lexikalního pravidelného tvoření mnohem spíše schopna, než germanská. Grammatická stavba českého jazyka od 13. století také jen málo změn utrpěla a také i tyto vypadly většinou jen k jeho škodě. Všeobecný kdysi dual udržel se jen ještě u jmen podstatných, která značí něco od přirozenosti dvojího na těle zvířecím, n. p. oči, uši, ruce atd.; u sloves vymizel docela. Místo starého jednoduchého tvaru času minulého: vidiech, vidieši, vidiechom, vidieste, vidiechu, došel obliby složený novoevropský: viděl sem, viděli sme atd. Jen jediná stopa toho se udržela ještě v optativech bych, bychom, byste atd. — —

Prodleli jsme déle u těchto staročeských zpěvů hrdinských, poněvadž zjev ten neslovanské Evropě jest méně znám, než by věru zasluhoval. Tím stručněji se vyslovíme v ohlášení ostatních událostí, které měly vliv na lexikalní tvoření českého jazyka. Ve 14. století Dalemil, Pulkava a Beneš z Hořovic poprvé vzdělávali dějiny na půdě české národní literatury; nejvyšší zemský sudí za Karla IV. a Václava, Ondřej z Dubé, sebral stará česká zemská práva. Ony tehdy všeobecně oblíbené pověsti o králi Artušovi, Tristanu Rhymerském, trojanské dějiny Quidona z Colonny, cestopisy Mandevillovy a Marco Polovy a t. d. byly také ihned do češtiny přeloženy; vedle toho sepsán byl nezavržitelný Tkadleček. Mravoučné a theologické rozpravy podali Tomáš Štítný a z dějin církevních známý Milič. Alexandreidu a mnohé rýmované verše bez tuku a kostí lze vždy přejíti mlčením.

Jan Hus tvoří v dějinách české řeči ještě víc epochu, než Lutr v dějinách řeči německé. Byť i vlastenec sebe více litoval

rozmanitých nehod, které jeho dílo opravné přivalilo na Čechy: pro jeho řeč mateřskou mělo velmi utěšené následky. Hus ve svých kázaních prudce rozplamenil horlivost i pro svá nová dogmata i pro svoji národnost, a sám předložil své známé sporné otázky lidu. Bylo to zároveň působení Pražské university Karlem IV. založené, že celý národ byl nakloněn a způsobilý k vlastnímu hloubání ve věcech náboženství a církevní kázně: ale snad pouze Husova zásluha, že se při tom výlučně užívalo jazyka mateřského. Hus založil český pravopis, s malými výjimkami až dosud platný; doporučoval svým přívržencům pilné čtení bible (již dříve do češtiny přeložené); napsal a rozšířil sám některá theologická díla mezi lid. Jak všeobecný byl duch bádání o theologických předmětech, již z toho lze poznati, že mezi obrannými spisy, které po Husově smrti pro jeho učení vyšly v českém jazyku, nejpamátnější byl spis ženou sepsaný. (Viz Dobrovský, Geschichte der böhm. Spr. und älteren Literatur, 1818 str. 193).

Následek těchto sporův a zkoumání, trvajících od té doby po dvě století, vedených často s mnohou subtilností, byl, že řeč byla nejen obohacena všemi tehdejšími abstraktními pojmy, nýbrž i značně získala co do určitosti, obratnosti a jemnosti. Řeč mateřská stala se odtud živlem, ve kterém se duchovenstvo katolické i pod obojí musilo vzdělati; proto se řeč latinská ze země stále víc uchylovala do škol a komnat učenců. Královské listy a diplomy, sněmovní i soukromé listiny byly v XV. století zcela české; a když počali na Moravě r. 1480, v Čechách v r. 1495 také knihy zemských desk výhradně česky psáti, latina v obou zemích ztratila svůj diplomatický ráz docela.

Nikdy horlivost českých stavů pro jich jazyk nevstoupila výše, než ve válkách husitských a po nich. Nedosti na tom, že množství Němců zemi opustilo: chtěli také, aby nikdo v jich zemi neměl koruny, kdoby oddán nebyl jich řeči a národnosti. Již r. 1420 Valdštýn byl poslán do Polska a Litvy, aby hledal tu pro Čechy panovníka. Zikmund konečně, když krev skoro millionu lidí byla prolita, musil se snažiti, aby mysli rozhořčené jeho neopatrnou hrozbou ukrotil prohlášením, že si to klade za čest, že sám jest Čechem a že mezi Čechy se narodil. Po smrti tohoto nešťastného, avšak ne viny prostého císaře před jeho zetěm od mocné strany z toho důvodu dána přednost polskému princi, že onen prý jest Němec, tento však Slovan. Jiřímu Poděbradskému, kromě jeho skvělých schopností velitelských a panovničích, opatřila držbu ko-

runy hlavně také jeho národní horlivost. Po jeho smrti však stavové povýšili 15letého Vladislava na trůn (proti Matyáši Korvínovi), poněvadž si od něho jakožto Poláka mezi jiným také slibovali, žeby jím byla povznesena sláva národa českého a »slavonského jazyka«.

Počet spisů českých napsaných v XV. století jest již značný. Nechceme uváděti množství theologických a polemických spisů. Také četné historické spisy této doby jsou sice velmi cenné pro dějezpytce, ale beze vší stopy umění; zrovna tak mnohé dějepravné a jiné básně. Výtečná jest však také ve příčině literarní jinak tak bouřlivá vláda Jiřího (z Poděbrad). Ač sám bez učeného vzdělání, avšak »přirozeností mudrc, jehož vysokého důmyslu lidský rozum nedovede dosíci«, — toto vysvědčení jest mu dáno od jednoho z jeho bývalých soupeřů — vyzýval muže, kteří měli zdání učenosti, k činnosti literarní. Tak povstala Žídkova »zprávovna« nebo královské umění panovati, tak jeho světové dějiny a encyklopedie; skvostné spisy, kterých však nelze měřiti dnešním měřítkem. Ze stejného podnětu zdá se, že povstaly také dva na svoji dobu památné spisy, kteréž oba na Jiřího se obracejí: podkomořího V. Valečovského spis »o neřestech a pokrytectví duchovních« (husitských jakož i římsko-katolických) — a rytířského vlasteneckého zemského hejtmana moravského Ctibora z Cimburka a Tovačova »Hádání pravdy a lži o majetku duchovních a jich světském panství«. Obě díla se vyznamenávají svobodným zkoumáním, vtipem a silným způsobem psaní. Také zaznamenáváme z tohoto období »Radu zvířat a ptáků«, vtipnou bajku; a »Solferna nebo život Adamův«, přeloženého dle udání z arabštiny, kterýžto spis obsahuje mezi jiným duchaplnou persiflaži obřadného vedení pře u Čechů. I Jiřího druhý syn, hrdinný princ Hynek, vybásnil v českém jazyce Sen májový a jiné básně, které bohužel nejsou již po ruce.

Dlouhá vláda slabého Vladislava, nazvaného Dobře, má v českých dějinách jistý lesk několika význačnými rysy. V této době také v Čechách v lepší známost uvedení staří klassikové probudili ryzejší vkus i mezi národními spisovateli. Česká výmluvnost byla nyní dle vzorů římských pěstována jakožto umění a zcela anticky vzdělaný Bohuslav Lobkovic z Hassenšteina charakterisuje Jana ze Schellenberka jakožto dokonalého řečníka v českém jazyku. Pravé umění slohové nalezáme již u vlasteneckého Viktorina Cornelia ze Všehrd, energického řečníka a státníka, kolem roku 1495. Památná

jsou jeho motivovaná rozhodnutí, že budoucně nebude jinak psáti než v jazyku českém; jakož i jeho chvála o přednostech právních zákonů a pěstování spravedlnosti v Čechách. Zdatní překladatelé jako Jiří Hrubý z Jelenic, Václav Písecký, Konáč z Hodiškova atd. hleděli v mateřském jazyku svém podati krásy několika řeckých a římských klassiků. Již od r. 1475 (snad již 1468) v Čechách, a sice nejprve v českých spisech, vykonávané knihtiskařství, podporovalo také zde rozšíření národní literatury. Již od r. 1478 začala se snesení sněmů v českém jazyce tiskem uváděti ve známost a tento chvalitebný zvyk stal se v r. 1497 zákonem. První známý ústav censurní zřídil Pražský senat v r. 1524.

Nejskvělejší období české literatury jest od r. 1500—1620. Řeč došla v této době svého největšího vzdělání, o kterém často s horlivostí bylo pracováno. Latina byla mimo školy stále více zanedbávána; již Bohuslav z Lobkovic do toho si stěžoval, že výrok »latine sapientes« v Čechách jest na posměch; ve spisech Hodějovské společnosti přímo se praví, kdo by latinsky mluviti uměl, že prý jest toho času v Čechách vzácný muž; teprve roku 1555 od Ignace z Loyoly do Prahy poslaní jesuité hleděli opět ke cti přivésti latinskou učenost. Že však přece učeným vzděláním vůbec nebylo pohrdáno, mezi mnohými jinými zajisté i ten skutek může dokázati, že čeští stavové na sněmu (2. října 1561) sami se zajímali o stolici zřízenou na universitě k vykládání Homera a o jejího professora. Přede všemi vyznamenávali se ve vlastní národní literatuře tohoto období čeští a moravští bratří. Již o jejich předchůdcích Táboritech píše Eneáš Sylvius, jich úhlavní nepřítel, v r. 1451: »perfidum genus illud hominum hoc solum boni habet, quod literas amat«; a r. 1566 zemřelý prof. Collin, chovanec Melanchtonův, velmi ve zlé vykládá, »že kolik jest bratří, skoro zrovna tolik že mezi nimi jest napsáno českých knih«. Ovšem byla to většinou jen bohoslovná, církevně dějepisná a náboženská díla; ale čistotou a elegancí jazyka, ano i vzděláním slohu, které skoro ve všech spisech této bratrské jednoty jest patrno, nebyla překonána ani od dřívějších ani od pozdějších spisovatelů. Nejznamenitější památka jejich učenosti a jejich zbožné pilnosti, jest velká bible Králická. Moravský Mecen Jan z Žerotína (s pomocí Jindřicha z Valdštýna) shromáždil k tomu účelu osm nejučenějších mužů své náboženské strany, kteří po 15leté práci všechny díly bible z původních jazyků přeložili, vysvětlili a učenými výklady opatřené (1579 a n.) na hradě Králicích na Moravě v 6 čtvercových svaz-

cích vydali. Toto dílo bylo nyní ode dávna, i od jesuitů, za kanon pro jazyk český uznáno; a ještě nyní jest studiem každého, kdo se snažiti chce o ryzí český způsob psaní.

Ale také ostatní Čechové a Moravané nezůstávali zpět ve své horlivosti pro zemskou řeč a literaturu. Bylo sepsáno mnoho děl, často znamenitého objemu, z nichž největší počet má za předmět vlastenecké dějiny a záležitosti různých stran církevních. Počet známých nám českých spisů, které byly sepsány od počátku 16. století až k válce třicetileté, cení se na půldruhého tisíce. A kolik jich asi navždy zničilo kromě toho neštěstí a fanatická zuřivost následujících dob! Chceme jen nejpamátnější ze zachovaných uvésti: Hájkovu a Kuthenovu českou kroniku; Zikmunda z Puchova kosmografii (dle Münstera); Matthioliův herbář od Ad. Hubera; mnohé dějepisné, politické a j. spisy zasloužilého Daniela Adama z Veleslavína; historické folianty polského rytíře Paprockého; díla dvořana Závěty ze Závětic; překlady starých dějepisců od Kocína, Plácela a výborně vzdělaného Ginterroda; dosud ne správně vydané historické memoiry Pražského kancléře Sixta z Ottersdorfu a svržením s oken (23. května 1618) známého Viléma Slavaty; elegantní spisy Žalanského, básně meistersängra Lomnického atd. atd. I mužové nejvyšší šlechty zanechali české spisy: pán z Rožmberka (Vok? český bratr, poslední důstojný potomek svého prastarého knížecího rodu † 1611) psal 1598 o stromovkách a pěstování šafránu; dva Valdštýnové o předmětech náboženství; Jan z Lobkovic, Harant z Polžic, Vratislav z Mitrovic a j. popsali své většinou do zemí východních vykonané cesty. Památny jsou také spisy mnoho cestovavšího Václava Budovce svobodného pána z Budova, českého Coligni, který jako kmet 74letý zároveň s Harantem a jinými na popravišti odpykal vinu povstání proti Ferdinandovi II., které větším dílem řídil (21. června 1621).

Chceme se tu ještě zmíniti o spisech J. A. Komenského; neboť ač vesměs později, ve vyhnanství byvše sepsány, duchem svým náležejí přece k dřívějšímu období ještě kvetoucí literatury. U Komenského vidíme český jazyk (jeho prosu) na vrcholu jeho dosavádního vzdělání. Nikde se nezjevuje jeho zvláštní přirozenost, jeho cudnost, ohebnost a elegance tak čistě a jasně, jako v 20 českých spisech tohoto posledního biskupa moravských bratří; proto mají také vlastní vnadu, mládí a půvab, který učenci právě tak jako prostému muži lahodí. Zvláště jeho nejrannější dílo, »Labyrint světa« (cesta lidským životem) má trvalou cenu, jak zvláštním

humoristickým názorem světovým, tak i nenapodobitelným půvabem vypravování. Človíčkové tohoto odříznutého světa (který mnoho upamatuje na Liliput) mají organický život, ve kterém jest zrovna tolik ruchu a pohybu jako v našem, jehož živý názor však přítele lidstva konečně naplňuje hořem. Vůbec humoristické líčení Komenského má se Swiftovým v mnohých kusech nápadnou podobnost; až na ten podstatný rozdíl, že tento psal z nenávisti k lidem, onen však ze soustrasti s ubohým, od svých úkolů zbloudilým pokolením lidským. Ostatně zbožný účel všude vysvítá nepokrytě. Jeho pozdější spisy nemají již plné kvetoucí barvitosti, jelikož byly psány většinou v zachmuřené náladě: ale za vzory českého slohu smějí vždy platiti. Jej samého, často zneuznaného nábožného muže, po našem vědomí Herder nejlépe ocenil; i onen ku všem utraquistům nespravedlivý jesuita Balbin vydal mu s obdivem svědectví: »nihil umquam edidit, quod cath. fidei adversaretur; ac mihi opera ejus legenti semper visus est ita comparatus scripsisse, ut nullam notare aut damnare religionem vellet«.

Tyto stálé pokroky českého jazyka národního a písemnictví ku stále větší dokonalosti vzbuzovaly u vlastenců nejutěšenější naděje v budoucnost obou: bohužel tato naděje byla v nejkrásnějším květu obou na vždy zničena. Ona bitva na Bílé hoře (8. listopadu 1620), kterak tak snadno učinila konec usurpaci slabého Bedřicha, měla pro zemi smutnější následky, než vítězův plán kdy mohl předpokládati. S vysokého stupně svého blahobytu upadla skrze známé udalosti ve dvaceti letech do stavu nejúplnějšího vysílení, nejhroznější bídy, kterou kdy která země byla navštívena. Zámky, města a vesnice byly sbořeny; na sta tisíc nejpilnějších a nejzámožnějších měšťanů uprchlo z nešťastné země; sta tisíce umírali mečem, hladem a morem v průvodu války. Čechy a Morava ztratily v 30leté válce přes polovici svých obyvatel; ano Balbin chválí to jako vlastní dílo Prozřetelnosti, že obě země po tolika nesnázích nebyly zcela lidí zbaveny. Přirozeně nyní, kdy rolník, aby jen bídně živořil, sama sebe před pluh zapřáhal, musil nejen průmysl, ale všechna věda a vzdělanost samy od sebe ze země zmizeti. Ale při tom nezůstalo: nešťastný průběh věcí chtěli ještě urychliti. Panující jesuita, který kvetoucí národní literaturu nenáviděl jako hlavní organ nepřátelského sobě snažení dob dřívějších, hleděl ji nyní ze všech sil vyhladiti, jakož i každou památku na ni. Četní missionáři, provázeni jsouce ozbrojenými Wallony, táhli od města k městu, od dědiny k dědině, aby konali Auto da fè nade všemi knihami, které

by ještě národ mohly svésti k bludům. Spolu inquirující voják nedal se ve své práci zdržeti žádnými vrtochy; vždyť dle jeho mínění všechny knihy české byly kacířské; byly proto pečlivě snášeny a na veřejných místech páleny. Tímto způsobem chlubil se jesuita Koňas, že vlastní rukou obětoval plamenům šedesát tisíc knih. Proto jsou nyní staré české knihy nejen nanejvýš vzácny, ale i mnohé byly na vždy zničeny.

Český jazyk, jejž až dosud stavové sami, jakožto organ své národní literatury byli chránili, klesal nyní v rychlý úpadek. Vyloučen byv z užívání u zemských úřadů, ze vznešených společností, ano i z hlavních chrámů v městech, žil nyní na dále zanedbáván, a tak říkaje pouze trpěn ve své vlasti. Ani láska Ferdinanda III. k národu a jazyku nemohla mu více dopomoci k vlastnímu životu; šlechtic i měšťan počali se mu odnaučovati, ano jím pohrdati; kdo chtěl učený býti nebo se zdáti, vzdělával se latině; lid sám šel za příkladem s hora a poněvadž mateřského jazyka přece nemohl postrádati, mísil veň o závod aspoň cizí slova; z toho povstala hatlanina, která několik spisů tohoto období činí pro nás ještě nezáživnější. Slabé námahy některých vlastenců, učiniti přítrž úplnému úpadku, byly bez patrného výsledku. Neboť ačkoli Petr Veliký z Ruska ještě v r. 1697 projevil zvláštní radost, že s nejvznešenějšími českými šlechtici mohl ještě slovansky mluviti: této rozkoše stěží byl by užil o generaci později. Tento nešťastný račí krok jazyka trval přes půldruhého století, od Ferdinanda II. až po Josefa II. Zatím celé okresy, zvláště na hranicích saských a bavorských, přijaly řeč německou; řeč národní, nyní řeč selská, stále se odcizovala vyšším třídám národa. Dalo se tušiti, že po několika generacích slovanský kmen národní v Čechách i na Moravě přestane.

Ale když zjevnými zařízeními tato doba se hleděla urychliti, probudila se konečně znovu, jak mezi Maďary, tak i mezi některými Čechy, dávno vyhaslá horlivost pro zneuznaný jazyk mateřský. Vždyť jitřilo to šlechetný cit dívati se na to, jak nejen pán se svými poddanými, nýbrž i magistrat s občany, soudce se stranami, učitel se svými žáky začínali mluviti skrze tlumočníky. Proto odvážili se někteří vlastenci hlasitě do křivdy si stěžovati, a vyličovati nutnost vzdělávání řeči zemské. Se zájmem pro starší dějiny národa probudilo se i studium jeho řeči; staré zbytky jeho literatury uváděny na světlo, aby nynější idiom se očistil a zušlechtil; bádalo se hlouběji o zákonech jazyka a hledělo se naukou i pří-

kladem znalost jeho rozšiřovati. Mužové, kteří si v tomto spasném díle zjednali nezapomenutelné zásluhy, jsou Dobrovský, Procházka, Pelcl, Kramerius, Puchmayer, Zlobický, Tomsa, Tham, Stach a j. Ale teprve za vlády císaře Františka I. poctivé snažení těchto mužů dodělalo se lepšího úspěchu, jazyk příznivějšího osudu. R. 1793 zřízena byla veřejná professura českého jazyka v Praze, kteréžto místo nejprve Pelcl zaujímal. Později uvedeno bylo studium zemského jazyka i do jiných učených škol království a nejvyšším dvorním dekretem byla žádána důkladná znalost jazyka českého i německého od uchazečů o veřejné úřady v zemi jako podstatně nutná vlastnost.

Od té doby, hlavně však od r. 1818, stalo se nenáhlé klíčení novější národní literatury patrnější. Ovšem při stále ještě obmezeném počtu česky čtoucího obecenstva, při nedostatku vydatnější podpory a při stu jiných překážek, útlá ještě květina nemohla skvělého zdaru dosíci. Nicméně i to, cokoli za těchto okolností bylo vykonáno, není v pravdě bezvýznamno a pozornosti ne nehodno. Neboť ne nepatrné jest množství intelligence u národa, který státu a vědám dal již a ještě dává tolik výtečných mužů. Teprve nedávno kdosi podal jmena asi 206 nyní žijících českých spisovatelů. Nechť i mnoho bezvýznamných spolu bylo počítáno; jména hrabat Berchtolda a Šternberka, pánů Hanky, Hněvkovského, Jungmanna, Kinského, Klicpery, Lindy, Marka, Nejedlého, Poláka, Presla, Sedláčka, Svobody, Sychry, Štěpánka, Zahradníka, Zimmermanna a j. jakož i mezi uherskými Slovany jmena pánů Kollara, Michalka, Palkoviče, Šafaříka, Tablice a j. každý znatel jejich zásluh vysloví zajisté jen s úctou. Na jakém stupni učeného vzdělání tito stojí, lze tytýž ne k jejich škodě viděti z encyklopedického časopisu »Krok« (od r. 1821).

Naproti tomu však musí býti také přiznáno, že novočeské literatuře v celku schází ještě ona živá národní barvitost, která by jí teprve vlastní ráz, individuelní směr opatřila. Jako každý člověk, tak i každý národ, který nesklesl na míšence, má svůj vlastní světový názor a způsob cítění, jejichž zvláštní ráz se vtiskuje jeho spisům i jeho jazyku: Čech jen, v jehož veškeré bytosti zajisté se nedá neuznati individualita, uplatnil se ve své literatuře až dosud sice vždy jako člověk, často jako učenec a vlastenec, ale zřídka jako Čech. V této příčině stojí za svými sousedy Polákem a Maďarem zrovna tak, jako nad ně, aspoň nad posledního, v celku vyniká co do soustavné učenosti a rozsáhlých vědomostí.

Z toho, co dosud bylo řečeno, aspoň jeden platný důsledek lze vyvoditi: že totiž český jazyk, který mezi východoevropskými (nejdříve se staroslovanštinou) nejrannější a nejobsáhlejší kulturu přijal, nemůže býti počítán mezi chudé a nevzdělané, a že se nesmí tvrditi, ještě méně pak ve zlé vykládati, jak přece nedávno se stalo v německém učeném časopise, že »nárůdek« Český měl nápad, chtíti také svůj jazyk vzdělati za vědecký organ. Že jazyk tento jest velmi spůsobilý pro vysoký stupeň vědecké kultury, následovně jakožto vrozený organ několika millionů lidí, toho také hoden, každý kdo zná jeho vnitřní organismus, rád vyzná. Ano odvažujeme se směle tvrditi, že jazyk tento co do tvořivosti nestojí za žádným jazykem novoevropským, ba že mnohé z Neslovanů i daleko za sebou ponechává.

Že národ, jako slovanský, jehož počet činí desátou část známého pokolení lidského, který od jednoho tisíciletí obývá nejohromnější pásmo zemské s nejrozmanitějším podnebím, také sám o sobě všude prozrazuje činného probudilého ducha, — že národ takový mluviti musí řeč bohatou původními slovy, německému čtenáři vysvitne již a priori. Skutečně jest také (dle Adelunga a Dobrovského) český jazyk již sám o sobě bohatší kmennými slovy, než německý jazyk sám. Nyní však jest veškerý kmen Slovanský, ačkoli ode dávna ústavou, církví a místními zvyky rozmanitě rozdělený, přece jen jeden národní kmen, všechno jeho nářečí jen jeden kmen jazykový. Vyznává jednotu svoji od tisíce let a nepře se, jako n. p. jeho soused, zdali se má jmenovati germanský nebo gotský. Jeho nářečí nejsou od sebe tak dalece oddělena, jako novoromanské nebo germanské; prostý Rus dorozumí se s Polákem, Čechem, Srbem snadno a bez tlumočníka; ne tak Francouz se Španělem, Rakušan s Angličanem nebo Švédem. Také aspoň $^{9}/_{10}$ právě nejúrodnějších a nejbohatších kořenů společno jest všem hlavním slovanským nářečím.

Daleko znamenitější jsou však slovanská nářečí (zvláště staroslovanský, ruský, polský a český) svým bohatstvím slovy odvozenými; tu stojí mezi Novoevropany jediná a závodí s Řekem. Chceme to učiniti pochopitelno nejprve z nářečí českého. K utvoření jmen podstatných v tomto jazyce užito bylo až dosud asi 300 různých kmenotvorných hlásek a tvarů, z nichž na sto má o sobě svůj pro vždycky určitý, individuelní význam a na 60 jich ještě může býti užito k utvoření nových slov. Kromě toho 28 předložek až dosud přispívá k utvoření nových podstatných jmen, ne-

počítaje v to složeniny s jinými částmi řeči, které nejsou sice tak volny jako v němčině, ale přece dosti časty. Násobme spolu tyto činitele a číslem skoro tisíc kmenových slov, uveďme dále v počet mnohé tvorné tvary pro jména přídavná a slovesa a užasneme nad součinem. Samo sebou se rozumí, že nedá se užiti všech těchto tvorných prostředkův u všech kmenů: avšak počet upotřebitelných a upotřebených jest přece vždycky dosti značný a jest dosti kmenových slov, jichž odvozením v obecném životě s určitým významem na sta jest v oběhu. Tuto výtečnou vlastnost svého jazyka mateřského Komenský poznal již kolem r. 1640: »Lingua Germanica,« praví, »ob radicum monosyllabarum copiam, vocesque componendi ignotam aliis felicitatem, seipsa contenta, et ad indenda quibusvis rebus significantissima nomina semper prompta, inexhaustis suis frui posset divitiis, si uti sciret. Quemadmodum et Slavonica: compositionibus quidem non aeque felix, derivationibus tamen felicior: ideoque copia et nervis illi nihil concedens. Prasertim dialecto polona, ad vim loquendi insigniter expolita. Nec dialecto bohemicae quo se ostentet deest, post accuratissimam scilicet orthographiam, qua pronunciationi scriptio ad minimos usque apices respondet, carminum condendorum (Graecorum et Latinorum more) aptitudine et suavitate, ceteris Europaeorum prorsus inimitabili.«

Tato poslední slova upamatují na druhou památnou vlastnost českého jazyka. Jeho vnitřní stavba jest totiž podstatně různa od stavby novějších romanských a germanských jazyků a podobna řecké, více ještě římské. Postrádá členu, jakož i určujících zájmen a slov pomocných; skloňuje a časuje pouhými samohláskami a koncovkami; rozeznává nejjemnější momenty děje názorně, jako žádný z novějších jazyků; má bohatost ohebných příčestí, n. p. také příčestí aoristu v rodě činném, u některých sloves také příčestí času budoucího; připouští nejvolnější pořádek slov a inversi; konečně převládá v něm ne novoevropejský princip tonu (přízvuku), nýbrž antický času (kvantity). Zkrátka: český jazyk dle celého svého rázu nepřináleží k racionalním, accentujícím, romantickým nýbrž k imaginativním, quantitujícím antickým jazykům. Jen jednoho se mu nedostává ve skvostném organismu: vlastního tvaru pro trpná slovesa, která dle vzoru jazyků moderních musí skládati. (Řeč maďarská, která jako litevská, jest také quantitující, má i dvojí tvar rodů trpného; ostatně však rovněž své zcela zvláštní přednosti i nedostatky). — —

Nechceme se více šířiti o ostatních zvláštnostech českého jazyka, které se bez toho z toho, co dosud řečeno, dají usouditi. Jen slovo ještě o jeho libozvuku a nelibozvuku. Jestliže harmonie jazyka dle Mitforda spočívá v »a happy combination of measure and melody«, nelze českému jazyku tuto vlastnost dle svrchu řečeného upírati; spíše by v této příčině svojí časoměrou a svými hudebními přízvuky, veliký počet moderních jazyků nechával za sebou. Také z okrsku vlastního libozvuku nesmíme ho vykazovati; jelikož má hojnost plnozvučných slov, ve kterých směs samohlásek a souhlásek jest velmi šťastna. Naproti tomu však má arci dvě vlastnosti, které ji cizozemci ukazují tvrdou: a) kupí souhlásky na počátku slov a končí je samohláskami, kdežto slova germanská hromadívají obyčejně souhlásky na konci slov; srovnejme *b*rada, Ba*rt*; zlato, Go*ld*; *hl*ava, Ko*pf*; *str*ach, F*urcht* etc. Jako pak Němci jest těžko vysloviti české souhlásky na počátku, zrovna tak děje se Moravanu a Slovákovi s německými na konci. Proto tento přijímaje německá slova do svého jazyka dovoluje si je na konci zmírniti buď odsunutím souhlásek nebo vsouváním samohlásek, a vyslovuje n. p. ne Jahrm*arkt*, Ri*ng*, nýbrž jarm*ak*, ryne*k*. b) český jazyk tvoří i slova a slabiky bez samohlásky, a píše n. p. d r n, k r v a v ý, p l n ý, h l t a t i; a to jest největší výčitka, která se mu se všech stran právem i neprávem činí. U některých nepřátel tohoto jazyka stal se i jistý šibolet takových slov Harpagonovým Sans dot!, kterému napořád všechny důvody, které by se daly uvésti na prospěch jazyka, s nímž zle nakládáno, pro vždy musí ustoupiti. Slova bez samohlásky! . . . . Nemůžeme se tu přirozeně pouštěti do žádné diskusse o té věci, ani ukázati příklad velebeného samskrdamu, nýbrž poznamenáváme jen: že taková slova a slabiky v řeči dosti zřídka se vyskytují, s jejími čistě samohláskovými zvuky jsou v poměru sotva znatelném a ve výslovnosti velice bývají mírněny. Ostatně nechť opět mluví starý rozumný Komenský: »Sunt, qui syllabas formant sine vocalibus, ut Bohemi in vocibus v l k lupus, p r s t digitus, et aliis. Monstrosum id videatur, nec tamen est. P r i m u m, quia vocalis, licet non expresse scribitur, auditur tamen raptim, quasi hebraicum seheva, id est, furtivum *l*; perinde ac si scriptum esset v e l k, p e r s t. Qualia aliis quoque linguis ignota non sunt. Germani certe suum Vater, Bruder non alliter efferunt, quam Bohemi suum kmotr, bratr; ultimo *l* inter pronunciandum dissimulato. Nec fere Angli suum f i r s t aliter, quam Bohemi suum p r s t efferunt, *i* vocali quasi dissimulata. Bohemi igitur, quia in

scribendo literam otiosam ferunt nullam, quod clare pronunciandum non est, ne scribunt quidem. Tum et hoc sciendum: consonas sic sine vocali non ponere Bohemos, praeter *l* et *r*, quae semivocales sunt.«

Konečně jest nám krátce vysloviti se o poměru moravštiny a slováčtiny k jazyku českému. Moravané jsou nejen dle svého původu a povahy s Čechy jeden a týž národ, nýbrž sdílejí také svoje veškeré osudy v dějinách skoro od tisíce let. Řeč jejich se nerozeznává od řeči české; aspoň ne více, než česká řeč sama v různých krajích království. Jen nářečí Hanáků vyznačuje se tu na svou škodu hrubším způsobem mluvení; a sousedé Uher, tak zvaní Valaši a moravští Slováci, zvláště v kraji Hradišťkém, kloní se v samohláskách k výslovnosti slovácké.

V království Uherském a jeho vedlejších zemích (Sedmihrad nepočítaje) Slované jsou, jak známo, nejčetnější a nejsilnější kmen; neboť skoro sami se vyrovnávají ostatnímu počtu žijících tam Maďarů, Němců a Rumunů. Ale rozdělují se sami v několik povahou a jazykem různých kmenů. Nejčetnější z nich, Slováci (Slovenci t. j. Slované), který před více než tisíciletím v severních Uhrách se rozšířil, jest s Čechy a Moravany bezprostředně stejného původu. Řeč jeho za dob Svatoplukových se asi také od řeči české vůbec nelišila, poněvadž z nejstarších památek českého jazyka poznáváme, že nynější slovácké nářečí s českým XIII. století podstatně souhlasí. Nyní trvající rozdíl obou těch nářečí odtud tedy jen pochází, že po rozdělení obou národů vpádem Maďarů, české nářečí dalo se vlastní cestou svého dalšího vzdělávání, kdežto slovácké většinou zůstalo při starých formách. Tak proměnil Čech již ve století XIV. široké samohlásky a, o, u po určitých měkkých souhláskách v užší a jemnější e a i, a k. p. místo ovca, ruža, lud vyslovuje nyní ovce, růže, lid atd. Zda libozvuk při tomto obratu získal, jest jiná otázka; avšak i Slovák nemůže opominouti český tvar shledávati ušlechtilejší, patrně pro literarní posvěcení a jemnější přízvuky. Snad jest tato vlastnost české řeči, která ji ode všech Slovanek různí, jen následek jejího styku s »Leeee - řečí«, od Jeana Paula tak pojmenovanou, t. j. s německou. Ale i u této shledáváme týž zvláštní úkaz, srovnáme-li nyní panující s řečí Ottfriedovou; ano nepochybujeme nikterak, že také Iiii - řeč, t. j. novořečtina, teprve dlouho po smrti Philipoemenů vzala tento nepříjemný Ii - obrat. Není to snad také následek jemného převzdě-

lání, že volný, silný první zvuk v několika řečích konečně se proměnil v jemné úzkoprsé típání?

Bylo by tedy nesprávno říkati, že Slováčtina není nic jiného než zkažená čeština: neboť zkaženost předpokládá vždy změnu povahy, slováčtina však v základě podržela svůj starý ráz. Historicky pravdivější bylo by nazývati češtinu zvláštní vytvořeninou ze slováčtiny. Vůbec jest skutečnina, která ze srovnání nejstarších památek všech slovanských nářečí stále určitěji vysvítá, že čím dále jdeme do minulosti tím více tato nářečí se přibližují, tak že by se dle této progresse jednou snad s jakousi pravděpodobností dala stanoviti doba, kdy vesměs tvořila jediný v sobě uzavřený jazyk. Tak čteme ve zprávách ruské akademie pro slovanského filologa zajímavé přiznání jejího předsedy, admirala Šiškova, že zpěvy Královédvorského rukopisu Rusovi nyní ještě jsou srozumitelnější než samo Slovo o výpravě Igorově proti Polovcům; tak i n. p. Srbové a Čechové mezi sebou by se dorozuměli prostředkem vznešeného staroslovanského (cyrillského) jazyka církevního mnohem snadněji, než svými vlastními nyní obvyklými idiomy, které snad mezi všemi slovanskými co nejdále od sebe jsou vzdáleny. Tento úkaz tím jest vysvětliti, že každé ze slovanských nářečí již od středověku se isolovaně ze sebe a pro sebe samo vyvíjelo, a v tom svou vlastní cestou se dalo bez zřetele na příbuzná nářečí. Podruhé také různost náboženského vyznání přispěla k ostřejšímu rozštěpení obou hlavních řad slovanských nářečí, jelikož řečtí Slované řeč svou tvořili více dle pojmů a forem řeckých, římskokatoličtí naproti tomu více dle latinských.

Udati jednotlivé rozmanitosti slováckého nářečí samého, není tak snadno, ba skoro nemožno. Kdybychom si tu chtěli počínati docela zevrubně, museli bychom nesčetné malé okresy, ano často i městečka a vesnice, jednotlivě charakterisovati. Můžeme a musíme se tu však spokojiti s všeobecnými obrysy. Takto dá se trojí pododdělení slováčtiny dosti zřetelně rozeznati: a) česko-slováčtina, v stolicích s Moravou hraničících, Přešpurské, Nitranské, Trenčínské, částečně také v Těkovské a Komárenské. Toto se češtině blíží nejvíce a mluví se také všude dosti čistě. b) polskoslováčtina ve stolicích Oravské, Spišské, Šaryšské, Zemnenské, Abaujvarské, Unghvarské. Tato odrůda se vyznamenává častými, z polštiny přijatými sykavkami. c) horňáčtina (řeč horalů) ve stolicích Liptovské, Turčanské, Solnocké, Hontské, Gemerské, Novohradské atd. Tato odrůda má největší počet odstínů a obsa-

huje sice mnoho zastaralých staroslovanských jadrných slov, bývá však také často znetvořována n. p. v okolí pohorských měst germanismy, v jižnějších okresích maďarismy a jinak také v některých krajinách hrubšími přízvuky a temnou trhanou výslovností. Rusínština (Ruština) v Spišské, Marmarošské, Berežské, Unghvárské a Ugočské stolici, dále sotáčtina v stolici Zemnenské může za zvláštní nářečí býti považována.

Jest to zjev nápadný, cizozemskému obecenstvu ze Schwartnerovy statistiky známý, že kdežto Čechové ve své vlastní zemi proti Němcům vždy více ztrácejí, Slováci naproti tomu nejen proti Maďarům ale i proti Němcům vždy více prostoru nabývají. Tak se již rozšiřují nejen směrem k Dunaji a Tise, nýbrž poslováčťují znenáhla také v jich středu bydlící německé osady. Ptáme-li se Maďarů po příčině této působnosti, obdržíme obyčejně za odpověď: jest prý to větší plemenivost Slováků a zvláštní přirozenost jejich řeči, že na ní každý, kdo se k ní jen přiblíží, napořád lpí a že jako plevel, který bují v kypré půdě, konečně vzrůst domácího rostlinstva udusí. První důvod má asi po bližším zkoumání málo platnosti; také ve příčině druhého nemůže tu býti kouzel. Poněvadž Slovák svoji řeč nerozšiřuje žádnými ústavy, jí také nikomu nevnucuje, ba spíše sám rád cizí se učí: musí to vše se dáti vysvětliti jen z jeho povahy a povahy řeči. Slovák je, jak známo, hybnější, přičinlivější, společenstější, než Maďar a uherský Němec; duch jeho mnohým cestováním a potulováním se více probouzí, obor jeho ideí se více rozšiřuje; řeč jeho se snadněji přimyká ku všem jeho potřebám, než maďarština, která zdá se spíše býti utvořena k harangouvání, než k žertu a veselému zpěvu. Proto má slovácká bytost často zvláštní přitažlivost na prostého Maďara, a tento se dá rád přibarviti národností prvního. Vlastenečtí Maďaři, kteří pro svůj národ a jazyk snad se obávají osudu Bulharů nebo Chazarů, pracují nyní od doby Josefinské úsilovně a mocně proti tomu; a každý lidumil zajisté bude jim toho přáti, hledí-li sami v sobě se upevniti a zabrániti každou cizí bytost, která by jim mohla býti na škodu. Naproti tomu jest však litovati země i národa, vidíme-li, jakého krajního fanatismu dostoupila národnostní horlivost u velké části národa, tak že, nutí-li obyčejný šlechtic a jeho šafář tu a tam poddané ranami holí k uherskému mluvení, osvícený velmi často vážně o tom se radí, jak by zvláště Slováka zadržováním vší vzdělanosti v jeho mateřštině mohl přinutiti, aby ji zaměnil s uherštinou. Vždyť, jak známo, jest v Uhrách veškerý

průmysl a umělecká pilnost, nejblíže Němcům, hlavně v rukách Slováků; a jestliže průmysl a umělecká pilnost bez vzdělání v řeči lidové nemůže míti zdaru, netrpí-li pak oním zařízením první a nejsvětější zájem státu?

Řeči slovácké jako takové dosud se dostalo málo nebo raději zcela žádného literarního vzdělání. V XVI. století vnikl ke Slovákům, jak se zdá, s reformací, zároveň také jazyk český; a ještě nyní užívají v kostelích augsburského vyznání čistě českého nářečí ze XVI. století. Proto věnují se theologové a duchovní této církve všeobecně studiu tohoto jazyka spisovného, a počet českých spisovatelů stále se rozmnožuje tak mnohým ctihodným jmenem z tohoto národa. Mezi zemřelými musíme tu vděčně vzpomínati zásluh Bela, Doležala, Justitoria, Lešky, Rybaye, Rožnaye atd. Aby kandidatům theologie nutné studium českého jazyka usnadnili, zřídilo několik duchovních a. v. asi přede dvěma desetiletími většinou na vlastní soukromé útraty, na evangelickém lyceu v Prešpurku mimořádnou professuru česko-slovanského jazyka, kteryžto ústav dosud bohužel méně působil, než se snad od něho očekávalo.

O osudu této rozpravy mohu podati zprávu vlastními před 50 lety napsanými slovy, a činím to tím raději, poněvadž slova ta jsou způsobilá objasniti tehdejší literarní poměry. Listy své psané mému příteli z mládí v Uhrách Antonínu Virozsilovi (později několikaletému rektoru Peštské university) obdržel jsem po jeho smrti 1868 zpět a vyjímám z jednoho z nich (dd. Vídeň dne 28. února 1823) toto místo: »P. Kopitar vrátil mi velmi přátelsky moji rozpravu se slovy, že se rozpakoval předložiti ji censuře, poněvadž prý jest psána v duchu, který sice jest pravdivý a každého dobrého člověka dustojný, ale naší vládě nyní velmi nevhodný. Nejen byl by prý tuto rozpravu hrabě Sedlnický, »arciultra« potlačil, ale i blíže pozorovati dal spisovatele, který novému dobrému přednost dává před starým horším.« Týž vyznal, že prý nedávno sám proto upadl v nemilost — on, tak obezřetný, opatrný muž! —, že prý si však mnoho z toho nedělá. Nemá se prý nyní zhola nic pro literaturu činiti, poněvadž prý jinak nemožno jest tak se chovati, aby vzbuzeno nebylo podezření. V krátké době musí prý i to se změniti, neboť prý jest nemožno, aby toto mimořádné zastavení dále trvalo. Mně dal radu, abych tuto »výtečnou« rozpravu umístil v některém cizozemském časopise. Toho však moudře opomenu. Magdu'v příklad by mne právě nezastrašil. Ale Čechové, zvláště ryzí Čechové a spisovatelé pozorují se tak pozorně a úzkostlivě, žeby moje revoluční rozprava (u nich by se tak pojmenovala) pokládána byla za smýšlení většiny a mohla by se strany tmářů vzbuditi ošklivé reakce.«

»Poznal jsem tu trochu blíže skrze jednoho ze svých přátel (hudebního umělce Doležalka) úředníka tajné policie. Tito mužové (jsou přece i lidé

mezi nimi) zasluhují více soustrast než nenávist. Kam někdo z nich přijde, umlkne i sebe nevinnější radost; kam se posadí, vše kolem nich se stane liduprázdné; vyhýbá se jim každý, oni a lidská společnost jsou dvě nesrovnatelné věci. Tento poněkud starší muž, kdysi přítel z mládí mého přítele a mu ještě nyní přes svůj úřad milý, jak ostatní jeho povaha zdá se toho zasluhovati, dal mi uděliti radu, abych co možná nejméně pozornosti vzbuzoval jak v životě tak i v literatuře. Čechové nyní, praví, pečlivěji jsou střeženi než kdy jindy; hledí se každý z jejich pohybů vysvětlovati a bohužel jest hermeneutika tajné policie toho druhu, že vše raději na černo barví. Vůbec mnoho jsem ve Vídni poznal, a názory své o životě v mnohém opravil a rozšířil« atd. —

Ku Kopitarovým hořejším poznámkám dodatečně musím poznamenati, že jest jim ovšem rozuměti cum grano salis. Vždyť sám byl censorem a ostatně platily Wiener Jahrbücher der Literatur za prosté censury. Ovšem přijetí rozpravy, která neprojevovala zcela »korrektního smýšlení«, bylo by mu mohlo způsobiti nepříjemnosti — pročež ji sám tím raději odmítl, poněvadž i jinak nebyl zvláštním přítelem české řeči a literatury vůbec. Neboť žeby byl můj literarní příspěvek o sobě pokládal za bezcenný a proto jej odmítl, nemyslím již proto, poněvadž mne také později k podobným pracím povzbuzoval a až do roku 1830 stále přátelsky mně nakloněn zůstal. —

44. K dějinám starší české literatury.

(Z českého Časopisu vlasteneckého Musea. Roč. 1828. Monatsschrift des böhmischen Museums. 1828. Listopad, str. 466.)

Krátká tato promluva jest vyzvání, aby sbírány byly staré památky literatury české.

Dějiny české literatury od r. 1774 našly ve Voigtovi, Ungarovi, Procházkovi, Pelclovi, hlavně však v Dobrovském a v posledních letech v Jos. Jungmannovi důkladné i pilné pracovníky; ale třebas tito zasloužilí mužové sebe více vykonali, zůstává přece věrné, živé vylíčení literarní vzdělanosti Čech dle jejích různých dob stále ještě úlohou pro budoucnost. Neboť teprve od šťastného Hankova nálezu (Rukopisu Královdvorského r. 1817) probudila se čilejší účast na pokladech staré literatury našeho národa; teprve nyní byly všeobecněji, pilněji než kdykoli jindy hledány a čítány, a každým rokem bylo viděti, kterak na světlo vycházejí ne bezvýznamné literarní plody minulosti, jichž jsoucnost sotva byla tušena. Následkem toho názory o nejstarší české literatuře od

deseti let vůbec podstatně se změnily, a stále utěšeněji od té doby se rozšiřuje světlo po této důležité, kdysi bohužel ne bez úmyslu, zkomolené větvi českých dějin. Ještě nejsou uzavřeny objevy v tomto oboru; nové stopy vzbuzují nové naděje, a jako činná pilnost sběratelská od deseti let bohatě byla odměněna, tak podaří se jí i budoucně vyrvati zapomenutí ctihodné památky minulosti.

S tímto měsíčníkem současně založený Časopis společnosti vlasteneckého Museum v Čechách poskytuje přátelům národní naší literatury pohodlný archiv pro takové objevy a slouží zároveň na doplněnou toho, co vysoce zasloužilý prof. Jos. Jungmann ve své Historii literatury české v r. 1825 s řídkou pílí sebral a vydal.

---

45. Náklad na vydání kosmografie české r. 1554.

(C. C. M. 1831. IV. str. 438.)

Šebast. Münstera Kosmografie česká od Jana i Sigmunda z Puchova l. 1554 tiskem ve fol. u Jana Kosořského v Praze vydaná, jest, jakož vědomo největší a nejtlustší kniha česká, která kdy tištěna byla. Již nejeden věrný Čech, bera ji do rukou, vzdechnul si, když mu na mysl padly onyno šesti- a dvanáctikrejcarové brošůrky, kterými za našeho věku ubohá literatura česká se živí. Fuimus Troës! — totiž, někdy měli sme peníze, a nyní jsme chudí. Kolik pak peněz k vydání té velikánské knihy potřebí bylo, poznati jest z následujícího psaní pana Jana z Puchova, administratora a archidiakona kostela Pražského ku panu Joachymovi z Hradce a na Hradci, purkrabí Karlšteinskému, dd. na hradě Pražském, v středu po S. Stanislavu (9. máje) 1554, jehožto original v archivu Hradeckém ještě se nachází:

. . . »VMti připomínám, kdež ste mi ustně ráčili připovědieti jedno sto tolarů na knihu Kosmografii půjčiti o S. Jiří již minulý, a též i psaním svým mne ubezpečiti, že při tom času mne v tom opustiti neráčíte: i račte věděti, že již víc než XL. palíku jest vytištěno a ještě XX palíků se tisknúti má; i toliko mimo mou naději to mi přišlo, že sem se nenadál, aby mne tak mnoho státi měla. Neb již IX set XXX kop mne stojí, a ještě na tři sta kop

stane. Protož Vaší Milosti prosím i věřím, že mne těmi sto tolary neráčíte meškati, aby se dokonalo asi v VI nedělích. A já V. M. list udělám podlé obyčeje. A při tom V. M. prosím, že se také ráčíte za mne k J. M. panu Vilémovi z Rosenberka přimluviti psaním po tomto poslu, jakž sem J. M. nedávno psal, aby mi ráčil dvě stě tolarů k té potřebě půjčiti co nejspěšněji. A já J. M. a tudíž i V. M. zvláštní poctivost i chválu v předmluvě té historii (učiním), že ste mne jako milovníci obecního dobrého zakládati ráčili« atd.

V předmluvě díla svého potom pan Jan z Puchova žádné zmínky o podporování takovém neučinil; možná tedy, že pomoci těch dvou pánů českých k dílu svému neužil, ačkoli oni již roku 1553 mu pomoc tu hotovou podávali, kteréžto ale tehdáž ještě přijíti byl nechtěl. Buď jak buď, ze psaní toho vidíme, že náklad na tu kosmografii převyšoval 1200 (mišenských, bezpochyby), čili podlé nynějšího čísla, že asi 2500 zl. ve stříbře vynášel. Za tu summu mohlby byl pan Jan z Puchova tehdáž hezký stateček rytířský sobě koupiti! —

46. Dvojí censurní dobrozdání.

(1834—1839.)

(Gedenkblätter VIII. str. 103—109.)

Dvojí tato dobrozdání mohou zajisté býti zařazena v články z oboru literární historie, neboť jsou dobrým dokumentem k historii kulturní, na které také literarní historie spočívati musí. Palacký vydav je v »Gedenkblätter« připojuje tuto poznámku:

Jak známo censurní zařízení v Rakousku bylo úplně zrušeno teprv od roku 1848. V dřívějších letech bylo mně, jako jednomu z nejplodnějších vyrabitelů knih, pod ním věru nejvíce trpěti. Přece však nemohu a nechci tvrditi, že by se byly censurní úřady stále trapně a nepřístupně ku spisovatelům chovaly: neboť nejen brán byl dosti často blahovolný zřetel k mým reklamacím, nýbrž i mnohdy bývaly mně dodávány i písemná dobrozdání nebo návrhy censorů k vyjádření, dříve než se o nich platně rozhodlo. Dva z podobných případů zde předkládám, ve kterých také skutečně bylo rozhodnuto dle mých návrhů.

1. O staroslovanské legendě.

(1834.)

Slavný c. k. přehlédací úřade! Legenda o sv. Václavu, panem Vostokovem v Rusku v r. 1830 objevená a vydaná, potom panem Hankou do češtiny přeložená a v Časopise českého Musea (1830, 4. sešit) otištěná, jest dle odůvodněné historicko-kritické indukce nejen jediný zbytek staroslovanské literatury v Čechách kdysi (v X. a XI. století) vzdělávané, nýbrž i nejstarší dosud známé bohemicum vůbec. Z tohoto důvodu zasluhuje u všech domácích badatelů starověku vysokou pozornost a nemůže jí býti budoucně nevšímáno ani v českých dějinách země ani literatury.

Dlouho jsem cítil, jako český dějezpytec, povinnost podjati se kritického ocenění tohoto tak důležitého spisu: ale teprve jakmile jsem si opatřil některá k tomu nevyhnutelná data, mohl jsem se odvážiti na tuto práci, a zadal jsem ji po té pod titulem: »O umučení sv. Václava, podlé legendy slovanské, úvaha kritická«, k censuře.

Důstojný pan censor, jehož písemní dobrozdání tu současně vracím, při veškeré humanitě a laskavosti svého přednesu, kterou vděčně uznávám, učinil přece rozhodně návrh na »Damnatur« mé rozpravy, a sice z důvodu, že v ní Drahomíra, matka sv. Václava, se nelíčí jako pohanka a jako spoluvinnice vraždy svatého mučeníka. To prý jest v odporu

1. s Christannem, domnělým synem Boleslava I., a tedy nejstarším českým dějepiscem, jehož pravost P. Athanasius r. 1767 dokázal,

2. s Witikindem, benediktinem Korvejským, který kolem roku 980 napsal německé dějiny, a

3. s římským a českým breviářem na den 28. září, kde výslovně stojí »matre hortante« — a tedy také s náboženskou věrou lidu po staletí ustálenou.

Ač pokládám otázku o pravosti Christannově dávno za odbytu, přece ji tuto ponechávám stranou, a prosím, aby jen to na vědomí bylo vzato, co tři z nejvážnějších novějších badatelů v Čechách, Dobner (Annales Hayec. IV., 328—332), Přrogner (Úvod v dějiny křesťanského náboženství I., 135) a Dobrovský (Kritické pokusy I., 14, 23—27.), vesměs pravdymilovní mužové a kněží, o tom napsali. Vždyť P. Athanasiovi samému bylo přiznati (p. 4.), že Chri-

stannus mnohé vypsal ze starších legend. Ale nápadno jest, že důstojný p. censor, položiv proti mně autoritu Christannovu, nespozoroval, že Christann sám byl toho dalek, aby vinil Drahomíru ze spoluviny smrti Václavovy; Christann spíše souhlasí nejvíce právě se slovanskou legendou, řka, že Drahomíra s pomocí několika věrných svého syna uctivě pochovala: »Ejusdem exanime corpus mater (quam nuper [S. Wenceslaus] peccatis ipsius exigentibus pepulerat, rursumque in pace pro Christi amore revocaverat), quibusdam cum fidelibus rapientes, in tumba tandem projicientes, humo cooperuerunt, non ut decebat martyrem, sed ut assolet quisquam honoris aut beatitudinis mortalium.« Týž Christann tvrdí o Drahomíře, že založila kostel sv. Michala v Tetíně: jak tedy mohla býti pohankou? Vůbec nepraví ani Christann ani kterákoli stará latinská legenda, že k oné vraždě radila nebo její původkyní byla; Pulkava († 1380) jest první, jenž to tvrdil — a jest věru litovati, že tak pozdní spisovatel o té věci více víry našel, než jeho všichni předchůdcové.

Druhý p. censorem uvedený důvod byl by arci rozhodující, pádný, — kdyby jím uvedená místa skutečně pocházela od Witikinda a ne od Aeney Silvia, spisovatele XV. století. Kdyby pan censor se byl jen podíval na nadpisy sloupců na str. 140 a 141 knihy jím citované, byl by musil na nich čísti: »Aeneae Silvii historia bohemica«; neboť Witikindovo dílo sahá v oné knize jen ku str. 52. Tento nápadný omyl, tento přehmat, jest skoro nevysvětlitelný. O Drahomíře tento německý kronikář nepraví ani slova.

Proti třetímu důstojným panem censorem uvedenému důvodu nemám co podotknouti. Jen se obávám, kdyby výroky pozdějších legend a obecné víry lidové měly býti dějinám postaveny za pravidlo, že bychom pak byli v koncích se vším historickým bádáním. To však nemůže býti ani v zásadách naší osvícené vlády ani v úmyslech zajisté vysoce vzdělaného p. censora. Vždyť vláda sama dávno již nařídila odstranění bývalého Drahomířina sloupu na Hradčanech; a i onu obecnou víru lidovou, že Drahomíra prý za živa zemí byla pohlcena, věru dnes moudrý kněz bude sice šetřiti, ale zajisté ne živiti a podporovati.

Moje historicko-kritická rozprava není patrně určena pro lid obecný; má vyjíti v časopise, který jest čten od obecenstva počtem sice obmezeného ale vzdělaného. Drahomíra nejeví se v ní ženou dobrého života: jestliže však nevinnou jest prohlášena zločinu nej-

nepřirozenějšího, nejohavnějšího, zavraždění syna, jímž v pravdě není vinna, — jak mohlo by to urážeti náboženské city našeho lidu? —

Shledává-li však přece nejdůstojnější konsistoř ony pouze historické projevy o Drahomíře z náboženských důvodů za nepřípustny, podrobuji se ochotně jejímu kompetentnímu soudu a nabízím se, že místa v mé rozpravě, která by snad mohla vzbuditi pohoršení, změním nebo škrtnu. Neměl jsem nikdy úmyslu něco říci nebo tvrditi, coby mohlo jakýmkoli způsobem býti na škodu nebo na závadu.

Pro zavržení mé celé rozpravy není dle mého mínění pražádného důvodu; vždyť čistě vědecké rozhovory jsou dle všech našich censurních zákonů dovoleny. Musil bych takového zákazu nanejvýš litovati již i v zájmu naší národní vážnosti. Neboť nemůže-li u nás vyjíti naprosto žádné kritické ocenění oné tak důležité slovanské legendy, dáváme tím sami podnět k nespravedlivému mínění v cizině, že my Čechové jsme lidé bez vědění a beze smyslu, kteří nedovedeme oceniti nálezu tak drahocenného.

V Praze dne 5. května 1834.

2. Viktorin Kornél ze Všehrd.

(1839.)

Jakkoli jednotlivá některá místa v přiloženém starém českém rukopise: »O zřízení soudním v Čechách« sama o sobě se jeví nepřípustna: podepsaný míní přece, že tisk celku za určitých podmínek může býti dovolen, jelikož pokládá vytištění tohoto díla v celku za neškodno, censurní pak zákaz za škodný a účelu neodpovídající.

Spisovatel Viktorin Kornél ze Všehrd, český zemský místopísař, věnoval toto druhé spracování svého díla v roce 1508 samému králi Vladislavovi II. To již dovoluje věřiti, že psal v duchu loyalním, tehdejší ústavě přiměřeném. A v skutku zachovává toto loyalní smýšlení v celém díle až na několik míst, kde jeho tehdejší stanovisko jako Čecha a utraquisty jej učinilo stranníkem. Tato místa však nejsou pro celek podstatna a mohou před tiskem býti škrtnuta, změněna nebo opačnými poznámkami neutralisována.

Dílo se nehodí ani obsahem, který jest čistě archaeologicko-právní, ani jazykem, který jest zastaralý, za četbu pro člověka obecného: má jen zájem pro obecenstvo již vzdělané, tedy u Čechů ještě obmezené. Toť věru jest také pravý důvod, proč až dosud zůstalo netištěno; zvláště poněvadž změny v českém soudnictví nastalé brzy po jeho sepsání smlouvou svatováclavskou z roku 1517 a udalostmi za krále Ferdinanda I. učinily je většinou zastaralým a tudíž také pro staré praktické právníky v Čechách nepotřebným.

Za takých poměrů netřeba se od seznámení se s tímto dílem obávati nemilých dojmů. Naopak zákaz tisku větší měrou by je vzbudil: neboť dal by novou potravu mínění vzbuzenému v novější době několika podobnými zákazy, že vysoká vláda hledí Čechům zkracovati jejich národní památky a vzpomínky. Rozšiřování této domněnky bylo by zájmům tohoto státu škodlivější, než vytištění díla celkem neškodného, které zvláště u čtenářů vzdělaných, pro které jedině má cenu, nemůže učiniti škody.

Dále by vzpomenutý zákaz sotva vyhověl svému účelu; neboť totéž dílo co nejdříve bychom viděli v cizině vytištěné zrovna tak, jako teprve nedávno (r. 1838) Kucharski ve Varšavě vydal nejstarší české prameny právní. Studium slovanských právních starožitností horlivě se pěstuje v novější době v Polsku a Rusku. Zdá se také, že čeští nakladatelé výborně počítají na odbyt v oněch obou zemích, jelikož domácí sotva by kryl náklad za tisk.

Podepsaný jest tedy skromného mínění, že tisk díla, o něž jde, za podmínky svrchu dotčené (že totiž vídeňskými censory vytknutá závadná místa budou buď škrtnuta, buď odvratnými poznámkami neutralisována), může býti dovolen.

V Praze dne 9. července 1839.

---

47. Knolliada.

(1844.)

(Gedenkblätter XIII. str. 124–131.)

Také tento list zařazujeme v rozpravy literarně-historické, neboť jest příznačný pro ovzduší a ústředí doby.

Palacký předesílá tento výklad:

Professor Josef Leonhard Knoll, který v letech 1832—1836 přednášel dějiny na Pražské universitě a po té byl povolán do Vídně, kde zemřel dne

27. prosince 1841 — byl, pokud vím, první německý učenec, jehož moje národní a vlastenecká činnost v Čechách rozdráždila, ačkoli se vždycky vystříhal, aby veřejně dal na jevo svoje nepřátelské smýšlení ke mně. Když r. 1836 vyšel první svazek mých Dějin českých, nemohl se přece zdržeti, aby z kathedry proti nim nehorlil. Spisovatelé a učenci Pražští obou národností shromažďívávali se v onen čas každou středu večer k přátelským rozhovorům: prosil jsem professora v jednom takovém shromáždění, aby se mnou přece sdělil důvody, které ho činily tak nespokojena s mým dílem, a jeho přátelé ve společnosti sami nutili ho a nutili k tomu: po každé slíbil, že tak učiní, nedostál však nikdy slovu, tak že konečně celá »středová společnost« z toho se rozešla. V sedění kr. české Společnosti věd, jejímž členem Knoll byl právě tak jako já, v r. 1837 (na den se již nepamatuji) tehdejším tajemníkem rytířem Kalinou čten byl přípis, ve kterém nejvyšší purkrabí hrabě Chotek, na rozkaz nejvyššího kancléře hraběte Ant. Bedř. Mitrovského společnost vyzýval, aby vysvětlila, čím to jest, že se od některé doby obírala skoro jen českými studiemi, zanedbávajíc však věd ostatních, zvláště přírodovědy? Podnět k tomuto jednání právě tak nepovolanému jako neodůvodnému, vzal si nejvyšší kancléř z došlých mu stížností jednoho člena samého, prof. Knolla, jak jsem se teprve dověděl 1844. Po smrti nejvyššího kkncléře totiž († 1. září 1842) dostaly se jeho papíry do rukou přítele hraběcí rodiny rytíře Jana z Neuberku, aby je uspořádal; tento, isa zároveň mým přítelem, sdělil se mnou onu část z nich, která se mne nejvíce týkala.

Ostatek ze samého tohoto listu lze pochopiti.

Vysoce ctěný pane a příteli! Děkuji Vám velice za přátelské sdělení Knollových listův a memoirů zesnulému nejvyššímu kancléři hraběti Mitrovskému, jež tuto vracím. Způsobil jste mi jimi věru skvostný večer: neboť od dlouhé doby jsem již nečetl nic, co by na mne bylo působilo tak povzbuzujíc, povznášejíc a rozveselujíc jako tyto výmluvné listy. Z mnohonásobných požitků, které mi připravily, musím, jak spravedlivo, na první místo postaviti požitek aesthetický: vystoupil z nich přede mne ve všech rysech obraz podlosti, nepřekonatelně pravdivý, poněvadž samým sebou kreslený; a liščí často se vracející blahostná nábožná zkroušenost působila na mne s takovou komickou mohutností, že jsem se často musil dáti do hlasitého smíchu. Takového účinku v skutku jsem od této četby neočekával. Jakási škodolibost mne napadá, vidím-li, jak nejúlisnější můj nepřítel, jehož vlastní smýšlení k sobě jsem ani netušil, vesměs musil bráti útočiště k nejpodlejším umělým obratům, aby mi uškodil — a svého účelu konečně přece se chybil. Neboť zvěčnělý hrabě byl by musel býti věru hrozně obmezená hlava, kdyby nebyl zpozoroval liščího ohonu při každém jeho pohybu. Také vysvětluje mi tato korrespondence zvláštní přívětivost onoho

starého pána, kterou ke mně jevil a která mi byla nápadna, když jsem u něho posledně učinil svoji návštěvu; chtěl asi napraviti křivdu, kterou mi dříve v myšlenkách učinil. Komicky působí na mne také upomínka na ono zasedání Společnosti věd v r. 1837, kdy Knollova tajná denunciace od nejvyššího purkrabího Chotka Společnosti byla doručena k zodpovídání. Všichni členové bez výjimky projevovali svoji indignaci anonymnímu pomlouvači velmi pochopitelnými výrazy, a Knoll souhlasil; většina hádala na dr. Weitenwebera; nikoho nenapadlo, že seděl uprostřed nás. Ostatně se Vám přiznávám, ctěný příteli! zcela otevřeně, že si dovoluji Knollovo neúnavné poplašné pokřikování proti mně považovati za svoji nerozhodnější, poněvadž zcela nedobrovolnou slávu. Musil přece přisuzovati mně dosti důraznou působnost, a ideám, kterých jsem já hájil, jakož i důvodům, které já přednášel, nemalou mravní váhu, když se tak často viděl nucena, proto zdvihati nářek na mne. Že si při tom počínal nejen se zjevnou nestydatostí, nýbrž tytýž i s raffinovanou perfidií, kterou by mimo mne nikdo jiný nebyl s to tak snadno poznati, to mne nikterak nerozčiluje. Jaké svědomí měl asi muž, který od celé společnosti poctivých mužů byv vyzýván, aby mi písemně udal důvody své hany, tak často slíbil, že tak učiní a přece neměl odvahy, aby veřejně vystoupil, nýbrž za zády tím více se hleděl roztahovati! Litoval jsem ho již tehdy, a lituji ho také nyní ještě. Na úsudek mužů rozumných počínání takové nemohlo míti vlivu pro mně nepřiznivého a úsudky lidí nerozumných jsou mi úplně lhostejny. Nalézám při celé věci pouze j e d i n ý bod, který vede k vážnější úvaze: Jsou skutečně takové Knolliady ony tajemné páky, které náš vládní stroj uváděly do pohybu? — Pak běda nejen národu, nýbrž přede vším vládě samé, která jich užívá! Ovoce toho dostaví se za krátko a pak se bude moci jen říci: Tu l'as voulu, Georges Daudin!

V Praze dne 5. srpna 1844 (pozdě večer).

48. Dvě podání arcivévodovi Štěpánu jakožto zemskému náčelníku Českému.

(1845, 1846.)

Gedenkblätter. str. 151—154.

Podání tato zařazujeme v obor literarně historický: první z nich týká se literarního zjevu — novin — ovšem se stránky hmotné, druhé jest příspěvek k životopisu Šafaříkovu. Palacký sám klade v jejich vydání před ně tuto krátkou poznámku:

První podání, o zvýšení předplatného na Pražské Noviny, nepotřebuje bližšího vysvětlení; ku druhému, přímluvě za mého přítele Safaříka o podporu zřízení učitelské stolice slovanské filologie na Pražské universitě a o její udělení jemu, podnět dalo vyjednávání o této věci v onom čase ze samé Vídně započaté, které však bohužel zustalo bez výsledku. Jakmile totiž nejen ruská, ale i pruská vláda několikráte všechnu péči byly vynaložily, aby velikého učence získaly pro své vědecké ústavy, počali i ve Vídni nahlížeti, že se musí něco učiniti pro muže, který tehdy jako kustos Pražské universitní knihovny a c. k. censor knih(!) dosti bídně živořil a k myšlenkám onoho druhu se nejevil nepřístupný; arcivévoda Štěpán byl osobně pro Šafaříka velice zaujat: — konečně zůstaly přece ony myšlenky jen — myšlenkami, nevím, kdo tím nejvíce jest vinen.

1. O časopisu »Pražské Noviny«.

(1845.)

Nejjasnější arcivévodo zemský náčelníku!

Vaše Císařská Výsosti!

Přání několika přátel a zájem českého čtenářstva nutí mne, abych se k Vaší Císařské Výsosti v nejhlubší úctě odvážil vroucí prosby, aby Vaše Výsost ráčila dovoliti, aby předplatné na české »Pražské Noviny« na rok 1846 ne jako dosud, na tři, nýbrž nadále na čtyři zlaté k. m. bylo určeno a tedy o jeden zlatý zvýšeno. Dovoluji si tuto prosbu podporovati těmito důvody:

1. Není zajisté vůlí vysoké vlády, aby české noviny navždy byly a zůstaly tak špatné, jakými byly až dosud; a přece jest jejich zlepšení nemožno při trvání dosavadního předplatného. Za 3 zl. nebo 180 kr. k. m. jest nájemce časopisu povinen, vydati

každému předplatiteli 104 kolkovaná čísla novin; náklad na kolky činí 104 kr. k. m. a zbývá nájemci (180—104) = jen 76 kr. k. m. jako stržené peníze za číslo. Těchto 76 kr. nekryjí mnohem více než náklad na papír: jsou tedy sazba, tisk a redakční honorář pravá ztráta nájemcova a celé noviny pro něho jen břemenem, na jejichž pěstování nic dále věnovati nechce. Předpis předplatného tří zlatých na rok jeví se tedy jako překážka zdaru českých novin, která zajisté není po rozumu vysoké vlády.

2. Přípustnost onoho zvýšení zdá se mi také spočívati ne-li v písmeni, přece však v duchu §. 8. nájemných podmínek časopisu oznámených 17. října t. r. Tyto totiž stanoví, aby nájemník předložil před počátkem každého roku »ukázku tisku a papíru, jehož chce užiti« zároveň s prosbou, aby dle ní předplatné bylo upraveno. To se ve příčině českých novin na rok 1846 dosud nestalo, jelikož až dosud ani veleslavné gubernium, ani nový nájemce Medau nevěnovali těmto novinám a jejich svrchu vylíčeným poměrům svoji zvláštní pozornost, nýbrž při vypisování podmínek vzal se za základ jen starý chybný Status quo.

3. Žádané zvýšení předplatného dle všeho předcházejícího jest ještě více v zájmu obecenstva, které si přeje obdržeti stravitelné české noviny, než v zájmu nájemce, který jimi nikdy nemůže dosíci značného zisku. Proto bylo také mně ponecháno, abych se v této věci chopil iniciativy.

Jest to krásná přednost vysokého postavení jakož i vznešeného smýšlení Vaší Císařské Výsosti, zakročovati tu, kdeby snad písmeno usmrcovalo, oživujícím duchem. Nechť však Vaše Císařská Výsost uváživši veškeré poměry učiní jakékoli rozhodnutí, v každém případě uspokojím se přesvědčením, že Vaše Výsost vždy jen to chtěla a chce, co jest právo a právem.

V Praze dne 23. prosince 1845.

2. O Pavlu Josefu Šafaříkovi.

(1846.)

Na doplněnou tohoto pamětního spisu o nutnosti učitelské stolice slovanské filologie na Pražské universitě dovoluji si ještě zvláště poznamenati, že ona učitelská stolice, jak se nyní poměry mají, může prospívati jen ustanovením Šafaříka za professora, a že její nalehavost se zvyšuje také tou okolností, že tento vzácný muž,

aspoň fysicky, není nesmrtelný, a že s ním jednou nesen bude do hrobu nevyčerpatelný poklad vědomostí, který zůstane na dlouhou dobu nenahraditelný, nebude-li o to postaráno, aby ještě za živa byl sdělen. Vědomosti jsou moc a nemůže státu našemu býti lhostejno, zda tato moc mezi jeho hranicemi roste či upadá, zvláště vzhledem k severnímu sousedovi, v jehož rukách hegemonie slovanských studií by již netvořila ani bezvýznamné ani nepovážlivé politické stránky. I hleděl také ministr Uvarov již několikráte našeho Šafaříka s nejskvělejšími nabídkami přivábiti do Ruska; měl sám vysloviti podmínky, že prý jsou ochotni dovoliti mu vše, co by jen žádal. Jaké návrhy dostal se strany Pruska, jest na nejvyšších místech již známo. Již proto, že ze skutečné oddanosti k vlasti odmítl takové návrhy, zasluhoval by — — avšak ocenění jeho zásluh není tak dalece účelem těchto řádků, jako spíše přání, aby zbaven byl dosavadních funkcí jako úředník knihovny a censor, kteréž umrtvují jeho čas i jeho ducha a pro něž by i méně nadaní jednotlivci mohli dostačiti, kdežto on povolán a s to jest, aby vykonal něco znamenitějšího, než psáti katalogy knih a kontrolovati nejčastěji bídné výplody denního tisku. Staniž se ostatně shora co staň na jeho prospěch, bude o tom v širých slovanských krajích za to se míti, že stalo se tak k vůli slovanským národům rakouským, — neboť není dnes již ani jediného vzdělaného Slovana, jemuž by lhostejno bylo Šafaříkovo jméno a postavení.

V Praze dne 20. ledna 1846.

49. K novějším dějinám české řeči a literatury.

(1862.)

(Psáno k žádosti jistého státníka.)

Gedenkblätter, str. 271—279.

Palacký vydávaje v »Gedenkblätter« tuto rozpravu, nepřipojil žádné bližší poznámky a nejmenoval také státníka, k jehož žádosti napsal tuto rozpravu. Pro 1. polovici 19. století jest tato rozprava velmi bystře napsaný přehled literarního vývoje českého a Palacký sleduje tu vývoj literatury české až do let padesátých. O novém básnictví (»májistech«) jest poznámka zcela stručná. Snad nechtěl Palacký definitivní úsudek svůj o nové škole ještě pronésti.

Čechy byly první země, kde vznikla a v dějinách se provalila velká reakce proti základním pilířům středověkým, slepé víře v autoritu, hierarchii a feudalismu. Řím, byv tím přestrašen, v celém 15. a 16. století nepřestával uváděti v pohyb všechny prostředky, které mu byly po ruce, k udušení českého ducha, hlavně i tehdy, když Lutherem a Kalvínem duch nepoddajnosti vnikl i do jiných zemí. Římsko-španělská politika, která se snažila o převrat všech poměrů v katolicko-absolutistickém smyslu, po několik staletí hleděla marně přivésti rozhodnou katastrofu nejdříve v Čechách, aby si odtud zjednala pevný základ k další reakci v Evropě, až se jí konečně podařilo, vyvolati známou 30tiletou válku (1618—1648). Bitvou na Bílé hoře (v listopadu 1620) vídeňská vláda měla v zemi úplně povalené naprosto volnou ruku. Aby se na vždycky zlomil odpor národa svobodně ku předu toužícího, pojat úmysl, vzíti mu nejdříve jeho bohatství: odtud ohromné konfiskace, ukládání berní, zhoršení mincí a p., potom změniti jeho náboženství a národnost. První stalo se náhle a násilně, vypuzením všech nekatolíků ze země (1627); toto začato bylo, jak ani jináče nebylo možná, jen pomalu, ale jistě a dle záměru. Nejdříve byla vypovědělna válka všem plodům české literatury, poněvadž byly skoro všechny více méně kacířské; missionáři, provázeni jsouce vojáky, cestovali déle než po jedno století od města k městu, od dědiny k dědině, od domu k domu, aby národu brali všechny české knihy a veřejně je spalovali; počtem skrovné a špatně navštěvované kostely a školy byly odevzdány po výtce nevědomým mnichům; když obyvatelstvo válkami, vystěhováním, hladem a morem sníženo bylo ani ne na čtvrtinu svého dřívějšího počtu (sotva milion duší) a mnohé krajiny byly zcela spustošeny, přivábeni byli do země hlavně němečtí osadníci; ve školách vládla pouhá mnišská latina, v úřadech proti výslovným slibům císařským nabývala stále větší převahy řeč německá; kdo poněkud jen projevil národní smýšlení, tomu spíláno kacířův a vzbouřenců, ten byl dražděn a trestán; lid obecný upadal po mnohých krvavých vzpourách v čím dále tím tvrdší formy nevolnictví. Tento nenapravitelný stav, kde katolicismus ve spolku s nejhlubší nevědomostí utlačoval všeliký život duševní v národě, trval až do druhé polovice 18. století.

Po sedmileté válce (1756—1763) císařovna Marie Terezie i její syn Josef II. nabyli poznání, že lidu nesmí býti dále zamezováno veškeré vzdělání, a oprava školství stala se na dlouhý čas

nejdůležitější péčí vlády. Ale poněvadž jen ve spolku s centralisací a absolutismem oblíbené vzdělání bylo přínos německý: bylo rozkázáno, aby jazyk německý nejen do vyšších, ale i do všech středních škol obecných byl zaveden za jediný jazyk vyučovací, a čeština takto zůstala omezena jen na nejnižší školy vesnické. Státníci a úředníci, kterým bylo svěřeno provésti toto dílo, předpokládali a předpovídali, že touto cestou za padesát let celé Čechy budou germanisovány. Odpor jednotlivých vlastenců byl bez moci proti tomuto proudu; tím se stalo, že i oni se vzdali naděje na znovuzrození české národnosti, ačkoli lhůtu úplného vyhasnutí jejího arci nepokládali za tak blízkou, jako jejich protivníci.

Jakmile však v novější době, hlavně v boji proti Napoleonovi I., duch národnosti se probudil u všech národů a čím dále tím více sílil, také Čechy dlouho jím nemohly zůstati netknuty. Dvě skoro současné udalosti, založení českého národního Musea (1818), které svými stanovami bylo poukázáno také na pěstování dějin vlasteneckých, a objevení i rozhlášení nevyrovnatelného Rukopisu Královédvorského a jiných skvostných památek staročeské literatury, působily nadšeně na tehdejší mladší pokolení, které ve svém vlasteneckém smýšlení a obětavosti brzy si uvědomilo také právo k tomu působiti, aby slovanský národ v Čechách i na Moravě byl vyrván z hrozícího zaniknutí a přiveden k novému národnímu životu. Podnik stal se tím obtížnější, jelikož měl býti proveden proti přáním a rozkazům absolutně vládnoucí a stále podezřívající vlády; i v případě nejpříznivějším cíle mohlo býti dosaženo jen po dlouhých přípravách a jen oklikami. Neboť běželo o to, překonati nejen vnější, politickým postavením dané překážky, nýbrž i velké vnitřní obtíže, které spočívaly v povaze věcí samých; a v tom arci všichni byli za jedno, že se při tom zákonitá cesta, třebať byla sebe těsnější a užší, nikdy nesmí opustiti.

První a největší překážka byla v samém stavu jazyka. Rozšířený obor ideí 19. století nehodil se v obmezené tvary jazykové, jak nám je 16. století zůstavilo; neboť po více než dvě století všechen pokrok ve tvoření jazykovém přestal. I chtěli ti, kdož zoufali nad budoucností národa, setrvati při jazykové dokonalosti 16. století s pouhým prostonárodním obsahem, a vypověděli válku všelikým novotám: ti pak, kdož v budoucnost věřili, snažili se, aby vše, co bylo zameškáno v posledních stoletích, opět dohonili ve zrovna tolik desetiletích. I hádáno se bez míry a konce o purismu, neologismu, klassičnosti jazyka, pravopise a pod. V čele

staro-konservativců, kteří se spokojovali poskytovati národu jen spisů prostonárodních, stál pražský professor Nejedlý; kolem prof. Jungmanna seskupili se však ti, kteří hleděli, aby v české literatuře zdomácnělo veškeré vzdělání doby nové, a to i vědecké. Josef Dobrovský, který první abstrahoval pravé zákony české tvořivosti jazykové a jim učil, choval se neutralně, zemřel však 1829. Vítězství brzy se dostalo pokroku, zvláště po založení Časopisu českého Musea 1827 a Matice české 1830, které měly za úlohu, podporovati a říditi vědecké vzdělávání české řeči a literatury; Jos. Jungmann, Jan Svatopluk Presl a František Palacký stáli dlouhou dobu v čele ústavu; později byli přibráni také Pavel Josef Šafařík a Václav Hanka. Převládající snaha tehdejší doby byla lexikální tvoření a obohacení jazyka dle potřeb nové doby; třebas se psalo o vědeckých odborech různého druhu, dálo se tak více za tím účelem, aby československá terminologie více než věda sama byla obohacena. Nesmrtelny jsou v té příčině zásluhy Josefa Jungmanna, který prozkoumal s bezpříkladnou pílí a vzácným taktem všechny staré památky české literatury, aby zjednal bohatý kriticky uspořádaný material k moderní stavbě jazyka; jeho »Slovník českého jazyka« staví se důstojně po bok nejvýtečnějším pracím toho druhu u nejvzdělanějších národův Evropských. Nemenší zásluhy má také prof. Jan Svatopluk Presl, který stvořil s radou a pomocí Jungmannovou pro všechny obory věd přírodních, fysiku a chemii, terminologii národní, snadno srozumitelnou a přece přesnou a důslednou, na které následníci jeho jen máloco opravy nutného shledali. Palacký pečoval hlavně o to, aby staré i nové prvky jazykové in praxi organicky se spojovaly, aby rychlé přetvořování nezvrhlo se v násilný převrat, nýbrž podrželo ráz reformy, a aby rozmanitě kvasící a přenáhlující se myšlenky nejen ve příčině slovníku, ale i ve příčině grammatiky neměly v zápětí anarchii jazyka.

Vedle lexikálního tvoření jazyka znovuzrození českých dějin bylo nejdůležitější potřebou, mělo-li opět v národě se probuditi národní vědomí a život. Vláda rakouská úmyslně odedávna zanedbávala tuto věc; ve školách vyšších bylo i zakázáno učiti českým dějinám. Proto nastalo skoro neuvěřitelné zanedbání tohoto odboru přes některé velmi cenné práce Dobnerovy, Pelclovy a Dobrovského, které však objasňovaly jen některé části. Aby skutkem se staly jen trochu v nové době čitelné dějiny, bylo nejen začíti zkoumání takměř ab ovo, nýbrž doma i v cizině vyhledati a sebrati

rozptýlené prameny samy, pokud ještě po 200letém vandalismu zbyly. Nejvíce v té věci vykonal Frt. Palacký, hlavně od roku 1831, kdy mu od sněmu zemského odhlasována byla podpora. Jeho studie byly jeho přítelem z mládí Pavlem Josefem Šafaříkem, největším znatelem dějin Slovanů vůbec, od r. 1833 velice podporovány; mladší pomocníky vychoval si od r. 1843 zvláště ve V. V. Tomkovi a K. J. Erbenovi.

Třetím neméně důležitým prostředkem ku probuzení života národního bylo pěstování krásné literatury ve verších i v prose. Poznání Václavem Hankou nalezeného Rukopisu Královédvorského (1818) učinilo tu novou dobu; neboť odtud česká poesie národní nabyla vyššího vzletu. Mezi mnohými básníky tohoto období (1818—1848) vynikli hlavně J. Kollar a Fr. L. Čelakovský; vedle nich jmenovati jest Kamaryta, Chmelenského, Macháčka, Vocela, Langera, Máchu, Jablonského a jiné. Klicpera a Tyl psali dramata a romany, mezi nimi také několik velmi zdařilých. Evropské pověsti a vážnosti nedošla však žádná z těchto prací.

Tak vlastenecké nadšení a obětavost značného počtu spisovatelů, kteří tu všichni nemohli býti jmenováni, opatřily již před rokem 1849 nejdůležitější prostředky, aby slovanský lid v Čechách i na Moravě byl probuzen k národnímu vědomí a životu, a pozdvihly zvláště jeho první základ, českou řeč a literaturu, na stupeň vzdělání, který sám o sobě byl dosti značný. Účinek těchto prostředků byl přece jen málo působivý, dokud rakouská vláda setrvávala ve svém starém nepřátelství, dokud úzkostlivě jim zavírala nejpotřebnější organy, školy a úřady, dokud nedovolovala veřejného života a všeliké národní i sebe vlastenečtější snažení za neloyalní odsuzovala. Kdokoli ztratiti nechtěl přízně dvora, vzdaloval se tohoto hnutí, a tím se stalo, že skoro všechna šlechta, vyšší úřednictvo a svět průmyslový jím zůstal nedotknut; jen nižší kněžstvo, několik professorů a učitelů jakožto soukromé osoby a trochu vzdělanější stav střední staly se jeho podporou. Rok 1848 způsobil v tom však velikou změnu. Ústavní zřízení státní povolala lid k účastenství při řešení politických a socialních denních otázek: vznikl jako kouzlem bohatě pohnutý život veřejný a sám sebou všude utvařoval se v duchu národním.

Co jednotliví učenci po třicet let pěstovali a připravovali pro sebe a pro obmezené kruhy, nyní se stalo obecním jměním národa: časům přiměřeně vzdělaná řeč vnikla do škol i úřadů a zaznívala

brzy také ve veřejných shromážděních; všechny vrstvy lidové byly tím dotknuty a v nový ruch uvedeny. Politické rozhovory jak v novinách tak i na sněmích i radě říšské vyžadovaly přede vším pevného a jasného národně-politického programu. Palacký okolnostmi byl povolán, aby ho načrtl; byli to však hlavně dva mladší mužové, František Lad. Rieger a Karel Havlíček, kteří mu zjednali u národa všeobecné přijetí. Rieger jest ještě dnes znám a uznán za jednu z prvních politických kapacit a za nejvýtečnějšího řečníka, jímž nejen Čechy, ale i Rakousko vůbec vykázati se mohou; účinky jeho řečí pro český lid nedají se spočísti a oceniti. Rovněž tak velikolepě a ještě zřejměji působil Havlíček svými časopisy Národní noviny a Slovan na politické vzdělání lidu. Měl řídký dar pojednávati o všech velikých životních otázkách zrovna tak prostonárodně jako důkladně řečí jadrnou, jasnou i obecnému muži srozumitelnou; a činil tak se smýšlením v pravdě šlechetným a vlasteneckým, které se ničím nedalo zmýliti. Jelikož, ač stále jsa loyalní, při nastalé reakci fysicky podlehl stálému pronásledování rakouské vlády (1856), ctí se dnes od veškerého českého lidu za mučenníka.

Vzpomenutá desetiletá reakce v Rakousku (1850—1860) potlačila sic opět veřejný politický život v Čechách, ale národnosti přinesla jen málo škody; naopak v jisté příčině se osvědčila i jako velmi prospěšna. Literatura zachovala se jako výtečné ohnisko a vedení národního života; a i ze škol a úřadů jazyk český nedal se již zcela vytlačiti. Politické rozhovory ustaly; s tím větší horlivostí dal se probudilý duch do pěstování realního vzdělání ve všech směrech; zvláště se obrátila pilnost k vědám přírodním, technice a fysice, průmyslu a vědomostem realním vůbec, a i krásná literatura nabyla nového rozmachu. Česká souhrnná literatura před rokem 1848, byť i v jednotlivostech velikolepá, v celku byla přece jen dílo libůstky jednotlivých vlastenců: nyní se stala praktickou potřebou pro život, k jejímuž všestrannému upokojení společně spěchalo množství nových, většinou mladých spisovatelů. V skutku česká literatura od r. 1848 vyniká, byť i ne velikostí a genialností výkonů, přece počtem, mnohostranností a potřebností svých výtvorů nade vše, co dříve za půltřetího století dohromady bylo utvořeno. Nedá se arci popříti, že první a nejzasloužilejší zakladatelé a heroové novočeské literatury náležejí už k zemřelým: tak jmenovitě Dobrovský († 1829), Jos. Jungmann († 1847), J. S. Presl († 1849), J. Kollar († 1852), Fr. L. Čelakovský († 1852), J. K.

Tyl († 1856), K. Havlíček († 1856), V. Klicpera († 1859), V. Hanka († 1861), P. J. Šafařík († 1861) a i nejnadanější spisovatelka Božena Němcová († 1862): ale rovněž tak nelze zneuznati, že nejmladší generace po cestách již vykonaných statečně pokračuje a že někteří z novějších spisovatelů opravňují ku krásným nadějím do budoucna. Většina jich, počtem 130, kupí se nyní jako spolupracovníci kolem encyklopedického »Naučného slovníka«, který od r. 1859 Fr. L. Rieger vydává u podnikavého knihkupce Kobra a který, jako vůbec, tak zvláště ve všech článcích týkajících se slovanských národů jsa původní má pro nynější pokolení skoro týž význam, jako kdysi Jungmannův Český slovník: avšak i všechny obory vědění jakož i praktické potřeby vzdělávají se také systematicky mnohonásobně a časopisectvo kvete od r. 1861 jako nikdy před tím, any se mimo noviny politické vydávají pravidelně také učené časopisy všeho druhu pro vědu přírodní i vědu právní, národní hospodářství a průmysl, hudbu, praktické lékařství a t. d.

b) Vydávání staročeských památek.

Palacký vyzvav spisovatele české (srv. č. 44. tohoto vydání str. 509. a 510.) ku sbírání starších českých památek literarních a k otiskování jich v Časopise Musejním sám rovněž tak činil, maje příležitost k tomu studováním pramenů k dějinám českým v různých archivech. Hlavně archiv Třeboňský poskytl mu hojnou kořist.

Památek, které tu Palacký vydal, ovšem znovu neotiskujeme, nýbrž vyjímaje přesně historické, pouze dle jmen je uvádíme a jen poznámky, které Palacký přidal, uveřejňujeme. Mnohé z těch poznámek mají ovšem dnes cenu jen historickou.

50. Dvě staročeské písně.

1. »Tuto se počíná pieseň o Štemberkovi«. 2. Píseň veselé chudiny.

(Č. Č. M. 1827. I., str. 17—21.)

Tyto písně nacházejí se ve starém rukopisu archivu Třeboňského, obsahujícím, mimo rozličné drobné traktaty, také sbírku písní prostonárodních, českých i latinských, psaných v druhé polovici XV. století. Celá ta sbírka, z kteréž tyto písně jako na ukázku podáváme, důležitější jest skoumateli ducha předvěké chátry v Čechách, nežli milovníku čisté prostonárodní poesie. Ušlechtilostí obsahu i slohu vyniká tu nad jiné ballada »o zradě Mělnických nad

Šternberkem«, totiž pánem některým z Šternberka, ježto snad u dvora královen Českých na Mělníce se bavívaje, v záští s Mělnickými, jakovéhož ve starožitnosti české časté jsou příklady, s nešťastnou příhodou se potkal. Složena zdá se býti ku konci XIV. století; a protož děj ten, o kterémžto však v pamětech slavného rodu Šternberského ani té nejmenší zmínky nalézti nelze, ve XIV. století musil by hledán býti. »Píseň veselé chudiny« jest, jako jiné v též sbírce, pozdější plod prostonárodního rozmaru.

---

51. Denník poslů krále Jiřího ku králi Franskému Ludvíkovi XI. léta 1464 vyslaných.

(Č. Č. M. 1827. I., str. 40—[illegible].

---

52. Psaní česká císaře Sigmunda, na počátku bouřek Husitských do Čech poslaná.

(C. Č. M. 1827. II., str. 35—47.)

Psaní tato, kteráž právem mezi nejstarší původně česky psaná počítati můžeme, posavad, pokud mně známo, nikde vytištěna nejsou; anobrž, vyjma první, kteréž Kochläus ve čtvrté knize své historie Husitské do latiny přeložené uvodí, zdá se že dosavadním skoumatelům starožitností našich ovšem neznáma byla. První a druhé nachází se v rukopisu c. k. dvorské bibliothéky ve Vídni (Cod. Theol. 481 fol. 258 a násl.); pak první, třetí a čtvrté v jednom z rukopisu archivu Třeboňského, obsahujícím, mimo tyto listy, všeliká akta sboru Konstanského. Oba rukopisové jsou z první polovice 15. století, anobrž právě souvěsí; pravost a věrnost jiných listin, v týchž rukopisech zachovaných, a vůbec všechny známky kritické, nedají o pravdivosti a přesnosti psaní těchto pochybovati. Jak důležité ony ostatně jsou k osvícení dějin věku tohoto, to bedlivý a soudný čtenář sám uváží.

53. Pana Smila Flašky z Richenburka sbírka přísloví českých.

(Č. Č. M. 1827. II., str. 62—70.)

V připojeném úvodu Palacký především udává, že se tato sbírka přísloví českých nachází v jednom ze starých rukopisů archivu Třeboňského, psaném v druhé polovici XV. století. Na to podává některé jinak známé životopisné a literarní zprávy o Smilovi Flaškovi. Ku konci dodává:

Omylně však Lupáč i Veleslavín, a po nich jiní, psali jej pánem »z Risenberka«, místo »z Richenburka«, hradu i rodu v Čechách ovšem rozdílného. Z pozůstalých sirotků páně Flaškových potom znamenitým sebe učinil nejstarší jeho syn, pan Arnošt z Richenburka. S ním také zdá se, že rod tento panský v Čechách dokonce vyhasl.

54. Mikuláše Jurišiče psaní ku králi Ferdinandovi I. o hájení města Kyseku (Gynse) léta 1532.

(Ze starého přípisu.)

Č. Č. M. 1827. II., 71—74.)

»Vydávajíce na světlo psaní toto, posavad, jak se zdá, vůbec neznámé, snad učiníme vděk uherským Slovanům. Obhájení města Kyseku (Gynse) l. 1532, skrze Mikuláše Jurišiče, s malou mocí, proti náramné síle ottomanské, náleží mezi skutky nejvyššího hrdinství v historii. I zde, jako později na Sigetu, Slované rodilí získali slávu nesmrtelnou, ne tak sobě, jako raději uherskému národu vůbec. Mikuláš Jurišič, rodilý Dalmatin ze Segnie, jakou původní řečí králi Ferdinandovi psal, nelze určiti. Přípis psaní jeho, v archivu Budějovském nalezený, jest sice souvěký, ale dále znamení nižádného neposkytuje. Pravdivost a důležitost obsahu jeho ať uherští historikové posoudí; dobře však se srovnává s vypravováním Pavla Jovia, kterýž o tomto hájení Kyseku, od Jurišiče samého ústně zpraven byv, ve třicáté knize historií věku svého obšírné zprávy dává.

55. Píseň starožitná o postavě a mravích lidských.

Č. Č. M. 1827. III., str. 9—13.)

56. Staročeské milostné písně ze XIV. a XV. století.

(Č. Č. M. 1827. IV., str. 3—8.)

První z těchto písní jest ze XIV. století, a nachází se ve Vídni v c. k. dvorské bibliotéce Cod. Theol. 844 (viz Jungm. hist. literat. str. 42.) Ostatní jsou z téhož rukopisu v archivu Třeboňském vzaty, z kteréhož sme již do prvního svazku (str. 17.) dvě písně položili.

---

57. Válečné tažení Táboritů do Uher l. 1423.

(Ze staré kroniky české.)

(Č. Č. M. 1827. III., str. 115.)

»Podáváme tu zlomek důležitý ze starých letopisů Českých, kteréž král. společnost Nauk v Praze nákladem svým co nejdříve na světlo vydati se chystá. Milovníci vlastenské historie z výpisu tohoto se přesvědčí, že Čechové v patnáctém století ne tak zbouřením vášní národních, jako raději uměním válečným nad sousedy svými vítězívali.

---

58. Mater verborum.

Nejstarší slovník s českými glossami.

(Č. Č. M. 1827. IV., str. 69—76.)

Tato rozprava Fr. Palackého jest především opatřena krátkou předmluvou od V. Hanky. V ní se vypravuje o návštěvě Musea radou při řízení a professorem z Královce p. dr. E. G. Graffem, který s doporučením B. Kopitara přišed do Prahy prohlédnout nejstarší pražské rukopisy v před-

loženém mu Mater Verborum poznal ihned dílo Kostnického biskupa Salomona († 920 jakožto opat svatohavelský), který latině napsal etimologický lexicon. Pozdější přepisovatelé připojili své německé glossy k němu, a takový glossovaný exemplář dostal se v ruce českého přepisovatele Vypočítav pak Hanka, kde se rukopisy glossaře toho nalezají, jakož i prvotisky, podává krátký popis rukopisu, vysloviv svou radost že probírajíce s Graffem glossy slovníku tohoto přišli i na glossy české.

Tyto glossy české Palacký nyní otiskuje a potom praví:

Časem svým, když prohlédání a srovnávání rukopisu toho dokonáno bude, doufáme, že p. Hanka vše co tam staročeského, ve zvláštním díle pro milovníky řeči naší vydá. Mezi tím však neučiníme bohdá čtenářům svým nevděk, ukážeme-li několika slovy na důležitost nálezku tohoto.

Z počátku XII. století neměli sme posavad, vyjmouce některá slova v listinách latinských věku tohoto, žádných jistých původních památek řeči naší. Neboť ačkoli básně některé v rukopisu Královdvorském, i jiné, jako k. p. Hospodine pomiluj ny, ještě výše věkem sahají, jsou však aneb později přepsány, aneb aspoň za času, kterého určiti nelze. Zde ale máme celý slovník dosti hojný od r. 1102, jehožto písař český, snad i tlumočník, Wacerad, sám se udává. Poznáváme tudíž s jistotou, v jakém spůsobu mateřčina naše na počátku XII. století, t. za věku Kosmasova i Nestorova byla. —

Řeč národní jest tak říkaje schránka myšlének národních; slova jednotlivá jsou tolikéž ponětí a známosti. Stav jazyka ukazuje nám tedy stav vzdělanosti národní, a historik ptající se po tomto může poznáním onoho upokojiti žádost svou. Celý život duchovní národu otvírá se tu zraku jeho pojednou jako v pokladu; a důmysl zkoumatele zpozoruje i nepatrnější známky, v kterýchžto se nám památka dějin a proměn národních, jinde nezapsaná, jako pod rouškou zachovala.

Nejdůležitější ve slovníku tomto zdají se nám z ohledu toho býti jména mythologická, překládání jmen bohů řeckých a římských skrze jména bohů staroslovanských. Mythologie Slovanů pohanských ještě dosavad velmi zatmělá jest; zde máme aspoň některé příspěvky k objasnění jejímu. I ačkoli tu patrně viděti jest, že veliký díl jmen těchto jen překladatelem se stal; zbírka ta předce aspoň důkaz dává, jakého as způsobu božství Slované pohanští sobě pod jménem Živa, Veles, Perun, Radihost, Svatovít, a t. d.

představovali. Vaceradovi okolo l. 1100 vyznamenání jmen těchto ještě dobře známé býti mohlo, an jen o padesáte let dříve vévoda Břetislav ještě s vykořeněním pohanství v Čechách činiti měl.

Důležité jest také viděti, kterak již tehdáž mnohé umělé a odtažené ponětí v češtině výraz svůj mělo. Lid, kteréhožto řeč již tehdáž tak ohebná, tak vzdělatelná byla, nemohl býti tak nejapný a neschopný, jakovým jej věku toho býti pokládali někteří spisovatelé, nejen cizozemští, ale i domácí. Nedostatek literní vzdělanosti ještě nevnáší po sobě nejemnost mysli ani duše; tato zajisté ne z knih, ale z čilosti smyslů pochází, kterouž Slované vždy nad sousední národy vynikali.

Skoumatelé slovanské řeči nabudou ze slovníka Waceradova nových důkazů, že nářečí slovanská ve starožitnosti, nejen ve formě, ale i v materii sobě příbuznější a bližší byla, nežli za našeho věku. Admiral Šiškov poznamenal kdys ve zprávách akademie Ruské, že náš Rukopis Královdvorský Rusům srozumitelnější jest, nežli vlastní jejich staré písemnosti. I zde opět nacházíme slova staročeská, jako k. p. mln, vatra, žestoký, ščirý, která upadše u nás již dávno v zapomenutí, v jinoslovanských nářečích ještě podnes v užívání jsou.

Ku potvrzení a k vysvětlení toho co sme řekli, připojíme tu výtah krátký ze slovníka Vaceradova. *)

---

59. Hájek z Hodetína.

Nejstarší české zřízení vojenské sepsané l. 1413 na rozkaz krále Václava.

(Č. Č. M. 1828. I., str. 29—38.

Krátký úvod F. Palackého obsahuje zprávu, že rukopis od něho nalezen v archivu starého města Pražského (Chaos rerum memorab. E. II. 3), některé zprávy životopisné o p. Hájkovi z Hodětína a otištěné psaní nalezené v knize nejstarších privilegií a zápisů starého města Pražského, podávající zprávu o válečném tažení proti panu Půtovi z Risenberka a z Skály, kteréž k sepsání spisu Hájkova dalo příležitost.

---

*) Jest známo, že glossy ty jsou padělkem. (Pozn. vyd.)

60. Pana Václava Vlčka naučení ku králi Vladislavovi, kterak se mají šikovati jízdní, pěší i vozy.

(Č. Č. M. 1828. II., str. 12—24.)

V úvodu k vydání spisu Hájka z Hodetína Palacký podotýká, že rukopis spisu pana Václava Vlčka z Čejnova, z druhé polovice 15. století, nalezl v archivě Třeboňském. »Tento poslední« — dodává — »jest zvláště důležitý v ohledu strategickém, jakožto spis velikého někdy vůdce v boji, bez jehožto rady, jakož slavný Bohuslav z Lobkovic o něm svědčí, králové ani domácí ani cizí války nevedli; ale nesnadno jemu ve všem vyrozuměti, pro množství staročeských válečných slov, o kterýchž již více s jistotou určiti nelze, co vlastně znamenaly.«

---

61. Některá psaní p. Václava Vlčka z Čejnova od r. 1478.

(Z originalu v archivu Budějovském.)

Č. Č. M. 1828. II. str. 25—28.

---

62. Žaloba na Husity.

Starožitná píseň česká, asi od r. 1417.

(Č. Č. M. 1828. II., str. 70—75.)

Že rukopis písně této první našel F. Palacký, praví ve svém posudku Jungmannovy Historie literatury české (Č. Č. M. 1827. I. str. 134).

---

63. Rada králi Jiřímu o zlepšení kupectví v Čechách, psaná asi léta 1643.

(Ze starého rukopisu v archivu Hradeckém.)

(Č. Č. M. 1828. III., str. 3—24.)

Srv. II. díl těchto Spisů str. 17.

---

64. Psaní králi Jiřímu z města Viterbie l. 1461 8. srpna, od nejmenovaného.

(Ze starého rukopisu.)

(*Č. Č. M. 1828. III., str. 21.*)

---

65. Zrada Bessova a Nabarzenova nad Dariem, králem Perským.

Zlomek nevydaný českého Alexandra.

(Z rukopisu psaného ve 13. století, z něhož pozustalí dva listové pergam. ve 4, z archivu král. města Českých Budějovic do českého Museum se dostali. Viz J. Jungmann histor. literat. české na str. 29.)

(*Č. Č. M. 1828. III., str. 84—96.*)

Zlomek tento českého Alexandra náleží mezi nejstarší památky řeči naší; rukopis zajisté, kterýž ho poskytuje, podle písma zdá se býti z věku Přemysla Otakara II. krále českého; ano i podle zastaralých forem řeči české báseň tato výše sahá, nežli i sám rukopis Královdvorský, jakožto básně, ač samy v sobě mnohem starší a výbornější, však ve způsobu mluvení na konci XIII. století obyčejném nám zachovány jsou. Viděti tudíž, že užívání rýmu ve verších českých již v polovici XIII. století obyčejné bylo, ač tuším jen v básních z ciziny do české řeči přeložených, aneb podle cizích vzorů vytvořených; také že Čechové již tehdáž zábavné spisy a romány v zalíbení měli.

Zlomek ten obsahuje některé zvláštnosti řeči naší starověké, které jinde ne tak zhusta se nacházejí, a poněkud i vysvětlení potřebují. Sem náleží 1. časté užívání počtu dvojního (dualu), k. p. svě, bychvě, pojdvě, želevě, pokúpivě, odstupivě, t. j. sme, bychme, pojdme, želíme, pokoupíme, odstoupíme (my oba); raděsta se, ufasta, básta se, ležeta, jala, t. j. radili se, ufali, báli se, leží, jali (oba dva); ta dva, jima, najú, t. j. ti dva, jim, nás (obou), a t. d.

2. všudy ještě *u* na místo *i*, k. p. lud, králu, slúbilo, zorňú, ju, s všú postatú, s milostú, slyšu, vizu na místo: králi, slíbilo, zorní, ji, s vší postatí, s milostí, slyší (slyším), vizi (vidím) a t. d.

3. vypuštěné *e*, k. p. ž-byť že byť, ž-se že se, t-dy tedy, n-odstúpivě neodstoupíme, n-upadla neupadla, n-udatný neudatný a t. d.

4. zvláštní způsob užívání participií, k. p. byl jeda, t. j. jel, byl upadna, t. j. upadl, byl pomně, pomněl; bylby zíšče, t. j. získalby; strach ho bude odtišče, t. j. strach ho odtiskne; buď uživ, t. j. uží (imperat.); jest zaslúživ, t. j. zaslúžil a t. d.

5. jiné zvláštnosti, v starých rukopisech více méně obyčejné, jako k. p. *c* místo *t*, (stáci, ujiscil, milosci); k nemu, o nem, zemenín a t. d.; nem, t. j. nám a t. d.

Orthografie zlomku toho jest zvláštní a dokonale důsledná; ale velice obtížná; pro zvuky pouze české užívá se divného složení liter, jako k. p. *chz* čti *č*; *s* čti *ž*; *zz* čti *s*; *h* často zbytečně se klade, a píše se tedy: čas chzazz; svět = zzuiet; sen i on = zen i on; že leżeta = se. leseta; živ i mrtvfiw hi myrtw; slz unoře = zzyslz unorfie; přeslyšal řeč = prfiezzlyssal refiechz atd., právě jako psána »Legenda sv. apoštolů« z téhož věku, kterouž p. Dobrovský v histor. literat. na str. 103, a p. Jungmann na str. 27 uvodí.

---

66. Rosenberské kroniky krátký a summovní výtah, sepsaný na konci léta 1609 v Třeboni od Václava Březana, posledního archiváře Rosenberského.

(Z původního rukopisu spisovatelova, zachovaného v archivu zámeckém v Jindřichově Hradci.)

(*Č. Č. M. 1828. IV., str. 39—98.*)

---

67. Paměti pana Pavla Korky z Korkyně znamenitého vůdce českého v XVI. století.

(Ze starého rukopisu.)

(*Č. Č. M. 1829. II., str. 29. — Č. Č. M. 1830. IV., str. 433.*)

Srv. díl II. tohoto díla str. 17.

---

68. Přísloví česká.

(Č. Č. M. 1829. IV., str. 39.)

Hanka vydal v tomto svazku přísloví česká, sbírku, kterou učinili b. M. Cer. Erythraeus (Červenka) a jiný nejmenovaný. F. Palacký připojuje tuto poznámku:

Matěj Červenka (Erythraeus), naroz. v Čelákovicích l. 1521 senior v jednotě bratrské od r. 1553, umřel v Přerově r. 1569 dne 13. pros. Sbírka jeho tedy starší jest, nežli Srncova, a v rukopise p. Hankově ne původní spis, ale pozdější a na mnoha místech chybný přepis nám zachován. Spisovatel, mluvě o p. Albrechtovi Rendlovi z Ušavy, kterýž l. 1522 dne 9. září umřel, dokládá: »jižťby se tuším nenašel člověk v Čechách tak starý, kterýžby jej pamatoval«. Za to mám, že v r. 1599, kdežto rukopis ten psán zdá se býti, poznamenání takové bylo by již zpozdilé. Podle úsudku mého zbírka tato brzy po smrti Červenkově, t. j. po r. 1569, psána jest.

---

69. Výpisy z pamětí pana Karla z Žerotína.

(Z původního rukopisu.)

(Č. Č. M. 1829. IV., str. 84.)

Kdo ze všech Čechů a Moravanů nezná jméno velikého Karla z Žerotína? kdo neslýchal o jeho lásce k vlasti, o jeho štědré přízni k mužům učeným, o jeho neohrožené věrnosti k císaři Ferdinandovi II. v časích nebezpečenství, když zaslepení krajané naši všude zbroje se chopivše, onno hrozné zanícení zbouřili, kterýmž posléze vlast sama v popel lehla? A však ačkoli slavné jméno Žerotínů skrze něho nesmrtelným se stalo, předce známost života i zásluh jeho, které v posavádních historiích národu našeho dočísti se lze, tak chudá i velikosti muže toho nepřiměřena jest, že ji v tom tajiti, ovšem pak ve své váze nechati, byloby provinění. Velicí charakterové historie jsou vzácní jmění celého člověčenstva i nejkrasší chlouba národů; věrné jejich vyobrazení jest jako zrcadlo ušlechtilosti lidské, a živá nauka ctností vznešených. I jest to svatá povinnost národního dějopisce, obrazů takových

krajanům svým netajiti, ale raději mysl i srdce jejich k nim co nejpilněji obraceti.

Mezi tolika muži velikými národu našeho jsou zvláště dva, jichžto předrahé památky; našemu věku na větším díle neznámé, mně do rukou se dostaly: totiž pana Vilíma z Pernsteina psaní všecka od r. 1520 a 1521, obsahem i slohem velice znamenitá, a p. Karla z Žerotína paměti soudu zemského i sněmů několik v Moravě držaných, od r. 1594 do 1614, a rejistra všelikých jeho psaní od r. 1591 do 1636, ač neouplná. Dáli mu bůh k tomu dostačiti, chystám se obé někdy vlastencům dostatečně ve známost uvésti, a zprávy širší o životech mužů těchto i o věku jejich podati. Nyní jen krátce podotknu, že pan Karel, syn onoho p. Jana z Žerotína, kterémuž za Kralickou biblí šestidílnou děkovati máme (nar. 1564, dne 14. září na Brandejse nad Orlící v Čechách), z mládí naukám doma i ve Štrasburku se vyučiv, všecky země západní Europy projel, a dlouhý čas u dvora krále Jindřicha IV. franského a navarského se baviv, jemu proti nepřátelům bojovati pomáhal; pak k službě vlasti své povolán jsa, nejprv jakožto soudce zemský v Moravě, potom v půtce mezi císařem Rudolfem a králem Matiášem, jakožto přední tohoto rádce a pomocník, v nejtěžších okoličnostech největších o tehdejší země upokojení zásluh nabyl, tak že i v Čechách i v Moravě časem svým již za »anjela s nebe poslaného« vyhlašován byl. Král Matiáš, uznav veliké jeho zásluhy, svěřil mu od r. 1608 do 1614 nejvyšší ouřad hejtmanský v markrabství Moravském; kteréžto on s takovou opatrností a důkladností zastával, že, jakož to ze psaní jeho zjevné a patrné jest, nejen Moravu, ale i Čechy všeobecného zbouření, kteréž již l. 1611 vypuknouti chtělo, uchránil. Kýžby Stavové čeští l. 1618 byli hlasu jeho uposlechli! Ale nešťastný osud zaslepil a schvátil je, že ani pokoji ani rozumu více místa dáti nechtěli.

To ku porozumění následujícím výpisům postačí; kteréžto já ze vlastního rukopisu jeho vybrané sem kladu, aby svědectví dali nejen o vlastenském duchu jeho, ale i o výmluvnosti, která někdy u veřejném jednání zemském, jak v Čechách tak i na Moravě panovala; též i o zvláštním způsobu tehdejšího sněmování.

70. Desatero staročeských psaní s poznamenáními.

(Č. Č. M. 1830. I., str. 90.)

---

71. Charakteristika pana Bohuslava ze Švamberka a paní Magdaleny Švamberské, rozené z Šellenberka.

(Ze starého rukopisu.)

(Č. Č. M. 1830. III., str. 267.)

Charakteristiku tu sepsal asi v polovici XVI. století nejmenovaný mnich řádu sv. Františka, k žádosti pana Jindřicha ze Švamberka a na Zvíkově, pravnuka nadepsaného pana Bohuslava. Nachází se v c. k. bibliothéce Pražské v rukopisu, jak se zdá, původním, pod číslem XVII. E. 19, kterýž i jiné dva spisy téhož neznámého spisovatele, jeden »o chválách svaté panny Kateřiny«, druhý pak pod titulem »Naučení, můželi býti koupení platu bez hříchu a bez lichvy« v sobě obsahuje. Jest pak to tentýž rukopis, o kterém Boh. Balbin ve třetí částce své Bohemie docta (podle vyd. Ungerova str. 61) dosti obšírné zprávy dává.

Pan Bohuslav, syn pana Hynka Krušiny ze Švamberka někdy (l. 1449) hejtmana kraje Chebského, byl jeden z nejpamátnějších Čechů v druhé polovici XV. století. Krátké, ale dobré o něm zprávy nacházejí se v Březanově kronice Rosenberské, tištěné v časopise tomto na r. 1828 ve svazku IV. na str. 67—69. Byltě zajisté několik let vladařem domu Rosenberského, a po smrti pana Zděnka z Šternberka r. 1476 učiněn jest od krále Mathiáše uherského nejvyšším hejtmanem všech zemí království Českého na králově místě s plnou mocí; když ale k ošemetným službám jemu neochotným se býti ukazoval, l. 1478 zrádným oukladem jat a do Uher na zámek Diósďör do vězení dán byl, a potom teprve leta 1479, po učiněném pokoji mezi králem Vladislavem a Mathiášem, na snažné přímluvy propuštěn.

Pan Jan z Šellenberka, otec paní Magdaleny Švamberské, byl nejvyšším kancléřem království Českého za krále Vladislava roku

1480—1503. Podlé slov níže psaných spisovatele tohoto zdá se, že vychována byla na Boleslavi Mladé, která tehdáž pánům Tovačovským z Cimburka, později pánům Krajířům náležela, příznivě náchylným tehdejší jednotě bratří českých.

To snad k lepšímu porozumění následujícím dvěma charakteristikám poslouží, které tuto ponejprv na světlo se dávají, ačkoli již v p. Jungmannově historii literatury české na str. 204, čísl. 388 a 389 pod nepřiměřenými názvy oznámeny byly.

---

72. Z pamětí pana Karla z Žerotína.

Příklad vedení pře u starého soudu zemského v Moravě.

(Č. Č. M. 1830. III., str. 275.)

---

73. Historia aneb zpráva o vojácích Pasovských a příbězích v Čechách, zvláště v Praze r. 1611.

(Ze starého rukopisu, chovaného v knížecí Fürstenberské bibliothéce v Praze.)

(Č. Č. M. 1830. IV., str 443.)

---

74. Sedmero psaní pana Karla z Žerotína z roků 1628—1631.

(Z původního rukopisu ve knihovně Hořovské.)

(Č. Č. M. 1831., str. 393.)

Některá psaní pana Karla z Žerotína čtenářům našim již z p. Jungmannovy Slovesnosti známa jsou; tuto pak ze množství netištěných, kterýchžto nám dobrotou p. hraběte z Vrbna užiti bylo, jen taková klademe, která buď obsahem historickým, buď výborností slohu a jazyka výtečnými se býti zdála. Ostatně o panu

Karlovi z Žerotína v časopise tomto již na r. 1829, svazek IV., str. 84 a násl. řeč byla.

---

75. Půtky měšťanů Budějovských s pány Rosenberskými v XV. století.

(Ze souvěkého protokolu v archivu Budějovském.)

(Č. Č. M. 1831. III., str. 284.)

---

76. Václav, Havel a Táboř čili rozmlouvání o Čechách roku 1424.

(Ze starého rukopisu knihovny Duchcovské.)

(Č. Č. M. 1831. IV., str. 379.)

Toto rozmlouvání psáno se zdá býti r. 1424 ještě před smrtí Žižkovou, a zachováno jest v rukopisu téměř souvěkém knihovny pp. hrabat z Waldšteina v Duchcově. Klademe je zde nejen pro důležitost obsahu, jenž ačkoli stranný, avšak živé barvy k obrazu tehdejších Čech poskytuje, ale i pro jadrnost češtiny neobyčejnou; jen některá místa, obsahu více dogmatického a polemického, jelikož se v nich tehdejší způsob smýšlení nedoličuje, pro ušetření čtenářů svých ve výpisu tomto vynechali jsme.

---

77. Charakteristiky od Pavla Skály ze Zhoře.

(Č. Č. M. 1831. IV., str. 408.)

---

78. Hrdelní příběh český z XVI. století, sepsaný od kněze Mikuláše Dvorského.

(Ze starého rukopisu.)

(*Č. Č. M. 1832. III., str. 311.*)

Sepsání toto, však zkrácené a místy zjinačené, již Paprocký ve svém Stavu rytířském na str. 22—27 vytisknouti dal. Tuto pak se klade ouplné podle rukopisu téměř souvěkého kapitoly Vyšehradské.

---

79. Hrdinské podniknutí arcikníže te Maximiliana II. ve Španielské zemi.

(Ze starého rukopisu.)

(*Č. Č. M. 1833. IV., str. 371.*)

---

80. Akta léta 1571 v Praze, v příčině zapovězených knih u knihkupců.

(Ze starého rukopisu.)

(*Č. Č. M. 1833. IV., str. 375.*)

---

81. Apologie neb obrana pana Karla staršího z Žerotína ku panu Jiříkovi z Hodic r. 1606.

(Z přepisu v biskupské bibliothéce Litoměřické.)

(*Č. Č. M. 1834. III., str. 239.*)

Spis tento, jak obsahem tak i zvláště výtečným slohem důležitý, psán jest r. 1606, po bouři té, kterou zpoura Štěpána Boikaje jak v hořejších Uhřích, tak i v Moravě ztropila; a sice zdá se, že ještě před pokojem, téhož léta ve Vídni učiněným. Pan Jiří

z Hodic byl nejznamenitější vůdce vojsk Moravských proti Boikajovi. Omlouvá se při něm pan Karel z Žerotína, proč ještě tehdejšího času většího podílu v radách o hájení a spomožení vlasti Moravské neměl, aniž míti chtěl. Apologii tuto, posavad v literatuře naší neznámou, nalezl jsem nedávno v Litoměřicích, v přepisu místy dosti chybném, jejž slavný někdy a o vlast zasloužilý biskup Litoměřický Emanuel Arnošt hrabě z Waldsteina z neznámého rukopisu sobě učiniti dal. JM. pan biskup Litoměřický nynější, nejdůst. pan Augustin Hille, abych rukopis ten přepsati mohl, milostivě povolil; začež jemu i jménem všech milovníků literatury naší své díky skládám.

---

82. Obležení Malty od Turků roku 1565. Od Pavla Skály ze Zhoře.

(Z původního rukopisu ve knihovně Duchcovské.)

(Č. Č. M. 1834. III., str. 257.)

---

83. Pana Floriana Griespeka z Griespachu Řád selský, čili artikulové soudní r. 1588.

(Č. Č. M. 1835. II., str. 153.)

---

84. Pana Vojtěcha z Pernšteina zřízení o správě hradu a panství Potenšteinského i Litického.

(Ze starého přepisu v archivu Pardubském.)

(Č. Č. M. 1835. III., str. 269.)

V letošním svazku prvním Časopisu tohoto podali sme páně Grispekovo naučení ouředníkům hospodářským dané, jenž ode vzdělaného čtenářstva laskavě přijato bylo. Nyní podáváme podobné, ačkoli starší naučení, jelikož již r. 1525 sepsané, jenž ne tak hospodářskou, jako raději administrativní stránku vůbec za předmět má.

Z něho viděti jest patrně, kterak za středověkých nepokojných časů v české zemi hradové opatrováni bývali, které a jaké čeledi k tomu potřebováno, a který řád ve službě její zachován byl. Nad to viděti, jaková jednání ouředníci panští s pány i s poddanými a se sousedy svými mívali; čímž nejedna stránka tehdejšího života pospolitého i domácího se vyjevuje. Panství Potenšteinské a Litické ve Hradeckém kraji tehdáž velmi znamenité a ovšem mnohém větší než nyní býti musilo, když k němu i Rychnov, Týniště, Kostelec Zamberk, Žampach a snad i Brandeys nad Orlicí náležely. Kterak ono i Pardubské panství od synů krále Jiřího, kteříž o ně i o jiná dědičná panství r. 1472 se byli dělili, na rod pánů z Pernšteina přešlo, není nám známo. Pan Vilém z Pernšteina, slavný muž v historii národa našeho, vládl oběma panstvími již r. 1492, neli dříve; a když r. 1507 oba syny své, Jana i Vojtěcha, o statky své v Čechách i v Moravě podělil, dostaly se mladšímu Vojtěchovi v jeho díl panství Pardubice i hora Kunětická, Litice, Potenštein, Rychnov a Brandeys nad Orlicí, Landskron a Lantšperk, a deset tisíc kop gr. č. z dílu Moravského; staršímu pak Janovi zůstaly v Moravě Pernštein, oprava na klášteřích Tišňovském a Oslavanském, Louka, Plumlov s Prostějovem, Tovačov, Přerov, Helfenštein s Lipníkem a Hranice; a nad to ještě starý otec, teprv r. 1521 zemřelý, podržel sobě, jako na výminek, panství Hlubokou, Třebíč, Sádku a jiné menší statky — bohatství to nesmírné! Pan Vojtěch, byv po otci nejvyšším hofmistrem království Českého, umřel 1534 dne 17. března bez potomků, a panství jeho po něm spadlo na bratra Jana († 1548, 8. září), jehožto synové, zvláště ale nádherný p. Vratislav z Pernšteina († 1582, 27. října), nejv. kancléř král. Českého, veliké dědictví předků svých proplejtvali, tak že rod ten slavný po nich ochudl, až r. 1631 mladým Vratislavem ve válce 30leté dokonce zhasnul. Naučení následující nalezli sme v archivu c. k. panství Pardubského v souvěkém přepisu; našlo se tam i jiné kratší, dané ouředníku Pardubskému, od téhož pana Vojtěcha z Pernšteina, z kteréhož některé přídavky také vypsavše p. čtenářům tuto podáváme. Ku konci přiložené počty na vydání potřebná při hradu Potenšteinském zdají se býti v nejednom ohledu velmi důležité. Dávají nám tehdejší ceny nejpotřebnějších plodin a potrav, i poměr služeb a platů nádenničích; což vše zběhlým ve státní a národní ekonomii učetníkům dobrý klíč podává ku počítání tehdejšího stavu láce nebo drahoty, a tudíž i jmění národního. Zdali tu na groše české neb míšenské počítáno, nemůžeme s ji-

stotou rozhodnouti; zdá se však, že na míšenské. Kopa česká (= 60 grošů) okolo léta 1525 v zrnu svém stála za dnešních asi 5 zl. 50 kr. ve stř.; kopa míšenská za 2 zl. 20 kr. ve stř. Při tom však také pozorovati sluší, že tehdáž cena stříbra naproti zlatu mnohem vyšší byla, nežli nyní; neboť dukát tehdejší, stejného s nynějším zrna (jestli ne o 1 grán lepší), neplatil než půldruhé kopy míšenské, a tedy naše 3 zl. 30 kr. ve stř. Kdokoli ostatně s podobným oučtováním zaměstnávati se chce, radíme ku pomoci vzíti snešení sněmovní r. 1549, kterýmžto platy nádenníkům povinné podrobně určeny jsou. Tištěno jest ve knize: »Příběhové království Českého za Ferdinanda I. od J. N. Zimmermanna«, v dílu II. na str. 371—389.

---

85. Viktorina Kornelia ze Všehrd o právích země České kniha čtvrtá.

(Ze starého rukopisu.)

(Č. Č. M. 1836. I., str. 13.)

---

86. Patnáctero psaní Karla z Žerotína z r. 1628—1631.

(Z původního rukopisu ve knihovně Hořovské.)

(Č. Č. M. 1836. I., str. 123.)

---

87. Dávní práva i rozepře nového a starého měst Pražských.

(Ze starého rukopisu bibliotheky Děčínské.)

(Č. Č. M. 1836. III., str. 299.)

---

88. Sedmáctero psaní o záští mezi Jindřichem z Dubé a na Humpolci a Petrem Malovcem z Pacova r. 1413.

(Z originalu v archivu Třeboňském.)

(*Č. Č. M. 1836. III. a IV., str. 260.*)

Podáváme zde čtenářstvu příklad záští staročeského v původních o něm psaných aktách r. 1413, tedy ještě před husitskou válkou. Ku porozumění nejedněm zastaralým slovům a mluvení zde způsobům odkazujeme na malý glossar staročeský, v prvním ročníku i svazku časopisu tohoto r. 1827 (str. 68—79) podaný. Záští samo rozumí se po staročesku eine Fehde. Škoda že ne všechna psaní o této věci v archivu Třeboňském posavad se zachovala; mimo to také jen psaní s jedné strany daná před sebou máme, a pravidla »audiatur et altera pars« nedosti plniti můžeme. nepochybujeme však, že křivdy s obou stran asi stejné a stejně vážné byly, ačkoli každá, jak obyčejně, sebe za nevinnou pokládala. Pan Čeněk z Wartenberka zaveden jest do tohoto záští proto, že byl poručníkem sirotků, zůstalých po panu Jindřichovi z Rosenberka, r. 1412 zemřelém; Petr Malovec z Malovic a Pacova byl zase služebníkem čili manem pánů Rosenberských: následovně povinen byl pan Čeněk panu Jindřichovi z Dubé práv býti za mana svého, a Petra Malovce buďto trestati, uznal-li jej za vinného, anebo zastati proti všem nepřátelům jeho. Na výtečnou jadrnost a ráznost slohu ve psaních těchto čtenáře pozorliva učiniti nepotřebí: samať se svou silou a čerstvostí každému Čechu pocíiti dá.

---

89. České obyčeje a mravy za věku císaře Karla IV.

Výtisky ze knih pana Tomáše ze Štítného.

(*Č. Č. M. 1838. I., str. 3.*)

Staročeská literatura teprv za našeho věku z rumu nepaměti, v němž po několik století vězela, opět dobývati se počíná. Ode dvaceti let, co starozpytu v Čechách zvláště založením národního Museum nový podnět dán, tolik vzácných památek písemnosti české, přičiněním p. Hankovým, v nově nalezeno a na světlo vy-

dáno jest, že již nyní, kdo by známost její nečerpal než ze spisu Dobrovského,*) v pravdě nižádného neměl by o ní ponětí. A však jakkoli honositi se můžeme počtem literních plodů, které budoucí dějepisec literatury české (po Balbínovi, Dobrovském a Jungmannovi) od X. až do XV. století vyčítati bude: předce také želeti musíme, že větší částka jich a tytýž i těch nejlepších, posavad jen v rukopisech se chová, většímu čtenářstvu, anobrž i samým skoumatelům téměř nepřístupná i neznámá zůstávajíc. Připomínaje zde jen spisy tři znamenitých mužů dávné šlechey české: Tomáše ze Štítného, pana Smila Flašky z Richenburka a Viktorina Kornelia ze Všehrd.

Tóma čili Tomáš z rodu rytířů Štítných ze Štítného, jenž ve pamětech českých století XIV —XVI. často se připomínají, živ byl za věku císaře Karla IV., krále českého. O něm jiné památky nestává, než kterou sám sobě postavil, sepsav Knihy naučení křesťanského, na něž my pozor vlasteneckého čtenářstva nyní obracujeme. V pravdě neznáme spisu prosaického českého z celé první periody literatury naší, jejž bychom knihám těmto, ať nedíme předkládati, ale jen na roveň a v bok postaviti mohli. Spisovatele jejich mysl tak jest čistá i jasná, rozum tak pronikavý, zkušenost ve světě tak hojná, řeč pak sama tak srdečná a jadrná, že knihy ty, jakkoli od chuti a slohu věku našeho vzdálené, vždy ještě nejinak než s potěšením a zalíbením čísti se mohou. Praví o nich i o sobě p. Tomáš Štítný, že je sepsal i spořiedil »vám najprv, mé dietky, a potom každému, komuž by byly k utěšení a k poznání rozličných věci křesťanóm rozuměti užitečných. A žeť jsem člověk, mohlť jsem poblúditi a nejsemť ijeden mistr, ačť jsem byl i ztrávil v učení prvá léta své mladosti, a pobyv ve světě i ještě jej trpě, však se opěte s knihami jelikž mohu rád obierám.« Psalť je tedy bohabojný a osvícený rytíř nejen pro dítky své, »aby mohli krátiti chvíli, čtuc v nich«, a zvláště »ve svátky doma ve vsi, kdež ani kázanie bývá ani nešpora«: ale i pro všecky čtenáře křesťanské, kteréhokoli stavu, věku a pohlaví, veda je k rozumné zprávě života, ku křesťanské cnosti a pobožnosti.

Rozdělil své dílo p. Štítný »v šestery knižky, prvé jsú o víře, o naději a o milosti, druhé o pannách, o vdovách a o manželech, třetie o hospodářovi, o hospodyni a o čeledi, čtvrté kak devět řádóv lidských nesú podobenstvie devieti kórov andělských, páté

*) Geschichte d. böhm. Sprache u. ältern Literatur. Prag, 1818, 8.

kak nás črt láká (o pokušení), šesté čím se očištijem toho, že hřešíme«. Připsal je »hrozného rozumu a odivné paměti mistru, M. Albrechtovi, jenž jest prvý z Čechóv ve svatém písmě mistrovství došel Pařížského«, ku posouzení a k opravení mu je podávaje. M. Albrecht Rankonis de Ericino znám jest starozpytcům českým jen některými traktaty latině psanými: ne bez příčiny praví mu tedy p. Štítný, ku práci pro Čechy jej pobízeje: »dobřej podobné, aby tvój přirozený jazyk tiem tebe užil, a měl tvú památku donidž najdál tyto knihy tráti budú«. Ze dvojí předmluvy p. Št. poznati jest, že již tehdáž učení Čechové k jazyku svému lásky neměli. Praviť zajisté mezi jinou řečí: »Nezdá mi se, aby zlé bylo psáti Čechóm české knihy, jimiž by mohli mieti viery křesťanské a dobrých vášní naučenie«. — »Ti, ježto hyzdie knihy české, ač i dobré, snad chtiec aby jen sami byli múdří vidiemi, mohli by se dobře leknúti božie pomsty.« — »Ano i S. Pavel, komuž jest epištoly psal, psal jest jejich jazykem, Židóm židovsky, Hřekóm hřecky; S. Jeronym babám psal, a výklad z neznámého jazyka.« — »A protož,« praví dále, narážeje na S. Pavla na ostrově Melitě, »nechžť mě had i uštne, a já sbierám tyto třieštky k dobrému ohni, abych se s vámi shřel: ufaji v buoh, že se zhojím, jakož sú se zhojili i jiní.«

Spis jeho chová se ve veřejné bibliotéce Pražské, v rukopisu psaném r. 1376; tedy souvěkým a snad i původním, mnohými malbami okrášleném. Dosavad z něho nic než třetí kniha, ač ne úplná, vytištěna byla ve knize: »Ueber die Veränderungen der čechischen Sprache«, von Fr. Tomsa, Prag 1805, S. 85—104. My tuto vlasteneckému čtenářstvu podáme napřed některé výpisky, sloužící ku poznání obyčejů, zvláště právních, a mravů věku onoho, ze knihy čtvrté, jejížto učení svědčí duchovním, učeným, soudcím, pánům, vladykám, popravcům, těharům, kupcůni a kramárům. —

90. Nejstarší památky literatury české.

1840.

(Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache: Libuša's Gericht, Evangelium Johannis, Der Leitmeritzer Stiftungsbrief, Glossen der Mater Verborum. Kritisch beleuchtet von Paul Joseph Šafařík und Franz Palacký.

Mit Fac-Similes. Prag 1840. In Commission bei Promberger und Řivnáč.)

Tohoto obšírného kritického díla vydaného německy společně se Šafaříkem nepřekládáme, nýbrž je k vůli úplnosti pouze zaznamenáváme. Účel a cíl tohoto spisu spisovatelé v předmluvě vykládají takto:

»V posledních letech bylo několikráte a důtklivě projeveno přání, aby nejstarší památky české řeči a literatury, které vyšly až dosud jednotlivě dílem v českých časopisech, dílem v »nejstarších slovnících« (1833), učiněny byly přístupny ve vydání kriticky ověřeném a opatřeném potřebnými kommentáři většímu kruhu učenců, než jest ten, do kterého se ony časopisy a vokabuláře dle svého určení a dle povahy věci, mohly dostati.

Přání toto nemálo bylo stupňováno a stále znova vzbuzováno růzností názorů o jich stáří a jich původu, která vypukla na neštěstí hned při prvním objevení několika těchto památek a od té doby z jisté strany byla udržována za určitým záměrem; nabylo pak vzhledem k nám jiného závažného významu, zvláště od té doby, kdy postupem svých literarních prací octli jsme se v neodvratné nutnosti, abychom v historické a linguistické příčině těchto památek užívali tím způsobem, jak nám jej jako jedině správným diktovalo naše poznání a naše přesvědčení. Odtud pokládali jsme za povinnost, vyhověti spravedlivému přání obecenstva při tom zúčastněného pořízením správného a požadavkům nejpřísnější kritiky vyhovujícího vydání těchto neocenitelných památek našeho mateřského jazyka, a vyložiti obšírněji duvody, proč jsme jim ve svých jiných spisech přikládali tak velikou důležitost.

Následkem toho pojali jsme již ke konci r. 1834 úmysl, vydati znenáhla spojenými silami a ve spracování přiměřeném nynějšímu stanovisku palaeografických a linguistických věd naše nejstarší jazykové památky, jak tištěné, tak i dosud nevydané, a sice od konce IX. až do konce XIII. století, všechny, naproti tomu však od této doby až do prostřed XIV. století jen v rozumném výboru, učiniti však počátek s nyní vycházejícími čtyřmi kusy. Předběžný plan k naší práci byl hned tehdy načrtnut; avšak naléhavé práce z povolání a povinnosti, opětné delší cesty a překážky jiného druhu nedovolily nám po několik let přiložiti ruce ku práci, která dle naší úmluvy měla býti provedena od nás obou současně a v dorozumění. Teprve v uplynulých posledních třech zimních měsících (prosinec 1839, leden a únor 1840) bylo nám

popřáno přikročiti k provedení našeho předsevzetí a rychle ukončiti naši práci. —

Předkládajíce ji se všemi jejími nedostatky a chybami zajímajícímu se obecenstvu, domníváme se, že máme jisté právo na jeho shovívavost a spravedlnost. Můžeme všem svým čtenářům dáti ujištění, že ani pýcha a ješitnost, ani nárok na váhu, vážnost nebo neomylnost, nýbrž jen cit nejsvětější povinnosti, o jejíž povaze se necítíme povoláni tu obšírněji se vyslovovati, pudil nás s protivujícím se srdcem (nolenti animo volentes), ku práci tak námahavé, ležící mimo dráhu, ku které nás nyní poutá povolání i náklonnost, a při tom ku práci pro zvláštní okolnosti nanejvýš nepříjemné, ano trapné. Ohražujeme se tedy co nejslavněji proti všemu nelaskavému přičítání, jako bychom byli chtěli způsobem, kterým vykonáváme svoji úlohu, zlehčovati zásluhu a slávu nebo podezřívati úmysly někoho, kráčejž on s té neb oné strany hrobu, po boku přítele nebo nepřítele: a kdyby přece proti našemu očekávání někdo spravedlivě se cítil urážena tím, co bylo pověděno nebo nepověděno, prohlašujeme předem svoji lítost a jsme hotovi odprositi. Zachovati národu, jemuž přináležíme, co mu přísluší, a čeho vysoce si vážiti, jako každý národ jiný svého, nejen jest oprávněn, nýbrž i povinen, pokud otci národů se zalíbí nechati jej na živu, a činiti to způsobem sloužícím zájmu vědy a humanity, které stojí nad národy, byl jediný náš účel: zřetele ku přízni lidské neb k obavě před lidmi nemohly a nesměly nás při tom vésti.

Poněvadž o všem, co napsáno, nejdřív ústně jsme se domluvili, a mezi námi byla úplná jednomyslnost názorů, mínění a přesvědčení, pokládáme za naprosto zbytečné vzhledem k věci samé — a této žádáme čtenáře, aby se přidržovali, ne osob — zevrubné udání toho, co ve spise tomto jest z ruky jednoho, co z ruky druhého spolupracovníka.

Víme velmi dobře, že naše práce, jako dílo lidské, není bez nedostatkův a nedopatření, kterým částečně opětným přehlédnutím a přepracováním se dalo vyhnouti; ale po zralém uvážení dali jsme přednost tomu, abychom ji odevzdali veřejnosti v tom způsobu, jak jest tuto před námi, než abychom její vydání učinili nejisto delším průtahem. Blahovolné ukázání pravé cesty a opravy vědu podporující s díky přijmeme a použijeme jich svědomitě při zamýšleném dalším pokračování v našich památkách; proti svévolným útokům, zlomyslnému utrhání a nepoctivému podezřívání, které jen jsou znakem svých původcu, jsme odhodláni nadále jako dosud stavěti tiché pohrdání a útěchu klidného svědomí. —

Animo imperabit sapiens, stultus serviet.«

Spisovatelé ovšem se domnívali, že pravost památek Libušina soudu, Evangelia sv. Jana a Gloss v Mater Verborum vědecky obhájili a s jistotou přesvědčení praví na str. 196.: »Ale již slyšíme volání protivníků: »Mějte se přece na pozoru! Falšovatel mohl by z úkrytu svého povstati a vás zahanbiti. Nuže! Jsme připraveni a očekáváme ho. Ať přijde a — legitimuje se. Ať se legitimuje před kollegiem hlasovati oprávněných soudců. Způsob blíže ustanovíme společně se soudci. Potom, ale také jen po tom — erit nobis magnus Apollo.«

Jest arci pravda, že tato publikace Palackého a Šafaříka jest »vzorem kritického vydání a první vědecké vydání toho druhu u nás« (dr. J. Pekař),

a že na současníky měla vliv značný (srv. n. p. V. Brandl, Vzpomínky str. 127): avšak ani jedné z památek dotčených nezachránila. Rozprava tato má dnes tedy hlavně význam literárně a kulturně historický, vedle toho také psychologický. Neboť literarní historie bude hleděti vysvětliti, čím to, že jinak bystrozrací, poctiví, pravdymilovní a národně nepředpojatí myslitelé v této otázce mohli se oddávati bludu. Jisté vysvětlení a částečnou obranu dal dr. Josef Pekař v článcích svých »Frant. Palacký« v časopise »Politik« roku 1899. —

Obsah spisu takto se rozděluje: Úvod. §. 1. Předmluva. §. 2. Přehled nejstarších památek. — Libušin soud. Zlomek. §. 3. Popis rukopisu. Míry a čísla. §. 4. Rozluštění písma. §. 5. Pergament. §. 6. Inkoust. §. 7. Písmo. §. 8. Červené značky. §. 9. Fac-simile. §. 10. Určení stáří rukopisu. §. 11. Text básně. §. 12. Seznam slov. §. 13. Pravopis. §. 14. Grammatické formy. §. 15. Ocenění básně a vysvětlivky věcné. — Evangelium sv. Jana. Zlomek. §. 16. Pergament, inkoust, písmo a stáří. §. 17. Text zlomku. §. 18. Seznam slov. §. 19. Pravopis. §. 20. Mluvnické tvary. §. 21. Vlastnost české interlinearní verse. §. 22. Závěrečné poznámky. — Dějiny obou zlomků. §. 23. Ohlášení a osudy obou zlomků. §. 24. Ocenění výtek. — Litoměřická nadační listina. §. 25. Stáří, obsah a české lexes. — Glossy v Mater Verborum. §. 26. Popis rukopisu. §. 27. Seznam gloss.

c) Rukopis Královédvorský.

91. Poznámky o Královédvorském rukopise.

1829.

(*Gedenkblätter IV., str. 67.*)

Také rozpravy týkající se Rukopisu Královédvorského překládáme jen z důvodů literarně a kulturně historických, jakož i psychologických. Jelikož o básních RK. sám Dobrovský nepochyboval, nebylo u Palackého ani nejmenší pochybnosti o jich pravosti. První tato rozprava není také obranná, nýbrž vysvětlující a Palacký o vzniku jejím vypravuje v poznámce, kterou vytiskl před svým článkem znovu otištěným v »Gedenkblätter«:

»Když r. 1829 pánové Hanka a Svoboda nové vydání Královédvorského rukopisu uspořádali, p. Kopitar ode mne žádal obšírné oznámení a recensi jeho pro Wiener Jahrbücher der Literatur — která také skutečně do 48. svazku tohoto učeného časopisu byla přijata. — Jelikož tato práce leží před obecenstvem a předmět od té doby s mnohých stran byl důkladně osvětlen, já sám také již netrvám na všech tam pronesených názorech: dovoluji si proto jen některá místa z ní ještě jednou tuto uvésti, která bych nerad, aby zcela upadla v zapomenutí.

A) Dříve než se dám do zvláštního ocenění poetického rázu těchto epických a lyrických básní, jakož i zásluh jejich vydavatelů, musím historický základ a význam jejich tím spíše zkoumati, jelikož jen od takového zkoumání dá se očekávati důvodnější odpověď na podstatnou otázku: kdy a od koho tyto zpěvy byly zbásněny a sebrány? Takovéto zkoumání sice vykonal sám p. Svoboda ve své »historicko-kritické předmluvě« ke druhému vydání díla (str. 1.—36.) a před ním již p. Meinert v lednovém sešitě Hormayrova archivu z r. 1819: jelikož však bádání moje vedla mne k jiným názorům o té věci a zájem vědy sám nejvšestrannější zkoumání předmětu nejen dovoluje, ale i přikazuje, doufám, že se poznámky moje nebudou pokládati za zcela zbytečné.

Dle látky, a jak se zdá, i dle formy nejstarší zpěvy rukopisu jsou Záboj (6) a Čestmír (4); neboť oba se vztahují na události historicky temného období před rozšířením křesťanství v Čechách. První opěvuje vítězství dvou hrdin českého pohanství, Záboje a Slavoje, nad vojevůdcem Luděkem, který sám jsa ve službách cizího krále, udržoval v zemi cizí vládu a cizí (křesťanské) náboženství; druhý zpěv slaví vítězství Čestmíra, vojevůdce Pražského vévody Neklana, nad loupeživým rytířem Kruvojem a nad Vlaslavem, knížetem Žateckého okresu. Událost poslední vypravuje také s odchylnými okolnostmi, nejstarší kronikář český, Kosmas († 1125) a po něm všichni čeští dějepisci; ale poněvadž neurčil blíže její doby, smíme domněnku Pelclovu, že jest ji položiti do roku 830, jen za domněnku pokládati.

O době Zábojově a Luděkově nemohu naproti tomu ani domněnky podati, ačkoli p. Meinert jakož i p. Svoboda se pokusili jistou domněnku prohlásiti. První mínil viděti v porážce Luděkově nešťastnou výpravu Ludvíka Němce v r. 849 ku podpoře čtrnácti pohlavarů českých v Řezně pokřtěných: ale poněvadž Luděk v básni výslovně se nazývá »parob« cizího krále a dle Zábojova líčení po delší čas v zemi vládl: tu p. Svoboda položil děj do doby dřívější tím nerozvážněji, čím méně zdály se ho k tomu opravňovati velkolepá prostota líčení, u přirovnání s Čestmírem, a Kosmovo mlčení o věci té. Proto uvedl ji ve spojení se známým bojem Samovým proti Frankům za k. Dagoberta (628—638) a t. d. — —

B) Důvody i citem svým utvrdil jsem se v přesvědčení, že zpěvu o Zábojovi, Slavojovi a Luděkovi základem jest arci temná pověst o bývalých bojích pohanstva s křesťanstvím, ne však určitá histo-

rická udalost, aspoň ne tak, jak ji zpěv líčí. Kdy věru byl by německý král zemi tak úplně podrobil, panství své v ní tak pevně založil, tak zevrubně a trvale organisoval, jak to naznačují slova Zábojova?

I přijde cuzí úsilno v dědinu
i cjuzími slovy zapovída:
i kak sě zdě v cjuziej vlasti ot jutra po večer
tako bě sě zdě zdieti dietkám i ženám . . .
I vyháně z hájév vše krahujě,
i kací bozi v cjuziej vlasti,
takým se klaněti zdě, jim oběcati oběť.
I nesměchu sě bíti v čelo před bohy
ni v súmrky jim dávati jiesti.
Kamo otčík dáváše krmě bohóm,
kamo k něm hlásat chodíváše,
poseěkachu vše drva
i rozhrušichu vše bohy.« —

Ještě nápadnější a významnější jest úzkostlivost spiklenců, které Záboj tajně ze všech vlastí byl povolal, a je k první poradě v temné noci do hlubokého úvalu širokého hvozdu vede, odkudž za svítání, aby nebyli prozrazeni, po různu se rozcházejí:

vezdě ke vším dřěvóm,
ke vším stranám brachu sě lesem.

To vše poskytuje obraz nejúplnějšího pokoření a předpokládá bdělost královských uchvatitelů v zemi, v kterou věřiti za těžko jest znalci dějin v oné době. Vždyť ani výpravy synů Karla Velikého neměly účelem pevné usazení se v zemi, ačkoli jejich následky v zemi byly pociťovány ještě v jedenáctém století. Kdyby byl kdy německý král své panství v Čechách tak trvale založil a křesťanství v nich s tolikou horlivostí byl rozšiřoval (což přece díti se mohlo jen v osmém a devátém století, poněvadž dříve křesťanství v samém Německu nebylo dostatečně založeno a rozšířeno): bylo by úplné mlčení tehdejších chronikářův o činu tak stkvělém a záslužném skutečně nevysvětlitelno. Rovněž tak nápadno jest, že zpěv nechává dva hrdiny ze středu národa osvoboditi celou zemi, ani slovem se nezmiňuje o mnohých dědičných vévodách, jejichž jsoucnost v několika částech Čech v oné době pochybnosti

nepodléhá. To by s dostatek vysvětlovalo, že látka básně není nikterak historická, nýbrž idealní a čistě poetická. Pro to mluví také nedostatek určitého označení dějiště, kdežto podrobnosti o tom dané nechtějí se hoditi na žádnou krajinu na západě.

Jsem proto nakloněn, položiti sepsání tohoto zpěvu do doby mnohem pozdější, než bylo dosud zvykem, jmenovitě teprve asi do dvanáctého nebo třináctého století, kdy nebylo třeba příliš daleko hledati obraz úplného ovládání země. Naproti tomu se sice namítalo, že zpěv dýše příliš živým pohanským smyslem, než aby směl býti učiněn jeho skladatelem básník z oné křesťansky zbožné doby. Ale důvod tento zdá se mi nepevný. Kdyby se to bylo v oné době tak mělo s ošklivostí před pohanstvím, jak bylo by pak možno, aby pohanský zpěv se byl udržel po čtyři století v přízni křesťanského lidu? Jsme-li však jednou nuceni za to míti, že Čechové byli dosti svobodomyslni, aby snesli ducha pohanství ve zpěvu lidovém: proč raději nechceme tomu dáti, že nepředpojatá hlava onoho ducha v životní síle vylíčila v době, kdy líčení toto nemohlo již způsobiti návrat k starému pohanství? Vždyť mimo to nelze přehlédnouti, že básník se úmyslně vystříhal, aby dal podlehnouti křesťanství v boji se zástupy Zábojovými a Slavojovými, mluvě o bozích ciziny a jim obětování, mlče však o křtu a jiných křesťanských zvycích, aby neurážel v pravdě křesťanské mysli svého národa.

Náleží-li však zdánlivě nejstarší báseň sbírky teprve dvanáctému nebo třináctému století, tím méně máme důvodů, abychom vznik ostatních kladli v dobu starší. Čestmír mohl by se sic odvoditi ze starší doby; ale blíže-li přihlédneme k nápadné podrobnosti, ano stejnosti, mezi ním a zpěvem o Zábojovi, v pojetí i vylíčení předmětů, ano i ve způsobu verše, který se od ostatních ve sbírce tak velice odchyluje: nelze udati důvodu, proč by oba zpěvy neměly míti jednoho skladatele. Nalezáme v něm tutéž neurčitost dějiště událostí, tentýž nedostatek pevného historického podkladu a dokonalých obrysů; Záboj a Slavoj opakují se v Čestmíru a Vojmíru, a oblehání hradu Kruvojova jest vylíčeno způsobem, jak se o ně dle našeho vědomí v Čechách nebylo nikdy pokoušeno, také i u příkrých hradů bylo nemožno — tedy také tato báseň byla by sice na starých pověstech založena, ale dle ideí mnohem pozdějšího básníka provedena. — —

c) Druhá báseň sbírky velebí hrdinský čin Beneše, syna Heřmanova, který saské vojsko vpadlé do Čech za nepřítomnosti jejich

knížete pomocí sebraného lidu venkovského na hlavu porazil a ze země vyhnal. O tomto ději dějiny nám nepodávají vysvětlení a poznáváme jej teprve z tohoto zpěvu. Tento však jest bezpečněji než všechny ostatní v této sbírce, založen na historickém podkladě, a má určitější ráz, jak hned při něm jest viděti a cítiti. Hned druhá čtyřřádková strofa zní:

Kdě jest kněz? Kdě ľud náš branný?
K Otě daleko zajel.
Kto ny vrahóm vytrže,
sirá vlastice?

U Otty myslilo se na markraběte Braniborského Otu Dlouhého, strýce a poručníka neplnoletého krále Václava II., a děj se proto kladl obyčejně do roku 1280. Já však ani na okamžik nepochybuji, že náleží do prvních let třináctého století, kdy Přemysl Otakar I. zapudil první svou manželku Adlétu Míšenskou, a tím ve veřejném nepřátelství se octl nejen s bratrem jejím, markrabětem Dětřichem Míšenským, nýbrž i s císařem Filipem (r. 1200). Časté vpády saských vojsk v letech 1201 a p. kronikářům našim nejsou neznámy. Král Přemysl opustil tedy stranu Filipa (Švábského) a obrátil se (1202) k proticísaři Ottovi IV. (Bavorskému), který ho brzy také na to (1203, 24. srpna) v Merseburku korunoval na krále Českého. Že vítězství českého hrdiny Beneše položiti jest do této doby, byť i snad ne na tento rok, o tom rozhoduje několik důvodů, zvláště že v letech 1197—1219 mezi barony českými, kteří se vyskytují jako svědkové v královských listinách, skoro co nejčastěji se jmenuje »Benessius, filius Hermanni«. O jeho genealogických poměrech sdělil jsem na jiném místě (Monatsschrift der Gesellschaft des vaterl. Museums in Böhmen, 1829, leden str. 43 a 1) listinné poznámky a poznamenávám z nich jen, že patronymická jména českých pánů od polovice 13. století ustupovala (až dosud obvyklým) rodinným jmenům vzatým dle hradů, proto také hrdinové Dalimilovi od r. 1280 již všude se honosí svými jmeny rodinnými. Že tento poetický historik nic neví o našem Benešovi, jest o důkaz více pro moje udání, jakož i ta okolnost, že pěvec z r. 1280 naprosto nemohl býti v pokušení, aby svého knížete (chlapce Václava II.) a jeho vojska (jehož tehdáž míti nemohl) postrádal a si žádal. Že konečně báseň jest skoro současna s událostí, cítíme z každé její sloky. — —

D) Avšak jest čas, abychom básně Královédvorského rukopisu vzali jako básně v bližší úvahu. Jestliže prozatím, až k podrobnějšímu pevnějšímu určení na jiném místě, za pravdu pokládám, že vlastním předmětem poesie jest všude člověk ve svém usilování k božnosti, se svým bojem s přírodou, svými strázněmi i požitky, svými nadějemi i svojí dokonalostí; že příroda jest sice také poetická, ale jen vztahem ku člověku, jakožto odraz jeho vnitřní působnosti, jako zrcadlo nebo nositel v pravdě lidské jsoucnosti; — tak se otázka: »zda ony básně mají zvláštní poetický ráz« přivádí na otázku: »zda pojímají a představují obraz vyššího, ryze lidského života ve svém kruhu tak úplně, čistě a pravdivě, a při tom přece tak individuelně a původně, že jejich lidský svět v dokonalé živoucí podobě, se všemi příbuzný a přec ode všech rozdílný, zdá se jakoby vedl samočinný organický život? Když Macphersonův Ossian poprvé ve známost vešel, sama protiva mezi jeho studenou skalnatou a mlhovitou zemí a měkkou sentimentalností jeho hrdin učinila zvláštní dojem v mnohých zemích evropských, a dlouho trvalo, než se přes to poznala nepravdivost, bezcharakternost a neživotná monotonie oněch výtvorů. Srbské poesii národní se sice po jejím uvedení v zemích západních neholdovalo s oním enthusiasmem, jejž vzbudil Macpherson: naproti tomu má její přírodní pravdivost a rozmanitost nejplatnější nároky na trvalé uznání. Čech však by se brzy dočkal sklamání, kdyby si chtěl slibovati od svého rukopisu Královédvorského týž účinek v Evropě; ne jakoby tyto básně byly méně výtečné (poněvadž v jednotlivostech spíše stojí jak nad Ossianem tak nad srbskými národními písněmi), nýbrž pouze proto, poněvadž jich tak málo bylo zachráněno, poněvadž v literatuře české stojí isolovány a pohybují se v kruhu velmi jednotvárném, než aby mohly objeviti úplný lidský svět, který by svojí zvláštností, svým bohatstvím a svojí růzností všude se zamlouvati a poutati musil. Kdyby se z této sbírky bylo zachovalo ne dvanáct, nýbrž 120 listů stejné básnické hodnoty, byly by již dávno byly uvedeny všeobecně ve vzdělaném světě s nejskvělejším úspěchem. Ale Prozřetelnost jinak to zařídila: ostenderunt terris haec tantum fata. — —

Z větších zpěvů rukopisu neméně než pět jsou pouhé obrazy válečné, a i šestý líčí hru představující boj: — nedostatek a stejnotvárnost obsahu, která ani střídáním scen a povah, ani rozmanitostí vetkaných episod nemohla býti zcela zrušena. I osnova vypravování jest obyčejně tak neumělá a nedbalá, že mnohý zpěv

může býti pokládán skoro jen za aggregat básnických obrazů. Avšak jak rozmanité, jak živé a silné jsou i tato bitevní vyobrazení, jak původní obrazy! — —

E) Ženská krása dvakráte se popisuje. Kublajevna »krásná jako luna« táhne se svojí družinou do Německa:

Jako zora po jutřě sě sěje,
kehdy nad mrkavy šumy vznide:
tako sě dci Kublajeva cháma
rozenú i strojnú krású sieše.
Obvlěčena bě vša v zlatohlavě,
hrdlo, ňádra rozhalena jmieše,
věnčena kameniem i perlami.
Divěchu se Němci krásě také a t. d.

Vábnější a zdařilejší jest Ludiše, česká dcera knížecí, která byla jemu i všem milá velmi.

Ta dci na div sličná bieše
těla urostlého krásně,
lícě jmieše ovšem bielé,
na lícech ruměnci ktviechu:
oči jako nebe jasné,
i po jejiej bieléj šíji
vlasi zlatostvúcí vějú
u prsténciech skadeřeni.

Nejvýmluvněji se ukazuje naivnost básníkova ve způsobu, jak Ludiši předvádí. Kníže shromáždil své pány všechny kolem sebe, aby zvěděl

kací z vás mi najplznější:
v mířě válku múdro ždáti,
vezdy nám súsědé Němci.

Trouby zazní, bubny zavíří; vše se strojí ku sedání:

tu před hradem v šíré lúcě.
Vz výši na pavlači krásné
sedieše kněz s starostami,
sedě knieni s zemankami
i Ljudišě s děvicemi.

Když zápasníci knížete i kněžny uondáni z dráhy vystoupili, kněžna pokyne Luborovi, který konečně nade všemi svými protivníky zvítězil a cenu dostane:

Zevzní hlahol troub i kotlóv.
Okliuči Ljubora panstvo
i vede jej přěde kněze,
přěd knieni i přěd Ljudišju.
Ljudišě mu věnec stavi,
věnec z dubového listie.
Zevznie hlahol trub i kotlóv.

Který básník našeho rozumujícího a sentimentalního století byl by si mohl odříci, aby nemluvil o štěstí Luborově a lásce Ludišině? —

Písně Královédvorského rukopisu p. Meinert již dávno výtečně charakterisoval. »Jsou,« praví, »venkoncem hluboce procítěny, zvláštně myšleny, živy, něžny, silny a přece vždy jasně a lidově vysloveny — jako duch a srdce anděla v tazích obličeje krásného dítěte. Brzy laškují s anakreontickou něžností (Zezhulice), dýchají brzy něžnou touhou (Kytice, Růže), rozplývajícím se hořem (Opuštěná, Skřivan), brzy překypují svévolnou mladickou rozkoší. Jiné, na nichž přece nelze neuznati povahy písně národní, povznášejí se až k eposu a velebí smělého osvoboditele uchvácené milenky (Zbyhoň), rytířského výbojce knížecí nevěsty (Ludiše), oplakávají jinocha rukou nepřátelského padlého očima všech děv (Jelen).« Nelze dlouho se rozpakovati a prohlásiti tyto písně ve svém druhu za dokonalejší a krásnější než zpěvy historické. Hloubka čistého citu a nenapodobitelná naivnost přednesu činí je nepřekonatelny; jest to rozmanitost v jich tonu a obsahu, které postrádáme v oněch zpěvích: a přece jsou všechny tak krásny, že jest za těžko dáti některé přednost. — —

f) Dle všeho, co dosud bylo řečeno, jest snad zbytečno poznamenati, jaký šlechetný duch a ton provívá všemi básněmi tohoto rukopisu; v celé sbírce není nic sprostého, všedního nebo nízkého; žádné lapání po cizí ozdobě, jakož i žádný sprosťácký výraz. Vše má ráz silné, nezkažené přírody a duševní ušlechtilosti, která se zjevuje bez nároků a přece jako vyšší zjev, všude úctu vzbuzuje. Řeč jest povaze této přiměřena, silná a kvetoucí, nejsouc přetížena, něžná a milounká, nejsouc přesládlá nebo přepjatá.

Ve příčině jazykové rukopis Královédvorský pro Čechy má vysokou důležitost; již se jím jejich poetický výraz zušlechtil a řeč, přirozenou svojí ohebností jsouc podporována, povznesla se brzy ku vzletu a bohatství, který již hrozí, že se jí samé stane nebezpečný, poněvadž národ jen málo jest zvyklý, aby sledoval vzlet svých nadšených spisovatelů.

---

92. Rukopis Královédvorský.

(Gedenkblätter XXIX., str. 214.)

Následující tři obranné rozpravy Palacký uvedl v »Gedenkblätter« poznámkou, která vysvětlujíc jejich vznik ostře osvětluje také náladu a ovzduší tehdejší doby. Poznámka tato zní v překladu:

Mezi zjevy, které charakterisují Bachovu periodu reakční v Rakousku (1849—1859), v řadě poslední nestála také snaha, zadržeti povznesení, kterého česká národnost dosáhla v krátké době svobody od 1848—1849. Poněvadž k probuzení a rozšíření národního sebevědomí, vedle jiných příčin, spolupůsobily také staré nově objevené poklady české literatury a mezi nimi přede vším Královédvorský rukopis, uznalo Vídeňské »Comité pro veřejné mínění« za dobré, opět užiti prostředku oblíbeného kdysi již od prvního c. k. dvorního slavisty Bart. Kopitara († 1844), aby ony poklady byly učiněny co možno nejvíce neškodny, tím že se pravost jejich popírala a upírala se jim, jakožto moderním falsifikatům, také všechna vnitřní hodnota. Rozpravy ve feuilletonu »Tagesbote aus Böhmen« (říjen 1858), proti nimž směřoval můj následující článek, ve sporu onom učinily epochu, za notorické podpory, ne-li spoluúčinkování, tehdejšího Pražského policejního úřadu.

a)

Rukopisné lži a palaeografické pravdy.

(Vytištěno v časopise Bohemia dne 5., 6. a 10. listopadu 1858.)

(Gedenkblätter XXIX. 37a, str. 215.)

Od jisté doby v nejrůznějších německých žurnalech jako strašidlo pobíhající duch, který nesleduje menšího cíle, než ku všemu výbornému, co z prastarého květu české literatury za našich dnů bylo objeveno, jako k nepravému zboží, jako ke lži a podvodu vzbuditi nedůvěru, a vylíčiti vlastenecké spisovatele novějších Čech

vesměs jako smečku falšovatelů, podvodníků nebo podvedených — tento nečistý duch po dlouhém chrchlání a plvání, po tolika polovičních slovech, tajuplném šeptání a povážlivém naznačování, našel konečně mluvčího, sice jen anonymního a nerozumného, ale přece jen zřetelného a srozumitelného. Ve feuilletonu »Tagesbote aus Böhmen« od 6 do 29. října t. r. pod názvem: »Rukopisné lži a palaeografické pravdy« v pěti článcích promluvil své veliké slovo. V skutku člověk octl by se v pokušení, vysloviti mu největší díky za tuto jeho upřímnost, kdyby jeho patrný účel nebyl v křiklavém odporu s nedobrovolnou neškodností jeho díla: neboť jak známo strašidla nahánějí strachu jen za temna, přivlečeny jsouce na boží světlo omdlívají.

Anonymus vychází od pana Dupoiseta, Macphersona, (proč ne také Chattertona?) a Simonida, aby konečně se dostal k panu Hankovi jakožto »vyslanci české písařské školy«, tedy zajisté jako k velikému falšovateli novo-staročeské literatury, a ukázati naň jako na »pramáti« všech literarních falsifikatů, jež se číselně nedají stanoviti a od r. 1817 se vynořily. Při tom neštítí se námahy, aby »res judicata« jestě jednou byla podrobena quasi-zkoumání, aby »vznešenosti písně Václavovy« s patřičnou okázalostí »dozvonil ku hrobu« a také Píseň na Vyšehrad doprovodil »k orku«: neboť — percutitur catulus, ut sentiat leo — zná ještě vyšší cíl; ve svaté horlivosti pro pravdu rád by vlastně báseň o Libušině soudu a především Královédvorský rukopis také »do orku« sprovodil. To jest čestná cena, pro kterou jako všichni jeho soudruhové jest nadšen. Se »srdcem se vzpírajícím« vidí se šlechetný muž nucena, také tento »jinak velice ceněný« poklad »vyrvati ze svého srdce« a přinésti za oběť nutné očistě našeho duševního ovzduší.

Nemám v úmyslu sledovati jej v jeho postupu krok za krokem. Jsa od let odloučen od oněch kruhů, ve kterých se o české literatuře vede velké slovo, necítím se povolána, abych se jich zastával a jejich práci převzal. Také p. Hanka má dosti síly ku své obraně. Ale poněvadž již dlouho marně čekám na nějaký projev s této strany, který by smělý přehmat odkázal v jeho ohrady, a poněvadž i moje jméno se zatahuje ve spor, já však arci lépe než jiní jsem schopný, abych o některých z těchto sporných věcí podal vysvětlení: nerozpakuji se, aspoň pokud mne se věc týče, zdvihnouti vrženou rukavici a s příslušnou courtoisií postaviti se proti neznámému rytíři bez bázně, ale ne bez hany. Ve volbě a vedení zbraní nemusím při tom ovšem bráti zřetel tolik na to, co by cho-

vání mého protivníka bylo přiměřeno, jako spíše na to, co úlohy mé jest důstojno. Neboť se mi nejedná o vítězství nad nepřítelem patrně slabým, nýbrž o zabezpečení toho, co náleží dějinám národa našeho, a čeho si vysoce vážiti máme všechnu příčinu.

Spor o Libušin soud není nový. Počal již r. 1819, a byl zprvu roznícen dvěma tehdejšími koryfeji slovanského jazykozpytu, Dobrovským a Kopitarem. Onen se ulekl zjevu, kterého nepochopil, a který hrozil, že převrátí mnohé z jeho oblíbených názorů filologických i historických. Avšak to byl muž poctivec, který nesledoval účelů vedlejších, a proto při delším životě a pokročilejší vědě byl by se beze vší pochyby časem lépe rozmyslil a pravdě cestu otevřel. Naproti tomu důvody a rozpaky Kopitarovy v této věci nebyly nikterak rázu vědeckého a on také svých zbraní nevybíral ze zbrojnice ani filologie ani palaeografie. Stanovisko jeho bylo skoro totožné se stanoviskem, které dnešního dne zaujímá také pán Orkový rytíř. Diskusse vedená po dlouhý čas s větší vřelostí než jasností r. 1840 v kritické rozpravě: »Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache« od P. J. Šafaříka a F. Palackého (v aktech král. české společnosti nauk) našla jak doufáme své zakončení, své vyřízení. Aspoň proti vysvětlivkám námi tam udaným a proti učiněným tvrzením od více než 18 let nikde ještě nic nebylo předneseno, co by látkou a formou jen poněkud vědecky bylo drženo. Také Kopitar až do své smrti († 1844) zahalil se v opatrné mlčení. Nejméně však to, co anonymus právě přednáší, bude se moci nechati platiti za vědecké. Počínání jeho jest zcela zvláštní; opakuje skoro doslovně všechno, co sám jsem vytkl na rukopise v palaeografické příčině za neobyčejné a nápadné, ignoruje však docela dané o tom vysvětlení. Děje se to snad bona fide? Zcela mimořádný inkoust rukopisu mluví však co nejrozhodněji a způsobem nevyvratitelným pro jeho vysoké stáří. Případ jest ovšem řídký a obtížný, a bylo by asi dosti palaeografů, kteří po celý život neměli příležitosti, aby o tom sbírali zkušenosti: anonymus však, který patrně věci nic nerozumí a také ničemu se naučiti nechce, beze všeho jej prohlašuje za vnější znak nepravosti. Proč ignoroval uvedenou ode mne (str. 20) skutečnost o písmenech ogubi, která sama o sobě jediná již byla způsobilá, aby převrátila všechno jeho mělké rozumování? Avšak dopouštím se snad křivdy, dávám-li takové otázky muži, který si dovede jen vtipy dělati o hypothese staročeské školy písařské a myslí, že tím věc odbyl. Jest ovšem snadnější a pohodlnější, popírati neobyčejný zjev a

tropiti si z něho šašky, než správně ho pochopiti a vysvětliti; jenže ono počínání jest více mravem literarních gaminů než vážných a ctihodných badatelů.

Jen jedinou výtku činí anonym, které nedá se upříti zdánlivá oprávněnost, a která v tom záleží, že jsem v roce 1840 ještě za pravou nechal platiti píseň Václavovu, jejíž nepravost se od té doby nepopěrně ukázala a že si tedy nesmím osobovati palaeografickou »neomylnost«. Jsem s tím úplně srozuměn a velice dalek domýšlivosti, abych si připisoval takovou neomylnost. Jest však v dosti širých kruzích známo, a i anonymus zdá se o tom věděti, že jsem hodnotu oné písně, jakož i hodnotu písně na Vyšehrad, od jakživa velmi nízko cenil. V dřívějších letech jsem na corpus delicti sotva dva- až třikrát zběžně se podíval; jeho bezcennost oddalovala je mé pozornosti a dal jsem se tím méně do jeho kritického zkoumání a oceňování, poněvadž ani Dobrovský ani Kopitar, ani kdokoli jiný jeho pravosti v pochybnost nebral, Dobrovský naopak ji uznával, a zemřelý P. Zimmermann, kterého přece nikdo za Macphersona nebo Simonida pokládati nemohl a nemůže, také mně osobně několikráte za jeho šťastného nálezce se představil. Od r. 1852 však (a první pochybnosti sahají sotva asi tak daleko) nejsem, jak známo, s českým Museem a jeho poklady v pražádném styku. I tato výčitka pozbývá tedy svého dosahu.

S neomylností ve věcech palaeografie má se to asi zrovna tak, jako ve většině lidských věcí vůbec: kdo si tu činí největší nároky, dokazuje obyčejně jen, že duševní jeho obzor jest nejobmezenější. Strávil jsem do dneška přes 35 let v pilném často výhradném studiu starých spisů, a jsem si přece vědom, že jsem se dávno ještě nevyučil. Jsou spisy, o nichž již při prvním pohledu s plnou bezpečností lze souditi; jsou jiné, kde soud bývá tím obtížnější, čím hlouběji se vniká ve studium předmětu. Rukopis Soudu Libušina v celém oboru palaeografie nemá sobě rovna: jest proto nepravý? Může právě za zkušební kámen palaeografické moudrosti platiti. O všech příslušných momentech bylo již v roku 1840 mluveno, a od té doby nebylo jim odporováno, tím méně byly vyvráceny. Tam musím tedy všechen vážnější rozhovor odkázati. Nemám co vzíti zpět, a také co připojiti, leda snad, že také nyní o pravosti této zajímavé a cenné starožitnosti jsem více než kdy jindy přesvědčen a proniknut. Soud můj byl, jak známo, na váhách po dlouhou dobu a rozhodl jsem se teprve ke konci roku 1834 pro pravost. Snad se mi namítne, že vlastenectví moje mne

zaslepilo a soud můj zavedlo: ale přece mi snad musí býti přiznáno, že jsem se od r. 1835 nestal vlastenečtější, než jsem byl dříve. Také jsem od jakživa zaměstnán s vyhrabáváním příliš mnohých zasypaných a zapomenutých památek trvalého lesku a ceny pro Čechy, než aby mne mohlo napadnouti, abych je kompromittoval s příměsem falešné neudržitelné cetky; a počeštění celého Německa s jeho nekonečnými poklady nebylo by opravdu ještě dostatečná odměna, která by mne přiměla, abych vědomě tvrdil něco nepravdivého. Nezazlívám proto žádnému odborníku, nesmýšlí-li o Soudu Libušině tak jako já: ale kdyby takový měl se k tomu, aby o něm vyslovil rozsudek nepříznivý, musil bych přece k němu zvolati dobře míněnou prosbou: »Mistře! uč se přece ještě trochu více, a budeš jiné mysli«.

b)

(Gedenkblätter 37b, str. 220.)

Jsou různá stanoviska, dle kterých zkoumání a oceňování všech památek literarních, a tedy i Soudu Libušina a Královédvorského rukopisu podniknuto býti může a má: palaeografické, filologické, historické a archaeologické, poetické atd. První jest zajisté nejdůležitější, poněvadž i pro ostatní dává měřítko a rozhodnutí; neboť je-li něco starým a pravým prokázáno, nemůže ani filolog ani historik v tom viděti závadu a odmítati to, nýbrž musí to přijati a theorii svou dle toho zaříditi. V rozpravě této pomíjím zcela stanovisko slovanské filologie, ne že bych je v jeho vysokém významu podceňoval, ale že se v něm necítím kompetentní a jiné dobře známé autority o tom bud již rozhodly nebo ještě rozhodnou. Právě tak sotva se dotknu básnické stránky básní: o tom široké obecenstvo jest samo soudcem a odevzdalo svůj hlas vykonaným překladem těchto památek do všech evropských jazyků. Dovolím si ještě jen několik krátkých poznámek o palaeografické části a vytknu pak několik míst z dějin. Důkladněji se pustiti v tuto věc není úlohou novinářského článku; také zde především běží jen o odmítnutí zrovna tak nepovolaných jako smělých přehmatů od zlomyslníků.

Je-li, jak možno tomu dáti, rukopis Libušina Soudu jakýsi šalebný kousek pro palaeografa, nastupuje u Královédvorského rukopisu právě opačný případ: zde jest vše jasné a normalní a nic

od pravidla odchylného, nic neobyčejného nenaskytuje se badateli, leda skutečně vzácná jemnost, ozdobnost a elegance v pergamentu, formatě a písmě. Každý, kdo jen trochu jest honěn v starém písmě, jehož oko v nazírání na ně jest cvičeno a není vášní zakaleno, pozná na první pohled s rozkoší pravou patinu starobylosti, a banalní otázka: jest písmo pravé? umírá na rtech. Kdo přece chce živiti pochybnosti, nerozumí buď pranic věci, buď odnímá palaeografii všechny vědecké základy. Je-li Královédvorský rukopis nepravý, není nic dokazatelně pravého ani v české ani v německé literatuře, na místo pravdy nastupuje všude pochybnost. Proto také žádný skutečný palaeograf nikdy nevyslovil pochybnost o rukopisu: zná-li anonymus takového palaeografa, ať ho jmenuje. Jediné, o čemž mezi odborníky mohla se utvořiti divergence názorů, byla otázka, zda li písmo náleží konci XIII. století, nebo snad prvním letům vlády Karla IV.: což o sobě není ani velikého významu, ani tak snadno není rozeznati.

Již před některou dobou »Tagesbote« na to naléhal, aby zavedeno bylo kritické zkoumání o pravosti Královédvorského rukopisu, — nápadně něžná péče o čistě literarní zájmy se strany deníku, který zvyklý jest stavěti udalosti na burse nade všechny jiné momenty v životě státním i národním. Rozuměl-li pak list, čeho žádal? Co pak mělo kriticky býti zkoumáno? Snad zdali rukopis není codex rescriptus? Ale pěkný, čistý, v pravdě panenský pergament ukazuje tuto otázku v očích každého znalce za nerozum. Či jest snad písmo, barva podezřelá? tím mohla by býti, kdyby jinaká byla, než jest. Či jest konečně obsah, přes mnohé výklady, které o něm v různých zemích vyšly a již knihovnu tvoří, ještě příliš málo objasněn, příliš hádankovitý a pochybnost vzbuzující? Ano ovšem! Kdyby básně nebyly neněmecké a přece byly proniknuty pravým duchem básnickým, kdyby nesvědčily o také síle a něžnosti, o šlechetném vzletu a čerstvé přírodní pravdivosti: »Tagesbote« a jeho našeptavatelé nechali by jej tak v pokoji, jako rýmovanou prosu nemnoho mladšího Kralohradeckého rukopisu.

Anonymus se ovšem pokouší, pro mínění své udati také důvody. Tyto jsou arci původní, ale tak otřepané a nic nepravící, že se skoro stydím, abych jednotlivě je rozbíral. První důvod: Zpěvy R. K. jsou vesměs unica, nepřicházejí nikde jinde, a jsou proto podezřelé. Nevíliž pak anonymus nic o osudech českého písemnictví v dřívějších stoletích? Všechny naše nejstarší památky toho

druhu, jakož i devět desetin německých, jsou unica, a bylo by bláznovství, aby proto za nepravé byly pokládány. Druhý důvod: p. Hanka několik vybledlých písmen v rukopisu novým inkoustem obnovil: nemohl tedy od něho samého za starý býti pokládán. Jakoby tato arci neprominutelná operace něco více a jiného dokazovala, než nedostatek všeho kriticky vědeckého smyslu a taktu u p. Hanky v okamžiku, kdy se do ní dal. Třetí důvod: prof. Sickel do svých Monumenta graphica medii aevi nepřijal za nejstarší českou písemní památku ukázku z R. K., nýbrž listinu z roku 1380: tedy se zdá, že rukopis nepokládal za pravý. Na to odpovídám: Kdyby byl prof. Sickel svojí volbou listiny z r. 1380 (mnou v cizině objevené a pro museum získané) chtěl naznačiti, že v české literatuře není starší písemné památky vůbec, byl by tím překročil nápadným způsobem obor své vlastní kompetence a nebyl by se osvědčil právě autoritou ve svém oboru. Bez odporu chtěl však jen ukázati nejstarší určitě datovanou písemní památku a tu ovšem nemohl zvoliti jiné; tu však jeho volba nic více nedokazuje, než že v českém jazyce nemáme starší listiny než z roku 1380, což nikdo nepopírá.

c)

(Gedenkblätter 37c, str. 223.)

Jest to věc mrzutá, jestliže se přirozená právní zásada: quisque praesumitur bonus, donec probetur esse malus, — přímo převrátí a od poctivého muže se žádá, aby dokázal, že není zlodějem, vrahem, cizoložníkem a p., kdežto obecný cit právní přímo praví, že toho, kdo mu takto spílá, jest to povinností, aby přednesl důvody pro své tvrzení. Proto nezneuznávám obtížného postavení, které si připravuji, podjímám-li se ukázati pravost Královédvorského rukopisu důvody indukce. Není však jiné volby, pokud se protivníkům neurážlí, přednésti jen poněkud platný důvod pro jich podezřívání. Neboť nelogický závěr: »česká píseň Václavova a píseň na Vyšehrad jsou nepravé, jest jím tedy také rukopis Královédvorský« nebudou přece chtíti uplatniti za důvod podstatný. Co pak by říkali, kdybych já chtěl učiniti přirovnání a takto rozumovati: »staré rakouské kroniky Alolda von Pechlarn, Ortila a Pernolda jsou dokazatelně falešny, jest tedy také píseň o Nibelunzích, jak známo dílo starorakouské, podezřelá?« nebo »známá rakouská

privelegia, majus i minus, jsou podvržena: následovně jsou také podvrženy všechny rakouské listiny nejstarší doby, které se číselně nedají ustáliti?« Rozdíl byl by více zdánlivý než podstatný, a přece byl bych vyhlášen za nevědomce, zlomyslníka, blázna. Poněvadž však také tři kusy, které v předešlém článku byly podotčeny, od samých protivníků nemohou býti pokládány za obstojné, musím za to míti, že dosud vůbec není kladného důvodu k pochybování o Královédvorském rukopisu. A při této okolnosti budeme moci nechati platiti induktivní důvody pro pravost. Ovšem mohou takové se obraceti jen na slušné a spravedlivé čtenáře, kteří již předem úsudku svého nezadali a pevně nestanovili; vzdávám se všech nároků i veškeré naděje, že bych přesvědčil a obrátil úmyslné protivníky.

Jedna z písní Královédvorského rukopisu velebí rekovný čin »Beneše Heřmanova«, který Sasíky do Čech vpadlé za nepřítomnosti knížete, který »daleko k Otě zajel«, ze země vyhnal. Naši starší vrstevníci se ještě upamatují, jak všichni ti mnozí vykladači rukopisu, pány Hanku a Svobodu v r. 1829 v to počítaje, kladli děj v dobu Otty Braniborského v Čechách (1280). Nesmělo však přece býti tajeno, že dané signalement špatně se hodilo k přijaté době: sotva 10letého Václava mohl básník přece těžko si přáti na ochranu země, v Čechách také mohli si stěžovati ne do Ottovy přílišné vzdálenosti, nýbrž spíše do jeho blízkosti, patronymická pojmenování byla u českých pánů kolem r. 1280 zatlačena již dědičnými jmeny rodinnými, a přede vším, současník Dalimil pranic neví o Benešovi Heřmanovi, kdežto přece se vynasnažuje oslavovati všechny přední bojovníky České v této době. Teprve od té doby, co jsem já začal vůbec sbírati český diplomatář a kombinací z listin před tím neznámých jsem objevil a prokázal bytí jistého Beneše Heřmanova, jako nanejvýš vynikajícího českého pána (1197 až 1222), ví se, že tento Beneš byl synem zakladatele Mnichova Hradiště, Heřmana z Ralska (1175—1197), praotcem později proslulého v r. 1468 vymřelého panského rodu Michalovického a v letech 1217—1222 kastelanem Budišinským. Dat těchto nikdo v Čechách před r. 1829 nemohl znáti: přece však prý je neznámý padělatel prorockým darem dotýkajícím se božské vševědoucnosti již r. 1817 správně udal!

První neúplně zachovalá báseň sbírky slaví r. 1004 nastalé opětné dosazení vévody Jaromíra na český trůn. Dle svědectví recense, kterou jsem v r. 1820 na žádost Kopitarovu napsal do

48. svazku Wiener Jahrbücher der Literatur o vydání Rukopisu Královédvorského pořízeného Svobodou a Hankou, nedovedl jsem tehdy ještě sám onu udalost přivésti v souhlas s pravdou, ba řekl jsem, že buď naše dějiny, buď udání pěvcovo musí býti chybny, a pokládal jsem toto za pravdě podobnější. Teprve později mne poučilo hlubší studium pramenů, že přece jen pravdu měl pěvec, a že Jaromír již jednou, vládnuv jen několik neděl na počátku r. 1003 byl svržen, tedy že počátkem září 1004 arci znovu mohl býti dosazen. Záhadný padělatel byl patrně v tomto případě r. 1817 předem lépe zpraven než r. 1829; osvědčil se nad míru hlubokým znatelem dějin, jakého Čechy 1817 vůbec neměly.

Jeden z nejznamenitějších historických zpěvů o porážce Tatarů u Olomouce, líčí celou velkou záplavu Mongolskou z r. 1241 více poeticky, než historicky, jako pomstychtivou výpravu Chana pro jeho milou dceru, něžnou Kublajevnu, kterou prý na její cestě do zemí západních Němci zavraždili k vůli jejím drahokamům, zlatu a perlám. Bylo sice již v r. 1818 v Čechách vyzkoumáno, že jest o tom pověst ve Slezsku: ale známost o tom byla ještě tak temna a nejista, že E. Horky ještě v r. 1821 mohl vraždu položiti na moravský hrad Děvín u Mikulova. Teprve v r. 1842 sdělil jsem ve své rozpravě »Vpád Mongolů v r. 1241« (v aktech královské české společnosti nauk) příslušné místo ze staré německé legendy o sv. Hedvice a dokázal jsem, jakož i v rozpravě o ruském knížeti Rostislavu, otci české královny Kunhuty (v českém časopise Musejním) také její pravý a skutečně historický základ: totiž asi v prosinci 1240 u Nového Trhu nastalé zavraždění ruské kněžny prchající před Mongoly (dle ruských, teprve v nejnovější době vydaných pramenů). Tak musíme my ubozí smrtelníci teprve znenáhla docházeti poznání, které padělateli z r. 1817 zázračnou intuicí s hora bylo dáno hned hotové!

V takovém výkladu mohl bych ještě dále pokračovati, kdyby příkaz stručnosti nenutil zadržeti. Z toho by ještě větší měrou plynulo, co již jest mimo všechnu pochybnost, že domnělý padělatel z r. 1817 byl by co do historických vědomostí všechno překonal, co kdy v Čechách se objevilo. Však jeho převaha ještě stkvěleji by vyplynula z rozboru jazyka, jehož užíval, kdyby povolaný soudce se podjal ho zkoušeti dle obsahu a formy, dle slovníku a mluvnice. Tvrdí se, a právem, že slovanský jazykozpyt učinil od 40 let spojenou námahou zasloužilých učenců v Rakousku a Rusku obrovské pokroky. Tomu by naprosto tak nebylo, kdyby

Královédvorský rukopis a Soud Libušin byly snad novějšího původu; neboť v tomto případě všichni ti mužové, Šafařík jako Kopitar, Miklosič jako Vostokov a t. d. musili by ještě u padělatele choditi do školy. Celý organismus jazyka, jak jej Královédvorský rukopis poskytuje, nedal se abstrahovati z českých památek před r. 1817 známých; za své bytí děkoval by ještě nepochopitelnější božské intuici, než historická data, kterých jsem se právě dotkl. Avšak mezi organismem jazyka Královédvorského rukopisu a organismem jazyka Libušina Soudu leží právě taková propast staletí, jako mezi českým výrazem XIV. a XIX. století. I pochopiž, kdo může, jaké úžasné vědomosti a jaká genialnost byla by nevyhnutelna k vynalezení takových věcí. S nemnohem menším právem mohl bych vysvětliti domněnku, že také známé zbytky gotské řeči a literatury od učenců nové doby nebyly *na*lezeny, nýbrž *vyna*lezeny. Chci však přenechati jiným, aby tuto věc v podrobnostech popohnali, poněvadž nepatřím k filologům ze zaměstnání.

Kromě tohoto velikého mistrovství v dějinách a jazykoumě byl by domnělý padělatel musil také činně osvědčiti nesrovnatelnou virtuositu v palaeografii a chemii, v chemii také tím, že se mu podařilo, dáti pergamentu tvárnost, která jinak bývá jen účinkem elementarních vlivů po staletí nepřetržitě působících. A ve všech těchto oborech člověk ten byl by musel býti úplný samouk: neboť učitele pro to v Čechách nemohl nalézti a mimo Čechy také ne. Avšak i na tom nebylo by ještě dosti: věc nejvyšší a nejvzácnější, poetické nadání a tvůrčí síla, jíž není rovno, musela se přidružiti k těmto vlastnostem, síla, která se jmenovitě tím osvědčila, že dovedla napodobiti všechnu rozmanitost, vroucnost a prostomyslnost středověku, nikde pojmy nebo názory novověku neprozrazujíc moderního původu. A všechny tyto nadmírné dary byl by vytvořil neznámý velikán od všech vrstevníků jsa nepozorován, pro sebe v úkrytu, aby si pouze jen udělal švandu a krajany své dílem svým obelstil! — Věřiž tomu, kdo může to stráviti.

Poukazuje-li anonymus na pana Hanku jako na velikého padělatele a tento otálí s vyvrácením, není to právě velmi nápadno. Sám bych na místě p. Hankově snad nevěděl, zdali pro takovou výčitku více se zlobiti nebo radovati mám; neboť tolik ducha a vědomosti se mu přece přisoudí, že uznává živě neobyčejnou velikost poklony, která se tím činí jeho schopnosti. Bohužel musil bych i v tom (přirozeně o sobě zcela nemístném) případě, žeby p. Hanka se chtěl k padělku přiznati, dobře odůvodněné Ne!

zvolati. Onť vzpomene si tak dobře jako já na mrzutou udalost z r. 1826, která mne již tehdy stála jeho přátelství, přátelství, jehož jsem od té doby již nabýti nemohl. Udalosti této byla základem jeho necvičenost v starém písařství, která byla ještě tak veliká, že mu i jednoduché listiny XIII. století dělaly ve čtení nepřekonatelné obtíže, on tedy své chybné opisy, na rozkaz představených musejních, dle mých oprav musil přepsati. A týž muž již o deset let dříve byl by zplodil zázraky palaeografie, s něž nebyl žádný vrstevník! Nepravím to snad, abych zmenšoval povinnou úctu před jeho mnohými dobře zjednanými zásluhami: uvedení této skutečnosti bylo však nezbytné, neměl-li jsem podstatný důvod svého osobního přesvědčení zamlčeti nebo obmeškati. Kdyby p. Hanka byl skutečně domnělý veliký padělatel, národ český byl by oprávněn vznésti na něho velkou a spravedlivou stížnost: ta by však nezněla, že zbásnil Královédvorský rukopis a Soud Libušin, nýbrž že podobného nic více na světlo nevydal a v tak velikých pracích od 40 let naprosto byl nečinný. Část palaeografickou mohl si při tom uspořiti, kdyby naproti tomu nás byl jen obdařil částí poetickou. Ale vyslovím to zpříma beze zloby a lehkovážnosti: kdyby bylo možno všechny vědomosti a všechny schopnosti, které máme p. Hanka, já, anonymus a několik tuctův jeho společníků, slíti v jediného ducha a tohoto ještě přehnati a zmocniti: všichni bychom přece nebyli s to, abychom stvořili nové rovnomocné dílo, jako jest Královédvorský rukopis a Libušin Soud pospolu.

Od té doby co můj první článek v Bohemii vyšel, redaktor Tagesbota p. Kuh předběžnou replikou nepřímo sama sebe za anonyma dal poznati. Věděl jsem ovšem, že můj protivník musí býti muž, povoláním i vědomostmi vzdálený věci, o kterou běží. To dokazovala mimo celý obsah jeho argumentací, ještě více malá okolnost, že duplikát »Jelena« nechává býti napsaný na zadní straně Písně na Vyšehrad. Mohl se při tom vždy osvědčiti jako znatel množství »veřejných tajemství« a klepů, jako na př. o Proroctví Libušině a chování se p. Šafaříka k němu, o čemž já nikdy jsem neslyšel a do dneška také nic více nevím, než čemu mne právě učí.

Pan Kuh shledává nyní v mé odpovědi popudlivost, která jest daleka všeho historického klidu a předmětnosti, a dokládá se po-

ctivosti své oproti domněle mnou na odiv vynášenému opovrhování a podezřívání jeho názorů. K tomu jen několik slov za odpověď:

Nepohrdám žádným člověkem, ani nejkleslejším zločincem, pokud jest člověkem; a zdali jsem pohrdal p. Kuhem jako novinářem, ví on zajisté nejlépe. Ale p. Kuh přivinuje se v novější době velmi houževnatě stále těsněji ne právě k »tiché straně« — straně, která se tlačí do všech organů veřejného mínění v Německu a — nemohu jinak říci — seje národní nenávist; namahajíc se neustále, aby hrubé thema: »Slovan jest od přírody bytost, která teprve Němci musí býti na člověka vzdělána« — v novinách, pamfletech ano i spisech učených skrze variace in infinitum utvrdila za dogma ethnografie. Jakby tato strana mohla uznati Rukopis Královédvorský, který proti jejím naukám staví tak hlasité a výmluvné vyvrácení! Proto se vynakládají všechna umění sofistiky, aby tak nevítaný svědek uklizen byl s cesty: posměchem, podezříváním, pomluvou jako zbraněmi se nepohrdá a p. Kuh se neostýchá nabízeti se této straně za mluvčího. Jeho řeči otravují a podezřívají bez dostatečného důvodu naše nejlepší požitky, jakož i naše nejlepší snahy: a přece má to za zlé, nechceme-li si ho za to vysoce vážiti. Naše nejdrahocennější poklady hledí nám vzíti, a diví se ještě, nedíváme-li se na něho ještě klidně a lhostejně. Vystavuje nás vesměs za podvodníky a podvedené, ale tím nemáme se cítiti nikterak uraženi! Napadá nás v našich nejsvětějších zájmech právě tak drze jako citlivě, ale my máme všechny jeho rány přijímati s historickým klidem a objektivností. Jeho přátelé a tovaryši pospišují si jeho slova a činy ve vítězoslávě vytrubovati do světa (viz Allgem. Zeitung dne 3. listopadu); my však, my máme stále jen jako beránci trpěti a mlčeti, nebo jako v tanci na vejcích pečlivě se vystříhati, aby se protivník ani krokem necítil uražen.

Není v Německu již žádného Schmellera? — Na toho poctivce vždy s rozkoší vzpomínám, hledím-li si udržeti přesvědčení, že jsou Němci, kteří dovedou spojiti s věděním úctu vzbuzujícím nejpřívětivější skromnost a se žhoucí láskou ku svému národu také spravedlnost ku Slovanům. Ovšem Schmeller znal nejen němčinu jako mistr, ale důkladně také studoval slovanštinu a rozuměl jí. Prohlédl si také pilně Rukopis Královédvorský a Soud Libušin, a nechal je platiti za to, čím jsou. Bohužel jest však mrtev, a jiní předáci německé vědy mlčí, kdežto nepovolanci vždy více ku předu se tlačí.

Vyslovil jsem se nyní jednou pro vždy bez obalu o svých názorech a svém smýšlení. Řeč svoji končím dokládaje, že od nynějška se vzdávám všeho účastenství na dalším sporu o této věci. Nepřátelům jest volno, aby za to dle libosti se mnou nakládali. Laskaví čtenáři budou však, jak doufám, se mnou srozuměni, že mám lepší věci na práci, než abych ještě dále se tlačil ve drama, kde Calumniare audacter hraje tak důležitou úlohu.

P. S. V Praze dne 9. listopadu (1858). Když vše svrchu pověděné bylo napsáno, dostávám nejnovější článek svého protivníka uveřejněný dnešního dne. Také proti němu jen několik posledních slov. Protivníkovo chemické dokazování vychází na plano, poněvadž dokazuje něco jiného než má. Na výroku svém trvám i proti autoritám od něho povolaným, které mi bez toho lépe byly známy než jemu; neboť jsem o tom dávno hovořil s p. Pertzem. Protivník ostatně zrušuje sám tyto autority, poněvadž nechce nechati platiti jejich svědectví pro pravost Královédvorského rukopisu. Jeho methoda jakož i jeho důslednost napomínají mne však, že mám nejvyšší čas, abych mu šel s cesty.

93. Staročeské rukopisy a jejich kritika.

Tištěno v Jindřicha Sybla Historische Zeitschrift, 1. ročník 1859, III. svazek, str. 87—111.

(Gedenkblätter XXX., 38, str. 231.)

Maxmilian Büdinger (nar. 1828 v Kasselu, † 1902) odešed po r. 1851 z Marburku do Vídně, zabýval se tu staršími dějinami rakouskými i českými (n. p. Zur Kritik altböhm. Geschichte 1857). Zasáhl též v boj o pravost básní Král. Ruk. uveřejniv v Sybelově historickém časopise r. 1859 rozpravu: »Die Königinhofer Handschrift und ihre Geschwister«. Na tuto rozpravu Palacký odpověděl v témže časopise pojednáním, které tuto překládáme.

Büdinger r. 1861 povolán byl za professora všeobecných dějin do Curichu a odtud r. 1872 do Vídně.

Zřídka kdy která literarní pře rozproudila nejen odborníky, ale i vzdělané čtenářstvo vůbec v tak širokých kruzích a měrou tak vysokou, jako spor od předešlého roku znovu oživlý o pra-

vosti některých rukopisů, které se počítají k nejvýbornějším pokladům staročeské literatury. Nejen veškeré české novinářstvo živě se ho zúčastnilo a označovalo každý jeho obrat výkřiky, jak právě odpovídaly jednotlivým náladám: ba i v Německu bylo jen málo novin a časopisů, které by tomuto zjevu nebyly věnovaly pozornost; byl pozorován a bylo o něm mluveno i v Polsku a Rusku, nevzpomínajíc osamělého ohlasu, jehož se mu dostalo u Jihoslovanů, jakož i v Dánsku a Švédsku. V Čechách samých událost ta za krátko se stala tak říkaje rodinnou věcí celého národa, pokud totiž národ jest schopen a nakloněn účast míti na zjevech ve světě knižním; nebude se však ani počet jeho příliš nízko odhadovati, uslyšíme-li, že česká díla všeobecnějšího zájmu vydávají se v nejnovější době ve 4 až 5 tisících, některá theologická až v 20 tisících výtisků. V Praze zvláště tento předmět zaujímal po nějaký čas v denních rozhovorech přední místo, nejen v kruzích literarních, nýbrž i na místech veřejných, v hostincích, v kavárnách, ano i v menších hospůdkách; všude se tázali a sahali přede vším po článcích, které se týkaly tohoto sporu, a jevila se netrpělivost ano i úzkost, dlouho-li na ně bylo čekati. Ano i v samé Vídni, kde celá pře, ne-li původně rozdmýchána, přece ode dávna nejvytrvaleji byla udržována, poutal k sobě tento předmět, dle svědectví dopisovatele časopisu »Augsburger Allgemeine Zeitung« (dne 16. dubna t. r.) pozornost učených kruhů i »uprostřed vřavy válečné«; a skutečnost, že velice ctěný vydavatel tohoto časopisu pana Büdingera ve Vídni vyzval, aby se o něm rozhovořil, mluví také zcela hlasitě pro zájem, který se v nejvzdělanějších kruzích německých vůbec poutá k této sporné otázce.

Co však jest pravý, vlastní základ tohoto tak mnohostranného a nápadného účastenství? Jak zvláště v Čechách velké obecenstvo dostalo se k tomu, aby se náhle zajímalo o učené antiquarní otázky, o palaeografickou kritiku? Každý bez námahy uzná a přizná, že zájem na sporu nemůže býti čistě vědecký, že tu ne o několik abstraktních pouček, ale že běžeti musí o zřejmé výsledky životního významu. Nuže, které jsou to zájmy? — Jemný pozorovatel vyslovil teprve nedávno v jednom z nejvýbornějších ruských časopisů mínění, které sic o sobě asi má mnoho pravdy, ale vlastní příčiny věci přece jen neodhaluje. Míní, že Čechové nebo jak nyní v Německu je jmenovati jest oblíbeno, die Čechen, jakožto národ vyloučeni jsou teď ze všeho života veřejného a rozhovory o politických otázkách že se staly pro ně nemožností: tu prý se vrhá

stále činný duch s tím větší horlivostí a živostí na obory debat literarních, umělecké a vědecké výkony a kritiky, které ještě jedině jeho činnosti jsou otevřeny; tím prý to také jest, že pochybnosti, a útoky činěné na jejich nejvýbornější literarní poklady byly považovány za věc národní, za věc cti celého národa a že také tak o nich bylo jednáno. I tu poznámku bylo slyšeti v Čechách pronášeti, že jest to přece nápadno, proč se Němci tolik namáhají, aby připravili Čechy o jich nejlepší literarně-historické poklady: vždyť prý, i kdyby se jim to podařilo, tím sami nezbohatnou; proto prý jest základem tohoto usilování s jejich strany jen národní nepřízeň a nevraživost. Bez odporu jest však vysvětliti celý zjev z motivu obsáhlejšího, který, byť i většině nevědomý, na obou stranách všechny ostatní ovládal. Němec ode dávna jest nakloněn, Slovanu, svému nejbližšímu příbuznému v genealogii národů, upírati práva rovnocennosti a pokládati ho a nakládati s ním jako s plemenem nižšího druhu. Již nejstarší český kronikář Kosmas († 1125) učinil poznámku o innata Teutonicis superbia, quod semper tumido fastu habent despectui Slavos et eorum linguam. Kdežto však středověcí Němci svým citům v této příčině dávali praktické následky způsobem surovým a citelným, vylučováním všech Slovanů z práva měšťanského, cechů a pod., potomci jejich dnešní usilují utvářiti je theoreticky a uvésti v učenou soustavu, které sice sami nevěří, ale kterou by rádi vykořistili ve svůj vlastní prospěch. Arci! oni Němci v ě ř i l i v pravdu svého mínění a jednali dle toho důsledně: nynější (ne všichni, nýbrž jen ona strana nebo koterie, která tuto nauku hlásá), nevěří v nic a dopouštějí se nedůslednosti, že nechtějí snad Slovany od sebe odpuzovati, nýbrž naopak je k sobě připoutati a Němce z nich učiniti, nestarajíce se, že by krev německá přimísením krve slovanské mohla utrpěti škodu co do své ušlechtilosti. Adeptové této nauky totiž sice netvrdí, že by změna řeči měla nutným účinkem také změnu šťáv v lidském organismu, že by tedy byla způsobilá venkoncem očistiti a povznésti fysické i duševní schopnosti národa: nicméně vyčerpávají sebe důkazy nejrozmanitějšího druhu, aby sebe sama a celý svět přesvědčili, že spása Slovanů spočívá jen v jich úplné germanisaci. Neboť Slovanství jest prý od přirozenosti čisté barbarství a otroctví; slovanský kmen jest prý od jakživa neschopen, aby v sobě a ze sebe rozvinul zárodky vzdělání; má-li cosi podobného, tu prý nevyhnutelně od Němců si to vypůjčil nebo je napodobil. Nauka tato v době novější s jisté strany přelévána byla s velikou

horlivostí do nejrozmanitějších forem a dána byla do oběhu; zvláště politický denník v Rakousku výhradně čtený, Augsburger Allgemeine Zeitung, mnoho přispěla k jejímu rozšíření i do nejnižších vrstev lidových. V Čechách ovšem nalezá víc odporu než víry a probouzí city, jejichž vzmahání se na obou stranách jest jen litovati. Nikdy již ani prostého člověka nepřesvědčíme, že jeho nejbližší soused, n. p. německý sedlák vyniká nad českého intelligencí a schopností vzdělavací: kdo však v Čechách okusil se stromu poznání a tím zároveň zjednal si aspoň tušení významu, který přísluší dějinám jeho národa, musí v oné nauce znamenati jen nezaslouženou urážku. Jestliže však nyní noví učitelé, aby zachovali svou důslednost, přicházejí s tvrzením, že slavné činy českých dějin nic nejsou a spočívají dílem na nedobrovolném sebeklamu, dílem na úmyslné lži a umělé soustavě podvodů, že Čech odjakživa barbarství jen potud urostl, pokud u Němce do školy chodil, že památky jeho primitivního stavu kulturního, n. p. báseň o Libušině soudu a Královédvorský Rukopis jsou samy vybásněny a vylhány: pochopíme, jaký dojem takové nauky jmenem německé vědy drze a hlasitě pronášené musí míti na české mysli, jaké jsou s to vytvořiti nálady a probuditi snahy opačné. A tím dochází také svého rozluštění hádanka, že antiquarně-literarní spor u celého národa mohl vzbuditi tak daleko rozšířenou pozornost a nalézti tak živé účastenství.

Této okolnosti však také jest děkovati za skutek nejnovějšího data, velmi významný, ano rozhodný pro rozřešení sporu: za konečné dokázání a úřední zjištění, kdy, kde a od koho sporné rukopisy byly objeveny a na denní světlo přivedeny. Jest nyní nad pochybnost ukázáno množstvím souhlasných svědectví a výroků, že až dosud jmenem »Libušin Soud« poznačovaná stará báseň roku 1817 na zámku Zelené Hoře u Nepomuku v Čechách od tamnějšího úředníka, jmenem Josefa Kováře, nalezena byla ve starých papírech uschovávaných v hospodářském sklepení; že Kovář, nejsa s to, aby rukopis přečetl, ale přece tuše možný jeho význam, pověděl o něm tehdejšímu nepomuckému městskému děkanovi Františku Boubelovi, který jej dlouho u sebe ponechal, jako kuriosum některým svým známým mlče o nálezci i nálezišti jej ukazovával, jej rovněž marně zcela rozluštiti se pokoušel a svému příteli Kovářovi konečně poradil, aby jej odevzdal tehdy vznikajícímu českému národnímu Museu; což tento také pak při jedné cestě úřední podniknuté v říjnu 1818 ze Zelené Hory do Prahy vykonal

známým, politování hodným způsobem. Dne 25. března 1859 dosvědčil nynější městský děkan nepomucký, pan Josef Zeman, před c. k. notářem a povolanými svědky, s plným vědomím a svědomím, totožnost předloženého mu nynějšího musejního rukopisu s rukopisem, jejž před asi 41 roky byl viděl a v rukách měl u svého zemřelého předchůdce Boubely. Veškerá často velmi malicherná pátrání a svědectví týkající se tohoto objevu nynějším jednatelem musejním prof. W. W. Tomkem sebrána byla s velikou pilností a sdělena českému obecenstvu v prvním sešitě Časopisu musejního na rok 1859. Pro německé čtenáře vyšel překlad této rozpravy ve zvláštní brožuře s titulem: »Die Grünberger Handschrift. Zeugnisse über die Auffindung des Libušin soud«. Zusammengestellt von W. W. Tomek. (Prag, 1859, im Verlag des Museums.) K tomuto prameni jest odkázati všechny badatele a pochybovače, kterým vážně běží o zjednání pravdy v této sporné věci; kdoby z něho ještě nedovedl nabýti přesvědčení, tomu asi není pomoci. Neboť bylo by těžko, ano nemožno, vidoucím učiniti toho, kdo očí naprosto otevříti nechce.

Rovněž tak nesmí na dále býti pochybnost o nalezení rukopisu Královédvorského, anať věc tato v době nejnovější i soudně byla vyšetřena a konstatována. Jak známo knihovník českého Musea, pan Hanka, byl od anonyma v »Tagesbotu« ne nezřetelně poznačen za onoho velikého padělatele, který staročeskou literaturu obohatil množstvím nových vlastních výtvorů a mezi nimi také Královédvorským Rukopisem. Poněvadž ihned u c. k. Pražského zemského soudu zažaloval redaktora »Tagesbota«, a soud v předběžném o věci té konaném vyšetřování mezi jinými opatřeními nařídil také výslech všech v městě Králové Dvoře ještě snad žijících svědků nalezení onoho rukopisu: bylo u c. k. okr. soudu protokolarně vyslechnuto dne 24. prosince 1858 a 10. ledna 1859 šest svědků, mužů vesměs zachovalých, jejichž přísežné výpovědi, jelikož řečený c. k. zemský, jakožto trestní soud dne 16. dubna t. r. se ustanovil na tom pohnati následkem toho šetření zmíněného redaktora před soud, byly mi od právního přítele žalobcova v opise sděleny a nebudou již zajisté dlouho obecenstvu tajeny. Dva ze svědků, František Trnka a Jan Schafer byli, ač tehdy ještě mladí, přec osobní pozorovatelé nálezu, který se udál bezprostředně před jejich očima; ostatní vypověděli, co jim bylo známo od zemřelých již účastníků jeho, tehdejšího kaplana Pankrace Borče a kostelníka Vaňury, kteří pana Hanku zavedli do oné kostelní věže, v jejímž

klenutí za nástěnnou skříní, kde kostelní paramenty a některé starožitnosti byly uchovány, mezi jinými papíry učinil tento šťastný nález. Tím pana Hanky známá zpráva o tom skoro doslovně jest potvrzena a jeho slova jsou úplně ospravedlněna.

Těmito skutky obhajcové pravosti zmíněných rukopisů smějí dlouho trvající spor pokládati za rozhodnutý ve svůj prospěch a za úplně ukončený: neboť tvrdošijným popěračům není dále jiné pomoci, než snad domněnka, že neznámý přítel Čechů před rokem 1817 vnikl jako zloděj do hospodářského sklepení důchodního Kováře a uložil tam poklad, a že pan Hanka ve věži Královédvorské, kde nikdy před tím nebyl, rukopis jako Bosco nebo Döbler včaroval a vyčaroval; domněnka, jako o sobě není rázu vědeckého, také vědecké odpovědi ani nevyžaduje ani nezasluhuje. Tím, dalo by se říci, také celý literarní spor jest v koncích; neboť pravost jiných staročeských rukopisů, jako n. p. Evangelia sv. Jana, Gloss v Mater Verborum a p. s jedné strany se již nepopírá, pravost Písně pod Vyšehradem a milostné písně krále Václava s druhé strany se již v ochranu nebere.

Slovům těmto nebudiž však tak rozuměno, jako bychom, moji přátelé nebo ti, kdož s mým míněním souhlasí, a já, chtěli přetrhnouti neb odmítati všechny další vědecké rozhovory o stáří zmíněných rukopisů. Dáváme tomu, že vše, co skutečně jest pravé a staré, tedy také tyto spisy, musí všem podstatným podmínkám stáří vyhovovati, všechna jeho pravá kriteria na sobě míti a vykazovati. Naproti tomu jen žádáme plným právem, aby tyto podmínky, tato kriteria ani od nepovolaných a nevědomých nebyly oktrojovány, ani od předpojatých a strannických soudců posuzovány jednostranně a dle rozmaru. V pravdě vědeckému rozhovoru nechceme a nebudeme se nikdy vyhýbati. Poněvadž kdysi (1824) Dobrovský vědeckými, ač ne obstojnými důvody popíral pravost básně o Libušině soudu, vynaložili jsme, můj přítel Šafařík a já, v r. 1840, všechnu péči, abychom ve zvláštní rozpravě (»Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache, kritisch beleuchtet« atd. v rozpravách královské české Společnosti věd) jednotlivě a obšírně v přísně vědecké formě odhalili a dokázali všechny jeho omyly, přechmaty a klamné závěry. To, co tam bylo předneseno, od té doby ještě od nikoho nebylo stejnými vědeckými důvody popíráno, tím méně vyvráceno. Ale poněvadž od 20 let, jako všechny vědy vůbec, tak i slovanský jazykozpyt a věda o starožitnostech těšily se z patrných pokroků: není divu, jestliže pozdější badatelé, jako

na př. prof. Hattala (v »Prager Morgenpost« v prosinci 1858 a lednu 1859) dovedli přidati k věcem tam řečeným některé dodatky, které však jest pokládati za právě tolik nových důkazů pravosti oné literarní památky. Nepotřebuji opakovati, jak nešlechetná, ano opovržení hodná a nedůstojná jest každá insinuace proti němu, pokud se nikomu nepodaří, důvody tam uvedené lepšími a obstojnějšími potříti.

O zpěvech Královédvorského Rukopisu, s vyznamenáním jmenovaných nejen v Čechách, nýbrž i v celém světě literarním, nebylo co do jich starožitnosti a jejich pravosti až do konce r. 1858 pochybováno od žádného proslulého učence domova nebo ciziny důvody, které nárok činí na platnost vědeckou; neboť co anonymus v »Tagesbotu aus Böhmen« v říjnu 1858 přednášel, nebylo věru dle jeho vlastního přiznání vybráno z vědecké zbrojnice. Úlohu, provésti »striktní důkaz« pro jich nepravost, postavil si teprve v tomto roce a v nynějším časopise pan Max Büdinger, a dle úsudku svých přátel také ji skutečně rozřešil. Ačkoli nejsem pilným čtenářem novin a časopisů — nemám k tomu ani kdy, ani prostředků —, dostal jsem přece náhodou množství listů do rukou, ve kterých panu Büdingerovi největší chvála za to byla vzdávána, že spor vedený dle udání dosud se zelus sine scientia přenesl konečně na pole přísně vědecké, provedl jej s německou důkladností a také konečně na vždy rozhodl; nám ubohým českým »národnostním podvodníkům« nedostalo se při tom ani soucitu, jejž šlechetní lidé tytýž cítívají i pro přemožené. Vyznávám se, že jsem přečet rozpravu v historickém Časopise již dosti pevně byl jsem odhodlán, nechati ji, ač hlavně proti mně směřovala, bez odpovědi. Chovám totiž příliš mnoho vážnosti a důvěry k pravé německé vědě, než abych se byl obával, že methoda páně Büdingerova a jeho důvody mohly by u ní míti účinek a pravdě býti skutečně na úkor. Teprve nesmírný souhlasný jásot jinak i vážených listů, jako k. p. Vídeňských novin dne 23. března, Augsburských Všeobecných novin dne 16. dubna t. r. a jiných přiměly mne, abych ještě jednou, doufám že naposled vstoupil na bojiště velice mně nepříjemné, a poněkud blíže dokázal, pokud v Büdingerově »striktním dovozování«, se projevila, nepravím německá, nýbrž věda a její duch i methoda vůbec.

Je-li vyšetřiti pravost nebo nepravost staré písemné památky, která v originalu jest ještě po ruce: tu káže i uznané pravidlo

kritiky i nejprostší rozum přirozený, aby přede vším byla podrobena důkladné zkoušce ve příčině palaeografické, a aby prozkoumány byly i její látka, zde pergament a inkoust, i forma, písmena a jich spojení, zda mají do sebe starobylé znaky, které byly abstrahovány z jiných bez odporu pravých památek. Neboť moment palaeografický jest v otázkách tohoto rázu převládající, rozhodující; pochází-li totiž památka skutečně ze starých časů, její obsah má ihned vážnost, kterou starožitník i jazykozpytec musí uznati a přijati, jeviž se ostatně podávaný obsah sebe nápadnější nebo nesprávnější; je-li však nepravost dokázána a zjištěna palaeograficky, všechna správnost i nezávadnost obsahu není s to, aby památku zachránila. Arciť palaeografie není dosud věda hotová, dokonalá a uzavřená; stále ještě se vyvíjí a k dokonalosti jest jí učiniti ještě velmi mnoho kroků, bude-li vůbec kdy moci činiti nároky, jakožto věda zkušebná, na dokonalost a apodiktickou neklamnost. Přes to však cvičený palaeograf již nyní jest s to, aby mnohý spis pouze dle jeho obsahu, s bezpečným zrakem a taktem uznal a poznačil za neklamně starobylý. Chtěl-li tedy Büdinger Rukopisem Královédvorským zjednati si rytířské ostruhy, byl především povinen, nebáti se krátké cesty z Vídně do Prahy, nýbrž osobně se odebrati do českého Musea, jehož vědecké poklady se stejnou volností přátelům i nepřátelům k užívání jsou otevřeny. Tím méně měl toho opomenouti, jelikož mu nebylo dovoleno ignorovati, že největší nyní žijící autorita ve věcech palaeografie, pan vrchní knihovník Pertz, právě z palaeografických důvodů rukopis uznal a prohlásil za »pocházející ze XIV. století«, tedy za pravý (viz Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, sv. 9, str. 465). Příslušelo mu tedy, aby jak nás všechny, tak i pana Pertze usvědčil z jeho bludu, a sestrojil novou palaeografickou nauku. Byl bych věru žádostiv, viděti, co by to přednášel a jakými důvody by svoje mínění podporoval. Pouhý pohled na facsimile, které, jak obyčejně, pochází od mistra v palaeografii méně znalého než v moderní kalligrafii, v případě tomto nepostačí. Z poznámek, ve kterých nám (str. 149 až 150) předvádí »záznamy přítele lépe honěného v příslušných otázkách«, — palaeografické drobty pochybné ceny —, dá se souditi, že si ani v těchto věcech neosoboval úsudku, tedy se cítil neschopna, aby vyhověl nejpodstatnější části své úlohy: tím spíše byl by se měl po právu v celém svém tonu mírniti a skromněji vystupovati.

Nepopírám, že jsou případy (jen že Královédvorský Rukopis k nim nepatří), kde palaeografické momenty samy nepostačují, aby odůvodnily a na jisto postavily úplně bezpečný soud, kde jest tedy badatel nucen, přístupně a pomocně se otázati také obsahu spisu, zda skutečně vyhovuje podmínkám staré doby, která má býti přijata. K materielnímu obsahu náležejí skutky a pojmy, které památka poskytuje, k formalnímu jazyk, do kterého je odívá. Pan Büdinger (nehledě k polemice, kterou měl s mým tvrzením a ku které se později vrátím) označil pouze jediný předmět v Královédvorském Rukopise za naprosto protidobý: bubny, na jejichž užívání jen mysliti u česko-německého vojska jedenáctého století jest prý pošetilé, kteréby rovnaly se tak asi domnělé střelbě na Troju z děl a tvoří anachronismus, jejž bychom ani padělateli z r. 1817 sotva odpustili; ano dle této jediné věci měl prý se, po jeho mínění, již jasně shledati padělek: neboť bubny prý byly u evropských vojsk neznámy po celý dřívější středověk, tvořily prý výlučný znak mohammedanského válečnictví atd. Teprve když tyto válečně archaeologické věty řádně byly dokumentovány, ano, jak se zdá, teprve po dokončení jeho rozpravy, zastihla učeného badatele nehoda, že zpozoroval, kterak »tympanum, signum bellicum« častokráte užíváno bylo ku poplašnému svolání vojínů ve vojště českém, které 1158 před Milán táhlo. To však ho nikterak nezmátlo: místo aby odvolal svoji ukvapenou větu, hleděl si raději tím pomoci, že prohlásil tympanum ne za buben, nýbrž za kotel, či spíše raději za zvon; tím zavdal mým krajanům příležitost ke vtipům dosti kousavým a ke smíchu v pravdě homerickému. Nechci se také do něho dáti, nýbrž prostě chci jen poznamenati, že latinské slovo tympanum odpovídá úplně českému slovu buben; jak tento buben vypadal a k čemu se ho vůbec užívalo, to vyšetřiti zbývá našim starožitníkům. Avšak bylo by patrně převrácené, ano pošetilé, musíme-li připustiti tympanum bellicum za zvláštnost českého válečnictví, abychom »buben« v něm za závadný pokládali; neboť patrně Čechové mezi sebou mluvili česky, a ne latinsky. Zajisté však p. Büdinger při tympanu Vincentia Pražského nebyl by připadl na myšlenku zvonu, kdyby si byl přečetl, co děkan Kosmas v r. 1092 (Pertz Monum. XI, p. 100) vypravuje o slavnostním přijetí vévody Břetislava II. v Praze: quem advenientem in urbem Pragam laetis choreis per diversa compita dispositis tam puellarum quam juvenum modulantium tibiis et t y m p a n i s, et per ecclesias pulsantibus c a m p a n i s, plebs laetabunda suscepit etc. Také by

se byl nemusil namahati se zpozdilou báchorkou u Pubičky a Hájka o bubnu z kůže Žižkovy, kdyby si byl vzpomněl na 46. kapitolu Historie české Aeneáše Sylvia (1458). Konečně se »buben« v staročeských rukopisech mnohem častěji vyskytuje, než vyrozuměti možno z citatů v Jungmannově Slovníku; mezi jinými také v české Alexandreidě skoro současné s Král. R, kterou přece p. Büdinger sám sotva bude pokládati za moderní padělek. I nabyl zajisté, jak tušíme, sám přesvědčení, že s hlavním šípem ze svého učeného toulce vystřelil vlastně — jen na prázdno.

Formalního obsahu, jazyka totiž, ve kterém písně Královédvorského Rukopisu jsou složeny, pan Büdinger pozornosti za hodna neuznává: a přece jazyk vedle palaeografické tvoří nejdůležitější stránku, ku které při kritice památky bylo vzíti zřetel. Člověk musí arci aspoň trochu jazyka býti mocen, aby jen poněkud o tom úsudku byl schopen; člověk musil se aspoň na krátký čas vžíti v nářečí, aby od něho mohl býti poznán zvláštní duch a ráz, který v něm se vyslovuje. Bohužel však pan Büdinger z češtiny rozumí jen asi tolik, co já z čínštiny nebo japonštiny. My starší současníci, kteří jsme byli ještě svědky a účastníky pokusů konaných před r. 1817, aby se vytvořila a povznesla básnická mluva česká (— který spisovatel nebyl by v mládí svém blouznil pro básnictví?) — dovedeme o tom vypravovati, jak objevením Královédvorského Rukopisu náhle před námi nový netušený svět se otevřel, s jakou kouzelnou mocí tak nezvyklé a přece duchu našemu příbuzné zvuky bušily v naše srdce, jak rychle následkem toho vyšší a přece přirozenější vzlet v obraznosti, obraze i slově nahradil a potlačil dosavadní umělý tok české řeči. A nejen neočekávaná plnost nových silných slovních tvarův a odvozenin bylo to, co nás překvapovalo: i mnohem bohatší, bujnější a ušlechtilejší grammatická stavba jazyka v poměru ku stavbě novější plnila nás úžasem; neboť jako mluvnice německá před tisíci lety byla daleko bohatější a složitější než nyní, tak ani čeština asi od čtyř století nemohla se úplně vyhnouti proudu novoevropského zjednodušení, ačkoli tím méně byla dotčena, než ostatní řeči západní. Tyto odvozeniny a přetvořeniny jevily se ostatně ve všech slovanských nářečích dle stálých, více nebo méně totožných a venkoncem ústrojných zásad a zákonů; vystupuje tu před námi tolik zdánlivé a přece tak málo skutečné libovůle, jako ve všech pravých přírodních útvarech. Znalost těchto zákonů jmenujeme vědou slovanské filologie, která však jest velmi moderního data a ještě neukončena.

Dle svědectví tak povolaného soudce jako Kopitara, byl Dobrovský sám ještě v r. 1819 naprosto jediný člověk, kterého bylo lze pokládati za schopna, aby nastínil k ní první velikolepé základní rysy. Proto byl také od císařské vlády povolán do Vídně, aby zde dokončil a tiskem vydal své Institutiones linguae slavicae (1820). To bylo nejen dle soudu Kopitarova, ale dle soudu celého světa, dílo značící novou dobu: slovanská filologie jako věda byla tím narozena. Ale již v květnu 1823, když Dobrovský mi poslal na památku výtisk tohoto díla a já ho prosil, aby opatřil je podpisem svého jmena, vepsal v ně památné dvojverší:

Cum relego, scripsisse pudet, quia plurima cerno,
Me quoque, qui feci, judice digna lini.

To naznačuj těm, kteří poněkud dále stojí od tohoto předmětu, jak mnohé a jak rychlé pokroky nová věda as učinila právě od r. 1820. V skutku od té doby vzrostla v bohatě rozčleněnou soustavu, v objemnou nauku, ve které se méně znalí, jako k. p. já sám, sotva již dokonale dovedou vyznati. Tím to jest, že dnes mnozí žáci toho odboru více mu rozumějí, než před 40 lety ještě mistři sami tušili; nicméně jest jisto, že i epigonům ještě velmi mnoho dohánětí zbývá. Této zajímavé části lidského vědění za našich dnů žádný učenec nesmí neznati, nechce-li ipso facto platiti a pokládán býti za nevědomce. Myslím-li tu na páně Büdingerovo zcela »unqualifiable« počínání — budiž mi prominuto toto neněmecké slovo — bezděky mi vždy napadá, co vypravují cestovatelé o přírodních synech Jižních ostrovů, octnou-li se mezi u evropského parníku: pranic tu neshledávají podivuhodného; hra mohutných přírodních sil ve službách ostrovtipu a vůle lidské, která by mohla znalce učiniti pyšným, nechává je chladny a necitny; vždyť oni to vědí lépe; vše, co tu mohou viděti, slyšeti nebo hmatati, jest čiré čarodějství, — a co by tomu ještě bylo nemožného? Pan Büdinger není arci divoch, ba on stojí jakž se udává na vrchole německé vědy: nicméně shlíží s toutéž chladností, s toutéž necitností a pohrdáním na podivuhodně krásný výtvor a nazývá jej čirým barbarstvím a klamným dílem, poněvadž mu asi tolik rozumí, jako divoch zázrakům parní síly.

Neboť bohužel i s té jediné stránky, se které by mu mohly býti zpěvy Královédvorského Rukopisu ještě přístupny, se stránky aestheticko-kritické totiž, nedovede pan Büdinger ničeho na nich si vážiti. Klade je ve stejnou kategorii s »nejšpatnějšími francouz-

skými romany« (str. 149) a nalezá v nich jen »surové záští pod pláštěm citlivé měkkosti!« Na věky zůstane dlužen důkaz požadovaný od něho anonymním spisovatelem (Helfertem? str. 29) v brožuře v Praze proti němu vyšlé: my však zatím, až svůj vkus lépe vzdělá, budeme se těšiti o ceně oněch básní s jinou německou autoritou, s Göthem, který vnímavý jsa pro krásu ve všech formách a ve všech pásech světa, také se nadchl pro Rukopis Královédvorský, jednu z jeho písní také sám přeložil a ku svým spisům připojil, v nich o celé sbírce několikráte (n. p. sv. XXXII, 407, XXXIII, 321) mluvil a ji výslovně poznačil, za »naprosto neocenitelné zbytky nejstarší doby«.

Zdá se, jakoby pan Büdinger ve příčině jazyka Rukopisu Královédvorského chtěl se odvolávati na dva učence, kteří dle jeho mínění o něm stejně jako on smýšlejí a slovanštiny skutečně jsou znalí: na p. Miklosiče totiž, slavistu bez odporu velmi znamenitého, a pana Feifalika, který aspoň takž jakž česky čísti a mluviti umí. Co se tedy týká p. Miklosiče, tento dle mého vědomí nikde se veřejně o věci té nevyslovil; a pomyslím-li, jak často ve své srovnávací mluvnici se odvolává na Rukopis Královédvorský a Soud Libušin a z nich čerpá doklady pro svoji nauku, tu nikterak nemohu sebe přesvědčiti, žeby muž tak rozumný se dopustil takové nedůslednosti, aby uváděl za svědky památky, o jichž nepravosti z předu jest přesvědčen. Neboť třebas i jednou nazývá tvary, jako vsja a vsju »neslýchané« (Grammat. III, 402), ví přece tak dobře jako já, že se z toho nedá souditi ani o jejich nesprávnosti, ani o jejich moderním původu. Pan Büdinger se chlubí, že má důvěru u p. Miklosiče: máme-li však souditi dle jeho slov (str. 152), zdálo by se, jakoby jeho pochybnosti směřovaly pouze proti Soudu Libušinu, ne však proti Královédvorskému Rukopisu a jako by je částečně čerpal z Dobrovského rozpravy ve »Wiener Jahrbücher« (Sv. 27 z r. 1824), dávno vyvrácené. Buď jak buď, nepochybuji, že p. Miklosič bude se nyní viděti nucena, aby se o věci té veřejně vyslovil s vědeckými důvody, jak jsou důstojny jeho vědecké pověsti. Kdyby však, jakož věřiti nemohu, skutečně se vyslovil ve smyslu p. Büdingera: tu jsem úplně přesvědčen, že i on za krátko nalezne právě tak svého mistra, jako jej svého času nalezl ještě větší slavista Dobrovský. Slavistika jako věda dělá také za našich dnů nepřetržité, neustálé pokroky, a děkuje za ně nejen ještě žijícím autoritám prvního řádu, jako Šafaříkovi, Vostokovi a Miklosičovi, nýbrž i stále rostoucímu počtu mladších učenců, kterým

nebude moci na dlouho býti odepíráno jich přijetí mezi mistry. Chci za příklady zde uvésti jen některé z nejnovějších případů týkajících se našeho předmětu. Jak známo obě nejstarší památky, Soud Libušin a Zlomek evangelia sv. Jana z X. století souvisí jazykově tak úzce, že s pravostí jedné také pravost druhé památky nutně stojí nebo padá. Tu však c. k. ministerský tajemník p. Jos. Jireček ve zvláštní učené rozpravě teprve v tyto dny uveřejněné v Rozpravách královské české Společnosti věd dokázal podrobně a zřejmě (hlavně zvláštní jazykovou chybou vyskytující se v Evang. sv. Jana XII, 24), že mezířádkový překlad onoho zlomku byl základem všem nejstarším překladům evangelií až do konce XIV. století. Že by nyní n. p. pan Miklosič nálezci zlomku Evangelia panu Hankovi, kterého ještě v r. 1851 prohlásil, za »úžasného nevědomce«, za »duševního proletáře« atd., přiznával veliké mistrovství, že by si byl z nejstarších evangelií v r. 1828 ještě většinou neznámých, abstrahoval původní text, jak by byl právě za doby sv. Václava jistě zněl, a jej uvedl ve formu dle písma i jazyka tak dokonalou, všestranně naprosto bezvadnou, — o tom musím prozatím spravedlivě býti v pochybnostech. Rovněž tak významny a důležity jsou pokroky, které novější doba učinila ve správném čtení, porozumění a ve vysvětlení Královédvorského Rukopisu. Jak známo v prapísmu nečiní se rozdíl mezi zvukem *s* (německy *ss* nebo *sz*) a *š* (německy *sch*), a může i musí tedy v každém jednotlivém případě rozhodnouti jen smysl jednotlivých slov a celých vět, zda tu jest čísti *s* či *š*. Nuže, tak četli nejen pan Hanka ve všech svých dosavádních vydáních, nýbrž i všichni překladatelé Rukopisu (i také pánové Svoboda v r. 1819 a 1829 a hrabě Josef Matiáš Thun v r. 1845), v básni Záboj a Slavoj verš:

tamo pokrysta i vracesta sě rozkošem

a v Čestmíru a Vlaslavu:

Morena jej *si*páše v noc černu

a překládali proto

tam, Svoboda:
1819 bargen dortdie Waffen, kehrten freudig heim
(ukryli tam zbraně, vraceli se radostně)
1829 bargen dort sich heimlich, kehrten heim von dort in Freuden
(skryli se tam tajně, vraceli se domů odtud v radostech

hrabě Thun: »bargen alles dort und kehrten hin mit Lust zurück«
(ukryli tam vše a vraceli se s rozkoší),

zde, Svoboda: { 1819 Morena lullt ihn in schwarze Nacht (Morana uspává ho v černou noc)
1829 Morena wirft ihn zur Nacht hinunter (Morana vrhá jej v černou noc)

hrabě Thun: »auf ihn streut Morena nächt'ges Dunkel«
(Morana sype naň noční temnotu).

Jungmann sám napsal o tom ve svém kritickém slovníku pod heslem rozkoš (str. 885): »gingen ihren Vergnügungen nach — šli za svou rozkoší (aby totiž pozornosti nepřátel k sobě nevábili; ita puto, non vero Instrumentalem masculinum.) To vztahuje se k pochybnosti, kterou teprve 1838 vyslovil již zemřelý prof. Koubek v Časopise musejním, zda místo dativu mn. č. podst. jmena rozkoš neměl by se raději čísti instrumental sing. jinak neznámého slova rozkos (různoběžný směr), jehož kořen (kos) zachoval se nyní jen ve slovech kos-mo, úkos a p. Tento poslední výklad byl však později prof. Čelakovským až k jistotě přiveden a jest tak správný i samozřejmý, že jest jen diviti se, proč dávno nebyl zpozorován a uznán. Místo *s*ipáše (sypala nebo uspala) dokázal pan archivář Erben teprve v tomto roce, že má se čísti *š*ipáše (od staročeského šípati nebo šípěti, jaculari, šípem odstřeliti) a p. Hojnější důkazy tohoto druhu nebyly by, obávám se, tuto na místě, a dovolím si tedy ještě připojiti jen jednu filologickou poznámku z vlastní zkušenosti. Již asi od 30 let zaměstnával jsem se také studiemi staročeské onomastiky, předmětu dosud, jako tolik jiných, zcela zanedbávaného a přece zajímavého. Již při prvním seznání zákonů českého tvoření jmen jsem zpozoroval, že některá jen z Rukopisu Královédvorského známá jména osobní, jako Lumír, Lubor, Střebor, Kruvoj, Slavoj, Vlaslav a p. tvoří pravé anomalie, že jsou to zrovna monstra hybrida, která se nedají žádnému pravidlu podříditi, — a vyznávám, nedal jsem se tím přece zviklati o pravosti Rukopisu. Teprv asi před 15 lety náhodou jsem učinil objev, že jeví se v tomto případě zvláštní, jinak nikde nepozorovaný zjev, totiž zákon výpustky prostředních slabik při složených slovech a že tedy svrchu řečená jmena jsou totožná se známými Lu*to*mir, Lu*ti*bor, Stře*zi*bor, Kru*to*voj, Sla*vi*voj, Vla*di*slav nebo Vlas*ti*slav a t. d. Mimo Králové-

dvorský Rukopis jsou mi dosud jen dva příklady známy, kde podobný zjev nepochybně se objevuje: jmeno Chomut, místo Cho*to*mut, z čeho jest odvoditi též jmeno Chomutov v Čechách, a změna českého La*di*slav v Las*s*lav u Němců, L á s z l ó u Uhrů. Odborní filologové zkoumejtež toto pozorování, o kterém ještě nikdy nebylo mluveno, a sledujtež dále jeho stopy. K uvedení těchto několika filologických poznámek byl jsem hlavně přiveden zcela nevysvětlitelnou hallucinací při jinak zdravém rozumu páně Büdingerově, kde dosti zřejmě dává na srozuměnou, kterak se domnívá, žeby skladateli Rukopisu Královédvorského byli pánové Svoboda a Hanka oba pospolu; Svoboda († 1849) zbásnil prý zpěvy ony nejprve německy, Hanka je potom česky upravil. Co pak mám ještě říci o panu Feifalikovi, jehož již oznámená brožura proti Rukopisu Královédvorskému stále ještě na sebe dává čekati? Slyšel jsem v literarním kroužku v Praze, nevím z jakého důvodu, na jisto tvrditi, že tento nadaný a snaživý, ale ještě nezkušený mladý muž ve svém dávno hotovém pojednání navazuje prý na tuto nejnechutnější z domněnek páně Büdingerových, a chce prý ji povznésti ke cti odůvodněného názoru. Činím-li mu v tom křivdu, prosím ho napřed za prominutí. V případě opačném však obmezuji se zatím jen na poznámku, že známá věta: Credo, quia absurdum est, aspoň ve vědeckých otázkách nemá platnosti. Avšak nechme ho, ať napřed provede svůj mistrovský kousek: právo kritiky máme přece na vůli.

Přicházím nyní k oné části práce páně Büdingerovy, ve které hleděl vyvrátiti důvody pro pravost Rukopisu Královédvorského, které ode mne byly uvedeny v časopise Bohemia dne 10. listopadu 1858. Zdá se, že věřil, kterak věc jeho zvítězí již ipso facto, podaří-li se mu, odraziti mých několik argumentů. Při trochu přísnější logice se své strany byl by však měl a musel poznati, že při takovém počínání i v nejpříznivějším případě byl by dokázal jen neschopnost obhajcovu, ale nikterak vinu obžalovaného. Či bylo by to něco tak mimořádného, kdyby i mně se bylo přihodilo v tomto sporu něco lidského, kdybych i já při obraně byl dokázal aspoň malou část oné neobratnosti, kterou na neštěstí při útoku rozvinul v míře tak bohaté můj protivník. Nejsem, upřímně řečeno, ani pyšný ani skromný; mám jen v několika oborech pevně odůvodněné vědění, v mnohých jiných jsem dilettant, jako jiní, ve většině bohužel ignorant, jako rovněž jiní. Jsem na neštěstí autodidakt ve všem, co musím vykoná-

vati, a musil jsem si své vědomosti osvojiti teprve znenáhla s nevýslovnou námahou; viděl jsem se nucena, v nesčetných otázkách českých dějin nejen sám si raziti dráhu, ale i vyhledávati a sbírati materialie k nim ve všech koutech a koncích, v jedné osobě dělati stavitele i nádeníka. Že takovýto způsob studovati má také cosi pro sebe, nepopírám: ale nikdo nemůže to tak bolestně pociťovati jako já, v kolika věcech tím musím zůstati zpět. P. Büdinger sice mi (str. 128) prokazuje čest, že mne venkoncem uznává za svého oprávněného protivníka: jest mi líto, že tuto poklonu nemohu ani přijati ani opětovati. Zato však chci býti tak spravedliv a věřiti, že nechtěl mne jen proto tak povýšiti, aby svému vítězství nade mnou přidal tím více lesku. Že podrobných »Studií o Rukopisu Královédvorském«, které od učených bratří Jirečků jsou vydávány ve Vídeňském časopise Světozoru a v nichž se tam po celý rok již pokračuje, zrovna tak si nevšiml, jako článků pana Nebeského v Časopise Musejním, dá se, jelikož články ty jsou česky sepsány, spíše pochopiti než ospravedlniti; čím jest to však, že i věc nejlepší, která dosud o tomto Rukopise vůbec, a v německé řeči zvláště, byla napsána, totiž pana Šafaříka Úvod ku překladu J. M. Thuna v r. 1845, úplně ignoroval? Neboť u učence tak sečtělého, přítele pánů Miklosiče a Feifalika, bylo by neodpustitelno, kdyby o tomto úvodu nebyl ani věděl. Z něho byl by měl vyrozuměti, že názory p. Šafaříka v mnohých kusech od názorů mých se liší, a byl by potom nalezl tím méně příčin, aby mne tak říkaje se spornou památkou stotožňoval. Však buď tomu jak buď: jest na čase, abychom blíže přihlédli k tomu, jak s mým dovozováním zaonačil.

Hleděl jsem v Bohemii na několika příkladech ozřejmiti, jak domnělý padělatel by byl musel býti pravým phaenomenem co do genialnosti a učenosti zároveň a zvláště jak by byl musil míti tak hluboké historické vědomosti, jak u nikoho ze známých současníků v r. 1817 je nelze přijati nebo předpokládati. Pan Büdinger jest ještě příliš mladý muž, než aby si mohl vzpomenouti na hroznou duševní pustotu, která tehdy v Čechách zvláště v tomto odboru vědním převládala. Dobrovský jedině stál tu jako důkladný vážnost vzbuzující badatel; avšak i on svůj kritický zrak věnoval skoro výhradně pouze některým částem českých dějin církevních. Na zkoumání vnitřních politických, socialních a kulturně historických stavů starých Čech nepomýšlel nikdo; a dotkl-li se toho kdy kdo náhodou, čerpány vědomosti a doklady hlavně z — Hájka.

Mám se dáti do dokazování toho? Chci zatím vypravovati jen dvě významné anekdoty, za jejichž správnost ručím. Mezi českými historiky oné doby nestál v poslední řadě také r. 1836 zemřelý kněz řádu křižovnického a c. k. knihovní skriptor J. V. Zimmermann, od kterého asi tucet historických publikací v českém i německém jazyce se ještě zachovalo. Když jsem se s ním v r. 1825 ze zámku Troje, kam jsme oba jako hosté byli pozváni, vracel pěšky do Prahy, dostali jsme se spolu cestou do prudkého sporu, poněvadž jsem jemu, staršímu učenci, na slovo nechtěl uvěřiti, že mistr Jan Hus a Frýdlandský vévoda Valdštýn byli současníci a osobní dobří přátelé. A když jsem v r. 1827 professoru práv Mich. Schusterovi, který mne často navštěvovával, jen aby se mnou se hádal o věty z českých dějin právních, žaloval nesnázi, že jest mně samému ruce přiložiti ku sbírce zemského diplomatáře, potěšil mne slovy: »nač tato námaha? Studujte první nejlepší německou učebnici, poznamenejte si z ní, co v Německu bylo obyčejem, a pokládejte za pravidlo, že o sto let později se to stalo také v Čechách zvykem!« A tento jinak ve svém oboru zcela zdatný muž byl také professor ordinarius českého státního práva na Pražské universitě. Již z těchto dat, které bych mohl do nekonečna rozmnožiti, lze posouditi, z jakého vědeckého ovzduší neznámý padělatel byl by se musel propracovati. Počátky lepšího snažení sahají u mladší generace sotva až do roku 1817 a u žádného známého individua nedostoupily tak daleko, aby je byly učinily schopno, by vykonalo jen malou část toho, co máme v Královédvorském Rukopise. Ze tří kusů, které jsem náhodou vytkl, projevil jsem jen při prvním, který se týkal Beneše Heřmanova jako historické osoby a jeho genealogie, že v Čechách nikdo před r. 1829 dat k tomu potřebných věděti n e m o h l. Panu Büdingerovi se uráčilo vztahovati tuto moji poznámku na druhý případ vztahující se k boji r. 1004 a Jaromírovu znovu nastolení, kam zrovna tak málo se hodila jako byla míněna. Jest toto přesmyknutí vysvětliti pouhým omylem? Trvá-li však na tom, že neznámého mu Beneše Heřmanova přece vsouvá mezi leta 1280—1282 a činí ho současníkem národních předbojovníků této doby, Hynka z Dubé, Ctibora z Lipnic (předka Cimburků na Moravě) a plejady jiných mužů, které současný Dalemil slaví s takovým účastenstvím a s takovou vřelostí, kdežto o nějakém Beneši Heřmanovi se mu ani nezdá; trvá-li p. Büdinger na platnosti užívání patronymických pojmenování i u náčelníků národa v této době: tu mstí se na něm právě také v tomto případě ne-

dbání českých pramenů, a poskytuje nám důkaz, že ačkoli jest dějezpytcem z povolání, nevnikl v porozumění celkovému dějinnému vývoji Čech ani v r. 1859 hlouběji, než pouzí dilettanti Svoboda a Hanka ještě v r. 1829. Nesvědčí to však také o zdravém kritickém smyslu a taktu, domýšlí-li se kdo, že kladně odůvodněné »jest« odstranil pouze za možné pokládaným, avšak ničím neospravedlněným »mohlo by býti«. Neboť za tak důležitou vytknutá výtka, že nespravedlivé zapuzení nešťastné šlechty mělo jen jedinou mstící výpravu Sasů do Čech za následek, jest více než nicotná, jest skoro směšná; odkud chce míti důvod, že rozpoutané jednou vášně neměly za následek několikaleté pokusy, aby pomstěno bylo odbojné násilí? Říše možností jest arci nekonečná; ale žádný rozvážlivý myslitel nebude proti dobře odůvodněným kladným svědectvím na tom chtíti budovati dějiny. Mnou v tomto případě postavená data zůstanou v platnosti a všemu ostrovtipu páně Büdingerovu se nepodaří jimi otřásti. Co při ostatních dvou kusech namítá, že totiž padělatel mohl čerpati své vědomosti z toho neb onoho pramene, tím spíše připouštím, čím více to vlastně mluví pro mé mínění. Vždyť já jen tvrdil, že neznámý by byl musel míti zcela neobyčejnou sečtelost. Protivník můj to připouští, prohlašuje ho však současně za tak nevědomého (str. 147), že se mu mohou přičítati nejhrubší anachronismy. Není v tom věru odporu? Do kritiky důkazu, jak namahavě duchem chudý impostor musil teprve sbírati své drobty z německého Hájka, nechci se blíže pouštěti. Mně se příliš hluboce protiví tato neomalená, ale ostrovtipně vypínavá kombinace, než abych nebyl rád, že po tom, co v Praze vytištěná brožura*) a jiné rozpravy proti tomu pronesly, nemusím se pouštěti do jejích podrobností.

Pan Büdinger ve svém usuzování vychází »dle nejjednodušších zásad kritiky« »od něčeho úplně jistého a nesporného, aby si zjednal měřítko pro posouzení nejistého a pochybného«, — míní r. 1849 panem Hankou ve známost uvedené »Proroctví Libušino« (»Prophetia Lubusse«) v latinských rýmovaných hexametrech a podobný český překlad, který nazývá nejen »slátaninou«, ale i »podvodným padělkem, jestliže kdy kdo takého padělku se odvážil«. Shledává mé výpovědi o něm v Bohemii »vyhýbavé« a míní, že

*) Míní se tu pod názvem »Max Büdinger und die Königinhofer Geschwister« u B. Tempského v Praze v dubnu 1859 vyšlá brožura. (Viz o ní doslov.)

i já o něm jinak nesmýšlím. Právem se mohu tázati, co pak jej k tomu opravňuje, aby slovům mým dával jiný smysl, než patrně mají? Byl jsem v červnu 1849, kdy p. Hanka ono »Proroctví« královské Společnosti nauk podal, jak dokázáno, na cestách v cizině; a historická cena básně, to připouštím, byla, aspoň ve výkladu, jakého se jí od p. Hanky dostalo, tak nepatrná, že jsem celou věc také později zcela nechal nepovšimnutu. Teprve důležitost, kterou p. Büdinger věci přikládal, přiměla mne, že jsem pana Hanku požádal, aby mi corpus delicti k nahlédnutí na dva dny zaslal, — (neboť české Museum se svými poklady zůstalo pro mne od r. 1852 jak známo knihou 50 pečetmi zavřenou).*) Tak jsem uhlídal Proroctví dne 15. dubna t. r. poprvé a prohlašuji tímto před celým světem, že ve příčině palaeografické, jakož i každé jiné není a nemůže býti nic pravějšího, nepadělanějšího a jistějšího nad latinský text básně, který napsán jest rukou skoro současnou na předloze kodexu pocházejícího z konce XIV. století z kláštera Rokycanského. Pan Hanka jej v r. 1849 nejen místy nesprávně četl (n. p. abjuret extremos místo abnuet, eosis finis m. ensis suus, in urbe dabit m. urbe David), nýbrž mu také zcela nerozuměl, jelikož jej vztahoval na Karla IV, kdežto dle mého plného a odůvodněného přesvědčení musí se vztahovati na krále Václava IV. a zbásněn byl asi v letech 1376—1380 od českého kollegiata na Pražské universitě. Do podrobnějších odůvodnění tohoto mínění nechci se tu ze šetrnosti ke čtenáři pouštěti, a poznamenávám jen, že chladná, střízlivá, vypočítavá bytost Karla IV. nikomu nemohla zavdati příležitost, aby na jeho činnost budoval těkavé fantastické sny, že však do mladého Václava jeho současníci něčeho podobného mohli se domýšleti a nadíti. Národní apostrofu (proti Němcům) dostatečně vysvětlí již n. p. Chronicon universitatis Pragensis (u Höflera str. 13—14) na rok 1834; pan Büdinger nemůže se hrozněji mýliti, než když v ní chce spatřovati moderní narážku na udalosti z r. 1848—1849. Co však se týče českého textu básně, upřímně vyznávám, že si pro nynějšek netroufám rozhodně se vysloviti o jeho stáří. Neboť ve příčině palaeografické nejeví se písmo jako z jedné litiny, nýbrž má živly, které by první, a jiné, které by se daly přičísti druhé čtvrtině XIV. století, a jejich kri-

*) To jest od sezení Společnosti musejní konaného dne 20. července 1852, ve kterém jsem na popud tehdejšího c. k. policejního ředitele od 50 votantů oné Společnosti z ředitelstva byl vyloučen.

tické ocenění pouhým okem jest tím obtížnější, any jednotlivé proužky pergamenové nyní opět vsunuty jsou do švů kodexu, ze kterých je p. Hanka dle své výpovědi v r. 1849 vytáhl. V jazykové příčině vykazuje překlad nejen mnoho neslýchaného, nýbrž také skutečné pravopisné a mluvnické omyly, které sice také v pravých překladech z konce XIV. století nejsou bez příkladu, ale přece vždy jen nápadny. Nechť jiní povolaní soudcové, kteří mají více kdy i chuti k takovým zkoumáním, věc konečně platně rozhodnou: já zdržím se tím spíše rozhodujícího soudu, čím více jest na bíle dni, že přijetí padělku pouze při českém textu (u latinského jest jak řečeno nemožné) nejen by nic pro thesi páně Büdingerovu nedokazovalo, nýbrž naopak jeden z nejsilnějších důvodů proti jeho mínění tvořilo. Jak by jen na celém světě se dalo mysliti, že by muž, který již ve svém mládí stvořil pravý palaeografický, linguistický a aesthetický div, jako Rukopis Královédvorský, vystoupil po 32 letech s pravou, v každé příčině tak nedokonalou hudlaninou? V domněnce té vězí nesmyslnost, kterou nemožno dosti drasticky označiti. P. Büdinger snad proti tomu namítne, že také i dle jeho slov (str. 152) p. Hanka při dělání Královédvorského Rukopisu bezprostředně nebyl zúčastněn; ale pak se táži, jakou důkaznou moc má ještě jeho na str. 128 vylíčené »měřítko pro posuzování nejistého a pochybného?« co staví pak ještě na domněle tak nezvratném základě?

I jest tedy celá rozprava mého odpůrce tkanivo logických omylův a quiproquo, nepřekonatelné jen v mělkosti a drzosti svých tvrzení, — smutný příklad a důkaz, jak dnes i vzdělaní Němci zneuznávají pravý úctu vzbuzující ráz německé vědy, když jej bez rozpaků přisuzují spisu tohoto druhu. Nemohu také opomenouti, abych vážně nepokáral, že p. Büdinger, který mluvil o nutnosti střízlivého uvažování o otázce této v úzkém kruhu znalců, hned zpředu zapřel chvalitebný tento úmysl volbou popuzujícího a urážejícího názvu své rozpravy. Co rozuměl výrazem »bratrů Královédvorského Rukopisu?« Tento rukopis nemá bratrů; marně se ohlížíme po plodu v české literatuře, který by mu jen poněkud rovnorodě po bok mohl býti postaven; zlomek o Libušině Soudu jest to jediné, co by v této příčině mohlo býti vzato v úvahu, neoznačuje se však pojmenováním množného čísla »bratři«. Patrně tím chtěl pouze naznačiti, že staročeské rukopisy jsou vesměs padělky, jako Rukopis Královédvorský; byl to pokus nivellování jeho v blátě. Arci zůstává dlužen »přesný« důkaz pro jedno jako pro

druhé, a vtiskuje tím znamení ne Královédvorském Rukopisu, ale jen sobě samému.

Ač mnoho mám ještě na srdci, o čem by v otázce staročeských rukopisův a jejich kritiky ještě bylo mluviti, obávám se přece, že bych ctěné čtenáře tohoto časpisu unavil ještě šíře rozpředeným rozborem a ponechávám si mnohé úvahy k jiné příležitosti, ačli mne snad zatím jiní spisovatelé nezbaví tohoto stále nevítaného rozhovoru.

V »Odpovědi« k této rozpravě bezprostředně přidané (str. 112—117) v témž časopise tvrdil pan Büdinger, že obsah mé celé rozpravy jest »úplně prost a prázden všelikého nového k věci patřícího důvodu« a že prý jsem jako jiní z jeho protivníků postavil proti »střízlivému uvažování jen sentimentalní, rozumným důvodům nepřístupnou vášeň«. Neboť »důkaz, jak prý dotyčná vypravování u Hájka povstala a jakým způsobem jich při dělání (sic) Rukopisu Královédvorského bylo použito, tvoří místně i věcně hlavní obsah« Büdingerovy rozpravy, — a já že měl, praví, »poctivě přiznati a důkladně vyvrátiti tuto rozhodující část«, chtěl-li jsem ještě vůbec promluviti o celé sporné otázce: »neboť se sympathiemi a antipathiemi historická kritika nemá naprosto nic co činiti (str. 113). — Měl prý jsem tedy, mínil pan Büdinger, vážně dokázati, že n. p. pan Svoboda Rukopis Královédvorský a sice teprve při druhém vydání jeho v r. 1829, německy a dle Sandelova německého Hájka »neudělal« a p. Hankovi k českému překladu nepředložil — (neboť v prvním vydání z r. 1819 nepřicházejí německé Hájkovské výrazy »sprungen« a »sprengen« a p.) — a já nešťastník dopustil jsem se té sentimentality, že jsem »tuto rozhodující část« »důkladně nevyvrátil«, nýbrž v tom na tehdy v Praze nově vyšlou brožuru poukázal, která tento Büdingerův hlavní důkaz již dostatečně vyvrátila (str. 22—27); já byl tak krátkozraký, že jsem neviděl pyramidalního významu tak ostrovtipného důkazu!

Nuže, moje na konci rozpravy vyslovená naděje, že »jiní spisovatelé zbaví mne pokračování v tomto rozhovoru stále nevítaném« — rychle se vyplnila: ještě v témž roce 1859 tehdejší redaktor Časopisu Českého Musea (str. 198—235 a 395—460) Václav Nebeský vydal dvě rozpravy, ve kterých Büdingerův »hlavní obsah« podroben byl nejen obšírné a důkladné, nýbrž i zrovna zničující kritice. A když později (1860) zvěčnělý Jul. Feifalik ve své brožuře ve Vidni znovu započal spor proti Královédvorskému Rukopisu, byl od učených bratří Josefa a Hermenegilda Jirečka ve spise: »Die Echtheit der Königinhofer Handschrift kritisch nachgewiesen atd. (Prag 1862 bei Tempsky 212 S. 8) tak důkladně vyvrácen, že celá tato kontroverse touto knihou, jak se zdá, došla svého konečného uzavření, jelikož od té doby zcela umlkla a od neznaleckých spisovatelů jen sporadicky se připomíná.

Proti více smělému než moudrému tvrzení svého odpůrce, že jsem v celé své dlouhé rozpravě ničeho nedokázal, — činím vším právem otázku

co on dokázal ve všech svých rozpravách? Nepronesl ani jediné věty, která by obstojná byla bývala shledána; z celé jeho učené práce ničemu jsme se nenaučili, leda že historická kritika u něho »s antipathiemi« velmi mnoho činiti měla. V skutku jedno vůči nám přece dokázal: na štěstí bezmocnou »zlou vůli«, nic více, ani méně.

VI.

Literarní zprávy a posudky.

Pod tímto názvem Palacký v Radhostu uveřejnil řadu posudkův a zpráv o některých plodech české literatury z doby předbřeznové: jsou to většinou úvahy o plodech literatury krásné a belletristické a je z nich viděti praktické užití theoretických aesthetických názorů Palackého. (Srv. L. Čech, Palackého poetika.) Avšak Palacký psal úvahy i o jiných slovesných plodech českých i jinojazyčných, kterých do Radhostu nepojal. Do této sbírky zařazeny byly i tyto úvahy a zprávy.

Palacký — což jest pochopitelno — zvláštních poznámek k úvahám těmto nepřipojil. Ani se strany vydavatelovy není třeba poznámek zvláštních; připomíná se toliko, že některá vynechaná místa z úvah v Radhostu otištěných jsou označena závorkami [ ].

94. Historie literatury české,

aneb soustavný přehled spisů českých, s krátkou historií národu a osvícení a jazyka.

Prací Josefa Jungmanna, doktora filosofie a professora humanitního. V Praze, písmem Antonína Straširybky, 1825, XVI. a 704 str. vel. 8.

(*Č. Č. M. 1827. I., 132. — II., 144. — III., 157.*)

Posudku tohoto Palacký do svých drobných spisů v Radhostu uveřejněných nepojal. Obsahuje zprávu o úpravě a zařízení spisu, dále a to z největší části seznam oněch spisů, které se podařilo najíti teprve po vydání Jungmannovy historie a kterých tedy v ní není, jakož i obšírný obsah recense vyšlé o této knize ve Vídeňských letopisech literatury (Jahrbücher der Literatur XXXVI. Band 1827). Z této příčiny i tuto na tento posudek jen se poukazuje.

95. O Kroku, spisu všenaučném, r. 1827.

Krok. Veřejný spis všenaučný pro vzdělance národu česko slovanského. Vydáván přispíváním mnoha učených vlastenců, od Jana Svatopluka Presla, doktora v lékařství, c. k. veřejného professora přírodopisu a ředitele c. k. přírodovny na vysokých školách Pražských.

Č. C. M. 1827. III., 110—113. — Radhost I., 21—25.

Professor Jungmann praví v historii své (str. 544) o spisu tomto, že »první jest, který o vědách vědeckým slohem jednati se pokusil«. Již za touto příčinou tedy hoden jest zvláštní šetrnosti všech vlastenců, an se jal uleviti potřebě vážné, kterouž jistě všickni věrní milovníci literatury naší opravdově cítili a podnes cítí. Pokud se mu to ale dosavadním jeho přičiněním podařilo, zvláště pak, pokud jím řeč naše v ohledu vědeckém vzdělána, — to určiti ne tak snadno jest; nejen proto, že otázku tuto vlastně jen čas a věk, t. budoucí usus tyrannus rozhodnouti může a skutečně rozhodne, ale i pro rozličné zmatky, následky vzbuzených náruživostí a smyslův sobě odporných, do kterých se řeč a literatura naše den co den více zaplétá. Jakož pak každé počínání z pouhé toliko náruživosti, byťby sebe mocnější bylo, časem s náruživostí spolu upadá a zachází: tak naproti tomu každé usilování moudré a upřímné k cíli ušlechtilému, třebas okolnostmi na čas dušené a mařené, vyvodí konečně předce na světlo něco dobrého a stále užitečného. I páně Preslovo vědecké snažení nebude bez dobročinných následkův, třebasby ne ve všem dosahovalo žádoucího cíle. Co kde nezralého, nezdařilého a zbytečného, upadne časem svým v zapomenutí: naproti tomu co potřebám opravdovým hoví a spomáhá, co duchem vědeckým a citem slovanským šťastně utvořeno jest, přijme se vděčně od souvěkých i od potomkův.

Některá pojednání ve svazku tomto potahují se upřímo na vzdělání řeči a literatury naší. Důležitá jsou tu slova: »O literatuře vesměs i žádosti« od W. Bergnera (str. 161—174). Pan Bergner mluví o prostředcích, kterýmiž se literatura vůbec vzmáhá, i o překážkách prospěchu jejího, ukazujíc všude na příklad národův sousedních, i na náš vlastní. Dobře se tu značí ten veliký, anobrž hlavní podíl výborně zřízeného knihkupectví v rozšíření a vzdělání německé literatury; špatný jeho stav u nás, a u Slovanův

vůbec, jest jistě hlavní překážkou lepšímu zniku literatury naší. Pojednání toto vůbec psáno důmyslně, duchem vlastenským, s náležitým uvážením okolností. Tím více diviti se jest, že i p. Bergner obíral se myšlénkou o všeobecném literním jazyku slovanském, jehožto ale nemožnost přidaným poznamenáním p. J. J. (str. 170) světle dosti se okazuje. Jednopísemnost (str. 173) arci snáze uvésti by se dala: ale i k té, jakkoli žádoucí, není větší naděje. P. Bergner mocně zastává novější vzdělávání řeči naší podlé potřeb věku tohoto. »Jen nestůjme urputně na svém, jeden druhému svorně pomáhejme, přejme a bude nám přáno, nedávejme příčiny odpůrcům našim k posměchu, a bez ohledu na osobu svou o dobro vlasti, mravopočestnost a vzdělanost národu našeho upřímně pečujme. Páni starověrci nechať pomní, že nežijeme v 15. neb 17., ale v devatenáctém století, že teď jiné a množší potřeby máme, než předkové naši. Dobré se rádo zachová, lepší se ale přijme« atd. Sloh jest jadrný a živý, ale přílišným purismem často zatmělý a drsnatý. —

»Domněnky o zčeštění Homerovy Iliady« od Ales(?) (str. 202—220). Bojí se pan spisovatel, že dokud Homera přeloženého míti nebudeme, málo co dobrého a původního zboží v básnické třídě u nás vykázáno bude, an prý »Homeros jestiť osnova všech zdařilých básní« (?) — Větším jistě právem naříká se nad nepatrností toho, co v novějších časích původně básněno. »Neb nač pohlédneme koliv, jestiť holé rýmování, klinkání, přízvukování, a co v tom vydařeno, nejvíce jen v oboru nižšího básnictví se namáhá; u vyšším medle co vzorného a klassického stvořeno?« — »Naši mladí básníci a krasořečníci za krátkostí člověčího života velice choulostiví jsouce, za jeden rok setí a žeň míti chtějí, nepamětlivi Horacova: nonum prematur in annum.« — Žádá spis., aby zčeštění Homera bylo 1. metrické a sice časoměrné, 2. věrné, — v čemž obojím myšlénky výborné a užitečné příklady přiměřenými se stvrzují, — a 3. staročeskoslovanské. Spisov. myslí, »že by Homeros, zčeštěn v staročeské mluvě, v jaké psán jest Jaroslav (Zvěstuju vám pověsť) se velmi všem zalíbil« (str. 217). Anobrž bojíme se, sotva skrovné částce literatorův našich, v národu vesměs aneb docela nic, aneb aspoň zřídka bylby čítán. Formy grammatické řeči naší jinačiti jest věc nebezpečná. Nedorozumění, mrzutost a netečnost byliby toho následkové v publicum, nezpomínajíc té směsice a bezvlády, kterýby do řeči a literatury samé uvedena byla. A možnáli Homera cele a čistě staročeskou mluvou vytvořiti?

a bezzákonná směsice staré i nové mluvy můželi lepé chuti se líbiti? Avšak o tom potřebí byloby obšírněji psáti, nežli nám zde místa popřáno.

Přeložení dvoje z klassikův ve svazku tomto, z Ovida i z Theokrita, nemírnými novotami v řeči drsnaté i vůbec nesrozumitelne, naplňují vlastence strachem, když si pomyslí, kde se posléze octne ubohá literatura naše, budemeli touto cestou pokračovati? — Všeho s míru! — toho pravidla nikde více šetřiti nepotřebí, nežli v purismu, máli tento neškodným býti. Jak málo pamatují literatoři naši, že čím se více vzdalují národu svého, národ touž měrou od nich se vzdálí, tak že na konec, nevrátímeli se ke vlídnějším smyslům, knihy jen molům a červům psáti budeme. Nepotřebíť nám spisův pro marnou chloubu, ale pro vzdělání národu; tohoto pak ku kázni své přinutiti nemohouce, hleďmež alespoň získati jej sobě ohlédáním se na jeho potřeby. Nikdo soudný nezapírá, že řeč naše z věku Rudolfova nám v potřebách našeho věku všudy vyhověti nemůže, že ji dále rozšířiti a vzdělati musíme: ale neníť tak ouzká, ani tak nejemná, jako se mnohým zdá, kteříž jí ani nešetří ani neznají. — Nářek tento dotýká se bohužel! větší částky novějších spisovatelův českých. —

Nemíním však tím stíhati snažení vědeckého v literatuře naší. Všecky vědy den co den množí se novými ponětími, které k určitému vyjádření svému požadují také nových slov: bráníti těmto přístupu jest bráníti ho také oněm. Jsouli nová slova vědecká potřebná, jsouli věcem přiměřená, určitá, značná (t. j. živé znaky dávající) a podlé čistých pravidel řeči utvořená, — buďmež jim vděčni a přijměme je ochotně, ne vůbec do mluvy pospolité, do poesie, do prosy obecné, ale do naučných knih, do vědeckých soustav, do obcování vědeckého. Pročež já sobě páně Preslovo »Navržení soustavy živočichův dle tříd, řádů a rodů«, (spolu pokus zčeštění potřebných v živočišstvu názvův, str. 241—266) vysoce vážím, jakož i páně A. Jungmannovu anthropologii (str. 266—312); takovými spisy Krok již nemalé zásluhy sobě získal, a doufám, že i dále o ně usilovati nepřestane. I mámeť sobě to za štěstí pokládati, že muží tak důkladně učení do polí těchto se zabravše, nám v nich dráhu klestiti se uvolili.

Ostatní kusy svazku tohoto jsou: 1. básnické: Královič Marko a loupežník Musa, ze Srbského, od F. L. Čelakovského. — Čtvero znělek, a Lovec (tento zvláštním rozměrem indickým) od F. K. Chmelenského. — O truchlohře, podle Boileau Despreaux, od Boh. Ta-

blice. — 2. Rozpravné: Hřecké náboženství a o Samožonkách, od F. Š. — 3. Domněnka hvězdářská od W. Bergnera. — 4. Kritické: Lovec, a posudek básní klassikův latinských, na slovenský jazyk přeložených, od J. Hollého.

---

96. Historia de Expeditione Friderici Imperatoris, edita a quodam Austriensi Clerico, qui eidem interfuit, nomine Ansbertus.

Nunc primum e Gerlaci Chronico, cujus ea partem constituit, typis expressa, curante Jos. Dobrowsky. Pragae 1827, ap. Caj. de Mayregg. Gr. 8. S. XXII., u. 138. —

(*Monatschrift des böhmischen Museums 1827. I. December. 72.*)

Mezi rukopisnými poklady Pražské kapitulní knihovny nalezala se ještě kolem polovice předešlého století v XII. a XIII. století napsaná kronika Pražského kanovníka Vincence a jeho pokračovatele, opata milevského Gerlacha, nač vlastenecký dějepisec J. T. Berghauser r. 1737 poprvé upozornil. R. 1764 nemohl tam však Dobner více nalézti tohoto rukopisu, a byl nucen, uspořádati vydání obou těchto kronik (Monum. histor. Boem. Tom. I.) dle chybného nového opisu. Teprve r. 1824 p. Jos. Dietrich, kaplan v Postoloprtech, nyní ředitel škol v Lipsku, nalezl tento vzácný rukopis v rukou venkovského chirurga, kterýž již z něho několik listů pergamenových rozřezal. Zpravil o tom důstojného abbé Dobrovského, který ihned poznal vysokou cenu tohoto objevu a hleděl za každou cenu poklad zachrániti. Tak rukopis tento přišel do rukou toho velezasloužilého arcimistra kritického dějezpytu v Čechách a za jeho zachránění musí mu díkem býti zavázáni cizí i domácí dějezpytci; neboť obsahuje kromě dvou jmenovaných kronik, z nichž jedna jest Gerlachův vlastní rukopis, také Vedovy dějiny a dosud neznámou kroniku Ansbertovu, kterou Gerlach do svých dějin pojal a která v tomto díle poprvé vychází tiskem.

Nedostává se sice současných zpráv o křížové výpravě císaře Bedřicha I. v r. 1189: avšak kronika Ansberta, který sám výpravy se zúčastnil, jest nejúplnější a nejzajímavější, a bude ode všech

dějezpytců středověku zrovna tak ceněna, jak ji Wilken již ocenil ve svých dějinách výprav křižových. Německým, uherským, srbským a bulharským dějinám dostává se tu mnohého nového osvětlení. Také na Čechy padá tu mimochodem mnohý vítaný paprsek. Celá výprava byla rozdělena v pět zástupů: Čechové a Uhři tvořili druhý (str. 36). Zástup Čechů ve válečnictví i plenění byl vycvičenější (agmen Boemorum ad bellum et praedam plus caeteris excercitatorum str. 69). Vůbec vyznamenávali se Čechové v této výpravě jako vždy statečností (Boemi in his periculis ... solita claruerunt virtute s. 86) atd.

Důležitější pro nás, než tato kořist, jest nalezení dvou nejdrahocennějších starých dějepisů Českých; i bude nyní budoucímu vydavateli nějakého Corpus scriptorum rerum Bohemicarum na snadě, opraviti četné chyby Dobnerova vydání. Na štěstí dá se také škoda, kterou nevědomost kodexu způsobila, nahraditi pilným opisem, jejž Piter kdysi pořídil.

V předmluvě (s. III.—XIV.) veleučený vydavatel rozhoduje konečně veškeru pochybnost o totožnosti mnicha Želivského (Chronographus Siloensis) a opata milevského Gerlacha, a dokazuje také z rukopisu samého, že Gerlach dílo své napsal na počátku XIII. století a dovedl je zajisté k roku 1214, ne však přes rok 1222. Bohužel původní kodex sám končí rokem 1198, anyť poslední jeho listy již ode dávna scházejí, tak že není naděje, abychom uviděli domácími prameny dějepisnými objasněnu pro Čechy jak důležitou tak temnou dobu panování krále Přemysla Otakara I.

97. Literní zprávy z Prahy, na počátku měsíce dubna 1828.

(Č. Č. M. 1828. II., 131—138. — Radhost I. 25—30.)

Veliké proměny veřejného stavu mnoha národův evropejských za našeho věku, vesměs příčiny a následky krvavých půtek a bouří na obou polokoulích světa, kteréž již aspoň v Europě utišeny jsou, aniž bohdá více se vrátí, uvedly po sobě, — mimo tolikeré strasti a neřesti, kterých každý věrný vlasti své občan pocítil, — také některé utěšitelné úkazy, jichž ovšem tajiti nelze. Mezi těmito zvláště

pozor náš k sobě obrací úkaz jeden, jakož se zdá, sobě samému odporný, a však skutečný, o kterémžto pronesuli zde slov několik, snad tím vlastencům našim neučiním nevhod. Každý národ evropejský zdá se jako by od nedávných let teprv znovu ku pocitu zvláštní národnosti své byl procitnul. Onen kosmopolitismus filanthropický, jenž ve druhé polovici minulého století z Francie vyšed, po celém světě se rozmáhati a city národnosti všude udušovati byl počal, ztratil se v této formě docela ve všech krajinách našeho dílu světa. Francouz cítí se býti Francouzem nejen naproti Angličanu, s kterýmž od věkův zápasí, ale i zprotiva všech ostatních národův; Němci nyní pilněji než kdy jindy ohledávají obzvláštnosti své, a příbuznost neb cizost svou národní, jak ku kmenu Romanskému a Slovanskému, tak i ku pošlým od nich smíšeninám národův a nářečí; ať nedím, jak úsilně jiní národové menší, jako Nizozemci, Dáni, Švédi, Poláci, Maďaři a t. d. o vše se zasazují, co se dotýče jakkoli jejich bytu, prospěchu a cti národní. Naproti tomu viděti jest také, kterak za našich dnův všickni národové na sebe vespolek pozorlivi býti počali, kterak (abych v jiném ohledu slov nešířil), zvláště v oboru literatury všude pravý kosmopolitismus šířiti se počíná, an již každý národ nejen na plody literatury své vlastní, ale i na cizí na všecky se ohlédá, je měří, skoumá a k dobrému svému obrací.

Ještě na počátku tohoto století neslýcháno, aby Francouzové, Angličané a Italové byli o literaturu východních sousedův svých se starali, sotva některé výtečné spisy německé za hodné pozoru svého pokládajíce; sami pak Němci, ač všecko věděli, co se u západních sousedův jich dálo, však na Slovany za sebou sotva kdy se ohlédali, a to jen okem vzácné outrpnosti a citem nesmírné převahy své: nyní pak i toho dočkali sme se, že zpěvové slovanští nevelikého a před tím neznámého v těch zemích národu Srbského již nejen ve Francii a v Anglii známi a vůbec oblíbeni jsou, ale i v samé půlnoční Americe nacházejí obdivovatele a pochvalníky své.*) Toto vespolné různění a spojování, čili oddělování a sdělování se všech osvícených národův v důležitostech národní vzdělanosti, zdá se býti přirozeným účinkem minulých velikých

*) V časopisu »The North-American Review« od roku 1827, kterýž v půlnoční Americe, v městě Bostoně se vydává, viděti jest, že vydané od p. Vuka Stefanoviče národní srbské písně již i v tomto dílu světa pozor milovníkův k sobě obracují a k veřejným soudům o nich pochvalným je povzbuzují.

dějův věku našeho. Viděli sme národ vítězstvími zpupnělý probíhati všecky téměř končiny Europy, od Lisbony až za Moskvu; a naproti tomu zase vítěze se všech stran, až i z prostřed Asie, hrnouti se k hrdé Paříži. Již to samo muselo, skrze rozmanité dotýkání a otírání se zvykův národních, pobuzovati mocně svědomost národnosti vůbec; ať nic nedím o nebezpečí a ztrátě nezávisnosti, kterouž národové mnozí byli podnikali, nic o snažení všeobecném, posilniti se doma proti nepřátelům city a vášněmi národními. S druhé strany vedlo zase toto smíření a potýkání se živlův sobě odporných ke bližšímu oznámení se s povahami, myšleními a zásluhami cizích národův; a důležitost novin ze všech končin světa přicházejících, i spěšnější prostředky k rozšíření jich po všech krajinách, sblížily a spříbuznily již nejen národy ale i tak říkaje myšlenky jich, ana často slova, na jednom Europy konci mluvená, v několika dnech již i na druhém, ne bez dorážení na city, se rozléhala. Tím se vysvětliti dá úkaz ten důležitý, že Angličané a Francouzové, kteří tak dlouho jen sami s sebou spokojeni byvše, ničemu cizímu k sobě přístupu nepřáli, za našich dnův jako o závod usilují, oznámiti se s literaturou všech europejských národův, zvláště pak s německou. Ve Francii nejen časopisové starší, jakožto »Bulletin universel« a »Revue encyclopédique«, berou pilnější ohled na učené plody vně vlasti své, ale i nedávno zaražen jest od učené společnosti nový vzácný časopis »Le Globe« k tomu cíli, aby na místě posavadních ducha sužujících pravidel školy francouzské uveden byl literární kosmopolitismus. V Anglii ku konci minulého léta vyskytli se téměř najednou dva učení časopisové, »The foreign Quarterly Review« (London, for Treuttel and Würtz), a »The foreign Review and Continental Miscellany« (London, Black, Joung and Young), — kteří oba jen s cizokrajnou literaturou se obírají. V prvním mezi jinými nejen obšírné úvahy o literatuře ruské se nacházejí, ale i kratičké zprávy o naší české — první toho spůsobu, pokud mně známo, v Anglii tištěné.

Abych zvědavosti vlasteneckých čtenářů posloužil, oznámím jim z obou prvních svazků ty, které nás se dotýkají.

Ve svazku prvním, pod názvem »Miscellaneous literary notices«, na str. 292, stojí zpráva očitě vzatá z časopisu francouzského »Revue encyclopédique« (Mai 1827, pag. 541), a sice z artikulu »Prague theatre bohemien«, o jehožto nedůvodnosti již v německém měsíčníku společnosti českého Museum (November 1829, str. 49

a násl.) obšírněji řeč byla. Pročež za nepotřebné soudím další o něm uvažování.

V druhém svazku nejprv na str. 647 mluví se o chronice Ansbertově »de expeditione Friderici Imp.« od p. Dobrovského vydané, kdežto zvláštní zpráva o zajetí Richarda Anglického v Rakousích pozor Angličanů k sobě obracuje; potom na str. 649, pod nápisem »Bohemia«, praví se: »Bohemiae Literature at the present day is far from being in a state of inactivity. Tschelakowsky has translated Goethe's Play »die Geschwister«, and Rhesa's collection of popular national songs of the Lithuanians. Machatschek, who many years ago translated Goethe's »Iphigenia in Tauris«, is the author of a comedy entitled »The Wooer«, which is esteemed the best in the Bohemian Language. Tschelakowsky has also published a collection of the various Slavonian nations, of which the first volume appeared in 1822, the second in 1825 and the third during the present year. A collection of Bohemian songs, accompanied with music, also appeared in 1825, but the want of explanatory and critical remarks (?) is to be regretted. Some excellent observations on the National songs of Bohemia, by Prof. Ant. Müller, are contained in the August No. of the Quarterly (?) Museum. Hollmann published the Poems of Ossian in Bohemian, and Tomsa has translated Clauren's Tales. The same publication (?) contains extracts in the Bohemian language, as specimens of the Poems of Kollar, the best Bohemian poet.«

Zprávy tyto patrně z dobrého pramenu t. j. z Čech samých, vydavatelům časopisu toho dodány byly. Tím více litovati bude každý vlastenec, že to tak povrchně a běžně se stalo. Pan překladatel »Marinky« jistě první tomu na odpor bude, aby dramatická tato maličkost, tak říkaje, v čele veškerého literárního snažení Čechů považována byla, zvláště kdež o znamenitých zásluhách našich Dobrovských, Jungmannů a Presslů a j. ani zmínka se neděje. Překládání zajisté, jakova v onné zprávě se kladou, ačkoli ovšem šetrnosti vlastenecké zasluhují, bojím se však, že v učeném světě ne příliš příznivé domnění o »oučinnosti« literatorů našich plodití mohou. Ale však i Angličané bohdá lepší známosti o literatuře naší nabudou, až jim pan Bowring své již ohlášené přeložení výboru českých zpěvů podá.]

Nejnovější a spolu nejdůležitější úkaz v literatuře naší jest »Časopis pro katolické duchovenstvo«, vydávaný od kníž. arcib. konsistoře Pražské, jehožto první svazek vyšel právě tyto dni na světlo. Redaktoři jeho udávají se na obálce důst. páni Mik. Tomek, Vojt. Procházka a Ign. Mráz, a spolu jmenuje se tu devatenácte »spisovatelův stálých« časopisu toho. — Nejen ta jmena ručí nám za důkladnost písem jejich, ale i horlivé odbírání časopisu samého dává utěšenou naději, že čtením tímto rozšířenějším, a přivyknutím ke spisům československým vůbec, prospívati bude znamenitě ve vlasti naší vzdělávání netoliko mysli a srdce, ale i řeči a literatury naší mateřské.

[Pojednání ve svazku tomto obsažená jsou: 1. O bohosloví s ohledem zvláštním na částku jeho biblickou, od Dra. J. N. B. Körnera; 2. o nerozlučitelnosti svazku manželského, od Dra. V. V. Václavíčka; 3. o staroslovanském přeložení písma svatého od Dra J. Zieglera; 4. o svatokupectví, od J. Helferta (přeložené); 5. rozmlouvání o světle oltářním a kadění, od M. Sychry; 6. učitelové starého a nového věku, paedagogické rozjímání od Fr. Vacka; 7. řeč k popeleční středě, od A. Marka. V oznamovateli, obsahu literního, podepsali se důst. páni J. Zimmermann, Mik. Tomek a K. Vinařický.]

P. Karel Vinařický, kterýž při časopisu theologickém nabyl sobě zvláštních zásluh, obdaroval také vlastence své na počátku roku tohoto (1828) zdařilým přeložením Virgiliových eklog, verši českými časoměrnými. Jest to vada nemalá literatury naší, že posavad ještě nemáme klassikův starých v řeči své, leč co nám ctihodní staříci naši ze století XVI. a XVII. pozůstavili, aneb co za našeho věku do sbírek a časopisův dodáváno po zlomcích. Všickni naši překladatelé Homera již tak říkaje v prvním zpěvu byli unaveni; naděje podávané o Virgiliovi českém dosavad nesplněny, a Horáce celého ještě sme se nedočkali, ať nic nedím o jiných klassicích, jichžto potřeba zdá se býti méně pilnou. Tím ochotnějšího uznání zasluhuje podniknutí p. Vinařického, zvláště jestli, jakož nadíti se jest, neopustí počatého díla svého, ale časem svým i celého Virgilia nám podá. —

[Jak zdařilé toto přeložení jest, ukáží některé verše, kteréž, jakož se mi maní naskytují, tuto postaviti chci:

»Nejzazší již rok Kumejské věštby dochází;
Střída věků veliká běh svůj poznově začíná.

Již se i Panna vrací, vrací se i Saturnova vláda;
Již se nová rodina s nebe nejvyššího sesílá.
Ty příštímu jenom porozenci, s nímžto železné
Dřív dokoná, a zlaté po celém světě povstane plémě,
Ctná se Lucino přichyl; hle tvůj již vládne Apollo.

Aneb:

Ukrutnou sešlého smrtí oplakávaly Nymfy
Dafnisa; vy křoviny svědčtež, vy potůčky to Nymfám!
Když, nebohé objímavši tělo svého rozence,
Bohy samé a hvězdy krutými nazývala máti.
Nikdo za těchto dnů z pastviště dobytčata nehnal,
Dafnise, ke studeným pramenům; ani nápoje žádný
Neokusil čtveronoh, ni bylinky na pastvě se netknul.« —]

Horlivý a vysoce zasloužilý vlastenec náš, prof. Vojtěch Sedláček, uživ k tomu cíli podpory nejmenovaného dobrodince, vydal na konci minulého léta (1827) druhý díl svých »Základův přírodnictví, aneb fysiky a mathematiky potažené«, a sice knihu, kteráž obsahuje světloznalství (optiku), ku kteréž prof. J. Sv. Presl připojil také svou lučbu (chemii). O zásluhách díla toho, co do obsahu jeho, nepotřebí mi po pp. spisovatelích nic dokládati; sebránotě zajisté z nejlepších toho druhu knih jinojazyčných, a přiměřeno ku potřebě těch, kdo chtějí obírati se s vědami těmito po česku. Ale zásluhy ty znamenitě množí se tím považením, že to první jest pokus, přednášeti optiku a chemii v čistém rouše českém. Terminologie nová, kterouž pp. Sedláček a Presl, zvláště s pomocí a radou prof. Jos. Jungmanna, utvořili sobě v oboru tomto, ač tu i tam může od potomkův našich poopravena býti, jest však vesměs opatrně zvolená, důsledná i zřetelná. Ale tím více litovati jest odbytu příliš skrovného knih takovýchto mezi námi, na kterýž p. Sedláček již byl v prvním dílu fysiky své naříkati počal, nyní pak ovšem slušným právem ještě větší stížnost si vede. »Horlivost česká (tak praví), která se před několika léty krásně zmáhala, zdá se jakoby opět hasla a se umenšovala, a lhostejnost nastupovala tam, kde tak mnoho dobrého a znamenitého bylo očekávati. — Rozličnost ve smýšlení, svémyslnost, předsudkové a mnohé jiné nevčasné a literatuře naší nepříznivé okolnosti s jedné strany, s druhé strany tíhota časův, nedostatek a neodvážlivost nakladatelův, nejvíce však necitlivost a nevšímavost všeho,

co vlastenského a českého jest, při těch, kteříby nejvíce pomáhati mohli a měli, překážejí velice zkvetnutí a rozšíření jazyka. Bez obětí nelze nadíti se žádného pokroku více v literatuře. Jalová láska nespomáhá nic; jediné oblibování, samotinká pochvala nevyvedly ještě nižádné knihy, — zde peněz potřebí. Koupiti musí knihu pravý vlastenec, třebať jí ani nečetl, aspoň pro podporu literatury, a nemůželi sám, aspoň jiné nabízeti ku koupení. Jest to v skutku ku podivu a k politování, že mezi pěti milliony česky mluvících Slovanův možná odprodati sotva sto exemplářův spisu vážnějšího!« atd. Smutný to v skutku pohled do budoucnosti naší, ana, jakož doslýchám, i mechanika česká jiného spisovatele, již vůbec ohlášená, z téže příčiny netištěná zůstává, že nikdo netroufá si vésti na ni nákladu.

Kdokoli přivede sobě ku paměti takové okolnosti naše, musí tím větší úcty a vlastenské vděčnosti pocíti k mužům, jak důkladně učeným, tak i neustále přičinlivým, kteříž odřekše se napřed každé odměny, spisují z lásky k vlasti veliká díla národní a vydávají je na svůj vlastní náklad, — pp. Jungmanna i Presla míním, ježto již nejedným plodem vzacným obohativše naši literaturu, pokračují také nyní stále, onen ve spisování velikého Slovníka řeči české (létos již litery P), tento pak ve vydávání jednotlivých svazkův druhého dílu svého znamenitého a nákladného Rostlináře. —

[P. V. Hankovi, který sebrání své nejstarších práv českých v rukopisu dohotovil, a co nejdříve tiskem na světlo vydati míní, poštěstilo se opět nalézti starožitnost pro historii řeči a literatury naší velice důležitou, zlomek totiž přeložení českého nového Zákona, ježto podle písma a řeči až do XI. století sahá, a tudíž jedna z nejstarších památek písemných nejen českých, ale i slovanských vůbec jest. Širší zprávy o nálezku tom podány budou bohdá ve příštím svazku časopisu tohoto.

Sebrání starých letopisů českých, zvláště z patnáctého století, tiskne se již nákladem královské České Společnosti Nauk, a první jeho částka bude brzy v rukou vlastenců domácí historie milovných.]

98. Literní zprávy z Prahy v měsíci červenci 1828.

(C. Č. M. 1828. III., str. 132—136.)

V předešlém svazku časopisu tohoto zdělili sme se s vlastenci svými kratičkými zprávami, kteréž nedávno v nově zaraženém časopisu anglickém (the foreign Quarterly Review, Nro. I.—II.) o literatuře naší české učenému světu podány byly. Zprávy ty ač povrchní a krátké, však první toho způsobu byvše v časopisech zámořských, již za tou příčinou pozor náš k sobě obracely. Brzy ale po vydání posledního svazku našeho došel nás svazek třetí dotčeného časopisu anglického, v němž již netoliko běžné zprávy, ale obšírný a důkladný spis o literatuře naší, za příležitostí historie literatury české od p. Jungmanna vydané, kteráž tu krátce se posuzuje, pod nápisem »Bohemian Literature« na str. 145—174 stojí. Spisovatel pojednání toho jest, jakož pochybovati nelze, vysoce na slovo vzatý překladatel a vydavatel anthologií slovanských, pan Jan Bovring, an tudíž, nemejlíme-li se, anthologii své české ještě nevydané cestu ku krajanům svým připraviti chtěl.

Nynější literatoři čeští, z pouhé horlivé lásky ke vlasti a k národu svému obětujíce nejlepší síly a jmění své ku prospěchu řeči a literatury domácí, již dávno zvykli odříkati se všeliké naděje k odplatě za své usilování, ano i ochotného uznání své právě vlastenské horlivosti mezi samými krajany svými pořídku docházejí. Tím potěšitedlnější musí jim býti tak laskavé a snažné šetření toho posvátného pole, na kterémž věrně pracují, ode vzdělaného cizozemce, jehožto jméno po celé téměř Europě chvalně známo jest; a tím vděčněji sluší tedy vážiti sobě toho, co osvícený spisovatel, ne bez oumyslu dodati jim mysli vlastenské, o ušlechtilém snažení jejich učenému světu přednáší.

Pan Bovring s velikou pilností celý obor staré a nové literatury české přehlednouti a cizozemcům ve známost uvésti se snažil; ačkoli vlastně jen tak nazvanou pěknou literaturu za předmět rozjímání svého pokládá. Tu pak, počna od Rukopisu Královédvorského až po Kollárovu Slávy Dceru, vše co důležitějšího se mu býti zdálo, nejen dosti trefně a zdárně posuzuje, ale na důkaz slov svých také častá překládání básní českých, jakožto Rukopisu Královédvorského, Slovanských národních písní, některých novějších

vějších básní: Šnaidrových (ballady Jan za chrta dán), Puchmayerových (Ody za Žižku), Kollárových znělek, a písní Chmelenského i Čelakovského, do pojednání svého vměšuje.

Že však takové pojednání, v cizině psané, o věcech, kterýchžto důvodná známost i ve vlasti nehojně se vyskytá, beze všech omylů a poblouzení býti nemohlo, podlé příležitosti věci té snadno jest se domysliti. Z upřímé vážnosti ke vzdálenému spisovateli, nic k umenšení povinných za zásluhy jeho díků, za potřebné soudíme dotknouti se několika poklések jeho, aby přijdou-li mu tyto zprávy kdy do rukou, i z toho poznati mohl, jak velice prací jeho si šetříme, a ke zdokonalení jejich přispěti hotovi jsme.

Hned na počátku pojednání svého, mluvě o tom, co pp. Jungmann, Šafařík, Kopitar a Dobrovský k důvodní známosti řeči a literatury Slovanské v zemích těchto zjednali, zdá se nám, že práce posledního, kterémuž beze vší pochybnosti a odpornosti přednost mezi všemi toho druhu spisovateli náleží, ne veskrz podlé zásluhy jeho cení. *)

Přičítaje tomuto patriarchovi všech zpytatelů řeči slovanské jen pouhou učenost, a výtečné kritické a filosofické zásluhy jeho poněkud v pochybnost klada, p. Bowring patrně bloudí. P. Dobrovského vzorný soustav mluvnice všeslovanské, a základové jeho etymologického skoumání — quos ultra citraque nequit consistere rectum —, jsou zjevní důkazové důmyslu jeho hlubokého, kterýmžto duch filosofický všudy se ohlašuje; a kritickému ostrozraku jeho již před padesáti lety od tehdejších veteranů kritiky europejské povinná čest se dála. A však zde místa není k uvažování nesmrtedlných zásluh učeného i důmyslného starce tohoto, aniž k zastání jich pomoci naší potřebí; dostiť jsou známí všem Slovanům literatury své milovným, i také cizozemcům; ježto my všickni více neb méně od něho učili sme se, a učiti se bohdá ještě budeme, pokud bůh jemu života i zdraví popřeje, třebasbychom i ne o všech věcech s ním všudy stejně smýšleli.

Že p. Bovring písmu cyrilskému ku potřebě všech slovanských nářečí před latinským (a ovšem před německým) přednost dává, nikoli haněti nemůžeme; Slované mají v řeči své zvuky, jichžto

*) Slova jeho jsou: »Of all the writers on the idioms of Slavonia, the erudite Dr. Kopitar, the Imperial Librarian at Vienna, has done the theme the most essential services. — Every thing Dobrovsky writes is pregnant with erudition, though his critical and philosophical merits are perhaps not on a level with his knowledge &c.«

Římané neznali, a tudíž písmeny jejich, tak jak jsou, ku potřebě Slovanů nepostačují; aniž se nám kdy shluk konsonantů, kteréhož Poláci a Srbi Lužičtí k vyražení zvuků slovanských (č, ř, š a g) užívají, zalíbiti může, an obtěžujíc písmo, přes to i sám v sobě nedůsledný jest, jakožto již před čtyrmi sty a více lety první stanovitel dobropísemnosti české, M. Jan Hus, v pojednání svém o této věci poznamenal.*)

Ale aby písmeny u nás od věku s rozvahou filosofickou stanovené změněny, a do písma latinského, jakož p. Bowring to chválí, litery cyrilské k vyznačení zvuků slovanských vměšovány byly, k tomu bychom povolení svého dáti z příčiny té nechtěli, že ho za potřebné ani za prospěšné neuznáváme. Mámeť zajisté pro každý určitý zvuk své určité, jednoduché znamení, nesměšujíce spolu dvojích živlů různých, oku snad a bez snadu méně příjemných, nežli čárky ty, kterými slovanské zvuky značíme; a byťbychom i něco získati měli, zisk ten nepatrný bylby ve srovnání k té ztrátě, kterou literatura naše novým pobuzením vášní podniknouti by musela, ažby spisovatelstvo i čtenářstvo české vesměs tu novotu sobě oblíbilo. Aniž nám známo, aby kdo ze Slováků této novoty se byl ujímal, vyjmouce jediné učeného p. Jana Herkla, jenž ji ve své knize »Elementa universalis linguae Slavicae« (v Budíně, 1826. 8.) všem Slovanům za vzor předkládá.

Nedorozuměním, zláště slovům p. Šafaříka v jeho historii řeči a literatury slovanské podlé všech nářečí (v Budíně, 1826) pan B. zaveden jest do některých omylů, k. p. ve zprávě své o Komenském, nazívaje ho l. 1632 biskupem Moravským (vlastně moravských bratří), a l. 1648 biskupem Unitárů v Polště (»Bischof der Unität in Polen«, t. j. jednoty bratří v Polště, nikoli pak Unitárů čili Sociniánů, kterýchžto se velice vzdaloval). Aniž Komenský kdy putování své po Europě popsal, jakož p. B. praví (»whose travels into divers countries of Europe have been translated into several languages«), zmejlen jsa titulem německého přeložení známého Labyrintu světa. Také se mejlí, nazývaje k. p. Kamarýta překladatelem Horáce a Lessingových bájek, což vlastně o panu Dom. Kinském platí a t. d.

Že p. Bowring, podlé plánu svého, jen o literatuře Čechů zprávy dávaje, tak se obmezil, toho mu žádný z krajanů našich za

*) Nachází se pojednání toto latině psané v jednom starém rukopisu archivu Třeboňského, a zasluhuje ovšem, aby tiskem co nejdříve na světlo vydáno bylo. Viz Časopisu tohoto r. 1827, svazek první, str. 134.

zlé míti nemůže: a však i v tom obmezení jeho neradi pohřešujeme jména znamenitých spisovatelů českých, jakožto p. Smila Flašky z Risenburka a Jana Blahoslava, ve starožitnosti; a v novějším věku zvláště pp. Šafaříka, Rožnaiho, V. A. Svobody, Štěpánka, Macháčka, paní Rettigové, pp. Tablice, Palkoviče, Štěpničky a j., kteří podlé uznání našeho vedle jiných a před mnohými zde jmenovanými čestného připomenutí zasluhovali — ač nic nepravíme o velikých zásluhách nebožtíka V. Krameriusa, Pelcla, Procházky a j. v., kteří ke vzniku literatury české vůbec v minulém století základ položivše, nám potomkům u vděčné paměti zůstávati mají. —

Abychom pak již, po tomto výběhu do vzácného časopisu cizozemského, vrátili se k nejnovější domácí literatuře naší: na rozpacích sme, cobychom vlastencům ve známost uvésti měli. Ve posledním tomto čtvrtletí, od vydání našeho posledního svazku, nic ovšem nezjevilo se nám důležitého nového v literatuře české. Rejstřík knih v nově vyšlých stojí ku konci svazku tohoto; jsouť všecky z oboru theologického a o vychování dítek. A však potěšitedlný jest znik, kterýž zvláště časopis theologický bráti se vidí, an předplatitelům svým již nyní knihy české, zviáště pak spisy sv. Otců, v dobré češtině psané, zdarma přidává, a tudíž také k rozšíření vzdělavatedlného čtení mezi Čechy mocně přispívá. Přestávka tato čtvrtletá literatury naší ve všech ostatních třídách umění a nauk bohdá nebude znamením hasnoucího snad života; chystáť se zajisté, jakož doslejcháme, nový svazek vzácného Kroka na pouť ku krajanům svým a j. v.

Litujeme také, že pro nahodilé překážky nebylo nám přáno podati vlastencům ve svazku tomto, jakož sme byli slíbili, zprávy místnější o nejnovějším důležitém nálezku p. Hankově. —

---

99. Ze Slovanských Uher.

Uprostřed měsíce dubna 1828.

(Č. Č. M. 1828.)

... »Od toho času, co se sněm stavů království uherského v Prešburku držel (l. 1825—27), kdežto nejhlavněji o upovšechnění maďarčiny v Uhřích jednáno, jde u nás tak, že to vypsati možná není. Horlivost a vlastenectví Maďarů vystupují z míry, a jeví se

již i tělesným násilím nad nevinnými. Od nejvyšších až do nejnižších stavů zde ode dvou let nikdo téměř nic nemyslí a nemluví než o maďarčině a zmaďaření obzvláště Slováků. Již před tím náš opovržený a v porobě lkající národ nesměl zde ani jazyk svůj milovati a smělo mluviti, ani na své vzdělanosti a osvětě pracovati, ani křivdy své někomu žalovati: ale nyní to potlačování a pronásledování našeho lidu všecku míru převyšuje. Slovákům se kazatelé a školmistři slovenští odbírají a maďarští vtiskují; neděle a služby boží se jim odjímají aneb ukracují; a kteří nějakou nevoli proti tomu zjevují, trestáni bývají na těle. Tak se stalo jen před několika týdny ve vesnici Lajoš-Komárno řečené, v sousedství města Vesprýma, kde čtyři Slováci, stateční a pracovití lidé (Junáček, Bartoš, Rus a Vrabec), žalářováni a před stoličným domem ve Vesprýmě holí veřejně biti byli, a to sice 50, 40, 30 a 24 ranami, jediné proto, že přišli do Pešti a Budína k nejvyšší církevní a světské vrchnosti s tou prosbou, aby jim, 600 duším, služby chrámovní v mateřském jich jazyku navráceny byly, poněvadž řeči maďarské dostatečně nerozumějí« . . .

. . . »Takovýmto způsobem i výtečný a ctihodný náš Kollár svůj dosavádní ouřad kazatelský při církvi evang. slovenské v Pešti složiti přinucen jest. Ustanoveno zajisté na tak řečeném generálním Konventu, v Pešti 23. března drženém (jehožto oudové byli téměř všickni Maďaři, na založení maďarské Akademie v Pešti pracující), aby slovenští posluchači církve této neměli řádného kazatele jako posavad, ale jen kaplana aneb střídníka; tento aby ne od samých Slováků, ale i od Němců a Maďarů spolu volen býval; potom služby boží ve chrámě aby se střídaly s maďarskými, — což posavad nebývalo, protože mezi evangelíky církve této Maďarů není. Tento kaplan musí nejen slovensky ale i maďarsky uměti a kázati, a bude již míti ten cíl, lid ne tak ke ctnosti a k nábožnosti vésti, jako raději přenárodniti. Slovenské církve v srdci maďarské krajiny že prý naskrze trpěti nelze! Kollár tedy, neuměje maďarsky, ustanovením tímto ouřadu svého vyloučen jest« . . .

Taková jsou slova dopisovatele našeho z Uher; k jichžto lepšímu porozumění následující zprávy posloužiti mohou. O přepjaté horlivosti Maďarů (jichžto počet ve království upovšechniti, t. j. všecky Slovany, Němce a Valachy v Uhřích bydlící zmaďařiti, první pokud nám vědomo příklad dal M. Švartner ve známé statistice své uherské: potom l. 1822 od nejmenovaného spisovatele v jednom časopisu německém vyšlo dosti obšírné a živým citem i slohem

psané pojednání »o zmaďaření Slovanů«, kteréž také Čechům v Čechoslavu česky přeložené podáno bylo. Tam pozornost a nevoli všech vzdělanců cizozemských i domácích mocně vzbuzovalo vypravování o násilí, kterým maďarští šlechtici a jich správcové na mnoha místech maďarčinu poddaným svým vnucují, nepovolné v tom na těle co zločince veřejně trestati dávajíce. Odpíral tomu pověstný spisovatel svob. p. Medňanský l. 1823 v třetím svazku p. Hormayrova Archivu, onno vypravování za nepravé a nedůvodné, a celý spis za expektorací člověka ideami kosmopolitickými zmámeného pokládaje. Ale zdá se, že nejmenovaný ten spisovatel, an jakož p. Medňanský praví, l. 1823 již byl zemřel, — či snad p. Řehoř z Beczevice? — pravdy ne ovšem byl pochybil, a že tedy jen smrtí jeho to scházelo, že odpory p. Medňanského nevyvátil.

Již léta 1790 stavové uherští na sněmě všeobecném vzdělávání a rozšiřování maďarčiny po Uhřích za zákonné položili; a od té doby na každém sněmu, jmenovitě l. 1792, 1805, 1807 a 1811 o prostředcích jednáno, kterýmižby maďarčině v Uhřích nejen ve veřejných aktách říše před latinou přednost, alebrž za jistými lhůtami také v pospolitém a vezdejším životě národu samovláda zjednána býti mohla. Až posléze na sněmu tomto dvouletém, zvláště v posezeních v druhé polovici měsíce února l. 1826 držaných, stavové uherští to mezi sebou uložili, a v té žádosti se snesli, aby maďarčina mezi obyvatele každého řádu a do všech oddělení veřejné zprávy zemské uvedena byla, a tudíž mimo jiné prostředky k tomu sloužící, aby nikdo více k ouřadu veřejnému buďto ve státu aneb v církvi jakéhokoli náboženství připuštěn nebyl, není-li v madarčině zběhlý: ve dvanácti letech aby všickni ouředníci vyšší i nižší jakéhokoli řádu maďarsky uměti museli, a tudíž u všech ouřadů i všech soudů zemských vyšších i nižších nejiné než maďarské řeči užíváno bylo; ve školách nejnižších aby počnouce od 1. listopadu l. 1829 všudy po království jen v maďarčině učito bylo, a to tak po letech až k nejvyšším školám vystupovalo atd. Sotva to způsobil protonátor (kancléř) království Horvatského a Slovanského, p. Jos. Kuševič, že takové nařízení také do království těchto, kdež žádný Maďar nebydlí, uvedeno není. A však J. M. Císař a král náš ve své resoluci ode dne 11. dubna 1827 to ustanoviti ráčil, aby s rozšiřováním řeči maďarské v Uhřích nižádné ovšem nucení spojeno nebylo; čímž aspoň větší díl oněch nařízení stavů vyzdvižen jest.

Podlé toho snadno jest se domysliti, že horlivost Maďarů při rozšiřování řeči své ne vždy ve spravedlivé míře se zachovává, anobrž že tytýž i s násilím, třebas ne tělesným, spojena jest. Divno, že tito Maďaři již nyní každého Slovana mezi sebou, tak říkaje, za nepřítele vlasti své pokládají, zapomenuvše již, že tolik slovanské krve (ba i české) pro vysvobození země této od Turků po celá století prolévano, a jak znamenitě Slované uherští skrze pracovitost a řemeslnost svou nad ostatní krajany ku prokvetání vlasti této přispívají. Nesluší-li již nyní říci o nich ta slova, před kterými p. Kuševič ve své řeči ode dne 27. února 1826 je vystříhal, že »chtějí svobodě a neumějí spravedlnosti?« *)

100. Literní zprávy.

(Č. Č. M. 1829. I., str. 119.)

Z Prahy, 12. ledna 1829.

K veliké lítosti všech věrných vlastenců roznesla se ode tří dnů truchlivá pověst o nenadálé smrti ctihodného veterána všech literatorů českých a slovanských, důstojného pana Josefa Dobrovského. Umřelť na počátku léta tohoto, den tří králů, v Brně v Moravě, kamž za literárními oučely se byl zabral, i do Holomouce jeti míniv. Ztráta muže tohoto pro vlastenskou literaturu jest nenahraditedlná. Byltť ode padesáti let za vůdce a za rádce všem, kdo s historií a s literaturou jak českou tak i slovanskou vůbec se obírali; ve skoumání jazyků slovanských založil sám epochu novou. A však zásluhy jeho nejen v učeném světě, ale i v obecném životě ve vlasti větší byly, než aby zde počítány býti mohly; a tak i žalost naše kormutlivější jest, nežli se líčiti dá.

*) Památná řeč tato vyšla tiskem v Zahrabu s tímto poznamenáním: »Aequum contemporaneorum et posterorum judicium de illis, quae fastis legislationis consignata sunt, non potest ulli, in his quantamcumque partem habenti, esse indifferens. Paginae Diarii Diactalis partis II. 100—103 sermonem hunc in parte truncatum, in parte contra mentem proloquentis alteratum continentes, eundem in sua integritate edendi necessitatem provocarunt.« —

O posledních okoličnostech živobytí jeho zdělujeme se na popěch s vlastenci svými tou zprávou, kterou od učeného pana Dom. Kinského z Brna náš p. Hanka obdržev, nám k tomu cíli půjčil.

V Brně d. 7. ledna 1829.

»An se ranní dobou od svého příznivce, svob. pána z Mundy vracuji, žalostná mne ohromila zpráva. Čechy, Slovensko ztratili včera k 11. hodině ráno okrasu svou, našeho důstojného Dobrovského. Dne 17. prosince sem z Vídně přirazil; 18. mne a prof. Volného navštívil, pak po navštívení p. Biskupa, svého bývalého chovance v jenerálním seminarium, d. 19. u skrovném obědě v mém pokoji nejsladší chvíli svého živobytí v jeho přátelském, rozmarném a učeném rozmlouvání sem ztrávil. Nemohl sem se dosti nadiviti vtipu, rozsudku, paměti, ba i zraku ctihodného starce. Druhý den na to byli sme s prof. Volným, kanovníkem Nieringem a jinými k stolu p. Biskupa pozváni: a však příležitost proň poslaná — u vzdálených Bratří Milosrdných se byl uhostil — prázdná přišla. Nastydl blátivou cestou sem a tam chůzi konaje. Však brzy okřál, tak že do Rajhradu vyjeti mohl, kde se milý Pešina s ním těšil, k němuž se i jiným časem na několika dní strojil. O nový rok, prý, chůzemi se utrmácel, tak že mu pro zanícení plicí žilou puštěno bylo. Umění lékařské však nespomáhalo. Volný jej svátostmi opatřil, sám však si hodinu před svou smrtí poslední popomazání vyžádal. Těžce ku pronesení své poslední vůle přivedet byl; o čemž o všem Volný obšírnou zprávu J. Excell. p. hraběti Frant. z Šternberka dá; já sem na venku zdržovati se musil. Patnácte let ještě si nebožtík živu býti hodlal. Na mé povzbuzení mínilť i, že nechaje trudných recensí a půtek, běh svého života spíše, v němž všeliká poznamenání svého skoumání, též věnce pocty svých přátel atd. složí. Osud jináče chtěl. O kýžby jemu ještě rok byl popřán k vyvedení toho zámyslu! Mírně soudil o svých zemřelých odpůrcích, ruky podával živým, pravdy hájiti mínil, byťby i oblíbení potměšilci jí vzdorovali. Odpočívejž s pokojem!« —

Až potud vlastenský náš pan Kinský. V příštím některém svazku časopisu tohoto bohdá bude nám lze podati vlastencům zprávy širší o životu a smrti nezapomenutedlného Dobrovského.

V těchto dnech vyšli v Praze na světlo zdávna očekávaní »Staří letopisové čeští« od r. 1378 do 1527, čili pokračování v kronikách českých Přibíka Pulkavy z Radenína aneb Beneše z Hořovic, péčí a nákladem král. České Společnosti Nauk ze starých rukopisů vydané, a sloužící za třetí díl zbírky někdy od F. M. Pelcla a J. Dobrovského počaté, pod názvem »Scriptores rerum bohemicarum«. Díl tento pouze český k tisku přichystal a předmluvou i kritickými tytýž poznamenáními opatřil Frant. Palacký. Obsahuje mnohé důležité zprávy z XV. i z počátku XVI. věku, kteréž ještě nikdy tištěny nebyly; též znamenité zlomky neznáme posud kroniky rymované z XV. století, kterou p. Dobrovský l. 1827 byl ponejprv v jednom rukopisu Kapituly Vyšehradské nalezl. Té naděje jsouce, že komu historie naše vlastenská milá jest, každý k tomuto čistému pramenu jejímu sám pospíší, opouštíme další o něm zmínku.

Literatura naše česká v těchto posledních létech téměř všecka do časopisů se utekla; nebo kromě musejníka tohoto počítá se jich nyní patero, ježto v minulém létě dva se ku předešlým připojili. Theologický časopis, pod ochranou knížecí arcib. Konsistoře, nejčilejší mezi nimi život jeví, a bohdá po všecka budoucí léta v součinnosti své se zdrží. Krok, od prof. Presla vydávaný, nevychází sice v určitém čase, ale obsahem svým, ovšem vážným, mezi časopisy náleží. Přítel mládeže, od děkana Zieglera ku poučení zvláště učitelů školních čtvrtletně hotovený, také šetrnosti vlastenské zasluhuje. P. Linda, spisovatel Pražských novin, vydává s nimi spolu každý týden jeden arch tak zvaných »Rozličností«, obsahu nejvíce popisného a rozpravného, dobře vybraného, a však vlastencům jistě mnohem užitečnějšího i příjemnějšího, kdyby p. spisovatel novotěním v řeči české o něco skrovněji sobě počínal. Posléze v polovici minulého léta zarazili pp. Rainold a Hýbl spolu týdenník pod nápisem »Jindy a Nyní«, obsahu nejvíce prostonárodního, Rozličnostem p. Lindovým podobného, s mnohými rytinami (kteréž však bodejžby čistější byly!), v češtině dosti zprávné. Přálibychom, aby všickni časopisové tito ku prospěchu vlastenců a literatury naší se hodně dlouho udrželi, jelikož žádný z nich druhému nic nevadí, alebrž každý své zvláštní pole má, které sobě vzdělávati uložil. Jiných zajisté spisů důležitých pořídku v Čechách na světlo vychází, an knihkupců, kteří by nakládati chtěli a mohli, nemáme, a knih tiskaři, jako pan Pospíšil a paní Fetterlová, také ne vše mohou, coby rádi chtěli, již mnohé oběti vlastenské literatuře přinesše.

V posledním svazku Kroka páně Preslova nejdůležitější zdá se nám býti, jakož i nejhojnější jest, co prof. Antonín Jungmann doň položil, totiž »Krátký obsah náboženství pohanského u Slovanů, zvláště u Čechů« a pokračování v jeho »Člověkosloví« čili v anthropologii. Neupíráme, že p. Jungmann velikou pilností o náboženství našich pohanských pradědů zbíral, ale přálibychom byli, aby někdejších bohů pruských a litevských byl do mythologie slovanské nevmísil z toho prostého důvodu, že staří Prušané a Litvané nebyli národ slovanský. Mezi básněmi v tomto svazku podanými vynikají, jak obyčejně, páně Kollárovy znělky.

Prof. V. Klicpera s počátku tohoto roku, jakož i v minulých létech, opět dramatickým Almanachem novým vlastence své potěšil, a nejen pilnosti ale i důmyslnosti své ve všech třech kusích tohoto svazku hojné důkazy dal. Bodejž se mu líbilo, v budoucích dramatických hrách svých větší zprávnosti jak grammatické, tak i stylistické vůbec šetřiti!

Se zvláštním potěšením oznamujeme také vlastencům svým novou spisovatelkyni českou, Marii Antonii, z řádu sv. Alžběty v Praze, od kteréžto minulého léta utěšená pověst pro mládež ženského pohlaví na světlo vyšla, pod názvem »Myrrhový Věneček, aneb Utrpením přichází se k blaženosti«. Sloh její jest plynný a nenucený, čeština pak čistější než u mnohých spisovatelů našich. Žádáme srdečně, aby ctihodná spisovatelkyně na tak chvalně počaté cestě i dále pokračovala a vždy ještě větší dokonalosti skrze živé a jadrné jednání v dějích svých dosíci se snažila. Knih takových, jakové ona psáti počala (neboť i Serafka tuším od ní sepsána), my vždy ještě s potřebu nemáme.

101. O Ohlasu písní Ruských F. L. Čelakovského.

Posudek, 1830.

Ohlas písní Ruských, od Fr. Lad. Čelakovského. V Praze 1829. Písmem Pospíšilovým. 96 str. v 12.

(Č. Č. M. 1830. I., 108–112. — Radhost I. 81.)

Pan Čelakovský, jakož vůbec známo jest, od r. 1822—1827 vydal ve třech dílech důležitou sbírku slovanských národních písní, ze všech nářečí, s českým přeložením cizojazyčných. Potom roku

1827 zase svazek litevských národních písní, z původního jich jazyka přeložených, nám od něho podán byl. Když to samo již za důkaz sloužiti může, jak on velice sobě národní zpěvy oblibuje, zase pilnější podrobné uvažování těchto sbírek zřetedlně by dokazovalo, jak jemný a čilý smysl poetický jím vládl při vybírání těch na oko často nepatrných zpěvův. Též poetický duch jeho vnukl jemu myšlenku, aby sám pokusil síly své v prostonárodních slovanských písních, a především v ruských. Tak povstal drahocenný ten dárek, o kterémž tuto řeč jest, a kterým on krajany své minulého léta utěšil.

Jest to již zastaralá vina učeného vychování našeho, že sme až příliš navykli zakládati sobě cenu poetickou básní a zpěvův právě v tom, v čem ona nikoli nezáleží, a že tudy často tratíme i jemnost chuti pro vyšší a spanilejší půvaby poesie. Vzorové námi vládnou a formy mrtvé; domníváme se, že básniti nám nelze, nehodíli se verše naše pod rubriku ody, neb zpěvu, ballady, elegie, idylly, a co těch jmen více. Ale živý obor poetických forem jest tak nesmírně rozmanitý, jaková jest rozmanitost květin ve přírodě; a duch poetický podobá se tvorné síle organické, která samovolně zdobí všecky sady a květnice v nestíhlé rozmanitosti ušlechtileji, nežli jakékoli naše umění a namáhání učiniti může. Tato tvorná božská síla, založená na citu čistě člověckém a na spojené s ním jemnosti moci obrazotvorné, jevívá se i v písních obecného lidu často tím spanileji a živěji, čím méně se umění do výtvorův jejich vtírá; protože lidu obecnému neschází ani jemnost citův, ani živost fantasie. Mnohé písně národní jsou krásnější, nežli všecky ody a hymny anebo elegie, co jich která literatura dohromady počítá. Jevít se v nich spanilost mysli lidské v nekonečné živosti a rozmanitosti; a to tím mileji, čím méně hledána jest, čím méně z oumysla pochází. Ale tím nesnadnější jest také jejich nápodobení (imitace), leč kdo tou mocí ducha vládne, kterou bůh »ku podobenství svému« člověctvu udělil.

O takové ducha moci nepochybně svědčí také páně Čelakovského »Ohlas písní ruských«; aspoň já tak soudím, že vedle Slávy Dcery ušlechtilejšího plodu básnického nad ohlas tento v novější literatuře naší nemáme. Ačkoli tu jen 25 písní větších a menších, lyrických i epických, nám podáno: však dosti toho k ospravedlnění zdání mého a ke slušné pochvale básníkově. Mnoholi u všech národův tak utěšených písní, jakové jsou zde Udobření (str. 43), Opuštěná (str. 25), Píseň dětská (str. 48), Smrt Alexandra (str.

23), Veliká panichida (str. 20), Dvě slovíčka (str. 34), Rozmluva noční (str. 13) a jiných více? Není to jejich přední zásluha, že nesou na sobě kroj a charakter dokonale ruský, ale to, že v charakteristických známkách ruského života vyjadřují čisté výlevy jemného srdce lidského, a tím také něžně pobuzují a chovají, co božského ve člověku jest. Jiných písní znamenavost ačkoli ukrytější jest, vystavují však obraz národního spůsobu smýšlení a citu, neb i humoru, jako k. př. Veliký ptačí trh (str. 60), a zvláštní charakter fantastických povídek, jako Čurila Plenkovič (str. 70), a Ilja Volžanín (str. 80). Poslední tento zpěv náleží k těm nejpěknějším, které kdy národní Musa světu podala. Mladý Ilja, syn vdovy Marfy Andrejevny, uchvácen byv od Volhy, ve krystalových jejích palácích (popsání jich, str. 82—84, jeví pravého básníka), dvanácte let chován byl, až pak pocítiv v sobě sílu bohatyrskou, o propuštění své ji požádal.

Hoj, an jsi ty Volha, nerodná mi matka!
Ty pusť mne mládce ze svých paláců
A z toho tvého smutného zámku.
Zachtělo mi se mládci projíti se
Tam pode jasným teplým slunéčkem,
I pod hvězdami i pod měsícem a t. d.

Ustrašená Volha násilím rozjařeného bohatýra propouští jej bezděky na břeh, kdežto naň kůň již osedlaný a celá skvostná zbraň čeká. Ozbrojený tak Ilja vyskakuje

Na dobrého koně, na hrušáka;
Kalené střely v toulu zařinčely,
A s Volhou matkou on dobrý mládec
I s dcerami jejími se rozlučuje,
Se rozlučuje i rozžehnává.
Ne matčiným hlasem, ne temným vzdychem,
A zazněla Volha velikým chechtem,
Tak mladoně dobrého provázejeci.

Navštíviv rodné město své, našel na jeho místě jen sutiny trním a hložím zarostlé; na žalostné řeči jeho, ze sutin města pohřbeného jemu hlas odpovídá, »půl hlas mezi světským, půl mezi hrobovým«, kterak orda Tatar divoká pod carem Ugadajem ty jasné věže, boží

chrámy, do prachu uvrhli, jim se rouhali, domy rozbořili a všecky obyvatele i matku jeho Marfu »na ostrých šavlích roznosili«, aniž ještě vlasti hubiti přestávají.

Jakto u mládce ňádra rozedmula se,
Jak žalostí mu srdce překypělo,
On z překypění dvě slzy vypustil,
Jedna slza — slavnému městu,
Druhá slza — rodné matičce.
A on Ilja Volžanín koněm zatočiv
Po dolinách se žene, poskakuje,
Kůň na dolině, jakby litý zvěř,
A mládec na koni jak sokol jasný;
I přeletěl Ilja řeky devatery,
Přeskákal Volžanín doliny, hory,
A horám, dolinám počtu není,
Vše to s poledne do večera,
A s večera zas do ranní záře;
Na cesty on mládec se nevyptává,
Jemu průvodci, ukazovači
Zpustlá města, v ohni vesnice,
A lidská těla nepohřebená.

Jako střela přihnav se do vojska ruského, Tatary poráží a k outěku žene, až se zeť chánův proti němu postaví, a ve krutém souboji sice sám padne, ale dříve koně hrušáka Volžanínovi mečem proklav.

Ach, nastala bída na bohatýra,
Velké hoře padlo na Volžanína!
Ne hrušák, dobrý-to kůň, k zemi padá,
A pod mládcem žlutý sypký písek k zemi se hrne,
Dar-to nerodné matky řeky Volhy;
Ne meč ostrý z ruky vypadává,
A slizký ouhoř se vymykuje,
Ocelový šišák — kost želvy vodní,
A kalené střely — drobné rybičky,
Vše darové podvodní matky řeky Volhy.

Tak podveden jsa klamem nepřátelské Nymfy, upadá v zajetí tatarské, z něhož teprv po mnohém trýznění za příčinou jeho ne-

ohrožené stálosti při víře křesťanské, zázrakem božím konečně na svobodu se vymohl.

Všecko v povídce této jest zdařilé: hojnost vynalezení a jeho živá spojitost, barva národní v rozpravování, živost fantasie, jarobujná divokost a zas jemný cit bohatýrský, a posléze zvláště ta síla tajemná živlu nevěrného (řeky Volhy), která jest za osnovu této fantastické povídce, jsou motivy, které svědčí o neobyčejném důvtipu básníkovu. Ale i outlost myšlenek a citův jeví se ve mnoha písních s důvtipem spojená, jako jest idea veliké panichidy ve velikém zanícení Moskvy l. 1812, anebo smrt císaře Alexandra, nad jehožto tělem, u tisového smutného lůžka, jako anděl nad zpustlým chrámem, máť-carice Elisaveta slzy prolévá:

Ona pláče pláčem tiché řeky,
A za ní ruský pravoslavný národ
Zbouřených moří vlnobitím pláče;
Moře snad se utiší — řeka neustane.

Kromě zvláštního rozměru některých tak nazvaných stálých básnických forem, též užití několika grammatických zvláštností k lepšímu vytknutí národní známky, spisovatel užíval všude slohu prostého a však poetického, a dovedl toho skutečně (o čemž arci nikdy pochyby nebylo), že pravá poesie vždy jasně, čistě a nenuceně plyne. »Mám naději,« praví p. Čel., »že zalíbení ve zpěvu národním uchrání básníky naše od oné nadutosti, oněch par a dýmů, jenž nyní některé cizokrajné literatuře, a poněkud i naší, více jsou na škodu, než k užitku; pokud pravda jest, že pestrá látatina slov nikdy myšlénky samé nenahradí, která čím vznešenější a pěknější, tím spíše takořka v tenké roucho slov se odívá, aby více viděna i pozorována byla.« Přálbych, aby všickni naši mladí básníci slov těch skutkem šetřili, a Musu naši k národu lídnější a jemu přístupnější učiniti se snažili.

102. Literarní zprávy.

Z Prahy, na konci měsíce dubna 1830.

(C. Č. M. 1830. II., str. 234.)

Zprávy své letošní počínáme žalostí nad nenadálým zesnutím velikého vlastence našeho, J. Excell. pana František hraběte z Šternberka-Manderšeidu. Byltě tento pán nejen věrný milovník a podpůrce, ale i přední znatel historických nauk a krásných umění ve vlasti, o něž sobě zásluh nesmrtelných nadobyl. Jeho hlavním přičiněním, a vlastního jmění nasazením, akademie výtvarných umění v Praze na konci minulého století zaražena, i posavad ve prospěšné účinlivosti své zachována byla; jak spanilou myslí o zkvétání národního Museum našeho pečoval, nejen jeho nevyrovnaný kabinet mincí českých jemu nedávno darovaný, ale dvanáctiletá horlivá přičinlivost radou a pomocí zřejmě to jevila; král. česká společnost nauk, jejímžto oudem mezi předními, a všecky jiné společnosti a jednoty ve vlasti, k obecnému dobrému směřující, jichžto stálým součastníkem a nápomocníkem byl, ztráty jeho neméně litují. Slovem, byltě on zvláštní okrasou nejen slavného rodu svého, ale i šlechtictva českého, i vlasti své vůbec; ať nic nedíme, jak milostnou laskavostí v domácnosti a v rodině své se skvěl, jak vlídně a otcovsky se všemi podřízenými a poddanými svými nakládal. Avšak my zde nikoli nechtěli jsme líčiti zásluhy jeho v Čechách slavně známé, alebrž jen žalost svou nad velikostí ztráty této na jevo vynésti; a protož jen ještě dovoleno nám budiž, položiti sem o tom slova bolesti, od jednoho ze vroucích ctitelů jeho (V. H.) nám podaná.

(Následuje báseň V. H.

Slza na hrob
J. Excell. Jasn.
hraběti Františkovi z Šternberka-Manderšeidu.)

Doslýcháme také neradi o smrti dvou spisovatelů českých, důst. p. Matěje Sychry, faráře Ždárského v Moravě, který tohoto léta, a p. Jana Pilnáčka, pěstouna ve Vídni, který již

minulého léta ve hrobě se složil. Jakou naději v tomto mladém spisovateli jeho přátelé skládati mohli, dosti patrně jeví, mezi jinými plody ducha jeho, také posudek dosti učený a soudný o Soběslavu, tragedii p. Klicperově, kterou pode jménem »L. Boskovice« do časopisu tohoto l. 1828, sv. IV., str. 120—139 byl podal.

103. Některé knihy české z let 1830 a 1831.

(C. Č. M. 1831. II., 231—237. — Radhost I., 30—42.)

1. Krok. Veřejný spis všenaučný pro vzdělance národu československého. Vydáván přispíváním mnoha učených vlastenců od Jana Svat. Presla. Díl druhý, svazek čtvrtý. V Praze u Jos. Fetterlové, 1831, str. 481—638 v 8. (za 48 kr. ve stř.).

Kniha tato, jakož sám titul její se opovídá, psána jest pro vzdělance národu našeho: sluší pak doložiti, že ona žádá do čtenářův svých nejen mnohotvárné známosti nauk, ale i jazyka slovanského. I poněvadž malý jest počet mužův takových mezi námi, není divno, že spis sám pomalu se vydává, ano předešlý svazek jeho již roku 1827 na světlo vyšel. V tomto svazku nalezáme troje skončení takových pojednání, která ve předešlých načata byla; i ačkoli tomu rádi jsme, že tak důležití spisové, jako tu jsou páně Preslovo »navržení soustavy živočichů dle tříd, řádů a rodů«, a p. Jungmannovo »člověkosloví čili anthropologie«, nezůstali nedokonaní, předce bojíme se, aby ta osudná trojka ničeho dále neznamenala. — Krok tento jest skutečný a památný krok v řeči a literatuře naší: hlásať věci a řeči nemluvené posavad ústy českými. Vyznáváme sice, že ne všecko v něm nám po chuti jest; jazyk tu někdy až příliš cizinou zapáchá, zvláště v překladech, ježto asi třetinu svazku tohoto doplňují. Nicméně vědecké toto podnikání p. Preslovo zasluhuje všecku chválu, a oběť ta, kterou nákladem vlastním naší literatuře činí, srdečnou každého věrného vlastence uznalosť. Vydaltě knihu svou pro vzdělance naše; i jest ta pravého vzdělance povaha, že zrno a plevy sám rozeznati, co zdárného i v nezdařilém obalu vyšetřiti, a k dobrému bližních svých, čili národu svého, použíti nejen umí, ale i chce a žádá. P. Presl ve přírodních naukách dráhu nám proklestil; ta již nyní snáze uhladiti, a od nešvar starých i nových vyčistiti se dá; co nezdařilého,

časem svým samo se ztratí a v zapomenutí upadne. Ostatně již ve svazku tomto, mimo dotčené dvoje pojednání, za zvláště důležitý pokládáme okus technologický, první toho způsobu, »o dobývání kamence« čili ledku. Přáli bychom věrně, aby p. Vydavatel spisu svého, národu čest i užitek přinášejícího, na dvou dílích nezavěšoval, ale z čerstva dále v něm pokračovati mohl.

2. Čechoslav. Všeobecný zábavník. Svazek pátý, v Praze, u Pospíšila, 1831, str. 64 v 8. (za 12 kr. stř.).

Nemohouce o svazku tomto pátém zpráv širších dávati, řekneme jen jedním slovem, že vyniká patrně nad předešlé čtyry obsahem svým. Důležité jest zvláště, co na str. 37—47 z dopisu Brněnského se uvodí, a p. Langrem jak důvodně tak i mírně odmítá: o domnělé potřebě, abychom formy grammatické mateřčiny své, které věk Rudolfa II. ustanovil, proměnili; o čemž i my jinde místněji promluviti míníme.

3. Lehrbuch der böhmischen Sprache für Böhmen. Von Johann Nejedlý, k. k. Rathe etc. Vierte stark vermehrte Auflage. Prag 1830, (in Comm. bei Widtmann), S. VIII. a 416 v 8.

Titul knihy to v sobě nese, že pro Čechy psána jest; pročež také všecka předešlá cvičení v překládání z němčiny a do němčiny v tomto vydání vynechána jsou. Ale krajané naši s podivem se táží: když to pro Čechy psáno, proč ne po česku? takliž dalece odcizil se sám sebe národ náš, že již jazyku svému mateřskému, leda jazykem cizím, naučiti se neumí? Však zdá se, že p. Spisovateli jiného na mysli nebylo, nežli dáti posluchačům svým obšírnější než posavad a ouplnější soustavu grammatiky české do rukou; pročež také ve vydání tomto opakují se sice předešlá naučení, ale mnohými přídavky rozhojněná. Tito však přídavkové téměř všickni vypsáni jsou slovo od slova z grammatiky Dobrovského r. 1819 (jakož toho sto důkazův před rukama, kdyby jich potřebí bylo); co pak od stránky 306 do 412 se přednáší, krom grammatiky také vytaženo z knihy »Die Bildsamkeit der böhmischen Sprache« nazvané, ale při tom všelijak zpřevracováno jest. I bylotě slušné, pro uvarování se plagiatu, učiniti aspoň zmínku o pramenu tom, ze kteréhož tak hojně čerpáno. O jiných přídavcích, kteříždto p. Ne-

jedlého vlastní práce jsou, jako k. p. časté nedůvodné tupení dobropisu analogického, raději zde mlčíme, než abychom nepotřebné hádky bez konce ploditi měli.

4. Sbírka českých dobro- i vlastnomluvů, s poznamenáním obyčejných chybomluvů, i s opravením jich. (S německým vysvětlením.) Sepsal Frant. Trnka, učitel jazyka českého v Brně. První pokus toho druhu(?) V Brně 1830, u J. G. Trasslera, str. 84 v 8.

Co se p. Spisovateli knihy této podlé zdání našeho nejméně podařilo, jest její titul; neboť ty dobromluvy a vlastnomluvy nejsou chybomluvům o nic lepší. Nebyloliž, k vyjádření smyslu spisovatelova, slov prostějších a češtějších v jazyku českém? Oumysl pánĕ Trnkův byl tuším především poučiti krajany naše, jak by germanismův a barbarismův v jazyku svém varovati se měli. Sbírka způsobův mluvení dobrých a chybných, kterou k tomu cíli nám podává, ku prospěchu jak česky tak německy se učícím dosti platně posloužiti může, a přáli bychom, aby do hodně mnohých rukou se dostala. Bez chybiček sice ani ona není: ale nejsou tak důležité, ani tak hojné, abychom práci p. Trnkově slušné chvály odepříti měli. Jest to dobrý počátek, ačkoli připomenouti sluší, že již fraseologie neb. Sychry ho předešla.

5. Poreĕkadla (přísloviá) Slovákov moravsko uherských. Sebrav vydal svými útratami Frant. Trnka, učitel československý. Ve Brně 1831, čtenami J. G. Trasslera, str. VIII. a 48 ve 12 (za 12 kr. stř.).

Bylit sme na rozpacích, zdali nám knihu tuto v popisu knih českých jmenovati sluší. Obsah její jsou přísloví sbratřených s námi Slovákův v Moravě a v Uhřích, a to dobře se stalo, že sebrána i vydána jsou; řeč ale v této knize není ani česká, ani moravská, ani slovenská, nýbrž abychom se sprostě vyjádřili, — řeč pánĕ Trnkova. I jaková to řeč jest, čtenáři naši hned z počátku předmluvy se as dovtípí, kterýžto počátek věrně přepsaný zde klademe: »Jakož národné zpěvy a písně odhalujou nám povahu srdca neb cítĕnosť národa: tak-též propovídky a přísloviá národné, — Slovákóm poreĕkadla — jsou zrcadlem rozuma i soudnosti jeho. Že takové sbírky rozmanitého bývajó užitka, snadno každý sě domyslí atd.«

P. Trnka již ve své »knize cvičné jazyka slovanského« atd. (1830) lásku svou k nářečí slovenskému a nechuť k češtině jevil, zvláště proto, že se v Čechách k. p. již ne »ulica, duša, písařa, učitela, porúčám« a t. p. ale »ulice, duše, písaře, učitele, poroučím« mluví a píše. Nyní pak již i té rady spisovatelům českým uděluje, aby téhož šetřili, žádajíli sobě, aby jich spisy Maravané a Slováci rádi čtli. Jaké tudíž knihy Moravané i Slováci čtou, to jen tuším panu Trnkovi známo: my ale a přátelé naši jistě knihy prostou a neozdobenou slovenčinou neb hanačinou psané, když tak má býti, stokrát raději čítati budeme, nežli nesmyslnou směsici všech nářečí, v kterézto pan Trnka své zalíbení míti se zdá. Onyno zajisté vždy hlásati mohou život přírodný, nelíčený a jadrný, jakovýžto v národu samém se jeví: tato ale jen za strašáka se hodí. Amalgamovati formy grammatické rozličných nářečí a věkův svévolně, podlé theorie domnělého libozvuku, jest podlé úsudku našeho hra nerozumná, nechutná i škodlivá. My úsudek tento veřejně ospravedlniti neopomineme: ale zde k tomu místa není.

6. České národní duchovní písně. Sebrané od Jos. Vlast. Kamaryta. Díl první. V Praze u J. Popíšila, 1831, str. XXIV a 156 v 12.

Mezi novými knihami českými, které tenkráte ohlašujeme, kniha tato snad a beze snadu jest ta nejznamenitější; aspoň nám největší potěšení způsobila. V dobře psané předmluvě praví pan Vydavatel, že ze sbírek p. Čelakovského a jiných »sme sice slyšeli, jakými písněmi u nás hory, doly, pole, luka i vísky se ozívají, když lid mravův neporušených ve své tiché spokojenosti se rozveselí. Však tento národ, jemuž nevinná, pěkná příroda tolik a tak libých písní do srdce vlévá, — příroda pravím, neboť to charakter jeho zpěvu, že od přírody počíná, pak nenuceně na své city přechází: — tento národ neumělby se také v písni k Tomu povznesti, jenž původem jest všech krásot přirozenosti, a jenž pro ně tak vnímavé srdce mu dal? Kdo tak hlasitě zpívá o závod se skřivanem nad jeho hlavou se vznášejícím, an zvonky se pasoucího skotu v to hlásky své mísí, nebo když louku zelenou nebo zlatoklasou pšenici kosí a sebírá: — ten zpěvavý lid, najednouliž jako němý umlkne, když palouky jeho suchotou chřadnou a jeho v potu tváři zaseté obilíčko před klasem již schnouti počíná a do žádné veselé písně mu není? Ano, neníli národ náš národ křesťanský? .... Ale nejenom ve svatyních, nejen při obětech, i v chýžkach svých

i dílnách, i za pluhem i při srpu slyšeti písničky svaté a tím více pohnutelné. České světské písně, co jich tlačeno, veskrz »pro obveselení mysli mládencům a pannám na světlo vydané« jsou, tak jejich nadpisy zní. Když ale ten čilý mládenec, ta kvetoucí panna, tak někdy jest mysli zarmoucené, že ji nižádná písnička obveseliti nemůže, neníliž třikráte dojemnější její: »O Maria! spomeň na mne!« kterou ona slzavýma očima před obrazem té nejsvětější potěšitelkyně anebo někde venku o samotě toužebně zpívá!« a t. d. Pan Vydavatel skutečné zásluhy tím nabyl, že i tuto stránku života národu našeho poobjasniti se snažil, dříve nežli snad jiné tvárnosti nabude; neboť i sám připomíná, že novější zpěv duchovní vždy více od té vážnosti, hlubokosti a jímavosti se uchyluje, kterou starší zpěvové toho druhu vynikají. Ale čeho této knize se nedostává, jsou melodie těchto písní; a nerádi vidíme, že se jich ani neslibuje. Melodie v každé české písni jest věc podstatná; zvláště ale v písních duchovních. O melodiech církevních starých bratří českých svědčí nestranný a dokonalý soudce Frid. Rochlitz, že v nich ten nejvznešenější duch věje, kterého kdy zpěvem nábožným dosíci lze; a zdaliž od té doby na tétéž roli, — v citu hudebním národu našeho — nic se nevypučilo podobného?

7. Kocourkovo, anebo Jen abychom v hanbě nezůstali. Veselá hra ve třech jednáních. Místo předmluvy se poví, ale jen šeptem, něco o Kocourkově. V Levoči, u J. Werthmüllera, 1830, str. 115 v 8.

Toto Kocourkovo jest městečko v horních Uhřích, jehožto slovenští obyvatelé, aneb aspoň představení, horlivě o to usilují, aby sebe a potomky své zmaďarštili. Jest to dosti živý a věrný, ale neutěšený obraz pospolitého života obcí slovenských církve evangelické, které nyní zápasiti musejí s maďaromanií všelijakých nedopánkův. Řeč v této veselé hře Čechům, mimo nezprávnost svou, i pro časté maďarské floskuly někdy nesrozumitelna jest. Ale oučel této knihy ovšem chváliti sluší, a nepochybujeme, že ona tytýž i užitek svůj ponese.

104. Nové knihy české.

(Č. Č. M. 1832. I., str. 123.)

1. Hlasy vlastenců ke dni 1. března 1832, na památku čtyřidcetiletého slavného panování J. M. císaře a krále Františka I. Nákladem matice české č. 1. V Praze 1832 u Synů Bohumila Háze, str. 34 v 4.

Slavnost panování J. M. císaře Františka I. pána našeho nejmilostivějšího, může také poněkud za slavnost nově obživené literatury české jmína býti; neboť teprv pod Jeho žezlem dobročinným rozvinulo se, cokoli zdárnějšího literatura ta za našeho věku má. Slušně tedy matice česká k dalšímu prospěchu jejímu založená, prvotiny své na oltáři vděčnosti k mocnáři dobrotivému složila. Vlastenci, jichžto hlasové zde zavzněli, jsou pp. Vinařický, Chmelenský, Čelakovský, Šír, Jos. Jungmann, Hanka, V. A. Svoboda, Langer, Kamarýt, Macháček, Ant. Marek, F. J. Vacek, Sedláček, Smetana, Klicpera. Tištěn jest spis tento tiskem kongrevským; skvostnějšího vydání, co do typografických okras, posavad v Čechách, ani kde jinde v říši Rakouské tuším nevyšlo. Škoda, že omyl tisku jeden předce do poslední stránky se vloudil, kdežto v řádku třetím z dola na místě »zrušoval« státi má »zrošoval«. Kniha tato, jižto nemnoho exemplářů tištěno, neprodává se, ale podlé vůle osvíceného Mecenáta českého, jenž sám na ni náklad vedl, jen mezi zakladatele Matice české, laskavé přátele literatury naší, a zasloužilé vlastence od Zboru musejního se rozdává.

105. Práva Slovanská.

(Č. Č. M. 1832. I., str. 107.)

Václav Alexander Maciejovski, Dr. a Prof. na vysokých školách varšavských, vydává velmi důležitý spis »Práva slovanských národů v jich politickém a zákonodárném zřízení«, kteráž v zákony národů slovanských od nejdávnějších časů až do 17ho a 18ho věku, a v zákony 18ho a 19ho věku rozděluje.

V spisu tomto se vyjasňují nejprvé zákony slovanských národů římsko-katolického náboženství, mezi nimiž nejznamenitější české

a polské jsou; potom zákony Slovanů náboženství řeckého obřadu, v nichž ruské prvním místem stojí, a srbské mnoho důležitého poskytují. Rozdíl ten zakládá se nejvíce na tom, že zákonové katolicko-slovanských národův vyhnouti nemohouce působení kanovnického práva a papežské moci, v tak původní čistotě se nezachovali, jako zákonové Slovanů řeckého obřadu, při kterýchž duchovní vláda, majíc mocnáře sami za nejvyšší hlavu církve, tolik učinkovati nemohla.

Zákonodárství slovanské rozpadává se též dle času opět ve dvě částky. První se tratí v 13té a 14té století, kdežto téměř všickni kmenové slovanští, aneb aspoň nejslavnější národové, jako Čechové, Poláci, Rusové, Slováci v Uhřích a Srbové, svá obyčejná práva sepsali, dle kterýchž netoliko tito hlavní národové, ale i jim podvržení menší kmenové, totiž Slezané, Pomořané, Míšňané, Lužičané, Slovenci a Slovinci, Dalmaté, Charváté, Bosňané a Bulgaři a t. d. obcovali a souzeni bývali. Druhá částka mizí v 17tém a 18tém věku, kdežto někteří s Německem mezující Slované poněmčeni, a na ten způsob od Slovanů odtrženi byli; jiní naproti tomu, jako k. p. zbytkové Prusů, Letů a Litvanů, seslovenčili; konečně někteří slovenští národové, totiž Čechové a Poláci, samostatnost sice, ne však zcela národnost svou potratili.

Spis tento psán jest v jazyku polském, první díl (4 díly vynášeti bude) již vyšel, a obsahuje historii zákonodárstva, státní, městské a hrdelní právo, jakož i řád soudní. Pramenové práce této byli netoliko zákonné knihy nazvíce ještě netištěné, ale i staré listiny a chroniky. Mimo to ku pomoci použito novějších spisovatelů, jichž náhledové a představy po dostatečném rozvážení posouzeni zde jsou. Také se ohled bral na zákonodárstva cizí, totiž římské, germanské, na kanovnické právo a ústavy řecké. Poukázán jest vplyv jejich na slovanské, a vymíšením vlastně původního slovanské patrně se zračí. Konečně v spisu tomto viděti jest, že mnohá zřízení, jimiž se nynější Europa honosí, Slovanům dávno známa bývala.

106. O českém jazyku spisovném.

Posudek 1832.

O českém jazyku spisovném. Ve prospěch mladým spisovatelóm (sic) i na výstrahu nedozrálým recensentóm. Sepsal Frant. Trnka. V Brně (a v Holomouci) 1831 (a 1832), 2 archy v 12.

(*Č. Č. M. 1832. III., 352—373. — Radhost I., str. 42—63.*)

Člověk člověkem jest, že může po dokonalosti toužiti, k ní se snažiti, ji stihati ve všech skutcích svých. K tomu povzbuzuje a vede ho nejen rozum, ale i cit jeho, zřejmě jevíc, že bůh stvořil jej ku podobenství svému.

Náš věk ale nade všecka minulá století vyznačuje se zvláště tím, že po čem někdy touženo svorným citu i rozumu spolkem téměř bezvědomě a nevidomě, to my nyní samým rozumem a s plným vědomím, cestou vyměřenou stíháme. Neníť již úkazu ve přírodě ani v duchu, není ústavu, řádu, zprávy neb obyčeje, v církvi ani ve státu, v obecném životě ani v naukách a v umách, ku kterémužby věk náš nepřikládal míry rozumu, o kterémžby nevymýšlel zvláštních theorií soustavných. Rozjímati, co ráz tento charakterický má vůbec do sebe prospěšného aneb škodného, bylaby věc obšírnější, nežli my zde předsebráti můžeme; jiným tedy a k jinému cíli ji zůstavujeme.

Znajíce i vkořeněnost i rozšířenost tohoto snažení rozumového za našeho věku, diviti se nemůžeme, že ono i mezi vzdělavateli zpustlé role řeči a literatury české na jevo se dává. Aniž pak toho haniti budeme; vímeť zajisté, jak slušná i potřebná věc jest nám spisovatelům, chceme-li vzkřísiti národní řeč a literaturu svou k novému životu, abychom rozumně sobě počínali, a ve všem, co před se béřeme, napřed náležitě poradili se s rozumem a se svědomím svým. Ale kdekoli se rozumuje, tam i snadné bývá nedorozumění; a této pak plodné omylův matky se varovati, ji, i v lichém rozumu rouše, vypátrati a od sebe vybyti povinnost jest naše, věrněli se staráme o prospěch svaté věci národní.

Takové nedorozumění bohužel! již dosti hustě rozplodilo se u vlastencův na Moravě, kdežto dva spisovatelé naši, oba rodilí Čechové, položivše míru rozumu svého na písemný jazyk český, a tudíž nad ním mistrovati počavše, získali sobě nejednoho mladého

a jazyka sice, ale i novoty milovného následovníka, a chtějíce řeč i literaturu naši zdokonaliti, již pohříchu! z malého zlého do mnohem horšího ji vedou.

Posavad jeden toliko z těchto pánův, p. Trnka v Olomouci, »pohnoutky a důvody své, týkající se vad i nedostatků českého jazyka spisovného«, ve spisku nahoře jmenovaném vůbec na světlo vydal, — s jakou důkladností, níže místněji se ukáže; — druhý pak, p. Žák v Brně, vždy jen soukromým dopisováním, na větším díle se zatajením jmena svého, a ústním se jádřením v obcování se vlastenci, soud svůj, bystřeji však a uměleji nežli onen, o téže věci vynášel. I poněvadž nám zde nikoli s osobami, ale s věcí samou činiti jest: nebudeť dosti, vyvrátiti jen p. Trnkovy důvody ale slušíť nám i na takové ohled bráti, které důmyslnější těch věcí skoumatel navrhnouti by mohl.

Hlavní a základní omyl této nové školy v tom záleží, že ona — ne slovem sice, ale skutkem — pokládá rozum a theorii za pramen, ze kteréhož prý nutno jest jazyku čerpati pravidla vzdělání svého: kdežto však jazyk a veškera vzdělanost jeho, ačkoli vzdělanosť rozumu následují, však předce z přírody své, čili samy v sobě, nejsou skutek a dílo rozumu čili theorie, alebrž dějinného podání (tradice). Že rozumem netvoří se jazyk, aniž v oustrojí svém se vzdělává, toho důkazem jest všecka rozmanitosť jazykův lidských na světě, z nichžto i ti nejvzdělanější vždy ještě nedokonalí bývají; ináče zajisté, jakož jeden jest rozum člověčí a kategorie jeho všudy stejné, tak i jedenby musel býti jazyk celého pokolení lidského, ve všech formách svých stejný a dokonalý. První tvořiště jazyka, čili půda, ve kteréž on se původně rodí a roste, jest cit národu, při povzbuzení potřeb jeho duchovních; tento pak cit neplyne z důmyslu (a priori), ale ze stavu a z okolností, ve kterých se člověk pokaždé nachází. Jest tedy z přírody své ne rozumový, ale odjinud podaný, faktický, tradicionalní; následovně i stvůra jeho, jazyk totižto lidský, musí býti již od původu svého nahodilý, faktický, tradicionalní, a tudíž nejináče než nedokonalý, nepravidelný a všelijak nedostatečný. Jazyk povstává i roste právě tak, jako stromoví a kvítí po horách i zahradách; i jakož tam člověk jen to, co příroda sama organickou mocí svou plodí, chovati, pořádati a kliditi smí, tak i theorie zde jen to, co v lůně národu se pučí a kvete, v jeho přesnotě chrániti, tomu hověti, to k dalšímu užívání pravému chystati povinna jest. Rozum tedy není tvůrcem ani zákonodárcem, alebrž jen zprávčím v jazyku; saháli dále, oso-

bujeli sobě i tam vládu konstitutivnou, kdež jemu nejiná než administrativná přináleží: tedyť odporuje sobě sám, a vykročujíc ze svých mezí přirozených, vstupuje do oboru šálenosti.

Druhý hlavní omyl těchto pánův jest, že tak sobě počínají, jakoby literatorům českým teprv činiti bylo »de re publica constituenda«, jakoby jazyk český písemný teprv tvořiti a ustanoviti se měl: my pak máme jazyk písemný již od několika století stvrzený, a nejen ode všech nejosvícenějších mužův národu našeho, ale i ode vlády zemské, od starodávna jednosvorně přijatý a po dnes užívaný; tak že nám s ohledu tohoto nic nezbývá, než aneb přistoupiti k němu a držeti se ho, jakýžkoli jest, aneb udělati sobě jiný, z brusu nový jazyk. I neníť pochyby, že kdokoli chce a umí, může sobě stvořiti jazyk krásný, bohatý libozvučný a všemožně dokonalý: ale jazyk takový nebude více národním, nýbrž osobním jazykem toho, kdo jej sobě udělal.

Považímeli kteroukoli podnes kvetoucí řeč a literaturu, všudy poznáme, že to, co povýšilo jedno nářečí před druhými na důstojenství jazyka písemného v jakémkoli národu, nebyla jeho větší dokonalost, čili cena vnitřní, ale příčina zevnitřní, nahodilá, aneb raději historická: prvější totiž osvěta kraje, města neb spolku toho, kterémuž to nářečí vlastně náleželo. I poněvadž osvěta národův obyčejně mívala počátek svůj ve hlavních a sídelních městách, na dvořích panovníkův, v nejvyšších ouřadech zemských atd., odkudž teprv později po celém národu se rozšířila: pročež většim dílem stalo se, jakož to v Anglii, ve Francii, v Hišpanii a jinde vidíme, že jazyk ouřadův a sídelního města přijat jest také za jazyk osvěty a vzdělanosti národní vůbec. Kdež pak, jako ve Vlaších a v Němcích, národ celý od starodávna ve mnohé a malé obce neb vlády rozdělen byl, a kdež tedy žádné hlavní sídlo v jednotu ho nespojovalo: tam to nářečí nabylo přednosti té, které ponejprv ve spisích u celého národu dlouho vážených a užívaných vzděláváno jest. Takž onde spisovatelé florentinští věku XIV., zde pak reformatoři saští věku XVI. nářečí svá krajinná vzdělavše, způsobili jim všeobecnou v národu vážnost a v literatuře vládu. Důstojenství tedy jazyka písemného dostává se obyčejně ne těm nářečím, která toho snad nejvíce zasluhují, ale těm, která je sobě nejprvé osobí (cedit primum occupanti). Žehrati proto na ně, bylaby věc zpozdilá a pravého vzdělance nehodná; chvály zajisté a díky zasloužili, kdokoli ušlechtilým úsilím získali první zdárné květy literatuře národu svého.

Národ náš, po Čechách, Moravě a horních Uhřích rozlehlý, mluví od starodávna řečí v podstatě své sice jedinou, ale, co do známek méně podstatných, na několikero nářečí rozdělenou. Nicméně to se při něm nachází, že ve spisích a ve všech příležitostech vážnějších, od nejstarších časův až do let nedávno minulých, užíval všude jednoho a téhož jazyka. To, zvláště co do Čech a Moravy, již poněkud i ze drahocenného rukopisu Kralodvorského se jeví: zpěv zajisté, bezpochyby na Moravě básněný, jenž potření Tatarův pod Hostejnovem a zproštění Hany slaví, co do forem jazykových, ničímž se nedělí od těch, kteří Zábojovo a Čestmírovo vítězství hlásají. Nápodobně i nejstarší listiny, které soudové zemští v Moravě (z konce XIV. věku) nám v jazyku národním pozůstavili, v ničemž se neliší od tehdejších listin českých. Jednota tedy jazyka písemného u Čechův a Moravanův jest nejen předhusitská, alebrž mnohem starší, nežli všecky pozůstalé památky naší literatury; Slováci pak, jestli ne dříve, aspoň od časův husitských, kdežto po slovansku psáti počali, stáli vždy také k téže jednotě. Neníť arci pochybnosti, že jazyk náš ve předním a hlavním městě národu našeho, v Praze totiž, dříve vzděláván byl, nežli kdekoli jinde, a že tedy řeč ta, kteréž my ode mnohých století ve spisích svých užíváme, původně česká jest, ne moravská, aniž slovenská: ale byvši ona přijata již za nepamětných časův od národu celého, a vzdělávána od té doby svorným národu celého usilováním, ztratilať již dávno krajinný charakter svůj, a stala se spojištěm národu i nástrojem vzdělanosti jeho na Moravě, Váhu a Hronu tak dobře a právě, jako na Vltavě a Labi. I jakož za našeho věku každý Vlach ke své florentinčině, každý Hišpan ke své »lengua castellana« se hlásí; jakož bychom každého Němce za nevzdělaného a za zpozdilého pokládali, jenžby se proti písemnému jazyku svému z té příčiny zpíral, že původně hornosaský, ne pak švábský neb rakouský atd. jest: tak i u nás jen za nevědství a za svévolnost považovati se musí, kdykoli proti jazyku našemu se namítá, že původně český jest, ne moravský aneb slovenský.

Dobře to víme, že nářečí naše v Čechách, v Moravě a v Uhřích asi před pěti stoletími sebe bližší byla, nežli za našeho věku býti se zdají: ale proto žádati, aby čeština coufla podobou a tvárností svou o pět set let do starožitnosti nazpět, pokládáme za nerozumné a za zpozdilé. Jako starec nadarmo usiloval by se zmladnouti, tak i jazyk náš nadarmo bral by na sebe dávno odložené roucho své; národ by ho v té veteši ani nepoznal, ani za svého

nepřivítal. Každému jazyku pokračovati jest s věkem a s duchem lidským, nikoli pak ustoupati nazpět; pudíť ho, pokudkoli živ jest, jistý splyv okolností a příčin nevidomých, čili, což sílou věcí (la force des choses) se nazývá. Nepřeme, že v tomto přeodívání jazyk náš proměnil tytýž i výborné, ba drahocenné roucho staré za nový lehký klůcek: ale i tento nyní již náleží k celku a k jednotě jeho kroje, pěknějšího vždy ještě a dokonalejšího, nežli se pánům těmto zdáti chce.

Než kdykoli o vzdělávání a zdokonalování jazyka řeč jest, dvojnásobný ohled bráti se musí: na materii totiž a na formu jazyka, čili na slova, jakožto látku, a ne zevnitřní sklad neb vazbu jejich. Co do materie, každý jazyk živý jest nekonečně zdokonalitedlným právě tak, jako veškeren obor poznání našeho, jehožto on zrcadlem jest; pokračuje ť tedy zároveň s myšlením lidským, a ukládati jemu meze, byloby tolik, jako říci vůbec duchu skoumajícímu: »potud, a nic dále!« Zásoba slov šíří a mění se nápodobně obyčejům, mravům a vzdělanosti národní; stará ponětí a slova padají v zapomenutí, nová nabývají vážnosti a lásky. Ale co do forem jazykových jest to jináče. Tyto nejsou nádoby ponětí čili myšlének, ale jen vazadla i líčidla těchto nádob, kterážto ustanovují se ne důmyslem, ale dějinným podáním, umluvitostí aneb obyčejem; měnívají se pak jen potud, pokud ještě jazyk a literatura národní nedosáhly jistého znamenitého stupně vzdělanosti, čili tak nazvané klassičnosti. Takto ku př. francina měnila se ve formách svých až do věku krále Ludvíka XIV.; od té doby ale ustálila se ve všem, co se grammatiky týče, postupujíc a vzdělávajíc se jen v lexikálním ohledu; tak vlaština ode skladu svého grammatického, jakovéhož od tak nazvaných cinquecentistův na dvoře Medicejském ve XVI. století nabyla, od té doby více se neuchyluje; angličina setrvává v témže zevnitřním kroji, do kteréhož za královny Anny oblečena byla; němčina v polovici XVIII. století, co do forem svých, poněkud se ustálila. V každé tedy vzdělanější řeči a literatuře nastává dříve neb později epocha, která ukládajíc konec proměnám jazykových forem, dotud nestálých, tvoří stálé pravidlo čili kanon jejich, jímžto celé potomstvo bez odporu a bez rozpaku se řídí.

Kanon takový, třebas i sebe nedokonalejší, jest předce každému národu vzdělanému velmi důležitým. Jeho šetří s pilností, kdokoli osvíceným aneb učeným slouti chce; za surového pak aneb za nedouka pokládá se, kdo se od něho uchyluje. Přehled forem jazy-

kových podlé kanonu takového (to jest grammatika), bývá všude mezi prvními knihami, které dávají se mládeži do rukou; ona ji nejdéle, až do let dospělých, zaměstnává, jí nejvíce práce a úsilí zavaluje. Ba kanonu takovému podrobuje se i nejhrdější republikán ochotně; a nejvelebnější schůzka zákonodárcův v parlamentu anglickém promine snáze oudům svým mnohé jiné poklesky, nežli prohřešení se proti pravidlům jazykovým. I ať si potom hlubší zpytatelé sebe patrněji ukazují nedokonalost, ba často i nemotornost pravidel těchto — což ukázati všude arci snadno jest: — národ předce theoretickými důvody jejich již mýliti se nedá, nýbrž ani jich více neslyší. Cit zajisté národní s formami kanonem takovým předepsanými tak úzce se spojuje, že již každé od něho uchylování jej uráží. Tak ku př. Voltaire sám nejbystřejší satyrou stíhal a tříbil nemotornost všelikých forem jazyka franského: ale proto jim ve spisech svých výhost dáti a jiné rozumnější na jich místo postaviti, jakkoli drzý byl, předce se neopovážil. Cítilť zajisté, že nešetřením zprávnosti grammatické provinilby se proti národnímu citu slušnosti čili zdvořilosti; a jako zdvořilost čerpá zákony své ne z rozumu, ale z podání čili umluvitosti, tak že i jazyk ve formách svých nenásleduje pravidel rozumových, ale zvyku mezi vzdělanci přijatého a vůbec panujícího. I mluvme my co mluvme proti této neoblomné jednostranných forem vládě: na konec předce vyznati musíme, že ona, kdekoli zavedena jest, za štěstí jazyka i literatury pokládati se musí. Neboť jen skrze takovou vládu nabývá jazyk své povšechnosti a jednoty, kteréž obě nevyhnutelně potřebny jsou k jeho stálému a zdárnému prokvetání; jen ona mocna jest národ, rozdělený ve všeliké státy a obce, spojiti opět v jednotu duchovní širokou, velebnou, a co do národní osvěty nejblahočinnější.

I jazyk český měnil se posavad, co do materie své, v každém věku, a měniti se bude, pokud národ náš z počtu národův nezmizí: ale co do forem grammatických uložena jest proměnám jeho na konci XVI. století meze, kteréž od té doby překročiti neměl a nemá. Kdo a jak jemu ty meze uložil, na tom nemnoho záleží; dostiť jest, že té doby, když jazyk náš nejzdařileji kvetl, když nejen vláda zemská a nejvyšší ouřadové, ale i všecko, co u nás osvíceným slulo, po česku jednali, mluvili a psali, že pravím tehdáž meze tyto, a v nich napotomní grammatický kanon řeči naší ustanoveny a přijaty jsou jednosvorným vzdělaných Čechův, Moravanův a Slovákův přičiněním. Květ sice ten řeči a literatury, slibo-

vavší tak ušlechtilé ovoce, zničen dříve nadání válkou třidcetiletou: ale národ, ačkoli v bytu svém národním ztenčený a znuzilý, nezahynul předce, anobrž po drahném čase opět okřívati počal. Pokladové řeči a literatury, kterých závistivý čas nám dopřál, jsou jediné dědictví národnosti naší; žeť nám jich tedy jako Palladium bytu svého národního chovati a šetřiti sluší, každému jest na jevě. I nepřestaliť od té doby nikdy k dědictví tomu hlásiti se věrní synové vlasti, zakládajíce na něm, jako na svaté kotvici, poslední naději svou; ano dáť bůh, že naděje ta konečně jich nesklame, jestliže jen upřímně, věrně a svorně sobě počínati budou. —

V nejnovějším čase teprv p. Trnka i druh jeho p. Žák tu radu dávají národu našemu, aby odřekna se onoho dědictví a kanonu řeči v něm pozůstaveného, buďto utvořil sobě kanon nový aneb dokonce žádnému kanonu více zniku nedal. Důvodové všickni, kterékoli k obraně své přednášejí, dají se zahrnouti do těchto dvou vět: nejprvé, že dosavadní kanon řeči české jest nedokonalý; druhé že prý Moravanům a Slovákům se nelíbí. Navrhujíť tedy, abychom, vyvrhnouce nedokonalosti ony z jazyka i ze spisův, přimísili formy řeči moravské a slovenské do češtiny, a tím utvořili sobě novou, i Moravanům a Slovákům příjemnou mluvu. I slušíť již místněji uvažovati, jak vady a nehody od nich kárané, tak i léky, kterýmiž je zhojiti a napraviti chtějí.

Pravíť p. T. hned na počátku spisu svého: »Jistotně každý mně přisvědčí, že spisovný jazyk má býti všemožně dokonalým, a že určitost, rozeznanlivost i dobrozvučnost jediné jsou věrné družky pravej dokonalosti jeho; následovně(!) spisovná řeč buď obsahem výborností vyňatých ze ponářeč (sic) sobě naybližších.« — Jaká v těchto větách logika, jaká důslednost (konsequence) jest, to ať někdo moudřejší, nežli já jsem, vyskoumá; já zajisté nic toho nevidím. Než dejme tomu, což aspoň ze spisu jeho vůbec vyplývati se zdá, že p. T. takto rozumovati chtěl:

»Cokoli v nářečích moravském a slovenském napomáhá určitosti, rozeznanlivosti a dobrozvučnosti jazyka českého, jest obsahem výborností vyňatých z nářečí jemu nejbližších;

»Moravsko-slovenské formy řeči jsou to, co v nich napomáhá určitosti, rozeznanlivosti a dobrozvučnosti jazyka českého:«

»Tedy formy ty jsou obsahem výborností« a t. d. Dále:

»Kterýkoli jazyk má býti všemožně dokonalým, budiž obsahem výborností vyňatých z nářečí sobě nejbližších;

»Český jazyk má býti všemožně dokonalým:«

»Tedy buď obsahem výborností vyňatých z nářečí sobě nejbližších (t. moravských a slovenských).«

Odkudž jemu následující rozsudek podsadný plyne:

»Přijmeli spisovný jazyk český moravsko-slovenské formy řeči, získá sobě tím obsah všech výborností z nářečí sobě nejbližších;

Získáli pak sobě obsah všech těchto výborností, bude všemožně dokonalým:«

»Tedy přijmeli spisovný jazyk český moravsko-slovenské formy řeči, bude všemožně dokonalým.« —

To tedy zdá se býti celé tajemství p. Trnkovy logiky; on vizíž, zdali jsem je právě uhodl. Aspoň, jestli sem co pochybil, má to vina není. Ale kolik tu lichých úsudkův!

Předně, co jsou moravsko-slovenské formy řeči? P. Trnka nikdež se o tom zřetelně nepronesl, — jakož pak vůbec ani logická methoda, ani ponětí zřetelná ve spisu jeho se nejeví; — já pak, ačkoli jsem rodilý Moravan, jenž více nežli dvanácte let života svého mezi Slováky sem ztrávil, předce však ani vlastně moravských, ani slovenských forem řeči, alebrž tam jen k. p. valaské nebo hanácké, tu trnavské, turčanské, šaryské, zemplinské, trpácké a t. d. znám. Nářečí moravského, jenžby totiž po celé Moravě panovalo, tak málo tuším se najde, jako i slovenského, u všech totiž Slovákův stejně užívaného. Které tedy z těch forem, od sebe rozdílných, mají se přijímati do spisovné češtiny? valaskéli, či hanácké? a jestli k. p. hanácké, proč ne raději turčanské neb šaryské? Řekne snad p. Trnka, aby se přijaly ty, které jsou nejurčitější a nejlibozvučnější: ale kdo to rozsoudí, když kolik hlav, tolik vznikne asi rozdílných o tom smyslův? P. Trnkovi ku př. formy činió, myslió ve třetí osobě počtu množného nejlépe se líbí (str. 6); jiným činá, mysliá; jiným zase činijou, myslejou, a opět jiným činíja, myslíja lépe líbiti se budou: kdo ten spor mezi nimi rozhodne? Budemeli šetřiti theorie, podlé kteréž ku př. *e* a *o* libozvučnější jsou, nežli *y* a *u*, nemůžeme než hanácké nářečí pokládati za nejlibozvučnější mezi všemi nahoře dotčenými, poněvadž ono *y* v *e*, a *u* v *o* měnívá: proč ale ani národ, ani vzdělanější Hanák sám, ba (podlé str. 5) ani p. Trnka si ho neoblibuje? Dále, co asi myslí p. T. pode jménem »obsahu výborností vyňatých z nářečí moravských a slovenských?« zdali jen to, čeho na str. 4—7, pak zase na str. 30—31 dotýká, t. j. některé formy

jednotlivých slov, pak deklinací a konjugací jejich? Toť bezpochyby tuze mírně, ba nízce o nářečích těchto smýšlí. Jáť aspoň za to mám, že mezi Moravany a Slováky chová se mnohem více výbornosti v řeči jejich krajinné a domácí, zvláště co do rázných slov a způsobův mluvení; kteréžto kéžbychom jen lépe znali, abychom jimi, kdež toho potřebí, jazyk svůj písemný okrášliti mohli! On jistě pomoc tu rád a vděčně přijme ke vzdělání svému co do materie; ve formách ale pomoc taková nebude mu vhod, ledaby se uvolil, proměniti charakter a kanon svůj, čili, což jedno jest, nebýti více jazykem českým.

Že jazyk český ve mnohém ohledu nedokonalý jest, kdož rozumný toho nevěděl? kdo zapíral? Vždyť jest jazyk lidský, ne andělský; a povaha jeho v tom o nic horší není, nežli jiných vychválených jazykův starých i nových, kteří také vady a nedostatky své měli, mají a míti budou. Však třebasby jemu i pp. T. a Ž. radou svou spomohli, a všecky ty česko-moravsko-slovenské výbornosti v něm podlé libosti své zamalgamovali, onby proto ještě vždy předce zůstal nedokonalým. Ale zdá se, že my v Čechách měříme nedokonalost jazyka jinou měrou, nežli tito páni; siceby p. Ž. jistě byl nepsal, že »škoda, nám odstoupením od forem ulic*a*, ulic*u* a t. p. způsobená, nemůže nižádným způsobem nahraděna býti,« — a p. T. sám by nade hroznými a nevyhnutelnými dvojsmysly, jakový jest ku př. ve větě »pošli dále, co ti pošli,« (str. 6) tak hrubě nenaříkal.

Druhý hlavní důvod jejich jest, že prý písemný jazyk náš ani Moravanům ani Slovákům se nelíbí. Ale vždyť líbil se jim po celá století, před bitvou bělohorskou i po ní. Na Moravě od starodávna nejiným než českým jazykem sněmováno, týmž jazykem u cúdy Olomucké i Brněnské řečňováno, souzeno i do desk zemských psáno; zřízení zemská, nálezové, dopisové ouřadní v témže jazyku se konali; mezi vzdělanci jak v obcování, tak i v dověrných psaních panovala čistá, pravá čeština; ba kanon řečí naší, o kterémž nahoře mluveno, ne v Čechách, ale v Moravě se utvořil, nejprv grammatikou na Náměšti před třemi sty léty tištěnou, potom vzorným slohem výtečného Blahoslava, pak nevyrovnanou biblí Královskou a posléze hlavní okrasou tehdejší literatury naší, spisy totižto Jana Amosa Komenského. Praví p. Ž., že staří Moravané, češtiny tak na místě domácích nářečí svých užívajíce, sami sebe zapírali, že »v tom mnoho, až příliš mnoho Čechům obětovali:« ale kdo pak

to přílišné sebe zapření od nich vyhledával? kdo jim tu oběť ukládal? Vždyť nehrozilo řeči ani literatuře naší v XVI. století nebezpečí nižádné; oni pak co činili, od nepaměti dobrovolně činili, ani nevědouce, že by tím sebe sami zapírali neb obětovali. Aneb tedy staří Moravané, tak smýšlejíce, nerozumní a hloupí byli, nynější pak, od nich se uchylujíce, jsou moudří, aneb naopak. Ale není to pravda, že nynější osvícení Moravané zamítají kanon řeči české, nám v XVI. věku podaný: ještě nedávno páni Stavové markrabství tohoto založili na své akademii zvláštní stolici učitelskou k učení zprávnosti ve formách jazykových, ne moravských — nebo těch vlastně není, — ani v českých takových, jakové na trhu Pražském aneb po silnicích slýcháme, — ale ve formách češtiny písemné, vzdělanému světu známé. Nýbrž ani sprostý lid moravský proti formám písemného jazyka našeho se nezpouzí; ano jistá jest věc, že kdyby kazatelé slova božího jemu ne po česku, ale ku př. Valachům po valasku, Hanákům po hanácku kázali, posluchači jejich sami tou neslušností by se uráželi. Tedyť jen někteří hloubálkové v jazyku na Moravě, nikoli pak národ Moravský, zanevřeli proti ušlechtilé češtině naší.

Jsouť arci muži na Moravě moudří a ctihodní, kteří s »tou novou češtinou«, co jich totiž dochází ve mnohých plodech nejnovější literatury naší, nijak spřízniti se nemohou; toť jsou milovníci řeči a spisův Komenského, Veleslavíny a jiných starých spisovatelův našich. Žehrajíť oni ne na grammatický charakter jazyka českého, ale na zanedbávání staré jeho čistoty, na zatmělost slohu, na hojnost novékutých nezdárných slov, na přílišné germanisování, purisování a neologisování v nových knihách českých. Jich s touto »cizomluvností« v jazyku našem nikdy nesmíříme, třebas bychom ji stokráte, jakž p. T. (str. 7) se líbí, »cuzumluvnosťú« překřtili. Než toho ani netřeba; však i my s nimi se snášíme, rovněž jako i oni želíce a lítost majíce nad nezprávným a nečeským slohem většího dílu novějších spisovatelův našich, ačkoli proto nezamítáme všeho, co píší a vydávají, vědouce, že oni větším dílem toho nečiní ze svévole, ale z nouze a z nevědomosti, z nedostatku lepší známosti jazyka. Pročež věrní a upřímní vlastenci neměli by jich, kde bloudí, hned odsuzovati a zatracovati, ale raději přičiniti se všemožně, aby jim k lepší jazyka známosti posloužено bylo.

Co se pak české řeči a literatury u bratří Slovákův týče, tu především dvě strany rozeznati musíme: Slováky totižto katolické a evangelické. Evangeličtí Slováci, ježto nyní po celých Uhřích asi

tři sta církví počítají,*) již od nejstarších časův užívali vždy čisté biblické češtiny jak při službách božích, tak i ve knihách svých vůbec a užívají posavad; u nich i tehdáž řeč naše zdárně se vzdělávala, když u Čechův málo kdo moudrý jí sobě všímal (t. po třidcetileté válce), čemuž za důkaz i sama jmena Tranovského, Masníka, Pilaříka, Krmana, Hruškovice, Doležala a j. v. sloužiti mohou; oni r. 1803 zřídili zvláštní ústav pro československou řeč a literaturu v Prešpurce; mezi nimi i v nejnovějších časích zjevila se některá přední světla této řeči a literatury. Kdyby kazatelé jejich, opovrhouce řečí naší biblickou, chtěli kázati lidu svému sprostě po slovensku, není pochyby, žeby jemu samému tím nemalé pohoršení způsobili. Z ohledův těch tedy holá nepravda jest, žeby cítili proti naší starodávní biblické češtině jakou nechuť. Co se ale Slovákův katolických dotýče, ti neměli až po Ant. Bernoláka (1787) žádné literatury národní, ani jí sobě nevšímali; potom pak, když přičiněním a návodem tohoto muže ze své lethargie probuzeni jsou, cestou svou bez ohledu na Čechy a na Moravany kráčeti počali. I jakož naše literatura, neměvši nikdy od nich před tím pomoci, odstoupením jich vlastně ničeho neztratila: tak již nyní ani nadíti se nelze, že by jakýmkoli spůsobem je k sobě přivinula, nevládnouc kouzelným »compelle intrare«. Neboť domnívateli se páni, že budemli my jen psáti »naš*a* ulic*a*« a t. d. Slováci tito (t. lid slovenský neučený) hned naše knihy kupovati a čítati budou, toť věru hrubě se mýlíte. Co ten lid od češtiny odvodí, nejsou jen formy její grammatické (ty zajisté, jakožto zdvořilejší a vybroušenější, Slovákům větším dílem se líbí), ale mnohem více materie lexikalní, slova totiž a ponětí jim neznámá i neobyčejná. Mluvímť já ze mnohonásobného zkušení svého; a protož těm, kdo jináče soudí, za pravdu dáti nemohu. Obalujíce my tedy snad slova i ponětí pouze česká do roucha slovenského jakéhokoli, nic tím Slovákův platného nezískáme; odřekneme-li se pak nadto i slov českých za slovenské, nastaneť nám, za nejistý zisk, odjinud ztráta veliká i nenahraditelná, že tím odvrátíme své publicum české od sebe. Ale divná věc jest, že vy nám radíte, abychom my s Bernolákovci kapitulovali, oni pak nic ovšem s námi činiti míti nechtějí. Aneb žádalli Bernolák i s následovníky svými od Čechův

*) Největší díl protestantův augšpurského vyznání v Uhřích jsou rodilí Slováci, helvetského pak vyznání jsou rodilí Maďaři. Pročež také u sprostého lidu tamže ono často slovenským náboženstvím (Tóth vallás), toto maďarským (Magyar vallás), katolické pak latinským (deák) sluje.

kdy něco toho, co vy navrhujete? slibovalli kdy, za takovou ochotnost a službu naši, přilnouti cele k literatuře české? A byťby i sliboval, bylli sám s to, aby potáhl celý národ po sobě k Čechům — národ, jenž i slovenských spisův a slov jeho na mále sobě všímá? — Nám již nic nezbývá, než nechati Bernolákovce, ať co počali dokonají; však tuším že i oni, dříve nežli věk mine, sami škodou svou zmoudřejí. Pan Žák mnohými slovy do Čechův sobě stěžuje, že prý Moravanům a Slovákům v ničemž se propůjčiti, ale kážíce svornost, sami jí vstříc jíti, žádajíce oběti a zapření sebe, sami nic obětovati, v ničem se zapírati nechtějí; však prý zjinačiti několik pravopisných a mluvnických zvykův českých není od českého jazyka docela odcházeti, není nový naprosto sobě jazyk písemný tvořiti, ale »jest zbaviti ho pout, které ho k jedinej krajině vážou«, jest dáti mu oděv, ve kterémžby široko daleko lásky a chvály nabyl atd. Že slova tato na omylu založena jsou, a že by jazyk náš v oděvu tom novém širší lásky nenabyl, již tuším z toho, co sem nahoře přednesl, patrně se jeví; aspoň jisté jest, že čímby sobě u jedněch lásku získal, tím by ji u druhých ztratil.

O nic lepšího důkladu nemá to pojištění, že těmi několika proměnami jazyk český prý se nezmění. Kdyby pp. Trnka a Žák nežádali než opravy několika jednotlivých slov, snad nepravidelně tvořených, tomu by se vždy nějak vyhověti mohlo: ale jest věc zjevná, že chtějí zjinačení jistých zákonův grammatických, a tudíž revisí celého vnitřního oustrojí češtiny, ku příčině radikalní opravy jeho podlé pravidel rozumových. Neboť kdož tomu nerozumí, kdož toho nevidí, že vezme-li se češtině dosavadní kanon její, opustíli ona jednou pole zákonnosti své positivné, že potom k návrhům k nové zákonnosti její ani míry a počtu, aniž konce nebude? Pan Žák spokojí se arci snad jen několika reformami; pan Trnka ale, jenž trochu jináče smýšlí, přidá k nim několik jiných; pan X*, aby za nimi nezůstal, pokusí se stejným právem zase o jiné, na které Ž. a T. ani nemyslili; pan Y*, jemuž myšlénky pánův Ž., T. a X* méně se líbiti budou, nežli jeho vlastní, povstane z týchže důležitých příčin proti nim, a bude učiti z brusu nové reformaci jazyka i pravopisu českého; a kdož potom zabrání panu Z*, aby se neohlásil a nedokazoval obšírně, že to všecko, co páni Ž., T., X* a Y* navrhují, jest nedostatečné a nedokonalé, alebrž že na jiné důvtipnější ozdoby pro milou — ubohou češtinu pomysliti se musí? I poněvadž čáka jest, že každý z těchto pánův najde své učenníky a stoupence,

kteříž tyto až příliš rozmanité krásy s novými přídavky vkládati budou do svých básní, pojednání, povídek a překladův — neboť pohříchu! máme vždy více spisovatelův, kteří celé publicum, nežli kteří sami sebe češtině učiti chtějí, — neníť pochyby, že se pak brzy dočkáme těch časův, kdežto již nejen grammatiky, ale i jiných sebe krásnějších a učenějších knih českých, leda pro moly, potřebí nebude.

Že by pak spisovatelé čeští z pouhé hrdosti a z jakési diktatorské pánovitosti Moravanům a Slovákům v ničemž se propůjčiti nechtěli, v tom naprosto křivda se jim činí. Vždyť ne ten, kdo zákonům zdávna panujícím volně se podrobuje, alebrž kdo sám nové zákony vymýšlí a jiným ukládá, hraje sobě na diktatora. Písemná čeština jest společné jmění národu našeho celého, záležející nejen z bohemismův, ale i z moravismův a slovakismův; myť nežádáme, aby se psalo, jak se u nás mluví (von, vopice, mlíko, soud, dobrej, dobrýho atd.) nýbrž jak toho bible Králická, dílo Moravské, vzorný příklad dala, a jak Slováci sami posavad činiti veleli; takéť vždy se srdečnou radostí u sebe vítáme a chválíme, cokoli zdárného a národu vůbec prospěšného nám ode bratří na Moravě a v Uhřích se podává. Ale že žádostem pánův Ž. a T. u sebe místa nedáváme, tohoť máme, kromě nadepsaných, i jiné velice důležité příčiny Neboť byťby i všickni známější spisovatelé naši, proti přesvědčení sice svému, ale z lásky k těmto pánům, aneb, jak oni praví, z lásky k Moravanům a Slovákům, naučení toto přijali: proto nahodilo by se vždy hojně jiných, nejen v Čechách, ale i v Moravě a na Slovensku, — o národu, quem penes arbitrium est et jus, ať nic nedíme, — kteříž tím větším úsilím zasazovali by se proti nim, tak žebychom nikdy konce hádek a svárův těch dočkati se nemohli. Vímeť již, co chatrná oprávka pravopisu českého z ohledu na *i* a *y* ode patnácti let nám nepřízně, svád a různic spůsobila; zkusili sme, kterak neupřímní krajané a vášniví nepřátelé o nás roznášeli a rozpisovali, že nechtějíce již tolik ypsilonů jako před tím psáti, bůh ví jaké nebezpečné ouklady proti obci, vládě, mravům a náboženství strojíme; viděli sme, kterak dobré literatury naší těmi rozbroji obmeškáno jest, a vlastencové jedni nad tím mrzutost neb zármutek, jiní dokonce ošklivost pocítili, tak že již dalšího oučastenství v ní míti nechtěli. A jakož tam, proměnivše my jen dvě neb tři literky v písmě, od ošemetníkův naříknuti sme byli, že krajany své zpolštiti a zrušiti chceme: tak i ovšem zde, mísíce vůbec formy rozličných nářečí dohromady, ač ne s větším důvo-

dem, ale s větší pravděpodobností bylibychom obviňováni, že národy slovanské netoliko v jazykovém ohledu sjednotiti se usilujeme —

Konečně ještě proto myšlénkám častopsaných pánův hověti nemůžeme, poněvadž již čas jest, požehnati na zuby nekonečnému tomu mezi námi grammatikování, a obírati se s předměty směřujícími ku pravému osvícení národu. Bohužel! zdědili sme od praotcův svých jazyk hojný a spanilý, ale pole naší literatury ode dvou set let zpustlé ladem leží: my pak jako pitomí a pošetilí vždy jen onen tříbíme a brousíme, nedbajíce, zdali mezitím toto, zpustlé zůstávajíc, i onoho snad s sebou do záhuby nevede. Národ náš touží po čtení mysl osvěcujícím a city šlechtícím; sami vzdělanější urozenci obého pohlaví počínají spomínati na vlasteneckou řeč a literaturu a hledati ji: my pak nemáme jim hned ničeho podati, leda coby je odstrašiti mohlo, — grammatická i puristická exercitia — hádky o literách a slabikách, — jen aby se dovršila radost nepřátel našich a skutkem se potvrdilo, co tak důtklivě hlásají, že ušlechtilý, staroslavný jazyk náš již jen rádlem a — pedantstvím páchne! —

Než vraťme se od toho bolestného rozjímání opět ke spisu p. Trnkovu, ukrátíce již řeči. Horlí p. T. (str. 30—32) jak vůbec proti některým pravidlům pravopisu českého, tak zvláště proti dvojhlásce (?) *au*, domnívaje se, že před Bratřími nikdež určitého pravopisu českého nebylo, a že to *au* na místě *ou* jen skrze knihtiskařství německé do češtiny se vloudilo, an prý »německý jazyk velmi působil na český, a německé *au* ve Sasku, Prusku, Slezsku posavade co *ou* slýchati«: ale neví ten dobrý muž, co mluví. Před Bratřími již dávno M. Jan z Husince ustanovil pravopis náš nynější nejen skutkem a příkladem svým, ale i zvláštním o té věci pojednáním, důkladně a důsledně; Bratří pak sami nic než obnovili dávní naučení předka svého v písmě, ač neouplně. Co se pak zhaněného *au* dotýče, i to dříve v Čechách se zjevilo, nežli tiskařství, a sice v takovém věku, kde Čechové měli mnohem větší vliv na Němce, nežli Němci na Čechy. Ve druhé totižto polovici XV. století počali Čechové dlouhé hlásky své *ý* a *ú* rozváděti ve dvouhlásky *ay* a *au*, mluvíce od té doby a píšíce ku př. mla*y*n, ba*y*k na místě mlýn, býk, a sa*u*d, sla*u*p, na místě súd, slúp a t. d. Roku 1477 psal již Racek z Kocova, pán na Horaždějovicích, »vo takova*y*ch bezecna*y*ch lidech, kteříž sva*u* čest a sva*u* vieru křesťanska*u* ruka*u* dániem slíbili a tomu dosti neučinili«; a Václav Hájek

z Libočan byl r. 1541 mezi posledními, kteří ještě formy jako v*ay*straha, mil*ay*, d*ay* a t. p. psali. Od té doby ale toto *ay*, jakožto hrubé (snad že vlivem Moravanův), z písma dokonce vyhostěno bývši, ve mluvě domácí české se proměnilo v *ey*; onno pak *au* zůstalo sice v písmě, ale v Čechách již čteno bylo i po dnes bývá jako *ou*, v Moravě pak a ve Slovensku jako *ú*.

Že pak pan T., opověděv válku dosavadním formám jazyka českého, předce v největší částce spisu svého (str. 7—29 a 38—41) obořil se jen na spisovatele české, káraje chyby spisovatelův a ne jazyka: to jest také jedna z nedůsledností jeho, pošlých tak hojně z nedostatku zdravé logiky. Pokud mně známo, žádný ze spisovatelův od něho stíhaných nepokládal slohu svého ještě za vzor neb za příklad dokonalé češtiny; všickni znají se k tomu, že k výbornosti staré češtiny, podlé rozdílných povah věku našeho, jen více neb méně blížiti se lze. Chtělli tedy pan T. býti spravedlivým a důsledným, mělť metati své střely ku př. proti bibli Králické a podobným spisům našim. Ale p. T. těchto drahých památek tuším sobě nelibuje ani nečte: sice bylby, poučiv se v nich, tak často nehanil, čemu nerozuměl, a průpovědi zlé tytýž i v horší nezkorrigoval.

Jaké naproti tomu zprávnosti v novém tom spůsobu psaní očekávati sluší, jen někteří příkladové náhodou vybraní ať dokáží. Pan T. deklinuje v genit. plur. najbližších nářečí (37), příbuznějších ponářečč (7) a příbuzných ponářečí (42); — nom. plur. dobrodiňa (6), gen. plur. skloňovaň (5), časováň (6), a zase tvrdého zakončení, měkkému zakončení (7), — proč ne zakončeňá, zakončeňí? — působícího cuzomluvnosť, a následující (proč ne — ící) cuzomluvy (7); — ponářečích, příslovách (44); — řeč moja (33) a naděje (43); — lepšího (5) a lepšího (41); souslovcov (43), — tedy nom. singul. souslovec? — usoučastni ho druhu dověrnému (44); — každému záleženo, žeby (aby) jeho spisy četli (33) atd. atd.

Ostatně spisek ten dvouarchový, tištěný ve dvou městech a ve dvou létech, také dvojí oučel má: opraviti totiž písemný jazyk český, a potrestati spolu neznámého recensenta »porěkadel Slovácských« p. Trnkou vydaných, jenž v časopisu tomto na r. 1831 (svaz. II., str. 234 a 235) opovážil se praviti, že řeč, kteréž p. T. v té knize užíval, není ani česká, ani moravská, ani slovenská, ale řeč p. Trnkova (což sice i pan Trnka str. 33 uznává), a že takováto směsice všech nářečí jen za strašáka se hodí. Tento, jak pan Trnka vykládá, nedozrálý (1), lživý (34), ošemetný (36), soběhrdý

(37), a bůh sám ví jak ohavný recensent — jsem já; i musímť již za tak hrozné hříchy slušný trest svůj nésti. Jen co se toho strašáka dotýče, ať p. T. mi dovolí, vysvětliti věc tu aspoň příkladem. Co šatstvo a kroj tělu lidskému, to jsou formy grammatické jazyku; oboje čerpají zákony své ne z rozumu a z theorií o dokonalosti, ale ze zvyku a z podání. Kdyby již ku př. pan Trnka, vzav na sebe širák a halenu slovenskou, šátek s okružím podlé mody, na ně staročeské smolnice, pak pantalony a krpce, aneb jinou směsici krojův, ježto by dokonalejší byla, vstoupil do slušné společnosti, — a české publicum jest jistě dosti slušná společnost, — zač pak by ho asi lidé hned na pohled měli?

Ale dosti již té řeči, a více než dosti. Ať p. Trnka, za odpověď na posudek tento, na mne a na přátely mé budoucně třebas dvadcetiarchovým spisem utkne a dorazí; ať pan Žák darův pěkných, od boha sobě propůjčených, opět třebas i ku parodii slov mých užije: my již k tomu ke všemu mlčeti, a znajíce i těžké nedostatky literatury naší, i svaté povinnosti své k národu, čas svůj na platnější věci, nežli na grammatické, neologické i těm podobné okusy a hádky, vynakládati budeme.

V Praze, 16. září 1832.

107. Zprávy z Prahy ku konci měsíce prosince 1833.

(C. C. M. 1833. IV., str. 457.

Dokonávající rok 1833, Čechům i Moravanům ve mnohém ohledu památný, také v historii české literatury ne naprázdno připomínán bude. Neb ačkoli hojností spisů v něm na světlo vyšlých nikoli nad minulá léta nepředčil, anobrž za mnohými pozadu zůstal: avšak, což milejšího a lepšího jest, důkladností a vniterní cenou plodin svých ovšem vynikati počal. Také některá pro literaturu naší vysoce znamenitá díla v něm buďto počata, buď i dokonána jsou. Ku posledním počítati jest především p. Jungmannův*) veliký a kritický slovník jazyka českého, vzácný poklad řeči

*) Ztráty jediného syna jeho Josefa, po těžké nemoci, dne 24. prosince b. r. zemřelého, želeti jest nejen rodině a hojným přátelům jeho, ale i literatuře naší, jížto již platné služby činiti byl počal. — Multis ille bonis flebilis occidit! —

a literatury naší, po práci více než třidcetileté, v těchto dnech, jakož doslýcháme, v rukopisu již dokončený, tak že vydávání jeho ve příštím roce počínati moci bude. Konečně mlčením pominouti nemůžeme, že jeden z nejdůmyslnějších zpytatelů a spisovatelů našich, předtím okolnostmi, ač ne srdcem, nám téměř odcizený (jehožto jméno čtenářům našim čestně známo jest), přičiněním několika ušlechtilých vlastenců, navrátiti se a literatuře naší sebe zase obětovati mohl.

Ve šťastné a blahodárné přítomnosti JM. Františka I., císaře a pána našeho nejmilostivějšího, jenž po devíti letech opět letos věrné Čechy své návštíviti ráčil, i česká Musa, jakožto věrná citů celého národu tlumočnice, útěchu a radost svou mnohohlasně vyjevila. Mezi básněmi českými, jenž k té příležitosti na světlo vyšly, vyniká zbírka s nápisem: »Ku příchodu Jejich Císařských Královských Majestátností, Františka a Karoliny do měst Pražských, od věrných Čechů. V srpnu 1833« (v Praze, tisk a papír synů Bohumila Háze, 5 listů vel. 4.) — jak obsahem svým, tak i skvostnou tisku oupravou. A však i mezi těmi, které v Rozličnostech Pražských novin, ve časopisu Jindy a Nyní, i jinde obzvláště, jako ku př. v Budějovicích a ve Králové Hradci, vytištěny jsou, některé duchem i slohem výtečným se vyznačily. Ovšem pak s nemalým potěšením i toho připomínáme, co u bratří našich na Moravě tímže i duchem i srdcem pronešeno bylo. Jmenovitě báseň na »vítání Jejich C. K. Milostí do Moravy«, od p. M. F. Klácela složená, svou antickou lepotou té cti, že jménem obyvatelů Moravských země Pánu podána jest, před jinými zasluhovala.

V oboru Časopisů českých tímto rokem nejeden utěšený úkaz se vyjevil. Litujeme sice, že Tatranka, p. Palkovičem v Prešpurku vydávaná, jak se zdá, váznouti počala; nebo kromě dvou svazků, na rok 1832 vydaných, nic nás více nedošlo. Ačkoli pak my o důležitých věcech, řeči a literatury naší se týkajících, s Tatrankou touto na odporu jsme: však proto umlknutí jejího upřímně želíme, uznávajíce rádi jak zásluhy p. Vydavatele, tak i prospěšnost učených odporů ke vzniku literatury, pokudkoli odporové takoví v mezech naukou samou vyměřených se zdržují. Naproti tomu vážný Krok vzdělancům národa našeho, kterýmž i připsán jest, výborně známý, letos opět novým svazkem (třetího dílu prvním) do veřejnosti vstoupil. Znamenitý jest tu »Přehled jmen neduhů«, v abecedním pořádku, k ustanovení jich významu řadného, od p. prof. Ant. Jungmanna; takové práce výborně slouží ku přecí-

dění a k uhlazení vědecké terminologie české, jehož nám již vysoce potřebí jest. I artikul páně Chmelův »o lnu« z té příčiny chvály zasluhuje. Tassova osvobozeného Jerusaléma zpěv druhý podal nám S. Gunica přeložený veršem rozdílným, nazvíce pak hexametrem; i jakkoli uměle a zdařile překladatel té míry užíval, předce vyznáváme se, že bychom Tassa raději v původním jeho rouše (ottave rime) byli přivítali.*) Pan Šafařík podal do toho svazku »Ohledy metrického veršování Illyrských Slovanův«, kterýmiž dokazuje, že nejen nářečí těchto rodů Slovanských k antickému časoměrnému veršování se hodí, alebrž že ho i od několika dobrých básníků, zvláště od Katančitě, užíváno.

Časopis »Jindy a Nyní«, nákladem horlivého vlastence pana J. H. Pospíšila již od několika let vydávaný, letos, přičiněním se zvláště p. Týla, nového života nabyl. Vysokochvalné jeho před rokem ohlášení, vyznáváme se, že nás i k nedůvěře i ku přiložení naň vyšší míry pobudilo, kterýmžto že vyhověti nesnadno, mnohonásobně sami sme zkusili. A však se srdečným potěšením patřiti nám bylo, ana přičinlivá redakcí čím dále tím více zdařilých a zralých plodů vlastencům podávala; i sama soud a péro zostřujíc, i odjinud lepších pomůcek nabývajíc. Toto patrné v dobrém prospívání dává nám pěkné naděje; ano již nyní ochotně uznáváme, že časopis ten nad předešlé toho druhu časopisy české vyniká. Nejslabší posavad částka jeho, jakož vůbec literatury naší, jsou pověsti čili rozprávky, ačkoli počtem jejich oplýváme. Dobré povídky tak jsou pořídké a vzácné, jako dobré dramatické aneb epické básně. Potřebítě k nim nejen hluboké známosti srdce lidského ve všech života dobách, ale i oné tajemné moci obraznosti, která zároveň přírodě, samorostlé organické výtvary plodí, nosící v sobě všudy ráz života samostatného. Tuť ani důvtip sám bez mnohotvárné zkušenosti života, ani zháněnost po světě bez důvtipu nepostačí. A však my i v tom ohledu od p. redaktora a od jeho pomocníků nadějeme se vždy lepšího prospěchu. Na vlastencích pak jest, podporovati této chvalné snažení hojným oučastenstvím; neboť i nejzdárnější símě, nenalezneli potřebné k vyvinutí se prostory, posléze zakrsati musí. Konečně přáli bychom, aby časopis tento nečeský a nevhodný titul svůj v nějaký přiměřenější a češtější proměnil.

*) Tassův osvobozený Jerusalém celý v ottavách rimách přeložil nám p. prof. Purkyně ve Vratislavi; kteréhožto přeložení ukázku podáme ve prvním svazku časopisu musejního na r. 1834. (Pozn. red.)

V posledních dnech roku došlo nás návěští, že noviny Pražské s počátkem příštího léta, pod zprávou a redakcí výtečného našeho p. Čelakovského, nové a ušlechtilejší tvárnosti nabudou. Jméno takového redaktora samo našemu publikum za dostatečné rukojemství slouží, čeho tu i od přidané k novinám »České Včely« očekávati sluší; pročež o tom na ten čas dále mluviti nebudeme.

Mezi krasořečnými spisy letošními památná jest »Květomluva« sebraná Karlem Amerlingem, a vydaná, jakožto »Slovanky čili zbírky národních pověstí« díl první, od pp. Franty a Tomíčka. Tato kniha, obsahující v sobě pověsti národní o bylinách, mezi plody sice počáteční a méně zdařilé počítati se musí, a však ohlašuje nám spisovatele, jenžto, přičiníli se jen věrně a stále, někdy mezi předními národu svého jmenován bude. Zdárný a vyvolený obor jeho jest zpytování Přírody; i dobře tak, že za mládí své branou poetickou ke chrámu jejímu přikročiti se snažil. Hebká i jemná obraznost a lahody slohu dobře se hodí přírodopiscům; co v tom zámezného a drsnatého jest, časem i věkem samo se zmírní a uhladí. Co do »Květomluvy«, její hlavní vada jest, že pověsti ty nejsou ani prostonárodní, ani duchem prostonárodním sepsané; že tam užíváno a pomíšeno bájesloví slovanské a novosmyšlené s křesťanským svatoslovím; že konečně, jakož jeden ze přátel našich pověděl, »tolik bohů tam, a předce všecko tak nebožské, tolik divů, a předce není se čemu diviti. Idea spisu dobrá byla; než u vyvedení jejím proviněno tytýž proti pravidlům, kteréž krásověda i lepá chut ukládá.

Chvalné bylo také podniknutí p. Hankovo, podati nám »Zbírku nejdávnějších slovníků latinsko-českých«, z rukopisů nazvíce v bibliothece českého Museum chovaných. Vytištěny tu všecky české glossy z Mater verborum r. 1102, z Klena Rozkochaného, z Velešína, z nejstarších žaltářů a pašionálů českých a j. v. Mnoho tu čistého zlata rumem starověkým zasypaného, na jevo vynešeného; mnoho také trusek a smetí. Škoda jen, že p. Vydavateli nelíbilo se množství slov, ve tlumočení českém i latinském rovně neznámých, jako k. p. chomodrž drula, chořeluk lupete, chrb grinula, a na sta jiných, povysvětliti, a tudíž práci svou čtenářům učeným i neučeným užitečnější učiniti. Arci že latině středních věků vyhověti nesnadno jest: než právě tím více toho bylo očekávati od bibliothekáře, jenž ve svěřených sobě pokladech a v osobní známosti s blízkými i dalekými filology snadnější pomoc měl nežli iní krajané naši. Při právním glossarium (na str. 325—336) něco

výkladů, aspoň skrze příklady z listin vzaté, podáváno: ale velmi nedostatečně a nezprávně, an cizí i domácí pomícháno, a i potvory slov, jen z mylného čtení pošlé, pořádkem uvedeny. Tak ku př. na místě »Olaske« čte se v citovaných listinách »claske, kladske«; »czistotne« není male lectum, za cestné, alebrž pravé slovo, taxa za očištění při ordaliích, když kdo nevinu svou prokázal. Chybí pak tu množství slov důležitých, jako ku př. dušník (jejž neb. Dobrovský sám velmi chybně vykládal), hrdost, plen, poklona atd. Konečně litovati jest i množství omylů tiskařských, jichžto na konci jen málo ponapraveno.

»Hospodárská kniha pro všeobecné naučení«, od neb prof. Kauble, dílo pohrobní, náleží mezi takové knihy, jakových my hojnost literatuře naší srdečně bychom přáli. Obsahuje všecky ratolesti nauky hospodářské, přednášejíc resultaty dosavádních skoumání soustavně, stručně i jadrně. Téměř jen toho žádati jest, aby spis tento i co do češtiny čistý a výborný, pro budoucí jeho vydání od někoho znalého porozšířen a novějšími potom nálezky rozmnožen byl. Nepochybujemeť zajisté, že krajanům našim platně poslouží, a protož i odbytu hojného nabude.

Dr. Paulického knihou o šetření zdraví, a naučením, kterak v obyčejných nemocech se chovati sluší, posloužено důležité potřebě, zvláště u lidu našeho, jenž nemocen jsa, tytýž ještě pověrečných užívá prostředků, anebo předpisy zastaralými a škodlivými, buďto ze knih XVI. století, buďto z pozdějších pokoutních tiskáren pošlými se zpravuje. Že naučení toto, za jehožto rozumnost a vhodnost již i samo desateré vydání německé nám ručiti může, čistou a zprávnou češtinou vyloženo, toho důkazem jest jeho vydání skrze Museum české. Překladatel jeho, p. Antonín Jungmann, prof. a dr. lékařství, o naši lékařskou literaturu vysoce zasloužilý, jména neduhů a jiné názvy velikou prací jak ze starých posavad netištěných rukopisů, tak i ze mluvy obecné lidu českého čerpal.

Mezi překlady tohoto léta vydanými znamenitě vyniká také »Faedon, aneb Sokratesovo poslední rozmlouvání o nesmrtedlnosti duše«, s připojeným životem téhož mudrce, jež dle Mendelssohna přeložil p. Josef Černý, kněz církevní. Spis tento ušlechtilý v oděvu českém nejináče než jako pouhý original se čte; p. překladateli podařilo se spojiti v něm okrasy jak vědeckého tak i populárního slohu našeho. Platonova jasnost i spojitost myšlének a lepota řeči, ježto Mendelssohn spanile napodobiti uměl, také v českém tomto překladu na čtenářovu mysl co nejliběji vane.

Knihy nejnověji vyšlé: Ssavectvo, rukověť soustavná k poučení vlastnímu«, od p J. S. Presla, a M. Tullia Cicerona čtvero řečí proti L. Katilinovi, od S. K. Macháčka (obé u Kronbergera & Webra v Praze) jistě všem našim vzdělancům ke zvláštnímu budou potěšení; a však, poněvadž vydavateli se líbilo, vydati je známkou roku 1834, i my řeči o nich k témuž roku odkládáme.

---

108. Slovník českoněmecký Jos. Jungmanna.

(Díl první, svazek první: A—Bůh.)

(*Č. Č. M. 1834. III., str. 350.*)

Podle slibu daného ve prvním letošním svazku Časopisu tohoto (na str. 118) svazek první slovníku p. Jungmannova, 25archový ve 4tu, s koncem měsíce září v tisku dokonán jest, a pp. Předplatitelům i pp. Zakladatelům musejní pokladnice České se vydává; oněm v ceně 2 zl. na stř., těmto pak za polovici, t. za 1 zl. ve stř., jelikož druhá polovice za ně ode dotčené pokladnice se skládá. Pp. Zakladatelé ať tedy o svazek tento s lístky svými základčími ve knihoskladu Kronbergra a Webra se hlásí, kdežto jim za dotčený doplatek svazkové všichni pořádně vydáváni budou.

Věrní vlastenci a milovníci jazyka našeho národního jistě s neobyčejným utěšením do ruky vezmou prvotiny díla tohoto znamenitého, pro potřeby naše tak touženě očekávaného, díla práce nesmírné a necenné, díla konečně, ještě vším právem za uhelní kámen nově znikajícího chrámu československé literatury považovati můžeme. Nechceme sice zavoditi se nyní do místnějšího rozebírání hojných a velikých zásluh i předností spisu p. Jungmannova; odkládámeť širší a důvodnější úvahu svou nad ním až do vyjití celého dílu prvního; a však, ačkoli víme, že dokonalosti dosíci smrtedlnému člověku nikdy dáno není, přece již nyní o tom směle a bez újmy říkoli prohlásiti se můžeme, že slovník páně Jungmannův co do ouplnosti, důkladnosti, kritické soudnosti a oustrojné článkovitosti výkladů svých, nejen naše všechny dosavadní slovníky převelmi daleko převyšuje, ale že v čele stojí všech vůbec slovníků slovanských, a i mezi dílami tohoto druhu v západní Evropě na slovo vzatými čestné místo sobě osobuje. P. Jungmann,

nepsav nic bez doložení pramenů svých, a uživ ke svému cíli všech pramenů řeči naší, spisů totiž nejstarších i nejnovějších, tištěných i rukopisných, českých i jinoslovanských, též mluvy dosavad jen v ústech národu po rozličných krajích moravských i slovenských užívané, spojil ve svém díle rozmanité přednosti a zásluhy, u tlumočníků jazyků buďto starých a vymřelých, buď nových a kvetoucích, buď konečně mluv krajinných, po různu se vyskytující. O tom o všem bedlivý čtenář již samým nahlednutím do prvního svazku tohoto se přesvědčí; ačkoli ve svazku tomto p. Spisovatel, vykládaje nazvíce literu A, jenž téměř ze samých cizojazyčných slov sestává, málo příležitosti měl, dobírati se tak říkaje samých starých žil a jader jazyka našeho.

Co do zprávnosti a ouhlednosti tisku slušná chvála vzdávati se musí, jak nejprv p. Spisovateli tak i jmenovitě p. Špinkovi, řediteli tiskárny knížecí arcibiskupské v Praze, jenž neobyčejnou horlivostí, přičinlivostí a umělostí toto vydávání tak vede, že slovník p. Jungmannův i v tom ohledu čestnou bude památkou v literatuře národu československého.

109. Literarní zprávy.

Z Prahy, ke konci měsíce března 1834.

(*Č. C. M. 1834. I., str. 103.*)

Když jsme přede čtvrtletím minulému roku vděčně chválu vzdávali, že v něm literatura naše zdárněji vynikati počala, kochali jsme se tou nadějí, že nastoupilý rok 1834 v tom ohledu nejen chudším svého předchůdce nebude, ale že i dalším znikem a zrostem duše vlastenecké potěší. A vskutku již se srdečnou radostí uznáváme i vyznáváme, že pěkná tato naděje novými ušlechtilými úkazy na obloze literatury naší netoliko splněna, nýbrž i převýšena jest. Nebo považíme-li předně časopisy, jakožto přirozené pěstouny každého literarního snažení, v pravdě můžeme říci, že ve vlasti naší ještě nikdy a v žádném jazyku tolik na díle i tak výtečných spisů toho druhu pospolu vydáváno nebylo, jako nyní jen v samém jazyku našem národním se děje; tak že, udrží-li se jen delší čas ve stejné míře a váze, nejen národu našemu hojný užitek vydají,

ale i čestného místa jemu i sobě na divadle novoevropské literatury dobudou. Knih pak obsahu důležitého a vážného na rok tento také již tolik buď skutečně vydáno, aneb aspoň ohlášeno jest, že i v tom ohledu, zvláště patříce na skrovné síly své, vždy lepší mysli nabývati můžeme. A potřebí jest, abychom některé z nových těch plodů literatury československé místněji uvažovali, počnouce od časopisů.

1. Česká Včela. »Rozmanitosti«, list obsahu nepolitického, jenž někdy vedle novin Pražských vydáván byl, proměnily se letos ve »Včelu českou«, zbírající chutně po všech lučinách domácích i cizokrajných, cokoli krajanům našim posloužiti muže jednak ku prospěchu, jednak k lahodnému ducha zabývání. P. Čelakovský vede list tento týdenní (po archu ve kvartu) soudem dospělým a zralým, jakož ovšem toho bylo se nadíti do známosti jeho a zběhlosti v literatuře celého běhu našeho. Mimo básně, povídky a drobnůstky všelijaké, podávají se nám zajímavé zprávy o životu cizích národů a způsobu dalekých krajin, z cestopisů starých a nových. Tu pak těšily nás zvláště výpisy z cesty panem Janem z Lobkovic a na Hasenšteině r. 1493 do Jerusalema vykonané a psaní některá z Dalmacie, v nichžto výtečný krajan náš, p. Eduard Griez de Ronse, zemi a obyvatele tamější čerstvými a živými barvami líčil. Nad to poskytuje nám Včela tato i dobře psané zprávy o divadle Pražském národním, o novostech v literatuře československé, anobrž i o modách.

2. Květy České. Mlčením pominouti nesluší, že i onno »Jindy a Nyní«, jehožto titul se nám loni méně nežli obsah líbil, proměniv se ve »Květy České«, ovšem ušlechtilejší tvárnosti nabylo. Spisovatelé tohoto týdeníku, také po archu kvartovém na čistém papíře tištěného, pobuzení snad novým soupeřem, ovšem pak horlivi jsouce o prospěch literatury a národu, letos ještě zdárněji a chvalitebněji, nežli loni sobě počínají.

3. Světozor. Za nejdůležitější úkaz novější periodické literatury naší pokládáme tohoto »Světozora«, t. j. nejlacinější spis obrázkový k rozšíření užitečných známostí pro Čechy, Moravany a Slováky; zvláště an redaktorem jeho stal se muž tak právě osvícený, jakový jest p. Šafařík. Na způsob tak nazvaných Penízkových Magazínů, vzniklých přede dvěma lety ponejprve v Anglii (skrze tamnější společnost k rozšíření užitečných známostí, jejímžto presidentem jest slavný kancléř říše lord Brougham), a potom v Němcích i ve Francii mnohonásobně napodobených, počali také u nás

pp. Synové Bohumila Háze od 1. března r. b. vydávati jazykem německým i českým zvláště spis týdenní, archový, obsahu prostě naučného s obrázky na dřevě rytými a do samého textu vtištěnými. Poněvadž náklad na vedení takového díla vždy neobyčejně veliký jde, spis pak sám předce, má-li národu celému prospěšen býti, co nejlaciněji prodávati se musí: rádi jsme tomu, že podniknutím dvou takových časopisů pojednou, k nimž oběma týchže obrázků se užiti může, budoucnost jejich obou tím trvaleji pojištěna jest; jelikož předplatců v publikum našem samojediném na mnohé tisíce, jako v jiných národech, ještě počítati nemůžeme.*) Avšak i u nás není pochyby, že podniknutí tak užitečné znamenitou a hojnou podporu ve všech krajích českých, moravských a slovenských nalezne; zvláště když pp. podnikatelé slušným napotom šetřením našeho čtenářstva, zvláště pak lepším papírem a tiskem, předsudky onny zaplaší, kteřížto hned na počátku z rozličných příčin proti němu povstávati chtěli. Neminouť jich potom i díky každého věrného vlastence, že přičinlivostí svou způsobili a zjednali národu našemu nový pohodlný prostředek ke vzdělanosti a osvětě národní. Pan Šafařík ujav se vedení spisu toho, tím nejlépe na jevo dal, i svůj vyšší smysl o potřebách našich, i své uznání veliké vážnosti a důležitosti takovýchto spisů, jestliže duchem osvíceným vedeni bývají. A vskutku neznameť ani vyššího, ani těžšího úkolu v celém oboru žurnalistiky. Z celé soustavy lidského vědectva vybírati předměty nejzpůsobnější ku pravé osvětě národu, tak aby celek jejich sám v sobě ukončen byl a odívati je pokaždé do kroje prostého a lahodného, tak aby v něm i neučený povzdělati, i vzdělaný kochati se mohl: toť nedaří se než mužům nevšedního důmyslu, známostí i hlubokých i širokých, a především jistého taktu, tohoto prutu kouzelného, jejž příroda jen jasným dušem a citům jevným uděluje. Arciže způsob ten lehkovážný, kterým se nyní u vydávání všech německých spisů toho druhu pokračuje, kdežto jen k obrázkům maně shromážděným beze všeho plánu a vyššího záměru se hledí, oné idei nikoli dosti nečiní: ale s tím větší radostí jest nám již nyní pozorovati, kterak výtečný náš redaktor, s pomocí některých ušlechtilých vlastenců, nedostatky a poklésky předchůdců svých napravovati, a spis svůj vůbec na vyšší stupeň dokonalosti postaviti se snaží. Nezáležíť tu ani na původnosti ob

*) Anglického Penny Magazine, ovšem nejlepšího mezi všemi potud známými, tiskne a prodává se již na půl millionu exemplářů.

sahu, ani na novosti myšlének a slohu, alébrž jen na jich niterní ceně a dokonalosti, na směru a duchu celého spisu. Pročež doufáme, že všichni naši osvícení vlastenci, uvidouce zdárnost a výbornost českého Světozora, o jeho v národu rozšíření všemožně se postarají.

O jiných časopisech českých, jmenovitě Čas. pro katolické duchovenstvo, Příteli mládeže a Večerním vyražení, tenkráte jen to podotkneme, že ve způsobu svém předešlém i letos pokračují. Nadáli jsme se, že i slavná Jednota ku povznesení promyslu v Čechách podle slibu ve §. 28 svého reglementu daného, nás již letos i časopisem českým technickým potěší, zvláště an časopis její německý již se vydává; i ještě doufáme, an mezi Čechy promysl jediným jazykem německým buditi se nedá, že naděje a žádost upřímných vlastenců v ohledu tomto brzy se naplní.

4. Ssavectvo. Rukověť soustavná k poučení vlastnímu. Podle nejlepších pramenů vydal Jan Svatopluk Presl, doktor v lékařství, c. k. ř. v. professor přírodopisu, ředitel c. k. přírodovny na vysokých školách Pražských atd. V Praze u Kronbergra a Webra, 1834. XII. a 388 stránek ve vel. 8. (za 1 zl. 40 kr. ve stříbře).

Zásluhy pana Spisovatele o literaturu naši jistě každému čtenáři časopisu tohoto známy jsou. Nepřestávať on již od více než patnácti let nejen prázdné chvíle, ale i jmění své nasazovati na rozšíření známosti přírody ve vlasti naší jazykem národním. Počav Rostlinářem svým, dílem velikým, skvostným a převýborným, v němž až posavad pokračuje, podal nám potom systematický přehled živočišstva, úvod k mineralogii, a celou chemii, mimo mnohá pojednání fysická, meteorologická, astronomická, a jiná toho druhu ve Kroku; čímž vším překlestil, sobě i krajanům našim dráhu ve veškeré terminologii československé přírodnické, upodobniv ji podle nejnovějšího stupně dokonalosti nauk těchto rozsáhlých. Nechceme zapírati, že v tak ohromném oboru předmětů jmen a názvů přírodnických p. Sv. ne vždy uvarovati se mohl poklések, ježto potomní přírodopisci naši ponapravují; ano přáli bychom, aby z obyčejné koleje našeho jazyka pokudkoli vědecké důkladnosti nevadí, vykračováno nebylo: a však i to jest jisté, že pan Presl podivnou pilností, nevšedním důmyslem a mužnou odvahou, pobořiv těsné vazby starého zvyku, nové soustavné názvosloví své vůbec na pravých a spolu tak prostranných základech vystavil, že napotom již jen částečných oprav, nikoli pak zcela nového stavení potřebí nebude. I Ssavectvo toto, dílo jeho nejno-

vější, dávající popis veškerých ssavců (mammalia, Säugethiere), psáno jest směrem a duchem vědeckým, a obsahem svým vyrovnává se nejlepším toho způsobu spisům v cizině kdy vyšlým. Protož nepochybujeme, že všichni vzdělanci národu našeho na něm záležeti sobě dají.

5. Obraz starého světa, to jest všeobecná politická historie prvního věku, od počátku společnosti lidské až ku pádu říše Římské. Od Frant. Jos. Smetany, kněze řádu Premonstrátského v Teplé, professora na ústavu filosofickém v Plzni. (Díl I.) V Praze, 1834, v knížecí arcibisk. knihtiskárně, u Jos. Fetterlové, vedením a nákladem Václ. Špinky, stran XVI a 240, vel. 8. (za 40 kr. stř.).

Přečtení spisu tohoto nám neobyčejné potěšení způsobilo. Jsouce my ještě velice chudí na historické knihy v novější literatuře své, byli bychom kterékoli nešpatné sepsání toho způsobu ochotně přivítali: tím radostněji vítáme tedy spis ve všelikém ohledu tak zdařilý a výborný, jakové jsou tyto prvotiny prof. Smetany. Sloh jeho jest vesměs čistý, jasný a živý; někdy antickou lepotou a jadrností vyniká tak, že zdá se, an výteční duchové starého Řecka i Říma sami k nám mluví. A předce hlavní zásluha jeho, podle našeho uznání, nezáleží ve slohu a formě, ale v obsahu samém, ve výboru věci, které nám před oči staví, a v duchu, kterým nás na ně patřiti učí. V ohledu tomto historie Smetanova, ačkoli ne všudy a veskrz sobě rovná, však vůbec neomylně mezi nejzdařilejší počítati se musí, které kdykoli a u kteréhokoli národu na světlo vyšly.

Spisovatel nepodává nám holá registra událostí starověkých, čili pouhý toliko náhrnek (konglomerat) historických podání bez ladu a skladu, alebrž živý obraz věku onoho, jehožto spatření samo všecku znamenavost rozličných úkazů ve mravním a rozumovém životě národu pocíititi dává; aniž opět při tom upadá v opační chybu, aby moralisováním spustil se úřadu svého dějopravného: ale jakož na historika sluší, představiv děje barvami jejich přirozenými, zůstavuje další jejich rozjímání soudu čtenářově; »kdo slyšíš, slyš, a kdo rozumíš, rozuměj.« Ale kdokoli, přečta ku př. v této knize dějiny starořímské republiky, nepocítil živě, že ono veliké tajemství moci římské, kterýmž toto město stalo se panovníkem celého starého světa, nic jiného nebylo, než veliká a v senatu římském onoho času téměř dědičná moudrost, střídmost, hrdinná mysl a neohroženost i v největším nebezpečenství (jako před Hanibalem),

vůbec pak neobyčejná i dlouhotrvalá shoda všech občanských cností; a že vůbec jen mravním a rozumným závažím obce a říše buďto znikají a rostou, buďto klesají a zacházejí: kdo, pravím, této vznešené pravdy v obrazu starých dějin hlubokým citem a celou duší svou nepojal a necítil, — tomu všecka historie nadarmo mluví, ten ať spokojí se s vezdejším chlebem svým, do říše duchů se nevtíraje.

A však, jakkoli vysoce spis tento sobě vážíme, anobrž právě proto, že sobě ho tak vážíme, za povinnost svou pokládáme, učiniti p. Spisovatele pozorliva na některé jeho nedostatky a vady. První a přední vada jest na mnohých místech přílišná stručnost, věcnatost a při tom nečlánkovitost celých obrazů, nedostatek jasného jich gruppování, nepravé rozdělení světla i stínu, časté za nedbání pravidla toho, aby vážnější osoby a děje jakoby v čele divadla, v živějším světle a jako ve plastické podobě, méně vážné více do zadu a jen potud postaveny byly, pokud jich ku pravdě a k úplnosti obrazu potřebí. Takto na př. popisu války Peloponneské (na str. 64—68) nikdo snadně neporozuměl, kdo jí asi ze spisů Thucydidesových již prvé nezná. Spisovatel tu s jedné strany tuze málo, s druhé tuze mnoho přednáší; mnoho, chtěl-li jen povšechný obraz její dáti, jelikož tu nahrnutí mnohých podrobností jednotě a jasnosti vadí; málo, chtěl-li nás s během této války místněji a dokonaleji oznámiti. Naproti tomu ku př. obraz válek Punických výborně se podařil. Tušíme, že p. S. některé částky Obrazu svého se zvláštní libostí, a tudíž i s větším pozorem maloval. Tak i sloh ve knize té celé, ač na větším díle výtečný a spanilý, a však místy také více neb méně zanedbaný jest. I poněvadž p. S. nám dostatečné důkazy dal, že chybám takovým, bude-li jen na ně pozorliv, i rozumí i vyhověti umí; pročež nešíříce dále slov, dokládáme jen žádost svou, aby pro budoucí nové knihy této vydání, jehož se brzy nadějeme, předělaje částky její některé, rozšířil Obraz tento asi na 25—30 archů, tímže ušlechtilým duchem a slohem, který jsme u větší jeho částce poznali. Tak zůstaví sobě i národu svému památku trvalou, čestnou a prospěšnou. Ovšem pak žádáme, ba prosíme, aby v díle tak výborném a literatuře naší co nejvýše potřebném dále pokračuje, nás brzy také Obrazy středních věků i novějších časů potěšil.

6. M. Tul. Cicerona čtvero řečí proti Luc. Katilinovi. Přeložil, vysvětlil a opravený text původní připojil Simeon Karel Macháček, c. k. prof. poetiky a rhetoriky na gymnasium Jičín-

ském. V Praze, 1834 u Kronbergera a Webra, 190 stránek, vel. 8. (za 40 kr. stř.).

7. C. Crispi Salustii bellum Jugurthinum, to jest válka s Jugurthou. Z latinského jazyka přeložil Norbert Vaniek. V Praze, 1834, nákladem Enderského kněhkupectví, stránek VI a 150 mal. 8. (za 24 kr. stř.).

Pokládámeť za neomylné znamení zrostající a zmahající se literatury české, i to, že již nyní bedlivěji než kdy před tím výteční plodové dávních věků římských a řeckých do vlastenecké půdy naší se přesazují. Jazyk náš sám tím větší hojnosti, ohebnosti a ráznosti nabývá. Staročeské překlady klassiků, ačkoli smysly těchto dosti zřetelně tlumočí, předce již proto za nedostatečné považovati sluší, že šíříce a jako by roztopujíce často slova jejich mnohomluvnými spisy, jim onné jadrné stručnosti, jadrnosti a lepoty slohu ujímají, jenž ku předním jejich okrasám náležejí. Pan Macháček, ale osmělil se napodobiti krásy Ciceronovy i ve slohu jeho; a rádi mu to svědectví vydáváme, že snažení jeho větším dílem se mu povedlo. Mnohá i vážná místa v řečech Katilinárských, podle uznání našeho, dokonale přeložena jsou; jiná ještě zlepšena býti mohou. Abychom jen jediný příklad dali, ve pověstných slovích: »Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra«, kterážto p. Macháček na »Pokud pak se budeš opovažovati, Katilino, trpělivosti naší« převedl, my bychom bez rozpaků byli přeložili: »Pokud pak nadužívati budeš, Katilino, trpělivosti naší«. Slova nadužívati (t. j. užívati nad míru, nad slušnost, abuti, missbrauchen), neznali sice ani staří Čechové, ani tuším Poláci, jelikož toto poněti u nich jedním slovem se nevyráželo: ale jakmile jeho složení a smysl jen jednou se představí, porozumí jemu i ten sprostý Čech a Polák. Slovo »opovažovati se něčeho« znamená spíše (der Gefahr) trotzen; »zle užívati« dává také poněkud jiný smysl nežli »abuti«. Tímto způsobem překladové z jazyků cizích pozorny nás činí na nedostatky v mateřštině naší, a nutíce nás k jejich nahrazení skrytými poklady domácími, obohacují jazyk. Ostatně učený apparat, přidaný k řečem Katilinárským, p. Překladatele opět jakožto soudného a pilného filologa nám vyjevuje. —

Pan Vaněk, překládaje Sallustia, pokračoval prostřední cestou mezi starými a novými Čechy. Kniha jeho i neučeným čtenářům větším dílem srozumitelná bude. A předce přáli bychom, aby na místech, kterážto Sallust Překladateli nesnází naskytuje, trochu svobodněji byl sobě počínal. — Konečně žádáme obou pp. Pře-

kladatelů, aby pokračujíce v takovéto práci, nás brzy hojnějšími plody starých Římanů v jazyku našem potěšili.

O vydávání páně Jungmannova dávno touženě očekávaného »Slovníka česko-německého« připojené ke svazku tomuto návěstí i prospectus jeho, čtenáře naše vůbec, a dále zde položené »návěstí od českého Museum« pp. zakladatele pokladnice musejní české zvláště místněji zpraví. Doufáme, že dílo toto práce veliké a velikého nákladu, ba oběť celého téměř života, přinešená Vlasti od výtečného Spisovatele, v národu našem vděčně uznána i náležitě vážena bude. Na vlastencích jest nyní, přičiniti se, aby p. Jungmann, obětovav čas i síly své spisování tohoto díla národního, nebyl přinucen, i jmění své nadarmo nasazovati. —

110. Historical view of the Slavie language in its varions dialects.

From the Biblical Repository, conducted by Edward Robinson, D. D. Andover: Flagg, Gould and Newman 1834. (205 pp. gr. in 8.)

Č. Č. M. 1834. IV., str. 456.)

Andover jest město v Severo-Americkém Soustátí, a sice ve státu Masachusetském, ačkoli malé, a však důležité zvláště co sídlo znamenitých škol, jmenovitě pak ústavu theologického, jenž za přední a za nejlepší se pokládá v celém Soustátí. Vydáváť se v tom městě čtvrtletní časopis, pode jménem Biblical Repository, v jazyku anglickém, pro tamější duchovenstvo; do kteréhožto časopisu, do svazků, jenž b. r. 1834 v měsíci dubnu a červenci vydáni jsou, jeho redaktor p. Edward Robinson, doktor a professor theologie na ústavu Andoverském, postavil »historický přehled řeči a literatury slovenské podlé všech nářečí«, jenž ve svém celku i jakožto zvláštní kniha pod nahoře postaveným titulem se vydává, a jejž zde čtenářům svým ve známost uvozujeme.

Mluví se ve spisu tomto nejprvé o Slovanech, o jejich starožitnostech, mythologii, jazykovém a státním rozdělení, a po-

vaze jazyků slovanských vůbec (str. 5 - 20), potom o řeči a literatuře staroslovanské čili cyrilské (str. 21—34), ruské (str. 34—65), srbské (str. 65—82), kamž i bulharská, dalmatinská, glagolická atd. se počítají, pak chorvatské (str. 83—84), vindické (str. 85—89), české (str. 89—135), slovenské v Uhřích (str. 136—143), polské (str. 143—193) a vendické v obojích Lužicích (str. 194—203). Ve přídavku (str. 203—205) stojí některé opravy a novější zprávy (zvláště o p. Šafaříkovi), z polských časopisů čerpané a j. v.

Z toho již viděti jest, že p. Robinson celou soustavu spisu svého na spisu p. Šafaříkově o témže předmětě r. 1826 v Budíně německy vydaném založil. Také co do podrobností toto dílo ve větší částce své za výtah z onoho považováno býti může.*) Ale p. R. užíval i jiných pramenů k cíli svému, a psal veskrz duchem samočinným, ano zdá se, že i sám povědom jest jazyka slovanského (arci že slavně známá Talví, manželka jeho, překladatelkyně Srbských národních písní). Nad to také odvolává se v díle svém častěji na dopisy spisovatelů slovanských k němu, jmenovitě pana Kopitara i nejmenovaných Poláků; zná větším dílem, cokoli o tom předmětu v cizích jazycích, zvláště pak německy, psáno jest, ovšem pak i překlady p. Bowringovy i pojednání kritická sem náležitá v anglickém časopisu Foreign Quarterly Review. Tudíž byl s to, podati čtenářům svým netoliko holá registra spisovatelů a spisů, ale i dosti podrobné a úhodné soudy o jejich charakteru a zásluhách, a o veškerém duchu a směru literatury; soudy, v nichž nejen ohlas domácích našich kritiků se rozléhá, ale často i vlastní a samostatný hlas se pronáší. Píšíc pak pro theology, všude zvláštní ohled béře na historii církevní kmenů Slovanských, na překlady písem svatých nejstarší, a literaturu theologickou vůbec.

Duch celého spisu patrně svědčí o rozsáhlých známostech, jemné soudnosti a ušlechtilém smejšlení spisovatele svého; jenž nikde sice nepochlebuje Slovanům, ale dobré i výtečné povahy a úsilí jejich dle zásluhy cení, a rád je připomíná. I jest to věru podivu hodné, že nejlepší posavad spis, od Neslovana o slovanské řeči a literatuře psaný, nikoli u sousedů našich na západu, jenž tak honosně za vševědy a všeuky ve světě se prohlašují, aniž

*) Sám p. Robinson pronesl se o tom na str. 10., jmenuje spis p. Šafaříkův »a work of great merit, to which we are indebted, as we take pleasure in acknowledging, for whatever littel merit our essay may posses.«

v Europě, ale za oceanem atlantickým, ve vzdáleném dílu světa na jevo vyšel. Sloužiť nám to za utěšené znamení věku příštího, kdežto na poli věd a nauk, umění a literatury, všecky hráze a ploty, dělící různé národy, bez ujmy bohdá květů národních, probořeny, a plodům ušlechtilým, na kterémkoli místě se dařícím, celosvětý oběh zjednán bude.

Že sic i toto dílo poklések a nedostatků prosto není, diviti se nemůžeme, považíme-li okolnosti času a místa, kdež povstalo. Nemalým dílem nedostatků těchto vinni jsou s jedné strany sami pramenové jeho, a s druhé znamenití pokrokové, jenž nyní v literatuře slovanské rok co rok se dějí. Od desíti let, co p. Šafařík knihu svou sepsal, mnohé částky historie a literatury slovanské pilněji vyskoumány a opraveny, mnohé též poklady ze starožitnosti v nově na světlo vynešeny jsou, a na roli národní osvěty mnoho nových srdnatých dělníků zjevilo se. Novějších těchto úkazů pan Robinson neznal, kromě několika ruských a polských spisovatelů, jenž ve časopisích tohoto věku vůbec vyhlášeni jsou. Takž i jmenovitě ve zprávě o české literatuře ničeho téměř nedotekl, co teprv od desíti let na světlo vydáno. Podrobné pak omyly jeho zde připomínati a napravovati za zbytečné pokládáme, ježto ani zpráva naše k němu, ani spis jeho tuším většímu čtenářstvu našemu do rukou se nedostane, ano knihkupci naši s Andoverskými v nižádném nejsou spolčení. Raději připomeneme zde několik zpráv ze knihy jeho, kterých sme se odjinud nedoslechli.

Str. 202. Když před lety srbské písně zbírky p. Vokovy v Němcích pozor na se obrátily, král. saský státní ministr, baron z Nostic ve Drážďanech, dal zbírati také písně národní Srbů Lužických, a sám jich potom několik přeložil do němčiny. Zbírka však tato nikdy obecenstvu ve známost nevešla.

Str. 200. Ačkoli slovanští kmenové v severních Němcích již dávno se poněmčili, předce v věkterých krajích ještě mnoho slovanských mravů a obyčejů chovají. Jmenovitě ve knížectví Altenburském lid selský, jenž sice vzdělaností a majetností nad jiné vyniká (who are highly respectable through a certain degree of cultivatio rare among German peasants, and distinguished for their wealth and prosperous condition), nemálo ještě slovanských obřadů, zvláště při svatbách a podobných slavnostech, zachoval, jenž mnoho jímavého do sebe mají (the details of which are very interesting).

Str. 56. R. 1787 počet všech ve staroslovanském a ruském jazyku tištěných knih byl jen asi 4000; až do r. 1820 dvakráte

tolik se jich počítalo; v samém r. 1820 vyšlo jich 3400. Sopikov ve své ruské bibliografii počítá 13.249 ruských a staroslovanských knih, které od r. 1553 do 1823 v Rusích vytištěny jsou. Ale od té doby literatura ruská, aspoň co do ročního počtu vydávaných, opět klesati počala; r. 1824 nevyšlo jich než 264, r. 1831 zase jen 479, původních i přeložených. Mimo to však ve knihovnách císařských a klášterských na 10.000 rukopisů ještě netištěných, porůznu se nachází.

III. Časopisové čeští r. 1834.

(*Č. Č. M. 1834. IV., str. 460—470. — Radhost I., 63—73.*)

Od té doby, co my v historii literatury naší se pamatujeme, nikdy ještě tolik časopisův, jako letos, pospolu z tiskáren českých na světlo nevycházelo. Pražské noviny, Česká Včela, Světozor, Květy České, Večerní Vyražení, Krok, Tatranka, Časopis pro katolické duchovenstvo a Přítel mládeže, — činí s tímto časopisem musejním dohromady deset periodických spisův, rozdílných sice co do oučele, obsahu, formátu, ceny a spůsobu vydávání, rozdílných také co do prospívání a oblíbenosti u čtenářstva, ale vždy předce k jednomu konečnému cíli vedoucích, k osvětě totiž a k zábavě duchovní národu našeho, a za tím i ke zvelebení a rozšíření literatury národní. Téměř toho až příliš jest, pro nevalný ještě počet jak čtenářstva tak ovšem i spisovatelstva našeho; i není se čemu diviti, že někteří z oněch časopisův, snad pro nedostatek těchto životních šťáv, již i umdlévají, ba i skutečně, jako nebohé Večerní Vyražení, na věčný sen se ubírají.

Ale s tímto rozhojněním časopisův českých nastala spolu také — bohu-li žel, či chvála, říci nesmíme — nová doba v kritice naší, více nežli kritická — pán bůh sám vedliž ji k dobrému konci! — ano již sama ta dvě slovíčka »časopis« a »český« mnohým krajanům našim urážliva býti počínají: první sice z té příčiny, že prý není dosti české; druhé pak zase proto, že pouze české jest. —

Radí se nám, abychom dle analogie slov denník, týdenník, nepsali již více »časopis«, ano se to prý německému »Zeitschrift« tuze podobá, alebrž »časník«. I jakož pak, takéli ruko-

pis na ručník, letopis na letník proměniti sluší? A když slov letopis a rukopis nejen u Čechův, ale i Rusův, Srbův atd., kdežto němčina neznáma, od jakživa pravě se užívá: pročby nám časopis němčinou zapáchati měl?

Důležitější, aspoň co do následkův, zdá se býti námitka druhá. Český — a vždy jen český — to prý urážka pro Moravany a Slováky. Ale jak pak má se psáti jináče? Čili jen »moravský« aneb jen »slovenský«? aneboli »českomoravskoslovenský«? Sáhodlouhé a slátané to jmeno komu líbiti se, komu ku potěšení a ke cti sloužiti bude? — Ať se prý píše »slovanský!« — Ale »Slovan« jest nomen genericum, obsahující v sobě i Poláky, Chorváty, Srby, Rusy atd. I píšíce my jazykem jednoho toliko národu slovanského, a jsouce toliko jedinka v počtu slovanských rodův, můžemeli mimo prohřešení se proti logice a rozumu sami osobovati sobě jmeno všeobecné? Vždyť jako jinde, tak i zde, a potiori fit denominatio. Slovák jest jen nepatrná změna jmena »Slovan«; »Moravan«, znamenající obyvatele na řece Moravě, také není původní a genitické jmeno národní, jakové jest Čech. Jak pak jmenoval se Moravan, pokud ještě na Moravě nebydlil? Původu jména »Čech« posavad nikdo s jistotou se nedopídil; neb co nebožtík Dobrovský o tom pronesl, po pilnějším skoumání s pravdou neostojí. Bezpochyby Čechové přinesli své jmeno již ze své někdejší vlasti s sebou. A nepocházejíli Moravané a Slováci z téže dávné vlasti, jako i Čechové? nejsouli všickni jeden a týž národ, buď že na Labi, Vltavě, nebo na Moravě, Váhu a Hronu bydlejí? A protož ne bez podstaty říci se může i to, že Moravané jsou Čechové, od dávna na Moravě usedlí, i Slováci že jsou vlastně větev česká, v Uhřích bydlící. Ale bůh sám ví, ký to zlý duch za našeho věku mezi bratřími téhož rodu, téhož jazyka, téhož státu, svornost a lásku dusiti a různice i zmatky bábelské, ba ďábelské, rozsívati se usiluje!

A však obraťme se již k samým těmto časopisům českým, počítajíce k nim, s dobrým svědomím, i Tatranku samu, ačkoli mezi Slováky zrozenou, ano dopřejíce jí, aspoň ze zdvořilosti, jakožto hostu v Praze, první místo ve přehledu našem. Po dlouhém odpočinutí navštívila nás nedávno potřikrát, — tuším jen proto zvláště, aby nás všecky »novotáře a nepravopisce« náležitě pokárala; tenkráte zajisté zjevila se nad míru jaksi zubatá. Vzala sice sobě za štít Kritona Platonova, ač již přede čtyřidceti lety přeloženého, vždy však i v původu svém i v překladu mladého a krásného, — škoda jen, že p. Palkovič nám ode 40 let ještě celého

Platona aneb aspoň hojnějšího výboru z něho nepodal! — potom i řeč latinskou, 12. listop. 1803 při nastoupení professury jazyka našeho v Prešpurku od p. Vydavatele čtenou; pak dvě ukázky básní snad od posluchačův jeho sepsaných, kteréžto rádi vítáme, jakož i jiné drobnůstky v tomže svazku nám podané: ku konci ale postavila si střelbu, tak, nercili hrubou, ale dotíravou, že aspoň v tom, kde dotýká se jmění našeho národního, naší snahy a péče, nemůžeme jí nechati bez odpovědi.

Pan Palkovič ještě vždy na svém stojí, že prý rukopis Libušina soudu podvržen jest; čili, abychom pravdu řekli, nestojí on na svém, ale na domnění neb. Dobrovského, i k tomu přijímaje, že Zlomkové evangelií S. Jana (v. Časopis musejní r. 1829, sv. II.) také podvrženi jsou, jelikož i to Dobrovským někdy řečeno a psáno bylo. I poněvadž tu činiti jest o věc důležitou, o nejstarší totiž a vzácné památky řeči a literatury naší, budiž mi dovoleno, šířejí a osobně o tom se pronésti.

Že písma každého zvláštního věku, vedle vší nesmírné a nesčíslné rozdílnosti péra každého téměř písaře, mají vždy předce nějaký společný ráz do sebe, kterýmž ode písem jiných věkův všech se dělí, to nejen znatelé diplomatiky, ale i každý takořka čtenář ví; každý zajisté rozezná na první pohled ku př. písmo našeho věku od jakéhokoli přede dvěma stoletími psaného. Budeme-li se ale ptáti na důvody, proč některé písmo za staré, jiné zase za nové se pokládá, tuť již jen zběhlý diplomatik, který zná zvláštní povahy písem všech věkův podrobně a dokonale, může nám dáti odpověď dostatečnou. A však i ten někdy, vyčerpav celou zásobu známých o tom pravidel a zákonův, jako v poslední instancí odvolá se ještě na jistý takt, jehožto nabyl mnohonásobným pilným zraku svého cvičením. Často listina některá psána jest dle všech znakův starožitných dosti pravidelně, a přece zkušené oko diplomatikovo spatří faleš její na první pohled. Tento cit a téměř neomylný takt bývá jen podílem dlouholetého pilného cvičení a zvyku; žádný důvtip ani dáti ani nahraditi ho nemůže.

Jestliže pak i já, po tolikerém ode dvanácti let téměř každodenním skoumání a cvičení se ve starých písmech, osobuji sobě nejen pravidelnou známost jejich, ale i jakýžkoli onen takt, a tudíž nějaký platný soud o této věci, — ať mi to žádný za marnou chloubu nevykládá, an to jen z potřeby činím. Prohlídav již na tisíce listin a rukopisův starých nejen ve všech téměř archivech a bibliothekách českých, ale i vídeňských, mnichovských i jinde;

a měv při tom na sta příležitostí k opravdovému skoumání starých listin podezřelých: — muselbych věru příliš tupé mysli a tupého zraku býti, kdybych měl ještě v umění tom za nevědu vydávati se. Ba pohříchu! musímť já nejeden starožitný diplom, ode dosavadních historikův českých, ano i od samého Dobrovského za pravý uznaný, mezi podvržené odmísiti; o čemž o všem na svém místě, když totižto všeobecný starý diplomatář český mnou vydáván bude, složím bohdá náležitý a řádný počet.

Ať již tedy dím krátce a jediným slovem: naprosto nepochopuji, kterak ti zlomkové z evangelium S. Jana, nercili s důvodem, ale jen s nějakou pravdě podobností mohou v pochybnost bráni býti! Nepodezřelejšího písma v každém ohledu věru nadarmo hledalibychom po celém širém světě. Aniž posavad ještě kde o jakém sebe menším důvodu proti pravdě jich doslýcháno, kromě od pp. K. i P. opětovaného *αὐτὸς ἐφα*; aniž sám neb. Dobrovský kladl důvody jaké na své domnění. Já pak o pravdě těchto vzácných zlomkův všemi náležitými vniterními i zevnějšími důvody tak dokonale přesvědčen jsem, jako o vlastním živobytí svém. Ať každý, kdokoli s podstatou o tom souditi umí, podívá se sám, jestli ne na originál, alespoň na věrný snímek, ještě nedávno v p. Hankově sbírce starých slovníkův podaný; ať originál předloží se všem předním diplomatikům v Europě ku posudku; jestliže všickni nesrovnají se v tom, že to pravé a nepodezřelé písmo z X. století, z věku S. Václava, — pak já pokorně vyznám, že ovšem ničemu tomu nerozumím.

Co do soudu Libušina jest to arci jináče. Blána již před písmem nečistá i špinavá, inkoust zelený po celé blánce rozlezlý, litery sotva čitedlné, forma jejich neobyčejná, — to vše zarazí na první pohled tuším každého, i sebe zběhlejšího, diplomatika. Protož není se čemu diviti, jestliže i kdo rozumný zasadí se o nepravost rukopisu toho. Já také před několika léty, jsa v těchto věcech tehdáž ještě méně honěný, s jedné strany důrazem tím, s druhé pak důvody p. Dobrovského do rozpakův zavésti sem se dal. Nyní ale, v těchto teprva dnech, pilnější než kdy jindy rukopisu (jehož sem od osmi let byl neviděl) skoumání předsevzav, konečně o pravosti jeho i v diplomatické stránce přesvědčil sem se, a s pravým srdce svého potěšením ochotné o tom před vlastenci činím vyznaní. Nic není v rukopisu tom celém, ač neobyčejném, coby podstatně odporovalo pravdě té, že on, ne-li z IX. století, z věku Svatoplukova, ale jistě z první polovice X. věku pochází. Dobře

znaje všecku i důležitost i nesnázi věci této, nepravím toho ani ze všetečnosti, ani z ukvapení: ale dokážeme toho bohdá veřejně, přítel můj, p. Šafařík, v ohledu jazykozpytném, já v ohledu diplomatickém i historickém, jak mile k obšírné o tom práci pro čas dostihneme. Pro tento svazek již ani místo, ani chvíle nám nestačí. Potom i podstata důvodův neb. Dobrovského sama se zjeví, i nepotřeba zničiti částky pokladu tohoto chemickým zkoušením inkoustu, ano k jistému výpadku sotva vésti může. Budeli však i toto ode znatelův za prospěšné k odkrytí pravdy uznáno, a přistoupíli k tomu vůle sl. Museum, jakožto majitele rukopisu, stanet se neomylně. Já zatím Tatrance za to děkuji, že mi příčinu dala k náležitému rukopisu toho skoumání, a tudíž i k nabytí o něm přesvědčení, kteréž já pokládám sobě za nemalé štěstí.

P. Palkovič, čím dále, s tím trpčejší náruživostí osupuje se na všecky »novoty« a »novotáře« v jazyku našem. Litujeme věru, že muž tak rozumný vždy ještě přistupuje ke hlasu, kteréhožto my v těchto dobách již jen od nedouka sme se doslýchali.*) Probůh! vymřelli již jazyk náš, aneb živli ještě? Vy aspoň páni, kteříkoli proti všem novotám žehráte, na smrt jej odsuzujete. Opravdu, prohlednemeli celou novější literaturu naši, nenajdeme ani jedné knihy vědecké, kterážby bez novot v jazyku českém psána byla; proč? protože kdokoli o předmětech naučných, o předmětech novoeuropejské vzdělanosti vůbec, psáti se pokouší, a primo limine již nedostatečnost onoho, jak vy pravíte, klassického a dokonalého jazyka, k označení tisícera předmětův novověké potřeby, nemile zakušuje, a tudíž meze jeho rozprostraniti, staň se to jak staň, přinucen jest. Pištež pak nám, páni, jazykem Komenského, ku př. o chemii, o geologii atd. Ba přeložtež nám jen ku př. Balbiho zeměpis jazykem bratří Kralických — pak my se od vás rádi tomu mistrovství učiti budeme. Či snad se domníváte, že budemeli psáti ku př. o rozdílu mezi karbonium, karbonatem a karbonidem, Čech nám snáze porozumí, nežli když mu napovíme o uhlíku, o uhlanu a uhličníku? Čili, abychom se vyhnuli tomuto i onomu, nebudeme raději o tom na věky psáti ničeho, — jakož to u vás a od vás se děje — a přiznáme se tedy skutkem k tomu, že chudý a nejapný jazyk náš nehodí se do nynějšího vzdělaného světa, že jím pravé ducha osvěty ani nabyti ani uděliti nelze, a protož že sluší ponechati ho do vůle boží leda grammatikům a sedlákům,

*) Viz Květy české r. 1834, číslo 14 na konci.

odříkati se původu a jmena slovanského mezi vzdělanci, přilnouti čím dříve tím raději k jazykům a národům cizím, a pomoci konečně, aby již jednou té surové neřesti české umíráčkem odzvoněno bylo! Viztež páni, kam nás vedete; viztež také, je-li to věc ušlechtilého vlastence, haniti a osočovati u národu muže ty, kteří celý takořka život svůj nasazují a obětují na zakládaní a šíření osvěty národní mezi námi, ano vy zatím téměř ani hlasu svého, a to jen leda k hanění, nepozdvihujete! A protož aneb ukažte nám sami, dobrými a hojnými příklady, kterak sobě počínati máme, abychom národu svému otevřeli bránu ku pravé osvětě; a my, cokoli nám zdárného podáte, vděčně přijmeme a toho ku poučení svému, kde potřebí, užijeme: anebo, nelíbíli se vám zabírati se do tak krušné práce, přestaňte již aspoň hanění toho, aby nezůstala po vás památka trpká, ale spravedlivá, že mohše nápomocni býti k obecnému dobrému, volili ste raději kaziti a rušiti, pokud možná bylo, snažení v tom jiných. Ač přiznáme se, že nevalné naděje do pomoci vaší chováme, když vy ku př. na místě dobrého a již i přijatého slova v ě d a, v ě d e c, v ě d e c k ý, špatné i od vás samých nechválené u m ě n i c t v í, u m ě n í k, u m ě n i c k ý nám předce navrhujete.

Co do p r a v o p i s u nebo nepravopisu, nového i starého, chceme již raději mlčeti, ano všecken spor o něm u Čechův, chvála bohu! již utichl. Jen to nám divné jest a nepochopitelné, kterak p. Palkovič, an co do soudu Libušina beze vší výminky jurat in verba magistri, co do pravopisu zase neb. Dobrovskému tak urputně odpírati může. Zdeť již p. P. dokonale na svém stojí, pravě, že *e* v jazyku českém jest souhláska vždycky tvrdá! (t. j. nejeřovaná). Charakteristické to znamení doby té, ve kteréž literatura naše nyní se nachází, že muž jináče učený, professor řeči a literatury české, po třidcetiletém professorování, a po nesmrtelných Dobrovského zásluhách v odkrytí celého organismu jazykův slovanských, ještě to tvrditi směl! Však my mu zde náležité o tom lekce z grammatiky dávati nebudeme: k tomuť nám již ani čas ani místo nestačí. A z této příčiny také i o jiných věcech ve Tatrance, zvláště kdež důvodům p. Jungmannovým leda odpory se kladou, mlčeti musíme.

O ostatních časopisech českých, s nimiž nejsme v žádném důležitém ohledu na sporu, můžeme pronesti se tím kratčeji. O S v ě t o z o r u především jeho podnikatelům a nakladatelům, pp. synům Bohumila Háse, tu povinnou chválu vzdáváme, že čím

dále tím pilněji a čistěji tištěn byl, což v díle obrázkovém aspoň jedna z předních zásluh jest. Že ne všickni obrázkové rytcům stejně uměle se daří, toho nakladatelům za vinu přičítati nemůžeme, vědouce o nedostatku dobrých rytcův ve dřevě v zemích našich vůbec. Také aby ve vybírání předmětův k obrázkům na zvláštní potřeby čtenářstva našeho zvláštní ohled brán byl, jen tehdáž snad právem žádati bychom mohli, kdybychom o velikém počtu odběratelův tohoto neobyčejně i nákladného i laciného díla věděli. Ale nebylo jich, jakož nám praveno, než asi půl druha tisíce: což ačkoli dosti jest ve poměru s jinými časopisy, samo však ve sobě, při ohledu na potřebný náklad, vždy jen málem nazývati se musí. Přičítána toho vina onde i onde i samým spisovatelům, ježto prý dílo toto duchem příliš učeným a vědeckým vedli; — my však myslíme, že kdyby náš Světozor doslovně do němčiny překládán byl, nikdo by tuším na nepopulárnost jeho nenaříkal. Pro zcela nevzdělaný lid Světozor u nás jakýkoli tím méně psáti se dá, čím více redaktor jeho vázán jest obrázky určenými pro publikum již poněkud osvícenější. Však i na spisovatele aspoň tu prosbu vzkládáme, aby nepurisujíce příliš ve populárním spisu, čtenářstvu slabšímu (a toho-tě částka větší) nenadsazovali těžkostí v obsahu těžkostmi ve slohu, kromě kde toho potřeba nevyhnutelná káže. Ostatně doufáme, že všickni věrní vlastenci věrně se přičiní o rozšíření výborného spisu tohoto, každý ve svém okolí, aby nám na delší čas zachován a prospěšen býti mohl. Ať se jen považí, kolik užitečných známostí, o kterýchžto sice v jazyku našem ještě nikdy psáno nebylo, již sám tento první Světozora ročník bedlivému čtenáři poskytuje!

»Noviny Pražské« aspoň nikdy prvé rozumněji a uměleji redigovány nebyly, nežli p. Čelakovským léta tohoto. Vycházejíce podvakráte za týden, dávaly nehojný sice, ale vždy dosti ouplný a (kdo tomu rozuměti umí) také věrný obraz důležitějších veřejných událostí ve světě politickém.

»Česká Včela« a »Květy České«, dva týdenníkové, příbuzní co do plánu i obsahu, jelikož v obou se hledí ke čtení zábavnému i ku ponaučnému lehčejšímu, lišili však se patrně vedením svých redaktorův. V jednom podávány nám plody větším dílem dospělejší, z ciziny přesazené, ve pilném výboru: ve druhém pak rozmanité plodiny původní nejvíce mladých spisovatelův, dílem nezralé, dílem i utěšené naděje dávající. Takž oba tito časopisové dobře vedle sebe státi a národu sloužiti mohou. Škoda jen, že

posledního času jejich redaktorové dali se spolu do půtky nepotřebné, škodlivé a nečestné, jelikož již jen pouze osobní. Čtenářstvo rádo dívá se hádkám o důležité věci, v nichž samo něčemu naučiti se může: kde ale jen osobné svády se dějí, tam jen leda luza v nich sobě libovati může. Lichá to chvála, lichá i hane, vítěziti anebo přemáhánu býti ve půtce takové. Aniž pak redaktorové to právo mají, aby zaměstnávali publikum svými osobními záležitostmi.

Všenaučný Krok, věrný stále předsevzetí svému, letos opět jedním svazkem (třetího dílu druhým) na světlo vykročil. V obsahu svém podobný jesti svazek tento loňskému. Nové v něm nejdůležitější pojednání jest od p. Smetany, o povětrnosti roku 1834.

Časopis pro katolické duchovenstvo, vydávaný od kníž. arcibisk. konsistoře Pražské, vedením vys. důstojného pana Václava Pešiny, mezi všemi českými časopisy nejzdárněji prokvetá i nejúčinnější život jeví, maje výborných pomocníkův s dostatek. Kéžbychom to mohli také o »Příteli mládeže«, vydávaném od důst. p. Zieglera říci! Proč osvícení vlastencové neujímají se snažněji spisu toho, jenž tak výborný prostředek podává k šíření světla i ducha tam, kde ho u nás nejvíce potřebí, mezi učiteli školními? My o příčině nevíme, ale jistě toho velice litujeme.

Konečně ještě připomínáme, že s počátkem roku nastávajícího 1835 noví dva časopisové, ne čeští sice, ale slovanští a na české ohled beroucí, vycházeti budou: v Záhřebu totiž, vedením Dra. Lud. Gaje, noviny Chorvatské, první toho způsobu mezi Chorváty, i s listem pro čtení zábavné týdenním pod názvem »Danca Chorvatska, Slavonska i Dalmatinska«; ve Krakově pak, vedením Dra. Ant. Sigm. Helcela, v polském jazyku »Quartalnik naukový«, obsahu pouze vědeckého.

112. Slovník Česko-německý Josefa Jungmanna,

Doktora filosofie, praefekta c. k. Akademického Gymnasium na starém městě Pražském, úda učené společnosti Pražské a sboru pro vědecké vzdělání řeči a literatury české při národním Museum. Pomocí Českého Museum. Díl I. A J. V Praze, 1835, v knížecí arcibiskupské knihtiskárně, u Josefy vdovy Fetterlové, řízením Václava Špinky. Stránek VIII a 852 ve velikém kvartu.

(*Č. Č. M. 1835. III., str. 332.*)

První čtyři svazkové díla tohoto, ve známosti řeči a literatury české novou epochu zakládajícího, již jsou v rukou obecenstva: pátý svazek, jenž dokončení dílu prvního a s titulem a s předmluvou, a počátek dílu druhého obsahovati bude, vyjde v několika dnech, t. j. asi v polovici měsíce října r. t. Na místě všech zpráv o tomto díle národním klademe zde nyní celou Předmluvu p. Spisovatele; jedno, že ona sama nejlepší a dostatečně o způsobě jeho zprávy dává; druhé pak, že Slovník p. Jungmannův, obecenstvu již známý, sám se v nevyrovnané ceně své již dávno každému ctiteli naší literatury zjevil, aniž pak naší chvály potřebuje.

113. O p. Šafaříkových Starožitnostech slovanských předběžné návěstí.

(*Č. Č. M. 1835. IV., str. 452.*)

Že prvověká historie žádného velikého národu v Evropě ani v Asii takovou tmou pokryta a tolikerými pochybnostmi zmatena nebyla a není, jako naše slovanská, to již vůbec jest vědomo. Cokoli zajisté v ní epochu velikého stěhování se národů přesahovalo, posavad téměř naprosto na domněnkách více neb méně důkladných, a často naskrze převrácených staveno bývalo. I sloužíť nám k veliké radosti, že ctěnému čtenářstvu našemu ohlásiti můžeme brzké vydání spisu předůležitého, kterýmž, jakož o tom plně přesvědčeni jsme, teprv nová jasnější epocha ve studium tomto vůbec se založí: jsou to p. Šafaříkovy Starožitnosti slovanské, plod zralý učenosti přenáramné, hlubokého důmyslu a mnoholetého pilného

skoumání. P. Šafaříkovy zásluhy o historii a literaturu slovanskou již nejen celému Slovanstvu, ale všem národům vzdělaným známy jsou; a však teprv ve knize této podařilo se mu, dle úsudku našeho, konec učiniti všem pouhým domněnkám a všemu hádání o věcech těchto, a z popelu starožitnosti tolik světla nashromážditi že již nejen historie Slovanů, ale i dávních sousedů jejich, Scythů, Celtů, Germanů, Sarmatů, Finnů a j. nenadálé jasnosti a jistoty, a tudíž celá prvověká Evropy historie nové téměř tvářnosti nabude. —

Starožitnosti slovanské, podle plánu p. spisovatele, budou v sobě obsahovati všeliké zprávy a známosti o starých Slovanech od nejdávnější doby až do času obrácení jejich na víru křesťanskou. Podle toho vyměření záležeti budou z dvojího dílu, totiž dějepisného a mravopisného. V dějepisném dílu jedná se o původu, prvotních sídlech, rozvětvení a dějích starých Slovanů, s připojením zeměpisného přehledu pravlasti jejich. V mravopisném dílu zavírají se podrobné zprávy o jejich mravích a obyčejích, živnostech a řemeslích, vzdělanosti a umění, jazyku, zprávě domácí i řádu obecném, náboženství atd. Dějepisný díl ohledem na čas zavržen jest na dvojí okres, z nichžto první prostírá se od nejstarší historicky známé doby až do pádu hunské i římské říše, čili do druhé polovice 5ho století, druhý pak odtud zasahuje až do převahy křesťanstva u hlavních národův slovanských, čili vesměs a úhrnkem mluvě až do konce 10ho století. V onom o kmenu slovanském, uprostřed jiných evropejských kmenův bytujícím (jichžto hlavní dějiny a vztahy ke slovanstvu zde tolikéž ve stručném přehledu obsaženy jsou), jeho příhodách a dějích, vůbec se jedná; v tomto pak vypravují se děje a příhody Slovanův již na různé národy a státy podělených, jakožto Čechův, Polanův, Rusův, Bulharův, Srbův atd. Ohledem na způsob přednášení a sloh snažil se pan Šafařík prostřední jíti cestou, aby prací svou oběma stranám obecenstva našeho, učeným i méně učeným milovníkům československého čtení a domácích dějin, rovně posloužil. Za touž příčinou v samém textu spisu svého nižádného jiného, leč přirozeného československého jazyka, neužíval, tak že všecka historická svědectví, kteráž z jinojazyčných spisovatelův se uvozují, zde do češtiny přeložena jsou. Doklady, jež pospolu i v původním jazyku předložiti bylo potřebí, postaveny jsou na díle do notulí k textu přidaných, na díle do zvláštní sbírky nejstarších a nejdůležitějších svědectví o Staroslovanech, kterouž spisovatel na konci svého

díla přidati zamýšlí. Tím způsobem, bez ujmy důkladnosti, většímu počtu čtenářstva přístup ke čtení knihy, výsledky učeného skoumání v sobě obsahující velice se usnadňují.

Každý díl stanoviti bude o sobě zvláštní registry (ukazadly) opatřený celek. Díl dějepisný, k němuž i dvě historické mapy se přidají, již téměř zúplna k tisku přihotoven jest, a spisovatel se naděje, že nalezne-li u obecenstva dostatečnou podporu, již z počátku příštího jara k vydání velikého tohoto díla přistoupiti bude moci. O čemž svým časem ještě zvláštní návěští se vydá. I doufáme ť neomylně, že nebude toho Čecha, ba Slovana vzdělaného vůbec, anby, což na něm jest pomocí svou k tomu nepřispěl: ano slušné jest, aby nadobyčejní úkazové v literatuře naší také nadobyčejné u obecenstva podpory nalezli.

114. Literní zprávy.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Studio et opera Antonii Boczek, societatis scientiarum Boemicae et aliarum membri nec non professoris publici. Tomus primus ab annis 396—1199. Olomucii, 1836, ex typographia Aloysii Skarnitzl. (Stránek XXIV a 355 ve 4tu.)

(*Č. Č. M. 1837. I., str. 115.*)

Skoumání historické za našeho věku neobírá se již více pouhým prohledáváním a přežíváním starých kronikářů i novějších dějepisců: všude nyní žádá se výklad historie dle původních pramenů, dle akt a zápisů veřejných i soukromých, dle smyslu a slov, kterými dějinné osoby samy se pronášely; a protož za první potřebu všeho historictví uznává se nyní zbírání netoliko starých rukopisů ještě snad neznámých, ale nadto listin a psaní, a všeho toho, co archivové domácí a cizí k vysvětlení historie poskytovati mohou. Archivní hledání a skoumání k tomu cíli nyní ve všech zemích vzdělané Europy jest jako v pořádku a v obyčeji; větším dílem jsou to nejvyšší vlády zemské samy, které k němu povzbuzují, je poroučejí a náklad na ně vedou; jinde akademie a společnosti zvláštní vzaly sobě to na péči. Především vyniká tu anglickým parlamentem nařízená i bohatě nadaná »Record Comission«; ačkoli ve Francii přičiněním ministra Guizota ještě pilněji a zdárněji v tom se pracuje. Co v Němcích, Rusích, v Turině, v Uhřích, Dánech,

Belgii a j. k témuž cíli se děje, podrobně vypravovati zde nemůžeme. V naší vlasti vys. slavní páni Stavové již od r. 1793 a zvláště pak od r. 1831 ku prospěchu historie velikomyslně nápomocni jsou; ve družné pak Moravě především osvícený syn její a někdejší gubernátor, J. Exc. pan Antonín Fridrich hrabě Mitrovský z Nemyšle a z Mitrovic, nejv. kancléř spojené dvorské kanceláře a praesident dvorské komissí nad studiemi ve Vídni, o vlastenskou tuto věc se postaral. On pobídnuv r. 1831 p. Bočka, professora řeči a literatury české v Olomouci, aby počaté od něho diplomatické zbírky k tisku přichystal, k dílu takovému nejen potřebným nákladem, ale i všelikou jinou pomocí co pravý Mecen přispěl, a jemu předně za to děkovati máme, že diplomatář tento nyní v rukou milovníků vlastenské historie se nachází.

Celé dílo záležeti má ze čtyr kvartanů a obsahovati až do vyhynutí rodu královského Přemyslovců r. 1306 asi 2200 listin čili raději čísel. První tento díl, sahaje od r. 396 do 1199 podává 378 čísel.

O tom, co důležitého nového pro historii moravskou dílo toto přináší, p. Boček sám ve předmluvě (str. XI a násl.) předběžné návěští dává. Jest toho více, nežli nám zde podrobně vyčísti lze. My v tom ohledu vůbec jadrněji a pravdivěji pronésti se nemůžeme, než když řekneme, že jakož ovšem celé složení p. Bočkovo, tak i zvláště spis tento, novou epochu v Moravském dějezpytu zakládá; i poněvadž Moravská historie jen částkou jest české, že tudíž kniha ta i pro historii českou co nejvíce důležitá jest. Za největší poklad její vážiti sobě sluší zlomky Monseovy, t. 14 listin ze staré knihy nadání chrámu S. Petra v Olomouci, z nichžto dvě do IX., ostatní do XI. století sahají. V prvních dvou řeč jest o Rastislavovi a Svatoplukovi, panovnících, a o Cyrillovi a Methodiovi, apoštolích Moravských. Arcibiskup Methodius ještě r. 884, den SS. Petra a Pavla, světil v Brně chrám S. Petra (na str. 47), kterážto zpráva mnohé předešlé domněnky našich kritiků vyvracuje. Neméně milé bylo nám viděti, že potvorný onen nápis »Tuventaro de Moravna« v regestách papeže Jana VIII. (r. 879), z originálu samého na »Zuventapu(lco) de Morauna« opraviti se dal (str. 40). Historie roku 1028 do 1062 ze zlomků Monseových nového světla nabývá, o čemž ale tuto místněji mluviti nemůžeme. Potom pak zvláště k rokům 1140—1147 mnoho neznámých posavad a vzácných písemností diplomatář tento poskytuje. Mnohé listiny, jichž originálů více nestává, podávají se ze starých ruko-

pisů v lepším než posavad čtení. P. Boček podniknutím a vyvedením díla tohoto vůbec zůstavil sobě i vznešenému Mecenu svému v historii vlastenské památku nesmrtedlnou. Ušlechtilý skutek takový sám nejlépe se chválí, aniž chvály naší potřebuje; my tedy, hledíce k úzkým mezem časopisu tohoto, obšírněji rozebírati ho nebudeme, alebrž jen o tom, kde zdání naše od úsudku Spisovatelova se dělí, kratičce něco podotkneme.

P. Boček do díla svého netoliko listiny, ale i mnohá místa ze starých kronikářů položil, kde o takových dějích řeč jest, kteří obyčejně zápisy stvrzováni bývají; jmenovitě mnohé články z kronik německých, z Cosmasa, ze mnicha Sázavského, z Jarlocha Želivského, a především z neznámého posavad kronikáře moravského, jejž Hildegardem Hradištským nazývá i věk jeho do 1127—1147 klade (na str. 114). To se nám proto nelíbí, že vlastně tam nenáleží, nového samo v sobě zkoumateli nic nepodává, i knihu bez potřeby zdražuje. Z příčiny té také byli bychom radili z listin těch cizích, které někdy jen jedním jménem anebo slovem Moravy se týkají, veskrz jen krátké výtahy podávati, jakož se to při některých stalo. Hildegarda pak svého mělby a má nám p. B. celého vydati, s potřebnými literními a kritickými zprávami, abychom sami o hodnověrnosti jeho souditi mohli; dosavad ani nevíme, kde jest a v jakovém rukopisu se nám zachoval; i jsou některé v něm věci, které o věku jeho pochybnost nám činí.

Litujeme také, že mezi listinami tohoto dílu ty, které buďto zjevně nepravé a podvržené, buď aspoň podezřelé jsou, od pana Vydavatele hned spolu naznamenány nejsou, aby dějezpytce méně zběhlé snad k nepravdám raději nežli ku pravdám nezavodily.

V předmluvě své p. Boček (str. XII a XVIII) mezi jinými řečmi dokládá, že prý Břetislav I. »ad fluvios Odram et Opam primos Teutonos locat«, o čemž my v díle samém žádných důkazů nenalézáme; tu zajisté jen to stojí, že tam některé statky dal Rudolfovi, Sighardovi a Sifridovi, z kterýchžto jmen p. B se domýšlí, že Němci byli, což jestliže i za pravé uznáme (ačby se i o tom pochybovati dalo), předce nevztahuje se než na osoby jejich, nikoli pak na lid na Odře a Opavě bydlící. Kolik až posavad máme pánů českých a moravských s francouzskými nebo vlaskými jmeny, a však oni proto francouzských nebo vlaských osad do země neuvozují.

Jiné místo v téže předmluvě (na str. XV: »fuit sane scriptorum Boemiae fere omnium, Moravos pro privignis habere« etc.)

zrovna kárati musíme. Příčinu k němu bere sobě p. Boček z kroniky Vincencia, že mezi spiklými proti biskupovi Zdikovi nepoložil také knížete Děpolta, bratra krále Vladislava I., ale všecku vinu prý jen na Moravany sčítal. A však Vincenc toho jistě z nějaké proti Moravským knížatům nevole neučinil ani učiniti nemohl; vždyť nebylo tehdáž ani knížat moravských nečeských, ani českých nemoravských, jelikož každý Přemyslovec i v Moravě i v Čechách doma byl, a mocí zákona Břetislavova stejné k českému trůnu právo měl. Pan Boček sám to nejlépe ví, že nebylo vůbec starého rodu českého, jenžby spolu v Čechách usedlým nebyl; a staré zřízení zemské české výslovně to vymiňuje, že »Moravané v Čechách za cizozemce se nepokládají«. Člověk nikdež není zplodinou půdy zemské, jako hříb ke hrudě přirostlý: jest oudem volné obce a národu, jenž i v Čechách i v Moravě vždy jen jeden a tentýž byl a jest. Nač tam rozdíly činiti, kde jich od boha není? Jestliže Vincenc vinu Děpoltovu schválně a netoliko náhodou zamlčel, tedy toho neučinil ani pro přízeň Děpoltovu, jenž r. 1171 již na živě nebyl, ani pro nepřízeň k Moravanům, ale nejspíše proto, že králi, jemužto spis svůj byl připsal, vinu bratrovu předstírati se ostýchal. Ukvapil se tedy p. B. na starého Vincence, obyčejem nejednoho pohříchu krajana, jenž, bydlíli na Moravě, sočí na bratří své na Vltavě a Labi, — i také naopak, — sám nevěda proč, a různice tropí, kdeby raději k jednotě a svornosti hleděti měl. Však to samo sebou se rozumí, že my takovýto nemrav ni u jedněch, ni u druhých neomlouváme, ale stejnou měrou na obou stranách haníme i haniti vždy budeme.

Ostatně námitky tyto nebuďte na ujmu hojných p. B. zásluh, proti kterýmžto vždy jen malé a nepodstatné jsou. Každý milovník historie naší národní najde ve knize této znamenitého naučení, a bude potěšen, že pilnosti a setrvalosti jednoho muže událo se vydobyti jako ze hrobu minulosti tolik vzácných a důležitých památek, a obživiti znovu před očima našima nejednu zajímavou postavu i scénu z věků dávních. Každý tedy vlastenec nejen za to vděčen býti, ale i všemožně dílo to podporovati povinen jest. Hanba bylaby napotom každé bibliothéky, jak české a moravské, tak i cizozemské, ve kteréby taková kniha chyběti měla. I co do zevnitřní podoby své jest ona hodnou průmyslnosti moravské památkou. První tento díl prodává se u L. W. Seidla v Brně za 5 zl. 30 kr. v stříbře.

115. Posudek almanachu Vesna na r. 1837 a 1838.

(Č. Č. M. 1837. I., 129—133. 1838. I., 121—123. — Radhost I., 73–82.)

A) Vesna. Almanach pro kvetoucí svět. Sestavil Karel Tupý. Ročník první, se dvěma rytinami. V Praze, 1837, tiskem a nákladem Jana H. Pospíšila, str. VIII a 288 v 18. (Cena, dle papíru a vazby od 1 zl. až do 2 zl. 30 kr. stříb.)

Že almanachová literatura, u jiných národův tak spanile kvetoucí a vydávající tytýž i vzácné plody, u nás posavad ještě ani ujmouti ani rozkořeniti se nemohla: to my počítáme mezi nejkormutlivější znamení stavu národnosti a literatury naší. Nákladem p. Pospíšilovým r. 1823 vydán první almanach český, Novoročenka, jenž r. 1824 pod týmže titulem, a r. 1825 pod titulem Dennice, přičiněním nejprve pp. Klicpery a Chmely, potom pp. Chmely a Čelakovského opětován byl. Od té doby žádný více spis takový na světlo nevyšel (neboť p. Klicperův šestiletý dramatický almanach jen pouhé jmeno almanachu na sobě měl), až opět letos p. Pospíšil ku podniknutí takovému se odhodlav, svěřil redakci jeho p. Tupému. Tato dlouhá přestávka zdá se býti důkazem, že almanachové nemají u nás ještě svého jistého publikum, a že tedy střední třídy národu našeho, jmenovitě osvícenější krásná pleť, cítí posavad jen na mále potřebu čtení českého. I chudost počátkův těchto na ozdoby rytinné, tak podstatné v tomto druhu literatury, neméně značná dávala o stavu tomto svědectví. Jest arci pravda, že květ literatury vůbec s květem almanachův zvláště nespolkuje oužeji, nežli ku př. novověká osvěta s veřejnými koncerty, bály a co tomu podobného, i že tedy oni jsou jen luxus a ne potřeba: než i to zapírati se nedá, že za našeho věku a v okolnostech našich literatura nemůže bez takového luxusu obejíti se ani zkvétati zdárně. K Vesně této přispělo 13 mladých spisovatelův a jedna spisovatelkyně. Kromě pp. Langera i Týla, jejichžto jména českému čtenářstvu již čestně známa jsou, ostatní pomocníci před tím tuším jen ve Květech byli se pokusili, někteří pak, jak se zdá, ovšem prvotiny své zde obecenstvu podali. Z toho již poněkud určiti se dá, čeho tu očekávati, čeho požadovati máme. První tento ročník Vesny obsahuje osmnáctero básní a sedmero článkův prosaických. Tito jsou nejen vůbec důležitější, ale ovšem i zdařilejší nežli onyno; pročež také o nich dříve promluvíme. Ve »Snoubencích Dražických«,

povídce z časův Karla IV., p. Jar. Ant. Vrťátko všeliké romá nové pohromy a rány (coups d' effet) nakupil: slavný pohřeb, hostinu, tajemný soud westfalský (Vehmgericht, starým Čechům neznámý), dvou rodin záští až na smrt a vroucí lásku posledních dvou potomkův jejich, slečnu harfující, rod tajený milostného hrdiny, neznámou osobu Hněvsy Sveretického (měloby slouti Zvířetického), do děje divoce se zapletající, a co tomu podobného více, až do konečného zavraždění obou milenců omylem skrze vlastní otce jejich! A předce povídka ta celá jen málo nás zajímá. To nám budiž důkazem, že podstata dobré povídky není ani neobyčejný stroj dějinný, ani mimořádná jakkoli bohatá scenerie, alebrž poetické rozvíjení se úkazův života duševního čistělidského, kterému báje dějinná i scenerie slouží jen jako za reflex, za obraz, za zrcadlo. U románopisce tedy zákonnost duševní (psychologická) stojí v popředí, a dějinná (historická) jest mu potřebná jen jako folie; požaduje pak ona především toho, aby básník z veliké a věčně nestihlé pohádky života lidského vždy nějakou aspoň stránku čtenáři svému živě před oči předestřel a na cit mu položil, což jen šťastným a jemným dotýkáním se souhlasných strun v duši jeho státi se může. Zákonnost vniterného života lidského jest i v základu svém prostá, i v úkazích svých nekonečně rozmanitá; jeho rozvíjení se není tedy libovolné, ale založené v nutnosti přírody. To studuj, toho šetřiž předně každý, kdo jakékoli scény z života líčíš: jináče zajisté chybíš se pravdy v obrazích svých, pravdy poetické, kterážto jediná otvírá tobě průchod k srdci čtenářovu. Do rozebírání jednotlivých vad povídky této, již ve první její osnově, nemůžeme se zde zavoditi; sloh její pilný a ušlechtilý, a některé zdárně líčené scény dávají nám naději, že p. Vrťátko, věrněli se jen přičiní k opravdovému studium toho, co takovému spisovateli potřebného jest, někdy zdárným románopiscem u nás bude. Nejlepší článek celého almanachu jest bez odporu p. Týlův »Alchemista, obrazy a ohlasy z věku sedmnáctého«. Divadlo povídky této v Praze jest, v domečku na Pohořelci, skromě žijící rodina někdejších vystěhovalcův: alchemista, sličná dcera i starý tchán jeho, k nimžto přibyl neznámý mladý muž, nejprv co ochrance jejich, potom co ztracený někdy v cizině alchemistův syn. I osnova, i rozestavení a zaplétání se celé báje této jeví umělou a zběhlou ruku spisovatelovu. Pan Týl umí i zvědavost čtenářovu náležitě poutati, i city jeho živě jímati. I poněvadž to jedna jest z nehojných posaváde zdařilých původně českých povídek, přálibychom tím více, aby se p. Spiso-

vatel byl také ve slohu svém uvaroval všeho kvapení a nedbání. I p. Jar. Pospíšila skromné »Zpomínky na Halič« nemůžeme nechváliti. Malé ty a všední příhody i nehody všech cestujících za hranicemi vlasti své zde bez horemchodného snažení líčeny a všelikými episodami, rozjímáními atd. dosti zajímavé učiněny jsou. Rozdíl života pospolitého, jakový on v Haliči a v Čechách se ukazuje, věrně vytknutý se býti zdá. »Životopis starého kabátu« sepsal větším dílem sám pan Kabát (str. 176), jmenovitě prosaický ten rodopis, jímž počíná: idea celého článku jest dle našeho soudu nevhodná, nepoetická; což ani bystrými tu i tam od p. Frant. Hajniše vtroušenými myšlénkami nahraženo býti nemohlo. Mezi články ve verších psanými především připomenouti sluší »Květinováku«, báchorku p. Frant. Rubeše. Četše první její číslo (str. 3—8), a vidouce tu neočekávanou lahodu ve veršování, tón báchorky jemně a bystře žertovný, i šťastné vyvedení té myšlénky, kterak se bůžkovi Ribrcoulovi zalíbilo vdechnouti do květin v sadu svém život lidský, a nadati je citem i rozumem, mluvou a hnutím, pocítili sme nemalé nad tím potěšení, kteréžto však brzy opět na zmar nám přišlo, když naděje počátkem takovým do výše vypnuté, konečně sklamané sme nalezli, a tam, kde sme se již básně nesmrtelné dočísti se nadáli, posléze ptáti se musili, zdaliž to skutečně báseň, t. plod mysli poetické jest. P. Rubeš pěkně uměl nadati květiny životem a citem: když se mu ale první kouzlo podařilo, potom již co dále s ním si počíti nevěděl. Nic nešetře outlosti, něžnosti a tajemné významnosti předmětu svého, vedl hrdiny své z podlých klevet do hádky, a z hádky do boje, boje hrubého, hmotného a obecného, v němžto titvorní hrdinové potýkají se po homericku slovem i mečem, a to vše pro tu prosaickou otázku, zdali růže nebo lilie krásnější jest? Proč pak p. Rubeš myšlénku na str. 24 prohozenou:

»V tom se k sobě
Lilie a růže naklonily,
A v té době
Nevina se s krásou políbily«,

proč myšlénku tuto nerozvedl po celé básni, proč ji nepostavil za jádro, z něhožby všecka osnova její tak říkaje sama se byla vyvíjela? Všeliká poesie má původní základ svůj jen v srdci lidském, v citech a tužbách čistě člověckých, v poměru života našeho k čas-

nosti i k věčnosti; co na tomto základu se nestaví, co z této půdy nutností organickou se nepučí a nevzrůstá, to jest a zůstane prosou, třebas verši sebe ozdobnějšími šperkovanou. Že ve Květinoválce vlastně spor duševních povah a činností, a tudíž opět pohádka života lidského, hráti se nejen mohla, ale i měla, tomu již i sama známá »květomluva« nasvědčuje; a ku podobnějšímu i příměrnějšímu toho dovedení mohltě bůžek Ribrcoul dovoliti sobě i jiných ještě metamorfosí více. Chtělli básník krásu a nevinu postaviti ve spor proti sobě, hodily se k tomu třebas lépe tulipán a lilie: růži, spojující v sobě všecky dokonalosti, mohl Ribrcoul, na znak smíření a věčné těch povah nerozlučnosti, teprv po utišení toho sporu nově stvořiti. Ale co a jak se vše k organické nutnosti a ukončenosti takové báje vynalezti a spořádati mělo, to uváděti kritikovi nenáleží, anať jest věc pouze básnického genia. P. Rubeš dokázal nám aspoň neobyčejnou vládu svou nad jazykem a nematnou ve vyobrazování poetickém způsobilosť: ať tedy přičiní se i dále, ať slyší rady přátel zkušených a jemu věrně přejících, a snaží se i rozumem i citem dorozuměti sobě o tom, co vůbec jest básnický zřetel na svět a na život; neboť bez takovéhoto studium, maní jen a jakoby tápavě, neoctne se ani ten nejvyšší genius nikdy ve svatyni Musy. K vytýkání jednotlivých slohu prohřeškův proti lepé chutí (jako ku př. sobě hubu křivit str. 6, že se k ní vlekl 9, o naše hrát kůže 13 a t. p.) není zde místa. Ostatní menší básně almanachu tohoto všecky drží se ve střídmé váze a proto kritického rozboru nám nedopouštějí. »Dvé sester« p. Lidmily Tiché zasluhují mezi nimi vyznačeny býti, netoliko z úcty ku krásné pleti na Parnassu českém, ale z opravdivého uvážení. Takových arci lahůdek, jakových nám někdy Dennice podávala, u Vesně hledati nesmíme. Mezi obrázky přidanými jen »hradové Žebrák a Točník«, od J. Rybičky v oceli vyrytí, čestně připomenouti se dají. Tisk a papír jest ouhledný.

B) Vesna. Almanach pro kvetoucí svět 1838. Ročník druhý, se dvěma rytinami. V Praze, nákladem J. H. Pospíšila, str. 304, vel. 16. (Cena 1 zl. stř.)

Druhý tento ročník Vesny vydán jest od přičinlivého pana Pospíšila mnohem ouhledněji nežli první, o kterém sme vloni zdání své pronesli; i slušnější formát, a zdařilejší rytiny to dosvědčují. Kéžbychom totéž i o jejím obsahu chváliti mohli! Jest ovšem velice litovati, že tak málo kdo z výtečnějších a dospělejších belle-

tristův českých účastna se činí díla tohoto. Ze slovútných jmen literatury naší nalezáme jediného J. Kollára, se třemi znělkami, jakožto »Dodatky k Slávy dceře«, kteréžto v celku svém vedle jiných dobře státi mohou, vytržené však z něho své kouzlo tratí. Pan Týl ve »Svátcích na Vyšehradě, obrazu dávnověkosti české« našemu očekávání dosti neučinil. Naléknuv si osnovu velice obšírnou, s počátku ji jakž takž provedl, ale čím dále tím nedbalejším a ledabylejším pracováním čtenáře unaviv, nezvedeným ukončením ho nad to nespokojil. Mezi osobami nám představenými zvláště Boleslavka co nepřírodná stvůra (stín to Mignony a Preciosy) musí lepé chuti protiviti se; není v ní ani citu a duše, ani masa a krve; a to její ustavičné holoubkování až ošklivé jest. Jiných neslušností více mlčením pomíjíme. Nadějeme se, že p. Týl nám podá budoucně třebas menší, ale pilněji a krásochutněji vyvedené povídky; neboť že s ně jest, o tom nepochybujeme. Ještě méně, nežli Svátky na Vyšehradě, uspokojila nás »Dívka z lesů, aneb poslední doby Rastislava Moravského«, od J. A. Vrťátka.

Obraťme se k věcem utěšenějším v almanachu tomto. Již drahně času nečetli sme básně české s takovým zalíbením, jakové nám poskytovala národní báchorka »Poklad« od K. Jaromíra Erbena, veršem lehkým a plynným vyložená, o kteréžto zde šířeji promluviti chceme. Předmět její jest tento: chudá vdova, jdoucí u veliký pátek s dítětem v náručí do kostela, na cestě v kouzelné jeskyni plné zlata i stříbra se octla; tu tedy složivši dítě, odnesla sobě domův poprvé plné břímě stříbra; podruhé přichvátavši, nabrala si zlata, co unesti mohla, dítě pak zatím k ní se prosící ještě v jeskyni zůstavila, kteréžto, když se po třetí vrátila, i s jeskyní zmizelo, poklady pak se jí proměnily v kamení a hlínu. Po dlouhé její o to žalosti a skutečném pokání, když opět u veliký pátek do téže jeskyně se dostavši, již ničeho kromě dítěte nehledala, nalezla i dítě i poklady ve klínu jeho. Z toho viděti, že báchorka ta již sama v sobě poetická jest, a rádi uznáváme i obratnost i jemnost tu, kterou p. Erben ji vytvořil. Zvláště druhá částka báchorky (str. 144—154) podařilá jest; i také popsání jeskyně (str. 134, 135) dobře se nám líbí. Méně spokojeni jsme s první částkou povídky té; a poněvadž za to máme, že p. Erben některými opravami své básni dodati může ceny nepomíjející, proneseme zde krátce zdání své. Idea celé báchorky jest ta, že dobré matky poklad největší jest dítě; a stroj dějový pronáší ji tím způsobem, že matka, když hledí více zlata nežli dítěte, tratí i jedno i druhé. Všecko tedy

musí v báchorce míti potah k té idei a k ní nastrojeno býti. Básnická Nemesis nezná náhody; za ní má všecko prýštiti se z tužeb srdce lidského, a všecky nelady a nesklady státi musejí pod vyšší harmonií. Matka tedy předně neměla jen náhodou do kouzelné jeskyně se dostati, ale za lákáním popudu (po básnicku = zlého ducha) a za hříšným jemu povolováním, jímž ona právě tehdáž na scestnost uvedena, když jiní do kostela chvátali. Protož měl nám básník ve popředí (třebas jen několika slovy) ukázati ji, ana sice není prázdna lásky mateřské, ale také ani lakoty; a tato částka báje, jakožto první základ celku, měla důkladněji motivována býti, nežli se stalo. Tak jakž nám p. Erben svou báji představuje, chybí jí počátek; neukázal nám zajisté, proč matka, jdouc do kostela, nedostala se tam jako jiní lidé, ale do kouzelné jeskyně. Toto »proč« není prosaický požadavek, jakoby se mnohému snad nedouku zdálo; mať zajisté i svět báchorčí, fantastický, pokud básnickým jest, svou zákonnost, mnohem ukončenější, nežli ve světě skutečném ji spatřujeme. Druhá nemenší chyba p. Erbenova jest, že matka trestá se dříve ztrátou jmění nabytého nežli dítěte, ježto by naopak díti se mělo. Vina její zajisté hlavní nebyla ta, že toužila po pokladech, ale že za ně syna obětovala; a čím kdo hlavně hřeší, tím i hlavně trestán buď. Tajná Nemesis mnohem důrazněji jevila by se, kdyby matka, pozdě spomenuvši si na syna, jeho zmizením teprv na vyšší mravní vládu světa i na hřích svůj upamatována byla; »climax« jest tuto docela nevhodný, nepoetický. Ba ještě lépe motivován byl by konec, kdyby matka, po bolestné ztrátě syna svého, sama již poklady hříšné zamítajíc, proměny jejich málo sobě všímala. To tedy předělej p. Erben, a oprav spolu některé věty prosaické i nezprávné (ku př. str. 134 »co to asi musí býti« a j.), i budiž pak přesvědčen, že literaturu naši podobným »pokladem«, jako někdy Šneidr svým »Jan za chrta dán« obohatil.

V »Lučatinské Víle, romanci(?) od K. Kuzmanyho« nacházíme ty samé pretense slohu poetického na pouze prosaické osnově které ve spisech neb. Máchy s nelibostí sme spatřovali. Není pochyby, že na idei kouzelného (duchového) mostu nad vírem zhoubným se klenoucího, přes který jen čistá nevina bezpečně projíti může, hříšné pak svědomí dochází hrozného trestu, dala by se vystaviti nejedna povídka právě poetická, zajímavá i spanilá: zde však nám nepodává se žádná povídka celá, nýbrž pouhé konce trojí povídky, nesouvisné mezi sebou, a protož nejímající ani obraznosti ani srdce; museli sme je několikráte přečísti, abychom

se v tomto neladu a neskladu jen orientovali. Nad to prohřešil se p. K. i v těchto zlomcích proti poetickým zákonům. V prvním mládenec, jenž se přes most pokouší, »Pověře bludné jen se posmívá« (str. 86); toto kontrastování světa rozumového s fantastickým zapuzuje všecka kouzla; pro rozum praktický, který o pověře mluví, není vůbec mostu kouzelného, a on se tedy ani přeseň pokoušeti nemůže; jest tu odpor poetické logiky, následovně zápor čili negace poesie. Ve třetím zlomku pohřešujeme zase poetickou spravedlivost. Děva, jenž nevěrného milence svého tak cele a vroucně miluje, že i nevěru jeho za nemožnou pokládá, i život zań nasazuje, má podlé zákonův pravdy poetické jinou odměnu nésti, nežli s kterou se zde potkává; kde zajisté ctnosti souzeno neštěstí, tam nastupuje vznešená tragika, která s tónem báchorky neshodna jest. Podobných neshod a poklések jest tu i více, do jichžto však širšího rozebírání a odůvodnění my zde zavoditi se nemůžeme. P. Kuzmány šťastněji pohybuje se v lyrice, nežli v básnění dějepravném.

116. Geschichte des Hauses Habsburg,

von dem Fürsten E. M. Lichnowsky. Erster Theil, von den frühesten Nachrichten bis zum Tode König Rudolfs des Ersten. (Též pode zvláštním titulem: Geschichte König Rudolfs des Ersten und seiner Ahnen.) Mit vier Kupfertafeln. Wien, 1836. Schaumburg und Comp. (Stránek XXIV, 562 a CLXXIV ve vel. 8.)

(*Č. Č. M. 1837. II., str. 222.*)

Kniha tato jest úkaz velice znamenitý v literatuře celé říše Rakouské. Historie říše této ještě nikdy důkladněji, hojněji, živěji a nestranněji a co do ducha i slohu historického výtečněji a spanilejí psána nebyla, nežli nám ji zde vysoce osvícený p. Spisovatel podávati počíná.

Kníže Lichnovský, pán na staroslavném Hradci nad Opavou, zdá se že za příklad k ní sobě vzal Raumerovy Hohenstaufy, a však tím úmyslem, aby vzor svůj převýšiti hleděl. K tomu nás vede celé uspořádání díla jeho. Text historický, v sedmery knihy rozdělený, nesahá vlastně než do stránky 383; ostatní všecko jest apparat historicko-kritický, k němuž také ouplná regestra domu

Habsburského od r. 1027 až do smrti krále Rudolfa připojena jsou. Z toho již viděti, že tu máme před sebou práci opravdově učenou, plod nemenší pilnosti nežli geniálnosti.

V předmluvě mluví pan kníže o zásadách, které jej ve spisování vedly, a o oučelu i o stanovišti jeho díla naproti směrům rozdílně pohnutým věku našeho. Výborně a pravdivě spolu praví se (str. XIV), že historii vůbec psáti nelze tak, aby ona pouze objektivní byla, i aby z podmětnosti spisovatelovy čili z mysli a z citů jeho nic do ní nevplývalo. »Wer eine nackte Darstellung der bekannt gewordenen Thatsachen allein haben will, verlangt eine Zeitung, kaum eine Chronik. Die Thatsachen liegen nicht mathematisch da; der Vergleich, welche Quelle Recht haben kann, erzeugt schon die Nothwendigkeit von dem stets imaginären objectiven Standpunct abzuweichen.« Jen nezkušení theoretikové toho na dějepisci požadovati mohou, aby v díle jeho všecka podmětnost tak říkaje zmizela: v skutku pak neznáme ještě velikého historika žádného, jehožto duch zvláštní by ve spisu jeho jako v zrcadle nějakém se neobrážel. Naproti tomu také za to máme, že historikovi do stranných hádek věku svého míchati se nejen nepotřebí ale i nesluší. Historie nemá nikdy za substrat jakýchkoli pravd aneb domnění běžných považována, ani s ní tak nakládáno býti, aby jakýmkoli jednotlivým oučelům sloužila. Máť ona oučel jen jediný, ale všeobsáhlý a svatý, a protož i cenu vyšší a samostatnou; i přestává býti naší učitelkyní, jakmile ji svou služebnicí činíme. Toto však nepravíme se zvláštním potahem na knížecího p. Spisovatele, jehožto dílo, ač ne vždy stejné ceny jest, ale všudy samostatného i ctihodného ducha jeví. »Von jedwedem Einfluss gänzlich unabhängig, die Quellen erforschend und sie unverdorben hinstellend, in der Ehrfurcht vor der gottgegebenen Obrigkeit und in der Liebe zum Vaterlande, ward es geschrieben« (str. XXIII). »Ku právu a ku pravdě státi« bylo heslo jeho, kterémuž také dle přesvědčení svého věrně a bez ohledu dostál.

Kniha první (str. 3—42) líčí nejprve povšechný stav říše německé v druhé polovici XIII. století, a potom počátečnou historii domu Habsburského až po narození krále Rudolfa. První toho rodu jmenuje se za času velikého císaře Otty I., hrabě Guntram; genealogická však jistota i dokonalá spojitost počíná teprv Wernerem III. († 1167). Hrad Habsburský ve Švejcařích založen byl hrabětem Radbotem († 1027), vnukem Guntramovým, na žádost a na náklad bratra jeho Wernera († 1028), biskupa Štrasburského.

Kniha druhá (str. 45—92) vede od narození krále Rudolfa (1. máje 1218) až do jeho zvolení za krále Římského (ve Frankfurtě, 29. září 1273).

Kniha třetí (str. 95 - 160) obsahuje dějiny krále Rudolfa až po vídenský pokoj, 25. listop. 1276.

Kniha čtvrtá (str. 163—218) líčí stav a příběhy země rakouské od zahynutí vévody Fridricha bojovného († 15. června 1246) až po týž vídenský pokoj r. 1276.

Kniha pátá (str. 221—254) opisuje poslední boje krále Rudolfa s Přemyslem Otakarem II., králem českým, až po bitvu dne 26. srpna 1278, v níž tento zahynul.

Kniha šestá (str. 257—312) jde odtud do povýšení synů královských za vévody rakouské a štyrské (27. prosince 1282).

Knihá sedmá a poslední (str. 315—383) až do smrti krále Rudolfa ve Špíru dne 15. července 1291.

Kníže Lichnovský použil k dílu svému všech pramenů známých (jichžto katalog na str. 509—546 s krátkým, ale téměř veskrz trefným a mistrovným soudem se podává), i některých posavad neznámých, zvláště listin z c. k. tajného státního archivu, z nichžto 16 nejdůležitějších také na konci díla ouplně vytisknouti dal. Že tedy celá jeho historie soudem kritickým psána jest, nepotřebí nám dokládati. Co do umělecké správy a držemnosti, čili výboru a scénování dějů, předčí dle našeho zdání knihy poslední nade první. Sloh všude jest hojný, čerstvý a živý, často nadobyčejně šťastný, někdy však také příliš barvitý a jakoby horující. Největší historická zajímavost ve spisu tomto záleží hlavně na boji Rudolfově s Otakarem; takéť p. kníže tuto částku díla svého se zvláštní pilností provedl. Jakož do vysoce nadaného a ušlechtilého ducha jeho bylo se nadíti, staví on Otakara ve mravní jeho povaze i ve znamenavosti historické s plnou pravdou mnohem výše, nežli všickni dosavadní historikové rakouští (str. 198—203). Mnohé bájky Hornekovy (u něho »Reimchronik«) sám kníže za takové uznal a zavrhl; kéžby to byl také při bájce o Seifrovi z Mehrenberka (str. 201) i při jiných více učinil a vždy na zřeteli měl, co nejmenovaný ale dobře povědomý německý kronikář u Peza (Script. rer. Austriac. II. 1114—15) o příčině pádu Otakarova pronesl. Také o smrti Otakarově (str. 252) bylby, jestli ne z českých pramenů, alespoň od opata Jana z Viktringa (de Victoria, Wiener Jahrb. der Literat. Bd. 39 Anzeigeblatt) důkladnější známosti nabyl, nežli básnivý Hornek mu ji podati mohl.

Chtějíce čtenářstvu našemu napotom zprávy dávati o všech znamenitějších plodech novější literatury vůbec, nemohli sme mlčeti o díle a spisovateli tak výtečném, jehožto zjevení se na obloze literatury rakouské samo v sobě památný jest úkaz. Počátek takovýto dává nám tu nejutěšenější naději, že se z péra osvíceného knížete tohoto dočekáme ouplné a důkladné historie říše naší, jakové sme posavad s bolestí pohřešovali, ana by vznešeného svého předmětu hodna byla. Kéž se naděje tato brzy ku potěšení všech upřímných vlastenců vyplní!

---

117. Psaní Fr. Palackého P. J. Šafaříkovi.

(Č. Č. M. 1837. III., str. 362.)

V Římě, dne 24. Máje 1837.

Nebudu Vám, milý příteli, popisovati cesty své do končin zdejších, kteroužto dne 20. března nastoupiv, ve 15, a vyjmu-li krátké ve Vídni i v Terstu odpočinutí, ve 12 dnech a nocích vykonal jsem; nemělť bych tuším než o neobyčejné tohoto léta nepohodě vypravovati, kterážto stíhala-li Vás doma, mne jistě v cizině nikoli neušetřovala, tak že až podnes ono na slovo vzaté vlaské podnebí ve Vlaších pohřešuji. Aniž se zavoditi chci do vypravování toho, co jsem vše posavad v tomto někdy hlavním celého světa městě viděl a vida pocítil; dlouhéť by to bylo, ba nekonečné, k čemuž by mi ani čas nynější, ani síly nepostačovaly. Ale chci Vám jen to krátce oznámiti, na čem Vám i mně, i všem přátelům našim nejvíce záleží: totiž kterak se zdejší mé pro historii naši skoumání daří, a co se mi posavad v ohledu tomto nalézti poštěstilo.

Víte, že při cestě této byl hlavní oumysl můj dostati se do vatikánského archivu, abych se všeho toho dohledal, co tam k historii české aspoň XIII. století slouží. Byloť tuším dobře, že jsem v Praze žádného pomýšlení neměl o náramných těch nesnázech, které každé takovéto předsevzetí v Římě téměř nemožné činí; sice bych jistě nikdy byl na tu cestu se nevydal. Nesnáze ty arci k mému štěstí přemoženy jsou, však ne mnou, ale vznešenými

těmi pány a vlastenci českými, kteříž to mně sem cestu proklestili: přede vším pak horlivým přičiněním osvíceného a právě vlasteneckého Čecha, hrab. Rudolfa Lützova, zdejšího c. k. vyslance. Nebyloť zajisté tomu potřebí nic menšího, než vlastního nejvyššího J. Svatosti povolení a rozkazu, aby mi, ne sice archiv sám otevřín, ale jen akta z něho v bytu prefekta archivního, Monsign. Marino Marini, ku přehlédnutí a použití půjčena byla. A jest to milost, kteréž, podle řeči téhož preláta, v takové míře ještě žádný jiný historik, kromě někdy Pertza, účastným nebyl. Vydávajíť se arci kopie z vatik. archivu do všech zemí křesťanských, a však jen od ouředníků samých, a to podlé repertorií starých, nad něž nic nemůže býti nedokonalejšího. Sama Regesta jen viděti málo komu přáno bylo; listiny pak po skříních prohledávati naprosto nikomu, ovšem ani Pertzovi, ani mně povoleno není. Konečně však i pro mne v tom větší jest výhoda, že v bytu prefektově každodenně od rána až do večera pracovati mohu, než abych v archivu samém nejen na ouřední hodiny obmezen, ale i častými feriemi zdejšími od práce zdržován byl.

Cokoli nejstarších Regest papežských až po Innocencia III. zbývá, to jakož víte, vše již tištěno jest; nejlepší a ouplné, jelikož z originalů samých doplněné a opravené vydání regest Innocenciových má titul: »Diplomata, chartae, epistolae et alia documenta ad res Francicas spectantia etc. edid. G. O. Feudrix de Brequigny et T. I. G. La Porte du Theil«, Paris 1791, 2 voll. in fol. — Kniha pořídku v bibliotekách se nacházející, protože větší díl exemplářů ve francouzské revoluci na zmar přišel. Já tedy počal jsem práci svou s Honoriem III. r. 1216, a posavad, ve 30 velikých foliantích, prohlédnul jsem asi 30 tisíc listin, z nichžto jsem as 350 buďto cele přepsal, buď excerpoval. Co Čechám desky zemské, to byla tato regesta někdy celému téměř křesťanstvu. Netoliko důležitější bully papežské tam zapisovány, ale i mnohé odjinud ke dvoru Římskému podané listiny; takto ku př. králové Přemysl Otakar II. český a Štěpán uherský smlouvy své r. 1271 do regest Řehoře X. zapsati dali, a v reg. Řehoře IX. (ann. IX. epist. 134) stojí smlouva pokoje mezi bratřími Vladislavem a Jindřichem, knížaty polskými ode dne S. Mauricia 1234, kdežto ku konci se dí: »et ad majus facti robur et evidentiam haec omnia in registris domini papae, dominis episcopis procurantibus, redigantur.« Psána jsou regesta na pěkném pergameně čistě a zřetelně; kdo však je čísti chce, nejen abbreviací starého písma vůbec, ale

i obyčejné v kanceláři papežské formule, kteréž tu také zkráceně se podávají, dobře znáti musí. Kromě regest chová vatikánský archiv také veliké množství původních listin, každého téměř věku a národu. Mezi těmito nejdůležitější bylo mi jedno psaní krále Otakara I. od r. 1217 s přivěšenou zlatou bullou; toť starší zlaté bully české sotva bude nalezti. Všecky takovéto z Čech sem poslané listiny jsou vzácného pro historii obsahu; a však jich posavad pro mne méně vyhledáno jest, nežli bych sobě byl přál. Prací mou zdejší posavad nejvíce světla se nabývá k dějinám Otokara II., a sice ke cti krále tohoto.

Dříve nežli v archivu, pracoval jsem ve vatikánské bibliotéce a tam hned při prvním se probírání, dne 8. dubna, toho se dohledal, co Vám, milý příteli, as nejvíce milé bude: totižto zvláštní staré kroniky bulharské ve staroslovanském jazyku, ve XIV. století psané, a však jen až do pádu staré říše bulharské v XI. století sahající. Překladatel zajisté kroniky Konstantina Manassesa vetkal do díla svého, Vám dle Assemana známého, zvláštní zprávy o Bulhařích, i slohem i barvou písma rozdílné; ku př. k historii cís. Anastasia připsal:

»Pri Anastasi cari načęšę Bl'gare pojemati zemę siję, přešedše u B'dyně. I přěžde pojąšą Ochridskajęzemę, i po sem siją zemę.« Dále při cís Michaelovi synu Theofilově: »Pri sem Michailě cari i pri materi jego kr'stišą sę Bl'gare. Ot toliže do nině lět-Φia-(511)«; a trochu dále: »Někogda ho nevěm kako sestra bl'garskago kněza plěnena byst Gr'ky, i v carskom dvoře prědana byst i kr'štena byst i naučena knize. V carstvo že sich carej miru sąštu veliku meždu Gr'ky i Bl'gary, proměnena byst na někojem boleřině, Theodoře Kufaře. Prišedši že ona, nepřestaaše učiti brata svojego o věře Christově, dondeže i kr'sti jego. Onomu že kr'stivšu sę v'stašą Bl'gare nan, chotęšte ubiti jego, jako věrą ich ostavl'ša. Nąt'j izšed na bran, pobědi ich, i otoli kr'sti ověch voleję, a drugych nadeždeję.« O sv. Methodiovi zde ani zmínky. O pádu říše Bulharské praví se: »S'j Vasilije car razbi Samoila caře Bl'garom po dvašti, i přějąt B'dyn i Pliską i Veliky Přěslav i Malyi i pročeję gradovy mnogy, nąi Skopije přědano byst jemu Romanom, syna (sic pro synom) Petra carě. Tamo bo bě dal jemu Samoil vladati, ibo Bl'gare do Ochrida i do Drača i dale carstvovašą.« Poslední potom zpráva jest: »Ot sego Vasilia byst Bl'gar'skoje carstvo pod oblastiję Gr'ckoję, daže do Asěně carě Blagarom (sic pro Bl'garom) pr'vago.«

Přepsal jsem vše, co k této kronice náleží; není toho pohříchu velmi mnoho, ano se mi na půl archu směstnalo. Nad to i jiná místa z téhož rukopisu Vám přinesu, i o snímek jedné aspoň stránky vlastenský náš umělec Hellich pro Vás se postará.

Jestliže zpráva tato Vás, jakož doufám, potěší, oželíte snad tím snáze naději o starodalmatské kronice chovanou. Napíši Vám něco z konce jejího věrně, a z toho poznáte, vysoko-li tato roku 1546 nepleše psaná kronika slohem svým sahá: »I toij slisausij chragl vgarschij imenom Bella paruij stose bisse zgodillo vharuatich pride na pospih sfoischom golemom inuaze chraglieustno haruaccho i pozali smart slaunoga chraglia zuonimira, i. vazam harnate. i zagorscho. i primorscho. i bosanscho. chraglieustuo. i. imisse chraglia bellu za gospodina jere sfoga bihuu vbillij pres cryuine i porecenom chraglia vgarschomu haruati bisse podlozeni od voglie vnevogliu i od slobodnih vrabotu obratj. ibij chacho pismo gonorij da zlij teg zluu plachiu cecha I bisse za sfoij teg plachieni. onij prochletj. i nemirni harnatí croxi griha zasto pogu bisse sfoga dobroga gospodina chraglia zuonimira chacho zudigij gospodina isu charsta. Itacho prochletj xudigij inim sluze ne imaiuchi ni onij od isfoga giasicha gospodina« atd. Konec: »Gospodin dmjne popalich nagide ouoj pismo v chraini omarchouich vgiedne chgnijge stare pisane haruacchom pismom izspisah receni dmine ric porich a gia Gierolim chaletich ouij pripisah iz recenich chgnigh na tisuchia i pet sat i cetardeset i sest na sedam dan otubra miseca Vomissu bogu hfalla« etc. Rukopis, ve kterém se kronika tato chová, náležel někdy Janovi Luciovi, a obsahuje napřed: »Thomae archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum pontificum atque Spalatensium«, kopii z XV. století, nikoli pak, jakož se týž Lucius domýšlel, ze XIII., ačkoli písmo v něm skutečně starším se býti zdá, nežli jest; potom také »Regum Dalmatiae et Croatiae gesta a Marco Marulo Spalat. patritio latinitate donata« a j. v.

Ona přísnost, ouzkost a nedůvěra, na kterou někdy cizí učenci v bibliotéce vatikánské, pokud Mai byl prefektem jejím, tak často si stýskali, nyní za Msgr. Mezzofantiho prvního a Laureaniho druhého prefekta téměř docela zmizela: já aspoň vlídnosti a ochotnosti, kterou zvláště Msgr. Laureani ke všem zpytatelům skutkem dokazuje, dosti chváliti nemohu, a přálbych, aby všickni bibliotekárové jemu se podobali. Všecka registra rukopisů, jichžto v pěti odděleních (t. biblioth. Vaticana v užším smyslu, bibl. reginae Suecorum, Palatina, Ottoboniana i Urbinas) ku 25. tisícům se po-

čítá, byla mi ku prohlédnutí půjčena; a z požádaných čísel žádné mi posavad není odepřeno. To však také vyznati musím, že co do českých věcí, mnohem méně jsem tu našel, nežli jsem se byl nadál; nazvíce pocházejí z XV. století, traktáty husitské i protihusitské, jichžto ve pražských i vídeňských bibliotékách sami nazbyt máme. Biblioteka vatikanská zvláště důležita jest pro klassiky a pro spisovatele první polovice středního věku, kdežto pro mne není co hledati. Život však císaře Justiniana, o kterém Alamanni zmínku činí, nezdá se býti tu více; i já hledal jsem ho nadarmo, i jiní přede mnou mnozí tolikéž nadarmo po něm se poptávali, ano Msgr. Laureani ujišťoval mne, že před několika lety celé tři dni, k žádosti jednoho přítele svého, neprospěšným jeho hledáním ztrávil.

Víte již bezpochyby, že i p. Kopitar náš nyní v Římě jest, kdežto mne již 9. Máje v bibliotéce vatikanské pracujícího nenadále překvapil. Pracuje přepilně v rukopisu glagolitském evangelií čili vlastně perikop, jejž z XI. století býti pokládá, a sice bulharského původu, co do jazykových forem velmi památný. My oba bydlíme spolu v jednom domě. Vzkazuje Vám své pozdravení, a bude Vám sám také o práci své psáti. Jemu já všecko další o slovanských věcech zde skoumání milerád pouštím, sám jináče dosti zaměstnán jsa. Ostatně na regesta papeže Jana VIII. i co nám z nich ještě dověděti se zbývá, ani já sám nezapomenu, ani on mi zapomenouti nedá. I jináče postarám se ještě, abych žádostem Vašim, k historii slovanské směřujícím, pokud mi možná bude, dosti učinil. Buďte zdráv, a mne sobě laskavě poručena mějte.

---

118. Zprávy ze Vlach i z Čech.

(Č. Č. M. 1837. IV., str. 473.)

Psaní p. J. K. Chmelenskému.

V Praze, 10. října 1837.

Nebudiž Vám divno, milý příteli! že dlouho mlčev, nyní najednou psaním veřejným k Vám se hlásím. Pokud ste Vy byl v Praze, já v daleké cizině, kojíval ste tužbu mou po novinách

z milé vlasti: nyní, když já se opět domů dostal, Vy pak za příčinou vážného ouřadu svého, ne sice v cizině, ale předce podál Prahy dlíte, slušné jest, abych i já Vám odměniti se hleděl. Že však to, co Vám říci mám, také k doplnění toho, co ve předešlém svazku musejního Časopisu stojí, posloužiti, a tudíž snad i jiné krajany naše zajímati může, podávám je v této způsobě i Vám i celému laskavému čtenářstvu pospolu.

Za příčinou blížícího se v Římě zlého povětří (aria cattiva) zavírají se každoročně učené poklady a zbírky vatikánské již okolo polovice měsíce června, a ferie takovéto trvají až do měsíce listopadu. Proto musel sem, jako jiní, tak i já, konec skoumání svému v bibliothece i v archivu vatikánském učiniti, 15ho, zde 16ho června. Pokud sem v Římě byl, pro samé kvapení v dobývání co nejvíce pokladů pro nás, nestačil sem přehlédnouti a oceniti celou historickou kořist svou; a i nyní ještě nemohu než ouhrnkem povědíti, že sem Regesta papežská od počátku až do r. 1306 čili do vyhynutí královského rodu Přemyslovců v Čechách ouplně prohledav, mezi více nežli 50 tisíci listinami, kteréž mi čísti bylo, asi 500 jich pro historii českou i moravskou důležitých přepsal a excerpoval. Budeť Vám bezpochyby již známo, že i vys. slavní páni Stavové markrabství Moravského mně v Římě byvšímu poveleti ráčili, abych také listin Moravy naší se týkajících pilen byl; což já ovšem již i prvé za povinnost svou uznávav, povzbuzením tak ušlechtilým ještě větší k tomu horlivosti sem nabyl. Až jednou přinešené ode mne z Říma kořisti na světlo vyjdou, vlastencové bohdá se přesvědčí, že z těch $2\frac{1}{2}$ měsíců, které mi v této »Capitale del mondo« ztráviti bylo, ku prospěchu historie naší svědomitě sem užil.

Regesta papeže Jana VIII., pro moravskou historii za věku velikého Svatopluka i blahoslaveného Methodia tak důležitá, měl sem nejen v rukou, ale i přepsal sem sám znovu listiny staré Moravy se týkající, a některá místa z nich, ku př. »litteras denique sclauiniscas a Constantino quondam philosopho reppertas«, též nápis »Zvuentapu(lco) de Moravna« (na místě »Tuventaro de M.«) přinesl sem i ve věrném snímku, aby všecko další o nich pochybování staveno bylo.

V bibliothece Vatikanské nejdůležitější pro nás nálezky teprvé v poslední před feriemi dni se mi naskytly. Jsou to dva znamenité autografy: jeden, kroniky naší Zbraslavské opata Petra z Žitavy kniha druhá, původní a první, jak se zdá, koncept spisovatelův, se mnohými historickými pentimenty, t. j. výlevy péra

ostřejšího, které napsav kronikář, potom je zmírniti, zjinačiti a i zmazati hleděl, ačkoli se me předce událo, přečísti a vypsati je sobě téměř všecky; nachází se rukopis tento od r. 1317 do 1333 sahající in bibliotheca Palatina, pod číslem 950. Druhý autograf (bibl. Vatican. lat. číslo 3887), pochází od Eneáše Sylvia, milovníkům české historie dobře známého, a obsahuje, kromě historie zboru Basilejského, již několikrát tištěné, také neznámý dosavad spis »De viris illustribus«, t. j. životopisy a charakteristiky všech slavnějších mužů první polovice XV. století, z nichž sem já jen články o Sigmundovi císaři, o císařovně Barboře, o králi Albrechtovi a o našem Janovi Giskrovi z Brandýsa ouplně přepsal. Mnohotě tu nového a zajímavého. Také nejstarší přeložení kroniky české téhož Eneáše Sylvia, r. 1487 o masopustě v Bořitově pod Černouhorcu v Moravě od kněze Jana řečeného Húska z Brodu Uherského, kanovníka Brněnského, k žádosti panů Dobeše a Beneše bratří z Bozkovic a Černéhory učiněné, našel sem in bibl. reg. Sueciae čísl. 601, a přepsal z něho na okus sluhu a jazyka následující místo:

»Hrabě Cilský když se tak věci dály, skrze přátely tajně v milost všel, a k navrácenému do Vídně s velikú a blskavú přípravú tisíc veda jízdných ohbitých v odění přijel. Jemuž král u postřet města vyjel jest, páni, zemené, obec i všitci za ním jdíchu, pozdravováchu, objímáchu, daválíchu hrabího, jakžto hádáchu se vespolek, hanebnějili ho vyvrhli, či velebněji zase přivolali. Divné věci proměnění: kterýž málo před tím na púšč truchel bíše šel, vítězským obyčejem zase se navrátil. Encigar, kterýž vrchu moci dosáhna, jeho bíše vyvrhl, což na jněho byl připravil, to sám na sobě trpěti přinucen byl. Nebo když do města vjel hrabě, on s přátely vyjel, dobrovolné vyjdení zvoliv. Plzké u králův jest první místo, ani stálá moc jednoho vůlí podepřená« atd.

Jiná důležitější Bohemica v bibliothece Vatikanské jsou: arcibiskupa Pražského Jana z Jenšteina spisy všecky (jest jich asi 28) sebrané v jednom rukopisu souvěkém ve fol. (Vatic. lat. 1122); posavad jsme jen několik jich byli znali. V rkp. Vat. 3924 našly se důležité původní zprávy od r. 1525 a 1526, zvláště o bitvě u Moháče, v níž král náš Ludvík zahynul; v rkp. Ottobon. 2640 mezi jinými tajná instrukcí Fridrichovi falckrabímu r. 1619 daná, jakby sobě v Čechách a proti Čechům počínati měl, kreroužto instrukcí potom také ve Florencii bibliotheca Magliabechina poskytovala. Tak řečené Relazioni, čili zprávy legátů papežských ke

Stolici svaté, jichžto zvláště z XVI. a XVII. století v každé téměř vlaské bibliothece několik se nachází, zde mlčením pominouti mohu.

Že přeslavný chrám sv. Petra v Římě mezi nevyrovnanými dílami pobožné krasoumy, kterým křesťanstvo celé od věků se obdivuje, také vzácné některé Bohemica v sobě chová, to nemnohým krajanům našim vědomo zdá se býti, ačkoli každého v této bohopustné svatyni ocitujícího se Čecha srdce radostně projímati musí. Míním tu zvláště oltář, ve hlavní křížové lodi po pravé straně ku památce sv. Václava vévody českého postavený, a musaikou dle obrazu téhož mučedlníka (od Angela Caroselliho r. 1630 zhotoveného) ozdobený. Považíme-li, že oltářové v tomto předním světa chrámě všickni téměř jen ke cti prvověkých svatých a světa církve posvěceni jsou, a že žádnému jinému z tolikerých za svaté vyhlášených knížat celého křesťanstva podobná čest se nestala, uznáme, ještě v tom příčinu zvláštního pro každého Čecha potěšení. Zpytateli dějin českých také zajímavé jsou hlavní dvéře chrámu tohoto, na nichž od umělce florentinského Antonia Filareta v polovici XV. století v bronzu vypodobněny jsou, mezi jinými obrazy, vjezd císaře Sigmunda s komonstvem do Říma (r. 1433) a korunování jeho skrze papeže Eugenia IV.; byli v komonstvu jeho také čeští páni ve zvláštním kroji svém staročeském, polskému podobném, a dosavad ještě tak málo známém; nyní přítel náš, pan rytíř z Rittersberka, ujišťuje mne, že tyto staré slitiny nákladem zdejší vlastenské krasoumné společnosti otištěny a sem dodány býti mají.

Dne 20. června, hned po půlnoci opustil sem Řím ve společnosti p. Kopitara našeho a dvou Francouzů. V plném lesku měsíce zračila se mi tu posledníkráte staroslavná Moles Hadriani, a velikánské budovy sv. Petra i nádherného Vatikanu, do kouzelného světla nočního zaobalené, loučícímu se obraz nezapomenutelný do duše vryly.

Při odjezdu mém z Říma počal byl proskakovati hlas, že cholera tak dlouho obávaná z Neapolského království již přes kordon hraničný do státu církevního, ano i do samého Říma, se prodrala; což při panujícím po celé Italii domnění o nákažlivosti nemoci této, hrozilo nám příchozím odtamtud, abychom někde na cestě zastaveni a ku podniknutí karentény přinuceni nebyli. Bázně této nedříve zproštěni sme byli, než až sme v Livorně na suchu se viděli, ačkoli přívětivý náš c. k. konsul Palomba ve přístavu Civita

Vecchia nás byl ubezpečoval, že ještě svobodně všude projedeme. Voliliť sme cestu po moři, jakožto rychlejší a za horka letního příjemnější; parník neapolský »Francesco I.« strojem síly 120koňové puzený, za 15 hodin z Civita Vecchia do Livorna nás zanesl. Pro mne, na moři dotud nebývalého, bylo to krásné podivání, jak po námoří samém, tak i s jedné strany na italské břehy, s druhé na ostrovy Elbu, Korsiku a jiné. Pobyvše v Livorně jen přes oběd, dne 21. června, odjeli sme odtud do staronádherné Pisy, a podívavše se na památnosti její, potom nazejtří ráno záhy octli sme se ve Florencii.

Krásná Florencie více než které jiné město v Italii líbila se mně. Rozkládať se po obou březích Arna v půvabné krajině a čistém povětří; palácové a chrámové její středověcí, stavby obrovské, střídají se s domy lahodného slohu; památky dějin a mužů slavných této vlasti, poklady nevyrovnané krasoumy a hojné zbírky vědecké každého druhu, živě zajímají každého vzdělance; obyvatelé zámožní, přičinliví a zdvořilí činí přebývání mezi nimi tím příjemnější. Byv tam o sv. Jáně, viděl sem všecky slavnosti ve svátky ty obyčejné: osvícení noční nádherného pořičí, processie slavné, běh vozů v závod i koní (bez jezdců) skrze hlavní ulice města (Corso) atd. Bibliotheky zdejší pro historii českou nic důležitého neposkytují; tím více kochal sem se v galleriech obou velevévodských, v palácu Pitti i v ouředním (degli Uffizí). Nevěřím, žeby kde jinde ve světě tolik pokladů svrchované krásy na tak malém místě pohromadě bylo, jako zde v jediné síni »Tribuna« zvané! To ale vím, že kdo nejvznešenějších děl staré krasoumy, jako ku př. Apolla belvederského, Venuše medicejské neb Laokoona, v originálu neviděl, dokonale o nich souditi nemůže.

Dne 27. června pod večer opustil sem Florencii s c. k. kurýrem, a dostav se o půlnoci přes nejvyšší hřeben Apenninů, potom z rána na krátce pobyl sem v Bononii, památnosti její, zvláště obrazárnu, již na cestě své do Říma prohlédav. Tu pan Kopitar ode mne se loučiv zůstal, já pak ten den ještě v Modeně obědvav, večer do Mantuy sem stihl; nazejtří odtud přes Kremonu a Lodi vezen sem byl do Milána.

Ambrosiánská bibliothéka v Miláně mimo naději mou jen jedno Bohemicum mi poskytla; to však jest něco zvláštního a neočekávaného. Kněžna česká posavad neznámá, Vilelmina, dříve Felix (Blažena?) řečená, dcera krále Přemysla Otokora I. a Konstancie královny, trávila poslední věk života svého v Miláně, kdež i r. 1281

dne 24. srpna umřela. Již za svého živobytí jmína jest ode mnohých za svatou; některým však ani na tom dosti nebylo, ale pokládali ji za vtěleného ducha svatého, za třetí osobu ve sv. trojici. Po její smrti dělala se zvláštní sekta kacírská v Miláně, záležející ze ctitelů této Vilelminy, až r. 1300 inquisicí opravdově přikročivši, neřádu tomu konec učinila. Původní protokoll inquisiční o této věci našed já v nadepsané bibliothéce, vytáhl sem odtamtud zprávy této památné kněžny české se týkající.

Bavil sem se ve příjemném a hlučném tomto městě celý týden, s nejedněmi krajany našimi, a zvláště s výtečným Černíkem, ve prohlédaní všelikých ústavů a pamatností čas tráviv. Vyjeli jsme také do Koma, podívat se na krásné jezero a na villy, v něm se zrcadlící. Všedše na parník, vezli sme se do Bellaggio, k ville Serbelloni, a odtud do villy Sommariva, kdežto originál vítězoslávy Alexandrovy jak sám sebou, tak i za příčinou umělce, jenž ji ve mramoru vytvořil (slavného Thorvaldsona, mně v Římě spřízněného) velice mne zajímal. Vracující se odtud opět na parníku stihla nás bouře nemalá, jíž ale parník náš odolal. V Miláně těšila mne zvláště výstava promyslová v palácu Brera, kterážto ačkoli naší lonské v Praze celkem se nevyrovnala, v některých však předce článcích nad ní vynikala. V témže palácu kochal sem se také v obrazárně, jenž mezi znamenitější ve Vlaších se počítá. Na velebném domě Milánském ještě posavad se staví; a skvostná »brána pokoje« (arco della pace), jenž se právě dostavuje, může sloužiti za důkaz, že veliká díla umělecká i za našeho věku v říši naší se dovodí. Vůbec Milán a Florencie jsou ta jediná dvě města v Italii, dle mého zdání (neboť Turinu a Neapole sem já neviděl), kteráž se na výši svého květu drží, aniž pak obrazy pozdějšího klesání a chudnutí vedlé nádherných památek dávné slávy, moci a bohatství před oči staví.

Naproti tomu ve staroslavných Benátkách právě tak jako ve světovládném Římě, každý příchozí vždy více po tom, kde co bylo, nežli kde co jest, se doptává. Chrám sv. Marka, i palác dóžů vedlé něho stojící, budovy slohu byzantinsko-arabského z XI. století, jsou jeviště nejpamátnějších dějů mocné a hrdé někdy republiky. Velebné náměstí sv. Marka, jakkoli života plné, skvostné a veselé, předce jen vždy památku minulosti budí, kdež toto mořevládné město nade třemi královstvími panovalo. Tak nádherné paláce na tak nepohodlné a nevděčné půdě, již se nyní více nestaví, ani tuším kdy stavěti budou; každý však z nich má také svou zvláštní historii.

Kde já sem se ubytoval, neopominuto mi povědíti, že ta hospoda byla někdy rodní palác pověstné krásy Bianky Kapello, a ukazováno na dům naproti stojící, kde milenec její bydlil. Avšak popisováním Benátek já Vás nyní baviti nechci; přikročím raději k věci, pro kterou sem tam byl.

Naděje o archivu benátském chovaná sklamala mne. Jest on arci nesmírně veliký a hojný, a ouředník v něm jeden ujišťoval mne, že v něm více než million svazků akt se počítá: než bohatství toto působí pravou chudobou, protože tam vše co v ouřadech psáno, se zachovává, vážné i matné, památné i všední, kdežto pak první v moři druhého se utopuje. Až po XV. století archiv tento dosti chudý jest; Bohemica, která sem z té doby v něm našel, ani za řeč nestojí; do skoumání pak pozdějších časů nechtěl sem se tam dávati, jelikož my sami doma tak hojné paměti těchto věků máme, že jeden život celý sotva postačí poznati je všecky. Za to ale v bibliothéce u sv. Marka dostal se mi do rukou neznámý posavad »Traktatus de longaevo schismate« r. 1421 a 1422 psaný, a také první léta válek husitských popisující. Z toho vytáhl sem sobě (8.—14. července) důležitější pro nás a jinde nezapsané zprávy.

Vyjev z Benátek dne 14. července večer na parníku přes adriatické moře, octnul sem se nazejtří včasně ráno ve přístavu Terstském. Odtud pospíchal sem přes Linec, kdežto mé římské kořisti poštou napřed poslané na mne čekaly, do vlasti naší. Dříve však nežli sem hořejší Rakousy opustil, podíval sem se také do archivu hrabat Stahrenberků v Riedeku, v němž ovšem historik český nemálo kořistovati může.

O cestách svých do Brna i do Drážďan, v měsíci srpnu a září vykonaných, nebudu Vám, milý příteli! šířiti se ve psaní tomto. Jen dovolte mi, abych několika slovy dotekl se toho, co vrátiv se do vlasti, v oboru našem literárním nového, tu nemilého, tu i utěšeného sem poznal. Nejprve řeknu Vám o tom, co mrzutého, ano z veliké částky také Vás se týká. Zprávami svými ve předešlých ročnících tohoto Časopisu o literatuře naší podávanými, anobrž i »Slovem o kritice«, letos napsaným,*) popudil ste veliký počet literatorů československých proti sobě. Hlas náruživosti jejich ozval se neladně a surově zvláště v Moravě a v Uhřích, ač se zdá, že to jen ohlas byl původně z Čech pocházející. Litoval sem toho

*) Viz Svazek třetí b. r. Časop. česk. Mus. na str. 263.

velice, ne tak pro Vás, jehožto cti hana vášnivá dotknouti se nemůže, jako raději pro literaturu naši, v nížto, ač ještě chudičká jest, předce vždy více horka nežli světla se vyskytuje. Zastávalbych Vás, milý příteli, kdybyste mně přílišnou a neslušnou pochvalou*) práva k tomu byl neodjal. Jest to na obě strany chyba naše, že sobě sami ze sebe a z přátel i krajanů svých modly, z literarních odpůrců vrahy strojíme, že proneseli kdo soud odporný našemu, hned k osobě jeho, ne k soudu samému a důvodům hledíme. Jak pak může prospívati literatura naše, jestliže nikdy vyšší míry k ní přikládati, ale vždy jen po strejčkovsku vše chváliti budeme, cokoli sobě nedospělí a chudí duchem libují? Vás nejvíce v tom stíhají, že ste prý předního básníka našeho neušetřil; a však nikdy ste ctihodné osobnosti jeho, aniž výtečných zásluh co básník a vlastenec netupil, alebrž jen nevhodného novotění v jazyku se dotýkal, kteréhož předce již ani sami odpůrcové vaši zastávati si netroufají. Náruživosti mají zvláštní logiku svou. I nenít potom divno, jestliže některé důležité knihy české v Musejníku jen se oznamují, ale důkladněji se neposuzují, když přední mužové v literatuře naší, bojíce se mrzutostí osobních, na posuzování ovšem vydávati se nechtějí, já pak, ačbych si jich nevážil, sám předce ke všemu stačiti nemohu.

Ale nechaje hořekování toho, ku konci oznámím Vám, čeho radostného sme se dočkali, aneb ještě očekáváme. Tam předně počítám dokonání nevyrovnaného (nejen mezi námi, ale v Europě) díla p. Šafaříkova, Starožitností totiž Slovanských oddělení dějepisného, o němž bohdá brzy široce mluviti se bude. Tam počítám také ouplné vydání tří důležitých vědeckých spisů, všeobecné Technologie a Mineralogie p. Preslovy, a p. Smetanovy Astronomie. Slovník p. Jungmannův vždy řádně, zeměpis Babbiho vždy zdlouhavě pokračují. Aniž p. Preslova velikého Rostlináře mlčením pominouti sluší, jejž vysoce zasloužilý spisovatel vydávati nepřestává. Na p. Smetanovu historii středních věků brzy těšiti se můžeme, ana v rukopisu, jak slyším, dohotovena jest. Jednota promyslová v Čechách počala vydávati časopis technologický český, a Jednota hospodárská bude vydávati v příštím roce tolikéž i hospodárský. Konečně i toho tajiti nesluší, že několik ušlechtilých vlastenců již opravdově Slovník encyklopedický pro Čechy, Moravany a Slováky

*) Čas. čes. Mus. 1837, str. 268.

chystati počínají. Takž horlivost a přičinlivost nová na všech polích nauk a vědomostí se ujímá, hojné květy a ovoce slibuje národu našemu. Zdař to sám Bůh!

119. Slovanské starožitnosti.

Sepsal Pavel Josef Šafařík. Oddil dějepisný. Pomocí českého Museum. V Praze, 1837, tiskem Jana Spurného, str. X a 1006 ve vel. oktávu. (Cena 5 zl. stř.)

(Č. Č. M. 1838. I., str. 117.)

Ačkoli vlasteneckým čtenářům našim, majícím knihu tuto již dávno v rukou, ani obsah její ve známost uvozovati, ani spisovatelovu nevyrovnanou učenost, důmyslnost a důkladnost vychvalovati nepotřebí: zdá se předce slušné a potřebné, promluviti opět o tomto pokladu v literatuře české, třebasby to i k ničemu dále neposloužilo, než abychom se v rozjímání jeho kochali, a ušlechtilému jeho dárci své uznání tím na jevo dali.

Kdo by snad ale vždy ještě nevěděl, o čem tato pro celé Slovanstvo co nejvýš důležitá kniha jedná, i jakovým způsobem ve zpytování o původu a pravěké historii Slovanstva sobě počíná, toho ku předběžnému o ní návěstí ve Časopisu tomto (r. 1835, svaz. IV., str. 459) odkazujeme. Pronesli jsme tam již předkem své přesvědčení, že p. Šafaříkovými Starožitnostmi nová epocha ve studium staroslovanské historie se založí: nyní, když již toho spisu prvý díl u veřejnosti jest, dokládáme se úsudku a uznání všech slovanských zpytatelů, s pravdou-li či s nepravdou jsme ve předpovídání svém se obešli. — P. Šafařík, jakož vědomo, již před desíti lety o původu Slovanů vydal byl v Budíně spis německý, jenž pozornost učenců nejednoho národu v Evropě zbudil. Mnozí z nich nové jeho náhledy schvalovali a přijímali; jiní pak odpírali jim, ač více v soukromí a v částkách, nežli v celku a veřejně; všichni ale snášeli se v tom, že spisovatel nevšední důmysl s pilností a učeností mnohostrannou spojuje. Kdo by však nyní dle obsahu a methody onoho staršího spisu souditi chtěl i o tomto novém, u velikém vězel by omylu. Obě knihy, kromě výtečného ducha spisovatelova, málo co společného do sebe mají. Onen nehojný, byl obsahu kritického; tento obšírný, jest podstatně dogma-

tický a soustavný. Tam konjenkturám, zvláště z etymologie braným, ještě nemálo se hovělo: zde všeliká takováto hra již zapuzena jest, a jen vědecké hermeneutice jazyků starých i nových povinné právo vzdáno. Tam chtíč, obyčejný u starozpytců, zvláště německých, přivlastniti národu svému co největší počet národů staroevropských původu nejistého, není dosti na uzdě držán, a následovně hledáno i nalezáno v rozličných staré Evropy končinách mnohem více Slovanů, nežli v novějším spisu, kdež nic na nejisto a všetečně se nestaví, všelikou lichou pro Slovanstvo kořistí se opomítá, a jen to se jim osobuje, k čemu skutečné a původné právo mají. Jestliže toto snad některým Slovanům málo, jiným pak Neslovanům ještě vždy příliš se zdáti bude: nepochybujeme, že obojí tito konečně blud svůj poznají, a s p. Šafaříkem se snesou, až jen ku zpytování těchto věcí, mimo podobná všestranná i hlubohá studia, a tutéž nepodjatou, upřímnou a skromnou mysl přiloží.

Opravdu o rozhodnutí těžké záhady o původu a prvověké historii Slovanstva nikdy před tím tak mohutné duchové síly s tou setrvalostí a pilností se nezasadily, jako nyní se stalo. P. Šafařík jest nejen přední filolog slovanský našeho věku, novou po Dobrovském školu, Grimmově v Němcích podobnou, zakládající: ale zná se i do jiných jazyků všech, starých i nových, asiackých i evropských, pokud slovanský s nimi v jakýkoli potah kdy vešel. Přiznávaje se k té straně jazykozpytců, ve které ku př. mezi Němci Vilím Humboldt, Bopp a Pott vynikají, hledí on ve všech jazycích ne k nahodilým assonancím, ale ku kořenům a k základům slov, i ku pravidlům těm stálým, kterých oni ve svém rozvíjení se od věků následovali a ještě následují. Takž mu možná bylo ku př. ve pozůstalých nám jmenách starokythických vyšlakovati určitě to, co barbarové ti z řečí zendické a medské si vypůjčili; takž i odkryla se mu ve sarmatském jazyku žíla medsko-perská; takž i vyšetřiti mohl někdejší vplyv obapolný ku př. mezi jazyky slovanským, litevským, gotským, finským a t. d. Že bez takovéhoto pracně nabytého kompasu nikdo více na moře starověkosti národů evropských pouštěti se nesmí, nechce-li tam zablouditi, každý znalý soudce přisvědčí. P. Šaf. ohlédnul se nad to pilně ve všech písemných památkách národů indoevropských, starých i nových; znáť bájeslovnou Eddu a jiné pověsti skandinavské a islandské v originalu jejich tak dobře, jako byzantské kronikáře a staroslovanské teprv za našeho věku odkryté písemnosti. Co pak staré řecké a římské literatury se týče, na kterou každé důkladné skoumání

starožitnosti stavěti se musí, nespokojil se s obyčejnou její známostí; ale, poněvadž text dvou velevážných pramenů, Plinia totiž i Klaudia Ptolomea, v posavadních vydáních velice nezprávný a zanedbaný jest, postaral se sám o ocídění v nich (pomocí nejlepších rukopisů, zvláště v bibliothékách franských a italských zachovaných) aspoň těch míst, ve kterých o Slovanech a sousedech jejich řeč jest. S takovýmito vědeckými přípravami spojil ušlechtilý skoumatel i všecky povahy duše, které ke zdárnému hledání pravdy napomáhají. Nezakládal totiž sobě na slovu svém, alebrž na pravdě; aniž většiny německých spisovatelů v tom následoval, aby z prvověkých dějin národu svého jen pouhé chvály vybíral a líčil: ano někdejší učení své neostýchal se i zavrhnouti a opraviti důkladně sám, kdekoli po dalším skoumání a lepším přesvědčení za neprůprůvodné je uznal. Takovéto smýšlení my tím více ctíme, čím menší jest počet mužů věku našeho; zvláště mezi filology, kteří se jím projevují.

Do podobného rozjímání toho, co Starožitnosti pro nauky nového a důležitého pronášejí, zavoditi se zde nemůžeme, anoby nám to sice samo ve knihu vzrostlo. Není téměř ani té stránky v nich, na kteréžby samostatným a důkladným hloubáním i kombinováním nový zajímavý pohled do starověkosti se neotvíral; poučení, jehož jinde jen po krůpějích nabýváme, zde všude potokem teče. V prvním okresu díla svého, jenž od věku Herodotova až do pádu hunské a římské vlády v Evropě sahá, podal nám pan Šaf. také nejstarší historii Skythů, Čudů, Sarmatů, Celtů, Němců, Litvanů, a Thraků; a tudíž v jádře celou tehdejší historii severovýchodní Evropy, čerpanou z pramenů samých; byloť toho potřebí, aby jejich původní sídla i rozložení okolo Slovanů, a potahy těchto k nim tím zřetelněji poznány býti mohly. Tu zvláště pilností a důkladností vyniká článek o Sarmatech (§ 16.), národu z Medie pošlém, jehožto chudé zbytky pode jménem Alanův neb Osentinců podnes na Kavkaze se zachovaly. Původ ten dokonalý, že Sarmatové nebyli Slované, ale národ zvláštní, ode Slovanů tak jako i od Němců, Celtů, Litvanů a Čudů rozdílný, my za hlavní zásluhu knihy této, za pravou epochu ve slovanském starozpytu pokládáme. Napotom budiž vyhostěno všecko sarmatování z dějin slovanských. Naproti tomu nikdo staré Venedy více za větev německou neb sarmatskou pokládati nebude, jakkoli jináče slušnou a velikou slovům Tacitovým vážnost oddá. Takéť o přistěhování se Slovanů z Asie do Evropy v historické době již budoucně jen

leda nedoukům snívati se bude. P. Šafařík Venedy (Slovany) nedaleko moře baltického našel již u Timaea, spisovatele kvetšího r. 280 před Kr., určitě jmenované (Bannoma u Plinia IV., 13), ačkoli zprávy o obchodu s jantarem ještě starší, ale méně světlé a určité, svědectví o nich vydávají. Kterak oni mezi Skythy, Sarmaty, Celty, Germany, Huny a jinými podobnými světoborci, od jakživa veliké krajiny zaujímali, tam v národ nesčíslný vzrůsti a předce málo hluku v tehdejší historii nadělati mohli, toho ať každý v dílu tomto samém dočísti se hledí. Ve druhém okresu, zahrnujícím dějiny slovanské ode pádu Hunův a Římanův až do převahy křesťanstva u Slovanův (na konci X. století) podal nám pan Šaf. kritický rozbor nejstarších dějin všech národů slovanských, totiž Rusův, Bulharův, Srbův, Chorvatův, Korutanův, Polákův, Čechův, Moravanův, Slovákův a Polabanův, i všech větví jejich; proklestil tedy dráhu všem budoucím dějepiscům kmenův slovanských, a bránu jim otevřel ze zetmělé starověkosti až do těch dob, kde vlastní jejich domácí pramenové zblouditi jim více nedají. I zde opět tolikero jest důmyslných a nově poučlivých skoumání a výsledků, že těžko některé zde zvláště vytknouti, aby ostatním na ujmu nebylo. Vůbec ale pozor čtenářů našich obrátiti musíme na ta ohromná geografická studia ve vlasti Slovanů všech, zvláště v Rusích, Polsku, pod Haemem, v nichžto pan Šafařík předchůdce neměl, ale sám do bohopusty jmen zeměpisných starých i nových se zabrati a zajímavou v nich panující zákonnost objeviti musel. Také otázka, v novější době u spor postavená, o původu staroslovanské cyrilské řeči a literatury, zde dle našeho úsudku stanovně a konečně rozhodnuta jest, takže napotom již jen stranná podjatost ji ještě v pochybnost bráti může.

P. Šafařík pokusil se o tu nejtěžší úlohu v celém dějepisectvu (ano za našeho věku nad zanedbanou a zpotvořenou historii prvoslovanskou v celém oboru historického a filologického skoumání nebylo předmětu trudnějšího a uzlovatějšího), a provedl dílo své zdařilostí podivnou a neočekávanou. I neostýcháme se veřejně hlásiti, že již drahně času v žádné zemi, u žádného národu v Evropě, podobný úkaz se nezjevil, jakovým nyní literatura naše honositi se může. Ušlechtilý spisovatel, jenž s odřeknutím se všeho pohodlí svého, národu našemu oběť tak drahocennou přinesl, odplatu za to náležitou jen v povědomí tohoto skutku svého nalézti může. Kdo tak nezištně, tak upřímě a cele, jen naukám a národu svému žije, ten i po smrti své v národu žíti nepřestane, a věčná potomků

památka nahradí mu té vděčnosti, které vrstevníci snad nedoplnili. A věru, třebas by jazyku českému a s ním i národu našemu ve příštích stoletích i dokonce vyhynouti a v řadě národů zmizeti souzeno bylo, — čehož Bůh ostřez, — dílo jeho proto vždy se neztratí, anobrž požije i hojné užitky vydávati nepřestane, pokudkoli Slovanstva i dějezpytu stávati bude.

120. O pranostikách a kalendářích českých, zvláště v XVI. století.

1829.

(*Č. Č. M. 1829. I., 33—61. — Radhost I. 82—111.*)

Život člověka jest úkaz pomíjející na divadle světa tohoto; počátek i konec jeho kryje se v tajemství. A však každý, kdo z pouze tělesného trávení dnův svých procitnul k bytu duchovnímu, cítí se tužbou jakousi nevyslovitelnou puzena býti ke všemu, coby mu mohlo povyjasniti pohádku života tohoto. V outlém pučení se bylin i v nádherné barevnosti květův, ve vání větrův i v šumání potůčkův, v letu ptactva pod oblaky i ve strašném ryku bydlitelův doupat lesních, zjevuje se nám tajemství jakési síly nekonečné, pronikají tak říkaje všecky žíly a průduchy této spousty světa. Otočeni jsouce mocí touto všudy, ana dotýká se buď lahodně, buďto bolestně života našeho, anobrž zápasíce s ní v potřebách svých bez přestání, pokud nás vůle a osud vyšší nepovolá k vyšším úkazům, není divu, že ve všem, s čímkoli se potkáváme, skoumáme snažně moc tu bytu našemu prospěšnou aneb škodnou.

Ovšem pak vystoupíce v noční době pod nebe hvězdami poseté, a obrátíce zrak svůj do nezměrné vzdálenosti krajův všehomíra, kdežto tisícové světův nepoznaných zvěstují ohromnou velikost a nestihlou moc stvořitele svého, nemůžeme uchrániti se citův ducha našeho hluboce jímajících: jedno, jak nevypravitelně chatrná i nicoucí jest veškera moc a bytost naše naproti bytosti té, která vládne světy těmito i námi; druhé, jak vysoce vznešený jest duch náš nad ostatní bytosti na zemi této, an sám umí přemýšleti o bohu, poznávati moc a moudrost jeho neskonalou na tyto světy vylitou,

a tudy jemu i poněkud příbuzna se cíliti. Oboje však to nejoužeji spojeno jest s povědomostí té síly, neskonalé a plné tajemství, která udržujíc svět celý v bytu svém, zachvacuje i nás do všeobecného kolotání, a pobízí všude k zápasu i k urovnání se s přírodou zevnitřní.

Za tou příčinou nechtělbych muže ty, kteří v nevyskoumaném pohybování světel nebeských, též i v proměnách jejich stíhali tajné příčiny proměn přirozených na této zemi, viniti z pouhého šálenství a hrdě i tvrdě odsuzovati. Byliť arci pověrou pojati, a zrak jejich k nebi upiatý zahalen byl rouškou smyslnosti, kterážto bránila jim prohlednouti ku pravdě. Ale pověra tato aspoň důvodnější a důstojnější byla nad jiná hadactví, kterýmiž někdy nedospělá mysl lidská snažívala se proniknouti do budoucnosti. Působení slunce a měsíce v oboru parnatém země naší vůbec známo jest; a staří hvězdáři před Koprníkem, pokládajíce obě ta těla nebeská v počtu hvězd nestálých, čili planet, jevili aspoň důslednost jakousi, když i ostatním planetám připisovali moci podobné. Tu pak rozum lidský veden byl ne náhodami jakýmis, ale jistou zákonností tajnou a vznešenou, kterouž vyskoumati hleděl. Tak již v nejstarších časích hvězdářství, ač nejvíc astrologické, pokládáno za umění; a jen ten uměl předpovídati o budoucím působení planet na zemi, kdo předvídal budoucí jejich běh a postavení mezi sebou, — což vedlo aspoň k učenému zpytování světel nebeských.

Již ve starém zákoně nacházíme patrné šlepěje takového hvězdářství, a Chaldejští byli od věkův v umění tom na slovo vzati. Ale brzy zmocnila se tohoto umění nenasycená zištnost lidská, užívajíc jeho za prostředek předvídání osudův lidských, zvláště podlé stavu planet v okamžení narození člověka, a kupčíc u pověrných lidí předvídáním takovým, čili prognostikováním. Tak již Tiberius císař Římský vypudil někdy celé zástupy astrologův z Říma. Ve středověku astrologie zvláště u Arabův pilně studována a i v potřebách vezdejšího života užívána byla. Od Arabův v Hispanii naučili se jí později ostatní národové europejští.

Čechové a Moravané prokazovali od věkův a prokazují ještě zvláštní přirozenou spůsobilost svou v umění mathematickém;*) ouzké tohoto spojení s uměním hvězdářským, a toho zase

*) Viz o tom: Stanislai Wydra historia matheseos in Bohemia et Moravia cultae. Pragae, 1778, 8.

někdy s astrologií, napomáhalo znamenitě prospěchu astrologického umění ve vlasti naší. Jak velice ono hned po založení vysokých škol Pražských bylo zkvetlo, dosvědčuje mezi jinými dlouhá i chvalná pamět o prognostikách »velikého hvězdáře« M. Havla v Čechách. Přední professoři Pražští v XV. století, jakožto M. Křištan z Prachatie, M. Jan Šindel,*) M. Václav Pacovský, byli hvězdáři v Čechách i vně slavní. Známotě psaní Eneáše Sylvia k M. Šindelovi pochvalné, kdežto mezi jinými slovy takto o něm praví: »Nikdy sem tebe neviděl, aniž ty mne, jakož se domnívám; ale slavná pověst o tobě budí mimo jiné šetrnost mou k tobě. Neboť za hlavní ozdobu věku našeho jmín jsi, an i běhy hvězd i budoucí počasí, mory a neourody sám jediný pravě předpovídati umíš. Protož tebe miluji, ctím a sobě vážím a jsem celý tvůj.« A l. 1560 psal M. Šimon Proxen z Sudetu, v minucí své na týž rok: »Jestliže o to opravdovou péči máme, aby učení (Pražské) k místu a k důstojenství prvnímu navráceno a vyvýšeno bylo, tehdy předkem a prvotně mathematskému umění, i těm, kteříž v něm pracují, skutečně nápomocni býti máme; kteréž od několika set let v učení Pražském, a zvlaště pak hvězdářské umění, a jeho se jako dotýkající astrologia, nade všecka jiná umění sou se skvěla, a jako přednost držala.« Přednosti této arci věkové nynější tehdejším školám Pražským záviděti nebudou; ale vždy v tom dávaly se na jevo snaha jakási a duch vědecký, ač do zácestí se octlý. Aniž pak bez užitku byly práce tyto učených Čechův pro astronomii vůbec: tabule astronomické Šindelovy, knihy Cypriana Lvovského a Thadeáše z Hájku, jejich poznamenání velmi pilná běhův těl nebeských, zůstávaly v Praze; užíváno jich na dvoře císaře Rudolfa II. ode známého Tychona Brahe, a po něm i od Keplera; a klassická kniha tohoto, která zakládá veškeru nauku astronomickou až podnes, po mnoholetém skoumání na observatořích Pražských vydána jest na světlo léta 1609 v Praze, na rozkaz cís. Rudolfa. Známotě pak, že i Kepler, ač přední věku svého astronom, nezavrhoval ovšem astrologie, ale i sám v osídle jejím zalécen byl.

Pověry astrologické v XV. a XVI. století nejen v Čechách, ale i jinde v Europě vesměs panovaly u lidí učených i neučených.

---

*) Ve starých deskách dvorských král. českého k r. 1383 v Boleslavském kraji jmenuje se vládyka »Všeslav Šindel z Nudvojevic«; pravdě podobné jest, že M. Šindel z téhož rodu pošel, ač ve Králové Hradci zrozen.

Pico, hrabě Mirandolský ve Vlaších, opřev se proti nim na konci XV. století, nic tím neprospěl. Všickni hvězdáři byli tehdáž astronomové i astrologové pospolu; prognostikování, čili pranostikování, uvedeno bylo v učenou jakousi soustavu, a tou barvou, ač lichou, panovalo i osvícenějším duchům toho věku. Nebo podlé jmen planet, a známých z mythologie řecké povah bohův, domýšleli se hvězdáři od nich buďto dobrého neb zlého. Merkurius, Venuše a Jupiter jmíni byli za dobré, Mars a Saturnus za zlé planety; podlé toho domnění také jmena jejich česká zdávna utvořena jsou: Dobropán, Krasopaní, Královoc, Smrtonoš a Hladolet. Nenedostávalo se také důvodův na oko podobných, kterýmižby takové domnění utvrzeno býti mohlo. Tak píše M. Šud ve pranostice své na r. 1540: »Nebe není jako nějaká toliko plachta roztažené, a hvězdy jako nějací špalkové beze vší moci; než musíť míti jistě a mají rozličné a divné moci, dobré neb zlé a jedovaté, jimiž přirozenou komplexii živlův a povětří proměňují, někdy v dobré a někdy ve zlé. I poněvadž jest tak, tedy může něco o nemocech a zdraví lidském i jiných věcech ze hvězd vzato býti.« Že astrologové sami nepochybovali o pravdě umění svého, a jemu, aspoň někteří z nich, vyšší jakési důstojenství přičítali, to mezi jinými důvody také slova téhož M. Šuda v pranostice jeho na rok 1555 dokazují, kdežto praví: »Lidé toho, co se v pranostikách klade a přirozeným během na hvězdách nachází, užívají ke zlému, na ublížení cti a chvály božské, — a činíce sobě z planet bohy, na mne i ty baby nabíhají, abych jim planety četl, ježto sem já s takovým šizuňkem lidí a škodným duší i měšcí ludařstvím nikdá nic činiti neměl. Protož sem se toho vydávaní pranostik chtěl zbaviti, aby se o mně takoví bezbožní lidé nedomnívali, že jsem nějakým čarodějníkem neb hadačem a ďábelníkem, poněvadž jsem hvězdářem a pranostiky vydávám.« A k roku 1553 praví týž mistr: »K tomu a k takovému konci vydával sem já pranostiky své, aby lidé patříce na skutky božské a na divné moci a spůsoby jejich, aby užívajíce jich, chválili z nich jméno jeho. A ne proto sem je vydával, aby se lidé báli Saturna a Marsa, a od Jupitera neb od Venuše aby dobrého čekali, jakoby Saturnus neb Mars byl živý a zlý člověk, a Jupiter a Venus dobrý, ježto nejsou než věci mrtvé, a rozumu ani vůle svobodné nemají, — ale jest jiný zprávce a ředitel, kterýž je podlé vůle své jak chce a k čemu chce zpravuje a obrací; a tohoť se mají lidé báti« a t. d.

Jak velice za těchto časův šetřeno bylo v Čechách pranostik hvězdářských i v obecném životě, dokazují mezi jinými důvody také Staří letopisové čeští, nedávno (1829) ponejprv tiskem na světlo vyšlí. Spisovatel nejen pilné zprávy dává o každém zatmění slunce a měsíce, o každém úkazu komety, ale vykládá i domnělé účinky jejich. Když leta 1485 slunce celé se bylo zatmělo, oznámil M. Vavřinec, professor v kolleji, že účinek tohoto zatmění po šestnácti létech prý se vyplní. Příčina veliké drahoty v ourodném létě 1491 povstalé také ta se pokládá, že Němci vydavači pranostik pravili, »tohoto prý bude málo, a tohoto také;« při čemž kronikář podivný soud svůj o té věci vynáší, že prý »to umění může v sobě býti pravé: ale by to všecko mělo býti tak, jakož oni pravili aneb psali, byliby co bohové; ale pán bůh všecky věci zpravuje a působí jako pán, na něm jest všecko; protož těm pranostikářům tolik sluší věřiti, jako jiným lhářům.« Však pověra věku toho byla mocnější, nežli nevěra kronikáře našeho; ano již l. 1505, kdežto počalo se jednati o sjednocení měst Pražských pod jeden ouřad městský, o čež M. Jan Pašek z Vratu nad jiné zvláště pilnou péči vedl, váženo bylo slovo jednoho souseda Pražského vysoce, an prý před léty nalezl byl ve knihách nějakého doktora Jiřího Genšteinera z Naimburka, v jeho praktice (pranostice), žeby žák měl Prahu zkaziti, — čímž zjevně na M. Paška naráženo. — Ale nejpamatnější jest zpráva k r. 1524, kdežto v Praze uložen byl na den S. Jana Zlatoustého veřejný půst a modlení, »protože oblohy nebeské hrozily velkou povodeň, jakož pak všickni hvězdáři to pokládali, že od počátku světa všech spojení planet takové nebylo, ani za času Noe. I uslyšal pán bůh modlitbu dobrých, že povodeň, která měla býti únorových dnův kalendářových v nastání měsíce března, obrátil milý bůh ve větry silné, i také někdy v počasí dobré.«

Za příčinou té a takové důležitosti pranostik, pro tehdejší život pospolitý, ustanoveno brzy po rozšíření kněhtiskařství v Čechách, aby jeden z professorův na vysokých školách Pražských vydával vždy na každý rok tak nazvané minucí a pranostiky, jimižby se lidé před jinými zpravovati mohli, aniž se snářstvím kohožkoliv zavoditi dali. Dosvědčují toho nejen titulové takových minucí, že jsou »z učení Pražského«, ale i slova M. Šimona Proxena ze Sudetu v minucí na rok 1561, kdežto praví: »Roku každého minucí a pranostika z učení Pražského vůbec se vydává, a to pro zachování známosti časův, rozdílův a proměn, které se

v nich trefují, též pro lidu obecního napomenutí a výstrahu.« Tento jest původ ouřadu astronoma university Pražské, kterýžto v XVI. století, pokud mně známo, M. Václava z Pacova († 1513), M. Pavel z Příbrami († 1520), M. Jan Zahrádka († 1557), M. Šimon Proxen z Sudetu († 1575), M. Petr Kodicillus z Tulechova († 1589), M. Martin Bacháček Nouměřický z Nouměřic († 1612), na sobě měli. Vedle nich ale i jiní mnozí hvězdáři vydávali zhusta minucí a kalendáře pod jmeny svými vlastními, ačkoli spisové jejich neměli té vážnosti u lidí, která prokazována obyčejně kalendářům z učení Pražského pošlým.

Náš o literaturu českou vysoce zasloužilý vlastenec p. Josef Jungmann. podal nám mnohé zprávy o spisech hvězdářských, též o minucích a kalendářích, v běhu XVI. století u Čechův vyšlých;*) ale cuplnosti v udání jich dosíci nelze. Jako za našich časův se děje, tak i před stoletími se dálo, že kalendáře jen v tom roce šetřilo se, pro který psán byl; každý nový rok odsuzuje předchůdce svého do nepaměti a záhuby. Pročež i velmi pořídku nalezti jest tyto památky někdejšího věku v Čechách. Jmenovitě kromě onoho kalendáře na rok 1489 v Plzni tištěného, jehožto jeden exemplář Dr. Mayer někdy v rukou měl, o kterémžto ale, kamby se poděl, nic se neví, — nikdo neoznámil nám, z celého prvního století, po uvedení knihtiskařství do Čech, ani jediné minucí aneb kalendáře tak, jak toho žádá určitost bibliografická, i jest se domýšleti, že žádný z literatův českých neměl takových spisův sám v rukou; jakož skutečně i já sám, ač pilně se doptávav; ani jediné minucí z XVI. století v Praze sem se nedopídil. Tím hojnější sbírka jich dostala se mi roku minulého (1828) v archivu Třeboňském do rukou; z nichžto, co se mi důležitějšího býti zdálo, vypsav, nyní vlastencům ve známost uvésti chci.

Rozdílný jest způsob starých minucí a kalendářův českých, nejen co do formátu ale i co do obsahu jejich. Minucí vycházely obyčejně v 16tilistové formě čili v sedecimu, od šesti až do dvanácti archův každoročně; kalendářové pak vesměs ve quartu, ode 3 až do 9 archův. Obsah minucí býval mnohem hojnější a pamatnější, nežli kalendářův. Způsob minucí jest ten, že po titulích a vysvětlení počtu léta i znamení a charakterův planet, aspektův a t. d. klade se kalendář vlastně řečený, každý měsíc obyčejně

*) Viz jeho historii literatury české, na stránce 101—102 a 223—226; též na str. 633.

se zvláštní vignetou, někdy i s verši dvouřádečnými, jak se každého měsíce chovati sluší. Potom následují článkové tito: 1. pod kterým aspektem co dobře neb zle začíti; 2. o krve pouštění podlé čtyr čtvrtí každého měsíce, a sice lidem »vodokrevným, kalostudeným, pěnohorkým a krevním«: 3. — »chcešli také věděti, kdy máš co dobrého začíti anebo nebezpečného nechati, pod jedním každým znamením, zření maje k měsíci, tohoto výpisu máš pozorovati.« Potom následuje druhý díl minucí, a sice pranostika, obyčejně s předmluvou aneb dedikací obšírnou, často obsahem svým velice zajímavou; potom se mluví o panování planet, čili o zprávcích roku toho; o zatměních slunce neb měsíce; o povaze roku při povětří; o ourodách; o nemocích a moru; o válkách a nepokoji; o rozličných stavích a jich budoucím štěstí, a sice nejprv o křesťanech, potom o Turcích a židech; o královstvích a zemích, zvláště české a moravské, co se v nich léta nastávajícího díti bude. Pak stojí druhá strana pranostiky, o povaze povětří v každém měsíci, podlé čtvrtí měsíce; čímž minucí se končí. Ale již l. 1565 počal byl Dr. Thadeáš Hájek z Hájku přidávati na půl archu poznamenání »jarmarkův, kteříž se v městech a městečkách v království českém držívají«, což potom po něm i jiní pranostikáři činívali.

Kalendářové staří jsou mnohem chudší. Kromě počtu let, vysvětlení aspektův, naučení o pouštění krve, zpráv o budoucím počasí, neobsahují než obyčejné položení dnův v roce; zřídka kdy předmluva aneb přípis krátký vydává jaké svědectví o spisovateli a duchu jeho. A však i ti kladou často historické zprávy ke zvláštním dnům na spůsob kalendářův historických; často také nacházejí se v »kalendářích ku psaní« zprávy souvěké, od těch, kteří jich užívali, pro svou paměť vepsané, čímž se stávají důležitějšími skoumatelům starých dějin ve vlasti.

Chci nyní tím, čeho sem se dověděl o spisovatelích těchto minucí a kalendářův, buďto ze spisův jejich aneb odjinud, podělití se s vlastenskými čtenáři. Byliť oni téměř všickni mistři v učení Pražském; někteří z nich, dosáhše mistrovství ve filosofii, potom i na lékařství se oddali. Pročež o každém z nich nacházejí se některé zprávy v rukopisu tak nazvaném »Codex decanorum facultatis artium studii Pragensis« od roku 1367 do 1585, kteryžto v c. k. veřejné bibliotéce Pražské se chová.

M. Václav z Pacova, čili Pacovský, již l. 1462, 10 máje pokládá se mezi těmi, kteří dosáhli toho dne důstojenství mistra

v učení Pražském; třikráte zvolen byl za dekana fakulty filosofické, a sice r. 1467, 1474 a 1483, pokaždé 9. října. Léta 1505 v měsíci lednu, po smrti bratra svého M. Jakuba, zvolen jest ponejprv za rektora vysokých škol Pražských. Po druhé pak ouřad ten zastávaje, l. 1513, 23. ledna s toho světa sešel, a v kostele u Sv. Havla slavně pochován. Tehdejší dekan praví o něm, že byl »magni cerebri vir ac universitatis astronomus perpetuo memorandus.« Není pochyby, že za času svého vydával minucí a pranostiky z učení Pražského; ale neví se o žádném exempláři takového spisu jeho.

Totéž platí o M. Pavlovi z Příbrami, professoru mathematiky, jenž umřel l. 1520, 5. října v moru velikém, kterýž tehdáž v Praze se byl rozmohl. Praví o něm kronikář starý, že byl muž učený a zběhlý astronom; vždy se byl obával opposice dvou planet, Marsa i Saturna, kterou prý s světa sešel.

M. Mikuláš Šud z Semanína.

(Umřel l. 1557, 23. dubna.)

Od tohoto hvězdáře zachováno v Třeboňském archivu sedmero minucí; nejstarší z nich jest od r. 1540; jiné jsou od r. 1544, 1553, 1554, 1555, 1556 a 1558. Lupáč praví, že od r. 1520 počav až do smrti své minucí vydával, o čemž já nikoli nepochybuji; sám zajisté M. Šud odvolává se často na pranostiku svou na rok 1524 vydanou, kdežto bylo veliké spojení všech planet na rybách, — od kteréhož, jakož již nahoře dotčeno, Pražané veliké povodně se byli obávali. —

M. Šud, pošlý rodem z Litomyšle, studoval v Praze na počátku XVI. století; léta 1510 stal se bakalářem, l. 1515 mistrem v učení Pražském. L. 1521, v měsíci říjnu, zvolen za dekana třídy filosofické; ve zprávách, které o dekanatu svém pozůstavil, připomíná také smrti otce svého Jana Šuda, l. 1522, 20. srpna po dlouhé nemoci v Praze zemřelého. Brzy potom zdá se, že opustil učení Pražské, chtěje snad ve stav manželský vstoupiti, což professorům v kolleji zakázáno bylo; ano l. 1544 velikou rozepři měl s mistry učení Pražského, kteráž potom u magistratu staroměstského urovnána. Tím se pochopiti dá, proč mezi astronomy učení Pražského jmeno jeho nikde se nespatřuje. Praví o něm nahoře dotčený Codex Decanorum: »Edebat ille cum annuas tum privatas

praedictiones veridicas, erigendo figuras coeli, de nativitatibus et vita plurimorum, de regnis, de rebus publicis earumque variis eventibus.« A M. Bacháček svědčí, že král Ferdinand český jej pro pravdivost jeho hvězdářských předpovídání rád měl, i roční plat mu vykázal.*) Že pak na své almanachy od krále privilegium sobě dané měl, sám několikrát dokládá.

Zdá se, že M. Šud byl první, co udělil minucím a pranostikám českým jejich zvláštní formu, kterou se dělí od tehdejších minucí německých k lepšímu prospěchu svému. V českých pranostikách tak říkaje za hlavní věc považovány jsou předmluvy a přípisy obšírné ku pranostice, obsahu poučujícího, buď o věcech nábožných a spasitelných, buď o přírodě vůbec, buď i o předmětech historických; mnohé z nich i pro nás ještě nejsou bez užitku. Taková pojednání, ve kterýchžto jeden pranostikář druhého jako o závod převýšiti se snažil, chybí ve všech minucích německých. M. Šud o tom takto praví v předmluvě ku pranostice své na r. 1540: »Obyčej můj jest při každé pranostice, lidem předkládati, aby zření svého k nebi a k hvězdám neobraceli, ani od nich dobrých a šťastných věcí očekávali, aneb zlých a nešťastných se obávali; a to činím z příčiny svědomí svého: neb skládaje pranostiky hvězdářské, neradbych tím lidem k tomu posluhoval, aby zření své obraceli od boha k hvězdám. Nejsouť hvězdy té moci, aby z nich mohl vzíti jakou posilu proti budoucímu zlému, kteréž na tě skrytá moc boží uvede.« A k r. 1554 praví: »Někteří mi také za zlé v tom měli, že v pranostice hvězdářské o bohu a o věcech božských a spasitelných mluvím.«

V přípisu minucí na r. 1553 stěžuje si M. Šud, že někteří nevážní tiskaři, kteří knihy tisknou a prodávají, zvláště na Moravě, tisknou jeho minucí a pranostiky po něm a jemu na škodu bez jeho povolení; což tudíž skrze pana Jana z Waldšteina vznesl na soud zemský i na arcikníže te Ferdinanda, zprávce tehdáž království Českého. — s jakým koncem, to nevím. V předmluvě pak naříká velice, že mu Anna manželka jeho umřela, v sobotu před křížovou nedělí l. 1552, patero dítek nevelkých mu pozůstaviv ši. »A jest mi odjata všechna chuť k věcem světa tohoto, i ke všem uměním, v kterých sem prvé z mladosti s potěšením a s chutí

*) Viz Balbini Boh. docta, II., 342: — »ob veritatem praedictionum astrologicarum a rege Ferdinando amatus et stipendio auctus.«

pracoval. A tak již snad tato nynější pranostika má bude poslední ode mne vydaná.«

V předmluvě zase na r. 1555 praví, že »těchto let jest se již naplodilo hvězdářův více než jich potřebí, a každý chce vidín býti, a závidě druhému, chce sobě také mezi lidmi jmeno a pověst způsobiti, s posměchem a s úštipky druhého, dělaje se mistrem nad ním, a brouse vtip svůj o jeho, ježtoby sic sám od sebe malou ostrost měl.« A jinde též na ten způsob dí, že »někteří tak činívají, že svůj neostrý vtip o můj tupý brousí.«

Po smrti jeho ještě na r. 1558 vyšla minucí jeho skrze Šebastiána Oksa, knihtiskaře; při čemž vydavatel tuto zprávu klade: »Nebožtík M. Šud nad jiné astronomy jsa pilen spisováním minucí a praktik, vždycky měl o to péči, aby se nejprv imprimovalo; tak také na tento rok budoucí minucí s pranostikou v své bibliotéce exempláře jest zanechal; — a nebožtíkovi dobře před jeho smrtí smluvou sem se uvolil, abych jemu a dědicům jeho k užitku na tento budoucí rok imprimoval. — Dal jemu pán bůh v tomto umění zvláštní dar, že netoliko mathematicas disciplinas znal, ale hvězdářstvím v cizí zemi vznešen i doma byl, tak že od učených za předního jmín jest.*) Nemařil času a darův od boha sobě propůjčených, nýbrž věkem i nemocí ztrápený jsa od mnoha let, práci tuto zmužile vedl. Sluší ani na to nezapomínati, kterak dobrého a ke všem uctivého života byl, pobožný, v nemoci snažnou modlitbou pánu bohu trpělivosti dokazuje, dítky své k pobožnosti a práci vedl, napomínaje, aby slova božího pilni byli, králi a vrchnosti poddáni jsouc, uctivě ke všem a věrně se chovalil hledíc svých obchodů zvykali svou prací živi býti, bojíc se pána boha. A tak ustavičně obíraje se s písmy svatými a s svým uměním, v pátek na S. Jiří l. 1557 když zasvítávalo, vzýváním jmena božího cíl života svého nic jinak než jakoby usnul, pobožně vykonal.« Pochován jest v Praze, v kostele u matky boží na Louži.

Na mnoha místech pranostik svých mluví M. Šud o úmyslu svém, že »ku potěšení krále JM.« sepsati chce knihu zvláštní, obsahující pranostiku delší na třidceti let. Zvláště pak na r. 1544 praví: »Šíře a více toho vypíši v jiné své pranostice, o které sem nejednou již pravíval, kteréž také na světlo vydati nebudu dlouho prodlívati, poznámli však v tom vděčnost a odměnu za svou práci

*) V týž smysl jmenuje se také in Codice decanorum facultatis artium: »Astrologus nulli, qui ea aetate in Germania claruerunt, secundus.

od lidí, abych jich mohl odbývati, bez škody nákladu svého.« A však knihy takovéto l. 1553 ještě byl nevydal; vyšlali později, nevím.

Z předpovídání jeho za památné jmíno jest to, co v pranostice na r. 1555 byl položil, že »pokudž v tom hvězdy a planetové co mohou, českému národu ve víře a ve zvyklém náboženství nemalá proměna těchto let se svědčí; kteréhož pak koli léta, to při tom buď.« A dekan filosofické fakulty píše o tom: »Inter reliquas de regno Boemiae prognosticationes, anno ante obitum suum scripsit, in regnum hoc pervasuros ranunculos, qui, ut est in apocalypsi, sint nocituri ecclesiae; sed deus omen illud avertat.« Kam se to chýlilo, znatelům tehdejších dějin ve vlasti říci nepotřebí.

Minucí jeho vycházely obyčejně pod titulem: »Almanach Mistra Mikuláše Suda z Semanína«. Připsal je l. 1540 panu Janovi z Wartenberka a na Zvířeticích, nejvyššímu purkrabí Pražskému; l. 1553 p. Janovi z Waldšteina a na Točníku; l. 1554 p. Adamovi Bohdaneckému z Hodkova a na Žlebích i bratřím jeho; l. 1555 panu Adamovi ze Šternberka a na Zelené hoře, nejvyššímu sudímu království Českého, a p. Heraltovi Kavkovi Říčanskému z Říčan, na Štěkni a na Švihově, hejtmanu kraje Prachenského; pak l. 1556 panu Vilémovi z Rosenberka.

Rozšířiv řeč o tomto někdy nejslavnějším hvězdáři českém, o kterémž nám ještě nikde zpráv místnějších podáno nebylo,*) nyní již o následovnících jeho známějších tím kratčeji mluviti budu.

M. Jan Zahrádka, čili Hortensius.

(Narozen v Praze, 1501, 18. listopadu, umřel 1557, 2. dubna.)

Z minucí mistra tohoto na rok 1543 a 1545, které v Třeboni se chovají, ničeho o něm dověděti se nelze; ale tím více zpráv poskytá kniha dekanská učení Pražského. L. 1530 jsa bakalářem, disputoval veřejně dne 31. srpna pro dosažení mistrovství, jímž i 26. září poctěn jest. Brzy potom obrátil se M. Zahrádka do Italie, zvláště do Benátek a do Padovy, k nabytí širšího umění; tam bezpochyby jmeno své české změnil v latinské Hortensius

*) Srovnej však, co Lupáč ve svém kalendáři historickém na den 23. dubna o něm praví. Jmenuje ho »illustre gymnasii Pragensis nostraeque patriae lumen.«

pod kterýmžto již l. 1532, 9. října, vraceje se do vlasti své a ještě na cestě jsa, za děkana třídy filosofické zvolen jest. Po druhé ouřad ten zastával o dvě léta později, při čemž sobě na řídkost studujících v Praze stěžoval, pravě, že »in eandem sterilitatem parentis nostrae Academiae, quae fuit annis proximis, incidi.« Potom vypravoval příběh svého vydávání pranostik se dotýkající; kteréžto, poněvadž znamenitě svědčí jak o duchu tehdejšího věku, tak i o dosti vytřelém slohu latinském mistra tohoto, celý sem položiti chci. Praví pak: »Cum hoc anno (t. j. na r. 1535) esset mihi demandata provincia D. Rectoris et DD. Magistrorum decreto, uti Diaria (Minutiones vocant) publicarem atque astronomi publici officio fungerer: ibi tum nescio, zelo ne? an lucro adactus, Simon Naczeradenus, rector scholae ante Laetam Curiam, de cujus temeritate antea conquesti sumus, Diaria sua, binasque chartas, quas sibi clam Norimbergae excudi fecerat, sparsit in vulgus: unam quae continebat tempestatum praesagia ex solis lunaeque synodis, nec non ex aliorum planetarum inter se habitibus; alteram, quae hoc idem polliceri ex ortu et obitu siderum inerrantium videbatur. Sed ut prior fuit corrupta omnibus fere in locis, partim typographorum, partim auctoris negligentia seu ignorantia potius, sic altera prorsus inepta et ridicula fuit; nam neque tempori, neque loco situique Pragensi, id quod praeseferebat, congruebat. Siquidem bellus hic astrologus, non revocatis stellis ad certas signiferi sedes, neque ad positionem nostram correctis, sed ita ut a Ptolomaeo Pheludensi erant collocatae, ubique et exoriri et eosdem effectus producere falso credebat, vel potius quid sit ortus et obitus stellarum prorsus ignorabat. Nam semel coram DD. Magistris interrogatus, cum posuisset in charta quasdam stellas oriri et occidere, et quomodo nobis stellae et Alexandrinis oriantur, vel occidant, deus, inquit, scit quomodo illae exoriantur nobis vel illis, sed effectus stellarum certos esse et sic fieri videmus. Et pleraque alia in eam sententiam dixit, ut facile hinc adpareret, haec eum vix summis labris degustasse, quae tanto conatu tamen jactare ausus sit. Et cum tam ridiculas et ineptas chartas edidisset, tamen quo essent vendibiliores, eas Senatui veteris urbis dicarat, praemium semper astronomo publico debitum praeëripuit. Ad haec non defuerunt, qui se non modo facti hujus temerarii, quam operis ridiculi, defensores ac patronos publice protestarentur; quorum ex numero fuit Martinus quidam Cuthenus, importunae temeritatis homo — nacta est scilicet patella suum operculum, — qui

affixis pro foribus insulsis quibusdam versiculis, celato tamen nomine suo, quasdam personas ex DD. Magistris perstringebat, et se patrocinari illius ausis aperte venditabat protestabaturque; quo facto seque illumque magis ridendum omnibus doctis propinavit, judicandique ansam de se praebuerit, quam gratus in Academiam, quamque juramenti sui tenax, quo se illi obligavit, fuerit, cum eam oppugnare ejusque honori invidere compertus sit, id quod deinde paucis post annis aperto indicio declaravit. Sed aliis id adnotandum copiose relinquo.

M. Zahrádka byl jeden z předních professorův akademie Pražské, a probošt kolleje krále Václavovy. Za to mám, že od r. 1537 minucí a pranostiky »z učení Pražského« vydával. A však v těch dvou, které sem v Třeboni našel, užíval praktik cizích, a sice v první M. Antonína Brelochsa, hvězdáře v Švábské Halli, v druhé pak Dr. Diviše Sedmihradského, v městě Šteyru. Za rektora university dvakráte zvolen byl, l. 1549 a 1555. L. 1541 učiněn byl administratorem konsistoře Pražské pod obojí; l. 1549 praví se, že u krále Ferdinanda s velikou stálostí za učení i za konsistoř se přimlouval. Kniha dekanská jmenuje ho mužem nesmrtelné paměti hodným, pro jeho pobožnost, výmluvnost a mnohotvárnou učenost; M. Prokop Lupač velmi pochvalný náhrobek o něm složil, kterýž v Balbinově Bohemia docta (II, 217) vytištěn. Umřev tři týdně před M. Šudem, s žalostí všech mistrův i konšelův a starších obecních měst Pražských v kaple Betlemské slavně pochován jest

Jan Stráněnský.

Byl měšťan Počátecký, a velmi pilný spisovatel český, jakož patrné jest z popisu asi 20 kněh, v létech 1542—1581 od něho tiskem na světlo vyšlých a od p. prof. Jungmanna poznamenaných. Psal též mnohé minucí a pranostiky české; v Třeboni zachovány čtvery, od r. 1553, 1558, 1562, 1576. V přípisu na první z těchto čtyř minucí praví ku pánům bratřím ze Hradce, p. Joachimovi na Hradci, purkrabí Karlšteinskému, a panu Zachariášovi na Telči: »Obyčej ten až posavad vždycky sem zachovával, abych práci svou při vykládání pranostik Vašim Milostem připisoval; k čemuž mi dobrodiní a ochrana Vašich Milostí příčinu dává.« Z toho viděti, že již před rokem 1553 několikero minucí byl vydal. A však Stráněnský, jakož vůbec ve spisech svých všudy jen překladatelem

aneb skladatelem cizích důmyslův byl, tak i v pranostikách netoliko jiných hvězdářův smysly sbíral, ale často i slova jejich, jako ku př. M. Šuda z dávnějších časův, opakoval. On sám se tím sice netají, ale prameny své zřídka jmenuje.

Dr. Thadeáš Hájek z Hájku.

(Narozen v Praze 1515, umřel l. 1600, 1. září.)

Život tohoto učeného a důmyslného muže sepsal nám F. M. Pelcel dosti pilně a obšírně*); odkudž já jen krátce toto vypsati chci, že studovav v Praze a dosáhnuv důstojenství mistrovského dne 29. dubna l. 1551, odebral se do Vídně, aby tam u slavného Ondřeje Perlachia, jehožto jediným posluchačem byl, v mathematice a v astronomii dále prospíval; potom do Vlach dále se pustiv, v Bononii učiněn doktorem v lékařství; po čemž asi l. 1555 zase do vlasti se vrátil a v Karolíně za professora mathematiky přijat,**) kteryžto ale ouřad zase l. 1559 složiv, oddal se cele na lékařství, přeložil Čechům znamenitý herbář Matthiolův l. 1562, obíral se l. 1563 změřením a mapováním několika krajův země české, přijat l. 1571 na sněmu obecním do stavu rytířského a za protomedika království českého, potom pak od císařův Maximiliana II. i Rudolfa II. za jich životního lékaře; kteréžto zprovázeje do Říše, tam mezi jinými muži se slavným Tychonem Brahe se oznámil a spřátelil, a později příčinou byl povolání muže tohoto do Prahy skrze císaře Rudolfa.

Literatura naše česká počítala posavad patero spisův Hájkových, mezi nimiž Matthiolův herbář nejdůležitější jest; jeho spisové latinští jsou však hojnější i znamenitější. O minucech a pranostikách jeho dosavad neměli sme vědomosti; jsou však důležitější nad jiné, a pojednání jeho k r. 1558 o divném přátelství a spojení a zase o nenávisti a odpornosti rozličných přirozených věcí na světě, a jich divných účincích, i podnes ne bez utěšení se čte. Na témž místě praví o sobě M. Hájek: »Ačkoli za šest let pořád

*) Viz Abbildungen böhm. und mähr. Gelehrten und Künstler, díl III. od l. 1777, na str. 35—46.

**) Sluší však tu poznamenati, že Hájek předmluvu svou ku pranostice na r. 1554 psal v Praze, ve veliké kolleji, v měsíci říjnu l. 1552; pak že teprv v minucí na rok 1564 nazývá se doktorem, na r. 1558 ale ještě mistrem, což s Pelclovým udáním nezcela se srovnává.

minucí a pranostiky k položení města Vídně sem skládal a vydával, byv k tomu volen a vystaven, a nechtěje déle té práce na sobě držeti, již od tří let plných těch minucí vydávání sem přestal a přestati mínil, zvláště pak nyní, oddav se k jiné práci: však jsa velmi často od mnohých pánův a přátel napomínán, abych tu práci k sobě zase přijal, vida také vlasti naší toho potřebu a snad i nedostatek v tom, kdybych té práce se zdáliti chtěl, a nechtěje jaké pomluvy vlasti naší příti, žeby již po odjití s tohoto světa dobré paměti M. Jana Zahrádky a M. Mikuláše Šuda nenalezl se, kterýby takovou práci činiti chtěl aneb mohl, k tomu sem se chýlil, že sem minucí a pranostiku na tento budoucí rok složil a vydal.« Z toho následuje, že mnohem dříve, a sice již r. 1549 minucí vydávati byl počal.*) Dále praví v též pranostice na rok 1558: »V této pak mé minucí zachoval sem tento spůsob, mimo prvnější a obyčejný: nejprvé, že sem časy některé příhodné k hospodářství vybral a je svými karaktery poznamenal, kteřížto časové prvé nikdá od žádného vyhledáni a v minucích položeni nebývali; druhé aspektův všech sem zanechal jakožto nevelmi, a zcela lidu obecnému, při minucí potřebných. Nebo ani všecky, kteréž mnohdykrát jednoho dne se sejdou, ani s jakým gruntem klásti se mohou. Častokrát sběhne se několik jednoho dne, a v minucí nepoloží než jeden aneb žádného.« Památné jest také slovo jeho v přípisu minucí na rok 1564: »O spojeních planet,« praví, »a o zatměních mnozí hvězdáři v času velmi se mejlí, následujíce tabulí starých, kteréž se k těmto časům nikoli trefiti nemohou. Protož nechť se již všickni ti a takoví těmito patrnými a hmotnými bludy, kteréž je téměř v oči bodou, urazí a pravdě místo dají.« To, mimo ostatní latinské spisy jeho, důvodem jest, že Hájek nad jiné učence věku svého jasněji ku pravdě prohledl byl, a ducha osvíceného i samostatného do sebe cítil. Ale nesnesl věk jeho takových novot rozumných; Hájek v minucích svých na rr. 1564, 1565, 1567, 1568 a 1570 již opět jako prvé aspekty kladl, z té příčiny bez pochyby, pro kterou i za našich dnův hvězdáři budoucí počasí do svých kalendářův kladou, anoby jich sice mezi lidi neodbyli. —

Přípis minucí Hájkovy na r. 1567 psán byl v poli u Rábu v Uhřích l. 1566, 9. října; byltě zajisté Dr. Hájek v tom valném

*) Jestliže však M. Hájek již l. 1549 pranostiky ku položení města Vídně vydával, pravdě podobné jest, že již před r. 1549 do Vídně na učení se byl odebral.

tažení vojenském tohoto léta proti Turkům, kteréž silnější bylo na jízdě nežli kdy předtím a oupravnější, veda práci při nemocných. Minucí na rok 1568 psána byla ve Vídni, na rok pak 1570 v Prešpurce v Uhřích; z toho pochopiti se dá, proč Pelzel od r. 1564 do 1571 nižádných zpráv o něm nenalezl, jakož i o přijetí jeho do stavu rytířského na sněmu veřejném v Čechách, pro zásluhy jeho při vojsku českém.

M. Šimon Proxen ze Sudetu.

(Nar. v Budějovicích l. 1531, umřel 1575, 7. prosince.)

O životu jeho podány nám zprávy širší od p. D. Mat. Kaliny z Jaetensteina v pojednáních král. české společnosti nauk na rok 1818 a 1819. (I. 37. II. 11.) Včasně z mládi zabral se do ciziny na učení, a sice do Wittenberku a do Frankfurtu nad Odrou, kdežto dosáhnuv mistrovství, l. 1556 do Prahy se zase vrátil, a tu do fakulty filosofické za professora přijat. Vydával minucí a pranostiky z učení Pražského na r. 1559 – 1563. Již l. 1562 zase »pro nabytí hojnějšího umění« do ciziny, bez pochyby do Vlach a do Francie, se strojil; pročež »nemaje na tento čas v této mysli roztržce, — za příčinou mého do cizích krajin odjezdu, — Vašim Milostem (purkmistru a konšelům Pražským) vděčnosti mé čím jiným dostatečněji pronesti«, připsal jim minucí svou poslední na r. 1563. Pěkná jsou jeho slova v předmluvě k ní, v kteréžto o čtvrtém spůsobu divinací (předpovídání) dosti učeně jedná. »Od toho času,« praví, »jakž mi pán bůh let dospělejších dojíti a zdravého rozumu požívati popříti ráčil, hned předkem a nejvíce o to sem se snažil, abych vlasti své mohl býti ku pohodlí a užitku. Neb ačkoli krom vlasti své mnohé a poctivé příčiny k živnosti a jiným užitkům mohl sem míti, však toho nikdá sem se nechtěl dopustiti, abych mimo svou vlast komu více sloužiti usiloval; a nepochybuji, že ta má vůle mnohým dobrým lidem známa i vlasti mé vděčna a příjemna jest. Aniž znám příčiny, pročby vlast naše od cizího národu, nežli od svých vlastních, kdyby jí z obojích jednostejný užitek jíti měl, s větší vděčností přijímati měla. Neb poněvadž dobrého vína, hojného obilí a zdravých bylin, které nám vlast naše k užitku našemu každého času vydává, vděčni jsme: pročež bychom i umění ve vlasti naší se jako rodícího s vděčností z rukou božích nepřijímali? čili jsme tak moudří, že to co jest od

nás velmi vzdáleno, vychvalovati a draze ceniti umíme, toho pak co před nohama jest, a nás v oči jako říkaje může bůsti, poznati a s náležitou šetrností toho požívati nemůžeme?« — Ujímá se také na jiném místě učení Pražského, dokládaje o něm, že »z něho lidé hodní i církvi boží i obcem, jako z onoho koně Trojanského, pocházejí, ačkoli ne tak patrně s tím hlukem, kteréhož lid obecní žádostiv jest.« Nemáli to snad nějaké spojení s tím, co podlé svědectví Paprockého někdy pan Jan Bezdružický z Kolovrat o muži tomto pověděl: že prý Čechové nikdy dosti nepoznali, jakového muže v Proxenovi měli?

Proxen od císaře Maximiliana učiněn raddou při appellací na hradě Pražském, a přidán byl panu Ladislavovi staršímu z Lobkovic v poselství do Varšavy, kdežto na sněmu řeč měl, kteráž i tiskem na světlo vyšla. Spisové jeho latinští poznamenáni jsou v dotčeném životopisu. Památný jest jeho náhrobek někdy v kostele Těla božího na dobytčím trhu v Praze: Simoni Proxeno a Sudetis, viro doctrina et pietate praestanti, Philosopho, Oratori, Poetae, Mathematico, juris canonum doctori excellentissimo, linguarum graecae, latinae, italicae, gallicae, bohemicae, germanaeque peritia ornatissimo, D. Maximiliani Rom. Imp. Consiliario ad Appellationes dignissimo, quem in ipso flore aetatis ex oculis hominum, non ex memoria, mors eripuit a t. d.

M. Petr Kodicillus z Tulechova.

(Narozen v Sedlčanech l. 1533, umřel l. 1589, 26. října.)

I o tomto slavném někdy učenci českém sebral p. D. Kalina v druhém svazku spisu nahoře dotčeného (str. 49—78) zprávy obšírné, ku kterýmž já málo co přidati umím. Ve mladším věku svém byl preceptorem mladých pánův z Waldšteina, ne však u p. Zdeňka Brtnického, alebrž u p. Viléma Šťastného z Waldšteina, kterýž ze sídla svého z Richemburka do nového Bydžova se byl přestěhoval; tam synové páně Zdeňkovi z Moravy, pp. Hynek, Václav, Jan Hošek a Henrich, k němu na učení dáni byli.

M. Petr Kodicill (čili po česku Knížka, kteréhožto jmena však sám nikdy neužíval), stal se bakalářem v učení Pražském l. 1552, 2. listopadu; teprv o devět let později, totiž 1561, 1. října, učiněn jest mistrem v učení Pražském, jakož kniha dekanská svědčí, nabyv

dříve ve Wittenberku hojnějšího umění, zvláště u Filipa Melanchtona; učil pak zvláště jazyku řeckému i mathematice na vysokých školách Pražských. Dekanem třídy filosofické byl nejprv l. 1564, potom zase léta 1565 učiněn; za rektora celé university zvolen byl l. 1582, 17. října, a zastával ouřad ten až do smrti své, což předtím nikomu se bylo nepřihodilo; byl také proboštem kolleje angelské, jinak Všech svatých, v učení Pražském.

Minucí z učení Pražského vydávati počal l. 1563 po M. Proxenovi, veskrz tím spůsobem, jako jiní před ním; a vydával je až k roku 1590, totiž do smrti své. Já však jen osm kusův minucí jeho v rukou sem měl, a sice na léta 1572, 1573, 1575, 1576, 1582, 1583, 1587, 1590. Známo jest o něm, že po uvedení nového kalendáře Gregorianského v Čechách, a sice na r. 1585, svátek M. Jana Husi a M. Jeronyma Pražského ke dni 6. července z kalendáře svého, pp. bratřím Boritům z Martinic připsaného, docela vypustil. Velice tím pohoršeni jsou Čechové pod obojí, že památka mužův těchto v kalendáři od rektora vysokých škol Pražských vydaném, a tak tedy normálním pro celé království, najednou vynechána byla; ačkoli M. Kodicillus, to snad předvídaje, vynechal byl také na tituli zmínku, žeby minucí ta »z učení Pražského« byla. Před tímto rokem i potom někteří spisovatelé kalendářův českých památku Husovu a Jeronymovu kladli, jiní nekladli, bez pohoršení kohokoli: ale skutek tento Kodicillův tak vysoce vážen, že i verše posměšné o tom v lid vtroušeny;

Stal se Čechům protivný kus!
Vyletěla jim z Prahy Hus:
Prodal ji mistr Kodicillus.

Není však pravda, žeby proměna tato na věky byla památku těchto mistrův českých ze všech kalendářův vypudila: zůstávaloť jmeno jejich ve všech pozdějších minucích a kalendářích učení Pražského až do r. 1620 vždy červenou barvou, jakožto svátek, tištěné; ano i v Kodicillově minucí na rok 1587 chybí sice, ale na r. 1590 již opět červenou barvou stojí aspoň počáteční litery M. J. H.

Pro poznání tehdejšího stavu astrognosie v Čechách není nedůležité svědectví M. Kodicilla v minucí jeho poslední. Praví zajisté: »Počítají hvězdáři na obloze nebeské hvězdy ve čtyřidceti osmi tvářnostech: ale oni sami k tomu se znají, že všechněch

hvězd v počet uvésti nemohou. Též, ač některé zejmena jmenují, jako kuřátka, prasátka, slepici, kosy, S. Petra hůl, matky boží kříž, vůz, křídlo, formánka, kozky, jesle: však proto jedné každé jmenovati náležitě neumějí.«

Jan Kodicill z Tulechova.

(Narozen v Praze l. 1558, umřel 28. dubna 1585.)

Byl synovec M. Petra Kodicilla, syn bratra jeho staršího Jakuba; v Praze studovav, stal se bakalářem l. 1575, 17. července. Potom několik let ztrávil ve studiech v cizině, v Němcích i ve Vlaších, a vrátiv se domův, učiněn doktorem v lékařství. Ale brzká smrt překvapivši ho v sedmmecítmém roce stáří jeho, zničila všecky ty krásné naděje, které přátelé jeho v něm skládali. Vydalť, jsa bakalářem, jeden kalendář na r. 1578 pod jménem »Minucí«, 18 listů ve 4. v Praze u Jiřího Černého, s poznamenáními historickými na spůsob kalendáře historického.

Dr. Václav Zelotýn z Krásné Hory.

(Nar. v Praze —? umřel 1585 17. máje.)

Byl doktorem v obojím lékařství, jakož ho Daniel z Veleslavína jmenuje, a professor i mathematik na vysokých školách Pražských. Mistrem stal se l. 1561, 1. října; dekanem fakulty filosofické ponejprv l. 1568, 14. října, podruhé l. 1569, 12. října, potřetí l. 1577, 10. října. L. 1584 zvolen jest za probošta kolleje Nazaretské v učení Pražském.

Kromě dvou spisův jeho, od p. Jungmanna poznamenaných, vydával také nejstarší posavad známé kalendáře hvězdářské ku psaní, ve kterýchžto ale ničeho důležitého, ani širší zprávy o spisovateli, dočísti sem se nemohl. Byl však snad první v Čechách, jenž již k roku 1583 dal srovnání dnův obojího kalendáře, starého i nového čili gregoriánského, starý však za základní klada. V Třeboni chová se šestero kusův jeho kalendářův, a sice na rr. 1574, 1575, 1576, 1577, 1582, 1583; poslední tištěn u M. Daniele Adama (z Veleslavína). V Praze nachází se nejstarší jeden kus na r. 1575 u rytíře Jeníka z Bratřic.

Dr. Adam Huber (Mezerický) z Risenpachu.

(Nar. v Mezeříči nad Oslavou l. 1546, umřel l. 1613.)

Byl slovutný někdy doktor a professor lékařství na vysokých školách Pražských, a potom životní lékař císaře Rudolfa II. Léta 1567, 20. srpna, vykázav se svědectvím akademie Wittenberské, že tam dosáhl mistrovství ve svobodném umění, a disputovav veřejně v Praze, přijat jest za mistra v učení Pražském. Léta 1578, 9. října ponejprv, a l. 1579, týž den podruhé za dekana třídy filosofické zvolen byl; na počátku pak XVII. století zvolen byv za rektora vysokých škol, podlé Balbina, ouřad ten až do smrti své zastával.

Kromě spisův jeho lékařských, tehdáž lidu českému velice prospěšných, nacházejí se také minucí a kalendáře od něho sepsané, z nichžto mně tři kusy do rukou se dostaly, a sice minucí na r. 1589. připsaná panu Hynkovi Brtnickému z Waldšteina, hejtmanu a nejv. sudímu markrabství Moravského, a kalendáře na r. 1590 a 1591, v kterýchžto sem žádné nové zprávy o něm se nedočetl. A však co panu Hynkovi dí, kterémuž minucí svou připsal, za hodné soudím zde pro pamět krátce postaviti. Vypravuje zajisté, že preceptorové páně Hynkovi a pánův bratří jeho (kterýchžto sem již nahoře dotekl), byli Jiřík Vavrouš, M. Petr Kodicillus z Tulechova a Laurentius Circlerus, muž mnohovážný, kteréhož prý dosavad pan Henrich, bratr páně Hynkův, u sebe jako za rádci a za otce má: pan Hynek že za příčinou umění a zkušení rozličných věcí jízdy do Vlach, do Francie, do země Saské i do jiných vykonal; že zvláštní jakousi opatrností, výmluvností a přívětivostí ozdoben jsa, poddaným svým, ano Moravanům všem vůbec, za otce jest; paní Aleně Berkovně z Lomnice a na Mezeříčí že pomohl vyzdvihnouti v Mezeříčí v Moravě školu vysokou a osaditi ji professory v svobodném umění a u vyučování jazykův dospělými, kdežto prý již i skutečně zprávcové hodní, učení a zběhlí, zvláště M. Jan Ursinus a M. Jan Milius, věrně svá povolání vykonávají a t. d.

M. Martin Bacháček Nouměřický z Nouměřic.

(Nar. v Nouměřicích l. 1539, umřel l. 1612, 17. února.)

Jmeno jeho, mezi učenými Čechy nad jiné vynikající, posavad mezi spisovateli vlastenskými pohřešováno. Já sem od něho jednu minucí českou na r. 1593. a patero kalendářův na rr. 1593, 1594, 1595, 1596 a 1606 četl. Vydával pak již i před těmito léty minucí a pranostiky »z učení Pražského«; praví zajisté v přípisu minucí své, že pan Adam ze Hradce, nejv. kancléř, jej l. 1591 při císaři a při kanceláři české fedroval, a »porozumívaje ze spisův, kteříž JMC. od některých lidí na osobu mou dosti utrhavě, však nevinně, podáváni byli, že se já tu daremně ztěžuji«, zjednal poručení od JMC. »abych v té věci podlé jiných dvou v lékařství doktorův, proti zjevnému hánci domácích nás všech vydavatelův pranostik pořádem práva vyslyšán, i také spravedlivým nálezem, s výhradou vrchního práva, podělen byl. K čemuž ač posavad ještě nepřišlo, však není pochybné, že dali pán bůh brzo přijde, tak abych já v své nevině skutečně od každého poznán byl.« Oč se tu jednalo, nelze z přípisu toho dále vyrozuměti.

Abych pak i o tomto muži zpráv některých podati neopominul: bakalářem stal se l. 1577, 21. srpna, mistrem pak v učení Pražském l. 1582, 19. listopadu. P. Candidus v poznamenáních svých k Balbinově učené Čechii dosti hojné zprávy o životu jeho dává: studoval v Čechách i v Němcích na rozličných místech, a učil dříve v Pardubicích, též v Žatci, potom pak v Praze na vysokých školách s takovou pochvalou, že za probošta kolleje královské podvakrát, za dekana čtyřikrát, za rektora pak celé university desetkráte zvolen byl. Minucí však a kalendáře jeho nemají nic zvláštního do sebe.

Dr. Adam Zalužanský z Zalužan.

I tento slavný někdy botanik český posavad jen za příčinou taxy apatekářské, od něho po česku vydané, mezi spisovateli českými pokládán byl. Zásluhy jeho ve zrostlinářství nejlépe ocenil vys. urozený vlastenec náš, pan hrabě Kašpar ze Šternberka.*)

*) Viz Abhandlung über die Pflanzenkunde in Böhmen. Pr. 1817, díl první, str. 157—162.

O životu jeho ještě vždy málo co kde sebráno jest. Byl professorem lékařství v Praze, a l. 1594 rektorem university. Knihy mnohé učené vydal latině v létech 1592—1609. Mně jedna jeho minucí česká do rukou se dostala pod titulem: »Kalendář nový s pranostykou od Adama Zalužanského z Zalužan, D. v lékařství, vydaný k létu Páně 1596 přestupnému«, 10 archů v 16., v Praze u. Dan. Sedlčanského. V přípisu ku pánům purkmistrům a raddám všech tří měst Pražských chválí města Pražská, že dostatkem všelijakých věcí, k dobrému a pokojnému životu potřebných, hlavním a předním v světě městům mnoho napřed nedají, jiná pak daleko převyšují; povětřím nejmírnějším a nejvýbornějším že hovějí, u prostřed země české položeny jsouce, u řeky Vltavy, mezi vinicemi a zahradami; že nikdež většího množství lidu, odkudžby jedni od druhých fedrováni býti mohli, a z rozličnějších národův, se nenachází: chválí zdi a věže a všelijaká stavení, ozdobu Prahy, privilegia i důchody obecní, přední podstatu jejich; pečování o zlepšení obecného dobrého; lidí vyvýšených a obzvláštními dary božskými ozdobných tu přebývání; přítomnost dvoru císařského; »s uměním svobodným se obírajících, buď Čechův aneb jiných národův, buď domácích aneb pohostinných, více skoro nežli v těchto roztržitostech a nespůsobu věcí nadáti se můžeme; řemeslníkův tak mnoho, jak k vyživení tohoto množství a rozličnosti lidu potřeba ukazuje; vnášení pak sem věcí přespolních více také nežli potřeba jest, se nachází« a t. d.

M. Ondřej Mitýsko.

(Narozen v Litoměřicích — ?)

Stal se bakalářem svobodných umění v Praze l. 1583, 23. října; potom byl professorem mathematiky na vysokých školách, a vydával minucí i kalendáře »z učení Pražského«, po M. Bacháčkovi. O životu a jiných spisech jeho nikde sem se ničeho nedočetl; měl sem však jeho minucí na rok 1600, a kalendář na rr. 1598, 1599 a 1601 v rukou. Minucí svou připsav panu Krištofovi svob. pánu z Sebuzína, na Březanech, Cholupicích a Nové Libni, místokancléři království českého, pozůstavil nám o pánu tomto zprávy, že z mládí oddav se věcem vojenským, v armádě Benátské při slavném vítězství nad Turky byl, potom pak při tažení krále Hispanského do Afriky, kdež král Tunisský jat a do Neapole při-

vezen, s pochvalou bojoval; do Čech se vrátiv, v milost vešel u císaře Rudolfa, a znamenitých ouřadův dosáhl. Sebuzín leží při Labi mezi Litoměřicemi, Bílinou a Oustím.

Témuž panu Krištofovi Želinskému z Sebuzína připsal i M. Václav Dasypodius svůj spis: »Calendarii perpetui pars prior, continens solis in duodecim signa zodiaci: Zpráva na kalendář hvězdářský, o napravení jeho pominulém, a ukázaní příčiny proměny roku Římského«, kteryžto spis vyšel v Praze u Jiříka Nigrina l. 1591, ve 4to, a chová se v bibliotéce Roudnické. Přitom nachází se zpráva od spisovatele, že »rudimenta nápodobně kalendáře neměnitedlného na tabulky uvedv, o spůsobu roku i jeho případnostech, a prvé zřídka, zvláště mezi krajany země české vydaného, k užívání obecnému literatorům sem summovně sepsal, a jeho teď přednější částku, i s tou zprávou, na světlo vydati chtěl«, atd.

Ostatní spisovatelé minucí a kalendářův českých okolo l. 1600 byli, pokud mně známo, následující:

1. Bavor Rodovský z Hustiřan, měšťan nového města Pražského, kterýž však více cizí práce, jako ku př. Škultétovy, do češtiny překládal, nežli sám spisoval.

2. Šebastian Köstner, ačkoli zdá se býti rodem z Lužice, psal však česky, a sice, pokud mně vědomo, minucí na rok 1599 a kalendář na r. 1602.

3. Dr. Antonín Hrom vydal kalendáře na rr. 1598, 1599, 1600 a 1601.

4. Bartoloměj Orel z Adorfu, ve svém kalendáři na r. 1600 podepsal se »na ten čas v Podbersamu v království českém hvězdář«.

5. M. Albín Moller, Štroupnický, narozen l. 1541, obýval v Starém Deberu v dolní Lužici a spisoval kalendáře své německy i česky sám. Já sem měl 13 kusů v rukou, a sice na rr. 1602, 1605, 1606, 1608—1611, 1616—1619, 1621, 1625— nejvíce v archivu Roudnickém.

6. Daniel Basilius z Deutschenberka, doktor obojích práv a professor v učení Pražském, vydav minucí a pranostiku na r. 1615, připsal ji hraběti Juliovi Šlikovi z Holejče, tehdáž rektorovi university Pražské.

7. M. Martin Horký z Lochovic vydal minucí na r. 1616 a kalendáře na rr. 1612, 1613 a 1615.

Kromě kalendářův a minucí, od spisovatelův těchto původně česky vydaných, nacházejí se u valném počtu také kalendářové

z cizích jazyků do češtiny přeložení, jako ku př. od Bernharda Krakovského minucí na r. 1595, též od Gabriele Joannicia Krakovského na r. 1598; od Leonharta Thurneysera z Thurnu, životního lékaře knížete kurfiršta Brandenburkského, kalendáře na rr. 1579, 1580 a 1581; od Bartoloměje Skultéta znamenitého letopisce a purkmistra Zhořelského, kalendáře na rr. 1588, 1590, 1591, 1592, 1595, 1608, 1609; od Řehoře Žaluda, též Zhořelského, kal. na r. 1595 a 1609 a j. v. Posléze také mnozí kalendářové na světlo vyšli, kterýchžto spisovatelé se nejmenují, jako ku př. »Kalendář ku psaní. v nově skorrygovaný, a napravený, vedle publikacý a mandátu JMC. v království českém i jiných zemích k němu připojených, k létu páně 1584 přestupnému a hrudnému«, 14 listů ve 4, též kalendář ku psaní na r. 1586, u Mich. Petrle v Praze na malé straně pod Stupni, velmi krásně a ozdobně tištěný atd.

Posléze nebude snad nevhod, pro lepší charakteristiku tehdejšího pranostikářství, vypsati ještě některé všeobecné zprávy o něm. Všecky tyto minucí a kalendáře mluví o tom, na kterém znamení a pod kterými aspekty co dobré neb zlé jest činiti neb nechati, ku př. krev pouštěti, počištění přijímati, baňky sázeti, vlasy stříhati, nové roucho obléci, kupovati, prodávati, síti, štěpovati, staviti, na cestu se dáti, ženiti se, služebníky jednati, děti na učení posílati, sváry rovnati, s velikými pány a soudci mluviti, válku začíti, a co tomu podobného.

Hlavní práce astrologův bývala, nalezti zprávce jednoho každého roku mezi planety, kterýžby roku tomu podlé povah svých udělil také jistý hlavní charakter. Jak divně sobě při tom počínali, ukáže nám příklad M. Šuda na r. 1544, kdež takto rozumuje: »Kteříby planetové měli předek a zprávu držeti tohoto léta, nemůže se to dokonale vyhledati a vyzvěděti: tak se téměř všickni spolu planetové jeden na druhého v zprávu chtí vetříti. Neb Jupiter mnohá důstojenství maje, v prvním i v desátém domu ve figuře revolucí a prevencí, též také i v jiných figurách všech čtyr čtvrtí tohoto léta, a jsa v šťastných domech postaven, panování sobě přes celý rok osobuje. Slunce pak, maje důstojenství mnohá v domích uhelních některých figur, a jsa postaven v dobrých a silných místech a v domích důstojenství, i chtělby také panství míti, a Saturna a Marsa v kout mdloby a nehodnosti vehnati. Venus pak jsouc také v místech silných a v domích mocných postavena ve všech figurách a majíc veliká důstojenství v uhelních domích ně-

kterých figur, chtělaby také z té kože řemen míti. Též také Merkurius, jsa všecek Marsem odín a v přirození jeho a Sluncovo obrácen, a v domu královském a v domu štěstí a přátelství a hodnosti ve figuře podletní postaven a patříc k Měsíci v domu pátém postavenému a majícímu panství v prvním a uhelním domu obou figur podletní čtvrti: zdá se, žeby on spolu s Měsícem měl nad všecky jiné větší moc a zprávu tohoto roku míti. Saturnus pak a Mars, majíc důstojenství v desátém domu figury podletní, a v prvním domu figury letní a zimní, též také majíc Slunce a Merkuria ve své zprávě a jsouce v některých předních a uhelních domích postaveni, nechtí od svého pustiti, ani té kořisti a panování prázdni býti.« A to prý jest znamení zde na zemi mezi lidmi mnohých a velikých rozdílův a odporův, půtek, svárův, nepoddaností a neustupností atd.

Ale dosti to, a snad již i příliš, o někdejší astrologii v Čechách. Osvícenost věku našeho káže nám s politováním patřiti na tyto těžké hříčky rozumu lidského, které působily někdy v národu našem tolik bezdůvodných nadějí a strachův: ale úkaz ten není nedůležitý skoumateli dějin vlastenských, an pomáhá odkrývati tolika příběhův vlastenských vážných příčiny tajné, a líčiti charakter staříčkův našich, ač pověrných, však ovšem ctihodných.

VII.

Rozpravy filologické.

121. Příspěvky ku glossarium řeči české.

1827.

(Č. Č. M. 1827. I., str. 65—72. — Radhost I., 175—188.)

Účel a ráz této rozpravy vysvítá jasně z úvodních slov Palackého i není další poznámky potřeba.

Řeč národní jest nejvěrnější obraz života národův: jaké tento proměny podniká, takovéž uvodí ustavičně do mluvy obecné. Starožitné řády, staré zvyklosti a potřeby časem pomíjejí, nové okolnosti budí nové myšlenky, nové známosti a tužby. Tím zastaralá slova buď dokonce padají v zapomenutí, buď nového smyslu nabyvše, mění se v podstatě své; a nové názvy, nové způsoby mluvení plodí se samy přirozeně za novými známostmi, novými obyčeji. Kdyby as staříci naši z patnáctého století octli se nyní mezi námi, měliby nemenší nesnázi porozuměti mluvě naší, ač pouze české, nežli my ji míváme, čítajíce písemné památky věku jejich. Potřebí byloby jim dříve poznati spůsob života našeho, v čem se dělí od života jejich, aby mohli pojímati slova naše v témže smyslu, ve kterémž my je nyní béřeme. Též naopak i nám potřebí se oznámiti se zvláštnostmi života minulých věkův, chcemeli řeči jejich nepřikládati smyslu cizího, o kterémž oni sami snad ani netušili. Neboť ne vše, co po věky stejně zní, míváv také po věky stejnou platnost.

I poněvadž ve časopisu musejním starožitné písemnosti české buď obsahem buď i slohem svým důležité, mají vlastencům podávány býti: za dobré vidělo se předložiti nejprv nějaké vysvětlení takových slov a spůsobův mluvení, které ve starožitnosti zhusta užívané, mívaly smysl od nynějšího rozdílný. Tím spolu vyjeví se mnohá stránka života pospolitého v Čechách, jaký byl před věky.

A budeť to také za důkaz, jak potřebné nám jest glossarium zastaralé řeči naší, a jak málo k tomu pomůcek dosavad na hotově bylo.

Aurok, úrok, census, Zins, znamenal u starých jistý poplatek čili určitou daň s pole, s domu, potom též i s jistiny; zvláště ale tu daň, kterou poddaní v celém království platívali s polí pánům a držitelům statku dvakráte do roka, totiž o sv. Jiří a o sv. Havle (ourok svatojirský a svatohavelský). Daň tato byla od starodávna po celém království zákonně určena, a z rejstr chovaných u desk zemských vůbec známa, poněvadž veškeren statek království Českého zjištěn byl deskami zemskými. Stavové na sněmích svolujíce veřejné poplatky, svolovali je obyčejně po ouroku, t. j. po pololetním příjmu se všech dědičných statkův svých nemovitých; což když se z celého království sebralo, vzešlo na nemalou summu. »K tomu sme se svolili, že jeden úrok každý z nás, jenž platy na zemi jakéžkoli máme, chceme dáti, i dědinníci mají se k témuž přičiniti . . ., ježto summa toho každý rozuměti muož nemalá bude sebrána.« Sněm Pražský l. 1450. »Po puol úroku svatohavelském s lidí vašich králi Ludvíkovi přiřkli ste dáti.« Král Vladislav l. 1509.

Berně, die Steuer, berna regalis, daň obyčejná ročně od statkářův králi placená. Od ouroku rozdílna byla tím, že ourokové placeni od poddaných statkářům, a to sice s určitých zboží nemovitých: berně pak byla plat od statkářův králi dávaný z povinnosti poddanství vůbec oc.

Čeleď u starých znamenala vojsko domácí, poddané čili přikázané. Když tedy pan Jan z Lomnice l. 1449 psal: vypravil sem syna svého s čeledí do pole, tomu tak rozuměti se má, že jej s vojskem svým hradním, čili jemu přikázaným, do boje vyslal.

Člověk, často totéž co poddaný; člověčenství tolik co poddanost, podrobenost, služebnost, homagium. »Vratislavští nám sú věrnost a člověčenstvie pravé slibovali, a potom sú toho všeho nezdrželi«, psal král Jiří l. 1465. Člověk úroční, homo censualis, t. j. poddaný, který pánu svému ouroky platiti povinen jest.

Dobrý, často tolik co urozený, zeman. »Pan Lev bude obsielati pány i jiné dobré lidi k tomu sjezdu těch tří krajóv.« Jan z Švamberka, l. 1477. »Já jsem lepší než ty«, pravívali staří Čechové, a dokazovali toho v soudu zemském slovútností a

staržitností rodu svého; jakož toho příkladové mnozí ve dskách zemských starých se nacházejí. Jindy dobrý znamená to, co franské brave: »budiž dobrý, muožešli, milý pane!« Vilém z Rabí l. 1472.

Dobrá družina bylo vojsko rytířské, dobrovolně sloužící ve válce, nejsouc »přikázané«, čímž od tak nazvané »čeledi« se dělilo. »Zasluhovati toho mienim zvláště Tvé Milosti, jako milostivému pánu, že Vaše Milost takú vieru a lásku ráčili ke mně ukázati, a svú dobrú družinu, rytieře i panoše, k mé potřebě vyslati. A té dobré družině velmi děkuji, že sú mne na všem poslušni byli.« Hynek z Poděbrad, l. 1425.

Držeti zboží a vládnouti zbožím bylo někdy rozdílného smyslu: vládnouti mohl každý jen svým vlastním dědičným zbožím, držeti pak i cizí, ku př. zboží královské v zápisu až do výplaty.

Duška, zvláštní cedule vložená do psaní, der Einschluss; obyčejně obsahu dověrnějšího nežli ostatní psaní.

Dvojiti se, na dvé se děliti, rozdvojovati se. »Slyšíme, že se duchovní i světští, preláti i páni v Čechách i v Moravě, velmi dvojie, strany činie, a také že se proti sobě válkami strojie.« Cís. Sigmund l. 1416. Dvojice, roztržky, Zwietracht. »Vystřiehajíce se, by skrze ty dvojice obecné dobré se nedlilo.« Sněm Pelhřimovský l. 1446.

Dvorný (někdy také teverný), curiosus, od dvoru, curia, t. j. zvláštní, neobyčejný, divný.

Jazyk, linguagium, často místo národu vůbec se užívá. »Abychom což muožem najspieš v hromadu se strhli proti takovým nepřátelóm a zhúbciem jazyka našeho.« Burian z Gutšteina leta 1450. »Z německých zemí mnoho zámkóv držie koruny české, nejsúce jazyka Českého.« Sněm Pražský l. 1492.

Jednota u starých tolik co spolek, Bund, factio; jednotníci jsou ti, kteří spolu v jednotě stojí, zapsavše se pomáhati sobě vespolek a sebe v ničem neopouštěti. »Chceme a jmáme všickni my v jednotu býti, zemského dobrého hledati a pravdu v zemi plodití a činiti, věrně bezelsti sobě pomáhajíc podlé všie své viery a podlé své cti.« Páni Čeští l. 1394. »A tato naše jednota mezi námi státi a trvati má až do deseti let pořád zběhlých.« Páni Čeští l. 1505. Mienímť napomínati těmi závazky každého jednotníka našeho, tak aby mi drženo bylo.« Jindřich z Kolovrat l 1450.

Jízda rozumívá se obyčejně vytažení do pole, t. j. do boje proti nepříteli, buďto valné k válce, buď skrovné ku potržkám. O tažení Čechův do Němec l. 1430 praví kronikář: »ta jiezda byla jest tak spanilá, že nepomní nikdy žádný takéž od Čechuov.« — »Já rozuměje tomu, že Budějovští se mnú příměří držeti nemiení, i poslal jsem v jízdu na jich škodu; a hned v týž pátek v samý večer teprv mi Pešík list poslal, že již se mnú příměří chtie držeti: a moji již byli v jízdě, a v tom se jim škoda stala.« Václav Vlček z Čenova l. 1478.

Hlas, řeč, pověst: »Po všech okolních zemiech hlasové jdú.« Páni Čeští l. 1415. »Slyšíme, že hlas v Čechách běží, žeby to concilium nemělo předse jíti, a že se lidé tiem rozpačejí.« Cís. Sigmund l. 1432.

Hotovost, vojsko zbrojné, zřízené k táhnutí do boje.

Hold, plat ve válce nepříteli dávaný, aby na nepřátelském zboží škod nečinil, Brandschatzung; holdovati se, ku placení holdu se podávati; oholdované zboží, kteréž ve válce holdy platiti musí.

Koláč, někdy tolik co dar vůbec, praemium. »Těch novin jsme od tebe přieliš velmi vděčni, a bohdá chcem za ně dobrý koláč dáti, ješto nám poděkuješ. Cís. Sigmund l. 1429.

Koruna Česká obyčejně u starých znamenala celé mocnářství České, čili všecky země spolu, které ku koruně náležely, totiž Čechy, Moravu, Slezsko, Lužice a Lucembursko. »V koruně České«, a »v království Českém« mělo rozdílný smysl; toto znamenalo jen Čechy samy, kromě Moravy, Slezska oc.; onno ale všecky země k Čechám někdy náležející.

Kořist, zisk, Gewinn, Vortheil. »Sami znamenati muožete, žeť my tuto vlastnie ižádné kořisti nehledíme, než toliko obecného a zemského dobrého.« Cís. Sigmund l. 1437.

Kostel svatý, někdy tolik co cierkev svatá vůbec, ecclesia. »Ta věc o to slyšení na nás neslušie, ale na papeže a na svatý Římský kostel.« Cís. Sigmund 1426.

Kříž, někdy kruciata, Kreuzzug, expeditio cruciata. »Nebudeteli poslušni, snad na se kříž obdržíte.« Cís. Sigmund l. 1416.

Lantfrid, mír zemský, Landfriede, bylo veřejné zřízení pokoje a řádu po krajích, k ochránění bezpečnosti obecné a zastavení soukromých záští (viz dole). K takovému lantfridu zavazovali

se obyčejně všickni páni rytíři, panoše a města každého kraje zvláště, volivše z prostředku svého hejtmana (krajského) s několika jemu přidanými radami, kteříž by zprávu vedli ve všech obecných záležitostech kraje. Někdy také lantfrid béře se za celé zemanstvo kraje jednoho, ku př. lantfrid Plzeňský znamená všecky pány, rytíře, panoše a města kraje Plzenského, pod zprávou hejtmana jednoho postavené.

Lavice, sedání v lavicích, jest sedání v soudu zemském, aneb právo u nejvyššího soudu zemského v potazy vcházeti a nálezy vynášeti, čili pře zemské rozsuzovati. O to právo mnohé byly hádky mezi stavem panským a rytířským v XV. století.

Litovati u starých nebralo se toliko ve smyslu trpném (passive), jako nyní, ale častěji ještě v činném (active), t. j. hleděti pomsty za křivdu. »Věřímť, že mi toho litovati pomůžeš«, bylo tolik jakoby řekl »že vytáhneš se mnou do boje, ku pomstění křivdy mně učiněné«. Města království Českého v zápisu svém l. 1502 praví: »Máme a slibujem všickni toho litovati společně, a moci takové mocí odepříti zase.«

Majestát původně u starých znamenalo důstojenství císařské; potom také všecka znamení (insignia) důstojenství císařského vůbec. »Císař seděl v majestátu«, t. j. na trůnu, pod korunou, se sceptrum, vůbec v celém ornátě říšském. A poněvadž na velikých pečetech, kterýchž ve všech velikých záležitostech užíváno, vždy císařové v majestátu sedící vyobrazeni bývali, tehdy i pečeti takové nazývány jsou majestáty; »list s majestátem« jest tedy list s velikou pečetí říšskou. Posléze i sami listové ti, kterýmž taková pečet přivěšena byla, majestátové vůbec nazýváni byli.

V této mieře, jest zastaralý způsob mluvení místo na ten čas, této chvíle, tenkráte; ku př. »Posielám k vám Rybku z Lužnice, i žádámť aby ste jemu věřili což bude s váми mluviti nenie (nynie) v tejto mieře, jakobych já sám s vámi mluvil osobně.« Jan Žižka z Kalichu l. 1422. V této mieře při sobě lidí nemáme: ale kdyžť k nám přijedú, nezapomenemť tebe.« Král Jiří. »Lidmi vojensky v té mieře nehýbaj, jedno ať by hotovi byli k každé chvíli do dalšieho rozkázanie.« Týž l. 1462.

Nadleh (nadlech) t. j. v postupu času, nach und nach.

Nakládati, nákladnu býti někomu, t. j. pomáhati, pomocnu býti, fedrovati. »Kdožby takového zastával, choval, krmil, aneb kterakkolivěk jinak slovem nebo skutkem nakládal.« —

»Kteříž by těm nebo jiným bludóm, anebo kterým všetečnostem nakládali.« Výnos obce Pražské l. 1421.

Odpověď, odpovědíti, ve zvláštním smyslu znamená vypovězení pokoje a opovězení záští (Fehde); list odpovědný, Absagebrief, Fehdebrief. Chtělli kdo s kým začíti válku, povinen byl jemu dříve »odpovědíti«, t. j. oznámiti, že s ním válku začíná, aby na sebe »péči měl«, t. j. ostříhal sebe a všecko zboží své vojensky; neboť po takovém odpovědění odpovědník nepříteli svému ničímž vinen nebyl, t. j. práva válečného užívaje, všemožně jemu na lidech i na statcích škoditi směl, aniž za to k soudu pohnán býti mohl. Za bezectné ale držáno, když kdo na nepřítele svého sáhl, neodpověděv jemu, aneb jakož staří pravili, cti své proti němu neohradiv. »Oldřich ze Hradce svévolně mně jest odpověděl a nepotřebně válku proti mně začal.« Jiří z Poděbrad l. 1450. »Mišenský od drahné chvíle náš a jednoty našie zjevný a odpovědný nepřietel jest.« Týž. »Budemeli chtíti komu nepřátelé býti, na to pamatujem, jako na ctné a dobré pány a rytieře a vladyky slušie, že svú čest chtělibychom ohraditi proti tomu anebo těm, komubychme chtěli nepřátelé býti.« Páni na sjezdu Kolínském l. 1513. Obyčejná forma listu odpovědního byla tato: »Já N. vystříhám se se všemi služebníky a pomocníky svými proti tobě N. i všem tvým služebníkům a pomocníkům etc., protože oc., a tímto listem čest svú ohražuji, žeť tvůj nepřítel chci býti, a tobě i tvým dále ničímž nechci vinen býti, což v této míře počínati budu.« Ve formě odpovědní pomocníkův ještě to přidáno bývalo, že čest svou ohražují vedle pána N., a vedle něho chtějí v míru i v nemíru státi, aneb že »tíhnou se v jeho mír i nemír«, pokudž ve službě jeho zůstanou.

Opravce, rozdielce, ubrman, umluvce. V bouřlivých válkách XV. století, když právo v Čechách průchodu nemělo, aniž soudové zemští osazeni byli, všecky téměř rozepře musely urovnány býti skrze obapolně volené rozsudí (Schiedsrichter, arbitri). Tito rozsudí podlé spůsobu rozepří všelijak jmenováni bývali. Nejčastěji užíváno slova ubrman, z něm. Obmann, Obermann, t. j. mocný rozsudce, na kterémž odporníci mocně přestati museli, t. j. zavázati se, že mocí k tomu donuceni býti mají. Místo ubrman říkalo se také mocný úmluvce; tak píše pan Jakub ze Vřesovic l. 1444 »my máme těch všech nesnází mezi nimi mocní umluvce býti«. Opravcův potřebovalo se zvláště tehdáž, když po smluveném příměří stranám obapolně křivdy se dály, kteréž

opravy skrze rozsudí s obou stran volené žádaly; rozdielcův pak tehdáž, když s obou stran mnohonásobné žaloby a pohledávání se činily.

Péči míti, t. j. vojensky ostříhati se před nepřátely, po jich odpovědi: »Nehodné jest mi seděti v tom abšachu bych měl na ně péči míti a oni na mě nic.« Václav Vlček z Čenova l. 1478. »Abyste nám bez prodlenie oznámili, chceteli nám pomáhati aneb překážeti, mámeli na vás péči míti čili nemámě, upřímo, za nepřátelyli čili za přátely vás mieti máme.« Kníže Bartoloměj l. 1513.

Pole ve zvláštním smyslu znamená tolik co válka: pole sbírati, pole dělati, t. j. vojsko k válce sbírati; pole míti, t. j. vojsko polem míti.

Poprava, právo útrpné, jus gladii; popravce, pán kterémuž poprava náleží. »Pak podávám toho na tě, milý přieteli, daj mi tomu rozuměti, odpierášli nám té popravy, kteráž nám přislušie v zemi nad neřádnými lidmi? Neb já jiného neviem, než že mně i synu mému též jako i jiným pánuom poprava nad neřádnými lidmi přislušie.« Aleš ze Šternberka l. 1449.

Pravda, to což spravedlivého jest, právo a spravedlivost. »Ažbychom zemi ku právu a ku pravdě postavili, jakož jest dřéve za našich předkóv ve pravdě stála.« Páni Čeští l. 1394.

Příčina často znamená tolik co přičinění se, snažnost; někdy tolik co pomoc, adjumentum. »Kompaktata jsú zemi našie příčina veliká a pomoc k dojití pokoje.« Páni Čeští l. 1445. »Pro buoh pane, rač vésti k některakému konci dobrému: neb jest v této zemi nynie pohřiechu velmi zle, nebude-li napřed božie pomoci a vašie příčiny.« Hanuš z Kolovrat l. 1450.

Přikázati se, v něčí kázeň, čili v službu a poddanost se dáti. »Po smrti Raubíka nebožtíka, jeho otec nám se přikázal i s tím zámkem Netolickým.« Král Matiáš l. 1477. »Jakž jsem živ, vaším služebníkem přikázaným sem nebyl.« Zdeněk ze Šternberka l. 1467. »Zemany okolní tobě přísedící, kteříž tvoji nejsú přikázaní, jmenem naším obešli, aby k žádosti naší vedle tebe vzhuoru byli.« Král Jiří l. 1458.

Rok znamená vůbec jistý určený čas; pak termin čili lhůtu; posléze shromáždění lidí v určitý čas k jednání o společné záležitosti. Rok dáti (vězni) jest propustiti jej z vězení na postavení se zase k určitému času. »Dobří lidé, jichž příčinú panu Menhartovi rok dán, kteří sú přitom byli, vědie, ktera-

kúť jest nemoc měl, od niež jest z dopuštěnie božieho umřel.« Jiří z Poděbrad l. 1449.

Rovné, slušné, aequum, billig. »Budeliť mne moci rovné potkati, chciť rád přijieti.« Jakub ze Vřesovic l. 1445. »Pakliby která strana na rovném a na právě nechtěli dosti mieti.« Císař Sigmund l. 1416.

Rozum často tolik co mínění, smysl, Ansicht. »Kdež ste mi vzkázati ráčili, abych vám dal odpověď na některé kusy, což se Slezákuov a Mělnických dotýče: já vám svuoj rozum píši, však proto lepšiemu rozumu místo dávám.« Vilém z Pernšteina l. 1513.

Slovo, někdy tolik co pověst. Ostavíš po sobě slovo neužitečné a takovúto památku, žes rád chtěl zemi roztrženie zjednati.« Aleš ze Šternberka l. 1445. Dobré slovo jest chvála, dobrá pověst o někom. »Tu sú dávali dobré slovo Janovi Zmrzlíkovi, že jest statečně na ty Němce uderil, a jiných ponukl.« Kronikář l. 1430.

Sněm, sjed, rok, sbor, sňatek. Rozdílu mezi těmito slovy šetříno již ve starých právích a obyčejích země české. Sněm bylo sebrání jen některeho stavu, některé jednoty aneb některého kraje zvlášť; co na něm zavřeno bylo, nemívalo moci zákonné v království. Rok bylo sebrání jistých osob jakéhokoli stavu ke dni uloženému vůbec, buď že na něm co zjednáno neb nezjednáno. Sbor jmenováno sebrání osob duchovních, synodus. Sňatek posléze, ač jen pořídku, užíváno bylo zvláště, když se za potřebné vidělo, nedotýkati rozdílu mezi slovy sněm a sjezd; neboť mnohý sjezd od těch, kteříž na něm byli, vydáván za sněm, ač od země za takový přijat nebyl. »Obsílali sme Tvú Milost i jiné pány na sněm do Prahy, i na jiné sňatky, kteréž mievali po krajích v zemi Českej.« Páni Moravští 1446.

Strahovati, t. j. podtají zbrojně se chystati a příležitosti hleděti ku přepadnutí nepřítele. »Abych mu odpustil, že jest na mne byl strahoval, a já žádné péče naň nemám.« Kašpar Šlik l. 1448.

Strašlivý u starých znamenalo tolik co bázlivý, lekavý, který se strachuje. »Kto má přátely za mouchy, jest rozpačný, a kto nepřátely za lvy, jest strašlivý.« Jošt z Rosenberka l. 1465.

Středokraty. Nelze určiti vlastního smyslu slova tohoto: zdá se býti jistě položení vojenské, čili jisté místo ve zřízeném vojště ležícím polem. Užívá se ho l. v zápisu stavův krá-

lovství českého obojí strany, kteřížto po válce l. 1423 »sněm obecní na středokraty ve Zdicích mezi Berúnem a Zebrákem učinivše, všichni ve spolek v takovúto umluvu vnikli sme« oc. 2. Ve gleitu daném od pánův strany Táborské pánům strany krále Albrechtovy l. 1438, »aby s námi mohli se na středokraty vojsk našich dnes a zajtra ta dva dni celá bezpečně sjeti, a s námi rozmluviti« oc. Domýšlíme se tedy, že se tu rozumí položení neboli místo neutrální mezi dvěma vojsky neb sbory nepřátelskými.

Svědomie u starých tolik co svědectví, Zeugniss. »Aby mi ráčili dáti toho spravedlivé svědomie, že sem se k tomu podával.« M. Jan Hus l. 1414. »Podpierášli se na sliby, kto tobě uvěří? budeť třeba svědomie.« Pan z Postupic l. 1502.

Taidinkovati (ze staroněmeckého theidigen); t. j. jednati, rokovati. Taidink, jednání, rokování. »Ty sám muožeš věděti, že jest těch podávaní mnoho i rokuov bylo, a na taidincích počali, též na taidincích nechali, a přietel náš vždy jest bez svého.« Aleš ze Šternberka l. 1448.

Veřejnost, veřejná čili všeobecná hotovost po krajích, allgemeines Aufgebot, když se po zemi rozhlášení stalo, aby všickni vzhůru byli, t. j. hotovi k vytáhnutí do boje.

Výplata, výprosa, výsluha, zástava. Statkové, kterýmiž králové Čeští ve starožitnosti vládli a s kterýmiž podlé vůle své nakládati mohli, byli rozličného spůsobu: buďto zajisté náleželi ku komoře královské, buďto byli léna čili manství odumřelá (odúmrtí), t. j. kterýchž dosavadní držitelé umřevše, dědice přirozeného po sobě nezůstavili a j. Statkové komory královské často od králův za půjčky peněz hotových zastaveni bývali věřitelům, a za tou příčinou jmenováni jsou jen zkrátka zástavy; ty obyčejně jen komora královská, vyplativši jistinu na takové zástavě zapsanou, zase k sobě potáhnouti mohla. Když ale králové komu tu moc propůjčili, aby na místě komory královské zástavu k ruce své vlastní vyplatiti mohl, říkáno, že mu dána výplata na zástavu. Statky manské odumřelé když kdo na králi vyprosil, že mu do desk dvorských vepsáni byli, nazýváno zkrátka výprosy: výsluhy ale, když komu za jeho věrné služby dáni byli.

Zajíti znamenalo u starých dáti se v nepřátelství s někým, sich in eine Fehde einlassen. Tak psal pan Jan Kolda z Žampachu pánům jednoty Strakonické l. 1449: »Viete, žeť sem pro vás a vedlé vás zašel, ačbychkoli mohl byl pokoje požíti.« Odtud slovo záští (od zajíti, jako příští od přijíti) znamená

u starých vlastně eine Fehde, jakož nahoře (v. odpověd) již dotčeno.

Zápisník jest totéž co jednotník, kterýž se komu v jednotu zapsal, t. j. jemu pomáhati a jeho v ničemž neopouštěti zápisem svým se zavázal.

Žádný v nejstarších písmích znamená tolik co žádoucí, t. j. dobrý, laskavý, milostivý. Místo našeho žádný staří veskrz užívali i žádný, z čehož později nižádný, žádný učiněno. Proměna ta stala se asi v polovici XV. století. Ještě l. 1410 psal p. Jindřich z Rosenberka králi Václavovi: »Králi žádný a pane milostivý!«

122. O Slovácích a postavení jejich k řeči a literatuře české.

(Č. Č. M. 1829 IV., str. 25—28. — Radhost III., C. str. 240.)

Rozprava tato jest výňatek ze článku uveřejněného v Č. Č. M. v roku 1829 pod názvem: »O národech Uherských, zvláště Slovanech«. Na základě různých spisů, jež na počátku svého článku uvádí, jakož i s pomocí své vlastní v zemi nabyté mnoholeté zkušenosti, Palacký pokusil se »vypsati krajanům svým některé zprávy o národech v uherské zemi bydlících, o jejich obyčejích a vespolném sobě počínání«. Jsou tu tedy z počátku od str. 11. až do 25. údaje zeměpisné, statistické a lidopisné. Po té od str. 25. a 38. následuje tato rozprava o řeči a literatuře. Článek tento zároveň s posudkem Trnkova spisu »O českém jazyce spisovném« (viz str. 625 3. dílu tohoto vydání) otištěn jest také ve spisu: »Hlasy o potřebě jednoty jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky« vydaném r. 1846 Sborem musejním pro řeč a literaturu českou. (Srv. Památník. — Bílý: Palacký a spisovný jazyk český str. 710 a 711.)

— Co do povahy duchovní zapírati nelze, že v Uhřích jeví se méně činnosti, nežli u národův sousedních. Vesměs znamenati jest jakousi váhavost a nesnažnost ducha, jakousi necitlivost ke všemu, coby je mohlo vytrhnouti ze všedního běhu života. Uhři jeví málo zvědavosti, skoumavosti a učelivosti; chuť ke čtení knih u nich málo se vídá;« *) nejsouť žádostivi poznati, co u sou-

*) Kdo mnoho s knihami se obírá, přijde i podnes (1829) u prostého Maďara snadno v podezření, že as černokněžníkem jest, jakož se to i mně

sedův se děje ke zlepšení hospodářství a řemeslnictví; historie jiných národův, jejich snahy v naukách, v umění a průmyslu, málo se šetří; ohraženost u sebe samých a nevážení toho, v čem jiní národové vynikají, překáží jejich vzdělanosti. Příkladové Uhrův opravdově vzdělaných, a mužův buď důvtipem buď učeností svou znamenitých, nevyvracují charakteristiky této všeobecné. Nejvíce přičinlivosti a vzdělanosti duchovní nachází se mezi Slováky a Němci církve evangelické: potom mezi Maďary reformátskými; v novějších však časích, od panování císaře Josefa II., naskytuje se ovšem i mezi ostatními Uhry vždy více příkladův chvalných.

Literatura uherská jest mnohojazyčná: jmenovitě latinská, maďarská, německá, slovenská, srbská, charvátská i rumunská. Již z toho domysliti se jest, že as žádná z nich není ve znamenitém květu. K literatuře jest potřebí všude publikum hojné a chtivé ke čtení; kdekoli knihy rády se čtou, tam také rády se píší, nikoli naopak. Ale v Uhřích, jakož sem řekl, u všech národův vesměs v poměru k jiným zemím, málo se čítává; ovšem pak, co Maďar píše, toho nečte Němec, co Němec, tomu nerozumí větší díl Maďarův; a totéž platí také o Srbích, o Slovácích a Rumunech. Spisovatelé uherští, tak jako i naši čeští, posavad (1829) nic nepíší ze mzdy; neníť knihkupcův a knihtiskařův, kteříž by jim, jakož to v Němcích, v Anglii, ve Francii všude se děje, podávali slušnou za práci odplatu, protože nejsou nikde jisti odbytem knih svých domácích. Spisovatelé tedy pracují jen z lásky k řeči a k věci, a vydávají spisy své často na svůj vlastní náklad; což, ač samo v sobě chvalné jest, za křehkostí však lidskou vynáší obyčejně málo zralých plodův na světlo. Mimo to nedostatek měst velikých, ježto by sloužily za spojiště mužův učených, aby snažením svým mezi sebou se sdíleti, podporovati a společnou řevnivostí ku podnikání vždy vyššímu pobádati se mohli, překáží také zdárnějšímu zniku literatury.

Za těmi a jinými příčinami učenost v Uhřích, zvláště činná i plodná, zavěšena jest vůbec na nižším stupni, nežli v jiných zemích europejských, nevyjímaje ani Polska, ani Rus. Pole nauk lidských tu vzděláváno sice, ale samo v sobě nerozšířeno. Nejzdárněji pracovali posavad učenci uherští v tom, co se dotýče známosti vlasti jejich, jak historické tak i zeměpisné; mimo to učenosti

---

samému někdy v Zátisí přihodilo; kdežto však dobromyslnější zase mne za příliš nábožného měli, an sem prý ani na procházkách svých modliti se (t. knihy čísti) nepřestával

mnoho naloženo jest na známost práva jejich zemského, kteréžto jest v nejužším spojení s historií národu. Skoumání však historické, ač mnohotvárné, koná se nejvíce as tím duchem, jako u nás někdy za věku Balbinova. Soudné a zdravé kritiky tam není, kde básnivý »Anonymus Belae regis notarius« ještě vždy považován bývá za skutečného historika. Když pak přední tohoto věku (1829) skoumatel historie Uherské, pan Štěpán Horváth, snaží se dokazovati učeností náramnou, že Maďaři prý známi byli již od časův Mojžíšových pod jmeny Scythův, Pelasgův, Filistinských a Kananejských a těm podobných národův, ano i latinských Sabinův, — a nad to nade všecko, když i od nejučenějších Maďarův přikládá se snářství takovému víra, — co mají k tomu říci cizozemští znatelé staré historie? Cokoli nemotorného jest v sobě samém, nedá se obrátiti v pravdu nižádnou učeností, ani jakýmkoli rozumováním. Přílišná ctižádost národní zaslepuje literaty maďarské a zavodí je, aby usilovali získati národu svému místo mezi nejslavnějšími ve starožitnosti: jakoby v tom záležela čest v národu, a jakoby v pozdější historii své neměli dosti slavných epoch a dějin ke cti a chloubě své!

Jest se arci čemu nadíti, že jakož uherské národní Museum (první takovýto ústav v říši Rakouské, co do času založení a do hojnosti pokladův svých), spůsobilo již mnoho dobrého, tak i Akademie nauk, na rozšíření v zemi učenosti řečí maďarskou založená posledním sněmem zemským a znamenitou summou peněz, ač ještě (1829) nezřízená, dodá naukám vzniku volnějšího, nežli ho posavad bylo znamenati; zvláště bude-li akademie ta obírati se ne tak zmaďarováním ostatních národův, jako raději vzdělávaním krajanův svých všestranným. Také zřízení škol veřejných očekává nové zprávy, dle zápisův posledního sněmu. Universita v Pešti jest sice nad jiné bohatěji nadána, i jiných ústavův školních, vyšších i nižších, nachází se v zemi počet dostatečný: ale účinkové jejich, za jakoukoli příčinou, nejsou tak znamenití, jakové spatřujeme jinde. Akademie hornická ve Šťávnici jest arci známa po celém světě, v Uhřích však jen tak říkaje na zapřenou zůstává. Oekonomické ústavy dva, v Kestheli a ve Starých Hradech, založeni jsouce od osob soukromých pro vzdělání ouředníkův svých i cizích, nepostačují ku potřebě tak veliké země.

Ani krásné umění nezmáhá se tak, jako v zemích sousedních. O uherských umělcích, buďto v obraznictví, nebo v hudbě, nebylo ještě řeči u historikův krásoumy; neboť i vydařila-li se tu

kde hlava výborná, jakož zapírati nelze, nemohla předce na domácí půdě dosíci štěstí a slávy, protože jí tu nepodporováno. Posavad mezi Slováky zjevovalo se nejvíce umělosti. A však ještě zajde drahně času, až láska ku krásoumě tak živě a zdárně v národu se ujme, aby umění uherské vedle německého aneb i českého mohlo chvalně býti vyznamenáno.

Tím utěšeněji prokvétá v době novější pěkná literatura, zvláště maďarská. Básnictví maďarské vyniká v tomto století co do hojnosti zdařilých plodův, rozmanitosti forem a barevnosti národní jak ve předmětech tak i ve slohu tak vysoce, že my již s našimi poklady básnickými o závod s Maďary jíti nemůžeme. Řeč jejich hodí se vůbec více ku poesii nežli ku prose; tamtě zajisté jadrná, důrazná, ohnivá, zde naproti tomu, kdež odtažených ponětí a slov potřebí, jaksi neohebná, rozvláčitá i unavující mnohoslabičností slov stejnozvukých. Ačkoli pak bohatsvím a vzdělaností svou nemůže nikoli vrovnati se jazyku našemu, vyznati však se musí, že za to bývá i s větší horlivostí, i s prospěchem větším vzdělávána. Nesmrtelných zásluh dobyl sobě v tom ohledu Frant. Kazincy, šlechtic uherský, veteran literatův maďarských; on nabyv zběhlosti v literatuře národův západních, a důvtipem nevšedním obdařen jsa, první počal skoumati skryté žíly jazyka svého, klestiti nové dráhy, a mluvu domácí rozšiřovati a šlechtiti co do forem i do látky. Novoty jeho zbudily hojné odpory; lepší však hlavy v národu, a někteří zasvěcenci Musy, jako Berźeni a Vörösmarty, zjednali snahám jeho vítězství. Ostatně literatura maďarská i v tom šťastnější jest naší, že má dva básníky, bratry Alexandra i Karla z Kisfaludi, kterýchžto díla, ač nepředčí genialností nad jiné, předce za příčinou ducha národního, který v nich věje, s oblíbením čtou se od celého národu, a tím i mocně budí lásku k Musám domácím.

Literatura německá má své milovníky nejen mezi Němci, ale i mezi Slováky a Maďary, a protož rozšířenější jest, nežli národ. Knihkupectví v Uhřích všecka jsou vlastně německá, obírají se rozprodáváním knih v cizině tištěných, a jen vedlejší péči na literaturu maďarskou, na slovenskou pak neb srbskou ani té nevedou. Až po nejnovější léta byla němčina řeč konversace vzdělané i mezi Maďary; nyní ale (1829) maďarčina počíná osobovati sobě to místo.

Ku kmenu Slovanskému v Uhřích počítalo se (r. 1829) asi 4,700.000 duší, z nichž asi polovice byli Slováci, ostatní pak

Srbové, Charváti, Rusíni a Vendové. Že v tolikerém rozdělení jednoho kmene nelze nikde vzniknouti literatuře samostatné, snadno jest pochopiti. Byťby zajisté Slované uherští měli sebe větší chtivost ke čtení mateřčiny své, nelze předce v takové skrovnosti publikum, aby literatura kterákoli vyvíjela se silou organickou, nemajíc dostatečné ani půdy ani vláhy. Zde ale skrze rozdíly církevní po hříchu! spůsobilo se ještě větší rozdrobení všech slovanských národův. To zvláště u Srbův jest ku politování, an národ ten, po poledních Uhrách, Slavonsku, Srbsku, Bosně a Hercegovině rozlehlý a vesměs asi 5 millionův duší silný, má co do písma čtveru ba i pateru literaturu: staroslovanskou totiž čili cyrillickou, srbskou prostonárodní, šokeckou (t. j. katolických Srbův ve Slavonsku), dalmatinskou a glagolickou; při čemž ještě počítáni nejsou Bosňáci muhamedanského náboženství, jakožto nemající žádné literatury. Charvati, kteříž se Slovenci krajinskými a korutanskými jsou vlastně jeden a tentýž národ, oddělivše se (před rokem 1835) také od nich, osobili sobě svou vlastní písemnost. Rusíni nemají knih jiných kromě staroslovanských, kterýchž užívají ve svých církvích; a však Sotáci, ač jazykem spříznění, náboženstvím však od nich rozdílní, také uložili sobě písmo zvláštní, od Maďarův vypůjčené. Posléze i Slováci, nejhojnější na počet mezi uherskými Slovany, také rozdělili se, teprv ode třidceti let, ke své vlastní a celého Slovanstva škodě, na dvě literatury, sluší-li tak je jmenovati. I poněvadž věc tato dotýká se znamenitě také naší vlastní literatury, za hodné soudím postaviti o ní zde řeč poněkud širší a prostrannější.

Přede vpádem Maďarův do uherské země, v devátém století, Čechové, Moravané a Slováci byli jeden a tentýž národ, jak z ohledu na jazyk svůj, tak i z ohledu na vládu zemskou, kteréž poddáni byli. Říše velikého Svatopluka byla je spojila všecky: a kdyby vpádu onoho asiatského národu nebylo, všecka pozdější historie východní Europy, zvláště pak Slovanstva, od tisíci let zcela jinou tvárnost bylaby získala. V duchu Svatoplukově zasvítila se idea samostatné říše Slovanské v končinách těchto, kteráž toby s jedné strany s Byzantskou, s druhé s Německou hraničila; povolání bratří Cyrilla i Methodia směřovalo k založení v té říši vzdělanosti křesťanské řečí národní, a tudíž k vyproštění národu z cizo-

vlády duchovní. Kdyby památní počátkové tito se Svatoplukem byli neklesli, nebyloby mezi Slováky a jich bratřími západními ani toho rozdílu, ovšem nepatrného, který dnes pozorujeme.

Nejstarší paměti literatury české dokazují to zřetelně, že někdy čeština byla slovenčiny mnohem bližší nežli nyní jest. Teprv ve XIII století vloudilo se břeštivé *ř* do češtiny; teprv ve XVI proměněny po měkkých souhláskách širší samohlásky *a, o, u,* v užší *e, i*; teprv v XVI století staženo *ie* v *í*, a zas *ú* rozvedeno v *au*; v starodávných tedy časích Čechové právě tak jako nyní Slováci mluvili ku př. »dobrí luďé stojá, čakajú na krála«. Že Čechové od té doby se jinam uchýlili, řeč svou všelijak vzdělávajíce a brousíce, to ještě jich nedělá národem jiným, jakož ani rozdílnost několika slov u obou krajanův nezakládá ještě rozdílnosti nářečí; siceby všecky provincialismy musely vždy zakládati zvláštní nářečí. Kdyby spojení literární Slovákův s Čechy bylo živější a stálejší, již dávno bylaby slova jako ku př. **járek, stužka, chyčeti, knísati se** a t. p. vešla do knih českých, Slováci pak nenacházeliby v češtině tolik neznámých slov, jak se jim to nyní přihází.

Ale mezitím, když již v české literatuře plné světlo bylo (v XV. století), Slováci, pod maďarskou vládu podrobeni, ještě ani v řeči své psáti se byli nepokusili. Teprv když Husovo učení k nim se dostalo, a když veliký vůdce český Jiskra s pluky svými královně Alžbětě a synu jejímu Ladislavovi horní Uhry (l. 1440) podmaniv, kolonie české za sebou do Uher potáhl, jichžto potomkové se Slováky se smísivše, je s knihami českými oznámili: tu teprv Slováci počali užitek spisův národních poznávati a sami se také o ně pokoušeti; ovšem pak, když brzy potom s reformací v Němcích počatou a českými knihami v horních Uhřích rozšířenou, mateřský jazyk všudy do služeb božích uvozován byl, tu najednou celá tehdejší literatura česká zabrala se ke Slovákům, a oni již nejen česky čítali, ale i učili, kázali a psali, a české knihy sami mezi sebou ku př. v Bardijově, Fraštáku, Levoči, Žilině atd. tisknouti dali. Za císaře Rudolfa II. i Matiáše mezi Čechy a Slováky bylo mnohem užší spojení, nežli kdy jindy; pod Ferdinandem II. množství českých a moravských vyhnancův mezi Slováky se osadivše, rozšířili ještě více literaturu svou mezi nimi. Ale nastalé právě tehdáž i v Uhřích vždy těžší svírání nekatolíkův, a války s Turky i s Rákócim, překazily zdárnějšímu zniku jejímu. Nicméně vždy muži někteří znamenití, aspoň v církvi evangelické, jako Jiří Tranovský † 1637), Štěp. Pilařík († 1675), Dan. Sinapius († po

r. 1684), Dan. Krman († 1740), Sam. Hruškovic († 1748) a jiných více, českou řečí biblickou ku krajanům svým mluvili a psali. Ano i u katolických Slovákův, ačkoli nic nepsáno, předce však českých knih ascetických a polemických užíváno; potom pak, při zařažení škol normálních v zemi, pod panováním Marie Theresie i Josefa II., rozkazem vyšším také cvičení v dobropísemnosti slovenské podlé grammatiky české bylo nařízeno. Kdyby v tom až posud bylo se pokračovalo, není pochyby, žeby již Slováci katolické církve tak dobře češtině aspoň biblické rezuměli, jako evangeličtí. Ale l. 1787 někteří faráři okolí Trnavského, navedením Ant. Bernoláka († 1813), zamyslili sobě psáti svým vlastním nářečím, a sice podlé pravidel, která sobě sami tudíž ustanovili. Kéžby to aspoň duchem slovanštějším byli učinili! ba kéžby sami jen s větším prospěchem to byli počali! neboť pohříchu až posavad (1829) nic jiného nezjednali, než že krajané jejich a následovníci ani své vlastní, ani české řeči a literatury neznají. Bernolák jen jedno podnářečí, a sice Trnavské, v sobě samém velice obmezené, v písemnost uvedl; od toho však mluva Slovákův téměř v každé stolici jinak a jinak se dělí, a protož všeobecná řeč slovenská spisovná právě nemožna jest. —

Proti tomuto usilování, odděliti Slováky od české literatury, velice důkladně zasadili se vydavatelé »Písní světských lidu slovenského v Uhřích« l. 1823 v předmluvě své. Zdali ale slova jejich jadrná i pravdivá ponesou jaký užitek, čas potomní ukáže. Pokud mně známo, bernolačina i samým Slovákům Nitranským nevelice se líbí, proto že, podle úsudku a citu jejich, ona ušlechtilost a důstojnost ve formách grammatických jí schází, kterou ve spisovné řeči všude pohledáváme, tak aby charakterem vyšším vynikala nad obecnou mluvu chátry domácí. Vím to ze zkušenosti vlastní, že i katolickým Slovákům všude čeština krásnější býti se vidí, nežli slovenčina, ano že jí bez nesnáze srozumívají, zvláště starší češtině; mimo to příklad p. J. Holého, předního nyní spisovatele po Bernoláku, sám to ukazuje, že kdekoli nastává řeč o nevšedních a vyšších předmětech, tam i Bernolákovci sami k češtině utíkati se a slov lidu svému neznámých užívati musejí. Jestliže tedy bernolačina i co do forem svých nevábná a nejemná, i co do látky nedostatečná jest, nemůže se ono stranění než za zbytečné a za škodné pokládati. Téměř zdá se, jakoby následovníci Bernolákovi způsob svůj jen pro pohodlí své byli zamyslili; pravidla zajisté jejich, ač jsou-li jaká, která sami sobě ustanovili v orthografii a

grammatice, jsou nejen nedůvodná i nedostatečná, ale nedůsledná mezi sebou. A jistě, kdyby do škol svých, podlé nařízení někdy cís. Marie Theresie, cvičení v řeči československé byli uvedli, byliby tím spůsobili mnohem větší podnět a pomoc ke vzdělanosti národní, nežli se v skutku stalo.

Slováci nekatoličtí Augšpurského vyznání, jichžto počet vynáší asi půl millionu duší, užívají v církvích svých všude pouhé češtiny, s tím jediným rozdílem, že podlé staročeského spůsobu naše *ř* všudy jako prosté *r*, dvouhlásku pak *au* jako *ú* vyslovují, aniž *ý* v *ej* rozvlačují, čistěji v tom mluvíce, nežli Čechové sami. S rozmáhaním se vzdělanosti mezi nimi, od časův císaře Josefa, rozmáhala se také láska jejich k literatuře své národní — (neboť literatura naše tak dobře slovenská jest, jako česká neb moravská, jelikož od Slovákův někdy tak jako i od Čechův a Moravanův vzdělávána byla, řeč pak spisovná již ani u Čechův, ani Moravanův nesrovnává se s řečí obecné chátry, anobrž nad ní tak jako nad slovenskou se vznáší). Pročež sestoupivše se horlivější mezi těmito Slováky, zarazili za svůj vlastní náklad l. 1803 ústav československé řeči a literatury na evang. lyceum v Přešpurce; kteréžto ve prvních létech bytu svého krásné ovoce byl nésti počal, avšak brzy potom pohříchu! zase tak ustal, jakoby ho nebylo. Zaražení k témuž cíli l. 1812 nové společnosti učené mezi Slováky v Báňském okolí, zvláště přičiněním pp. Lovicha i Tablice, málo posavad prospělo; vše za příčinami vyššími, pocházejícími nejvíce od horlení protislovanského Maďarův, kteřížto i do oučinnosti těchto spolkův závadně a škodně sahají, všemi cestami o to usilujíce, aby na zbořeninách Slovanstva založili v zemi své samovládu maďarčiny.

A toto, často násilné, šíření maďarčiny v Uhřích a vtírání její do samých škol slovanských, jest nejtěžší břímě v novějších časích na duchovní Slovákův život uvozované a největší překážka jejich vyšší národní vzdělanosti. Maďaři ve přepjaté horlivosti své tím více na ně dorážejí, čím většího nebezpečí národnosti své tím více na ně dorážejí, čím většího nebezpečí národnosti své od Slovákův prý se obávají, ana prý slovenčina lidu maďarského všude se chytá, i celé kraje maďarské zeslovaňuje. A však to při nich nic není než holá zástěra, velice podobná spůsobu obyčejnému lidí násilných, mluviti o vlastním nebezpečí tam, kdež nic než svou vůli sami provozovati chtějí; aniž se srovnati dá s oněmi slavnostmi

pomaďařených slovenských vesnic, kteréžto časopis maďarský »Tudományos Gyüjtemény« tak často hlásává.

Může to býti, že slovenčina pro obecný lid maďarský má zvláštní své vnady; kamkoli zajisté Slovák mezi Maďary se vhostí, tam i veselá hovornost, zpěvnost a šprymovnost s ním se usadí uprostřed lidu nechtivého ani ke zpěvu, ani k řeči. Veselost ale a žert vábívá k sobě lidi všude; a Maďar, v řeči své vážné ale neohebné lehce šprymovati neuměje, snadno a rád přivykne řeči souseda, která otvírá oku jeho duchovnímu širší pole k činnosti; aspoň já to pozoroval sem mezi sedláky obojetníky ve stolici Komárské a Těkovské, že mezi sebou obyčejně po slovansku žertovali, po maďarsku pak sobě naříkali. A však účinek tento není tak veliký, aby celé kraje přenárodniti mohl, aniž já věřím, žeby v běhu tohoto století slovenčina byla mezi Maďary kde se rozšířila; tomu překáží i nedbalost Slovákův o mateřčinu svou, i ostrá řevnivost Maďarův samých. Pravdu psal p. Čaplovič, pravě: »Kein Volk in Ungarn ist gegen seine Muttersprache so gleichgiltig, wie die Slowaken. Gebildetere schämen sich mit einander slowakisch zu sprechen (ó té hanby!), und bedienen sich immer des Lateins oder der deutschen Sprache. Diess ist bei Magyaren, Wlachen, Serben weniger der Fall.« Tím se stává že mnozí odrodilí Slováci, když jen několik škol přeběhli, hned po auřadech dychtíce, k Maďarům sami se plichtí, a jako tam renegati, bývají nejhorší pronásledovníci své vlastní mateřčiny; zemanstvo pak u Slovákův pokládá se téměř všude za maďarské, třebas často ani maďarsky neumělo. V takových okolnostech snadno jest se domysliti, jak bídný život vede literatura slovenská v Uhřích, a jak neprospěšné býti musí snažení Bernolákovcův, zestraniti a osamotiti se tam, kde již prvé ode vší světské i duchovní moci a pomoci v zemi své opuštěni jsou.

Tím větší šetrnosti a chvály hodna jest ta láska k literatuře československé, kterouž někteří muži ušlechtilostí ducha svého i všestrannou vzdělaností nad jiné vynikající, nepřestávají dokazovati skutkem. Dotekl sem toho již nahoře, že mezi všemi národy uherskými, Slováci k Augšpurskému vyznání se přiznávající, vedle Němcův též církve, jeví největší ducha přičinlivost a ti jsou, kteří češtiny biblické ve chrámích svých užívají, a tudíž ze mládi již k ní navedeni bývají. U prostřed jich vynikli spisovatelé znamenití, jako Bartolomaeides, Kollár, Leška, Palkovič, Plachý, Rožnay, Šafařík, Tablic atd., kterýchžto zásluhy o naši řeč a literaturu chvalně známy jsou, aniž potomkům našim vyjdou z paměti. Známť i jiné

muže, kteří buď pro věk, buď i pro jiné oklonosti ještě nemohli získati sobě tak trvalého jmena, jako tito, a však láskou a horlivostí svou pěkné naděje do budoucnosti zbuzují. Na jejich osobní nezištné přičinlivosti záleží nyní všecko; ta rozhodne, zdali národ ve krajině své nejstarší a po celém oboru zemském nejrozšířenější, skrze úsilí nepřejících jemu sousedův, ve své národní vzdělanosti právě tam, kde před tisíci léty ponejprv ji sobě osobovati byl počal, zamezen a zničen býti, anebo-li na vzdory vší závisti vždy jasněji a jasněji zaskvívati se má.

Přípisek z r. 1846.*)

Když článek předcházející (r. 1829) psán byl, nebylo ještě ani pomyšlení, žeby literatura slovenská, po škodném onom rozdvojení, konečně ještě roztrojiti se měla: než však co rozum za nemožné prohlašuje, skutkem předce často na jevo se vyvodí. Několik mladších spisovatelův slovenských počali vloni, proti radě a prosbám všech svých starších, zakládati opět novou literaturu slovenskou, kteroubychom snad, pro rozdíl od jiných, jmenem »Tatranské« označiti mohli. Nepochybujeme nikoli, že k tomu předně vedeni byli oumyslem dobrým: chtějíce totiž u většiny lidu svého, u stránky katolických Slovákův, kteří posavad o řeč a literaturu svou, jak českou tak i bernolákovskou, ovšem nedbali, vzkřísiti živel a život slovanský, aby mocen byl odolati outoku maďarčiny vždy více a více se zmáhajícímu. S té strany počínání jejich, kdyby skutečně jen k cíli vedlo, nemohloby se než chváliti. Ale pohříchu! nezběhlí a nezkušení muži tito nastoupili cestu, která vede je i následovníky jejich přímo do propasti a záhuby. Jen mladý smysl, který sám v sobě domnívá se míti dosti síly s celý svět, i ani důrazu sil odporných měřiti, ani přirozenému běhu vášní lidských, kam vedou, porozuměti neumí, může mámiti sebe a vrstevce své nadějí zdaru a prospěchu, který dle soudu všech zkušenějších, pod nastalými vnově okolnostmi, bohužel! zhola nemožný jest. Kdyby jazyk slovenský v některém svém nářečí za posledních let byl se stal jazykem sněmův a sjezdův krajinných, jazykem zákonův, ouřadův

*) Tištěn ve knížce: »Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky« v Praze 1846, na str. 31—33.

a škol vyšších: toťby se mu vždy ještě někdy, ač ne bez velikých nesnází, podařiti mohlo, literaturu novou, která nemá v celé minulosti žádného základu, povznesti k jakémuž takémuž takémuž životu. Ale nyní, když slovenské sněmování a ouřadování zákony novými takměř zapovězeno jest, když maďarčina vítězná počíná i až do těch selských škol ouředně vtírati se, když stavové vyšší v národu bez mála všickni Slováky opustivše, k Maďarům přilnuli, národ sám v sobě neveliký, na prostřední a nižší tudíž nejvíce chudé třídy obmezený, k tomu na několikero podnářečí rozdělený a nesvorný, nenacházející nikdež pevné jednoty, nikde veřejného socialního života, nikde samostatného centrum pro své záležitosti, konečně, opuštěný ode vší pomoci lidské, zachvácena se cítí do posledního boje o život a smrt, jako do víru vše pohlcujícího, mimo vůli svou: nyní dílo takové zamýšleti, starým nesvornostem nové podněty dávati, slabé síly ještě více rozdrobovati, a tím pro nastalé půtky nové snad i původní svůj cíl s očí pouštěti, jest — ať se co nejmírněji proneseme — blud osudný a žalostný. Proti vážnosti a důležitosti položení tak smutného všecky ty řeči, kterými nová škola se zastírá, nejsou nic než pouhé pedantické žvastání. V tak strašné době nepomohloby již nic více ke spáse, než pravý enthusiasmus a svornost celého národu, zakládající se na všeobecné chtivosti k obětem a k zapření jak sebe samého tak i všech různých interessův svých. Enthusiasmus jest láska, ta pak spojuje a nerozlučuje. Viděti toho bylo příklad u moudřejších Chorvátův, kteří proto, že k vůli celku, odřekli se domácí zvláštnosti v nářečí, mají jasnou před sebou budoucnost. I zdali tam enthusiasmus jest, kde ani ochotnosti není, přiučiti se nářečí nejbližšímu, od dávna organicky vzdělanému a v národu vlastním již i skutečně rozšířenému? Kdo staví na tak lichém a křehkém základu, na pouhém pohodlí několika svých krajanův, tomu díla jeho ani bourati nepotřebí, ano samo sebou se rozpadne. A jak nešťastné jest to blouznění, vychloubati se zvláštní kmenovostí národní tam, kde národ co národ nemá ani sebe menších politických práv, kde na sněmích přirození jeho protivníci ukládají zákony jemu zhoubné, proti nimž on veřejně ani jen ceknouti nesmí. O jiných neméně vážných a podstatných obledech i příčinách, jinde již vyložených, budeme zde mlčeti. Jen jednoho se ještě dotkneme. Co každý zkušený člověk předvídal, že nastoupí li Tatranci novou dráhu svou, obrátí horlení své již ne proti Maďarům, jelikož nesmějí, ale proti Čechům, svým nejvěrnějším někdy přátelům, —

to bohužel i dříve nadání již se obrátilo ve skutek. Kéž tedy nesplní se aspoň druhé předvídaní, prohlédající k horšímu ještě převratu nových těch horlitelův, — převratu, kterého zřetelně jmenovati nechceme, abychom ani poskytnutím o něm myšlenky nebyli vinni.

---

123. Popis staročeských osobních a křestných jmen.

1832.

Č. Č. M. 1832, I., 60–69. — Radhost I., str. 115.

Článek tento tvoří první část rozprav uveřejněných v Radhostu pod názvem: Pomůcky k Českému jmenosloví. Celkem byly rozpravy tři. Druhá: Rozbor etymologický místních jmen československých (1834) znovu otištěna v II. díle tohoto vydání str. 248—260, třetí: Ohlídka ve staročeském místopisu, zvláště krajů již poněmčených (1845) rovněž v II. díle str. 260–283.

Pro lepší porozumění popisu následujícímu zdá se, že některá předběžná poznamenání nebudou cele zbytečna.

Ve středním věku, až ku konci XII. století, užíváno bylo jak v jiných zemích, tak i v Čechách, jen samých jmen osobních, kteréžto my nyní nazýváme křestnými; o příjmeních, o jmenech rodných a dědičných, neslýcháno nikdež před XIII. stoletím. Jmena ta osobní, ačkoli dávána při křestu, nebrána však z kalendáře, jako za našeho věku, ale z obyčeje dávnověkého. Sami vévodové a králové čeští z rodu Přemyslova, (vyjmouce jen Oldřichy, Bedřichy a Kunraty,) bývali pokřestěni staroslovanskými jmény: Bořivoj, Spytihněv, Vratislav, Váceslav, Boleslav atd. Byloli kdy potřebí větší určitosti, přidáváno k osobnímu také otcovo jmeno (patronymie) a nazýváni ku př. Kojata Všeborův (t. syn), Mutina Božejův, Beneš Hermanův, Trojan Velislavův atd. — jako podnes u Rusův.

Teprv ku konci XII. století počali někteří páni čeští jmenovati se také jmenem hradu, na kterém sídlili, ku př. Mutina z Bukovce, Hrozňata z Peruce atd.; ale jmena tato měnívala se zároveň se sídly jejich. Jmena dědičná rodův šlechtických zjevují se poprvé za krále Václava I. (1230—1258), kterýž, jakož vědomo, šířil nejen německé mravy a obyčeje, ale i jazyk německý; tak Zdislav, syn

Divišův z Divišova, jenž ještě r. 1235 jmenoval se byl »ze Chlumce«, od r. 1249 počal se psáti »ze Šternberka« i s potomky svými až podnes; Havel, vnuk Heřmana i syn Markvarta z Ralska, psal se již r. 1241 z Lemberka (Lövenberka), Vítkovec Vok r. 1250 z Rosenberka, Hrabišic Boreš 1250 z Risenburka atd. Rodové rytířští však mnozí ještě ani ve XIV. století neměli určitého, tím méně pak dědičného jmena; měšťané pak počali osobovati je sobě teprv ve XVI. století zhusta. Za to ale jak mezi rytíři, tak i mezi měšťany vznikala již ve XIV. a XV. století příjmení, ještě nedědičná, ale jen osobní, ba často pouhé toliko přezdívky, ku př. Pulkava, Puklice, Amcha, Pivo, Těvák, Halama, Vavák, Mrzák, Šrol atd.

V popisu následujícím klademe tedy pouze stará jmena osobní a křestná, nikoli rodní aneb příjmení. Sebrali sme je hlavně ze starých nekrologův, potom z listin starožitných a z kronik, užívše k tomu cíli také sbírek někdy Dobrovského; i jakkoli hojně vydařil se popis tento, nesmíme předce tvrditi, žeby byl ouplný. Jmena pouze Hájkovská, t. j. nejinde nežli v Hájkově kronice užívaná, byvše nejen větším dílem smyšlena, nýbrž i o nic zprávněji utvořena, nežli která za naší doby básníci čeští sami sobě dělávají, — vyloučena jsou ze sbírky této. Ani jinoslovanských jmen osobních, jakkoli přesných a krásných, nezdálo se zde uvozovati, ano nám činiti bylo ne o jmenosloví všeslovanské, o kteréž někdy Kollár pokoušel se, ale jen o jmena u předkův našich od dávna skutečně užívaná.

Jako sama řeč česká neměnila v postupu věkův některé formy své, ku př. že měké (jeřované) samohlásky širší *a* i *u* přecházely v užší *e* (ě) a *i*, že na místě *g* vyslovováno *h* a zjevilo se břískavé *ř* i v písmě samém: tak i ve jmenech, co dříve slulo ku př. Čáč, Blag, Briačislav, Lubomír, Boruta, Kojata, později jeví se co Čéč (ba i Číč), Bleh, Břečislav (Břetislav), Libomír, Bořita, Kojeta atd. Dle toho neměli bychom říkati Slavata, Hroznata, nýbrž Slavěta, Hrozněta, odkudž i místní jmena pošla Slavětín, Hroznětín a těm podobných více.

Podáváme sbírku tuto se zvláštním ohledem na potřeby básníkův našich, ježto najdou zde jmen pravých a přesných s dostatek, netoliko krásných a libozvučných, ale i škaredých a drsných. At si je volí dle libosti, a ušetří nás napotom formami jejich barbarskými, jako ku př. Zdenko, Ptarsko atd. atd.

A.

Mužské. Ada, Adach, Adlík, Ahně (Agna), Ahník, Albera, Albík, Aleš, Alšík, Artleb.

Ženské. Adla, Adléta, Adlička, Ajta, Alena, Aluše.

B.

Muž. Baba, Bačak, Ban, Banek, Baneš, Barek, Bareš, Bartoň Bartuš, Bas, Basek, Báta, Batík, Batela, Batucha, Bavor, Bažata (Bažeta), Bažek, Bdihost (Bedihost), Bdina, Běhař, Bech, Běl, Bělek, Bělen, Bělík, Bělota, Ben, Benák, Beňata, Beneda, Benek, Beneš, Beník, Benuš, Beran, Berka, Bervin, Bezděd, Bezdruh, Bezprav, Bezpřem, Bezvěr, Bič, Bičen, Bičík, Bivoj, Bizrad, Blah (Bleh), Blahomil, Blahon, Blahut, Blažej, Blažek, Blažeta, Blažim, Blížek, Blud, Boček, Bohdal, Bohdan, Bohdaš, Boheš, Boholib, Bohubud, Bohudar, Bohuchval, Bohumest, Bohumil, Bohun, Bohuněk, Bohurad, Bohusa, Bohuslav, Bohusud, Bohuš, Bohuta, Bohuvlast, Bohuvole, Bojan, Bojata, Bojek, Bojslav, Bolebor, Bolečej, Bolečest, Boledar, Bolehost, Bolech, Bolek, Bolekaj, Bolelut, Bolemest, Bolemil, Bolemír, Bolerad, Bolesa, Boleslav, Bolesud, Boleta, Bolík, Boňata (Boněta), Bonec, Boněk, Boneš, Bonuš, Bora, Borek, Bořek, Boreš, Bořihněv, Bořík, Bořislav, Bořita (Boruta), Bořivoj, Borota, Božata (Božeta), Božech, Božej, Božek, Boželze, Božen, Božepor, Božetěch, Božík, Bradáč, Bran, Branimír, Branislav, Braniš, Braňsud, Bratrata, Bratřej, Bratron, Bratrúch, Bratruš, Břeněk, Břetislav (Bračislav, Břečislav), Brož, Brúm, Brus, Brzhod, Brzon, Brzota, Buchek, Buda, Buděj, Budek, Buděta, Budík, Budilov, Budimír, Budislav, Budiš, Budivoj, Budon, Buliš, Bun, Burian, Bureš, Bús, Bušek, Buta, Buz, Buzek, Býš, Byčen, Bykut, Bznata.

Žen. Bába, Baruše, Batice, Bda, Běla, Bělava, Bělka, Bělobožka, Benedicha, Benka, Benuše, Běta, Bezděda, Bička, Blažena, Bohačedí, Bohačka, Bohdana, Bohudařie, Bohukaja, Bohumila, Bohumsta, Bohuna, Bohuslava, Bohuvlast, Bolechna, Bolemila, Boleslava, Bolka, Bonka, Bonuše, Bořena, Bořislava, Božechna, Božena, Božetěcha, Božislava, Božka, Braněna, Branka, Bratřena, Bratřice, Bratromila, Bratroslava, Bratruše, Brúmka, Brzava, Buda, Budice, Budislava, Budka, Buňka.

C.

Muž. Cerha, Cerhen, Ceten, Cetolib, Cetorad, Cista, Crha. Cťata (Ctěta), Ctibor, Ctík, Ctimír, Ctirad.

Žen. Ctěna.

Č.

Muž. Čáč (Čéč, Čieč), Čadek, Čajchan (Čejchan), Čajka (Čejka), Čakan (Čekan), Čapek (Čepek), Čas, Časek, Časen, Čáslav (Čéslav), Časta (Česta), Častek, Časten, Častobor, Častolov, Častovoj, Čéček, Čech, Čelák, Čen, Čeněk, Čerad, Čerňata (Černěta), Černín, Černík, Čestmír, Čestislav, Čirek, Čížkraj (Čúžkraj), Čúch.

Žen. Časce, Čáslava, Čava, Čekana, Čenka, Čeřava, Černka Černice, Česta.

D.

Muž. Dalata, Dalemil, Dalibor, Dama, Dameš, Damír, Daneš, Daren, Debla, Děd, Děduš, Dědumil, Děka, Dětoch, Děton, Děvík, Dík, Diva, Diviš, Divok, Dluhomil, Dluhomír, Dluhovoj, Dněpr, Dobek, Doben, Dobeš, Dobislav, Dobřan, Dobřata (Dobřeta), Dobratah, Dobřek, Dobřemil (Dobromil), Dobřen, Dobročest, Dobrohost, Dobromil, Dobromír, Dobromysl, Dobroslav, Dobroš, Dobrota, Dobrověst, Dobrovít, Dobrožizn, Dolen, Domabor, Domahost, Domamír, Domamysl, Doman, Domarat, Domasa, Domaslav, Domaš, Domažel, Domec, Domek, Doník, Dovora, Drahan (Drahen), Drahek, Drahon, Drahoslav, Drahotěch, Drahuš, Drahýš, Dražej, Dražek, Drhan, Drch, Drchek, Drob, Druh, Družec, Držata, Držek, Držimír, Držislav (Drslav), Držkraj, Duch, Duchek, Duchon, Duchoslav, Dula, Dulek, Dunaj, Duřata, Dušek, Dušen, Dvořata.

Žen. Dalice, Danena, Daňka, Darka, Děčana, Děčka, Děka, Děva, Děvice, Děvna, Děvule, Dobislava, Dobka, Dobra, Dobrava Dobřena, Dobrka, Dobrochna, Dobročka, Dobroněha, Dobroslava, Domaslava, Domka, Drahomiř, Drahoslava, Dražka, Drslava, Družka, Držena, Dubrava, Duše.

E.

Muž. Epa, Epík (Eppo), Evan, Ejvan (Ivan).

Žen. Ela, Elka (Helka), Eliška (Alžběta).

F.

Muž. Fafek, Frana, Fraš, Fridúš (Fridman).
Žen. Fena, Frnosa.

H. (v X.—XII. století G).

Muž. Habeš (Habart), Hadek, Hájek, Hapata, Haš, Hašek, Havel, Hen, Heník, Hereš, Heršík, Hladota, Hlas, Hlasen, Hlaváč, Hložek, Hlupen, Hlúpěta, Hlúšek, Hněva, Hněvata, Hněvek, Hněvon, Hněvomir, Hněvsa, Hnojek, Hoda, Hoďata (Hoděta), Hoděj, Hodík, Hodislav (Hodslav), Hohol, Hoch, Hojek, Holata (Holeta), Holák, Holas, Holec, Holech, Holiš, Homut, Hon, Hoňata (Honěta), Honek, Hora, Horazd, Horeš, Hospřid (Hostpřid), Hostaš, Hoťata (Hostěta), Hostěj, Hostek, Hosten, Hostík, Hostimil, Hostirad, Hostislav, Hostiš, Hostivít, Hovora, Hrabaně, Hrabiše, Hran, Hrbek, Hrd, Hrděta, Hrdibor, Hrdon, Hříč, Hřivín, Hroch, Hron, Hrošek, Hrozek, Hrozňata (Hrozněta), Hržek, Hrut, Huk, Hukeš, Hurt, Hus, Húska, Hýček, Hýd, Hynáček, Hynce, Hyncík, Hynek.

Žen. Haluše, Hasava, Háta (Agatha), Herka, Hlupa, Hněvka, Hodava, Hodka, Hodslava, Hoješa, Holice, Hosta, Hostena, Hostislava, Hostiše, Hynice, Hyzla.

Ch.

Muž. Chlebek, Chluben, Chlumata, Chocek, Chocen, Chod, Choďata (Choděta), Chomut, Chotěbor, Chotěbud, Chotek, Choten, Chotěta, Chotimír, Chotislav, Chotivoj, Chrabr, Chrapa, Chrapek, Chřel, Chřen, Chuděj, Chuděn, Chudera, Chval, Chvalata, Chvalek, Chvaliboh, Chvališ, Chvan, Chyna.

Žen. Chlupava, Chrapava, Chrasta, Chvalena.

J.

Muž. Jacek, Jačimír, Jakeš (Jakub), Janiš (Jeniš), Jarek, Jarohněv, Jarolib, Jaromír, Jaroslav, Jaroš, Jarota, Jašek (Ješek, Jan), Javík, Javor, Idík (Egid), Jecha, Jenec, Jeník, Jestěta, Ješitbor, Jetřich (Dětřich), Jeviš, Jezdek, Jilek, Jira, Jirek, Jirsa, Jiruš, Jišti-

slav (Iščislav), Jitron, Jitroš, Jurata (Jiřeta), Juřen, Jurik (Jiřík), Ivan.

Žen. Janofita, Januše, Jara, Jarka, Jarochna, Jaroliba, Jaroslava, Jaruše, Jelena, Jištislava, Jurena, Juta, Jutka.

K.

Muž. Kába, Kajim, Kalina, Kasal, Kava, Kavon, Kazimír, Klech, Klen, Klib, Klíma, Klímata (Kliměta), Klímeš, Kluch, Klus, Knata, Kocel, Kochan, Koj, Kojan (Kojen), Kojata (Kojeta), Kokora, Kolda, Kolut, Koňas, Koňata, Kostka, Krabka, Kral, Krajeta, Krajsa, Kralík, Kramola, Krása, Krasata, Krásek, Krasen, Krasík, Krason, Krata, Krch, Křekota, Křepek, Křesa, Křesina, Křesislav, Křesomysl, Křima, Křístek, Křivek, Křivosud, Kříž, Křižák, Křižan, Krok, Kromeš, Kručák, Krupek, Krušina, Krutovoj (Kruvoj), Kubín, Kukata, Kuna, Kuňata (Kuněta), Kuněj, Kuneš, Kutra, Kvasata, Kvasej, Kvasen, Kvasík, Kvason, Květ, Květek, Květen, Květon, Kyj, Kyjata.

Žen. Kasi (Kaše), Katra, Katruše, Kera, Keruše, Krabava, Krabka, Krala, Krasuše, Křista, Křižana, Kvasa, Kvasena, Květava, Květuše.

L.

Muž. Lacek, Ladek, Ladislav (Lacek), Lasek, Leb, Lekan, Leksa, Lel, Lelek, Lemar, Lešan, Lešata (Lešeta), Letar, Léva, Liban (Liben), Liběj, Libek, Libhost (Lubgost), Libich, Libomír, Licek, Lideř (Lothar), Lipoch, Litas, Litek, Litěta, Litmír, Litobor, Litobran, Litohost, Litochleb, Litomír, Litomysl, Litorat, Litvín, Lobek, Lovata, Lovek, Lovík, Lstimír, Lub, Luban, Lubek, Lubomír, Lubor, Luboš, Luděk, Ludislav, Ludomír, Luka, Lukeš, Lumír, Luta, Lutek, Lutobor (Litobor, Lubor), Lutohněv, Lutomír (Litomír, Lumír), Lutomysl, Lutorat, Lutvín (Litvín), Lysata, Lysek.

Žen. Ladka, Letochna, Líba, Libochna, Libuše, Lída, Lidena, Lidka, Lidmila, Lidmibora, Lubava (Libava), Ludiše, Luněta.

M.

Muž. Macek, Mač, Mačerat, Mačeta, Mach, Machek, Majek, Majeta, Majnuš (Magnus), Malej, Malek, Malen, Mališ, Malucha,

Man, Mařan (Mařen), Mařata, Mareš, Mařík, Maršík, Marun, Mašek, Medek, Medl, Mech ,Měša, Měšek, Mezidruh, Meziles, Mičán, Míka, Mikeš (Mikuláš), Mikšík, Mikul, Mikuš, Milata (Mileta, Milota), Milboh, Milec, Milej, Milek, Milhost, Milič, Milík, Milon (Milen), Miloslav, Miloš, Milovan, Milúch, Mir, Miran, Mirata (Miřeta), Miřej, Mirek, Mireš, Mirolib, Miroslav, Miroš, Mladěj, Mladek, Mladon (Mladen), Mladota, Mlach, Mlas, Mnáta (Mněta), Mněn, Mnislav, Modlata (Modleta), Modliboh, Modlík, Modlíš, Mojek, Mojemír (Mojmír), Mojslav, Morava, Morek, Mráček, Mrakeš, Mrákota, Mráz, Mrzák, Mrzata, Mstěj, Mstidruh, Mstihněv, Mstich, Mstislav, Mstíš, Mston, Múček, Mudrota, Múk, Mukař, Mutěj, Mutimír, Mutina, Mutiš, Mutíšek, Myslata (Mysleta), Myslej, Myslen, Myslibor, Myslík (Myslok).

Žen. Mabka, Machna, Makuše, Malechna, Malena, Malice, Máňa, Mara, Marena, Mařka, Maruna, Maruše, Maruška, Medla, Mila, Milechna, Milejši, Milena, Milice, Miloslava, Milosta, Miluše, Mirava, Miřena, Míroněha, Miroslava, Mlada, Mladava, Mrzena, Myslena.

N.

Muž. Načas, Načehost, Náček, Načepluk, Načerat, Načevoj, Naděj, Nadslav, Nahoram, Nahrad, Nach, Nachval, Nákvasa, Namír, Naprav, Nárus, Nas, Nasien, Našimír, Navara, Návoj, Nečtom, Nedamír, Nedoma, Nejepa, Neklan, Nekmír, Nekrasa, Nelepek, Nemír, Nemoj, Nemysl, Neostup (Nostup), Neplach, Něpr, Nepřivad, Nerad, Nerat, Neroda, Nespas, Nesyta, Neštěda (Neščada), Neustup, Neuša, Neužír, Nevhlas, Nevid, Nevoj, Nezamysl, Nežeta, Ninek, Ninomysl, Noreš, Nosek, Nosislav, Nutibor.

Žen. Nedělka, Nedka, Nerada, Nestezka, Něta, Nětiše (Agnes), Nětka, Nina.

O.

Muž. Obiden, Objezd, Odolen, Ojíř (Ogerius), Okrasa, Oktan, Olen, Olomut, Olota, Omysl, Oneš, Onšík, Opal, Orasa, Osel, Osobie, Ostaš, Ostoj, Ostrata (Ostřeta), Otaslav, Otakar, Otěchleb, Otěvěk, Otrad, Ozor.

Žen. Objezda, Ofka (Eufemia), Olha (Olga), Osva, Otroka, Ožana.

P.

Muž. Pabek, Paběn, Pabeš, Pabir, Pačej, Paček, Pačík, Pak, Pakomil, Pakoslav, Paleč, Palek, Paměta, Pan, Pardus, Pas, Pašek, Pech, Pechan, Pelej, Pereš, Perun, Pěst, Pešek, Petrata, Pil, Pivek, Pivon, Plaček, Plativoj, Plichta, Pluček, Plzák, Pobraslav, Počin, Podhrad, Podirad, Podiva, Podiven, Podivoj, Podles, Pokoj, Polek, Poměn, Pomněn, Poňata, Popel, Pordub, Porej, Porut, Postan, Póta (Půta), Pozden, Praseta, Pravek, Pravota, Přebor, Předa, Předbor, Předmír, Předota, Předslav, Předvoj, Přehra, Přech, Přelut, Přemek, Přemil, Přemysl. Přesobie, Přestan, Přešek, Převoj, Příba, Přibičest, Přibík, Přibisa, Přibislav, Příboj, Přibram, Přimislav, Přisňák, Přisnobor, Přísota, Přivitan, Prkoš, Procek, Prosek, Prosen, Prosík, Prosimír, Proslav, Prostěj, Prostibor, Prostivoj, Protihněv, Protiva, Protivec, Protiven, Protivoj, Prudota, Prus, Ptak, Ptaček, Pud, Pukata, Pula, Pustimir, Puše, Puška, Puten, Pyšel.

Žen. Pěčice, Pěka, Perchta (Berta), Petra, Petrava, Petrejka, Petrumila, Petruše, Píčka, Piseka, Pluhava, Polka, Posice, Předslava, Přemila, Příba, Přibislava, Přibka.

R.

Muž. Rabec, Racek, Rad, Radata (Raděta), Raděj, Radek, Raden, Radhost, Radík, Radim, Radimil, Radimir, Radislav, Radoch, Radon, Radoslav, Radosta, Radošek, Radota, Radovan, Radovit, Radslav, Radún, Radúš, Rach, Radýl, Rameš, Ranek, Ranožír, Rapota, Ras, Ratibor Ratík, Ratimír (Ratmír), Ratislav, Ratiš, Rivin, Rodek, Rodislav, Rodstoj, Roh, Roháč, Rohovlad, Rochce, Roznět, Rozsud, Rozvad, Rozvoda, (Rožtěj?), Rúbík, Ruboš, Rudel, Rudivoj, Rús (Raus), Rúsín (Rausín), Rýhek, Ryneš.

Žen. Racka, Rada, Radka, Radochna, Radoslava, Radosta, Rajka, Raska, Rejčka, Rozněta, Rychce, Rynka.

Ř.

Muž. Ředhost, Ředivoj, Řéha, Řehák, Řim, Řimek.

S.

Muž. Sam, Samek, Sasin, Sazema (Sezima), Seb, Sedlata, Sedlek, Selib, Selibor, Sema, Semil, Semislav, Seň, Seslav, Sestro-

hor, Setěch, Skoch, Skorek, Skořina, Skoron, Skorota, Skorovoj, Skrben, Skrbimír, Slach, Slašek, Slava, Slavata (Slavěta), Slavek Slavhost, Slavibor, Slavík, Slavimír, Slavník, Slavoch, Slavoj, Slavon, Slavoš, Sluhota, Služata (Služeta), Služek, Smil, Sobata (Soběta), Soběbor, Soběhrd, Sobek, Soběn (Sobín), Soběslav, Soběstoj, Soběšín, Sobětěch, Sobětuch, Sobík, Sobiš, Sokol, Spera, Spytata, Spytibor, Spytihněv, Spytimír, Srnek, Srpoš, Srpota, Stabor, Stach, Stan, Staněk, Stanimir, Stanislav, Staniš, Stařech, Stašek, Stich, Stoj, Stojan (Stojen), Stojhněv, Stojmír, Stojslav, Stonař, Strač, Stráda, Strachkvas, Strachota, Straněj, Straněta, Straník, Stranislav, Straniš, Straš, Střebor, Střek, Střelut, Střemen, Střemil, Střesa, Střez, Střezimír, Střezislav, Střezivoj, Strojek, Suda, Sudek, Sudimír, Sudislav, Sudivoj, Sulek, Sulík, Sulislav, Sulivoj, Sút, Sútek, Svach, Svan, Svar, Svatek, Svatobor, Svatoch, Svatomír, Svaton, Svatopluk, Svatoslav, Svatoš, Svatovít, Svéboh, Svébor, Svéčest, Svéprav, Svěr, Svérad, Svéslav, Světboh, Sviece, Svoj, Svojata, (Svojeta), Svojboh, Svojek, Svojen, Svojmír, Svojslav, Svojše, Synohor.

Žen. Sedlena, Sestrena, Skorobrana, Slava, Slavice, Slavka, Sluhava, Sobava, Soběna, Sobka, Sobotka, Sperka, Stojslava, Stranka, Stranislava, Střechna, Střezicha, Střezislava, Střezka, Střezna, Sudava, Sudicha, Sudislava, Sudka, Sulena, Sulislava, Svata, Svatava, Svatochna, Svěcena, Svéslava, Svinka.

Š.

Muž. Šašek, Šebek (Sebastian), Šembera, Šich, Šíma, Šimák, Šimek, Širák, Široslav, Šiška, Škopek, Šlechta, Štědrata, Štědron, Štír, Štítek, Štyrsa, Šutbor, Švih (Suig).

Žen. Šára, Šarka, Šera, Šibava, Šírava, Škonka (Školastika).

T.

Muž. Tas, Teba, Těchan, Těchen, Těchobud, Těš, Těšek, Těšen, Těšeta, Těšík, Těšivoj, Tiema, Tista, Tluksa, Toman, Tomík, Toniš, Tota, Třebata (Třeběta), Třebek, Třeben, Třebohost, Třebomysl, Třebon, Trojan, Trpen, Trut, Tuchomysl, Tura, Tvoch, Tvorata, Tvořimír, Tvrdiš, Tvrdon, Týra.

Žen. Těcha, Těchoslava, Těšivoja, Těška, Teta, Tomka, Třebava, Třebka, Trojka, Trpislava, Turka, Tutana.

U.

Muž. Ubičest, Ubislav, Uher, Uhřin, Uchan, Ula, Úluš, Unec, Uněj, Unek, Uneš, Uněslav, Úněta, Unka, Unor, Uša, Uta, Útěch, Utěšen, Uzík. Úž.

Žen. Ubičest, Ubiněha, Ubislava, Unka, Útěcha.

V.

Muž. Vacek, Vácemil (Viecemil), Vacena, Vacerad, Váceslav (Václav), Vadek, Vadislav, Vácha, Vachut, Vak, Vakula, Valek, Valeš (Valentin), Valkún, Vaň, Vaněk, Vaněta, Vaniš, Vara, Varhost, Vašek, Vata, Vávrata (Vavřeta), Vavřík, Věcek (Vícek), Vecel, Viecemir, Věcen, Velebor, Velek, Velen, Velík, Velislav, Veliš, Věněk, Věřen, Veřislav, Vesel, Vestoň, Vchyna, Vid, Vích, Vikel, Višek, Víta, Vítan, Vitas, Vítěj, Vítek, Vitla, Viton, Vítoslav, Vlach, Vlachen, Vlachník, Vlad, Vladimír, Vladislav, Vladivoj, Vlador, Vlasata, Vlaslav, Vlast, Vlastěj, Vlastek, Vlastibor, Vlastikar, Vlastislav (Vlaslav), Vlastiš, Vlašek, Vlaším, Vlčata (Vlčeta), Vlček, Vlk, Voděrad, Vojata (Vojeta), Vojek, Vojhák, Vojík, Vojín, Vojmír, Vojslav, Vojta, Vojtěch, Vok, Voksa, Volek, Volimír, Voliš, Vorák, Vovita, Vracen, Vratimir, Vratislav, Vratiš, Vrativoj, Vratižír, Vražek, Vrbata (Vrběta), Vřeslav, Vrchoslav, Vrchota, Vrk, Vrš, Vršek, Všebor, Všehrd, Všerad, Všerub, Všeslav, Všetul, Vyšata (Vyšeta), Výšek, Vyšehněv, Vyšeslav, Vyšemír, Vznata.

Žen. Vacechna, Václava, Vadichna, Věcemila (Vícemila), Věcka, Věchna, Velena, Velislava, Věnuše, Věřka, Věstava, Věstuše, Vichna, Vítoslava, Vlachna, Vlasta, Vlastěna, Vlastice, Vlaška, Vlčenka, Vlkava, Vltava, Vojicha, (Vojna?), Vojslava, Vojtěcha, Volice, Vracena, Vracka, Vratena, Vratislava, Vratka, Vyšemila, Vyšeslava.

Z.

Muž. Záboj, Záměn, Zámysl, Zástup, Závid, Záviše, Zbich, Zbilut, Zbislav, Zbiš, Zbišek, Zbivoj, Zboh, Zbor, Zbramír, Zbraslav, Zbud, Zbyhněv, Zbyhoň, Zbyna, Zbyněk, Zda, Zdebor, Zdech, Zdemil, Zdeněk, Zderad, Zdeslav, Zdibor, Zdich, Zdík, Zdilut,

Zdimír, Zdislav, Zdivoj, Zdoben, Zemibor, Zemimysl, Zemislav, Zemižizn, Zemovít, Zibřid (Sifrid), Zich, Zlat, Zlaton, Zlatoslav, Zlech, Znata, Znanek, Zříš, Zúl, Zvěst.

Žen. Zbislava, Zbiška, Zbyna, Zbynka, Zdena, Zdeslava (Zdislava), Zdinka, Zducha, Zorava, Zorena, Zorka.

Ž.

Muž. Ždan, Ždata, Želej, Želen, Žich, Žiroslav, Žirota, Živhost, Života (Siboto), Žizna, Žiznata, Žiznek, Žižka.

Žen. Žádna, Ždava, Žirava, Žiznava.

---

124. O měnění pravopisu.

(Č. Č. M. 1832. III., str. 341.)

Jos. Schön († v Písku 2. února 1838), professor tříd humanitních v Hradci Králové, pak prozatímní ředitel gymnasijní v Přímoří a konečně prefekt na gymnasiu v Písku, německý básník lyrický, vrátiv se z Přímoří do Čech, obíral se literaturou českou, prohledal bedlivě archivy v Písku, Vodňanech, Netolicích a jiných městech okolních a podal z nich výpisky s názvem Listář historický do Čas. Mus. 1832, 1833 a 1834. (Riegrův Sl. N. VIII. str. 346—347). Počav je uveřejňovati, vyslovil co do pravopisu tuto zásadu: »Pravopísemnost tak říkaje v každém století se mění; ale neslušné potomkům, přemoditi slova psaná předkova.« (Č. Č. M. 1832 III., str. 341). Ke slovům těmto Palacký připojil toto: Poznamenání redakcí:

My o věci této jináče soudíme. Kdyby starých písem ovšem měniti neslušelo, jakož p. Spisovatel praví, totbychom všude jen samé snímky (facsimile) jejich dávati museli; neboť podávajíce je literami nyní obyčejnými, již je měníme. Jsouce tedy ovšem přinuceni »slova psaná předkův našich« ve proměněné podobě vlastencům podávati, jen o té otázce mezi sebou nesvorni býti můžeme: jak daleko ve proměňování takovém pokročiti sluší? My to za pravidlo máme: »ve starých spisech nově tištěných podávati všecky staré formy a zvuky řeči, ale literami mezi námi obyčejnými.« Tím aspoň starožitnosti skládání takových v ničemž se neublíží; sice by z toho následovalo absurdum, že jedna i táže průpověď, jsouc na papíře čtena, bylaby starožitnou, slyšena pak jsouc,

již starožitnost svou by tratila, a že tedy starožitnost tato jen ve pravopisu (či raději nepravopisu), nikoli pak ve vyslovování starožitném by záležela. Zdá se nám, že i slušný ohled bráti se musí na pohodlí nynějšího čtenářstva našeho, jenž větším dílem málo zastaralých forem řeči sobě libuje, a ještě mnohem mrzutější bývá, když se mu v tak neobyčejném a nevlídném oděvu podávají, jakový staročeské psání v sobě nese. Tohoto pravidla za našeho času již i skutečně větší díl vydavatelů starých spisů německých šetřiti počíná. My sme tedy, proti vůli sice vzácného p. Spisovatele, a však s jeho vědomím, staré listiny tyto pravopisem nám obvyklým vytisknouti dali, ničeho dále v řeči neměníce.

---

125. Český Kazimluv.

1837.

(Č. Č. M. 1837. — Radhost I., str. 188.)

Rozpravou touto Palacký »odhodlal se vstoupiti na chvíli do cechu brusičského a oživiti dávno zaniklého »Lovce«, který v časopise Kroku roku 1823 a 1827 stíhal různé kazimluvy a germanismy. Mnohokrát totiž vysloveno bylo přání, aby takové poučování o častých prohřešeních proti správnosti jazykové bylo uveřejňováno. Jungmann, jenž byl oním Lovcem v Kroku, nedal se již pohnouti k tomu; sklidil za to jenom nepřízeň. Zkusil to tedy Palacký, a r. 1837 v Musejníku se objevila rubrika Český Kazimluv. Trojí věc zejména ostře si vzal na mušku: Slovné překládání z němčiny do češtiny a pronikání celého skladu jazyka a ducha českého myšlením německým, úplné opomíjení četby staročeské a středočeské a tupou nevšímavost k Jungmannovu Slovníku a pokladům v něm sneseným. Ale pokus ten zůstal ojedinělý; na to pole činnosti Palacký už nevstoupil nikdy. Nejlepším brusem byly potom ovšem už jeho nesmrtelné Dějiny.« (Srv. Památník. Fr. Bílý: Palacký a spisovný jazyk český str. 712.

Ve všenaučném Kroku počal byl r. 1823 a 1827 nejmenovaný vlastenský »Lovec« stíhati prohřešky, kterýchžto nejmenovaní přátelé jeho, píšíce po česku, nepřestávali dopouštěti se proti duchu mluvy své. Vytýkaltě tam chyby jen »k výstraze, nic k ourazu«, sám uznávaje, že »chyba každým vládne, kdokoli chodí pod sluncem«. Oumysl jeho byl právě vlastenský, duch dobromyslný, slova tytýž sice důrazná, však nikdež urážlivá, nikde ovšem osob se nedotýkající: a předce počínání jeho potkalo se s tou největší neho-

dou, která mu kdy hroziti mohla; s tou totiž, že účinek slov jeho šel právě naopak, nežli kam spisovatel byl směřoval. Bratřím jeho, kteří tuším ve chybách káraných k soucitu a ku poznání křehkosti lidské vedeni byli, zželilo se jich jako nevinňátek; a protož napotom mnozí tím ochotněji s nimi se pěstovali, ne již oprav, ale chyb samých bedlivě si vážíce. Takž milý Lovec, nemaje prospěchu, anobrž i sám se mnohých stran stíhán jsa, odložil zbraň svou a odebral se na odpočinutí.

Od té doby slyšeli sme sice, že se vlastenci našli, kteříž i litovali umlknutí jeho, ba že jej i často nabízeli, aby povstana opět, nový boj začal s cizotou, ježto neduhy a vředy svými nepřestává hyzditi přirozenou krásnou postavu mateřčiny naší; nedbajíce prý, třebasby šípové jeho dotýkali se někdy i jich samých. Byli to tuším divní páni, kteří snad ještě více stáli o všeobecný prospěch literatury naší, nežli o slávu svou osobní, a kterýmž tedy také více záleželo na přirozené lepotě naší milé češtiny, nežli na bezouhonnosti dosavadního péra jejich. Ujišťujíce, že nejen časové, ale i lidé se mění, chtěli oni činiti Lovci naději, že kdyby povstal nyní znovu, potkal by se s mnohem lepším nežli onehdy prospěchem. On ale věda, že hlava i smysl sice každého člověka rozdílný jest, srdce však synův Eviných zůstává po věky stejné, umyslil sobě jinou poněkud nastoupiti stezku, a ukazovati raději spisovatelům mladým, jak sobě počínati mají, aby z té staré češtiny konečně se vyzuli, a napotom hezky po německočesku i myslili, i mluvili a psali.

Opravdu, k čemu jest nám ta staročeská prostota i čistota jazyka našeho? Spisovatel náš o nic více pečovati nemá, nežli aby u nejpřednějších myslitelův a nejšpatnějších stylistův věku našeho, t. u Němcův, naučil se mysliti a psáti; ostatně samo sebou se rozumí, že cokoli po německu zprávně položeno bude, do češtiny věrně a literně obrácené, nikoli nezprávným se státi nemůže. Protož také slušně jednou pokusiti se můžeme, abychom ukázali, kterak bez mnohého v řeči namáhání učeně česky psáti se dá.

1. Především radíme nebrati do rukou ovšem žádné staré české knihy, a zavadí-li kdo předce kdy do některé, aspoň nestudovati v ní, nečísti jí s pérem v rukou, zvláště v jazykovém ohledu. Nač by to bylo? Cokoli tam ušlechtilých vlastností jazyka českého se nachází, ty krom toho všecky již nevyrovnaný náš Jungmann do Slovníka svého vepsal a pod artikule své rozložil. Kdoby se moudrý dále o ně staral a čas jimi mařil? — dosti jest, že jsou ve Slovníku.

2. Z téže příčiny také ani raditi nemůžeme, aby kdo mnohým téhož Slovníka studováním se obíral. Právě ty články, kde vykládá se nejvíce pouze českých vlastností, tak jsou obšírně psány, že často dá se spíše celá báseň aneb povídka složiti, nežli takový ten článek s rozmyslem jen přečísti. Podívejme se jen ku př. na ohromný článek »dám, dáti«, jenž zaujímá v tisku sám výše desíti kvartových sloupcův! Kolikero set staročeských jadrných a rázných způsobův mluvení nachází se tam? — Kdož by si jimi hlavu lámal!

3. Daloby se provésti, že náš nynější způsob mluvení, kde od starého se odchyluje, bývá obyčejně lepší a prospěšnější. Tak ku př. staří Čechové »dávali sobě kabáty dělati:« my již je sobě »šíti nechváme«, t. j. nebráníme, nýbrž povolujeme dotíravému krejčímu z milosti, že nám je šíti smí a může. Proto ale také jen staří Čechové platívali jim za své kabáty: od nás pak žádati, abychom krejčím svým, nad to milostivé se jim propůjčování, ještě i peníze dávali, bylo by příliš nespravedlivé.

4. »Zde jsou k dostání svíčky, vejce« atd. I v tom již naskrze zobecnělém mluvení způsobu vyniká věk a národ náš nad ubohé předky i nad jiné slovanské kmeny důvtipem. Tito mysliliby, že tím říci chceme, jakoby svíčky, vejce atd. tam dostáti neb vyležeti se měly: a však již to každé dítě u nás ví, že ta slova nic jiného nepraví než »hier sind zu haben« atd. jakož nápodobně také říkáme: »das ist nicht auszuhalten, to není k vystání«, »es ist nicht zu begreifen, není k pochopení« atd. Staří Čechové byli by tam pravili a psali: zde prodávají se, aneb jsou na prodej, anebo zde dostati jest svíčky (cum accusat.), toto pak byliby vyhlásili za nesnesitelné a nepochopitelné. Také předkové naši, když jaké noviny měli, ty sobě »věděti dávali«; my pak štítíce se tohoto infinitivu, radši je přátelům svým oznamujeme, známy činíme, aneb aspoň jen »na vědomí dáváme«. Takž nadíti se jest, že konečně i na místě dosavadního: »již ho neviděti, nebylo Vás slyšeti« atd. psáti budeme: již není k vidění, nebyl ste k slyšení«, jelikož to doslovněji zní »er ist nicht mehr zu sehen, Sie waren nicht zu hören«.

Krom toho již nikdo více nepraví po česku »bylo se čemu podiviti«, ale po německu: »es war zu verwundern bylotě k podivení«.

5. Dozvěděti se něco — také již zobecnělo, snad nejvíce proto, že nové jest a u starých Čechův neslýchané; tito zajisté říkávali aneb »dověděti se něčeho«, anebo »zvěděti něco«. Toto

(zvěděti) jest aktivum, a požaduje pouhý akkusativ po sobě; onno (dověděti se), jako každé reciprocum, genitivu hledá (ku př. doptati se někoho, doprositi se milosti, dožádati se svědkův, dovolati se sousedův svých atd.) »Dozvěděti« se náleží mezi hybrida — však potichu, páni »ať se to jen žádný nedozví!« —

6. Podíl na něčem bráti, Theil nehmen an etwas, — výborně jest přeloženo. Staří Čechové také díly nebo podíly brali, když o dědictví se dělili, a však ne na dědictví (t. j. jako by na vrchu dědictví anebo v povětří), ale v dědictví, a to skutečně; když pak radost aneb žalost potkala přátely jejich, té oni vždy také účastni bývali, účastny se činívali, mívali v ní účastenství, ba mívali také v ní svůj díl, bývali jí citelni a t. d., ale podílu na ní jak živi nebrali.

7. Noví Čechové nepíší již více pro »čtenáře«, ale jen pro »čítatele«, a učené plody péra svého nepodávají, nekladou, ale »umísťují« do časopisův, nepochybujíce na tom, že všickni Čechové, Moravané a Slováci je rozuměti a na nich zalíbení své míti budou, jelikož oni na tom vinni nejsou, — ještěli kdo mezi námi němčině se nedoučil! — My pak také o tom nepochybujeme, že jestliže kdo spisům a řečem takovýmto neporozumí, a v nich žádného zalíbení nenalezá, tím jen ta stará čeština vinna jest, jejížto duch ještě námi někdy lomcuje, a vší učeností vypuditi se dáti nechce!

126. Pravopisné hádky r. 1846.

(*Radhost I., str. 193.*)

R. 1842 provedena byla t. zv. skladná oprava pravopisu českého, kterou se uvedly nynější litery *ǧ* za bývalé *g*, *j* za bývalé *g*, *í* za bývalé *j* a psaní *ej* místo *ey*. S opravou touto nebyli spokojeni spisovatelé Josef Franta (Šumavský) a Václav Hanka a žádali změn dalších, při čemž, zvláště Hanka, také spisovného jazyka neušetřili svými návrhy. Proti těmto snahám vystoupil znovu Palacký nejprve dne 17. září 1846 rozpravou přečtenou v sedění Sboru musejního pro řeč a literaturu českou, kterážto rozprava otištěna v Č. Č. M. 1846 VI. (785—803) a potom v Radhostu. Jest to rozprava, která tu pod číslem 1. následuje. Hanka proti Palackému podal »Ospravedlnění«, na které Palacký odpověděl v sedění dne 13. listopadu 1846. Odpověď tato pod č. 2. zde uveřejněná poprvé otištěna v Radhostu. (Srv. Bílý: Palacký a spisovný jazyk český. Památník str. 710—712).

1. Máli pravopis český čím dále tím více se dokonaliti?

(Čteno v posezení sboru musejního pro řeč a literaturu českou, dne 17. září 1846, a tištěno v Časopisu 1846, VI, 785—803).

Není Vás tajno, pánové moji a přátelé milí! kteraká nedorozumění ohledem na grammatiku a pravopis řeči české od několika let opět se zmáhají, a literaturu naši ve zmatek čím dále tím horší uvesti hrozí; přijavše s povoláním do sboru tohoto hned i péči na sebe o zachování staré přesnoty a čistoty ušlechtilého jazyka našeho, nemohli ste než s žalostí pozorovati, kterak novým nerozvážlivým úsilím právě to nám svévolně rušiti a kaziti se počíná, začež bychom předkům svým nejvíce děkovati měli: jednota totiž i grammatická pevnost a ukončenost jazyka spisovného. Zdá se již býti svrchované potřebí, abychom vidouce nebezpečí takové, nemlčeli déle, ale pozdvihli opět hlasu svého, jako nedávno,*) a dle povinnosti své postavili se na odpor počínání zhoubnému, nejen tomu, které ničí zevnitřní jednotu národu našeho, ale i tomu, které podkopává vnitřní její základy a výminky. K tomu cíli já umínil sem předložiti soudu Vašemu napřed některé úvahy své, které k ouplnému v této věci dorozumění nejvíce potřebny býti se zdály; Vy pak sami potom ustanovte, co dále činiti jest.

U mnohých krajanův našich, a zvláště u mladších, panuje nyní domnění to, že grammatické formy a pravopis jazyka našeho mají, zároveň všem vědám a umám lidským, prospívati vždy k větší dokonalosti, a tudíž i podléhati proměnám a opravám nekonečným, jakž jich kdy rozum žádati bude. Domnívajíť se, že i v tom záleží prospěch národu a vlasti, když jazyk, jim tak milý, s pokrokem věkův béře na se vždy nové bohdá sličnější formy, a nelibě to nesou, jestliže kdo ze starších je v tom mýliti a na uzdě držeti usiluje. Zatracujíce tedy pravidla správnosti, která nás došla z nejskvělejší doby jazyka našeho, chvátají jedni mimo druhé navrhovati, kterakby dle zdání jejich lépe než posavad psáti se mělo; vymýšlejí netoliko nové skladby slov, ale také nové (aspoň v písmě nebývalé) způsoby deklinací a konjugací, a zamítají konečně tu jednotlivé litery písma českého, tam znaky a vazby jejich.

*) Vydáním spisu: »Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky«, v Praze, 1846, str. 240 v 8.

Schvalujíce my z té duše snahu o zvelebení a zdokonalení řeči a literatury naší vůbec, — kterážto jest nejen heslo, ale i srdečná touha i svatá povinnost naše, — nesmíme předce před krajany svými tajiti, co zkušenost všech věkův a národův hlásá, že totiž zásada pověkých oprav a pokrokův nalezá ve všech jiných záležitostech národních pole přiměřenější a širší, nežli v pravopisu a v tom, co dotýče se grammatické správnosti vůbec. Tato zajisté nevzniká i netvoří se nikde důmyslem a důvtipem muže aneb sboru jakéhokoli, alebrž umluvitostí celého národu, kterážto přírodou svou zase spoléhati může ne na rozumovém, ale jen na positivném základu. Ku porozumění tomu postačí samo krátké uvážení té věci.

Každý živý jazyk jakéhokoli na světě národu mluvívá se v obecném životě, co do jednotlivých slov a forem, nejednostejně, ale dle rozličnosti krajin, krajův, míst i osob, s nesčíslnými rozlikami, zvláštnostmi a uchylkami, ježto v ouhrnek pojaté zakládají rozdíly nářečí, podřečí, různořečí atd. Nepouštějíce se do podrobného výkladu věci dosti patrné, vezměme jen jedno u nás slovo, na př. slovo chci, chtíti, a ptejme se, kolikeronásobným spůsobem ono, podlé ouplné konjugace své, pronáší se v ústech obecného lidu na Vltavě, Labi, Moravě, Bečvě, Váhu a Hronu! Jděme dále, a dejme člověku, neznajícímu veskrze žádného pravopisného naučení aneb obyčeje, psáti řeč svou dle pouhého zdání svého: jak nesčíslné vyskytnou se rozličnosti ve psaní jedné a téže průpovědi nejen u všech krajanů krajův rozdílných, ale i u všech sousedův jednoho a téhož místa! Rozmanitost tedy, nesouhlasnost a různotvárnost nekonečná jsou přirozený charakter každého jazyka, pokud národ nachází se v nevzdělanosti, literatura pak jeho ještě v kolébce. Podobá se tomu i v politickém stavu domnělá původní rozdrobenost, nevázanost a svézákonnost jednotlivých osob i obcí, pokud u národův trvá věk tak řečeného přirozeného práva. V této však původní nevázanosti a nevládě žádný národ i žádná literatura nemůže udržeti se, ovšem pak zkvétati a zmáhati se. Nemáli zahynouti v neuchranném sporu s cizotou, musí výhost dáti různosti, nesvornosti a bezvládí, a jednotiti se mezi sebou vždy hojněji a valněji, až konečně dojde se té nejvyšší jednoty, která i možná i vhodná jest. Činnost rozumu sama o sobě vůbec jeví se v tom, že podhrnuje nekonečnou rozmanitost předmětenstva pode známky jednotné, pojí srodné, nesrodné vylučuje; směr k jednotě a k jednocení jest tedy rozumu vrozen. Každý také pokrok ve vzdělanosti

sám o sobě bývá krokem od různosti k jednotě, rušívaje přirozenou nevázanost lidskou, a množe ouvazky ty, kterými společnost se zvelebuje a síla oustřední, k zachování celku nevyhnutelně potřebná, se tvoří a zdokonaluje. A vědomo jest, že jako všecky lidské věci, tak i byt národní záleží na zápasu, ku kterémužto především sil svorných potřebí jest. Čemu zajisté jeden sám neodolá, odolají mnozí, když dle úmluvy svorně jednati budou: budeli se každý svéhlaviti, zahynou jeden po druhém všichni. Ve svornosti a jednotě jest tedy život, v rozdrobení smrt. To platí v politickém i literárním ohledu zároveň

I která jest pak ta cesta, jenž vede k jednotě v jazyku a literatuře? kterak povstává a čím uskutečňuje se ona umluvitost, která sama jediná dává zákony o jazykové pravdě a správnosti? Potřebíli svolati národ celý dohromady a ptáti se každého jednotlivce o hlas jeho? aneb máli nějaké kollegium svoláno býti, jenžby ze všech oněch rozmanitostí vybíralo to, což nejdokonalejšího jest, a vyhlásilo výbor svůj za zákon? I jedno i druhé byloby nepraktické a fantastické; přirozený a obyčejný věcí běh mnohem jest kratší. Komu nejprvé podařilo se psáti tak, aby ve způsobu jeho psaní celý národ si zalíbil, jej chválil i následoval: tomu podařilo se také stvořiti a ustanoviti jednotu jazykovou a literární v národu vůbec, a přilnutí celého národu k jednotě této jest onen skutek umluvitosti, který ke správě jazyka i literatury všude se požaduje. Nápodobně i konečné spojení národu v jeden stát stává se obyčejně ne hlasováním a svolováním všech obcí a jednotlivých oudův jejich, ale skutečnou převahou moci a síly jednoho nade všemi jinými; s tím toliko rozdílem, že státní jednota i celek někdy také proti vůli jednotlivých částek se ustanovuje, literarní pak, takovéto bezděčnosti neznajíc, vždy a všude jen dobrovolně se plodí. Že pak jednota jazyková i literarní bývá i širší a vyšší, nežli jednota státní, a že tedy jednota národní od oné, nikoli pak od této vůbec závisí, to kdyby samo sebou na jevě nebylo, příkladem Italie a Němec dokázati by se dalo.

Nechci zde opakovati, co již na jiném místě, ale v podobném směru, pronesl sem o neoblomné moci a vládě jistých grammatických forem, která u každého vzdělaného národu nastupuje na místo předešlé proměnlivosti, jak mile jazyk a literatura vystoupí na stupeň tak řečené klassičnosti t. j. konečné umluvitosti v jazyku.*) Vědomo jest, že i my měli sme a máme takovouto

*) Viz nahoře na str. 45—50.

epochu klassičnosti jazykové, takovýto skutek umluvitosti konečné co do jazyka i literatury, a to sice z té doby, když i Čechové, i Moravané, i Slováci a Slezáci všech krajův, stran a církví, k onomu způsobu psaní, který ve vydání šestidílné biblí Kralické (r. 1579 až 1593) ponejprv v ouplné čistotě a ukončenosti své se zjevil, skutečně přilnuli, jej jednohlasně schvalujíce, jeho užívajíce a sobě i svým za vzor jazykové správnosti představujíce. Skutkem tímto důležitým zjevila se spolu i prohlásila navždy ouplná jednota národu našeho; jest on nám takořka základním kamenem bytu národního, jejž již přesaditi a přejinačiti nelze, ledaby celé stavení opět rozbořeno bylo; nelze také ani v něm pokračovati, ani jej opakovati, jelikož to, co již jedno jest, nemůže ještě jednějším se státi. Potomstvu nic nezbývá, nežli státi k úmluvě té a hájiti jí, aby jednota šťastně nabytá nezrušila se opět, a na místo pořádku, síly a života nenastoupilo bezvládí, rozdrobení a smrt.

I jestliže tedy na jevě jest, že jednota i správnost jazyková pochází a základy své béře ne z přírody samé v sobě, ani z pouhého důmyslu lidského, ale z positivného skutku, ze všeobecné totiž a dobrovolné umluvitosti celého národu i z jejího podání od předkův ku potomkům: nebude již leda nemoudrý zapírati, že celá její zákonnost vůbec jest faktická, positivná i tradicionalní, a že jako v každém positivném zákonodárství, tak i v grammatice jazyka našeho rozum a důmysl lidský jen průvodčím a vykladačem, nikoli pak vůdcem a pánem jest a býti má. Služby jeho rády a vděčně se přijmou, kdekoli směřují k vyjasnění a ozračení celku budovy mnohočlánkové, k vymezení závad a příček snad nepotřebných a ovšem nepodstatných; i té moci se mu popřeje, že vše, co se naskrze protiví životu a působení jeho, s čímž on obstáti a sbydliti se naprosto nemůže, odstraní a vyhostí se z domu: ale jak mile chtělby ještě dále sahati a již i stavení samé ze základu podvraceti, bořiti a přestavovati, — tu již ne co pomocník a rádce, ale co výtržník a zhoubce muselby považován a v uzdu pojímán býti.

Z celého pak dosavadního výkladu a líčení plyne bez odporu věta ta, že i grammatika jazyka našeho, co ouhrnek vůbec, i nauka o pravopisu, co částka její zvláště, povinna jest čerpati zákony své ne z domyslu, ale z umluvitosti, ze vzoru nám od biblí Kralické zůstaveného. Nic nevadí, že i vzor ten sám má tu i tam své maličké nedokonalosti: to zajisté každý rozumný ví, že dokonalost naprostá, jakož ve skutcích lidských vůbec, tak i ve pravopisu

jazyka našeho zvláště, zhola nemožná jest. Dokonalost naše pravopisná jest a bude vždy jen poměrná nebo relativní; čiňme my co činíme, zůstane v písmě českém vždy něco dle soudu hlubších zpytatelův neshodného a nedokonalého, jehožto neustálé opravování, rušíc positivný základ jazyka, museloby konečně nejináče než k anarchii a k záhubě vésti, kdyby mu přítrž záhy učiněna nebyla. Protož nevyhnutelně potřebí jest, určiti a ustanoviti positivně čáru, pokud v opravování takovém jíti se může a má. Všickni ale ti, kteří nyní jen na psaní *ou* místo *au*, *v* místo *w*, *ó* místo *ů*, *ɔ*, *ʊ*, *ʒ* místo *č*, *š*, *ž* atd. nastupují a důvody na domnění své kladou, zdá se že nevidí, ovšem pak neuvažují pravdy té, že proměny takové, jak mile jednou z mezí positivnosti vykročíme, nepostačí ještě, ale potáhnou za sebou nutně nekonečné pásmo jiných, — že z důvodův jejich vyplývá mnohem více, nežli oni sami z nich povoditi chtějí, že tedy nauka jejich vede dále, nežli původové její sami zaměřují, a že proto nebezpečno jest, pustiti se po návodu jejím.

Důvodové všickni, které sme posavad u nás přednášeti slyšeli o potřebě dalších obnov pravopisných, dají se v tyto dvě hlavní věty zahrnouti:

1. »písmo naše, kdekoli nesličné, nepohodlné aneb nenárodní jest, má proměněno býti ve sličnější, pohodlnější a národnější«, a

2. »kdekoli mluva národní s písmem nesouhlasí, tam písmo dle mluvy opraveno býti má.«

Jest sice pravda, že ani původové neb čelní hlásatelé tří předních nyní do veřejnosti podaných pravopisných soustav, ani stoupenci jejich nepronesli těchto vět slovy zde postavenými; a sám ten odpor, že jedni jdou v opravování dále nežli druzí, svědčí, že ne všickni oni za ně za celé státi a odpovídati chtějí: ale počínání jejich všech předce vždy buďto na jedné, buďto na obou těchto zásadách se zakládá, i má to vina není, jestliže oni, neosvědomivše sobě náležitě všecky logické podklady, spony a ohrady soustav svých, aniž pomyslivše, jak daleko ony vlastně nesou, odhodlali se postaviti je do veřejnosti. Nechci zajisté o nich, co mužích rozumných, domnívati se, žeby chtěli té logické důslednosti dopouštěti se a tvrditi něco v návěsti dolejší i v úsudku, čemužby odporovali v návěsti hořejší.

Praví ti páni, kteří v počínání svém nejskromnější a nejpovážlivější jsou, že ve pravopisu r. 1842 jak od král. České společnosti nauk, tak i od sboru musejního pro matici českou přijatém a schváleném nežádají nižádné další proměny, než toliko aby dosavadní

dvojhláska *au* psala se raději *ou*, jelikož národ tak ji prý čte i vyslovuje. Kdyby důvod tento skutečně pravdivým byl, mělbych proti němu arci méně co namítati. Ale nepravda jest to, že národ náš ono *au* naprosto jen jako *ou* čte a vyslovuje; nečiní toho národ, alebrž jen jedna polovice jeho, bydlející v Čechách a v západní částce Moravy; druhá polovice, ve východní Moravě a po celém Slovensku, čte zvuk ten slovanštěji ještě vždy jako prosté dlouhé *ú*, jakož i staří Čechové původně tak činívali. Dvojhláska *ou* místo slovanského *ú* jest tedy pouhý provincialismus český, jenž nestojí ve mluvě české osamotnělý, ana jemu i dvojhláska *ej* místo *ý* v bok se staví; Slováci všickni a Moravané východní nejen obou těch dvojhlásek nemají a neoblibují, ale i naprosto je u sebe zamítají. Kdo z Čechův nikdy mezi nimi nebydlil, ani představiti si nemůže, kterak nemile ba protivně ony tam dorážejí na sluch a zrak nejen obecného lidu, ale i vzdělancův samých, a jakou nechuť proti sobě vzbuzují. Když před stoletími Slováci k jazyku a pravopisu našemu biblickému přilnuli, učinili to s tou mlčenou výminkou, že o pouhých provincialismech českých jakoby nevěděli a je ignorovati chtěli, čtouce *ř* a *au* i napotom jako *r* a *ú*; a *ej*, v biblickém jazyku krom toho neobyčejné, v ústech svých také raději při pouhém *ý* nechávajíce. Za našeho věku pak, kdežto ani Čechové nemluví více dl*au*hý br*au*k atd., ono *au* nejsouc již vlastně ani českým ani slovenským, zůstalo jen jako památka dávní úmluvy v písmě našem a takořka jako neutralní dno mezi různými dvěma stranami. I slušíli nyní jedné straně zrušiti úmluvy, a postaviti libost svou za zákon i straně druhé? Máli Čech sám to právo, strkati Slovákovi, co se tomuto protiví, a k čemuž ani svolení svého nedal? Jeli to skutek opatrnosti a moudrosti, v době té, kde již i jiné bohužel roztržky Slováky méně povážlivé do víru svého zachvacují, množiti rozdíly a mezery mezi námi a jimi se vyskytující, ale nepamětí od dávna zakryté? Myslím aspoň, že kdokoli na zřeteli má pokoj, svornost a jednotu celého národu, nebude k tomu raditi, ani nám práva takového připisovati, ale raději k tomu přisvědčí, že z dvojího zlého voliti sluší to, které menší jest, a držeti se tudíž úmluvy staródávné a nikomu neškodné.

Než uvedemeli *ou* za zákon, potkáme se netoliko u Slovákův, alebrž i v samých Čechách s odpory a neshodami, kterýchžto přemoci síly naše tuším nestačí. Že tím zase jeden z těch ouvazkův sami protrhneme, kteří nás ke skvělé minulosti jako dědičně víží,

— na tom snad tak mnoho ani nezáleží. Ale zdali jest nám naděje, že přesadíme my ku př. vlastní jména tolikerých *Au*jezdů, *Au*stí oc. aneb pánův *Au*jezdských, *Au*drckých oc. z litery *A* do *O*, ouřadové zemští, vláda i národ celý nás v tom následovati budou? aneb potřebíli ještě množiti a většiti neshody, příhrady a mezery mezi nimi a námi, kterýchž již krom toho bohužel! až příliš jest? Příklad podařilé nedávno přesady z *g* do *j* není zde dopadný: tam zajisté zrušena byla jen nedůslednost v obyčeji byvší*), a zde byloby zrušiti zvyk důsledný a v národu celém od mnoha století hluboce vkořeněný. Navrhují někteří, abychom na počátku slov navrátili se ke staročeským *Ú*jezdům, *Ú*drckým atd. Ale jakž pak? budemeli starořečiti jen na počátku, a ne také ve středku a na konci slov? jakáby to teprv byla nedůslednost!

Také na to pamatovati sluší, čeho parallelismus zvukův *au* a *ej* požaduje. Povýšímeli, proti dosavadnímu obyčeji, obecný provincialismus český při *au* na zákon, musímeť potom důsledně téhož i při *ej* šetřiti. Ohledem na to *ej* věk Rudolfa II. byl neshodný. Kraličtí s výminkou jediného slova veyr. kladli všude staré pouhé *ý*: býk, mlýn, pýcha oc. Veleslavína i Komenský dovolili sobě tytýž i vejtah, vejklad oc., ačkoli sice také u nich *ý* ještě převahu má. Nynější ale věk tímto bohemismem již naskrze plejtvá, čili raději plejtvá, nečině již ani rozdílu mezi dvojhláskou původní a všeslovanskou, která ve formách nejmilejší, dej, nevýskej, nestýskej oc. se vyskytuje, a mezi dvojhláskou lichou, jen ve krajemluvu českém známou.

I postavíce provincialismus český jednou za zákon, budemeli ho potom všude a veskrze následovati, a psáti tedy důsledně také ku př. bílej, mlejn, tučnej bejk, dobrej sejr oc. aneboli zůstaneme jen v půlcestí a budeme ho šetřiti v některých sice pádech, ale v jiných nic? i kdo bude onen rozdílce mezi námi, jemuž dána ta moc, vyměřiti nálezem, pokud se jíti má? A pak jest i jiných bohemismův více (jako těžký volovo, kyselý mlíko oc.), kteří stejným právem budou chtíti sloužiti za zákon. Nepochybuji arci, že přední hájitelé této soustavy nechtějí nyní tak daleko jíti, alebrž jen pokud se sami osvědčují: ale i to vím, že za štítem jejich najdou se dříve nebo později mnozí, kteří nedají sobě brániti, aby neměli za prvním

*) Předtím psávali sme ku př. garo i Jaromír, gá i Jan, činíce rozdíly, kde jich potřebí nebylo; naproti tomu kladli sme deyme i imperativ od dáti, i vokativ od dýmu (dejmu); tyto nedůslednosti přestaly opravou r. 1842.

krokem učiniti i druhý, třetí a t. d. Každý zajisté rozumný musí to na své oči spatřiti, že vyšinemeli se jednou ze staré koleje, samou důsledností potom zavedeni budeme i kambychom nerádi. Pročež rada má jest, neměniti v tom starého zvyku, ale zůstati i dále na základu bratří Kralických.

Žádosti p. Frantovy a stoupenců jeho dělí se od předešlých tím, že jdou o jeden krok dále, a chtějí ještě tomu, aby se nepsalo nikde více ꙗ, (kteréž se jim naskrze nelíbí, jelikož prý nenárodní a německé jest,) ale všude jen prostější е. Čta před některým časem tuto stížnost na literu ꙗ, sotva očím svým důvěřoval sem. Jakž pak, vy pravíte, že ꙗ jest německé? a Němci (Jak. Grimm) zase řeknou, že ono není ani německé, ani anglické, ani polské, alebrž původně české, jako prý též písmo frakturní a švabaské vůbec. Opravdu, již od šesti století Čechové všichni užívají té litery, počnouce od nejčeštějšího rukopisu Kralodvorského až do českého Husa, od Husa do Veleslavíny a Komenského, a od těch opět až do mistrův Dobrovského i Jungmanna. Ti pak všickni tedy v bludu byvše, nevědomky hřešili a němčili: nyní teprv dovídáme se, co vlastně českého a co německého jest! Ba věru! co ouplná řada nejslavnějších předkův našich jednosvorně přijala, co veškeren národ po všech krajích skrze všecka století slávy své a květu svého pěstoval a nám dědicům svým pozůstavil, to jest naše, za to se nestyďme! Mne aspoň, zvyklého ve staročeských písemnostech nad jiné mnohé krajany naše, toto nevhodné е právě tak dojímá i uráží, jako každá nepřírodná titvornost čili affektace, aneb jako líčidlo, kterýmž právě ti, co mezi námi neduhem germanismu v řeči nejvíce sklíčeni jsou, na licho přelíčiti by se chtěli. Krom toho také veliká částka národu neodvykla ještě posavad čísti е za и: nač jí opět nové obtížnosti ploditi, kde jich potřebí není?

Počínaní našeho vzácného ouda, p. Hanky, staré naše litery č, š, ž nahraditi novými písmenami ѣ, и, э, jest dle jeho vlastního seznání skutek jen soukromý, jen jako na okus předsevzatý, zdaliby se národu zalíbiti chtěl; že my jiní žádného v něm oučastenství nemáme, jest vůbec vědomo. Anižbych já uznal byl za potřebí, dotýkati se ho zde obzvláštně, kdyby přítel náš jen byl se také zdržel veřejného zlehčování a tupení zvyku našeho dosavadního; nyní ale sama vážnost osoby a příkladu jeho nutí postaviti se mu v odpor, aby nedospělým nedala se mlčením příčina ku pobloužení. Pan Hanka, ošklivě sobě čárkování písma vůbec, a chtěje

vyhnouti se jemu přimíchaním do abecedy latinské liter nových a nevídaných, zdá se mi, abych pravdu vyznal, podoben býti muži v evangelium, jenž viděl sice mrvu v oku bližního svého, ale břevna ve svém vlastním neviděl. Abeceda latinská věru sama v sobě tak ukončena jest, že míchání do ní živlův cizích uráží cit a chuť každého vzdělance mnohem více, nežli přivěšování jakýchkoli příznakův. Důkazem toho jsou s jedné strany knihy nordické, které cizími literami v latinském písmě oplývají, a s druhé strany písma i tisky všech národův původu romanského, jenž od dávna užívají příznakův diakritických ve znamenité hojnosti a rozmanitosti. Že akcenty samy v sobě písma nešpatí, toho důkazem jest i řečtina. A když i slavný filolog Rask nedávno náš spůsob psáti *č*, *š*, *ž* chválil a poroučel všem filologům za vzor, nevíme, pročbychom právě my si jej oškliviti měli. Mlčím, že k důslednému provedení myšlenky přítele našeho mnohem více proměn byloby potřebí, nežli on jich navrhuje: a pak to vše přijímati bylo by tolik, jako vůbec výhost dávati dosavadnímu písmu českému. K tomu ale vésti nemá nikdo ani moci ani práva.

Ostatně každý spravedlivý soudce uzná, že když požadavek strany mírnější vyplynul ještě z citu potřeby aspoň jedné částky národu našeho, návrhové pp. Franty a Hanky proti tomu již ne z potřeby, ale z pouhé toliko libosti a fantasie pocházejí. Onino chtějí jen reformě, dle smyslu mylného sice protože jednostranného, ale přitom předce upřímého: pp. Franta a Hanka hrozí nám, bezpochyby mimo vědomí a vůli, již ouplnou revolucí; aspoň jsou na přímé cestě k ní. Kdo zajisté vytrhuje se z obyčeje a zákonu jen za příčinou nelibosti, nepohodlí aneb domnělé nedokonalosti jeho, najde brzy více následovníkův nežli mu samému milo bude. Ano na cestě libosti, pohodlí a fantasie naskytují se nám již nyní se mnohých stran hejna žádostí (ku př. abychom *ů* z pravopisu svého dokonce vymezili, *í* a *j* více nepuntíkovali, mezi *í* a *y* rozdílu ovšem nešetřili, abychom psali ňeco ďelati, přetpis a roskas, lický strášce, gdo, gde ꝛc.) — a naskytne se jich čím dále tím více. Povolíme-li tomu všemu, pak arci potom již pravopis český bude jen sama libost, pohodlí a fantasie; pak budeme všickni psáti, jak komu tane na mysli, a o nevhodné grammatice, správnosti, jednotě v řeči a literatuře, ba jednotě národní, nebude se nám ani sníti více. Octneme se konečně zase tam, kde sme před tisíciletím byli: u kolébky jazyka i literatury. A že to mluvím ne z nějaké též fantasie, ale ze skutečného skutku a

z opravdové bohužel zkušenosti, dokazují počátkové grammatické anarchie, kteří ve spůsobu psaní pp. Franty a Hanky již skutečně se vyskytují. P. Hankovi již nelíbí se psáti v ů k o l, d ů v o d ů v, ale v ó k o l, d ó v o d ó v; následovně musí také psáti b ó h, n ó ž, s t ó l, v ó l oc. A pak archaismus tento v novém jazyku, mé aspoň chuti nevhodný, dlouholi bude státi osamotělý v písmě jeho? Pan Franta zase učí již psáti p í š u, p i j u, p í š o u, p i j o u oc. následovně bude brzy také skloňovati d u š u, d u š o u, n a d ě j u, n a d ě j o u oc. A poněvadž co muž rozumný nemůže v nedůslednostech vědomě a dlouho se baviti,*) musí pořádkem také v jiných slovích a pádech na místo hlásek nynějších užších *e i* navracovati starodávné a původní hlásky širší *a o u*, až konečně samou touto libostí bohdá i svoj*o* i naš*o* srdc*o* přesytí.

Nechtěl sem šprymovati ve věci vážné, ani komu nadsazováním křiv býti: ale vida, kterak vlastenci jináče hodní a mně milí pouštějí se bez náležité rozvahy do nových rozcestí, nemohl a nesměl sem se zdržeti, abych neukázal aspoň těm, kteří prohlednouti chtějí, k jakému konečnému cíli vedou rozcestí taková. Vímť arci, že pomoc a starost má ne každému krajanu vhod a vděk bude; předvídám, že najdou se nejen urputní zastavatelé nových cest svých, kteříž nepouštějíce se do podstatných zásad při sporu tomto, budou hájiti se na licho ledajakými námitkami strannými a nepodstatnými, ale pohříchu! i takoví, kteří právě proto, že my jedni v pravo jíti nabízíme, budou v levo pospíchati a jiné za sebou vábiti. S těmito posledními nám arci ani hádati se nesluší; drzost bylaby, skromným

*) P. Franta řekne bezpochyby, že v tom jen následuje obyčeje národu, anebo jakož sám skromněji mluví, lidu českého, u kteréhož bychom se prý »ještě mnoho (mnohému? naučiti mohli« (Květy 1846, str. 421.) Nezapíraje té věty, ačkoli poněkud v jiném smyslu jí rozumím, (an jistě ani p. Franta svému *v* = *w* od lidu se nenaučil,) ptám se předce, kdo a kde jest tento národ aneb lid, jenž nám naučení toto dává? Že to není celý náš národ, alebrž jen snad některé kraje v Čechách, toho jistě ani p. Fr. zapírati nebude. I odkudž tedy vzala ta částka lidu právo, staviti makavou nedůslednost svou celku za vzor a za zákon? Když před několika stoletími hlásky užší v jazyku našem *(e i)* nad širší *(a o u)* nabyly konečné převahy, stalo se to, jako při každém přirozeném skutku, důsledně a takořka organicky, tak že proměna ta pronikla stejným časem všecky jazykové formy a články. Tato síla takořka organická ve starých proměnách jazyka našeho zdá se pro naše reformatory ještě býti tajemstvím: sice byloby naprosto nepochopitelné, kterak sobě nedůslednosti v takové míře oblibovati mohou, že je i na místo již panující důslednosti poroučejí.

světlem osvěcovati chtíti veliké duchy, kteří bez práce a lopotování, pouhým genialním skokem již ve mládí do té výše se vypnuli, kam pracná studia nedovedou jiných smrtelníkův ani ve stáří. Proti svéhlavosti rozum ani božský neodolá. Oněm však, kteřížby vždy ještě aspoň se hádati, a ochranu nějakou snad i z té příčiny sobě brátí chtěli, že zásada opravy u samého také sboru našeho našla r. 1842 přístup, — těm všem, kteří takto rozumovati chtějí, ku povážení dáti sluší ještě následující články:

Všickni bohdá se v tom snášíme, že proměňování pravopisu a jazyka nemá býti nekonečné a naprosté, ale že pro ně jisté meze vytknouti se musejí, a to sice ze společně umluvitosti, protože z domyslu nelze. Tyto pak meze sbor musejní ve srozuměni s král. Českou společností nauk r. 1842 postavil tak daleko a potud, pokud i důslednost jíti žádala, i spravedlivost jíti dovolovala. Měloli se jíti ještě dále? A že tomu tak jest, potvrzují úvahy následující:

1. Proměna r. 1842 oblíbená, nestvořivši nových a nezrušivši starých pravidel vůbec, spokojila se odstraněním nepevnosti a nedůslednosti makavé v pravopisu předešlém, za kterouž jeden a týž zvuk trojím znamením, a to beze vší etymologické příčiny, psán býval: naproti tomu skrze uvedení *ou* novým zase nedůslednostem, jakož sem již nahoře vyložil, vznik a původ se dává.

2. Roku 1842 proměněna jen znamení zvukův, kteroužto proměnou nikdo ve čtení másti se nemůže: nyní žádá se proměna i zvukův samých, která Slováky a přísedící jim Moravany ve čtení mate.

3. Ohledem na jediný sporný mezi Čechy a Slováky způsob čtení proměna r. 1842 šetřila pole neutralního, kterýmž udržena byla svornost obou částek národu: nyní zrovna to pole se vyzdvihuje a ke sporu novému příčina se dává, a to v době té, kde nám svornosti více než kdy jindy potřebí.

4. Proto proměna roku 1842, nezrušivši dávné umluvitosti v ničemž podstatně, nepotkala se nikde s opravdovým odporem: tato pak nachází jej hojně, ana plodí hádky, mrzutosti a vášně na mnohých místech, a ruší staré úmluvy jednostranně. A právě proto, že budí tolikerý odpor, měliby ti, kteří dbají více o svornost a prospěch národu celého, nežli o provedení vůle své, pustiti od ní bez dalších rozmyslův; jináče vinni budou roztržkami a různicemi, které byťby i hned nedovedly k záhubě, vždy předce síly národu rozdrobují, od jiných potřebných podnikání odvozují a rychlejšímu rozkvětu národní literatury překážejí. Nesluší ani předsebráti, čeho

beze škod a různic provesti nelze, zvláště kde užitek z proměny jest nepatrný.

Jest se v skutku čemu podiviti, že my, majíce v plné míře to, čeho jiní mnozí národové sobě vždy teprv ještě žádají, neumíme a nechceme si toho vážiti, alebrž lehkomyslně sami to rušíme a ničíme. Za našeho věku jen přední v osvětě národové, Francouzové, Angličané a Italiani znají ukončenou správnost mluvnickou v jazycích svých, a umějí také mezi sebou ve cti ji míti; kdoby u nich z obecného pravidla se vytrhoval, pokládán bylby jestli ne za pošetilce, aspoň za nevzdělance a surovce· a předce vědomo jest celému světu, že i pravopisy i mluvnice jejich nejsou zřízeny zrovna dle rozumových zákonův o dokonalosti. Němci, ačkoli vysoce vyspělí v osvětě vůbec, naříkají sami na některé posavadní grammatické neurčitosti v jazyku svém, a rádiby jim konec učinili, ne theoriemi o dokonalosti, ale vzory a příklady nejlepších svých spisovatelův; než známo jest i u nás vůbec, s jakým neprospěchem potkaly se některé od nejhlubšího zpytatele Jak. Grimma z důmyslu navrhované opravy pravopisu německého. Česká pak správnost mluvnická ve svém základu počala se již takořka s literaturou samou. Jest to jistě ku podivu, že nejen staří spisové naši vesměs, ale i ku př. celé to množství vydaných ode mne posavad v Archivu Českém starých písemností veřejných i soukromých ze XIV., XV. i XVI. století neliší se, co do grammatických forem, v ničem od sebe, že i nepatrné uchylky od obyčejných způsobův velmi pořídku se jeví, a jen málo listin zvláště z XV. století se vyskytuje, kteréby ohledem na čistotu a správnost jazyka nemohly sloužiti za vzor. Kraličtí tedy bratří nevymyslili ovšem nového způsobu ve psaní, ale jen tím stanovili epochu ve správnosti jazyka našeho, že ponejprv oni veskrz čistě a pravidelně následovali jen toho, co v národu již od jakživa citem uznáno bylo za pravé. Stali se tedy zákonodárci v jazyku, protože chuti a vůli národní nejlépe vyhověti uměvše, z nich zákony své čerpali. Z příkladu od nich daného potom učení grammatikové naši odtáhli theorii svou, chtějíce, jakož na grammatiky sluší, nebýti stanovitelé, alebrž jen tlumači a zvěstovatelé zákonův jazykových vůbec. Učinil to zvláště Dobrovský nad jiné důkladněji, určitěji a všestranněji, a zůstavil nám soustavu správnosti jazykové tak pevnou, jasnou a ukončenou, jakovou málo i dospělejších národův honositi se může. Co všeslovanský filolog zpozoroval sice i maličké nedůslednosti pravopisu bratrského a k odstranění jejich více svoloval, nežli nabízel: ale nikdy jemu

nenapadlo na um, aby měl odříkati se v čemkoli zákonův ve praxi bratrské zjevených. Tak i my r. 1842 šetřili sme vždy podstatných základův i pravidel správnosti a jednoty jazykové, kterouž pokládáme sobě a národu svému za štěstí a za chloubu.

Vyznám se, že kdykoli rozjímám úkaz ten, kterak mnozí mezi námi, zamítajíce z pouhé liché libosti již i správnost a jednotu jazyka našeho vůbec, hledají ve vymýšlení novot a obzvláštností, a tím ve plození hádek a různic jakousi pro sebe chloubu a slávu, — mne pokaždé podjímá cit velmi kormutlivý. Nemohu zajisté nespatřiti v něm známky neduhu osudného, kterým národ náš nad jiné okolní národy valněji od jakživa stíhán a sklíčen jest, pro kterýž také nejvíce již od několika století hyne, a zahyne konečně, nebudemeli chtíti ještě záhy srozuměti sobě. Netřeba Vám, pánové! doložiti, že tu míním dědičnou onu nesvornost, pocházející ze svéhlavosti a urputnosti mezi námi obyčejné, čili z duchovního jakéhosi sobectví. »Česká hlava tvrdá hlava!« říká dávné přísloví. Račtež pak obrátiti se mnou pozor na veřejný život národa a na veškero položení naše. Národnost, zakládající se na ouplném ovědomění se národu, spoléhá u nás již takořka jen na samých toliko vzdělavatelích a chovatelích národní literatury. Jiné obory veřejného působení a života jsou nám téměř všecky zavřeny. Nemáme ouřadův ani škol vyšších, nemáme sněmův ani sborův veřejných, nemáme kromě kazatelnic ani místa, kdeby k lidu řečniti se dalo; národ pohřížený ve spánku dvoustoletém, na mále o nás dbá, třídy vyšší nás namnoze i dokonce zapírají, průmyslníci bez nás se obcházejí, živel cizí, ve kterémž konečně zahynouti máme, svírá nás se všech stran více a více, aniž jest kde jaká čáka pomoci a spásy, leda v nás samých, v naší vlastní přičinlivosti, upřímosti, horlivosti a lásce, v našem setrvání, v našem zapíraní a obětování sebe samých, v naší jednotě, svornosti a stálosti. My pak, nemajíce ani zraku ani tušení o nebezpečí na nás se valícím, počínáme sobě jako z omrzelosti věčného pokoje, a nemyslíce na tisícery svaté povinnosti své a na potřeby se všech všudy stran v tak hojném počtu a s takovým důrazem na nás volající, že síly naše sotva stačiti mohou, — my pravím strojíme sobě jakoby pro kratochvíli nepotřebné půtky o grammatice a pravopisu, a libujeme sobě ve provozování hry, na kterouž co pedantskou komedii protivníci naši s chechtem a s opovržením se dívají, potomci pak, ač staneli jich ještě, s naříkaním spomínati budou. Jest to tuším, jakoby nenávistný nám osud chtěl podati o nás nový světu důkaz, že i když se nám

všecko vezme, my ani těmi drobty, kteří náhodou nám ještě zůstali, svorně a opatrně těžiti neumíme, ale nemajíce ničeho více k opatrování, leda litery a slabiky, ještě o literách a slabikách mezi sebou hašteřiti se musíme; a protož že nemohouce naprosto zbaviti se svévolností, různic a rozbrojův, sami o sobě ovšem neschopni jsme ke všemu, co národy činí veliké a slavné.

Kéž pak již krajané naši usmyslí sobě, a zastaví se konečně na cestě, která ne ke spasení ale jen do záhuby vede! Kéž volí sobě brzy stezky jiné, na kterýchž o závod jíti s muži všech věkův čelnými jest i prospěšno i čestno! Díla všude jest mnoho, žeň nás čeká hojná. Teprv když k tomu všickni jednou duší a jedním srdcem přilneme, zasvitne nám jasněji naděje, že národ náš neztratil ještě na věky místa svého mezi národy se ctí připomínanými. Svorností malé věci rostou, nesvorností i veliké se rozpadávají!

2. Odpověd na p. Hankovo tak řečené »Ospravedlnění« oc.*)

Jest Vám, páni! vědomo, co pan Hanka, dávaje zároveň Vám z ouřadu hlas svůj o pojednání mém dne 17. září b. r. čteném, vlastní rukou (dne 28. září) napsal, že prý »v podstatných věcech, zvláště ve mluvnických, s radostí to přijímá«, v nepodstatných však že k tomu přistoupiti nemůže, alebrž vyhražuje sobě další o tom slovo zvláštní. Když pak o tři neděle později podal nám do oběhu to své »votum separatum« napsané, a přednesl zdání své na plných třimecítma listech in fol., podivili ste se jistě se mnou nemálo, kterak jeho smýšlení a hlas mohly náhle proměniti a téměř v opak obrátititi se, an tu již ve všech podstatných věcech a jmenovitě také ve mluvnických, jen odpor, srozumění pak své toliko v nepodstatných osvědčuje.

Amphora coepit
Institui: currente rotâ cur urceus exit?

Avšak neobávejte se páni, žebych já vás tuto podrobným rozbíraním a vyvracováním obšírného jeho spisu nuditi chtěl; jakkoliby to snadné bylo, předce nedostává se mi k tomu ani času ani chuti. Dovolte mi jen předně vyvesti se z nářkův těch, které p. Hanka za dobré uznal, přednesti »čtenářům« svým o mé osobě,

*) Podána ke sboru musejnímu dne 9. Nov. a čtena tam v posezení dne 13. Nov. 1846. Tištěna poprvé v Radhostu I., str. 212.

mém smýšlení a chování; potom pak dotknu se podstaty sporu našeho jen několika ještě slovy.

Vypravuje p. Hanka (na str. 11*a*) o mém se chování k opravě pravopisné r. 1842 v tato slova: »Když se (prý) l. 1835 p. Jungmanna Slovník tisknouti měl, byla otázka, zdaliby se nemělo v tom novém slovníku místo dotavade užívaného *g* raději a pohodlněji *j* položiti? Však ale stály tomu tehdá neoblomně na odpor zvláště tři známé hlavy, jež vůbec tehdáž triumviratem nazýváno, a ty svým odporem prorazily, že toho povolný p. Jungmann ještě při starém *g* nechal.« Na to dává všem věděti, že tyto tři hlavy byly páni Čelakovský, Vinařický a já. »Jedna (prý) z těch hlav nedlouho potom byla první, jenž své pěkné básně s *j* místo *g* vytisknout dala, a nedávno ouplnou sbírku svých básní k Matici české k vydání poslala, žádajíc, aby s *j*, ale i s nejnovějším *ou* vytištěny byly. Že toho Matice dosavad přijíti nemohla, aby se sama v ústa nebila (sic), snadno se lze domysliti« atd. Také p. Vinařický nestál prý pořád urputně na svém, ale jak mile lepšího přesvědčení nabyl, hned se podal. Jen já třetí zůstal sem prý v odporu svém neoblomným oc.

Celá tato historie, i s tím, co p. Hanka k ní dále přivěsil, jest téměř od hlavy do paty pouhá smyšlenka. Jakož celému světu známo, vyšli první dva svazkové p. Jungmannova Slovníka již před koncem léta 1834; a protož nemohlo se r. 1835 teprv o tom rokovati, v jakém pravopisu by se vydávati měl, aniž o tom kdy rokováno bylo. Bylať sice arci o pravopisné otázce, ale však s ohledem na mapy české, ve schůzce 14 literatův českých dne 6. máje 1835 u mne porada držána, jejížto také původní protokol náhodou až po dnes v rukou mých se zachoval; ti, kteří hlasovali hned tehdáž pro opravu teprv r. 1842 ve skutek uvedenou, podepsali se v něm každý zvláště, a ti, kteří jí odporovali, také zvláště; mezi prvními stojí napřed jmena Jan Sv. Presl, P. J. Šafařík, Palacký, Havránek, Sláma, Vinařický, Jungmann atd., mezi druhými nenacházíme než jmeno nebožtíka Chmelenského a p. Čelakovského. Tu hle máte páni original protokolu toho, a suďte z něho sami, co o té triumviratní bájce smýšleti máte. Takéť p. Čelakovský nemohl »nedlouho potom« první oným pravopisem básně své vydati, an, jak vůbec vědomo, vydání ono již o pět let dříve, jmenovitě léta 1830 byl učinil.

Pokračuje p. Hanka dále v tato slova: »Zatím uběhla léta a nastal rok 1841. Tu se tiskl Všehrd, i napsal sem tehdá k němu

předmluvu v pravopisu, aby s vydáním textu samého souhlasila, s *j*, a dal sem ji tak vytisknouti. Tato již tištěná předmluva musela pro to *j* na jistý p. pojednavatele dobře známý rozkaz znovu přetištěna býti, aby se klassickému *g* dosti učinilo.« Doufám, páni! že ještě v paměti máte, proč tehdáž (r. 1840, ne 1841) ona předmluva změněna býti musela: totiž že ne pro pravopis, ale pro nedostatečnost a nespůsobnost svou, ana o nejpotřebnějších věcech, jako ku př. netoliko o poměru spisovatele a díla jeho k věku svému, ale také o poměru vydání samého k rukopisům, ani zmínky byla neučinila. Pamatujete se, že když p. Hanka i po obdrženém o tom napomenutí nic více podati neuměl, nežli pouhý toliko suchý výčet rukopisův, a když spolu poznalo se, že ouplným od něho zanedbáním textu recense první, též nepravým čtením a nerozumnou interpunkcí na mnohých místech, vydání celé zbřizeno jest, k žádosti vaši my dva, p. Jungmann a já, odvážili sme se té práce, a já napsal nejprv pode jmenem úvodu předmluvu novou, p. Jungmann pak postaral se o správnější vydání aspoň prvních a posledních díla toho archův, kteří tudíž také přetištěni býti museli. Tedy považte opět, mnoholi v tom od p. Hanky pravdy řečeno, a vizte spolu, k jakému šlechetnému cíli všecky tyto smyšlenky směřují. Za ten kompliment, že jsem já prý sice hlava schopná, a však že předce »dlouho potřebuji, nežli mi co do mozku vejde« (str. 11*b*), já p. Hankovi děkuji, a přijímám jej za to, co sám v sobě jest.

Lituji naproti tomu, že co do předmětu a podstaty sporu našeho, pan Hanka mně buďto skutečně neporozuměl, aneb aspoň tak si počínal, jakoby mi nerozuměl. Věda já, dle pravidla logického, »inter discordantes de principiis nulla est disputatio«, že především o zásadách a základních pravidlech srozumění zjednati se musí, máli hádka naše vésti ku prospěšnému cíli, obrátil sem byl všechnu péči svou k dokázaní a objasnění zásady té, že jako u všech národův, tak i u nás v grammatice a v pravopisu vůbec panuje a panovati musí zákonnost ne rozumová čili rationalní, ale positivná i tradicionalní; a že tudíž ne všecko, co theorie za lepší uznává, hned do praxi uvozovati, alebrž že šetřiti se má raději autority a tradice, čili řádu a obyčeje všeobecným svolením již jednou přijatého a věkem zasvěceného, pokudkoli nečelí proti rozumu a spravedlivosti; následovně že ve věcech týkajících se grammatiky a pravopisu (ne jazyka vůbec!) rozum nemá votum constitutivum, alebrž jen

negativum. I myslím, že sem o tom dosti obšírně, důkladně a zřetelně mluvil, jak r. 1832, tak i letos, an i sám p. Hanka mně to za vadu pokládá, že zbytečně tuze daleko prý zabíhám a »něco ovšem vážného a podstatného horlivě dokazuji, o čemž nikdo hrubě ani nepochybuje« (str. 1*b*). O vyvrácení tedy této mé základní zásady, na kteréžto všecka podstata sporu spoléhá, od kteréžto všecko další pře této líčení a vedení závisí, pan Hanka nejen ovšem se nepostaral, alebrž sám ji přijímá i schvaluje, a pak předce proti ní de facto neustále bojuje; mně pak podstrkuje něco za »hlavní myšlenku« (str. 2*a*), co teprv ve druhé řadě důkazův se přednáší, jelikož s vládou zákonnosti positivné v jazyku našem buďto stojí anebo klesá, t. že biblí Kralickou pokládám za »nepřekročitelný kanon« jakési »skamenělé« klassičnosti, a od ní nikomu ani za titlík se uchýliti žádnou mocí nedopouštím (str. 2*b*). Takž hned na počátku postavil hlavní otázku spornou ne tak jak sama v sobě stála, ale jak jemu se lépe hodila.

I poněvadž mu tak těžko bylo, rozeznati rozdíl a platnost zákonnosti positivné od zákonnosti rationalní, musím vysvětliti věc tu ještě dále, a učiním to příklady nejvíce na snadě jsoucími, jelikož našeho skutečného života se dotýkajícími. Stát náš císařskokrakouský, tak jako i jiní státové všickni, a církev Římskokatolická řídí se také zákonností ne rationalní, ale positivnou a traditionalní, protože jen ona schopna jest udržeti jednotu státu a církve vůbec; jmenovitě celé učení a všecky obřady katolické zakládají se podstatně na autoritě církve a na podání od svatých otcův jejích přijatém; naproti tomu protestantismus, jenž do vyznání svého přimísil zásadu rationalismu, rozpadává se v tím více sekt, čím více hoví u sebe zákonnosti pouze rationalní; a vezměte státu našemu jeho positivné ouvazky, odepřete jemu autoritu, dejte ve všem volný průchod tak řečenému přirozenému právu, a uhlédáte brzy, kde se octne jednota státu i společnost naše občanská vůbec. Samo sebou se rozumí, že činnost rozumu i v positivné zákonnosti není a nesmí býti naprosto vyloučena, jakož ovšem v nižádném oboru působení lidského; a já za to mám, že sem v pojednání svém vyměřil dosti zřetelně a pravdivě, jaký ouřad zastává rozum ve věcech positivných vůbec, a v jakém smyslu i v jaké míře v nich má platnost zásada pověkých oprav a pokroku. Kdyby p. Hanka náruživostí proti mně byl se nedal zaslepiti, bylby z toho dobře porozuměti mohl, zdali a pokud já uznávám opravy grammatické a pravopisné za možné a za slušné, a bylby mi tudíž

ani té jakési prý ke »skamenělosti« lásky křivě nepodstrkoval, aniž mne z domnělých odporův stíhal, kterých ani ve smýšlení mém ani v řeči nebylo a není.

Naproti tomu nemohu než s politováním znamenati, že celá soustava spisu jeho nic není než pouhý odpor a protivořečení sobě samému. On totiž theoreticky uznává platnost zákonnosti positivné v grammatice a pravopisu, a mně to, co sem k hájení jejímu pronesl, za zbytečnou horlivost vykládá: prakticky ale, jmenovitě také v celém rozumování svém, stojí všude na zásadě rationalismu čili zákonnosti rozumové. Můželi kde odpor ještě podstatnější pomyšlen býti? A sice rationalismus jeho (čemuž věru diviti se jest), octnul se jedním skokem hned v těch nejdalších krajnostech, radikalismu totiž a revoluce. Dokazuje toho na mnohých místech výslovně; ku př. (na str. 7*a*) praví, o navrhování novot ve pravopisu mluvě: »Pročby to nesměl nikdo navrhnouti? — neb jest to věc svobodná, a de gustibus non est disputandum«; (na str. 13*a*) dotýkaje známého přísloví »usus tyrannus« ve věcech jazykových, dokládá: »a tyranům slouziti jest zajisté daleko těchto volných časů, i budiž také daleko od nás«; pak (na str. 21*b*) praví: »My ze srdce tomu povděčni jsme, že sme — těch několik pravopisných tyranů (usus tyrannus) šťastně jednou zbyli, uznáváme za nehodno jim opět dobrovolně podléhati, — raději bychom chtěli se vynasnažiti, pakli co po nich ještě pozůstává, časem i příhodnou dobou do posledního zbytka ven vykliditi.« — V těch a podobných slovích každý soudný člověk pozná neobalené vyjádření se instinktu revolučního čili popudu zvláštního ku převratu v jazyku, jenž, jakožto skutek přírodný, u p. Hanky ve mnohem větší důslednosti se jeví, nežli rozum jeho. Přečetše spis jeho, víte pánové! že již v něm ne jen všecko upřímě chválí, cokoli v posledním věku k odstranění a zničení jazykové tradice, a tudíž i ke zrušení národní jednoty u nás předsebráno bylo; nejen že postavil se za obránce veškerého počínaní p. Frantova v Čechách, neb. Trnky a p. Žáka na Moravě, Bernolakovcův a Štúrovcův ve Slovensku, ale i sám se ještě převýšil tím, že již i skutečně dále kráčí, nežli všickni předchůdcové jeho mezi námi, an v ouplné opravdovosti radí (str. 10*a*), abychom již napotom psávali meju, meja, mejouc, píšu, píša, píšouc, miluju, miluja, milujouc oc. Kdyby celý spis jeho nehořel náruživostí proti mně, bylbych se mohl domýšleti, že v oumyslu měl, dokázati a ospravedlniti příkladem vlastním větu ode mne přednešenau, že totiž jak mile v jazyku

svém opustíme půdu zákonnosti positivné, octneme se hned na poli návrhův, oprav a proměn nekonečných, a následkem toho v jazykové i literární anarchii, v roztržkách a hádkách bez počtu a míry, a koncem všeho v neuchranném pádu jazyka i národnosti vůbec. Neboť máli panovati v oboru grammatiky zákonnost rationalní, — toť bude rozum požadovati mnohem, ba mnohem více proměn a oprav, nežli sám p. Hanka se domýšlí, aneb i jen tušiti může; pak musíme ku př. vyhostiti hned všecky výminky (Ausnahmen von der Regel) z grammatiky, zmenšiti počet regulí přinejméně o $^{9}/_{10}$, vymýšleti pravidla nová za příčinou bohatství, určitosti, zřetelnosti, libozvučnosti a jednoduchosti jazyka, chybující formy (ku př. sloves passivných) znova tvořiti a t. d.; slovem, uděláme sobě brzy jazyk z brusu nový, v každém ohledu dokonalý, a vznášející se nad tou starou chudou svatováclavčinou, jako orel nad husami, — jen že to bude jazyk bohužel nenárodní, od nikoho skutečně nemluvený, ani tuším ode tvořitelův jeho samých. Pak ale nejen proti otcům a předkům našim, alebrž i proti nám, ba proti p. Hankovi samému, zdvihne se ten spravedlivý porok, že sme dosavad povinnosti své dosti neučinili, ano vše to, co k opravě jazyka od nás i od p. Hanky předsevzato, nebylo než ubohé břidilství a prtáctví. Ano i chvála ta, kterou p. H. (na str. 4*a*) Čechům dává, že totiž ve změnách jazykových »velmi střídmě« si počínali a počínají, obrátí se, jestli ne v hanu, aspoň ve smysl opačný a komický, jakoby je za to chváliti chtěl, že rozumu svého »velmi střídmě« užívali.

Po tomto vysvětlení a objasnění toho, co se dotýče podstaty sporu našeho, musím se Vám, pánové! již upřímě vyznati, že celá tato pedantická naše hádka znechutila se mi do duše, tak že pro ošklivost ani již do opětného čtení a podrobného vyvracování všech křivých odpůrce mého vět pouštěti se nechci a nemohu. Nudno zajisté jest potýkati se tam, kde disputant, nemaje žádné zřetelné a pevné zásady, ze kterýchžby podrobné věty své vyvozoval logickou nutností, nestaví na odpor leda pouhé kategorické »to jest tak, ono onak«, neb rozmarné »tomu chci, onomu nechci«, aneb dokonce dětské »sám's takový!« Nadto pak p. H. nepřednáší ani v podrobnosti nic než věci již známé a často přetřepávané; i ty vtipy Kopytárovské o »muších trusích« dávno již sme slýchali; nových důvodův sem já ve spisu jeho nenašel, kromě věty k zastání *ou* na místo *au* v ta slova pronešené, že prý »obdoba latinsko-německá jest arci *a*, ale obdoba slovanská *o*: tak jest abbas Abt naše

opat, altare Altar naše oltář« a t. d., při čemž se ale panu Hankovi ta nehoda stala, že na to, co naopak svědčí (ku př. zl*a*to G*o*ld, kl*á*šter Kl*o*ster, *A*lbrechtice *O*lbersdorf ɔc.) do čista zapomenul. Však Vám, pánové! ježto všemu tomu i lépe než já rozumíte, dalšího líčení podávati ovšem nepotřebí; a jestli kdo jiný dosavad ještě neporozuměl, oč při této prammatické hádce vlastně se jedná i oč tu běží, tomu já jeho hlavy opravovati povinen nejsem. Tedy jen abych vrchovatě dostál slovu svému, co do připomenutých již odporův a nedověcností ve spisu p. Hankově, dovolte mi ještě aspoň některých běžně se dotknouti.

Dáváť on pravopisu českému chválu zaslouženou a dosti pěkně psanou v tato slova: »Jestiť to skutečně nemalá výhoda, i jest to dobrodiní, za kteréž ne lidem toliko, ale i bohu povinni jsme díky vzdávati, že tak pravidelný i nezmatný, tak jednoduchý i jasný každému domácímu i cizímu, velikému i malému, učenému i neneučenému snadno pochopitelný spůsob psaní i čtení, a tedy i snadný přístup k potřebnému vzdělání máme i míti můžeme. Coby za to jiní národové, Angličané, Francouzi i Němci dali, a jakby si to vysoce cenili, kdyby takový jednoduchý pravopis měli i míti mohli?*) A toho velikého dobra bychom si neměli vážiti a jeho se pevně držeti? tohobychom se měli opět spouštěti a je si dáti zrazovati, překážeti i hyzditi a o ně se mužně nezastati? I toť by byla k lidem i k bohu neslýchaná nevděčnost i svrchovaná tupost!« — Výborně, věru! — Ale rozumějme si dobře: ta chvála nenáleží než tomu pravopisu, který *ou* píše; neboť ten co píše *au* není nic jiného než — »staré škváry«! (str. 21*b*) — O ty blahoslavené, zázračné *o*!

Péče p. Hankova, aby čtenáři naši autora (knihy) někdy na autor (u bečky) nerozuměli, a také aby rozumu svého čtením cizích slov a jmen dle pravidel cizojazyčných tuze namáhati nemuseli, — jest velmi tklivá, i najde bezpochyby vděčného uznání dosti, až on jim jen jednou o proslulých v cizině jmenech ku př. Valt'r fon d'r Foglvajde, Érnbrajtȣtajn, Roȣfuko, ȣatobrią, Bryȣuatr, Söthrk ɔc. — ne povídati ale psáti počne. Neboť věda, že by ve slovích a jmenech cizích ponechání orthografie cizí

*) Mimochodem, poznamenáníčko! Poněvadž národové tito s nemotornými pravopisy tak dlouho trápiti a mořiti se musejí, nedá se jinak zavírati, než že k opravování jich rozumu dosti nemají. I proč pak tedy nehledají u nás pomoci? U nás rozum takový velmi laciný jest; mámeť ho až nazbyt!

čtenáře českého másti mohlo, bude jistě zde také důsledně následovati pravidla svého: piš jak mluvíš.

Přijmutí písma latinského v literatuře české považuje p. H. za proměnu tak velikou, že skrze ni prý věk náš od minulosti docela se odsekl a odřezal; ačkoli jemu tak dobře jako mně povědomo jest a býti musí, že oboje písmo, latinské totiž i německé (antiqua i fraktura), původem i podstatou jedno jest, jen že podobou svou ono původnější a sličnější nežli toto. On ale praví (čemuž já v té míře přisvědčiti nesmím a nemohu), že »Latinským (prý) písmem roztrhla se dosavadní literatura jednímkrátem na dva kusy, a vzdělanější část národa oddělila se jím od ostatních osvěty a poučení potřebnějších krajanů« (str. 6*a*); a jinde (na str. 13*b*) klade dobu tu »až lid náš tak daleko dojde, že knihy latinkou tištěné čísti bude«, do daleké budoucnosti. Uznává tedy výslovně, že nynější spůsob literatury naší pro většinu národu se nehodí; ale (na str. 19*a*) vyznává také, že jazyk náš ani šlechtický není, ani ouřední: ale že »páni i úřadové chodí cestou svou, a my také svou (str. 18*b*), což prý aspoň to »pohodlí« poskytuje, že nám svůj jazyk i své písmo jak za nejlépe uznáváme i mníme, zdokonalovati lze, (ibid.) — Slovem, uznává se, že řeč a literatura naše nemá již podstatné podpory a živého kořene ani v národu, ani ve šlechtě, ani v ouřadech a školách: ale proto předce jest prý »patrno, že česká národnost ve všem ohledu na širším, povšechnějším základu spoléhá. A duchem této na širším povšechnějším základě spoléhající národnosti uvolňuje si (prý) také náš jazyk pokud možná, a rozprostírá se do šíra a povšechna« (str. 6*a*) — Ano, ano! Ztrativ veškeru positivnou půdu pod sebou, prostírá se již jen do šíra i povšechna, t. j. do prázdného vzduchu, aby tam konečně, jako Antaeus v živlu cizím, tím snáze udušen a umořen býti mohl!

Na listu 22 chválí p. Hanka obšírně rájskou jakousi nevinnost a beránkovou tichost »strany opravní«: nás pak jiné nešťastníky obouzí jako lidi nepokojné, obzvláště ale mne líčí co vtěleného běsa, jehožto vášnivost a nesnášelivost sama jediná příčinou jest všech mrzutostí, hádek, nesvorností a rozbrojův mezi námi. Co se skutkův od něho při tom vypravovaných a mně přičítaných dotýče, ty — bůh mi svědek! — náležejí do kategorie oněch povídek, kterýchžto pravdivost sem hned na počátku této řeči Vám objevil; a co do nevášnivosti od něho tolik vychvalované, o té tuším spis jeho sám podává to nejsvětlejší svědectví. Však já mu toho všeho ani tak hrubě za zlé nepočítám, věda dobře, že když to psal, ne-

věděl a nepomyslil co činí. Ale mlčením cele pominouti nemohu theorie té nové, která se tu přednáší: kdekoli totiž za příčinou nějakých novot vznikají mrzutosti a hádky, vina (prý) vždy padá ne na ty, kdo takové novoty vymýšlejíce jiným předkládají a poroučejí, ale na ty, kdo jich sobě neoblibují; a buřičem jest, ne kdo různice tropí, ale kdo je kárá i zameziti hledá!

V jazykové anarchii, ku které p. H. nás vede, on dokonce nic zlého nevidí, aniž pak jakého nebezpečenství do ní domysliti se umí, alebrž duchem právě evangelickým napomíná mne, jako »vážný, mírný a pokoje milovný Gamaliel nadutého Farizea« slovy následujícími: »Protož nyní pravím vám, dejte pokoj těmto lidem a nechte jich; nebo jestliže jest z lidí rada tato anebo dílo toto, rozprchne se; pakliť jest z boha, nebudete moci toho zkaziti, abyste snad i bohu odporní nalezeni nebyli« (str. 23*b*). S těmito slovy já dokonale se snáším, a p. Hanka i přívrženci jeho buďte bezpečni, že s nimi ani s kýmkoli jak živ více o věc této hádati se nebudu. Ale poněvadž on tak pobožně skončil spis svůj, ať mně také dovolí nebýti jeho horším, ale odvolati se ku komusi, jenž i dle jeho vlastního seznání byl ještě moudřejší a ctihodnější, nežli Gamaliel. On mu poví, zdali to dobré jest, pouštěti se jako na zdařbůh do anarchie, rozsévati různice a čekati na žeň pokoje. »Tedy pojal ďábel Ježíše do svatého města a postavil ho na vrchu chrámu, a řekl: Jsili syn boží, spustiž se dolů; nebo psánoť jest, že andělům svým přikázal o tobě, a na ruce uchopí tebe, aby někde o kámen nohy své neurazil. I řekl mu Ježíš: Zase psáno jest, »nebudeš pokoušeti pána boha svého.« (Mat. 4, 5—7.)

Jen ještě jedno, a to konečně poslední slovo. Spatřiv já počátky jazykové anarchie mezi námi rok co rok bujněji se rozvíjející, a předvídaje dle obecného lidských věcí běhu zřetelně, kam nás to konečně zavede a zavesti musí, pocítil a poznal sem potřebu, za příčinou té lásky a péče, kterou o prospěch národní dbáti zavázán jsem, abych dle možnosti, pokud ještě čas jest, vkročil tomu zlému vstříc, a vlastence jiné, kteří sice také dobře smýšlejí, ale té zkušenosti nemají, aby z povahy jádra uměli hned souditi o povaze budoucího stromu, ty a takové pravím abych záhy na to pozorny učinil, jaký z počátkův oněch konec vyplyne a vyply-

nouti musí. Učinil sem to, jakž každý rozumný uzná, s ušetřením mravního charakteru všech osob, prohlédaje, pokud nejvíce možná bylo, jen k věci samé. Předvídalť sem arci také, že se ta má péče nejednoho českého literáta nemile dotkne, tak že pak proto na mne sočiti, mne haněti, mně veřejně i soukromí pedantův, starých pošetilcův, diktatorův, Nejedlých, tmiradův, a jakž dále hrdlo ráčí, nadávati budou, — jakož to i skutek sám již učí: a však sem se tím odstrašiti nedal, věda, že cokoli z nerozumu a z vášně se rodí, nemůže nikoli zasahovati do oboru pravé cti. A třebasby těch příkoří ještě více mne očekávalo: jižť sem já dávno s dobrým rozmyslem přinesl v obět národu svému všecky síly a snahy své, jmění a naděje, pohodlí a pokoj, přízeň u vysokých i nízkých, domácích i cizozemcův; odvážím se ještě i toho, co nade vše trpčejšího jest: nevděku totiž a pohanění od nezdárných potomkův vlastního kmene svého. Protož sem sobě ouplně povědom, že sem neučinil v této věci ani více ani méně, nežli co svatá povinnost mi kázala. Co dále činiti neb nechati se má, to rozvážiti a k tomu dostáti povinnost jest ostatních vlastencův.

Dixi et salvavi animam meam!

V Praze dne 5. Nov. 1846.

VIII.

127. Doslov na místě předmluvy k Radhostu.

(Radhost III., str. 257.)

O »Doslovu« tomto srovnána budiž především delší o něm poznámka dr. Boh Riegra v I. díle tohoto vydání spisů Palackého (str. 334—338). Tam otištěna s poznámkou Dr. B. Riegra (str. 338—340) též druhá, politická část Doslovu (str. 340—371). Zde se otiskuje část první, která jest rázu životopisného a charakterisuje domácí ovzduší, v němž vznikaly a rostly snahy Palackého. Týká se tedy hlavně Palackého snah literarních a vědeckých a sahá až do r. 1852 k oné události, která se dotkla Palackého nejbolestněji, totiž k vyloučení jeho z výboru Musea. Vlastní účel Doslovu vysvitne z úvodních slov Palackého.

Radhost podává laskavému čtenářstvu ve snadném přehledu výbor všeho, cokoli ode mládí do stáří, vedle »Dějin národu českého« a jiných knih celých, sepsal sem v jazyku českém drobného, a posavad po sbírkách všelikých roztrouseného. Mezi plody svými doby starší vyloučil sem z něho jen několik básniček — mladistvých to poblouzení, — a tři »listy« psané r. 1817 do Šafaříkových »Počátkův českého básnictví, obzvláště prosodie«; z doby pak pozdější vynechal sem všelicos, čehož ani nechci chrániti před zapomenutím. Že pak zamyslil sem nazvati ten celek »Radhostem«, to stalo se jen maně, pro jeho určité a krátké označení, aniž měřilo se tím k jakémukoli významu; namanulo pak se mi jmeno to, když sem ustanovil k tisku opět mladé své blouznění »Na horu Radhošť« (I, 8—4.)

Probíraje se nyní v této sbírce, spatřuji a vidím jako v zrcadlo celou dráhu živobytí svého literarního, různé zjevy a plody snah i úsilí již více nežli půlstoletých. Spisy tyto, jakož povstaly v dobách od sebe velice rozdílných, tak nosí také na sobě každý pečeť doby své, a tudíž ráz nestejný; není v nich jiné jednoty, nežli která i u každé osoby jevívá se v paměti o jejím stavu a chování se

v měnivých života okolnostech. Rozličnost jak v obsahu tak i v důrazu slov visela od okolností časových, ve kterýchž i zrodila se i působiti měla. Radhost svědčí nejen o rozmanitém dychtění a směru spisovatelově, ale také o mnohotvárných překážkách a odporech, se kterýmiž ve prodlouženém času zápasiti mu bylo.

Protož pro lepší poznání takových okolností, a pro spravedlivé uvážení působení mého v nich, zdá se býti potřebí, abych posloužil laskavému čtenáři také krátkým a věrným označením oněch dob, ve kterých povstali rozliční spisové moji. Radhost tudíž stane se jakoby částkou a takořka podkladem mého životopisu. Z něho lze bude poznati, jaké touhy a snahy, pravidla i zásady vodily mne ve všelikých dobách duchovního působení mého. Budoucnost ukáže, kdy a pokud pokaždé přesvědčení mé bylo buďto mylné a chybné, anebo pravé a založené na skutečné věcí povaze.

Nebudu zde opakovati řeči dávné, kterak obětoval sem se službě národu již za mládí, a setrval v úmyslu takovém po celé živobytí. Ale vytknouti musím napřed trojí rozdílnou periodu literarního snažení a působení svého: první od r. 1817, kdežto nastoupil sem dráhu spisovatelskou ponejprv samostatně, až do r. 1823; druhou od r. 1823 do 1848, kdežto žil sem téměř výhradně dějinám českým; třetí od r. 1848 až podnes, kdež okolnostmi povolán sem byl také na dráhu politickou. Dle toho dá se říci vesměs, že do první doby spadá celá Radhosta mého část druhá, obsahující spisy z oboru krásovědy; do druhé doby náleží aspoň většinou část třetí, historická, do třetí pak celá část čtvrtá, politická totiž; jen část první, čili spisy z oboru řeči a literatury české, vztahují se ke všem třem dobám, ačkoli vždy s převahou doby druhé, jakožto nejdelší a nejzávažnější.

Za první doby přebývav, ač rodilý Moravan, na studiech v Uhřích, nejvíce v Prešpurce, a co vychovatel také některý čas ve Vídni aneb na venkově, obíral sem se nejsnažněji literaturami všech národův staro- i novověkých, a utkvěl posléze ve filosofickém skoumání krásy. Nepředvídal sem té doby ještě budoucího povolání svého, a krása ve vědě i v umách byla to, co na ten čas vnadilo ducha mého k sobě nejsilněji. Proto přijav na se ouřad vychovatelský r. 1819, zabral sem se brzy do skládání zvláštního díla »o kráse a umění«, jež tuto postavil sem do Radhosta dílu I., na stránkách 333 do 425. Však ještě před dokončením spisu, ale po skončení úkolu vychovatelského, na počátku r. 1823, nabyv

trochu potřebného i času i jmění, užil sem své doby ku podívaní se do Prahy, abych tu poznal a prostudověl nevydané ještě prameny dějin husitských, an toužil sem také posloužiti národu nějakým spisem historickým. Měl' sem za to, že za nedlouho vrátím se s kořistí svou opět na dráhu dřívější, a dokonám pak i dílo krásovědné. Ale příznivci a přátelé moji v Čechách nedali mi více opustiti Prahy, a já ovšem rád dal sem se tu držeti. Přičiněním jejich octnul sem se konečně na dráze historiografie české, na kteréž potkalo mne tolik práce a zaměstnání, že sem musel dáti výhost oblíbeným někdy studiem o kráse. Takž zůstala »krásověda« má nedochůdčetem, a já ztratil brzy netoliko naději, ale i spůsobilost a chuť k jejímu dokončení. Nicméně doufám, že sem v ní nepracoval cele na zmař. Kromě příkladu, kterak již před půlstoletím jazyk český propůjčoval se k opravdovým studiem filosofickým, událo se mi bohdá podati a také rozvinouti základní svou myšlenku dosti zřetelně, aspoň pro důmyslné znalce nauky krásovědné. Však již samo ukazování (na stránce 310 sl. a 397 sl.) k větším slovům Bakonovým o významu dějepravného básnictví mohloby stačiti k objevení, objasnění a nahražení toho, čeho doložiti a dokonati osud mi zabránil. Netoliko dějeprava básnická, ale i každý obor krásy a krásoumy jeví se býti »divinitatis cujuspiam particeps« (božnosti jakési účasten) tomu, kdo nahlédá do věcí šíře a hlouběji. Mně aspoň zásady takové postačily ode padesáti let k odůstojnění a k výkladu všech nahodilých zjevův pokrásných.

Dříve nežli dostal sem se byl do Čech, vstoupil sem byl do kruhu spisovatelstva českého jedině z lásky k jazyku mateřskému, jako všickni té doby vzdělavatelé literatury naší. Veškero naše tehdejší namáhaní bylo více méně pouhý dilettantismus: chtěli sme dokázati, že čeština sama v sobě nebyla nespůsobna vyhověti všem potřebám i požadavkům vyšší osvěty, a protož že nebylo příčiny opouštěti jí a zoufati o budoucnosti národu. Stav tehdejší věcí našich nebyl ovšem potěšitelným. Dle obecného domnění souvěkého jazyk i národ Český byli již jako na vyhasnutí. Spousty prostého lidu mluvily sice ještě po česku: ale kdokoli chtěl býti aneb aspoň slouti vzdělaným člověkem, přilnul obyčejně tělem i duší k němčině, a patřil pak na ty nemnohé, kteří ještě o češtinu dbali, jako na pobloudilce a »Sonderlingy«, jestli ne s opovržením, aspoň

s politováním. Zastal sem byl sice v Praze i v předních rodinách stavu městského některé ještě stařeny, zbytky to z doby předjosefinské, neumějící téměř ani slova po německu, ale nicméně všem národním pocitům i pomyslům naprosto již odumřelé i nepřípustné; vnoučata jejich již ne bez obtíží dorozumívala se s nimi. Tak vymírala generace stará, nová pak rodila se jen pro tábor cizí. A kterak v obecném domnění národu našemu vesměs zle odtušeno bylo, poznati jest i z chování se mladých a nadějných té doby básníkův česko-německých, Eberta, Meissnera i Hartmanna, ježto nade hrobem českého Slovanství ne bez lásky jali se byli stavěti oslavnou mohylu poetickou legend a bájí staročeských: ale jakmile domnělá mrtvola počala křísiti se opět k životu, zhrozivše se jí, nejen ustali ve svém díle, nýbrž postavili se i do přední řady vrahův jejích.

Zbývá již tuším málo pamětníkův o tom, jaké a které překážky té doby vadily národnosti české. Ovšem že ona r. 1818 založením českého Museum a objevením se rukopisu Kralodvorského a Libušina soudu i jinými zjevy byla nabyla mocných podpor a nadějí k zotavení svému; také vlastenci osvícení, Josef Jungmann, Jan Svatopluk Presl a jiní nemnozí, nepřestávali působiti blahodárně, každý v oboru svém: ale to vše nestačilo ještě odolati jak silám a poměrům nepříznivým vůbec (vyloučení jazyka českého z veřejného života, ze škol a z ouřadův, přísnosti c. k. censury atd.), tak i zvláštním nehodám a neřestem, kterých při novém křísení literatury české uvarovati se tuším nebylo lze. Míním ony sváry a hádky o pravopis,*) purismus a neologismus, dávavší svědectví o českých stran odvěké bezohledné urputnosti, z níž nepřátelé naši bohužel vždy výborně kořistiti uměli. Následkem jejich již zobecnělo bylo domnění, že všecky snahy literatův českých, jediných to buditelův národnosti, nebyly než malicherné choutky a půtky pedantův, nehodících se do praktického života; i bylotě potřebí síly mravní, aby kdo nedbaje ousměškův obecných, přiznával se veřejně také k nevalnému hloučku takových národovcův.

Proto pokládám si to za zvláštní štěstí, že přišed do Prahy, a spřáteliv se téměř se všemi té doby literaty českými, uveden sem byl patriarchou Dobrovským brzy také do domu hraběte

*) Živý jich obraz naskytuje Jungmannův žert již r. 1820 psaný, ale teprv 1842 v Časopise Českého Museum (II, 252—258), otištěný pod nápisem »Rozepře mezi písmeny«.

Františka Šternberka, předního tehdáž ochránce i účastníka snah vědeckých i krásoumných ve vlasti; u něho scházívali se po přátelsku všichni, kdo jak ve šlechtě tak i v jiných třídách společenských vynikali láskou k naukám i k umám. Mne užíváno tam s počátku ovšem jen co námezdníka, k sestavení vzácných několika rodopisův českých: vytrvalosti mé však podařilo se nezadlouho dobyti sobě místa rovnoprávného ve spolku onom, a překonati všeliké předsudky proti těm »českým blouznivcům«. Již 28. února 1825 vyzván sem byl od hraběte Šternberka jmenem král. české Společnosti nauk, abych uvázal se ve sbírání a sestavení starých letopisův našich, ježto potom co třetí díl Scriptores rerum Bohemicarum (1829) na světlo vyšli. K žádosti téhož pána musil sem o rok později přičiniti se také v jazyku německém ku konkursu na otázku cennou o starých letopiscích a kronikářích českých, kterážto práce potom r. 1830 od téže společnosti korunována byla. A když nad to nadevšecko slavný Výbor českého Museum, ovšem dle mého přání a návrhu, dne 8. ledna 1826 uvolil se vydávati dvojí časopis, jeden v německém, druhý v českém jazyku, a dekretem dne 15. máje vznesl na mne redakci jich obou: nepotřebí bohdá dokládati ještě, ani jakým návalem prací důležitých zanešen sem byl, ani jaké důvěry nabyl a požíval sem u předních vzdělancův národu našeho. Již co redaktor obou časopisův musejních musil sem vstoupiti do stykův osobních s veškerou intelligencí v Čechách, a tudíž postaven sem byl jako do centrum veškeré literární činnosti, jak české tak i německé; i lnulo-li srdce mé přirozeně více ke straně národní, předce nezanedbával sem ani druhé stránky, jakož o tom svědčily nejen obecný té doby hlas Čechoněmcův samých, ale konečně i pochvalné slovo Göthovo, v Berlínských Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik (März 1830 Nr. 58—60); ba někteří našinci až i horlili, že prý více staral sem se o Němce nežli o Čechy. Však kdokoli té doby působiti chtěl ve prospěch národnosti české, musil již užívati k tomu cíli němčiny, jelikož přední osoby, od nichž záviselo rozhodnutí, ačkoli krví a srdcem věrní Čechové, nebyli jazyka českého ani dosti mocni. Nevyjímám z počtu jejich ani hrabat Šternberkův obou, ani hrab. Karla Chotka, nejv. purkrabího, jehož sem sám v češtině cvičiti povolán byl, ba ani Dobrovského samého, mistra v theorii, ale ve praxi dosti nedostatečného. Vyznávám také, že v létech 1824 až 1830, ba i 1840, pro dobré národu Českého napsal sem více statí po německu, nežli po česku, takže i Radhost sám po

ta léta stal se zrcadlem nedostatečným a jednostranným mé činnosti vlastenecké.

Uvodím pak okolnosti tyto ku paměti, abych dolíčil, když počal sem redigovati Časopis českého Museum r. 1827, kterak mi bylo nejen možné, ale i potřebné, postaviti se mezi literaty české samostatně a nestranně, a odvoditi jak spisovatelstvo tak i čtenářstvo naše od jalových a vášnivých půtek o slova, litery a slabiky, ke snahám o věcné vzdělání národu, od otázek formalních k realním. Úmysl můj byl od počátku všímati sobě a vybírati u obou stran to, v čem a pokud měly pravdu oboje: nespouštěti se tedy základův starojazykových, ale přibírati k nim a stavěti na nich vše, bez čeho věk náš obejíti se nemůže, nemáli odříci se osvěty vyšší, a tudíž i veškeré budoucnosti. »Slovo k vlastencům od redaktora« (1827, postavené v Radhostu I, 5—14), svědčí o tom již neméně, nežli obsah dalších ročníkův musejních. V úmyslu tom nedal sem se mýliti, jakákoli šla na mne pokušení od osob hojných, jichžto připomínati nechci. Nezapírám, že v horlivosti a neustupnosti své osvědčil sem se snad někdy také býti Čechem. Když ani ctěnému Jungmannovi nedovolil sem (v pojednání »o klassičnosti v literatuře«, 1827) vyjeti si ostřeji na Nejedlého a stranu jeho, podařilo se několika mladším soupeřům, zostuditi mne u mnohých vlastencův, tak že odepřena mi brzy téměř odevšad další pomoc, a já přinucen sem byl, spisovati a sestavovati obsah několika ročníkův s většího dílu sám. Nicméně že nedal sem se oblomiti, ale setrval sem na svém, až spisovatelé pomalu jeden po druhém přidali se ku přesvědčení a směru ode mne hájenému, to pokládám sobě sám za zásluhu: neboť jen tou cestou daly se u nás uchrániti jednota i pokrok řeči a literatury.

Za nynější doby, v okolnostech podstatně změněných, již těžko jest představiti sobě snahy někdejších literátův českých v ouplné jejich pravdě a živosti. Nyní zaměstnávají mysl národu našeho téměř výhradně otázky politické, průmyslové a národohospodářské: na grammatickou a lexikální řeči své bezouhonnost pomýšleti nemáme tuším ani kdy. Jinak bylo před třidceti až padesáti léty: průmysl byl mezi námi ještě strom cizí, politika ovoce zapovězené, sama historie národní jen málo známa; předmětem něžné lásky a péče byla především řeč naše česká; všichni byli jsme více méně

zamilováni do mateřčiny své, a starali se o zachování a zvelebení její tím snažněji, čím patrnější bylo nebezpečí, do kteréhož ji uvrženou spatřovali sme. Proto touhy a snahy všechny obracely se především k odstranění závad a nedostatkův jí za vinu přičítaných a k uprostranění mezí, jimiž nepokrok již dvoustoletý ji byl sklíčil a zubožil. Ale v úsilích takových mysli vlastenské chodily opět všelijak různo. Mezi vroucími milovníky češtiny nacházeli se i takoví, v jejichž očích milence naší nedostávalo se dosti půvabu a spanilosti: tu vadily prý jakési pěhy na tváři její, tu ouplet kadeří nezdál se býti dosti rozmanitým, ani kasání oděvu dosti vkusným; kdyby setřely se pěhy ty, kadeře upletly a roucha podkasaly se dle chuti jiné, domnívali se, že by pak celý svět musel zamilovati se do krásy její neméně nežli oni sami. Takovým smýšlením osvědčovali se před jinými dva Čechové v Moravě žijící, Frant. Trnka i Vincenc Pavel Žák; v Čechách pak zvláště Václav Hanka i Josef Franta Šumavský. Byli to vesměs muži hodní, vlastenci poctiví a upřímní: ale hlavy jejich ubíhaly za vřelým srdcem tytýž do zámezí. Kdo seznati chce blíže kvašení myslí českých, způsobené snahami jejich, přečti sobě šlechetného Jungmanna slovo výstražné »O různění českého písemního jazyka« v Časopisu českého Museum na rok 1832, II, str. 165—181. Odpověď namnoze sarkastická, kterou Žák stíhati se jal slova Jungmannova v hojných dopisích, ač jen soukromých, dala mi příčinu, že obšírným posudkem knížečky Trnkovy »O českém jazyku spisovném« (1832, v Radhostu I., 42—63) pokusil jsem se o důkladný důkaz nevhodnosti a škodlivosti takových novot. I zaraženo tím a zastaveno skutečně aspoň na Moravě počínaní takové, ačkoli Žák, jináče ctihodný († 1867), také po smrti přítele svého Trnky († 1836) nepřestal byl hájiti svéhlavých libůstek svých.

Poněkud jináče dařilo se v Čechách, i v samé Praze. Tu již »Myšlenky o libozvučnosti řečí vůbec, obzvláště československé«, podané r. 1822 od Jana Kollára do třetího svazku Preslova všenaučného Kroka (32—47), otřásly byly dosti povážlivě veškerými základy grammatiky české, ačkoli genialní pěvec Slávy Dcery vždy daleký byl úmyslu, spustiti se forem jazyka našeho biblického věkem zasvěcených. Naproti tomu Václav Hanka po celý čas živobytí svého zdál se nemíti úsilnější péče, nežli o ustavičné opravy a proměny orthografie a grammatiky české; nedostatek při tom důmyslu a důvtipu nahražoval pilností a setrvalostí. Vydávalť zejmena za první své doby veliký počet knížeček malých, — (Če-

lakovský ve svém rozmaru nazývával je žertovně »knižičušky«,) — co do ceny, obsahu a formy velmi rozdílných, ale sotva kdy tři po sobě vyšly psané jedním a tímže pravopisem. Kdo chce zvěděti kolikeré a jaké míval v tom ohledu fantasie, podívej se do knížeček těch sám; mně bylo by nudno, vyličovati je zde podrobně. Po přibytí Šafaříkově do Prahy (r. 1833) otázka pravopisná nabývala tím větší vážnosti, čím prospěšnější činnost jevili dva spolkové, zřízení, jeden r. 1831 při českém Museum, »Sbor pro vědecké vzdělání řeči a literatury české«, druhý při král. české Společnosti nauk, »Sekce totiž českofilologická«, ustrojená v běhu léta 1840. Křiklavé nedůslednosti ve psaní a vyslovování písmen *g*, *j*, *y* a *v* žádaly ovšem opatření nějakého. Protož já, ve srozumění s oběma sbory, již r. 1840 počal sem byl v Archivu českém aspoň staré listiny vydávati dle pravidel tak řečeného »musejního pravopisu«, kterážto sborem matičným také v počatém té doby vydávání »Staročeské bibliotheky«, zejmena knih Viktorina Kornelia ze Všehrd, uchválena i předepsána byla. Konečně roku 1842 Šafařík, uradiv se o té věci s Jungmannem, v posezení českofilologické sekce kr. české Společnosti nauk dne 2. června přednesl své závažné »Slovo o českém pravopisu«, (tištěné v Časopisu českého Museum 1843, svazku I., str. 3—12,) k jehožto návrhům netoliko přidali sme se všichni přítomní, (zejmena Jungmann, Presl, Hanka, Koubek i já), ale přistoupil také dotčený sbor Musejní v posezení svém dne 1. října 1842, dokládaje výslovně, že »ostatně nižádných dalších proměn a novot ve pravopisu českém, a tak ani uvedení navrhovaného *ou* míso *au* a *v* místo *w*, potřebu neb užitečnost neuznává, aniž jim ve spisech od Matice vydávaných místa propůjčuje.« Já resoluce takové nebyl sem tehdáž ani činně účasten; mně, jakož i Hankovi a jiným, autorita Jungmannova i Šafaříkova postačovala; Čelakovský té doby již bydlil ve Vratislavi.

Netrvalo však dlouho, a hlasové nespokojenosti dali se slyšeti. Nacházímť mezi starými škartami svými také koncept psaní daného dne 30. prosince 1843, — nevím již komu, — kterézto, poněvadž staví do světla tehdejší stav věcí, kladu zde celé bez proměny:

»Milý příteli! Psaní, kterýmž byl jsem požádán o přímluvu k Musejnímu sboru, aby on, pustiv od základův svých pravopisných, pro obecnou svornost přivolil ještě ku proměně dvojhlásky *au* na *ou*, — pochází předně od Vás, ačkoli i jiní přátelé se v něm podepsali: — posílám tedy odpověd svou

předně Vám, a to s prosbou, abyste i jiným, kterých se dotýká, ji oznámil. Do veřejnosti však ani psaní, ani odpověď, tuším, se nehodí.«

»Otázka o proměně *au* na *ou* má, dle soudu mého, dvojí stránku: vědeckou i mravní. První spoléhá na důvodech naučných, pro neb contra mluvících: druhá jeví se v působení a v následcích, které táhne za sebou proměna neb neproměna ta v obecném národa smýšlení. Do první zde zabírati se nechci: jedno proto, že tak obšírná jest, že k důkladnému jejímu pojednávání mně, tolikerými pracemi zaměstnanému, ani času nestačí: druhé proto, že ačkoli neshody a nedůslednosti i v proměně i v neproměně uznávám, a důvody mé k neproměně, jakožto menšímu zlému, mne vedou, já předce rozhodně podstaty jim nepřičítám, ale úsudek svůj beru více ze stránky mravní.«

»Podstata celého psaní Vašeho jest naděje ta, že proměnou řečenou uvedena bude mezi spisovatele naše co do pravopisu svornost, a protož i stálý a věčný v této věci pokoj. Takovou nadějí kochal sem se i já při uvozování tak řečeného musejního pravopisu, a sklamala mne. Nebyloť bohdá neslušno naditi se, že když přední a vědeckým duchem, stářím i zásluhami výteční mužové vyměří společně čáru tu, pokudby nové obliby jíti měly, jiní vlastenci, třebas jiné zdání chovali, pro bono pacis přilnou k výroku tomu. Ale viděli ste sami, co následovalo; mlče o p. Frantovi a přátelích jeho, připomenu jen pp. Vinařického i Šembery, dvou jistě ctihodných mužův, z nichž jeden prý i v tom se pronesl, žeby raději od života nežli ode psaní *ou* pustil. Vidíte i v tom, i v jiných příkladech, kterak ohledem na domnělé opravy jazykové u nás i těch nejlepších mužův chytati se může fanatismus, který staň se co staň, a byť by z toho i zřetelná záhuba se plodila, od oumyslu svého neustupuje. Kterak tu doufati, že nezjeví se opět jiní mužové, kteří stejnou odhodlaností i na jiné a další proměny, kromě pouhého *ou*, nastupovati budou? Neboť kdo se domnívá, že uvedením tohoto *ou* již potom všecky nedůslednosti pravopisu našeho skončeny a vymezeny budou, ten aneb sám věci dosti nepovážil, aneb jen žádostí a nadějí svou se mýlí. Já v tom naopak poznávám počátek vlekoucí nové pásmo proměn za sebou. Protož přesvědčen sem, že každá naše kapitulace v této věci povede na nejvýš jen ku příměří a ne ku pokoji, a že proti všem novým choutkám i oblibám, kteréž již nyní se mnohých stran se rojí, není jiné spásy ani hráze, než prostě držeti se tradice, čili pravidla od celého národu dávno přijatého a trojstoletým již obyčejem zasvěceného.«

»Já tedy ani učené společnosti naší, ani sboru musejnímu raditi sem nemohl, aby od úsudku svého před $1^1/_2$ rokem učiněného ustoupili. Styděl bych se zajisté netoliko za obě ty společnosti, jichžto oudem sem, ale i za národ náš, kdyby po několika létech opět stejným právem nová kapitulace potřebnou se stala. Ale radil sem, a to také přijato jest, že ohledem na pocty, od Museum rozdávati se mající, spisové tištění pravopisem, nelišícím se od musejního leda užíváním onoho *ou*, za nesprávně vydané považovati se nebudou, a protož pocty oučastni se stávati mohou. Slouží Vám to za důkaz, že i já i přátelé moji, kteří se mnou hlasovali, vší strannosti a náruživosti, ovšem pak onoho fanatismu, kterého u jiných želíme, prázdni jsme, ve všem jen k obecnému dobrému prohlédajíce.«

»Znám já tuším lépe než jiní vlastenci starý ten nespůsob Čechův, ba Slovanův, že rady svých starších, kdežkoli jim není po chuti, neposlouchají, aniž považují, že v každé hromadě lidu, která cokoli hodného vyvésti chce, potřebí jest především autority, jednoty a kázně. Nedostatek této jest od věkův i příčinou hlavní známkou věčné naší nedospělosti politické. Jiní slovanští kmenové proto již zahynuli, my pak ještě hyneme. Téměř zoufávám, kdykoli rozjímám na mysli osudnou tuto povahu národu svého. I pravopisné ty naše hádky, jakkoli sami v sobě malicherné, stávají se důležitými v ohledu tomto, jakožto symptomy oplakávaného neduhu našeho. Pokud v této věci neoblíbíme sobě proměny, nadarmo bude usilování naše, nemnohých a nesvorných proti mnohým a svorným; prodlužujeme snad jen sami krutý zápas ke vlastní delší bolesti své, konečné záhuby předce uchrániti se nemohouce.« —

»Dověřuji se do ušlechtilosti, ba pravotnosti Vaší, že mne v odpovědi této jen za toho přijmete, který jsem: horlivý a upřímný přítel národa svého, který čím více jej miluje, tím snažněji o uléčení starého neduhu a o uchránění nových ran jeho pečuje.«

Mezi přátely Frantovými, kteří kromě milovaného *ou*, nejhorliveji zasazovali se také o klassické *v* místo »švábského« *w*, vynikal duchem výtečný lékař Josef Čejka; on a někteří nadějní mladíci nahražovali čiperností, čeho nedostávalo se předákovi jejich, člověku rozhledu dosti obmezeného; ba i muž věku zralého a hodnosti povýšené přitulil se k nim, Jan Krbec, ředitel káznice kněžské u sv. Jiří. Jakž pak by mohl byl Hanka zůstati pozadu? Liché bylo jeho smíření r. 1842; on revient toujours à ses premières amours; ba věkem přibylo mu libůstek i odvahy; a tu již nejen pravopis, ale i celá grammatika měly obléci se v roucho spasitelnější. Nastaly agitace, nastalo brojení ještě úsilnější, nežli za nebožtíkův Nejedlého a Trnky. Když pak ani Jungmann, ani Šafařík, ač oba v ošklivosti měli ty mátohy, nechtěli pobouřiti osího knízda proti sobě, odvážil sem se k tomu já, i napsal obě ty stati »O pravopisných hádkách r. 1846«, ježto stojí v Radhostu (I, 193—225) a nepotřebují dalšího zde objasnění. Ovšem že tím bouře neutišila se, alebrž rostla co do šíře i prudkosti; vždyť »tvrdé hlavy české« tehdáž neměly ještě o čem jiném nesnaditi se mezi sebou, nežli o literách a slabikách. Po smrti Jungmannově (1847) Šafařík u velikém rozhorlení osvědčil se přede mnou v tato slova: »Ať si již píše kdo chce jakkoli chce, já zůstanu věrným sobě a pravdě uznané; toho práva nedám si vzíti od nikoho.« Já především styděl sem se, že jazyk náš bez nutné potřeby, proti úsudku předních autorit, z pouhé libosti několika osob měl několikrát měniti pravidla svá, anebo dáti dokonce všem pravidlům výhost, a protož

nemohl sem povolovati choutkám takovým. Přihodilo se i to, návodem kněze Jana Krbce († 1857), že i živel náboženský volán byl ku pomoci: pravopis dosavadní, tak praveno, byl povahou a původem svým kacířský; pocházelť od Husa i od Bratří českých, a i nyní zastávali ho hlavně dva nekatolíci, Šafařík a Palacký byloť prý na té době, aby se dokázalo, že Čechové nedají ve všem voditi se od sektářův; za důvodem tím i skutečně sl. konsistoř Pražská již r. 1848 přihlásila se ke stránce Hankově. Ba prostřednictvím hlavně Vinařického i Čelakovský, někdy ouhlavní Hankův odpůrce, dal se získati pro školu jeho, jakož svědčí v jeho »Listech sebraných« (na str. 478—484) dopisy ze dnův 21. února, 24. února i 6. března 1848. Psaním ke mně téhož datum (6. března), ještě nevydaným, a to již posledním z jeho ruky, byl sem i já, ne potěšen, ale dle známé jeho náruživosti notně pokárán i stíhán těmi samými důvody, které i v dotčených listech se vykládají. I poněvadž obvinění mé vyšlo tam tiskem na světlo, dovolím si hájiti se i já veřejně, a to psaním, kteréž dal sem byl Čalakovskému do Vratislavi za odpověď, a zachoval sobě v konceptu:

»Milý příteli! Obdržev včera psaní Vaše neočekávaného i obsahu i tonu (dd. 6. března 1848), minil sem s počátku nedati na ně žádné odpovědi, na tak náruživé důtky přátelsky odpisovati nemoha, nepřátelsky pak nechtěje. Však uváživ, že Vy posavad jen z nabádaní cizího, tedy z pouhé bonhommie, sedl ste si na koně, a vyjel s oštípem i hrotem nasazeným proti mně, k vybojování nového pravopisného ráje, — země to zaslíbené všech abecedářův v Čechách i v Moravě, — chci ještě místo dáti staré své k Vám lásce, a osvědčiti se k Vám aspoň několika slovy. A předně táži se Vás, jakým důvodem a jakým právem tu na mne sčítáte, že já lidi vší mocí nutím jednati zrovna proti přesvědčení svému? Povězte, koho jsem já kdy nutil a donutil? Komu jsem kdy zakazoval psáti — třebas po Krbcovsku? Mohl ste to i v novinách čísti, že když sbor matičný dne 13. Nov. 1846 učinil o pravopisu českém jednohlasný svůj výrok, já v posezení tom ani přítomen sem nebyl. Špatný věru činíte kompliment kollegum mým, domníváteli se, že oni všickni, zároveň Hankovi, hlasovali z ohledův jakýchkoli proti přesvědčení svému. Já cokoli v té věci sem činil, veřejně a na bíledni jsem činil, od agitací a silení jakéhokoli tak vzdálen jsa, že odpovědi své na jízlivou Hankovu hatlaninu ani vytisknouti sem nedal. Divno mi pak, že Vy ve psaní svém ke mně jen s vedlejšími důvody a ohledy se potýkáte, nevšímaje sobě toho, co já vždy a všude za hlavní věc sem pokládal, t. že chcemeli udržeti jednotu jazyka i literatury, musíme, jako národové jiní, v grammatice a tudíž ve pravopisu šetřiti zákonnosti positivné a nikoli rationalní, která v oboru tomto vede neuchranně k roztržkám a k anarchii. Buďto sem já provedl věc svou velmi hloupě, aneb rozum můj jest specificky jiný, nežli Váš a strany Vaší. Také divno mi, že i Vy hlásíte se skutkem k maximě té, která za bu-

řiče vyhlašuje ne toho kdo novoty a různice plodí, ale jen kdo si v nich nelibuje. Věřím rád, že můj odpor mnohým choutkám abecedářským jest na závadě, a že tudíž proti mně obrací se celý vztek nových fanatikův našich: ale že by proto již »větší polovice« spisovatelův nechtěla míti ani účastenství ve spisech od Matice vydávaných, toho jsem se skutečně nenadál, aniž se ještě na koho jiného domysliti mohu, leda na p. Vinařického a snad na Vás. Ti tedy, kdo dosavadní naší orthografie jako hada se štítí, přičiní se bezpochyby co nejrychleji, aby jinou a lepší literaturu sobě a nám utvořili; všecko zajisté, co staršího, naplněno jest pro ně jedem. Zdař jim pán bůh usilování jejich! já proti němu jistě brojiti nebudu, tím se bezpečte.«

Když toto psáno, veliká revoluce březnová r. 1848 byla již takořka ve dveřích, a spůsobila konečně obrat rozhodný, jak v jiných veřejných poměrech národu a vlasti, tak i v abecedářských rozbrojích našich, uvolněné najednou mysli české počaly rozbíhati a rozhlédati se v oboru politiky a práva národního; otázky nové a důležitější jali se zaměstnávati národovce, jichžto počet valně množil se každým dnem. Já povolán byv do sněmu říšského ztrávil sem téměř celý rok tu ve Vídni, tu v Kroměříži, a vrátil se do Prahy teprv 1849, když po rozpuštění sněmu Kroměřížského počala jeviti se všude politická reakce čím dále tím krutější a všestrannější. Mé dlouhé nepřítomnosti užili byli horliví odpůrcové ku provedení svých choutek tím snadněji, čím menší váha kladla se napotom v publikum na otázky abecedářské; také Hanka mezitím, co předseda Slovanské lípy, získal si byl i nových přátel i nové vážnosti, a strana ultrakatolická (Krbcova) těšila se z přízně čím dále tím zjevnější u Vídeňské vlády. Budeť to úlohou nestranného dějepisu, vylíčiti v souvislosti všeliké úmysly a prostředky kterýmiž ministerstvo Švarcenbersko-Bachovské snažilo se uchlácholiti a udusiti zase rozbujněné r. 1848 vlnobití života národního. Nemluviloť sice o návratu k absolutismu ani k němčení, ale tím úsilněji hledalo spásy tu v centralisaci vládní, tu v podporování zásady autoritní a ducha katolického. Co »vlast« svou měl i Čech považovati a milovati napotom jen Rakousko, Čechy měly mu slouti jen »domovem«; a všeliká svobodomyslnost vyhlašována čím dále tím zřejměji za jed nebezpečný, za plod i zárodek spolu ducha revolučního. Nechci zabírati se do podrobného líčení zjevův takových, jichžto přední původcové většinou nejen ještě na živě jsou (1872), ale také již odstoupili od tehdejších zásad svých. Že spor pravopisný také rozhodnut byl z Vídně, o tom mimo jiné důkazy svědčí Šemberovy dějiny řeči a literatury české z r. 1869, pravíce na str. 256, že »r. 1849 uvedeno dle zákonníka říšského jedno-

duché *v* za dvojité *w* a dvojhláska *ou* dle obecné řeči v Čechách místo obvyklého v písmě *au*.«

Mohl bych si tuším něco zakládati na tom, že zpátečnický duch, jenž vanul z Vídně od r. 1849 po celé desítiletí, neviděl a nepoznal v Čechách, aspoň na počátku, závady a překážky zdaru svého čitelnější nad osobu mou a mé snahy. Důkazy pravdy té vyšly na jevo brzy po sobě, v otázce nejen pravopisné, ale i co do Slovníka naučného, mnou tehdáž zamýšleného. Co do první požívali tehdejší čeští Vídeňáci té výhody, že abecedářským radikálům našim jevili se až i co přátelé pokroku, já pak co zpátečník. Chování mé v té věci bylo, jako vždy a všude, otevřené a důsledné. Zpozorovav, že přítomnost má ve sboru matičném stávala se několika oudům obtížnou, přestal jsem již během r. 1849 účastniti se v poradách jeho, aniž mluvil sem dále proti libůstkám Hankovým a Frantovým, když ony ztratily nákažlivost svou, ježto již mnozí, ku př. dr. Čejka sám, spokojeni jsouce aspoň s *v* a *ou*, počali důtklivě zasazovati se proti všem dalším změnám. I já spokojil sem se konečně, vida i doufaje, že aspoň libovolné měnění grammatiky naší pozbývalo zdaru a čáky. Jinak poněkud zachoval se přítel můj Šafařík, nemoha nadále odolati vlivům rozmanitým, i z Vídně i v Praze naň doráževším, jichž do podrobna připomínati nechci; slovům jeho nahoře uvedeným dostáti dáno bylo mně a nikoli jemu.

Jak velice záleželo duchu onomu Vídeňskočeskému na zmaření mého působení a vlivu v Čechách, ukázalo se brzy co nejzřejměji; panovalo u něho přesvědčení, že nové jeho evangelium neujme se, pokud činnost má veřejná nebude zastavena. Bedlivý čtenář pozná to ze dvou článků »O českém slovníku naučném« v Radhostu (I, 225—244) postavených; když měl ještě i konversační slovník vydáván býti v mém duchu a smyslu, toť již bylo nebezpečí povážlivé! Protož neoštídáno se proti tomu ani se vnadami ani s přístrachy, jimž pak při zprávě musejní vůbec, tak zvláště při sboru matičném, málo kdo uměl odolati. Na článek můj druhý podaný dne 7. února 1852 (Radh. I, 228—244), obdržel sem konečně následující odpověď:

»Vysoce učený a slovútný pane! Sbor musejní pro řeč a literaturu českou vzal v řádném sezení svém dne 3. července r. b. v opětné uvážení návrh, jejž Vašnost jemu učiniti ráčila, aby totiž Matice česká svým nákladem vydávala Slovník naučný dle plánu předloženého, a jak ste již tři svazky rukopisů na ukázku Sboru laskavě byl podal. Sbor uznává a ctí spanilomyslný

a vlastenecký úmysl Vašnosti při podniknutí tomto, musí však litovati, že Matice česká na ten čas hlavně také z příčin materialních vydávání tak ohromného díla podstoupiti nemůže. Toť bylo jednomyslné mínění Sboru v sezení dotčeném, jež se Vašnosti tímto k laskavé vědomosti přivádí, se slušným vzdáváním díků za horlivé přičinění a smýšlení vlastenecké, jež ste ve věci té tak znamenitě projevil.« V Praze 4. července 1852. Od Sboru musejního pro řeč a literaturu českou. J. Purkyně m. pr. —

Tedy dle seznání sboru samého byly tu jiné přičiny nesvolení jeho, ku kterým jen »také« připojily se »příčiny materialní«, ač líčením mým (l. c. p. 243) již napřed vyvráceny byly a dle §. 8 tehdejších statut matičných ani neměly právní podstaty. A však mnohem bolestnější úkaz ve chování se někdy přátel, tenkráte ale protivníkův mých, zjevil se teprv 29. července 1852, ve výročním shromáždění společnosti českého Museum, když k ohlasné a nezbedné žádosti p. Sachera-Masocha, ředitele c. k. policie v Praze, abych nebyl více volen do výboru společnosti, anoby to jí posloužilo prý ke škodě nenahraditelné, mezi 52 oudy jen dva, Šafařík a Berger, odvážili se, ač jen potichu, k odporu, mnozí pak jiní aby pro mne ani proti mně hlasovati nemusili, raději do posezení nepřišli.

Společnost, povolivši takto »na ten čas« zlému duchu, brzy utrpěla i sama od něho až ku politování; já pak vyloučen byv, příkladem potud neslýchaným, ze spolku, musil jsem napotom straniti se ho, pokud mi nedal čestného dostiučinění. (1861.)

Oprava hrubších omylů.

Str. 3. ř. 13. zhora čti *Blahoslava* místo Bohuslava.
» 430. » 14. a 15. zhora čti *gruzínské, gruzínských* místo georgianské georgianských.

Obsah dílu III.

(Spisy aesthetické a literarní.)

Stránka

Část prvá.

1. Počátkové českého básnictví obzvláště prosodie. (1818) 1— 63

Část druhá.

Spisy z oboru filosofie a krásovědy.

2. Filosofické a aesthetické aforismy. (1816—1819) . . 64— 70
3. Kritické poznámky o spisechaesthetických. (1816—1819) 70
4. Krasovědné myšlenky. (1818 a sl.) . . . . . 70— 76
5. Přehled dějin krásovědy a její literatury. (1819—1821) 76—114
6. Krásověda čili o kráse umění knihy patery. (1819—1823) 115—185
7. Posudek tragedie Angelina. (1821) . . . . . 185—191
8. Okus české terminologie filosofické, obzvláště krásovědné. (1827) . . . . . 191—198
9. Platonova rozmluva Fédros aneb o kráse, z řečtiny přeložená. (1828) . . . . . 199—219
10. Krása. Pokus filosofický. (1828) . . . . . 219—231
11. Malířské zobrazení Prahy. (1830) . . . . . 231—234
12. Jan Dismas Zelenka, český hudební skladatel. (1830) 234—236
13. Srovnávací poznámky o páně de Carro-vě polyglottě. (1830) . . . . . 237—253
14. Starý řád malírský v Čechách. (1831) . . . . . 254—255

Stránka

Část třetí.

I. Časopis Českého Musea.

15. Návrh ku zřízení českých Musejních časopisů. (1825, 1826, 1831) . . . . . 256—271
16. Slovo k vlastencům od redaktora. (1827) . . . . . 271—277
17. Předmluva ke vlastenskému čtenářstvu. (1838) . . . 278—282
18. Ospravedlnění proti rytíři Kalinovi. (1838) . . . . . 283—285
19. Návěští o redakci. (1838) 286

II. České Museum.

20. Návrh na Francisceum v Praze. (1839) . . . . . 287—290
21. Čeho jest třeba českému Museu. (1839) . . . . . 291—294
22. Přání, týkající se českého Musea. (1840) . . . . . 294—296
23. Kritika stavebního plánu Musea. (1841) . . . . . 296—299
24. Vlastenské Museum v Čechách. (1842) . . . . . 299—324
25. Jednatelské zprávy Palackého o činnosti Musea. (1842 až 1850) . . . . . 324—325

III. Český Slovník naučný. Matice česká.

A. O české encyklopedii.

26. První podání nejvyššímu panu purkrabímu království Českého, hraběti Karlu Chotkovi dne 4. října 1829 326—328
27. První návrh o Slovníku naučném. (1829) . . . . . 328—334
28. Druhé podání nejvyššímu panu purkrabímu království Českého, hraběti Karlu Chotkovi dne 21. listopadu 1829 . . . . . 334—338

B. Matice česká.

29. Podání předsedovi Českého Musea hraběti Kašparu Šternberkovi. (1830) . . . . . 338—341

Stránka

30. První zpráva o Matici České. (1830) 3
31. Provolání. (1831) . . . . . 343—346
32. Zpráva o Matici České. (1832) . . . . . 347—348
33. Zpráva o Matici podaná hraběti Kolovratovi. (1840) . 348—349

C. Další snahy Palackého o vydávání Slovníku naučného.

34. První návrh podaný ke sboru matičnímu roku 1850. . 350—352
35. Zpráva o připravování naučného slovnika pro Čechy, Moravany a Slováky r. 1852. . . . . 353—365

IV. **Životopisy.**

36. Život J. A. Komenského. (1829) . . . . . 366—394
37. Poznamenání všech spisů J. A. Komenského podlé času jich skládání. (1829) 394
38. O J. A. Komenském a jeho spisech. (1829) . . . . 395—412
39. František hrabě Šternberk-Manderscheid. (1830) . . . 412—418
40. Josefa Dobrovského život a působení vědecké. (1833) . 418—449
41. Hrabata Kašpar a František Šternberk i jejich působení pro vědu a umění v Čechách. (1842) . . . . . 449—486
42. Život hraběte Kašpara Šternberka od něho samého sepsaný. (1868) . . . . . 487—488

V. **Literarní historie.**

a) Rozpravy literarně-historické.

43. Rozhledy a vyhlídky české řeči a literatury před 50 lety. (1822) . . . . . 489—509
44. K dějinám starší české literatury. (1828) . . . . . 509—510
45. Náklad na vydání Kosmografie české r. 1554. (1831) . 510—511
46. Dvojí censurní dobrozdání.
    1. O staroslovanské legendě. (1834) . . . . . 512—514
    2. Viktorin Kornél ze Všehrd. (1839) . . . . . 514—515
47. Knolliada. (1844) . . . . . 515—517

Stránka

48. Dvě podání arcivévodovi Štěpánovi.
1. O časopisu »Pražské Noviny«. (1845) . . . . 518—519
2. O Pavlu Josefu Šafaříkovi. (1846) . . . . . 519—520
49. K novějším dějinám české řeči a literatury. (1862) . 520—526

b) Vydávání staročeských památek.

50. Dvě staročeské písně. (1827) . . . . . 526—527
51. Denník poslů krále Jiřího ku králi franckému Ludvíku XI. léta 1464 vyslaných. (1827) 527
52. Psaní česká císaře Sigmunda, na počátku bouřek Husitských do Čech poslaná. (1827) 527
53. Pana Smila Flašky z Richenburka sbírka přísloví českých. (1827) 528
54. Mikuláše Jurišiče psaní ku králi Ferdinandovi I. o hájení města Kyseku (Gynse) léta 1532. (1827) . . 528
55. Píseň starožitná o postavě a mravích lidských. (1827) . 529
56. Staročeské milostné písně ze XIV., XV. století. (1827) 529
57. Válečná tažení Táboritů do Uher l. 1423. (1827) . . 529
58. Mater verborum. (1827) . . . . . 529—531
59. Hájek z Hodetína. (1828) 531
60. Pana Václava Vlčka naučení ku králi Vladislavovi, kterak se mají šikovati jízdní, pěší i vozy. (1828) . 532
61. Některá psaní p. Václava Vlčka z Čejnova od r. 1478 . 532
62. Žaloba na Husity. (1828) 532
63. Psaní králi Jiřímu o zlepšení kupectví v Čechách, psaná asi léta 1643. (1828) 532
64. Rada králi Jiřímu z města Viterbie l. 1461 8. srpna, od nejmenovaného. (1828) 533
65. Zrada Bessova a Nabarzonova nad Dariem, králem Perským. (1828) . . . . . 533—534
66. Rosenberské kroniky krátký a summovní výtah, sepsaný na konci léta 1609 v Třeboni od Václava Březana, posledního archiváře Rosenberského. (1828) . . . 534
67. Paměti pana Pavla Korky z Korkyně znamenitého vůdce českého v XVI. století. (1829. 1830) 534
68. Přísloví česká. (1829) 535
69. Výpisy z pamětí pana Karla z Žerotína. (1829) . . . 535—536

Stránka

70. Desatero staročeských psaní s poznamenáními. (1830) . 537
71. Charakteristika pana Bohuslava ze Švamberka a paní Magdaleny Švamberské, rozené z Šellenberka. (1830) 537
72. Z pamětí pana Karla z Žerotína. (1830) 538
73. Historia aneb zpráva o vojácích Pasovských a příbězích v Čechách, zvláště v Praze r. 1611. (1830) . 538
74. Sedmero psaní pana Karla z Žerotína z roků 1628 až 1631. (1831) . . . . . 538—539
75. Půtky měšťanů Budějovských s pány Rosenberskými v XV. století. (1831) 539
76. Václav, Havel a Tábor čili rozmlouvání o Čechách roku 1424. (1831) 539
77. Charakteristiky od Pavla Skály ze Zhoře. (1831) . . 539
78. Hrdelní příběh český z XVI. století, sepsaný od kněze Mikuláše Dvorského. (1832) 540
79. Hrdinské podniknutí arcikníže Maximiliana II. ve Španielské zemi. (1833) 540
80. Akta léta 1571 v Praze, v příčině zapovězených knih u knihkupců (1833) 540
81. Apologie neb obrana pana Karla staršího z Žerotína ku panu Jiříkovi z Hodic r. 1606. (1834) . . . . . 540—541
82. Obležení Malty od Turků roku 1565. Od Pavla Skály ze Zhoře. (1834) 541
83. Pana Floriana Grispeka z Griespachu Řád selský, čili artikulové soudní r. 1588 541
84. Pana Vojtěcha z Pernšteina zřízení o zprávě hradu a panství Potenšteinského i Litického. (1835) . . . 541—543
85. Viktorina Kornelia ze Všehrd o právích země České kniha čtvrtá. (1836) 543
86. Patnáctero psaní Karla z Žerotína z r. 1628—1631. (1836) 543
87. Dávní práva i rozepře nového a starého měst Pražských. (1836) 543
88. Sedmnáctero psaní o záští mezi Jindřichem z Dubé a na Humpolci a Petrem Malovcem z Pacova r. 1413. (1836) 544
89. České obyčeje a mravy za věku císaře Karla IV. (1838) . 544—546
90. Nejstarší památky literatury české (1840) . . . . . 547—549

Stránka

c) Rukopis Královédvorský.

91. Poznámky o Královédvorském rukopise. (1829) . . . 549—557
92. Rukopisné lži a palaeografické pravdy. (1858) . . . 557—569
93. Staročeské rukopisy a jejich kritika. (1859) . . . . . 569—590

VI. **Literarní zprávy a posudky.**

94. Historie literatury české. (1827) 591
95. O Kroku, spisu všenaučném, r. 1827 . . . . . 592—595
96. Historia de expeditione Friderici Imperatoris, edita a quodam Austriensi Clerico, qui eidem interfuit, nomine Ausbertus. (1827) . . . . . 595—596
97. Literní zprávy z Prahy, na počátku měsíce dubna 1828 . 596—602
98. Literní zprávy z Prahy v měsíci 1828 . . . . . 603—606
99. Ze Slovanských Uher. (1828) . . . . . 606—609
100. Literní zprávy. (1829) . . . . . 609—512
101. O Ohlasu písní Ruských F. L. Čelakovského. (1830) . 612—616
102. Literarní zprávy. (1830) . . . . . 617—618
103. Některé knihy české z let 1830 a 1831. (1831) . . 618—622
104. Nové knihy české. (1832) 623
105. Práva Slovanská. (1832) . . . . . 623—624
106. O českém jazyku spisovném. (1832) . . . . . 625—640
107. Zprávy z Prahy ku konci měsíce prosince 1833 . . . 640—645
108. Slovník českoněmecký Jos. Jungmanna. (1834) . . . 645—646
109. Literarní zprávy. (1834) . . . . . 646—653
110. Historical view of the Slavie language in its various dialects. (1834) . . . . . 653—656
111. Časopisové čeští r. 1834 . . . . . 656—663
112. Slovník Česko-německý Josefa Jungmanna. (1835) . . 664
113. O p. Šafaříkových Starožitnostech slovanských předběžné návěští. (1835) . . . . . 664—666
114. Literní zprávy. (1837) . . . . . 666—669
115. Posudek almanachu Vesna na r. 1837 a 1838. (1837. 1838.) . . . . . 670—676
116. Geschichte des Hauses Habsburg. (1837) . . . . . 676—679
117. Psaní Fr. Palackého P. J. Šafaříkovi. (1837) . . . . 679—683

Stránka

118. Zprávy ze Vlach i z Čech. (1837) . . . . . 683—691
119. Slovanské starožitnosti. (1838) . . . . . 691—695
120. O pranostikách a kalendářích českých, zvláště v XVI. století. (1829) . . . . . 695—719

VII. Rozpravy filologické.

121. Příspěvky ku glossarium řeči české. (1827) . . . . 720—729
122. O Slovácích a postavení jejich k řeči a literatuře české. (1829) . . . . . 729—740
123. Popis staročeských osobních a křestných jmen. (1832) . 740—750
124. O měnění pravopisu. (1832) . . . . . 750—751
125. Český kazimluv. (1837) . . . . . 751—754
126. Pravopisné hádky r. 1846. (1846) . . . . . 754—777

VIII.

127. Doslov k Radhostu. (1872) . . . . . 778—791

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED